Szenti Tibor elsőként vizsgálta a középparaszti gazdavilág életét szociográfiai, társadalom-néprajzi, kultúrantropológiai eszközökkel úgy, hogy erről a leghitelesebbek, maguk a gazdák vallottak. Többé azonban már nem is lehet őket megszólaltatni, így ez az egyetlen róluk szóló, monografikus igénnyel föltárt kötet.

1985-ben a szerző a *Parasztvallomások* kéziratának a felét (!) jelentős szakmai, olvasói sikerrel adta ki. Akkor már rohamosan csökkent a kultúrára szánt állami költségvetés, a gazdákat pedig még kulákként kezelték, ezért a műből drámai erejű fejezeteket és életmódjuk sok-sok fontos vallomásfüzérét kihagyták. A „második, bővített és javított kiadás" viszont legfeljebb könyvtári besorolásként helyes, mert a kétszeres terjedelemre visszaállított és aktualizált, javított és illusztrált szöveg Péter László professzor lektorálásával minőségileg is teljesen új könyvet eredményezett.

A középparasztság Hódmezővásárhely társadalmában meghatározó jelentőségű volt. „Mélyfúrásként" tárul föl könyvünkben például történelmi emlékezetük, helytörténeti ismeretük, betyártörténeteik egy része, gazdálkodásuk, szerelmük, párválasztásuk, családszervezetük, szexuális kultúrájuk, hitbeli életük, gazdag írásbeliségük, verselésük, különcködésük. Patakként áradó, őszinte, mély emberi vallomások, paraszti bájjal folklorizálódott, soha nem hallott történetek olvashatók e könyvben.

9 789637 340659

Szenti Tibor

Parasztvallomások

Gazdák emlékezése Hódmezővásárhelyről

Szenti Tibor

PARASZTVALLOMÁSOK

Gazdák emlékezése Hódmezővásárhelyről

2004

A vásárhelyi gazdatársadalomnak,
és az emléküket őrző utódaiknak

Lektorálta:
Hoffmann Tamás
Katona Imre †

Szerkesztette:
Péter László

A térképeket és a vonalas rajzokat
Ferenczi István †
építőmérnök készítette.

A fotók – az archív fényképek kivételével – a szerző fölvételei

© Szenti Tibor

Második javított, teljes kiadás.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék: fejezetcímek 4
Címszavak, al- és al-alfejezetek 6
Tárkány Szücs Ernő: Előszó 11
Szenti Tibor: Bevezető 15
Szenti Tibor: Gondolatok a második kiadáshoz 21

I. rész
Történelmi emlékezet

1. Vásárhelyi gazdák történelmi tudata és emlékezete 25
2. A kezdetektől a feudalizmus végéig 32
3. Az 1848–49-es szabadságharc és következményei 43
4. A kiegyezéstől az első világháborúig 60
5. Az első világháború 63
6. A két világháború között 76
7. A második világháború 88
8. „Tékozló évek” 98
9. TSZCS-szervezés és a szövetkezeti élet kezdő évei 130
10. Paraszti helytörténet 174

II. rész
Család, műveltség, gazdálkodás

11. A vásárhelyi gazdacsalád 189
12. Emlékezések a gazdaélet szokásaira 222
13. Különös parasztok – furcsa szokások 255
14. Versfaragó gazdák 271
15. Adatok a gazdálkodásról 343
16. Gazdák naplói 412

III. rész
A test és a lélek tükre

17. Testkultúra és népi orvoslás 444
18. Elemésztő szerelem 490
19. Szexuális magatartás 503
20. Az élet 537
21. Halott a gazdacsaládban 546
22. A „rebellis Krisztus” 559
23. Gazdák „hitvallása” 581

Függelék

Rövidítések 591
Irodalom 592
Vallomástevők 599
Tájszavak, a paraszti élet kifejezései 604
Mutatók
- Személynevek 616
- Földrajzi nevek 633
- Tárgymutató 643
- Képjegyzék 684

Az Elek család családfája 692
Könyvismertető 699
Képmellékletek 700

CÍMSZAVAK, AL- ÉS AL-ALFEJEZETEK

A Szűcs nemzetség története a honfoglalás korától napjainkig
(Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Világos után
Az aradi vértanúk nótája
Kossuth-kultusz
48-as lovak kultusza
Betyárkodás
Utóbetyárkodás
„Sebesülésem és fogságba esésem első pár óra[jának]
eseményei nagyjában itt összefoglalva!!”
(Az első világháborúból.)
Tömeggyilkosság Hódmezővásárhelyen 1919-ben
A Horthy-korszak
A szovjet csapatok megérkezése
„Kulák”-üldözés 1945–1956 között
Följelentések
Fagy pusztított. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
„Meggyőzések és ítéletek”
Búcsú. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Gazdasági megszorítások
Az állatok beszélgetése a Pusztán. (Vörös Pál verse.)
Bűnösök éneke. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Vadruca költ káka tövén. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Transzferálók. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Megalázottságban élni
„Vesszőfutás”
Tagosították a földem. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Szántom a földemet. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Bogárzói ének (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Álmok. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
A szövetkezetbe lépés meggyőzésének különös módszerei
Toborzó. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)

*

Vasútmenti dal. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Amikor tehenész lettem. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
A közös gazdálkodás útján
Önéletrajz. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Részesművelés. (Csorcsán Szűcs Imre.)
A címkézésről. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Emlékek a város történelméből
A határ történelméből
Házközösség a „nagy Szaladás” éveiben
Az apa mint családfő – a vagyon, a hatalom és az öröklés
törvényszerűségei
Dédszülők köszöntése. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Az anya – a szeretet, gondozás és az összetartás törvényszerűségei
A gyerek a parasztcsaládban
Lacika születésére. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Nevelés a gazdacsaládban
Az igazság a gazdacsaládban
Bűnök
Gyermekkorban
Serdülőkor és legénykor
Házaséletben
Bíráskodás
A megbocsátás
A bűn súlya
A büntetés eszköze
Gyermekkorban
Nagylánykorban
A büntetés végrehajtása
Büntetés testvérek között
Tanyai oktatás
Búcsú az iskolától. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Szórakozási szokások
A család „szórakozása”
A közösségi szórakozás és művelődés szokásai
Bálozás
Olvasóköri élet
A gazda és a hivatal
A gazdasági munka szokásaiból
A házi munkák szokásaiból
Nagymosás
Világítás
Fűtés
Étkezési szokások

„Könyeret sütöttem nagyanyámmal”
Vendéglátás
A hétköznapi étkezések
Heti ebédétrend
Ünnepek étkei
Pohárköszöntő. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Különleges szokások
Időjóslás és megfigyelés
„Földmérés”
„Hírvivő”
Gazdák esztétikai értékelése
Balla István esete a ballangóval. (Vörös Pál verse.)
„Tisztelt elnök uram...” (Szántai István verse.)
Delinka. (Tóbiás Ernő verse.)
Jó termőföldem volt... (Csorcsán Szűcs Imre vers.)
Menyasszony kikérés. (Rakonczai Ferenc verse.)
Beköszöntő. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Kedves örömszülők és családja!... (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Vendég érkezésekor. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Bor. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Sütemény. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Felköszöntő. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
A pálinkafőzésről. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
A rosta. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Dinnyeversek. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Sírfelirat. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Sírfelirat. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Búcsú a Pusztától. (Rostás Imréné Bozó Erzsébet verse.)
„Te...!” (Török Imre verse.)
Emlékezés. (Török Imre verse.)
Életem. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Nyugdíjasok köszöntése. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Szenti András és neje 25 éves... (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Török László és Kispál Brigitta... (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Boronálás. (Lőkös Imre verse.)
A darab köcsög. (Lőkös Imre verse.)
Anyámra emlékezem. (Lőkös Imre verse.)
Dezső Ernő születésnapjára. (Lőkös Imre verse.)
A vásárhelyi hímzés. (Lőkös Imre verse.)
Koszorúsokkal a vőlegényhez érkezvén. (Szenti András verse.)
Pereccsináló asszonyok... (Szenti András verse.)
Álom. (Szenti András verse.)
Vásárhelyi határ az én szülőföldem. (Szenti András verse.)
Tökversek. (Szenti András verse.)
Fogalmak és nézetek
Középparaszt
Középbirtok
„Kulák”
Nagygazda
„Gazdagparasztok”
Gazda
Kulák
Gazdacseléd
Zelenyák Jancsi hazatér. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Középparaszt
A középparasztság alsó rétege
A középparasztság felső rétege
A szakosodott középparasztság
A gazda háza és tanyája
A külső munkaerő
Béres, éves szolga, cseléd
Mindenes
Kanász, éves pásztor
Libapásztor
A szolgálólány, cselédlány, mindönöslány
Árendás, bérlő
A feles
A harmados
A negyedes
A tanyásbéres, bérestanyás
Féléves tanyás
Kistanyás, „ingyenöstanyás”, „kukucskatanyás”
Aratóbetyár, marokverő, részes, kapás, hónapos, napszámos
Gazdasági munkák
Földművelés
Kapálás
Aratás, behordás, cséplés
Kerekes paraszti járművek
Trágyahordás
Szántás
Állattartás
Lábas jószágok
A ló
A marha
A sertés

A juh
A kutya
A macska
Szárnyasok
A tyúkok
A lúd
A kacsa
A pulyka
A gyöngyös
A páva
A galamb
Kertészkedés
Virágoskert
Veteményeskert
Gyümölcsöskert
Testkultúra
Tisztálkodás
Betegellátás
Szülés
Népi orvoslás
Elsősegélynyújtás
Sebellátás, vérzéscsillapítás
Szög vagy tüsök szúrta seb ellátása
Rosszullétre
Fertőző betegségekre
Szamárköhögésre
Torokgyík, torokgyulladás, mandulagyulladás ellen
Trachoma
Nemi betegségekről, „gatyabajrul”
Kolerára
Bélférgességre
Rühességre
A kültakaró betegségeire
Égésre
Fagyásra
Sömörre
Körömgyulladásra, „körömméreg” ellen
Gilva, gyulladás, kelés ellen
Fekély és lábfertőzés ellen
Viszketésre, kirepedésre, ekcémára
Kiütések ellen
Tyúkszemre
Ótvarra
Szemölcsre
Belgyógyászati betegségekre
Fejfájásra
Lázcsillapítás
Izzasztó
Megfázás, köhögés ellen
Csuklás ellen
Legyengült betegnek
„Möggyulladt” benne a pálinka
A keringési rendszer betegségeire
Szívbetegségre
Magas vérnyomásra
Érelmeszesedésre
Vérszegénységre
Aranyérre
Az emésztési rendszer betegségeire
Hányás ellen
Gyomorsavbőség ellen
Hasfájás, zuborgás ellen
Hasgörcs, „fölugrott” gyomorra
Hasmenés ellen
Székszorulás ellen, hashajtásra
Szélhajtásra
Epebajra
Nőgyógyászati betegségek ellen
Terhességi hányás ellen
Menstruációs vérzésre
Fehér folyásra
Urológiai betegségek ellen
Ágybavizelés ellen
Vizelethajtásra
Hólyaghurutra, „sűrűn vizelés” ellen
Fül, orr, gége- és fogbetegségek ellen
Fogfájásra
Fülfájásra, középfülgyulladásra
Homloküreg-gyulladásra
Szájgyulladás ellen
Rekedtség ellen
Reuma, csúz, köszvény ellen
Derékfájásra
Lábfájásra
Angolkór ellen
Szembetegségekre
Mellbetegségekre
Altatás, nyugtatás
Rák ellen
Népi állatorvoslás
Lovak orvoslása. (Szabó Imre vándorkönyvéből.)
Gyomor és béll lob
Húgy rekedés

Has menés
Ganéj meg állás
Szem Fájás
Szemlob vagy kőnyezés
Köhögés
Fulladozás vagy Keh
Étvágy hiány
Száj Fájás
Rüh
Sömör
Szügy Daganat
In Fájás
Csont Pók
Csűd Daganat
Has alatt és Czombokon lévő Daganatok
Iz Sebekről
Sebekről, és Vérzésekről
Vad Hús
A nyilazás
A leváló köröm
Kutats nyitás
A Genny Zsinor húzás
Tüdő Gyulladás
Torok Gyulladás
Forgó Sipoly
Ér Sipoly
A' Béll Férgekről
Disznó betegség
Étvágytalanság
Köröm Fájásról
Férgek a' fülekbe
Fül Daganat és kelés
Hányás
Száj Fene
Lovak gyógyítása. (Adatközlők vallomásai.)
Herélés, sebellátás
Érvágás
Az ínybe szúródott török eltávolítása
Farkasfog eltávolítása
Táragygyökér húzása
Rossz patkolás kezelése
Patába szorult kavics kezelése
Hasfájás, kólika, szélrekedés, szélhajtás ellen
Rühességre
Kehesség, köhögés, torokfájás ellen
„Ünnepi betegségre"
„Havi vakságra", szemfájásra
Ingyulladásra
Rozsférgesség ellen
Csökönyösség ellen
Szarvasmarhák orvoslása
Ellésnél segítés
A borjútartó kiesésekor
A farral jövő borjú világra segítése
Tüdőgyulladás ellen
Kérődzés-elakadás
Felfúvódásról
Szögnyeléskor
Hasmenés ellen
Száj- és körömfájás ellen
Tetvesség ellen
Legyek, böglyök ellen
Sertések orvoslása
Herélés
Táragygyökér-húzás
Fiadztatás
Malacellátás
Lezabáláskor
Sertésvész ellen
Orbánc ellen
Bélférgességre
Rüh, tetű, poloska ellen
Juhok betegsége
Kergekór ellen
Büdössántaság ellen
Baromfiak orvoslása
Tyúkok kotlása ellen
Libatömés, májnövesztés
Torokfájás ellen
Bélférgességről
Rühességről
Poloska, tetű, vérszívók ellen
Bevezető
Sarjadás
Ismerkedés az igazival
Szerelem
Őrlődés
Sodródás az örvény felé
Túlérés
Gyötrelmes beteljesülés
Hervadás
Reménytelen várakozás

A bánat pusztítása
A vásárhelyi szexuális gazdaerkölcs vázlatos története
118. Nóta
„Így szeretkeztünk”
Nemi fölvilágosítás, házaséletre „nevelés”
A házasság előtti nemi kapcsolat
Ismerkedés, kapcsolatteremtés
Leánykérés
Kézfogó, eljegyzés
A nászéjszaka
Az előjáték
Az aktus
A nemi élet gyakorisága
A házasélet alapja
A tisztálkodás, tisztulás
A közösülés az asszony szempontjából
Védekezés a nem kívánt terhesség ellen
Különös kapcsolatok, nemi eltévelyedések
A pajzán képzelet
Apakeresés
Szeretőtartás
A kényszerhelyzet
A szerető külseje
Felelgetős
A szeretkezések helyei
Alkalmi partner
Csalafintaságok
A cselédség viszonya
Csak a család meg ne tudja!
Az árulkodó jel
Férfi szeretőnek jó volt a ragyás képű is
A papot megugratták
Az asszony panasza urára
18. századi eset német katonákkal
„Kurválkodó szerelem”
137. Nóta
A szerelemnek nincs kora
A vagyonon vett nemi élvezet
Az első világháborúban
Az 1930-as években
Kenyerünk védelmében. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Változó világunk. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Az elkészülődés
Az élet hídjáról lelépő ember
Édesanyám halála. (Szenti András verse.)
A halál
Nővérem halálára. (Török Imréné Kovács Margit verse.)
Ravatalozás, virrasztás, temetés
A halotti tor és a gyász
Vidám elmúlás
Öngyilkosság
A protestantizmus a Dél-Alföldön
Kinek a fia a „rebellis Krisztus”?
Fölkészítés a „hosszú útra”
A kettős világkép
Idealista világkép
Materialista világkép
Panteista hatások
Imádkozott édesapám. (Csorcsán Szűcs Imre verse.)
Feltámadás és öröklét
A vásárhelyi református egyház és vallás
Vallásos közösségi összejövetelek
A harang
„Az élet olyan mint a fű...” (Vígh János verse.)
Függelék

ELŐSZÓ

Káprázatos és visszacsábító ereje van annak a tájnak, ahol születtünk, a családnak, amely az anyanyelv szépségeivel ajándékozott meg és melegével óvott, védett mindaddig, amíg azoknak az embereknek körében laktunk, akiktől a társadalmi együttélés és érintkezés stílusát, a magatartás formáit, a jó és rossz értékeit tanultuk.

Ez a varázs akkor sem szűnik meg, ha már távolról szemléljük a mindenségnek azt a kis zugát, amely a szülőföldet jelenti; ha megváltozik a táj, átépül a város, kihalnak a barátok és a jó ismerősök, szétforgácsolódik a család és már egyedül bandukolunk a kedves utcákon, csak a fák, a régi épületek a tanúi az ifjúkor örömeinek és fájdalmainak, reménységeinek és csalódásainak.

Ha a máséban talán nem is, az én szívemben és álmaimban Hódmezővásárhely, az a „paraszt Párizs" – ahogy Ady Endre olyan találóan jellemezte –, az a hely, amelynek a nevére felfigyelek, ha a hírközlésben megemlítik, még az ismeretlent is tüzetesen kifaggatom, aki erről a városról, a lakóiról, az épületeiről, a gazdaságáról tud valamit mesélni.

Emlékeimben a régi város él, a szülőház udvarával, a nagyapa tói szőlejével, a szerteágazó széles paraszti rokonsággal, a nagybácsik és nagynénik mulatozásaival és titkolódzásaival, a tanyákon töltött nyarak munkakedvével és pajkos hangulataival, a gimnázium a zsibongásával, a piacok és vásárok látványosságaikkal, a festőkkel, az írókkal, a mártélyi füzesek susogásával, a tökmaggal és pálinkával ízesített bizalmas baráti beszélgetésekkel. Énemnek ez a fele elmereng az archaikus szépségeket rejtő múltba, vissza-visszacsapong a kedves emlékekhez, meglátogatja a szülők, a barátok sírjait a temetőben.

Agyam azonban elégületlen, igényes és kritikailag nézi a régi várost és a mai Vásárhelyt egyaránt, amely pedig a fejlődés mai követelményeihez viszonyítva talán kedvezőbb helyzetbe került, mint a régi volt, mégis egészen más, sokkal idegenebb, mert távol lakom tőle. Csak az idő távolsága szépít, a téré nem. Amikor kis gyermek voltam és a vásártéren sárkányt eresztgettem, már bennem szorongott a vágy, hogy ha majd nagy leszek, a repülő sárkány magasságából – előre és hátra, keletre és nyugatra is a képzeletemben ellátva – objektíven és reálisan szemlélhessem városomat és a legjobb életformát, a legmagasabb anyagi kultúrát, a legbecsületesebb emberi stílust igyekezzem belevinni az életébe.

Énemnek ez a másik fele nem vált a romantika cinkosává, hanem méricskélte a várost és szomorú volt, ha azt látta, hogy hasonló adottságú nyugati kisvárosoktól mennyire el volt maradva, ha naponta észlelte az igénytelenséget, amely a város lakóinak tömegét jellemezte, a szűklátókörűséget, a közönyt. Sok házban és fejben lappangott a maradiság, sok gondolkodó embert a kezdeményezéstől visszarettentett a konzervatív visszahúzó erők hatása. A munkásság és az értelmiség nagy része idegennek érezte magát ebbe az idegen világban, a parasztság kis csoportjai hiába törekedtek modernizálni, piacképessé tenni, gépesíteni gazdaságukat, a hagyományos életmódhoz ragaszkodó szemlélet alig-alig oldódott fel. Sok volt a városban a feleslegesnek hitt ember, mintha magyar változataik Turgenyev vagy Csehov könyveiből léptek volna ki. Németh László is felfedezte mindezt a csomorkányizmusban.

A parasztság tömegei befolyásolták ugyan a közéletet a város belső régióiban, a városháza alatt, az egyháznál, a gazdasági egyesületben, de az országhoz való viszonyukban gyarmati sorsban érezték magukat, mert alig bírták elviselni a közterheket, ki voltak szolgáltatva a közvetítő kereskedelemnek, ha pedig beruháztak, a kölcsön kamatai húzták le őket. Orvossal, ügyvéddel, városi emberrel szemben idegennek érezték magukat, mert „az más szagú" volt. Amikor 1935-ben Illyés Gyula a vásárhelyi határban találkozott a „kacagó ember"-rel, Gregus Mátéval és kisgazda társaival, ezt jegyezte meg magának: *„Anyagilag persze a helyzet itt is kétségbeejtő. Az aszály, az Alföld kiszáradása, a rossz utak, az agrárolló, az adósság és az adó, az adó; csak a városi különadó 140 százalék. Ezek ellen hasztalan minden szorgalom és élelmesség. És aztán a földnélküli tanyasiak helyzete, akiknek ütött-kopott, sárból vert kalyibáik úgy állnak a szikesedő sivatag közepén, bekerítetlenül, elhagyottan, akár a kirgiz jurták a sztyeppén. Azzal a különbséggel, hogy közöttük egyetlen háziállat sincs."*

A gyarmati sors érzetét elmélyítette, hogy a folyton ellenzékieskedő város az államtól semmit nem kapott vissza abból az értékből, amit termelt. Beruházások, új épületek és intézmények a megyei székhely Szentesnek és a rivális Szegednek jutottak, Vásárhelynek mindent önerőből kellett kigazdálkodnia. A parasztok a városból is kimenekültek a tanyára, mert ott jobban érezték magukat s keservesen panaszolták, hogy a tanya nem kapott közigazgatást, a közéletből is kimaradnak.

Mindez annak kapcsán jutott az eszembe, hogy elolvastam SZENTI Tibor új könyvét, a *Parasztvallomásokat*. Az én szülővárosom és a vallomást tevő parasztoké ugyanaz a Vásárhely s magam is közülük jöttem. Apai ágon szinte minden rokonom megmaradt a föld mellett, anyai ágon voltak ugyan kisiparosok is, de a család évszázadok óta földművelésből és Vásárhelyen él. Illik tehát, hogy néhány gondolattal magam is vallomást tegyek, tanúul hívjam önmagamat.

Jól ismertem a parasztság életkörülményeit, mert városi fiú voltam ugyan, de szinte húsz éves koromig minden nyár egy részét nagybátyám tanyáján töltöttem. S milyen szép nyarak voltak ezek! Beletanultam a paraszti munkába és szórakozásba. Tanyán nem lehetett nyaralni, kerülni a munkát, mert minden kézre szükség volt olyan mértékben és arra, amire használni lehetett. Kiszolgáltam a libapásztorságtól a *bolondkocsi* hajtásáig minden igényt, ami tanyán munkaképpen felmerülhet. Versenyt törtem a kukoricát az alkalmazottakkal, vágtam a szárat, kapartam a földből a krumplit és csendes mélabúval hallgattam végig a fosztókákat, amikor a szomszédoló parasztok a közélet híreit, magánéletük eseményeit és pletykáit tárgyalták meg, vagy kedvenc nótáikat olyan pajkos játszisággal énekelték.

Amit a parasztok e könyv hasábjain önmagukról vallottak, bent él az emlékezetemben és a ténybeli igazságot jelenti. Csak örülnünk lehet annak, hogy elmondják, végre elmondhatják a történelmüket, helyzetük fordulatait, a sorsukat a hazában, hiszen az ő történelmük a haza történelme is. Mivé lett volna ez az ország, ha ők az eszükkel, a fizikai munkájukkal, a szakismereteikkel nem működtek volna közre, ha a 18. században nem harcolják ki az *urbáriumot*, ha nem jutnak ekkor földhöz? Évszázadok óta a föld terméséből látják el a magyar társadalmat gabonával, jószággal, gyümölccsel s egyéb földi javakkal. Közülük került ki a múlt század második felében az ipari munkásság nagy része és

értelmiséget is adtak az országnak. Közben, ha parancsolták nekik – akarva, nem akarva – hadakozniuk kellett több, számukra semmit nem jelentő háborúban; a közeli paraszti rokonságomból az első világháborúban 17-en, a másodikban 14-en haltak meg, estek fogságba vagy tűntek el. Kinek ez, kinek az a sors jutott, de ezért szemrehányó tekintettel sohasem néztek a városi emberre.

Akik a második világháborút túlélték, újabb megpróbáltatások elé kerültek. Ami korábban az erényük volt, a munkával és szorgalommal szerzett és megtartott föld, a földek államosításával a vesztüket okozta. Az ötvenes években úgy vették el a legtöbb paraszttól a földet, hogy még a termelőszövetkezetbe való bejutásukat sem engedték meg nekik, pedig a termelési tapasztalataikra, szakismereteikre nagy szükség lett volna. Ez a „feleslegessé tétel" rengeteg véres áldozatot, családi tragédiát eredményezett, s végül is a magyar mezőgazdaságot legalább két évtizedre visszavetette. A hatvanas évek mezőgazdasági átszervezése – nagyon helyesen – igényt tartott a paraszti szakszerűségre és így a volt vagyonosabb parasztok tudására is, aminek az eredményeiből ma is élünk. A régi paraszti életforma ma már teljesen a múlté, de ha a múzeumokban a régi ekéket, boronákat stb. nézzük, sohasem feledjük, hogy milyen kezdetleges munkafeltételek közepette kellett azokkal dolgozni és mennyi emberi izzadság tapad hozzájuk. Ezt a könyvet is úgy kell olvasni, mintha a vallomásokat ezek a parasztemberek nem Európában, hanem valahol Afrikában vagy Dél-Amerikában tették volna, annyira megváltozott körülöttünk a világ.

A vásárhelyi parasztok a művelődési igényben sem álltak olyan alacsony fokon, mint ahogy ezt sokan feltüntetni szeretik. A tanyai élet nehezítette a közös művelődést s mégis ugyancsak 1935-ben mit is vett észre Illyés Gyula éles szeme Vásárhelyen? *„A tanyai gazdák – írta – el vannak zárva a világtól. Elmaradottaknak érzik magukat. És épp az elmaradottságnak ez a tudata ösztökéli őket, hogy kapcsolatokat keressenek a világgal, a kultúrával és egymással. A szétszórt tanyák között elég sűrűn olvasókörök és gazdakörök vannak és ami csodálatos, működnek is. A tanyai gazda az egész napi egyedüllét után nem sajnál tíz kilométernyi gyaloglást vagy kocsizást, hogy este valami hírhez, vagy könyvhöz jusson."*

E parasztok szorgalmáról és műveltség iránti igényéről magam is vallomást teszek és igazolom, hogy a tanyai lakosság elitje abban az időben minden tartalmasabb kulturális megmozduláson részt vett. A helyi művelődési szerv, a Tornyai Társaság rendezvényein – hogy példát említsek – csizmás parasztok is állandóan megjelentek és ők kezdeményezték, hogy a Társaság a tanyai olvasókörökben, iskolákban is rendezzen előadásokat. De országos jelentőségű ténykedésben is működtek közre. Ilyen volt az agrárproletár gyermekek iskoláztatását elősegíteni hivatott Tanyai Tanulók Otthona, amit a presbiteri munkában résztvevő parasztok 1938-ban egyértelműen támogattak; ezt tekintjük az ország első népi kollégiumának.

De látnunk kell az érem másik oldalát is. Ugyanazok a parasztok, akik napestig görnyedtek a szezonális munka súlya alatt, szabad idejükből a művelődésnek is áldoztak, anyagi kérdésekben – kevés kivételtől eltekintve – végtelenül kicsinyesekké tudtak válni. A fillért is a fogukhoz verték és százszor meggondolták, mielőtt vásároltak valamit. Egyes családok életében a fukarság már a közmondásszerűség szintjére emelkedett. Ez azután feszültségek közé helyezte őket, társadalmi környezetüket, alkalmazottaikat illetően, és ha

még egyéni természetükben is negatív vonások uralkodtak, bizony embertársaikkal, főleg a városiakkal, meggyűlt a bajuk. Néhány büszke, rátarti, buta parasztember kihívó viselkedése sokszor az összességre rányomta a kedvezőtlen megítélés bélyegét.

SZENTI Tibor *Parasztvallomások*ja kiegészíti Kiss Lajos Kossuth-díjas néprajzkutató témakörét, hatalmas alkotását: *A szegény emberek életét*, amely inkább a szegényebb paraszti rétegek, főleg pedig a célszerű városiak életét mutatják be. Kiss Lajos is tervezte, hogy párhuzamosan, az előbbiekhez hasonló módszerrel, a vásárhelyi vagyonosabb parasztság, a tanyaiak életét is megírja, de ez a munkája – tudomásunk szerint – nem jutott túl az anyaggyűjtés keretein. Ezért is hálásak vagyunk SZENTI Tibornak, hogy a vásárhelyi parasztokat megszólaltatta s önvallomásaikból olyan kötetet szerkesztett, írt, amely teljes képet nyújt történelmükről, életükről. Olyan rejtelmeket is felfed, amelyekkel a tudományos világ eleddig nem is számolt. Ha egy nép igazán meg akarja ismerni önmagát, parasztsága önvallomását nem hagyhatja figyelmen kívül; a történelembe belefér az egyszerű paraszt önvallomása éppen úgy, mint az önéletírásban visszaemlékező miniszteré.

Miért tartjuk eredményesnek és sikeresnek a *Parasztvallomások*at?

Mert az emlékezetanyagból olyan körkép bontakozik ki, mint pl. Reymont *Parasztok*jából vagy Veres Péter *Falusi krónikájá*ból s ez alátámasztja a parasztságról kialakult irodalmi és szociológiai megítélést, sőt helyes arányokban még árnyaltabbá teszi a megismerés lehetőségeit. SZENTI Tibor könyvének forrásrendszerében és ezek kiaknázási módszerében megkapó az az újdonság, hogy nem egy parasztembert szólaltat meg, hanem ugyanarról a kérdésről többen is regélnek s ez a valóságot hitelesíti. Néprajzi módszer ez és az eredmény ugyanakkor érett szociográfia. Nem engedi, hogy mesélő parasztjai a múlt megszépítésének a hibájába essenek s ugyanakkor nem metszi le a képtelen hajtásokat sem, mint pl. azt, hogy leszármazásukat közvetlenül Attila hunjaihoz vezetik vissza, hiszen tudja, hogy ez a múltba való kalandozás egy egészségesen gondolkozó nép szíve vágyakozása a nagyobb, az emberibb megbecsülés iránt.

Számomra SZENTI Tibor könyve a szülőföld szép üzenete, amire nagyon büszke is vagyok. Bár könyve műfajilag szigorúan véve szociográfia, mégis kétségtelen, hogy magáénak fogja vallani az irodalom és minden társadalom- és történettudomány éppúgy, mint első nagysikerű munkáját, *A tanyá*t. Sikerének titka nemcsak a téma megválasztásában és feldolgozási interdiszciplináris módszerében rejlik, hanem finom szépirodalmi érzékében is, amellyel anyagát megszólaltatni tudja.

Budapest, 1983. augusztus 17.

Tárkány Szücs Ernő

BEVEZETŐ

Kiss Lajos életművében A szegény emberek élete kimagasló érték.[1] Árnyaltan mutatta be a vásárhelyi szegény néprétegek küzdelmes életét. A néprajz várta, hogy megírja még a vásárhelyi népességre oly jellemző középparaszti gazdaréteg életmódját. Hozzá is kezdett a gyűjtéshez. Sok adat került a birtokába, de az összegzés halála miatt elmaradt.

Hagyatékát nem ismertem meg. Az új várostörténeti monográfia terve során úgy határoztam, hogy megírom a vásárhelyi gazdaréteg életmódját, és más szinten, más módszerekkel, de tovább folytatom azt a társadalomrajzot, amely megszakadt. Monográfia írására azonban nem vállalkozhattam. Munkám nem érint sok mindent. „Mélyfúrással" rést nyitottam egy múltba vesző világba. A gazdák által kialakított életkép egyébként is szűk társadalmi szemléletre utal, csupán az egyik lehetséges nézőpontot mutatja meg. Elsősorban a reformátusokat szólaltattam meg, holott városunkban szép számmal akadtak katolikusok is. A többi felekezethez tartozó gazdacsaládok száma jóval kevesebb.

A reformációnak vidékünkön jelentős eszmei szerepe volt, különösen az elnémetesítési politikával szemben, a magyar kultúra védelmében. A hódoltság után a város újratelepítésében a református parasztság játszotta a fő szerepet. A világi és egyházi hatalom egy részét mindvégig maguknál tartották. A katolikusokat a Károlyiak telepítették be a 18. században, olyan kiváltságokkal, hogy nem kellett robotot teljesíteniük, ugyanakkor ez a teher is a reformátusokra hárult. A gazdasági, társadalmi kényszer jelentékeny feszültséget okozott, és nem véletlen, hogy a református gazdák a kisebbségben levő katolikusokkal évszázadokon keresztül nem házasodtak. A katolikusok különállása a reformkor végén kezd oldódni; életmódjukban fokozatosan alkalmazkodnak a törzsökös kálvinista gazdákhoz, és a szabadságharc után, a „nemzeti gyász" már egyformán elmélyíti bennük a 48-as függetlenségi eszméket. A vásárhelyi gazdatársadalomban ettől kezdve eltűnnek a katolikus arculat föltűnő különbségei, és néhány makacs család kivételével megtörténik az egybeolvadás; vagyoni és érzelmi okokból egyaránt szaporodnak az ún. vegyes házasságok, amelyek ellen már csak a két egyház papjai és lelkészei hadakoznak.

Kiss Lajos munkáiban egyenlő arányban szerepelnek férfiak és nők. Adataimat én elsősorban férfiaktól kaptam. Ennek több oka is van. Kiss Lajos fél-, háromnegyed évszázaddal ezelőtt más rétegekkel érintkezett, mint én az 1970-es, 1980-as évek fordulóján. Közben előrehaladt a társadalom munkamegosztása, és a második világháború végéig több lett benne az önálló gazda. Kiss Lajos szegény embereinek az életében a nemek közötti munkamegosztás, az egész életvitel arányosabban oszlott meg, mintegy megfeleződött. A szegény parasztok életében az asszony együtt cselédkedett a férjével, vagy közösen dolgozott pár hold földjükön. A gazdák esetében a vagyon a családfő kezében összpontosult, és a termelést ő irányította. Feleségének ebbe kevés beleszólása volt.

Az asszonyok tevékenységi köre elsősorban a családra és a háztartásra korlátozódott. Figyelembe kell azt is venni, hogy Vásárhely néprajzi földolgozásában a tudós elődök már foglalkoztak az asszonyélet egy-egy jelentős részkérdésével, mint a táplálkozás, öltözködés, gyermeknevelés, házi munkák stb. Végül pedig a nők háttérbe szorulása e kötetben

[1] Kiss L. 1939, 1943, 1955, 1981.

igen viszonylagos, hiszen a vallomástevő gazdaasszonyok, mint pl. Angyal Ferencné Gulyás Rozália, Nagy Pálné Szappanos Julianna, Török Imréné Kovács Margit, Székely Szücs Ernőné Lakatos Tóth Viktória, Tóbiásné (később Tolnainé) Tatár Kiss Rozália és mások azonnal előtérbe kerültek, amint a nők életét közvetlenül érintő részleteket beszélték el.

Gyűjtésem során valamennyi gazda felesége, ha még élt, jelen volt. Olykor beleszólt a beszélgetésbe, hiszen a föltett kérdés őt is érintette. Az asszonyok véleménye azonban többnyire megegyezett a férjükével, vagy csupán apró kiegészítést tartalmazott. Ezeket gyakran külön nem is jeleztem, de ismeretanyaguk ott lapul a vallomásokban.

Vásárhely néprajzának föltárásában kitűnő elődök működtek: K. Kardos Antal, Török Károly, Kiss Lajos, Péczely Attila, Tálasi István, Katona Imre, Tárkány Szücs Ernő, Kresz Mária, Filep Antal, K. Csilléry Klára, Égető Melinda, Nagy Gyula, Herczeg Mihály, Felletár Béla, a 20. sz. végén Novák László, Péter László, Nagy Vera, Kruzslicz István Gábor, Őrsi Júlia, Dám László és mások egy-egy témát alaposan földolgoztak. Csupán a teljesség kedvéért fölösleges lett volna megismételnem mindazt, amit ők már jól elvégeztek. Engem az érdekelt, amit eddig kevésbé kutattak.

Az interjú jellegű anyaggyűjtés az elmúlt fél évszázad során éppúgy elfogadott módszere lett a néprajznak, szociográfiának, mint az önéletrajzi írások vagy a naplószerű visszaemlékezések közlése. Anyaggyűjtésem közben jelent meg egy hasonló elveket érvényesítő munka: Gazda József könyve, az *Így tudom, így mondom*.[2] Egymás ismerete és kölcsönhatás nélkül is, részben közös utat jártunk, bár a két munka közötti lényeges különbségek szembetűnők. Gazda József az erdélyi magyarság egykori falvaiban élő idős embereket bírta szóra, én egyetlen, dél-alföldi mezőváros, Hódmezővásárhely gazdarétegét. Gazda József magnetofonnal gyűjtött, és kevés igazítással közölte a vallomásokat. Én hangfölvétellel nem készítettem interjút. Adatközlőim szavait az elbeszélés folyamatában kézzel jegyeztem le.

Akadtak gazdák, akik igen rosszul beszéltek. Oldalnyi leírt szövegből sok ismétlést, előre nem vezető, a témát zavaró sallangot kellett lemetszeni, hogy a közlésük értékelhető és olvasmányos legyen. Ugyanakkor a legtöbb gazdát a velük való együttélés, személyiségük megismerése után úgy választottam ki, hogy az, amit elbeszéltek, a kisebb stiláris szöveggondozáson kívül beavatkozást alig igényelt. Utólag láttam, hogy zömmel saját alkatomhoz hasonló, írói hajlammal rendelkező, csiszoltabban fogalmazó gazdát kérdeztem ki, akik szép számmal éltek vidékünkön. Ezek az emberek szinte „tollba mondták" vallomásaikat. Amikor beszéltek, „diktáltak", én úgy jegyeztem, hogy félhangosan visszamondtam a papírra kerülő szöveget. Így már a gyűjtés kezdetén kettős ellenőrzés történt. Az indokolatlan ismétléseket, a kifejezéssel való küzdelem során született értelmetlen mondatrészeket le sem jegyeztem. Ez volt az én „javításom"; vallomásaikhoz azonban semmit sem fűztem!

A leírtakat azért mondtam vissza, hogy a vallomástevők hallják. Ennek során gyakran előfordult, hogy megállítottak, és kérték, hogy elhallásom miatt a mondatot helyesbítsem, vagy tévedésükre ráeszmélve, maguk fogalmazták újra az előbbi gondolatukat. Amikor a

[2] Gazda J. 1980.

teljes anyagot földolgoztam és végső formába öntöttem, elvittem Csorcsán Szűcs Imre és Kérdő Szűcs Ernő gazdákhoz, akik részint a legtöbb adatot adták, részint pedig az együttműködésünk során a vásárhelyi gazdavilágban való jártasságukkal a legnagyobb szakértelmet tanúsították. Egymástól függetlenül elolvasták a teljes anyagot, és megtették rá az észrevételüket, amelyet minden esetben figyelembe vettem. Ezzel nem csupán a saját szavaikat, társaik kifejezéseit, hanem a gazdatársadalom kultúrájáról összegyűjtött vallomásokat is hitelesítették. Így minden mondat kettős paraszti ellenőrzésen esett át: a leíráskor és a végső szöveg megfogalmazása után is.

Eljárásommal mintegy továbbfejlesztettem a Nagy Gyula által először alkalmazott „parasztlektorálást". Azért tartottam ezt elfogadható módszernek, mivel a magnetofonos hangfölvételnél minden kutató szemben találja magát azzal a gonddal, hogy a fölösleges részeket ki kell hagyni a nyomtatásra szánt szövegből. Láthatóan jól példázza ezt Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága* című könyve is, amelyben az eredeti, paraszti szövegbetéteket a nyelvész Hajdú Mihály gondozta.[3]

A kötet a szóbeli vallomásokat és az eddig zömmel hátrányos helyzetű paraszti írásbeliség fölkutatott anyagát egyaránt tartalmazza. Az írásbeli „paraszti dokumentáción" semmit nem módosítottam. Helyesírási és stiláris hibáik ellenére betűhíven közlöm valamennyit, éppen a szakmai hitel kedvéért.

A szóbeli vallomások úgy születtek, hogy a kiválasztott adatközlőknek részben előre kigondolt, részben rögtönzött kérdéseket tettem föl, és ezekre válaszoltak: „meséltek", ha úgy tetszik „vallottak". Arra nagyon kellett vigyáznom, hogy a kérdések a válaszadót félre ne vezessék, kivált ne adjak a szájukba választ; ne „zsaroljam" őket olyan vallomásra, amelyet nem akartak megtenni. Vigyáznom kellett, előre ne alkossak hipotézist, amelyre a bizonyítást keresem!

Öt nagy alakú (A4-es), vastag füzet telt meg soha nem halott vallomásokkal. Ezek az azelőtt ki nem gondolt, ki nem mondott szavak a ráeszmélés perceiben születtek és buggyantak fölszínre, sokszor az érintett témáktól függetlenül. Előfordult, hogy a gazda éppen a családjáról vagy a gazdálkodásról beszélt, amikor a gondolat láncolata vitte el például a paraszti „ars poetica" megfogalmazásához.[4] Ennek köszönhettem azt a szerencsét, hogy tanúja lehettem a parasztélet értelmét megvilágosító gondolatok föltárulkozásának.

A gazdák vallomásai a valóságból eredtek, de később meseszerűvé változtak, sőt némely esetben a magyar nyelvterületen vagy Európa-szerte elterjedt vándoranekdoták – különösen a szexuális magatartásukat, temetési szokásaikat vizsgáló fejezetben –, a vaskos, középkori jellegű *trufák* is beszivárogtak és gyökeret vertek; ezekből a történelmi hitelességet csak kellő szövegkritikával lehetne kihámozni. Kérdés, mennyire érdemes? Vallomásaik őszinteségében nem kell kételkednünk, ők maguk hisznek történeteik hitelességében. Éppen ezért különös bájjal jelenik meg előttünk az egész vallomásfüzér, amelynek hamvasságát azért is kár volna letörülni, mert ez az elbeszélések folklór- és szépirodalmi értékét egyaránt erősíti.

[3] Dömötör T. 1981.

[4] Ars poetica = költői (alkotói) magatartás, erkölcsi álláspont összefoglalása, hitvallás.

A gazdák valamennyi témakörből sok-sok kérdést kaptak. Az, hogy ki, hányszor és milyen arányban, „mélységben” szerepel, elsősorban attól függött, hogy mennyire pontos és kimerítő választ adott. A könyv tehát azt is tükrözi, hogy egy családnak vagy vallomástevőnek milyen mennyiségű és rendű emlékanyaga van a paraszti múltról. Egy-egy kérdésre többen is azonos feleletet adtak, hiszen voltak szokások, munkamódszerek, amelyeket Vásárhely határában valamennyi gazdacsalád egyformán végzett. Ilyenkor mindig azt a választ közöltem, amelyik szakmailag a legtökéletesebbnek bizonyult. Minden gazdának jóval nagyobb volt a tudása, mint amennyivel ebben a könyvben szerepel.

Sok választ a kötet több fejezetébe is beépíthettem volna, ezért néhány dolgot a szakmai érthetőség és teljesség végett pár fejezetben meg kellett ismételnem. A gazdák, gazdaasszonyok is átfedésekkel meséltek, még látszólag egymástól eltérő témakörökben is; nem egy alkalommal kiderült, hogy mind a kettőre ugyanazt a példát mondták, csak a helyzet volt teljesen más. Külön öröm volt számomra, hogy talán a véletlen folytán, talán a több éves kutatómunka során szerzett tapasztalattal sikerült olyan embereket magam köré gyűjteni, akik érzékeny lelki alkattal és intelligenciával rendelkeztek. Ajkukon paraszti versek születtek, a paraszti életforma nemegyszer „költészetté” nemesült elbeszéléseik során. Nem egy történetet úgy mondtak el, hogy kerek elbeszélés lett belőle. Tudásuk mélységét viszont nem ismerték. Sokszor úgy látszott, már elfogyott a mondanivalójuk, de egy megfelelő kérdés nyomán a kiapadtnak vélt forrás újra buzogni kezdett, és friss részletekkel gazdagította addigi gyűjtésemet.

Ezek a „kútfők” a „tiszta forrás” mellett természetesen „homokot” is hordtak a fölszínre, ahogy a vulkán nem csak tüzet, hanem hamut is lövell a magasba. A vallomástevő gazdákat úgy választottam ki, hogy valamennyien, még a legmódosabbak is, egykor tevékenyen, maguk szintén testi munkát végezve gazdálkodtak; kevés iskolát végeztek, tehát nem úri parasztok vagy magas végzettségű parasztvállalkozók, parasztpolgárok voltak. Több évszázados kultúrájuk egy részét jól ismerték és el is beszélték, más részét viszont már elfelejtették vagy meg sem ismerték.

Az első világháború után nagy iramban megindult a *kivetkezés*, a hagyományos paraszti életforma átalakulása, kultúrák keveredése, és a paraszti ismeretek kopása. Ez a folyamat meggyorsult az utóbbi fél évszázadban, amikor megszűntek az olvasókörök, gazdaegyletek, gazdabálok, egyszóval a gazdaközösség találkozóhelyei, és szétesett a több nemzedék együttélését biztosító ún. nagycsalád. A szövetkezetben, vállaltnál, ahol szervezett ismeretterjesztés, szakmai tanfolyam keretében művelődtek, vagy az utóbbi évek során, amikor portáikon megjelent a rádió, tévé, saját kultúrájukhoz képest idegen, új szellemi hatások érték őket. Ez erőteljesen érződik beszédükön, és éppen a vallomásaik lejegyzésénél okozott nagy gondot, hogy az általuk használt műszavakat, szakkifejezéseket rögzítsem-e, hiszen meghagyásukkal netán gyanút ébreszthetek vallomásaik eredetiségében.

Az 1950-es években az ipartelepítéssel és műszaki, értelmiségi szakemberek ideköltöztetésével Hódmezővásárhely egykori zártsága megszűnt. Jóval nyíltabb várossá vált, mint a kisebb, alföldi mezővárosok, falvak, ahol az eredeti népi kultúra jobban megmaradt. Ez az átformálódás a parasztokon erős nyomot hagyott. Az idegen hatások úgy szivárogtak a gazdák életébe, hogy jelentős részüket már elfogadták, és kultúrájuk részeként asszimi-

lálták. Különösen jól megfigyelhető ez a kettős hatás a paraszti verselésen. Szabadon előadott visszaemlékezéseiket szép, „ö”-ző nyelvjárásunkban beszélték el, de amint verset kezdtek mondani, azonnal áttértek az „e” betűkkel teli irodalmi nyelvhasználatra, és – saját kifejezésüket idézve – „mekegni” kezdtek.

A szavak „elváltoztatott” alakjait úgy írtam, ahogyan használják. Ezek idézőjelbe kerültek, vagy egyéb írásbeli megkülönböztetést alkalmaztam. Ennek megfelelően alakult a gazdák szövegének helyesírása is. Így találunk olyan szavakat leírva, mint pl. a „bornyú”. A szóhasználat egyéni változatai is kitűnnek, mert akadt elbeszélőm, aki az „éjszakát” az elfogadott helyesírás szerint ejtette, mások pedig „éccakának”. A „volt” szót sokszor egy mondaton belül is hol teljes alakban, hol pedig „vót”-nak ejtették. Az ilyen jellegű, és a nyelvjárásból eredő különbségeket viszont a leírt szövegekben általában nem vettem figyelembe. A tájszavakat eltérő betűtípussal jeleztem, és ha a mondatból nem derül ki a jelentésük, jegyzetben magyarázom.

A paraszti nemi életet tárgyaló fejezetben nem éreztem föladatomnak eldönteni és jelölni, hogy a gazdák által alkalmazott szavak, kifejezések és a durva népi szóhasználat között milyen összefüggés van. Egymásra hatásuk kölcsönös. Ebben az esetben az a lényeges, hogy a parasztok saját kultúrájuk részeként tekintik, és beszédjükben általánosan elterjedt. A ***gyakni****[5] például már a 17. században is ismert szó volt, míg a kupleráj fiatalabb, és nem a paraszti kultúra hozta létre.

Ugyancsak szólnom kell a jegyzetekről és a fölhasznált irodalomról is. Számukat terjedelmi korlátok csökkentették. Az az elv vezérelt, hogy inkább a paraszti vallomásoknak maradjon több hely, mint a szakmában való jártasságom bizonyításának. Így például csupán az irodalmi jegyzékben említek több olyan helyi kiadványt és szakkönyvet, amelyeknek egy-egy adatát fölhasználtam. Ezek zömmel közismert, több könyvben is szereplő statisztikai adatok, vagy pl. a különféle lexikonok, értelmező szótárak rövid meghatározásai. Miután e kötetben eléggé újszerű néprajzi rétegvizsgálat eredményeit közlöm, összehasonlításra, tehát a helyi, országos vagy nemzetközi irodalomra való hivatkozásra nem sok lehetőségem kínálkozott.

Ezt a könyvet értékes tanácsaikkal, adataikkal, levéltári és tárgyi dokumentumokkal, archív fölvételekkel számos szakember, jó barát és ismerős segítette. Ezúton is hálás köszönetet mondok nekik. Különösen sokat köszönhetek Péter László polihisztor, irodalomtörténész professzornak a szöveg irodalmi és helytörténeti, de sok esetben néprajzi és szociográfiai, Imre Mihály egyetemi tanárnak néhány kérdés történelmi, és Bicsérdy Gyula mezőgazdasági főiskolai főigazgatónak, az állatgyógyászati rész gondozásáért. Adatokkal segítettek a helytörténészek: Bartha László, Herczeg Mihály, Kárász József, Kőszegfalvi Ferenc; a szentesi és vásárhelyi városi levéltárak dolgozói, valamint Csatáry Tamás és Felletár Béla gyűjtő barátaim.

[5] A más betűtípussal kiemelt és csillaggal ellátott szavak magyarázatát külön fejezetben, a tájszavaknál lehet megtalálni.

Velük és a vallomástevő parasztokkal együtt arra törekedtem, hogy a vásárhelyi gazdák eddig kevésbé kutatott tulajdonságát, intellektusát fölszínre hozva, ez a könyv „paraszti művelődéstörténetté” formálódjék. A legtöbbet mégis a gazdáknak köszönhettem, mert ez a kötet – amelyet nekik ajánlok! – soha meg nem született volna a tudásuk és visszaemlékezésük nélkül. A vallomásaik, valamint a róluk, családjukról és a tárgyaikról készített fényképek közléséhez föltételek nélkül hozzájárultak. Így saját kultúrájuk egy részét mentették meg!

Hódmezővásárhely, 1981 decembere.

Szenti Tibor

GONDOLATOK A MÁSODIK, TELJES KIADÁSHOZ

Az 1980-as évek elejére a most megjelent könyv szinte teljes anyagát összegyűjtöttem, a lektorok pedig szakmai hitelét ellenőrizték. Nem rajtunk múlt, hogy az első kiadásban ennek csak a fele látott napvilágot. Gazdasági és ideológiai – politikai és nem szakmai – fékező erők hatottak, amelyek megcsonkították az eredeti kéziratot. Az olvasmányosság érdekében, sajnos éppen a tudományos bizonyító vallomásokat és adatokat kellett erősen megkurtítanom. A megjelenés után, a hozzáértő kritikák alapján javításokat végeztem, és néhány fejezethez kiegészítő adatokat, vallomásokat gyűjtöttem. Ezek mennyisége elenyésző. Most az olvasó minőségileg mégis új könyvet vehet kezébe.

A megjelent kritikák alapján tapasztaltam, hogy a kötet néhány megállapítása és a vallomások egybeszerkesztésének egy-két fogása értetlenségbe üközött, éppen ezért kivételesen ezek némi magyarázatra szorulnak. Kifogásolták például azt, hogy a nevek helyett monogramokat írtam. Erre elsősorban helytakarékossági okokból kényszerültem. Ezzel a módszerrel – hosszú elő- és ragadványnevekkel szaporított három, néha négy részből álló nevek kiírásának mellőzésével – legalább ívnyit sikerült nyernem, amelyet további, fontos vallomások közlésére tudtam fölhasználni. Másodszor, éppen a néprajzban ismert megoldás a monogramok használata, és akkor alkalmazzuk, ha nem az egyén szerepét, véleményét kívánjuk kiemelni, hanem a közösség gondolkodásmódját. Ilyenkor a név jelzése a vallomástevőt dokumentálja, de személye beleolvad a közösségébe, és az marad előtérbe, amit elbeszélt. Miután a jelen kiadásban a kötet ívszámát végre nem korlátozták, módomban állt a nevek teljes kiírása.

Az egyik szegedi folyóiratban a könyv kritikája ezzel a címmel indult: „Hová lett *A juss*?" Meg kell írnom, én sem tudom! A kérdés ugyanis olyan blőd, mint az a gyerekszáj, amelyik megkérdezi, hogy miért nem repül az elefánt? A vásárhelyi szegény emberek esetében, Kiss Lajos könyvei vagy Tornyai János *„Juss"* című festménye alapján egyesek a parasztságot vulgárszocialista szemlélettel vagy csak osztályidegen, falusi kizsákmányolónak, „kuláknak", avagy nyomorult, az örökségen egymás között is marakodó közösségnek képzelik. A gazdák, különösen az általam bemutatott középparaszti réteg a szónak sem metaforikus, sem gyakorlati értelmében nem jussolt, hanem végrendeletekben *hagyatkozott*.[6] Vagyonát életében megosztotta, vagy törvényesen, az ún. *testamentumokban* intézkedett róla.[7]

Idézem Ballagi Aladár művelődéstörténészt és nyelvészt, aki 1890-ben hosszú tanulmányt írt Vásárhelyről:

---

[6] Nem ártott volna Tárkány Szücs Ernő: *Vásárhelyi Testamentumok* c. kiváló könyvét ismerni, amely levéltári dokumentumok alapján a helyi végrendeleteket dolgozta föl. A *jussolás*, pl. a használt lepedőt is darabokra tépő magatartás – hogy részben irigységből, részben szükségből mindenkinek jusson belőle egy szelet – elsősorban a legszegényebb, főleg városi rétegekben volt elterjedt: a vagyontalan zsellérek és utódaik, a lumpenizálódó, ill. szociálisan elesett agrárproletár családok között. A *Parasztvallomások* nem ezek életmódjáról íródott!

[7] A vásárhelyi parasztok vagyonhoz való ragaszkodásáról és különös hagyatkozásáról keserű folklór példa is fönnmaradt, amelyet mára viccként emlegetnek. A haldokló gazda így diktálja tollba egyik tehenének gyermekei között történő megosztását: *„Ha az elveszött tehén mögkerül, a fiamé, ha nem, a lányomé."*

„Megtörtént például, hogy a vásárhelyi ember ekkép mutatta be magát a nagytekintetű hivatal előtt: »Hát kéröm én vagyok az a czélszörű szögény embör[8]*, a ki ide alkalmasitottam a lányomat, mërt hogy igy csügged rajtunk ez az adói alkalom, rájuk testáltam az egész vagyonomat.« Innen van, hogy a vásárhelyi ember – nem úgy, mint a székely – a pörlekedést mindenkép kerüli; sokszor odahagyja a magáét, csak »az urak elébe ögyelegni ne kelljen«."*[9]

Amíg a kötet első kiadása 1985-ben a Gondolat Könyvkiadó egyik szakmai nívódíját kapta, szűkebb hazámban: Hódmezővásárhelyen és Szegeden (nem szakemberek által) szigorú ideológiai elmarasztalásba részesült. Elgondolkodtató, hogy még egy egyetemi városban is (1986-ban és 1987-ben!) a parasztság egyik rétegét a nyilvános sajtóban „kulák"-vád érhette, oly kíméletlen „osztályharcos szellemben", mintha ez a réteg akkor még létezett és a szocialista társadalomra nézve veszélyt jelentett volna.

Bár a szocializmusban jelentek meg könyvek királyokról, főnemesekről, feudális oligarchák életéről, és nemcsak becsmérlő modorban, a középparasztság egyesek szemében, a sztálini gyakorlat szerint, a legfőbb ellenségnek számított. Nem véletlen, hiszen sok volt köztük a mintagazda, aki a külterjes magyar mezőgazdaság reformálását végezte, mint Greugus Máté, Karasz Péter, Tárkány Szűcs István, Lázár Lajos, Lázár Dezső, illetve a Csáky család és sokan mások. Leginkább ők képviselték a magyar paraszti értékeket, amelyek az internacionalizmusnak és főleg a szovjet kollektívizmusnak gyűlölt ellenségei voltak. A kisgazdák rájuk figyeltek, mint példákat őket követték. Ezt a parasztréteget ezért kellett megsemmisíteni, befeketíteni; és vagyonától azért volt szükséges megfosztani, hogy az alakuló szövetkezetek a gazdasági bűntény, vagy a népi demokrácia ellen való lázítás vádja miatt elítélt emberek büntetés-végrehajtása címen, adásvétel nélkül jogot formálva jussanak birtokaikhoz, ingóságaikhoz.

Ennek volt köszönhető, hogy még a témaválasztásomért is elmarasztaltak, és alaposan összekeverték, azonosították személyemet a vallomástevőkkel. Mindazt ugyanis, amit e paraszti rétegről a könyvben találtak, úgy fogták föl, mintha én fogalmaztam volna, holott ezek az őszinte vallomások az önmaguk föltárását tükrözték. Más kérdés, hogy bár különböző gyarló emberi hibáikat ismerem, mégis rokonszenvezek velük! A néprajzkutatók egy része, így én is a dolgozó középparasztban a magyar paraszt legfontosabb, a paraszti kultúra alkotó és megőrző rétegét látjuk. Aki pedig a népnek akár csak egy rétege ellen is támad, az magát a nép testét pusztítja!

A helyi kritikák kifogásolták a Rákóczi szabadságharccal kapcsolatban tett megjegyzésemet. Ez nem a dicsőséges eszme elmarasztalása volt, hanem az itteni, negatív hatások ismertetése – a lakosság többszöri kifosztása, elmenekülése, megszállása stb. – a történészek megjelent bizonyító dokumentumai, írásai alapján. A vádlóknak csupán a vonatkozó forrásmunkákat kellett volna átnézniük. Egy kiváló történész ezt a könyvet *orális paraszti*

[8] Elképzelhető, hogy Kiss Lajos – amennyiben ismerte ezt a cikket – esetleg innen vette át a „célszörű szögény embör" kifejezést, de ő valóban a nincstelenekre vonatkoztatta, nem úgy, mint Ballagi. Mindenesetre, ennek a kifejezésnek az általam talált eddigi első írott forrását vélem fölfedezni ebben az idézetben.

[9] Ballagi A. 1890. 107. (Itt jegyezzük meg, hogy ezt az idézetet érdemes még összevetni *„A gazda és a hivatal"* c. alfejezettel.) Ballagi az MTA tagja volt. Fiatal tanárként járt Hódmezővásárhelyen. (Az idézett kiadványt Berecz Antal, a Magyar Földrajzi Társaság titkára szerkesztette.)

emlékezésnek minősítette. Egyre elmérgesedő szakmai levélvitánk során nem jutottam vele dűlőre. Nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy a közölt megannyi naplórészlet, kézzel írott vers nem *verbális*, hanem *scripturális* adat és fontos, eltagadhatatlan része a kötetnek. Gondjaimat nem folytatom, az eddig leírtakat is csak jelzésnek szánom. Végül is, nem a szerző föladata eldönteni, hogy ez a könyv milyen; ahogy okoskodók sem sokat szólhatnak ebbe a kérdésbe.

Mire a gyűjtött anyag első kiadása megjelent, az egykor nyilatkozó adatközlőim jelentős része sajnos meghalt. Azóta a helyzet tovább romlott, hírmondó is alig akad közülük. Amikor ezt a teljes anyagot a kezébe veheti az olvasó, emlékük jórészt már csak a könyv lapjain él. Az idő engem igazolt. Ez a munka hibáival és szakmai fogyatékosságaival együtt is megőrzött egy keveset e réteg életéből. Ezek a vallomások ma már fölgyűjthetetlenek lennének. Nem véletlen, hogy azokon a magyar egyetemeken, ahol néprajzi oktatás folyik – *A tanya* c. könyvemmel együtt – vagy ajánlott, vagy kötelező olvasmány. Diplomadolgozatukat formáló hallgatók máig fölkeresnek, hogy e kötetek alapján készítik munkájukat és tanácsokat kérnek.

Az emberiségen a kultúra olyan vékony, mint tojáson a héj. Az emberi kultúrán az európai réteg úgy áttűnik, akár a hártya. Ezekhez képest a vásárhelyi gazdák kultúrája leheletfinom, de értéke s csillogása olyan volt rajtunk, akár az aranyfüsté. Ezt a védtelen és drága réteget a történelmi idő horzsakőként koptatja. A vásárhelyi középparasztság kultúrája hámló bőrként levedlett, és mi mezítelenül maradtunk…

E könyvvel ezért volt érdemes annyit dolgoznom és szomorkodnom. Ezek a vallomások utolsó üzenetek a jövő nemzedékeinek, munkám pedig főhajtássá vált a parasztság emléke előtt.

Hódmezővásárhely, 1989. ápr. 19. – 2001. okt. 1.

Szenti Tibor

I. rész
TÖRTÉNELMI EMLÉKEZET

1.
VÁSÁRHELYI GAZDÁK TÖRTÉNELMI TUDATA ÉS EMLÉKEZETE

Századunk egyik legnagyobb írójának és gondolkodójának, Thomas Mann-nak néhány mondatát idézzük Sárközi György fordításában:

„Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?

Feneketlennek még akkor is és talán éppen akkor, ha kizárólag és egyedül az ember az, akinek múltjáról kérdés és szó esik[…]”[10]

Minden népre jellemző, hogy a maga sajátságos módján megőrzi és továbbadja az átélt eseményeket, mindazt a tudásanyagot, amelyet nemzedékek sora szerzett, és történelemmé, a nép ajkán mondákká, folklórrá vált. A természeti népek és az ókori kultúrák esetében a származás gyakran a teremtésig vezet vissza, a nagy világóceánban úszó teknősbéka hátán, vagy éppen Atlasz vállán nyugvó földgolyóig, amelyen a kegyes istenek sárból, nyálból, esetleg kukoricacsőből, többnyire a saját szórakoztatásukra, megformálják az embert.

Ettől kezdve az idő hirtelen összezsugorodik. Nemzedékek, évszázadok süllyednek el, amelyekről a népcsoport semmiféle emléket nem őriz meg. Néhol egy-két rendkívüli esemény, néhány törzsfő, asszony vagy gyerek története él tovább, békés összekeveredésben az őket körülvevő természettel, növényekkel, állatokkal, jelenségekkel. Néhány száz év múlva a valóság és a mese megoszthatatlan mítosszá válik.

Így alakul át egy idő után a neolitikumban a faluközösség trónuson ülő elöljárója idollá, vagy ahogy Kalicz Nándor találóan nevezte az Alföldön előkerült plasztikákat: „agyagistenné”[11]; vele létrehozva az ***emberi halhatatlanságot***, ezt a mindennél nagyobb, évezredekig irányító erőt és fogalmat.

A vásárhelyi fej nélküli „Kökénydombi Vénusz” a matriarkátusban a törzs hajdani anyját, vagy a vele majdnem egykorú Szegvár-tűzkövesi maszkot viselő „Sarlós Isten” a patriarkátus kialakulásával az apját, tehát az egyéni vonások nélküli ***Embert*** őrzi a történelem számára.

Nem véletlen, hogy témánk bemutatását a „történelmi kút” ilyen mélységénél kezdtük. Egyrészt az emberiség történelmi emlékezete mítoszaival idáig vezet vissza; másrészt nekünk, alföldieknek különösen fontos ez az örökség, mivel a Kárpát-medencében először megtelepedő neolitikus kultúrák mediterrán jelleget is viselő, földművelő, állattartó és állandó lakótelepet alkotó etnikai csoportok voltak, amelyeket mint „népet” még nem tudjuk megnevezni.[12]

A magyar nép történelemtudatával[13] és emlékezetével,[14] különösen a 20. században több jeles kutató is foglalkozott. Például e témakörnek Katona Imre,[15] Bálint Sándor,

---

[10] Mann, T. 1968. 1: 9.

[11] Kalicz N. 1970.

[12] A Dél-Alföldön a két leggyakoribb kultúra: a „Körös-kultúra”, a Kr. e. VI-V. évezredből; a „Tiszai-kultúra”, amely még megérhette a Körös-kultúra népét, a Kr. e. V-IV. évezred fordulóját követően települt meg.

[13] A „nép történelemtudata” magatartásformát jelöl.

[14] A „nép emlékezete” időben kitapintható, olykor elmosódott, máskor történelmi múltjának valósághűen megtartott egyes eseményeit, személyeit őrizte meg. A magyar történelemből mindaz az emlékanyag, amelyre népünk emlékezik. (Lásd: Szenti T, 1982. Forrás, 2. sz.)

Balogh István, Dankó Imre, Ferenczi Imre, Kriza Ildikó, Ortutay Gyula, Szabó István, Takács Lajos, Voight Vilmos, Wellmann Imre és sokan mások is föltárói.

A teljesség igénye nélkül tekintsük át, mit ismerünk eddig népünk történelmi emlékezetéből. Mint Katona Imre megállapította, a magyarság esetében is érvényesül az „idő összezsugorodása”,[16] amelyet a magunk részéről „teleobjektív vagy gumioptika szemléletnek” nevezhetünk. Népünk történelmi emlékezete is egy változtatható fókuszú „teleobjektív”, amelyben a századok, az események éppúgy közel kerülnek egymáshoz, mint korban távol élő személyek. Elvileg így foghat kezet a kuruc vitéz és az 1848-as szabadságharcos.[17] Erre talán a legjellemzőbb a tatár és török kor keveredése népmeséinkben.

A tatárjárás mint esztelen betörés, fosztogatás és gyilkolás élt népünk emlékezetében. A hódoltság alatt, a török derékhad előtt, tatár segédcsapatok jártak. Hasonló módszereket alkalmaztak, mint elődeik a 13. században. A török alóli fölszabadító háború során Thököly seregében tatárok szintén voltak. Ezért olvadt össze szétbogozhatatlanul népünk emlékeztében a török-tatár háborúskodás.[18]

Népünk az idő múlását, a többé vissza nem hozható történelmi pillanatot nem ismeri, vagy legalábbis kerüli. Ezért válnak népi hőseink halhatatlanná, betyárjaink elfoghatatlanná – mindenki által ismert például a „köd előttem, köd utánam” szófordulat –, s ha mégis életüket veszik, a hantjukon nőtt virág, a sírról fölröppent madár formájában tovább élnek.

Így alakult ki népünk tudatában a szegényeken segítő, jó szándékú népi hős; ugyanakkor az ellenségeinek bármilyen brutális megbüntetését sem érezte túlzónak. Minden nép mondakincsében föllelhető, hogy a „másságot” nehezen tűri. Parasztságunk történelemszemléletében egyrészt a csalódott, leleplező és elmarasztaló, másrészt a rajongó és magasztaló, tehát szélsőséges nézetek uralkodnak – szögezte le Katona Imre.[19]

Népünk történelmi emlékezete nem levéltár, amelyben kutatva a legtöbb hiteles esemény apró részletekkel előkerülhet. Általában három-négy nemzedék már úgy rostál, hogy ami a közösségi emlékezetben fönn marad, egyre általánosabb, egyre nemzetközibb lesz, és beleépül az élő, nemzeti folklórba, amely szerves része az eurázsiai népek hatalmas mese-, monda- és népköltészeti kincsének.

Hogyan helyezhető el ebben a kontinentális és hétezer évet magába foglaló nagy tér-, illetve időegységben Hódmezővásárhely gazdanépének történelmi emlékezete? A 18. és a 19. század anyagát Török Károly[20] és Péczely Attila[21] népdalgyűjtéséből ismerjük. Kiss Lajos munkáiban több vásárhelyi adomát földolgozott, hőseit gyermekkorában még

---

[15] Katona I. 1977.

[16] Katona I. 1977. 191-192.

[17] Péter László írta szerkesztői levelében: *„**Harmonikához** hasonlítanám: azt lehet úgy összenyomni, mint a **történeti síkok** préselődnek össze a nép tudatában. Móra írja az ásató napszámosainak álmélkodását: »Ez még a Kossuth apánknál is régebben volt!« Addig – mármint Kossuthig – terjedt a nép emlékezete.”*

[18] A török alóli fölszabadító háborúk során, a 17. sz. végén Thököly szövetséget köt a krimi tatárokkal, akik ellátmányt gyűjtve maguknak, törökűzés címén végigfosztogatták a Dél-Alföldet. Vásárhely népe is szenvedett tőlük. Ez az újabb negatív élmény árnyalta a rájuk való emlékezés keveredését.

[19] Katona I. 1977. 192.

[20] Török K. (1843–1875) művei.

[21] Péczely A. (1897–1964) művei.

ismerhette is, vagy csak egy-két nemzedék választhatta el tőlük. Az ő munkásságában szórványosan föllelhető adalékok a népi történelmi emlékezetről legföljebb a 19. század közepéig nyúlnak vissza.

A nép történelmi szemléletét a táj is nagyban befolyásolta. A hegyvidéki ember készen kapta az erdőket, a hegyeket, az egész vadregényes tájat. Az alföldi ember a természettől csupán az eget és a földet örökölte, a belésimuló, elterülő víztükrökkel. Mindaz, ami e három őselem közé került, két kezének alkotómunkája. Tudatukban különösen Petőfi Alföld-látása óta van ez így. Ezt fogalmazta meg Csorcsán Szücs Imre rímfaragó gazda is 1954-ben a maga módján:

„[…]A csatorna parton állok,
A pusztában messze látok,
Nincsen erdő, nincsen halom,
s messze száll a gondolatom.

Kint élek a pusztaságban,
Mocsarak közt, ingoványban.
Árvaságban, szegénységben,
De hitben és reményben[…]”

A vásárhelyi gazdák szemléletében ez fokozottan így van. Parasztságunk a realitásokban él: a vagyongyűjtés közelebb áll hozzá, mit a meseszerzés. A vásárhelyi birtokos paraszt történelmi tudata magyar és gazdatudat. Ballagi Aladárt idézzük:

„Vásárhelyt a környéken »paraszt városnak«[22] *szokták nevezni. A lakosság nagy része valóban földmívelő, de igen emberségtudó, munkás, józan eszű és értelmes…”*[23]

Vásárhelyen korán elkezdődött a „kivetkezés”, noha sok család megtartotta elődeinek tárgyait, és ma sem szívesen válik meg tőlük. Köztük nem egy muzeális értékű, történelmi relikvia akad, különösen a reformkorból, az 1848–49-es szabadságharcból, az önkényuralomból, a kiegyezés utáni korszakból és a világháborúkból. Legbecsesebbek a fényképek, családi okmányok, bibliák, hazafias kiadványok, a történelmi eseményeket, hősöket megörökítő olajnyomatok, és a nemzeti sorsfordulók, ünnepek tárgyai, mint a szabadságharcokban használt kardok, a Kossuth temetésére készíttetett gyászkarszalagok és kokárdák, de őrizték az első világháború alatt készített Ferenc József és Károly király színezett portréját ábrázoló fajansz vagy porcelán csészéket is.

Az írásos emlékek közül a legrégebbiek, főleg a reformátusok körében, a családi Biblia elülső és hátulsó üres lapjaira bejegyzett adatok. Ezek jobbára családi vonatkozásúak, és nemritkán másfél, két évszázadot felölelnek, négy-hat nemzedék bejegyzéseit is tartalmazzák. Bennük gyakran megbújnak a város és a nemzet egy-egy eseményére vonatkozó átélt történések, utalások és datálások, mint például: „a forradalom évében”, „az első háború második fertályában”, a „nagy vízjárásos években” stb.

[22] A „paraszt város” elnevezés tehát hamarabb ismert volt, mint a „Paraszt Párizs”, amelyet költőink valószínű ebből a kifejezésből értettek, vagy magyaráztak félre, illetve alkottak újjá.
[23] Ballagi A. 1890. 106.

Az írásos emlékek második csoportjába tartoznak a gazdasági naplók. Ilyeneket, akár a családi jellegű adatokat, nemcsak a parasztság, de a kisiparos réteg is vezetett. Több családban a fiak folyamatosan tovább vezették az apa, nagyapa naplóját.

A legbecsesebb írásos emlékek a naplók, amelyek rendkívül széles témakört ölelnek föl. A vásárhelyi parasztember néhány elemivel tollat vesz a kezébe, és a nyelv útvesztőivel küszködve nekilát, hogy megörökítse élettörténetét, háborús kálváriáját, a családfáját, szerelmi csalódását vagy a gyermekkori élményéből fölmerülő, keserű emléket, amikor kiverték kezéből a könyvet, és helyette szerszámot nyomtak a markába.

Ezek az írások a helyi tanyavilág szűk, feszítő, olykor forró atmoszféráját éppúgy megőrizték, mint a háborús élményeit, netán a kontinensekre kiterjedő történelmi eseményeket. Gyakran olyan tudósításokkal találkozunk bennük, amelyeket még történészek sem jegyeztek le, és kellő szövegkritikával teljesen újat adhatnak egy-egy esemény részletének vizsgálatához.

Az írásnak fontos sajátossága, hogy nem torzul el, mint a szájhagyomány. Ez adta történelmi forrásának hitelét. Más szempontból ez a fogyatékossága is, hiszen nem válhat folklórrá. Végül egy család két elszakadt ága például ugyanazt a 19. század eleji betyártörténetet ugyanúgy beszélte el, változatnak sem tekinthető eltéréssel, mivel a közös őssel megtörtént eseményt az utódok magától az ükapától hallották, akinek nagy volt a tisztelete és szavahihetősége. Amit mondott, az megmásíthatatlan. Bár a család nem jegyezte le a történetet, a nagy tekintélyű vallomástevő szavát „szentírásként", torzítás, változtatás nélkül, szinte betanulták, és úgy őrizték meg. Ez a „patriarkális" jelleg is hozzájárult, hogy a parasztcsaládok emlékezetében megőrzött események jórészt azonosíthatók, évtizedek múltán is pontosan követhetők.

A vásárhelyi parasztság nagyon szeretett olvasni. Nem volt ritka az olyan gazda, akinek a 20. század elején rendszeresen több újság is járt. A könyvekre sem sajnálták a pénzt. Akadt, aki több száz kötetes könyvtárat gyűjtött. Idős Gregus Máté pósahalmi mintagazdának például ötszáz kötetes családi könyvtára volt, beszélte unokája, Gregus Imre. Még az elmúlt években, a vásárhelyi Pusztán is találkoztunk idős családdal, aki a megtelt polcokról kiszorult könyveket csak a használaton kívül maradt dagasztóteknőben tudta elhelyezni.

Vásárhelyen volt a legkiterjedtebb olvasóköri mozgalom. Hajdu Géza földolgozásaiból tudjuk, hogy összesen 107 olvasókör működött, ebből a tanyákon 66, de a kül- és belterületen működő összes olvasókör jellegű polgári és egyházi szerveződés száma meghaladta a 200-at.[24] Az olvasókörökben gyakran széles kitekintést nyújtó könyvtár működött. A könyveket nem csupán leltári tárgyakként őrizték, hanem rendszeresen cserélték, olvasták, aláhúzásokkal, lapszélre írt szavakkal „jegyzetelték", kritizálták.

A tanult és az olvasott történelmi ismeretek gyakran föllelhetők a gyűjtött visszaemlékezésekben éppúgy, mint a gazdák naplóiban. Ez több, egyébként jó vallomástevő gazda anyagának fölhasználását tette reménytelenné. Bennük a tanult vagy olvasott történet összevegyült a hallott, átélt eseményekkel, de még kellően nem lényegült át a népi észjárás és tudat hatására.

[24] Hajdu G. 1977.
Hajdu G. 2002.

Igazságtalanok volnánk, ha a szerzett kulturális hatásokat egyértelműen elutasítanánk, és csak idegen terméknek, netán Hans Naumann „gesunkenes Kulturgut" elmélete alapján, a „magas kultúrából lecsúszott", értéktelen tucatárúnak minősítenénk. Az 1980-as évek elejét megélt parasztság emlékezetében a 19. század népi hagyománya maradt meg leginkább.

Alföldi viszonylatban igen korán kényszerítő intézkedés született a vásárhelyi nép szellemi szintjének emelésére, az analfabetizmus fölszámolására. A 18. század közepén a református consistorium[25] határozatot hozott:

„Anno 1765. 19. Januarii[…] deliberaltattak:[26]

I. A Szülék, Törvénnyel is, és külső belső elöljárók Auctoritások[27] *által adstringaltassanak*[28] *gyermekeik Oskolában jártatására, a' leg szegényebbek is, leg alább addig, míg jó olvasókká lesznek, az Hit ágazatait, s könyörgéseket meg tanulják. Akik ezt meg nem fogadják, a szülék közzül, halottyaik el ne temettessenek Oskolai személyek által[…]"*[29]

Az egyház tehát megvonta a halottól a vallásos végtisztességet, ha a családjában iskolakerülő élt. Szertartás nélkül csak a bűnözőket, istenteleneket, tehát a kivetetteket temették el. Ez azt jelentette, ha valakinek a hozzátartozója vallási ceremónia nélkül került elhantolásra, azt a közösség kitaszította magából. Ettől mindenki jogosan félt. A határozat az iskolába járást legalább addig szorgalmazta, *„[…]míg jó olvasókká lesznek."* Más kérdés, hogy a rendelkezés ellenére, a feudalizmus kori pöranyagokban a parasztok zöme, de még a kapitalizmus kori ügyiratokban is előfordult, hogy a nevét sem tudta leírni, helyette a „keze vonása", vagyis ┼ vagy X állt.

Az iskolázottság ugyan terjedt, de nem egy gazdaifjú az iskola, gimnázium után visszament leendő vagyona közelébe gazdálkodni. Ez történhetett Török Péterrel is, mert az úriszék 1799-ben két kötetnyi szerelmes nótát – ismert költemények és diákversek gyűjteményét – bűnjelként kobozott el tőle. A „kurvás" fiatalember a jó írással lejegyzett dalokkal szeretőjét, Hartsás Pörzsit ajándékozta meg. Így lett ez a ritka, egységes anyagot tartalmazó két kötet a vásárhelyi paraszti irodalmi írásbeliség egyik legrégebbi, becses bizonyítéka.[30]

A parasztság szélesebb rétegei csak a kiegyezés után váltak írástudókká, és az ipari forradalom éveiben, 1880-tól terjedt el közöttük az írásbeliség, például a gazdasági naplók rendszeres vezetése. Az olvasással korán eljutott hozzájuk a kultúra. Ez – az iskolai oktatás anyagán kívül – elsősorban a vallásos irodalom: a Biblia, a zsoltárok és a ponyvairodalom. Valamennyi életükön át kísérte a gazdák jelentős részét.

---

[25] Consistorium = egyháztanács.
[26] Deliberáltattak = határoztattak.
[27] Auctoritások = tekintélyek.
[28] Adstringaltassanak = kötelezteknek, kötelezessenek.
[29] A vásárhelyi Református Egyház Levéltára. (Ótemplomi gyülekezet.) Presbiteri jegyzőkönyvek. I: 147-151. (Imre Mihály szíves közlése alapján.)
[30] CSML. SZF. IV. A. 53. Az „a. 56." dobozban. 14-15-16. sz. ügyirat, 1800. I. 13. (Tudomásunk szerint a két kötetet eredeti helyéről kiemelve őrzik.)

A ponyvairodalom szintén nagy hatással volt parasztságunkra. Ezek egy részét Budapesten vagy vidéki városokban állították elő, és az eldugott tanyákra is el-elkerültek.[31] Vásárhelyen többnyire a helybe kiadott ponyvák terjedtek. Nincs köztük remekmű, de nem állíthatjuk, hogy kivétel nélkül káros olvasmányok lettek volna! Sőt némelyik bizonyos mértékben ízlésformáló, erkölcsiségre nevelő és hagyományőrző szerepet is betöltött. Íróik iskolából kimaradt vagy végzett, de lecsúszott diákok, nótáriusok, tollforgató kishivatalnokok; önhibájukból, főleg mulatozó, pénzherdáló életmódjuk miatt a társadalmi osztályukból, rétegükből kiszoruló, züllött polgárok – sokszor életük tengetése végett, ritkábban mellékjövedelem-szerzésből – művelték a ponyvaírást. A 19. század közepétől az „alkotók" táborát a rímfaragó parasztok is gyarapították, amikor egy-egy megtörtént esetet verseltek meg.

Ezek a könyvek eleinte még igényes kiadványok. Keménypapír-kötésben, fa- és rézmetszetekkel, karcokkal, színezett lenyomatokkal illusztrálták őket. A szerzők többnyire maguk adták ki és terjesztették. A 19. század végén megjelentek az „üzletemberek", akik a kéziratot fölkutatták, megvásárolták, kinyomtatták és árulták. Vásárhelyen ilyen ember volt a Lévay u. 38. sz. alatt lakó Török Pál. Kiadványainak egy részén így reklámozta magát: „Kapható Török Pál Piaci könyvárus és ponyvakiadónál H.-M.-Vásárhelyen." 1886–1948 között, 62 éven át terjesztette a ponyvát városunkban és környékén. (Gyanítjuk, hogy ponyváinak javát maga írta.)

A helyi lapok nyomdáin kívül, mint azt Kőszegfalvi Ferenc kiderítette, a legtöbb vásárhelyi ponyvát ezek a vállalkozók állították elő: Részvény Nyomda 1896–1906, Nemes Ármin 1912–1921 és idős Dura Lajos 1919–1934.[32]

Az egyik első vásárhelyi ponyvaírónk Hold-Mezei Berei Farkas András (1777–1832), jeles költőnk: Csokonai kortársaként és személyes ismerőjeként Debrecenben tanult. A 18. század végétől haláláig mintegy 30 könyvet adott ki, prózát és verset egyaránt. Közöttük igényes diákverseket, fűzfakölteményeket és egy-egy népdalunk, népballadánk töredékét.

---

[31] Magunk is egész csokorra valót őrzünk belőle helyi könyvkötő által egybekötve, és a vásárhelyi ócskapiacon vásároltuk. A bekötés sorrendjében ezek: „Petőfit megmenti az oláh leány. Elbeszélés Petőfi Sándor életéből. Irta: KRÓNIKÁS. 60. sz. Budapest, 1904. Nyomatja és kiadja Rózsa K. és neje (ezelőtt Bucsánszky A.) VIII. Szentkirályi-utca 30." „Vereskő-vár, vagy: A legnagyobb inségben legközelebb a segitség. (Szerző megnevezése nélkül.) Budapest, 1898. Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje (ezel. Bucsánszky A.) Szentkirályi utcza 30. szám." „A nagy és kis vaskapu a Mátrában, vagy: A ki másnak vermet ás, maga bukik bele. Budapest, 1898." (Szintén Rózsa K. és neje.) „Füles Miklós, egy régi huszárnak vitézi tette 1551. évben Bart falu mellett, Esztergom vármegyében. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Patkó utolsó harcza. Dalok. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Ekerontó Borbála, vagy: A szegény tatár. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Három kérdés megfejtése, vagy: A rektor mint lelkész. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „A markazi vár, vagy: A hős hét magyar leány. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Az idők királya. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „A vándorló lápok, vagy: A hűséges halász. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Kara Izmael, vagy: A török szótartás és becsület. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „A süketnéma koldus. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „A tordai hasadék, vagy: Isten itélete. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Mózes és a gulyás, vagy: A pénznélküli lóvásárlás. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) „Murány-vár ostroma, vagy: Szécsy Mária és Wesselényi Ferencz. Budapest, 1898." (Rózsa K. és neje.) A legtöbb kiadvány hátulján hosszú fölsorolás jelzi az addig kiadott „művek" címét.

[32] Az adatokat a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményéből Kőszegfalvi Ferenc bocsátotta rendelkezésünkre.

Diószegi Flóris családgyilkos vásárhelyi gazdalegény esetéről és Török Pál róla szóló – a szegedi Engel Adolf műintézetében, 1893-ban kiadott – ponyvájáról Bálint Sándor is megemlékezett.[33] Hasonló rémtörténet volt a *„Gyászfüzet Mihály Etelka erőszakos halálának emlékezetére”*. Török Pálnak ez az évjelzés nélküli kiadványa a szerzőt is föltüntette: *„A magyar népnek tanulságul előírta: Fodor Béla.”* A Részvény Nyomda Ráday Gedeon élete című könyvecskéjét *„A nép számára írta Népbarát.”*

A legfontosabb ponyva, amely legjobban ivódott parasztságunk tudatába, betyártörténeteket foglal magába. Nem egy gazda olyan belső átéléssel, szerzői szerepvállalással mondott el több betyártörténetet, mintha vele vagy családjával esett volna meg, holott olvasmányélményén alapult. Rió vagy Békefi Antal álnevek alatt Palotás Fausztin e történeteket a *Sötét idők* című könyvben Szegeden adta közre.[34]

Részben ezeken tanulva születtek meg Endrényi Lajos szegedi nyomdájában Fejérváry József vásárhelyi újságíró: *„A szegedi vár kazamatái”* (Szeged, 1932.), vagy ugyancsak az ő műveként, Fekete József álnévvel: *„Szabó Palkó és Szabó Miska híres futóbetyárok története”* a *„Vásárhely titkai”* sorozatban. (A Vásárhelyi Híradó nyomdájában nyomatott, 1903-ban.) A „Dura-féle KIS REGÉNYEK” sorozatban *„A betyár-világból”* alcímmel – a szerző neve és a kiadás évszáma nélkül – 4 füzetben jelent meg a *„Rózsa Sándor esetei a vásárhelyi erős Molnár Áronnal”* címmel („Kiadja: Dura Lajos Könyvkiadóhivatala, Hódmezővásárhely, Deák Ferenc utca 15.” Egy betyártörténet, amelyet a legtöbb gazda ismert.

A vásárhelyi gazdákra egyébként ugyanúgy hatott a ponyvairodalom, mint a szegedi parasztokra. A tápai (tápéi) nép emlékezetében maradt meg például legtovább Gilitze István éneke a makai (makói) árvízről. Ahogy Bálint Sándor írta: *„[…]elindult tehát azon az úton, amelyet egyéb híres, ponyvairodalmi eredetű balladáink már megjártak, és tőrülmetszett népballada lett belőlük”*.[35]

Arra, hogy a tanult vagy olvasmányélményekből szerzett, másodlagos kultúra teljesen beleolvadjon népköltészetünkbe, lehetőség már nem volt. Néhány nemzedék múltával ez a folyamat végbemehetett volna. A hagyományos paraszti életmód azonban lezárult, vele az a talaj, az a társadalmi alap, szellemi háttér is átalakult, amelyben ez az érés, hasonulás lejátszódhatott volna. Anyagunk jó része azonban megrekedt ennek az érési folyamatnak a kezdetén.

[33] Bálint S. 1980. 543-546.
[34] CSMH, 1962. febr. 25. Péter László szíves közlése.
[35] Bálint S. 1980. 536.

2.
A KEZDETEKTŐL A FEUDALIZMUS VÉGÉIG

Az özönvízlegenda a magyar nép kozmogóniájából[36] jórészt elveszett. Egy vásárhelyi idős gazda elbeszélésében magát a vízözön tényét helyi realitásában megtaláltuk, bár alig valamivel több ez, mint amit Ipolyi Arnold[37] említ a magyarok ide vonatkozó mitológiájából.

A parasztember ritkán jutott túl a saját falujának, városának határain. Kíváncsiságból aligha, legföljebb, ha katonaként vitték, vagy menekültként bujdosnia kellett. Ezért nincs összehasonlítási alapja. A megszokott belvíznél nagyobb áradás számára már „vízözönt" jelentett. Így azután nem egy elöntést, „özönvizet" megértek. A folyamszabályozások előtt a vásárhelyi határban a Kenyere-ér a Tisza egyik legnagyobb oldalága volt. Különösen nagy jelentőségű a 18. században, amikor állítólag Gyuláig hajóval jártak rajta. A vásárhelyi tanyavilág kialakulásában is jelentékeny szerepet játszott: Erdélyből az épületfa egy részét itt úsztatták a Szőrhát környéki tanyák építéséhez. A Kenyerén hidak íveltek, és vízimalmok őröltek. Áradáskor elöntötte a kenyerei lapost, és összefüggő, jókora víz borította a határt.

„Amikor szántogattam a laposban, az eke többször is kifordította az agyagos iszapot – mesélte Kérdő Szűcs Ernő. – Noé is itt lakott a Könyere partján a fiaival, mert, hogy Noé is magyar volt, és itt érték mög a vízözönt.[38] *Az egész Alföld ëgy nagy tengör volt, sok nádassal és partokkal. Balambérék ezután a magas partokat, högyhátakat szállták mög. A Szűcsök az özönvíz után telepödtek lë a Könyere partján. A vizet mindég szerették. Mondogatták is az apáink, hogy »– Në örüljetök annak, ha mán a lapos földet is be löhet szántani, mert akkor nagy szárazság van.«"*

Némelyik gazda a hun-avar-magyar rokonságról, sőt azonosságról is beszélt.

„A régi parasztok úgy tudták, hogy a hunok, avarok, magyarok ëgytestvérök voltak" – mondta Kérdő Szűcs Ernő.

Az avarokról történetet nem tudtak, csak a rokonság tényét ismerték és őrizték. Ritka témájú parasztvers kívánkozik ide, amely a szerző nemzetségének történetébe a nemzeti eredettudatot is belesűrítette:

„A SZŰCS NEMZETSÉG TÖRTÉNETE A HONFOGLALÁS KORÁTÓL NAPJAINKIG

(Kérdő Szűcs Ernő feljegyzései és elbeszélései alapján.
Atyafiságos szeretettel, 1973. évi április 24-én.
Csorcsán Szűcs Imre.)

[36] Kozmogónia = (Itt:) eredetmonda, származási mítosz.
[37] Ipolyi A. 1929. 2: 84-85.
[38] Középkori krónikáinkban a magyarok származásukat Noétól vezették le. Árpád ősének egyik fiát, Jáfetet tartották rokonnak. (Például: Thuróczy J. 1978. 17.)

Hallja, Kend! Kigyelmed, K. Szűcs Ernő bátyám!
Bámulatba estem írásának láttán.
Meg kellett csodálnom nagy igyekezetét,
Mellyel kibogozta fajtánk eredetét.

Nemcsak kibogozta, le is rögzítette,
Kezdettől idáig papírra vetette;
Melyik ősapánknak hány s ki volt a sarja;
…Nehéz idők jártak sokszor a magyarra…

Tatár-, törökdúlás, más idegen hordák
Ritkíták sorait, s nehezítik sorsát.
Háborúk végével változott a rend is.
Nem részletezem, hisz' tudja ezt jól Kend is.

Inkább rátérek az írás elejére:
Őseink elértek épp' a Kenyerére.
A Kenyere volt a Tisza egyik ága,
Ott ütöttek sátort ennek a partjára.

A Kenyere partja benépesült Szűccsel,
Nem várták itt őket sem nyíllal, sem tűzzel.
Letelepedtek hát a Kenyere hátán,
Hol nádasban, vízben bőven akadt zsákmány.

Történt pedig mindez Tas vezér korában;
Ázsiából jöttek, ott éltek korábban.
De itt ezt a földet igen megkedvelték,
Barangolás helyett lakhelyükké tették.

Sátrukat elhagyván, tanyát építettek,
Végleges szándékkal mind letelepedtek.
Művelték a földet, hogy kenyeret adjon;
Egy sem volt már, aki őz után szaladjon.

Ám, hogy Ázsiából mi szerszámmal jöttek?
– Hoztak-é magukkal, vagy itt készítöttek –,
S hogy volt-é ekéjük, borona és henger?
Ezek felől még majd beszélnem kell, Kenddel.

De tény, hogy a földet művelésbe vették,
Mire szükségük volt, rajta megtermelték.
Búzából termeltek Kenyere vidékit,
Teljesen megfelelt ez a fajta nékik.

Az is bizonyos, hogy kombájnt nem ismertek,
aratást és cséplést e nélkül végeztek.
A megérett búzát kaszával aratták,
S boglyához hasonló vontatókba rakták.

Bolondkocsin történt a beszállítása,
Kerek szérűn széles ágyásba lett hányva.
Lovak taposták a kalászból a szemet,
Garmadába hányva várták rá a szelet.

Ha kedvező szél fújt, lapátolni kezdték,
Az egész garmadát szépen kiszelelték.
A búza visszahullt, s távolabb a polyva,
Könnyebb lévén, azt a szél odább sodorta.

Vándorlásik közben bár sokat csatáztak,
Itt megtelepedvén, békességre vágytak.
Pogányságot hagyván kereszténnyé lettek,
Szent István korában megkeresztelkedtek.

Hittek az Istenben, aki áldást adhat,
Ki által a világ áll és fennmaradhat.
Kívülről tudták a tízparancsolatot,
S nem kívánták azt, mit Isten másnak adott.

A jobbágyrendszerben földesúrnak, papnak
Egy-egy tizedrészt a termésből leadtak.
De a többi résszel bölcsen gazdálkodtak,
Míg a takaró ért, addig nyújtózkodtak.

A lapos részeket sehol nem művelték,
Buján nőtt ott a fű, barmok legelhették.
Bár még az időben nem volt »marhaprogram«[39]*,*
Temérdek sok jószág került mégis onnan.

Az állatok nyáron a mezőn legeltek,
Télen polyván, száron, abrakon teleltek.
Nem volt szükség modern technológiára,
Volt gyerek, és ügyelt az összes jószágra.

[39] Marhaprogram = az 1960-as évektől a gazdákat arra ösztönözték, hogy minél több tejelő marhát tartsanak. A 21. sz. elején az EU-program szerint, a *tejkvótával* visszaszorítják és büntetik őket.

Télen szárízikből kévéket kötöttek,
Kemencében lepényt, kenyeret sütöttek.
Nem fűtöttek a mi Szűcs őseink gázzal,
Helyettesíték azt ízikcsutkaszárral.

Putyikukoricán disznókat hizlaltak,
Leölt disznók torán nagyokat vigadtak.
A disznóhúsfélét füstön konzerválták,
Egész esztendőre magukat ellátták.

SZTK még nem volt, orvoshoz nem jártak,
Nyolcvan éven innen, sírba mégsem szálltak.
Kivétel volt persze, több daliás legény,
Kik ifjan estek el a harcok mezején.

Öregek bár haltak, ifjak házasodtak,
Így ezért a Szűcsök mindig szaporodtak,
És Kenyerehátról ha el is széledtek,
Egymáshoz s hitükhöz hűtlenek nem lettek…

Változott a világ, a gazdálkodás is,
A föld termésére igényt tartott más is.
Mielőtt teljesen szabad lett a paraszt,
A termést elvitték, úgy hogy nem is maradt.

Sokan a földjüket önként felajánlják,
Szántás-vetés helyett választánk más pályát.
Ki téeszbe került, ki a konzervgyárba,
Helyét becsülettel mindnyájan megállta.

Beilleszkedtünk az új világrendbe,
Tevékenyen részt vett – tudom – Kend is benne.
Isten átsegített minden nehézségen,
Bízzunk ez után is az Ő kegyelmében…

Szólhattam volna még a csodaszarvasról,
Minthogy a lajstromját vezeti Kend attól.
De én nem akartam már odáig menni,
Örülök, hogy ennyit hozzá tudtam tenni!”

A vásárhelyi gazdák a hun rokonságot vallják, és mint a Tisza mentén szinte minden község és város a maga területén tudja Attila székhelyét, ezt az idevaló parasztok is Mártély határába teszik. Kérdő Szűcs Ernő erről így vallott:

„Határunkban Mártélyon volt Attila király sátra. Attila öregapja Balambér[40] *volt. Attila Kusid nevű vitézit innét küldte el szétnézni. Hozott is ëgy nyaláb füvet és vizet. Innét indultak Alpár környékire, és csatát nyerve csatlakoztak a Balambér vezette rokonokhoz.*

A Tisza partján állatbűrökbül készült Attila fejedelmi sátra. Ők kergették a csudaszarvast is. Halála után Mártélynál temették el Attilát, de itt halt mög Blédus is, a lëánytestvére, akit szintén ide temettek el. Mártély mellett van Korhány. Ez a hunok nyelvin halmot jelentött. Löhet, hogy a korhányi halom őrzi Attila királyt."

Kérdő Szűcs Ernő Attiláról verset is tudott:

„Jöjjetek ki Mártélyra, hív a Tisza táj,
Hadak útján már ott áll Attila király.
Isten tüzes kardja várja seregét,
Hogy egy szebb jövőről mondjon hős regét.

Ahol Attila trónja állt győzetlenül,
Most is arany nyár van, jövendő derül.
Ősi földjén újul hadak útja ott,
Mártélyra kell menni, új reményt lelni,
Virradásra kelni, fásult magyarok."

A magyar eredet következő, már jelentős anyagot tartalmazó fejezete a honfoglaláshoz és Árpát személyéhez kapcsolódik. Ebből Kérdő Szűcs Ernő az alábbi történeteket ismerte:

„A magyarok kisebbségben éltek itt, a Hód-tava partján. Amikor lëtelepödtek, innen előbb hírvivők möntek Ázsiába, szólni Árpádéknak, hogy gyűjjenek be elfoglalni az Attila és a magyar–avar régi földet.

Az avarok Baján vezérletével, a magyarok mög Árpád alatt, úgy gyüttek vissza a Kárpát-medencébe, hogy az ősi földet, a huni birodalmat gyüttek visszafoglalni, mert az ázsiai magyar-féle embör ragaszkodik az ősi jussához. A magyar így mondja: »A magyar a jussát nem hagyja, de ha szépen kérik, még az ingit is odaadja.«"

Az alább lejegyzett mondakeverékben jól érzékelhető az iskolai tanulmányok hatása. Valószínűleg a város török utáni újjátelepülésének emlékei is lappanganak benne. Kérdő Szűcs Ernő így magyarázta el a honfoglalást:

„Vásárhelyön több gazdacsalád kapta a »négyökrű« nevet. Úgy maradt rájuk a név, hogy a honfoglaló magyarok közt az őseik négy ökröt terelve értek a határunkba. Árpád idejében a Tiszát Aranyos folyónak, a Tisza–Maros zugát Aranyszögnek, a Kurcát pedig Almád vizinek nevezték. Árpád édösanyja azt mondta a fiának, hogy olyan helyre telepítse a magyar népet, ahun mögél a bodza mög a diófa, mert ott mögél a magyar is. A mai napig létezik a Bodzás nevű határ.

[40] Ipolyi Arnold *Magyar mythológiá*jában Balambérról így fogalmazott: *„[…]már a hunoknál észrevehető, hogy egy fővezér hibázik, kit a történet Balambérnak mond[…]"* (1929. 1: 226.) A Balambér személye tehát igen bizonytalan, és nem véletlen, hogy az elbeszélő gazda is keveri genealógiánkban.

A rárósi[41] *úton kifelé haladva, bal kéz felől, a 7-es kilométerön túl, a Kenyere-ér partján van ëgy halom, amelyikön a mi tanyabejárónk körösztülmönt. Úgy hívják, hogy Öthalom. Ezt is abban az időben hordták össze a fővezéröknek, amikor Árpád begyütt, és a tetejire építötték a sátrat. Erre vezette Árpád a magyarokat Körtvélyösbe. Amikor ideért, fehér lován fölmönt a dombra, és rámutatott a könyérre, majd ezt mondta:*

»– Aki nyër, az ilyet öszik«,

vagyis, ha nyer, oszt el tudja foglalni ezt a területöt. Innen kapta a Kenyere-ér és part a nevit. Árpád ezután a sokat emlögetött Kenyere-parton tovább haladva, a Gyümölcsényi-erdőn át a körtvörösi Körtvély-tóhoz mönt, amely ma Körtvélyös.

Mártélyi öregöktül hallottam, hogy a Mártély név úgy maradt fönn, hogy amikor Árpád apánk Körtvélyösbül ideért a Tisza-parti székhelyire, már szállingózott a hó és fázott. Ekkor azt mondta:

»– Már tél van«.[42]

Kopáncs is az itt táborozó Koppány vezérrül kapta a nevit, aki csak később mönt el a Dunántúlra."

A hét előneves Szűcs család tehát a Kenyere-partot ülte meg a török hódoltság után – ez történelmi tény –, de úgy tudják, hogy a szállásaik a török alatt és előtt is itt terültek el. Nem csoda, ha „Kenyere-centrikusak", és a legtöbb esemény színhelyét ide ültetik át.

Mátyás királyról is őriznek egy kurta helyi adomát. Kérdő Szűcs Ernőtől jegyeztük le:

„Mátyás király többször tartózkodott Vásárhelyön. A Hunyadiak kastélya ott állt a mai Serház tér helyin. Sokat lovagoltak, és lovagi tornákat tartottak. A kastély kilátszott a Könyere-partra, a Szűcsök tanyájába, mert akkor még mindönfelé nagy síkság volt. Mátyásék is kilovagoltak a Könyere-partra."

A török korra emlékezve, kevés monda maradt meg. Elsőnek verset idézünk Kérdő Szűcs Ernőtől:

„Bár életüket, tanyáikat, falvaikat,
Földi javaikat elpusztította a török, tatár,
Mégis csak magyarnak maradt a határ."

Jellegzetes gazdaszemlélet mutatkozik meg Kérdő Szűcs Ernő jellemzéséből:

„A török azért nem volt máshun, mint az Alföldön, mert nem volt neki miért máshová mönni. A gazdának itt lött verítékös a homloka a munkától, mert itt dolgoztak mög a vagyonért, amit elrabolhattak."

A török kort idéző kevés megmaradt mondák egyike a valószínűleg Zaránd megyei származású Toronyi családból született Tamás legendáját őrizte meg. Virág Ferenc[43] föltételezi, hogy Toronyi Tamás hőstetteiről a gyulai vár eleste után epikus költemény vagy krónika született, amelyet csak a szájhagyomány őrzött meg. A legenda további sorsa már

[41] Ráró = sas, gyakrabban: sólyom.

[42] A legendát Kiss Lajos is ismerteti a *Vásárhelyi hétköznapok* c. kötetének 191-192 lapján. Kérdő Szűcs Ernő ezt viszont nem ismerte.

[43] Virág F. 1961. (Könyvének fülszövegében ezt írta: *„Vállalkozásunk középpontjában a Toronyi Tamásról szóló hősi ének eddigi ismeretünk szerint legrégibb szövegének felújítása áll."* Lásd még: Kőszegfalvi F. 1983.)

jól nyomon követhető, hiszen a népi hős Toronyi Tamás a valóságban nem lelte halálát a leomló bástya alatt. A Kérdő Szűcs Ernő emlékezetében is megmaradt néhány sort idézzük itt a ránk hagyott nyomtatványból. A szövegromlásra, az olvasott, tanult történelmi mondák megőrzésére, a folklorizálódás mértékére is következtethetünk belőlük, és ezek egyben példaként szolgálhatnak a gazdák többi emlékanyagának értékeléséhez is.

Az elveszett Toronyi-legendát a vásárhelyi Nemes Vörös Mihály asztalosmester és népköltő, aki – saját vallomása szerint: *„…tsak tíz holnapig jártam Oskolákat”* – 64 lapon megírta: *„Nyomatott Szegeden Grünn Orbán betűivel 1807.”* Címe: *„A bajnokok Végh-Gyula várában. Iratott, a’ Hód Vize’ partyán.”* Egyik részlete Ghiczy menekülését írta le a török kézbe került Gyula váráról. Ghiczy, miután lovába tölt egy butella tokaji bort, így szól:

„[…]igyuk meg most Gyula áldomását,
Mert már Török vészi benne a’ lakását.
Kedves jó paripám! szólla jó lovának
Mondjunk jó éjtszakát Vég-Gyula várának!”

A Grünn-féle ponyva alapján 1905-ben Török Pál a „Vásárhely és Vidéke” nyomdájában *„Toronyi Tamás vagy: a bajnokok Vég-Gyula Várában”* címmel újabb kiadást jelentetett meg. (Helytörténészek föltételezik, hogy maga készítette. Egy példányát őrzi a Németh László Városi Könyvtár Hódmezővásárhelyen.) Idézzük belőle a fönti részlet átköltött megfelelőjét:

„[…]Vitéz Géczy elébb bement a korcsmába
Tokai bort hozott egy nagy butellába;
Melynek maga elébb felét kihörpölte,
A többit a lova torkába töltötte.
Mondván: igyuk meg most Gyula áldomását,
Mert már török veszi benne a lakását[…]”

Kérdő Szűcs Ernő olvasta Török Pál ponyváját. Belőle az alábbiakat jegyezte meg, és beszélte el már a saját ismeretanyagaként:

„Amikor Gyula elesött, még onnan is ide gyüttek lakni. Toronyi Tamás a várbástya alatt párbajt vívott Pertata török basával, és a harcokban möggyöngült bástya rájuk omlott. Mindketten ott lelték a halálukat. Ghéczy János vártiszt ekkor azt mondta:

»– Igyuk mög Vég-Gyula áldomását,
Úgyis a török teszi már benne lakását.«

Majd a kupájából a borának felit a lovába öntötte, és jó éjszakát kívánt Vég-Gyula várának.”

A népi névfejtések nem födik a valóságot. Tipikus példa erre a „hajda” szó, amely nem török-tatár, de nem is délszláv-román eredetet tükröz. Kérdő Szűcs Ernő beszélte el:

„Hód falu helyin, Újvároson, a tatárok szőrkötelekkel összekötözték a foglyokat, és ezzel a szóval terelték: »– hajde, hajde!”, ami az ő nyelvükön »előrét« jelent.[44] *Így maradt mög a Hajda elnevezés az urasági vendégfogadó neveként, Újvároson.*[45]

A mellette lévő laposban vízbe fujtották a rabokat. A Csúcsban pedig úgy csalták ki a menekülteket a nádasbul, hogy magyarul kezdtek kiabálni:

»– Gyertök elő, në féljetök, elmöntek mán a kutyafejű tatárok! Lányok, asszonyok, gyerökök, gyertök!«

Amikor a rejtökhelyükrül előgyüttek, őket is összekötözték és elhajtották. Ezön okulva, biztonságos rejteköt keresött a vásárhelyi nép, és a mai Kopáncs területin, a »két Tisza közé«, a Zsëna-szigetbe és a Petrösbe menekültek. Egész évi élelmet vittek magukkal, de a Zsënában a fekete nadáj szárított gyökerit is mögötték. A pap nádbul, sásbul »oltárt« épített. Valóságos »vízivár« volt ez, »vigyázó halmokkal«. A mögmaradásukért áldozatot hoztak. A síró kisgyerököket el köllött pusztítani, nëhogy a lármájukkal fölfödjék a búvóhelyüket. (Még 1849-ben is idehajtották az állatokat a Könyerébül a vasas némötök elül.)”[46]

„Amikor Hód községbe begyüttek a törökök, az ëgyik lëszállt a lovárul, és öldökölni akart. Ëgy másik török mög a lovon ült. Ekkor Hódi bíróné összecsapta a kezit, és mondja az urának:

»– Nézze kend mán, az mög Sadka, a mi fiunk!« – de persze janicsár ruhában.

És akkor hirtelen végbemöntek az eseményök: a fiuk lëszúrta a másik törököt, és más nem maradt hátra, mint hogy bemenekültek a Hód-tó nádasába, majd a két Tisza közé, a vízivárba. A Hódiak ott is maradtak a Rétben, Kopáncson, és máig is élnek ott[47] *Hódi nevűek: Hódi Dömötör, János, Máté, Pétör, akik mind kopáncsi jobbágyok voltak.”*

„A török időkben Vásárhelyrül Gyulára, de még Egerbe is köllött szénaporciót vinni. Gyakran kiröndölték őseinket vármunkákra is. A lovakat a török nagyon szerette, oszt »magas szintön« tartotta. Az istállóban pokróccal lëteritötték a lovakat, hogy rövid szőrük lögyön. A lóistállókban a ***hídlást**** *is a török röndölte el, nem a némöt.”*

A hódoltság után a kuruc kor emlékeit őrizték meg. Ettől kezdve gyöngül a mondai elem, és a történelmi valósághoz egyre közelebb álló történetek következnek. Szintén Kérdő Szűcs Ernő közlése alapján jegyeztük le ezeket:

„Nagy Bercsényi Miklós a Sáros vármegyébül száműzetésben velük tartó muzsikusokat ëgyször így figyelmeztette:

»– Në mindég ilyen könnyfakasztó, bús nótákat húzzatok!«

A nagyságos Fejedelöm, Rákóczi Ferenc ezt möghallván, azt válaszolta, hogy:

»– Hadd rá, mert könnyünk az italunkba csöppen, és így az italunk magyar lösz, ezön az idegöny földön«.”

---

[44] Valószínű jelentése: „gyerünk”.

[45] A Majolikagyár került a helyére.

[46] Katona Imre e tárgyban hozzánk írt levelében említette, hogy *„[…]a hódoltsági területen több helyt – például Tiszacsegén, Szentesen, Zalában: Garaboncon stb. – voltak ilyen rejtekhelyek.”*

[47] Ez a hagyományos parasztélet végéig értendő, mivel 1960 után, amikor mindenkit a szövetkezetbe kényszerítettek, valamennyi tanyát elbontottak és még a dűlőutakat is fölszántották. Ma az egész határ egyetlen, hatalmas, átláthatatlan szántóföld.

A Szűcsök azért őrizték meg a kuruc kor egy-egy vásárhelyi emlékét igen pontosan, mert a város egyik legjelesebb kuruc gazdája, Szűcs Márton a családjukhoz tartozott. Kérdő Szűcs Ernő a református egyház anyakönyvében megtalálta az életrajzi adatokat, és részben a családi Bibliából, egyéb régi följegyzésekből és a szájhagyományból páratlanul gazdag, csaknem fél évezredes családfát állított össze. Ide vonatkozó része:

„Az 1619-ben született Szűts János felesége Nagy György Erzsébet volt. Szűts Jánost a város főbírájának választották meg. Fia, Szűts Márton, 1650-től 1736-ig élt Vásárhelyen, és feleségül vette Molnár Katalint."

„Szűts Márton haza- és szabadságszerető embör volt. Pekry Lőrinc ezrediben kuruc katonaként szolgált. 1705-ben a kenyerei híd lábánál sorakoztak a vásárhelyi fölkelők, és hatvanan indultak az ónodi kuructáborba – mesélte Kérdő Szűcs Ernő. – Távozásuk után születött mög ez a vers:

Sötét ködbe borult a Könyere-ér alja,
Nem hallik többet a vezényszó:
»Lóra kuruc, lóra!«

Amikor Ónodra értek, Szűcs Mártont mögszólította Rákóczi Ferenc:

»– Mi vagy të, pápista, avagy talán az új hitöt vallod magadénak?«

Vásárhelyrül ugyanis tudta a nagy Fejedelöm, hogy reformátusok lakják. Szűcs Márton így felelt:

»– Helvét hitű vagyok.«"

„Szűcs Márton sajnálta a lengyelországi Brezán várában bujdosó Bercsényi Miklóst, aki jó földesura volt Vásárhelynek, és második Rákóczi Ferenc nagy fejedelmet. Hogy e két szabadsághős szükségöt në szenvedjön, saját javaibul élelmet, a Könyere-háton termött szőlőbül ëgy hordó bort kocsin vittek, és marháibul egész gulyára valót lábon tereltek. Ëgy társával mögindultak gyalog Lengyelország felé.

A határon lopva, éjszaka szöktek át, hogy az osztrákok el në fogják őket. A tinónak nem is lött veszte, hanem az út mivel hosszú volt, a hordót közben többször is mögcsapolták.

Öregségire így dalolt Szűcs Márton a Kenyere-parti tanyájában:

Messze, messze Rodostóban,
Rákóczi van bujdosóban.
Piros vérnyom visz el arra,
Gyászban van a magyar haza.

Ha még egyszer visszajönne,
Szabadságunk kivívója,
Körülállnánk lobogóját,
Mögcsókolnánk lába nyomát."

„Anyai águnk a Bihar megyei Diósad községbül származott. Nemesök voltak. Diósadi Végh János ősünk második Rákóczi Ferenc kuruca volt. 1708 februárjában a

galántai Balogh István huszárezredinek ëgy portyázó szakasza Bornemissza János brigadéros vezetésivel Pozsony és Nagyszombat között elfogta Heister császári tábornokot húsz embörivel. A tábornokot később kicserélték a raboskodó Zrínyi Ilonával. A tábornok elfogásában Diósadi Végh János is részt vött."

A családnak ez az ága őrizte meg a 18. századból való kardot, valószínűleg Diósadi Végh János kardját, és rajta a család egyik végvári ősének születési dátumát. A pengére az alábbi latin mondatot vésették, némi íráshibával:

„Te cum vivimur tecum morimur Hungaria 1512"

Vagyis: *„Érted élünk, érted halunk Magyarország 1512."* Ez a jelmondat és a mellé bevésett országcímer, amely szintén a kardot ékesíti, a kuruc kor végén keletkezett. Egyébként ezzel a karddal harcolt Kossuth oldalán Diósadi Végh János egyik kései leszármazottja, Nemes Nemzetes Végh János, aki a 19. században eljött Biharból. Ő volt Kérdő Szűcs Ernő dédapja.

A 19. század elejéről is őrzött emléket a Szűcs család. Ezeket Kérdő Szűcs Ernő így beszélte el:

„Második Szűcs Pétör a francia háborúban Napóleon ellen, Simonyi óbester mellett harcolt. Amikor Temesvár felől gyütt a »huszárbrigád«, mögpihentek a rárósi úti tanyájában, és úgy vendégölte mög őket, hogy mindön huszárnak 2 csű kukoricát süttetött, a lovaknak pedig 2 szárat adatott csűvestül."

A következő történet a jobbágy kiszolgáltatottságáról szól. A vásárhelyi nemesség vékony rétegnek számított. Közülük is nem egy elszegényedve földművelésből élt, és tanyán lakott, de a nemesi kiváltságait élvezte.

„1846–47 körül történt, hogy Kérdő Szűcs Ferenc a dërëkëgyházi úton hajtott kifelé. Ott ëgy Molnár nevű nemös gazda, aki a szomszédja volt, nyáron a tanyája elé kivitette a gondolkodószékit, és lëtötte oda, ahun a legjobb volt az út. Azoknak, akik arra möntek, a sárba hajtva köllött kikerülniük.

Ferke bácsi nem kerülte ki, hanem Molnár különcködése miatt ráhajtott. A nemös fölugrott ugyan, de a botjával ráütött jobbágy ősömre. Erre Kérdő Szűcs Ferenc lëugrott a bakrul, és jól mögverte.

Pár nap múlva a perzekutorok elvitték a szögvári tömlöcbe, ahun nagyon helyben hagyták. Amikor az asszonyok látogatták, fölhúzta az ingit, és mutatta a hátán a seböket. Nyolc hónapot kapott."

A jobbágyok és a földesúr érdekeinek ütközését, valamint az intéző sajátságos logikáját örökítette meg Kérdő Szűcs Ernő következő, 1845 előtt lejátszódott története. Akkor még virágzó, gazdagon termő ültetvények voltak a város határában foltokban elterülő szőlőhegyeken, és a földesúri dézsma egyik tetemes részét a termelt bor beszolgáltatása jelentette.

1845-ben, mint azt Szeremlei Császár Sámuel, a város történetének mindmáig legjelesebb írója közli, az addigi legnagyobb tiszai ár a határunkban a víz által borított összes szőlőtőkét kipusztította.[48] Ez után a szőlőtermés nem tudott az árvíz előtti szintre emelkedni.

„A bordézsmát a vásártéri présházban, a volt líceumban[49] *szödte az uraság. Az épület alatt nagy pincerendszer van. A borbul mindön kilencedik akó az uraságé volt.*[50]

[48] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 530.

Ëgy Szíver nevű intéző szödte akkor a dézsmát, akire a jobbágyok nagyon haragudtak. Amikor öregapám bevitte a dézsmát, mondta, hogy ürítsék ki a hordóját, mert az köll a saját borának. A pincében az uraság összes hordója mögtelt. Üres mán ëgy së akadt.

Szíver ekkor úgy röndölközött, hogy öregapám az udvaron lévő gödörbe folyassa el a bort. Öregapám kérlelte, hogy në öntesse ki ezt a verítékkel mögtermelt, jó bort, inkább kifizeti az árát és visszaviszi.

Szíver nem alkudozott, nem mönt bele a vesztögetésbe, és a bort el köllött folyatni. Azt mondta, hogy:

»– A bort a föld adta, a föld is igya mög, kendnek az mán mindëgy. Én beírom a taksacédulájára, hogy a részit behozta, de ha elfogadom az ajánlatát, kendtök jövőre ëgy pintöt[51] *së hoznak be.«”*

[49] Jelenleg a Liszt Ferenc Zenei Általános Iskola működik benne.
[50] Akó = (régi űrmérték) 64 icce vagy 32 pint.
[51] Pint = (régi űrmérték) mintegy 1,5 liter = 2 icce.

3.
AZ 1848–49-ES SZABADSÁGHARC ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Ballagi Aladár tanulmányából a következő részletet idézzük:

„Hogy úgy a vagyonosabb, mint a szegényebb osztály fiai jobban beválnak katonának, mint az ország más részének népe, s hogy jó katonák válnak belőlük, az eddig mondottakból eléggé kitünik. A vásárhelyi legények hires jó huszárok. A franczia háborúk »legvitézebb huszára«, Simonyi óbester, nem győzte eléggé magasztalni »Vásárhelyről került jó katonáit, kikkel a nehéz napokban annyi dicsőséget aratott.« 1849-ben maga Szabó Mihály több mint ezer honvédet állított ki, pedig már akkor mikor polgármesterré lett, ezernél több állott fegyver alatt. Egy szegény öreg özvegy asszony, azon alkalommal midön Kossuth szólott a néphez, egyszerre hét fiát állította a zászlók alá: a legfiatalabb 18 éves, legidősebb 40 éves volt. Négyen jöttek haza a hét közül: hárman sebekkel borítva, egy meg csonkán. A többi odaveszett."[52]

Az egész magyar parasztság, így a vásárhelyi gazdák történelmi emlékezete a legtöbb és viszonylag a legpontosabb adatot az 1848-as forradalomból, a Kossuth személye köré sűrített szabadságharcból, a fegyverletételről és főleg az önkényuralom időszakából őrizte meg. Több hiteles eseményből szőtt adomát ismertek. Nem csoda, hiszen egyrészt a szabadságharc nagy élményt és megrázkódtatást keltett apáikban; másrészt időben viszonylag közel állt hozzájuk. Nem egy család él még, akinek az ükapja Kossuth oldalán harcolt, és emlékét elevenen őrzik az utódok.[53]

Vásárhely gazdatársadalma három lényeges ok miatt különösen vonzódott Kossuthhoz. Egyfelől szabadságszerető, „rebellis" természetükhöz közelebb állt a karddal, forradalommal kiharcolt jog, mint a tárgyalások, diplomatikus alkudozások légköre[54]; másfelől pedig a jobbágyok művelte föld magántulajdonba kerülését Kossuthnak tulajdonították. A nagy tekintélyű Végh János így oktatta fiait, unokáit:

„Nagy kalapot emeljetök, ha a Kossuth-szobor előtt elhaladtok, mert neki köszönhetitök a birtokot."

„Kossuth Lajos a jobbágy által művelt földet odaadta nekik. Így kapott Kérdő Szűcs Pétör is 120 holdat. Igaz, hogy a zsölér sömmit së kapott" – vélekedett Kérdő Szűcs Ernő.

„1853-ban elösmerték, hogy a Szűcsök telkös jobbágyok voltak, és az addig általuk művelt jobbágytelkök szabaddá löttek. Amennyi földön robotoltak, gazdálkodtak, az telekkönyvileg mind az ő tulajdonukba került."

A ragaszkodás és tisztelet harmadik oka az, hogy Kossuth felesége, Meszlényi Teréz, rokonságban állt a vásárhelyi Meszlényi gazdacsaládd al, és nagyon büszkék voltak az atyafiságra.

---

[52] Ballagi A. 1890. 108.

[53] Nagy József, a MTV főoperatőre *Ükunokák* címmel kétrészes dokumentumfilmet készített Hódmezővásárhelyen a 48-as hősök leszármazottait megszólaltatva. (Adásba került: 1994. márc. 14-15.)

[54] Amikor településünk egykori földesurától: Hunyadi Jánostól megkapta az *oppidum*, vagy mezővárosi rangot, 1456 nyarán az éppen aratásban lévő vásárhelyi jobbágyelődeink nehéz szívvel ugyan, de kiegyenesítették a kaszát és szegedi gyülekezés után vezérüket követve, elmentek Nándorfehérvárra harcolni. A nehéz ütközetekből visszatért győztesek a török ellen évszázadig biztosították nyugalmukat.

Kiss Lajos a vásárhelyi népről szólva leírta, hogy az *„Kossuth imádó volt[…]*

Volt a kezembe olyan zsoltár is, amelybe Kossuth arcképe volt beleragasztva. Ismertem és hallottam sok olyan vásárhelyi embörről, asszonyról, akik ëgy esztendőben csak kétször möntek templomba: nagypéntökön és Kossuth Lajos halálának évfordulóján.”[55]

A forradalom és a szabadságharc bizonyította, hogy a magyar nép minden nemzet fiát testvéreként kezeli, legyen szerb, horvát, lengyel vagy olasz, ha a szabadságért küzd. Saját hőseként tiszteli Damjanichot, Táncsicsot, Bemet vagy Garibaldit, de szembekerül azokkal, akik függetlenségére törnek. Kérdő Szűcs Ernő az anyai nagyapjától Végh János gazdától hallotta a következő, már folklorizálódott dalt:

„Szennyes az én ingöm,
Szennyes a gatyám is,
Majd ád Kossuth tisztát,
Türr Pista mög puskát,
Éljen Garibaldi!”

Az alábbi adomákat is tőle hallotta:

„Amikor Garibaldi Olaszországban szántotta a földjit, gyütt hozzá a nép hallgatni. Ő mögállt, lëült az ekére, és onnan szónokolt hozzájuk.”

„Bográcsi Lázár juhász volt kint a Pusztán. Ő még hallotta Kossuthot, amikor a vásárhelyi fő utcán szónokolt a népnek. Kossuth kirántotta a kardját, és Jellasics, vagyis Horvátország felé fenyögetött véle. A kard högye lëtört a vehemöns kirántástul. Keresni kezdték, de nem találták mög.

Kossuth azt mondta: mögesküdött a Szentháromságra, hogy a magyarok ügyit nem hagyja, és harcolni fog Magyarországért. Ha a lábán mán nem tud állni, harcol a térdin, ha úgy së bír, harcol majd hason csúszva.”[56]

„Halla János kérőnek Palcsóné volt a nagynénje, aki 101 évet élt. Magyarázta neköm, hogy az ura a szabadságharcban nemzetőr őrmestör volt, ő mög markotányos asszony. Ő még kezet csókolt Kossuthnak, amikor Törökbecse és Aracs körül a honvéd táborban éppen mögfőzte a kisbográcsban a vásárhelyi keménytarhonyát. Mögkérte Kossuthot:

»– Uram, bátyám, lögyön szíves kend, kigyelmed mögkóstolni ezt a tarhonyát« – és elfogadta. Igön ízlött neki.

»– Nagyon szép idők voltak azok« – mondta Palcsóné.”

„Papp Sámuel Damjanich tábornok seregiben harcoló, öreg Kossuth-katona így mesélte el a sorozását:

»– Tátsa el kend a száját, hogy mögvan-ë mind a 32 foga!«

Akkor még elültöltős puskák voltak, és a kanócot, a csepűt rágni köllött. Esős időben, ha a puskapor mögszívósodott, nem akart a fegyver elsülni, igaz, hogy az ellenségé së.”

[55] Kiss L. 1964. 73.
[56] Ezt a mondást a történészek Széchenyi Istvánnak tulajdonították.

„A vásárhelyiek elsősorban a Bácskában jártak a szabadságharc alatt, és a rácok ellen harcoltak. Amikor Jellasics kikapott, fegyverszünetöt kért, és a vásárhelyiek rövid ideig hazagyühettek."

A vásárhelyi 48-as katonáknak a legtöbb bajuk a szerb-horvát csapatokkal volt. Erről a Kérdő Szűcs család az alábbiakat őrizte meg:

„Nemes Nemzetös Végh János – kinek anyja Széll Zsuzsánna – Kossuth Lajos kitüntetött katonája volt. Amikor Damjanich és Jellasics összemérték a kardjukat, Jellasics veszítött. Ekkor hazagyütt Nemes Végh János, oszt így rímölt:

Rácok, rácok szerviánok,
Nem értök mán ëgy petákot,
Mert a magyar száz talléros,
A puskája panganétos.[57]

A rácok segítségöt kaptak, így Nemes Végh János is visszamönt harcolni. Vásárhelyön körösztül vonultak a honvédök, utánuk az osztrákok, és a Rétben összeütköztek. Kimönt a nép a Hód-tó partjára, oszt onnan hallgatta a lüvöldözést.

Amikor a Kossuth-honvédok Makó felé elvonultak, a harcok miatt itt hagyták a magukkal terelt birkanyájat a kopáncsi Antalics- és Kökény-domb körül. Mán Makó alatt jártak, amikor Nemes Végh János jelentközött, hogy ő visszagyün a birkákért. Két szűrt mögáztatott, és a lovára terítötte, mert az akkori, elültöltős puska nem vitte át az áztatott szűröket, amelyek olyanok voltak, akár a védőpáncél.

Ketten gyüttek a bürgéjért. A Rétön ëgy Páncél nevű juhász őrizte a hátrahagyott birkákat, aki örült, hogy a honvédőket elkergették, és a sok jószág az üvé lösz.

Nemes Végh János a németökkel ëgyszörre érközött a hodályhon[58]*, és lüvöldözni kezdtek. A juhász lábát éppen akkor lűtték mög a némötök, amikor Nemes Végh János a kezit köszönetül a csákójához emelte, hogy a juhokat mögőrizte. A birkákat sikerült a sereg után elhajtania."*

„Még azok a bëtyár Rúzsa Sándorék is harcoltak, amég jól viselték magukat. A rácokat beleszorították a karikás ustorral a Marosba."

A legfőbb ellenségnek mégis az osztrákok számítottak. Róluk is őrzött a család néhány történetet.

„Idős Kérdő Szűcs Pétörnek több tanyája volt Tégláson. A kistanyában 1849-ben éppen nyomtattak, amikor a vasas némötök odamöntek a kukoricásbul. Mögijedtek a nyomtatók, és ahogy a szalma ***rudas**** *alá bújtak, a nagy darab emböröknek kilátszott a csizmája.*

A tanyásné a paszurt verte el, és kérte Kérdő Szűcs Pétör fiát, hogy »– Tamáskám, takarjál lë«. A kutyák erősen fogták a némötöket, azok mög a fegyverükkel ütötték őket. A némötök nem mertek közelebb gyünni, csak azt kiabálták Tamásnak, hogy »– Kossuth-kutya, Kossuth-kutya!«"

[57] Panganét = szurony.

[58] A becsüjegyzőkönyvek tanulsága szerint ebben az időben még inkább a *birkaszín, juhakol, birkaól* szavakat használták.

„Nagy György ágon az öreganyámék 1848-ban Újvároson főzték a némötöknek a fekete kávét. A szabadságharc alatt nem mindön magyar katona állt át Kossuthon, hanem maradtak a császári hadseregben is. Két árva gyerök mönt a Káposztás temetőbe. Kérdözték tűlük a katonák, hogy »– Hová möntök?« »– A temetőbe, mert mi árvák vagyunk. Apánk, anyánk ott van eltemetve, oszt most háború van, és mindönkinek mög köll halni« – válaszolták.

A németöt ruhába bújt katona nagyot nevetött, és azt mondta, hogy »– Azok az ellenségök mi vagyunk, de nem bántunk titöket.« Ezök is magyarok voltak.

Amikor a Rétben összeütköztek Lenkei tábornokék, akkor is csak messzirül durrogtattak ëgymásra. Fölmönt az ëgyik katona az Ótemplom tornyába kémlelődni. A messzilátóját odaadta végre a harangozó fiának. Ez is németöt katona volt.

Lenkeit mög Aradon bezárták és mögtébolyodott."

„Csorcsán Szűcs Tamás – kinek neje Szabados Julianna volt –, amikor 1849-ben halva feküdt, mögszálló németöt csapatok voltak Vásárhelyön. Azt gondolták, hogy a hozzátartozók Kossuth Lajost siratják, ezért gorombáskodtak velük. Amikor mögmutatták a halottat, körösztöt vetve magukra, elmöntek."

VILÁGOS UTÁN

A vásárhelyi népnek talán a török hódítás sem esett olyan rosszul, mint a szabadságharc elbukása. Lássunk néhány történetet ebből a korból:

„Nemes Nemzetes Végh János, anyai dédapám, a család ősi kardjával harcolt 1848–49-ben Kossuth oldalán. A fegyverlëtétel után őt is Aradra kísérték. A bajtársai ott azt javasolták neki, hogy tagadja lë a rangját és a nevit, mert a magyar katonák a császárra esküdtek föl, és mint hazaárulót fölakasztják. Ekkor dédapám Víg Jánosra változtatta a nevit, és élete végéig így élt. Mivel nagy termetű volt, ragadványnévként kapta a »Nagy« nevet."

„Szűcs Pál Kossuth seregiben nemzetőr honvéd volt. Amikor Görgey Világosnál lëtötte a fegyvert, akit ott elfogtak, a békési Kígyós pusztára vitték lovastul, és kivétel nélkül mögkínozták. Vizes hordókban áztatott botokkal botozás következött. A rang nélküliek 25 botot, a tisztök pedig 50-et kaptak.

Vásárhelyrül a hírös orgazda Maczelka Jóska és dédapám is ott voltak, oszt mögkapták a 25 botot, míg Hajnal nevű tiszttársuk az 50 ütést. Becsapta őket a muszka tiszt, mert azzal bolondította a katonáinkat, hogy ha lërakják a fegyvert, bántódás nélkül hazamöhetnek. A lëfegyverzött katonákat azonnal átadták az osztrák seregnek. Ha ezt tudták volna, nem töszik lë a fegyvert. A honvédők közt mög is született a kétsoros vers:

»Görgey vérét a kutya igya,
Miért lött a magyarnak árulója.«"

Kérdő Szűcs Ernő az első világháborúban, 1917-ben Aradon beszélt egy öreg magyarral, aki állítólag szemtanúja volt a 13 tábornok kivégzésének:

„Előbb Kiss Ernőt vezették a vesztőhelyre negyedmagával. A sortűz után Kiss Ernő nem esött el, és kegyelmet akartak neki adni.[59] *Kiss Ernő azt mondta, hogy*

»– Némöttől nem fogadok el kegyelmet!« – és a második sorlüvéstül halt mög.

Az ëgyik tábornok bosszankodott, hogy milyen rossz bitófát ácsolt ez a »zébrák« némöt, de a másik társa azt mondta:

»– Mög köll rajta halni, ha aranyos is.«

Fájós lába miatt a pap vezetni akarta Damjanovichot, ahogy társai nevezték, de nem engedte. Azt mondta, hogy:

»– Szeretné, ha utoljára még szolgálná a lába.«

Az akasztófa alatt kérte a hóhért, hogy:

»– A szakállamat össze në borzolja, mert egész életömben böcsültem, inkább jobban nyújtsa ki a kötelet.«

Damjanich elöl járt a csatában, hátul hagyták az akasztásban. Felesége, a férje lábnyomábul fölmarkolt ëgy marék földet, és a ruháján belül, a szívire rakta."

„Damjanichot a halála előtt mögkérdözték az osztrákok, hogy miért harcolt a magyar forradalomban, amikor nem is volt magyar? A tábornok azt felelte, hogy:

»– Azért, mert magyar emlőbül szíttam a tejet.«

Vagyis magyar asszony volt a dajkája."

Kérdő Szűcs Ernő ugyancsak Aradon hallotta és följegyezte azt a hosszú verset, amelyet az öregek mondtak el neki. A vers közismert, szerzője Lévay József, akinek illegális költeménye széles körben folklorizálódott. Íme egyik helyi változta:

„AZ ARADI VÉRTANÚK NÓTÁJA

Szomorúan süt az őszi nap sugára,
Az aradi várbörtönnek ablakára.
Szánja-bánja tizenhárom magyar vitéz,
Ki a börtön fenekén is halálra kész.

Nyikorog a börtönajtó vasas zárja,
Jertek, jertek jó vitézek a halálba.
Búcsúzzatok el egymástól mindörökre,
Meg van ásva sírotoknak néma gödre.

Ki is jöttek sorba mind a tizenhárman,
Elbúcsúztak egy-két szóval, katonásan.
Gyerünk, pajtás, az Istenhez fel az égbe,
Hogy fordítsa szemét a magyar népre.

[59] Törvény rendelkezett arról, hogy az elítélt kudarccal járó kivégzése esetén kegyelemben részesüljön.

Damjanichot hagyták vértanúnak,
Pedig mindig legelől járt a csatába,
A németek buta képpel bámulának.
Míg bátran mondja: »éccakát, a hazának!«

Megállott az akasztófa közelébe,
Megöleli, megcsókolja keservébe.
Isten hozzád, szabadság akasztófája,
Rajtad halok meg hazámért, nemsokára.

Sürög-forog már a hóhér a kötéllel,
Számolni egy magyar vitéz életével.
Damjanich meg így kiált fel nyugalmába:
»Vigyázz, fattyú, fel ne borzald a szakállam!«

Aradi vár, aradi vársík mezője,
Tizenhárom magyar vitéz temetője.
Teremjenek környékeden vérvirágok,
Felejthetetlen legyen az ő halálok."

A nép nagyobb része árulónak bélyegezte Görgeyt,[60] és a fegyverletétel után nagy csalódást okozott nekik az orosz-osztrák szószegés. A katonák szívesebben haltak volna meg hősként a csatamezőn, semmint a szégyenletes botozást vagy a kivégzéseket vállalják. Úgy gondolták, hogy Európa előtt is más színt öltött volna egy vérbe fojtott, mint a föladott szabadságharc. Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a bukott szabadságharc miatt Görgeyt a Kossuth-párt utólag vádolta, bűnbakot találva benne. A vásárhelyi gazdák visszaemlékezéseikben – Kossuth-pártiak lévén – a korabeli, egyoldalú elfogultság rögzült.

KOSSUTH-KULTUSZ

Nem csoda, ha a vásárhelyi parasztság fokozottan visszavárta Kossuthot. Kiemelkedett közülük is Kérdő Márton gazda, aki a Kossuth-ügyért minden áldozatra kész volt. (Apja szintén Kérdő Márton névre hallgatott, és állítólag 1793-ban született; anyja Molnár Erzsébet volt. Fiuk 48-as Kossuth-katona. Kérdő Szűcs Ernő ennyit talált róla az egyházi anyakönyvben: *„1829. Tarján Kérdő Márton 20 éves, [feleségül] vette Szabó Erzsébetet."*[61] Kérdő Mártonról így szavalt a vásárhelyi nép:

---

[60] *„Görgeyt pl. a mintegy 36 korabeli félnépi dalból 32 tartja árulónak; a szóbeli visszaemlékezések majdnem fele neki tulajdonítja a szabadságharc elvesztését"* – írta Katona I. 1977. 201.

[61] Herczeg Mihály a *Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon* (Szeged, 2002.) 116. oldalán mást talált: *„Gazdálkodó, 48-as nemzetőr, a passzív ellenállás városszerte népszerű személyisége[…]"* Született: Hódmezővásárhelyen, 1809. augusztus 20-án, és meghalt ugyanitt 1891. október 2-án.

„Nyáron lösz a poros út,
Akkor jön haza Kossuth.
Ha tudni akarod,
Hogy áll a haza sorsa,
Mögmutatja neköd azt,
A Kérdő Márton sarkantyúja.”

A vásárhelyiek, köztük elsősorban Kérdő Márton huszár százados, állandó levelezésben álltak az emigrált Kossuthtal. Ha Kérdő Márton jó hírt kapott Turinból, akkor fölfelé állította az aranyozott sarkantyújának tarajját, de ha Kossuth rosszat írt, lefelé fordította. A vásárhelyi nép ajkán újabb vers született:

„Hód-tó partján áll
A Kérdő Márton háza,
A Hód-tóra néz az ablaka,
Magasan van a kémény rajta.
Hullámzik a Hód-tó vize,
Állandóan üzenget erre
A tuirini remete.”

Szűcs Mihály gazda hat ökröt hizlalt. Azért etette az állatokat, hogy ősi módon, nyárson süsse meg őket, ha Kossuth Lajos hazajön. A nép erről ezt a kialakulatlan rigmust faragta:

„Megnyalta a kecske a sót,
Gyere haza, öreg Kossuth!
Elhagyott országodban
Nagyon várnak idehaza.”

Tóth Ernő beszélte el a következő történetet:

„Zaka Mihálynak hívták a dédapámat, aki 1827 körül született és juhász volt kint a Pusztán. 1849 körül 500 birkát adott el és Kossuth-bankókba rakta el a pénzt, arra várva, hogy majd visszagyün Kossuth és fölhasználhatják, de a pénz a sublótban elértéktelenödött.”

„Kérdő Mártonról az is elterjedt, hogy nem ösmer el másfajta pénzt, csak a Kossuth-bankót – emlékezett vissza Kérdő Szűcs Ernő. – Ëgy alkalommal lóháton jött a tanyájárul hazafelé a csomorkányi úton. Tóth Samu szélmalmánál fogadtak az őrletők, hogy Kérdő Márton a németöt pénzt nem vöszi majd föl, mert Ferenc József képe van rajta. Lëtötték elébe az útra, hogy észrevögye, majd elbújtak előle a malomba, hogy ő viszont sönkit së lásson.

Az őrletők a malombul lesték a hatást. Amikor Kérdő Márton odaért a pézhön, möglátta, és mérgesen lëugrott a lovárul. A mindég nála lévő karikás ustorral szétverte a pézt, pedig 100 forintos volt.”

Nem csoda, ha a pénzüket sajnáló gazdák ilyen rímöt faragtak rúla:

„A mai világban német bankón
Megélni igen bajos, de
Kérdő Márton várván várja,
Hogy majd visszajön Kossuth Lajos.”

„Kossuth apánk tudta, hogy Vásárhelyön milyen különc életöt él Kérdő Márton – folytatta róla az emlékezést Kérdő Szűcs Ernő. – Vásárhelyrül a gazdák ëgy népes csoportja röndszörösen kijárt Kossuthhon Olaszországba, és elmesélték neki azt is, hogy Kérdő Márton a Kossuth-bankón kívül más pénzt mög nem fog. Kossuth így válaszolt nekik:

»– Szeretnék még ëgyször olyan magyar kezet szorítani, mint a Kérdő Mártoné.«

Mikor a gazdák hazagyüttek Turinbul, elmondták Kérdő Mártonnak, hogy mit kíván a »nemzet apostola«, a nagy magyar szabadsághős. Kérdő Márton hazafias érzülete azonnal föllángolt, és úgy nyilatkozott, hogy lóháton mönjenek. Erről a nehéz vállalkozásrul igyeköztek a többiek lëbeszélni. Kérdő Márton úgy érvelt, hogy:

»– Kényelmesebb lóháton, mint a vagonyban.«

Végül csak abba ëgyeztek mög, hogy vonaton mönnek. Az útrakelők közül néhányójuk neve is ösmert: Németh Berci, Szamecz András, aki 48-ban először századosa volt Kossuthnak, és ő alakította Vásárhelyön az olvasóköröket, a fia pedig a forradalom alatt a vásárhelyi ifjak kiképzője volt; azután közéjük tartozott Kovács József, Kossuth »legutolsó vásárhelyi őrszöme«, aki később bátyjával mögalakította a kutasi úton a téglagyárat; és még sokan mások. Kérdő Márton is velük tartott.

Útjukban kerülőt töttek. Előbb elmöntek Monokra, Kossuth szülőföldjire, és ott a Kossuth-földbül ëgy fejvánkost mögtöltöttek. A nemzet apostola ugyanis fájlalta a nála járt vásárhelyieknek, hogy többé nem hajthatja a fejit magyar földön nyugovóra. A vásárhelyiek azért vitték a vánkos földet neki, hogy ha másként nem löhet, legalább így hajthassa a fejit szülőföldjire.

Amikor az olasz határra értek, a vámosoknak mög köllött magyarázni, hogy miért visznek a párnába földet. Amikor az olasz vámtiszt mögértötte a dolgot, elkiáltotta magát, hogy »– Fegyverbe!« – és a szabadságszerető olaszok tisztölögtek a vásárhelyi atyafiak előtt.

Az olaszok elösmeréssel adóztak a magyarnak, hogy milyen jó hazafi, mert Kossuth még idegönyben is hazai földre akarja hajtani a fejit.

Mikor a gazdák kiértek Turinba, kifogták a lovakat Kossuth kocsijából, és azt tisztöletadásbul maguk húzták végig az utcákon. Testvére, Kossuth Lujza hálábul pogácsát sütött a küldöttségnek, de nem sikerült az olasz lisztbül, amit nagyon szégyöllt.

Miután az atyafiak Turinbul hazaértek, Kossuth Lujza címire vásárhelyi lisztöt küldtek. A fejüket is összedugták. Így születött mög a Kossuthnak elküldött köszöntő vers:

Mint hű zarándok,
Ki örök nyugalmat addig nem találhat,
S addig meg nem halhat,
Míg a magyar földet szemei nem látják.

Ahová annyiszor elküldte imáját,
Járjon sorjába hozzád a Te néped,
Aki hozzád jön,
Az szent földre lépett;

Mert, ahol Te állsz, szabadság nagy fia,
Ott feltámadás van és kálvária.
Akihez annyiszor elküldtük fohászunk,
Íme veled vagyunk, hogy közelről láthassunk.

Te, Magyarország napja, kit idegenben áldozol le,
Itt állsz velünk szemtől-szemben,
Ránk tekintesz, szemed üdvözít és vádol.
Térdre roskadunk emléked súlyától.

Érezzük, legméltóbb párbeszéd volna,
Hogy szótlan könnyünk zápora szétomlana.
A honi ég mosolyog mireánk, kicsinyekre,
Minékünk megnyílik a szép haza kebele.

Erdő, mező, róna mind elénk kitárul,
Te csak álmodozhatsz, elveszett hazádról.
Táplálnod kell arany gondolatot,
Annak, ki folyvást szabad hazát, millióknak adott.

Ó, az a magyar föld, ó az kinek nem fájna.
Annak a magyar föld többé nem hazája.
De nagy szívünkben vágy és bánat,
Csak az ember sóvárog utánad.

Nézd, eljött tehozzád, hazádnak földje,
Hogy még egyszer urát lássa, üdvözölje.
Hogy bebizonyítsa a régi hűséget,
Ha te nem jössz hozzá, ő keres fel téged.

Egyszer hősöket szült ajkad lángszavára,
Most csak arra kér, hogy fejedet hajtsd rája.
Majd elmondja neked, majd elsúgja lágyan,
Téged áld az egész nép, a távol hazában.

Rád gondol az ifjú, hogyha nagyot érez,
Téged tűz akkor legszebb emlékezésre.
Elmondják, hogy nálunk ragyogó fény van,
Osztozók a fényben és a hatalomban,

Kik előtt a tömeg leborulni siet,
De szent név csak egy van, a név, a név a Tied.
Hát a mi fiainkról, róluk mit beszéljünk?
Akik azt hiszik, hogy hazajössz mivélünk.

Mikor elbocsátottak, megcsókolva szánkat,
Hozzátok el, úgymond, jó Kossuth Apánkat.
De Te nem jössz, a kérés mind hiába volna,
A Te elszánt lelked akkor se hajolna,

Ha az esengve, vágyakozva, aminek nincs mása,
A magok tulajdon, ékes szólása,
De mi mégsem hagyunk itt, szívünkbe zárva,
Elviszünk magunkkal az édes hazába.

Ki van otthon nálunk, ha nem Te,
Akit se idő, se kényszer tőlünk el nem szakít,
Aki díszéül állsz minden magyar házban,
És szent neved hiányzik a szívdobogásban.

Ki állsz és élsz örökké, milliók keblében,
Mint szent egyházban a Megváltó képe."

„Kérdő Mártont beröndölték. Szentösrül Kunszentmártonig, onnan tovább Budapestre ***rosponton***** szállították el mint rabot, a királyi kabinetirodába kihallgatásra. A király is mögtekintötte ezt a »csudabogarat«. Első Ferenc József azt mondta neki:*

»– Kend az a Kérdő Márton? Mi baja van kendnek, Kérdő Márton?«

Ő azt felelte: »– Most kigyelmed a kérdő, én mög vagyok a felelő.«

Ezért a tisztöletlenségiért továbbra is fogva tartották Budán. Olyan zárkába csukták, ahunnan a Dunát láthatta. Önnivalót nem fogadott el. Attul félt, hogy mögmérgezik. Amikor mán jártányi ereje is alig volt, akkor szabadon engedték. Csak volt olyan, aki pártját fogta – fejezte be a történetet Kérdő Szűcs Ernő –, mert, hogy sömmi ögyéb bűnit së találtak, csak azt, hogy magyar volt."

"Kérdő Mártontul Világosnál elvötték a kardját. Amikor mög adót köllött fizetnie, akkor së fogta mög a császár pénzit, hanem gallyal lükdöste a tisztviselő elé."

„1869-ben Szilágyi Virgilt választották a 48-as Kossuth-program képviselőjivé Vásárhelyön. Pünkösd első napján a Hajda vendégfogadó udvarán volt fölállítva az ünnepi sátor, és ökröt sütöttek nyárson, boroshordókat vertek csapra. A lakoma ingyen volt. Öhetött, ihatott boldog, boldogtalan. Ezt a dáridót Kérdő Márton röndözte."

„Vásárhelyön a magyar szabadságharc lëveretése után is sok pártolója maradt Kossuth Lajosnak, még díszpolgárukká is választották. Kossuth úgy emléközött mög errül a rebellis parasztságrul, hogy »Hódmezővásárhely törzsökös magyar népe erős bajnoka löhessön a magyar haza fölszabadításának.«"

„A Beöthy utcában lakott Papp Sámuel, aki 48-ban Kossuth katonája volt. Ëgy másik a Gyulai utcában, akit úgy 1908 körül temettek. Az ëgykori bajtársak – alig voltak mán tízen – elgyüttek uniformisban, és kardot is kötöttek az oldalukra. Ëgy kilépött közülük – altiszt vagy tiszt löhetött hajdan –, és ahogy a lovasságnál szokták, »– Kardot ránts! Tisztölögj!!« – vezényölte. Akkor úgy tíz éves forma gyerök voltam – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – Emlékszöm, hogy a karddal mögérintötték először bal, azután jobb felül a vállukat, majd a pengét szépen, lassan beledugták a hüvelybe. Az elhaltnak kijárt ez a tisztöletadás, mert ő is Kossuth katonája volt."

Egy másik visszaemlékezésben Kérdő Szűcs Ernő meg tudta nevezni a vezénylő öreg honvédet is:

„Szamecz András, Kossuth századosa volt, akárcsak Kérdő Márton. Szamecz vezényölte a végtisztölet-adáskor 48-as katonatársait, amikor valamelyiket temették."

„A Könyere-parton Hőss Nagy Kálmán Kossuth-kalapot és szakállt viselt. 48-as Független Kisgazdakört alapított."

„Amikor a császár országjáró körútja során hajóval a Tiszán Vásárhely alá érközött, Körtvélyösben kötött ki. Török Pétör városi előfogatos hintóba fogott, négy fehér lóval hozta be Ferenc Józseföt a tiszai úton. A vásárhelyiek magyar ruhában, virágokkal fogadták a vámháznál.

A fogatosra ráparancsoltak, hogy jól hajtson, mert a legnagyobb urat, király Őfölségit hozza. A kocsis a vállát rángatta, hogy »– Vitt mán nagyobb urat is, mert ez csak ëgy némöt.«

Kérdőleg néztek rá, hogy ki löhetött az? Ekkor lëvötte fejirül a kalapot, oszt úgy mondta, hogy:

»– Kossuth Lajos!«"

A 48-AS LOVAK KULTUSZA

A szabadságharcot megjárt lónak nagy tisztelete volt a vásárhelyi gazdák között. A parasztember a lovat egyébként is becsben tartotta. Társaként kezelte, hiszen a földművelésben nélkülözhetetlen volt. A jó ló a szabadságért is együtt küzdött a gazdájával, és gyakran életet mentett. Ezért nem egy gazda, amikor Világos után megtért, úgy bánt a lovával, ahogy a fiaival sem; kikímélte, és illően „eltemette". Kérdő Szűcs Ernő az alábbi történeteket mondotta el:

„Amikor az öregapám a Bocskai utcai oskolába járt, akkor még kemöncével fűtöttek. A szülei tűzrevalónak vittek ëgy kocsi szalmát. A tanító is Kossuth katonája volt, és mögkérdözte a szülőktül, hogy

»– Mögvan-ë még az a lova, kendnek, amivel 48-ban oda volt?«

»– Nincs mán, elpusztult« – volt a felelet.

Az öregapám annyira sajnálta azt a lovát, amivel a szabadságharcot végigjárta, hogy azon a napon, amikor a honvédló elpusztult, az öreg ëgy szót së szólt."

„Kérdő Szűcs Pál elébe, 1848-ban, amikor mint Kossuth-katona a Bácskát átfűsülték, lóháton kiugratott ëgy rác valami disznópajtábul, és kilűtte alula a lovát. A gazda úgy szerette ezt az állatot, hogy bánatában később idegbajt kapott."

„Negyedik Kérdő Szűcs Pétör a 48-as szabadságharcban honvéd volt. A saját lován és fölszerelésivel mönt el harcolni. Hazatérve a lovat eladta. Olyan nagy volt a harcot járt jószág ára, hogy a tanyát újracsináltatta belüle. Amikor kész lött, beletapasztották az évszámot is »1851«."

„Tárkány Szűcs Pál Kossuth Lajos seregiben nemzetőr volt 48-ban. Törökbecsénél a rácok nekiszorították őket ëgy csatornának. Az ő lova tudott úszni, mert a Rétben, Újhelyi Góbitul kaszálót váltottak, és csikó korában a kocsitul gyakran elmaradva, a Szigetbül a Hód-tavát is átúszta.

Ëgy Zsarkó nevű vásárhelyi honvéd lova nem mönt neki a víznek. A rácok Zsarkót utolérték, oszt elpusztították."

Az alábbi történetet Nagy György István gazda beszélte el:

„Amikor Világosnál lëtötték a fegyvert, hogy az oroszok el në fogják, ükapám átúsztatta a Marost. Saját lovával mönt el és gyütt vissza. Mikor átúsztatott a túlpartra, az ëgyik bajtársa jobboldalt, ő balrul fogta a nyergöt, ëgy pedig hátul a ló farkát.

Azt a lovat többet nem dógoztatta ükapám. Csak akkor fogta be a kocsiba, ha vasárnap hazagyütt a templomba. A ló 32 éves korában pusztult el végelgyöngülésbe, és a mátyáshalmi tanyában möggyászolva eltemette."

Ellenpéldaként még olyan vásárhelyi gazda is akadt, akiben erősebben élt a lova iránti vonzalom, mint a szabadságharc szolgálata. Erről Csorcsán Szűcs Mihály mondott rövid történetet:

„A dédapám testvére, Csorcsán Szűcs György 48-ban a lovával indult el Kossuth oldalán harcolni. Odamönet elfáradt. A lovát kipányvázta, ő mög elaludt. Ezalatt a lovat ellopták. Elindult keresni. Addig kereste, még bánatában hazaért. Nem is mönt vissza többet, de nem is kereste sönki."

A magyar nép a szabadságharc elbukását sohasem heverte ki. Gazdaságilag később, főleg a kiegyezést követően erősödött – az önkényuralom ipari, mezőgazdasági téren a fejlődést is visszavetette –, a családi sebek is hegedtek, de a nemzet „lelki sebei" tovább buzogtak.

A történelmi lecke okozta sokkos állapotban a bizalmatlanság megnyilvánulása él Kérdő Szűcs Ernő újabb elbeszélésében:

„A 48-as szabadságharc után, amikor a 8-10 évre elvitt katonák hazagyüttek, sokat közülük mán mög së ösmert a családja. A népben még élt az álpetőfik emléke, akiket hazafiúi fölbuzdulásbul ötettek, itattak; ezért az apa kérdőre fogta a hazatértet, hogy mondja mög, ki volt a körösztapja? Amikor mögmondta, csak azután ölelte magához."

BETYÁRKODÁS

A hódoltság utáni újratelepülést követően, az 1740-es évektől megindult a betyárkodás,[62] amely az 1772-ben bevezetett urbáriumot követően vidékünkön kiterjedt, és 1848-ig a társadalom valamennyi rétegét érintő *betyárvilággá* növekedett. A szabadságharc megszakította ezt a folyamatot. A leghírhedtebb dél-alföldi betyárbandát, a Rózsa Sándorét a katonai vezetőség igyekezett hasznosítani – eredménytelenül!

A szabadságharc leverése után, 1850 és 1869 között, a Ráday-korszak kezdetéig a betyárvilág újra föllángolt a Dél-Alföldön, és soha nem tapasztalt méreteket öltött. Világos következménye volt a nép ezen elkeseredett, önpusztító „igazságszolgáltatása". 1850-től, miként azt Szabó Ferenc is megállapította, a betyárhajsza és a forradalomban részt vevő katonák üldözése egybeolvadt.[63] A bujdosó honvédeket fortéllyal előcsalogatták, elfogták, szabadsághőseinket rabló betyárokként kezelték. A gazdák, a 48-as Kossuth-párti parasztok, elvi okokból, és mint a vagyonukat jogosan féltő emberek, nem támogatták a betyárokat, sőt ellenségként kezelték őket.

A betyárvilág részletesebb bemutatását külön könyvben tervezzük,[64] itt csupán néhány folklórértékű történetet közlünk.

Hőss Nagy Ernő így beszélt a Szabó testvérekről:

„Amikor a Szabóék összegyűltek a Könyere-parti tanyán, főtt a tinó, oszt itták a bort. A lovak nyerög alatt vótak az istállóban és ëgy őr volt a tanyában. A Szabók vacsorára összeterelték a környező tanyákbul az emböröket. 10-12 tanyábul gyűltek, oszt azoknak önni, inni köllött. A bort füles pohárbul itták, mint a vizet. Hőss Nagy Bálint ősöm elköltözött haza lakni, mert mindég beteg lött a bortul, de innia köllött. A Szabók kijelentötték, hogy akik idejárnak velük mulatni, azoktul ëgy tű së tűnik el a tanyájukbul. Be is tartották a szavukat.

Amikor az ëgyik Szabó-tanyában arattak, messze a tanyáktul találtak a búzában párnát és dunnát. Ott háltak a Szabók."

Kérdő Szűcs Ernő beszélte:

„A Szabó gyerökök nappal is raboltak. Elfogták az őszi vásárbul a tanyára hazafelé tartó gazdákat és a Csáky-laposban a pénzüket kérték. A pénzt ëgy zsákba öntötték. Volt, aki kérte, hogy legalább a bugyëllárist adják vissza.

»– Na, jól van, b…om az apád Istenit, ha mán nem tudsz a bugyëllárisod nélkül élni, hát vigyed!«

Az üres tárcát oszt visszadobták. Végül mögfenyögették őket, hogy akinél pénz maradt, ha nem adja elő, agyonlüvik, és hogy mindönki kotródjon haza, oszt sönkinek së szóljon, mert agyonlüvik. Közben ëgy bëtyártársuk ëgy dombon állt, oszt onnan vizsgálódott, hogy gyünnek-ë a csendőrök?"

---

[62] A feudalizmus kori vásárhelyi betyárélet vázlatát közöltük. (Szenti T. 1980. 7: 89-98. Újabb kutatásaink alapján a **betyár** szó legkorábbi előfordulásával 1742-től találkoztunk. Lásd: CSML. SZF. IV. A. 53. „a. 2." kötet 259. 1742. Xbris 16.)

[63] Szabó F. 1964. 44-47.

[64] A három kötetnyi anyag első része tanulmány, a második levéltári kresztomátia lesz, a harmadik – már megjelent pedig – folklór. Lásd. Szenti T.: *Betyártörténetek*. Budapest, Máyer Könyvkiadó & Nyomda, 2000. (A5 méretben, 196 számozott oldalon, fotómellékletekkel.)

„Elek Jakab mögugrott a hosszú katonáskodásbul. A tanyájára, a Pusztára nem mert visszamönni. A Csáky-laposon, Csomorkányon tolvajkodott. Mögbújt saját pusztai istállójukban is, a Csáky-baromkútnál, és ott tanálkozott a Szabó testvérökkel, Palkóval, mög Miskával, akik fölmöntek a pallásra szénájért. Elek ott bújdosott. Kérdözték tűle, hogy mit csinál itt? Mondta, hogy szökött katona. A Szabó testvérök bevötték a bandába.

Ëgyször a csendőrök üldözték őket és möglűtték Elek lovának a lábát, a hátsó csűdöt, és a lú nem tudott tovább mönni. A két Szabó lëugrott a lórul. Akkor mán tutták, hogy Elek Jakab elveszött, mert lú nélkül nem tud mönekülni. Ezért mindketten mögcsókolták, és búcsút véve tovább folytatták az útjukat, mert őket is üldözték.

Elek Jakabot elfogták. Behozták Vásárhelyre és Török Bálint fölakasztatta. Ezt a történetöt ögyébként az öreg Kenéz Páltul hallottam, aki a nagynénémön körösztül atyafi volt."

„Szépe Jóska kocsizott a Böröc-erdőnél. A csomorkányi úton fogták el a Szabó testvérök. A kocsirul lëlépött, oszt menekült az erdőbe, de lëlűtték és a bëtyárok a saját kőttségükön eltemettették."

„Csomorkányon volt a kis Kenéz Pétör tanyája. Amikor a Szabó gyerökök Kenézéknél voltak, gyüttek a perzekútorok és mönekülniük köllött. Azt hitték, hogy Kenéz adta föl őket, ezért később visszamöntek a Kenéz-tanyába és vallatóra fogták a feleségit, hogy hun van az ura? Az ëgyik mögfogta az asszony mejjit, hogy lëvágja, ha mög nem mondja, hogy hun bujkál az ura, mert lë akartak vele számolni. Az embör az udvaron a líceum-bokrokba bujkált ëgy árokparton. Az ëgyik Szabó kétször is átugratott a bokron, ahun Kenéz bujkált. A másik Szabó mögkegyelmezött neki, oszt lëbeszélte a testvérit a kínzásrul."

„A kistermetű öreg Papp Samu, aki még ösmerte a Szabó testvéröket is, ezt a dalt énekölte el:

Nem messzire van ide a Lebuki csárda,
Köröskörül folyja azt a Tisza,
Közepin van a Lebuki csárda,
Ott iszik ëgy bëtyár nagy bújába'.

Amint látom, gyünnek a zsandárok,
Jaj, de szépen ragyog a csákójuk,
Elől gyün a zsandárok káplárja,
Igenyöst a Lebuki csárdába.

Aggyon , Isten, Lebuki csárdásné,
Hát ez a szép pej paripa kié?
Jó bort iszik e lónak gazdája,
Most gyütt ide, nincs ëgy félórája.

Në báncsák hát e lónak gazdáját,
Nem bántjuk mi, csak adja mög magát.
Hej, de ki së mögyök, mög së adom magam,
Ha úgy tetszik, vigyék el a lovam.

Száz forintot adtam paripáért,
Másik százat rávaló szërszámért,
Harmadikat ëgy szép barna lányért,
Kit nem adnék szélös e világért,
Negyediket a vele hálásért!"

„Bëtyárlónak az vált be, amelyik a Könyere-partrul ëgy éccaka elfutott a világosi högyekig, a világosi fegyverlëtétel helyire.[65]

Az uraság Dániábul hozatott lovat. Amikor mögellött, a csősszel összebeszélve, kicserélték a csikót ëgy parlagi paraszt csikóval a Kérdő Szűcs tanyábul. Kitűnő lú lött a dániai csikóbul, oszt a Szabó gyerökök szömet vetöttek rá és kérték a gazdátul. Többször éccaka is átgyüttek érte, de az öreg kint őrízte és észrevötte a hivatlan látogatókat.

A Szabó gyerökök ëgyször osztán komolyra fogták, hogy ők csak elviszik kipróbálni a lovat, de majd visszahozzák. Így is lött. A lovat nagyon kihajtották, és amikor visszahozták Világos alul, nem járatták, hanem bekötötték. Ezért a lú mögbetegödött, lëfeküdt, nyögött, oszt elpusztult."

Tóth Ernő történetei Rózsa Sándor néhány cselekedetét idézik:

„Magony István 25 éves szögvári kubikus mondta, hogy a nagyapja elmesélte Rúzsa Sándor bebörtönzésit. Sándor az akkori megyeháza börtöniben raboskodott, és az udvaron fölállított akasztófa várta, mint halálra ítéltet.

Beke Kálmán szögvári komisszártul utolsó kívánságának azt kérte, hogy adja oda a komisszáros neki a pipáját, és a kedvenc lovára ülve ëgy pipadohányt elszívhasson.

A komisszáros odaadta neki a saját tajtékpipáját, Sándor pedig szép csöndesen körbelovagolgatott és pipázott, majd ëgy hirtelen vágtába ugratta a saját lovát, oszt átugratott a ***kűkerítésön****, amely belülrül nem volt túl magas, de kívül, a kurcai nádas vötte körbe, és 5-6 méter mélységbe zuhant. Ingoványos volt és Beke Kálmán így kiáltott föl:*

»– Sándor, a pipám!«"

„Susánban még pallókon jártak a sáros utcákon, amikor a járókelőkkel szömben gyütt a pallón ëgy állapotos asszony. Ëgy embör lëszorította. Ezután közvetlenül mönt Rúzsa Sándor, oszt azt az embört nagyon lëdorongolta, amiért a terhöst lëszorította."

„Zaka Mihálynak, mint pusztai bojtárnak, 17 éves korában volt ëgy kis könnyű szűrje. Estefelé ölég sokszor mögjelentek Rúzsa Sándorék: úgy 4-6 szömély. Elkérte Sándor, hogy

»– Add mán ide, komám a kisszűrt.«

Cserébe osztán mindig odaadta a nagy, nehéz subáját.

»– Azt, hogy hova mönnek, merre mönnek, sosë tudtuk – beszélte öregatyám –, de az biztos volt, hogy nem jóba törték a fejüket.«

Hajnaltájt mögjelentek a nyájnál visszafelé mönetben. Olykor állatokat is tereltek, de azokat csak jó messzirül látta Zaka atyám. Ëgyször a kisszűr vérös volt. Azt mondta Sándor:

»– Kiskomám, majd odamaradt a kisszűr!«"

[65] Elképzelhetetlen föladat lett volna. Lásd: Szenti T.–Bicsérdy Gy. 1991. 229-251.

„Rúzsa Sándor Vásárhelyön fényös nappal is álruhában járkált a városban. Bërëtvás komisszáros többször-másszor nyakoncsípte, és tekintélyös pénzért mindég elengedte.

Sándor valamelyik éjjel elmönt a Bërëtvás-tanyába, Sámson alá. Onnan a marha gulyábul ëgy jócsomót kiszakítottak és elhajtották. Sándor ekkor azt mondta a gulyásnak:

»– Mondd mög a gazdádnak, hogy ez még csak a kamat, de a tőkéért majd elgyüvünk!«

Ëgy alkalommal, késő nyár végin, amikor a bojtorján, szamártüsök mán embörnagyságúra nyőtt, ëgy alkonyatkor kint a Puszta szélin találkozott Rúzsa Sándor és Bërëtvás komisszár, és éppen ëgy nagy bojtorján bokor volt köztük. Bërëtvás kocsin volt, Rúzsa Sándor mög lóháton. Ketten voltak a bëtyárok is, mög Bërëtvásék is. Mögösmerték ëgymást.

Bërëtvásék is, mög Rúzsáék is lëugráltak és tűzharc fejlődött ki köztük. Puskával lűttek. Sándor eltalálta Bërëtvást a vágottvasú[66] *puskával. Sokáig lűtték ëgymást, mert közben a nap is lëáldozott. Bërëtvás ekkor odakiáltott:*

»– Eltaláltál, Sándor!«

»– Na, akkor mönnyünk!« – mondta Sándor.

Rúzsáék elmöntek. Bërëtvás a kocsidërékban feküdt. Orosháza felé möntek, mert az volt közelébb. Mán jól rájuk estelödött, éjfél közelgött. Bërëtvás nagyon berteg volt, sok vért veszítött. Akkor a legközelébb eső tanyánál azt mondta a kocsisnak, hogy

»– Hajts be ebbe a tanyába! Kopogj be az ablakon.«

De akkor még nem nyitottak rögtön ajtót. Azt mondta Bërëtvás a kocsisnak:

»– Hajts egészen oda az ablak alá.«

Az emböre még akkor is úgy félt, úgy röszketött, hogy beszélni is alig tudott. Bërëtvás bekiáltott hát az ablakon:

»– Én vagyok itt, Bërëtvás, a komisszáros, de súlyosan mögsebesültem, engedjetök be.«

Be is engedték, oszt lëfektették a szoba főgyire ëgy subára. Próbálták bekötözni. Bërëtvás kérte a parasztot, hogy mönjenek el Orosëgyházára orvosért, de a gazda së akart nekiindulni az éjszakának. Hosszas unszolásra osztán csak nekiindultak. Mán jól föntjárt a nap, mire az orvossal mögérköztek. Akkorra Bërëtvás möghalt.

Rúzsa Sándor úgy szétlűtte a Bërëtvás panamakalapját, mint a rëstát! Ezt is a koporsójára tötték. A Káposztás temetőben temették el, Újvároson. 1927 körül exhumálták. Mint ***surbankó***** gyerök én is ott kíváncsiskodtam, oszt láttam, hogy a csontokon még ott feküdt a szövetfoszlány."*

„Rúzsa Sándorék möntek a bandával a vásárhelyi Pusztán és 10-15 marhát ki akartak szakítani a gulyábul. Holdvilágos éjszaka volt. Volt ëgy nagyon ügyes kis gulyás, aki a kiszakított marhák elé terelte a többit. Öt-hat alkalommal próbálták elhajtani a marhát, de nem sikerült. Sándorral volt Veszelka is. Amikor mögint nem sikerült a marhakiszakítás, Veszelka azt mondta Sándornak, hogy

»– Lűdd agyon a kis gulyást, az Istene anyját!«

Erre Sándor azt mondta:

»– Nem szabad. Ha mink olyan ügyetlenök vagyunk, hogy ettül a kisembörtül nem tudunk elhajtani, akkor agyonlűnni nem szabad, hanem szégyönszömre mönjünk el!«"

[66] Értsd: vágott csövű.

A vásárhelyi betyárvilágot nem csak „híresség̈ek” alkották. Számtalan kis gazember, *kapcabetyár* is tevékenykedett itt. Legtöbbjüknek a neve sem maradt fönn. Kivétel volt Kiss Ferkó, aki elsősorban arról volt nevezetes, hogy vitte a szót a betyároknak. Kérdő Szűcs Ernő többek között ezt beszélte el róla:

„Pál gazda a Ficsér dűlőben lakott. Ő ösmerte Kiss Ferkót és azt is tudta, hogy ***szóbeli embör****. Ëgy alkalommal, amikor Ferkó kezet akart nyújtani neki, nem fogadta el. Azt mondta, hogy*

»– Nem fogok kenddel kezet, mert kendöt mindönki úgy ösmeri, hogy ‘rossz Kiss Ferkó’.«

Kiss Ferkó bosszút esküdött ezért. Ëgy alkalommal Kiss Ferkó Láda Gáspáréknál volt disznótorban. Alkonyodott mán, amikor Kiss Ferkó sűrűn kezdött kijárni a tanya mögé, arra hivatkozva, hogy nem sózták mög röndösen a májat és hasmönést kapott tűle.

Kiss Ferkó közben odaröndölte a feleségit, akivel a kazal mögött találkoztak. Az asszony férfinek volt öltözve, a fejin kalappal.

A tanyábul kimöntek, amikor mán sokallni kezdték, hogy Kiss Ferkó elmaradt, hogy mögnézzék, mi lött vele, de a sötétben ott látták a férfiruhás alakot. Guggolt a kazal mögött, mintha a dógát végezte volna. Ez pedig a felesége volt.

Közben Kiss Ferkó lóra kapott, amin a felesége érközött, és elmönt a Pál gazda tanyájába lëszámolni. Amikor odaért, barátságos hangon beszólt a gazdának, hogy

»– Gyűjjön ki, barátom!«

Amikor Pál gazda kimönt, Kiss Ferkó szömtül lëlűtte. A durranásra kiszaladtak a tanyabéliek és a bérös fölösmerte, hogy Kiss Ferkó volt. A család följelentötte és tárgyalás volt, de a disznótoros vendégsereg fölesküdött rá, hogy Kiss Ferkó akkor éjszaka végig ott volt köztük.

Kiss Ferkó a gyilkosság után visszatért, és mint aki a dolgát végezte, újra bemönt a tanyába, a disznótorba és folytatta a mulatozást.”

4.
AZ ÖNKÉNYURALMI ÉVEK UTÁNI BÉKEIDŐ, A KIEGYEZÉSTŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után, az önkényuralmi terror éveiben városunk lakossága, főleg a nők levetették korábban színes ruháikat és sötét viseletbe öltöztek, ezzel is kifejezve nemzeti gyászukat. Ez a színváltás jól érzékelhető a levéltárunkban őrzött becsüjegyzőkönyvek hagyatéki leltáraiban. Ekkor alapozták meg vidékünk sötét színekre épülő, elsősorban ünnepi népviseletét. A betyárkodást leszámítva, a „békés Ferenc József-i idők" következtek. A császár ország látogató körútja során Vásárhelyre is elvetődött.

„Ferenc József a Tiszán hajóval érközött Vásárhely alá, és Körtvélyösnél kötött ki – mesélte Kérdő Szűcs Ernő az egykori történetet. – Itt várta a szelevényi gróf hintaja, amely behozta a császárt a városba.

*A szentösi úthon közel, a nyomási tanyaszélön, de mán a **rémárisi*** *földön állt a hírös Veréb csárda, ahun Dáré Zsófi volt a csárdás. Ferenc József útban Vásárhely felé, betért a csárdába ëgy italra. Dáré Zsófi mögvendégölte a császárt, aki nagyon jól érözte magát.*

A környékben gyorsan híre futott, hogy itt a császár, és a Kenéz Hódi tanyájában ökröt sütöttek, hogy vásárhelyi vendéglátás szerint, mögkínálják az uralkodót. De az előírás szerint, Ferenc Józsefnek hamarosan el köllött gyünnie a csárdából. Mérgiben mög së állt az ökörsütő gazda tanyájánál, így a Kenéz atyafiak maguk öttek, ittak.

A császár a csárdából távozva fizetni akart, de Zsófi nem hagyta, mondván, hogy:

»– A magyaros vendéglátásért nem szokás fizetni.«

Ekkor Ferenc József homlokon csókolta Zsófit, úgy távozott."

A szabadságharc bukása után, aki csak tehette, kibújt a katonai kötelezettség alól. Ennek egyik módja az volt, hogy a módosabb parasztok embert fogadtak maguk helyett, akik a kialkudott bérért, rendszerint földért bevonultak katonának. Kérdő Szűcs Ernő és Csorcsán Szűcs Imre egymástól függetlenül mondták el a következő „katonafogadási" történetet, amely egyik közös ősükkel, Csorcsán Szűcs Imre dédapjával történt meg.

„Aki maga helyött katonát fogadott, fizette neki a szolgálati időt – kezdte mesélni Kérdő Szűcs Ernő. – Öreg Elek sógor öregapja, Csorcsán Szűcs György Pétör gazda Pásztor nevű fiatalembörrel ëgyezött mög ëgy fërtály, vagyis 14 hold[67] *földért a 12 év katonaidőre.*

Csakhogy Pásztor később gyütt haza, mert fogságba esött, és mondta a gazdának, hogy

»– Neki 16 holdat adjon, mert helyötte volt fogságban is.«

Csorcsán Szűcs György Pétör azt mondta neki, hogy

»– Nem kapsz többet a 14 holdnál, mert mért nem szaladtál el, hogy az ellenség në tudjon mögfogni!«"

[67] Jobbágytelket vettek alapul, amely a föld osztálya, vagyis a minősége szerint 32–36 kat. hold is lehetett. (Más kérdés, hogy a 14 hold így sem jön ki negyedrésznek.)

„1896-ban, a millenniumi ünnepre lovasbandérium mönt Vásárhelyrül Pusztaszerre. Köztük volt az apám is – beszélte Kérdő Szűcs Ernő –, akitül a történetöt hallottam.

Esött az eső, a lovak farkát fölkötötték, hogy në lögyön sáros. Möglátta ezt Baksa polgármestör, és lëeriszttette a lovak farkát, azt mondván, hogy

»– Mikor Árpád bevonult, akkor is esött, még së volt a lovak farka fölkötve.«"

A 19-20 század fordulóján a tanyásodás a tiszai hullámtérre is kiterjedt. Akkor már álltak a magas védőgátak. Annak a területnek, amelyik a gát és a folyómeder között, hol szélesebb, hol keskenyebb sávban terült el, megkezdődött a hasznosítása. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„Öregapámék Kántor János polgártól mögvötték a mártélyi hullámteret, és előbb legeltették. Az adás-vételkor Kántor János így mondta a parasztoknak:

»– Vögyék tudomásul, kendtök, hogy a föld addig a maguké, ameddig a víz lëhúzódik rúla.«

Kérdő Szűcs öregapám tanyát csináltatott rá oszlopokra, hogy amikor kiönt a Tisza, és lëmossa a falrul a tapasztást, utána ismét kijavíthassák.

A földet később el köllött adni, mert a fiai nem szerették. Az újvárosi Meszlényi Mihály vötte mög. Akkor is kint volt a Tisza, és csónakon möntek be mögnézni a birtokot.

Öregapám biztatta a vövőt, vögyön ki földet az evezőlapáttal a vízbül, hogy legalább lássa, mit vösz mög. Öregapám a Nagy Rét dűlőben is vött földet, és arra is tanyát épített."[68]

A szabadságharc leverése után a feudális kiváltságok csak lassan tűntek el. A nemesek továbbra is olyan jogokat élveztek, és olyan cselekedeteket engedtek meg maguknak, amelyek a századforduló után már nemcsak törvénybe ütköztek, de büntették is volna. A nemesektől elszenvedett minden igazságtalanság jobban fájt az öntudatos gazdáknak, és úgy tetszik, jobban is őrizték az emlékét, mint a társadalom más osztályaitól, rétegeitől vagy akár a saját társaiktól elszenvedett sérelmeket. Egy ilyen esetet beszélt el Angyal Ferenc gazda:

„Apai nagyapám, Angyal József a forradalomban harcolt Kossuth oldalán.[69] *Gyüttek hazafelé. Az úton Deák nevű nemös embör gyütt velük szömbe üres kocsival. Nagyapám kocsiján sok gabona volt, de Deák nem tért ki. Az Angyal gyerököt, aki hátul ült a zsákokon, a nemös még mög is verte az ustorral."*

A „békés Ferenc József-i kor" végén a hajdani hatalmukat és birtokaik egy részét elvesztett földesúri családhoz, a Károlyiakhoz a vásárhelyieknek bizonyos atyáskodó, „patriarkális" jellegű viszonya fűződött. Kifejeződött ez a régies megszólítási formában, a „kendezésben" is. Kérdő Szűcs Ernő vallomása erről nem több, mint olvasmányaiból táplálkozó tudákosság:

---

[68] Korábban a Rétben nem volt szabad maradandó épületet építeni, de ezt a tilalmat is, mint minden más tiltást, kijátszottak. A Rétben legfeljebb nagy aszály idején, időszakosan lehetett legeltetni. Ez a terület elsősorban kaszáló és nádlóhely volt. Amikor tanyásodott, Kopáncson mérnökök jelölték ki az egyenes utakat és húzták meg a dűlők vonalát.

[69] Érdemes megfigyelni, hogy a gazdák mindig hangsúlyozták: elődeik „Kossuth oldalán" harcoltak. Tudjuk, hogy a császári hadseregben olyan magyarok is szolgáltak, akik a szabadságharcban az osztrákok oldalán maradtak. Ezektől az árulóktól a mai napig élesen elkülönítik magukat.

„Az altáji török törzseknél a vezért »köndünek«, vagyis kendnek nevezték, az alvezére volt a király. A kend mögszólítást az asszonyra is használták. Akit mögböcsültek, azt mögkendözték.”

„Az első világháború előtt való esztendőkben, ahogy möntünk a dërëkëgyházi úton kocsival kifelé, akkoriban a rémárisi földekön, amelyeket 1914-ben kiparcëlláztak, élt ëgy Matuzsálem nevű öreg juhász, akivel édösapámék jól ösmerték ëgymást, és beszélgetésbe ölegyödtek.

Mondta Matuzsálem, hogy az ëgyik Károlyi grófnak az volt a szokása, akar a csordát, akar a ménöst nézte mög, azt kérdözte a gulyásoktul, csikósoktul, hogy

»– Mennyi a kend falkája, barátom?«

Pedig hát az övé volt a jószág.

Ahogy odamönt a birkafalkához, gyütt vele ëgy Matulai nevű hírös tiszttartó ispán. Amikor Matuzsálem magyarázta a grófnak, hogy

»– Nézze, kend, ennyi az ürü, ennyi a fejős birka, a bárány« –, Matulai gyilkos szömmel nézte a pásztort, amiért a grófot kendözte. Károlyi észrevötte ezt a néma perpatvart, és azt mondta az ispánnak, hogy

»– Jól mondja a juhász, bár azt várnám, hogy a tiszttartók és a tisztségviselőim is ezt a mögtisztöltetést adnák neköm. Az én ősömnek is, aki kuruc generális volt, gróf Károlyi Sándornak és Nagy Bercsényi Miklósnak, akié ez az uradalom volt hajdan, mög második Rákóczi Ferencnek is úgy mondták, hogy ‘kend’, és a feleségök is úgy szólították őket. És ha azoknak jó volt, néköm is nagyon jó. Ezt vögye tudomásul a tiszttartó úr.«”

*

Az eddigi fejezetek, a néprajztudomány meghatározása szerint, folklórjellegű vallomásokat, mondákat mutattak be. Ahogy közeledtünk a 19-20. századforduló adomáihoz, amelyeket adatközlőink nagyszülei, szülei, rokonai vagy gyermekkorukban ők maguk éltek át, és a történet hőseitől közvetlenül hallották, mind tárgyszerűbbé, történelmileg igazolhatóbbakká váltak.

A könyv első részének további fejezetei már történelmileg is „hiteles” történeteket mutatnak be, de ezeket is kellő kritikával kell fogadni. Műfajilag két csoportra oszthatók. A naplók, levelek, tehát az *írott népi történelem* az egyik, a másik pedig az ún. *orális történelem* körébe tartozik. Mindkét műfaji csoport esetében nyomatékosan hangsúlyoznunk kell azt, hogy bár ezek a naplók, vallomások, stb. közvetlenül az *átélt eseményeket* tükrözik, íróik és elbeszélőik a valóságot a leghűbben igyekeztek ábrázolni, mégsem mentesek a szubjektív látás- és ítéletmódtól, valamint a tévedésektől. A legdurvább hibákat kihagytuk a közlésből, másokat nem volt módunk ellenőrizni, mivel a történelem az egyes kisebb, helyi eseményeket nem rögzítette, illetve az átélők közül nem egyszer a vallomástevő maradt az egyetlen túlélő; avagy a meghallgatottak egymástól eltérő módon beszélték el a történetet. A bemutatásra kerülő fejezetek történelmi értékét tehát nem szabad sem le-, sem túlbecsülnünk.

5.
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Dr. Szabó László hadtörténész szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy a cári Oroszország az első világháborúban a lakosságnak 10,5 százalékát mozgósította és vitte háborúba. Olaszország 16 százalékot, Németország 19.7 százalékot. Mögötte áll a Monarchia 17 százalékkal, de a történelmi Magyarország területéről (Horvátország és Szlavónia nélkül) 18,5 százalék volt a hadbavonultak száma: 3 381 785 fő.[70]

Hódmezővásárhelyen 1910-ben 62 445 ember élt. Ebből a tanyákon 24 700 fő, az összlakosság 39,5 százaléka lakott. Már ezek a számok is jelzik, hogy a település népességének gerincét a parasztság alkotta. 1910-ben a városban mezőgazdaságból élt 21 791 férfi és 19 327 nő. A lakosság 64,1 százaléka volt – ma úgy mondanánk, hogy – „őstermelő", vagy agrármunkás.

1914-ben a helységben a fő sorozáson 640-en váltak be a sorkötelesek közül. Július 28–29-én behívták a tartalékosokat és az „A" osztály népfölkelőit: 5 436 főt. Szeptember és október hónap folyamán behívták az 1878–1890 közötti, valamint az 1892–1894 évfolyamok hadra fogható férfi népességét. Az év folyamán Vásárhelyről mozgósítottak 8 251 személyt. Ez a létszám a város egész lakosságának 13,2 százaléka volt, az összes férfi 26 százaléka, az első világháború során elvitt valamennyi katona 56,6 százaléka.

Hadi munkára behívtak még körülbelül 400–500 embert. Fölmentést élvezett 280 fő, a város összlakosságának 0,45 százaléka. Közülük sokat mint „mezőgazdákat" mentették föl „nélkülözhetetlenség" címén. Vagyis a nagyobb birtokkal rendelkezők otthon maradhattak földet művelni, mivel a hadsereg és a lakosság élelmezését kellett biztosítaniuk. (Mindkét világháborúban ők voltak a „könyéradó embörök", a rendszer „igavonó barmai".)

A vásárhelyi katonák zöme, vagyis a behívottak 65 százaléka a 46-os közös, és az 5-ös honvéd gyalogezredbe került. Rajtuk kívül vásárhelyiek szolgáltak még a szegedi 3-as honvéd huszár, a nagyszebeni 3-as közös huszár, a II/5. honvéd lovas-tüzérosztály, a temesvári hadtest 2., 3., 4., 7., és 8. honvéd gyalogezred, az 1., 4. és 16. közös huszárezred kötelékeiben, de 60 fő még a haditengerészetnél is.

Kissé az események elé sietve itt jegyezzük meg, hogy a 46-os és az 5-ös gyalogezredben szolgáló vásárhelyieket az első napoktól kezdve a legvéresebb csatákba vitték. Például az 5-ösök Przemyślbe kerültek, ahol a cári hadsereg a Monarchia katonáiból 120 ezer hadifoglyot ejtett. A 46-osok véreztek a gorlicei áttörésnél és 11 isonzói csatában. Ugyancsak az 5-ösök kerültek a szerb, majd a keleti hadszíntérre is. Vásárhelyi katonák vettek részt a piavei harcokban; ott voltak 1918. június 15-én, az utolsó nagy olaszországi hadműveletekben, amikor az előkészítetlen támadás következtében elveszett 150 ezer katona!

1914 végéig Vásárhelyről elvittek 5 509 lovat és 800-900 kocsit. Nagy számok ezek! A mezőgazdasági lakosság teherszállítását, közlekedését és igás munkavégzését alaposan megbénította; különösen a kisvagyonú gazdákat sújtotta. 1914 augusztusától rohamosan növekedett a hódmezővásárhelyi öngyilkosok száma. Minden bizonnyal belejátszott ebbe

[70] Szenti T. 1988. 37.

az is, hogy a behívottak között volt számos családfő, aki teljes létbizonytalanságban hagyta otthon övéit. Ezek a máról holnapra élő nincstelenek nem rendelkeztek tartalékokkal. A jövendölés ellenére: „mire a levelek lehullnak”, egyetlen katona sem tért vissza, viszont 1 740 család, az összlakosság 2,8 százaléka várta a segélyt.

1915-ben összesen 32 évfolyamból hívtak be 4 034 főt, a lakosság 6,5 százalékát. 1915 nyarán már a 18-50 év közötti korosztályokat is behívták, hadi munkára pedig 500 férfit. Ugyanakkor Hódmezővásárhelyre 800 isztriai menekültet szállásoltak be, és 1 400 pancsovai szerb internáltat. Ezek zöme a parasztcsaládokhoz került azzal a meggondolással, hogy az elvit férfiak helyett segítenek a mezőgazdasági munkákban, de a valóságban a munkájuk nem volt számottevő, ugyanakkor teljes ellátást élveztek, pedig már a termelőknek sem jutott az asztalára a megszokott darab kenyér.

1916 áprilisában behívták az 1898-ban született évfolyamot, majd júniustól szeptemberig az 1897–1866 között születettek közül a még addig el nem vitt férfiakat. Vásárhelyről áprilisban 311, júniustól szeptemberig 487 főt; valamint további 80 személyt rendeltek hadi munkára. Bár a behívottak száma csökkent, hiszen előzőleg minden fegyverfogható ember a frontra került, 1916 végéig Hódmezővásárhelyről 32 évfolyamot, 13 083 főt, a lakosság 21 százalékát, az összes férfi 41,1 százalékát vitték el. Ez a teljes munkaképes lakosságot jelentette, és még hátra volt két év. A menekültek áradata továbbra sem kerülte el a város. 1916-ban Erdélyből 1 400 ember érkezett.[71]

A háború további éveiről nem maradtak ilyen pontos, hivatalos adatok, ezért a saját levéltári kutatásra, a megmaradt kevés ügyirat tanúságaira és a józan becslésre hagyatkozhatunk. 1917-ben 607 és 1918-ban 627, összesen tehát 1 234 hadköteles élt még Vásárhelyen. Ezekben az években már az addig egészségileg alkalmatlanokat és egyéb fölmentetteket is vitték, miként a meghirdetett sorozási fölhívások tanúsították. Nem lehetett a számuk nagy. 1916 után nem maradtak rájuk vonatkozó adatok sem. A háború befejezéséig tehát 14 583 férfit vittek el, bele sem számítva a hadi munkára fogott embereket, akiket mindkét világháborúban „lapátos honvédöknek” nevezett a lakosság, mivel hadfölszerelés helyett ásót és lapátot kaptak.

Magyarországon a lakosság 17 százalékát hívták be. Ha ezt az átlagot vitték volna el Vásárhelyről is, úgy 10 616 főt hívtak volna be. A katonasorba került emberek lakosságunk 23,3 százalékát tették ki, Vásárhely népességének negyedét! Ha a „lapátosokat” is hozzászámítjuk, a lakosságnak 26 százaléka került hadi sorba.

A gazdák egybehangzó értesülése szerint a háború után a város mintegy 2 500 halottat és eltűntet tartott számon. Ormos Pál egykori kórházigazgató főorvos 3 000 fős veszteségről tett említést.[72] Makó Imre levéltáros legújabb kutatása az utóbbi adatot erősítette meg.[73] A 2 500 fő is a lakosság 4 százalékát, a 3 000 pedig 4,8 százalékát, a behívottak 17,1, illetve 20,8 százalékát jelenti. Amíg Magyarországon a háború során a férfi-

[71] A fölsorolt adatok forrását lásd: a népszámlálási adatokban, a polgármesteri jelentésekben, és a városi statisztikai adatok között. Ezek több forrásmunkában közismertek, és ezt közölhetjük a további helytörténeti adatokról is. Kőszegfalvi Ferenc helytörténész pl. az 1914–1916. évi katonai adatokat bocsátotta rendelkezésünkre.

[72] Ormos P. 1960-61. 161.

[73] Makó I. 1993. 2: 876-877.

lakosságnak átlag 3 százaléka pusztult el, még a 2 500 fővel számolva is, Vásárhelyen 7,9 százalék! Kőszegfalvi Ferenc helytörténész szerint a vásárhelyi elesettek 73-78 százaléka földműves és napszámos volt. Kérdő Szűcs Ernő találóan így fogalmazott:

„Mindég a parasztot vitték a tűzvonalba, és azt nem sajnálta sönki. Hó lepte, akna roncsolta, golyó fogta. A paraszt, aki termelt, aki éjt nappallá téve dolgozott, hogy eltartsa a nemzetöt, ő volt a történelöm, a háborúk martaléka."

Nem csoda, ha az első világháború veszteséglistáját ez a város és a hozzá hasonló dél-alföldi mezővárosok, falvak lakói jelentősen szaporították. Az egyik vásárhelyi gazdacsalád, a Szűcs nemzetség, a háborúban 33 tagját veszítette el.[74] Ez a riasztó példa nem egyedülálló; jól tükrözi a veszteség arányát.

*

Tárkány Szűcs Sándor első világháborús emlékei:

„1915-ben mint népfölkelőt besoroztak. Ausztriába vonultam be, Kremsbe. Pár hónap gyalogkiképzés után a nehéz hídépítő zászlóaljhoz kerültem. Innen csak 1917-ben vittek ki a frontra, Ukrajnába, Csernovciba.. Őszig itt voltunk tartalékban. A lërombolt hidakat köllött helyreállítanunk.

Novemberben Olaszországba vittek. Piavenál voltunk. 1918. június 15-én vetöttek be bennünket. 300-an kerültünk a tűzvonalba, és csak másnap gyüttünk vissza 23-an. A többi mind ott pusztult. Nem szeretök beszélni a háborúrúl. Ezután mán fölbomlóban volt a front. Október végin vonatra raktak minket is. Magyarországra gyüttünk."

Angyal Ferenc vallomása az első világháborúról:

„1916-ban vonultam be Szögedre katonának, majd fölszerelközve a román határra vittek. Feketehalmon táboroztunk, Brassótul 30 kilóméterre. Májusban, amikor odaértünk, mindgyárt földrengés volt. A trózsák[75] *fölé akasztott fegyverök mozogtak a falon.*

Innen gyüttem haza két hétre, aratási szabadságra. Közben a románok elfoglalták Feketehalmot, ezért Püspökladányba köllött visszamönnöm. Ladányban házakhon löttünk elszállásolva. Ólakba, istállókba dugtak bennünket, és lërühesödtünk. Tovább vittek Mezőtelegdre. Itt mán úgy elhatalmasodott rajtunk a baj, hogy mezítelenre vetkőztünk, és ëgymást kenögettük, miközben magunkat vérösre vakartuk.

A betegöket ëgyelőre nem piszkálták, ezért az ujjunk közül vött kaparékkal mindig bekentük a testünket, amikor mán gyógyulóban voltunk. Neköm sikerült így elhúznom az időt, és nem kerültem ki a frontra.

Később fölülvizsgálaton más betegségöket is mögállapítottak, és Szerbiába küldtek, ahun hadtáp zászlóaljnál szolgáltam, Belgrádtul 120 kilóméterre. Csendőrkülönítménybe jelentköztem. Előbb tizedösként szénaparancsnok voltam. Két emböröm volt. Az ëgyik éjjel, a másik nappal dolgozott. Beszolgáltatásként szénát és szalmát köllött a lakosságnak adni, ezt vöttük át.

A lakosság hozta az élelmünket. Mindég a szögényebbek adtak, a gazdagok nem. A szénahiányt a gazdagabbakkal hozattam be. Ezért a szögényök neköm mindég adtak

[74] Kérdő Szűcs Ernő adatai a vásárhelyi református egyház születési és halálozási anyakönyveiből származnak.

[75] Trózsák = derékalj; szalmával kitömött, durva zsákvászonból készült, katonai fekvőhely része.

élelmet. Köllött is, mert élelmezésre a némötökhön voltunk röndölve. Azok mög a maradékot, szóval a moslékot adták nekünk.

Nagypalánkon mán kikértük a mënázsipénzt,[76] *hogy önellátók lögyünk, de kapni sömmit së löhetött. Az állomáson mögindult a cserebere. Ëgy vasutas följelentött.*

Az orosz fogságbul 18 nyarán kezdtek visszafelé szállingózni a magyar katonák, de nem engedték őket mindjárt haza, hanem itt, Szerbiában mögfigyelés alat álltak, hogy »nem fertőztek-ë mög szovjet ideológiával?«

A csencsölés mán annyira haladt, hogy az összegyűlt pénzbül idehaza a nővérömmel földet nézettem vásárlási céllal. Följelentésre kigyütt ëgy pénzügyőr, és mindön csempészárút mögtalált. Büntetést köllött fizetnöm, és elkobozták az árumat.

Ezután a törzsnél szolgáltam. Hónnap múlva csendőrnek állítottak. Ëgy alkalommal a kocsmában ittunk, és két pénzügyőr visszakínált az elkobzott dohányombul. A csendőrparancsnok, aki ösmerte a lëbukásom történetit, kifaggatta űket, és kiderült, hogy a pénzügyőrök maguknak tartották mög az elkobzott árut. Erkölcsileg így nézött ki a Monarchia hadserege.

Mitrovicába két komitácsit[77] *köllött kísérnöm. Itt sokan voltak maláriások. Én is mögkaptam. Olyan beteg löttem, hogy három napig eszméletlenül feküdtem. Ekkor mán bomlott a röndöt, és szökdöstek a katonák.*

Mögkezdték a katonák visszavonását Magyarországra. Ëngöm Miskolcra hoztak, a járványkórházba. Itt a betegökre jeges borogatást raktak, olyan magas lázuk volt.

Az őszirózsás forradalomkor mán csak a súlyos betegökkel voltam ëgyütt. Amikor jobban löttem, kimöntem az állomásra. A vonatok tele voltak. Ëgy gyerök puskával vaktában lüvöldözni kezdött, majdnem agyonlűtt."

Kérdő Szűcs Ernő első világháborús élményei:

„1917. február 10-én köllött sor alá mönnöm. Bent maradtam katonának. Éppen ëgy hónap múlva, március 10-én vonultam be a 8. honvéd tűzérökhön, Vásárhelyre. Itt lugosiak voltak Erdélybül. Tízhetes, kemény kiképzést kaptunk. Az ágyúkhon köllött érteni, mög lovagolni tudni. Tábori ágyúval képeztek ki, de a háborúban 7 és fél, mög 10 centis högyi tarackkal lűttünk.

Az ágyúkat a högyekre lovak húzták föl úgy, hogy szétszödtük, és a lovak a málhában darabonként vitték. Voltak hajtótűzérök, mög ágyúkezelők. A hajtók hátul maradtak a konyhánál. Én ágyúkezelő voltam.

A vásárhelyi kiképzés után, Szögedön a cserepesi barakkokban[78] *útász kiképzést is kaptunk, csónakokkal folyón átkelésre. Aki nem tudott evezni, a sapkájába vizet merítöttek, és a fejibe köllött önteni.*

Szögedrül Várpalotára vittek, ahun hat hetet töltöttünk. Itt högyi kiképzést kaptunk. Csákányoltunk, árkot ástunk, sziklát robbantottunk, majd Inotán barakkokat ácsoltunk. Itt ögyébként altisztképző tanezred szolgált. Augusztus 20-a után visszatértünk Vásárhelyre,

[76] Menázsi = élelem, ellátás.
[77] Komitácsi = szerb, horvát, bosnyák fölkelő.
[78] Barakk = többnyire fából készült, egyszintes, ideiglenes tábori lakás, tömegszállás. (Például Szegeden a Cserepes-soron; később járványkórház céljára szolgált.)

majd Lugosra, ahun barakkokban laktunk. Tovább gyakorlatoztunk, főleg irányzást tanultunk. Néhány hónapig itt voltunk, majd Aradra kerültünk a Csálay-barakkokba ëgy hónapra. Ez volt a »fölszerelő állomás«. Aradrul a 16 kilóméterre fekvő Szépfaluba möntünk gyakorlatozni.

Márciusig itt állomásoztunk, majd a 3. közös huszárkaszárnyába vittek, mert a huszárokat a szerbiai Valjevóba helyözték. Itt ëgy újabb hónapot töltöttünk, majd 18 márciusában vagonba rakták a csapatot, és a 70. honvéd hadosztályba vittek bennünket, ki az olasz frontra, Doberdóba.

Előbb Asiagóban voltunk. Görznél mögláttam a tengört. Asiagónál mán harcoltunk. A júniusi offenzívára[79] *a Ponte di Piavehoz möntünk. Ekkor a 70/3. ütegnél szolgáltam. Négy-négy ágyúnk volt, mind a két kalíberbül.*[80] *Hatvan lovat vittünk magunkkal.*

Éjszakánként mönetöltünk, ekkor hordtuk a lőszert is. Volt még több ezör harci gáz-palackunk is. Szinte naponta bevetöttek bennünket. Júniusban 8-9 napig tartott a támadás, amely kudarccal végződött.

A Piave gyors sodrású folyó volt, és sokan beléfulladtak. Az olaszok lűtték az átkelő magyarokat. Valahun itt született a nóta, amit mindönnap éneköltünk:

»Sírhat az a jó édösanya,
Kinek háborúban van oda a fia,
Mert annak kezét vagy lábát ellüvik,
Mög sem hal szögény, máris eltemetik.

Mén a kapitány sötét pej paripán,
Fényös kard csillog annak az oldalán,
Fényös kard csillog, az ágyú mennydörög,
Fényös kardjárul a piros vér lëcsöpög.

Bajtárs, ha látod halálos sebömet,
Fegyveröddel lűjj agyon ëngömet,
Vagy szuronyodat szögezd a szívemnek,
Në hagyj sokáig szenvedni ëngömet.«

Ősszel a hangmérő századhon helyöztek. Az országutak mellett karókat vertünk lë, nádal befödtük, és »alagútba« möntünk. Így nem látott bennünket a digó.

A fronton a katonák mán a Népszavát olvasták. Ëgyre jobban gyűlöltük a háborút. Sziklába csapódott löveg, akna repesztötte kűzápor is pusztította az emböröket. Volt olyan katona, akit hiába temettek el, a sírján robbant a lövedék, mert olyan sűrűn lűttek, és újra most mán darabokba kivetötte őket a sír. Ez a kétsoros járta:

»Doberdónál hull a magyar rakásra,
Odahaza mögy a sírás javába.«

[79] Offenzíva = támadás.
[80] Kaliber = a csőfurat belső átmérője, öble; ill. a lövedék külső átmérője.

A hangmérnök stopperrel a toroktűz és a becsapódás közti időt mérte. Én október 31-ig voltam velük. Itt ért a háború befejeződése, de addig még sok mindön történt.

Sűrűn voltam az »előintőbe«, vagyis közel a tűzvonalhon. A támadásaink sokszor szervezetlenök voltak. Nem oda lűttünk, ahun az ellenség volt, csak eltüzeltük a sok lőszert, azután előkészítetlenül rohamra möntünk, és a digó belénk lűtt. A háború éveiben ezt is gyakran éneköltük:

»Százados úr mitül vérös a lába?
Talán bizony ellűtték a csatába?
Ellűtték a jobb lábomat hajlásba,
Mög köll halni, fiaim, a csatába.

Nyitva van a százados úr ablaka,
Barna kislány sírva sétál alatta.
Në sírj, në sírj barna kislány, csalódva,
Én löszök a szíved vigasztalója.

Nem állok mög százados úr szavára,
Van néköm ëgy közlegény a századába.
Ha elesik, szálljon áldás reája,
Még së löszök a százados úr babája.«

Amikor kiérköztünk az olasz frontra, először Motta di Livenzába szálltunk ki a vagonokbul. Az ágyút gázbombákkal töltöttük mög, és azokat lűttük az ellenség közé. Még Fiat géppuskával is kiképeztek bennünket.

Ëgy Cségja nevű olasz faluban, úgy tíz kilóméterre Piavétól, magánházakba, az épületök pallására szállásoltak el bennünket, ahová létrával köllött fölmönni. Az udvarba mög ëgy »repülőüldöző-ágyút«[81] *vontattak.*

A halottainkat föntt a sziklákon, a dolinákban próbáltuk eltemetni. Tömegsírokba raktuk őket, végső búcsú nélkül, de a sírokat mögjelöltük. Röndszörös volt a malária, pusztított a kolera és eltetvesödtünk.

A födözéköket »haranglemezzel« borítottuk lë, majd rá gyöptéglákat raktunk, és zöld gallyakkal lepleztük. Amikor elhërvadtak, újabb gallyért köllött mönni. A gallygyűjtőket lűtte a digó.

Neköm két ballábas, fatalpú bakancsom volt. Hetek teltek, amég legalább össze tudtam párosítani. Nagyon sok volt a katonaszökevényünk, akiket azután tizedöltek vagy ötödöltek. Aki hazagyütt, az a tanyán éjszaka dolgozott a családjának; vagy, mivel nagyon köllött otthon a munkás, elszegődött közel a tanyájához dolgozni, mert a csendőrök otthon keresték, ezért nem mertek a tanyájukban mögmaradni.

[81] Repülőüldöző-ágyú = légelhárító löveg.

Vélekszök, amikor 1918. június 9-én lőszerrel föltöltötték a Piave partját, kiállítottak puskával a lőszert őrizni. Ez még nappal történt. A talján észrevött a kémlelő ballonbul, és elkezdött géppuskázni. Ëgy epörfa árnyékába húzódtam. Akkor aknával vagy ágyúval lűttek. A fát és a földet kihajította a robbanás, akkora légnyomást kapott. A földet rám hajította. Az ëgyik szömömet a légnyomás mögroncsolta. Tovább nem lűttek. Én hátra kúsztam biztonságba.

Levelet tudtam a frontrul hazaküldeni. Ami önnivalót otthonrul vittem, később mög a család csomagban küldött, alig tudtam mögönni, mert amikor kiküldtek szolgálatra, addig a többiek mindönt mögöttek. Ha mög a köpenyömbe eldugtam, ***zsubrák***** parasztnak csúfoltak.*

Sok baka szolgalelkűségbül odaszegődött a sarzsisokhon[82] *tiszti szolgának, hogy a »lëszóródott morzsákat« élvezze. Én a küldött szalonnát végül az ing és a zubbony között tartottam. A dërékszíj tartotta mög, hogy lë në szórjam. A társaim ëgy kanál vízbe mögfújtottak volna, de a lopásrul nem szoktak lë. Bajtársak, barátok csak a földiekbül kerültek ki.*

Amikor hangmérőnek küldtek, nem tetszött az ottani társaság, mert kevés volt a földim. Kérdözte tűlem a fogadó őrmestör, hogy

»– Tudsz-ë számolni, paraszt?«

»– Nem tudok« – mondtam, hátha visszaküldenek a tüzérökhön.

»– De, ba…m az apád Istenit!, ha apád elad ëgy csomó disznót, azt ki tudod számolni, ugy-ë, hogy hány koronát kapsz érte?«

»– Azt ki!« – vágtam rá, möggondolatlanul.

»– No, hát akkor, majd a percöket is ki tudod számolni! Eriggy csak a többi közé!«

Így löttem hát hangmérő. Ráadásul a koszt is rossz volt, és ëgyre kevesebb. Sok kukoricás komiszt[83] *mögöttünk. Csajkával möntünk a kenyérért, mert nem maradt ëgybe. Csalánlevest, marharépát, epörfalevelet, lucërnacsörmőt, még a lóbelet is öttük. Ëgyszóval, nekünk së volt jobb sorsunk, mint a fogolytáborokban.*

Oroszországbul az Októberi Forradalom után hazatért foglyok három hónapig szabadságot kaptak, azután kivitték őket az olasz frontra. Amikor panaszkodni möntek, hogy rossz a mënázsi, mint »vörös uszítókat«, elröttentésül kivégezték. Még a civilöket is agyonlűtték, ha elfogták űket a harcmezőn. Ëgyre őrültebb lött a magyar vezérkar.

A magyar katonáknak olasz lírát adtak zsoldba, de szinte sömmit së tudtunk rajta vönni. Sokan feketézni kezdtek. Tűlem nemcsak az önnivalót, de a lírát is ellopták. Csapnivaló volt a vízellátásunk is. A vizeket a talján mögmérgezte. A cigarettát úgy szívták el a sötétben, hogy a köpennyel a katonák ëgymást lëtakarták, és lëfeküdtek a földre szívni. Sz…ni is csak éjszaka löhetött biztonságban, ezért úgy köllött magunkat beállítani, hogy szürkület után gyűjjön ránk. Így mög nem tudtunk pihenni. Különben is, a digók sokat fényszóróztak.

A háború végin gyüttek hazafelé az olasz foglyok, és mondták nekünk, hogy

»– Nincs király, nincs katona!«

---

[82] Sarzsi = rang, rangfokozattal rendelkező.

[83] Komisz = általában *komisz* minden hadi fölszerelés; itt: katonakenyér.

Minket közben lëlepött a hó. A vezetőink mögvárták, még rakásra döglünk. A kocsik alá húzódtunk kínunkban. Még az utolsó éjszaka, amikor mán régön mindön veszve vót, még akkor is ásatták velünk a lüvészárkokat.

Azután szervezetlenül, mindön muníciót hátrahagyva möntünk, még mások szervezötten igyeköztek hazafelé. A mögmaradt lovak magukba bitangoltak, vagy az elhagyott kocsikhon kötve, éhön kínlódtak, és kínukban mán a kocsi fáját is rágták. Sok katonánk fogságba esött, és csak ëgy év múlva engedték űket haza. Görznél mögmondták, hogy melyik útvonalon gyühetünk hazafelé, és ettül kezdve mán nem bántottak bennünket. Ausztrián körösztül gyüttünk. A városokat el köllött kerülnünk, hogy në raboljunk. A tisztök a csillagokat lëdarabolták, amikor mögtudták, hogy itthon forradalom van. Azok a »hősök«, akik a baka bűrit is lënyúzták eddig, most betojtak. Aki szökve gyütt, nem csapatba mönt, annak mindönit elvötték.

Csáktornyánál léptünk magyar földre. Zalabenkőnél én is elhagytam a csapatomat. Itt vonatra ültem a 39. közös debreceni ezreddel, és Pestig utaztam, majd Szögedre, onnan haza, Vásárhelyre."

Kérdő Szűcs Ernő 1980 telén, egy este úgy mondta el a háborús történetét, mintha egyetlen, hosszú mondat volna az egész. Nem kellett biztatni, nem gondolkodott rajta, olyan elevenen éltek benne az emlékek. Amikor végül arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mi a tanulsága ebből a háborúból, a következő lehangoló hitvallást tette:

„Ahun a magyar mögjelent, ott hamar lëjáratta a tekintélyit. Amég csak ketten voltak, ëgymástul röttögtek. Sakkba tartották ëgymást. Ha mán hárman voltak, ëgy közülük mindég föladta a másik kettőt. Így töttük magunknak a háborút még nehezebbé."

Igaztalanok volnánk, ha csak a széthúzásról közölnénk történetet. Ugyancsak Kérdő Szűcs Ernő mondotta el az összetartás egyik világháborús példáját is:

„Kérdő Ferenc altisztnek sok harctéri szolgálata volt. Mint 46-os őrmestör Doberdónál szörzött vitézségöt. Amikor a mönetszázad kiérközött a frontra, így szólt a bakákhon:

»– Aki kendtök közül vásárhelyi, ide sorakozzon!« – és az ő századába vásárhelyieket osztott be, akikre jobban vigyázott, mint magára."

Az alföldi paraszt gondolkodásmódját jellemzi nagy emlékezetű gazdánk alábbi elbeszélése:

„Az első Kérdő Szűcs Ernő (1885–1947) az első világháborúban Przemyślnél harcolt, és orosz fogságba esött. Szibériában volt hat évig fogoly. Amikor hajóval hozták visszafelé, ëgy másik paraszt bajtársának azt mondta, hogy

»– Na, lássa kend, éppúgy hullámzik a tengör is, mint nálunk odahaza a talpon álló búza, mikor a szél fújja.«

A gazda így válaszolt:

»– De hallja kend, még së úgy van a', mert én otthon negyven esztendeig néztem a búza hullámzását, oszt még së estem tűle tengöri betegségbe.«"

Csorcsán Szűcs Mihály világháborús kálváriája arra jó példa, hogy a modern háború mindenkit meghurcol, még akkor is, ha tudván tudják róla, hogy a szenvedése értelmetlen, hiszen nem tőle függ a világégés kimenetele.

„1913-ban Szászsebösre vonultam be először katonának, a 4. huszárezredbe. Innen mindjárt Sopronba vittek a 3. huszárezredbe. Itt betegösködtem ëgy darabig, majd haza-

engedtek pihenőre. Hat hónapig voltam itthon, amikor kitört a világháború, és ismét bevonultam Aradra, a 3. huszárezredbe.

A »mustra emböröket«, akiket nem löhetött harcolni küldeni, Aradra és Temesvárra gyűjtötték össze, a 7. hadtesthön. Ezök »fegyver nélküli szolgálatosok« voltak. »A., B. és C.« kategóriába soroltak be bennünket. Volt olyan, hogy a legbetegebb, »C« kategóriást is kiküldték a frontra, főleg az olasz harcmezőkre, és nem törődtek vele, hogy azonnal visszaküldik űket.

Én Aradon három hónapig civilbe csellengtem. Rekviráltuk[84] *a lovakat, és Battonyára köllött vinni, ahun hét hónapig voltam a lógyűjtő állomáson. Innen visszakerültem Aradra ëgy hónapra, majd Galíciába vittek, az orosz frontra.*

1915 nyarán Krakkóban vagoníroztak ki, és mönetöltünk mindég észak felé. Az oroszok mindönütt előttünk jártak. Fölgyújtották, kiürítötték a falvakat, és nem hagytak élelmöt, csak csalogattak bennünket maguk után. Az eső mög mindég vigasztalanul szakadt. A nyakig érő gazban járva, a lucsoktul eláztunk. A högyek között a huszárok is gyalog möntek. Telefon akkor mán volt, de önni csak naponta ëgyször, éjszaka kaptunk. A víz is kevés volt, és rossz.

Mondanom së köll, hogy itt nagyon kifáztam, és visszaküldtek Krakkóba pihenni. Olyan úton tudtunk mönni, ahun a civilök által kivágott fenyőfákat rakták sorba, ëgymás mellé a sárba, és azon döcögött a kocsi, majd lóvasút is húzott bennünket.

Krakkóban nem fogadtak, tovább köllött mönnünk. Rudnikban ültünk vonatra, de akkorra mán nagyon mögdagadt a lábam. A vonat elvitt Szilézia-Bilicre. Itt volt barakkkórház. Egy hónapig itt feküdtem. Közben állandóan szakadt az eső. Innen Bécsbe vittek, ahun ëgy nagy barakkvárosnyi kórházat építöttek. Ebben is ëgy hónapot töltöttem. Ráadásul lërühesödtem. Akkor átvittek a Radeczky-kaszárnyába.

Bécsbül az aradi kórhába küldtek. Tizennégy napi szabadság után ëgy vagonygyári fürdőbe vittek, ahun pár hónapot töltöttem; majd Herkulesfürdőre hoztak. Ez még 1915 decemberiben volt. A fürdőben újra nagyon kifáztam, és magas lázzal feküdtem. Tovább küldtek vonattal Temesvárra, majd Szögedön át Zomborra vittek. Innen még aznap továbbmöntünk.

Mindég tovább, tovább, mert helyünkbe újabb betegök gyüttek. Mivel nem volt elégségös kórház, azzal, hogy a betegöket állandóan utaztatták, azok nem a gyógyhelyön, hanem örökösen úton voltak. Így oldotta mög a Monarchia a betegelhelyezést mög a gyógyítást. De a háború az köllött neki…

Budapestre kerültem. Itt az volt a gyógymód, hogy három hónapon körösztül mindönnap mestörségösen izzasztottak. Ëgy ládába bújtattak, és alám gyújtottak. Ezután még két hónapig járattak a városligeti ártézi fürdőbe.

Pestrül Aradra küldtek a »lábadozóba«. 1916 nyarán ëgy hónap szabadságot kaptam. Amikor ez lëtelt, Aradra köllött visszamönnöm. Innen Temesvárra küldtek kivizsgálásra. Itt mind olyan beteg katonák voltak, akik röszkettek. Alighanem légnyomásosak voltak. Szinte rabok voltunk. Két hónapig csak az eget láttuk.

[84] Rekvirálás = behajtás, elkobzás.

Temesvárrul visszaküldtek Aradra fölülvizsgálatra. Mögint 28 nap szabadságot kaptam. Amikor ez is lëtelt, vissza köllött mönnöm Aradra, ahun segédszolgálatos voltam a kaszárnyában, vagyis udvart söpörtem, árnyékszéköt tisztítottam, mög ögyebet.

Ezután Szerbiába vittek, Valjevóba, a csapat után. Az őszi betakarításra innen is hazaküldtek 35 napra. Közben múlt az idő. Amikor visszamöntem, mán tél volt, és takarítanom köllött a havat.

Itt láttam a halottainkat, akik a fagyott földben úgy voltak eltemetve, hogy kikaparták az éhös kutyák. Annyi volt a sírjukon ëgy kis táblán a jel, »ismeretlen«.

1917 nyarán újra Temesvárra küldtek a trénökhön.[85] *Itt voltam osztán 18-ban végig, az őszirúzsás forradalomig, és lovakat köllött gondozni. A forradalomban a gyerökök löttek a polgárőrök, akik a kaszárnyábul nem engedték ki a katonákat. Ekkor mögszöktem, és hazagyüttem vonaton.*

1920-ban hívattak újra, hogy mönnyek lëszerelni. Ettül kezdve mán többet nem piszkáltak."

A szokásos gyűjtési módszerekkel nem sokra jutottunk volna, ha némelyik gazda papírra nem veti mindazt, amit az utódokra akart hagyni. Ifjú Paksi Istvánt 1916-ban, 18 éves korában, tapasztalatok nélkül behívták katonának, és az orosz harctérre vitték. 1917 augusztusában a Dnyeszternél megsebesült, és fogságba esett. Szenvedéseiről így írt a naplójában:

„Sebesülésem és fogságba esésem első pár óra[jának] eseményei nagyjában itt összefoglalva!!

1917. aug. 7-én, amidőn az oroszoknak a még délelőtt 10 órakor megkezdett támadása végre délután 2^{h}-kor, a 4-dik rohamnál, az ő javukra dőlt. Könnyen átlátható ez az ő pillanatnyi győzelmük, ha figyelembe vesszük, hogy reánk (I. Zászlóaljra kb. 500 ember) két teljes hadosztállyal (a leghíresebb katonáiból) jött.

Amidőn mi a még megmaradt pár emberünkkel megkezdtük a visszavonulást, óriási ágyútüzet kaptunk úgy, hogy alig egy pár emberünk került ki az ütközetből épségben, sebesületlenül. Én is, amidőn már kb. másfél kilométert mentem vissza, megsebesültem.

Amidőn az áttörés megtörtént, jelenteni akartam ezt a századparancsnoknak, de őt már nem találtam meg a rendes tartózkodási helyén. Erre hamar összeszedtük magunkat, én és a járőr-parancsnokom, és menekültünk. A járőr 3-dik embere már előzőleg egy félórával meghalt.

Menekülésünk közben egy olyan helyre értünk, ahová az ellenség jól oda látott, de választás már nem volt előttünk, vagy, vagy, ha itt nem bírunk keresztül menni, úgy biztos foglyok vagyunk, a keresztül menés pedig roppant veszéllyel járt, de mindegy, a fog[ságnál] jobbnak gondoltuk, ha vissza menekülhetünk.

El is indultam, hogy keresztül megyek, de közben olyan tüzet kaptam, hogy kénytelen voltam lefeküdni. Amidőn lefeküdtem, hozzám szaladt a tizedes, így a tűz csendesedésével akarok tovább indulni. Éppen abban a pillanatban, amidőn akarok felegyenesedni, a

[85] Trén = katonákat, utánpótlást szállító vonat. (Ma úgy mondanánk, hogy *logisztikai* különítmény.)

hátam megett expodált[86] *egy srapnel.*[87] *Egyik golyója annyira megsebesített, hogy tovább egy lépést sem tudtam menni. A lövés roppant veszélyes volt, szinte halálos. A faromba kaptam, és a hashártyát súrolva jött ki.*

Egy pár pillanatig, amíg eszméletlen voltam, [majd] kértem a tizedest, kössön be, de ő nem is hallgatta meg kérésem, a következő pillanatban már tovább is menekült. Én meg összeszedtem minden erőmet. Igen rosszul voltam. Előveszem a fényképeimet, köztük egy családi fénykép. Sorra csókolgatom és elbúcsúzok a szüleimtől és testvéreimtől. Magam mellé tettem, és várom a következményeket.

Nem sok idő, kb. $^{1}/_{2}$ óra múlva jött egyik, a századunkból való sebesültvivő. Ő megismert engem, és megszólít, felráz. Mi van veled, testvér – kérdi. Meg vagyok sebesülve – felelem –, de légy szíves és ne időzz itt, hanem menekülj, mert mindjárt elfognak az oroszok. De ő úgy felelt, előbb bekötlek, azután, hogy mi történik, az már a jövőé.

Elhúzott egy fedett helyre, és ott bekötött engem. Azután kezet szorítottunk, szerencsét kívánva egymásnak elbúcsúztunk. Ő próbált menekülni, én meg vártam, mi fog történni.

Nem sokáig kellett várakozni: Hamarosan utolért 3 orosz, és elkezdett lármázni, persze én nem értettem semmit. Azzal kikapta a bal mellényzsebemből [az] egyik orosz a leveleket és a fényképet, s avval elmentek.

Egy pillanat múlva visszajött az egyik, és irgalmatlan rémítő arcot vágva, fogait csikorgatva, káromlott, szuronyát egyenest nekem tartva. Ez a jelenet olyan meglepően jött és gyorsan, hogy alig volt időm gondolkozni is valamit. De azért mégis oly szerencsés voltam, hogy amikor meglátom a fedezék külső szélétől, ahol először álltam, bevettem magam a belső szélébe, és így annyit tudtam magamon segíteni, hogy nem tudta a szuronyt teljesen keresztül szúrni rajtam, csak a karomon és az oldalamba, kb. úgy 5-6 centire. Mert, ha még jobban meg akart volna szúrni – mivel, hogy én a fedezék belső részében voltam (jelzem, a fedezék elég széles) –, ő is beleesett volna, és amikor ő érezte, hogy az egyensúlyt kezdi elveszíteni, hírtelen visszarántotta a fegyvert, és ez volt az én szerencsém!

Mikor már mind ezeken keresztül mentem, más választás már nem volt előttem, hogy amilyen gyorsan lehet, az orosz segélyhelyre [mentem], mert már a mi gránátjaink is jöttek egymás után. Szomorú szívvel indultam [el], mert tudtam, [hogy] mire megyek és hová.

Útközben találkoztam úgyszintén 3 oroszszal, valószínűleg éhesek lehettek. Egyik fogja a Puskát és egyenesen a mellemnek szegezi. Ordít, kérdi, [hogy] mi vagyok, magyar, vagy német?

Hírtelen nem tudtam határozni, mert ha azt mondom, német, [az] biztos halál, ha azt mondom, magyar, szintén. Mire az egyik lekent egy hatalmas 5-öst[88]*, mire én kiböktem, hogy ausztriski vagyok. Erre [az] egyik olyat lökött rajtam, hogy estem vagy 3 métert.*

A következő pillanatban mellém ugrott egy öreg, szakállas orosz. Kérdi, sebesült vagyok-e? Persze, hogy az, feleltem. Kérdi, van-e kötszerem? Nincs. Erre ő fogja magát és leszakítja rólam az inget, kétfelé hasítja és beköti vele az oldalam és a karom, azután vizet ad és megmutatja, merre menjek, hogy elérjem az orosz segélyhelyet.

---

[86] Expodált = explodált = robbant.

[87] Srapnel = apró golyókkal töltött, időzített tüzérségi lövedék, amely előre beállított távolságban, a levegőben robbant.

[88] Ötös = nagy pofon, amely után mind az öt ujja helye meglátszott az arcán.

Elindulok egy géppuskás hadnagy és egy honvéd segítségével, csakugyan hamar el is értük a célunkat. Itt újra összetalálkozok azzal a szanitésszel, aki előbb már bekötött. Hozzám jön és kérdi, kell-e új kötés? Hát, testvér, ha lehet, én szívesen fogadom.

Erre ő elkezdi kötni [a] sebem. A muszka meglátta és ordít, hogy ezt nem szabad, kösse az oroszt. A fiú nem engedelmeskedett, mire az orosz ***megütte***** őt. Szegény fiú, úgy sajnáltam, [hogy] értem ütték meg.*

Lassanként kezdték innet az embereket szállítani [a] kórházakba. Már mindenki elment, illetve elvitték, már csak egyedül maradtam, de biztos, hogy itt maradtam volna 3 napig, ha újra nincs egy jó orosz, aki addig könyörgött egy szanitész kocsisnak, amíg felvett 4[-en] voltunk a kocsin. 2 a bakon ült elől, könnyebb sebesült [volt], mi ketten a hordágyon.

Így értünk be egy faluba, még most sem tudom a nevét. Itt ültem két órát, azután jöttem kocsin…"

*

A Csorcsán Szűcs családból többen is harcoltak a háborúban. A még serdületlen Csorcsán Szűcs Imre, aki a háború kitörésekor hétéves volt, itthonról így látta az eseményeket:

„Az apám és három bátyám volt oda katona. Kiürült a tanya. Az anyámmal és Pétör bátyámmal hármasban maradtunk idehaza. Testvéreim nem estek fogságba, de Tamás bátyám 15-ben, az orosz fronton, Galíciában, Rojtarovice községnél möghalt. Tamást és Mihályt még a mozgósítás elejin behívták. Az apám Mezőtelegd községben, az olajütőknél volt őrszolgálatos.

18-ban az apám hazagyütt. Sándor bátyámat 18 februárjában, 18 éves korában az olasz frontra, Piavéhoz hívták be. Az apám és a bátyám ëgymást váltották.

Az összeomlás után Sándor is hazagyütt Hegedűs Pál tábornok hadtestparancsnokkal. Ausztrián körösztül gyalog, fegyveröstül mönetöltek, és itthon szereltek lë. 18 november 28-án érközött a tanyára.

A háború alatt négy tanyája volt a családnak. Ezök közül háromban féléves tanyások laktak, akik elvégezték a munkákat is; elsősorban a szántást, vetést. A betakarítást részösök csinálták, a kukoricát harmadábul kapálták. Néha ëgy távoli rokon, Lénárt Imre is be-besegítött a gazdaságba. Télön kijavította a szërszámokat, és részösmunkát is vállalt nálunk.

A háború alatt a családnak fogatos szolgálatot köllött adni. Közben lovat, terményt is rekviráltak."

Nagy Pál kopáncsi gazda gazdasági naplójában egy-egy rövid mondattal foglalta össze az első világháború kezdetétől a végéig terjedő történelmi korszakot.

„1914.

Júl. 29. szerda [Siági] Imre be rúkólt katonának.

Aug. 20. el mentek a tűzérek Galíciába, én ugarolni fogtam.

Nov. 6. Este meg égett a Városon a Fekete sas [vendéglő].

1915.

Jan. 15. [Siági] Imrének 12. koron[át] adtam föl trencsénybe.

Márc. 29. seprűt nyeleztem és ekkor rekviráltak.

Ápr. 26. Szegedébe voltam [Siági] Imrénél el vitték a harctérre.

1916.

Febr. 21. Szegedébe mentem [Siági] Imre [ismét] a harctérre ment.
Okt. 7. d.u. rekviráltak.

1917.

Jan. 15. Aszalaiéktól a szénát vitték a katonák.
Jan. 18. Sándor[89] *haza ment jelentkezni a Katona ügynél.*
Febr. 22. rekviráltak.
26. este a rekvirálók itt voltak.
27. rekviráltak 14. véka búzát, 140 k[ö]b[öl] lisztet. 20 véka árpát.
Ápr. 21. Tóni szomszéd asszonynak 1 karé[j] kenyeret adtam.
Nov. 2. rekvirálók itt voltak.

1918.

Febr. 27. Rekviráltak.
Ápr. 16. rekvirálók itt voltak ebéden is.
17. Sándor katona lett.
Máj. 15. Sándor el ment katonának.
Aug. 24. Sándor haza jött szabadságra."

[89] Nagy Pál idősebb fia Nagy Sándor volt, aki tovább vezette az édesapja abbahagyott naplóját. Szép példája ez annak is, hogyan folytatta a gazdacsalád az elődök életét, munkáját.

6.
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

„18 október 31-én – emlékezett vissza Kérdő Szűcs Ernő – Motta di Linva olasz városkában ért bennünket a hír, hogy Tisza Istvánt möggyilkolták, és kiütött otthon a forradalom. A tisztjeink arra kértek bennünket, hogy maradjunk ëgyütt, és a fölszerelésünket hozzuk haza, különben az érték dupláját fizethetjük majd érte.

Az embörök nagyobb része nem fogadta mög az intelmet, és a harcterekön eldobálták a fölszerelésüket. Mint mán mondtam, még a lovakat së fogták ki a kocsibul, és a szöröncsétlen állatok a szërszámokat szaggatták, rudat törtek. Én mint parasztembör ezt látva kifogtam őket. Hamarosan egész ménes verődött össze az észak-olasz dolinákon.

A parancsot is komolyan vöttem, hogy mindön fölszerelést haza köll hozni. Országokon cipeltem körösztül. Száz kilométeröket töttem mög gyalog. Mindön nagy várost elkerültem, hogy sönki së vöhesse el tűlem a fölszerelésömet, de máig së köllött vele elszámolnom. A pályaudvarokon idehaza több katonával találkoztam, akik őszirúzsát tűztek a sapkájuk mellé.

Itthon a lovakat mán közvagyonnak tekintötték. Mindön gazda tulajdonában 7 hold földet akartak möghagyni, és az addig föld nélküli cselédök 7 hold földet kaptak volna. A tanyai olvasókörökben, itthon a Gazdasági Ëgyletben és másutt is, gyűlésöket tartottak. Folyt az agitálás, hogy osszák föl a földeket. A vásárhelyi parasztok nemigön értötték a dolgot. 19 januárjában azok a cselédök, akiknek a gazdájuknál addig is jó dolguk volt, újra elszegődtek hozzájuk.

A háború mindönt elprédált, nagy volt a szögénység. A város vezetősége átmönetileg úgy próbált segíteni a gondokon, hogy mindönkit igyeközött munkához juttatni. A vásárálláson, de másutt is, fölszödették a téglajárdákat, és mögfordíttatták. Ez persze értelmetlen munka volt. Közben más gondok is jelentköztek, így a járdák ëgy részit csak később, a román mögszállás alatt állították helyre.

Ëgy vasárnap élelmiszert gyűjtöttek. Tabán külső, legszögényebb résziben kezdték. Mindön forradalom mellé sodródnak olyan elemök, akik kihasználják a löhetőségöket, oszt a maguk szakállára dolgoznak. A tanyákon jószágot, élelmiszeröket, főleg sonkát, kolbászt szödtek."

A Tanácsköztársaság rövid időre megszilárdította a közbiztonságot. Vásárhelyen többen támogatták a Vörös Hadsereget, és be is álltak harcolni.[90] A háborúból hazatért gazdák ebben a rövid időszakban még a tavaszi földmunkákkal foglalatoskodtak. Ha nem ezt teszik, a népnek nem lett volna kenyere! Mire az eseményekkel tisztába jöhettek volna, már bekövetkezett a román megszállás.

*

[90] A Mári néven ismert Kovács Mária festőművész, Tornyai János „mindönöse" beszélte az 1960-as években, a Dohány utcai kis lakásában, hogy egyik férfi testvére is beállt a Vörös Hadseregbe, majd a Tanácsköztársaság leverése után összegyűjtötték őket, és Pest felé hajtották, de csak Kiskunfélegyháza határáig jutottak, ahol egy homokbányába beterelték és agyonlőtték őket.

Tömeggyilkosság Hódmezővásárhelyen 1919-ben

1919. április 29-ről 30-ra virradó napon Maicanescu alezredes parancsnoksága alatt a királyi román hadsereg egyes csapategységei megszállták Hódmezővásárhelyt és környékét. Kiss Ferenc szemtanú beszélte el:

„A fogatosok mondták, hogy gyünnek a románok Orosháza felül. Sóshalmon, Imre Ernő kovácsmestör előtt állt mög ëgy elrekvirált kocsi, amelyikön sok román ült. Az ëgyik ösmerős volt. Komán Gergő volt. Együtt szolgáltam vele Galíciában, a 24-es gyalogezredben. Most román katonaruhában volt.

»– Mi járatban vagytok? – kérdöm a komátul.

– Földet foglalni gyüttünk.

– Nektök nincs elég Erdélyben?

– Van, de az csupa hegyes. Nekünk mög jó termőföld köll.

– Osztán, soroztak, vagy önként jelentköztél?

– Önként, mert 5 holdat adnak érte az elfoglalt földbül.«

Többet aztán nem is beszélt, mert a többiek is lëugráltak a kocsirul, és kezdték kijelölni a határt. Ëgyfelől a Vásárhelyrül Orosházára tartó országút közepe volt a határ, a 78-as őrházig. Körösztbe mög a sóshalmi iskola sarkától a Pacsirta csárdáig húzódott. 200 méterönként fehér oszlopokat vertek lë. Ettül a vonaltul kifelé, a Puszta felé mán a nagy Románia volt."

A Vörös Hadsereg mozgását követve, ezen a szakaszon a román csapatok Mártélynál a Tisza vonalánál húzták meg – a nacionalista történelemhamisításból született „dákó-román legenda" szerint – az „ősi románföld" nyugati határát. Megkezdték a fosztogatást, rekvirálást, erőszakoskodást, gyilkolást. Elsősorban a szétszórt tanyavilág fegyvertelen lakossága szenvedett tőlük. Jellemző volt a román katonák bátorságára, hogy éjjel, rajtaütéssel követték el bűncselekményeiket.[91]

Kiss Ferenc így folytatta elbeszélését:

„A parasztfiatalok »tambura bálakba« jártak esténkint. Így védeköztek, mert ahun 8-10 embör összegyütt, oda mán nem mertek bemönni a románok. Nappal végigjárták a tanyákat, és ahun szép nagy fák voltak, mögparancsolták, hogy vágják ki. Ezzel keresködtek. Eladták a saját zsebükre. A katonai őrjáratok fegyver utáni kutatás címin a ruhásszekrényöket dúrták föl, és főleg a nagylányoknak összegyűjtött vadonat új stafírungot vitték el. Úgy kifosztották a lakosságot, hogy péz helyött csak tojással löhettött fizetni. A dohánynak olyan nagy lött az ára, hogy ëgy tőtet dohányért ëgy tojást is adtunk."

Kiss Ferenc mondataiból kitűnik, hogy a politikai színezet: a vörös terror elhárítása mögött a soviniszta földszerzés és határmódosítás, a pánromán birodalmi törekvés leplezetlenül jutott kifejezésre. A királyi román hadsereg vegyes lakosságú magyar vidékekről is igyekezett mind román, mind magyar származású embereket toborozni, hogy a nacionalista gyűlöletszítás, az „oszd meg, és uralkodj!" több ezer éves elve erősebben érvényesüljön. Így kerültek román mundérba magyar katonaszökevények, hazaárulók, közönséges bűnözők is, akik minden polgári jogot gyakorló társadalomban számkivetettek és üldözöttek

[91] Vesd össze az ÁVH 1950-1953 közé eső magatartásával.

voltak. Azért kaptak fegyvert és ideiglenesen hatalmat, hogy a legpiszkosabb munkákat ők végezzék el, így később a nemzetközi megítélés ne a román hadsereget, hanem ezeket a semmirekellőket vádolhassa.

Arról szó sincs, hogy a királyi román katonák tétlenül nézték volna a garázdálkodást. A Makó Imre levéltáros által összeállított bűnlajstromban a Tanácsköztársaság Budapestről érkezett terrorkülönítményének, a Vörös Hadsereg és a román katonák kivégzéseinek számláján 80 vásárhelyi, mártélyi illetőségű, illetve itt elesett mártír neve szerepel. Történetükből kiderül, hogy a legtöbb áldozatot a románok szedték. Elsősorban a tanyai parasztságot irtották. Idézet készülő kéziratából: a V. Szabó Istvánnál szolgáló *„Csordás Nagy Ernő béres, napszámost a mártélyi harcok alatt »…a románok a tanyából kihajtották és minden ok nélkül agyonlőtték a Mindszenti úton levő 5. sz. kilométer-oszlopnál.« Eltemetve júl. 25-én a Kincses temetőben."* Nagy Sándor kisbirtokos esete az 1920. évi kimutatásból: *„1919. VII. 22-én egy román gyalogos bement a 2558. sz. tanyára és ott a színben levő apámat – könyörgése dacára – egyszerűen agyonlőtte, 8000 K[orona] készpénzt, egy pár csizmát rabolt[…] és eltávozott."*

Közéjük tartozott a kassai születésű, olasz fogságból szökött magyar tiszthelyettes, a göndör hajú Berényi László is, aki addig piszkos ruhába öltözve, a tanyák között csavargott, fosztogatott. A románok előbb április 30-án, a franciák egy napos előző itt tartózkodása után jöttek Vásárhelyre. A 24-26 év körüli Berényi ekkor jelentkezett náluk, a városházán állomásozó városparancsnokságon. A románok később visszavonultak Orosháza felé, majd 1919. júl. 21-i visszatérésük után Berényi előbb román zászlósnak, majd hadnagynak adta ki magát.

Júl. 22-től előbb éjszaka békés polgárokat rabolt, fosztogatott, majd ellenállás híján elszemtelenedve a helyi Nagy Géza fényképészsegéddel és az itteni román katonai parancsnokságtól kapott fegyveres erővel nappal is szarkaként ragadozott. Előbb lóháton járt, majd kocsin hurcoltatta magát. Kiss Ferenc beszélte, hogy a vásárhelyi nép dalt rögtönzött róla, amelynek első sora így hangzott: *„Mögrugott a Berényi fekete lova…"* Ekkor már a románok előretolt végrehajtójává vált, miközben a megszállók a háttérben maradtak.

Kezdetben a város szocialista érzelmű emberei ellen irányult a dühük. Berényi besúgáson alapuló névsort állíttatott össze, de közülük mindössze ötöt találtak meg. Közéjük tartozott a köztiszteletben álló Posztós Sándor, az egyetlen agrárszocialista helyi vezető, akit sikerült elfogni. Őt a román városparancsnokságon négytagú testület: a város ügyésze református lelkészek kíséretében kiszabadíttatta. Berényiék több nőt is elfogtak, ezeket, valamint a hozzátartozóik által jelentős váltságdíjat fizető rabokat később szintén szabadon bocsátották.

Berényi a IV. kerület. Ferenc. József sugárút 24. számú polgári házban rendezte be szállását, és azt írta ki, hogy *„Vásárhely város rendőrparancsnoka"*. Ide gyűjtött ékszert, órát, értékes ruhaneműt, mindent, ami megtetszett neki. Rémuralma odáig terjedt, hogy egy egyszerű lányt, Arany Máriát házasságra akart kényszeríteni, és az eljegyzésüket nagy dáridóval tartotta meg.

Az elfogottakat részben saját kezűleg verte, részben a románokkal ütlegeltette. Gyűltek a foglyai, és már nem fértek a „parancsnoki épületében", így átkerültek a város-

háza pincéjébe. Köztük volt 9 olyan magyar katona is, akik az első világháborúból haza tartva vagy önként, de – és ezt hangsúlyozni kívánjuk – többnyire nem meggyőződésből[92], hanem zsoldért, vagy kényszer hatására álltak be a Vörös Hadseregbe.

Berényi foglyait 1919. július 25-én, piaci nap reggelén, a Zerkovitz román főhadnagy városparancsnoktól kapott fedezettel: egy szakasz katonával és 2 golyószóróval terelni kezdték az Andrássy, majd kutasi úton Orosháza felé. Az elindulók száma pontosan nem ismert. Adatközlőink elbeszélték, hogy a jelzett terelő úton több teljesen ártatlan, az utcán haladó, a kapuban bámészkodó, a kútra igyekvő embert a halálmenetbe állítottak.[93] A mintegy 6 kilométerre lévő dr. Nagy Dezső birtokos villaként emlegetett tanyájába vitték, és a pincébe zárták őket. Délelőtt 10 óra volt, amikor kiért a kíséret. Ami ezután történt, az terrorista, szadista mészárlás volt.

Berényi 3 foglyot elővezettetett és „kóstolóul" agyonlövetett. A pincében lévők falra, vagy kis papírdarabkákra írták utolsó üzenetüket. Mindannyian tudták, hogy meg kell halniuk. A pincéből ötös csoportokban vezették ki őket. Vékony János kérte, hogy külön lőjék le, mert bűnös tolvaj ember, és nem érdemli meg a mártíromságot. Átvezették a Nagy Varga István tarlójára, és ott lőtték fejbe. A többit a mezsgyéhez terelték és a szalmakazal mellett letérdepeltették. Jellemző, hogy őket orozva, hátulról gépfegyverezték le.[94] Déli 13 órakor már tömegsírban nyugodtak.[95]

Kiss Ferenc így beszélt az eseményről:

„Azon a nyáron részes voltam Molnár Ferencnél. Ez a tanya Kutas felé a harmadik volt a Nagy Dezsőétül. Azon a napon rossz idő volt, esött az eső. Az eget figyeltük, hogy tudunk-ë mán aratni, amikor géppuska kattogást hallottunk a szomszédbul. Mindjárt mondta a gazda, hogy mán mëgint itt vannak az olájok, oszt nem lösz máma aratás. Úgy is lött. Nem mertünk tűlük kimönni a földre. Délután hallottuk mög, hogy 56 embört kivégeztek."

---

[92] A korszak legjobb ismerője: Makó Imre levéltáros korábban két, azóta elhunyt vörös katonával beszélt, akik elmondták neki, hogy sokan azért nem tudtak a háborúból hova hazamenni, mert bevonulásuk előtt sem volt otthonuk, nem várta őket senki; másokat olyan fiatalon vittek el katonának, hogy még nem szereztek maguknak kenyérkereső szakmát és állást. Végül a harmadik réteg nem ismerte a szocialista tanok ideológiáját. Lenin még élt, Sztálin sem volt egyeduralkodó. Nem volt még kiterjedt Gulág, katini-erdő és népek „kitelepítése". Úgy gondolták, hogy annál bármi jobb lehet, mint amit addig megéltek, és a nyomásra csatlakoztak a Vörös Hadsereghez.

[93] Közéjük tartozott Szalai Károly TBC-ben szenvedő fiatalember is – beszélte el a történetet Imréné Bartha Edit tanárnő nagyanyja testvéréről. A beteg a kútról jött haza két teli kantával, amikor a halálmenet utolérte és megállították. Nem engedték, hogy a számára nehéz kantáktól megváljon. Levegőtlen tüdeje miatt a kutasi úti kubikoknál összeesett. A román katonák puskatussal verték, és amikor már halottnak látták, belerugdosták a gödörbe. A súlyosan sérült később magához tért és hazavánszorgott. Néhány év múlva a tüdővész és az elszenvedett ütleg együttes hatására meghalt.

[94] A szakirodalmak váltakozva géppuskát, gépfegyvert, hol pedig golyószórót emlegetnek.

[95] Ekkor még a Forradalmi Kormányzótanács volt hatalmon. A Peidl-kormány csak aug. 1-én alakult meg. Aug. 4-én a román csapatok még bevonultak Budapestre! Horthy Miklós csak aug. 9-én jelent meg Szegeden, és „fővezérséget" alakított. A királyi román hadsereg kegyetlenségeit nem lehet az ún. Fehérterror számlájára írni, ahogy a vásárhelyi 1919. júliusi eseményeket is több történelemhamisító igyekezett átfesteni. Az 56 meggyilkolt nem a munkásmozgalom mártírja, hanem a magyar nemzet hőse. Néhány kivételével a magyarságukért, és nem ideológiai meggyőződésükért szenvedtek kínhalált.

Az 1906-ban született Tóth Jánosné Szűcs Margit ezeket mondotta:

„A Nagy Dezső tanya mögött, befelé a parton állt a Ceglédi tanya. Itt dolgoztunk Szűcs unokatestvérömékkel, amikor géppuska kelepölést hallottunk. Alig később fegyverös román katonák gyüttek be hozzánk és kiterelték a férfiakat. Köztük volt Ceglédi Jani és a Szűcsök. Velük temettették el a kivégzötteket. Amikor a Vékony földre értek, mán ki volt ásva a nagy gödör. A foglyokkal előbb mögásatták a sírjukat, azután lűtték lë űket. A legtöbbnek a fejit lűtték szét. A kukoricalevelekön ott volt a sok vér, mög az agyvelő. Voltak, akik nem kaptak halálos lüvést. Amikor rájuk húzták a földet, a föld még percökig mozgott fölöttük. Úgy köllött temetni, hogy a gödörbe ëgy sor embört raktak, azután rájuk ëgy sor földet, még mindönki bele nem került."

A tömeggyilkosság után a városban óriási volt a fölháborodás, és a román városparancsnok félt a fölkeléstől. Azzal vádaskodtak, hogy a fegyver nélküli lakosság az átvonuló román sereget megtámadta, ami természetesen minden realitást nélkülözött.[96] Áthárította a bűntényt, és koncként odadobta a két gyilkos magyar pribéket. Berényit és Nagy Gézát szerdán, a Kossuth téren este 7-kor nyilvánosan megbotozták. Éjjel fél 10 órakor a népkerti Nyári Színkör (ezt a nép máig *Faszínházként* emlegeti) jobb sarkához állították, és sortűzzel agyonlőtték őket. Ideiglenesen mindkettőt a kivégzés helyén földelték el.

Jellemző, hogy a román városparancsnokság a hozzátartozók nyomására, csak a gyilkosság után két héttel engedélyezte, hogy a tömegsírt kihantolják, és a mártírokat emberhez méltó módon eltemessék. Erre aug. 6-án, szerdán hajnali 4 órától, szigorú román katonai őrizet mellett került sor. Az exhumálást 20 kocsival végezték. Csak a személyazonosító legszűkebb családtagok vehettek részt rajta, akik engedélyt kaptak hozzá. Az erősen oszló tetemeket délre szállították el.

Nagyon sok áldozat szomorú családi, anyagi hátteret hagyott maga után, különösen a sok gyermekes, csupán a földművelésből élő kisparasztok, akik később segélykérelmekkel ostromolták a várost. A háború után az egész társadalom súlyos gazdasági helyzetben volt, és alig tudtak rajtuk segíteni, pedig többen – ezt levéltári iratok tanúsítják[97] –, mint a megözvegyült mártélyi Szabó Istvánné, Szabó Mihályné és Hódi Istvánné is bizonygatták, hogy férjük „semmiféle mozgalomban nem vett részt", értvén alatta, hogy sem szocialista nem volt, sem a Vörös Hadsereg tagja.

*

Csorcsán Szűcs Imre így emlékezett vissza:

„A románok 19. április utolsó napjaiban gyüttek először Vásárhelyre. A Tiszáig mögszállták a határt. Május elseje következött. A kommunista párt tagjai kérték a románoktul május elseje mögünneplésit. A román parancsnok, aki nem értötte a dolgot, engedélyözte. A kérvényre azt írta: »Elrendelem, megengedem.«

[96] Néhány viharsarki helységben, elsősorban Békés megyében a román kegyetlenkedések ellen a lakosság egy része vasvillával, kaszával támadt a helyőrség katonáira, de olyan vérontást sehol sem követtek el, mint a vétlen lakosságú Hódmezővásárhelyen.

[97] Szenti T. 1998. (1997.) 61-75.

Az ünnepségöt a tó alatt,[98] *a Szigetben tartották, ahun négy szónoki emelvényt ácsoltak. Az apám éppen akkor mönt kifelé a városbul Farkirétbe szántani, amikor gyűlésöztek. Odaért a tömeghön, és mögállt hallgatózni. Az ëgyik szónok, Füredi Jákó éppen azt mondta, hogy:*

»– Kedves Elvtársak! Eljön majd az az idő, amikor az esztendőnek mind a 365 napja épp olyan ünnep lesz, mint ez a mai…«

Eltelt néhány nap, amikor a románok rágyüttek az ünnepség igazi értelmire, és bosszúból összeszödték a kommunistákat. A szöröncsétlen embörök kezit összekötözték, és kocsin vitték űket Orosházára túsznak. Azután a túszokat mind a két fél kicserélte.

Emlékszöm, hogy a tanyák felől mindönki lovat terelt, mert az összeset be köllött mutatni a román parancsnoknak. A »lósorozáson« a parancsnok kiválogatta a jó lovakat."

„Mivel ezökben a zavaros időkben – mondta Nagy György István – állandósult a rekvirálás, a vásárhelyi parasztok úgy jártak túl a mögszállók eszin, hogy a lovakat szándékosan annyira lërontották, hogy azok az istállóban a nagy gërëndáhon vótak fölkötve, hogy el në essenek. Ezért nem vitték el űket a románok."

„De nemcsak a lovakat vitték – folytatta Csorcsán Szűcs Imre –, hanem vágómarhát, disznót is köllött beadni, mög terményt. Kutasrul jártak a különítményök, és még a magludakat is elvitték.

Júliusban, éppen aratás volt, amikor a Vörös Hadsereg áttört a Tiszán, és mögtámadta a román csapatokat, akik kihúzódtak a városbul egészen a Pusztáig. A lakosság föllélegzött. Sajnos, nem sokáig tartott, mert a románok a következő napokban erősítést kaptak, és újra visszagyüttek. Vásárhelyön és Mártélyon több vöröskatona és civil möghalt a harcokban. Mind a két fél ismét túszokat ejtött. A vörös katonák olyan gazdag polgárokat és gazdákat fogtak el, akikre a nép haragudott."

A királyi román katonaság megszállása ezután egyre súlyosabb teherként nehezedett a vásárhelyi lakosságra. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„Amikor a vöröskatonák átgyüttek a Tiszán, és Vásárhelyrül kikergették a románokat, a lakosság segített nekik, és nem ëgy románt agyonvertek. A román parancsnok civilbe öltözött, és látta, hogy mi történik. Amikor visszagyüttek, névsort írattak a kommunistákrul.

Házrul házra jártak összegyűjteni az emböröket. Sokat nem találtak otthon, és helyöttük más ártatlanokat szödtek össze. Ëgy Berényi László nevű román hadnagy gyűjtötte ëgybe az emböröket. A városháza pincéjiben kínozták, majd gyalog terelték űket a kutasi úton, Orosháza felé.

Nagy Dezső gazda uras tanyájában a pincébe zárták a foglyokat. Másnap, július 25-én, ötösivel szólították ki, mögásatták velük a sírjukat, majd belelűdözték űket a gödörbe. Volt, akit röndösen agyon së lűttek, élve szórták rájuk a földet, amely még órák múlva is mozgott fölöttük. Szűcs Béla 43 éves, Damjanich utca 81. szám alatti rokonunk is az áldozatok között volt.

[98] A Hód-tó kiszáradt és veteményes kerteknek kiosztott egykori medre, amely a Nagy Szigetnek nevezett szikes hátságot is körülfogta.

Olyan nagy lött a fölháborodás, hogy a Berényi nevű terrorlegényt maguk a románok végezték ki a népkerti faszínház mellett jóvátételül. Az 56 áldozat hozzátartozója engedélyt kapott az exhumálásra, és az embörhön méltó temetésre. Volt, aki bemönt a román parancsnokhon, hogy adjanak neki pénzt a temetésre. A parancsnok azt válaszolta, hogy

»– Adunk hát, mi bottal szoktunk fizetni!«"

Újra kezdődött a fosztogatás, rekvirálás, botozás, erőszakoskodás. Kérdő Szűcs Ernő erről a korszakról így emlékezett:

„Összeszödték a cséplőgépeket, a jószág javát elvitték, az asszonyokat mögböcstelenítötték. Kapusa nevű román lött a városparancsnok, akire, mint hadifogolyra, ëgy évvel azelőtt még Aradon köllött ügyelnöm. Milyen a véletlen?"

„Legtöbbet – folytatta a gondolatsort Tót Ernő – a tanyalakók szenvedtek, akik teljesen kiszolgáltatottak voltak. A román katonák főleg éjszaka járták a tanyákat, és fegyverrel kényszerítötték a parasztokat, hogy adják elő a pénzüket, ékszerüket és ögyéb javaikat. Még az apám nagykabátját is elvitték. Ráadásul az emböröket alaposan mögverték, és félelömbe tartották."

Csorcsán Szűcs Mihály gazdát félholtra verték. Így beszélt erről:

„Részög román katonák 1920 tavaszán, közvetlenül vetés előtt gyüttek a tanyába, oszt árpát kértek, de zsákot nem hoztak. Könyörögtünk nekik, hogy ha mán a vetőmagot el is hordják, a zsákjainkat legalább në vigyék el, de az lött a vége, hogy azokat is, mög minket is elhurcoltak.

Kutasra tereltek, ahun őrsük volt. Itt 70 botütést kaptam. Úgy mögvertek, hogy két hétig nyomtam az ágyat, és borogatást köllött a hátamra rakni. Az anyám mán nagyon aggódott értünk, ezért este utánunk gyütt, és csak az ő könyörgésire engedtek haza bennünket. Amikor elerisztöttek, möntünkbe azt köllött románul kiabálnunk, hogy »Éljen a nagy Románia!«"

Kérdő Szűcs Ernő mondotta:

„Gyakran mögtörtént, hogy a magyarokat azért is mögbotozták, ha nem köszöntek előre a román tisztöknek."

Tárkány Szűcs Sándor így emlékezett:

„Mindönnap gyüttek rekvirálni. Élelmiszert, élő jószágot, elsősorban tehenet és disznót vittek. Több gazdát, akik ellenálltak, mögvertek. Kiss Imre nevű gazdát is úgy mögverték, hogy később belehalt."

Kérdő Szűcs Ernő arra is emlékezett, hogy

„A románok még a méntelep állományát is elhajtották. A parasztokat beröndölték szolgálatra, és kocsival kényszerültünk őket hurcolászni. Igazolványt köllött váltani, amit a román járőrök gyakran elkértek.

Divat lött a »láncosság«, vagyis a fekete keresködés. A hiányzó árukat csempészte a lakosság az ëgyik helységbül a másikba, és drágábban eladták. Élő állatokat még a Tiszán is átúsztattak. Akit a csempészésön, láncosságon elkaptak, azt a városházára vitték, mezítelenre vetkőztették űket, úgy motozták mög, majd bottal ruházták föl.

A zűrzavar időszakában szaporodtak a tolvajlások. Röggelre kelve nem ëgy tanyábul eltűntek a lovak. A lopott jószágot úgy változtatták el, hogy a gazdája föl në ösmerje. Mögnyírták, befestötték, sőt a nagyokat lëmeszelték.

A gazdák végül úgy védeköztek a lopások ellen, hogy a jószágot befalazták az istállóba. Szalmakazal és csutka közepibe is dugták űket. Azután olyan tanyába vagy elhagyott épületbe vitték a lovakat, amelyeket mögközelíthetetlenül körülfogott a vadvíz."

A Horthy-hadsereg átvette a hatalmat. A románok kivonultak ugyan a városból, de a Pusztán még néhány hétre megálltak, várakoztak. Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett:

„1920. március 2-án ragyogott a nap, amikor begyütt Vásárhelyre a magyar sereg Szabó Géza nevű százados vezetésivel. Nagy éljenzés fogadta őket.

Amikor visszavonultak a románok, Kutason, a rendőrőrsön bezárták az ajtót, oszt szépen otthagyták a kulcsot. A tanyavilágban még kértek újságot, amibül olvasták az uszító cikköket. »Bocskoros olájoknak« nevezték őket, és ezért is a tanyai nép szenvedött mög, mert kivonulóban még mindönkit mögvertek, akit elkaptak."

Csorcsán Szűcs Imre ezt az emléket őrizte meg ezekről a hetekről:

„A románok Kutason a pusztai őrházig vonultak vissza. Határdombot hánytak a gyöpön. Április végéig ott voltak. A Puszta, de még Kutas is az üvék volt.

Pinkó nagyapám tanyája néggyel kijjebb állt, mint a miénk, és az »román területre« esött, de a Csorcsán Szűcs tanya mán fölszabadult tűlük.

Március 3-án háborítatlanul kihajthattam a malacokat legeltetni. Ekkor éröztem életömben először, hogy mit jelent a magam urának lönni, és hogy mit tösz a szabadság."

Erről a korszakról Nagy Pál gazda az alábbiakat jegyezte föl a gazdasági naplójában:

„1919.

Márc. 22. A Kómúnisták győzelme lett a városba. Óthon voltam jelölésön bizottságnak.

29. A Szocialisták a túlajdon házat el törölték.

Ápr. 4. a malomba lefoglalták az őrni valókat.

9. haza mentem az el kóbzót őrni valo ügyibe.

10. a szalóna ügybe voltam.

11. 10 kg. szalonát Sándor haza vitte.

Máj. 12. elvitték a lóvat a románok.

Juni 3. Aszalaiék mentek Sándorral Köz munkára.

10. Az Oláhok majd meg fogtak kocsival.

Júl. 20. Vas[árnap] a vörösök be ütöttek Vásárhelyre az oláhok kitaktikáztak. este nagy ágyúzás.

23. a románok őszeűtköztek a vörösökkel.

24. Nagy Csata volt Mártélyon.

Aug. 28. 29. a románoknak kócsival Szentesen és Kún Sz[ent] Mártonig ment[em].

30. eljel 2. órára értünk haza.

Okt. 17. regel róbótra kocsival mentűnk Orosházára.

Nov. 22. Haza mentűnk Kócsival róbotolni 10 mázsa fát vittek el.

23. Vasárnap estefelé hintóval jártam a városba.

Dec. 5. két katona lovat akart el vinni.

7. a rómánok Kocsit akartak.

15. disznót ölni akartunk de Sándort el fogták a románok.

26. kocsit kerestek az oláhok.

1920.

Jan. 3. a románok párnákat, lepedőket szedtek össze.
14. a románok a lányokat bálba hajtották.
19. este meg fogtak a románok Zsiga Majorba[n].
Febr. 1. 6. román katonát kósztoltunk.
11. a románok a lánczot ker[esték].
16. román katonák szököttet kerestek.
19. Kocsi szolgálatra ment[em] 48 órára.
20. ismét szolgáltak.
a búza rekvirálók itt voltak.
21. ki jöttünk a szolgálatból.
Márc. 2. az oláhok el mentek Kopáncs[ról] és [a] Városról, a városra nem szabad volt menni.
14. Vasár[nap]. Sándor este vólt bálat szét akarták verni a Népőrök.
Máj. 9. vasár[nap]. a miniszterek itt voltak Vásárhelyen.
Jun. 18. hadi kölcsön kötvényt kihoztam.
26. A Katonák rekviráltak itt háltak.
27. a katonák itt napoltak.
Okt. 14. Rekvirálók itt voltak.

1921.

Jan. 12. a rekviráló értekezlet volt az iskolánál.
Márc. 19. rekvirálókat vártuk.
Ápr. 6. rekvirálók itt voltak.

1922.

Márc. 22. a szavazati igazolványt hozták.
Máj. 18. a szocialista gyűlésen vóltam.
28. én. Képviselő választásra mentem.
Jun. 25. a kőrbe mentem el. Gyűlés volt.
jul. 16. vas[árnap]. A Szocialisták [az] iskól[ában] beszéltek.
Aug. 27. képviselő választás óthon voltam."

UTÓBETYÁRKODÁS

Az utolsó vásárhelyi betyár Farkas Jancsi volt. Az ő tettei már a kitapintható, történelmileg is nyomon követhető közel múltban; a folklórból mind inkább a valóságba vezetnek át. Betyárkodó magatartása a 20. században anakronisztikus jelenség volt. A romantikus betyárkorszak vele végleg lezárult.

Tóth Ernő ezt a történetet mesélte el róla:

„Farkas Jancsi a Szabó gyerököknek volt az istállófiúja. Magassarkú csizmába, görbe bottal járt és nagyon mérges természetű volt. Mindjárt üthetnéke volt.

A Klauzál és a Sas utcát követő kis utca[99] *sarkán állt a Szőlőfürt vendéglő. 1919-ben a román katonák ott mulattak és erőszakoskodtak az ottani, kétes hírű nőkkel. Farkas Jancsi mögsokallotta. Kimönt az udvarba és ëgy* ***keresetlen**** *hámfával két románt agyonütött, majd utána elpucolt.*

Nagyon keresték, de nem találták mög. Ëgy feneketlen hordót a pincébe vitt és ebbe ëgy szakácsnő rejtögette.

Farkas Jancsinak a Kistöltés utcában volt saját háza és magkanokat, anyakocákat vött. Ezöket magtalanította és hízlalta.

Ha elfogyott a Farkas Jancsi kukoricája, kimönt Jancsi a Pamukba, a Maczëlka tanyára, oszt két hatalmas nagy vasas kocsival ballagtak haza a Farkas házához, tele kukoricával. Az öreg Maczëlka orgazdája volt Jancsinak."

A HORTHY-KORSZAK

Csorcsán Szűcs Imre vallomását idézzük:

„Az én életömben mán kétször tönkremönt a pénz. Mindkét alkalommal a világháborúk után. Ahogy visszaemlékszöm, 1919 nyarán hűvös, esős idő volt. Két héttel eltoldódott az aratás. Az eső kedvezött a növényöknek. Különösen kukoricábul lött nagy termés, de a nyirkos levegőben mögromlott. 1920 tavaszán Szöged felől gyüttek a láncosok, akik még ezt a szemetet is fölvásárolták.

A búza ára átmönetileg lëzuhant. Ez aztán maga után húzta a többi termelvény, jószág árát is. A 20-as években viszont az ëgyik hétön még eladtuk a csikót 2 300 koronáért, a következő hétön mög mán ennek a kétszörösit adták érte, de a pénz nem ért többet.

Amikor Horthy kormányzósága mögkezdődött, a pénzt fölülbélyegözték. Ez úgy volt, hogy a pénzünk még a régi nyomatú volt, a Monarchiábul. Be köllött vinni a koronát a bankba, és körbélyegzőt ütöttek rá, amin ez volt a fölirat, hogy »Magyarország«. Ettül kezdve ezt a pénzt csak a magyarok használhatták.

Igön ám, csakhogy a fölülbélyögzéskor a pénz felit a bank visszafogta államkölcsön címin. Aki tehát 1 000 koronát vitt be, 500-at kapott vissza helyötte. Ennek az akciónak az volt a neve, hogy »nem devalváció, hanem államkölcsön«. A parasztembör, a katonaságot kivéve, akkor ösmerködött először ilyen idegön szavakkal. Az így elvesztött pénzt az állam sohasë térítötte vissza. A mi családunknak is volt a bankban pénze. Vesztünkre!

Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter bevezette a »vagyonváltságot«. Mindön gazdának mög köllött a birtoka negyedrészit részletökben váltani. Ez úgy nézött ki, mintha az a földdarab az államé lött volna, és mink fölvásárolnánk tűle. A kisparasztok, de még a kisebb vagyonnal röndölköző középbirtokos gazdák is elszögényödtek. Nem ëgy közülük birtok nélkül maradt.

A pénz olyan gyorsan értéktelenödött, hogy az állam intézködésöket vezetött be a vagyon védelmire. Ilyen volt a »heti koszt-kamat«. Mán nem is emlékszök rá, hogy mit jelentött, mert rövid életű röndölközésök voltak ezök, és röndszörint el is évültek, mire a tanyára kijutottak.

[99] Ma ez a *Rövid* utca nevet viseli.

A másik intézködés volt a »bolettarendszer«. Erre mán akkor került sor, amikor a gazdaságok úgy eladósodtak, hogy árverezni kezdték űket. Az persze az államnak së volt jó, ha a termelőtül elkerült a föld, mert a fölvásárlók bérletbe adták tovább, és ennek a haszna az ű zsebükbe folyt. Ezért aztán árkiegészítésként az állam ëgy mázsa beszolgáltatott búzáért három koronát elszámolt bolettába, szóval jeggyel, amit adóba lëtudtak.

Ennek volt köszönhető, hogy a búza ára újra tartotta magát. Ez lött a »valuta«. A »Kutastanyai Ifjúsági Egyesület« 1923-ban búza adakozásbul ëgy harmóniumot vött. 80 gazda adta a búzát hozzá 5-tül 200 kilóig, a legtöbben 10-20 kilót. Ez többet ért, mint a pénzünk."

Kérdő Szűcs Ernő így beszélt a korszakról:

„Az első világháború után magas adókat nyomtak a gazdákra. Ëgyszörre köllött vagyonváltságot mög forgalmi adót fizetni, 1924–25-ben. Az járt jól, akinek hitvány földje volt, mert kevesebbet köllött neki fizetni. (Ezök voltak a jobbágykorban a »ráadásföldek«. Ezt az uraság úgy osztotta, hogy nem köllött értük robotolni, mert ***vízvötte***** földek voltak.) A vagyonváltságot azért köllött fizetnünk, hogy elvesztöttük a háborút, oszt az elszögényödött államnak nagyon köllött a pénz.*

A háború után az anyagi gondjaink ott kezdődtek, hogy régebben 36 koronát is ért a búza, oszt az adók ehhön voltak szabva, most mög lëzuhant az ára 7 koronára. Ráadásul, a vásárhelyi gazdák közül sokan hadikölcsönt jegyöztettek a földjük értékiben. Tóbiás Márton gazda hazafias lelkösödésiben az összes földjit hadikölcsönbe jegyöztette, a háború után mög könyörgött az álamnak, hogy adjanak neki földet, mer' ëgy talpalatnyi së maradt.

Csupa becsapás volt az is, ahogy a takarékbetétök elértéktelenödtek. Bekérték a betétkönyveket csere ürügyin, és helyötte olyan könyvet adtak ki, ami hadikölcsönrül szólt. A hadikölcsönök mög mind elértéktelenödtek. A legnagyobb gazemberség az volt, hogy még az árvákat së kímélték. A család az ëgyik atyafi halála után betötte az árváknak járó örökségöt a bankba. Arra gondoltak, hogy segítség lösz a neveltetésükhön, mög ha fölnőnek, lögyön nekik kezdő tőkéjük. Mondanom së köll, hogy ëgy fillérjük së maradt belüle. Apáméknak 40 hold ára volt a takarékban, a háború után elveszött az utolsó fillérig. Ëgy másik rokonnak 40 ezör koronája veszött oda.

1923–25-ben az elértéktelenödött pénz helyibe a búza lött a valuta. Az elszögényödött gazdáknak muszáj volt hitelt kérni a banktul, hogy az elveszött földet, vagyont pótolják. Pénzünk alig volt, de azért vásárolni köllött, mert ha nem volt, amin termeljünk, éhön veszhettünk.

A kisbirtokosok a kamatot nem tudták fizetni. A kamatok 1934–38 között 6-8 százalékrul 20 százalék fölé emelködtek. Nagygyűlésöket tartottak. A körök, ëgyletök mögteltek dühös parasztokkal, akik azt követölték, hogy a bank engedje el a 8 százalék fölötti kamatot. Az elárverezött gazdák törvényre möntek, de a bíróság ***mellé kaszált az igazságnak*****!*

A parasztokat az së' segítötte, hogy a legtöbb termény ára olcsó lött, főleg a jószágé és a gabonáé. Az úgynevezött »bajbajutottakat« 33-túl kezdődően mán nem volt szabad elárverezni, de ezök évekig törleszthették az adósságukat. A kamatot lëvötték 4 százalékra, és ebbül is 1 százalékot a möglévő adósság törlesztésire számoltak el. Így léteztek aztán valahogy.

A bajok ellenire, azt köll mondanom, hogy Vásárhelyön ëgyetlen gazdát së' tudok, mán pedig mindön valamirevaló parasztot ösmertem, aki kivándorolt volna Amerikába. A föld termött. A gazdák a 30-as évek közepire összeszödték magukat. A lónak is mindjárt jó ára lött, amint az újabb háborúra készülődtek. 34 után újra emelködtek a termékeink árai."

A gazdasági világválság végétől a második világháború kitöréséig eltelt alig több, mint fél évtizedről a gazdák semmilyen történetileg érdekes néprajzi adattal sem tudtak szolgálni. Amíg más társadalmi osztályok és rétegek életében egyre inkább nőtt a fasizálódással együtt járó feszültség, a gazdák számára ezek az évek ismét szorgos munkával és vagyongyarapítással teltek el.

A vásárhelyi parasztgazdaságok 1934-től anyagilag kiegyensúlyozódtak, és 1936–38 körül érték el fejlődésük csúcsát. A legtöbb középparaszt jeleskedett az állattenyésztésben. Az országos kiállításokon ló- és szarvasmarha-tenyésztésük elismeréseként díszes okleveleket kaptak, amelyeket berámázva a családi fényképek között becsültek meg. A két világháború közötti gazdasági viszonyokat leolvashatjuk a köri mozgalom fejlődéséből is. Idéztük, Vásárhelyen 107 olvasókör alakult; ebből 1919 és 1939 közötti két évtizedben a belterületen 5, a tanyavilágban pedig 15 létesült.[100] Az utóbbiak közül kettő már az első világháború előtt is működött, de közben megszűnt, majd a gazdasági helyzet javulásával újra megalakult.

Mivel a gazdák többet foglalkoztak saját gazdaságukkal, mint amennyit a világra figyeltek, ekkor még nem sejtették, hogy ez a gazdasági föllendülés milyen rövid, mekkora veszélyt rejt magában, mert nyakukon az újabb világégés, amely gyökerestől megváltoztatja életüket.

[100] 2003-ban Vásárhely kül- és belterületén összesen 17 olvasókör működik. Ebből 6 van a külterületen.

7.
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

A második világháború népünk történelmében az egyik legnagyobb sorsformáló korszak volt. Erről parasztságunk mégis jóval kevesebb élményt őrzött meg és beszélt el, mint az első világháborúról. Ennek több oka van. Az események és az őket ért különböző sérelmek viszonylag még frissek, a sebek ma is erősen sajognak, és nem szívesen beszélnek róluk. Szenvedéseiket a politikusok jelentős része kisajátította és saját céljai szerint magyarázza, vagy agyonhallgatja. A milliókat sújtó értelmetlen halál árnyékában a gazdák értetlenül vergődnek.

A megkérdezettek egy része – koránál fogva – nem vett részt a harcokban, legföljebb a hátországban teljesített szolgálatot, tehát nincs olyan sokrétű emlékanyaga, mint az első világháborúról. Egy részüket be sem hívták, mivel a saját birtok mellett gyakran még bérelt földet is fogtak, és sokszor erőn túl vállaltak termelőmunkát.

Van egy jelentős réteg, aki viszont ma sem mer nyilatkozni. Rossz történelmi, közösségi tapasztalatai vannak a háborúról, a „szövetséges" németek, vagy a „fölszabadító" szovjet katonák magatartásáról, az 1950-es évekről, és e kötet gyűjtésének időszakában (1981-ig) még félt beszélni. Közülük a legtöbben szovjet hadifogságban szenvedtek. Átélték a sztálini diktatúra fogolytáborainak minden borzalmát, amelyek a hitlerista haláltáborokban tapasztalt bánásmóddal vetekedtek. (Volt egymástól mit tanulnia a két szélsőséges ideológiának!)

A katonák egy része már a háború után, a frontokról hazatérőben, fegyvertelenül esett „fogságba" és „jóvátételi munkára", „málenkij robotba" vitték őket Észak-Szibériába, ahonnan évek múlva testileg megtörve, nyomorékon, lelkileg, emberi mivoltukban megalázva, rettegve kerültek haza. Már, aki visszajött, és akire, mint „fasisztára" nem várt itthon börtön, újabb tábor, kitelepítés a Hortobágyra vagy a vásárhelyi Puszta legeldugottabb részeire, ÁVH-s kínzás, majd számkivetés. Éppen e történelmileg legfontosabb vallomások itt nem születtek meg.

Néhány megnyilatkozásukból az is kiderült, hogy nem egyszer többet szenvedtek a saját fogolytársaiktól, különösen a tisztektől és tiszthelyettesektől, mint a tábor fegyveres őreitől. Sajnálatos módon, ismét előjött az a mentalitás, amelyről Kérdő Szűcs Ernő az első világháború tapasztalatai alapján korábban már beszélt. Mivel a történelem nem ismétli önmagát, az azonos viselkedésmód jellemként magyarázható, és alapos, őszinte karaktervizsgálatra kell, hogy késztessen mindannyiónkat.

Kérdő Szűcs Ernő egyébként „rossz csillagzat alatt született". Mind a két világégésben katonaként vett részt, míg itthon idős szülei gazdálkodtak. Háborús élményeiről így beszélt:

„1941-ben húsvét előtti vasárnap kaptam mög az első SAS-os behívót.[101] *Kecskemétre vonultam be. A behívottak között sok volt a beteg, és helyöttük azonnal tovább köllött mönni, hogy kilögyön a létszám. A Bácskába küldtek. Bajmokon körösztül, Kishögyös érintésivel Újvidékre utaztunk.*

[101] A „SAS"-os behívó jelentése: „Siess, Azonnal, Sürgős!" Ez azt jelentette, hogy a behívó kézhezvételétől számított 48 órán belül a megadott helyre be kellett vonulni.

Mondanom së köll, hogy a szerb partizánok orozva lűdöztek ránk a házakbul. Kossuthfalván például besoroltak bennünket is a húsvéti körmönetbe, és a temetőbül mög a templom tornyábul tüzeltek ránk. A községháza mellett, a kűfalnál kézigránátokat dobáltak közénk.

Újvidékrül Horvátországba vittek. Mindönütt röndcsinálás volt a föladatunk. Három hónapig voltam katona, azután mint öreg népfölkelőt ëgyelőre hazaengedtek. Néhány évig itthon gazdálkodtam. Olajlent köllött termelni, marhát, gabonát beadni. Lovakat, kocsit vittek el tűlem. A várostul, a Közellátási Hivataltul gyütt a papír, hogy mikor, mennyit köll beadni. A beszolgáltatott termékért kicsit fizettek. Szóval, vége volt mán a röndös gazdálkodásnak.

1944 szeptemberiben gyütt az újabb SAS-os behívó. Előbb ide, a Népkert alatti kaszárnyába vonultam be. Itt ért bennünket a hír, hogy a szovjet hadsereg betört Makónál. Ekkor Sándorfalvára vittek. Katonaruhát, fölszerelést mán nem adtak. Én a nagy összevisszaságban Bajánál lëmaradtam, oszt szépen hazagyüttem. Október vége felé értem a tanyánkra. Útközben többször is igazoltattak, de a korom miatt mindég elengedtek."

Angyal Ferenc így emlékezett vissza:

„A háborúban mán katonaként nem vöttem részt. 1942-ben átjelentköztem Algyőre, mivel Farkirétbe laktunk, a Pál János tanyájában, amely Algyőhön volt közel. Hallottam, hogy küldözgették a behívókat, de szöröncsére nem tanáltak mög. Ez az isten háta mögötti hely, ahun a tanya állott, szinte törvényön kivülivé vált. Vásárhely is, Algyő is osztozott rajta, és sönkié së volt ezökben a nehéz években.

A Vásárhelyrül behívott idősebb emböröket a szögedi és a csárpateleki útra vitték ki tankcsapdát építeni. Ezök voltak a »lapátos honvédök«, mert fegyvert csak a parancsnokok kaptak. Az egész Vajhát környéke fölvonulási terület volt.

1944 őszin, miközben a katonai készültség városszerte életre-halálra keresött, én kukoricát mög jószágot szállítva a sógoromhon, ballagtam a kocsin hazafelé. A csárpateleki út véginél rohanó munkaszolgálatos katonákat láttam. Haza mán nem löhetött mönni, így hát visszafordultam a tanyába.

Vásárhely felől ëgyre több menekült árasztotta el az országutat. Gyüttek a repülők. Ëgyik a csárpateleki úton a munkaszolgálatosokat, a másik mög a szögedi utat kezdte alacsony repülésben lűnni. Hazarohantam. A repülő mán az én tanyámat is lűtte. Ëgy szalmakazalba fúrtam be magamat.

A tanyánkba munkaszolgálatos katonákat szállásoltak be, főleg betegöket. Az »utolsó vacsoráhon« fogtunk ebben a világvége hangulatban. Lëvágtam nekik ëgy birkát, és ëgyütt öttünk. Még végröndöletöt is írtunk."

Nagy György István fiatal ember volt, amikor kitört a második világháború, és mint mondja: *„Az egészet végigcsináltam."* Emlékeiről így vallott:

„Apám 1939-ben Szolnokra vonult be katonai szolgálatra, és 40-ben szabadult. Hamarosan mink követtük. Mind a három fitestvért behívták. Szüleink 44-ben négy gyerökös, kivert asszonyt fogadtak be a tanyába. A legnagyobb gyerök 13, majd 11, 9 és a legkisebb 7 éves volt. Apám kisföldű embör lévén, béröst csak addig tarthatott, amég a saját fiai munkaképessé nem váltak. Amikor elmöntünk, csak ëgy 9 éves forma fiúcska maradt vele a tanyában, aki nálunk kanászkodott vagy hat évig. Ő, majd a befogadott asszony és gyerökei segítöttek a gazdálkodásban.

Én 1943-ban Cöglédre rukkoltam[102] *be. Itt éltem át a nagy bombázásokat. 1944 szeptemberiben Kolozsvárnál a frontra vittek. Tizenhatan szorongtunk ëgy pajtában. Az ëgyik elöljárómnak előbb az ebédjit, majd a vacsoráját vittem el. Ezután éjszakára átvitt magával a másik faluba a hadosztálytul lőszert fölvételözni. Közben támadni kezdtek bennünket. A csapatunkhon csak ëgy hét múlva térhettünk vissza, amelyet ekkorra Tordára vezényöltek. Ott nagyobb részük a súlyos harcokban elesött.*

Bennünket Gyöngyösig szorítottak vissza. Addig a hadosztálynál maradtam. Visszahelyöztek a századomhon, és segéd-gépkocsivezetőként möntem Székesfehérvárig. Itt gyalogsági kiképzés várt rám, majd golyószórót nyomtak a kezembe. Zámolynál mögsebesültem. A két térdemet, szömemet repesz érte. Három hétig még járni së tudtam. Ëgy repesz még mindég a lábomban van, de azt mán velem temetik el.

Pápán gyógyítottak valameddig, majd 1945, február 21-én visszaküldtek a csapatomhon. Stájerországig gépkocsiztam, itt ért a háború vége. Zsedényi Ferenc ekkor az egész hadosztályt az angolokhon irányította. A kocsit benzin híján 100 kilométerökön körösztül húztuk, toltuk. Szovjet fogságba estünk. Sárvár mellé, Alsópattyra kerültünk gyűjtőtáborba, ahunnan augusztusban vonattal a romániai Iaşiba vittek három hétre fogolytáborba. Innen szeptember 9-én gyüttem haza.

Aránylag jó állapotban érköztem mög, csak lësoványodva, kiéhözve. Itthon diétázással lassan visszanyertem a régi erőmet. Akik ilyen állapotban bezabáltak, szinte kivétel nélkül belepusztultak. Mán a hazaérközésöm délutánján kukoricát törtem. Apámmal laktam 1947 decemberéig, akkor mögnősültem."

Tárkány Szűcs Sándor gazda a téglási határban élt. A második világháborúról szűkszavúan mindössze ennyit mondott:

„1940-ben behívtak katonának Szögedre, de ëgy hónapi szolgálat után hazaengedtek. A háború alatt itthon gazdálkodtam. Az utolsó évben a magyar hadsereg számára lë köllött adni két szép lovamat, a másik kettőt az orosz katonák vitték magukkal. Sok helyrül gyűjtöttek élelmet, terményt. Volt, aki a kukoricásba bújtatta el a kocsit, lovát, a szabad ég alatt.

Hozzánk 1944 októberiben, kukoricahordáskor gyüttek először orosz katonák, azután nem is találkoztunk velük. A háború néköm csak ëgyetlen, másfél éves csikót hagyott mög, azt is azért, mert a fájós lába miatt sönkinek së köllött."

Amint a szovjet hadsereg a magyar határhoz közeledett, a Szálasi-féle nyilas rendszer az utolsó napokban még összeszedte az itthon maradt fiatal és korosabb férfiakat. Sok szerencsétlen levente gyereket vittek el, akik ezt követően hamarosan szovjet hadifogságban szenvedtek. Uszító plakátokon, véres jeleneteket illusztrálva igyekeztek a lakosságot elrettenteni és menekülésre késztetni. A szovjet csapatok bejövetele előtti hetekről Török Imréné Kovács Margit asszony így beszélt:

„1944, szeptember 20-a után Mártélyon is összeszödték a férfiakat, és elvitték. A férjem addig nem volt alkalmas az egészségi állapota miatt a katonai szolgálatra, ezért itthon hagyták. Most mán ezzel së törődtek.

[102] Rukkol = vonul, bevonul.

Mink idős apósom mártélyi tanyájában éltünk a gyerökökkel. Amikor a férfiakat elvitték, a plakátok és hírösztölésök miatt valóságos pánik keletközött, és a falubul, aki csak töhette, menekülni kezdött. Kelet felől mán ëgyre közelödött az ágyúszó. Apósomék úgy döntöttek, hogy nekünk is mönni köll.

A legszükségösebb ingóságokat fölpakoltuk a kocsira, majd fölültünk a tetejire. A lábas jószágot mög magunkkal tereltük. Úgy néztünk ki, akár a nomádok, csak a sátor hiányzott. Az országút tele volt menekültekkel, bégető, bőgő, nyerítő jószágokkal.

Akkor ősszel nagyon jó volt a kukoricatermés. Még a górëba së fért, és kupacokban állt a tanyaudvaron. A baromfit nem tudtuk magunkkal vinni. A gödörben állt ölég víz, inni tudtak, a kukoricához hozzáfértek. Szabadon erisztöttük űket. Legjobban a ludakat sajnáltuk.

Mindszentnél kompon kerültünk át a Tiszán, és Kistelekre igyeköztünk, ahun apósomnak jó ösmerőse volt ëgy szőlősgazda. Évek úta tűlük hoztuk a bort. Ők fogadtak be bennünket. Ëgy hónapig ott szorongtunk náluk. Közben még halálhírünk is érközött Vásárhelyre, drága szüleimhön, akik majd bele zavarodtak. A bizonytalansági érzés csak fokozta a bajunkat. Azt terjesztötték, hogy a Tiszán átkelésnél bombatámadás érte a kompot, amin voltunk, és mindannyian ott haltunk szörnyet.

Én a harmadik gyerökkel voltam terhös, a kisebb csak tízhónapos volt, a nagyobb pedig kétéves. Nem csuda, ha nagyon sajnáltak bennünket a szüleim. Október közepin két lakóasszonyuk vállalkozott rá, hogy elgyünnek Kistelekre, a hátrahagyott címre és fölkutatnak. Mög is tanáltak. Elmondták, hogy nyugodtan visszagyühetünk, nem bánt minket sönki. Úgy is lött. Velük ëgyütt tértünk haza."

Nagy Sándor elhalt apjának, Nagy Pálnak a gazdasági naplóját vezette tovább. néhány mondatos följegyzései a gazdasági helyzet romlását rögzítették a háború alatt, amelyhez természeti csapások is társultak:

„1940.

Ezen a nyáron nagyon sok eső volt és olyan vizek, melyre 100 év óta nem emlékeznek.

Ezen a nyáron már nem mentem a géphez, részes sem voltam, napszámba és holdszámra arattam.

1941.

Április 5én be hívtak katonának ide Vásárhelyre és április 23án leszereltem.

1942.

A búzának maximális ára van 29,50. Árpa ára 26 pengő, kukorica 20 pengő[…] ruházati cikkek is nagyon drágák. 1 méter vászon 6 pengő.

1943.

Nagyon szép tavasz vólt korán el vetettek mindent de aztán szárazság következett május utolja nagyon esős azután oly szárazság egész nov. 9ig nem volt beszámító eső."

(1944-ben alig pár sort írt, azután elhallgatott. Csak 1947-ben folytatta tovább a naplóját. Ez a hallgatása kortörténeti értékű volt.)

A második világháborúban a Vásárhelyen kiterjedt köri mozgalom is hanyatlani kezdett. Török Imre rímfaragó gazda a városban működő Gazdasági Egylet ifjúsági részle-

gének volt az ügyvezető elnöke. Tagjaik közül nagyon sokan a frontokon harcoltak. Török Imre megbízásból készített 1944. évi titkári jelentését felesége, Kovács Margit megőrizte. Idevágó, rövid részlete:

„Titkári jelentés, 1944. febr. 20.

Agilis és köztiszteletben álló titkárunk katonai szolgálata miatt reám hárult az a feladat, hogy egyesületünk eseményekben szegény működéséről jelentést tegyek. […]a mai idők folytán majdnem szünetelő egyesületi életünkben alig fordult elő olyan esemény, amely jelentésem tárgyát képezhetné. Nem úgy mint hajdan, mikor arra kellett ügyelni, nehogy valami jelentősebb esemény elkerülje az ember figyelmét.

A nyakunkba szakadt nagy világégés kezdetén a mesterségesen előkészített gazdasági elnyomatásban szenvedő magyar parasztság teljesen megtorpant társadalmi életének lassan felfelé ívelő útján.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint, 1943-ban sem rendes, sem rendkívüli, de még csak választmányi gyűlést sem tartottunk, egyetlen egy esetben sem. Szórakoztató, jótékonysági délutánt tartottunk pár esetben[…]

Tagjaink létszámában 1943-ban szaporodás nem történt[…]

Török Imre ügyvezető elnök”

A SZOVJET CSAPATOK MEGSZÁLLÁSA

Ezt a történelmi korszakot is eltitkolt, mély hallgatás födi. Ha valakinek volt is negatív élménye, nem merte őszintén elmondani, illetve kérték, hogy vallomásukat hagyjuk ki. Mindannyian jól tudjuk, a tényirodalmak erről már közöltek, hogy az első napokban, szeptember 26-tól, illetve a város teljes elfoglalását, október 8-át követően, különösen a tanyavilágban több garázda cselekmény történt. Ezek közül elsősorban a nőkön elkövetett erőszakot – néhány esetben egy-egy asszonyt, lányt több katona is megerőszakolt, ahogy ők mondták: „körösztül möntek rajtuk” –, a rablásokat, a férfiak összefogdosását és kényszermunkára, hadifogságba való elhurcolását, valamint a megveréseket, lövöldözéseket, részeg duhajkodásokat, elhagyott gazdaházak föltörését és kifosztását említhetjük.

Ezek sajnos a történelem folyamán minden megszállás velejárói voltak, és idegen területen a magyar katonák is követtek el hasonlókat. Vásárhelyre és vidékére nem az elit szovjet sereg csapatai kerültek, ugyanakkor a katonai karhatalom – a megszállás és szabad prédálás utáni viszonylagos nyugalom idején – minden tudomására jutott bűncselekményt igyekezett megtorolni. Megannyi segítőkész szovjet katonát is megismerhetett a lakosság, legkevésbé azonban a gazdák. Mint minden nagy történelmi sorsfordulóhoz, ehhez is társultak azok a helyi garázdák – adott esetben a kornak megfelelő lumpenelemek –, akik kihasználva a helyzetet, a maguk szakállára tevékenykedtek. A lakosság számára a megszálló katonai erők által elkövetett vagyon- és emberellenes cselekedetek többnyire összeolvadtak ezekkel a bűntettekkel.

Kérdő Szűcs Ernő így folytatta visszaemlékezését:

„A család, az öreg szüleim, feleségöm és a gyerökök kint tartózkodtak a tanyán a jószág miatt. A városi házban nem volt sönki. A szovjet csapatok bevonulása a legtöbb

vásárhelyi gazdát a tanyán érte, mert a gazdálkodás ide kötötte űket. Ráadásul éppen az őszi betakarítás, ugarolás és vetés időszaka volt.

A rönd mögszilárdulásáig eltelt néhány hetet nem ëgy garázda embör igyeközött kihasználni. A látszólag elhagyott gazdaházakat úgy jelözték, mintha abbul »elmönekültek« volna a »burzsujok«. A mi házunkat is föltörték, a bezárt nagykaput tankkal benyomatták. Elvitték az ünneplő csizmáimat, az asszonyok alsó neműit, a nagykabátokat. Az apámnak az volt a szórakozása, hogy szeretött hegedülni. Még a hegedűjit is elvitték.

Amikor hazagyüttünk, addig még itthon voltunk, a tanyát fosztották ki: a díszösebb lószërszámot, ruhát, lovat, malacot vitték el. Háztul, tanyárul jóformán mindönt kitakarítottak az irigy szomszédok. Az üres ház még nem is volt olyan möglepetés, mint az, ha mán tele volt lakóval, és a gazdának legföljebb a kamra vagy az istálló jutott.

Fölmöntünk a szovjet parancsnokságra panaszt tönni. Amikor elmondottuk a történteket, a parancsnok volt legjobban möglepődve:

»– Amikor rátaláltunk az üres, föltört házra, a mögkérdözött atyádfiai azt felelték, hogy elmönekültek belüle a burzsujok. Ezután engedtünk bele lakókat.«

Helyet csinálva magunknak, édösapámék haza költöztek lakni. Én mög odakint próbáltam gazdálkodni. Eleinte mindön hétön két nap közmunkát köllött végezni. A dűlőbiztos osztott be bennünket. Hol a csongrádi híd építésit végeztem, hol a közellátásnál segítöttem. Két lovam maradt az ócskábbik szërszámmal, mög a kocsi. Ezökkel jártam dolgozni. A közbiztonságot a szovjet parancsnokság ekkorra mán helyreállította, és szigorúan mögtorolta a garázdaságot."

Törökné Tárkány Szűcs Margit emlékeinek első részét leírta:

„1944 őszén szüleim a háborús helyzet miatt nem hoztak be a nagyszülőkhöz a városba, az általános iskola III-ik osztályát megkezdeni. Így kint a tanyán éltem meg a szovjet bevonulás eseményeit.

Az alsókopáncsi Antalics-dombon lévő artézi kutas, nyárfás tanya a hódtói csatorna partján, a Tiszától néhány kilométerre, feltűnően kiemelkedett a határból.

A háborútól, a szovjet csapatoktól való félelem nagyon sok családot, embert a menekülésre késztetett. Így állandóan betértek vízért, tanácsért, pihenőt tartani, gyalog, vagy kocsin, vagy lóháton, a kétségbe esett menekülő emberek a tanyánkba.

»– Hogy hova menekülnék?« »– A Tiszántúlra!«[103] *– mondták.*

Az volt a vélemény, hogy oda nem mennek az oroszok. A mi kocsink is útra készen állt az udvarban, a lovakkal együtt az indulásra, de a szüleim úgy döntöttek, egy kocsiderék holmival, mindent hátrahagyva nem megyünk sehová.

Így rövidesen elérkezett a frontvonal a közelünkbe. Először a magyar katonák főhadiszállást rendeztek be nálunk a visszavonulás alatt. A lakást a tisztek, az egész tanyát és környékét a katonák foglalták el. A rettenetesen fáradt, elcsigázott, ázott-fázott katonák a kazlakba, az istállóba a jószágok lábánál is feküdtek, mindenütt, ahol egy talpalatnyi hely volt.

A szüleim minden élelmiszert adtak, naponta sült a kenyér a kemencében, disznót vágtak, tejet, vajat asztalra rakva látták el élelmiszerrel őket."

[103] Természetesen a vásárhelyi határ van a Tiszán túl, de az ott élő embernek innen nézve a Duna-Tisza köze van túl a Tiszán.

Továbbiakban a visszaemlékezését „tollba mondta”:

„Makó felől szorította őket a front Nyugat felé. Nagy volt a félelöm, hogy az oroszok odalőnek, mert a magyar katonák főhadiszállást csináltak a tanyában. Nekünk akkor csináltak ëgy bunkert ëgy csutkakúp alatt. Ez már október elején volt. Ezután jött két orosz lovas földerítő, és az apukám elébük mönt. Bejöttek a tanyaudvarba. Elkérték a zsebóráját. Körülnéztek, kérdözősködtek, és utána odajöttek, és az orosz katonák is főhadiszállást röndöztek be.

Azon az őszön jó termés volt. Nem fért be a kukorica, garmadában kinn volt lecsutkázva. Az orosz katonák elhelyezkedtek. A szalmakazaltól kezdve, az épületekig elszállásolták magukat.

Közbevetőleg el köll mondanom, hogy a Tárkány-tanya nagyon régi épület volt, vert falú és nádtetős. Ezt a tanyát nem öntötte el a Tisza, csak körbevötte áradáskor. Innen közleködtek ladikon a körtöltésig.[104] *A konyhaajtón belépve volt ëgy gödör, ëgy csapda, amit csak mink ismertünk. Amikor ezt lëtakarták, át löhetött rajta járni, de, ha olyan személy érközött, aki nem volt kívánatos, az belezuhant. Rózsa Sándornak ez volt a „kifogó helye”.*

Az orosz mögszállás idejin nekünk az eresz alatt, subában volt szabad fegyverös őr mellett lëfeküdni. A tisztök voltak benn a lakásban. Sáros csizmástól feküdtek föl a vetött ágyra. Nő katonák is voltak velük, és azok szakácskodtak. Ami öhető volt, mindönt igénybe vöttek. Az aprójószágot léccel verték el és vödörben, üstben főzték. Tüzeltek, szödték a galyat a vödör és az üstház alá. Vágtak disznót is és ötték a tejtermékököt.

Ők négy-öt napig voltak itt. Utána, amit el löhetött vinni: lovat, csézakocsit, mindönt elvittek. Az ëgyik orosz tisztnő anyámrul még a bőrkabátját is lëhúzta.

Utánuk gyüttek a portyázók és a partizánok. Ezök zaklatták az asszonyokat. Jött hozzánk ëgy szomszédasszony, hogy vele is mit csináltak.[105] *Ennek hírére nálunk a borjújászol alatt bebúvó lyukkal készült ëgy bunker. Én is voltam benne, és a környező tanyákbul négy-öt asszony is idegyütt éjszakára. Majd mögfulladtam a levegőtlenségtül, mög az erős trágyaszagtul. Csak apuka maradt a tanyában. Kopáncson is volt néhány embör, aki árulóvá vált. Ezök vezették be a portyázókat. Fegyverrel keresték a bárisnyákat.*[106] *Édösapámat majd lëlűtték, hogy adja elő a bárisnyát.*

Átkutattak mindönt. Ezök rablóbandák voltak. Nappal édösnyám is fölöltözött férfi ruhába, úgy mönt ki legeltetni, vagy a tanya körül végződni. Nappal asszonyok bújtak a csutkakúpba is. Ezök a partizánok, jórészt katonaruhás olácigányok, ázsiai embörök

[104] Ilyen állapot még az 1940-es évek elején, az ún. vizes években is előfordult Kopáncson. Tudjuk, hogy az oldalkosári részen, a Hód-tó partján, a kirendelt lakosság már a 18. században – amikor még nem volt teljes körtöltés – erősítette a gátat. Innen terjedt el az elnevezés. Az egyik elmélet szerint, hullámtörőnek és partvédelemnek kosárfűzből vesszőfonadékot készítettek a tó partján, a gát víz felöli, belső oldalára. Ez volt az „oldalkosár”. (A tiszai gát erősítéséhez ilyen fonadékot még az 1960-as évek elején is készítettek.) A másik elmélet szerint a gát javításához és a gátkorona emeléséhez szükséges földet lovak hátán keresztül vetett kötél két végére, jobbról és balról felkötött kosarakban, vagyis *oldalkosarakban* hordták.

[105] Herczeg Mihály ny. levéltár-igazgató elmondta, hogy az asszonyok ebben az időben tömegesen jártak az orvosokhoz, hogy „csináljon valamit, mert nem akar tehörbe esni”. Ha él is még néhány közülük, erről senki sem nyilatkozik, nehogy a családja megtudja, mi történt az anyjával, nagyanyjával; esetleg fantáziáljon, hogy aki fölnevelte, nem a vérszerinti édesapja volt.

[106] Bárisnya (akkor nagyon jól ismert, orosz szó volt) = asszonyt jelentett.

szintén négy-öt napig voltak itt. Akkor ősszel szüleim nem hoztak haza az iskolába. Húsvétkor, a szünetben köllött bepótolnom az elmulasztott leckéket.

Angyal Ferenc emlékezetében így maradtak meg az 1945 októberi események:

„Október 8-án, vasárnap hajnalban elmöntek a munkaszolgálatosok Szögedre. A kukoricaszár ekkor mán lëvágva, kúpokba rakva állt a szántóföldön. Épp a répát vittem ottan, amikor gyanús beszédöt és zörgést hallottam, a bejáró felől mög lüvést, miközben a hombárbul a búzát merték ëgy kocsiba. Akkor mán a tanyát lűtték, és a Szöged felé menekülő munkaszolgálatosokat.

Én a feleségömmel a vizes gödörbe menekültem. Szöröncsére meleg ősz volt, nem állt benne víz, így lëfeküdhettünk az aljára. A szovjet csapatok gyüttek. Inkább csak rémísztésbül lűttek, de mivel ellenállás nem volt, kocsikon begyüttek a tanyaudvarba. Amikor észrevöttek bennünket, mink rögtön föltartottuk a kezünket. Fölkísértek minket az eresz alá, ahun tisztök ültek a lócán.

Közben Sándorfalva felől lűni kezdték az oroszokat, és németöt repülők is közelödtek. A szovjet katonák azonnal fölkereködtek és elindultak. A tanya mögött tűzérségi állást építöttek ki, és mögkezdődött az ágyúzás.

Még ezökben a válságos órákban is gondjuk volt ránk, mert begyütt ëgy orosz katona, aki azt tanácsolta, hogy feküdjünk lë a tanya földjire, mert a némötök valószínűleg mindönt szétlűnnek. A nagy asztal alá bujtunk és körbevöttük magunkat párnákkal. A tetőt be is szakasztotta valami gránátszilánk.

A szovjet hadsereg ëgyelőre csak a Tisza vonaláig mönt előre. Algyőn három németöt katona maradt hátra, akik október 11-én, szërdán fölrobbantották a hidat, amikor az zsúfolásig tele volt különféle menekülőkkel.

Szërdán dél tájban möntek el a szovjet katonák, addig a tanya mögött szüntelenül folyt az ágyúzás. A némötök az oroszok előtt robbantották föl a hidat, de akkor mán nem löhetött űket föltartani. Átkeltek a Tiszán, és elérték Szögedöt. Ekkor mögszüntek a lűdözésök.

Amikor végre csönd lött körülöttünk, kimásztunk az asztal alól a három napos halálos rémületbül, amely úgy folyt össze, mintha ëgyetlen óra telt volna el. Szétnéztünk. A szovjet katonák a továbbjutásuk miatt elvitték ugyan a lovat, tehenet, de a harcok alatt végig ötették a disznókat, hogy lögyön kitartásunk; és azok ott röfögtek az ólban békésen. Az épületök gyászosan néztek ki. Mindnyája mögsérült. Innen, a Pál János tanyábul szërdán délután mán átmöntünk a víztül elvött, saját tanyánkat mögnézni. A szántó teli volt aknáktul szétszaggatott, lapátos honvédokkal. Az első dolgunk az volt, hogy a szöröncsétlenöket összeszödtük, és ott, a szántóföldbe eltemettük. November elsején, halottak napján, a tanyai tanítónő még elvezette a gyerököket a jeltelen sírdombokhon, és virágokat szórtak rájuk.

Kora tavasszal azután kihantolták űket, és a városba szállították. A Kossuth térön voltak fölravatalozva. Szinte az egész város ott volt a temetésükön. A cigányok muzsikáltak nekik. Mielőtt kivitték a koporsókat feleközet szerint a temetőkbe, búcsúzóul azt húzták, hogy »Lëhullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele[…]«”

Nagy György István így beszélt a korabeli eseményekről:

„A tanyánkba még 1944 őszin begyüttek az oroszok. A visszavonuló magyar katonák a környékbül az összes lovat összeszödték és elvitték. Az édösapámat is fogathajtónak röndölték, és elhurcolták a négy lovunkat. Az apám mögszökött, de a lovak sohasë kerültek mög.

Amikor az apám hazagyütt, a mellettünk lévő tanyában fölmönt a padlásra, és félelmiben belebújt az árpába. A szomszéd ráigazította a szömet, és nem találták mög. Ebbe belenyugodtak a katonák, és végleg elmöntek a lovakkal.

Azután ëgy hónap is eltelt, amikor három szovjet katona gyütt a tanyára.Önni kértek. Aludttejet kaptak, amit szokásuk szerint ecettel öttek mög, amit mink csudálkozva néztünk, majd űk is elmöntek. Több katonát nem is láttunk a tanyában.

Ëgy lovunk maradt mög a szomszéd földön álló, rossz istállóban, amit belül körberakott apám szalmával, hogy a jószág në látszon. Ennyi maradt a gazdálkodáshon."

Amikor a szovjet csapatok Hódmezővásárhelyre értek, a háború már a vége felé járt. A harcosok elfáradtak, a háború fölélt előlük mindent, egyre nehezebbé vált az ellátásuk, gyakran éheztek. Nem csoda, ha a viszonylag még gazdagabb tanyák között elsősorban élelmet kerestek, és a továbbhaladásukhoz szükséges igavonó állatokat. Erről így beszélt a két idős testvér: Csorcsán Szűcs Mihály és Imre:

„A háborúban mán az előző hónapokban elvitték a magyarok a lovakat, jószágot, összeszödték a kerékpárt, rádiót, és a mind gyakoribb beszolgáltatásokkal kiürítötték a kamrákat. Amikor a szovjet csapatok mögérköztek, azok is élelmet, lovakat, lószërszámot, biciklit, fegyvert kerestek.

Kutason volt a hozzánk legközelebbi őrhelyük, innen jártak beszörző útra. Tolmácsuk volt. Az első napokban a tanyáknál kosztoltunk. Ëgy alkalommal nyulat főzettek velünk, és ëgyütt öttünk. Jószívűek voltak. Különösen a gyerököt mög az öregöt szerették.

1946-on túl mán nem jártak ki, hanem a lakosság úgy élelmezte űket, hogy a város vetötte ki a beszolgáltatási kötelezöttségöket, és a kutasi Baranyi-féle kocsmába köllött vinni az ellátmányukat. Hét tehenünk volt, ebbül fokozatosan elvittünk hatot.

A lányok először nagyon féltek, mert az uszító propaganda rémöket beszélt. Hetekig olyan padlásokon bujkáltak és háltak, amelyeknek el volt rejtve a följárata. Amikor mán lëmerészködtek, még Kutasra is bevitték űket. Segíteni köllött az őrsön a főzésben. Napokon körösztül kopasztottak. A sok tollat, belsőségöt, pulykanyakat az ajtó elé hányták. Alig győztek jóllakni az elgyötört katonák.

A pénz közben annyira romlott, hogy a sóshalmi lányok kiránduláskénti bemöntek ëgy röggel Szögedre, de este mán alig tudtak hazagyünni a félretött pénzbül, mert közben a vasúti költség annyit emelködött, hogy úgy köllött összeadni a jegyök árát."

Török Imréné Kovács Margit így emlékezett:

„A mártélyi tanyában cifra látvány fogadott bennünket. Az ajtókat föltörték, és amit csak tudtak, széthordtak. Valamelyik szomszéd az ágyakbul még a betétöket is elvitte. A teli befőttes üvegöket a varrógépön törték össze. Amit nem tudtak elvinni, azt összeverték, szétzúzták. Értelmetlen volt ez a bosszú, mert apósomék 25 kishold, sovány földjin – amelynek 10-12 holdja legelőnek volt alkalmas – évrül évre csak annyi termött, hogy magunkat, mög a birtokot tarthassuk, de gyarapításrul szó së löhetött.

Édösapám látva a helyzetöt, ëgyelőre hazahozott bennünket magához, a gyerökökkel ëgyütt. Néhány hónap után visszamöntem Mártélyra, mert a parasztlány a férjhön mönetele után mégis csak az ura családjához tartozik. 45 áprilisában, a hasban az újabb gyerökkel, hazagyüttem apámék városi házába szülni. Ahogy lëtelt a ***gyerökágy****, újra fogtam magam mög a kiscsaládot, és visszamöntünk Mártélyra az apósomhon.*

A férjem mán nem volt valódi, fegyverös katona. Az összegyűjtött emböröket terelték a szovjet csapatok előtt. A Dunántúlon esött fogságba. A romániai Focşániba vitték fogolytáborba. Itt tífuszjárvány tört ki, és a lëgyöngült szervezete nem bírta a betegségöt, 1945. augusztus 7-én kaptuk mög a halálhírit. Mi értelme volt a halálának? Elvitték elpusztulni.

Apósoméknak a férjem volt az ëgyetlen gyerökük és támaszuk. Én ekkor 24 éves voltam, és erős, egészségös. Úgy döntöttem, hogy velük maradok, és segítök rajtuk."

8.
„TÉKOZLÓ ÉVEK”
„Kulák”-üldözés
Az 1945–1956 közötti évek

1945 és 1956 közé esik az az évtized, amely parasztságunk számára az addigi legnehezebb korszakot hozta. (Akkor még nem gondolta senki, hogy ezt meg lehet ismételni, vagy ezen túltenni. A Kádár-rezsim bizonyította, hogy 1960-tól, a második szövetkezetbe terelési hullámtól kezdve a karhatalmi erőszakoskodásokkal, a gazdálkodáshoz szükséges személyi, családi tulajdon végleges elvételével, a tanyák elpusztításával, az életmódjuk eltörlésével, a gazdatársadalom megszüntetésével ez is lehetséges.) Vesztett háborúval, gazdaságilag, idegileg leromolva, egy új, népünk számára ismeretlen, hagyományaitól teljesen idegen életformát kellett kezdeni. A sztálini önkényrendszer hazai vezetői közül a vizsgált korszakban kiemelkedett Rákosi Mátyás. Róla szólva Hajdú Tibor így fogalmazott: *„[…]A negyvenes években volt Voronyezs és a Rajk-per, október 15. és az internálótáborok felállítása, a gettó és a kuláklista – a másik gettó[…] Lombikban éltünk valamennyien, a nagy kísérlet egérkéi és patkányai.”*[107]

Meghirdették az osztályharcot. A gazdáknak ettől kezdve nem volt irgalom. Ma már jól tudjuk, hogy az elkövetett súlyos agrárpolitikai tévedések és szándékos torzítások hatására azt a parasztságot, amelyet a szocialista mezőgazdasági termelés rokonszenvezőjévé kellett volna alakítani, elkeserítettek, kiábrándítottak és sokan még a paraszti életformának is örökre hátat fordítottak. E korszakhoz a gazdasági leépülés éppen úgy hozzátartozott, mint az igazságtalan fenyegetés, börtön, kitelepítés, kíméletlenségek. Vallomástevő gazdáink szomorú visszaemlékezéseiből igen árnyaltan bontakozik ki ez a korszak, nem egyszer alig ismert részletekkel.

Ezt a korszakot találóan „Tékozló éveknek” nevezték, mert, amit a gazdák, parasztok termeltek, s amely értékekből éppen az új rend fölépítésére lehetett volna a javakat fordítani, azt mind eltékozolták, vele évekre visszavetve a természetes országfejlődést.

A vonatkozó föltáró történelmi munkák jelentős része kötetünk első kiadása után jelent meg, így már nincs módunk velük részletesebben foglalkozni. Két könyvet mégis meg kell említenünk: Závada Pál *Kulákprés* és a *Nehéz esztendők krónikája 1949–1953* című dokumentumgyűjteményt.[108] Závada idézett munkájában így tagolta a kuláküldözés korszakát:

1. 1945–1949. A sztálinista parasztpolitika kibontakozása.

2. 1949–1953. A parasztgazdaságok eladósodása és ezek következményei. (1949–1950) A családi gazdaságok kerékbe törése. (1950–1951) A teljes kiszorítás gyakorlata, melynek során 1952–1953-ban bekövetkezett a teljes mélypont.

3. 1953–1956. Nagy Imre reformtörekvései, újabb félreállítása és a középparaszti réteg fölszámolásának folytatása.

---

[107] Hajdú T. 1983. 5.

[108] Závada P. 1986.
Balogh S. 1986.

A *Nehéz esztendők krónikájának* szerkesztője, Balogh Sándor így írt a kötet előszavában:

„Az MDP agrárpolitikája a jómódú és gazdagparasztságot a politikai erőviszonyok valóságos mérlegelése nélkül eleve úgy állította be, mint a hatalom esküdt ellenségét, a termelőszövetkezeti mozgalom legnagyobb kerékkötőjét, amelyet ezért »ki kell iktatni« a magyar társadalomból. 1948–1949 fordulóján összeírták a gazdagparaszti, korabeli kifejezéssel élve kulákgazdaságokat az országban[…] Az összeírás során mintegy 70 000 kulákgazdasággal számoltak[…] A kuláklistára felvett személyek – már 1949-ben 71 600 család szerepelt azon – azonban akkor sem kerültek le onnan, ha gazdaságukat csökkentették, vagy teljesen felhagytak a gazdálkodással, és másutt helyezkedtek el. Az is előfordult, és nem is ritkán, hogy a megszűnt kulákgazdaságok helyett a középparasztok, sőt helyenként a kisparasztok gazdaságait, pontosabban tulajdonosaikat vették fel a »kuláklistá«-ra."[109]

Megjegyezzük, hogy éppen Závada Pál dokumentumai bizonyítják, még területenként is eltért a parasztgazdaságok megítélése. Elég volt, ha valakinek haragosa akadt és ő, vagy a dűlőbiztos följelentette. Bármit rájuk lehetett fogni, védtelenek voltak. Ha egy gazdára azt mondták, hogy „kulák", függetlenül a birtoka nagyságától és hasznosításától, üldöztetésnek tették ki.

Vásárhelyen, illetve a Csongrád Megyei Levéltár Fióklevéltáraiban a korszakra vonatkozó dokumentumot szinte alig lehet találni. Különösen így van ez az ún. kulákperekkel. A bíróságok ezeket az ügyiratokat gondosan megsemmisítették. Nem maradtak fönn a „kuláklisták" sem, amelyek tájékoztatást adnának az üldöztetésben részesült családok pontos számáról. Az írtóhadjáratuk szemérmetlen volt, de az elkövetők tetteinek dokumentumait „szemérmesen" tüntették el. A helyi sajtó viszont szinte földolgozhatatlanul sok cikkben, közleményben szidta, ostorozta a kulákokat. Ezekből a fröcskölő történelmi és politikai dilettantizmus, valamint a buta rosszindulat sugárzik. Mi a korszak bemutatására a vásárhelyi gazdákat hívtuk segítségül, akik visszaemlékeztek az átélt eseményekre.

FÖLJELENTÉSEK

„Nagy György János édösapámnak az ötvenes évek elején nyolcszáz öl őszi árpát köllött volna elvetni – emlékezett Nagy György István. – A mezőőr följelentötte, hogy az öreg nem vetött el. Behívatták a kutasi rendőrőrsre, de én möntem el helyötte.

Röggel nyolckor köllött jelentközni, de ëgy vonat az utamat állta az átjáróban, ezért két percöt késtem. A rendőr rámutatott a fali órára és kérdözte, hogy »– mikorra volt híva?« Mondtam, hogy »– nyolcra.« »– Most mennyi?« »– Két perccel múlt.« »– Akkor gyűjjön vissza tízre.«

Addig nem érközhettem fordulni a tanya mög a falu közt, ezért a környékön ténförögtem, pedig várt otthon a sok munka, mert éppen fő dologidő volt. Möntem hát tízre. Akkor három perccel hamarabb értem. Rám förmedt a rendőr, hogy »– Mit tolakszik? Gyűjjön vissza ëgy órára!« Az újabb időpontban pontosan mögjelentem, de az őrsön éppen

[109] Balogh S. 1986. 30.

eligazítás volt. Mögint rám förmedt a koma, hogy »– Takarodjon ki, majd akkor gyűjjön, ha szólunk!«

Fél négykor kiszóltak értem, oszt akkor fölvötték a jegyzőkönyvet. Kérdi tűlem a rendőr, hogy »– Mikor született?« Mondom, hogy »– 1892-ben«, de látom, hogy fiatalnak találtak. Ekkor említöm, hogy »– Nem én vagyok idézve, hanem az apám.« »– Hát a vén kutya hun van?« »– Beteg« – mondtam.

Fölvötték az adatokat rúlam. Kérdi: »– Hun volt katona?« Én gyorsan hadarom, mert ekkor mán bennem is ott bujkált a kisördög, hogy »– A cöglédi 52-es páncél légvédelmi gépágyús tüzérosztályon.« Nyelt ëgyet a koma, látom, hogy nem tudja a hosszú címöt mögjegyözni. Mögszégyöllte oszt magát, mert többet nem kötözködött. Attul kezdve olyan volt, mint ëgy embör.

Mikor elerisztött, azt mondja, hogy »– jobban örülnek ëgy fiatalnak majd a rabgazdaságban, mint az apjának.« Azt persze nem kérdözték, hogy van-ë földünk, én mög nem szóltam rúla. A hajdani 30 hold föld mán odavolt. Csak állami tartalékföldünk maradt, de a szerződése annak is lëjárt az előző évben. Így aztán nem is volt szántó, ahová vessünk. A dolog ugyan tisztázódott, de nem ért az fenét së. A sömmiért így is 200 forint büntetést köllött fizetnünk, ami akkor módfölött nagy pénz volt."

Hasonló emléket őrzött meg Csorcsán Szűcs Imre parasztköltő egy szellemes verse,[110] amelyet 1952-ben írt Sóshalmon:

„FAGY PUSZTÍTOTT

Fagy pusztított, termés nem lett,
De fizetni azért kellett.
Azaz: inkább kellett volna,
Már úgy, hogyha pénz lett volna.

Végrehajtók nálam jártak,
S minden holmit széjjelhánytak.
Párnáimat összeszedték,
S adómba elkönyvelték.

De az adóm csak nem telt be,
Csak egy »csepp« hullt a tengerbe.
Nem lett tehát egyéb »haszna«,
Kutyámnak van különb vacka.

[110] Tanulmánykötethez képest sok a fejezetekben elhelyezett parasztvers, ezt azonban nem szabad műfaji túltengésként elkönyvelni. Nem véletlen, hogy ezeket a verseket szerepeltettük, hiszen a legtöbb gazda elsősorban nem a köztünk lévő beszélgetés során tudta magát, a gondolataiban fölgyülemlett érzéseket és indulatokat kifejezni, hanem amikor magára maradt háborítatlanul. Ezeket a verseket a néprajzkutatás – mint azt a parasztverselőkről összeállított fejezetben kifejtjük – hiteles dokumentumoknak ismerte el.

Nyoszolyámat a szú rágja,
Végrehajtó ezt nem bántja,
Lyukacsos a szalmazsákom,
Takaróm a rossz kabátom.

Az ajtóm most nincs bezárva,
Sem nappal, sem éjszakára.
Végrehajtók ki- s bejárnak,
Értéket már nem találnak.

Vannak pedig értékeim,
A nótáim, a verseim.
Ámde ők annál butábbak,
Értékelni, hogy tudnának?

Értékelni ezt ha tudnák,
Vethetnek rám adót, duplát,
Semmi gondot nem okozna,
»Túlfizetés« mutatkozna.

Az Istennek hálát adok,
Hogy én ilyen gazdag vagyok.
S hogy alhatok vetett ágyon,
Szalmazsákon, rossz kabáton!"

„Nem mindön hatósági embör volt parasztfaló – beszélte Nagy György István. – Birkát vágtunk. Az ëgyik szomszéd följelentött bennünket feketevágásért. Igaz is volt, mert a ***székben***** húst nem kaptunk hónapok úta, önni mög köllött. A birkát félelmünkben a padláson vágtuk. Másnap gyüttek a rendőrök, oszt egyenesen az istállópadlásra másztak. Az ëgyik lënt maradt, a vezetőjük mönt föl a mezőőrrel. Az* ***annyuk***** még nem tudta eltűntetni a nyomokat. Vérös volt a födélfa. Szöröncsére, az öreg mezőőr nem látta, a parancsnok mög nem szólt.*

A másik rendőr közben a disznókat nézte az ólban. Mellette volt ëgy gödör, ennek a fenekin ástuk el a birkabűrt. A kutyák mög az éjszaka ëgy részit kikaparták, de mi ezt nem tudtuk. A rendőr észrevötte, de nem szólt.

Bent, a konyhában főtt a birkahús. Lëkapta gyorsan a párom a tűzhelyrül, oszt bedugta a kemöncébe. Még az ***előtét***** is ráigazította a szájára. Mire begyüttek, a birkafaggyúnak mán szaga së maradt."*

Az összeszokott barátok egymástól is féltek. Minden diktatórikus hatalmi rendszer kialakítja az emberekben a bizalmatlanságot és a rettegést, mert fönnmaradásának ez alapvető pillére. A följelentések egyik oka a feketevágás volt. Kérdő Szűcs Ernő két kirívó esetről így emlékezett meg:

„Ördöngősön a volt urasági cselédök panaszolták, hogy a disznót mán ëgymás elől is dugva vágták, pedig évtizedök úta ëgy konyhája volt négy családnak, oszt ëgyütt főztek mög öttek.

Különösen a vértül féltek, mert az volt a nyomravezető, árulójel. A malacot az ólban mögfujtották kötéllel, hogy në sivalkodjon, majd a háború alatt ásott óvópincékbe, lyukakba, lüvészárkokba vitték lë pörzsölni, de napokig nem mertek ëgymással tanálkozni, hogy a társak a füst szagát mög në érözzék a ruhájukon.

Még a cigányt is följelentötték, aki a népes családjának ëgy malacot ölt és hét hónapot kapott érte. Amikor a bíró mögkérdözte, hogy miért tötte, tán nem ösmeri a törvényt, hogy a malacot előbb mög köllött volna hizlalni és a zsírját beszolgáltatni? A cigányembör azt felelte, hogy

»– së annak a malacnak, së a gyerököknek nem volt mit önni.«"

„Kérdő Szűcs Ernőt följelentötte a mezőőr, hogy a juhai lëlegelték a saját napraforgóját – beszélte Nagy György István. – Amikor a bíró fölolvasta a vádat, az öreg így felelt:

»– az enyimet lë tudta önni, mert kikelt, de a kendtöké ki së kelt, azért nem azt ötték.«

Amikor osztán kihirdették az ítéletöt, elgondolkozott az öreg, majd így felelt:

»– kendtök rosszabbak a tatárnál, mög a töröknél is, mert az én őseim a Téglásba laktak mán akkor is, amikor azok idebent vótak, oszt nem birták elüldözni űket, de kendtök elzavartak ëngöm.«

Az ítélet szerint ugyanis ki köllött gyünnie a tanyájábul."

„MEGGYŐZÉSEK ÉS ÍTÉLETEK"

„Ëngöm az ëgyik alkalommal, 1949-ben azért ítéltek el két hónapi börtönre, mög 2000 forint bírságra – kezdte a visszaemlékezést Kérdő Szűcs Ernő –, mert a tyúkjaim a tanyám körül a saját zabvetésöm kaparták, mög legelték. A városbul, a DÉFOSZ-tul gyüttek ki a följelentésre, majd a városházára idéztek, onnan mán fegyverös ügyelettel a bíróságra vittek. Innen vonaton szállítottak tovább Szögedébe, az ügyészségre. Itt ëgy éjszakát töltöttünk, majd a Csillag börtönbe hoztak át a »mese kocsival«, amit két fehér ló húzott. Ëgy idős parasztasszony is volt köztünk, akinek segíteni akartam fölszállni, de az őr gúnyosan rám szólt:

»– ëgyik kulák segít a másinak, mi, de ha ëgy proli lönne, biztosan nem tönnéd?«

Szóra së méltattam. Pár hét múlva a Nagyfai Rabgazdaságba kerültem, ahun a rabok nehéz mezőgazdasági munkát végeztek, többek között kendört vágtak, gyümölcsösben kapáltak. A koszt rossz és gyönge volt, de még önni së volt mindég szabad.

Elgyütt a feleségöm möglátogatni, de mivel nem volt látogatási idő, nem engedték be hozzám. Hosszas könyörgésire az őrök mögengedték, hogy a drótkerítéshön möhettünk. Én belül, ő mög kívül. Az asszony sült csirkét hozott ëgy kendőben. Az őrök azt modták, hogy szárnyast ögyébként së löhet a Rabgazdaság területire bevinni. A feleségöm mög csak könyörgött, hogy në kölljön visszavinnie. Ekkor ëgyenkint elvötték tűle a húsdarabokat, a földre dobálták a porba és a szuronyos puskával lükdösték elébem. A fődrül köllött össze-szödnöm, mint a kutyának és az őrök előtt azonnal mind mögönnöm.

Fölmutattam nekik a tyúk lábát, oszt mondom:

»– látják, kendtök, ezért vagyok én most itt! Ezök a lábak kaparták ki a fődbűl a nép vagyonát. Azért hozta neköm a párom sütve, mert én az összes bűnös tyúkot mög akarom önni, amiért ilyen kárt töttek!«

Az őrök jót nevettek rajta, osztán tovább álltak.”

Csorcsán Szűcs Imre a börtönviselésről is faragott verset:

„BÚCSÚ!

Kedves Bátyám, Lázár Imre szobaparancsnok!
Mostantól már leveheti rólam a gondot.
Nyitják immár előttem a börtön ajtaját,
Áldjon Isten mindnyájonkat s áldja meg Magát!

Kokovai szomszédomnak – midőn búcsúzom –
Semmi ok a búsulásra, most is azt mondom:
Közel van már »április 4«, csak egy hajítás,
Akkor lesz a nagy ünnep, a felszabadulás.

Kövecs Balázs cellatársam, mivel búcsúzzunk?
Egymással most egyelőre ujjat nem húzunk.
Salakhordás dupla koszton, az is elmarad,
De az együttlét emléke holtig megmarad.

Öreg Golydár Imre Bátyám! Ne felejtse el,
Hogy orvosi kezelésre hogyan jutott el!
Hogyan óvták, milyen féltő gonddal kísérték,
Ha bűnös is, csak az ember a legfőbb érték.

A börtönbe rendszerint csak azok kerülnek,
Akik ártottak a köznek, s elvetemültek.
Bíró István Bátyám, maga sokat árthatott,
Hogy – bár majdnem 80 éves – helyet itt kapott.

Tatár szomszéd, magával is kezet szorítok,
Hiszen többször megosztotta velem a kosztot.
Köszönöm a hozzámvaló sok szívességet,
Adjon Isten szabadulást, jó egészséget.

Huszár koma, Tóth cimbora! Mért áll a malom!
Majd megöli így az embert itt az unalom.
Malmozni kell, játszani kell, van idő bőven,
Adjon Isten szerencsét az új esztendőben.

Palócz Sándor!, utoljára téged hagytalak,
Hisz Te voltál közöttünk a legártatlanabb.
Lelked csak egy óra nyomja, meg egy töltőtoll,
Sanyi fiam! Iparkodjál, viseld magad jól!

1953. január 8.”

„A következő büntetésöm így esött – beszélte Kérdő Szűcs Ernő: – Begyütt ëgy rendőr a tanyába, oszt së szó, së beszéd, fölmönt a padlásra. Az ilyesmi ellen mán szólni së mertünk, mög mindönnapos dolog volt. Ezért a »pallásvizitért« 15 napig köllött a fogdába lönnöm, kemény fekhelyön, a saját kosztomon.

Amikor oszt lëtelt a fogda, elmönőbe csak mögkérdöm az őrt, hogy

»– hallja-ë, kend, mért is vótam fogva? Mert, hogy el nem ítélt sönki.«

Azt mondja, mert »– gyúlékony anyagot találtak a padláson.« Jót derültem az érvön, hiszen mindön tanyai palláson akatt limlom, ezért bárkit nyakon csíphettek vóna.”

„A másik befogásom 1950. nyarán mán kellemetlenebb volt – vélekedett Kérdő Szűcs Ernő. – Aratás után, a feleségöm távolabbi, szőrháti földjin az asztagokat raktam össze a ***szűrűn****, amikor befordult a tanyaudvarba ëgy rendőrökkel mögrakott dzsip. Azt mondták, lëtartóztatási parancsuk van. Valaki följelentést tött, mert a »kulák azzal szabotál, hogy nem rakodik be.« Mondom oszt hát neki, hogy*

»– nézzék mög, kendtök, hogy mán az asztagokat rakom.«

»– Látjuk, de a parancsot végre köll hajtani!« – Oszt persze bevittek az őrsre.

Előbb kihallgattak, majd átvittek a járásbíróságra. A lépcsőn fölfelé akartam mönni, mert azt hittem, hogy a tárgyalásra visznek, azok mög csak lëfelé tuszkolnak. Azt mondják, hogy

»– várjak én még azzal, mert most előzetös lëtartóztatásban vagyok.«

A fogdába kerültem. Ëgy hónap börtönt kaptam gyönge koszton a sömmiért.

A tanyán a feleségömmel csak a kisgyerökök voltak. Az asszonynak köllött helytállni. Amikor gyütt a cséplőgép, mögállt messze a tanyától és előbb mögnézték, hogy eleget töttünk-ë a tűzröndészeti előírásoknak.

Tűzcsapókat mög rengeteg vizet, 500 litert köllött az asztagok mellett tárolni. Persze, hogy nem volt annyi, hiszen a tengört nem hozhattuk oda. De a gép addig nem gyütt közelebb, föltartani mög nem löhetött, mert szabotázsnak számított volna. Az ëgyedül való asszonynak köllött a szomszédoktúl újabb hordókat, kádakat kölcsönkérni és telehordani, hogy a cséplést elvégezzék.

Az 50-es évek elején nagyon sok paraszt azért került a börtönbe, mert amikor gyüttek a cséplők, birkát vagy malacot vágtak nekik. A munkást hússal ötették, mert tudták, hogy milyen nehéz dolgot végeznek, oszt a paraszt tisztölte a munkát. Mégis bebörtönözték feketevágásért!”

„Három hónap telt el az újabb zaklatásig – mondotta Kérdő Szűcs Ernő. – Akkor a városháza alá, a rendőrségi fogdába vittek, mert ott volt az őrs. Zsírbeadási kötelezöttség elmulasztásával vádoltak, ámbár a zsírt beadtam. A bíró mög is mondta, hogy mint »kulákot«, el köll ítélniük, akar van bűnöm, akar nincs.

Mindönki kuláknak minősült, ha a földje értéke möghaladta a 350 aranykoronát, vagy a 25 katasztrális holdat, még akkor is, ha az értéktelen legelő volt. Így én is, a több tagban, több örökségbül és saját erőmbül összegyűlt 100 holdnyi földemmel a »nép ellenséginek« számítottam. A föld javarésze a Kenyere-érben vízállásos, szikes terület volt, mög a hullámtérben vízjárásos kert. Akit jól termő gyümölcsössel áldott mög a Teremtő, mán pár holddal is kuláknak minősült, mert a gyümölcsös aranykorona értékit öttel szorozták. Még a régi határ- és telektérképeket is elszödték. Amelyik tanya körül fákat, szőlőt láttak berajzolva, akkor is bort köllött utána beszolgáltatni, ha az öreg kertöt fél évszázada mán kiszántották.

Mögörültem osztán, hogy a bíró ítélt el, mert így volt remény a szabadulásra, de ha az államvédelmi internált, az évekig tarthatott. 15 napot ültem, jobban mondva fapriccsön feküdtem, fűtés nélkül, vékony pokróc alatt. Tél volt. A levegő dohos, nyirkos. Csupa szöröncsés körülmény együtt ëgy kis tüdőbajra. Mögint a saját kosztomon vótam. Sokunkat zártak össze. Még nők is szenvedtek velünk. Világítás nem volt. A csaprul ihattunk, mosdhattunk.

1951 nyarán ismét zsír- és tojáshátralék miatt vittek el. Beidéztek és ëgy hónapi fogda lött belűle, ítélet nélkül, amit a vásárhelyi járásbíróságon ültem lë."

„A helyzetöm ëgyre rosszabb lött – folytatta vesszőfutásának történetét Kérdő Szűcs Ernő a következő beszélgetésünk során. – 1953 tavaszán az államvédelmi gyütt ki értem. A tó alatt volt az őrs, oda vittek. Ëgy párnázott falú szobába lüktek, ahun két civil mindön szó nélkül összevert. Az ëgyik elül, a másik hátul állt, úgy ütöttek. Jó idő múlva begyütt a főnökük ëgyenruhába, aki lëszidta és a sarokba küldte űket. Ő volt a »jó embör«, mert azt mondta, hogy

»– nem szégyöllitök magatokat, így bánni ëgy ilyen röndös embörrel? Miért köll mindjárt ütni? Szépen is löhet ezzel bánni. Így ni!« – Azzal elővött a zsebibül ëgy csípőfogót és el kezdte vele a bajuszomat szálanként tipködni.

Aztán persze előkerült az ív, hogy a földemet ajánljam föl, de az én belépésömrül szó së esött. A föld köllött, de a »kulák« munkahely mög eszközök nélkül éhön dögölhetött. A papírt nem írtam alá. Szidtak, hogy

»– Mindszenthyvel paktáló, népnyúzó vagy, aki várja az angolokat!«

Olyan neveket emlögettek, akikkel állítólag ëgy követ fújok, akiket én sohasë hallottam. A papírt oszt csak az orrom alá nyomták. Mondom nekik, hogy

»– a földemet nem adom, de az életömet fölajánlom. Van itt fa a tóban elég, mán indulhatunk is az akasztásra.«

Erre azt felelték, hogy

»– nem vagyunk mi hóhérok!«

Ëgy napig vótam a »szeretetvendégségben«, azután, hogy újra éjszaka lött, elengedtek, de mögmondták, hogy börtönbe vetnek."

Nagy György István így emlékezett a túlkapásokra:

„Nagy Kardos Imre ëgy »rábeszélés« után Körtvélyösben a Tiszának mönt. Két hét múlva találtak rá. Kruzslicz István fölakasztotta magát Öthalmon, Juhász István Pósahalmon, a »bánásmód« után. Amikor a fia visszagyütt a börtönbül, úgy röttögött, hogy az is a kötelet választotta. Ëgy családjának élő, dolgos családdal lött kevesebb. Kiss Szabó

Pált és szomszédját a kutasi őrsön szömközt állították és a két 70 év fölötti öregnek ëgymást köllött köpködni. Mindketten belezavarodtak. Mártélyi Ferenczi Sándor a »párbeszédbe« a börtönben belehalt. Tárkány Szűcs István kopáncsi gazdát a verés után gyorsan hazaadták, hogy në náluk, hanem otthon »dögöljön mög«. Nagy kínok között el is pusztult. Kit villannyal rázattak ëgy padon, tüzes fogóval típtek, kinek tűvel szurkálták a heréit.

Kitalálták a »fehérgárdista« szervezködést. A Pusztán beépített embörök uszítottak a röndször ellen és gyűlésöket híttak össze a tanyákban. Elsősorban a jómódú gazdákat igyeköztek behálózni. Az összegyüvetelök alkalmával valamelyik melléképület gërëndái közt pisztolyt rejtöttek el, amit aztán néhány nap múlva »följelentésre« hivatkozva, látványos körülményök között mögtaláltak. Így járt Pósahalmon ifjabb Gregus Máté is, akit »Fiamáténak« hittak. Még írtak is róla jeles íróink. A két elsőrendű vádlottat, Blahót és Kovács Istvánt a szögedi Csillagban előbb szörnyen mögkínozták, fölakasztották, majd az egyetemi Boncintézetbe kerültek, ahun miszlikké vágva elemésztődtek. Aki ezök közül a fehérgárdisták közül túlélte a tortúrát – Fiamáté is belehalt, a veséjit verték lë, még jó, hogy a holttestit kiadták a családnak eltemetni – azt a Dunántúlon szénbányában dolgoztatták. Innen së sokan gyüttek vissza. Ezzel a módszerrel kiemelték azokat a mintagazdákat, akiknek a magatartására a többi paraszt is adott. Amikor a gyökereket kitípték, pusztult a lomb is."

„Nem sokáig köllött várnom, hogy az ígéretöt beváltsák – mesélte Kérdő Szűcs Ernő az ötödik börtönélményét. – '53-ban pünkösd előtt ëgy héttel idézést kaptam. Ëgyenösen a szögedi Csillag börtönbe köllött bevonulnom. Vádemelés, bírósági tárgyalás, hivatalos eljárás sömmi së volt.

Az volt a vád ellenem, hogy a lovaimat olyan rosszul tartom, hogy föl köllött űket kötni a gërëndához, mert különben összeesnek. Való igaz, nem ëgy tanyában így állt a helyzet, mert takarmányt së hagytak. A lúdoktor hiába igazolta, hogy nálam mindön jószágot talpon találtak. Az elvitt »rossz lovakkal« a szövetközet a Népkertben tartott mezőgazdasági kiállításon első díjat nyert!

Ezután azt találták ki, hogy a tanyán eldugott gabonát feketézök. Sokáig folyt ezután a huzavona, mert nehéz vót a hazugságokat rám bizonyítani. Végül csak pör lött belüle, oszt előbb a vásárhelyi, majd a szögedi bíróságon tárgyalták.

Közben, a tárgyalási véghatározat előtt kilakoltattak, rekviráltak és a földet fölajánlásom nélkül is elvötték, csak az asszony 15 hold szőrháti szántóját hagyták mög még, az is két tagban volt, de erre majd még visszatérök.

Mögint nyár volt, és a maradék földön a feleségöm, mög a néhány éves kisgyerökök kínlódtak. Gyalog jártak ki-be naponta a 13 kilóméterre lévő szántóra, amely mögosztva, nem is ëgy dűlőben volt, ëgymástul 3 kilóméternyire. Még a vetőmagot, mög a cséplőmunkásoknak az élelmet is a hátukon cipelték ki, mert akkorra mán së kocsi, së ló nem maradt. A termés elszállítására fuvarost köllött fogadniuk, oszt többet fizettek a fuvarért, mint amennyi értékű termés lött. Az aratómunkásoknak nem tudtak bért fizetni, hanem lëdógozták nekik, így a család visszaszógálta a munkát.

Amég a pöröm folyt, éngöm a Csillag börtönbül pár nap után tovább vittek Kazincbarcikára, ítélet nélkül. Nyolcasával összeláncoltak bennünket. Akire ráért a szükség, úgy végezhette el a dógát, ha vele ëgyütt a többi hét rab is lëkucorodott, mert a lánc igöncsak »kurtavasként« szolgált, akar a középkorban.

Munkatáborba kerültem. Kokszolót és a hőerőművet építöttük. Államvédelmisök őriztek. A bánásmód a leggorombább, a koszt viszont tűrhető volt. A legnehezebb fizikai munkát nem löhetött csalánlevesön végezni, mint amit a börtönben adtak, ezt tudták és az építközésnek haladni köllött.

Végül oszt ëgy évet kaptam. Jó fél évet töltöttem lë a büntetésbül, amikor eröltetni kezdték, hogy a maradék időt váltsuk mög, amit a családnak csekkön köllött vóna befizetni. Akkor otthon mán sömmink së volt. Különben së éröztem magam bűnösnek, mért fizettem vóna? Ezt nem vállaltam, hanem inkább a munkatábort. Én a dologtul nem féltem.

Éjszakánkint 45-en voltunk ëgy szűk cellában összezsúfolva. Közönségös bűnözőkkel zártak össze. Úgy szabadultam, hogy mindönki kögyelmet kapott, akit két évnél kevesebbre ítéltek. Szöröncsém vólt. A karácsony mán itthon ért."

GAZDASÁGI MEGSZORÍTÁSOK

A parasztságot az igaztalan bánásmód és börtön nem törte meg olyan mélyen, mint a gazdasági megszorítások, amelyek a sorozatos rekvirálások, végrehajtások, beszolgáltatások, ingó- és ingatlan javak elvételében, illetve az adók formájában jelentkeztek. Nem volt olyan magánparaszt, akit valamiért meg nem hurcoltak, valamijét el ne vették volna.

„1945 nyarán történt – emlékezett Angyal Ferenc –, amikor még lovam nem volt, hogy mögeröltettem a lábam, mert az igavonást is magam végeztem a jószág helyött. A sok cipeködéstül érszakadást kaptam és orvoshon kerültem. Háromszor műtöttek mög. Ëgy szomszéd vitt haza a kocsiján. Még sokáig nem tudtam dógozni, ezért a jó szomszédok arattak lë helyöttem, mert az igazi parasztembörök mindég segítöttek ëgymáson.

Ëgyre türelmetlenebb löttem a munka elmaradása miatt, mög a beszolgáltatás is sarkallt. Mögpróbáltam az aratást. Az ëgyik kezemben a botot markoltam, a másikban a kaszát. Elképzelheti azt a munkát. Újra mögeröltettem magamat és vissza köllött mönnöm az orvoshon. Ismét mögoperáltak. Kukoricatöréskor újfönt mögeröltettem, mögint operáltak. A kórház akkor még nem működött. Kertész doktor mind a háromszor a háznál műtött. Az egészségöm miatt is ëgyre több bajom lött.

1949 nyarán mán könyér nélkül arattunk, de ez várt ránk '50-ben és '51-ben is. A jegyre kapott könyér olyan kicsi adag volt, hogy azon nem tudtunk dógozni. Sok paraszt-családbul ëgy szömély beszörző útra indult, hogy lögyön önnivaló, amég a többiek otthon dógoztak.

A gépet nem tudtuk mögfizetni. A búzát úgy csépöltük, hogy a fölfordított biciklit tekertük, oszt a küllőivel verettük ki a magot. Később mán »uras« dógunk vót, amikor lóval nyomtattunk, akar a múlt századokban, és a széllel szeleltettük a szömet, mint a századfordulón. Amikor a beadás mögszűnt, mögváltás volt nekünk, de addig még sokat köllött szenvednünk.

1952-ben aszály pusztított, kukorica nem termött, a krumplit az utolsó szömig elvitték. Másnap röggel 9-re ëgy boglya szénát köllött bevinnöm a tanácsházára. Nem volt ëgy szál së. Bemöntem hát én a széna helyött és kértem a közellátási vezetőt, hogy engedjék el a beadást, de a tisztviselő azonnal kidobott. Drágán vöttem 10 éves polyvát mög töreköt, ami csupa dudva vót.

1953-ban cserefődet adtak a régi helyött, de három, négy helyön, ëgymástul jó távol. Ezökön köllött dolgozni. Amikor möntem kifelé, a körtöltésnél mán nem bírták a lovak a kocsit húzni, úgy röszkettek az éhségtül. Ki köllött űket fognom. A dögtelepön nem győzték a sok csontra száradt jószágdögöt elásni."

„Úgy kitakarítottak mindönt, hogy kukorica, mög takarmány híján a parasztok szélnek erisztötték a jószágot, hogy a tanyában éhön në dögöljenek – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő. – Csonttá, bűrré soványodott disznók, borjak kóvályogtak a dűlőutakon. Némelyiknek mán annyi ereje së vót, hogy az árokparton legeljön."

Egy pusztai kisgazda: Vörös Pál ezt a verset írta:[111]

„AZ ÁLLATOK BESZÉLGETÉSE A PUSZTÁN

(az 1952-es szűk esztendő után)

Egy tavaszon történt, alig ment el a hó,
A falu határában kóborolt egy ló.
Hideg szél borzolta fel a kócos szőrét,
Nem rég húzták le a cimborája bőrét.
Sovány volt szegény, ténfergő járása,
Nem volt mit ennie, elcsapta a gazdája.
De nem igen sikerült neki a legelés,
Mert még csak sarjadzott búza, árpakelés.
Búsan ténfergett hát a korgó gyomorral,
Összetalálkozott egy öreg disznóval.
A disznó is sovány volt, összefente inát,
Meglátszott, hogy régen kapott kukoricát.
A határban szintén ő is azért ***kajszolt*****,*
Éhes volt az öreg s élelmet hajszolt.
Mindketten megálltak, látván nincsen remény,
Akkorára odacammogott egy tehén.
Beesett horpasszal és igen rossz bőrben,
Lába közt lankadtan fityegett a tőgye.
De még egy kutya is közéjük szaladt,
Egy nyulat kergetett, amitől lemaradt.
A továbbfutásnak nem volt már értelme,
Megállott hát ő is, szaporán lihegve.
Valamennyien éheztek és fáztak,
Így tanálkoztak a pusztán össze a sorstársak.
Mind a négyőjüknek mostoha volt sorsa,
Azért kötöm össze őket egy csokorba.

[111] A verset Nagy Gyula korábbi orosházi múzeumigazgató 1956. ápr. 23-án jegyezte le és rendelkezésünkre bocsátotta. Az Orosházi Szántó Kovács Múzeum 158. sz. alatt őrzi Vörös Pál mindeddig kiadatlan, összegyűjtött verseit.

Költőink lantjai róluk nem pengenek,
Halljuk meg őket, hogy mit beszélgetnek.

Tisztelt barátom, nyerített fel a ló,
Úgy látom nincsen itt harapnivaló.
Szalmával traktálnak s penészes polyvával,
Az oldalamat verik sűrűn vasvillával.
Mert a tél utolján előfordult sokszor,
Egész nap csattogott hátunkon az ostor.
Társammal be voltam fogva az ekébe,
Ő már el is pusztult végkimerülésben.
Akkor így szólt gazdám, eredj lovam szélnek,
Én meg majd valami traktor után nézek.
Nem tudom fölfogni, mi ütött gazdámba,
Folyton káromkodik s az öklét rázza.
Reggelenként, mikor engemet emleget,
Valami magas vonalat emleget.
Mert én magamtól már nem kelnék fel soha,
Olyankor úgy hallom, hogy csikorog a foga.
Állattársaink, így panaszkodott a ló,
Azt mondom én nektek, lónak lenni nem jó.

Fölbődül a tehén, nálam az az eset,
Korhadt csutkát kapok, abból is keveset.
Helytelenül mondta, csak kapta a tehén,
Mert most már nem adnak, elfogyott az régen.
Most avas töreket adnak ennem csupán,
De abból is keveset, mert már az is fogytán.
Azért találkoztam veletek most itten,
Élelmet keresek, mert az nálunk nincsen.
Nagyon természetes, hogy tejet nem adok,
Gazdám sűrűn emleget, valami csarnokot.
Meg, hogy mindig járnak hozzá az intéssel,
Ehhez már nem értek én a marha ésszel,
Ennem nem adnak, de tejet akarnának,
Sok ezt megérteni egy szegény marhának.

Fölröffen a disznó, hol kapnék hajlékot,
Ahol megkaphatnám a rendes moslékot.
mert én sem élek ám, mint Marci Hevesen,
Hanem nap-nap után csak répaszeleten.
Pocsék neki íze, színe mint a korom,
Puszta látásától undorodik gyomrom.

Lehet, hogy jó valamire, de nem disznó gyomrába,
Még az is bolond volt, aki kitalálta.
Korpáért rikoltom az akolba váltig,
Szegény malacaim elpusztultak szálig.
És mikor kínomban durkáltam az ólba,
Két nagy drótkarikát húztak az orromba.
Ma reggel szólt gazdám, eredj s ne jöjj vissza,
Közbe az ipari növényeket szidta.
Én nálam tehát most úgy áll az eset,
Nemcsak élelmet, de gazdát is keresek.
Ki fogad be engem, ki ad nekem enni,
Mért is kellett nekem disznónak születni.

Fölvakkant a kutya, az én nevem Bundás,
Az otthoni kosztom az oldalba rúgás.
Szólnak, menj fenébe, nem adnak kenyeret,
Hisz a maguk részére sem kapnak eleget.
Nem mondom, történik egyszer-másszor néha,
Hogy nekem is jut egy kevés égett kenyérhéja.
Ételmaradékot régóta nem láttam,
Így aztán nekem is fölkopott az állam.
Élelmet keresni a határba járok,
Hogy milyen eredménnyel, az előbb láttátok.
Az elmúlt napokban történt egyik este,
Konyhaajtóban álltam, maradékra lesve.
Odabent gazdámék arról diskuráltak,
Hogy a kenyerükkel meddig dekáznak.
Továbbiakban még aztat is beszélték,
Hogy mostan az ember a legnagyobb érték.
Meg, hogy azért élnek ilyen jó világot,
Mivel, hogy megkapták a nagy szabadságot.
Nem hiszem, hogy gazdámnak ilyen jól megy sora,
Mert én életemben ennyit nem koplaltam soha.
Bárhogy is ugatok, még sem adnak enni,
Nem érdemes mostan kutyának se lenni.
Így panaszkodtak az állatok a pusztán,
Ezerkilencszázötvenhárom tavaszán.

Közben alkonyodott, a puszta lecsendesült,
Fölöttünk egy varjú károgva elrepült.
Ők is megindultak csüggedten szerteszét,
A ló megcsóválta nagy csontos fejét.”

Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett tovább:

„1950-ben a városi házunknál a végrehajtók kukoricát kerestek. Akkorra mán a föld java oda volt. Édösapám, idős, szélért embör, félig mögbénulva bóbiskolt. Halála előtt ëgy évvel beszélni së tudott. Napszámra üldögélt a családi gondolkodószékben. Késő őszre járt, a fűteni való szárat, gazt is elvitték, és a magatöhetetlen embörrül a hideg szobában még a subát is lëhúzták.

Amikor a tanyán a pallást teljesen kiürítötték, a szomszédba möntünk át söprűért, mert neköm mán az së vót. Ëgy szövetközeti tag segítött rajtunk. Az utolsó szömet is összesöpörték. Még a vetőmagnak párosával összekötött kukoricacsűveket is lëaggatták a gërëndárul. Amikor mögkérdöztem, hogy ezt mán minek viszik el, azt felelte az ëgyik, hogy »– majd mink elvetjük.« Még a fejadagot is elhurcolászták. Azzal vigasztaltak, hogy »– úgyis pocsékba mönt vóna, mert mögzabáltam vóna. Majd mi mögösszük kend helyött!« – nyugtattak mög."

Csorcsán Szűcs Mihály szűkszavúan ennyit közölt életének erről a korszakáról:

„A jobbágyvilágbul két fertály, vagyis 20 kishold szántóföld maradt ránk. 1949 őszin elvötte a szövetközet, de helyötte Kútvölgyön nagy tanyával csereingatlant kaptam, ámbár a földet több tagban mérték ki.

1950-ig tudtam az adót fizetni. Hetente több ezör forint adóhátralékot kűttek ki, még végül gyütt az árverezési papír, de ezt mán nem tudták végrehajtani. Elvitték a teheneket, disznókat, csak ëgyet-ëgyet hagytak belűlük. A kivetött gabonának a fele termött mög.

1952-ben 7 és fél katasztrális holdat fölajánlottam, a többit újbul kisajátították, de csak négy és fél holdat adtak helyötte Téglás on, ëgy kisebb tanyával. A kútvölgyi tanyámat az állami gazdaság kapta mög. 1952-tül 1964-ig Téglásban éltem."

Csorcsán Szűcs Imre az egyik versében ezeket a gondolatokat rögzítette:

„BŰNÖSÖK ÉNEKE
(1952–1953)

Akik a bűn örvényében alámerültünk,
Együtt vagyunk a börtönben. Ide kerültünk.
Vasöklével lesújtott ránk a dolgozó nép,
Gaztetteinkre így felelt: ez most már elég!

Elmélkedhetünk itt már most bűneink felől,
Mennyi mindent elvontunk a dolgozók elől.
Mennyi tojás, tej, baromfi a lelkünkön szárad?
S mivel vagyunk adósok a nép államának?

Van közöttünk például ki búzát nem vetett,
Hogy a néptől elvonja a finom kenyeret.
És most arra hivatkozik, »nem volt vetőmag«,
De e tény a bűncselekményt súlyosbítja csak.

Másik társunk nem adott be az államnak bort.
Soha világ életében szőlője se volt,
Elítélték a bestiát – úgy kellett neki! –
Ha ültetett volna szőlőt, lett volna neki.

Harmadik egy öreg társunk nem tart tehenet,
Taposott már tehénganét éppen eleget.
Másfél évi börtönt kapott, tanulja meg jól,
Hogy azért a tejbeadás ő neki is szól!

A negyedik nem beszélte rá a tyúkjait;
Enni – habár nem is kaptak – tojjanak annyit,
Hogy április negyedike, ha elérkezett,
Jelenthesse: »beadás teljesítve lett«!

A beadás kötelező, s benne jó dolog,
Hús beadást – ha nincs disznóm – zsírral pótolok,
De mert ezen kedvezményről elfelejtkeztem,
Most a börtön belsejével megismerkedem.

Tudott dolog, szép hazánkban aki disznót vág,
Zsírjából – a nagyobbik részt a köznek be ád.
Van köztünk, ki e törvénynek nem tett eleget,
Nyolc hónapig gondolkozhat majd egy keveset.

Van olyan is, aki nem bírt adót fizetni
– Fagy pusztított, később aszály – kár volt kivetni!
Felszólították az illetőt, de ő fittyet hány,
Három évig a börtönben jó helyet talál.

Mert, ha kissé dohos is a börtönlevegő,
A hatása mégis hasznos, mégis nevelő.
Sorsunk miatt ezért nem is zúgolódhatunk,
Sok jó, hasznos, üdvös dolgot megtanulhatunk.

Néhány évet, vagy hónapot, aki eltölt itt,
Megtanulja áldani a Sztálin Istenit,
Megtanulja szeretni a demokráciát,
Mely a mások javaiból olyan sokat ád.

Megtanulnod; nincs bár rá mód, hogy tarts tehenet,
Adni fogsz be minden reggel mégis friss tejet.
Megtanulod: erszényedben bár egy vasad sincs,
Ha az adót kérik mégis fizetsz, mint a pinty.

A tyúkjaid mindig tojnak – enni sem kapnak.
Búzát vetsz, bár magjából egy szemet sem hagynak.
Mindezeket megtanulni – jó és érdemes.
Akik erre megtanítnak: mindig éljenek!

Ha a törvény szigorú is, ha bár nincs mese,
Tölti mégis keblünket a hála érzete.
Hálaének kél a szívben, hálát zeng a szánk,
Éljen, éljen bölcs tanítónk: Rákosi Apánk!"

Székely Szűcs Ernőné lakatos Viktória így emlékezett vissza:

„Az állami gazdaság magját 1947-ben létesítötték a szomszédban, Belső-Kutason, a Csanki Sándor 320 és a Jakó József 260 holdas tanyáján, a rossz pusztai földekkel ëgyütt. A gazdaságnak nem volt tőkéje. Édösapámnak elkérték a szërszámait: vetőgépit, hengörit, miëgyetmást, kölcsönhasználatra. Apám még 2 évig ott élt és gazdálkodott közéjük rekedve, a 22 katasztrális hold földjivel. Két tanyája volt: a Belső-Kutas, Tanya 1360. és 1361. számú. A másodikban a hatósági szülésznő lakott bérben. Városi emböröknek is voltak itt apróbb földjeik, a miénkkel ëgyütt, úgy 100 holdnyi.

1949-ben ott köllött hagyni a tanyát, a földet is át köllött adni. 1950-ben csereingatlant adtak, de kevesebb területöt és kisebb aranykorona értékűt. Csupa csalás volt az egész. 16 holdat kaptunk Öthalmon, tanyát pedig Kutason, ëgy kilóméterre a régitül. Öthalom 15 kilóméterre volt a tanyánktul. Az öthalmi földet Vígh Áronéktul vötték el.

Itt ëgy évet töltött apám. A kis tanyába el së tudta vinni mindön holmiját, hanem ottmaradt a régi, elvött tanyán, főleg a gépei. Az állami gazdaság tulajdona lött mindön. Nehéz volt az áttelepülés.

Akkor én mán külön gazdálkodtam, 1948-túl a pusztai tanyán, Puszta – Csajág 784. szám alatt. Ez lött a Székkutas, V. kerület 92. szám. Itt 40 kisholdunk volt. 16 aranykoronás volt belűle kb. 10 hold, a többi alacsonyabb értékű, sőt volt benne adómentes, gyönge terület is kb. 4-5 hold. Ekkor még nem voltam férjnél, önállóan gazdálkottam. A tanyában béröstanyás élt a családjával: Áron Nagy János 2 fiával, akik 8 és 10 évesök voltak.

Édösapám a Vígh Áron öthalmi tanyáját Deák Sándorral közösen mögkapta, de ekkor mög a hozzávaló földet vötték el tűle. Helyötte a Héjja család 3 km-re lévő fölgyit kapta mög. Ismét kevesebbet, úgy 9-10 holdat. A hiányzó földterület értékét ëgyször së kapta mög. Zsarolták az adóval, de nem tudott fizetni.

1953-ban hatósági embörök gyüttek ki és elvitték az összes családi aranyat: karikagyűrűt, fülbevalót, nyakláncot medállal és ëgy zsebórát. Némely részit rá së írták a jegyzékre, amelyet máig őrzök. Édösapámat tovább nem piszkálták."

Az elvitt ingóságok jegyzéke valóban önmagáért beszél. Tudni kell, hogy minden gazda tartott otthon néhány méternyi, különböző minőségű anyagot, hogy kéznél legyen, ha kell, mert nem jöhettek minden héten a városba bevásárolni. Székely Szűcsék angóra nyulat tartottak. A szőrét maguk dolgozták föl. Az asszonyok rengeteget kötöttek. A kötőtűk tehát a kézi szerszámuk volt. Milyen bűnösen ravasz, bemocskoló az „Átvételes

jegyzék” azon megjegyzése, hogy lefoglalták az „elrejtett tárgyakat”. Ezek az ékszerek voltak, amelyeket dobozban a szekrényben tartottak. Nem volt olyan háztartás, amelyben normális emberek a családi ékszereket a lakásban szanaszét, elől hagyták volna. Végül elgondolkoztató, milyen erkölcsi alapállású volt az a rendszer, amelyik egy használt női harisnyát is elvitt a legszemélyesebb tulajdonból.

„Átvételes jegyzék.

Székkutas. 1953 év. márc. hó 4 én

1183 L[akatos] Tóth Gábor P[usz]ta 1193. 8.000 ft. adóhátralék

Ezen szám alá való lakost, zálogolás és körültekintés alkalmával, az alant felsorolt, valamint elrejtett tárgyakat, mely pénz, arany és ruhaneműket szoros kéz alá vettük és beszállitjuk.

1.	*2 m. fehér tokanyag*	*60 ft.*
2.	*1 drb. női bluz koczkás*	*50 -*
3.	*1 drb. női kék köppeny*	*50 -*
4.	*1 drb. női kötő fehér babos*	*50 -*
5.	*1 pár fekete női harisnya*	*15 -*
6	*2 drb. női kosztüm, kék színben*	*400 - L. Tóth V.*
7.	*2 drb. női kombinét*	*80 -*
8.	*1 m. flaner anyag kék babos*	*25 -*
9.	*21/2 m. fehér lepedő vászon*	*130 -*
10.	*1 drb. paplan huzat rózsaszínben*	*80 -*
11.	*3 drb. fejkendő különböző színben*	*50 -*
12.	*kb. 35. deka gyapjú fonál, 7 drb.*	*30 -*
13.	*kb. 4 m. hoszas [így!] női ruha anyag*	*120 -*
14.	*kb. 4 m. flokon ruha anyag*	*100 -*
15.	*1 drb. damasz törülköző fehér*	*10 -*
16.	*2 m. selyem szövet kék színben*	*30 -*
17.	*1 drb. női fekete nagy kendő*	*100 -*
18.	*35 drb. kötőtű különböző méretben*	*40 -*
19.	*6 drb. férfi és női karika és pecsét töröt [tőrt] arany gyürük [így!]*	*1500 -*
20.	*2 pár arany fülbe való köves*	*150 -*
21.	*1 drb. aranynak látszó nyaklánc*	*100 -*
22.	*kb. 40 kg. kristály cukor*	*400 -*
23.	*3 1/2 kg. kb. Angora gyapjú*	*150 -*
24.	*3 1/2 kg. kb. mosot [így!] birka gyapjú*	*150 -*

[Két olvashatatlan aláírás] *L[akatos] Tóth Gábor*

[át]vet[ték] *átadó”*

„A régi bérösök, cselédök a DÉFOSZ-on körösztül kezdték zsarolni a gazdákat – folytatta elbeszélését Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória –, hogy adósak maradtak evvel-avval. Amit mondtak, azt az összegöt ki köllött fizetni, de ezt bizonyítani nem tudták. Apámat ëgyetlen cselédje së jelentgette, mert mindëgyikkel barátságos volt, szinte családtagként éltek nálunk.

Beadási hátralék mindég volt. Ezután énrám szálltak. Dűlőbiztos, rendőr állandóan kijárt, hogy tűz van, nincs elvetve, el van vetve, mindönt firtattak.

1950. december 8-án házasságot kötöttem Székely Szűcs Ernővel, de nem volt igazi házasság. Nem löhetött, mert a körülmények nem tötték löhetővé! Én Székkutason laktam, de Vásárhelyön kötöttünk házasságot, amit titokba tartottunk, mert férjemnek Gajdos-pusztán 40 kishold 27 aranykoronás szántóföldje volt. A két birtok, a kutasi és a gajdosi ëgyütt mán nagy volt és további bajt hozott vóna. Édösapámat a férjem a termésibül segítötte, hogy a beadást röndözze. A beadást úgy is löhetött teljesíteni, hogy pénzbe ki-fizettük mázsánkint a terményt. Volt olyan embör, aki azzal foglalkozott 1948–1949-ben, hogy fölvötte a pénzt, elutazott a Dunántúlra, ott fölvásárolták a terményt, beadták és hozták rúla a bizonylatot, amit a hatóság elfogadott.

Csak a nagybirtokot löhetött fölajánlani, a kicsit nem. Csereingatlant adtak helyötte, ha az ősi földet elvötték, hogy a parasztot löhessön nyúzni.

1950-ben mán rákényszerültünk arra, hogy birkát feketén vágjunk, mert nem volt mit önnünk. A tanyásbérösünk 1949-ben beköltözött a faluba, oszt magam maradtam a tanyában. A húgom, akivel közös volt a földem a Pusztán, 1949-ben férhön mönt, elkerült. Ëgyedül maradtam. A férjem lopva járt ki néha hozzám, vagy én haza, a Nádor utcába, az özvegy anyósom házához.

Az 1950-es év tele mán nagyon nehéz volt. A beadást nem tudtam teljesíteni. Kovács Imre élelmezési miniszter a mi általunk feketén vágott birkahúst vitte föl kéthetente Pestre. Még ő is így jutott csak húshon. A testvére, ëgy órás lakott a Rostély utcában, onnan vitték el a húst, nekünk pedig oda köllött hordani.

A beszolgáltatás elmulasztása miatt állandóan kaptuk a pénzbüntetést. Emelték az adót. Ha befizettem is, másnap újra adóhátralékot hoztak ki. A termény-beszolgáltatást is növelték. Mögmaradt ëgy kérvényöm:

»Csongrádmegye Tanácsa VB. Kereskedelmi Osztálya!

Alolirott L. Tóth Viktória dolgozó paraszt székkutasi P[uszta] 784 szám alatti lakos
rendkivüli felülvizsgálati kérelemmel fordulok

a t[isztelt] Osztályhoz és kérem a most előadandók alapján a reám nézve sérelmes ügynek a kivizsgálását és a hiba kiigazítását. -

Székkutas nagyközség közellátása által kiállitott terménybeadási lapon 24 kat. hold 1028 n[égyszög] ölről szól, s kat[asztrális] tiszta jövedelme, ezen a hugommal együtt kettőnk tulajdonát képező ingatlannak 171 ar[any] kor[ona]. -

Annak dacára, hogy soha életünkbe alkalmazottat nem tartottunk s a most emlitett ingatlannak összesen 11 holdat kitevő szántóföldjét mindég házilag munkáltuk, ugyanis a többi 13 kat[asztrális] hold pusztai rosz [így!] járás, zsombikos rosz [így!] legelő, előttem

ismeretlen okból mégis kuláknak vagyunk minősitve és a kulákok mértékére kiszabott beszolgáltatással lettünk megterhelve. Ennek a szerencsétlen 'K'-betűnek köszönhetjük azt is, hogy a 11 holdas pusztai szántó területünk gyengesége és kicsisége dacára az idén többször is kaptunk helyszini elszámoltatást. Nem tudom, hogy miért van ez, de még mielőtt panaszommal az illetékes Minisztériumhoz fordulnék, megkérem jelen alkalommal a t[isztelt] Osztálynak ez ügybeni vizsgálatát. -

Az elmult gazdasági évben későn vettem észre a kulák minősítést és amikor Nagy Mihály közellátási előadóhoz fordultam a sérelemmel azzal utasitott el, hogy most már ezen nem tud segiteni, mert már a kivetés megtörtént és jöjjek a f[olyó] gazdasági évben elő ezzel a kérésemmel. Hiába soroltam neki fel, hogy ez a 24 kat[asztrális] hold hitvány minőségű, igen gyenge föld, hogy az egész földnek [évi] 171 ar[any] korona a kat[asztrális] tiszta jövedelme mindössze s hogy nekünk a multban sem volt és jelenleg sincs alkalmazottunk, nem segitett rajtam. Fölös óvatosságból most a T[isztelt] Osztályhoz fordulok segitségért, ha pedig erre sem kapok megfelelő intézkedést, ugy kénytelen leszek sérelmemmel az illetékes felsőbbséghez fordulni. -

Székkutas, 1951 - évi március hó 26.-án. -

Tisztelettel:

L[akatos] Tóth Viktória«

Mondanom, së köll, hogy nem segítöttek. Sőt, a pénzbüntetést 1951-ben átváltották börtönre.

Kögyetlen tavaszunk volt. Rákosi Mezőhögyösön nagy beszédöt tartott. Azt mondta, hogy olyan termés mutatkozik a Nagy Alföldön, amilyenre még nem volt példa. Gyönyörű is volt mindön, de akkor éccaka olyan fagy gyütt, hogy még a fagytűrő borsó is elfagyott.

Mindönnap gyüttek nézni, hogy kihajt-ë? Aki nem volt kulák, újravethette, de a »K«-listás nem! Én mán 1949-ben »K«-listára kerültem. Telekkönyvileg volt ezön a telkön olyan rész, amelyik valaha kert volt, de ezt még akkor is nyilvántartották, amikor mán nem volt kert, csak szántó. Ezt a területöt fölszorozták háromszorosával és ekkor elérte a 350 aranykorona értéköt, és így löttem kulák.

1951-ben a fagy után, május közepin engedték mög az újravetést. Rágyütt a meleg idő, beszorult a melegtűl a kukorica, nem lött termés. Búza is kevés lött. A disznóbeadást mán nem tudtam teljesíteni. Naponta gyütt a végrehajtó. Még a pölyhös kacsát is elvitte a kotló alul. Azt mondta, hogy »– jó lösz seggtürlőnek.« Az ablakban volt 20 fillér, azt is elvitték. Bútorunk csak 2 asztal, 1 szekrény, 1 ágy és 2 szék volt a tanyán. Apám elvitte a szekrényt, ágyat, a többit elvitték a végrehajtók. Szalmát vittem a szobába, oszt arra feküdtem. A pokrócot, lepedőt, kispárnát, amivel lëterítöttem, mögágyaztam, otthagyták, de a dunnát mindönnap napközben elrejtöttem a szalmakazalba, hogy el në vigyék. Pár hét után csupa szívós vót.

Cséplés, aratás után mindönt elvittek. A padlást is lësöpörték, sömmi nem maradt, amit öhettem vóna. Azon voltam, hogy most mán az egészet otthagyom. A néhány birkát ***kikutyáztattam*****. Egész nap kint legeltek a Pusztán. A parasztokat kocsival beröndölték »szolgálatra«. Ilyenkor a végrehajtókat köllött szállítanunk a saját nyakunkra. Ezön kívül a mezőőr egész nap járta a tanyákat, hogy hun, mit löhet még tanálni, kit löhet még föladni.*

1951-ben a betakarítás után gyütt a tarlóhántás. Nagyon száraz volt a föld, nem mönt bele az eke. A föld szikes volt, mögállapították rúla, hogy azért, mert rosszul lött szántva. Ez mán bűn volt. Ehhön gyütt még a beadási hátralék, mög az adóhátralék. Szentösre köllött mönnöm tárgyalásra.

Kétször voltam tárgyaláson, előbb a sertésbeadás miatt, azután a tarlóhántás miatt. Az előbbiért 2, az utóbbiért 6 havi börtönbüntetést kaptam. Volt 2 bivalyom, ez volt az igavonó állatom. Büntetésbül elvitték űket a Petőfi téeszbe, Pósahalomra. Ez volt október elejin. Ekkor mán mögvót az ítélet.

Október 21-én be köllött vonulni, amikor azon a napon temették nagyanyámat. 102 éves korában halt mög Lakatos Tóth Ferencné Tóth Magdolna. Még a temetésire së tudtam kimönni, mert mönnöm köllött Szentösre. Szentösön ëgy hónapig voltam, de ott mán annyian löttünk, hogy nem fértünk és átvittek Szögedre, a Csillagba.

Szentösön sokan vótunk ëgy zárkában, amennyien csak befértünk. Ëgy szalmazsákon ketten feküttünk. Tízbül kilenc kulák volt, aki beadási vagy adóhátralékért ült. A koszt nem volt kibírhatatlan; szóval elfogadható volt. Nem bántottak bennünket. Foglalkoztatás nem volt. Délelőtt, délután mögsétáltattak bennünket az udvaron, amely kicsi volt, aztán kész! Ëgy zárkában tizenketten voltunk. Keskköny volt. A kübli és a mosdó a sarokban ëgymás mellett volt. Ott büdösödtek.

Szögedön vótam 1952 június közepéig. Közben újabb tárgyalásom volt, mert újabb bűnt találtak. Nem volt elösmerve, hogy szabadságvesztésön vagyok, és a fődet nem művelöm. Gondoskodni köllött volna a fődrül. Ezért a »vétségömért« újabb két évet kaptam. Úgy mondtuk odabent, hogy »a sárga csikó beszaladt«, vagyis őrkísérettel jártunk a bíróságra a börtönbül az újabb és újabb tárgyalásokra és ítélethozatalokra.

Szögedön szöröncsés helyzetbe kerültem. Ëgy hétig voltam szigorú zárkán. Itt is többen voltunk, mint amennyien fértünk vóna. A kűpadlón, szalmazsákokon feküdtünk, de még a folyósón, pincében is. A koszt nagyon gyönge volt és kevés. Mindön hétön ëgyször fürödhettünk. Itt së ütlegöltek.

A női osztály parancsnoka ëgy őrmestőrnő volt, aki kiszólított, hogy osztályírnok lögyek. Így csak éjszakára jártam be a zárkába aludni. Az étközésöm a zárkában történt. Nagy volt a szigorúság. Ha észrevötték, hogy betűs papír került be, az összes szalmazsákot kifordították. Szobaparancsnok volt, aki minddönnap jelentött. Neki köllött mindönt jelenteni. Ha nem jelentötte be, hogy a másiknak van valamilye, ezért a parancsnok szorult. Mint írnok, rengeteg névsort írattak velem.

A Csillagban 80 éves domaszéki asszony is volt bent velem a zárkában tojásbeadási hátralék miatt. A télön annyira mögszaporodott a börtönlakók száma, hogy kivitték űket Nagyfára, de végül mán ott së fértek. A Csillagban a pincékben mán azért nem löhetött embört elhelyezni, mert raktárak voltak, ezért aludtak a folyosókon is. Eljárni së löhetött mán tűlük. Több, mint száz őr vigyázott ránk.

Vérhasjárvány is volt köztünk. Ha valakit ki köllött vinni a kórházba, például a szülő nőt, addig ott állt az ágya mellett az őr, még ott tartózkodott, hogy nëhogy szólhasson valakihön, hanem úgy érözze magát, mintha börtönben lönne.

Spenót és korpaleves ëgyütt volt nagyon gyakran. Röggelire feketekávé volt, mög barna könyér. Ellopták a raboktul a kosztnak való hús̈t, zsírt stb. Januárban lëváltották a börtön vezetőségit ezért, attul kezdve valamivel jobb lött a koszt.

Ëgy Füvesi nevű parasztembört a vásáhelyi Pusztárul mögrágalmaztak gyútogatásért és fölakasztották. Azután derült ki, hogy nem ő gyútogatott.

1952 nyarán olyan határozat születött, hogy a gazdasági bűntényösöket szabadon köll bocsátani. Így szabadultam mög én is, mert másként még két évet lë köllött vóna tőtenöm.

Ögyébként ez jó nyár vót, mert apámat visszaengedték a pusztai tanyára Öthalomrul. Az enyhe tél miatt, a tarlóhántáson elszóródott magbul annyi kikelt, hogy bár nem vetöttünk, katasztrális holdankint 8 mázsa búza lött. Ez mögadta a következő évre a vetőmagot. Ettül függetlenül, teljesen elszögényödtem. 1954 végin ezt a kérvényt adtam be:

„Járási Tanács vb. Pénzügyi osztályának
Szentes

Alulirott, Lakatos Tóth Viktória Székkutasi volt lakos, jelenleg H[ód]m[ező]vásárhely, IV. ker. Berzsenyi utca 8. sz. alatti lakos azon kéréssel fordulok a járási pü. osztályhoz, hogy a székkutasi 871/1954. adófőkönyvi számu adóiven feltüntetett 24.316 Ft. régi adóhátralékot törölni, vagy elengedni, illetve adórendezéssel »behajthatatlansági okból« leiratni sziveskedjék terhemről, az alábbi indokaim alapján.

Összes földemet bérbekellett kiadnom, mivel magam képtelen vagyok azt müvelni. Egyedülálló vagyok, s a földből semmiféle jövedelmem nincs már évek óta. Alkalmi munkával tartom fenn magam, amiből képtelen vagyok ezen nagyösszeget megfizetni. Ez még az 1951. évi kivetés folytán keletkezett, amely hatalmas összegű volt s akkor sem tudtam fizetni, mivel a rossz és közismert termésviszonyok miatt még elég sem lett a termés.

Semmiféle terményem, vagy egyéb ingóság nincsen. Semmiféle jószágom vagy állatom nincs, hiszen épen ezért kellett bérbeadás utján hasznositani. Még annakidején felajánlottam a földet, de nem kellett senkinek sem.

Amennyiben lehetséges, ugy hivatalos uton sziveskedjék indokaimról meggyőződni és annak alapján ismételten kérem a fenti összeget törölni, s arról engem értesíteni.

Székkutas, 1954. évi december hó 8.án.

L[akatos] Tóth Viktória
kérelmező.”

A beszolgáltatás még mönt 1956-ig, de nagyot mérséklődött. A fődet így használta édösapám ëgy évig. Mint szabadságvesztöttnek a fődit elvötték tűlem, oszt kiosztották csereingatlannak. Csak a tanyatelköt hagyták mög 800 négyszögöllel. Apám mellette kapott Csajágon csereingatlant, a lëadott 9 hold helyött mán csak 4 holdat. Ezzel mönt be a szövetközetbe 1960-ban, az átszervezéskor, hogy kapjon majd ëgy kis nyugdíjat. Ez 240 forint vót. Ekkor mán idős volt, nem tudott dolgozni.

Közben a férjemtül is elvötték a földet, és csereingatlanként 8 hold gyöpöt kapott, amit szántani së löhetött, csak kaszálni. Neköm a nevemön mán nem vót főd. A férjem ezzel a 8 holddal pártoló tagnak lépött be a Május 1 Tsz-be.

A férjem, mint »osztályidegön«, nem kapott munkát, csak 1962-ben tudott elhelyezködni a vásárhelyi Gépjavítóban segédmunkásként. Én a szüleimnél segítöttem. 1972-ben kezdtem el dolgozni, addig a szüleimet gondviseltem."

Nagy György István adatközlőnk a gazdasági gondjaikról beszélt:

„Gazdaembör azelőtt soha nem járt olyan kálváriát, mint én. A hányódásunk ölég korán kezdődött. 1947 decemberiben feleségül vöttem Zsoldos Idát, akit a tanyai körben ösmertem mög, oszt ëgy évi udvarlás után ëgybekeltünk.

A lakodalmat idehaza, a katolikus körben tartottuk. A vacsora alatt igön gyakran gyanús alakok jelentek mög, akik beleöttek a bográcsba, kiabáltak, mögzavarták az ünneplést. Nem tudtunk mit tönni, mert ez engedve volt nekik.

Ezután még ëgy évig a tanyán laktunk. Külön szobában éltünk, de ëgy koszton voltunk a szüleimmel. Amikor évre rá mögszületött a kislányunk, hazaköltöztünk Vásárhelyre, nagyapám házába, amely mai nevin a Dózsa György utcában állt. Öregapám mán ëgyedül élt, ezért elvállaltuk a gondviselésit. Tizenkét hold állami tartalékfölddel röndölköztem. Biciklivel mindönnap kijártam művelni, amég az út járható volt. Itt három évig laktunk.

Amikor möghalt nagyapám, a házat azonnal elvötték és tanácsi kezelésbe került. Mindön helyiségöt telenyomtak lakóval. Mink olyan határozatot kaptunk, hogy lakást nem adnak, möhetünk, amerre akarunk.

Ëgy kutasi tanyába költöztünk, amely szomszédos volt a miénkkel. A tanyaház ëgyik feliben a gazdája lakott, másik feliben szoba-konyát kaptunk. Az a jó embör szánalombul engedött oda bennünket.

1953 őszin ëgyszörre feküdtek a ravatalon az édösanyám, mög az ipam. Temetés után az ipam tanyájába kerültünk, a rárósi út mellé. Az anyósom, mög a feleségöm öccsivel laktunk ëgyütt '55-ig. Ekkor az ëgyik szövetközeti vezetőnek mögtetszött a tanya és a földet betagosították. Minket kizavartak, a vezető mög beköltözött. Mert akkor ilyen ëgyszerűen möntek a dolgok.

A bátyám családjával ëgyütt elköltöztünk Körtvélyösbe, ahun üresen állt Rostás Márton tanyája. A 12 hold tartalékföldet csereingatlanként átadtuk ëgy orosházi embörnek. Körtvélyösbe mán csak 6 holdat béröltünk a Pamuk-tó fenekin. Vízállásos, rossz főd vót.

'56 áprilisában ëgy fölhőszakadás után a bemunkált fődön 80 centis víz állt, oszt az kivött mindönt. A beszolgáltatás annyira elvitte a termést, hogy könyérrevaló së maradt. A bótbul kosztoltunk. Az adót, mög a beszolgáltatást nem törvényösen, hanem pofára mérték.

Amikor a víz lëtakarodott a fődrül, utána vállig ért rajta a muhar. Ezt a gazt csak a pulyka szereti. A természet valamit visszapótolt, mert őszre soha nem látott, nagy, 12 kilós kanpulykáim löttek a muharmagon."

Ide kívánkozik Csorcsán Szűcs Imre egyik verse:

*„**VADRUCA KÖLT KÁKA TÖVÉN***

A búzámat learattam,
Elcsépeltem, be is adtam.
Belőle egy szem sem maradt,
Így járt, aki másnak arat!

A kenyerem boltban veszem,
Bár a búzát én termelem.
Jobban jön ki így az Állam,
Hogyha semmit sem hagy nálam.

Kukoricám alig termett,
Begyűjtenem mégis kellett.
Nem is maradt hízlalásra,
Kellett mind a »beadás«-ba.

A »hízó« – hóban legel,
Nincs számára más eledel.
Ha volna más ennivaló,
Nem is tudná: mire való!

Újvilág van épülőben,
Az életünk szépülőben.
Kissé nehéz az átmenet,
Nincs csak száraz répaszelet.

Sóshalom, 1952. december 5.”

Csorcsán Szűcs Imre így beszélte tovább a gazdasági megszorításokat:

„Összeírták az összes gabonát és hatósági áron mögvötték, ami potom pénz volt, majd arra biztatták a parasztokat, hogy helyötte szabad piaci áron vásároljanak a saját szükségletükre. Ëgyik gazda a másiktul igyeközött beszörözni a terményt és arra kényszerült, hogy jóval drágábban vögyön. Jó módja volt ez annak is, hogy ëgymást mögútáljuk.

A rekvirálások során még a fejadagot is elszállították. ‘52-ben elfogyott a kukoricám, mög a búzám, de a beszolgáltatást továbbra is mögkövetölték. Mivel nem tudtuk teljesíteni, még a fej alá valót is elvitték. Közben a szántót be köllött vetni, de a vetőmagbul ëgy szömet së hagytak. Kimérték, hogy ki, mekkora területöt és mivel vessön be.

A kihágási rendőrbíró azonnal ítélközött. Én is kaptam ëgy heti fogdát. Olyan jó társaságban még sohasë vótam, mint ott, de ezt a tapasztalatot mán más gazdáktul is hallottam. Akadt több nyelvet beszélő értelmiségi, világot látott utazó, író embör, pap, csupa olyan nagy tudásúak, akiket élmény volt hallgatni.

Az mentött mög az internálástul, hogy '52 nyarán, amikor arattunk, nagy volt az aszály és akarhogy vigyáztunk, nagy lött a szömveszteség. Ősszel aztán, amikor a föld esőt kapott, a szóródásbul annyira szép vetés kelt, hogy a mezőőr is ámuldozott. Olyan istenáldás volt ez, mint Mózes népinek a sivatagban az égbül hullott manna, hogy a szöm kicsírázott és vetőmag nélkül is időre lött vetés.

A kirótt beszolgáltatási kötelezöttség elmulasztása miatt elkobzás következött. 1955-ben elvötték a tanyát, a föld nagyobb részit, csak ëgy pár hold maradt. Ekkor Puszta-Feketehalomra[112] *az anyósomhon költöztünk át, ahun rajta kívül mán a sógor is ott szorongott. Gyűltek a vásárhelyi határbul a »kivert kutyák«. A tanyában nagy lött a zsúfoltság."*

„Írtam ëgy versöt a rekvirálókrul is – mondotta Csorcsán Szűcs Imre. – Itt őrzöm a fiókban.[113] *Vögye bele.*

TRANSZFERÁLÓK

Transzferálók jöttek hozzám
hárman a tanyámba,
Kívácsiak voltak nagyon
a pénzes bukszámra.
De, mert annak a tartalmát
nagyon kevesellték,
Az »elrejtett kincseimet«
kutatni elkezdték…
Széjjelhánytak minden holmit
s mindent sorra néztek,
Még az egérlyukban is
rejtett kincset véltek.
Végül mégis, hogy a kincset
sehol sem találták,
„Transzferálták« az ágyambul,
a dunnát s a párnát.
Öreg apám, aki ezt a »munkát«
végignézte,
Tisztes fejét csóválgatva,
a múltat idézte:
»Régente is voltak, akik ezt
megcselekedték,
Csak akkor az ilyeneket
rablóknak nevezték…!«"

[112] Hódmezővásárhely, Puszta-Feketehalom 1207. Özv. Tolnai Lajosné tanyája.

[113] A vers alatt nem volt dátum, de Csorcsán Szűcs Imre úgy emlékezett, hogy az 1950-es évek elején írta. (A verscím jelentése: „Végrehajtók".)

„Rekvirálni olyan szömélyt küldtek ki, aki életiben së látott kemöncét – folytatta a visszaemlékezését Csorcsán Szűcs Imre. – Nézögette, nézögette ëgy darabig, majd amikor kifogni látszott rajta a rejtély, mögkérdözte tűlem, hogy

»– hun van itt a bejárat?«

Azt gondolta, hogy ez a kúpos valami rejtökhely löhet és belé falaztuk a kincsöket. Mögmutattam neki a konyhában a kemönce száját. Elvöttem az előtét, oszt a koma belesött. Nagyon elkeserödött, mert csak hamut, mög ëgy hamvasztásra váró döglött tyúkot talált benne.

Még nevetségösebb, vagy siralmasabb dolog történt az ëgyik szomszédban. Mindön tanya körül van ëgy gödör, amibül az épületökhön a vályugot kiverték, amikor építköztek. Gyüttek az összeírók, möglátták a gödröt és fölbőszültek, hogy

»– a büdös paraszt, nem termel azon a területön, hanem vizet tart.«

Kiadták azonnal a parancsot, hogy

»– 48 órán belül be köll hányni a gödröt!«

A mélyedést csak úgy löhetött behányni, ha valahunnan fődet vött ki a gazda, de akkor ott újabb lapály keletközött. Az nem számított.

Akinek két tanyája volt, mind a kettőnél összeírták a teljes vagyont, így ëgy gazdaság kétször szerepölt, oszt utána duplán köllött beadni."

„Rákényszerítöttek bennünket a csalásra – beszélte Nagy György István. – '51-ben adóhátralék miatt az apámnak, de még az akkor mán nem gazdálkodó, betegös nagyapámnak is ëgy-ëgy tehenet köllött vóna beadni. Borzasztó nagy csapás vót. Hajnali 3-ig gondolkoztam azon, hogy lögyön a kettőbül ëgy tehén. Összesen két tehenünk vót, oszt mind a kettő jó tejelő, ezért nagyon sajnáltuk űket.

Éjszaka a szomszéd rossz, rúgós tehenivel kicseréltem az ëgyiket és másnap röggel azt hajtottam a beadási helyre, a volt Hajda vendégfogadó udvarába. Az átvövővel két papírt írattam. A tehenet az ëgyik szerint adóba, a másik szerint beadásba adtam. A két papírral mind a két hivatalt elintéztem.

A szövetközet előtt nagyon rosszul éltünk. Disznót nem vágtunk, mert mire a süldők mögnőttek volna, elvitték a végrehajtók. Az előírt beszolgáltatásnak csak a felit tudtuk teljesíteni. A nagyapám 107 666 forint 80 fillér büntetést kapott, »marhabeadás elmulasztása« miatt, akkor, amikor a tanyában mán 2 forint së vót. Csak amikor möggyőződtek rúla, hogy mindön üres, azután nem követöltek tovább.

Az ëgykori cselédöket, bérösöket, kanászokat mögkérdözték mindön család felül, ahun szolgáltak, hogy a gazdájuk milyen embör vót, hogyan bánt velük? A közléstül sok függött, mert aszerint bántak velük. Pedig higgye el, hogy a vásárhelyi parasztnál családtagként éltek a fogadott munkások. Még a túlméretözött összeírás së tudott sok »kulákot« kimutatni. Azt nem tudom, hogy Vásárhelyön hány volt, de arra pontosan vélekszök, hogy Kutason 198, Mártélyon mög 5."[114]

[114] Valamennyi idevonatkozó dokumentumot megsemmisítettek az egykori tanácsok, bíróságok, a különböző hatóság. Egyébként minden évben annyi kulák volt, amennyire szüksége volt a rendszernek; ahány parasztgazdaságot büntetni, tönkretenni akartak.

A gazdák a saját és az állataik életét igyekeztek menteni, amikor a rekvirálók elől a megmaradt kevés élelmet elrejtették. Ahol megtalálták, súlyos következményekkel: börtönnel, birsággal, vagyonelkobzással és megszégyenítéssel járt. Volt például eset, amikor a vásárhelyi Kossuth tér sarkán, a hajdani „Vadász" drogéria kirakatába hamuval összekent szalonnadarabokat raktak ki, mint „penészes" élelmet, és pocskondiázó föliratokat helyeztek el mellette a „népnyúzó, éhező társai elől dugdosó kulák" megcsúfolására. Az ilyen közszemlére kitett áru mellé egy alkalommal még az idős parasztasszonynak is ki kellett ülnie. Ez már olyan módszer volt, amelyet utoljára a feudalizmusban a közönséges bűnözők esetében alkalmaztak. (Pellenge, szégyenketrec, kaloda.) Vallomástevőink így beszéltek a „dughelyekről":

„Eltanulva a módszert a hajdani urasági cselédöktül, a gazdák is a száradó vizes gödrökbe, dugva vágták a saját disznójukat, akár a tolvajok, hogy még a szomszéd së tudjon rúla – mondta Kérdő Szűcs Ernő."

„Bán Márton cséplőellenőr, aki maga is parasztsorbul származott, úgy segítött rajtunk – emlékezett Nagy György István –, hogy a 75 kilós zsákokat 50 kilójával írta föl. Így a fölöslegbül 40 mázsa búzánk lött. A végrehajtó elől a polyvás kazal közepibe ástuk bele."

„A kazal tetejire hordtuk föl a mindönnapi önnivalót, a zsírt, könyeret, szalonnát. A szabad ég volt a kamránk. Ott ötte az avas – beszélte Csorcsán Szűcs Imre. – Akadt olyan gazda is, aki az önnivalóját olyan tanyába hordta el, ahun tudvalevőleg szögény zsöllérök laktak és oda nem járt a végrehajtó. Az ilyen esetben az a család dézsmálta mög a kosztot, mert az ártatlanok azok is éhösek voltak. A gabonát zsákba tőtöttük, oszt a kocsira ülésnek raktuk. Az ünneplő ruháinkat ládába rakva elástuk."

Olyan növények termesztésével kísérletezett az állam, amelyek a mi éghajlatunk és talajviszonyaink mellett eredmény nélkül maradtak. Kirívó példa volt a citrom, a gumipitypang és a gyapotültetvény. Az utóbbira Hódmezővásárhelyen jókora beruházással még egrenáló gyárat is telepítettek, de ezek a törekvések nagyüzemi szinten is kudarcot vallottak.

„Mögkötötték, hogy mit termeljünk. A szántó nagyságához képest köllött ipari olajnövényöket termelni – beszélte Kérdő Szűcs Ernő. – Kísérleti nyulak löttünk. A mi földjeinkbe több évszázados tapasztalat szerint legjobban a búzát, mög a kukoricát volt érdemös vetni. Sajgott a szívünk, amikor a rizsnek való vízzel kilúgoztuk a jó termőföldet. Héjja szomszéddal a búzát is kiszántatták, hogy a helyibe cukorrépát vessön. Olajlent, ricinust, kendört, napraforgót ringatott a szél búza helyött. Én akkor kerültem bajba, amikor jókora darabon gyomnövénynek számító takácsmácsonyát köllött vetnöm, mert fogalmam së volt arrul, hogyan köll azt termelni és mire lösz jó.

Dűlőbiztosokat jelöltek ki, akiknek java része olyan embör vót, akik világ életükben kerülték a munkát, ezért eredendően gyűlölték azokat, akik szorgalmasan dógoztak. Ezök az embörök figyelték a gazdákat. Nézték a vetés teljesítésit, de még a tanyába mögforduló vendégök nevit is följegyözték."

„Mán 1945 tavaszán kiadták a parancsot, hogy fél hold cukorrépát köll termelnöm – mondta Angyal Ferenc. – Azelőtt sohasë kínlódtak vele. Az ilyesmi csak összefüggő, nagy táblákon, gépi műveléssel volt gazdaságos. Régön a nagyúri birtokokon vetöttek ipari növényöket.

De a cukorrépánál is keservesebb küzdelmet hozott a rizs. A Nagy Szigetben, a csereföldön, '56 tavaszán nekiláttam ëgy hold földet gátakkal bekeríteni. Aki ëgy hold rizst vetött, az 3 hold szántó beadási kötelezöttsége alul mentesült. Úgy akartam, hogy annyi rizst telepítök, hogy a többi fődemön së lögyön beadási kötelezöttség. Kérdöztem hivatalosan, hogy géppel mennyiért építik mög a gátat, de csillagászati árat mondtak. Amire addig még nem volt példa, ekével, mög az éhös lóval nekifogtam magam.

Az ekével kétfelől összevetöttem a borozdát. Ëgy ugaron háromszor is végigmöntem, így magasodott a gát. Aztán az ugarbul lapáttal kihánytam a gátra a födet. Végül a lovakkal addig járattam a gát lábát, amég olyan kemény lött, mint a járda. Még így is előfordult, hogy éjszaka mögszökött a víz és a rizs ëgyrésze tönkremönt.

Ezt a rengeteg munkát mind ëgyedül végeztem. Sönki së segített, csak a nyomorúság hajtott. Mire elkészültem, oszt mögtermött az első hold rizsöm, mögszünt a beadás."

MEGALÁZOTTSÁGBAN, RETTEGÉSBEN ÉLNI

Az 1950-es évek első felében teljes volt a zűrzavar. Mindenki mindenkitől rettegett, sok ember vált besúgóvá, egyre több volt a följelentés. Lassan dicsősség lett a börtön, a kisparasztból is mártírt faragtak, s az emberek maguk között azt számlálták, hogy ki nem ült még, mert az gyanússá vált. A rekvirálók önkényes garázdálkodással végezték botrányos munkájukat. Védtelenné vált az egész tanyavilág népe.

Kérdő Szűcs Ernő ezekre emlékezett vissza:

„Kiss István nevű kisparaszttul 20 tojás hátralék miatt az összes gabonáját elvitték.

Aki az adóját kifizette, annak újra kiküldték. Akadt olyan gazda, aki ëgy évben négyször fizette ki a »hátralékát«, mind addig, amég az utolsó fillért is odaadta, akkor vitték el adóhátralék be nem fizetése miatt.

Ha a paraszt okoskodott, oszt a földet mögosztotta, hogy a nagy terhöktül szabaduljon, és ëgy részit kiadta haszonbérbe valamelyik fiának, a másik följelentötte és magas jövedelmi adót nyomtak rá."

„A Pusztán a Mózeshalmi-dűlőben, a Rózsa tanyába kimöntek a végrehajtók – beszélte Nagy György István a szinte folklór jellegű történetet. – Ëgy nő is volt köztük. Kincsöket kerestek. Mindönt földúrtak, de sömmit së tanáltak. A rekviráló nő az ëgyik öreglányt mezítelenre vetkőztette és a harapófogóval tipködni kezdte a szömérömtestirül a szőrt. A lány szégyöniben és mögalázottságában utána beleugrott a kútba."

A korszak mintegy összefoglalásaként nézzük meg egy olyan özvegyasszony sorsát, akinek a háborúban halt el a férje. Török Imréné Kovács Margit így emlékezett vissza:

„1941-ben, miután mögesküdtünk, anyósom Bocskai utca 15/a. számú házánál laktunk ëgy darabig, ahun ëgy szoba állt röndölközésünkre, mert férjem nagyapja, Tárkány Szűcs István még élt és ő ëgyedül két szobát használt. A munkahelyünk azonban mindég a tanya maradt, oda röndszörösen kijártunk dógozni, mert abbul éltünk, ami ott termött; de a bejelentött lakásunk a városban volt.

A háború után özvegyön, gyerökökkel kilakoltattak. Az volt az indok, hogy »a tulajdonosnak tanyája is van«. Amikor karomon a legkisebbel kiérköztem apósom mártélyi tanyájába, három apró gyerök és négy fölnőtt élt ëgyütt. A menekülés hónapja alatt, Kistele-

kön, a szőlősgazda házában hozzánk csatlakozott ëgy magányos asszony, Németh Mária, aki cselédként szolgált addig. Eltartása fejében velünk gyütt Mártélyra. Hozzászokott az irányításhon, így önállóan nem igön végződött, csak amivel mögbiztuk. Besegítött anyósomnak a házi munkákba és nekünk a jószágellátásba. Amit mögcsinált, azt böcsülettel végezte.

Két tehenünk, két lovunk, néhány birkánk volt és a mögmaradt aprójószág. Anyósom arany karkötőjin cseréltünk ëgy tejszeparátort és vajat készítöttünk. A gyerökök itták a lëfölözött sovány tejet. A napi kenyérfejadag 40 dëka volt. Ez a nehéz paraszti munka mellett csak úgy lött elég, hogy a gyerökök még kicsik vótak és nem ötték mög mind a részüket.

A legkisebb fiam súlyos középfülgyulladást kapott és kétször köllött vele mögműteni. A pénznek mán annyira nem vót értéke, hogy azt az orvosok el së fogadták. A kezelésökért hízott libával fizettem. Mindönféle orvoslásért fizetni köllött. A kisgyerökök sűrűn mögbetegödtek, de nem volt rá löhetőség, hogy szaladjak velük a doktorhon, mert mindön pénz az adóba köllött. Otthon kezelgettem űket, a régi gyógymódok szerint. Ha nagyon belázasodtak, hidegvizes borogatást raktam rájuk, de gyógyszerre nem futotta.

Az én nevemön nem vót ëgy öl föld së, az elhalt férjemén is csak 2 hold. Sömmiféle vagyonnal së röndölköztem. A végrehajtók naponta, másnaponta járták a tanyákat. A gazdák voltak beosztva tanyasor szerint, kiknek kocsival köllött űket fuvarozni. Röndszörint ketten möntek ëgyütt és gorombáskodtak. Amikor hozzánk gyüttek, hiába voltam vagyontalan, mivel ëgy háztartásban éltem az apósomékkal, ugyanúgy végrehajtottak az én ingóságaimbul is, akar az üvékbül. A párnáimat is kiszödték a kisgyerökök feje alul. A kapzsiságuk nem ösmert határt. Amikor mán nem vót rekvirálni való, de fizetni së tudtunk, elvitték az apósomat Szentösre és 4 hanópig ült börtönben."

Megkértük Török Imrénét, hogy beszélje el, ezekben az években hogyan telt el egy munkanapja fölkeléstől nyugovóig? Emlékeit így foglalta össze:

„A kelés, fekvés nem volt olyan möghatározott időpontban, mint manapság. A három kisgyerök általában ëgyszörre volt beteg és igön sűrűn. A házilagos kuruzsolás miatt a szamárköhögéstül a vörhenyig mindönféle gyerökbetegségön átestek. Amikor az ëgyik végre elaludt a láztul, fölsírt a másik és végül mind a három ordított. Hajnal felé, amikor a fáradtság elnyomott volna, kelni köllött a jószágokhon. Szöröncsére az anyósomék nagyon szerették a gyerököket és nem volt baj, hogy űket së hagyták aludni. Napközben mög sokat ***bajdorgatták*** a kicsiket, amivel rajtam segítöttek.*

Röndszörösen hajnali 4 órakor keltem, még télön is. Először a jószág alul kidudváztam, majd a lovak, tehenek vakarása, lëmosása és ötetése következött. Ebbe segített Németh Mária is. Mán a fejést ëgyedül végeztem. Közben ősztül tavaszig a kemöncét köllött kora röggelönként befűtenöm. Ezután gyütt a jószágitatás.

Amikor kint elvégződtem, következött a gyerökök ellátása. Velük, kapkodva, pár falatot faltam röggelizés címin, majd a takarításhon láttam. Nagy dologidőben az apósom ilyenkorra mán mögindult a földre és igyeköznöm köllött, hogy követhessem. Ëgyütt kapáltunk, arattunk. Amég apósom birta, ő kaszált, én a ***markot vertem****; de a szénagyűjtés, trágyakihordás és mindönféle gazdasági munka is az én föladataim közé tartozott.*

A tiszai hullámtérben pár száz négyszögölnyi gyümölcsösünk volt. A korai fajtáktúl az ősszel érőkig, különböző gyümölcsök terömtek. A fákat én gondoztam és a termést értékösítöttem. Amikor röggel a tanyában elvégződtem, biciklivel ***garabolyokban****, szatyrokban hordtam a gyümölcsöt heti három alkalommal a piacra.*

Az elkészítött vajat adagolni köllött és én hordtam be a városba a házakhon, a mögröndölőknek. Röndszörösen, hetente háromszor köllött vinnöm nagyobb dologidőben, de ögyébként ötször is fordultam a város, mög a tanya között. Ez ëgy-ëgy alkalommal 25 kilóméter biciklizést jelentött.

Mikor az árút széthurcoltam, utána anyósom édösapjához, Tárkány Szűcs Istvánhon möntem, aki '950-ig ëgyedül élt a Bocskai utcai házában. Az öregnek mögfőztem ëgy-két napra, kitakarítottam, tisztát vittem. Innen möhettem az én szüleimhön, akik szintén idős, elesött embörök vótak. Különösen a nyári, nagy munkák idejin köllött nekik is segíteni.

A munkanapba bele köllött férni a hivatalokba járásnak is. Mind az apósomék, mind az apámék ügyes-bajos dolgait én intéztem. Fél napokat ácsorogtam a hivatalok folyosóin, miközben az ëgyre röndszörösebben jelentköző adóügyeket, beadást, vágási engedélyt, vagy ögyéb hivatalos dolgokat intéztem.

Jóformán egész napra ott köllött hagynom a tanyát, benne a kisgyerököket. A jószágot kipányvázták a gyöpre, az el volt ott napközben, csak itatni köllött. Szöröncsés vótam, hogy anyósomék valóban nagyon szerették a gyerököket és gondjukat viselték. Az ebédöt az anyósom főzte. Időszakosan ëgy 10 éves forma kanászgyerök segített a tanyán a jószágok ellátásában. Napszámosra, idegön munkaerőre nem tellött.

Délután 4-5 óra körül értem ki a tanyára. Télön bizony gyakran rám sötétödött és ëgyedül ***batramáskodhattam***** a kihalt országúton. Az el nem végzött munka mögvárt. Először is a jószágok esti ellátására, majd a fejésre került sor. Ezután a gyerökökkel törődhettem. Amikor lëfektettem űket, elkezdtem a fonást, varrást.*

Mögnyírtuk a birkát. A ***magyarfajta***** mellett, akkor mán merinóit is tartottunk. A gyapjút magam mostam. Mög së tudnám mondani, hogy hány lébül köllött kimosnom, hogy tiszta lögyön. Ehhön a kanálisbul vödrökkel hordtam a lágy vizet, mög dézsákba esővizet gyűjtöttem. A mosást* ***lúgszappannal***** végeztem. Ez olyan erős, maró szer vót, hogy a kezemön hártyavékonyságú lött a bűr és kirepedözött.*

A gyapjút kártoltattam, majd mögtanultam rokkázni és magam ***fonytam****. Nyáron 9-10 óra körül feküdt lë a család, télön az éjfél még a rokka vagy a varrógép előtt talált. Még '36-ban vöttünk ëgy Singer varrógépet. A keresködő mindön vásárlónak 2 hetes tanfolyamot tartott. Mögtanították velünk a gép kezelésit és a varrás elemeit. A gyerököknek, de még nekünk, fölnőtteknek is magam varrtam mög a ruhákat.*

Amég a gyerökök kicsik vótak, a pëlënkákat, kisingöket mindég ëgyedül mostam. Akkor még nem volt Hypó. A foltos pëlënkákat gyöpre, ződ növényre köllött ráteríteni, mert attul teljesen kifehérödtek. Szinte szömlátomást kiszítták a kelmébül a foltokat a levelek. A nagyobb ruhákat, lepedőket persze forraltam.

Mosás, varrás után lëfekvéshön készülődtem. Az apósom maradt föntlegtovább. Éjfélkor kint olvasgatott a konyhában. Nagyon szerette a könyveket. Művelt és bohém embör vót, aki úgy gazdálkodott, hogy a vagyont mögélhetésnek tekintötte, de nem gyarapította. A történelöm őt igazolta.

Németh Mária a konyhában aludt, a család többi tagja bent, a szobában. Középen páros ágy állt. Ëgyikben én feküdtem ëgyedül, a másikban, mellettem az apósomék ketten. A közelömbe volt ëgy kiságy, abban aludt a legkisebb gyerök, a két nagyobb mög ëgyütt a sarokban lévő nagyágyban."

A birtok és a család további sorsáról így beszélt az özvegyasszony:

„A 25 hold földbül 4-5 holdon búzát, ugyanennyin kukoricát, 2 holdon árpát, ëgy holdon lucërnát termeltünk, a többi legelő volt. Szöröncsénkre ipari növényöket nem köllött vetni. Ezt mind magunk munkáltuk be. Csak a csépléshön hívtunk segítségöt, amit vissza is adtunk. A cséplés volt a legnagyobb gond, mert a jegyrendszert nem vötték figyelömbe, és a munkásoknak a törvény szerint naponta ötször köllött önni adni. Csupa komédia volt az egész, mert ez azt jelentötte, hogy két óránként öttek, pontosabban nem dolgoztak. Eleinte fogyott az étel, de azután csak a préda mönt, közben mink a szó szoros értelmiben kornyadoztunk.

A gyerökök nőttek, iskolába a kilóméterre lévő Mártélyra jártak be. '50-ben elhalt az anyósom. A 25 hold fődbül 12 volt a nevin. Mivel az örökség után járó százalékot nem tudtam befizetni, ezt a birtokrészt fölajánlottam az államnak. Ez a föld a falu alatt volt és pár év múlva kiosztották háztelköknek. Ráépült az új falu ëgy része.

A Bocskai utcai házban, apósom lakrészibe újabb lakót telepítöttek, majd később azzal az indokkal államosították, hogy a tulajdonos nem lakja, holott előtte kitelepítöttek a tanyára. Ha így nézzük, a fél ország »kitelepített« volt.

Az apósom újra nősült '52-ben, feleségül vötte Németh Máriát. Apósom új családot alapítva, én tovább nem maradtam ott, hanem fogtam a három gyerököt és hazaköltöztem a szüleimhön Vásárhelyre, a Mátyás utcai házukba. Tíz éves munkám után, ëgy fél disznóval »végkielégítve«, sömmi nélkül gyüttem el. Ettül kezdve a szüleimnek hasonlóképpen mögröndült anyagi helyzetit próbáltam röndözni, de újabb tehör és sikertelenség szakadt a nyakamba.

Nálunk szintén lakásgondok voltak. Amikor 1950-tül Vásárhelyön működött a Csongrád Megyei Tanács, ennek ëgyik dolgozóját költöztették szüleim helyire, űket pedig ëgy villany nélküli, pici udvari lakrészbe dugták. Az utcai 3 szobába 2 lakó élt. Az ëgyik, amikor elköltözött, úgy adta el örökáron a lakást, minta telekkönyvileg az üvé lönne, de az ilyesmi akkor nem számított. Amikor a Megyei Tanács Szögedre költözött, akkor möhettünk vissza az utcai, maradék házrészbe, de az udvari nyári konyhába újabb lakó került havi 10 forintos bérleti díjat fizetve, aki ezt a részt '78-ig lakta. Ekkor szanálták és az értékit a lakók miatt 80 000 forinttal csökkentötték.

De maradjunk még '52-nél. Gyütt a békekölcsön. Közbevetőleg el köll mondanom, hogy a nővéröm még '41-ben gyerökágyi lázban szenvedött. Hónapokig kezelték és ëgy tehén ára rámönt a gyógyíttatására. Később azzal kárpótolt apám, hogy vött neköm ëgy tehenet. Amit eddig a végrehajtók elül mög tudtam menteni, most el köllött adnom a marhát, hogy az apámra kirótt békekölcsönt jegyöztetni tudjuk. Aki ennek nem tött eleget, azt spekuláció, vagy szabotálás miatt előbb-utóbb lëcsukták,

Közben a földet állandóan cserélték. Belső-Örzsébetön, a Nyomásszélön, Tanya 782/a számon volt apámnak ëgy régi tanyája és 28 kishold jó minőségű, 25 aranykoronás földje. Amikor az első világháborúbúl, mint vitéz gyütt haza, szolgálati érdemiül Batidán

az állami tartalékfődekbül 20 kishold gyönge minőségű legelőt kapott, és örökölt a rárósi út mellett, Öthalmon 5 hold szántót.

A csereingatlant mindég több tagban, ëgymástul távol adták. A legmesszibb esőket apám fölajánlotta, így '52-re az egész vagyon 16 holdra csökkent, de még ez is mekkora tehör vót!

1952-ben mindön elfagyott. Még a beleszórt vetőmagvakat së adta vissza a föld, de az adó és a beszolgáltatási kötelezöttség szorított. Anyám súlyos szívbeteg, apám szív- és tüdőasztmás vót, ők mán nem dolgozhattak.

1953-ban elmöntem a kultúrmérnöki hivatalhon munkát vállalni, hogy pénzünk lögyön. Változó munkahellyel, naponta esőben, sárban 20-30 kilométeröket biciklizve, a rizstelepítésökön segédmunkásként dolgoztam. Betont kevertem, csatornát ástam, mikor mit köllött. Ezért havonta 800 forintot kaptam. Ebbül tartottam el hatodmagammal a családot. A belső-örzsébeti tanyában ***negyedös***, ***harmados*** *lakott, aki a maradékfődet művelte.*

Közben ëgyre kopott a föld, a tanyalakók nem művelték tovább és apám betegsége tragikusra fordult. Ott köllött hagynom a havi fixös állást, hogy apámat gondozhassam, a jószágokat ellássam, és a maradék 5 holdnyi csereföldet most mán teljesen ëgyedül mög-műveljem. Ez a darab föld szintén az örzsébeti útfélön volt, de az árván maradt tanyától távol.

Röggelönkint befogtam a kocsiba és mögindultam a fődre. A legnehezebb, férfiaknak való munkákat végeztem, többek között kaszáltam. Dolgom végeztivel a tanyába is mög köllött fordulnom, hogy lássák a használatát, különben föltörték volna. A ház-föld-tany-ház között naponta oda-vissza kerge birkaként 30 kilométeröket forgolódtam, rázódtam a parasztkocsin, amit természetösen én hajtottam. Szöröncsére a legidősebb, 15 éves fijam, ahogy kimaradt az általános oskolábul, a továbbtanulási vágya helyött, '960-ig nagy segítségömre volt. Átvötte tűlem a kaszát és ő aratta lë a búzát, árpát.

Az ëgyik lovam a sok koplalástul mán olyan beteg volt, hogy éjszakára föl köllött kötni a nagygërëndához, különben röggel nem bírt vóna talpraállni. Mán csak avas törekkel tudtam ötetni. Hetente ëgy-két nap az összespórolt, csészényi cukoradagunkat öntöttem rá a törekre, ez adta neki a kalóriát. A ló így is tovább romlott és az ëgyik éjszaka, ahogy fölkötve vergődött, eltörte a nyakát.

Amég én a földdel kínlódtam, otthon az anyám látta el a háztartást. A kosztot be-osztottuk. A gyerökök most kerültek serdülőkorba és jó étvágyuk vót. A fiúkat akkor köllött lëinteni és elhajtani az asztaltul, amikor a legjobban esött nekik a falat, mert különben a lassabban övő nővérük, mög beteg szüleim elől elötték vóna.

'54-ben möghalt apám, nem sokkal azután, hogy otthagytam az állásomat. Annyi pénzünk së volt, hogy eltemethessük. Rokonok, szomszédok adták össze a végtisztösség költségeit. 8 000 forint adóhátralék maradt utána, ami vagyont jelentött. A törlesztés, az újabb adók és a beszolgáltatás a háztul is mindön tartalékot kiürített. 1956 tavaszán mán úgy álltunk, hogy a börtöntül nem menekülünk.

'57-ben gyütt a »piros törlés«, vagyis piros színű ceruzával mindönkinek az adó-lapjára följegyözték, hogy az '56 őszéig fönnálló összes tartozását eltürülték; majd a gazdasági »bűntényökért« ülő emböröket is rehabilitálták.

A mögterhölésök csökkentek, de akkorra mán mindönki úgy kikészült anyagilag és idegileg, hogy a további gazdálkodás csak kínlódás volt. Én is keservesen nyűglődtem még 1960-ig a földdel és mögváltás volt, amikor a Dózsa szövetközetbe növényápolónak beléphettem. Anyám járadékos lött, de '61-ben, az átélt izgalmak és mögpróbáltatások hatására beteg szíve végleg mögállt."

9.
TSZCS SZERVEZÉS ÉS A SZÖVETKEZETI ÉLET KEZDŐ ÉVEI

A paraszt, akár egy holdon, akár ezer holdon gazdálkodik, görcsösen ragaszkodik a földhöz. Ebben törpebirtokos és nagygazda között nincs különbség. A föld neki nemcsak vagyon, magántulajdonának fő képviselője, amint ezt közel fél évszázadig egyoldalúan állították. Az érzelmi kötődése legalább olyan súllyal tevődik hozzá, s ez szintén kettős. Az őseik is ezt a földet törték és az ő kezük munkája is benne van. A föld elődei testét-lelkét magában rejti, minden röge feléje kiált és szeretetre, tiszteletre ösztönzi. A gazdának a föld és a rajta élő családja együtt a hazát jelentötte, amiért vérét is áldozta. Másrészt a föld számára az élet. Ahogy Kérdő Szűcs Ernő megfogalmazta: *„a létfönntartást biztosítja."*

Ez a sokszálú ragaszkodás, a hagyományos paraszti életmód évszázadai alatt kristályosodott ki és egyben meg is merevedett. Más világot még hírből sem ismertek, hiszen minden haladó gondolatot gondosan titkoltak előlük, terjesztőit pedig üldözték.

Népünk életében az államalapítás és az erőszakos keresztény hittérítés óta egyetlen történelmi esemény – beleértve a tatárjárást és a törökdúlást – sem járt olyan gyökeres belső változással, mint ez a „második honfoglalás"; az egyéni termelési módról való áttérés a közösségi gazdálkodásra; a néhány holdas saját föld helyett több ezer hektáros állami vagy szövetkezeti vagyon részeseinek lenni; irányító gazda helyett beosztott dolgozóvá válni, illetve az egész addigi életformát otthagyni. Az Isten nagyon szerethette a parasztokat – talán azért, mert nem véletlen, hogy ők jobban ragaszkodtak ahhoz a földhöz, amelyből Alkotójuk megteremtette őket –, mert kíméletlenül ostorozta valamennyit, letudván bűnüket e világon, hogy boldogságot nyújthasson nekik odaát. Nem véletlen, hogy a 394. zsoltárukban így énekeltek:

„…Azt bünteti, kit szeret,
Máskép ő nem is tehet…"

Ennek a bonyolult társadalmi átalakulásnak természetes körülmények között lassúbb és hosszabb érési folyamata lett volna, mint, ahogy azt az akkori társadalmi vezetők forradalmi jellegűen végrehajtották. A gyors változást kíméletlenül és erőszakosan sürgették. Az átalakulást a meggyőzés és kivárás helyett társadalmi és gazdasági föltételek nélkül kényszerítették.

Ez súlyos tévedés volt, de alapvető hibák történtek a helyi túlkapások terén is, amelyet a pártállam hatóságai sunyi módon elnéztek és megtűrtek. Nem csoda, ha ez a helyzet országszerte sok százezer elkeseredett embert nevelt és ártott a szövetkezeti mozgalomnak is. Olyan kezdeti nehézségeket szült, amelyekre senki sem számított.

Az sem csoda, ha a parasztok emlékezetében a szövetkezeti mozgalom két szervezésének korszaka gyakran összekeveredett. Néha a legjobb emlékező tehetséggel rendelkező adatközlők is el-eltévesztették az 1950-es és az 1960-as évek szövetkezeti életformára való áttérésének sok-sok eseményét. Nem volt véletlen, hiszen olyan sebeket kaptak, hogy azok később már a kérdésekre is újra fölhasadtak. Az erőszakoskodás nem tűnt el. 1959 őszén és telén még nem egy vásárhelyi gazdát megvertek, embertelenül megkínoztak azért, mert a földjét nem akarta a közös gazdaságba bevinni.

Sok kiváló paraszt végleg otthagyta a mezőgazdaságot. Falun, városon, iparban, kereskedelemben, közlekedésben, a nők egy része pedig többnyire a mindig létszámgondokkal küzdő egészségügyben helyezkedtek el. Mások lassan beletörődtek sorsukba. Lassanként megtalálták a boldogulásukat. A szorgos parasztok ismét fölvirágoztatták a magyar mezőgazdaságot, és a ráfizetéssel dolgozó ipart is ők tartották fenn. Az 1970-es évek elejétől emelkedett az életszínvonaluk, vele együtt az egész lakosságé. Közben a hajdani gazdák sorban kiöregedtek és az élők sorából eltávoztak. A mezőgazdaságban dolgozók kicserélődtek és megszületett az új társadalmi réteg, a rövid életű *szocialista mezőgazdasági munkás*. Az 1970-es évek végétől, az 1980-as évek elejétől a magyar mezőgazdaság ismét hanyatlani kezdett.

Néhány őszinte vallomáson keresztül kísérjük végig ezt az újabb társadalmi átalakulást az 1949-es évtől, a legnehezebb vajúdásoktól, az 1970-es évek közepéig úgy, ahogy azok az emberek látták és érezték, akik részben vagy teljességgel végigélték. Akik eleven résztvevői voltak történelmünk ezen korszakának.

„VESSZŐFUTÁS”

Csorcsán Szűcs Imre egy idevágó versét közöljük:

„TAGOSÍTOTTÁK A FÖLDEM

Tagosították a földem,
Elvette a tsz tőlem.
Ám helyette többet adott,
Egy darabért hat darabot.

Szőrháton is van egy darab,
Azt érem el leghamarabb.
Ha elérem, föl is szántom,
Ott aratok én a nyáron.

Gyere el velem Szőrhátra,
Nézz el a földemen, hosszába,
messze látsz azon, ha nézöl,
Háromszáz és huszonhét öl.

Ám, ha szélességit nézöd,
Úgy már nem köll messze néznöd,
Mert, ha lépnél többet hatnál,
A mezsgyén már túlhaladnál.

Gondolkozom, hogy csináljam?
Keresztbe, vagy hosszant szántsam?
Ha keresztbe járok rajta,
Eke, ló nem fér el rajta.

Ha hosszába szántom végig,
Egyszer érek vissza délig.
Hosszú fogás, kevés forgás,
Ez lesz mégis a megoldás.

Halad már a szántás szépen,
Ekét, lovat kölcsönkértem.
Nem hajszolom őket agyon,
Ha fölszántok, visszaadom.

Nem sok van már ide hátra,
Szántatlan csak egy barázda,
De az idő nagyon telik,
Az est gyorsan közeledik.

Most azután, hogy csináljam?
Elhagyjam, vagy végig szántsam?
Lemondjak egy barázdámról?
Vagy pedig az éjszakámról?

Menjünk haza, »Durcás«, »Bogár«!
Engem otthon menyecske vár.
Az egész föld inkább vesszen,
Mint, hogy itt ránk esteledjen…”

Micsoda kiábrándultságon mehettek keresztül ezek az emberek, amikor közülük az egyik legintelligensebb úgy határoz, hogy *„inkább az egész föld vesszen, mint hogy rá esteledjen”*. Ez a magatartás azelőtt elképzelhetetlen volt. Ha beleszakadt is, előbbre való volt a földje, mint önmaga, vagy szeretett lovai.

Hegedűs László adatközlőnk elbeszélte, hogy Kopáncson, a VII. dűlőben, Gorzsa-tanya 352. sz. alatt volt Székely Ferenc nagyapjának a tanyája 11 kat. hold földdel. Ebből 2 holdat a tanyatelek tett ki.

„Atyám 1869. november 30-án született és 98 éves korában, 1967 májusában halt mög – kezdte a gyermekkori visszaemlékezését. – A szomszédban, a 351. szám alatt lakott Battancs György szomszéd, aki örökség útján jutott 22 katasztrális hold földhöz. Artézi kutas volt, teljes gazdasági fölszereléssel. Nőtlen volt. Először két lovát vitték el, mög a gazdasági fölszerelésöket. Utoljára ëgy fehér kutyát és ëgy kis vöröset, mög a macskát láttam a tanya körül. Mivel a környékben csak ott volt artézi kút, az ivóvizet onnan hordtuk.

1950 őszin történt. Borzasztó kutyaugatás, hangos beszéd hallatszott, úgy este 6 óra körül, már sötétben. Mindjárt rohannak ki. Battancs Gyuri bácsi és ëgy idegön fiatalembör viaskodott a kutyákkal. Gyuri bácsi kísérte át a fiatalembört, aki a ködös őszi estén az ő tanyájába tévedt be lóháton, mint répaszerződtető. Az öreg akkor mán nagyon elhanyagolt külsejű volt, nagy torzonborz szakállal. Mind a ketten úgy féltek, hogy szinte röszkettek. A fiatalembörnek mink adtunk szállást, a lovának mög Gyuri bácsi.

Édesapám kísérte Gyuri bácsit, aki elmondta, hogy azt hitte, hogy partizán, és őtet éjszaka lë fogja gyilkolni. A fiatalembör mög azért ijedt mög, mert, ahogy a szobába lépött, az asztalon az adó-végrehajtási papírok tetejin ëgy nagy disznóölő-kés volt, amit az öreg ijedtiben gyorsan az iratok alá dugott. A fiatalembör azért kérte, hogy nincs-ë a közelben másik szomszéd tanya, nëhogy éjszaka Gyuri bácsi lëgyilkolja.

Föltűnő volt a gazdáknak ez a lëépülése. A nagyszülőktől és szülőktől hallottam, mint kisgyerök, hogy az adótartozás miatt vitték el végül Battancs Gyurka bácsit. Negyvenezör forint adótartozás miatt 9 évre ítélték. A Csillagba került. Az üresen maradt tanyában a Dózsa téeszbül Gulyás nevű embör családjával ëgyütt beköltözött ide. Utólag elgondolva, azzal a föladattal, hogy a téeszt mögszervezze, mivel ebben a határrészben még nem volt, csak a hódtói-csatorna túloldalán a Vörös Partizán.

A téesz valahogy nem akart mögalakulni. 150 katasztrális holdnak köllött möglönni, hogy a téesz mögalakulhasson. Ëgy októberi napon kukoricatöréskor este átgyütt Gulyás szomszéd segíteni, fosztani. Elbeszélgetve, mikor el akart mönni, édesapámnak azt mondta, hogy holnap röggel a rendőrségön jelenteni köll neki, hogy mögalakult-ë a téesz? Elmondta, amennyiben nem, akkor a holnap estét öt embör: Füvesi István, Battancs Pál, Mónus Áron, Dóda Bálint, mög édesapám mán nem éri mög a tanyában, és a lámpafénynél nagyapám, a földtulajdonos, azt mondta, »– nem éri mög, hogy ezöket az emböröket elvigyék«, aláírja a belépési nyilatkozatot, mert Gulyásnál éppen »véletlenül« volt ëgy.

Mögalakult a Jólét Útja Termelőszövetközeti Csoport. A központja Battancs György tanyája volt. Ez 1954 őszin volt. Két évig nyűglődött. Gazos Bálint volt ëgy időben az elnöke. 1956. október 19-én, péntökön közgyűlés volt, ëgy banki tisztviselő, valamint Pálfi Sándor batidai tanácselnök jelenlétiben. Vita volt a gazdálkodásrul, mert eredmény nem volt, és a tagság möglepetésire a tanácselnök javasolta, ha nem tudnak ëgyütt dolgozni, oszoljon föl a téeszcs. Öt perc múlva kimondták a »boldogító igent«, a föloszlást. Utána mán tagosítás volt 1959 novemberében."

„1951 nyarán »különlegös aratás« volt – emlékezett vissza Kérdő Szűcs Ernő. – A földekön az asszonyok dolgoztak. Némelyiknek még a kaszát is mög köllött fogni. Az embörök ugyanis a »napot lopták«, mert ahun vótak, ott së dolgoztak. Jóformán az egész határ férfinépsége a börtönben volt. Szömélyválogatás nélkül. Nem a vagyon, hanem a szakma számított: az, hogy az embör paraszt lögyön. Bár mondogatták, hogy »ha nincs kulák, majd csinálunk«, mégsë kuláküldözés volt ez mán, hanem paraszthajszolás.

Ezután gyütt a nagy zaklatás. Mindön ingóságot elvittek, majd a tanyámbul is kikergettek. A földet a Szántó Kovács szövetközetnek adták át. Még a saját lovam, kocsim së kaptam el arra az időre, amég a mögmaradt néhány bútort hazahoztam. A jó szomszédok segítöttek rajtam."

Nagy György István, mint kívülálló, távoli rokon, így emlékezett vissza a hazaköltözés utáni első látogatásra:

„Amikor Kérdő Szűcs Ernő tanyáját elvötték, csereingatlanba odaadták Kovács Lajosnak, akinek a felesége Szőke Julianna rokona volt a Kérdő Szűcs családnak. Kérdő Szűcs Ernő bemönt hát hozzájuk, a volt tanyájába és azt kérdözte az atyafiától:

»– hallja-ë, kend Lajos bátyám, melyönk van most itthon, én-ë vagy kend?«"

„Még furcsább eset volt Szilágyi Ernő kilakoltatása – folytatta a megtörtént esemény elmondását Nagy György István. – A gazda hazamönt a piacra a feleségivel. A tanyába nem maradt sönki, ezért az ajtókat gondosan bezárta. Amég a városon jártak, embörök gyüttek az állami gazdaságtul. Föltörték a tanyát, majd az idős házaspár mindön ingósságát, bútorokat, ruhákat, edényöket ëgy kupacba kihányták az udvar közepire, és újra lëlakatolták a tanyát.

Hazagyün Szilágyi Ernő, látja a ***bëtyárvásárt****. Mönne a házba, de az ajtón új lakat lóg. Az asszony ott jajveszéköl, a kutya keservesen vonyít.*

Szilágyi Ernő mög së mukkant. Fölült újra a ***bakra****, oszt bemönt a gazdaság központjába. Az irodában éppen grafikonokat rajzoltak az életszínvonal emelködésirül, ezért az öreg órákig állt az ajtó előtt.*

Mire végre szóhon jutott, kérdözi az igazgatót, hogy hova mönjön, mert neki a városon nincs háza, a közelebbi rokonok mög mind elhaltak. Így felelt rá az igazgató:

»– van ölég üres tanya a gazdaság területin. Válasszon ëgyet, oszt költözzön bele.«

»– Csak, hogy mindëgyiket lëzárták – mondta Szilágyi Ernő. – Oszt, ha én töröm föl, azért újra börtönbe zárnak!«

Hozzátöszöm, hogy az öreg, mint kulák addigra mán ösmeretségbe került a rabkoszttal. De a vezetők tovább erősködtek a törvénytelenség mellett, a gazda idegei mög borzolódtak, ha arra gondolt, hogy ezt el köll követnie.

»– Adják írásba« – nyögte ki.

Az irodában szabadulni akartak tűle, ezért odaszólt az ëgyik a főnökinek:

»– ugyan adj mán neki ëgy papírt, ha abba hisz. Úgyis kitürülheti vele a s…it!«

Szilágyi Ernő mögkapta a »betörésrül« a fölhatalmazást. Fölült újra a bakra, oszt elindultak dűlőrűl dűlőre új hazát keresni. Mög is néztek néhányat, de ëgyik së tetszött, a Nyalka mög irányítás nélkül is hazafelé tartott. Ernec bátyánk szeretött a pohár fenekire nézni, oszt mögszokták a lovai, hogy hazamönetben, ha a gazdájuk elbóbiskol, maguktul kitanáljanak. Amikor most befordultak a tanyájuk udvarába, lëszállt az öreg a kocsirul és azt mondta a feleséginek, hogy

»– hallod-ë, ***hékám*****, itt a papír a zsebömbe, hogy akarmelyik üres tanyát föltörhetjük. Neköm ez tetszik a legjobban.«*

Lëverték az ajtórul a lakatot, oszt visszahurcolkodtak. Haláláig osztán nem háborgatta sönki. Elmélyült barátságban élt a maga nevelte szöbbnél szöbb lovakkal."

Amikor a szocializmus meghirdette az *osztályharcot*, ezzel nem tett mást, mint bevezette az egyik 20. századi *apartheidet*. Amíg a Dél-afrikai Köztársaságban a bőr színe, illetve a származás volt a meghatározó, addig hazánkban, az 1950-es években a vagyon és a más politikai nézet. Előbb megbélyegezettként ki kellett válniuk a közösségből (jelen esetben kuláklistára kerüléssel, amely olyan volt, mint az ausztráliai bennszülötteknél a

közösségből száműzendőre *mutatófával* rámutatni), és szenvedni, majd azoknak el is pusztulniuk, akik nem a szocializmushoz tartozó proletárok voltak, vagy akik a kommunizmus eszméjét nem vallották magukénak.

Ősi késztetésünk szerint, ha egy csoportban fajunk minél primitívebb egyedei kerülnek domináns helyzetben, rajtuk a biológiai törvények annál inkább eluralkodnak a humánum rovására, és az uralkodó többség tolerancia nélkül kikezdi, kilöki magából a mássága miatt kisebbségbe vagy hátrányba került egyedeket, illetve akár az egész csoportrészt. Az 1950-es években ez történt a gazdatársadalommal is.

Hocsi István 1874-ben született. Mintagazda volt. Külső-Szőrháton, a Tanya 1743. számú tanyában, 47 holdon gazdálkodott. Művelt, olvasott, bohém és viccelődő ember volt. Más időpontokban, de fiával együtt a Külső-szőrháti Olvasókörnek elnökei voltak. Vagyona alapján *virilisnek* számított. A városból sokan jártak ki hozzá az úgynevezett úri barátok, mint pl. dr. Heller István gyermekgyógyász, osztályvezető főorvos, dr. Bakai György sebész főorvos, dr. Láng Imre későbbi szegedi agysebész professzor, de még Salgó László tanácstitkár is.

Hocsi Istvánnak nagy családja volt. Szerették és gondozták. 1934-ben meghalt a felesége, és viszonylag korán özvegységre jutott. Egyébként árva gyermek volt. Az édesapja 1877-ben, a császár katonájaként elesett a boszniai *okkupációban*. Hocsi Istvánnak ezért korán a saját kenyerét kellett megkeresnie. Nem volt még 20 éves, amikor megnősült, és nekilátott tanyáját fölépíteni. Mindent a saját ízlése szerint tervezett. Korszerű, mintatanyát alkotott, mert művét „alkotásnak" nevezte. Rengeteget dolgozott. Szinte valamennyi kéziszerszámot előállított és megjavított, ami a gazdálkodáshoz, illetve a tanyai élethez szükséges volt. Kialakított műhelyében kovácsszerszámai is voltak, és a lovait maga patkolta. Két igavonó bivalyával, a „Bojtos"-sal és a „Mozsár"-ral gyakran virradat előtt kelt. Amikor befogta és hangos szóval nógatta őket, ez jel volt a szomszéd tanyákban is, hogy keljenek, mert Hocsi István már dolgozik. Ez a szorgalma volt az egyik szálka a szocialista rendszer szemében.

Az 1950-es évek elején a beszolgáltatásokkal való késedelem, az adóhátralékok, de még a répaszállítás mikéntje is Hocsi gazda bűnlajstromát gyarapította. Hozzájárult ehhez, hogy Darabos János egykori béresük, aki erre a föladatra sem volt igazán alkalmas, közben tanácselnök lett, és hűségesen végrehajtotta Rákosiék minden, a gazdatársadalom ellen irányuló rendelkezését, ezért közutálatnak örvendett. Egykori béres múltját megtorlandó, Hocsiékon is többször „igazságot tött". Az ifjú gazdát, Hocsi Imrét a gazdasági vétkek miatt hosszabb, rövidebb időre többször lecsukták. A tanácsnál dolgozó barát előre figyelmeztette a fiatal parasztgazdát, hogy „– már sokáig voltál itthon, ismét be kell, hogy varrjunk egy időre."

Az öreggazda kínzását lélektanilag végezték. Területük a székkutasi Új Élet Termelő Szövetkezethez tartozott. Kilométernyire az ő birtokuktól volt egy régi, nádtetejű, ütöttkopott tanya, amelyet Kassai doktortól vettek el. A Hocsi családot először 1955-ben kényszerítették tanyájuk elhagyására, és csereingatlanként ezt az ócska Kassai-tanyát kapták.

Ismét a szorgalmukra fizettek rá. Ugyanis azonnal nekiláttak a tanya megjavításához. Egy év múlva ez a gazdaság is virágzott, a régi tanyájukat pedig a gondatlan használat pusztította. Ekkor visszaköltöztették őket. A forradalom után, 1956 telét már ott töltötte a

család. Amikor hurcolkodtak, azt mondta a menyének, Héjja Annának, hogy *„– Hallod-ë, Annuskám, nem hittem vóna el, hogy még mögéröm azt az örömöt, hogy én ide visszagyühetök” – idézte menye az apósa akkori szavait, majd hozzátette, „– és kedves apám röszketött testiben a nagy örömtül.”*

Nem tanultak, a szorgalom a vérükben volt. Esztétikai érzékük sem hagyta, hogy mindennap a pusztuló épületeket nézzék. Ismét nekiláttak a visszakapott jussuk rendbehozásához. Hocsi István ettől kezdve emberfölötti munkát végzett a tanyában. A dűlőbiztosnak kötelessége volt mindenkit szemmel tartani, és tapasztalatairól a kutasi rendőrőrsön beszámolni. Hírhedt, kuláknyúzó hely volt ez.

Amikor ismét híre járt, hogy a Hocsi-tanya mint egy „palota csillog”, 1957 márciusában megint visszaköltöztették őket, a közben eredeti állapotára lelamolt Kassai-tanyába. Hocsi Istvánt így jellemezték családtagjai: bár 82 éves, de egészséges volt, csak egy kis érelmeszesedést tapaszteltak nála, mert reszketett a keze, ugyanakkor szellemileg élete utolsó órájáig teljesen friss volt. Épen őrizte mind a 32 fogát, és tele volt tervekkel. A bivalyok jászlát akarta fölújítani. Nem volt iszákos, de minden reggel megivott egy kis pohár pálinkát.

A tanyában különálló szobája volt, amelyet *alsó háznak* neveztek. Hocsi István ebben készített magának szállást. A tanya előtti ereszalján állt az egyik ágya. Addig ebben aludt, amíg télre fordulva az idő, a bajuszát hajnalra be nem lepte a dér, csak ezután költözött be a szobájába. A családtagok elbeszélése alapján, fölidézzük a halála előtti estét.

A család szomorúan pakolt össze, mert másnap reggel költözködni kellett. Hocsi István pálinkával végigkínálta a család fölnőtt tagjait, majd így beszélt:

„– Holnap mán abban a tanyában alszunk? Én oda többet nem szeretnék visszamönni. Éngöm akkor ott ösz mög a fene, abba a ***bagolyvárba****. Én mán ezt csakugyan nem bírom ki.”*

Ezzel elköszönt és bement az alsó házi szobájába. A család is nyugovóra tért. Reggel, este az volt náluk a szokás, hogy köszöntötték egymást. Idős Hocsi Istvánhoz Annuska menye ment be, úgy hajnali 5-6 óra között. Így idézte föl az eseményeket:

„– Édösapám[115] *ott feküdt még az ágyába, ami tűle szokatlan volt ebben az időben. Ráköszöntem illendően, de nem szólt sömmit. Ismét köszöntem, de nem felelt. Szaladtam a férjemhön elmondani a hírt, aki influenzás beteg volt, rosszul érözte magát, és még szintén feküdt. Rosszat sejtve azonnal fölkelt és kimönt. Amikor visszagyütt az alsó házbul, azt mondta, hogy »– kedvesöm, édösapám mög van halva.« Amikor kitakartuk, azt láttuk, hogy fövötte szép fehér bűgatyáját, oszt abba feküdt bele az ágyba. Hanyatt feküdt, oszt a mellin a kezit összefonta, mintha imádkozna. Vergődés nem látszott rajta.”*

Unokái beszélték, hogy *„[…] a halála az első álmában érhette. Azonnal szaladtunk a faluba Kónya János doktor úrhon, aki szívelégtelenségöt állapított mög. Kedves apánk csak költözött ezön a röggelön, de nem a bagolyvárba, hanem lőcsös kocsin a székkutasi temető ravatalozójába, onnan pedig a temetési engedély mögszörzése után, a vásárhelyi*

[115] A hagyományos parasztvilág idején a nem vérségi, de közvetlen családtagok: a menyek, vők is „édesapámnak, édesanyámnak” nevezték párjuk szüleit, tehát az apóst és anyóst.

Kincsös temetőbe. 1957. március 15-én temettük. Pinkóczi Gusztáv református lelkész azt mondta a gyászbeszédiben, hogy »– nem jutott el az ígéret földjire«."[116]

Csorcsán Szűcs Imre beszélte:

„A csereingatlant szinte évenkint újraosztották. Ëgyre távolabb, ëgyre kisebb táblákba és mind rosszabb fődeket kaptunk. A cserék során újabb tanyába köllött mönni. A paraszt úgy tartja, hogy »ahány hurcolkodás, annyi lëégés.« Mindön költözésnél elmaradt ëgy csomó limlom, több értéköt mi magunk sömmisítöttünk mög, sokat a sebtiben történt kapkodásnál ott felejtöttünk, vagy idő së vót rá, hogy összeszödjük, mert ëgy éjszaka lëforgása alatt ki köllött mönnünk a tanyánkbul. Errül a »vesszőfutásrul« írtam a következő versömet:

SZÁNTOM A FÖLDEMET…

Szántom a földemet kint a pusztaszélen,
Árva Rostásoké volt ez a föld régen.
Később Domsiké lett, most énnékem adták,
Sűrűn cserél a föld mostanában gazdát.

Földjüket őseink »örökföld«-nek vélték,
Éltüket kezdettől végig azon élték.
Apák öröksége fiaikra szállott…
Megváltozott mindez, más a helyzet már most.

Közös gazdálkodás hódított most teret,
Aki útjában van, az most már elmehet.
Ki önként nem társul, földjét kicserélik,
Így jutottam én is el a pusztaszélig.

»Csere csalával jár« – így tartották régen –,
Így látom ezt én is, itt a pusztaszélen.
Az itt maradt kender, alig térdig érő,
Gyenge, sovány föld ez, keveset ígérő.

Ekeszarvát fogva eltűnődök búsan,
Míg idáig értem, hosszú volt az utam.
Sokfelé szántottam, sokfelé vetettem,
Gazdag voltam, és lám, hogy elszegényedtem…

[116] Az unokák még egy érdekes eseménysorra, a *március 15*-höz főződő családi vonatkozásokra hívták föl a figyelmünket. Hocsi István fia, Imre is március 15-én halt meg, 1981-ben, és az unokája 1990. március 15-én született. Három nemzedék váltotta egymást Nemzeti Ünnepünk évfordulóin valamiféle babonás, transzcendentális rendben, mintha lélekvándorlással jöttek-mentek volna. (A történetet *„Közösség által kiváltott halál, vagy belső késztetésből feladott élet, illetve különféle »voodoo-jellegű« halálnemek"* címmel közöltük – az I. részét – a *Kharón* Thanatológiai Szemle II. évf. 2. sz. 1998/nyár, 15-53. p., és – a II. részét – a 3. sz. 1998/ősz, 51-87. p.)

Huszonhárom hold föld a kútvölgyi érben,
Azt szántottam régen, apám idejében.
Onnan indultam el a nagy életútra,
Nem tudván még akkor, hogy az milyen furcsa.

Zsíros, kövér földet szántott ott az eke,
Hej!, de nagyot fordult a világ kereke.
Dalát ott fölöttem kis pacsirta zengi,
Itt most varjú károg, »kár szántani, vetni.«

Szilaj tüzes lovak nyomták ott a hámot,
Hej, nem olyanok, mint amikkel most szántok.
Négy-öt fejős tehén legelészett nyáron,
Disznó, liba, pulyka felül a kétszázon.

Apám földje volt ez, s én őtőle kaptam,
Minden vágyam az volt, hogy ezt megtarthassam.
Hej! De a földcsere csalárd, gonosz dolog,
Szinte sír a lelkem, ha visszagondolok…

Földemet, tanyámat együtt odahagytam,
Csereföldet, tanyát Sóshalomnál kaptam.
A cseréhez ugyan nem volt semmi kedvem,
Később e helyet is szívből megszerettem.

Csinos, úri lakás, szép nagy ablakokkal,
Virágos kert, körül orgonabokrokkal.
Felüdült a lelkem, mikor benne jártam,
Továbbmenni innen, soha nem kívántam.

Dinnyetermő földje, kecslegelője,
Árnyas fája, mind a lelkemhez volt nőve.
Emlékei az itt eltöltött öt évnek,
Mint a mai nap, szívemben úgy élnek.

Érzem szinte most is orgonák illatát,
Hallom jó szüleim búcsúzó sóhaját,
Kik innen mentek el, sírba megpihenni,
Mennyi szívfájdalom, és öröm is mennyi…

Innen indultam el »hozzá«, kihez vágytam,
Ide érkeztünk meg midőn megtaláltam.
Álmát itten szőttük, boldog szép jövőnek,
És elvették ezt is…, »kell az Úttörőnek«…

Hatablak, Bogárzó, csomorkányi oldal,
Kitör a lelkemből egy hosszú, mély sóhaj.
Mind-mind, mind oda van, mindet odahagytam!
Róluk a termést is másoknak arattam.

Most ideérkeztem, hogy előlről kezdjem,
Szántok, hogy a magot a földbe vethessem.
Szántom, de e föld már nincs lelkemhez nőve,
Ki tudja, hol szántok, hol vetek jövőre…

1955.

Akinek 350 aranykorona fölött volt a földje értéke – folytatta tovább Csorcsán Szűcs Imre –, attul mindönt elvöttek, de magát a gazdát, mint kulákot nem engedték a közösbe belépni. A paraszt olykor úgy járt túl a hatóságon, hogy a birtokot papíron mögosztotta a fiaival. Később mán ez së használt.

Ha a gazda véletlenül mégis bekerült a szövetközetbe, pokollá tötték az életit. Amikor a disznók, vagy a tyúkok hulltak vész idejin, akar a középkori boszorkányüldözéskor, ráfogták, hogy »a kulák döglesztötte mög«, és csak becsukták.

Végül a kulák mán tanyát së kapott, csak csereingatlant. Így kerültem én is a Pusztára. Mint az ősi neve mutatja: Sásosbogárzó; ez a föld ***bíbictocsogós****, szikes rét volt, legföljebb néhány aranykorona értékkel, de a beadást az eredeti vagyonhelyzet után kövétölték. Pusztai éveimrül születött mög ez a versöm:*

BOGÁRZÓI ÉNEK

Ballagjunk, lovaim, gyí te, »Sárga«, »Hóka«!
Menjünk szép csendesen most a Bogárzóba.
Kóstoljuk meg ízét Bogárzó vizének,
S a Bogárzó partján szóljon most az ének.

Apad már a tenger, szikkad már a partja,
Kérges már a színe, bár sáros az alja.
Kezdjük hát a szántást, gyí te, »Sárga«, Hóka«!
Hátha a tavalyit most majd kipótolja.

Tavaly a Bogárzó egy szemet sem adott,
Elvitte az aszály, amit a fagy hagyott.
Búzát pénzért vettem, vetni csak így tudtam,
De már megmenteni a víztől nem tudtam.

Kezdjük hát előlről, nincs más egyéb hátra,
Húzzunk egy barázdát, s a többit utána.
Szántogassunk, vessünk, gyí te, »Hóka«, »Sárga«!
Próbáljuk meg újra, hátha terem, hátha!

Ritkán terem a föld, és ha valamit ad,
Minékünk, legtöbbször, ilyenkor sem marad.
Sem kenyérnek való, sem abrak a lónak,
Örülünk, ha elég a végrehajtónak…

Gyengék a lovaim, bágyadtak, soványak,
Szénát, abrakot már két éve nem láttak.
Elfogy a török is: az »erőtakarmány«,
tengődnek most már csak avas búzaszalmán.

Gyengén élek én is: a kenyerem barna,
S jó, ha akad mellé egy-két vöröshagyma.
Bodzavirág-teán teleltem a télen…,
Disznót nem vághattam, nem volt engedélyem.

Lovaim az ekét csüggedten vonszolják,
»Nincs ennek értelme!« – látom, úgy gondolják.
És azt sírja-rírja kenetlen ekém is:
»Bármennyi teremne, kevés lenne mégis!«

Hallgatva e sírást, s e csüggedést látva,
Meg kell kapaszkodnom az ekeszarvába.
Engem is környékez, de nem ejt meg még sem,
Úrrá leszek végül az elcsüggedésen.

Hajtom a lovakat: gyí te, »Hóka», »Sárga«!
S az jár az eszembe: hátha, mégis…, hátha.
Végre e föld olyan, s annyi termést adna,
Hogy abból valami nekünk is maradna.

Távoli harangszó üti meg fülemet,
Ég felé emelem bús tekintetemet.
Istenre gondolván, mennyei Atyámra,
Bizonyossá válik szívemben a »hátha«.

Lovaim is, mintha megértették volna,
Úgy húzzák az ekét, mintha könnyebb volna.
Az eke is, mintha másként nyikorogna,
Mintha nem is sírna, hanem bizakodna.

Érezvén, hogy Isten nem hagyott magunkra,
Egyszerre könnyebbé, s jobbá vált a munka.
Csillámlik a tükre Bogárzó vizének,
S a bogárzó partján vígan szól az ének…

Sásosbogárzó, 1953. április 26.

A maradékföldön összeraktuk a szalmát és a takarmányt – folytatta az idős ember a visszaemlékezéstől elhomályosult szemét törülgetve. – Amikor tovább költözve el akartam hurcolni, a téesz-tagok nem engedték mög. Igazságért a tanácshon fordultam, ahun igazolták a tulajdonomat. Mire a papírral a tötthelyre érköztem, a takarmányt mán az utolsó szálig elszállították. Bottal üthettem a nyomát.

A sóshalmi cseretanyábul is mönnöm köllött. '55-ben költöztem újfönt. Amikor a ***humit***** a kocsira fölraktuk, a szomszédok a búcsúra önként odasereglöttek, de nem tudtak beszélni, csak sírtak…* – midőn Csorcsán Szűcs Imre idáig ért az emlékezésével, ráborult az asztalra és csöndes zokogás rázta. A szociálantropológiai kutatás itt már véget ért. Olyan volt a hangulat, akár egy halottas háznál a virrasztás. Az idős embert 1980 telén különösen a versei vitték vissza az átélt borzalmakba, amelyektől nehezen tudott szabadulni. Azután lassanként újra fölegyenesedett és így folytatta: *– Sóshalomra nősültem, azért volt nekünk is kedves a tanya.*

Mihály bátyám is nehezen vált mög a tanyájától. Ëgy éjszaka bevitték a tanácsházára. Ëgyedül hagyták ëgy sötét helyön. A mellette lévő szobából keserves jajgatást hallott. Ezzel hatottak rá, hogy a tanyáját önként és azonnal adja át a szövetközetnek.

Mondok még ëgy versömet. Én a saját verseimben jobba ki tudom magam fejezni, mintha mesélök.

ÁLMOK

Azt álmodtam nem régiben,
valamelyik éjjel,
Úr voltam és kastélyom volt,
egy domb tetejében.
Kastélyomnak ablakai
szép kertre nyílottak,
Kiskertemben orgonák és
rózsák illatoztak.

Kastélyomban nem volt mindig
tele pince, kamra,
Jó hazafi a termését
az államnak adja.
Kenyeret, ha volt a boltban,
vettem minden napara,
És, ha nem volt, megígérték:
érkezik holnapra.

Pénz szűkén volt s az adómat
nem tudtam rendezni,
Végrehajtó kénytelen volt
üszőmet elvenni.
Ágyamat is elvitte, de
nem fogott ki rajtam,
Szalmát hordtam derékaljnak,
rossz kabát volt rajtam.

Nyáridőben eledelem
megvolt minden napra,
Dinnyém volt és kecském tejét
mellé bőven adta.
Télen, hogyha hiányom volt,
szomszédim szerettek,
Disznótoron, névestéken
itattak, etettek.

Magam disznót sohsem vágtam,
nem is törekedtem,
És – lám –, milyen csodálatos,
mégsem öregedtem.
Szomszéd asszony, ha erre járt
s ha szemembe nézett,
Éreztem a szívem körül
csodás melegséget.

S mikor ennél még több s nagyobb
boldogságra vágytam,
Akit szívem régen keres,
végre megtaláltam.
Szempillámat nedvesíté
boldogság-könnyharmat,
Midőn szívem szerelmével
laktunk lakodalmat.

Véget ért a lakodalom,
véget ért az álom,
Kastélyom nincs, kunyhóm sincsen,
csupán csak szállásom…
A tanyámat elvették egy
másikért cserébe,
Abból pedig elküldtek, hogy
menjek a fenébe…

Pusztafeketehalom, 1955.

Az '50-es évek végin hazagyüttünk az öröklött házba, amit mögosztottunk. Sándor és Pétör bátyám ide hazulrul jártak kubikmunkára – folytatta Csorcsán Szűcs Imre a visszaemlékezést. – 1960-ra neköm mán csak 10, Mihály testvérbátyámnak mög 7 katasztrális hold földünk maradt. Mink még kitartottunk parasztnak és néhány holddal léptünk be a szövetközetbe.

'59-tül kezdve mán mindönkit bevöttek a téeszbe, de addig fokozatosan a legalacsonyabb életszínvonalra köllött süllyednünk. Elérköztünk oda, hogy akkor volt boldog az embör, ha mindön vagyonátul mögszabadult, mert akkor aránylag békén maradhatott.

'55-ben mán azért fizettek a parasztok, hogy a másik embör a földjit átvögye. A maradék 5 hold ficséri[117] *földemért 400 forintot adtam annak, aki átvállalta, hiszen ezzel rúlam mindön adó, beszolgáltatás lëmönt. Az emböröm adott ëgy papírt arrul, hogy ő a mögalakuló Vörös Október téeszcsé számára átvötte. Közben nekünk mán a legalapvetőbb ellátásunk is hiányzott, sokat nélkülöztünk. A magyar parasztok történetinek igazi karikatúrája és kudarca volt ez a helyzet."*

A SZÖVETKEZETBE LÉPÉS MEGGYŐZÉSÉNEK KÜLÖNÖS MÓDSZEREI

A szövetkezetbe való tömörítés szerte az országban nem egy családfő életébe került. Az egyik legkegyetlenebb kivégzést – mert másnak aligha lehet nevezni az őt ért bántalmazást – az 1903-ban született Tárkány Szűcs Istvánon hajtották végre.

Amikor édesapja az önálló gazdálkodásra alkalmas gyermekei között szétosztotta a vagyonát, Istvánnak 32 kat. hold 25-26 aranykoronás birtok jutott Kopáncson, az Antalics-halomnál, a Gorzsa-tanya 528. sz. alatti tanyával. Ez a földnagyság nagyjából megegyezett a feudalizmusban kialakult *egy jobbágytelekkel*, amely a 20. század '30-as éveire, amikor a falukutatók és szociográfusok rétegekre osztották a parasztságot, a *középparaszti alsó réteg* szerény birtoktestét és jövedelmét jelentette.

[117] A *Ficsér-lénia* melletti földeket nevezték így. Ez az út Újvárosról indul mint csomorkányi út, és Mátyás-halom után mérnök által kijelölt egyenes szakasza kikövezve a Ficsér-lénia, amely a kardoskúti Puszta-központba vezet.

A család örökölte az évszázados szorgalmat, amelyhez István személyében még az előrelátás és újítási készség is csatlakozott. Haláláig még 14 holddal növelni tudta birtokát. Érzékelte, hogy a külterjes tanyai gazdálkodás mind életképtelenebbé válik. Az anyagi lehetőségei szerint kezdett áttérni a belterjes gazdálkodásra, amelynek első lépése nem az volt, hogy a telke nagyságát növelte, mint hasonló helyzetben sokan, hanem mezőgazdasági gépeket vásárolt. Tanyájában artézi kutat fúratott, és minden szomszédnak lehetővé tette, hogy a jó minőségű, egészséges vizet elvigye. Darálót szerzett be és hatósági engedélyt, hogy a környékbeli gazdáknak is darálhasson. Törekvéseiben jó társa volt felesége, Égető Jusztina, aki frigyüket 1934-ben Margit nevű lányukkal ajándékozta meg. Tárkány Szűcs István a határ első gazdálkodójává vált, akire odafigyeltek és igyekeztek követni.

A háború után még megpróbált a régi szellemben dolgozni, de 1949-ben elkezdődött az üldözése. Éppen aratni készült, amikor törvénytelenül elvitték a Lenin TSzCs-be az aratógépét, amelyet többet vissza sem adtak. Néhány nap múlva a dűlőbiztos följelentette. Jöttek a rendőrök, hogy nem arat a kulák, hanem szabotál, és az érett kalászból elszóródik a nép vagyona. Az egész család kaszát, sarlót fogott, még az akkor 15 éves kislány is. Margitka ebben az évben mint „kulákgyerek" már nem kezdhette meg a középiskolát, mindenünnen eltanácsolták. Az 1949–1950-re forduló télen megindult a módszeres üldözés. Az indokok között minden volt, ami igaztalan: feketevágás, beadási kötelezettség elmulasztása és fekete őrlés. A megyét beterítő újságban azonnal lázítani kezdtek ellene:

„A közellátási hivatal ellenőrei feketedaráláson kapták rajta Tárkány Szűcs István Gt. 528. szám alatt lakó 30 holdas kulákot. A vizsgálat kiderítette, hogy 1947 óta sorozatosan végez feketeőrlést, nemcsak saját céljaira, hanem másoknak is. Az őrlésért esedékes vámot az őrletőktől lefogja, de azt nem szolgáltatja be a terménybegyűjtő helyre[…]"[118]

1950. április elején Tárkány Szűcs István zaklatása mindennapossá vált, a legkülönbözőbb koholt indokokkal. Ismét egy újsághírt közlünk:

„Tárkány Szűcs István, Gorzsa-tanya 528 szám alatti lakos ez év februárjában 1 darab sertést engedély nélkül levágott. Ezért a bíróság 1 hónapi fogházra, 700 forint pénzbüntetésre ítélte."[119]

A következő terrorizálás az volt, hogy rendszeresen kezdték bevinni a rendőrségre. Egy-két nap után kiengedték, majd újra bevitték. Legutoljára rendőrök és ávósok, mintegy hat fő jelent meg a tanyában. A család éppen bent tartózkodott a házban. Azonnal fegyvert

---

[118] *„Eljárás indul egy feketén őrlő vásárhelyi kulák ellen."* Viharsarok, 1950. febr. 26. Mint jeleztük, szó sem lehetett fekete őrlésről, hiszen hatósági engedélye volt rá, amelyet senki sem vont vissza. Azért vállalt másoknak is őrlést, hogy az embereknek a várostól közel 18 km. távolságra lévő tanyákból ne kelljen ekkora utat a belterületi darálómalmokig megtenni. Természetes volt, hogy vámot szedett – hiszen a saját pénzén előállított energiával őrölt –, és ezt a vámot miért adta volna be, ezzel magát rövidítve, hiszen akkor ingyen őrölt volna. Így a saját segítőkészségére fizetett rá.

[119] *„Szabotáló vásárhelyi kulákokat ítélt el a bíróság."* Viharsarok, 1950. ápr. 16. (Érdemes a lap másik két tudósítását is idéznünk:

„Koncz Imre, Gorzsa-tanya 93. szám alatti lakos az elmúlt gazdasági évben a hullámtéri földjéről nem hordta be a csutkaszárat, s annak nagy része megrothadt. Koncz Imrét a bíróság 2 hónapi fogházra, 300 forint pénzbüntetésre ítélte.

Márton Mihály, Tanya 542. sz. alatti lakos a zabvetőmagot szelektorozatlanul és csávázatlanul vetette el. Közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmény miatt ügyét átadták az uzsorabíróságnak.")

fogtak rájuk és elindult az engedély nélküli házkutatás. A nagy házőrző kutyát elköttették és átkutatták a kutyaólat is, majd fölmentek a padlásra és a nádtető közé piszkáltak. Sehol sem találtak semmit. Ekkor a gazdát az udvaron már tettleg bántalmazták, lökdösték, taszigálták és ocsmányul szidták.

A tanyában szinte családtagként élt velük egy mindenes, aki a gazdának segített. Befogattak vele a kis *stráfkocsiba*, és Tárkány Szűcs Istvánt fölültették hozzá a bakra. Bevitették a külterületi rendőrőrsre, amely Vágott-halomnál, a Lázár-tanyában volt kialakítva. Ott azonnal belökték a színbe és – a mindenes elmondása alapján – csak a zuhogó ütlegelést és jajgatást lehetett hallani. Itt sokáig verték, kínozták. Amikor megunták, továbbvitették a vásárhelyi ÁVH-ra, ahol a tortúra folytatódott. Ezt követőleg a járásbírósági fogdába cipelték. A vádindítvány ápr. 14-én történt, a bírósági tárgyalása április 16-án volt, de ekkor már sürgősen orvost kellett hozzá hívni. Az akkor börtönorvosi tisztséget is betöltő dr. Zeheri István vizsgálta meg. Azt mondta a pribékjeinek, hogy rögtön engedjék haza, ne itt haljon meg. Április 17-én el is engedték. A magatehetetlen, járóképtelen embert fiákeren vitték apósa házába, a Ferenc utca 16. szám alá. Sok sebből vérzett: teste tele volt mély sebekkel és súlyos verésnyomokkal. Beszélni már nem tudott, csak a család által föltett kérdésekre bólintott.

„Égető nagyapa azonnal kihívta Kertész doktort, aki a vizsgálat után a szörnyű fájdalmak enyhítésére, a szenvedő apámnak beadott egy morfium-injekciót, és megmondta őszintén, hogy itt már nincs élet – beszélte Török Jánosné Tárkány Szűcs Margit, a lánya. – Az orvos másnap röggel elmönt és még ëgy fájdalomcsillapítót adott, de mán nem tudott segíteni. A belső zúzódások, nemes szerveinek szétverése következtében beállt belső vérzései tovább gyöngítötték.

Édösanyám közben változatlanul kint volt a tanyán, hiszen a jószágokat nem löhetött magukra hagyni és sömmit së' tudott a történtekrül. Nagyapa üzent neki, hogy »– Jusztikám, gyere haza azonnal, mert nagy baj van!« Apám nagyon várta, hogy elbúcsúzzon tőle, de mire anyám a messziségbül hazaért, előtte 10 perccel, április 18-án délután fél 4-kor már csöndben möghalt.

Anyám az újvárosi Dilinka temetőbe temettette el. Az egész város tudta, hogy mi történt vele és rengeteg embör gyűlt össze. Néma tüntetés volt az egész. A búcsúztatót a rokon Tárkány Szűcs József református lelkész mondta. Kiprédikálta, hogy aggodalommal töszi föl a kérdést, mi lösz a családjával? Mög is húrcolták érte, de mi is tovább szenvedtünk.

Három hét múlva elvitték anyámat és a tanyai mindönös embörünket feketevágásért. Három hetet voltak a börtönben ítélet nélkül, azután eleresztötték őket. Addig én voltam a tanyában ëgyedül. Iskolás korom úta nagyszüleimtül jártam iskolába, ahogy ez más gazdacsaládoknál is szokás volt, és a tanyai gazdálkodáshon nem értöttem. Mindön a nyakamba szakadt. A szomszédok, akikkel évtizedökön körösztül csak jót töttünk, a tanya közelibe së' mertek gyünni. Alig 15 évesen én vesződtem a hatalmas bikákkal és úgy dobáltam messzirűl elébük a szénát, hogy föl në ökleljenek. Kínlódtam a lovakkal, disznókkal, de szöröncsére ëgy jószág së pusztult el. Úgy féltem este ëgyedül, hogy mielőtt bezárkóztam, bevittem a szobába és a kilincshön kötöttem a nagy kutyát.

1953-ban a Nagyfai Célgazdaságban dolgozó két börtönőr kinézte magának a szép nagy tanyánkat és azonnal kilakoltattak. Mindön holminkat kirakták az udvarra, hogy föl is út, lë is út! A XIII. dülőben egy hasonló sorsra jutott kedves gazdaismerősünknek szikes, rossz földön állt még a lakatlan tanyája, aki ebbe beleengedött bennünket. Itt së' volt maradásunk. Amikor átköltöztünk, édösanyám félhangosan mögjegyzést tött arra, hogy milyen jogon vernek ki bennünket a saját hajlékunkból. Ezt möghallották az új tanyalakók és azonnal följelentötték, hogy »szidta a rendszert«."

Itt ismét a Viharsarok idevonatkozó cikkét idézzük:

„Vidács Istvánon és feleségén kívül egy traktorista is lakott az állami célgazdaság tanyájában.[120] *Valamennyien az állami gazdaság dolgozói. Nyugalmukat azonban az utóbbi hetekben állandóan zavarta özv. Tárkány Szűcs Istvánné 50 holdas*[121] *kulákasszony, ugyanis valamikor ő basáskodott ebben a tanyában. Tulajdonjogilag most is az övé, viszont használatjogilag*[122] *a benne lakó két munkásé. Ez a törvény.*

Persze özv. Tárkány Szűcsné mitsem akar adni az olyan törvényre, amit a dolgozók alkotnak. A törvény- és embertiszteletet nem szivta magába sem az anyatejjel, sem pedig cselédtartó környezetének zsíros levegőjével. Éppen ezért zaklatta tanyájának lakóit, úgyannyira, hogy Vidács István – megijedve a fenyegetőzéstől, zaklatástól, melyre Dr. Tompai Barna ügyvéd úr is buzdította kulák ügyfelét – elköltözött a tanyából. S mire a hatóság vásárhelyi képviselői megjelentek, özvegy Tárkány Szűcsné fogadta őket, mint új honfoglaló. Volt lelkiereje – nem tudni honnét – a mosolygáshoz is, de csak addig, amíg vendégei közölték vele: szedje össze a bónungját és probáljon úgy tenni, mintha csupán vendégségben járt volna Vidácséknál. Amint hírlik, a törvényről, a jogról megfeledkezett kulákasszony menten haza is kotródott, és hogy a jövőben ne zaklassa a rendes embereket, eljárás indult ellene társadalmi tulajdon és magánlaksértés miatt.[123] *Vidács István pedig visszaköltözhet lakásába.*

Érdem szerint megkapta ki-ki a magáét."[124]

„Édösanyám május 5-től 16-ig volt a bírósági fogdába – folytatta Törökné Tárkány Szűcs Margit –, majd az ítéletig további hónapokat tölött a börtönben. Végül „magánlaksértés bűntette miatt" hivatalosan 7 hónapot kapott és végleg kitíltottak bennünket a tanyánkból. Összesen ëgy évet ült, amelyből hét hónapot a Csillag börtönben töltött. 1954–55-ben volt oda. Addig nagyapámék gondoskodtak rólam. 1957-ig laktunk a más tanyájában és addig „gazdálkodtunk". Emlékszöm ëgy pénzkereseti löhetőségre, amikor úgy jutottunk munkáhon és könyérhön, hogy iszapot köllött szállítani. Fölraktuk a kocsira az oldaldëszkákat, fölvöttem a gumicsizmát és lapáttal hánytam a nyúlós, csurgó iszapot, amely minduntalan visszafolyt rám".

---

[120] Jellemző, hogy itt már úgy írtak róla, mintha ez a tanya „örök időktől fogva" a Rabgazdaságé lett volna!

[121] Újabb csúsztatás: már 50 holdas kulákról beszélnek, holott csak 32 kat. (Egy jobbágytelknyi, vagy *sessio*) földjük volt. Vajon az üldöztetések közben mitől gyarapodott volna ilyen tetemesen?

[122] „Használatjogilag?" Milyen jog ez, és miért nyújthat többet, mint a tulajdonjog?

[123] Itt már „társadalmi tulajdonként" nevezték a jogilag ki nem sajátított, el nem vett saját tanyát, és „magánlaksértésről" beszéltek, amelyet az illegálisan beköltöző börtönőrök követtek el. Így fordul minden valóság a visszájára!

[124] „Furfangűzés". Viharsarok, 1954. máj. 27.

A történet utóéletéhez tartozik, hogy a rendszerváltást követően, csak 1990-ben mert a család méltó síremléket állítani a meggyilkolt férjnek és apának. Erre az alkalomra írta versét Török Imréné Kovács Margit:

„TÁRKÁNY SZŰCS ISTVÁN
HALÁLÁNAK 40. ÉVFORDULÓJÁRA

Negyvenhét évesen miért kellett meghalnod?
Életed teljében itt hagyni családod.
Törékeny kis asszonyt, édesapát, kislányt,
Akik Benned látták életük támaszát.

Amikor elvittek egészséges voltál,
Amikor meghoztak, már-már alig szóltál.
Hogy mi történt veled, nem beszéltél róla,
Életed e titkát levitted a sírba.

Nem tettél Te rosszat, szántottál, vetettél,
Az ország népének kenyeret termeltél.
Szorgalmas munkádnak meg lett a gyümölcse,
Végül ez lett a baj, megszenvedtél érte.

Parton álló tanyád régen letörölve.
Messze néző nyárfa nem integet benne.
Ártézi kút vize nem hűsít már vándort.
Halastóban a hal többé nem ficánkol.

Szívünkben hordozunk sok-sok fájó sebet,
Az idő multával azt hittük, behegedt.
De most újra feltört az a nagy fájdalom
Bennünk, kik átélték, mit tett a hatalom.

Elűzve a földtől, más irányba mentünk,
Az elmúlt időre búsan emlékezünk.
És ha néha mégis visszahúz a szívünk,
Keressük a helyét, ahol megszülettünk.

Akik még megvagyunk, és itt összejöttünk
Ebben az órában Reád emlékezünk.
Emléked, míg élünk élni fog szívünkben,
Kedves Pista bácsi, nyugodjál békében.

Hódmezővásárhely, 1990. 06. 03.”

A független bíróság a kérésömre 1992-ben újratárgyalta az anyám ügyit, és az április 2-án kelt sömmiségi határozatával kifejezte büntelenségit."

„Amikor az újabb tagtoborzás kezdődött, ismét »begyűjtöttek« – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – A határbul mindönkit az olvasókörbe tereltek. Minket a táncterömbe vittek, közülünk ëgyet mög a söntésbe. Halljuk ám a zuhogást, mintha az embört ütnék, pedig később kiderült, hogy ëgy ujjal së' bántották. A többi ijedtiben mind aláírta a belépési nyilatkozatot.

Az ëgyik ösmerősömhön éccaka möntek ki. Föl së öltözhetött. Gatyástul az autóba tuszkolták és össze-vissza ***furikáztak*** *vele, mintha messzire vinnék internálni. Addig rázatták a kocsiba, amég mögpuhult, oszt aláírta a papírt. Röggel derült ki a nyomokbul, hogy sömmerre së vitték, csak a tanya körül forogtak vele.*

Olyan gazda is akadt, aki a traktor elé feküdt, hogy a szövetközet gépe në mönjön a földjire. '60-ig neköm is mögvolt az utolsó 15 hold földem. A táncterömbe érve mögfenyögettek, hogy 4-5 évet is kaphatok, ha ellenszegülök a szövetközeti tagtoborzásnak. Nem írtam alá sömmit. Mondtam az agitátoroknak, hogy én mán öreg vagyok, két világháborút kiszolgáltam, oszt, ha hamarabb möghalnék, mint ahogy a büntetésöm kitelne, majd lëüli helyöttem a többit a téesz elnöke, mert, hogy aláírás nélkül is csak elvötték a földet.

Még édős anyámat is börtönnel ijesztgették, ha alá nem ír. Ő aztán a Mártélyon lévő hullámtéri földjit adta oda. Én nem léptem be a szövetközetbe. Úgy voltam vele, hogy a kényszerű munka sohsë' jó.

Eleinte napszámos löttem. Bérért dolgoztam, kapáltam. A tangazdaságban növényápoló voltam. Nem ijedtem mög soha a munkátul. Emléköztem még arra, amikor '53-ban möghallottam, hogy a vasúthon embör köll. Gyalog möntem el Szentösre jelentközni. Ott krampácsoltam ëgy darabig, de mint kulákot elzavartak. Ennél rosszabb – gondoltam – most së' löhet.

Dolgoztam a Vízügynél. Kopáncson kanálist tisztítottam, majd csatornát építöttem. '961-ben kerültem a Szögedi Konzervgyárba. Röggel 6-ra ott köllött lönnöm, ezért mindönnap 4-kor keltem, de hát én ezt mögszoktam. Eleinte csak idénymunkás voltam, majd amikor belátták, hogy a legnehezebb vasúti rakodómunkát is böcsülettel elvégeztem, és a társadalomnak nem vagyok ellensége, mint gondolták, állandósítottak. '71-ben nyugdíjaztak. Itt végetért a küzdelöm. '79 karácsonyán möghalt a drága jó feleségöm, akit nincs olyan nap, hogy mög në siratnék. Ëgyedül maradtam. Nem élet ez többet. Arra kéröm csak az Istent, hogy minél hamarabb magához vögyön."[125]

„1960. januárjában négy férfi kopogtatott be hozzám – folytatta szövetközeti belépése történetét Csorcsán Szűcs Imre. – De olyan gazda is akadt, ahová 10-15 embör mönt ëgy csomóban. A belépési nyilatkozatot hozták. A papírt azonnal alá köllött írni. Az is mindëgy volt, hogy melyik téeszbe lépött be az embör, csak elszegődjön. Ekkorra a parasztok mán úgy »mög vótak főzve«, hogy »önként, dalolva« mönt a belépés."

[125] 1985-ben, mielőtt e könyv első kiadása megjelent és kezébe adhattuk volna, meghalt. Sokat szenvedett ember távozott. A Kincses temetőben nyugszik családi sírjában.

„TOBORZÓ

Boldogságom most már teljes,
Felismertem, mi a helyes.
Nincs már szükség a mezsgyére,
Beléptem a téeszcsébe.

Új barázdát szánt az eke,
»Magyar paraszt, itt van, nesze!
Vedd birtokba ezt a földet,
Lépj kolhozba, s termelj többet!«

Népnevelők okos szava,
Így kívánja most a haza,
Meggyőzött a helyes útról,
Elszakadtam én a múlttól.

Mi volt a múlt? Óh, rossz álom,
Szűk egyéni parcellámon,
Oly egyhangú volt a sorsom,
Alig akadt télen dolgom.

Jószág körül ízikszedés,
Kemencénél melegedés.
Lepény sült a kemencében,
S ernyedtem a tétlenségben.

A ma, mindezt kipótolja,
Kukoricát törünk hóba.
Szárát, ha le nem is vágjuk,
Jön a traktor, alászántjuk.

Felfrissül a testem, lelkem,
Kint a szabad természetben.
S a kenyerem madárlátta,
Itt hordom a hátizsákba.

Nincs felszedve még a répa?
Télen is süt a nap, néha!
De, ha mindig nem is ragyog,
Itt akkor is boldog vagyok.

Boldoggá tesz az a tudat,
Nem ismerek többé urat.
Nem parancsol senki itt már,
Csupán saját szívünk diktál.

És Ti, kik még kívül álltok,
Vajon meddig, s mire vártok?
Láthatjátok mi a helyes,
Kerüljetek, tessék, beljebb!…

1960.”

„A téeszbül háromtagú bizottság gyütt ki fölleltározni. Közösbe került a mögmaradt jószág, a szërszámok, a tároló edényök, zsákok, mázsa, mindön a személyös holmin kívül. Ezökért az elkerült eszközökért, állatokért később lényegtelenül kevés díjat törlesztöttek, de ezt is csak ëgy-két évig fizették.

Kutason csak a betakarítás után, ősszel verődtek össze a tagok, bár mán tavasszal beléptek a szövetközetbe. A parasztok ezön a nyáron még szabadon maguknak arattak lë. Az őszi ugarolásban mindönki a saját szërszámával vött részt, de a munkát mán csoportosan végezték. Ëgyszóval, a módszerökben igön nagyok vótak az eltérésök.

A feketehalmi oskolába új tanítót helyöztek, aki biztatta az emböröket, hogy

»– lássák, most is csak a saját földjüket művelik, oszt milyen jó ez így…«, – és így tovább.

Erre az ëgyik paraszt így válaszolt neki:

»– nézze, tanító úr, olyanformán van ez, mintha kendnek lëvágnák a f…át, oszt a kezibe nyomnák, hogy itt van, azért csak b…on vele.«

Hej, de sokszor eszömbe jutott ez a régi versöm, amelyet mán kívülrül mormoltam. Hiába, ez a vágyakozás.

„VASÚTMENTI DAL

Az a kis földdarab, ahol dolgozom,
Vasút mellett fekszik, fönt a domboldalon.
Közepén akácos, fehér kis tanyával,
Bejárata mellett sok-sok orgonával.

Itten éldegélünk e tanyában hárman,
Édes jó anyámmal, édes jó apámmal.
Itten számolgatjuk napjaink múlását,
Innen nézegetjük a vonat járását.

Kedves, szép tájék ez, mégis oly idegen,
Mert nem itt születtem, nem itt nevelkedtem.
Úgy kaptam nem régen másoktól cserébe,
A szülőföldemet hagytam oda érte…

Ha a vonatzörgés fölveri a tájat,
Elutazni innen sokszor vágyam támad.[126]
Elmennék messzire, más, boldogabb tájra,
Ahol nincs könnyhullás, hol a szív nem fájna.

A föld rabja vagyok, ideköt a munka,
De hiszen az ember hiába is futna.
A sorsot, a sorsát el nem kerülheti,
Jobb tehát, ha csendben, békén elviseli.

Miért hát a sebes vonatra felülni?
Minek a sors elől futni, menekülni?
Lassan is elérünk a végállomásra,
Hol a fáradt utast csend és béke várja…

Sóshalom, 1951. február 18."

Én a Marx Károly szövetközetbe léptem be. Ez a szövetközet mán ëgy évtizede működött, azért az állapotok akkor még igön kezdetlegösek vótak. Sokat köllött a lovak iga-erejire támaszkodni. Kaszával is arattunk és cséplőgép működött.

A lovaimat még a háznál tartottam. Előbb űket adtam oda, majd '60. március elsejitül én is munkába léptem. Előbb tehenészetbe, a növendék marhákhon kerültem gondozónak. Szerfás, kezdetlegös, hideg volt az istálló. Rangot jelentött, amikor fejőgulyás löttem.

„AMIKOR TEHENÉSZ LETTEM

Fehér sapkát, köpenyt adott rám a téesz,
Amikor fölcsaptam nála tehenésznek.
Nem hiányzott már most, csak a fejősajtár,
Azt is szerzett mindjárt Tóth János és Kajtár.

[126] A vasútvonal a Szeged-békéscsabai fővonalon van, ahol addig rendszeres és sűrű volt a járat. Sóshalomnak külön megállója volt. Amióta elpusztították a tanyákat, kevés ember közlekedne vonattal, ezért a megállót megszüntették. Az itt maradók csak saját járművel és az igen ritkán járó autóbuszokkal érhetik el ezt a vidéket.

A Piroska tehén, amikor meglátott,
Szembefordult, fújt rám, s elkezdte a sztrájkot.
Hiába trücsköltem, nem adta a tejet,
Le kellett vetnem a fehér köpönyeget.[127]

Most azon tűnődöm, töröm a fejemet,
Hogy tudnám megfejni e makacs tehenet.
Miért nem öltöztet a téesz pirosba,
Úgy talán leadná tejét a Piroska.

Piroskám, bocikám, értsünk már szót végre,
Tudom, most kerültél be a közösségbe.
Több társaddal együtt, csak tegnap érkeztél,
Azt is tudom, hogy nem önként jelentkeztél.

Szemeiddel ma még a tegnapot nézed,
Az elveszett tarlót, mezsgyét keresgéled.
S a fát, melynél szívták véredet a legyek,
Megszoktad, sajnálom… együttérzek veled!

De, ha marha vagy is, meg kell, hogy lásd értsed,
Számodra itten most megszépült az élet.
Elhelyezést olyan istállóban nyertél,
Amilyenről eddig álmodni sem mertél.

Rádiót hallgathatsz, s villanylámpák égnek,
Színét sem látod már itt a sötétségnek.
Fehér köpönyeget visel a gondozód;
Piroskám, bocikám, hallgasd az okos szót.

A közös jászolban borsócsalamádé,
Különb kosztod van, mint a régi gazdádé.
Hát, mi ezután jön, szecska, siló, abrak,
Nézz körül és lásd meg, milyen szénakazlak.

Eddig kopasz tarlón, mezsgyéken legeltél,
Penészes száron és töreken teleltél.
Nem vakartak rajtad, annyit húsz év alatt,
Amennyit vakartam én most egy nap alatt.

[127] A humán gyógyításban az orvosi várókban jól ismerik ezt a „fehér köpenytől való rettegést” és „fehér köpeny effektusnak” vagy „szindrómának” nevezik. Különös, hogy a jószágoknál is kialakulhat!

Alattad itt tiszta, puha, száraz alom,
Ezelőtt a gazdád sem aludt olyanon.
Őrt állított melléd a téesz csak azért,
Hogy éjjel is szedje alólad a ganét.

És te nem akarod észrevenni mindezt?
E helyett csak bőgsz és kifelé tekintgetsz?
Viseltetsz irántunk ellenszenvvel, daccal!
Piroskám! Hó, hidd el, nem sokra mész azzal!

Ha énrám nem hallgatsz, szólok a társamnak,
Meggyőzőbb erejű szózata lesz annak.
Ő, ha megagitál, nem lesz tovább mese,
Sorsodban megnyugszol, vagy megesz a fene!

Más volt az a világ, melyben eddig éltél,
Megszoktad és ezért idejönni féltél,
De itt, ha megszokod a jobbat, az újat,
Visszabőgni, hiszem, nem fogod a múltat!

1960. június 15.”

„Az volt az általános hiba – folytatta Csorcsán Szűcs Imre –, hogy mögkéstek a földműveléssel és nem győztek volna elvégződni. Ezért jóval silányabb lött a termés, mint a gazdáknál, kisparasztoknál.

A téeszben voltam kanász, sertésgondozó, majd kertész a szőlő-gyümölcsültetvényön. Itt sok mindönt elvégeztem: fanyesést, szőlőmetszést, kapálást, gyümölcsszödést, szüretölést, borkészítést és pincemunkát. Bizony mögéltünk olyan évet, hogy a zárszámadáskor nem kaptunk, hanem adtunk. Kiderült, hogy kevesebb lött a termés, mint amennyi előlegöt rá fölvöttünk, ezért a rágyüvő évben vissza köllött fizetni, vagy lëfogták a bérünkbül.

A feleségöm nem lött tag, a háztartást vezette, bár a részös művelésben, alkalmi munkákba besegített. Amit ezért kapott, az részben az én munkaegységömet, fizetésömet pótolta, másrészt pedig a munka végeztivel kifizették és föléltük.”

„Az 1950-es években már beföllegzött a gazdálkodásnak. Nyíltan fenyögettek bennünket, oszt ezzel igyeköztek möggyőzni, hogy a fődet adjuk át a közösnek, de mink nem köllöttünk, mink möhettünk a fenébe. Mutatok ëgy ilyen írást, amely az »Adóív 1953 évre« paksamétábul esött ki, mikor a levelet fölbontottam – beszélte Székely Szűcs Ernőné. – Székkutasra gyütt, a Puszta 784. számú tanyámba.”

A Lakatos Tóth Viktória nevére érkezett adókönyvben „remek” magyar nyelven fogalmazott, és „kiváló” helyesírással írt stencilezéssel sokszorosított melléklet volt:

„Aki havonta fizeti az adótartozását, az a néppel együtt érez és elősegíti 5 éves tervünk sikerét. A konok nem fizetőket ellenségként kezeljük és állatjait az összes ingóságokkal beszállítatjuk, azonkívül tetemes végrehajtási költséget is idézünk neki elő.”

Nem hazudtak.

Nagy György István így vélekedett:

„1948 után mögalakult a környékünkön a Szabadág, Schönherz, Bacsó Béla és a Vörös Csillag téeszcsé. Mink, mind a néggyel mezsgyésök vótunk. A család kimaradt a tagosításbul. Ekkor még önkéntesebb alapon mönt a belípés. Apám '58-ig egyénileg gazdálkodott, majd ekkor belépött a Székkutasi Dózsába.

Az első fölszólításra beadta a földet. Csupa nevetségös vót, hogy két hét múlva 12 embör gyütt tévedésbül »rábeszélni« a belépésre. Së szó, së beszéd, gorombáskodni kezdtek, törtek, zúztak, a szekrényöket nyitogatták, cirkuszoltak. Alighanem róluk írták a »tizenkét dühös embert«! Mán jó kis idő eltelt, mire kiderült, hogy ëgy pusztai névrokonhon akartak mönni.

A szövetközetbe lépés után, apám rögtön nyugdíjas lött. A régi tanyában az öcsém maradt. Anyánk még '53-ban kint a tanyán möghalt. Apánk újra nősült és a feleségivel hazagyüttek Vásárhelyre, ahun házunkbul visszakaptunk ëgy szobát. Utolsó éveikre itt húzták mög magukat. Apám '61-ben, a második felesége mög '71-ben halt mög."

„'57 után a bátyám Kishomokon tanyát vött és elköltözött – folytatta visszaemlékezését egy másik alkalommal Nagy György István. – Én a mártélyi határba, az anyósom üres tanyájába möntem. '58 és '68 között laktunk itt, de az udvar kicsi volt, ezért beljebb, a város felé Gaál Jánostul 16 000 forintért vöttem ëgy tanyát, 6 000-ért mög ëgy hombárt.

Még '59. december 21-én belíptem a Mártélyi Új Élet téeszbe. A dolog így esött: 18 napon körösztül mindönnap öten gyüttek a tanyába agitálni, oszt órákig ott vótak. Addig a jószág odakint éhözött, sömmit së tudtunk csinálni.

Bár a belépési nyilatkozatot rögtön aláírtam, azonnal nem adhattam át, mert a környékön én vótam az utolsó betelepülő, oszt az őshonos gazdák neköm estek vóna. Mög köllött várnunk, amég a többiek is sorra belípnek. Tudták ezt az agitáló embörök is, ezért baráti vót a beszélgetés.

18 nap után ëgy háromtagú »banda« gyütt, csupa lëvitézlött elemök, a múltban továbbszolgáló tiszthelyöttes és hasonlók, akik most bizonyítani akartak a társadalom mellett és »parasztfalással« a mi rovásunkra érdemöket szörözni. Kettő gyütt előre, a harmadik a szomszédban maradt.

Amikor ez is mögérközött, oszt köszönés nélkül begyütt, mindgyárt így kezdte:

»– nem tudom mögérteni, hogy miért olyan marhák ezök a parasztok, hogy nem lépnek be a jóba!«

Mögkérdöm hát tűle, hogy

»– maga melyikben van?«

Mondja oszt, hogy

»– a M. Vállalatnál« dolgozik.

»– Na, akkor maga marhább, mint mi, mert mink tudjuk, hogy mért nem lípük be, de maga nem tudja, hogy mit ajánl!«

Fölírták rögtön a nevem, tanyaszámom és másnap be köllött mönnöm a mártélyi tanácsra a büntetésömért. Szöröncsém vót, mert az elnök nem vót otthon és visszagyühettem. Nem köllött elszámolni a beszédért. Az emböröm nem is gyütt többet.

Két nap múlva mögérközött a másik két agitátor, akik udvariasan mögkérdöztek a szándékom felül. Azonnal átadtam nekik az aláírt nyilatkozatot. A környékben ekkor mán mindönki belípött. Így neveltem mög űket a jómodorra.

Velem ëgyütt a lovat is átvötték. Tíz évön körösztül lóápoló és fogatos vótam. Ezután gulyát kaptam, amelyet máig elláttok. A szakmát ëgy öreg magyartul tanultam mög, Bánfi Samutul még gyerökkoromban, aki a hullámtérön tartotta a jószágokat.

'55-ben fiam születött. Jól érzöm itt magam s amég birok, addig dolgozok a szövetközetben."[128]

„26 kishold első osztályú, fekete földem volt – emlékezett vissza Angyal Ferenc. – A cserékkel kapott szántók ëgyre értéktelenebbek löttek. Lassan szorultunk kifelé a határbul, mög a társadalmi életbül. '52-ig úgy, ahogy viseltem a terhöket, akkor a saját földemet az állami gazdaság vitte el. Ettül kezdve sokat szenvedtem.

1960-ban vötték el a csereingatlant. Mögváltás volt, amikor aláírtam a Lenin téeszbe a belépési nyilatkozatot. Böcsülettel lëdolgoztam a tíz évet, pedig az egészségöm miatt nem volt könnyű. 72 éves koromban, '970-ben, mint munkacsoport-vezető möntem nyugdíjba.

Még '63-ban, közvetlenül a karácsonyi ünnepök előtt történt, hogy harmadmagammal kukoricát daráltunk a jószágnak. A sár nagy vót, a járművek elakadtak, ezért a vállunkra vöttük a terhöt és úgy cipeltük a zsákokban a darát. Nagyot emeltem és mögbetegödtem.

Máskor mög a nehéz zsák alatt összerogytam és nem éröztem a lábomat. Hónapokig köllött feküdnöm a kórházban. Tudja, az a rossz, műtött lábam…

Amikor mögváltam a munkától, mán szinte roncs voltam. 450 forint nyugdíjat kaptam havonta. Elképzelheti, hogy éltünk! Jelenleg [1979-ben] 2 500 forintom van, mög a hold háztáji. Nekünk ez mán ölég…"

Csorcsán Szűcs Mihály erről a korszakról is tömören fogalmazott:

„'56 után mán möghagyták a parasztnak a fejadagot. '60-ban beléptem az Előre téeszbe. Ettül kezdve többet ëngöm nem háborgattak. A közösben zöldségkertészetben dolgoztam. Kézi erővel kapáltunk és szödtük a termést. Esztendőrül-esztendőre többet köllött teljesíteni, de a pénz nem növeködött. Magas korom miatt, '64-ben abbahagytam a munkát. Keservesen éltem. Járadékosként 260 forintot kaptam, de akkorra mán nem voltak igényeim. Jelenleg [1981-ben] havi ezör forintom van. Nem panaszkodhatok. Jók a gyerökök, a testvéröm. Csak a korom, ez a kilencven év…"

Tárkány Szűcs Sándor elmondotta, hogy

„…a beadás, rekvirálás miatt nagy gondot jelentött az igás álatok hiánya. Voltak évek, amikor tehénnel szántottam, én akit a jó lovairul ösmert az egész határ! Micsoda szégyön volt. '52-ben ahogy lovam lött, a tanács röndöletire, fogattal köllött közszolgálatra mönnöm, akár az apáinknak a földesúr idejiben.

Pocsék munka vót. Az lött a föladatom, hogy tanyárul tanyára hordtam a rekvirálókat, mög az elszámoltatókat. Ëgy-ëgy alkalommal 2-3 napig is oda vótam, majd a követ-

[128] A beszélgetés még 1980 telén zajlott. Néhány év múlva hazaköltöztek, de nyaranta még kijárt a tanyába, amíg – ahogy ő mondja – el nem lopták, mert néhány hónap alatt éjszakánként minden mozdíthatót, még a vályogfalakat is elhordták. Azóta Nagy György István a Galamb utcai házában él feleségével.

közö hetekben újra kezdtük. Sokféle embört mögösmertem. Tudja, még ezök közt a végrehajtók között is volt jó, mög rossz szándékú.

‘50-ben a határunkban mán működött az Előre téesz, de a tanyalakók zöminek csak ‘60-ban köllött belépni. Akkor januárban 8-10 agitátor naponta járta a tanyákat. Egész hónapban gyüttek, oszt óráig ott üldögéltek. Rosszabb volt, mint a török-, vagy az olájinvázió. Én is beadtam a nyakamat.

64 éves voltam, amikor beléptem a téeszbe. Négy évig fogatos voltam. ‘964-ben lábtörést szenvedtem. Ettül kezdve nem tudtam dolgozni. ‘66-ban töltöttem be a 70 évet, azután kaptam havi 260 forint járadékot.

‘81 nyarán a tanyát eladtam és vöttem rajta a városon ëgy kis házrészt. A feleségömmel ëgyütt most 2 108 forintot kapunk, mög a háztájit. Nem is lönne itt mán sömmi baj, ha az egészség a régi vóna, de hát többet fekszöm, mint járok…”

A KÖZÖS GAZDÁLKODÁS ÚTJÁN

Csorcsán Szűcs Imre így beszélt életének erről a korszakáról:

„‘72-ben möntem nyugdíjba. 550 forintot kaptam, most mög [1981-ben] 1 710-et. A feleségöm, amikor möghaladta a nyugdíjkorhatárt, házastársi pótlék címön hozzáragasztott még 500 forintot.

Mán a szövetközetben is jól teltek az utolsó évek. A mögosztott portán építöttünk ëgy kis szoba-konyha-kamrás lakást. Fürdőszobánk ugyan nincs, de nem is szoktunk hozzá. A sorstársakkal komák löttünk, jó munkatársak, akikkel ma is szívesen találkozunk. Gyakran voltak szüreti mulatságok, brigádvacsorák. Még a Balatonra is elvittek ëgyször üdülni. Őszintén mögmondom, utóbb mán jól éröztem magam a szövetközetben. A nyugdíjas találkozókon most is részt vöszök. Nem is gondoltam, hogy a végin mindön így kikereködik. Mink, a feleségömmel ölégödöttek vagyunk, csak ennél rosszabb në lögyön. Versöt is írtam rúla, vögye bele néhány sorát:

ÖNÉLETRAJZ

Nősülésem után beléptem a téeszbe,
Mennyivel jobb itt, már messzebb van a mezsgye.
Disznók után itt is sokat szaladgáltam,
De a számításom jobban megtaláltam.

Házat építettünk, szépet, egyszobásat,
Azóta sem érzek korszerűbbre vágyat[…]
…..…
…..…
Van takaros kertem, szőlő is van benne.
– Ki tudja, hányszor van már permetezve –
Ez is szórakozást jelent a számomra,
Ezért is nem vágyok én a Balatonra.

Vendégeink jöttek az elmúlt hetekben,
Két szép, igen csinos, fiatal menyecske.
Előadták, hogy ők üdülést szerveznek,
S arra, így gondolták, minket is felvesznek.

Parasztüdültetést ki képzelt el régen?
Nem sok ilyen akadt ezen a vidéken.
Csak mióta a nép az ország gazdája,
Azóta van ilyen, ebben az országban.

1979. augusztus 18-22."

Amit itt figyelembe kell vennünk, az az, hogy az 1970-es évekre kialakult gazdasági állapotok a tagság egy részét érintették. Ez a „megelégedettség" viszonylagos volt. Egyrészt következett abból, hogy a parasztok igényeit az előző évtizedek teljesen visszaszorították. A börtöncellák fapriccseihez, vagy a kifosztott lakáshoz képest, amikor szalmán aludtak és nem volt betevő falatuk, jelentős volt a fölemelkedés, de nem nyugat-európai mércével mérve! Másrészt elaggottak. 70-90 év közé kerültek, és ez az életkor egyébként is csökkenti az igényeket. Harmadszor, látszat szociális intézkedések, üdültetések születtek az egyik oldalon, amelyek a modernizálástól húzták el a tőkét. (Ezt az 1980-as évek végén a gazdaságoknak már keservesen kellett tapasztalniuk.) A másik oldalon viszont ott volt a kis nyugdíjasok, téesz-járadékosok ijesztő, számkivetett tömege, akik fillérekből tengődtek. Végül, a tagság a pénzen nem tudott birtokot gyarapítani, hanem a keresményét magára költötte, fölélte. Ez a „polgáriasodás" hosszabb távon ismét kudarcot jelentett, mert a bóvlik, kacatok, amit a hazai kereskedelemben kaptak tönkrementek, elévültek és nem maradt meg belőlük semmi. Megindult a sok tíz- és százezer forintot érő, stílustalan, súlyos betonsíremlékek gyártása, amelyek elárasztották a temetőket. A renovált, illetve az újonnan épült családi házak külső falán megjelentek a fali csempéből, tükördarabokból készült arabeszk-jellegű díszek, a színesre mázolt vaskerítések, utóbb az alumíniumból gyártott kis- és nagykapuk. A nép hagyományos díszítő kedve eltűnt, illetve visszaszorult a népi iparművészek korszerűsödő és ipari méretekben »termelő« műhelyeibe.

A hódmezővásárhelyi Városi tanácson az 1970-es évekig megőrzött, a szövetkezeti alapító tagok és vezetők által lejegyzett eredeti kéziratból néhány kiragadott példát mutatunk be.

1948-ban, az első között alakult Dózsa TSzCs a megalakuláskor semmiféle gazdasági fölszereléssel nem rendelkezett. Később megkapták a Kenéz-tanyát, olyan állapotban, hogy az istállóban 70 centi vastagon állt a trágya. A marhák háta az alacsony épület padlását elválasztó deszkafödémig ért.

A tagok által a közösbe vitt és a Kenéz-tanyával együtt kapott állatállomány mindössze 22 szarvasmarha, amihez még később 6-ot hoztak; 3 ló és 1 sárga csikó, 8 juh, 3 sertés, 9 anyakoca és egy hízó volt. A Kenéz-tanyából került elő egy igás- és nagyon hasz-

nált **féderös kocsi***. Összeszedtek még egy ekét, boronát, hengert és lóval vontatható vetőgépet.

Nem csoda, ha ilyen körülmények között a tagok egyik része a DÉFOSZ által közvetített kubikmunkát végezte, hogy megéljen. Az így szerzett pénzt is a közös tőkéhez tették és ezután osztották el egyenlően valamennyi tag között, akár a falanszter jellegű kommunákban.

A rárósi út mentén 13 nincstelen agrárproletár és kubikos alapította meg a Szántó Kovács János TSzCs-t, közöttük idős Kosztolányi István az első, és Janovszki József a későbbi elnök. A megalakuláskor a gazdasági körülmények itt sem voltak jobbak, mint a Dózsában, hiszen 153 katasztrális hold földdel, 4 tanyával, 2 szarvasmarhával, 1 hasas üszővel, 1 anyakocával, 12 süldővel, 4 anyalúddal és egyetlen lóval indult meg a termelés.

A gazdasági fölszerelésük is mindössze néhány kocsiból, vetőgépből, boronából, ekéből és hengerből állt. A tagok, egy fő kivételével, 1949 tavaszáig itt is kubikon dolgoztak.

Hőss Nagy Ernő elnökként tevékenykedett egy vásárhelyi szövetkezetben. Vallomása alapján nézzük meg annak a parasztembernek a véleményét, aki a közös asztalnál fő helyen ült.

„Az Új Élet Téeszcsének '51-tül, az alapítástul elnöke vótam. Oláh Mihály[129] *toborozta és alapította mög a szövetközetöt. Csak nyolcan vállalkoztunk rá, de a beinduláshon tíz gazdára lött vóna szükség. Së baj, fogtunk hát két asszonyt.*

Ëgyes típusú szövetközet vótunk. A tagok 8-10 hold földet hoztak magukkal, mög 2-2 lovat. Neköm volt 11 holdam. A Könyereparti Olvasókör lött a központ 6 évön körösztül. Nem vót ott sömmi, csak néhány asztal, szék, mög szekrény. '51-ben kaptunk ëgy kombájnt aratni.

'52-ben szaporodtunk tovább, mert aki nem lépött be, annak el köllött hagyni a tanyát. Csupa kisparaszt lakta környék ez. Nagyobb részinek nem volt háza, nem tudott hova mönni. Lakni mög csak szükségös vót valahun, mög ragaszkodtak is a tanyájukhon, ezért inkább beléptek. Ekkor 22 fővel szaporodtunk. '56-ig 46-ra emelködött a létszám.

A szövetközetben pártszervezet ekkor még nem volt, ezért kutatni kezdték a kulákokat köztünk. Ennek következtiben kizárások is vótak. (Persze fődet vissza nem adtunk, möhetött, amerre látott.) A Félix családra is ráfogták, hogy kulákok és ki köllött űket dobni.

Mint ëgyes típusú szövetközet, a tagok maguk fizették az adót, és a beszolgáltatást. Akárhogyan igyeköztünk, szaporodott az adósság. Gyüttek a rekvirálók, végrehajtók ide is. A szövetközet mán a teljes szétzüllés és bukás határára került. Mögyök osztán csalódottan Oláh Miskához. Mert, hogy mindönki így hítta. Panaszolom neki, hogy a szövetközet hamarosan úgy eladósodik, hogy mindön tag a börtönbe kerül. Oláh Miska azonnal intézködött. Attul kezdve a tagokhon nem küldtek végrehajtót.

1956-ban föloszlott a téeszcsé. A hátralék adókat hamarosan behajtották. '60-ig mindönki maga gazdálkodott, azután lött a környékön újra szövetközet. Ettül kezdve mán mindön simábban mönt."

[129] Oláh Mihály polgármesterről a legtöbb parasztnak nagyon rossz volt a véleménye. Régi veterán volt, aki igazán semmihez sem értett. Dolgozni nem szeretett, a kommunizmust teljes szívvel kiszolgálta, közben számtalan súlyos, jóvátehetetlen gazdasági, szociális, kulturális és társadalmi hibát vétett.

Török Imréné Kovács Margit reálisan látta és értékelte a körülményeit: „Kulákmúltja" végig üldözte, és munkája után többet érdemelt volna. Sorsában ott a háború okozta, jóvátehetetlen kár, férje elvesztése, mint az az alapmotívum, amely ennyi év után sem tudott behegedni, és szerető családja körében is belső magányba kényszerítette.

„A gyerökök elütő iskolai végzettségin, ami hibámon kívül lött így, lëmérhető a helyzetünk lassú javulása '57 után. A lányom osztályelsőként érettségizött, de azonnal munkába állt mellettem, mert köllött a pénz a mögélhetésünkhön. A legkisebb fiam mán agráregyetemöt tudott végezni. Évekig dolgoztunk ëgy szövetközetben.

Aki így élte az életét, az tudja, mennyi fölmérhetetlen hátránya volt és van az egész életin körösztül. Van, aki azt mondja, nagyszerűen él ëgyedül. Ez nem igaz, csak önámítás, és úgy állítja be a dolgot, hogy neki így is jó.

Az embör társas lény, társra vágyik, és ha ëgyedül marad, csak fél életöt él. A társadalomban igaz, mögtalálhatja a helyit, de csak a munkában. A szórakozásban ëgyedül mit kezdjön, kiknek jutna eszibe baráti összegyüvetelökön, névnapon, Szilveszter estén, hogy möghívjanak magányosakat is?

Így alakult ki bennem is, hogy nem szeretöm az ünnepöket, sokkal inkább a dógos hétköznapokat, és addig lösz jó, még dolgozni tudok. Amikor a mindönnapiért köllött küzdenöm, a munkaszeretetömnek és jó egészségömnek tudtam be, hogy naponta új energiával hoztam létre a mögélhetés föltételeit – úgy, ahogy. Nyugdíjasként is azért dolgoztam, hogy embörök közt lögyek. Ma mán nem küzdök anyagiakkal, de életömet végigkísérte az a káder, amit rúlam állítottak ki, és sohasë a munkám után ítéltek mög. Alacsony fizetésöm volt. Adminisztrátor, könyvelő voltam. Húsz év után 1 377 forint nyugdíjam van. Ëgyetlen óhajom mán, hogy még élök, egészségöm lögyön."[130]

A mártélyi Szélmalmi dűlőben idős édesanyjával kettesben lakó Hegedűs Julianna naplójából részleteket idézünk.[131] Figyelemre méltó a tűrőképessége, pedig ez a nő túlérzékeny volt, minden bánat jobban fájt neki, mint másoknak. Mégsem szidta a társadalmat, a szövetkezetet. Alig néhányszor tapasztaltuk, hogy indulatosan írt, amikor a szenvedés már kibuggyant belőle. Nem szolgalelkű, pedig ezt a „fajtát" évszázadokon keresztül külső ellenség és belső urai erre nevelték.

Sorsa nem széles körben tipikus, de jellemző a magára hagyatott idős emberekére. Értük általában senki sem emelt szót. Kiszolgáltatottak voltak. Rajtuk csak néhány szomszéd, ismerős könyörületessége segített. A társadalmi igazságszolgáltatás és segítségnyújtás késett, vagy formális maradt.

Naplójából kiolvasható a lassú gazdasági pusztulás. Földjüket, megélhetési forrásukat elvették, ők viszont dolgozni nem tudtak, ezért becsületük sem volt. Szinte „halálra voltak ítélve". Hol volt itt a biztonságot nyújtó „szociális háló", amelyről annyit papoltak? Hogyan történhetett a 20. század utolsó harmadában olyan, hogy egy tanyán két magára maradt asszony önhibáján kívül fagyoskodik, nélkülöz és éhezik? Ijesztő szélsőségek

[130] Ez a sokat szenvedett asszony még ezt sem kapta meg az élettől. Idős korában kórházból klinikára jár és fizikailag is gyakran szenved.

[131] Hálás szívvel mondunk köszönetet dr. Horváth István főorvos úrnak, aki a naplót Hegedűs Julianna halála után mint egykori körzeti orvosa megőrizte és rendelkezésünkre bocsátotta.

alakultak ki! Szemben velük ott volt egy szűk vezetőréteg, amely a mások által évszázadok során, verítékes munkával megtermelt vagyont maga között jog és igazság nélkül fölosztotta, majd fölélte. Az újratermelésről, a közösség gyarapításáról, éppen arról az elvről gyakran megfeledkeztek, amelynek nevében beszéltek.

Olyan, többnyire téglából épült, erős iskolák, gazdatanyák, olvasókörök álltak szerte a széles vásárhelyi határban, amelyek még évszázadok múlva is szolgáltak volna. Ezeket fillérekért megkapták, másokkal lebontatták, a közösség járművein hazaszállíttatták és luxuslakások épültek belőlük. Ezért is volt „fontos" a történelmileg kialakult tanyarendszer erőltetett fölszámolása. A paraszti bölcsesség szerint, *„ha a Vásárhelyen beépített tanyai bontásanyagok kiabálni tudnának, óriási hangzavar lenne a városban"*. Ideológia és szűk vezetői réteg érdekeltsége így fonódott össze milliók rovására. Egy biztos, a tanyátlanítás nem elsősorban a termelési rendszert szolgálta.

E szélsőséges két társadalmi réteg, az elszegényedő és a gyorsan meggazdagodó között ott volt a munkából élő, keservesen dolgozó, gyakran szintén a közösségi vagyon dézsmálására kényszerülő parasztság, amely az 1950-es évektől ügyeskedik, kötéltáncot jár, és változatlan szorgalma biztosítja a maga, illetve a társadalom jó részének megélhetését. Mindegyik réteg életmódja merőben másként alakult.

Hegedűs Julianna 1965. október 12-én, visszamenőleg ezeket jegyezte naplójába:

„[…]1959. szövetkezeti gazdálkodás alakult és nehéz a helyzet[…] Anyám kap a t. sz.-től 2 q. őrleményt minden évben és havonta 260 Ft. járadékot. Tehát nem éhen fogunk meghalni![…] Valami nyugtalanság gyötri az embereket, hogy nem találják a helyüket sehol. Örökké szórakozásra gondolnak és mennek is, de sehol elégedett emberekkel én nem találkozok![…]

Nov. 15.[…] Mióta t. sz. van, nem kapott [77 éves] Anyám szalmát és én fölírtam kérvényt a rádióhoz, erre kivizsgálták az ügyet és kaptunk kb. 2-3 q. körül szalmát[…]

Nov. 16. Csak tartja magát a hideg a kis hó nem olvad és rettegve gondolunk rá, hogy már beáll a tél sok-sok fagyoskodással, lelketölő unalommal mindég a lakásban, és sok alvással, mert a szemet bántja a petróleum lámpa világa[…]

Dec. 10. […]Jól kifizettek: a 300 □ öl cukorrépa után 29 kgr. cukrot utaltak ki, de ebből is elhúztak 1 kg.ot! Meg + hét munkaegységem! 12 Ft. járt volna egységenként! de nem fizették ki, mert nem futotta ki a művelést, és hát szégyenkezve eltávoztam! Van olyan is, aki 3-4-5 száz munkaegységet csinál évente! De az aztán ott van mindég a t. sz-ben. Engem nem enged anyám! Igaza is van! Vagy ott, vagy itthon! Két urat én már nem tudok szolgálni! 57 éves koromban! Nagyon is lenéz az egyik csoport, hogy élhetetlen vagyok, a másik meg irigy, hogy könnyen élek! De miből? Van még egy tehenünk, igaz ezt hárman is gondozzuk. Öcsém is jórészt, mert a haszonnak harmadrésze az Övé, meg tejterméket is kap azonkívül! Meg Anyám kap 260 Ft. járadékot, egy kevés földjáradékot, első évben 1 300 Ft-ot, tavaly már csak 560 Ft-ot kapott. Nem tudom meddig fogy még? 1 000 öl háztáji, de csak kapás lehet! Ez az egész, meg a házkörül 40-50 drb baromfi amit jövedelmez és valamennyi gyümölcs az elhanyagolt és kiöregedett fákról[…] Két évben hízlalunk disznót 150-200 [kilósakat] kb, mikor hogy sikerült![…] a tűzrevaló is nagy részt, a fa télen innen kerül ki, de rohamosan fogy, mert nincs hova ültetni sem![…]

Dec. 22. […]mennyivel több tüzelő [kell], meg dolog van, ha hó van! Gyönyörű a havas tél, ha van elég tüzelő, meleg ruha, ennivaló, meg kényelmes élet! De hol van az e világon? Talán nincs is![…]

1967. Szept. 15. […]Lassan leszegényedünk! Rá se merek gondolni, hogy mi lesz, ha nem lesz tehén, de hogy ennyire legyöngültem, majd hogy birok el a télen a dologgal! Ilyen kevés krumplink se termett még életemben, 15 kgr! Volt idő, mikor 5-6 q gyönyörű krumplit vittünk a kereskedőnek, meg hagymát stb, meg minden volt és milyen öröm volt! Istenem és most csak a gond és örömtelenség mindég![…] Szőlőnk lett volna szépen, ha hőség tönkre nem teszi. De így a kevés is apró és rossz ízű, nem is tudom, hogy csináljuk a jó Anyámmal. Kétszázhúsz forintba került a munka: ásás, permetezés és még a kisebb felét én ástam föl a beteges erőmmel! Megértük azt is, hogy még a köszönésért is fizetni kell[…]

1968. Jan. 17. […]Kedves vendégünk volt ismét. Nagy Bálint unokaöcsém. Hozott rengeteg élelmiszert[…] istenem, egy hónapra elvagyunk látva friss hússal! Mi is meg tudtuk kínálni egy tányér finom főtt kukoricával![…]

Április 17. ma ismét kaptam egy jókora pofont kétszer is kaptunk. Anyám, mint szövetkezeti tag meghívót [kapott a] gyűlésre! Hát ki menne el más, ha nem én? 60 éves jó viszony van köztünk! És, óh de hogy bír el ennyi szégyent ilyen érzékeny ember. Kiküldött a volt tsz. elnök, hogy hagyjam el a termet, amely zsúfolásig volt[…] Egyszóval: én nem vagyok megbízható, hogy Anyámat képviseljem[…]

Ápr. 24. Szentgyörgy nap. Rekkenő meleg 28 fok árnyékban! Istenem, de aggasztó a gazdasági helyzet![…]

1969. Ápr. 15. Semmi változás a marhaügyben! Szűken egy hétre való takarmány, a zöld fű még gyönge, de meg nem is való, mert csak leromlik tőle! Én Istenem, sokszor volt szorongó érzésem, de ennél borzasztóbb tán nem! Az oktalan állat nem érti meg, hogy nincs![…] Szárat ad Jani kb. 200 kévét, az Isten áldja meg, most adja vissza sok-sok szívességünket. Csak 10 km-re van ide![…]

Máj. 13. A tehenünk, óh!, odavan, beteg lettem bele, pedig semmi jövője! De amit gyerekkoromban megszoktam: a fejés, az álat gondozása, az élelmünk, egy kis pénzforrás és most már semmi. 9 100 Ft-ot kaptam, a félmarkomba a pénz! Mit ér? 6 q 75 kgr. volt! De, hogy is fogjon hozzá az ember ebben az ínségben?[…]

Július 11. […]istenem, fáj a szívem, mi lesz velünk, most már semmi jószág nincs, mint 49 drb. baromfi, dehát hiába, ha nem birom a nehéz munkát, a takarmányt beszerezni, meg a szegény Anyám még 81 éves korában is húzza-vonja a nagy jószágot[…]

Dec. 22. Ma volna a tél kezdete és már 2-a óta hó [van], 5-6 foknál nincs hidegebb, de elég ez, ha egy kis szobát[…] fűthetjük csak[…], mert kevés a szén, kemencébe való se sok, nem tudom hogy lesz, ha a tél hosszúra nyúlik![…]

1970. Május 26. […]szegény gyönge Anyámmal [aki ekkor 82 éves] a kis öregedő hajlékot tatarozzuk. Végtelen nehéz a sármunka, de a tapasztás se sokkal könnyebb! Dehát 4-5 száz forintot kérnének, de meg ennivalót is honnan? Mikor nekünk is szűken van![…]

Szept. 24. Borzasztó napra virradtunk! Gyanutlanul szedegettük Anyámmal a maradék íziket, amikor hangokat hallunk, a Tsz kocsin ülő ember így: az alsó kertet kiirtják, a kutat is!!, mert a táblába van! Azt hittem megszakadok! Ritkán sírok – de akkor!!

Behivattak és hiába volt minden panasz, nem és nem lehet mostmár! Már kb. 5-6 évvel ezelőtt is akarták!![…]

Okt. 9 !! Megtörtént a szörnyűség, a kutat betemették, az élőfákat kitördelték, amelyek[en] idén is kb. 2 mázsa szilva termett és 4-5 kg. barack. 65 kg. krumpli, pár kg. hagyma, 6-7 kg. zöldség. Rengeteget dolgoztam a 150 öl kerten, én ástam föl évek óta[…] most már oda a telek is de az ivó-mosóvíz a legfájóbb!, hogy mit csinálok a télen, a kemény vízzel, ki győzi pénzzel a drága mosószereket! De, ha a falnak megyünk is mindegy, nem tehetünk semmit. 28 évig volt! A jó Isten így akarta, legyen áldott az Ő szent neve!![…]

Dec. 21. Nevezetes nap! A kályhába begyújtottunk!, mert kevés a kemencébe való gaz és szalma, csak szemét mindennap és mégis fázunk[…] Mákot vetettem a [tanya]romok közé, ugyan Istenem!, eszünk-e belőle![…]

Dec. 22. Újabb bánat, a fákat szedjük ki, különben… nem is birom leírni. Istenem, de sok![…]

1971. jún. 21. Leírhatatlan, amilyen gyötrelmeken mentem keresztül, a kukoricaföld nem akart megkerülni. Hivatalból-hivatalba küldöztek, gondolom jól mulattak az idegességem miatt! No de, ők is lesznek hasonló helyzetben, ha sokáig élnek. Megvan most már, de annyira kései, hogy nagyon kevés reményünk van rá, hogy terem is valamit. itt a Péter-Pál és még egyszer sincs megkapálva, elég sűrű is. De nem tehetünk semmit! Ismét csak a tűrés a miénk![…]

Szept. 1. […]Istenem, mindég a kétségbe esés szélén állok! Mi lesz, ha nem tudok kézimunkázni? Mikor a nehéz munkákat se igen bírom. A tyúkok elhullanak egyenként, kukorica se terem és élni kell és jön a tél!![…]

Okt. 6. Nagy szabású orvosi vizsgán estem át a szociális segély miatt![…] előzőleg kifaggattak, hány gyermek, hány szülés, hány vetélés, stb, brrr! Csúnyán fölizgattam magam! Így bonckés alá vesznek és kapok-e valamit?, így kell koldulni annak, akinek a szülei is, meg én is kemény munkával kitartó szorgalommal dolgoztunk évtizedeken át, hogy meglegyen a nyugodt élet! És egyszer csak vége mindennek! Jön az öregség, és az anyagi gondok vele![…]

Okt. 15-én!! Ma kaptam a hivatalos értesítést!!: 433 Ft-ot, Szociális Segélyt fogok kapni havonta: mert a munkaképességem 67 százalékát elvesztettem. Istenem, milyen elkeserítő!! De ez ellen nincs mit tenni, és ha már nincs semmink se, ez a kevés pénz is jó, de mi lesz az irigyekkel, ha megtudják?

Okt. 20. Megkaptam az első fizetést![…]

Okt. 26. Ások a kertben, mindenem fáj, most három hét óta semmit nem szedek!

Nov. 19. Hirtelen láz, köhögés, csúnya hurút, 4 nap ágyban, minden erőm elment[…] a legborzasztóbb, hogy a tejet se hozta ide senki![…] Még ivóvizünk se volt két napig!![…]

1972. […]Nov. 26. […]Az ásás nem nőnek való munka, de ki csinálja? De meg nem is győzném pénzzel![…] Még új ruhát sem tudtam venni, amióta nem fejek tehenet! Pedig csak kopnak és szűkülnek, fakulnak, divatjukat múlják a ruháim. Annyira is megkímélem, hogy ilyet más nem tesz, hogy sok-sok foltos ruhában dolgozok a ház körül[…] Apai Nagyanyámnak volt egy dolgozó köténye, amiben csak fűtött és ludat tömött, de mosva soha nem volt! Egyszer fogtam magam és kimostam! A harmadik víz még olyan piszkos

volt, mint mikor a sáros lábunkat megmossuk! A szine?, nem is tudom, de foltot 53-at olvastam meg rajta, ami látszott!, de hát, még amit nem láttam![…]

Dec. 11. […]mindég a kár ér bennünket: 3-4 tyúk beteg, elsorvad! Elfogy a sok kukorica, a tojásnak nincs ára, csak a sok huza-vona! Minden héten vinni 60-80 drb-ot és semmivé válik az ára, mert az iparcikkek messze fölötte vannak a termelői áraknak![…]

1973. […[Febr. 16. […]Van mosóvizem! Kimostam (53 drb), pedig annyira fájnak a lábaim néha, majd összeesek! Még egy mosásra való víz maradt! (Nem tudok kevés vízzel dolgozni), a jó Anyám azt mondta rólam: te még a vizet is mosod! A szomszédból hozott vizet is úgy be kell osztani, hogy egy liter vízben kell mosdanom! Fürdéshez 5-6 liter. Istenem, még ezzel is takarékoskodni kell![…]

1974. […]Jún. 18. Ruhánakvalót vettem, rettenetes drága 240 Ft egy méter, igaz, 2 m. elég de – nem szeretem, mert kemény. De nincs mibe válogatni, akinek kevés a pénze!! Egy bögrét eltörtem!!, a krumplit mind kitúrja valami, nagyon nehéz év ez mindenféleképpen[…]

Jún. 25. mindég bánt valami, most itt a sok gyümölcs és nem kell!! Istenem! Mennyit dolgozok és alig-alig kapok valami pénzt és kiadás meg mindég van, mert minden nagyon drága![…] a szegény Anyám[…] most a tyúk 35-40 drb semmi más, de most is úgy őrzi a gabonát!!, mint régen – a magunkét! Dehát most is kenyeret eszünk, de hogy mennyivel nehezebben jutok hozzá, mikor kilónként hordom a lisztet![…]

Aug. 27. Anyám 86-ik! születésnapja!! Az Isten adta!, mennyit kell neki dolgozni és aggódni még most is a bajok, sok-sok gondokkal még most is, pedig olyan sovány a szegény, hogy majd összeesik![…]

Nov. 8. Végre! A kis kukorica benn van! Kb. 12 q??, nem mértük. […]a kis ezer öl földet, aminek kb. 3-4 száz öl híjja volt, a sok eső kiölte a lapos részt! […]még én is segítettem a törés-rakodásnál. Gumicsizmásan, bélelt kabátban!, amit soha így nem tettünk, hanem könnyű nyári ruhában!… De azért, jól esett a munka, fiatalabbak társaságában!… és ott a földön!, is Istenáldotta földön ettünk! Kétszer olyan jó ízű minden, mint itthon, az asztalnál! Igen a föld!, ez takar be mindnyájunkat![…]

Nov. 26. […]Rádióriporter jelent meg a Szalay [Ferenc] művész urral és a karácsonyi műsorszámban részt veszünk[…] Műpártolás szempontjából, milyen itt a tanyavilág? Milyen volna? A piszok és a pénzvágy. Szépérzék? Sokunknál ismeretlen! Nem érdekli Őket egy szép kép, szobor, de még az élő természet sem, ami mindég szem előtt van és annyira közömbös![…] Nem érzik, nem hiányzik csak az evés és a pénz és mindég csak a pénz![…]

1975. Okt. 9. Művész Úr [Szalay Ferenc festő] behívott, a lakás kellemes meleg és 500!!! Ft-ot adott! Alig tudtam eltenni, mikor semmit se tudok dolgozni!![…]

Nov. 7. […]három helyen is, a Lelkészéknél is!, régebbi és mostani jóbarátoméknál említettem!, hogy nincs kenyér, és egyik se mondta, hogy ad kölcsön, vagy pénzért! csak egy fél kilót is![…] Én – ha most idejönne egy idegen éhes ember, adnék Neki pár falatot![…]"

Csorcsán Szűcs Imre iróniával megírt verse is a szövetkezeti évek gondjait idézte:

„RÉSZESMŰVELÉS

Kimérte a téesz az ötödösföldet,
Két holdat tagonként, senki nem kap többet.
Táblák szélén karók, karókon a nevek,
Betűzheti őket, aki földet keres.

Mezsgyekarók sorát én is végigjártam,
A saját nevemet eggyen se találtam.
Hogyha a brigádos nem jön segítségül,
Úgy maradtam volna teljesen föld nélkül.

Ő talált egy karót s ráírta a nevem,
Birtokbahelyezett: itt van, művelhetem.
Mik a föltételek, azt is felsorolta,
Legfontosabb az, hogy meglegyen sorolva.

Kapával ha egyszer-kétszer sorrajárom,
Különösebb gondom nem lesz rá a nyáron.
Hibridkukorica, későn érő fajta,
De ha jól sikerült, nagy haszon lesz rajta.

Hogy nagy termést adjon – ezt tartsam szem előtt –
Ne ritkítsam úgy ki, mint szoktuk ezelőtt.
Több száron több a cső, több lesz így a rész is,
Jobban jár a téesz, de jól járok én is.

Ha jó száraz ősz lesz, Andrásra beérik,
Leszedem a termést, s utána bemérik.
Négy rész a téeszé, ötödik az enyim,
Így írta ezt elő Marx Károly és Lenin.

A termés ötödét elhozzák a házhoz,
Szépen elterítve elfér a padláson.
Szárat vágnom nem kell, leszántja a traktor,
Milyen nagy könnyebbség, előny lesz ez akkor…

Régebben a földet harmadosba adták,
Óh, de mennyi munkát elvártak a gazdák!
Visszagondolni is szörnyű már e múltba:
Szárat vágni, kötni, s összerakni kúpba.

Azért a rendszerért senki nem ejt könnyet,
A bolond is látja, ma mennyivel könnyebb!
A bolond is látja, én magam is látom:
Csupa bolond volnék, ha meg nem kapálom!

Részes kukoricám megvan már művelve,
Kétszer megkapáltam, ki is van eggyelve.
Meghagyva benne a megfelelő tőszám,
Ősz kellene hosszú, száraz, gazdag ősz ám!"

Részleteket közlünk Nagy Sándor gazdasági naplójából:

„1948.
Ez évi termés nagyon gyenge volt.
1949.
II. 3. Haza vittek áll[am] v[édelmi] autón
este vonattal jöttem ki nagyon megfáztam.
II. 27. Szegedre az ügyészségre lettem idézve és ott fogtak
4 hónapig. Június 27én jöttem haza.
1950.
I. 3. Megkaptuk az ügyvédtől az értesítést a N°. 1. tárgyalásról mely felemelte a 10 hónapot 16 hónapra várjuk a behívást.
II. 23. Be vonultam a még hátra lévő évemet ki tölteni.
1951.
Február 23-án pénteken este jöttem haza letelt az 1 év…
A jószágok megvannak csak nagyon soványak. április 1-én hoztam haza a Szárcsát Széléktől nagyon rosz volt. Nagyéktól kaptam rósz avas töreket abból válogattam és aval etettem a szántás vetés nagyon nehezen megy mert sáros és nehéz. A Széll tanyába kaszáltuk a gyepet és Pálnak a taloját [tarlóját] aval tartom a jószágot.
Csirkét 16 kil. 70. tojást 300 drb. 1 libát 6.50 kgr. 1 drb. hízott disznót beadtam 155. kgrja 5.60 frt.
Rabtartást fizettem szept. 29én 1825 forintot
Dec. 1. Felszabadult az örlés lehet örletni szabadon.
akinek van a piaczon is lehet árulni.
1952.
nagyon rosz termés volt mindent bekellett szolgáltatni nem maradt sem vető mag sem kenyérnek való disznót sem vágtunk egész egy évig úgy vettük a kenyeret és a zsiradékot. de néha napokig kellett ácsorogni a kenyérért.
Ebben az évben ment férhez mind a két lányunk alig tudtunk nekik valamit beszerezni.
1953.
Nagyon roszúl kezdődött disznot nem vágtunk kenyeret vettük Barna 2 for. 80 fill a fehérebb 3 for. 40 fill. 1 kgr. kukoricza 12 for. vagy más jószág eleség is annyi volt.

Február hónapba meg ellett vólna a Juczi tehenünk 2 borjút de bele pusztult.

Nem maradt fejős tehenünk sem úgy vetünk egy kecskét, az táplált benünket és czukros kenyeret és ehezhasonlót ettünk.

Ez év nagyon esős vólt alig tudtunk kapálni a földeket mindjárt elvette a víz ammiatt lett gyenge a termés és hogy soká tudtunk vetni és keveset mert a vetőmagot 600-700 forintért vettük.

A beadásba vettem vágó marhát 195 kgrmot 2.50 forintos ráfizetéssel [kilónként].

1954.

Ápr. 9. a Zsuzska kecske meg ellett 2 gidát.

25. kint volt a Tanács elnök Alakuló gyülést tartottunk.

Nov. 10. Ebben az évben már 9000 forint adót fizettem.

1955.

Ebben az évben tavasz ota anyámat mink kosztoljuk átjár enni és visz innen ennivalót magának.

1956.

Minden kivetett beszolgáltatást befizettem csak 25 [kg.] bab és a hízott liba maradt ki.

[…]a további beszolgáltatást eltörölték. A disznó vágást is szabaddá tették[…] nem kellett dézsma [így!] zsírt adni.

1957.

Roszul kezdödött a zürzavaros hejzet után minden hiányos vólt és az őszi beszolgáltatás minden gabonát el vitt búzánk nem maradt egy szem se ugy veszük a kenyeret vagy a neki valot.

1958.

I. 18. Vólt a Jézusi vásár othon vóltam szét nézni drága vólt a jószág kismalacz 300-400 ft-ig.

1959.

A rádiót vettük 1280 frt. meg a hozzá való [telepet] 200 for[int].

1960.

Ez év elég jól kezdődött vágtunk egy disznót, tehén meg ellett szerencsésen[…] meg van minden élelem nekünk és a jószágoknak is jó volt a termésünk mindenből magunkhoz képpest az egészségünk is tűrhető. Idő járás is normális.

II. 2. Gyertyaszentelő nap. szép jó idő volt. mig othon voltunk, addig vólt a nagy hajsza szövetkezeti agitálás, a feleségem alig tudott töllük szabadulni. Kifele jövet mindenröl értesültünk és a Lenin tanyába aláirtunk. Aztán jött még 4 és a nagymamát is beirták.

II. 12. Felleltároztak.

III. 1. Megkezdtem a munkát fát vágtunk és galyoltunk.

III. 16. […]a lovakat ithon mink gondozzuk és etetjük őket.

V. 10. Bevittük a lóvakat megmértük 5 q lett. 4 fori[nt] kgr. aztán kaptam egy párját János Bálinté vólt. Továbbra is kocsis maradtam. […]nagyon kevés volt a kereset.

November elején meg kezdték a kézzel vetést és szorították úgy hogy vasárnap is mindég mentünk boronálni egész hónapba.

Azután megkezdték a cukorrépa szedést jöttek a városrol és katonák is voltak sokan.

VIII. 14. Vettem egy ház helyet 12.800 forintért a Moricz Zsigmond útczán. Kaptam 740 forint pénzt. Búza 6. q. 12 kiló. Árpa 381 kilo. Krumpli 52 kiló. Pálinka 3 l. 3 dcl. Gyümölcsfa és rőzse 3 q Alma 26 kiló Czukor 36 kiló Kása 17. Elszámolt értéke 3234 forint lóért és felszerelés 633 f. 10 fill[ér] zöld leltár 1069 for[int].

1961.

Búzák elég jok lettek. Kukoriczák is tűrhetők lettek. Cséplést augusztus 15 ére elvégeztük. Czukorrépát felszedtük idejében elis szálitották okt 22 ére.

Készpénz 1829 for. 20 fill[ér]. felszerelésért 1087 for[int].”

Érzékelhető, miként növekedett a természetbeli juttatás értéke és mennyisége, azaz a fizetésük, valamit az életszínvonaluk is, leszámítva az inflációs árdrágulásokat.

„1962.

*május 1 én a házunkra felrakták a fákat és az **ácskendőket**. szeptember 13án Manczi lányomék bele is költöztek.*

Mink kint voltunk a tanyán a jószágokkal. 15 drb disznót hizlaltunk.

Dec 23-án este a kalácsot megsütötte anya és haza jöttünk úgy hogy ithon aludtunk. Már ekkor minden ide haza vólt.

1963.

Pénz 1577 forint.”

Ebben a rossz gazdasági évben – hiába papolták, hogy „legyőzzük a természetet” – a természetbeli juttatások is csökkentek. Tudomásul kellett volna venni, hogy a természetet nem tudjuk legyőzni, legföljebb elpusztítani; de a gondolkodó ember inkább megpróbál vele együttélni.

„1964.

IV. 24. Raktáros segitség lettem.

December. Szabadságomat 6-12 töltöttem[…]”

Az évi kereset csak 1968-ban kezdett jelentősebben emelkedni.

„1969.

69 évvel bevégeztem a kijárást nyugdijat várom. 1969 évi keresetem 16.507 ft. 60 fill[ér].

1972.

Jul. 14-én a családok elmentek a Duna kanyarba üdülni.

XII. 20. a szövetkezettől szeretet csom[agot] kaptam.”

Papp Gábor 1963. április 1–1972. február 28. között vezetett naplójában a véleményét mellőzve, tényszerűen írta le munkanapjait a Lenin Szövetkezetben. A sorok között olvasni tudó rögtön látja azt a különbséget, amely a szorgos, minden percet hasznosan kitöltő gazdaélet és a tiblábóló, napokig várakozásban, vagy a szakszerű mezőgazdasági munkától eltérő segédmunkási foglalatosságokban megnyilvánult.

„1963. V. hó.

2[-án] várakozás zabvetéshez.” (Ez egy munkanap programja!) „3án 5 kocsi palánta szállítás a dinyésnek. 4én 3kor palánta a dinyésnek. 6án 2 kocsi törek alomnak. 9. műtrágya Szorás kendörre. 10én napraforgo-vetés 14én 300 □ öl Lucerna levágás. 15én kukorica ekézés Bánfi János, Bánfi Sándor, Olasz Ernő idős Olasz Ernő. 16án Kukorica ekézés Gál Sándor, Arany Tot Imre, Vince István, Dezső József, Simon Ernő. 17én 700 □ öl lucerna le-

vágása felrakása, lovakhoz szálitása. Kasza Imre bácsinak 1 kat. kukorica ekézés vezetö nélkül. 18án Kukorica ekézés Simon Benjámin, Petrecki János, Kerekesné. 20án 300 □ öl lucerna le vágás le rakás beszálitás. 22én kukorica ekézés Pál Lázár Lajos. 23án 400 □ öl Lucerna levágás felrakás beszálitás. 24én 2 kocsi alomtörek a lovaknak. 27én 300 □ öl lucerna levágás, felrakás, beszálitás. 28[-án] tojás [szállítás a] városra. 30án 400 □ öl levágás felrakás beszálitás. 31én széna szálitásnál rako Olasz Pistának kétszeri fuvar Hőss Ernőtől."

Papp Gábor pontosan vezette a naplóját, mégis több napról nem tett említést. 1971-ből idézünk még 3 hónapot:

„IV. ho

1 én fa ültetés 6 án szalma hordás 8 án szecskázás. 9. 10. én műtrágyaszorás. 13. 14. 15. én. száregyelés 16, 19, 20, 21, 22 kocsivakarás. 27, 29, 30, trágyahordás.

V ho

3, 4, 5, 6, 7. trágyahordás. 19, 20. szénagyüjtés, 28án széna szálítás.

VI ho

9én kapálás, 10, 11én birkanyirás, 15én szénagyűjtés 16, 17én széna hordás, 24, 25én széna hordás, 28, 29, 30. kazalrakás."

Ez a „lendület" határozottan több volt a semmittevésnél. Ahol lehetett, ahol kérték a tagságtól, ott munkált még a régi gazdalendület, a szorgalom. Csorcsán Szűcs Imre verse erről tanúskodott:

„A CÍMKÉZÉSRŐL

Ha az ember pamacsol,
Nyoma marad valahol.
Jól tudom, mert próbáltam,
Hetekön át csináltam.

Főkertészünk azt mondta,
Kell a szőlőnk exportra.
Cimkéznem kell a ládát,
A járművek azt várják…

Export szőlős, ládahegy,
Berlinbe és Bonnba megy.
Cimke nélkül nincs export,
Álljak hát be, kezdjek sort.

Fogtam hát a pamacsot,
S áztattam le ragacsot.
Kentem, fentem, csináltam,
Egy percre le nem álltam.

Reggel korán elkezdem,
estig be nem fejeztem.
Petróleumlámpa-fény
Éjjel is helytálltam én.

Sokan meg is csodálták,
S a fejüket csóválták.
Suttogták is valahol:
»Az öreg még pamacsol!«…

Hetvenéves elmúltam,
Ellentállni nem tudtam.
A munkaláz hevített,
Nellike is segített.

Ragasztottuk a cimkét,
Összeértünk picinykét,
Szőlőnk, bár rég oda van,
Nadrágomon nyoma van.

1977.”

Eddig a gazdák vallomásaival és naplóival tekintettünk vissza a szövetkezeti szervezés és közös gazdálkodás gondjaira. A nyilatkozatok azonban a parasztság egészét tekintve eléggé egyoldalúak. A gazdák rétegének ugyanis volt vesztenivalója: a magántulajdon egy része.

A történelmi hűség kedvéért kivételesen helyt adunk más paraszti réteget képviselő ember vallomásának, bár munkánkban elsősorban a gazdák életét vizsgáljuk. Vásárhelyen viszonylag rangos és szilárd gazdasági helyzetű szövetkezetek fejlődtek, ha nem is olyan „gazdagok”, mint pl. a Duna-Tisza közötti homokhátság gyümölcsöseire alapult III. típusú szövetkezetek esetében. Nálunk a helyi közös gazdaságokat a gazdákon kívül olyan paraszti rétegekből származó tagok alapították – és tartották fönn a legnehezebb időszakokban is –, akik a szövetkezettel nyertek, mert állandó munkát, megélhetést, és az addiginál magasabb életszínvonalat biztosított számukra. Ez a réteg az egykori föld nélküli zsellérek utódai, a nincstelen cselédek, béresek, napszámosok, az agrármunkások jelentős tömege volt.

Angyal Sándor 1921. március 2-án született. Unokaöccse Angyal Ferenc adatközlő gazdánknak. Sándor személyében egy nehéz sorsú, sokat szenvedett, egykori cselédet hallgattunk meg, aki a szövetkezeti toborzás kezdetén bekapcsolódott a közös gazdálkodásba és rátermettsége, intelligenciája révén kétszer választották meg elnöknek. Nyugdíjazásáig a határ egyik legjobb szövetkezetében dolgozott.

Röviden bemutatjuk családi életét, hogy megértsük a gazdákétól merőben eltérő szemléletét. Apai nagyapja, Angyal János 14 gyermekes kisparaszti családból származott, és a vásárhelyi Pusztán éltek. Feleségével, Herczeg Annával szintén 14 gyermeket neveltek

föl. Vajháton 26 kishold földet gyűjtöttek szorgalmas munkájukkal, amelyet haláluk után a gyermekek szétosztottak.

Angyal István (1894. aug. 20.–1959. júl. 8.), Angyal János fia ebből a vagyonból 4 kishold földet örökölt. Feleségül vette Szőke Juliannát (1896. ápr. 12–1980. júl. 26.), aki hozományképpen 2 kishold földet és a rajta álló tanyát vitte a házasságba. Ebből a frigyből ismét 14 gyermeket neveltek föl. (Hagyományos volt a családban ez a magas gyermekszám.) A szülők Batidán vásároltak 14 kishold földet, amelyen 1940-ig kínlódtak, majd a tanyával együtt eladták az egész birtokot. Ettől kezdve feleskedett, majd harmados volt.

Az elszegényedő család rákényszerült, hogy a cseperedő gyermekeket *elállítsa* jószágpásztornak, béresnek. Kilencen voltak cselédek, a többiek fiatal koruk miatt, a második világháború után maradtak le az iskolából. Angyal Sándor 5 éves kora óta ette a gazdák kosztját. Előbb csak az iskolai nyári szünetben, azután fél évig, majd 1933-ban már Szilveszterig dolgozott. Az évek és a gazdák így váltakoztak életében:

1926 nyarán jószágpásztor Angyal Ferenc nagybátyjánál, Vajháton.

1927 nyarán jószágpásztor Sípos Sándor gazdánál, a Kopáncs II. dűlőben.

1928 nyarán fejes Áron gazdánál pásztorkodott, Kopáncson, a X. dűlőben.

1929–30 nyarán pásztor volt Széll Antal feles kisbérlőnél Gorzsán.

1931–32-ben a keleti-féle nagybirtokon **cselédkanász***.

1933-ban Markó Péternél már kisbéresként dolgozott a Batida–Földeák-széli határban.

1934-ben Mocsári Lajos bérlőnél – aki Széll ügyvéd birtokán volt, a kutasi útfélen – már éves cselédként dolgozott. (Ettől kezdve érdemes figyelemmel kísérnünk a birtok nagyságát is, ahol társaival együtt cselédkedett.)

1935-ben Tárkány Szűcs Pálnál, Belső-Erzsébeten, kb. 80 kat. holdon.

1936-ban Forrai Dezsőnél, Répásháton, 60 kat. holdon.

1937-ben „Úr” Hegedűs Imrénél, Csókáson, 110 kat. holdon.

1938–39-ben Gombos Péternél, Répásháton, 120 kat. holdon.

1940-ben Fránki Imrénél, Vajháton, kb. 70, és Erzsébeten szintén kb. 70 kat. holdon.

1941-ben Vajnai Ernőnél, Batidán, ahol a gazdának 110 kishold, a feleségének 70 kat. hold birtoka volt.

1942-ben Lázár Dezsőnél, Gorzsán, 500 kat. holdon, feleségének 250 kat. holdján hónapos cseléd volt.

1942. okt. 5-én bevonult. 1944. aug. 24-ig Vásárhelyen, majd Szabadkán szolgált és szovjet hadifogságba esett. 1948. szept. 16-án tért vissza. (Különös – és ezt több alkalommal, másoknál is tapasztaltuk –, hogy szilárd baloldali gondolkodását a szovjet hadifogság szenvedései nem törték meg.) Az édesapja a földreform során 10 kat. holdat kapott, amellyel 1948 őszén belépett a Sallay TSzCs-be.

Angyal Sándor a fogságból történt hazatérése után, már másnap az állami gazdaság rizsföldjén dolgozott. 1948 november végétől 1949 január végéig Lúdváron – a Tisza egyik vásárhelyi szakaszán – kubikolt. Előbb túl a Tiszán, majd túl a Dunán március végéig csatornát, ezután augusztus végéig utat építettek, majd a pápai repülőtér csatornázását végezték. Ezt követően, 1950. szeptember 30-ig Tatabányán a szénbánya 8-as aknájában dolgozott.

Ebben az időben Kovács Pál volt a vásárhelyi Vörös Október TSzCs elnöke, aki Angyal Sándort maguk közé hívta és 1950. október 5-én belépett. (1950. aug. 20-án a Vörös Október és az Ady Endre összeolvadásából lett az Alkotmány TSzCs – ezek III. típusú szövetkezetek voltak –, majd 1962-től ennek jogutódává vált a Marx Károly szövetkezet, ahonnan nyugdíjazták. Ettől kezdve a visszaemlékezését Angyal Sándor maga beszélte el:

„Amikor 1950-ben beléptem a szövetközetbe, 150 körül volt a taglétszámunk. Ezök mind cseléd-, mög földbérlő embörök vótak a háború előtt. Az alakuló tagok 48-ban, úgy 60 kat. holdon kezdték a közöst, de '50-ben mán 2 000 kat. holdunk volt és ekkor mán többet kerestünk, mint a gazdáknál ëgy év alatt! '51-ben mögnősültem.

Kezdetben nehéz körülményök között vótunk. Beadási kötelezöttség szorított. '51-ben mán valamivel jobban mönt. A munkánkért kaptunk gabonát, a vetőmagunk mögmaradt, aztán kaptunk napraforgót, cukrot. Még a csutkatüvet is munkaegységre osztottuk ki.

'51-ben a munkaegység értéke 31 forint volt, amibül 8 forintot adtak készpénzként. Neköm 350 munkaegységöm lött, amiért 2 800, a feleségöm mög az üvéért 2 000 forintot kapott, a többiért pedig természetbeli juttatás járt. A szövetközet Ford teherautót vásárolt, amelyet elcseréltünk a Gencsháti Állami Gazdasággal ëgy gumikerekű »G 30-as Hofer« traktorért és pótkocsiért.

Hétvégin, szombaton, vasárnap agitálni jártunk a gazdákhon, hogy lépjenek be a téeszcsébe. '51 nyarán a betakarítás alatt 2 hónapig saját konyhánk is vót és a családtagok velünk dógoztak.

'52-ben rossz évünk volt, mindön elfagyott. A beadást nem tudtuk teljesíteni. Ekkor brigádvezető voltam a növénytermesztőknél. A betakarítás után kigyütt a honvédség és még a vetőmagot is elvitték tűlünk. Erre 48 embör azonnal kilépött és részint a Dózsa TSzCs-be, részint az állami gazdasághon szegődtek el. Nagy visszaesés volt ez. Mögindult a kemény kuláküldözés. A bajokért ugyanis űket okolták. A 14 kat. holdas Molnár Sándort például hiába dolgozott jól, ki köllött zárnunk.

'52-ben csak a fejadagot hagyták mög. A Terményforgalmi Vállalat adott aztán vetőmagot, a Nemzeti Bank mög visszatérítés néküli pézt. Így léteztünk. A fagyok után, tavasszal, nyáron nagy szárazság lött, ősszel mög olyan esőzésöket kaptunk, hogy a födet a maradék tagsággal nem tudtuk mögmunkálni.

Lóhátrul vetöttünk a sár miatt. Azt hiszöm, hogy ilyen még nem volt. Így is ***két karácsony közt****, december 30-án fejeztük be a vetést. A Hofer traktorok egész télön szántottak, csak tavasszal lött fölugarolva. A cukorrépát még a tavaszon is szödtük. A szeszgyár vötte át és rumot adott érte. Az állatok nem kaptak takarmányt. Száraz borsószalmát daráltunk nekik. Egész napra az anyakoca összemarék szalmát kapott, benne ëgy kis korpával. Azért úgy áthidaltuk ezt a nehéz évet, hogy csak 2 nagy jószág pusztult el. Én is lëszerződtem 2 sertésre, de a 800 négyszögöl háztáji földemön csak 8 zsák* ***biling-kukorica**** *termött.*

Előírták, hogy mennyi kukorica, búza és gyapot lögyön. Úgy kaptunk munkaerőt, hogy a födet kiadtuk harmadában mögművelni. Suszterok, kéménysöprűk vállalták a munkát. Ezt csinálta ögyébként az Előre TSzCs is. 1953 volt a változás éve. Tudtuk, hogy ettül kezdve nekünk mindég jobb-jobb lösz. A gépállomásokon is ëgyre több lött a gép, a

kombájn. ‘55 májusában, amikor a feleségöm szült, mán köntöst csináltatott magának. Mikor vót a cselédnek azelőtt ilyen holmija?”

Angyal Sándor így beszélt a szövetkezeti tag munkanapjáról:

„Aratás idejin ‘52-ig a téeszben is úgy dolgoztunk, mint a gazdáknál, de a vasárnapi pihenőket mán jobban be tudtuk tartani. A téeszbe eleinte kimöntem hétfün röggel és szombaton estefelé gyüttem haza. A nyári nagy munkák idejin bizony 13-14 órát dolgoztunk naponta. Ez eltartott 1971–72-ig. 1973-túl mán ilyenkor së löhetött 10 óránál többet dógozni. Vögyük két részre a fizikai munkát végző tagságot:

Az állatgondozók munkája kiëgyensúlyozottabb mindön évszakban. A tehenészetben, juhászatban általában röggel 4-kor kezdték a munkát és 9-ig végződtek. Délután hozták ki ismét űket 3 órára és este 7-8 órára készültek el. A sertésgondozók röggel $^{3}/_{4}$ 6-ra jártak és ëgyfolytába szolgáltak $^{3}/_{4}$ 3-ig. Ide éjszakára is osztottunk be emböröket.

A növénytermesztők nyáron röggel 6-kor, télön 7-8 órakor kezdtek dolgozni. Eleinte naplémöntig csináltuk. Vótak olyan téeszcsék, ahun mán ‘53-túl napi 8-9 óránál többet nem dolgoztak, 1960-túl nálunk, a Marxban is csak napi 8 órát csináltunk. A kertészök most [1980-ban] 7-kor kezdenek és 3 óra 30 percig végzik a munkát. Amikor az iparban átálltak a 2 hetenkinti szabad szombatozásra, ezt Vásárhelyön is több téesz bevezette. Most mög mán nincs különbség az ipar és a szövetközet között. Mindönkinek jár a heti 2 pihenőnap.

A növénytermesztő szakma lassan el is kopik. A mai téesztag mán géppel dógozik, vagyis gépkezelő és gépjavító. A tagság is így szerveződött: vannak gépkezelők, állattenyésztők, kertészök, szellemi- és kisegítő dolgozók.”

Megkérdeztük, hogyan alakult a szövetkezeti tag szórakozása?

„A szórakozás ëgyütt bővült a szabadidővel. Ëgy mai szövetközeti dolgozó ugyanolyan szórakozási löhetőségöket kap, mint a gyári munkás, vagy az értelmiségi. Még csoportos üdülésöket, külföldi túrákat is szerveznek a szövetközetökben. A Marx Téeszbül a nyugdíjasainkat is többször vittük a Balatonra.”

Angyal Sándortól azt is megkérdeztük, hogyan ruházkodott a szövetkezeti tagsága idején?

„1951-ben mán lött ünneplő ruhám, sőt a legünneplőbb a vőlegényi öltönyöm vót. ‘53 tavasza még nagyon nehéz vót, de a nyara mán jó termést hozott. Ősszel vöhettem 2 öltözet dolgozó ruhát. Volt ëgy félünneplő ruhám is. Mögvöttem a vőlegényi ruháhon a sötétkík ünneplő kabátot. Dolgozni járni volt nagykabát, bekecs. Fehérneműbül ettül kezdve mindég tartottam 10 ingöt és gatyát. Vöttem kalapot, külön ünneplő kalapot, sapkát, kucsmát, barna és fekete félcipőt, gumicsizmát, ëgy- és ötujjas kesztyűt.”

Angyal Sándor vékony, izmos alkat. A sok munka a szervezetét megtanította arra, hogy amit kap, azt hasznosítsa, de tartalékképzésre nem került sor. A kosztolásáról így emlékezett:

„A háború után ëgy darabig nagyon nehéz vót a böcsületös önnivalót beszöröznie. 1950–51-ben olyan gyönge vót a koszt, hogy az embörök elfordultak ëgymástul, amikor öttek, hogy në lássa a másik, min élnek, úgy szégyöllték. ‘53 nyarától mán a koszt is jobb lött. Az ötvenes évek elejitül, legalább június végitül augusztus 20-ig idénykonyhán ebédöltünk a szövetközetben. A második tagosítás után, a hatvanas évek közepitül, a szövetkö-

zetökben mán egész évön körössztül működött konyha. Nagyon jó ebédöket kaptunk. A levest, könyeret nem adagolták. Mondom, bárki jóllakhatott!"

Arra a befejező kérdésre, hogy a parasztságnak végül is mit jelentett a szövetkezeti életforma, Angyal Sándor a maga társadalmi rétegének élményét így foglalta össze:

„A cselédségöt, szögény kisparasztokat nem köllött a szövetközetbe lépésre agitálni. Azoknál a gazdáknál, akiknél én agitáltam, nem köllött sokat rábeszélni. A második, harmadik látogatáskor mögértötték, hogy számukra mi a leghelyösebb, oszt aláírták a belépési nyilatkozatot, mert az embörökkel tudni köll szép szóval bánni. Én sönkit së fenyögettem, hogy térjön jobb belátásra. Ha volt ilyen, az a szervezés előkészítetlenségibül adódhatott. Sajnos, a szervezés nem mönt mindég simán.

Könnyű bebizonyítani, hogy a szövetközettel is a gazdák jártak jobban, nem a cselédök. Én csak magamat vittem a közösbe, a munkaerőmet. Az a gazda, aki viszont saját vagyont vitt, a föld mindön aranykoronája után 5 kiló búzát kapott. Ha például valaki 15 kat. hold 22 aranykoronás szántóval lépött be, akkor 340 aranykorona után 1 700 kiló búzát kapott, vagy az árát. Ezön kívül fölértékölték a közösbe vitt jószágot és szërszámot is. Az összeg 25 százaléka mönt a szövetközeti alapba, a többit 4 év alatt készpénzben kifizették neki.

Amikor a markunkat köllött tartani, én mög a többi ëgykori nincstelenök, csak a munkánk után kaptuk a pénzt, a gazdák viszont a munkabérükön kívül földjáradékot, jószág- és szërszámmögváltást is kaptak.

A közös igazságosan osztotta el a mögtermelt értéköt, mégis a szömélyi jövedelömbe vót különbség. 1977-tül sok ëgykori gazda téesz-tag fölajánlotta a szövetközetnek örök mögváltásra a bevitt földjit, és ezöket a közös ki is fizette. De mit kaptunk mi?

Én a múltban is, most is csak a saját munkám után élök. Igaz, hogy most összehasonlíthatatlanul jobban, mint régön."

Ilyen a mi történelmünk alulnézetből; azok által hitelesen elbeszélve, akik a történelmet átélték, vagy éppen belepusztultak, de mindenféleképpen kihagyták őket sorsuk elrendezéséből.

10.
PARASZTI HELYTÖRTÉNET

A földművelő és állattartó, letelepült vagy vándorló mezőgazdasági közösségek: a parasztok, saját kultúrájuknak hatalmas kincsestárát halmozták föl szerte a világon a neolit kori agrárforradalom óta. Ezek a kulturális értékek tárgyi és szellemi javakban maradtak meg. Az utóbbiak közé tartozik a földművelő népek történelmi emlékezete is.

Parasztságunk nemcsak egy nép vagy etnikai csoport történelmi homályba vesző múltját őrizte meg, hanem szűkebb környezetének, mikrokozmoszának helyismerete is tanulsággal szolgált, noha ezt a néprajz eddig csupán érintőleg vizsgálta. A paraszti helyismeret a szűkebb élettért: egy falu, mezőváros vagy határrész földrajzi és történelmi ismereteire korlátozódik, de ezt olyan részletességgel, nemzedékek által továbbadott tapasztalattal halmozta föl, amely új kincsesbányája lehet a tudománynak.

Ha a vándor célja felől érdeklődik a határban dolgozó parasztembertől, ő – becsapási szándék nélkül – vagy éppen az ellenkező irányba mutat, vagy úgy adja meg a hátralévő út hosszát, hogy „– itt van az mán ëgy félórai járásra". A vándor azután fél napig is ballaghat, de a cél még sehol.

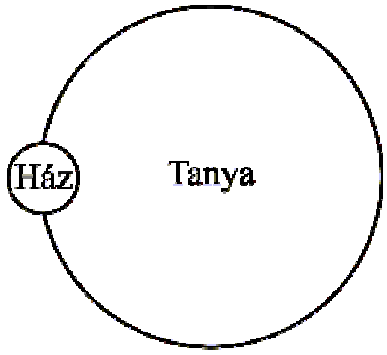
A parasztember számára nem csupán az idő zsugorodik össze harmonikaszerűen, de a távolság is irreálisan változik: fantáziája szerint vagy rövidre szűkül, vagy a földrajzilag közeli cél is messzeségbe kerül. Ennek az az oka, hogy a gazdák évszázadok során a földművelő munkájukkal szűk földrajzi környezetbe voltak zárva, igen kis élettérbe mozogtak. Fokozta ezt a feudális kor röghöz kötése, amely alól csak a szabad királyi városok vagy később a *redemptus*, azaz önerőből megváltott területek lakossága, illetve az ún. *szabadmenetelű jobbágyok* voltak kivételek. Így a parasztság a szűk környezetét olyan alaposan megismerte, amely sem a földrajzi, sem a történelmi könyvekbe nem fért bele, de ezt a tudásanyagot a helytörténet sem aknázta ki kellően.

A gazdák a Monarchia alatti hosszú katonáskodással eljutottak a határainkon túli területekre, elsősorban a szomszédos országokba.[132] Aki a dalmát vagy montenegrói Adriát is látta, már az „Óperenciás tengör" partjáról tért meg, és mint „messzirül gyütt embör", akármit „mesélhetött". Korábban a Márvány-tenger is hasonló szerepet játszott. A kapitalizmus korában, főleg az ipari forradalom után, a munkát kereső cselédség, a részesek, a napszámosok és a kiterjedt folyamszabályozásokkal a földmunkások, a kubikosok, szintén túlléptek szülő- és lakóhelyük szűk határain, de mire vándorútjukra sor került, a szülőföld emlékei már olyan mélyen gyökereztek bennük, hogy mintegy „szemüvegen" keresztül látták az idegen tájat. Nem csoda, hogy a parasztság legértékesebb történelmi tudásanyaga a helytörténeti emlékezés maradt. Vidékenként ezt az emlékezést erősítette és fenntartotta a paraszti írásbeliség is.

[132] Nemcsak világot látott ember volt az, aki a saját szülőföldjének határain túlra eljutott, hanem gyakran nyelveket is megtanult. Szenti József nagyapám például úgy érkezett vissza az első világháborúból, hogy a Monarchia országaiból azoktól a más ajkú bajtársaitól, akikkel a fronton érintkezett négy nyelvet sajátított el. Nyilvánvalóan jó nyelvérzéket föltételez, de ez nem különlegesség volt, hanem hétköznapi dolog.

Hódmezővásárhely határa az 1950-es, elhibázott területrendezésig 131 752 kat. hold, vagyis járásnyi nagyságú volt. Falvak: Kardoskút, Mártély, Székkutas települtek rá. Az elnéptelenedő tanyavilágban jelenleg is további négy falusiasodó tanyaközpont található: Batida, Erzsébet, Kútvölgy és Szikáncs. A több száz külterületi helynév: Csicsatér, Csomorkány, Csókás, Rárós, Répáshát, Sóshalom, Szőrhát stb. egy-egy határrészt jelöl. A gazdák a szülővárosuknak tőlük távol eső határrészeit is gyakran rosszul ismerték. Elsősorban a földrajzi távolságokban tévedtek nagyokat, a messze eső határrész múltja pedig nemegyszer úgy folklorizálódott az emlékezetükben, akár a régmúlt magyar történelme.

Az a kör, amely egy-két gazda pontos helyismeretét jelenti, kettős: magába foglalja a városrészt, ahol a háza állt. Például: Csúcs, Susán, Tabán, Tarján, Újváros stb., valamint a tanyájának közvetlen környékét. E kör sugara a városban általában nem nagyobb, mint fél kilométer, a tanyán pedig nagy átlagban 5-10 kilométer. A két kör kerülete értelemszerűen összefolyik a háztól a tanyáig vezető út miatt. Hozzávetőleg arányosan jelölve ez a kettős kör alább látható.

Emlékanyaguk a körök középpontja felé természetszerűleg mennyiségileg nő és pontosabbá válik, míg a kör kerületéhez közelebb csökken és folklorizálódik. A körökön túl pedig egyenlítődik és beleolvad a nagytáj helytörténetébe, sőt továbbhaladva, a haza történelmébe.

A vásárhelyi gazdák helyismerete a múlt történetéből nem egy olyan eseményt tesz pontosabbá, amelyet helytörténészeink sem ismertek kellő mélységben. Több olyan határrészt írtak le, amelyek a mezőgazdaság agrárszocialista átszervezésével megváltoztak. Épületek, utak tűntek el végleg, mások más helyütt létesültek. A gazdák ilyen módon kitágították eddigi ismereteiket, és hozzájárultak múltunk megismeréséhez.

A parasztok emlékezete alig terjedt túl a 18. század második felénél, ameddig tehát öregapáik révén visszaemlékezhettek. Sok-sok láncszem: évek, évtizedek, események, sorsformáló személyiségek hiányoznak ebből a „gazdaleltárból”. De ez is jelzője, sőt minősítője annak a hagyománynak, amelyet a vásárhelyi gazdatársadalom megőrzésre érdemesített.

A vásárhelyi parasztok nagyon szerették a szülőföldjüket, és hozzá számtalan, nemcsak vagyoni, gazdasági, hanem megannyi érzelmi szál is kötötte őket. A szülőföld szeretetének meleg, érzelemben gazdag, helyi példáit mesélte el Kérdő Szűcs Ernő a Szűcs nemzetség két családjából.

„Amikor a Kérdő Szűcsök a múlt század dërëkán mögkapták a pusztai járandóságukat Pósahalmon, a puszta-feketehalmi dűlőben tanyát építöttek rá. Az ëgyik fiú, Mihály odakerült gazdálkodni, de mindég úgy feküdt lë, hogy a feje a könyere-parti, ősi családi birtok felé esött.

A vagyonbul mind a hat gyerököt böcsületösen kielégítötték, a Pusztára került Mihály mégis azt kérte, hogy

»– legalább akkora darabot kapjak a könyerei földbül, amire a subámat lëterít-hetöm.«

Ekkor adott az apjuk mind a hat gyeröknek három-három kishold szántót a családi vagyonbul."

„A Röszketős Szűcsök ëgyik sarja volt Nagy György (Aracsi) Röszketős Szűcs Sára – a hosszú név a földesúri intézőktül rájuk ragasztott anyai ág családneveibül lött, mög ragadványnév is van benne –, a városnak, de az országnak is kitanult, első okleveles bábája volt.[133] *Röszketős Szűcs Ferenc családi viszály miatt eladta a tanyáját az ëgyik atyafiának.*

Amikor Sára nénit a Nagy Kardos János tanyába, abba a dűlőbe vitték ki ëgy szüléshön, amelyikben a tanyájuk állt ëgykor, és amelyikben ő is nevelködött, lëszállt a kocsirul. Belemarkolt az ősi Szűcs földbe, és beletötte a gelebibe[134] *emlékül."*

EMLÉKEK A VÁROS TÖRTÉNELMÉBŐL

„Susán helyin hajdan két község is volt – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő. – Az ëgyik Sodoma,[135] *a másik Dama. A mai Búvár utca környéke volt Sodoma, a Görbe utca pedig a Dama. A Tabán nevet pedig a gyöpre és a mezőségre adták. Öregapámtul, Kérdő Szűcs Tamástul hallottam, hogy ahun a törökök hódítottak, ott mindönütt volt Tabán nevű helység vagy városrész.*

Az egész várost erek, tavak szabdalták, és környékit is vizek borították. Susánban van a Só utca. A sószállító hajók itt kötöttek ki. Amikor a Szűcsök a Könyere-partját mögszállták, ëgymáshon ladikkal jártak. A Hattyas-tó környékit először temetőnek használták. »Lucskos temető« volt a neve.

Mágocs[136] *környékin a török idők előtt ëgy Tárkány nevű falu állt. Innen kapták a Tárkány Szűcsök is a nevüket. Én a nevükrül tudom, hogy melyik embör melyik falubul származott."*[137]

---

[133] A budapesti orvosegyetemen ott tanult és járt bábaképző iskolába, ahol korábban Semmelweis működött, és valóban az első csoportokban végzett, mint korszerű képzést kapott szülésznő. (Róla és családjáról lásd: Szenti T. 1979. 194-196.) Díszsírhelyét a református egyház adományozta a Kincses temetőben. (Sírját a hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház gondozta.)

[134] *Gelebibe* = mellébe. Valószínűleg az alsó ruhán lévő zsebébe.

[135] Arra nincs tudományos hitelű bizonyíték, hogy a 18. században, vagy annak előtte Sodomának nevezték volna azt a helyet, ahol az egyház és a korabeli polgári erkölcsi fölfogás szerint orgiákat és perverz bűnöket követtek volna el, mint a bibliai Sodómában. A Sodóma név a kapitalizmus korában legföljebb onnan ragadhatott a Susánhoz tartozó Búvár utcára, hogy ott nyilvános ház működött.

[136] A mai Nagymágocs község jelenleg Szentes vonzáskörébe tartozik, de lakóinak nagyobb része vásárhelyi származású. Mágocs a hajdani vásárhelyi Pusztára települt.

„A város földesura a Csúcs nevű városrészbe pápistákat telepítött.[138] *Itt a Csúcs-tó gyakori áradásai miatt csak néhány partosabb hely volt lakható, ezért nevezték ezt a részt Lakhatnak.*

A vásárhelyi református gazdák ellenségösen fogadták a pápista gyüvevényöket. Mög is születött a csúfoló rigmus apáink száján:

Ott a Lóger, ott lakhatsz,
Ha nem Lakhat-sz, ballaghatsz!"

„Ezt a mai házat , ahun most beszélgetünk, 1855–57-ben az öregapám építtette, és az apám öröksége lött. Akkor még 45. számú ház volt, most 53. De az előtte lévő ház is az öregapámé volt. A Szűcsök mind itt, a környékben telepödtek lë, a Lenkey, Damjanich, Holló és a mai nevin a Marx utcák [jelenleg Pálffy utca] által határolt városrészben.

A házam helyin volt öregapám szárazmalma, amit hat embör lábbal taposott, hajtott. Ez igön nehéz munka volt, kifáradtak, lihögtek a hajtásától, ezért ***szuszogómalomnak*** *mög* ***taposómalomnak*** *nevezték.*[139] *A malom lëégött. Akkor építötték a házat, mög a Könyereparton a tanyát, 2124. szám alatt, a malom mögmaradt fájából. A tanya az apámé lött. Én is ott születtem.*

A malommal szömben – a volt Kokron-palota helyin [jelenleg a Tüdőgondozó Intézet van benne] – állt a Szabó-ház, és a hajók is itt kötöttek ki. Gyüttek az őrleményért, majd a Fácán – Újvilág – Búvár[140] *utcán, Kistó-érön hajóztak tovább. Erdélybe vitték a jó búzalisztöt.*

A malom mellett épült a Vörös Ökör korcsma,[141] *körülötte a baromállás itatókúttal, és a vásártér terült el. Ez volt a város széle. Öregapám háza az utolsó lakóház volt erre. A kocsmával szömben állt a fatelep. Ide a vízi úton, elsősorban Erdélybül gyütt a szálfa, de a Csúcs-tó felől is érközött.*

A Fácán, Lenkey, Galamb, Szivárvány és a Beöthy utca helyin tó volt, amit a Lenkey utca helyin ér kötött össze a vízi úttal. A házak a tó és ér partján épültek ëgyenetlen utcákká. Ilyen még ma is a Lenkey utca, amelynek a Szántó Kovács János utca felöli sarkán állt a fahíd. Tarján, Oldalkosár felé itt keltek át a liszttel mögrakodott kocsik. Ködös, sötét, téli éjszakákon a gazdák gyakran a híd mellé hajtottak, és öregapám segített nekik az útra visszajutni.

---

[137] A honfoglalástól a hódoltság végéig Vásárhely határában mintegy 16 templommal is rendelkező különböző település állt, amelyek rövidebb-hosszabb ideig léteztek, és valamelyik háborús cselekmény vagy gazdasági körülmény hatására elpusztultak. (Mai régészeti vélekedés szerint, ennél jóval több kis település lehetett, amelyeknek még a neve sem maradt fönn, hiszen Szent István rendelete alapján minden 10 falunak kellett egy templomot építeni.) Szeremlei Császár Sámuel várostörténeti monográfiájában talált Kérdő Szűcs Ernő kísérletet arra, hogy a családneveket és az egykori falvakat egyeztesse.

[138] A Károlyiak 1778 után telepítettek be katolikus jobbágyokat és az uradalomba iparos szakembereket (pl. serfőző mestert) a Lóger, Lakhat, a susáni Dáni utca egykori környékére.

[139] Kiss L. 1958. 120-128.

[140] Mai nevükön: József Attila, Táncsics Mihály, Búvár utca.

[141] Ma a Bandula Kisvendéglő van a helyén a Pálffy utcában.

A Lenkey utcát föltöltötték, de rajta az út továbbra is ingoványos maradt. A kocsik röndre elakadtak. Igön sokat nem tudtak kihúzni. Kifogták előlük a lovakat, és a kocsit ott köllött hagyni. Csak tavasszal tudták kihúzni a kátyúbul."

*„Az Újtemplom **sétálójárul**[142] figyelte a bakter a tüzet. Akkor még csupa nádtetős házak álltak a városban. Amikor a bakter észrevötte a tüzet, a haranggal jelözte. Ahányat kondított, annyiadik kerületben volt a tűz. A vízipuskát, a vizes lajtot húzó lovak mán a harangkondulások számábul tudták, hogy mörre köll vonszolniuk.*

Éjjal-nappal négy fölszërszámozott tűzoltóló állt indulásra készen. Amikor ëgy alkalommal kettévált a tűzoltókocsi, az elejivel odanyargaltak a lovak, ahun a ház égött."

A régi piacokról így emlékezett Kérdő Szűcs Ernő:

*„A vásárhelyi vásárokat **sokadalomnak** nevezték. A gabonapiac a Fekete Sas vendéglővel által kezdődött, és a Szentösi utcán*[143] *végig álltak a kocsik. A város végin, a Szűcsök háza előtt árulták a csutkatüvet, **íziköt**, szalmát. A Fácán utca sarkán gázvezetés közben mögtalálták az itató kutat. A jószágvásár a Könyves, néha a Kinizsi utcáig húzódott. A Kis utcában a kispiacot tartották, a **kűfal** alatt*[144] *a nagypiacot. Itt árulták a csirkét, ludat és a halat."*[145]

„Öreg Bánfi János gulyás a városháza építésinél dolgozott. Amikor az alapot ásták, sok embör- mög lócsontot találtak ëgyütt. A városháza helyin halom állt. Ezt hordták szét – mesélte Kérdő Szűcs Ernő. – Olyan csontvázat is tanáltak, hogy a vitézt úgy temették el lovastul, amint elesött a csatában, és a földet ráhordták halomnak.

Az Oldalkosár utca helyin is temető volt valamikor, majd a Mihály,[146] *Galamb utca környékin haladt kifelé a Kincsös temetőhön. A Mihály utcán, Nagy Sándor öreggazda háza előtt a mostani óvodával szömben, sokáig állt ëgy nagy szílfa, amely a temetőbül maradt mög. Ahun a Holló utcábul mögy be a Ráday utca, ott állt a temető csőszháza."*

Kérdő Szűcs Ernő a hódoltság utáni építkezésekről, az utcák kialakításáról ezeket hallotta elődeitől:

„Ahol most a stadion van a jelenlegi piactér mögött, sárbul és nádbul ott építötték őseink a templomot, mert a török nem engedött téglábul rakni, mivel attul félt, hogy azt a nép védelmül használja.

*Vásárhelyön nemcsak a vizek miatt épültek **vakközök*** *mög görbe utcák, hanem az ellenség miatt is. Ëgyes házak szögben álltak a másikra, így zegzugos, kanyargós utcák alakultak ki, hogy në löhessön rajtuk végiglátni. Ilyen szögletbe épített háza volt az ëgykori Zsoldos,*[147] *Szentösi utca sarkán Kiss Ernő szomszédnak. Innen kapta a család a ragadványnevit is: »Szöglet« Kiss."*

Dali Szabó László 1788-ban született református szántóvető 1850-től 1854. június 20-ig több részből álló, hosszú elbeszélő költeményt írt a család gazdasági naplójába.

---

[142] A torony erkélyéről.

[143] A mai Szántó Kovács János utcát nevezték Szentesi utcának, mivel folytatása volt a Szentesre vezető országút.

[144] Árvízvédelmi téglafal a hajdani Hód-tó partján, a városháza mögött, az új gimnáziumi épület előtt.

[145] Haltérnek, halpiacnak is nevezték. Ma a Hősök tere.

[146] Ma a Dózsa György utca.

[147] A rendszerváltás után visszakapta eredeti nevét.

(Valószínű, innen kaphatta a **Dali**, azaz daloló, dalban elbeszélő, rigmust gyártó jelentést hordozó ragadványnevét is.) Az igen sajátságos helyesírással leírt sorokon látszik, hogy valamilyen iskolázottsága volt, hiszen a pontosvesszők, aposztrofák, gondolatjelek használatát és túlzott alkalmazását a parasztság nem ismerte. A meglepően hun–avar–magyar származással indított vers végigvezet bennünket a magyar nép történelmén, és az 1848–49-i szabadságharc bukásával végződik. Az akkor közel 60 éves gazda saját élményeként szól a szabadságharc vásárhelyi eseményeiről. Néhány idevágó versszakát idézzük:

„[…]Az Ezer nyolcz száz negyven nyolcz adik évbe.
húszon hatodik mártzíus kezdetébe
Megvolt a – nagy őrőm = minden – magyar Szívbe.
Őrült ‘s dombólt minden Lélekbe, és Testbe.

De már juliusnak kilenczedikébe,
Pűnkősd második napjának a kezdetébe.
Jajj! Jajj! szo – halatott Uttzánk, kőzepébe
Mert a – vad – Szervián – jőtt – Felénk – fegyverbe.

Mejre nézve; Pűnkösd űnnepnek. – más Napját
Síralomra fórditá Isten vigságát:
Városunk bírája, ki – adta parantsát,
Minden magyar Csínáltasson kaszából dárdát.

Jőtt – az – oláj – vadméh s darás napkeletről.
meg dűhőt Szervián; rácz jőt színte – délről
nyugotról, dalmátok, ‘s Horvátok, seregestől
Magyar nemezetünke, – jőttek – Dűhődésből

Számtalan sok magyar Nemzet gyűle őszve.
Hold Mező Vásárhelyen – a vásár – térre
a hová az előljáróság – Űltete
Három Jegenye Fát, – Független – emlékre.

azon Fűgetlenség; őrők – emlékére.
Unnepet is – rendelt; ‘s két – őkrőt – sűttete.
két hordó – bort – népnek, – ki – eresztete,
éjjelre – ablakba – Világot – rendele

Ezer nyoltz száz Negyven kilenczedik évben,
augusztus harmadik naple – mentébe.
keresztűl, ezen Hold Mező Vásárhelyen.
a nagy Császári Had ment – bátran – fegyverben.

A Kegyelmet kérni elébe ki mentek.
Papjaink; meg kérvén, és Grátziát Nyertek;
Város elöljároi; 's Urak. – szét – mentek.
eléb, mint sem, béjőt; tőlle – megílljettek

Félelem, retegés lepte Szívűnk – táját
tőb Ur. gazdag, 's Ifjú – ít hagyta városát
elszalat: 's elhagyta Házát, és vagyonát:
a. ki – hová tudot – ment – bujt ovta magát,

Síralom, 's gyász – leve – mingyár városunkba
Harangok nem kontak… tíltva volt – tornyunkba
Még az ora sem – űtőtt – a gyásznapokba:
István Király napján – kezdetek. szolnia.

Rátz, oláh, és Német Lakossi ez hejnek.
Szivekbe – ohajtot – őrőmőt – éreztek.;
Midőn magyar Testvéreim megréműltek
azok, magyar Nemzet Veszéjjén. – Őrűltek.

A magyar Nemzeti Szín Zászlók elmultak,
Függetlenség – emlék fájít ki vagdaltak.
A fekete – Sárga Szín, Zászlók. – rakatak.
Míndeník tornyokba; és azok – lobogtak.

tőbb fő urat; 's papot, rabságra, elvittek.
kík Magyar nemzetet – szoval – serkentettek.
a Német Császártol ídegenítettek.
Azokat – mínd – tőmlőtzbe – és tettek.[…]"

Végezetül ide kívánkozik két följegyzés Gaál Imre és Gaál János mártélyi gazdák közösen vezetett gazdasági naplójának második kötetéből:

„1892^{dik} évben Vásárhelyen Az Város háza építést meg keszték 1892^{dik} év mártius hónap 30^{dik} napján Szerdai napon Czeremónia nélkül Csendesen.

Május hó 11^{dik} napján az Tórony Keleti részébe emlékek [kerültek a] városháza részében az városháza Tővében Teték le nagy Czeremóniával."[148]

„Az Vásárhelyi Fő gimnázium épült 1896 és 1897^{dik} évben az leszámólás Történt 1898Dik év Tavaszán, és az egész épités Berendezés kút Udvar parkírozás Az őszes ára 132008 Fr. 29 kr[ajcár]"[149]

[148] Az épületet és az építkezést részletesen lásd: Dömötör J. 1977. 31-32.
[149] Dömötör J. 1977. 33-35.

A HATÁR TÖRTÉNELMÉBŐL

„A határt a Tisza szabályozásáig és a vadvizek lëcsapolásáig mindég az erek és tavak uralták – kezdte visszaemlékezését Kérdő Szűcs Ernő. – A Tisza mellett a fő vízi út a Könyere-ér volt. Szélös, mély vize szinte folyónak látszott. Rajta hidak voltak és vízimalmok őröltek.

A Könyerében annyi víz volt, hogy 1780 körül, a nagy vizek idejin, Juhász Nagy Ádám csöndbiztos, majd pusztabíró kimönt az érhön gátat ellenőrizni, és hirtelen olyan nagy vihar támadt, hogy ëgy elszabadult vízimalmon, amelyikrül a szemlét végezte, egészen Gyuláig sodorta űket az ár. Csak másnap tudtak visszagyünni. A malmot nem is vontatták haza, hanem a molnár eladta Gyulán.

Abban az időben még az épületfát is a Könyere-érön szállították. Én is láttam még olyan mestörgërëndát, amelyikbe bele volt írva[150] *az »1710«, de az épület úgy mög süllyedt mán, hogy az alacsony gërëndába belevertük a fejünket, ha nem hajoltunk mög alatta.*

Dédanyám, Széll Zsuzsánna, aki még 1907-ben möghalt, gyerökkoromban mesélte, hogy mönyecskekorában, amikor Vígékhön került Csicsatérre, a városbul csónakon gyüttek-möntek. A szentösi úton szálltak csónakba a Könyerén, majd ëgy másik érbe befordulva, a Kiss Szabóék kertje alatt szálltak ki a ladikbul."

Hőss Nagy Ernő tanyája még az 1980-as években is a Kenyere-ér partján állt. Gyermekkora óta abban lakott. Elmondta, hogy

„A Könyere-ér medriben a kanálist '927-ben készítötték. Ez vezette lë az ér vizit végleg. Addig a Könyerében a vízön mindig ***láppal**** *közleködtünk."*

Kérdő Szűcs Ernő a határban folyó robotmunkáról is őrzött családi emléket:

„Amikor jobbágy őseim taksába[151] *möntek az uraságnak földet művelni, ëgy alkalommal elkéstek. A lovaknak csikóik voltak. Darabig ballagtak is azok az anyjuk mellett, de a mezsgyén túl visszaszaladtak a tanyába. A Szűcsöknek vissza köllött értük mönni, mert a csikók még szoptak, a lovak mög egész nap oda voltak.*

Közben telt az idő, a többi jobbágy mán munkához látott, amikor mögérköztek. A késés miatt a tiszttartó nagyobb darab földet műveltetött mög velük, mint amennyit a taksacédulán javukra írt, de az ilyen munkában nem volt köszönet.

A jobbágyok túljártak a tiszttartó eszin. Szélösre fogták a szántást. Jobbrul, balrul összeterítötték a földet, közte mög töretlen parlag maradt. Ezt hítták »vak borozdának«. Végül mán a vetést së löhetött fölügyelet nékül rájuk bízni, mert kivitték a magot a szántásra, oszt a tarisznyábul mind ëgy helyre szórták a földre. Amikor vályogot verettek velük, maguk helyött cigányokat fogadtak. Azok mög nem szerettek hajlongani, hanem kisszékre ülve, kényelmesen dolgoztak."

---

[150] Írva = vésve.

[151] Taksa = taxa = adó, díj, illeték. Egy részét a földesúrnak teljesítendő robottal le lehetett, sőt kellett dolgozni. Minden családfőnek volt egy *taxapalettája*, vagyis jegyzéke, amelyen rajta állt a letöltendő munka mennyisége; illetve a lerovások, amelyeket az intéző jegyzett rá, amikor egy-egy adórészt munkával teljesítettek.

A vásárhelyi gazda számára nagyon fontos volt a barmok külső legelője, a Puszta, mert javainak jelentős részét a feudalizmus korában az állatállománya adta. 1743-ban a legelőt elkülönítették, és a művelt területről az itt tartott jószágokat kitiltották. A Puszta jelentősége ezzel még növekedett. Egy év múlva, 1744-ben, a Tolna megyei Zombáról „szabadmenetelű" taxás jobbágyok költöztek ide, és megalapították az újkori Orosházát.[152] A vásárhelyi gazdák külső legelője az orosháziak földfoglalása miatt jelentősen csökkent, ezért sokáig „háborúskodás" folyt a két szomszéd település lakói között. Kérdő Szűcs Ernő családja erről is őrzött emléket:

„Amikor az orosháziak a Pusztánkra telepödtek, ëgy Rabatin nevű gulyásszámadó így küldte el a bojtárját: »– Nézd mán mög, hékám azokat a sátoros cigányokat, mikor szödik föl a sátorfájukat?« (Mert a mögérközésük után sátorba laktak, amég fölépültek a házaik.) A bojtár fölszólította űket, hogy »– Takarodjatok innen!« Az orosháziak azt felelték, hogy »– Mink innen sohasë mönünk el, mert a király adománylevelet adott Harruckern grófnak a területrül, és ő telepített ide minket.«

Visszamönt a bojtár, oszt beszámolt a számadónak nagy szomorúan, mondván, hogy »– Ezök nem cigányok, mert magyarul beszélnek, de innen el nem mönnek.« Ekkor a számadó rájuk erisztötte a magyar bikákat. Azok föl is forgatták a sátrakat, de az orosháziak kitartottak."

„Azok a gazdák – beszélte tovább Kérdő Szűcs Ernő –, akik a Pusztán jószágot legeltettek, a pásztorokat, gulyásokat, csikósokat élelömmel látták el. Maguk között beosztották, hogy melyik napon melyik család főz és visz ki ételt a pásztoroknak. Ezt az eljárást »soros főzésnek« hítták. Dél felé a pásztorokat mán fölhajtotta a korgó hasuk a kiálló pusztai dombokra, ahunnan messzi elláthattak. Innen figyelték, hogy a város felől porzik-ë mán az út? Ezöket a dombokat »könyérváró halmoknak« nevezték. A régi térképekön, főleg a Nagy Rétben löhet is látni ilyenöket.[153]

Akkor még egészen más képet föstött a Puszta, mint most. Sok vót rajta a vadvíz, nádas, benne csikaszokkal, mög erek folytak mindönfelé. Ezök olyan mélyek voltak, hogy a lovasnak föl köllött húznia a lábát, hogy a csizmája në ázzon el, ha átkelt rajtuk.

Télön, amikor befagytak a vizek, mögbotlott a jégön Kérdő Szűcs Tamás öregapám lova. Ő volt akkor a soros ebédvivő, és eltörte a cserépedényt. Szétfolyt az étel a jégön. Öregapám folytatta az útját, és mögjelentötte a gulyásnak, hogy az ebédöt kiöntötte. A gulyás nem sokat törődött a dologgal. Visszamönt öregapámmal a tötthelyre. Addig a ***paszurleves*** *mán ráfagyott a jégre. A két embör nekilátott, oszt a sonkát mög a paszurt szömenként, bicskával faragták föl a jégrül, majd újra mögmelegítötték."*

A vásárhelyi gazdák a múlt század derekán, a Puszta 1850-től történt kiosztása után jószágaikkal mind jobban kiszorultak a legelőről, és újabb pusztát kellett keresniük. Kérdő Szűcs Ernő erre így emlékezett:

---

[152] A megtelepedésről részletesen írt a Nagy Gyula szerkesztette *Orosháza története* c. monográfiában Szabó P. (Orosháza, 1965. 241.) és Nagy Gyula 1975. 47-49.

[153] Dédapám, Gajdán István tanyája a Kopáncs VIII. dűlőben ilyen *kenyérváró halomra* épült a Gyuló-ér partján. (Lásd: Szenti T. *A tanya*. 1979.)

„A vásárhelyiek túl a Tiszán, vagyis a Duna-Tisza közti homokon, Csólyoson, és Kömpöc-pusztán, a káptalan birtokon is béröltek maguknak pusztát. Kérdő Szűcs Ferenc ősünk itt volt ***gulyagazda****. Ide hajtottak sok marhát 1850 és 1880 között.*

Kérdő Szűcs Ferenc Török nevű gulyással terelte a jószágot. Volt azok közt egész ménes csikókkal, mög sok ökör. Ezök az állatok több gazdátul löttek összeterelve.

A marhák nem jutottak oda ëgy nap alatt. Amikor rájuk estelödött, úgy hajtották űket nyugovóra, vagyis úgy fekhettek lë, hogy a fejük arra lögyön, amerre indulniuk köllött, azért hogy el në tévedjenek. Mert akkor még nem voltak utak, oszt ha járt a szél, még az ösvényöket is elfújta.

A kényös állatoknak nem ízlött a homoki tartás. Az ottani víztül mög is betegödtek. Így éneköltek rúla:

Túl a Tiszán van a kömpöci puszta,
Oda hajtja jószágát a vásárhelyi gazda.
Ott a homokvizet issza,
Az ökröt is kocsin hozza vissza."

A vásárhelyi gazda számára a szántónak is nagy jelentősége volt. Igaz, a föld az uraság tulajdonát képezte, de a jobbágyok – mivel ők művelték meg – a telkeiket mégis a magukénak tekintették. A szántó termelte meg a kenyerüket, ide építették a tanyájukat. Ingóságaik java részét, földművelő eszközeiket a kiköltözés után mind itt tartották. Nem csoda, ha a tanyaföldhöz ezer szállal ragaszkodtak. Kérdő Szűcs Ernő elmondta:

„A nehéz történelmi időkben a bujkálók gyakran nem möntek messzire, hanem a tanyájukon ástak vermöt, gödröt, oszt odabújtak. Ez a rejtőzködési forma a napóleoni háborúk úta ëgyre jobban terjedt."

Angyal Ferenc a múlt század elejéről a dédapjával történt igaz történetet beszélte el:

„Ëgy szakasz huszár gyütt Vásárhelyre nagy hóviharban. A Száraz-érben »állva maradtak«, és mögfagytak.[154] *A tanyát ekkor berakta a hó. A konyhaajtót nem löhetött kinyitni. Dédapámnak föl köllött emelni az ëgyik fiát, aki a kéményön körösztül gyütt ki, hogy az ajtó elől a havat ellapátolja."*

A külterületi, tanyai utak az év jelentős részében járhatatlanok voltak. A vásárhelyi határban az utazás „tortúrának" számított. Ezekről így beszélt Kérdő Szűcs Ernő:

„Régön az országutak së voltak kikövezve. A dűlőutak olyan járhatatlanok voltak, hogy sokszor csak nagy kerülővel löhetött hazagyünni. Ilyen terület volt a rárósi Nyomás, vagy ahogy mi hívtuk, a »rárósi kótyvány«.[155]

A tanyánk a bővehalmi dűlőben állt. Itt mindön évben lëfogott bennünket a sár. Akkor volt a legrosszabb, amikor a teteje mán szikkadni kezdött, mert a kerék olyan lött, mint ëgy tömör sajt. A küllők köze is beragadt. Ilyenkor nem volt mit tönni. Vagy többször mögálltunk tisztogatni, vagy ëgyönk állandóan a kocsi mellett dagasztott a sárba, és ***ösztökével*** *lükdöste a kerékrül a sarat.*

[154] Az esemény 1816. január 27–29-én történt, és a nép ezt „gyertyaszentelői fergetegnek" nevezte. (Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 420-421.)

[155] Kótyvány = vízállásos, süppedő, lapos terület.

Ha végleg elakadtunk, mert agyig ért a sár, kifogtuk a lovakat, kihúztuk a rudat, fölmálháztunk, oszt visszamöntünk a tanyába. Volt olyan dűlő, amelyikön több kocsi is a sárba ült el tavaszig. Csak a teljes száradás után löhetött kiráncigálni.

Az volt a jó, ha az eső esött, mert a vizes sárban jobban gurult a kocsi. Gyakran köllött három lovat is befogni, hogy a sáron körösztül tudjunk jutni. A szélső, harmadik lovat ***lógónak*** *hívták. Ezt a* ***kisefához***** kötöttük. Ëgy hosszú rudat a lőcshön erősítöttünk, ennek a végin volt a kisefa.*

A férfiak lóháton is hazagyüttek, de ha az asszonyt, gyerököt hozni köllött, csak befogtunk a kocsiba. Ha a szomszédnak parton volt a fődje, mögkértük, hogy azon engedjön körösztül bennünket, csak a dűlőt elkerülhessük.

Ëgy alkalommal Széll Pálhon möntünk el, és ***mögsüvegöltük*****, hogy a fődjin, a szélin belül engedjön eljárni bennünket. Nem szívesen vötte sönki, ha a szántóját összevágták. Az ilyen körösztül mászkálásbul sok vita, de még vereködés is lött.*

Az útász csak tavasztul járta az utakat. A kótyványt, kátyúkat lëengedte, föltöltögette, a nagy göröngyöket szétverte. Ögyebet nem csinálhatott.

A folyószabályozás előtt errül a tájrul csónakon jártak a gazdák a templomba. Abban az időben mindön tanyában tartottak csónakot. Télön szánkóval is közleködtek. A régi öregök szánkóval jártak a jégtükrön, amikor a Könyere befagyott."

Csorcsán Szűcs Mihály beszélte:

„Legelőbb a szögedi utat küvezték ki. Ezt követte '910 körül a kutasi és a szentösi út küvezése. Az örzsébeti utat a húszas években küvezték ki. A földes utakat mindön gazda a saját tanyája mellett gondozta. A mély kerékvágásokat betöltögették, a többit pedig elboronálták.

A villanyt is előbb a jó utak mellett kezdték el vezetni. Az embörök ëgy része eleinte idegönködött tűle. Úgy véleködtek, hogy csupa fölöslegös, mert a lámpa úgyis csak éccaka világít, akkor mög a röndös embör nem őgyelög, hanem alszik."

Tanyával kapcsolatos az a történet is, amelyet Kérdő Szűcs Ernő családja őrzött meg Szeremlei Császár Sámuel nagytiszteletes úrról:

„Az apám fiatal korában a könyere-parti oskola gondnoka volt. Szeremlei akkor még káplánként működött. Kötelességei közé tartozott, hogy a vizsgára kigyűjjön az oskolába. Így aztán mindön tanév végin mögfordult a tanyánkban. Apám a vizsga után möghívta ebédre.

Szeremlei elgyütt, de a tanyaházba sohasë mönt be. Az ételt mindég kint, a nagy diófa alatt fogadta el, mert az volt az indoka, hogy »– A mezőn köll kint ebédölni.«"

A 19. század végére kalauzol el bennünket Kérdő Szűcs Ernő újabb két története, amelyek a mártélyi határhoz fűződnek.

„1884-ben a Mártély alatti töltés építésinél koponyákat tanáltak. Anyai öregapám a régi öregökkel azon vitatkozott, amikor a metszőfogakat vizsgálták, hogy akkor pipáltak-ë az embörök vagy së? Öregapám azt állította, hogy biztosan nem, mert a fogaik nincsenek mögkopva. Mártélyon alagutat is tanáltak, amelynek vasajtaja volt."

A paraszttörténelemben az „alagút vasajtóval" tipikus mondamotívum és gyakran előfordul.

„1888-ban a Tisza-töltés építésekor, a Maczëlka-telkön kiásott föld csatában elesötteket takart. Tíz kocsira való csontot szödtek össze, és a Tisza védőgátjába hordták bele."

Tárkány Szűcs Sándor bemutatja Téglást, azt a határrészt, ahol lakott:

„A környékben állt a Gojdár szélmalma. Alsó-Tégláson a Bálint-féle szélmalom őrölt. Az előbbi a rárósi út, az utóbbi a szentösi út felől volt. A téglási olvasókörnél dolgozott ëgy kovács. Vögyösbót a szentösi útfélön, Barattyoson vót."

Kérdő Szűcs Ernő azt is tudta, hogy *„Nótás Szabó Pál fia csárdás volt a téglási csárdában."* Tárkány Szűcs Sándor így folytatta a bemutatást:

„A dërëkëgyházi és a szentösi út közötti mostani Barattyos környéke rémális: maradványföld volt, amelyet még az első világháború előtt kitábláztak. Ezök kisbirtokok vótak. A kispénzű embörök vötték mög.

A szentösi út mentin följebb nagybirtok is volt. Lázár Lajos, Lázár Dezső testvérök és a két azonos nevű Paál János jókora területöt és több gazdasági épületöt birtokoltak. A két névrokon Paál Jánost úgy különböztették mög ëgymástul, hogy ëgyiket »úr«, másikat »paraszt« ragadványnévvel nevezték a környékbeli gazdák. A birtok az állami gazdaság belső barattyosi üzemegysége lött.

Ez a téglási határ nagyon villámjárta rész. '54-ben ëgy nyári vihar alkalmával ëgymás után háromszor lësújtott a tanyámba a villám, és három akácfát kiégetött."

Kapocsi János, a nevelt fia ehhez hozzátette:

„Nincs olyan év, amikor több villámcsapás në érné a határt. '81 nyarán az én tanyámba csapott szét ëgy akácfát. Úgy széthasigatta, mint a fogpiszkálót, és gyökerestül ki is emelte. A tarlón ëgy szalmabála maradt. Nem volt más, abba csapott bele, oszt porig égette. Ha sömmit së talál, a földbe csap lë, csak úgy sistörög. Utána lyuk marad, és feketére ég a rög."

A határ történetében a 20. században a legnagyobb, természet által okozott gondot a „vizes évek" jelentették. A sorozatban négy évig, 1939-től 1942-ig tartó rendkívüli sok csapadék- és talajvíz valamennyi tanyalakó és gazdálkodó életében emlékezetes maradt. Három gazda a határ különböző részében végbement eseményeket így mondta el:

Csorcsán Szűcs Mihály a Nyomás-szélen, a Vöröskutas dűlőben élte át a vizes éveket.

„1939 nyarán kezdődött, sok esővel. Télön rengeteg hó esött, hirtelen olvadt, és a föld még fagyos vót, nem vötte be, hanem folyt a sok víz a lapos felé.

A Nyomás-szélön '40-ben, a Négyesi-féle tanyában rudakbul lápot készítöttek, és ezön szállították ki a motyójukat a tanyábul. A tanyás a Bocskai utcára költözött haza.

A vízben sok volt a hal, és a tanyaiak halásztak. Kezdtek rászokni a halra. Amikor a víz lëvonult, a körtöltés mellett, a kubikokban ott maradt a sok hal, és a kutyák ötték."

Tárkány Szűcs Sándor gazda a Téglás-kenyerei határrészben lakott. Így emlékezett:

„'41-ben Békés megye felül gyütt a nagy víz. Ekkor a Könyere-ér újra mögtelt. Márciusban lóháton voltam itthon, a városban. Hazagyüvet még gond nélkül keltem át az érön. Amikor kifelé gyüttem a rárósi úton, a könyerei laposnál, a hídon átvezető kerékvető karókrúl még tudtam, hogy mörre köll mönnöm, de a híd és az út mán nem látszott, akkorát áradt közben. A szél is föltámadt, és nagy volt a hullámverés.

A lovat a mozgó hullámok mögtévesztötték, oszt elvezették. Nyugodt, mögbízható állat vót, mégis hiába igyeköztem az úton tartani, beleesött az érbe, oszt mind a ketten elmerültünk. Szöröncsére, ki tudtunk úszni. Amikor a ló fölkapaszkodott a partra, még visszanézött rám, nyerített, majd elvágtatott. A határban ëgy boronáló embör fogta mög.

Amint utolértem a lovat, újra fölszálltam rá, és mögkerültem a határt. A körtöltésön körösztül jutottam a szentösi útra, oszt onnan a Veréb Csárda felé értem ki a tanyára. Közben a hideg szél szinte rám tapasztotta a vizes ruhát. Amikor lëszálltam az udvaron, a csizmából még bugyogott a víz. Szöröncsére nem löttem beteg.

A tanyák a partosabb helyekön szárazon maradtak, de a szántóföldek és legelők kétharmad része víz alá került két évön körösztül. A termés kevés lött, de szöröncsére még volt tartalék. A laposban szénát kaszáltunk, oszt ëgy részit szántottuk is."

Angyal Ferenc keserves élményeit Vajháton gyűjtötte:

„'40-ben együtt az első nagyobb víz. Medárdkor fölhőszakadással kezdődött, amely kelet felül érközött. A krumpli mind elpukkadozott, szétrohadt.

A tanyám udvarán ëgy hajdani érmeder húzódott körösztül. Ennek a partján álltak az ólak. Az ér újra mögtelt. Sík víz volt az egész határ. Az ólak mind összedűltek. Az épületöknek téglábul rakták az alapját. Ez volt a baj! Itt az újítás nem vált be. A nedves téglárul, mint a vajrul lëszaladt a vályogfal. Amikor lëapadt a víz, az ólakat újra fölépítöttem.

'41. március 15-én este a farki-réti olvasókörben társasvacsorát röndöztek, amelyre elmöntem a párommal. Jó hangulat volt. Én is húzattam a nótát a cigánnyal. Akkor még tartotta magát a tél. A körbe lovas szánon möntünk. Mindönfelé nagy hófúvások voltak. Ëgyes helyekön embör magasságú hótorlaszok keletköztek.

Éjfél tájban hirtelen langyos széllel esni kezdött az eső. Hajnalban, amikor hazafelé möntünk, a tanyába mán befelé folyt a víz. Alól még fagyott volt a föld, ezért nem bírta a sok vizet elinni. A hó is szömlátomást olvadt.

Délben mán térdig álltak az állatok a vízben. Ki köllött menekülni a tanyából. A szomszédokkal ëgyütt hurcolkodtunk. Öt kocsira valót fuvaroztam ki. Ennyi volt mindön ingóságunk. Ëgy tanyaszomszéd fogadott be bennünket, akinek partosabb helyön állt a tanyája.

Délután mán a lovak is szügyig gázoltak a vízben, ezért abba köllött hagyni a további mentést. Sok értékünk ott maradt eszközökben, terményben. A víz csak Pétör-Pálkor húzódott vissza. A tanyaküszöbhön dëszkát raktam, hogy në gyűjjön be a víz a házba. Ott nem is szivárgott, hanem alulrul fakadt föl. Amikor apadt, mindön helyiség közepin lyukakat ástam. Három és fél hónapon körösztül ezökbül a »kutakbul« merigettem vödörrel a vizet.

Benkő Pál tanyájában a feleségöm, a testvérinek a gyeröke és a nevelt lányunk voltak a jószágokkal. Én közben aládúcoltam a tanyát. Oszlopokat állítottam, oszt alája palincsokat raktam, hogy el në süllyedjenek a fölázott, puha földben. Az oszlopok tartották a padlást, mert féltem, hogy ránk szakad a mennyezet.

Nagy volt a veszteség. A város mindössze ëgy csónakot adott mentésre. Ez vót a tanyai parasztoknak mindön segítség, de ebbe së lött köszönet. Amikor mögrakodva vittem kifelé a szénát, gabonát, nagy szél kereködött. A hullámverésben mögbillent a csónak, oszt tele lött vízzel. Az elázott terményt, takarmányt a parton szétterítve szárogattam.

A jószágot el köllött prédálni. Kit lëvágtunk, kit áron alul eladtunk. Csak a tanya-épület és a góré maradt mög. Egész nyáron a góréban háltunk, amég a tanya száradt. Csak akkor möntünk be a szobába, amikor az idő hidegre fordult.

Kopáncsra jártam szántani, vetni. A vízjárta földbe krumplit mög kukoricát vetöttem. Ősszel újra fölépítöttem a romba dűlt épületöket, és télire jószágostúl visszaköltöztem. A város négy és fél ezör pöngő gyorssegélyt ítélt, de nem vöttem föl, mert nem volt mire. Az járt az eszömbe, hogy háború van, ki tudja, milyen csapás ér még, nincs neköm tartalékom, mibül fizetöm vissza a kölcsönt? Jól is számítottam.

'42-ben újfönt márciusban gyütt a víz. Az egész Kopáncs mán ***nyúlgátakat*** *épített, de nem ért az sömmit. Ez volt az addigi legnagyobb és legmélyebb víz. Csak szeptemberre apadt lë. A tanyaudvaromban, a laposban 125 centi mély víz állt.*

Farki-rétre, Pál János tanyájába mönekültünk. Éppen a városra igyeköztem haza, amikor találkoztam Pál János barátommal. Ő ajánlotta föl a segítségöt. Még a földjit is felesbe műveltem '44-ig, mert az enyimön csak béka termött. Ahogy löhetővé vált, közben újra fölépítöttem a romba dűlt tanyát. A háznak salakkal kevert beton alapot készítöttünk. Az új épületbe '44 őszin möntünk vissza."

II. rész
CSALÁD, MŰVELTSÉG, GAZDÁLKODÁS

11.
A VÁSÁRHELYI GAZDACSALÁD

A családdal kapcsolatos téma iránt nagy a fogékonyság. Régészek, történészek, néprajzkutatók, szociológusok, demográfusok könyvtárnyi irodalmat írtak róla. Ezekben nem jutottak egységes szemléletre. Az egyes családtípusok, a házastárs és a rokonság fogalmának megítélésében olykor jelentős eltérések mutatkoztak, nem egyszer szélsőséges nézetek csaptak össze. A viták különösen a különböző csoporttípusok fölosztása miatt keletkeztek. Két kutató sincs azonos álláspontón. Nem csoda.

Megközelítően pontos családkutatást az írott források értékelésével és az empirikus helyszíni tapasztalatok összegzésével lehetne végezni. Ez esetünkben természetesen csak a 20. századra volt érvényes, amíg a legidősebb korosztályokig közöttünk voltak azok az emberek, akik az életüket el tudták beszélni. Időben visszafelé kutatva az egyre fogyatkozó levéltári dokumentumokra hagyatkozhatunk. Több *fondban*[156] értékes anyagot lehet találni, amely a családi közösség életmódjába enged bepillantást. Mindenekelőtt idetartoznak a polgári peres iratok, a végrendeletek, vagyonleltárak, árvaszéki iratok, anyakönyvek, népességi összeírások, adójegyzések stb.

A Csongrád Megyei Levéltár 3 fióklevéltárában, Szegeden, Szentesen és Hódmezővásárhelyen a városi levéltári gyűjteményekben különböző témákban évekig kutattunk. Jól tudjuk, hogy a családra vonatkozó írott anyag csak részkérdések megválaszolására alkalmas. belőlük minden e témakörrel foglalkozó szakma fölvetéseire sohasem fogunk kielégítő válaszokat kapni. Különösen nagy gond ez Vásárhelyen, hiszen a 17. század utolsó évtizedében megsemmisült az előző évszázadok teljes levéltári anyaga. Az újratelepülés után részben a megelőző korszakokban képződött családmodelleket kaptunk, de ezek eredete és fejlődése alig kutatható. Ráadásul a 18. században a meglévő családtípusok is jelentős és gyors változásokon mentek keresztül.

Két rokon tudományág kutatójának a családdal foglalkozó és egymást kiegészítő megállapításaiból mutatunk be néhányat. Tárkány Szücs Ernő szerint: *„A család fogalmán a társadalom zárt, vérségi alapon és házasság (nemi kapcsolat) útján létrejött, társadalmilag elismert és szabályozott, jogilag önálló, elkülönített vagyonnal bíró, tartósan együtt élő csoportját értjük, amelynek végső célja utódok létrehozása és a felnevelésükhöz szükséges feltételek huzamos biztosítása.”*[157]

Mint azt föntebb kifejtettük, a magyar családfogalom pontos meghatározása és egyes formáinak éles elkülönítése lehetetlen. Tárkány Szücs Ernő erről így írt: *„Mint ahogyan a rendhagyó esetekből származható veszélyek folytán minden fogalom csak alkalmi lehet, úgy ez is az, mert csak az utolsó 300 év hazai fejleményeit vettük alapul.”*[158]

Faragó Tamás szerint a család *„[…]rokoni alapon szerveződő korporatív [testi] csoportok”,* illetve általában *„[…]az európai típusú társadalmak[…] ezeken belül a rokonsági*

[156] Levéltári egység neve. (Azonos tárgyú, egy meghatározott időszakot felölelő, egy helyről származó iratok gyűjteményének hivatalos neve.)
[157] Tárkány Sz. E. 1981. 407.
[158] Tárkány Sz. E. 1981. 407-408.

rendszerek alapját képezi. A rokonság a családon alapul és a családban kezdődik." Mint megállapítja, *„[…]a család a társadalmi–gazdasági–kulturális környezettel szoros kölcsönhatásban álló történeti jelenség."*[159]

Faragó Tamás tanulmányából érezhető, hogy ő is nehezen birkózik a meghatározással, amelyet újabb nekilendüléssel végül így összegez: *„[…]családon, mint elsődleges társadalmi és egyben rokoni csoporton olyan házasságkötésen alapuló, mindkét nemű felnőttekből és leszármazottaikból, vagyis* ***konszangvinális***[160] *és* ***affinális***[161] *rokonokból összetevődő dinamikusan változó funkcionális egységet értünk, melyben a különböző nemű felnőttek egy kis csoportja között szabályozott és társadalmilag elismert szexuális kapcsolat áll fenn, a családtagok egymással* ***interakcióban***[162] *meghatározott társadalmi és rokoni szerepeket töltenek be, ill. funkciókat, feladatokat látnak el, melyek közül talán a legfontosabb a társadalom számára új egyedek létrehozása. A csoport tagjait szolidaritás, kölcsönös erkölcsi felelősség s rendszerint az életmód közössége is összeköti."*[163]

Ezek a meghatározások nem foglalják magukba a családdal kapcsolatos és fontos részjelenségeket, valamint a típusok fölosztását. Bodrogi Tibor a család sokrétű működése közül például megemlítette a *szexuális, gazdasági, fajfenntartási* és *nevelési* föladatokat.[164] Tárkány Szücs Ernő szerint is *„A család fő funkciója kétségtelenül az volt, hogy a társadalmat emberutánpótlással folyamatosan ellássa."*[165] A történeti anyag alapján megemlíti még a család *védelmi, érzelmi, kulturális* és *vallási* hatását, tevékenységét is.

Áttérve a családtípusokra, Tárkány Szücs Ernő a letelepedés alapján 3 csoportot különített el: a *kiscsaládot* (házaspár+gyermek, tehát 2 nemzedék), a *törzscsaládot* (2 szorosan összetartozó kiscsalád: szülők+házas gyermekeik közül egy; vagyis 2 nemzedék), és végül a *nagycsaládot* (közösen élő 3 vagy több nemzedék).

A nagycsalád meghatározásánál máig tartó parázs szakmai viták vannak. Egyes kutatók szerint a magyar feudalizmus utolsó másfél évszázadában, vagyis a hódoltság utáni korszakban „valódi nagycsaládi szervezet" már nem is létezett.

Kunszabó Ferenc megállapítására hivatkozva, Tárkány Szücs Ernő azt írta, hogy *„A földmíves család és minden tagja saját otthonában termelt, tehát lakóhelye és munkahelye egybeesett, munka és magánélet között a megosztottság a minimálisra zsugorodott össze."*[166] Ebből az életformából következett, hogy *„Az osztatlanság jellemző vonása a tételes jog szerint is a közösség tagjainak egy háztartásban és közös gazdaságban való*

---

[159] Faragó T. 1983. 2: 225.
[160] Konszangvinális = konszangvinikus = genetikai-biológiai kapcsolaton alapuló vérkapcsolat.
[161] Affinális = házassági kapcsolat révén szerzett rokonság; rokonsági
[162] Interakció = köztes cselekvés.
[163] Faragó T. 1983. 225-226. (A félkövér betűs kiemelések a jegyzetelés miatt tőlünk származnak. Itt jegyezzük meg, hogy még szakmai cikkben is szokatlan ez a sok szakzsargon szó, amelyet használ. Jobb lett volna, ha vagy magyarul, vagy latinul ír, hogy a nehézkes szöveg egységes legyen, tekintve, hogy egy nyelven jobban értelmezhető lenne, és nem kellene mondaton belül az egyik nyelvű szót a másik nyelven magyarázni. Lásd: *„funkciókat, feladatokat"*.)
[164] Bodrogi T. 1957. 29.
[165] Tárkány Sz. E. 1981. 408.
[166] Tárkány Sz. E. 1981. 409.

együttélése volt” – írta.[167] Vagyis, *„Az említett vagyoni kötelékre és gazdasági keretre épült a személyi csoport, a nagycsalád[…]”*[168]

„A nagycsalád legfőbb jellemzője, hogy termelési, fogyasztási és jogi egységet képezett[…]” – fogalmazta Tárkány Szűcs Ernő. – „A nagycsalád összetett struktúrájában 3-7 kiscsalád játszott főszerepet, akik több, sokszor három-négy generáció szintjén helyezkedtek el.”[169]

Faragó Tamásnak a családtípusok meghatározásában egyik szempontja volt *az egyén családhoz fűződő kapcsolatát* vizsgálni. Az egyén élete során ugyanis több családdal is kapcsolatba kerül. Megítélése szerint, van *származási* vagy *orientációs*[170] *prokreatív*[171] és *affinális* család. A család típusokra bontható még *demográfiai*, *belső erőviszonyok*, *dominális kapcsolatok* és az általuk *betöltött funkciók* alapján. Szerkezetük szerint lehetnek *nukleáris*[172] vagy *biológiai*, *poligám* és *„kiterjesztett”* családtípusok. Az utóbbinak több altípusa lehetséges, és a rokonsági funkciókon kívül *rituális*, *politikai* és *gazdasági* föladatokat is betölthet. Az ágazatok magasabb egységekbe szerveződése történhet *lépcsőzetes hierarchia* szerint, vagy *központ körül sugarasan*.

Faragó Tamás a családtípusok elkülönítésével itt nem állt meg, hanem további elemző munkát végzett. Megállapította, hogy a *területi alapon szerveződő* családok a *lakóhelyválasztás szerint* különülnek el: az *együtt*, illetve *egymás mellett lakás*, és a *közösen folytatott tevékenykedés* szerint. Mint írta, különleges alapegységük a *háztartás*. *„Tagjait az együttlakás, rokoni kapcsolat (konszangvinális, affinális vagy fiktív rokonság), illetve jogi viszony (pl. szolgaság), valamint funkcionális kapcsolatok fűzik össze. Magja általában, de nem szükségszerűen egy család.”*[173]

A háztartásoknak 3 fő funkciót tulajdonított: *házi* és *háztartási föladatokat* (ezek: *táplálkozás*, *ruházkodás*, *lakás* és *védelem*), vagyis a *létföltételeket*; a csoport új tagjainak *szocializálását*, és végül az egyének, illetve a kis közösségek *életét biztosító anyagi*, *ideológiai-pszichológiai* „otthoni tér” *megteremtését*, illetve *fönntartását*. További föladatai között említette még a *fogyasztást*, a *javak karbantartását*, a *termelés szervezését*, *politikai* és *vallási* funkcióit.[174]

„A család és háztartás fogalmát a kutatók egy része rendszeresen összekeveri” – írta.– […]bár a család és háztartás fogalma gyakran egybeesett, kétségtelen tény, hogy nem mindig azonosítható a kettő. A családot nem feltétlenül jellemzi az együttlakás[…]”[175] (Tegyük hozzá, hogy az együttélés sem.) Faragó Tamás maga oldja föl kritikai megjegyzését azzal, hogy belátja: a kutatók egy része éppen azért „kénytelen” a család és háztartás fogalmakat „összekeverni”, mert azok az esetek zömében el sem választhatók! Vagyis,

[167] Tárkány Sz. E. 1981. 444.
[168] Tárkány Sz. E. 1981. 445.
[169] Tárkány Sz. E. 1981. 448.
[170] Orientációs = irányított.
[171] Prokreatív = újrakészítő.
[172] Nukleáris = családmagon alapuló.
[173] Faragó T. 1983. 2: 227.
[174] Faragó T. 1983. 2: 228.
[175] Faragó T. 1983. 2: 228.

nem a kutatók szakmai fölkészületlensége okozza e gondot, hanem az, hogy a „tiszta" fogalmakat, a család, háztartás, rokonság egyes típusait néhány szakember mesterségesen igyekezett különválasztani, holott a való élet ennél sokkal bonyolultabb, és a jelenségek „keverten", együtt jelentkeznek.

Egy fajta teljesség kedvéért megemlítjük, hogy Széman Zsuzsa szociológus és Szabó László néprajzkutató megállapításai szerint, az előzőekben fölsorolt csoportokon kívül lehetséges még *együttélő, különélő, lineáris,*[176] és *kollaterális,*[177] illetve a *házas testvérek együttéléséből* keletkezett nagycsalád is.[178]

A család föladatai között megemlíthetjük továbbá, hogy *társadalmi pozíciót biztosít*, kiemelendő a *segítségnyújtása*, *visszajelző* és *útmutató* szerepet nyújt.

A *Hill-modell* a *család életútjában* 8 szakaszt különböztet meg, és az egyes családtípusokat e szerint különbözteti meg:

1. Az *újonnan házasodott pár családja*. Még nincs gyerek csak egy felnőtt férfi és nő.
2. A *csecsemős család*.
3. A *kisgyermekes család*.
4. Az *iskolás korú gyermekkel rendelkező család*.
5. A *serdülő gyermeket nevelő család*.
6. A *fölnövekedett gyermeket kibocsátó család*.
7. A *magukra maradt, de még aktív szülők*.
8. Az *inaktív, öreg házaspár*.

Ismerünk egy másik csoportosítást is, amelyet *támogató rendszerű* családmodellként írtak le. Az ilyen családban:

1. Saját egyéniségként kezelik a tagokat.
2. Személyesen érdeklődnek iránta.
3. Az ő nyelvét beszélik. (Ez kettős értelmű: mind az anyanyelvet jelenti, mind pedig az egy nézeten, akaraton, hagyományon és kultúrán lévőséget.)
4. Nyílt elvárásokkal vannak iránta.
5. Nyíltan minősítik a teljesítményét. Munkamegosztásban vannak és eszerint vizsgálják az elvégzett föladatot.
6. Jutalmazás és büntetés (utóbbi esetben a humánus, korszerű családban megvonás) egyaránt működik.
7. A személyes szükségleteire érzékenyek.

A családok különböző szempontok szerinti fölosztását, minősítését nem soroljuk tovább. Az egész mesterségesen túlbonyolított. Ha a családszerep valahol megsérül, és ez korunkban nagyon gyakori, az egész kategorizálás kártyavárként összeomlik. (Pl. lásd a *„kulcsos gyerekeket"*, akiket többnyire az utca nevel, holott hivatalosan egy zárt, „jól működő" családi szervezetben élnének.)

A nagycsalád megfogalmazását talán Szeremlei Császár Sámuel valószínűleg ösztönösen, de a legjobban oldotta meg, a Hódmezővásárhely mezőváros történetéről írt

[176] Lineáris = egyenes leszármazási vonalú.
[177] Kollaterális = elágazó, mellékágú.
[178] Faragó T. 1983. 2: 237.

monográfiájának 5. kötetében, ahol – mint a továbbiakban pontosan látni fogjuk – rendre ő is „összekeverve” jelzi, hogy egy törzs sarjadékai egy háztartásban, egy födél alatt, egy gazdaság keretében *házközösségben* éltek.

Ez a „házközösség” fogalom – amely minden esetben még az egy födél alatt lakást sem tekinti szükségszerűnek – jelzi, hogy a Dél-Alföldön, ezen belül is Vásárhelyen „nagycsalád”-on a rokoni (vérségi), házastársi, családi funkciókat nehezen szétválasztható közösségi formát értünk; kell értenünk!, és ezt semmilyen mesterséges teória alapján nem érdemes erőszakoltan szétválasztani, vagy valamilyen rendszerbe sorolni. Ennek meggyőzésére néhány „élő” példát hozunk: a 20. században létezett és empirikus helyszíni vizsgálattal nyert adatközlők elbeszélését, valamint a 18. századból származó levéltári dokumentumokat. Nem kicsikart egyedi eseteket mutatunk be, hanem gyakran tömeges jelenségről számolhatunk be.

Németh László: *Égető Eszter* című családregényének, illetve Féja Géza: *Viharsarok* című szociográfiájának egyik ismert alakja volt idős Gregus Máté pósahalmi mintagazda, aki a vásárhelyi Pusztán Vásárhely-Kutas (ma Székkutas) község megalapítója volt. Mint kéziratban fönnmaradt önéletrajzából ismerjük, a gazdálkodást néhány hold sívó fekete homokon kezdte. Ezen elsősorban gyümölcskultúrát, Máté fiával („Fiamáté”) együtt faiskolát, később fajtatiszta baromfi-tenyészetet hozott létre, és e szorgoskodásaival gyarapodott a családi vagyon.

Amikor gyermekei fölnőttsorba kerültek, birtokának egyes részein önállóan gazdálkodhattak, de a vagyonát még nem osztotta meg közöttük. Mint azt unokái, ifjabb Gregus Máté és Gregus Imre elbeszélték, az öreg atya egyik fiával beköltözött a kutasi házába. A többiek tanyákban lakva, az atya és feleségük által hozományba adott, illetve hozott földet művelték. Köteles részt adtak belőle a szüleiknek, de az általuk művelt birtokrész hasznát ők élvezték. Bár az egyik család hétfőn mondjuk bablevest főzött, a másik pedig **szárazteszt**át*, közvetlenül nem is egy fedél alatt laktak, nem egy „füstön” főztek, mégis mindannyian az általuk megtermelt, de az atya vagyonából származó kosztot ették. Minden ünnepet közösen töltöttek el. Az atya a könyvtárát a család közös vagyonából fejlesztette. Könyveit egy helyen tartotta, de az egész család használhatta. A kis-, illetve törzscsaládok külön éltek, de az atya pósahalmi tanyájában az unokáknak egy szobát iskolának alakított át, ahol összegyűjtve, hozatott nevelővel taníttatta őket. (Ez szolgált példának Németh László: *Iskola Kakaskúton* című esszéje első, valós részének megírásához.)

Az unokák elmondották azt is, hogy e részben külön, részben együttélés, a gazdasági, vagyoni érdekeltségek összefonódó szálai, a közös élmények, a gondok megosztása, és az erős érzelmi kötődés „egy családot” formált belőlük. Amikor az atya élete végén gyermekei között hivatalosan megosztotta a vagyonát, ez is csak papíron lévő formaság maradt. A tényen semmit sem változtatott, hiszen még a szerszámok jó része is közös volt, amellyel mindegyik testvér földjét megművelték. A családi segítség egymáson változatlanul „körben forgott”, gyakran *kalákában* történt. (Szabó László tárgyban írt munkái bizonyították, hogy hasonló volt a *megosztott jász nagycsalád* is.)

Példák sokaságát említhetjük mind a 20., mind a 19. századból, amikor az öreg együtt élt fiaival, lányaival, azok házastársával és a „külső munkaerővel”. A béres vérségileg sem tartozott a családba, munkájáért kialkudott bért kapott. Ha a cseléd a gazda egyik

lányával szerelmi viszonyba került és ebből gyermek született, a vérségi kapcsolat létrejött, de a lányt egyelőre nem adták hozzá. (Arra számítottak, hogy ha „áron" alul is, de egy gazdalegény még bekötheti a fejét.) A béres továbbra is ott élt a családdal, gondozta a fiát, a gazda unokáját, ette a családfő kenyerét, de munkájáért változatlanul bért kapott, mint a kívülálló munkás. A második unoka után – mivel a szerelem töretlennek bizonyult, és reménytelennek a kétszeresen megesett nő rangjához illő házassága – a lányukat csak hozzáadták a béreshez, hogy „szégyönszömre në lögyenek világcsúfjai", de annak köteles részét az öreg nem adta ki, mert a vagyonát a halála előtt osztotta meg. Lánya bért sohasem kapott, veje évekig. Előtte is, utána is az öreg vagyonát gyarapította, de ebből végül ő is részesedett. Ki, mikor, hová tartozik ebben a kapcsolatrendszerben, amely végig három-szereplős volt, és ez vajon milyen családformációnak nevezhető? Vérségi, gazdasági, együttélési szövevény a kívülállósággal és együvé tarozással kibogozhatatlanul össze-fonódva.

A fenti példához hasonlót találtunk a 18. század közepén, a Vásárhelyi Fióklevéltár-ban. *„Békésÿ András Testamentoma A^{o} 1752. die 4^{a} Mar."*[179] A gazda a végrendelet 2. pontjában *„A mostani feleségemnek Tót Ilonának"* hagyatkozott, míg a 3. pontban így nyilatkozott: *„Neveletlen András nevű fiatskámnak neveltetését s gondviselését bizom az Attya fiárra Közönségessen; nevezetessen a' Vőmre, Vig Miklósra, a' Kinek keze alatt maradnak lábas jószágocskáim Mint hogy pedig nevezett Vőm engemet szolgaképen szolgált, nékie beriben adok két rúgott Ökör borjút[stb…]"*

Az egy fedél alatt, egy családban és háztartásban élő több nemzedék létezésére találtunk különböző példákat.

„Posztós István Testamentomában die 29^{a} Maÿ 1752"-ből: „1° Házamrul tészek emlekezetet, hogy szegény öreg Anyám asszonyt az házbúl ki ne verhessék, mert szintén úgy az ő K[i]g[yel]méjé volt[…]

3° hagyok az édes Anyámnak Judka lányom táplálására[…] a 74. útbúl álló Szőlő maradgyon az édes Anyám asszony kezénél míg él, halála után pedig Mutsi Ferencz Bátyám Uram vegye kézhez, és azt az időt érvén adgya a' leányom kiházasítására[…]"[180] Ebben a házközösségben 4 nemzedék lakott együtt: az öreg anya (a nagyanya), az édes anya, annak hagyatkozó fia és ennek gyermeke.

A *„Bene Péter Testamentoma, Vásárhely, die 24^{a} Jan. 1760."* elbeszélte, hogy *„[…]2° Vagyon Nyolczad magával való Lovam[…] mindezeket közre bocsátom a' feleségemmel, és házamnál lakó Séra János Öcsémmel.*

3° […]míg a' feleségem él, emlitett Séra János öcsém minden hijábavalóságnak és heverésnek békét hagyván, dolgozzon, Gazdaságot viseljen, a' feleségemet a' megirt jokbúl tisztességessen tartsa, azt egyszer s. mind, mind maga; mind pedig a' felesége, úgy mint édes Annyokat tiszteljék és betsűljék; a' Közönséges szolgálatok alól pedig magát ne vonogassa, a' feleségemre hagyván a' terhet[…] Ha pedig sem maga; sem pedig a felesége az én feleségemet nem akarják becsülni, vagy pedig valami agya fúrtságbúl minden helyes ok nélkül a' feleségemet elhaggyák, tehát ílly állapotban, a' feleségemnek hatalma lészen

[179] IV. A. 1001. 9. 5. „Testamentom Könyv" 30-32.
[180] IV. A. 1001. 9. 5. „Testamentom Könyv" 32-34.

arra, hogy őket mindenükből kivehesne. [Kivethesse, kitagadja.] De ha magát jól fogja viselni, és a' megírt conditioknak[181] *meg felel, mint hogy feleségem önkéntis magát arra ananlja [így!], minden javacskáink ő reá maradgyanak."*[182]

Végül a család, háztartás, gazdaság, vagyon együtt-tartásának egyik példájával zárjuk ezt a dokumentumsort. *„Fejes Nagy János Testamentoma. A^{o} 1763. die 13^{a} Apr[…]"* A gazdának van felesége, 3 fia, menye.

„[…]5° Az Ház mint hogy közönségessen tsináltatott, a' szállással együtt, ha együtt mind hárman lesznek, birják együtt, ha pedig valamellyik el megyen, az házbúl semmi just nem vehet mindaddig mig a' neveletlen Istók fiam a' másikkal birhattya, és kentelenittetik a' Szállással eladni, akkor osztán osztassék el egyenlőképen közttök[…]"[183]

Példáink mutatják, hogy nincs két egyforma családszervezet. Ráadásul a családot időben elhelyezve kell szemlélnünk, mert az egész együttlakási, közös háztartási, gazdasági stb. viszony az évek során szüntelenül változik. Ezért csak a kiragadott idő vizsgált szeletében lehetne meghatározni egy-egy típusát, ha ennek is lenne értelme! Az érzelmi és a hatalmi szálak szintén olyan erősen összebogozódtak, hogy ezt lehetetlenné teszik. Nem torta ez, hogy egy cukrász kése és szemmértéke alapján megfelelő darabokra lehessen osztani. Tárkány Szücs Ernő írta, hogy *„A tulajdont és a vele rendelkező családfői hatalmat szoros egységben kell tekintenünk."*[184] Faragó Tamás is belátja: *„Nem ritka eset, hogy a termelő és a fogyasztó személyek köre azonos, a létrehozott termékek túlnyomó részét a háztartási csoport egyúttal el is fogyasztja."*[185]

Más kérdés, hogy a Kenyere-parton sorakozó Kérdő Szűcs tanyák népét már nem lehet egyetlen nagycsalád vagy háztartás keretei közé sorolni. Ez a társadalmi szerveződés inkább a szórványtelepülés egy részét kitevő *patronímia*, amely valaha egy családból keletkezett rokoni egység, amelyet – Faragó Tamás szavaival – *„[…]a közös őstől származó név, bizonyos fokú gazdasági egység, szervezet és jogi szabályok, csoportszolidaritás, exogámia*[186] *és ideológiai közösség jellemzi."*[187]

A nagycsaládi házközösség meghatározásához új fogalmakat kell csatolnunk, amelyeket eddig nem vizsgáltak. Meg kell győződnünk arról, hogy ebben a közösségben megvan-e az *összetartás érzése, milyen fokon és az milyen erős*? Mert élhetnek bár külön, de ha a *kölcsönös segítségnyújtás*, bizonyos *terhek közös viselése* és az *életük fontos eseményeinek megosztása*, illetve *együttes átélése rendszeres*, az ilyen közösség sem törzs-, sem kiscsaládi kapcsolatnak nem ítélhető!

Ezek után elhárítjuk azt a föladatot, hogy a vallomástevőink által elbeszélt családi jelenségeket meghatározzuk, vagy kibogozzuk azt, hogy az elbeszélt történetek milyen

[181] Conditioknak = föltételeknek.
[182] IV. A. 1001. 9. 5. „Testamentom Könyv" 70-71.
[183] IV. A. 1001. 9. 5. „Testamentom Könyv" 78-80.
[184] Tárkány Sz. E. 1981. 449-450.
[185] Faragó T. 1983. 2: 228.
[186] Exogámia = az egyéntől megköveteli vagy javasolja neki a saját csoportján kívüli személlyel való házasságkötést. A csoportházasság azon formája, amikor valamelyik társadalmi csoport vagy nemzetség tagjai csak más csoport vagy nemzetség tagjaival kötnek házasságot.
[187] Faragó T. 1983. 2: 229.

típusba tartoznak, és milyen funkciót betöltő családtól eredtek, különösen évszázadokra visszamenően. Mindent meghagyunk abban az állapotban, ahogy a valódi élet kialakította, ha szükséges ez a megjegyzés: „összekeverte". Különben is, vallomástevőinknek az apa, anya és gyermek családon belüli életének, nekünk a gazdacsalád életmódjának, tehát az *életfolyamatuk* bemutatása volt az elsőrendű szempontunk.

HÁZKÖZÖSSÉG A „NAGY SZALADÁS" ÉVEIBEN

A török alóli fölszabadító háborúk utolsó fél évtizedét kivéve, Vásárhely még állt, sőt a hódoltság során, bizonyos korszakokban, a határban elpusztult falvak ide menekült lakosságával folyamatosan szaporodott is. Szeremlei Császár Sámuel 1688-ról még így írt:

„Vásárhelyi eleink ezalatt, habár sok nyomorgattatás és szenvedés közt, de mégis együtt voltak, s az elpusztult szomszédos községek határait legalább baromtenyésztésre használgatták."[188]

Vásárhely és környéke a különféle harci cselekmények és fegyveres csapatok számára fölvonulási, illetve begyűjtő (szabad rablási) terület volt. A török-tatár seregeken kívül fosztogattak a királyi haderők és utóbb a kurucok is. Dézsmát szedett egy-két püspök, féltucatnyi földesúr, akik a zavaros korszakban szerzett adománylevelekkel valamennyien „hivatalosan" bizonyították, hogy a szóban forgó birtok kizárólag az övék.

Thököly 1692-ben *„Kegyetlenül megzsarolta városunkat – írta Szeremlei –, elhajtotta ti. a lakosok minden marháját s a város bíráját, hogy tőle pénzt csikarhasson ki, kéménybe rántatta fel, s ott, ahol az összeszűkül, lajtorjához kötöztetve, a kémény alá gyújtott tűz lángjával és füstjével kínoztatta."*[189]

1693-ban, a Thökölyvel szövetkező török-tatár sereg rabolta ki Vásárhelyt. A tragikus végkifejletről így számolt be Szeremlei:

„Roppant számú jószág esett prédául. A kapzsi tatárok mindent benyelének, minden értékesíthető ingóságot és jószágot hatalmukba kerítettek, s a lakosok egy részéről még a gúnyát is lehúzták, úgyhogy elődeinkre nézve csupán a puszta élet megtarthatásáról lehetett szó, – aminek egyetlen módja volt a gyors menekülés. Elmenekülni a borzalmak színhelyéről, mint régente atyáink is tették[…]

Egyelőre Szeged, Győ, Tápé, Solt, Halas fogadták be leginkább »vendégszeretettel« a földönfutókat, kik jószívű gazdáiknál szolgálatot vállaltak[…]

Városunk nem létezett többé s kitöröltetett a községek sorából."[190]

A vásárhelyi gazdacsalád mégsem hullt szét teljesen, bár testben, lélekben s földi javakban megtöretett. Összetartotta az előző évszázadok alatt kialakult erős házközösségi kötelék, a belőle fakadó családfői szigor és tekintély, az érzelmi kötődés, az alkalmazkodó-

[188] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 175.

[189] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 180. (Először Szőnyi Benjámin említette a történetet, hivatkozva a vásárhelyi református egyház „I. 2. 1." sz. jegyzőkönyvére.)

[190] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 185-186. (Itt jegyezzük meg, hogy a »vendégszeretettel« szóhasználatnak Szeremlei mondatában nincs pejoratív jelentése, ez írásának további részéből is kiderül.

képesség, a gazdálkodáshoz való ragaszkodás és szorgalom; végül a protestáns hit, amelyért gyakran kellett szenvedni, illetve a református vallás puritán erkölcsi előírásai.

A Károlyiak úriszéki iratai között, egy vagyonvita során, a vásárhelyiek meneküléséről és a gazdacsalád továbbéléséről találtunk dokumentumot. Deák Péter több mint fél évszázad múlva, 80 éves korában, 1754-ben így emlékezett:[191]

„A midön Tatár rablásakor ă Tanúnak édes Attya, magával ă Tanúval, és többi Attyafiával együtt innét Vásárhelyrül leg elöször Tápéra, onnét pediglen Halasra Szalatt vólna, egyéb Jószága nem volt, az Fatens[192] *Attyának (:mert hogy bár annak előtte minden jószágok ă Tatár által el vitettetett:) hanem három ökör, egy Ló[…]"*

Deák Péter azt magyarázta az úriszéken, hogy az apja, vagyis a házközösség lábas jószágát a Thökölyvel szövetkezett tatár csapatok már elhajtották. Ezek valószínűleg a Pusztán, egy gulyában, ménesben legelő ökrök és lovak lehettek. Amit a gazdaság más helyein, a szálláson vagy a háznál tartottak, azok az állatok maradtak meg, és – amikor a török-tatár betörés ismét fenyegetett – ezekkel együtt menekültek a Duna-Tisza közére.

A nagycsaládi házközösség továbbra is együtt maradt. A vagyont a családfő előzőleg bizonyos mértékig megosztotta, mert a félbeszakított mondat a vagyon fölsorolásával így folytatódik tovább:

„[…]két ház nyólczvan útból álló Szöleje; de ugyan ez sem vólt egészen az Fatens Attyáé, mivel annakis haszon felét maga osztállyos attyafiának kölletett adni."

A házközösség lélekszámát nem tudjuk, csupán abból lehet rá következtetni, hogy néhai idős Deák Pálnak két háza volt. A gazdaréteg ebben a korban falun, mezővároson házat csak magának épít, mások számára nem. Közöttük ekkor még ismeretlen volt a „lakásbérbeadás" fogalma, amely a 19. században, a polgáriasodással már egyre jobban terjedt.

Számunkra az is fontos adat, hogy *80 útból álló szőleje* volt. Ez jelentős ültetvény. Az alföldi gazda először kenyérgabonát, vagyis „életöt" igyekszik termelni. Ahol ez megél, ott mást nem is termel. Vásárhely határában, a városhoz közel gyöngébb minőségű talajok, kisebb-nagyobb foltokban sárga és fekete homok, azaz „homoklencsék" találhatók. Ezek: Aranyág, Kenyere-hát, Kútvölgy, Máma, Pap-ere, Sarkaly, Sóshalom, Pósahalom és Kishomok tájéka. Ezeken a területeken már a hódoltság alatt is szőlőkultúra virágzott és bortermelés folyt, amikor a Duna-Tisza közi homokhátság nagy részén az még ismeretlen volt. Bár a bujdosás során az ültetvények elvadultak, az újratelepülőknek nem kellett mást tenniük, mint ismét elfoglalni és ezeket gondozásba venni.

Az eredeti szöveg további mondata, amely a bujdosás előtti vagyonmegosztásra utal, részben talányos. pontosan nem tudjuk, hogy a „osztályos attyafia" ki lehetett. Legföljebb sejtjük, hogy esetleg a másik házban lakó, részben önállósuló családrész feje; például Deák Pál fitestvére. Deák Péter így folytatta elbeszélését apjáról az úriszék előtt:

„Pénze pediglen lehetett; de nem tudgya Számát, hogy sók nem lehetett onnét tudgya: mivel Télen Buzájok nem lévén, egyében nem tudott Kenyérnek való életet szerezni, hanem egy nehány Sertésse lévén, azt kénteleníttetett Búzáért föl cserélni."

[191] CSML. SZF. IV. A. 53. a. 3. 1754-ből. 217-220.
[192] Fatens = tanú; itt a felperes tanú.

A bujdosás, menekülés alatt továbbra is megőrzik a házközösségi, nagycsaládi kötelék valamennyi szokását. A föntebb elmondottakból következik, hogy valamennyien egy koszton éltek. Amíg a nagyorosz nagycsaládban több pátriárka van, az idősebb házasemberek közel egyazon rangot képviselnek,[193] közösen dolgoznak, és a termelt javak elosztását, használatát is közösen végzik, a vásárhelyi nagycsaládban a legidősebb és legtekintélyesebb gazda egy személyben a család feje, az „Atya". Övé a hatalom, és az egész család által termelt javak is az ő vagyonát gyarapítják. Ha ezt meg akarja osztani, egyedül dönt felőle. A családtagok, mint az öreg „szolgálói", neki dolgoznak. Az atya gyermekeit még a 20. század elején is „kiscselédömnek", „szolgálómnak" nevezte.

Ez az egyszemélyes családi uralom egyúttal tehertétel is volt, különösen az ínséges időkben, amelyekből ebben a korban bőven jutott nekik. A házközösség atyjának a nehéz történelmi helyzetben, a menekülés alatt is kötelessége a família minden tagjáról egyedül gondoskodni. Áruba bocsátja vagyonának megmaradt töredékét, néhány sertését, hogy cserében kenyérnek valót kapjon. A vallomás így folytatódik:

„Azon kívülis Hajzer nagy Portiot[194] *vetvén reájok, ki zarolta vólna, ă mi több egy agasok lévén, aztis nagy Szűkség miatt két véka Buzáért Halason kénteleníttettek adni; sőt minekutánna Halasról Sóltra mentek vólna, hogy pénzek nem volt, kénteleníttettek Buzára Komáromi Kereskedőktül hol 30. 40 és 50. katis anticipálni,*[195] *ă mintis Szantáson, vetésen az fiak iparkodván, Buzájok teremvén, ă Buzát mégis el adták."*

A Duna-Tisza köze népe befogadta a menekülő vásárhelyieket, de a területet birtokló Hauzer osztrák generális a nélkülözőket súlyosan megadóztatta. A „Nagy szaladáskor" a család minden mozdíthatót fölpakolt és hurcolt magával. Ennek tudható be, hogy még fölöslegesnek tűnő építőanyagot is cipeltek magukkal. Az épületfa, jelen esetben az *ágas* (itt föltehetően a 18-19. században is használt, ún. *„külső szelemenágasról"* van szó), az Alföld fában szegény vidékén mindig jelentős érték. Most, a nagy szükség idején, amikor építkezni egyébként sem tudtak, egy időre ez húzta ki őket a bajból.

Halasról valószínűleg az adóztatás miatt szükséges továbbmenniük Soltra. Itt a kereskedőktől Deák Pálnak növekvő pénzkölcsönöket kellett fölvennie. A parasztember, amint megállhat, és biztos talajt tud a talpa alatt, azonnal földet kezd művelni. Deákék is. Fogtak Solton egy darab területet, és bevetették. De a kölcsönöket vissza kellett adni, ezért a termést, a család „életét", évi szorgoskodásának gyümölcsét újra el kellett adni. Alig van ehhez fogható nagyobb szerencsétlenség a szántóvető sorsában!

A vásárhelyi gazdaközösség összetartó erejére és a gazdálkodó szellem erős, belső ösztönzésére vallott, hogy ebben a létbizonytalan történelmi korszakban javaikat a legkülönbözőbb igyekezettel gyarapítani tudták:

„Ad 2um A' midön az Fatensnek edes Attya meg halálozott e ffféle Jószágok maradott Attyok után, ugy mint: 10. Eökör, öt Ló, Gulyabéli marha cir[citer][196] *40. Juhokat nem tudgya mennyi lehetett, hanem arra emlékezik: hogy egykor Kardos borért 12. Juhokat*

[193] Köztük legföljebb az életkor vagy a testi erő, esetleg a furfangos észjárás tesz hierarchikus különbséget.
[194] Portio = adó.
[195] Anticipálni = kölcsönözni.
[196] Circiter = hozzávetőleg, körülbelül.

adott nékiek, Szöllö 140. út, Pénz vólt 19. Máriás és egy peták de az, az Attyok temetésére sem vólt elég mivel azon kívül három tallért kértek kölcsön, hogy tisztességessen temettethessék el az attyokat."

A koldusszegény vásárhelyiek a menekülés néhány éve alatt szépen gazdagodtak. A visszatéréskor már gulyányi marhájuk és egyéb jószágaik voltak. Nagyobb szőlőültetvényt birtokoltak, mint eltávozásuk előtt, és ügyesen forgatták javaikat. Még a bortermés egy részén is juhokat szereztek.

A pénzük igen kevés volt: 19 Máriás. A házközösségnek szigorú kötelessége volt az eltartó családfővel szemben, amely szokás évszázadokra nyúlt vissza. Ha elhalt, meg kellett neki adni a végső tisztességet, vagyis az illő temetést. Sokszor ez kisebb vagyont emésztett föl. Nem elsősorban az elhantolás költsége, hanem az utána következő, kötelező *tor* megtartása miatt.

A családfő temetésére összejött az egész család, az oldalági leszármazottak. Vidékről is érkeztek rokonok. Napokig ott maradtak, tartani kellett őket. Ilyenkor nagy lakoma volt, amelyen nemegyszer ökröt sütöttek. A potya étel előcsalogatta a környék összes koldusát – akik még a 20. század első harmadában is szép számmal voltak –, és őket nem volt szabad megvendégelés nélkül elereszteni. Ezek a szokások érvényesülhettek idős Deák Pál temetésekor is.

„Ad. 3um Azon Jószág, mellyet az Attyok, halála után hagyott így szaporodott: Még Sólton laktak addig ott Szerzettek három Borjas Tehenet, ă Negyedik pedig ollyan vólt mellyet Attyok Lováért cseréltek. Azon kívül egy Lovat Sólton laktokban szerzettek, Kocsit pediglen az Fatens Báttya Ferencz csinált; Halason laktakor pedig Deák Ferencz Győre le jövén halászni, ott keresett 9. Tallért, azon egy Eökröt vett, és aztis el hajtották magukkal Sóltra. Azon kívül Gulyátólis hajtott Ferencz egy Eökröt, mellyetis el cseréltek 2. Tinóért, és ezekből igy Szaporodtak annakutánna négyre az Eökreik, ă többi Jószágh pedighlen az fönt írt Tehenekböl, Kecskeméten vett Kanczából, és éjjeli s- nappali iparkodásunkból terjedett s- Szaporodott."

Ez az utolsó mondat több szempontból fontos. Először is a vagyongyűjtés nem jelent kizsákmányolást, még akkor sem, ha minden családtag beadta keresményét az atya vagyonába, amely a halála után végül közös szerzeménnyé és osztalékká vált. Éppen ennek köszönhető a nagycsaládi házközösségi kötelék fönn maradása évszázadokon keresztül, hogy a fiak vonakodás nélkül gyűjtötték az atya vagyonát, hiszen tudták, hogy úgysem viheti magával a sírba, hanem olyan, mint egy mai bankbetét és kamatostól az övék lesz. A nagycsalád úgy működött, mint egy „kommuna", amelyben közös gazdálkodásra és vagyongyűjtésre, illetve életmódra rendezkedtek be.

Másrészt a család- és nemzetgyarapító munka eszmei értéke fontos számunkra. ezeknek a nyomorult, éjjel-nappal idegenben is dolgozó parasztoknak köszönhetjük, hogy az Alföld nem néptelenedett el végleg; hogy maradtak túlélők, akik a harci események után újra visszatérhettek elhagyott birtokaikra. Nekik köszönhetjük, hogy maradt magyar lakosság a Dél-Tiszántúlon.

Végül ez a szorgoskodás eloszlatja azt a tévhitet, mintha a gazdavagyon mások kihasználásával gyűlt volna. Itt a becsületes munkával szerzett érték tiszta emberi tartalmat, rangot kapott, mert nem a mások kisemmizése hozta létre, hanem az önerőből sarjadó

törekvés. (Más kérdés, hogy a 18. század végére, a vagyonos jobbágyok elkülönülésével kialakult a gazdatársadalom gazdagparaszti rétege is, amely a külső munkaerők dolgoztatásával szintén gyarapítja a vagyonát.)

A menekülés évei során az egyik testvér kocsit barkácsolt, majd – talán a szíve húzta vissza a hazai tájra – csaknem 60 kilométerről lejött a Tiszán Algyő közelébe halászni. (Ez azt is jelzi, hogy Algyő környéke ebben az időben halban gazdag lehetett, hiszen érdemes volt a korabeli közlekedés nehézségei és veszélyei között ekkora távolságot megtenni.) Csupán 14 kilométerre volt elhagyott otthonától, de még nem kereste föl. Amit itt keresett, azon ökröt vett, és elhajtotta a családi vagyonközösséget gyarapítani. A pénzt letagadhatta volna, vagy magát önállósítva, többet vissza sem kellett volna térnie a családjához, amely közben Halasról továbbvándorolt Soltra, a Duna mellé, de az a magatartás ismeretlen számukra. Ő akárhol él, része, építőköve ennek a családnak. Micsoda erős összetartó erő ez, amely egyrészt érzelmi, másrészt gyakorlatias, vagyonközpontú. A család a szülőföldről egyre távolabb sodródva őrzi és gyarapítja az ő vagyonát is; ezért érdemes visszamenni.

A vallomás így ér véget:

„Ad 4^{n} Halason laktaban (:minthogy Ferenc Báttya beteges volt:) Kaszált ugyan az Fatens Attya de kéntelenségből, és csak keveset. Sólton laktaban már gyengébben dolgozott, Nyomtatott, Káposztát kapált, és aratottis ereje Szerént, a' midön Pediglen már Sóltrúl vissza : jöttek vólna, már akkor annyira erötelen vólt, hogy csak szöllöt mit örzött, ă Szállásra ételkét hordott ă Cselédnek Kocsin, és vásárra Sem járt, hanem Ferencz Báttya kereskedett egy vásárrúl másra menvén, és egy valamint föntebbis említette, ittis valla : hogy leg inkább az eö Iparkodásokbúl Származtak az Attyok halála után maradott javak.

Tandem.”[197]

Ez az utolsó rész talán az egész vallomás legfontosabb része. Benne rejlik a délalföldi parasztság életformája, a nagycsalád szelleme, karaktere.

A családfő a menekülés éveiben megtartotta tekintélyét, ugyanakkor nem volt despota.[198] A családi közösségért maga is szorgosan tevékenykedett. Az irányítás volt a fő feladata, de a megváltozott körülmények kényszerítették, hogy idős kora ellenére keményen dolgozzék.

Mi mindent kellhetett neki azelőtt végeznie, ha Solton, mint fia mondja: *„[…]már gyengébben dolgozott”*, vagyis kapált, aratott és nyomtatott. Hiszen ezek a legnehezebb paraszti munkák! (Nyilván arról lehetett szó, hogy e munkavégzés intenzitása és termelékenysége csökkenhetett a hajlott életkorral.)

Ahogy az idős atya lassanként elerőtlenedett, egyre kevesebbet vállalt, de végül is, még mindig hasznosította magát. Amikor visszatértek Vásárhelyre, újra elfoglalták a menekülés előtt elhagyott birtokukat, mert az öreg szőlőt őrzött és kijárt a szállásra.

A mai Békés és Csongrád megyére kiterjedő vásárhelyi Puszta „elkülönözéséig”, 1743-ig a vásárhelyi tuguriális[199] területen, azaz a tanyai szántóföldeken állandó épületeket

[197] Tandem = Végül. (Itt: befejezve, végeztetett.)
[198] Despota = zsarnok, kényúr.
[199] Tugurium = kunyhó, szállás, tanya; itt: szállás-, tanyaföld.

nem emeltek. A művelési övek még kialakulatlanok, részben a szabadon kóborló állatok miatt, amelyek nagy károkat okoztak a vetésekben.

A szállásokon csupán ideiglenes emberi tartózkodási helyek létesültek, elsősorban kunyhók, amelyekben a család földművelői, a „cselédek", esetleg megszakításokkal tavasztól őszig kint tartózkodtak. Az öreg atya minden valószínűség szerint nekik viszi ki az ételt. (Ekkor még mindenki szabadon foghatott magának földet, ha a műveléshez volt igája. A külső munkaerő nagyon kevés lehetett. A bérmunkás-szerződtetés, cselédtartás majd a 18. század második felében terjed el.)

A vagyonmegosztási pörben tanúskodó fia szinte „bűnül" rótta föl az öregnek, hogy visszatérvén *„vásárra Sem járt"*. A vásározás, a kereskedés ugyanis már akkor is döntő fontosságú volt a gazda életében. A terményt nemcsak meg kellett termelni, de megfelelő módon értékesíteni is szükséges volt. Olykor egész évi munkájuknak az értéke forgott a vásár sikerén. Ezt az értéket szerencsés alku és eladás növelhette, vagy ha rászedték, el is veszíthette.

Az atya kiöregedésével egyik fia, valószínű, a családban rangidős, legkorosabb férfi – mert a tanúnak a bátyja volt – átvállalta az adásvétel tapasztalatokat igénylő teendőit. Az atyjuk halála után közössé vált vagyon jórészt a család együttes iparkodásából származott.

A „Nagy szaladás" után, 1699 őszén megindult a visszaköltözés Vásárhelyre. Az első összeírásokat 1701-ben végezték. Ekkor már 146 gazdát, 17 zsellért, és 57 magányos személyt találtak. Közülük csak 14 származott más vidékről, a többiek hajdan itt született visszatelepülők, tehát „bennszülöttek" voltak.[200]

Milyen hagyományokat és tapasztalatokat hoztak magukkal? Vásárhelyi mivoltuk határozta meg őket. Őrizték a hagyományokat, amelyek elődeik életét irányították. A határba kitelepülők apáik elhagyott kertjeit, szállásföldjeit foglalták el és újra művelésbe vették.

A háborús események miatt addigi életüket menekülésben és bujdosásban töltötték. Ez az életmód kettős erkölcsi magatartást nevelt ki. Következménye még a következő században is megmutatkozott a vásárhelyi parasztcsaládokban.

A visszatelepülő vásárhelyiekre újabb nehéz korszak várt. A király, az uraság, az egyház, a vármegye és a város szedte az adót. A Rákóczi-szabadságharc Vásárhely népének sajnos további szenvedéseket hozott. 1708-ban városunkból újfönt minden barmot és élelmiszert elraboltak.

A 18. század elején, ebben a kialakulatlan, bizonytalan életet nyújtó korszakban, amikor eleinknek újra menekülni kellett, a vásárhelyi paraszttársadalomnak továbbra is három erős támasza volt. Egyik az elnémetesítés ellen küzdő, üldözött református vallás. Másik a tapasztalt és tekintélyes gazdákból alakult városatyák szervezete, a félfüggőségben is önkormányzatra törekvő tanács. A harmadik a parasztság családszervezete volt, amely hit-, határ- és birtokviták, háborús események és túlzó földesúri terhek ellenére is a „társadalmi sejt", vagyis a vérségileg összetartozó család továbbélését biztosította. A vásárhelyi gazdacsalád belső összetartása, korán kialakult szokásrendje, erkölcsi magatartása minden

[200] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 195.

társadalomra nézve követendő példák sorát hagyta ránk. Fejezetünkben ezeket igyekszünk vázolni.

A nagy családban gyakran előfordult, hogy egyszerre több asszony is csecsemőt nevelt. Mivel sok gyermeket szültek, nem volt ritka, hogy anya és lánya, anyós és menye egyszerre feküdtek gyerekágyat. Ha valamelyiknek egész napra el kellett mennie – és a nehéz megélhetés miatt, különösen fő dologidőben, a betakarításnál a gazda kirendelhette az egész munkaképes családját dolgozni –, az otthonmaradt asszony ugyanúgy megszoptatta és gondozta a másik gyermekét is, mintha az övé lenne. Ez egyszerre jelentett gyakorlati, humánus és érzelmi értéket. A gyerekek az ilyen nagycsaládban úgy növekedtek föl – és ezt pejoratív gondolat nélkül írjuk le –, mint egyetlen „kotlóalja csibe", a különbség az volt, hogy a gazdacsalád esetében több anya is saját gyermekeként gondoskodott róluk.

A 18. század közepétől a kis vagyonú jobbágyok és a zsellérek egyéni vagyonmegosztásban, külön éltek fölnőtt családtagjaiktól. A jobbágyok közép- és fölső rétege *taksás gazdákból* állt, akik a földesúri pénzjáradékot átalányban, egy összegben fizették az 1772-i urbárium bevezetéséig; *egykenyéren*, vagyis közös koszton, és egy háztartásban, vagyon- és házközösségben éltek leszármazottaikkal, s *„…ez által a vagyon kevésbé forgácsolódott el"*.[201] A nagycsaládok helyileg nem mind éltek egy födél alatt, de a vagyon osztatlan volt.

Szeremlei Császár Sámuel átfogó levéltári, egyházi anyakönyvi kutatásai alapján így írt erről:

„Eleink nagyobb része a szlávok módjára házközösségben élt, vagyis egy törzs sarjadékai egy háztartásban, egy fedél alatt s egy gazdaság keretében maradtak, mig fértek. Kivételt képeztek a birtok nélküli szegények, kik kisded házaikban családonként lakhattak, vagy más házánál huzták meg magukat. A házközösség korában a szüléknek sokáig ép úgy nem volt szabad magoktól elküldeniök nős fiaikat, mint ezeknek elhagyniok szüleiket.

Az elhelyezkedéshez nem is kellett nagy lakás, mert a felnőtt és feleséges fiaik lakását jobbára a szállásokra tették ki, a lány pedig férjhez menetelekor rendszerint férjének családjába és gazdaságába költözött át."[202]

Amikor a gazda lánya férjhez ment, apja vagyonából csak annyira számíthatott, amennyit a családfő kiadott. *„A lány a kiházasítással kapta meg a magáét (a ruha-, ágy- és csekély bútorneműeken kívül rendesen egy fejős tehén*[203]*), s az osztozáson már csak a hagyatéki ágyneműeket követelhette."*[204]

A családfő nem minden esetben az apa: ha ugyanis még élt a nagyapa, és erejét birtokolta, a vagyon az övé volt. A férjhez ment lány a férje családjában kapott helyet. A magával vitt ingóságok a házasságkötés után csupán használatra voltak az övéi, egyébként férjének családfője rendelkezett vele, az ő vagyonát gyarapította.

[201] Szeremlei Cs. S. 1911. 4: 214.
[202] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 451.
[203] Máig járja az adoma, hogy az öreggazda a halálos ágyán így rendelkezett: *„Ha az elveszett tehenem megkerülne, a fiamé, ha nem, a lányom kapja."*
[204] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 456.

Szeremlei Császár Sámuel a nagycsaládi közös háztartások összeírásáról ezeket az adatokat jegyezte le: *„1729-ben, mikor összesen 458 feleséges gazdát számláltak a városban, meg nem osztozott fiak és testvérek voltak 237-en, megosztozottak 139-en; 1772-ben, mikor a családok összes száma 1223-ra ment fel, meg nem osztozott család 597 találtatott.”*[205]

A Protocollum Judiciale első kötetében Tót Ferenc 1732. nov. 20-án kelt végrendeletében többek között ezt olvashatjuk: *„Ugy szintén szép Annyának Vér szerint valo Atyafiaival, Tot Ferencz maradékinál lévő 28. juhokat azon Atyafiai mindön ö a gondviselésre alkalmatos lészen tartoznak kezébe adni. Szaporulatját p[edig] sem Szép Anyám, sem Attyafiain nem keresheti.”*[206] (Hozzátesszük, hogy a vásárhelyi család származási rendjében a szépanya a hatodik nemzedéket jelenti.[207] Az adott időszakban ebben a közösségben tehát hat nemzedék élt együtt családi-háztartási kötelékben.)

A nagycsaládot gazdasági kényszer hozta létre. Vásárhelyen nemcsak vérségi, hanem gazdasági alapon is keletkeztek tágabb és lazább közös gazdaságok. Ilyenek voltak a *Kiss had* és a *Fejes had*.[208]

A nagycsaládi házközösséget a gazdasági függőség mellett érzelmi tényezők is erősen összekapcsolták. A gazdasági irányítást a családfő, a lelki összehangolást az idős gazda felesége, a nagycsalád „anyja” végezte. Ennek tulajdonítható, hogy Vásárhelyen a nagycsaládban mind a „patriarkális”, mind a „matriarkális” vonások együtt éltek.

A gazdatársadalom életét, a nehéz történelmi, gazdasági körülmények mellett, a megmegújuló természeti csapások is befolyásolták. (Például az 1738–39. évi pestisjárvány több mint 3 000 életet követelt.[209] Ilyen körülmények között a népesség fönnmaradását, számbeli és vagyonbeli gyarapodását csak úgy érhették el, hogy a családfők, a tanács, az úriszék és a református egyház egyaránt középkori szigorúsággal őrizték az esendő családi erkölcs tisztaságát.

AZ APA MINT CSALÁDFŐ – A VAGYON, A HATALOM ÉS AZ ÖRÖKLÉS TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI

1880-ig a hagyományok szinte változatlanok. Ettől fogva kezd a nagycsaládi szervezet lazulni. Különösen az első világháború alatt és után. Mégis a gazdák elbeszéléseiben a nagycsaládi házközösség olyan szokásait, tulajdonságait is fölfedezzük, amelyek a 18. században éppen úgy érvényesek voltak, akár a két világháború között.

A családi szigort és hagyományokat mozdíthatatlanul fönntartó bírák, tanácstagok, papok, a presbitérium és a családfők tekintélye a feudális korban rendkívül nagy volt. A

[205] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 456.
[206] CSML. HF. Hódmezővásárhely város tanácsának iratai. Prot. Jud. tanácsi jegyzőkönyvek. IV. A. 1001. a. 1. 1732. nov. 20. (Tóth Ferencen kívül Tar Ferenc, Tar Kata és Szabó Gergely is együtt élt a szépanyjával.)
[207] 1. Gyermek. 2. Szülő. 3. Nagyszülő. 4. Dédszülő. 5. Ükszülő. 6. Szépszülő. (A hetedik nemzedék az *ősszülő*, és a fölmenőket ettől folytatva tovább, már mind az *ősöket* jelenti.)
[208] Tárkány Sz. E. 1961. 120-133.
[209] Szeremlei Cs. S. 1907. 3: 276.

nagycsalád rangidős férfi tagját 1783-ban még „közatyának”[210] hívták. Ez az elnevezés azonban már korábban is föltűnt. Szeremlei Császár Sámuel írta, hogy 1776-ban egy asszony panaszt tett a városbíráknál, amiért a menyecske lányát a nászáék rossz hírbe keverték. A bírák nem avatkoztak a családi viszályba, hanem úgy fogalmaztak, hogy *„Cs. J. az öreg, igazat-látó közatya legyen, kitől az egész ház fog függeni.”*[211] Ő állt a család élén, és mindenben elsőbbség illette meg. Háza népét tegezte, de őt valamennyi családtag, még a felesége is magázta: vagyis „kendezte”. Kérdő Szűcs Ernő e szokásnak két magyarázatát is megadta:

„A parasztcsaládban az asszonynak nemcsak azért köllött az urát kendőzni, mert az embör elsősorban ***nem férje, hanem az ura volt****, hanem azért is, mert mindig a férfi volt az idősebb, és kora miatt kijárt neki ez a tisztölet.”*

Csorcsán Szűcs Mihály egy emberöltő távlatából is félelemmel emlékezett vissza anyai nagyapjára:

„Én a Pinkó Tóth nagyszüleimtül, anyai nagyapámtul jártam oskolába, mert szüleim a tanyán gazdálkodtak. Nagyapám kemény embör volt, hamar eljárt a keze. Annak örültem, ha tavasszal kimönt a tanyára – hiszen csak a telet viselte itthon –, mert akkor nagyobb szabadság lött. A gyerök ki së möhetött az udvarbul a ház előtti gyöpre, az utcabeli kölkökkel komázni, ha ű otthon volt.

Amikor fogattal mönt ki a tanyára, előtte ki köllött nyitni a nagykaput, mert az öreg mán az udvaron rávágott a lovakra, hogy fölvágva szaladjanak ki az utcára.”

A szobában és az asztalnál szigorú rend szerint illetett mindenkit hely a fölnőttek közül. Kérdő Szűcs Ernő erről így emlékezett:

„Az apa mindég a fő helyön, övésnél az asztalfőn ült. A föltálalt étkökbül ő szödött elsőnek, kiválogatva magának a jobb falatokat. Utána szödött az anya, a gyerökök csak utoljára öhettek. Az apa még akkor is a fő helyön ült, amikor vendége gyütt. Olyan kedves vendég nem volt, akit az apa a maga helyire erisztött volna. Az asztalfő mindig elül és nem az ajtó felől volt. A feleség az ura mellett ült. Ez a röndakkor is mögvolt, ha öreg szülék: nagyszülők, dédszülők is voltak a családban. A nászukat is elöl ültették lë.”

A *nász* a maga családjában ugyanis ugyanolyan rangot képviselt, és ezt tiszteletben tartották. A családfő méltóságát az egyedül neki készült és általa használt bútordarab is jelölte. Szeremlei így írt erről: *„A közatyáé volt az első hely a házban. Ő ült a kétkarú, »parancsoló«- vagy »gondolkodószékben«.”*[212]

A családfő életében ebbe más a legritkább esetben ülhetett. (Ez a hagyomány 1880-tól, de különösen az első világháború után gyorsan elenyészett.) A gondolkodószéket az atya halála után a helyébe lépő, legidősebb fia örökölte. Ebből a kétkarú székből dirigálta a család életét, ez volt a paraszt „trónusa”. Aki e széket bírta, azé volt a családban a hatalom.[213]

[210] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 453.
[211] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 452.
[212] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 453.
[213] Szenti T. 1979. 81.

A *paraszttrónus* végül is a hatalomnak csupán jelképe maradt. Az apának volt a családban a legnagyobb tekintélye. Szeremlei szerint: *„A felnőtt gyermekek[…] ősi szokás szerint házközösségben éltek szüleikkel, testvéreikkel és ezek családjával; s az öreg gazda tekintélye, aki törvényt szabott az egész háznak, elég volt az egyetértés és a házirend fenntartására.”*[214]

A családfő igazi hatalmát és tekintélyét a vagyon határozta meg, amelyet egy személyben birtokolt. Mindig az képezte a nagyobb értéket, amiből a család megélt, vagy a rangját, társadalmi helyét biztosította. Az első világháborúig a vagyont így rangsorolták: első volt a szántóföld s a rajta álló tanya. A 17. század végétől a 19. század közepéig a szántóföld helyett a legelőkön őrzött lábasjószág jelentett nagyobb értéket, bár a napóleoni háborúk hatására föllendült gabonakonjunktúra a két vagyonfajta közötti különbséget egyre inkább kiegyenlítette, sőt a korszak végén már a földművelés lett a gazdálkodás értékesebb ága. Igaz, ehhez hozzájárult még az ún. *keleti marhavész* is, amely megtizedelte az állományt, és jelentékeny biológiai értékcsökkenést idézett elő. Másodsorban számított tehát a jószág, a termény és a városi ingatlan. Harmadsorban a szőlő-gyümölcsös, amely Vásárhely környékén zömében csak kiegészítő termelési ág volt, és az innen származó termelvényeikkel nem piacoztak, hanem elsősorban a család ellátását szolgálta. Csak jó termés esetén adták el a fölösleget. Ugyancsak harmadsorban számított értéknek a kaszáló és nádló rét, végül a készpénz, értékpapír, értéktárgy. A világgazdasági válság után, és a pengő behozatalától a pénznek ugrásszerűen nőtt a hatalma, és a polgárosodó családfő vagyonában mind előkelőbb helyet vívott ki.

A vagyon és vele a hatalom, vagy a családfő halála után került tovább a családban, vagy az atya már életében megosztotta. Ha a családfő nem osztotta meg a vagyonát, gyermekeinek, unokáinak keserves sorsuk volt, különösen ha apjuk, nagyapjuk sokáig élt. Az örökséget olykor csak rövid ideig élvezhették vagy mondhatták magukénak. Kérdő Szűcs Ernő az alábbi példákat említette:

„A 94 éves korában, 1914-ben elhalt ezör holdas Maczelka József nagygazda botjával utasította röndre a hetven év felé ballagó fiait, akik a vagyon mögosztásárul mertek neki említést tönni.”

„Előfordult, hogy az ötven-hatvan éves fiaknak még mindég az apjuktul köllött ruhára valót kúdulni, vagy az öregöt möglopták. A hombárfúrók ëgy része a gazdák saját fiai voltak, akik alig kaptak pénzt, és rákényszerültek a lopásra. Ez az apa bűne volt. A tolvaj gyerökök a tanyásukhon rejtötték a zsák búzát, és onnan hordták el vékánként eladni, hogy në lögyön föltűnő.

Az öreg legtöbbször tudomást szörzött a lopásrul, de általában szömet hunyt, mert a fiakban kialakult félelöm miatt az atya vesztesége így kevesebb lött, mintha neki köllött volna adni.”

A 20. század elején, a nagygazda Csáky családban történt meg az alábbi eset:

„Amikor az unoka dicseködött a vásárban összeakadt cimborájának, hogy az apjának milyen nagy birtoka van, möghallotta a nagyapja, és káromkodva odafordult:

[214] Szeremlei Cs. S. 1911. 4: 429.

»– Mi van a të apádnak, b…om az apád Istenit! Ëgy szöge së!!« És a gyerököt mögpofozta a szólni së merő apja előtt."

Tóth Ernő mondta el az alábbi esetet:

„»Csömpe« Orovecz nagygazda szerette volna, ha a fia tanul, de a gyerök utálta a könyveket. Amikor elgyütt az ideje, az apja mögkérdözte a fiát:

»– No hát, mi leszesz [így!], ha nem tanulsz?«

A gyerök azt felelte, hogy

»– Majd gazdálkodni fogok!«

Nagyot nézött az apja, és azt mondta:

»– De hun a bertok?« [Így!]

Ezön a szóváltást hallgató részösök jót nevettek."

Ha a családfő megharagudott a gyerekeire, még az örökségből is kitagadhatta őket, csak a törvény által biztosított, ún. köteles részt kellett átadnia. A két világháború között történt:

„Greguss Bálint rossz viszonyban élt az ëgyetlen, vagyonutód lányával, ezért kitagadta – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő. – A birtokot ëgy rokonára hagyta, ez lött a gondviselője. A lánya hiába szült fiúunokát, aki kedves volt az öregnek, nem hagyott rájuk sömmit, csak az anyai részt kapták mög."

„Olyan is előfordult, hogy valamelyik fiúgyerököt tagadták ki a vagyonbul, a másiknak pedig ezt is odaadták. Különösebb harag së köllött ahhon, hogy a vagyon gyűlölethön vezessön. Az apának joga volt dönteni, hogy halála után kire, mit hagy. A mi családunk ëgyik oldalágában történt a [20.] század elejin, hogy a családfő eldöntötte, kire hagyja a tanyáját. Amikor az ügyvédhön möntek a végröndöletöt írni, csak az apa mög a tanyaörökös fia mönt ëgy oldalon, a többi gyerök, akik kisömmizve érözték magukat, úgy haragudtak, hogy a másik oldalon követték őket" – beszélte Kérdő Szűcs Ernő.

Nem véletlen, hogy a vagyon ilyen nagy szerepet játszott a parasztcsalád életében, hiszen azt tartották, *„Ahun a vagyon, ott a hatalom."* Ha valaki elszegényedett, azt mondták: *„Nincs vagyon, oda a hatalom!"* Az apa tekintélyét is elveszítette, ha a vagyont saját hibájából elherdálta, vagy a családja között túl korán szétosztotta. Ennek köszönhető, hogy javaihoz tíz körömmel ragaszkodott, és nemegyszer fukarsága esetleg családemésztő cselekedetbe sodorta.

„Úgy tartották – mondta Kérdő Szűcs Ernő –, hogy »Amég a vásárhelyi gazda az ágyban a lábát föl tudja emelni, nem írat sömmit a fiaira.«"

Ebből a magatartásból eredt, hogy Vásárhelyen nem volt olyan jellemző az élete végén vagyonát föltételek nélkül szétosztó családfő: a „tanyai Lear király" típus, mint például Szegeden, ahol ez – Péter László szíves közléséből tudjuk – a 19-20. század fordulóján a helyi újságokban rendszeresen visszatérő téma volt.

Ennek a rideg magatartásnak gyökereit is megtaláljuk a 18. században. 1778-ban így határoztak Vásárhely bírái az atya ellen, amikor följelentették fiai, akiket a szálláson dolgoztatott, és indokolatlanul koplaltatott:

„[…]mint más jó atya, az ide való szokás szerint a szállásra eleségeket kiszolgáltatja, és attól őket el nem zárja, s maga is, mikor künn leszen, velök eszik."[215]

[215] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 454.

A másik szélsőséges példát Kérdő Szűcs Ernő beszélte el:

„Az első világháborúba elvitt gazdafiakat úgy löhetött hazahozatni a biztos pusztulásbul, ha az apjuk földet íratott rájuk, mert azt művelni köllött. A katonát, mint »könyéradót« visszaengedték a frontrul. Az ëgyik nagybátyám is visszahozathatta volna ëgyetlen fiát, nem lött volna gond vagyont íratni rá, de inkább lëmondott a fiárul, mint hogy ëgy talpalatnyi földet is adott volna neki."

A nagycsaládi házközösségben a feleség és anya is az urától kiszolgáltatott helyzetben élt. Az asszony legfontosabb kötelessége az ura kívánságainak teljesítése volt. Kérdő Szűcs Ernő erre a következő példát említette:

„A Tabánban élő Maksák a [20.] század elejin még 470 holdon gazdálkodtak, telhetött vóna cselédre. Mégis, a saját feleségüket ültették ki délutánonként a kapuba strázsálni.[216] *Az asszonyoknak az volt a dolguk, hogy kapunyitással várják a tanyárul kocsival gyüvő urukat, még ha éjfélkor érnek is haza.*

A kocsizörgést időben mög köllött hallani, hogy a kapu a kocsi előtt nyitva lögyön, mert az embörök ëgy percig së vártak a ház előtt. A kapunak addig zárva köllött lönni, de a kocsinak muszáj volt haladni, ha mögérközött."

Több szempontból is érdekes és idevágó esetet beszélt el Kérdő Szűcs Ernő. A családjában történt. Azt is jelzi, hogy az apa milyen szigorúan védte utolsó „várát" – és benne a nyugalmát –, a városi házát.

„Amikor télön, a háznál disznót vágott az öreg, az egész családnak haza köllött mönni segíteni. Két fia, a feleségök mög a kisgyerökök gyüttek el.

Ahogy véget ért este a tor, az öreg ëgy szóval së marasztalta fáradt családját, pedig odakint szakadt az eső. A hosszú, sáros földúton mán idegyüvet is gondot jelentött a közleködés. Az öreg mégis így marasztalta őket:

»– Ha esik az eső, az utas möhet!«

A család »zeneszóval« batramáskodott az esős éjszakában, ugyanis a kisgyerökök ***kiig**** *ríttak. De hajnalra, mire a jószágokat el köllött látni, a családnak a birtokon volt a helye."*

A visszatartott vagyon és a megkopó hatalom szintén nem ritka példájáról így emlékezett Kérdő Szűcs Ernő:

„Az volt a legszomorúbb, ha az apa lassan kivénült, de a vagyonrul nem mondott lë. Amikor elerőtlenödött, a fiai kezdték sömmibe vönni. A vagyonát mán a sajátjukként használták, és a nyereségibül az öreg sömmit së kapott, csak eltartották."

„A gazdárul idős korában, akár átadta életiben a vagyont, akár nem, a gyerökeinek kötelességük volt gondoskodni, böcsülettel eltartani és tisztösséggel eltemetni. Ha máskor nem is, de legalább ëgyször, Úrnapján ki köllött vinni a tanyára, és a kedvenc ételivel mögvendégölni. Ezök olyan erős hagyományok voltak, amiket általában mög is tartottak."

A családfő hatalma akkor sem ért véget, ha a munkából kiöregedve, hazajött a városi házába, és a gazdaságot átadta a fiainak. A vagyont általában megosztotta, és a fiai nevére íratta, de gyakran haláláig beleszólt a tanyán folyó termelőmunkába és családja életébe. Kérdő Szűcs Ernő így beszélte el nagyapjának hagyatkozását:

[216] Strázsálni = őrködni, vigyázni.

„Apai öregapám a fiúkra fejenkint 25-25, a lányokra 12-12 kishold földet hagyott, neki pedig 20 kishold osztatlan birtoka maradt, a városi házzal és a bankban készpénzzel. Ezöket a javakat szabadon fölélhette, ehhön a családnak nem volt jussa. Csak a halála után oszthatták szét maguk között, ha maradt belüle.

A gyerökeinek szétosztott föld után nem tartott magának haszonélvezetöt, azt a család szabadon használhatta. A gyerökök nem tartoztak az apjuknak sömmivel."

„Más családokban – folytatta a példákat Kérdő Szűcs Ernő – az atya szintén a gyerökökre íratta a vagyonát, de haszonélvezetöt kötött, és el köllött tartani. Igön sok gazda élete végéig a földet és a tanyát ëgybe vagy mögosztva, felesbe, ritkábban harmadában adta ki a gyerökeinek. Ez azt jelentötte, hogy évente a termés fele vagy harmadrésze maradt a gyerökeire, a többi az öregöt illette."

A Csorcsán Szűcs családban az apáról és a vagyonmegosztásról így emlékezett vissza Csorcsán Szűcs Imre:

„Az apám szigorú embör volt. A munkában nem ösmert tréfát. Mindönnap hajnalban 4-5 óra körül keltünk, a napnak nagyobb részit végigdolgoztuk, a magunk erejibül így szaporodott a vagyon.

Apám az ültetési röndöt is szigorúan betartatta. Mindég ő ült az asztalfőn. Az étközésnél mán nem volt szabály. Délben anyám az asztalra tötte az ebédöt, oszt az szödött és övött előbb, aki hozzájutott, hogy mán möhessön is dolgozni, mert a munka mindönnél előbbre való volt. Apámtul példát vöhettünk, mert a családdal mindvégig dolgozott, amég az erejibül futotta.

Idős koráig a vagyon az apám kezibe maradt. A harmincas években osztotta mög. Mivel a családban én voltam a legfiatalabb, édösapám választása rám esött, és én löttem a gondviselője. Ezért rám 6 kishold szántóval többet íratott. Szerződésben kikötötte, hogy a többiek pedig kötelesök neki komenciót adni, vagy az eltartását segíteni. Ebbül mán nem lött sömmi, mert a beszolgáltatási röndször mindannyiónkat ëgyforma szögényökké tött, azelőtt mög nem tűrtem el, hogy apám eltartásába segítsenek, mikor én kaptam a legtöbb földet."[217]

Tárkány Szűcs Sándor három nemzedék emlékét foglalta össze:

„Apai dédapám, Tárkány Szűcs Pál módos gazda volt. 12 gyeröke születött: 6 fiú és 6 lány. Úgy osztották mög a vagyont, nemre való tekintet nélkül, hogy átlagban mindëgyik 32 hold földet kapott. György, András és József Tégláson kapta a földet, a többiek a Pusztán, mög a hullámtérben. Ezzel mán szét is forgácsolódott a vagyon.

Nagyapám Tárkány Szűcs György erélyös embör volt. Mindönben ő parancsolt. A családját mög a gazdaságát is ő irányította. A család a határozatai ellen nem ágált, az öregöt tisztöletben tartotta. Két fia: Imre és Sándor, mög három lánya, Julianna, Anna és Rozália született.

60 éves löhetött, amikor hazaköltözött. Ekkor mán mögosztotta a vagyont. A földet nem tartotta mög, de eltartását kikötötte. Gabonát és jószágot köllött neki adni haszonélvezetbe. Ettül kezdve mán nem avatkozott bele a gyerökök életibe. A tanyában az apám vötte át a hatalmat. Sömmi së változott. Mindön úgy történt, ahogy ő akarta.

[217] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 454.

Nagyapám 1903-ban, 67 éves korában halt el, de a Gyulai utca 39. számú ház továbbra is osztatlan maradt. 1918-ban halt mög nagyanyám. A házat ekkor eladták, hogy apám testvérei mögosztozzanak rajta. A városon nem maradt a családnak több ingatlana.

Tárkány Szűcs Imre nagybátyám még abban az évben, apám csak '21-ben, a Jókai utcán vött magának házat. Ez apám halála után, '63-ban került eladásra, és az ára szétosztásra.

Nagyapám úgy osztotta mög a vagyonát, hogy a fiúk 14-14, a lányok pedig 6-6 kishold földet kaptak Tégláson. (A város legjobb ügyvédje került ki a családbul. Dr. Tárkány Szücs Ernő és apám unokatestvérök voltak, más szóval, az apáik voltak édös testvérök.)

Apám teljes szellemi frissességben, nagy kort ért mög. 1868. január 3-án születött. 95 éves és 4 hónapos volt, amikor '63. április 29-én végelgyöngülésben möghalt.

Nagyon röndös családi életöt élt. Normálisan táplálkozott, nem ivott, nem dohányzott. 60 éves koráig röndszörösen dolgozott, aztán a városi háznál még állatokat tartott.

Hét családot nevelt föl, hat lányt; fiú én voltam ëgyedül. A vagyont a családbul való kiválás során, folyamatosan osztotta mög. Én kaptam 14 kisholdat a tanyával. Ami az egész birtokbul mögmaradt, vagyis a 32 kishold, 11 aranykoronás, közepes minőségű földbül, azon osztoztak a lányok. Szömélyönként 3-3 holdat vittek magukkal. Ëgy került Baranyába, a többi lány szétszóródott a vásárhelyi tanyavilágban.

Én maradtam a téglási tanyában a párommal 1981 nyaráig, amikor a tanyát eladtam, és ëgy kis házrészt vöttem magamnak a városban. Öregségömre ide húzódtam. A nevelt fiamnak mán nem volt mit átadni."

Kérdő Szűcs Ernő arra is tudott példát, amikor az apa a vagyonát életében megosztotta ugyan, de a hatalmat továbbra is gyakorolta.

„A két világháború között az ëgyik vásárhelyi gazda a vagyonát a fiaira íratta, és a földet, tanyát átadta nekik gazdálkodni. Az öreg otthon élt a városi házában. Amikor a gyerökök hazagyüttek a városba valamit eladni, előbb az apjuknál köllött jelentközni. Az öreg fölült a bakra, oszt ëgyütt möntek a piacra, vásárra. A mögvött jószág járlatleveleit a saját nevire íratta, az elkelt áruért kapott pénzt pedig maga tötte zsebre. Ezzel mutatta, hogy a birtokával csak a vele járó vesződségöt adta át."

Ha a hatalmat gyakorló családfő nem volt szigorú, vagy a vagyont nem tartotta össze olykor kegyetlennek látszó módszerekkel, a birtoka könnyen elforgácsolódott, és vele széthullt a család is.

A rideg, számító magatartás mellett föltétlenül látnunk kell az apa, a családfő emberséges arculatát is. Az alábbi történetet a Kérdő Szűcs család őrizte meg:

„Bográcsi Lázár számadó juhász fia a közös hadseregben szolgált a szabadságharcot követően. Sebesülése után a bécsi huszárkórházban ápolták. Amikor az öreg möghallotta, hogy vagyonutód fia betegön fekszik, fölült ëgy szamár hátára, és Pestig mönt rajta. Onnan a Duna-parton folytatta az útját Bécsig.

A juhász öltözékű embör nem tudott némötül, folytan csak azt hajtogatta, hogy »Huszár spitál«.[218] *Így jutott el végül a kórházba, ahun möglátogatta a fiát."*

[218] Spitál = kórház.

Ugyancsak Kérdő Szűcs Ernő beszélte:

„Nem köllött, hogy a gyerök mögköszönje apjának az örökségöt vagy bármit, amit az apja adott neki életiben. Azt mondták neki, hogy »– Ezért mögdógoztál, azért pedig nem köll köszönni, amiért az embör mögdógozott.«"

A családfőnek különösen az unokákkal volt bensőséges a kapcsolata. Az önkényuralom után, amíg a gazda fiai a tanyán gazdálkodtak, az unokák a városból, az öreg szüléktől jártak iskolába. A fiúunoka a paraszti munkát és magatartást elsősorban a nagyapjától sajátította el. Annak vette föl a modorát, használta a szójárását. Nem véletlen, hogy az unokák jobban „hasonlítottak", legalábbis természetre, az öregapjukhoz, mint az édesapjukhoz.

„A szeretet mögvolt az atyákban – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – Különösen a kisgyerököket szerették nagyon. Áldozatot is tudtak hozni értük."

Ez a szoros érzelmi kapocs az atya és unoka között fordítva is érvényes volt. A kisgyerek sokszor rajongásig szerette az öregapját, aki kevésbé fenyítette, mint az apja, még ha szigorú is volt hozzá; sőt olykor megvédte a szülők haragjától. Ezért azután a gyerek gyakran jobban ragaszkodott az őt „nevelő" nagyapjához, mint az apjához. A nagyapjáért áldozatra is képes volt. Azt is látta, hogy az apja tart a nagyapjától. Megérezte öregapjában a „magasabb" pártfogót, akivel nem árt jóban lenni, mert a világ minden külső támadása és fenyegetése, valamint a kisgyermek számára ismeretlen veszély ellen ez a legnagyobb földi „hatalom" védhette csak meg. Ezért az unoka rendes esetben „bálványozta" a nagyapját.

Angyal Ferenc gazda így emlékezett vissza nagyapjára:

„Apai öregapám, Angyal János, igön szögény embör volt, mivel a »Rossz pusztán«, Bogárzóban volt a tanyája, 20 hold gyönge, negyedosztályú legelőn. Még a kútba pottyant béka is beledöglött, olyan ***mirigyös**** *volt a víz. Néhány birkát legeltetött, tehenet tartott.*

Három fia, három lánya volt. Az egész család gazdálkodott. Annyira vitték csak, hogy az öregnek vöttek itthon a Szent László utcában ëgy kis házat.

Öregapám idős korában a tanya mögé ült. Gyöngén látott. Alacsony, görbe lábú, szőke embör volt. Ügyes, bár szigorú parasztnak ösmertük, akit nagyon szerettünk. Mindön kívánságát lestük. Emlékszöm, mi gyerökök szödtük neki a verebet, és ötettük az öregöt, hogy në éhözzön. 1910 körül halt mög, 86 éves korában, végelgyöngülésben."

Amikor az atya már elaggott, és ha egyes családoknál ezzel együttjárt, hogy a vagyon és a hatalom kicsúszott a kezéből, szinte elveszítette a nemét is. Olyan volt, akár a felesége, gyakran még hasonlítottak is egymásra. Az idő testileg, lelkileg összeérlelte őket. Kettejüket már csak a szeretet övezte és a legifjabbakhoz való ragaszkodás. Az öregeknél ez a magatartás a legutóbbi évekig hagyományosan megmaradt. Török Imréné kedves versét idézzük, amelyik egyúttal már át is vezet bennünket az anya-szerepkör tárgyalásához.

„DÉDSZÜLŐK KÖSZÖNTÉSE

Szép napra virradtunk, örömnek napjára,
Ma van Dédi mamánk aranylakodalma.
Mellette Tatukánk, akit úgy szeretünk,
Hogy még köztünk élnek, olyan jó így nekünk!

Bölcsőnket ringatták, amíg kicsik voltunk,
Karjaikba vettek, hogy ha elfáradtunk.
Semmi sem volt fontos, ha egy kicsit sírtunk,
Jött a mi Tatukánk, szánakozott rajtunk.

Dédi mama pedig ruhát varrt, s kabátot.
Mesét mondott nékünk, ha mi úgy kívántuk.
Nagymamát neveltek nékünk s édesanyát,
Most meg dédelgetnek három dédunokát.

Mikor megköszönjük az ő életüket,
Kívánunk még nekik sok jó egészséget.
Éljenek boldogan és csak azt kívánjuk,
Ringassák térdükön még a mi kislányunk.

Elmondotta: Török Gyöngyike 8 éves, Török Éva 5 éves dédunoka, Herczegh Pál és Bodrogi Katalin, menyem. Török Lászlóné nagyszülei 50 éves házassági évfordulóján."

AZ ANYA – A SZERETET, GONDOZÁS ÉS AZ ÖSSZETARTÁS TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI A GAZDACSALÁDBAN

A vásárhelyi gazdacsaládban megkülönböztetett helye és szerepe volt a gazda feleségének, az anyának is. A 18–19. századi testamentumok szerint a család anyját is megillette a „közanya" kifejezés. 1797-ben egy vagyonvita során a fiak „Köz édes-Anyának" nevezték az anyjukat.[219]

Ahogy a vásárhelyi gazdatársadalomra a 20–100 hold közötti kis-, de főleg a középbirtokos parasztság volt a jellemző, a gazdacsalád esetében a nagycsaládi házközösség a legjellegzetesebb.

A kis- és ún. „törzscsalád"[220] elsősorban a törpe- és kisbirtokos rétegre (utóbbiaknak is a szegényebbjeire) és a nagybirtokosságra volt jellemző. Előbbieknek nem volt vagyonuk, amelyet össze kellett volna tartani, az utóbbiaknak nem okozott gondot, ha a megnősült fiúnak mondjuk 100 holdat kiadtak.

A vásárhelyi nagycsaládok összetartását két tényező teremtette meg: a vagyon, és a szeretet. Előbbi a családfő, vagyis az apa, nagyapa személyéhez kapcsolódott, az utóbbi pedig az anyához, nagyanyához.

„Olyan volt az anya – emlékezett vissza kérdő Szűcs Ernő –, akar a »kotló«, aki összetartotta a családot. A nagycsaládban élő asszonyok között is mögvolt a ranglétra, amelyet elsősorban az életkor határozott mög. Vagyis, a családban mindég a legidősebb asszony, az anya, esetleg a nagy- vagy dédanya volt az összetartó erő."

[219] CSML. SZF. IV. A. 53. 1797. 7[bris] 18. sz. ügyirat.
[220] Tárkány Sz. E. 1981. 412-443.

A nagycsaládban bárki szülte is a gyermeket, együtt nőtt a többiekkel, közösen nevelték, gondozták. Az anya a másik asszony hasonló korú gyermekét is tisztába rakta, sőt ha a szükség úgy hozta, meg is szoptatta; amikor beteg volt, ápolta. Másrészt pedig, a „család anyja" korára, betöltött biológiai szerepére való tekintet nélkül lehetett anya és nagyanya, dédanya is. Mindig a családfő felesége volt, vagyis többnyire a legidősebb asszony.

Az anya a család háztartását vezette, a gyerekeket, majd az unokákat nevelte, szükség esetén a gazdasági munkákban is részt vett. A kiöregedett családfő mellett a család anyja is kiöregedhetett, de két jelentős föladata továbbra is maradt: az összetartás – amely a férjére esetleg már nem volt jellemző; vagyonát megosztotta –, és a városi házban a tanyáról hazaadott gyermekek gondozása, iskolába járatása.

„Amikor a férj halt el hamarabb, gyakran az anya, nagyanya vötte át a hatalmat, és továbbra is ëgyütt tartotta a vagyont – beszélte Kérdő Szűcs Ernő. – A gyerökei engödelmesködtek neki. Ha a fiai átvötték a birtokot, az anyát haszonélvezet illette mög, és mindönben gondoskodni köllött rúla.

Ha a családban az asszony vitte a nagyobb vagyont, oszt ráadásul még kardos természetű is volt, mán a férje életiben átvöhette az irányítást; nem annyira a terhök hordozását, amit legidősebb fiára hagyott, hanem inkább a dirigálást, de még ebbe is szeretetöt vitt."

A család gyarapodása sok mindenben az asszonytól függött. Erről így beszélt Kérdő Szűcs Ernő:

„Ha az anya takarékos természetű volt, gyűlt a vagyon, de ha »kifolyt a pénz a keze közül«, akarmennyire is az apa gyakorolta a családfői hatalmat, akarmennyire is magánál tartotta, vagy dugta a pénzt, előbb-utóbb kúdúsbotra jutottak."

Azt a családot, amelyik a rossz beosztás, tékozlás miatt széthullt, a parasztság rendkívül találóan *„szélfútta családnak"* nevezte.

Az anyák betöltött szerepei között sok hasonló és azonos vonást találtunk a vásárhelyi és a palóc nagycsalád között.[221] Míg azonban a palóc nagycsaládban a szeretet ridegebb, az érzelmi élet sivárabb volt, a vásárhelyi gazdacsaládban sokkal melegebb és gazdagabb. Több alapvető adottságból eredt ez a különbség: elsősorban a gazdasági, vagyoni eltérésből, másodsorban a palócok másfajta gazdaságszervezéséből. A vizsgált területünkön a tanyás gazdálkodás, ott a zárt faluhatár volt a jellemző. Mindkét közösség más történelmi korszakban jutott fejlődésének csúcspontjára.

Bár a vásárhelyi parasztság az előző évszázadokban talán többet szenvedett a történelmi sorsfordulók miatt, mégis a jó termőföld és a szorgalom viszonylag gyorsan rendezte anyagi helyzetüket, és kiegyensúlyozottabb, a természeti, társadalmi gondoktól aránylag mentesebb életet élhettek.

Az apa kiöregedhetett a vagyonból, de az anya nem kophatott ki a szeretetből. A családfő tekintélye korának előrehaladtával csökkenhetett, ugyanez az anya esetében fordítva történt. A család anyja minél elesettebbé vált, a szeretet és a féltés annál inkább növekedett körülötte.

[221] Morvay J. 1981. (II. kiadás.)

A parasztságot a történelem tanította meg arra, hogy a vagyont, pénzt akár egy pillanat alatt el lehet veszíteni, de az anya szeretetét soha, még főbenjáró bűn elkövetésekor sem!

Az anyának többet elnéztek, mint az apának. Az erkölcsi élet különös megnyilvánulására vetett fényt Kérdő Szűcs Ernő visszaemlékezése:

„Amelyik asszony kikapós volt, gyakran még öreg korában is szeretőt tartott, de ha csak a vére vitte, oszt ögyébként jó anya volt, aki a szenvedélyivel nem züllesztötte szét a családját, szömet hunytak a dolog fölött."

Az ilyen, különösen idős asszony kicsapongó életmódját még a 18. század eleji, szigorú törvények is elnézőbben kezelték, pedig a házasságtörésért halálbüntetés járt. 1744-ből tudjuk:

„Homokiné[,] Vizi Márton rideg legénnyel mint feleségével harom esztendőtűl fogva élt és paráználkodott[,] három Tanúk vallásokbul nyilván valóvá lett, mellyért meg bűntettek, és mivel Homokiné igen Öreg Aszszony a' legényel [együtt] nem verté[k meg], hanem egymástúl el tíltattak, melly gonoszságok mind a' Tanuk[nak] passiojokbúl, mind pedig magok nyelvek vallásokbul ki Sűlvén, és ekképen Ecclesiát kővetvén, a' Városban meg megmaradhatnak."[222]

Még „boszorkány" hírében álló is akadt az anyák között. Ilyen volt a 19. század második felében a kenyerei laposban Hódi Péterné Meszlényi ángyó, aki éjszakánként a környékbeli tanyalakókat riogatta. A családja mégis óvta és szerette.

„Ha möghalt, a család mindég az anyát gyászolta és siratta jobban, nem az apát" – mondta Kérdő Szűcs Ernő.

Maga a nagycsalád élettani alapon elsősorban az anyának volt köszönhető. Gyermekeit szülte, testét osztva szét közöttük. Ha az anya korán elhalt, a család ettől fogva inkább csak vagyoni közösségnek számított. Bár a paraszttrónusban a gazda ült, legtöbbször az asszony akarata érvényesült, a család fölött láthatatlanul az ő szelleme lebegett. A sors igazságtalansága volt, hogy a történelem mégis az apák nevét őrizte meg jobban. Igaz, hogy ezt a vagyonhoz jobban lehetett kötni – például: „Pálfi-féle tanya, Nagy János földje, Papy szélmalom, Pap-ere" stb. –, mint az anyát a szeretet érzelméhez, amely vele együtt végleg eltűnt, míg a vagyon a gazda halála után is, lehet bár tagolva, de megmaradt.

A nagycsaládra nemcsak a közös birtokhasználat volt jellemző, hanem az is, hogy egy födél alatt éltek, olykor egész életükben, de legalább a munkaképes kor kezdetéig. Néha egyetlen szobában 8-10 fő is szorongott, egy ágyban 2 fölnőtt és 2-3 gyermek is feküdt, ugyanakkor a lakóházban részben üres, lakható helyiségek maradtak. Ennek a gyakorlatnak a gyökerei messze visszanyúlnak a történelmünkbe. A középkori, ókori lakásviszonyok éppen úgy tükröződnek benne, mint az ősi késztetés, amikor a közelgő éjszaka, a vele járó lehűlés, a ragadozóktól és az ismeretlen ellenségektől való félelem hatására egymást segítve összebújtak. A csoport minden esetben nagyobb biztonságot nyújtott, mint a magányos elkülönültség. A lakáskultúrában ezt a zsúfoltságot, a célszerűség elemi igényein túl, a tekintély megtartásának igyekezete, nem utolsósorban az anyai szeretet és a gondoskodás hozta létre. Ennek különösen akkor volt nagy jelentősége,

[222] CsML Hf. Prot Jud. A. 2. II. kötet: 1744. aug. 9. 65.

ha a családban apró gyermekek éltek, és járvány volt. Az anya éberen aludt, és hallani akarta övéinek lélegzését, minden rezdülését. Szükség esetén egész éjszaka virrasztott mellettük, és ápolta őket.

Ez az ősi jellegű, anyai összefogó erő, a vagyon összetartásán túl, Vásárhelyen a 19. század második felétől még a tanyai építkezésre is hatott. A nősülendő legény feleséget hozott és a szülei tanyájában helyezkedtek el. Akár a fecskék a tavalyi fészkükhöz, egy-egy konyhát, szobát ragasztottak a *kisház*,[223] kamra, istálló mellé, és ide húzódtak a tanyaház végleges birtokbavételéig. A vásárhelyi nép nevezte így ezt a tanyabővítési formát, hogy „fecskefészkes" építkezés.[224] Az anyai fészeképítő, „kotlós" jelleg áttételes megnyilvánulása ez, és nemcsak a közösen végzett gazdálkodás, illetve a jusshoz való ragaszkodás, a vagyonhoz való közelmaradás igénye irányította.

A család anyja a fiatalabb asszonyoknak, lányainak életébe beleszólt, kormányozta és oktatta őket. Az már egyéni, belső tulajdonságnak számított, hogy ezt mi módon gyakorolta. Akadt köztük is zsarnoktermészetű, kevély matróna, és megértő, segítőkész, valódi jó ember. De még a legszigorúbb anya cselekedetei mögött is lépten-nyomon kiérződött a szeretet, a féltés; az egyengetés keresése.

Az anya a családja és az atya között nem ütközőpont, hanem közvetítő volt, és enyhítő, átértékelő szerepet töltött be. Fokozottan így volt ez a külvilág és a család között, különösen, ha a családba új jövevényt fogadtak be, vagy amikor a családból valakit ki kellett adni. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„A lány csak akkor möhetött férhön, ha az anyja, nagyanyja előbb szétnézött a vőlegény családjában, és möggyőződött rúla, hogy röndös famíliába viszik a lányukat. A legidősebb asszony, a nagyanya szava döntő jelentőségű volt ebben a kérdésben."

Itt is elsőként szerepelt azonban a vagyon, mert *„Főd a főddel, péz a pézzel, suba a subával, guba a gubával házasodott"*. Második szempont volt a szorgalom, fizikai erőnlét és harmadik az erkölcsi magatartás. Elválthoz, de még özvegyhez sem szívesen adták a lányt, különösen, ha a leendő férjnek az előző házasságából már gyermeke volt. Kivételnek tekinthető, ha a házastársat betegség, szerencsétlenség, háború vette el a családjától. Viszont az olyan lányt, akinek „balkézrül való gyeröke", vagyis szerelemben és nem házasságban fogant, azaz „nem hitös ágybul való" volt, az első kérőnek is odaadták.

Az anyák esetében választási szempont volt a másik család egészségi állapota. „Heptikás", vagyis tüdőbeteg vagy vérbajos, továbbá mozgáskorlátozott, szellemi, egyéb testi fogyatékos szóba sem jöhetett. Ezeket a föltételeket legföljebb jelentős vagyoni háttér oldotta. Az érzelmi kapocs, hogy a két fiatal szereti-e egymást, igencsak az utolsó helyen állt. Ez mint szempont csupán az első világháború után került előbbre, amikor a fiatalok már nagyobb önállóságot követeltek sorsuk irányításában.

„A lánynézőbe érköző legény sorsa is az anyák rokonszenvitül függött. Az anya, de főleg a nagyanya választotta be a családba. Ha a legény valami miatt nem tetszött, az anyák adták ki az útját ezökkel a szavakkal: »Oda mönjön kend, ahova a Jóisten mögmutatja«. Ez volt a kikosarazás" – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő, majd így folytatta:

[223] Kisház = a kisebbik szoba, kisszoba.
[224] Szenti T. 1979. 23. és 144-148; valamint a XXI. sz. tábla.

„Régönte a szűr otthagyása nálunk is divatban volt. Ezt még az öregapáink idejiben csinálták. Másnap a legény visszamönt a szándékosan ott felejtött szűrért. Ha a vőnek jelentköző nem köllött, az anyák tötték ki a szűrit az eresz alá. Be së kopogtatott tudakolódzni, ha a szűrit kint találta. Elárult az mindönt."[225]

Megjegyezzük, hogy vidékünkön ez a szokás a 18. századtól legföljebb a kiegyezésig tartott. A parasztcsalád az együtt élő asszonyok révén évszázadokkal korábban is megoldotta azt, amit napjainkban még nagy anyagi befektetéssel sem tudtunk kellően biztosítani: a gyerekek és öregek gondozását. Ennek éppen egyik alapvető indítéka az, hogy pénzzel, fejlett eszközökkel az ellátási szintet mind jobban lehet fejleszteni, de a szeretetet nem; és az anyák gondoskodó szeretete még a kezdetleges körülmények között is többet nyújtott a megfizetett, mechanikus segítségadásnál.

A gazdacsaládban, ha egyszerűbb körülmények között is, de a családja vette körül a haldoklót. Lánya vagy fia fogta le a szemét, ha már az életét befejezte. Az elkészülődőt ma gyógyszerekkel, egykor szeretettel segítették át a halálba. Régen a megszokott, otthoni, ma az idegen, kórházi környezet veszi körül a legnehezebb óráiban.

A gondozás talán még fontosabb a gyermek esetében, mert ettől az életbe indítását kapja meg. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„Az unokákkal legtöbbet a nagyanyjuk volt. A városbul az oskolába is többnyire ő járatta. Az érzelmi fejlődésit a gyerök nagyban az öreganyjának köszönhette. Ezt a gondoskodást a gyerök mög së tudta hálálni, mert mire fölnőtt, a nagyszülők többnyire elhaltak."

Abban valamennyi gazda egyetértett, hogy bár általában az apák is ragaszkodtak a valláshoz, a hitre nevelés az anyák föladata volt. Ők tanították meg gyermekeiket és unokáikat az imádságokra, a vallásos magatartásra. Ez alól a férfiak, fiúgyermekek inkább szerették magukat kivonni, mivel számukra a fiatalság évei alatt az ilyen kötelezettség elsősorban teher volt, míg az asszonyokban belső szükség, a gyötrelmekre való orvosság. Tóth Ernő történetét idézzük:

„»Csömpe« Orovecz nagygazda birtoka Örzsébetön és Kerek-Szikáncson volt, a háza a főutcán, az öreg zárda mellett. Mán alkonyodott. Az anya kint ült az ámbituson. A kisgyerök a vesszőparipáján körbe-körbe lovagolt az udvaron. Amint ëgyre sötétebb lött, az anyja kérlelni kezdte:

»– Gyere, kisfiam, imádkozzunk!«

De a gyerök csak rótta a köröket a vesszőparipán. Az anyja mögint szólt neki:

»– Gyere, kisfiam, imádkozzunk!!«

A kölök végül is visszafelelt:

»– Majd imádkozok holnap annyit, hogy a fene mögösz!«"

Az öröklés során az anya, nagyanya személyes holmija, értékei mindig a családban az utána következő asszonyra maradtak. Ebbe a férfiak nem szóltak bele. Ezekről a női ingóságokról gyakran a végrendeletekben vagy a becsüjegyzőkönyvekben sem emlékeztek

[225] A hagyományos parasztélet során a lánykérés, eljegyzés és esküvő között rövid idő telt el, általában a templomban a háromszori vasárnapi kihirdetés után már a menyegzőre került sor, tekintve, hogy a házasság többnyire a mezőgazdasági munkák befejezése és a következő tavaszon az újrakezdése közötti időszakban történt. A szűr nélküli hazamenetel az évszak szerint azt is jelentette, hogy a legény vacoghatott az otthonáig.

meg. Az ékszereket már a halálos ágyán átadta vagy szétosztotta. Az az ádáz jussolás, amely a szegényebb paraszti rétegeknél ismert, a középparasztoknál lényegesen enyhébb formában zajlott le. Az esetleges marakodás, amely az anya halála után azon ruháiért, háztartási kelméiért folyt, amelyekre valamennyi asszony igényt tartott, két okból következett be: elsősorban a tárgyak anyagi, használati értéke miatt; másodsorban egy-egy darab megszerzéséért az érzelmi indíték is lendületre késztette a hátramaradókat, hogy emlék maradjon; birtokolhassák a szeretett anya holmiját. A megszerzett kendő viszont gyakran a sublótba került, nem használták, nehogy elkopjon. A megszerzési vágyat végül az irigység is ösztönözte. Az tudniillik, hogy ha nincs is rá szükség, de ne jusson a másik asszonynak. Ebben a magatartásban mélyen már az uralkodási vágy is munkált: a hatalom megszerzése. Ez a fajta „jussolás" tehát merőben más alapokra épült, mint a szegény rétegeknél, ahol létkérdés motiválta.[226]

A vásárhelyi gazdacsalád életében is a legnagyobb változást az első világháború és szociális következményei hozták. A családfők évekig a frontokon harcoltak. Itthon, a birtokon az asszony vergődött. Már csak az ő szeretete jelentett családösszetartó erőt, de olykor ez is elszíntelenedett a megváltozott élethalálharcban. Megindult az erkölcsi, vagyoni bomlás, az új normák és a régi ideálok keveredése, eltűnése. Ez a megváltozott helyzet előrevetítette azt a társadalmi átrétegeződést, amely a második világháborúval ugrásszerűen és kényszerítő módon lezajlott, majd végleg elsöpörte a hagyományos gazdacsaládi házközösséget.

„Az asszony elsősorban a baromfi nevelést végezte – beszélte Csorcsán Szűcs Imre –, de a tehén gondozása is föladata volt, főleg a fejés, tejkezelés. Ő végezte a főzést. Cselédöt általában még akkor së tartottak, ha anyagilag erre löhetőség lött volna, mert a szolgálatára álló háznép, a többi asszony, lányok a cselédöt helyöttesítötték, mög úgy is csak az volt a jó, amit maga végzött. Ezért némely munkát, mint a főzésnél az ízök mögadását, rá së bízta másra. Így azután ő mindég legtöbbet dolgozott.

A házi gyógyításokban elsősorban az anya vött részt. Az embörök ilyen térön csak a nagy állatokkal foglalatoskodtak. A gyerökök sorsába is beleszólt. Kritikus volt, útmutatásokat adott. A mi családunkban az elhalt szülőket igön csak ëgyenlően sirattuk. Talán azért, mert ëgyformán jók voltak, és a család gondjait igazságosan mögosztották. Életük mán a modern korban, az ötvenes években fejeződött be.

Az anyám ëgyeduralkodó volt a konyhán, a ruházásban; de mán a ruházkodás gondjait, az ellátást közösen végezték apámmal. Az anya föladata volt a gyerökök oskolára fölkészítése és otthoni tanítása is."

Tárkány Szűcs Sándor két nemzedék asszonyainak magatartásában mutatta be a 20. század első felében végbement változásokat:

„Apai nagyanyám Bodrogi Zsuzsanna, 1913-tól 1918-ig özvegy volt, és itthon lakott ëgyedül a városi házában. Csak akkor mönt ki a tanyára, ha valamilyen nagyobb asszonyi munka adódott, mint például lëkvár- vagy szappanfőzés, cséplés, disznóölés, mert ezöket irányította. Ő jobban értött a munkákhon, mint a fiatalok. Az asszonyok ki is kérték a véleményit. Kocsival köllött hozni, vinni. Még a munkába is belesegítött, de elsősorban szervezött, irányított. Az ellátásárul a család mindvégig gondoskodott. Nagyon szerettük.

[226] Lásd pl. Tornyai János*: Juss* című drámai festményének marakodását.

Édösanyám a gyeröknevelést mög a háztartást irányította. De önállóan elsősorban a hét gyerök nevelésit végezte. Szöröncsére a betegségökkel nem sok baja volt, mert mindannyian igön egészségösek voltunk. Mindön másban közös mögëgyezéssel volt apámmal."

Angyal Ferenc így emlékezett vissza anyjára és két nagyanyjára:

„Nagyanyám, Horváth Erzsébet pirospozsgás, bűbeszédű teremtés volt. Nem szerette maga körül a röndetlenségöt, ha a gyerökök játszottak. Ëgy sámlira köllött lëülnünk. Szigorú volt.

Anyai nagyanyám, Szabados Julianna iparos embörhön mönt férjhön. A csizmadiaműhely az ajtó mögött állt ëgy emelvényön. Nagyanyám nagyon tiszta volt. Nem tűrhette a szemetet. Ha az emelvényrül csak ëgy vékony bűrszelet is lëhullt, azonnal összeszödte.

Édösanyám, Herczegh Anna a tanyán élt. Sokat dolgozott. Arra emlékszöm, hogy a gyerökök, szülék éhös szája miatt mindég kenyeret sütött. Nagyon szölíd mög vallásos asszony volt. Szájalását, szidalmazását nem hallottuk. Este, alvás előtt a családnak is imádkozni köllött. Ezt úgy belénk nevelte, hogy még katona koromban, a pokróc alatt is imádkoztam."

A GYEREK A GAZDACSALÁDBAN

Török Imréné Kovács Margit versét idézzük, amelyet egyik unokája születésekor írt:

„LACIKA SZÜLETÉSÉRE

Családunknak családfája gazdagabb lett újra,
Megjelent egy újabb hajtás egy új termést hozva.
Mint tavasszal őszi vetés felébred álmából,
S a nap meleg sugarára kiszökken a szárból.

Kis testvérünk megszülettél, igaz szívvel vártunk,
Gyarapodott egy fiúval népes kis családunk.
Nem véletlen az, hogy jöttél, mindnyájan akartuk,
Örülünk, hogy fiú lettél, ezt nem is tagadjuk.

Fiú is kell már a házban, a hét leány mellett,
Aki veszi s továbbadja nevét őseinek.
Légy erős és egészséges, Istentől kívánjuk,
Növekedjél, s minél előbb légy a játszótársunk!

Megköszönjük Szüleinknek, hogy szeretnek minket,
Szeretettel kérünk nekik sok jó egészséget.
Neveljenek föl bennünket igazi emberré,
Szép példájukat követve, így váljunk teljessé.

1982, július 1."

A vallomástevő gazdák visszaemlékezésében az egyik legvékonyabb szál a gyermekkor. Keveset tudtak róla beszélni, és azt is igen szűkszavúan. Ennek okát keresve, beigazolódott, hogy nem a régmúlt, a tőlük egyre távolodó események, az eltűnt idő homályosította el bennük az emlékeket, hiszen éppen az öregekre jellemző, hogy a messze eső történetekre jobban visszaemlékeznek, mint a közelmúlt eseményeire.

Szűkszavúságuk egyik oka, hogy a parasztgyerek gyermekkora nagyon rövid, és már az iskolába kerülés előtt összemosódik a gazdálkodó élettel, a felelősséget követelő munkával. Az itt következő valamennyi példát Kérdő Szűcs Ernő beszélte el.

„A paraszt gyeröke csak addig tartozott az anya ëgyedüli irányítása alá, amég a gondozására szorult. Mégis, épp az anya adta kezibe a bot végire kötött rongyot vagy a kis ustort, amivel a libát, majd a disznót terelnie köllött."

Vagyis a munkára szoktatás első lépése is az anyához fűződött. De a gyermek ugyancsak az anya körül tanult bele a munkába, amelyet az apróbb háztartási föladatok rábízásával egyre önállóbban gyakorolt. A lányok férjhezmenetelükig szorosan függtek anyjuktól. A föladatokat tőle kapták. A fiúgyermek azonban gyorsan kicsúszott az anyja irányítása alól, és iskolás kora után már végleg az apja, nagyapja parancsai szerint élt.

A gyermek a szülők iránti tiszteletet szintén az édesanyjától tanulta meg. A visszabeszélés, kényeskedés, a parancs végrehajtásának elodázása ismeretlen volt. A szülőkről még egymás között is tisztelettel beszéltek. Megszólításuk „édösanyám", „édösapám", még gyakrabban „kedvesanyám", „kedvesapám" volt. A szülő nem kényeztette a gyermekét, de ő a kedvébe járt nekik.

„Éves kanászt nem fogadtak, amikor a gyerök lëmaradt az oskolábul. Ő lött előbb a kanász, majd testvérei mellett a bérös. Mert kanászt, béröst, cselédöt csak akkor fogadtak, ha nem volt ölég gyerök."

„A gyerök, amint lábra tudott állni, mán dolgozni hajtották, és ezért fizetést nem kapott, míg a bérös mán ***ëgyrészös***** korában embörnek számított. Ettül kezdve pénz, élelöm, ruha és természetbeli juttatás járt néki, törvények, szerződés védte és biztosította a jogait, verni nem löhetött, ha mögunta, vagy nem szerette a gazdáját, a szerződés lëjártakor továbbállhatott.*

A gazda gyeröke a munka mellett apjától kúdulhatott, gyakran kijárt neki a verés, és a szüleit még ott së hagyhatta. A paraszt fia otthon hiába vállalt részösségöt, csak nem kapott fizetést.

Ha valamire szüksége volt, az apja vötte mög neki, de csak akkor, ha indokolt volt. Pénzt csak annyit kapott, hogy a báli belépőt kifizethette, de a szomját legtöbbször csak a kút vizibül olthatta."

„Gyakran irígyöltem az inasgyerököket, akik önállóan kerestek, költeköztek. Az inas évek után a legény fölszabadult, és fizetés napján az ő markába számlálta lë a mestöre a pénzt. A parasztgyerök nem vált »segéddé«, akkor »szabadult föl«, ha az apja átadta neki a vagyon ëgy részit, vagy az az öreg halála után rámaradt. Sokszor csak idős korára lött önálló pénzforgatási löhetősége.

A gazdagyerök akkor lött ëgyrészös, amikor elvállalta, hogy aratásnál, cséplésnél, kapálásnál, kukoricatörésnél a többi, tehát a fogadott részösökkel ëgyütt dolgozik. Ettül

kezdve a fiatalabbaknak mán nem volt szabad tegezni. Még a kaszálást is ëgyütt köllött végezni a többiekkel. Ha kesköny röndöt fogott, rákiáltottak, hogy »– Tán cipó van a kend hóna alatt?« Vagyis nem meri jobban kilendíteni a karját, mintha könyeret szorítana a hóna alá.

A részösökkel közösen végzött munkától vált igazán embörré a gazda gyeröke, mert úgy tartották a napszámosok, hogy »– Ëgyütt tartjuk a zsákot, ëgyforma röndöt vágjunk.«"

„Amikor a gazdalegény a bálbul hajnalban mögérközött, azonnal dolgoznia köllött, éppen úgy, mintha pihent lött volna. Ha a kimaradás télön volt, amikor más munka nem akadt, a gazda akkor is időben kihajtotta a fiát. A gyöpön kapával a disznó- és a vakondtúrásokat köllött eligazítani."

„Amikor olyan időpontban möntek el a legényök mulatni, amikor az apának nem tetszött, vagy ha rágyütt, hogy tilalma ellenire, mögkérdözése nélkül elszöktek, hajnalban kötéllel verve költötte föl őket.

A gyerökei, bár fölnőtt emböröknek számítottak, szó nélkül eltűrték az ütlegöt, mert tudták, hogy a vagyon végül is nékik gyarapodik, hiszen az öreg nem tudta magával vinni a sírba."

„Viszonylag jobb dolga volt az özvegyasszony gyerökinek, akinek legénykorában nem parancsolt az apja, az anyja szárnya alul mög mán kinőtt. Így mondták a rigmust: »–Özvegyasszony fia vagyok, oda mögyök, ahová akarok!«"

A gyermek a gazdacsalád természetes „velejárója" volt. A gyermek a családban „otthon volt". A polgárcsaládokban évszázadok óta, mai modern korunkban már valamennyi társadalmi osztályban egyaránt kialakult az a szokás, hogy ha a szülők vendégségbe mentek, gyermekeiket különféle „házpásztorokra", fölvigyázókra bízták, vagyis otthon hagyták; esetleg „megőrzésre" nagyszülőkhöz, szomszédokhoz adták. Ez az eljárás – legalábbis gazdaszemmel – hibás nevelési módszer!

A gazdaszülő minden családi és társadalmi összejövetelre – vásárra, lakodalomra, temetésre, névnapra, disznótorra vagy egyébre – magával vitte gyermekét. Ez elsősorban az anya föladata volt. Kor szerinti rangsort ebben nem ismert, hiszen a csecsemőt azért hurcolta, mert meg kellett szoptatnia vagy tisztáznia; a kisgyermeket, mivel felügyelt rá; a nagyobbat pedig azért, mert ő már átérezte az összejövetel célját, értelmét.

A gazda gyermeke találkozott hasonló korú és szellemiségű társaival. Megfigyelhette szüleinek és a fölnőttek viselkedését. Ösztönösen vagy tudatosan utánozni kezdte a szokásaikat. Szinte észrevétlenül nőtt bele elődeinek világába. Elhibázott gyermekkultusz, fölösleges ajnározás nélkül élte a maga természetes gyermekéletét, a fölnőttek állította korlátaival együtt. Megtanulta a családi, társadalmi tilalmakat. Nem kellett fizetett tanárt fogadni mellé, hogy elsajátítsa a saját kultúráját.

NEVELÉS A GAZDACSALÁDBAN

Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória így beszélt a gyermekkoráról:

„A gyerököt úgy köllött szeretni, hogy në tudja. Mindég a gyeröknek köllött keresni a módot, hogy a szülőkhön közelebb kerüljön. Ha rossz fát töttünk a tűzre, sohasë büntettek veréssel, csak elhatárolták magukat. Olyan nagy vót a szeretet hiánya, hogy mán ëgy fél nap múlva kezdtünk a kedvükbe járni, hogy csökkentsük a távolságot.

A családban az apa és az anya is ëgyformán nevelt. Még nem jártunk oskolába, amikor mán példálózva neveltek. Az ëgyik oktatóerő vót a vallás. »A Jóisten ezért büntet, azért jutalmaz.« Karácsony előtt azért voltunk jók, mert a rossz gyerökhön nem gyün a Jézuska! A kisgyerökkorban elsősorban tilalmak vótak. Legtöbbet az anyától tanult mög a lány. Az anyától jobban mertek kérni, oszt jobban mertek neki visszafelelni, de az apának nem.[227] *Az anya vött mög mindön holmit a lánynak. A nagyanya állandóan nevelt. Példákat hozott mások rossz magatartásárul. Vót tiltás is, de főleg szófogadásra nevelés.*

A nagylányoknak sokat köllött otthon segíteni. Mindönben részt köllött vönni. Tánciskola vót a városban és rokontul jártunk, és az is kísért bennünket. Bálba az édösanya kísért el. Fiúval nem vót szabad elmönni sëhová së. Különösebb erkölcsi kioktatás nem vót, mert a lánynak nem vót a rosszaságra alkalma, de a fiúk së olyanok vótak. (Mán amelyik!)

Közös imádkozás csak karácsony este vót. Karácsonyfát nem állítottunk, csak gyërtyát gyútottunk. Ekkor raktuk ki a cipőt is az ablakba, és karácsony első napján vót benne ajándék: csokoládé, játék. A jétékot inkább magunk csináltuk. A szülő keveset segí-tött, a szomszéd gyerökök többet. A játékot a gyerök maga készítötte.

Ha a családban vendégség vót, mi gyerökök külön asztalnál ültünk övésnél. Ha a fölnőttek olyasmit beszéltek, amit a gyerökfül nem hallhatott, még a szobábul is ki köllött mönnünk. Ha mögtűrtek odabent, lë köllött ülni. Nem vót szabad së játszani, së beszélgetni, csak hallgatni köllött. 16 éves korunk után, ha tudtunk mán viselködni, odaülhettünk az asztalhon, a vendégök közé. Még nem szólhattunk bele, de ha szünetöt tartottak: »– Én is szeretnék mondani valamit, kérdözhetöm-ë?« – mondtuk, oszt így belekapcsolódhattunk a beszélgetésbe. A fölnőttek gyakran lëintöttek, hogy »– Hallgass, të në beszélj!«, vagy »– Tüled nem vösznünk!« Vagyis, a szépen kérés ellenire së szólhattunk a fölnőttek dógába.

Vendégségbe akkor mán elvittek, ha a vendégségbe is hasonló korú gyerök vót. Főleg iskolás korban jártunk sokat. Vagy a gyerök maradt otthon a nagyobbik fölügyeletin.

Házasságra së készítöttek föl: »– Az majd gyün magától!«

Az anyánkkal ëgyütt köllött csinálnunk mindönt, így vót jó, oszt így vált gyakorlattá. Ha az anya möggyőződött a maga mellé fogott lány tudásárul, akkor önállóságot adott neki. Mög is magyarázta, hogy miért így köll csinálni és miért nem lösz jó, ha másként csinájják. »– Mindönnek mögvan a maga miértje.«

Az apám elvitt a hivatalokba is, hogy ösmerjem mög. 18 éves koromban mán ön-állóan intéztem az ügyeket. Adót fizettem, intéztem a disznólëadást, vásároltam. A pézzel el köllött számolni az utolsó fillérig. Asszony korunkban jutottunk oda, hogy a pénzzel magunk gazdálkodhattunk."

Csorcsán Szűcs Imrét idézzük:

„Szüleinktül láttunk mindönt. Nem volt sömmi közösség së kezdetben, csak a család példája. Anyánktul tanultuk mög a köszönést. Az anyám hamarabb mögtanított bennünket köszönni, mint ahogy a »mama« szavat mögtanultuk, mert a tisztöletadás még az imádságnál is fontosabb volt. Ëgyik versöm néhány sora így hangzik:

[227] Tapasztalatunk, hogy a gyöngébb kezű anya, ha kifáradt a könyörgésből, úgy tartott fegyelmet, hogy „Mumusként" az apa haragjára és szigorára hivatkozott*: „– Ha mögtudja atyád…, ha möglátja apád, majd mögver!"*

[…]Csupán annyit találtam ki, hogy miután begyüvök,
Előttetök, kik itt vagytok, tisztösséggel köszönök.
Sönkiben e köszönésért botránkozás në essék,
Hangzik ez bár régi módon: »– adjon Isten jó estét!«

Édösanyám tanított így, s ez nálam a mögszokott,
Persze rég volt, azúta a világ nagyot változott[…]

A következő dolog az volt, amire az édösanyám mögtanított, hogyan köll a ***vackot***** röndbetönni, ha fölkeltünk. A tanyai parasztélet mindön apró fogását ő mutatta mög. Vizet köllött hozni. Mögtanított begyútani. Vinni köllött ëgy* ***csóva***** szalmát, mög néhány* ***csutkatüvet*****. Mindég mondta, hogy mibül mennyit vigyek gyútósnak.*

Takarítani is mögtanított bennünket. Hárman voltunk otthon testvérök, oszt mindëgyik fiú. A szoba főgyit föllocsoltuk, hetenkint fölmázoltuk. Könyérsütés után a kormos kemönce száját híg sárgafőddel bemeszeltük, oszt száradás előtt az ujjunkkal kicifráztuk. Olyanformán, mint a fődpadlón a ***locsolómintát*** *csináltuk.*

A csirkének vizet köllött dűteni, mögötetni űket. Kihajtottuk a libát, disznót, később a tehenet legeltetni. Anyánk kötötte a hajtóbotra a csapórongyot. Az apánk nem avatkozott bele ezökbe a dógokba. Ő a kinti munkákra tanított. Tűle tanultunk mög kapálni, szántani, vetni, boronálni, lovat befogni. Amikor mögerősödtünk, 13-14 éves korunkban mán magunk ástuk a kertöt, mög kaszáltunk. Az apánk előbb mindön fogást mögmutatott. Az volt a lelkösítő, hogy mindég ő csinálta előbb, oszt a közös munkákban is mindég ő járt elől. Elképzelhetetlen volt az a magatartás, amit a téeszben később láttunk, hogy »fogjuk, oszt vigyétök!«"

Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia beszélte el a következőket:

„A mi családunkban nem volt fiú. Hárman voltunk lányok. Mindön munkát elvégeztünk, amit a fiúknak köllött volna. A nehezebb mezőgazdasági munkákat az apánktul tanultuk. Mindég mögmutatta, hogyan köll csinálni. 13 éves vótam, amikor mán ***marokszödést***** csináltam. Az apám nem volt szigorú. Sohasë ütött mög. Édösanyám jobban odacsapott, ha rosszul viselködtünk. Az apánknak tekintélye volt. Nem mertünk vele ellenközni. Elképzelhetetlen vót, hogy szót në fogadjunk neki. Két dógot különösen az eszünkbe vésött: mög në tudja, hogy a testvérök veszeködnek, mög trágárul beszélnek.*

Édösapám sohasë tudta kimutatni, hogy szeret. Amikor mögszülettem, napok múltak el, oszt mög së nézött. Anyám mán rítt, hogy tán nem is szeret, akkor állt a bőcsőm mellé, oszt szólt hozzám valamit. Sohasë puszilt mög bennünket. Az apánk nem vót játszótárs. Mégis, az anyai tilalmakat ő oldotta mög. Pártunkra állt, ha az anyánk nem akart valahova eleriszteni. Az igazi szeretet a tömérdek munka vót, amivel fáradt. 53 éves korában szervi szívbajban mög is halt. Értünk…

Ami az asszonynak az élethön köllött, azt mind az édösanyámtul tanultam mög. Sokszor mögpörölt. 10 éves korunk után mán nem ütött, de 18 éves korunkig még nagyon mögszidott. Szigorú asszony vót, de jóságos.

Korán mögtanított a házi munkákra. 6-7 éves koromban mán a harisnyám sarkát köllött stoppolni. 12 éves koromban a levestésztát önállóan möggyúrtam, elnyútottam, elmetéltem. 13 éves koromban a levesfőzéssel kezdtem, ëgy év múlva mán mindönt mögfőztem. 15 éves koromban kenyeret dagasztottam. 17-18 éves koromban mán mindönt tudni köllött, mert elgyütt az ***eladósor****, oszt hogy mögyök férhön, ha nem tudom majd a családot ellátni?*

A tilalmakat is mindég anyánk szabta. Amikor elértük a 15 évet, beírattak bennünket a táncoskolába, Vásárhelyre. Nagyanyám otthon lakott, tűle jártunk. Mindég vót kísérőm. Magunk sëhova së möhettünk. Gyopáros fürdőrül[228] *naplëmöntire haza köllött gyünni.*

Az anyám óvott a fiúktúl, nem volt ***etye-petye*****, de amelyik jóravalónak látszott, annak mögengedte, hogy hazakísérjön. Csakhogy az a buszma mög neköm nem tetszött, oszt mán a tanyabejáró elejin elköszöntem tűle. Akkor mög azért haragudott mög az anyám."*

12.
EMLÉKEZÉS A GAZDAÉLET SZOKÁSAIRA

A parasztélet, különösen a kétlaki tanyás gazdálkodás rendkívül változatos szokásokat hozott létre Vásárhelyen is. Ezek összegyűjtéséből újabb könyv is születhetne, de azt a szempontot tartottuk szem előtt, hogy itt elsősorban azokat adjuk közre, amelyekre a megkérdezett adatközlőink visszaemlékeztek.

Fejezetünkben elsősorban nem a folklórjellegű szokásokat gyűjtöttük össze – bár vallomástevő gazdáink tőlük telhetően az erre irányuló kérdéseinkre is feleltek –, hanem a hétköznapi élet, a gazdasági- és házi munka, a piacozás, értékesítés stb. évszázadok során kialakult és általánosan elterjedt hagyományait; továbbá a kulturális élet néhány részletét mutatjuk be.

A vásárhelyi folklór gyűjtéséhez Török Károly[229] Kiss Lajos[230], majd Péczely Attila[231] viszonylag még időben hozzákezdett. Igaz, hogy ők is részterületet fogtak át. Sajnos a többi a jelenkori kutatók számára már elveszett. A Kérdő Szűcs család például elvétve néhány 18-19. század eleji emléket is megőrzött, de ez nagyon vékony szál. Az adatközlők emlékezete általában itt sem jut messzebb a 19. század végénél és, mint tudjuk, az ipari forradalom hatására éppen a kalákában űzött tevékenységek, mint például a fonás, hímzés, kukoricafosztás stb. – amelyek közben mesét lehetett mondani, vagy énekelni, tamburát pengetni – visszaszorultak az egyes családok tűzhelyei köré és elveszítették közösségi jellegüket.

A paraszti közösségi élet természetesen nem szűnt meg, csupán átalakult. Ez a nagy változás korszaka, mikor a vásárhelyi gazdaréteg körében terjedt a köri mozgalom, amely a

[228] Gyopáros-fürdő Orosháza határában lévő, természetes, sziksós vizű tó. Korábban az orosházi MÁV állomás közeléből kisvasút vitte a vendégeket a fürdőbe. Ma korszerű, szépen fölújított idegenforgalmi hely.
[229] Török K. 1872. és 1876.
[230] Kiss L. 1927., 1958., 1964.
[231] Péczely A. 1932., 1939., 1944.

19. század eleje óta a városban, elsősorban az iparosok, illetve az értelmiség között virágzott, és a kultúrálódás újszerű példáját nyújtotta. Ezt a mozgalmat a jól megszervezett iskolahálózat táplálta, különösen a rátermett tanítók. Az iskola a paraszti kultúrálódás alapját jelentette, főképpen a tanyavilágban.

Végül ebben a fejezetben kapott helyet a parasztember és a hivatal kapcsolatának eddig szinte sohasem kutatott bemutatása, és az olyan különleges paraszti prófécia leírása, mint az időjárás változásának megfigyelése és az időjóslás.

IGAZSÁG A GAZDACSALÁDBAN

Mi az igazság? Minden embernek a maga és a társadalmi rétege, azaz a saját és közössége szempontjából van igazságkeresése és az igazságba vetett hite. Az „igazságot" befolyásolja a világnézet, a politikai érintettség, a gazdasági helyzet, a műveltség és az iskolázottság stb. Az igazság szerteágazó, tudományosan itt nem is követhető paraszt-meghatározásait idős házaspártól kaptuk. Csorcsán Szűcs Imre vallomásai következnek.

Bűnök, deviáns magatartások

Gyermekkorban

„Kihúzódtam ëgyször a kocsiszínbe ëgy skatulya gyufával, oszt próbáltam gyútogatni, tüzet csinálni. Édösapám vötte észre, hogy mit csinálok. Mán nem emlékszök rá, hogy mi követte, de az biztos, hogy mögpöröltek. Ez még az oskolás kor előtt volt. Elég szigorúan fogták nálunk az ilyen dógokat.

Fegyelöm vót a családban. Amikor a parancsot mögkaptam, azonnal möntem, hogy végrehajtsam. Nem löhetött elodázni. A szülőknek visszabeszélni nem löhetött, szót köllött fogadni, így azután nem voltak vétkök."

Serdülőkor és legénykor

„Ha mulatságba möntünk, előtte intelmet kaptunk, hogy röndösen viselködjünk, be në rúgjunk, időbe hazamönnyünk. A mi családunkban ebben a korban már elképzelhetetlen vót, hogy olyan vétségöt hajtsunk végre, amiért mögtorlás járt volna."

Házaséletben

„Általában szorgalmas, törekvő nép volt a tanyai gazdáké. Volt olyan ösmerősünk, aki nagyon szeretött kártyázni, biliárdozni és ëgy nagycsomó pénznek a nyakára hágott. Ezt mögróttuk. A feleséginek së merte bevallani. Az ilyesmi szégyön vót.

Szeretőt tartott a másik, fukar volt a harmadik. Ezöket mind mögvetöttük. Az ilyenök nem is vótak igazi gazdák."

Csorcsán Szűcs Imre az öregkorból nem tudott vétkeket említeni. Ez dokumentum- és jelzésértékű.

Bíráskodás

„A családban a szülők bíráskodtak. Többet az édösanya, mert ő volt többet a családdal.

Öt fiú volt a családunkban. Az ëgyik testvéröm igazságtalanul ütötte nyakon a kanászgyerököt. Igazságot töttem, oszt ütlegölni kezdtem a bátyámat, mert annyi igazságérzet vót bennem, hogy ezt nem köllött volna csinálnia. Önbíráskodtam.

Volt ëgy velem ëgykorú kanászgyerök 1918-ban a tanyában. Csúfolódtunk. A fiú mögelégölte, oszt bepanaszolta Mihály bátyámnak, aki mán akkor szabadságos katona volt. Tollat szödtünk lúdtípéskor. Fölkapta a tollas zacskót és rám vágott vele. Nem is csúfoltam többet a fiút.

Az »árulás« volt a legrosszabb. Az ëgyik testvéröm szörzött magának ëgy revolvert, amivel a vásárálláson a verebeket lüvöldözte a porban. Mögtudta ezt az ëgyik szomszéd, aki beárulta a szüleinknek. A gyerököt »lëfegyverözték«. Erre a bátyám a fehérre meszelt tanya falára fölrajzolta a szomszédot, »Ludas« Szabót, akinek olyan járása volt, hogy széjjel vetötte a lábát. A rajzon ez jól látszott. Möglátta oszt a szomszéd, oszt bírósági pör lött belüle.

Nálunk a gyerökök 10-13 éves korukig kaptak fenyítést, azután csak pörölték űket. Az járta, hogy addig köll űket hajlítani, amég nem tőrnek!

A család nem tárgyalta mög a bűnt és a büntetést. »Rögtönítélet« volt, föllebbözés nélkül. Vagyis teketória nélkül nyakon vágták a bűnöst. A dolog ezzel el volt röndözve."

A megbocsátás

„A harag nem sokáig tartott. A szülők ëgy napig úgy mutatták, hogy haragszanak, de azután mán nem. Mindkét fél ***mögjuhádzott****."*

A bűn súlya

„Nem volt különbség az ëgyes személyök elkövetött vétke között. A lopás lopás volt, akarki is követte el. Ez vonatkozott családtagra, szomszédra, ösmeretlenre ëgyaránt."

A büntetés eszköze

„Kézzel ütöttek. Vesszőzés, nadrágszíjazás, ilyesmi nem volt. A büntetésben nem volt fondorlat, bosszúvágy. Bosszú, gyűlölet nem élt a mögtorlás után. A fenyítésnek nevelő jellege volt. Utólag mindég beláttuk, hogy a szülőknek igazuk volt. A büntetés mindég igazságszolgáltatás volt."

Hogyan alakult az igazságszolgáltatás lányos családban? Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia válaszai:

Gyermekkorban

„Mán voltam 4 éves, mert emlékszök rá. Ritkán gyütt a körösztapám. Nagy, komoly, barna embör volt, és amikor beszélt, féltem a fehér fogától. Amikor gyütt, bebújtam az ágy alá. Ott tartottunk ëgy szakajtó kosár tojást. Jól teli volt. Ahogy bebújtam, föllüktem. A tojás jó része összetört. Édösanyám halotta a zajrul, hogy történt valami és hívott, de addig nem gyüttem elő, még a körösztapám el nem mönt.

Azután édösanyám csalogatott kifelé. Mondta, hogy »– Nem bántlak«. Végre kimásztam. Akkor oszt csak kaptam ëgy pár pofont, mög a tenyerömet mögverték. 12 éves korunk után nem kaptunk ki.

Ha a jószágra nem úgy vigyáztunk, oszt kárt tött, lëtaposta a vetést, vagy a liba elszökött, azért röndösen kikaptunk. Ha kisebb volt a kár, akkor csak mögpöröltek."

Nagylánykorban

„Nagylánykorban mán az apám is »Licuskámnak« hívott. 15 éves korunkban jártunk tánciskolába. Amikor kijártam, mán nagylány voltam. Ettül kezdve kijárt a »Licuska« mögszólítás

Hárman voltunk lányok testvérök. Ha a lányok összevesztek, akkor azért is kikaptunk, mert nem volt szabad veszeködni. Ez is 12-15 éves korig volt. Ëgymást lëhülyéztük, ëgymást möglüktük, de vereködés nem volt. Az elképzelhetetlen lött vóna.

Apukám nem vötte szigorúan, ha összevesztünk, de anyuka előtt nem löhetött. Keményen ránk szólt. Mögkérdözte, hogy ki kezdte a veszeködést. A lányok ëgymásra kenték. Árulkodni nem löhetött. Nem szabad volt, mert akkor mind a kettő kikapott.

*Oskolás korunkban a **vakmezsgyén*** a két Kerekes lányt mögtámadták a kutyáink. Ezért neköm estek, oszt mögrúgdostak, de utána ki is békültünk. Több súrlódás nem volt. Barátnők között ez nem volt.*

A lányok szorgalmasak voltak, nem löhetött kilengeni. Amikor vasárnap bálba voltunk, hajnalban, amikor 5 óra körül hazaértünk, előbb ki köllött mosni. Délben ëgy pár órát pihenhettünk, de az élet mönt tovább.

A büntetés végrehajtása

A büntetés eszköze a kéz volt. Szóval, ha köllött, ránkütöttek. A büntetéshön tartozott az is, hogy valahová nem engedtek el, ahová kívánkoztunk.

Elképzelhetetlen volt, hogy munkát el në végezzünk vagy visszabeszéljünk, pontos időre haza në mönjünk. Ha a szülők szóltak hozzánk, nem volt szabad tovább duzzogni, mert akkor azért is kikaptunk. A gyerök nem sértődött mög a büntetés miatt.

Az ëgyik húgom nem akart mönni, húzatta magát, majd fődhön vágta magát. Anyám mögverte. Többet nem dobta el magát. Ha valamelyik gyerök nem akart önni mönni, nem hítták, nem kapott önni. Legközelebb mán nem duzzogott, hogy önni kapjon. De gyorsan mögbocsátottak a szülők. Gyorsan röndözték a dógot és utána mönt az élet tovább. Nagyszülőkkel nem éltünk ëgyütt, gyorsan elhaltak.

Nálunk az édösanya fenyített, mert a gyerökök jobban az anya keze alatt vótak. Apám fenyítésire nem is emlékszök. A szülők nem töttek különbségöt. Mindëgyik lány ëgyformán kikapott. Harag, gyűlölet, bosszú elképzelhetetlen volt. Csak beláttuk, hogy igazuk van."

Büntetés a testvérek között

„Én voltam a legidősebb. A szoba főgyit száraz homokkal szépen föllocsoltam. Begyüttek a kis testvéreim, oszt összetapicskolták a szép mintákat. Nagyon mérges voltam, oszt mind a kettőt mögvertem, de rájuk parancsoltam, hogy el në áruljanak. Nem is tötték!"

Hegedűs Juliánna naplójában találtuk az alábbi két bejegyzést. Az elsőt még 1921-ből, amikor alig volt 13 éves:

„Történt[…], hogy egy közeli szomszéd legény mögnősült. Rácz Lajosnak hívták. A környék asszonyai buzgón készítették a lakodalomra való süteményeket[…] Egyszer a keresztanyám egy kis mákot adott, hogy daráltassam meg az ünnepre. De én bizony arról is egész megfeledkeztem. Mert hát a lakodalom minden más csekélységet kiszorított. Eljött az ünnep. Keresztapám eljött[,] hogy a megőrölt mákot átvegye. Persze anyámék az egészről nem tudtak semmit. Én aztán óriási zavarok közt bevallottam, hogy nincs megőrölve a mák. Na most! Mikor keresztapám elment, először apám s azután meg anyám jól, alaposan megsímogattak egy hüvelyk vastagságú vesszővel. Ehhez se kellett más, csak egy kis hideg vér, végre hajtani. No de azóta, ha valakinek valamit megígérek, azt meg is teszem."

A másik bejegyzés 1926-ból származik, amikor már 18 éves volt.

„Okt. 17. Ma nem történt semmi, mint hogy apám megszidott, mert egy ronda olló kint hányódott az udvaron és én nem vittem be. Istenem, hát még ez is bűn? Úgy tud fájni ez a csekélységért való feddés. Csak az a jó, hogy ha szépen szól, rögtön elfelejtek mindent."

TANYAI OKTATÁS

Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória beszélte el:

„1930-ban kezdtem iskolába járni. Belső-Szőrháton, a vereskutasi dűlőben lévő népiskolába. 2,5 km-re volt a kutasi úton, az 1360. szám alatt a tanyánk. 3 elemit és 3 ismétlő osztályt jártam. Ëgy tanterös vót ëgy tanítónővel, Kenéz Sándornéval. Greguss István vót a külterületi oskolák igazgatója, aki 2 havonkint kigyütt ellenőrizni.

A bizonyítványt szeptember elejin köllött elvinni. Ekkor beírtak, oszt mögmondták, hogy mikor kezdődik az oskola. Szeptember közepin köllött mönni, addig anyám fölkészítött.

Vött ëgy magas szárú, fűzős cipőt. A lányok nem jártak mezítláb, nem is vót mögengedve. Vagy új cipő, új kabát köllött, mert az előzőt kinőttük, vagy a nagyobbaktul örököltük. A vastag szövetbül való téli kabát alá gyapjú kötött kabátot is kaptam a helyi Nor-Coc üzletbül[232]*. A télikabát vatelinos posztó volt. A fejemre az idő szerint vastag flanelbul vagy vékony kartonbul, vászonbul kendőt kötöttem. Sapkát is vöttek.*

Vót hosszúszárú harisnyám, bundabugyim, flanelbul fehérneműm, vállasom. A fölső ruháimat az édösanyám kis Singer varrógépön maga varrta zsinórflanelbul. A ruha ëgybeszabott vót, rakott vagy húzott ajjú. Varrt még 3-4 piros és kék színű karton kötényt, hogy váltani tudja rajtam. A zsebibe 3-4 zsebkendő is vót. Hazaérve azonnal át köllött öltözni.

Kaptam ëgy hátra akasztható, vászonbul, keménypapírbul készült oskolatáskát. Ebbe vót ëgy olvasókönyv, mög a katekizmus vagy a Biblia, mert én római katolikus vallású vagyok. Az olvasókönyvet az iskolába vöttük. Vót ëgy számtan, ëgy nyelvtan füzetöm,

[232] A Teleki utcán lévő egykori Kokron József-féle kötőüzem – ezt követően a HÓDIKÖT belső telephelye – mintaboltja volt.

később történelömbül, földrajzbul is; mög vót a mindönös füzet, mert a beszéd- és értelömgyakorlat órán mindönrül szó esött, ami a gyerököket érdekölte. Sokat írtunk tollbamondást. Alsóban vót palatáblám vesszővel, szivaccsal, a fölsőben ceruzával és radírral. A dolgozatfüzetöket az iskolába tartottuk és ebbe csak vágott högyű tollal, tintával löhetött írni. Dolgozatot röndszörint számtanbul, nyelvtanbul írtunk, mög a szépírást köllött gyakorolni.

Elindulás előtt otthon röggeliztünk. Forralt tejet kaptam cukorral, hozzá szalonnát vagy darab hús öttem könyérrel. Délután 4-ig vót tanítás. Uzsonna bűven köllött, mert ez vót az ebéd is. Télön disznóságot kaptunk: kolbászt, töpörtyűt, mög ëgy almát. Ezt az édösanyám készítötte össze ëgy könyeres ruhába, oszt ez is bekerült a táskába. Külön szatyrot nem vittünk, a kezünk üres vót. 10-kor uzsonnaszünet vót, 12-kor pedig ëgy órás szünet. Ilyenkor az önnivalót ëgymás között cserélgettük. A maradékot visszafelé, a tanyákbul elébünk kiszaladó kutyák kapták. Úgy ösmertek mán bennünket, hogy mög së ugattak.

Hideg télön mindég a tanító néni döntött, hogy mikor lösz iskolaszünet. Ez ëgy hétig tartott. Hóban nyomott tapostunk, sárban mög a szélös, ződ mezsgyén jártunk. Bot nem köllött. A táskát viszont mindönnap vittük.

Vót úgy, hogy 70-80 gyerök is járt ëgy terömbe. Ëgyik së zavarta a másikat, mert vót fegyelöm. Amikor az ëgyik csoport felelt, a többiek csöndes foglalkozása folyt. Ilyenkor elmélyülhetött a föladatba, sönki së piszkálta. Ha készen vót, csöndbe köllött ülni. A kicsik ilyenkor hallgatták a nagyobbak oktatását. Mire odakerültünk, mán ösmerős vót az anyag, az okosabbak pedig kivülrül tudták. A tanulás az iskolába folyt. A gyeröknek otthon munkája vót, nem sokat tudott tanulni. Házi föladatot kaptunk. A szülő eleinte segítött, de később mán nem vót rá szükség, mert a gyerök az oskolában olyan eligazítást kapott, hogy a leckét maga is mögcsinálta.

Ha a tanítóhon vendég gyütt, oszt ki köllött neki mönni, a gyerököknek a szorzótáblát köllött hangosan mondani. A római számokat ezörig lë köllött tudni írni. Kenézné ritkán vert, mert tekintélye vót, oszt fegyelmet tartott. Ha valaki nagyon hibásan írt, büntetésbül a helyös szót sokszor lë köllött neki írni.

Amikor hazaértem, átőtöztem, mán várt a főtt étel. Ez vacsora is vót. Utána löhetött tanulni, majd kutya-, macskaötetés gyütt, később ögyéb házi munkák.

Az oskola ëgyszerű vót, de mindön mögvót benne, ami köllött. Hosszú padokban ültünk. A tanító néni dëszkaemelvényön ëgy székön ült, előtte vót az asztal. A ***dobogó*** *mellett 2 szék, amire a vendégöt ültette. Vót 2 szekrény, jókora fagolyós számológép, a falon Magyarország, mög a világ térképe, mög szemléltető képek. A sarokban vaskályha állt, amit szénnel tüzeltünk. Vót ëgy gázlámpánk is, de ezt alig használtuk. Decemberben, amikor hamarabb sötétödött, vagy ha nagy vihar közelgött, előbb hazaengedtek, hogy még világossal mögtérjünk a tanyába. Így is, ha nagy hó vót, apám szánkóval gyütt elébem, hogy a lovakat is mögjárassa. Ilyenkor ugyanis, a téli sömmittövéstül* ***mögpókosodott***** vóna a lábuk. Ezért haszonnak gyüttek.*

Harmadikos korukban a kislányoknak mán kézimunkázni köllött. ***Szároltéssel*** *tácaterítőt varrtunk ki. Anyám előrajzolt anyagot vött, azt köllött hímözni. A negyedik osztályban mán mög köllött tudni horgolni ëgy kisebb terítőt vagy ëgy szélcsipkét. Járatták a »Tündérujjakat«, abbul választottuk a mintát. Amikor az utolsó ismétlőt, a hatodik osztályt*

jártam, önállóan köllött ëgy fehér kötőt csinálni, áttört mintával, ***vágott****, mög* ***azsúros*** *hímzéssel. Még a* ***kelimöt*** *is mögtanultuk, mög a párnakészítést.*

Az iskolának nagy kertje vót. Néha itt is dógoztunk, de ezt nem erőltették, mert tudta a tanító néni, hogy otthon úgy is mindönki mögtanulja. Külön gazdasági udvar is vót jószágokkal, de ide nem engedtek bennünket.

Mindön hétön legalább ëccör feleltünk, ilyenkor osztályoztak is. Fél évkor nem kaptunk értesítőt, csak akik gyöngék vótak, azoknak figyelmeztető mönt haza. Év végin bizonyítványosztás vót. A nyilvános vizsgán a szülők, ösmerősök, elöljárók is ott vótak. Egész délelőtt tartott a vizsga. A kisebbek nemigön szerepöltek, de a nagyobbak igen. Mindönki ünneplőbe öltözött. A falon, padokon kiállítás vót a legszöbb kézimunkákbul, a legszöbb dolgozat füzetökbül. Nagyon szép ünnepség vót ez, soha el nem felejtöm…"

Csorcsán Szűcs Imre így emlékezett:

„1913 őszin kezdtem oskolába járni, a sóshalmi oskolába. Akkor még kutasi oskolának hítták és ëgy tantermös vót. 40-50 gyerök járt ide. Orovecz János volt a tanítóm. 5 elemit jártam. Ismétlőbe nem jártam, mert zavaros, háborús idők voltak.

4-5 szömély fért ëgy padba. Fiúk, lányok külön sorban ültek. Középen dobogón ült a tanító, mögötte a falon lógott a fekete tábla, fölötte mög Ferenc József képe. A padló vastagon volt olajjal kenve. Szekrényök, vaskályha, számológép, térképek voltak még a termünkben.

Az első évben takaros iskolatáskát vöttek a szüleim, olyan hátraakasztóst, de nem tudtam rá vigyázni, oszt év végire tönkremönt. Az 1960-as években mán itthon írtam róla ëgy visszaemlékező versöt, aminek így hangzik néhány sora:

[…]Édösanyám kéthetenkint maga sütött könyeret,
Ilyenkor lágy kiscipóval bocsátott el ëngömet.
Ruhábul varrt a számomra szép takaros tarisznyát,
Abba hordtam palatáblát, irkát, könyvet, ceruzát.

Rojtolódzott, foltozódott, kijártam az öt osztályt,
Öt évön át e tarisznya hűségösen kiszolgált.
Csupán éccör történt vele különösebb, komoly baj,
Palócz Jóska célbavötte ekkor ëgy kűdarabbal.

A kűdarab célba talált, palatáblám mögrepedt,
Az esetért édösanyám felelőssé ëngöm tett[…]

Apró embörke voltam, oszt a nagy fekete tarisznya jól lëért a fenekömön alul. A ruha së passzentos volt, csak úgy lötyögött rajtam, hogy ëgyhamar ki në nyőjjem. Télön bakancsba jártunk, de áprilisban, amikor mán jó idő lött, mezítláb möntünk. Az ëgyik szülő nem engedte, hogy a gyerök lëvesse a csizmát. Úgy járt túl az eszükön, hogy amikor elindult a tanyabejárón az oskolába, áttötte a csizsmát a gyümölcsöst védő dërótkerítésön. Három kilométerrül gyalog jártam az oskolába. Téli időben szánkón vittek, el is gyüttek elébünk.

Mindönnap 8-ra möntünk és délután 4-kor szabadultunk. Délben fél-, ëgy óra szünet vólt. A táskánkban volt az ***ozsonnya****, helyösebben a délebéd. Tanításkor, amikor minket kérdözött a tanító, a többi csinálta a leckéjét. Csak embörök löttek azok is. Télidőben háborúsdit játszottunk a szünetökben. Az oskola mellett a Gyömrőiek földjin hógolyóztunk.*

Tavasszal, jó időben a kertbe is kivezényölt bennünket a tanító. Veteményöztünk, az ágyásokat kitapostuk, gazoltunk. Családtalan volt a tanító. Hat tehenet tartott: Borcsa, Iboly, Böske, Linka, Manci, Fátyol volt a nevük. Mire a gyerökök röggel mögérköztek, a teheneket mán mögfejte, a tejet föl is dógozta. Nagyon szorgalmas embör volt, a tanítást is komolyan vötte. Ögyébként is nagyon szigorú embör volt.

Március 15-re mindég műssorral készültünk. Ëccör Kádár Lajos, a kispusztai iskola tanítója, »A hős fiúk« címmel három fölvonásos gyerökszíndarabot írt a '48-as forradalmi eseményökrül. Ezt tanultuk be. Orovecz tanító úr röndözte. Sándor bátyám volt a Petőfi, ő szavalta a »Talpra magyar«-t. Kívül mondta a színpad mögött, hogy csak a hangja hallatszott. Nagy hatása, mög sikere volt.

Első osztályban a nagyobb testvéreim segítöttek tanulni, akik mán kijárták az oskolát. De az az igazság, hogy nem köllött otthon sokat tanulni. Nagyon értékösek voltak a csöndes foglalkozások, amikor mán az oskolában a gyerök magától rágyütt, mög mögtanult sokmindönt. A nagyobbaktul hallottuk a leckét. Eleinte volt ëgy-két kettesöm,[233] *de utána mindég kitűnő volt a bizonyítványom, mög dicséretös.*

A vizsgáztatás úgy zajlott, hogy kigyütt a városbul Fehérváry Bertalan tanácsnok úr, az volt a vizsgabiztos. Amikor nem gyüttek ki időre, a tanító fölkérte édösapámat, hogy ő lögyön a biztos. Családiasan, de böcsületösen zajlott a dolog."

Csorcsán Szűcs Imre évtizedek múlva versben is megemlékezett az iskoláról. (Úgy írt róla, mintha csak 8 éve járt volna oda, de a rímeket emberöltővel később költötte. 8 évig sem járhatott, ahogy alább írta, hiszen akkor még a 8 osztályos képzés nem létezett, nem bukott meg, hogy osztályt ismételjen, és az úgynevezett „ismétlőt" a háborús időszak miatt szintén nem járta ki.)

„BÚCSÚ AZ ISKOLÁTÓL

Nyolc éve kerültem az iskolapadba,
Óh, milyen nehéz volt beleülni abba!
Édesanyám vonszolt s mikor leültetett,
Arcomon szétfolyó könnyet törülgetett.

Nyolc éve ültem be az iskolapadba,
Ó, milyen nehéz volt beleszokni abba!…
Kisírt szemem mit itt körülöttem látott,
Csupa ismeretlen cifra furcsaságok.

[233] Akkor még a legjobb jegy az 1-es volt és legrosszabb az 5-ös. (Ezt a sorrendet a szocializmus fordította meg.)

Fali térkép, földgömb, számológép, tábla;
Bolond volt – úgy véltem –, aki kitalálta.
Hajh, mert nem érdekelt engem a tudomány,
Futhattam volna csak tarka lepkék után.

Megjelent azután a tanító Bácsi,
Számokról, betűkről kezdett magyarázni.
Tudta mindenikről pontosan, mit jelent,
Ettől fogva engem a tudás érdekelt.

Hamar megtanultam az első kis verset,
Milyen boldogság volt, s milyen boldog percek.
Én az iskolának szerelmese lettem,
»Tudni minél többet« – erre törekedtem.

Amit itt hallottam, jól elmémbe véstem,
És a tanórákról soha el nem késtem.
Szorgalmam gyümölcse, imé az eredmény:
Nyolc évben, nyolc vizsgán színjelest kaptam én.

És most nyolc év után kiléptem e padból,
Mellyel összenőttem, s meg kell válnom attól.
Elrepült a nyolc év oly hamar felettem,
Alig érkeztem meg, búcsút kell már vennem…

Búcsúzom iskolám – óh ti kedves falak –,
Köszönöm, mit nyújtál, nyolc esztendő alatt.
Köszönöm a padot, melyben helyet adtál,
Köszönöm, hogy szépre, jóra tanítottál.

Köszönöm a sok-sok hasznos ismeretet,
Melyre jó Tanítóm reá vezetgetett.
Köszönöm a sok-sok jó tanulótársat,
Kik e nyolc év alatt testvéreimmé váltak.

Áldom jó anyámat, aki idehozott,
Áldom tanítómat, aki fáradozott.
Ígérem: igyekszem leróni hálámat;
Hű fia maradok szeretett hazámnak.

Ezek az érzések és a gondolatok,
Melyekkel elhagyom az iskolapadot.
És midőn e padra vissza-visszanézek,
Arcomon szétfolyó könnycseppeket érzek…”

Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia így emlékezett az iskoláról:

„1927-ben, 8 éves koromban möntem föl az oskolába. A puszta-feketehalmi iskolában 5 *osztályt jártam, mög 3 ismétlőt. Az ismétlő ëgy hétön ëgyször, szërdai nap volt. 8 órára möntünk, délután 1-ig. Fölelevenítöttük a tanultakat.*

Télön hosszúszárú cipőbe, nyáron ***panglis*** *cipőbe jártam. Szandálom is volt. Volt flanel kabátom, anyukám varrta kartonruhám, előtte mög kötény. Otthon lë köllött tönni az iskolai ruhát.*

Az oskolában ëgy tanteröm volt. nagy Juliska volt a tanítónő, azután mög Dékány András. Kézimunkáztunk sokat. Szüleink vötték és télön varrtuk ki. Horgolni az anyukám tanított, varrni is tudott. Azt is tűle tanultuk.

A tanterömben 35-40 gyerök mindég volt. A lányok, fiúk mindég külön ültek. A tanító felöl balrul a lányok, jobbrul a fiúk. Nádpálca volt. A lányok körmöst, tenyerest kaptak, ezönkívül a fiúk még fenekest is. Kitérdeltetés is volt. Másik büntetés mög az volt, hogy bent köllött maradni és ëgy órahosszával később möntünk haza.

Az iskolában nálunk még világtérkép is volt. Nagy udvar volt. Szünetben a fiúkkal is játszottunk, de gyakrabban csak külön játszottunk.

Uzsonnára lëkvár, szalonna, vaj, túró volt, alma kevés. Tűlünk 1 km-re volt az iskola. Májusban majális volt. Nem volt aznap tanulás. Szavaltunk, táncoltunk. Anyukám elsőben otton tanított."

SZÓRAKOZÁSI SZOKÁSOK

A vásárhelyi gazdák számára a szórakozás ritkán történt egyéni módon, egyedül, hacsak azt nem számítjuk ide, hogy a városból kifelé menet, fél-, egy órára gyakran betértek a kocsmába inni és társaikkal szót váltani. De az a ritka esetek közé tartozott, és csak a paraszttársadalomból kiszorult, részeges gazda magatartását jellemezte, hogy a város-tanya közti út fordítva, a tanya felől kezdődött és a kocsmába végződött.

A gazda számára a szórakozásnak kétféle módja, szokása alakult ki: a családi és az egyéb közösségi vagy csoportos összejövetel. Vallomástevőink ezekre emlékeztek vissza.

A CSALÁD „SZÓRAKOZÁSA"

A családi szórakozás a belső ünnepségekkel és a parasztélet, általában az emberélet nagy fordulóival: a születéssel, esküvővel (olykor, mint azt az egyik utolsó fejezetünkben látni fogjuk, még a halállal, temetéssel is) összefüggött. Ezek a „szórakozások" a gazdaélet szokásaivá váltak. Az összejöveteleken szeszes ital is került az asztalra és a hangulat föloldódott. Ha olykor fölöntöttek a garatra és eláztak, természetük szerint sírtak vagy nevettek.

Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett meg a keresztelőről:

„A kisgyerököt 3-4 hetes korában vitték el mögkörösztölni. A körösztölőt mindég vasárnap vagy ünnepnapon tartották. Előtte az asszonyok otthon készülődtek. Ha az utód fiú volt, nagyobb körösztölőt csináltunk.

Ekkor mán az anya is kikelt a gyerökágybul. Szigorúan a család ünnepe volt, ezön barátok, szomszédok a legritkább esetben vöttek részt. A szűk családon kívül a köröszt-szülők, mög mind a két részrül az atyafiság volt ott. Rajtuk kívül csak a bábát hívták mög.

A körösztölő a jó ételökkel tűnt ki. Muzsika, tánc, vigalom nem volt, csak beszélgettek, tréfáltak. Az újdonsült apának elnézték, ha ilyenkor örömiben a pohár fenekire nézött."

Természetesen a lakodalom is a család ünnepe és szórakozási lehetősége volt, de ez már – kinek-kinek a pénztárcája és vérmérséklete szerint – ünnepéllyé vált. Ebben a témában ismét Kérdő Szűcs Ernő tudott a legtöbbet mondani:

„Röviden szólva, mán a lakodalmas mönet kész cirkusz volt. Öregapám mesélte, hogy a jobbágyvilágban a kocsik valamelyikére fölültettek ëgy asszonyruhába öltöztetött, piros fejkendős férfit. Elül, hátul jó gömbölyűre kitömték és úgy nézött ki, mint ëgy valóságos csöcsös-faros asszony. Még a képit is kipirosították. Rokkát töttek elébe, oszt azon font, mög közben rágta a csepűt, gyűjtötte a nyálát. Amikor a legényök odamöntek hozzá kötődni, nyúlkáltak alá, tapogatni kezdték volna, kiadós lébe úszó csepűvel szömközt köpködte űket.[234]

Odamönt ëgy kúdús a mönyassszonyi házhon, karján cserépkantával, amiben száraz borsó volt. Az egészet odavágta a küszöbhön. A kanta eltört. A borsó, ahány szöm volt, annyi felé gurult szét, a kúdús mög elszaladt. Azt tartották, hogy a háznál a mönyasszonynak annyi gyeröke születik, ahány szöm borsó elgurult.[235]

Sönkit së szóltak mög azért, ha a lakodalomba berúgott. A részög cigányt kasba ültették és fölkötötték a nagygërëndára úgy, hogy a kötélcsomó hamar kibomlott, a kas mög lëesött.

*A részög parasztot **télvíz** idejin ëgy létrára rákötözték. A létrát mög a szánkó után akasztották. Esküvőrül, névestërül így húzták haza. Ez a szokás még a századunk [a 20. század] elejin is tartotta magát.*

Éjfélkor lëvetötte a mönyasszony az esküvői ruhát és átöltözött mönyecskének. A mönyasszonytánc után vőlegénytánc is volt. A szömrevaló legényt még jobban mögtáncoltatták az ëgybegyült asszonyok, mint az embörök a mönyasszonyt.

Posztós Imre úgy gazdagodott mög, hogy a táncpézbül vött két bornyút, oszt fölnevelték. Az árukbul csikókat vásároltak, majd hozzákezdtek felibül gazdálkodni."

A KÖZÖSSÉGI SZÓRAKOZÁS ÉS MŰVELŐDÉS SZOKÁSAI

A parasztság javarésze a tanyavilágban élt, a munkaképes fiatalok a tanyán, a termelőhelyen gazdálkodtak. Szórakozásaikhoz elsősorban a tanyán kerestek lehetőséget. Csak a nagyobb eseményekre jártak haza. Ezekről a szórakozásokról így emlékezett meg Kérdő Szűcs Ernő:

[234] Kiss Lajosnál is megtalálható: 1955. 384.

[235] Szétgurult borsó = a tányértörés, edény-, cseréptörés Eurázsia-szerte máig ismert és gyakorolt szokás. A termékenység áldozattal függhetett össze. A hiedelem lényege szerint, ahány darabra széttört az edény, ahány borsó, máshol rizsszem, ill. gabona volt benne, annyi gyermek szülessen; annyi legyen a család szaporulata.

„A gazda nagyon szeretött mulatni és szépen is tudott. A legtöbb valamilyen hangszerön játszott. Tamburálni mán gyerökkorukban mögtanultak. Volt tanya, ahun cimbalmot, furulyát, tárogatót, trombitát is tartottak. Gyakran hegedű is akadt. Az én apám is jól hegedült.

A gazdák gyönyörűen táncoltak. Némelyik legénynek olyan volt a dobbantása, akar a komor bikáé. Még a pad tetejire is fölálltak táncolni."

BÁLOZÁS

„A tanyák közt két fajta bálat röndöztünk. Közismert vót a lányos tanyáknál tartott baráti összegyüvetel. Ide csak möghívottak möhettek, ezért szűk baráti kör, szomszédok verődtek össze, és mindég nagy zenebonával, jó hangulattal végződött. Ezökön a ***batyubálakon*** *tambura- mög hegedűszóra vigadtunk. A legényök mindön bútort kipakoltak az ëgyik szobábul az eresz alá, hogy nagyobb hely lögyön a csárdást ropni, mert más táncot mink nem jártunk. Amikor vége lött a* ***vigalomnak****, a szobát újra röndbehagytuk, úgy möntünk haza. Legtöbben ëgyenösen a munkába, mert mán virradni kezdött.*

A nagy bálakat tanyán az oskolánál, azután mög az olvasókörben tartottuk. Ezökön az egész határrész fiatalsága ott volt. Sátrakban lacikonyhát állítottunk a kör elé, mög a szabad térön főztünk. Bent, a táncterömben folyt a tánc, mulatás. Zenekar utóbb a városbul gyütt, mert a fiatalságnak mán nem vót ölég a tamburaszó."

Hegedűs Julianna naplójában ezeket a bejegyzéseket találtuk a köri bálozásról:

„1927. Febr. 20. […]Bál a Kisgazda körben. Magyarruhás párok vonultak be tánccal, köztük én is, és sarkantyúnk is volt, s ez igen tetszett nekem[…] 10 táncosom volt[…]

1927. Szept. 18. Bál a kisgazda körben. Bíróné vagyok a szüreten. – 14 táncosom volt. Jól éreztem magam. -"

Kérdő Szűcs Ernő visszaemlékezését folytatjuk:

„Ősszel, a nagy mezőgazdasági munkák után, és kora tavasszal, a munkakezdés előtt a körben mindég nagy társas vacsorákat röndöztek. A legnagyobb, mög legünnepélyösebb a március tizenötödikén tartott vacsorák voltak.

A rangos mulatozás a városban télön tartott nagy ***gazdabálak*** *voltak. Ennek a jézusi vásárkor volt az ideje. A Fekete Sas nagytermiben, a Megában, az Iparëgyletben, ezök mindön helyiségiben folyt a bálazás. Nyáron volt az* ***aratóbál****. Ősszel előbb* ***kérőbál****, azután* ***szüreti bál****. Amikor a tanyavilágban a körök kiépültek, ëgy részüket mán ott tartották."*

Hegedűs Julianna ezeket jegyezte be a naplójába:

„1927. január 15. Ma a gazdabálon voltunk. Először életemben. Fényes terem, díszes ruhák. Táncosom volt: 11. Elég jól éreztem magam. Halvány lila taft selyem ruhában és pezsgőszín cipőben voltam."

OLVASÓKÖRI ÉLET

A tanyavilágban az első vásárhelyi olvasókör a Pusztán 1884-ben alakult: Barackosi Olvasókör néven.[236] A parasztság köri mozgalma teljesen más jellegű, más célok, eszmék, más társadalmi körülmények hozták létre és éltették, mint az előtte lévő társas mozgalmakat, összejöveteleket. Itt adunk annak helyt, hogy a köri életről részletesebben szóljunk, illetve több adatközlőnk visszaemlékezését közöljük. Hőss Nagy Ernő így beszélt a Kenyereparti Olvasó Egyesületről:

„A gazdák összebeszéltek a környékön, hogy olvasókört alapítanak. Apám, Hőss Nagy János volt az ëgyik szorgalmazója. '894-ben a Tanya 2105. alatt 35 alapító taggal létesült. Néhány éves működés után '914-ben átkerült ide a tanyánkba, a 2103. alá, és itt újabb 11 évig működött. Apám a tanya ëgy szobáját engedte át, majd a tanyaház alá épitött pince mellé ragasztották az olvasóköri termöt.

Szomszédunk volt a Szabó bëtyártestvérök tanyája. Az anyjuk halála után a tanyát lëbontották és annak az anyagát hordták ide. Abbul épült a kör. Az ëgyik kisgërëndában még mindég ott a kampó, amire a bëtyár a bográcsot akasztotta. A kör ëgy szobábul állt. Amikor röndözvény volt, az egész tanyát röndölközésre bocsátotta, főleg a főzés miatt.

Tűlünk az oskoláhon került a kör, majd '927 nyarán az oskolával szömben, a Tanya 2107. szám alatt lërakták az új köri épület alapküvit. Néhány évvel ezelőtt, amikor a téesz elütötte, befalazva, az omladék közül ëgy kis bádogszelencébe rakva, előkerült az alapítólevél. Ëgyik komám őrzi itt a szomszédban.[237]

A körben épült ëgy nagyteröm, a végibe mög színpad. Az eresz alatt konyha volt, négy tapasztott katlannal, majd az italmérő. A szekrényben 20 darab régi könyv és 30 új sorakozott. A taglétszámunk 40-45 között váltakozott."

Az alapítólevélnek utánajártunk. Tanulságos ez a ceruzával írt, erősen megsárgult, helyesírási hibákkal teli levél, amely minden jó szándékú adományozó nevét megőrizte, aki tagként terménnyel segítette a kör fölépülését. (A névsorban szereplők közül 1981-ben, gyűjtésünk évében már csak 2 személy élt.) A ritka dokumentumot betűhíven közöljük:

„Isten nevében!

A Kenyere parti olvasó egyesületnek vezető tiszti kara s a környék beli gazdálkodók áldozat készsége fojtán elérte azt, hogy a kor helyiségnek alapját 1927 év Augusztus hó 25 én déli 12 órakor letette. körhelyiség a következő adakozók adományából épült fel.

1 q. [terményt adtak] Bodrogi István t[isztelt] elnök, Tokay Imre elnök, Bálint Ernő Jegyző, Olasz Ernő aljegyző, Kovács János pénztáros, Varga Imre gondnok, Nagy János t[isztelt] jegyző [tanító], Tóth János al elnök, Hőss N[agy] Ernő számvizsgáló, Hőss N[agy] Lajos választmányi t[ag], Olasz Lajos választmányi t[ag], Lukács Mátyás választmányi t[ag], ifj. Kovács János választmányi t[ag], Szabó Mózes pénzt[ári] ellenőr, Hős[s] N[agy] János, Posztós Imre, Tolnay Imre, Tolnay István, Szücs György, Szücs Imre, Szücs Márton, Trencsényi Ferenc, Tóth Pál, ifj. Bodrogi István, Sándor Imre és neje, Héjja

[236] Hajdu G. 1977. 224.
[237] Másolatát és dokumentációját megküldtük a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára.

István, Toth és Nagy, N. Kovács Ferenc, Bereczki Márton, Olasz Péter, Joó Pál [bolt- és kocsmatulajdonos], Hőss N[agy] Bálint, Kiss Dezső, Szabó János, idős Gy. Kovács József, ifj. G. Kovács József, C. Molnár Imre, Hodi Sándor és leánya Juliska, Olasz Bálint, ifj. Tolnai János, özv. Tolnay Lajosné, Kovács Lajos.

50 kg [terményt adott] Elek András, Toth Sándor választmányi t[ag], Olasz Máté, Olasz Sándor,

25 kg [terményt adott] Olasz Sándor, Olasz Bálint, Hódi Pál, Vacsi Károly [kocsmáros].

50 kg [terményt adott] Szomor István, 25 kg [terményt adott] Varga János, Nagy Sándor, özv. Héjja Ferenczné, Oláh Mihály [népzenész],

10 kg [terményt adott] Mészáros Sándor, Kiss Ernő, if[jú]. Hőss N[agy] Bálint számvizsgáló. Hős[s] N[agy] János gondnok és telek tulajdonos 1 q. buzát adományoztak a kör helyiség felépítése javára.

Falba tétetett 1927. augusztus 29-én

Az utokor emlékének

Olasz Ernő a[l]jegyző.

Kész[í]tette D[.] Szabó Imre ács és D[.] Szabó Lajos kőműves[,] lakik[:] ács korona utcza 3 sz.

kőműves[:] György [utca] 21[.] szám.

a[z]ért a kört siker koronáza

További működésével Katona Mihály kőművessegéd Siági Imre, Boros Mihály, Olasz József napszámosok dolgoztak ezen épületen."

*

Csorcsán Szűcs Imre a Sóshalmi Olvasókörről és főleg annak Ifjúsági Egyesületéről emlékezett meg, amely utóbbit Tanya 1292. szám alatt, az olvasókör működését követően, 1909-ben hoztak létre.

„A Sóshalmi Olvasókört »Sutunak«,[238] *a kocsmát »Pacsirtának«*[239] *hívták. A kört mindég 30-40 embör látogatta. Itt működött az oskolánál az Ifjúsági Ëgyesület. Ennek az igazgatója a tanítók közül került ki. Kivétel csak ifjú Lázár Lajos volt, aki néhány évig az ëgyesületöt igazgatta. Az elnök általában a fiatalok közül került ki. '36-tul a '40-es évek elejéig én is voltam elnök.*

Az Ifjúsági Ëgyesület az olvasóköri életöt készítötte elő. A parasztfiatalok itt kultúrált körülményök között tőthették el a szabad idejüket. Mögszerettük a könyveket, újságokat és a szereplést. Akik idejártak, nem voltak szégyönlősek, tudtak viselködni. Ha a tagok innen kiöregödtek, az olvasókörbe jártak. Az Ëgyesületnek dalárdája volt. Deli Lajos, Orovecz János és Lázár Lajos vezették. Énekölni csak férfiak jártunk. Gyakran röndöztünk műked-velő előadásokat. Színdarabokat tanultunk be, mög szavaltunk, főleg nemzeti ünnepökön.

Az olvasókörrel közösen vacsorákat röndöztünk. Nekünk, az ifjúságnak is volt külön kölcsönkönyvtárunk. A '30-as évek végin a hatóságok mán nagyon erőltették a

[238] Sutu = Sajtoló, préselő kisüzem, ahol növényi eredetű (napraforgó, repce, len) olajt „ütöttek".

[239] Kocsmák, csárdák esetében gyakori volt a madár, elsősorban a pacsirta és a veréb név. Ezekkel utaltak az itt gyakori dalolásra, éneklésre.

leventemozgalmat. Sönkinek së tetszött. Tudtuk, hogy mi van mögötte. Úgy kerültük mög a dógot, hogy sportolni kezdtünk. Futó, ugró, mög labda sportágakat találtunk ki, ezt csináltuk leventeként. A versenyökre hivatalos szömélyök gyüttek nézni, de az egész népünnepély lött.

Az előadásokat röndszörint bálak követték. Szeszös ital nem vót, azért hajnali 4-5 óráig is kitartott a fiatalság. Igaz, hogy jó zenekar volt. Néha zenészöket fogadtunk, de működött saját verbuválású zenekar is. Húsvétkor, pünkösdkor, szüretkor mindég bálat röndöztünk.

Az Ifjúsági Ëgyesület tagjai 16-40 éves korukig jártak ide, aztán mán csak a körhön tartoztak. A gyöngyös-bokrétás, árvalányhajas romantika ösmeretlen volt. Petőfit, Aranyt, Adyt szavaltunk. A színvonal mindég a köri vezetőktül, főleg a tanítótul függött. Amikor az '50-es évek elejin mögszüntették a köri életöt, a parasztkultúra élesztgetőit, a társasági életöt vágták el."

Nagy György István két olvasókörbe is járt. Élményeiről így emlékezett:

„Külső-Szőrháton, a Szőrháti Olvasókörbe[240]*, mög Ráróson, a Gazdálkodók Körébe*[241] *jártam. Mind a két körben ëgy nagyteröm, azután olvasóteröm, kimérő vagy ivó, ruhatár, mög kamra volt. Az udvaron bográcsban főztek. A nagyterömben hosszú asztalok és padok álltak. A falakon fogas és ëgy-két kép lógott. Az olvasóterömben a falakon szintén festmények, képek voltak. A falak mentin körben könyvtárszekrények, vaskályha, középen kisebb asztalok, padok, székök álltak.*

Az asztalokon csomagolópapír volt a terítő. Dohányozni löhetött, hamutál volt elég. Petróleumlámpákkal világítottunk. A mennyezeti gërëndárul ***búzakoszorúk*** *lógtak. Különféle pesti és helyi lapokat járattunk. A könyveket kikölcsönözték.*

A ruhatárban hosszú asztal és fogas, az ivóban pult, asztalok, padok vótak. Ráróson sohasë veszeködtek, ha a bálban ëgy-két magárul mögfeledközött fiatal berúgott, de Szőrháton igön sűrűn előfordult. Úgy látszik, vérmesebb nép lakta. Szabó Ernő virtusbul a poharakat is összerágta. Makó József nagy, erős embör vót. Ha köteködni kezdtek, a hóna alatt, kettesivel hordta ki az udvarra a virtuskodókat."

Hegedűs Julianna naplójában így emlékezett meg a köri életről, illetve az ott folyó színjátszásról:

„1926. nov. 3. […]Ma látogatóban voltam a feketehalmi[242] *tanítónőnél, akinek zongorája van és gyönyörűen játszik rajta. Olyan kimondhatatlan boldog voltam! Úgy elfogott egy csodálatos érzés, melyet csak azok értik meg, akik a zenét oly imádásig szeretik, mint én. Beszéltem a napokban Mohos Palkóval és azt mondta, hogy tanulni kellene megint valami jó darabot. Eddig a következő darabokban léptem fel: »A cigány«, »A falu rossza«, »Sárga csikó«, »Veres hajú«, »Piros bugyelláris«, »Hej, de szép a lakodalom«, »Cigány Panna«. Mindig főszereplő voltam és nagy sikerrel. A többi lányok haragudtak is rám mindig[…]*

[240] Tanya 1629, ill. 1487. Alapítva: 1887-ben. (Hajdu G. 1977. 228.)
[241] Tanya 1808. Alapítva: 1895. (Hajdu G. 1977. 227.)
[242] Mártély-Feketehalmi Olvasóegylet. Tanya 2261, majd 2481. és 2360. sz. alatt. Alapítva: 1892. (Hajdu G. 1977. 226.)

Dec. 13. […]Esténként járok a próbákra, tanuljuk »A vidéki nagynéni«-t[…]

Dec. 26. Karácsony másnapja van. Ma adtuk elő a »Vidéki nagynéni«-t. Kitűnő volt és utánna tánc. 19 táncosom volt[…]

1927. Jún. 6. Pünkösd másnapja. Előadtuk a »Tót leány« című népszínművet. Én voltam a címszerepben. Kitűnően sikerült, különösen a délutáni előadás, mert akkor igazi jó kedvvel daloltam. De este már oly fáradt voltam és ekkor már nem lehet oly érzéssel dalolni. De azért kosárral és egy csokorral leptek meg[…]"

A GAZDA ÉS A HIVATAL

A vásárhelyi gazda nagyon utálta a hivatalt. Egyrészt a megnyomorítóját, szervezett és ellene irányított, társadalmilag legalizált ellenségét látta minden intézményben, másrészt ezek a „nyakas kálvinisták" *süvegölni* sem szerettek. Már pedig, ha a gazda a városházára, tanácsba, hivatalokba belépett, viselkednie kellett, méghozzá nem az ő életében kialakult szokások szerint, hanem olyan polgári normák alapján, amelyeket nem ismert vagy nem szeretett. Elvárták tőle az alázkodást és mindezért még le is nézték. Végül a parasztember minden olyan haszontalan időtöltést pazarlásnak ítélt, amelyet nem a birtokán, munkával végzett. Nem szerettek fontoskodni, csavaros észjárású emberek között a saját érdeküket védeni.

Erre a magatartásra Ballagi Aladár már 1890-ben fölfigyelt:

„Jellemzi Vásárhely köznépét az idősebbek iránti b e c s ü l e t a d á s is, k i s b á t y á m n a k, majd később családi állásához képest, k e n d n e k vagy k i g y e l m e d n e k tisztöli, vagyis az ő kifejezésük szerint m ö g b ö c s ü l i.[243] *Más oldalról jellemzi Vásárhely népét, a szellemi munkával foglalkozók, hivatalnokok, vagy más honoratiorok*[244] *irányában (kiket általában az u r a k elnevezés alatt foglal össze), tanusitott tiszteletadás; valamint a tartózkodás, mondhatni restelkedés, mely elfogja a vásárhelyi embert, ha neki az u r a k e l ő t t bármely szín alatt, meg kell jelennie. Ezt, ha csak szerét teheti, kerüli, s midőn meg kell jelennie, – kifejezésük szerint e l j á r n i a z u r a k a t vagy h a j t a n i a z ü g y e t: menteni igyekszik magát, hogy ő nem jószántából s nem örömest jött a h í v a t a l elibe. Meg is esik, nem egyszer, hogy a hozzá a dolog érdemében intézett hivatalos kérdésre imigy kezdi feleletét: »Mán (t. i.) abba az egybe fölkéröm az urakat, hogy ilyen helyön még az apám se' járt, se' én.« S ez az egyébként rendkivül tiszta fejű, értelmes nép, zavarában, hogy magát érthetővé s ügyét könnyebben fölfoghatóvá s kedvezőbben elintézhetővé, az ő mondásuk szerint k i h a j t h a t ó v á tegye, rendesen eltér az általa közönségesen használt beszédmódtól."*[245]

---

[243] Érdemes összevetni Kérdő Szűcs Ernő vonatkozó magyarázatával: mintha ő „diktálta" volna a jellemzést Ballagi Aladárnak, holott akkor, amikor az idézett tanulmány megjelent, még nem is élt és azt később sem ismerhette meg. (Magunk is 2004 elején dr. Kószó Péter alpolgármestertől fénymásolatban kaptuk, és néhány fontos megállapítását ezt követően illesztettük be munkánkba.)

[244] Honoratior, honorácior (latgin szó) = értelmiségi, tisztviselő, 1848 előtt nem nemes ember, „csak" diplomás (különösen kisvárosban).

[245] Ballagi A. 1890. 107.

Angyal Ferenc így fogalmazott:

„Úgy mozogtunk a kűlépcsőkön, szőnyegökön, fényös lámpákkal mögvilágított helyiségökben a zsíros csizsmában, bekecsben, kucsmában, mintha kirakatba kerültünk vóna."

Ezért a gazdaember csak végső esetben, halaszthatatlan, vitás ügyben, vagy akkor ment a hivatalban, ha idézték, fenyegették, „oszt mönni köllött". A paraszt a hivatalt és a hivatalnokot azonosította. A két fogalom egy „személlyé" vagy, ha úgy tetszik, személytelenné vált. A tisztviselőt „nadrágos embörnek" csúfolta. Ez az elnevezés valószínűleg még a 19. század végén keletkezett, amikor a hivatalnokok a polgári ruhaviseletnek megfelelően, a vidéki mezővárosban is pantallóban, zakóban, felöltőben és öltönyben kezdtek járni, míg a vásárhelyi gazda egyszerű népviselete szerint még többnyire *bűgatyát* hordott.

A gazda a hivatalnokot egyébként is lenézte. Az íróasztal mögött ülő ember, szerinte nem dolgozott, azért terpeszkedett akták között, mert a munkát utálta. *„Büdös vót nëki a szërszám boldogabbik vége"*. A gazda a firkászt korhelynek és csalónak tartotta, akit hízott libával, disznóval lehet megvesztegetni. Szemforgatóan él: másnak törvényt diktál, maga pedig törvénytelenül cselekszik. Fölfelé hajbókol és tányért nyal, az ügyfeleivel goromba.

A „városi embör" kifejezést sohasem alkalmazták a tanyáról hazaköltözött parasztokra. A gazda akárhol lakott, a természet szülöttének számított, de a „pantallós embör" még akkor is „városi" maradt, ha birtokot vett és tanyán gazdálkodott.

„Mindön rossz a városbul gyün" – fogalmazták a gazdák és, sajnos, nem alaptalanul élt bennük ez az évszázadok során, saját rossz tapasztalatuk alapján kialakult vélemény.

Ezt a „tézist" még a tanyai kutya is jól tudta. „Azonosult" a gazdája gondolkodásával és magatartásában ez meg is nyilvánult. Gyűjtőútjaink során – amelyeket mindig kerékpáron közeledve végeztünk – megfigyeltük, hogy amikor a városból haladtunk kifelé a dűlőutakon, a tanyákból az ebek kiszaladoztak, még a legkisebb „csettögő" is fogát vicsorgatva igyekezett a nadrágunkba kapaszkodva távol tartani. Amikor a tanyák felől, visszafelé jöttünk, ugyanazok a kutyák békésen aludtak, legföljebb egyik szemükkel alattomban figyeltek, hogy átlépjük-e az őrzetőjük határát, vagy farkcsóválva szaladtak elébünk.

Kérdő Szűcs Ernő így fogalmazott a hivatallal és a hivatalnokokkal kapcsolatos viszonyukról:

„A parasztembör mindön évben többször, általában negyedévenkint kénytelen volt a tanácsházára bemönni. Zömmel adóügyet vagy közellátási dógokat köllött intézni. Vagy fizettünk, vagy veszeködtünk, mert addig csűrték-csavarták a dógot, hogy hátralékot mutattak ki. Így vót ez mán Ferenc Jóska korában is.

A hivatal elől a tanyán së volt mönedékünk. Utánunk gyüttek. Végrehajtó, böcsüs, adóösszeíró, állatösszeíró, rekviráló, vagy a rönd különféle őrei: puszta- és tanyabírák, hadnagyok, dűlőbiztosok, csendőrök, rendőrök…, szóval mindön korban volt valaki. A legkíméletlenebbek Rákosi rekvirálói és végrehajtói voltak.

A végrehajtón, rekvirálón kívül a vásárhelyi gazda a békesség kedviért, mög a vendéglátó tisztösség miatt, a többit általában szívesen látta. Hellyel kínáltuk, ha a szobába nem is mindég löttek betessékölve, oszt mög is vendégöltük űket valamivel, ha éppen sora, ideje úgy hozta. Ennek nem vót mögvesztögetés jellege."

A GAZDASÁGI MUNKA SZOKÁSAIBÓL

A legtöbb gazdacsaládban a gazdasági munkavégzést babonás szokások szabályozták. Ezek egyikéről így emlékezett meg Kérdő Szűcs Ernő:

„Péntökön nem fogtunk új munkába, még akkor së, ha az nagyon szükségös lött volna. A péntöki munkakezdésben nem volt köszönet.

Szombati napon, délelőtt esküdtem a párommal. Mint vőlegény, addig mindönnap eljártam hozzá. Illött volna fölkeresnöm a menyegző előtti napon is, de mivel az péntökre esött, mint lányt, nem ezön a napon akartam utoljára látni, ezért nem möntem el hozzá.

Péntökön még az asszonyok së mostak. Azt tartották, hogy abba a ruhába, amit ezön a napon mosnak, belecsap a villám."

A gazdasági tevékenység egyik fontos része volt a kereskedés. A megtermelt javak egy részét, mivel fölösleg volt eladták, illetve az árán vagy a gazdaságot kellett növelni, vagy alapvetően fontos háztartási, szükségleti és gazdasági eszközöket vásárolni. A gazdák kereskedése a hirdetéssel kezdődött. Csorcsán Szűcs Imre erről így beszélt:

„Tanyán nehezebb volt eladni, mint a városon. A tanyai embör a bejáró út melletti, vagy az országút széli fára kiszögelt ëgy dëszkatáblát. Rátűzte, ráragasztotta a papírt, amire lëírta, hogy mit akar eladni vagy kiadni. Erre került a ***födöztetés*** *kiírása is. Más hirdetés a tanyán nem vót."*

Kérdő Szűcs Ernő a városi háznál alkalmazott hirdetéseket beszélte el:

„Háztul úgy adtak el, hogy a két ablak közé, vagy a félig nyitott kapuba ëgy kis székre kirakták az eladni kívánt portékát. Utóbb a kapura krétával ráírták, hogy mi van eladó. Főleg a vágó baromfit hirdették így. Tanyárul elsősorban a lábas élő jószágot tudtuk eladni. A szerződést mán csak '45 után ösmertük."

Gaál Imre gazda naplójában találtunk egy bejegyzést, valószínűleg levélfogalmazványt, ami arról tanúskodik, hogy a paraszt az értékesítésre váró jószágot a tanácsnál bejelenthette:

„1880.

Értesítjük a gazdasági hivatalt, hogy egy darab tíz mázsánál nehezebb sújú Bikánk eladó ha érdekli a hivatalt megtekinthető mártélyi állomás melletti tanyánkon

tisztelettel Gaál Imre."

Többféle értékesítési lehetőség volt. Ezek közül a legfontosabb a vásár.[246] Kérdő Szűcs Ernő erről így emlékezett:

„Vásárhelyön ëgy évben öt alkalommal tarthattak vásárt. Erre mindön valamire való paraszt hazagyütt. A nagyobb jószágot, elsősorban a tehenet, jármos ökröt és a lovat itt adták el. Piacon csak az aprójószágot, a választási malacot és a bárányt árultuk. Ezök persze a vásárban is kocsivégbe kerültek.

Mindön jól sikerült vásár után mulatozás, kocsmázás volt. A vérmesebbje amég mögvót, még a kuplerájba is elmönt."

[246] Lásd: Kiss L. 1956.

Csorcsán Szűcs Imre a piacozásról így beszélt:

„A tanyavilág népe Vásárhelyre, Sóshalomtul kifelé mög Kutasra és Orosëgyházára is járt eladni. Vásárhelyön hetente háromszor volt piac: keddön, péntökön, mög vasárnap. Emböremléközet úta ez volt a röndes. Kutason szërdán tartottak piacot.

A gazdaembör hetente ëgyször piacra járt. Fölösleg volt általában a könyérgabonábul, aprójószágbul, disznóbul, birkábul, tojásbul mög a gyümölcsbül.

A disznót leggyakrabban malacként vagy hízóként adtuk el. Évente ëgy közepes gazdaságbul, mindkét korú disznóbul 15-20 darabot is eladtunk. A tehenet még bornyúkorában eladtuk. Bikát ritkábban, csak 2-5 évenkint árultunk. Fölhízlaltuk 5-6 mázsásra.

A kétfülű kasba tojást raktunk. Ëgy réteg polyva, ëgy réteg tojás. Ez így rakódott, amég a kas tele nem lött. A tetejire szálas szénát töttünk, és ezt kötéllel lëkötöttük, hogy në rázódjon ki. Így a tojást mindég törés nélkül hoztuk a piacra.

Hetente 400-500 tojást is eladtunk, úgy 8-9 hónapon körösztül, amég a tyúkok jól tojtak. Búzábul 50-60 mázsa kelt el évente. Pulyka, liba 50-60 darab. Vót olyan év, hogy 20 kotlót is ültettünk. A tojást darabonként adtuk vagy a szödő ëgybe mögvötte.

Vásárhelyre röggel öt, félhat között indultunk el, mert messzebb esött, mint Kutas. A Pacsirta csárdánál jutottunk ki a küves kutasi útra. Orosëgyházára mög ősszel jártunk többet. Sovány libát vittünk, mert itt jó pénzért mögvötték a tömők. A Bónum nevű külvárosban éltek a tömők.

Más termékkel Kutasra és Vásárhelyre jártunk inkább. Kutasrul, Orosëgyházárul mán délre kiértünk a tanyára, de Vásárhelyön a házhon is elmöntünk, vagy a városházára ügyet intézni, ezért hazulrul csak délután vagy estefelé értünk a tanyára.

A jószágra addig az otthonmaradt családtagok vigyáztak. A kisbirtokost a háborúk kényszerítötték arra, hogy cselédöt fogadjon, mert a férfiak a harctérön vótak, az asszony gazdálkodott, piacra járt, oszt az embört köllött pótolni. Ezért köllött a segítség, nem azért, mert jól mönt a dolgunk, vagy mert büdös lött vóna a munka!”

A HÁZIMUNKÁK SZOKÁSAIBÓL

A házimunkák – és ide kell sorolni a baromfinevelést, a sertéstartás egy részét és a fejést is – az asszony föladatkörébe tartoztak. Az igazi gazda ezekbe bele sem szólt. A tanyaházon belül az asszony, kívül, főleg az állatszálláshelyeken már a férfi is végzett takarítást. Erről Kérdő Szűcs Ernőt kérdeztük:

„A vásárhelyi tanyában mindönnap röggel takarítottak. A piszkot nem szerették. A gazda lë nem ült vóna a morzsás asztal mellé. Előbb ciroksöprűvel kisöpörtek, majd föllocsolták vagy fölhomokozták a földet. Homok mindég volt a tanyán. A ***mázolást*** *úgy végezték, hogy a söprűvel vizet vittek a földre és súrolták vele. Szombaton délután nagytakarítást tartottak.*

Az udvart szintén szombaton délután söpörték föl. A szérűskertöt nagypéntökön tisztogatták. Az istálló elejit a dudvázás után mindönnap fölsöpörték. A legtöbb tanyában a gazda mögkövetölte, hogy ëgy szál szalma së lögyön szétszóródva. Még a lóistállóban belül is föl köllött a fődet söpörni. A ló különben is tiszta jószág, mög a gazda ezzel is mögkülönböztette kedvenceit.

Az épületök karbantartása szintén a gazda kötelessége volt. Tavasszal, amikor jó idő lött, általában húsvét előtt kívül-belül tapasztottak. Utána meszeltek. Ezt mán az asszonyok végezték. Évente ëgy-két alkalommal belül is tapasztottak és meszeltek.

Az ágyneműt a gazdasszony kivitte a ház elé. Pálcával jól kiverte, majd kerítésre, két székre fektetött létrára kirakták napoztatni. Ezt tavasszal és kora nyáron végezték el.

Még a kamrábul is kipakoltak és kimeszelték. Amég a munkák folytak, a ház berendezése a szabad ég alatt állt. Ezért nagyon mög köllött választani a napot, hogy jó idő lögyön.

A rëpërálást, javítást évente többször is elvégezték. Ahányszor az öreg épületök mögkívánták. Ősszel, betakarítás után, röndösen még ëgyször tapasztottak. Más gazdák elsősorban nyáron ***fótoztak****, amég a tapasztás gyorsan kiszáradt.*[247] *A javítás nemcsak tapasztásbul állott. Kerítés, dëszkafal is vót a tanyában. Nyáron végezték a tetőjavítást is, különösen azután, ha a cserepet, nádat a nagy vihar mögbolygatta."*

NAGYMOSÁS

A család nőtagjainak a nagymosás rendszeres és komoly elfoglaltságot, erős fizikai igénybevételt jelentett. Minden darab ruhát többször is kézbe kellett venni, gyúrni, gyökérkefével sikálni, **sulykolni**. A kora reggel megkezdett munka gyakran késő délután ért véget. Addigra a kezük „kifőtt" a meleg lúgos vízben, majd teregetéskor a szél cserepesre fújta.

Ez a munka szinte megváltoztatta a család megszokott életrendjét, ritmusát. Ilyenkor még a gazda sem szólt, ha az ebéd esetleg késett, vagy beérte enyhébb zsörtölődéssel. De mindenki úgy volt vele, hogy minél előbb takarodjék a mosással járó széjjelség, gőz, locspocs. Ezen a napon leggyakrabban egytálétel került az asztalra, amely nem volt munkaigényes. Sok családnál kialakult a bableves készítésének szokása.

A hét végén levetett szennyest a kamrában külön ládában vagy kosárban gyűjtötték össze. Az asszony vasárnap délután kitette a **teknyőt** a ház elé, telemerte vízzel, hogy megdagadjon. Ha öreg, repedezett volt, egy kis hamut is szórt az aljára, hogy betapassza a réseket. Ha nagy rés tátongott rajta, zsíros ronggyal bedugta. A teknyőt asztalos vagy bognár készítette több szál deszkából, fölül kiálló végekkel, hogy hordozható legyen. Szögletes, fölfelé kiszélesedő volt, akár a koporsó.[248] Este kimosta a teknőt és beáztatta a ruhákat.

Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia beszélte el a nagymosást:

„Mindég hétfün mostunk. Vasárnap este a tűzrevalót oda köllött készíteni. Csutkatűvel üstben melegítöttünk vizet. A teknyőt előtte be köllött áztatni, hogy mögdagadjon. Előtte való este vizet öntöttünk bele. Fahamut is szórtunk bele, hogy befogja a repedésöket.

[247] A tapasztás, különösen a sár előkészítése, a helyszínre cipelése, és ha nagy területet kellett javítani, a kidőlt fal befoltozása is férfimunka volt. Ritkán alkalmaztak hozzá külső munkaerőt: tapasztócigányt, kőművest, mindenes napszámost. Az volt a jó, amit maguk elvégeztek.

[248] A *teknőkaparó* cigányok által egyetlen fatörzsből kivájt teknőkben nálunk nem mostak; abban húst sóztak, kenyértésztát dagasztottak, tarhonyát készítettek; vagyis az élelmiszerföldolgozás eszköze volt. A mosóteknőt formája, származása, készítője szerint is elkülönítették.

Anyukám nyáron többször főzött fahamut. Ez lëülepödött. A leve lúgszerű vót. Ebbe áztatta bele a piszkosabb ruhákat. Az áztatás hétfün röggel kezdődött. 5-kor keltünk és röggelizésig ázott a ruha. Közben a tüzet möggyútottuk, oszt melegödött a víz. Amikor mán meleg vót úgy, hogy a kezünk elállja, akkor kezdtük a mosást. Két lébül kimostuk a ruhát. Mindég a fehér ruhákkal kezdtük, azután gyüttek a tarkák. Mindëgyiket két lébül mostuk. Amelyik nem fogott, azt forraltuk. Üstbe beleraktuk, fakalánnyal mög-mögkavargattuk. Mosólúgot keveset dűtöttünk hozzá, vagy előtte a ruhákat jól lëszappanoztuk. Jó síkosak voltak. Félóráig forraltuk a forrás után és közben kavargattuk. Ezután kiszöttük és kihidegöltük. Az üstbe lévő forró vízbe hidegöt öntöttünk, hogy a kéz elállja. Ekkor még mögnyomkodtuk.

A teknyőben kinyomkodtuk, kicsavartuk a ruhát, azután nagy lavorba hideg vizet öntöttünk, bele kicsi kékítőt. Ebbe belenyomkodtuk, majd kicsavartuk a ruhát. Ruhaszárító-kötél volt két fa közé kihúzva, arra terítöttük ki. A tarka ruhákat a gyöpre terítve szárítottuk, ott, ahun nem járt a jószág. Nálunk fél 12-re ki köllött mosni!

Akkor délután mán el kezdtük ***mángorolni****, ha a ruha beszáradt. A konyhában vagy a ház elejin, az asztal tetejin csináltuk. Volt a nyútófa és a mángorló. 1957-ig mángoroltam, úgy szerettem. A vasalót azért nem szerettem, mert be köllött faszénnel gyútani. Sok munka vót vele. A mángorlás fölpuhította a ruhát, a vasaló nem.*

Mosás napján bablevest főztünk csülökkel. Füstölt csülökkel. Korán föltötte anyám, közben főtt, mert nálunk 12-re ebédnek is köllött lönni, ha fene fenét övött is.

A mosott, vasalt ruhát nem löhetött úgy lëtönni, hogy a ruhát röndbe në hozzuk. Akkor nap pótolni köllött a lëesött gombot, a szakadást mögvarrni, a feslést fótozni. Télön, amikor nehezen mönt a száradás, a kemöncén szárítottunk. Ilyenkor a fótozás elmaradhatott a következő napra. Este csináltuk, mert napközben nem értünk rá.

Volt olyan ruhászacskó, amiben a fótnak valót gyűtöttük. Ebbül választottunk. Anyám mindég maga varrt mindönt, oszt ebbül maradtak a darab anyagok."

VILÁGÍTÁS

A világítás szokásairól Kérdő Szűcs Ernő beszélt:

„Még az első világháború előtt is mécsöst használtunk. Régön zsíros mécsös, később olajos mécsös volt. A két háború alatt, amikor nem löhetött olajat, petróleumot kapni, újra előkerültek a mécsösök. Fehér vászon ruhacsíkot összesodortunk és beletöttük a zsírba. A kiálló végit, a tatart mögyútottuk, úgy világítottunk. Büdös volt, mög ha a zsír vizes volt, ***sërcögött*** *a láng. Csüngött a korom a gërëndárul.*

A tüzet csiholták és taplóval fogták föl a szikrát. A háborúk alatt gyufa së vót mindég. Akkor újra előkerült az acél mög a kovakű. Hát így vótunk.

Ebben a században [a 20-ikban] elterjedten mán a petróleumlámpát használtuk. Csak az istálló vót sokáig kivétel. Itt sok gazda még a két világháború között is olajmécsöst égetött. Napraforgó, repce, vagy lenolajat használtunk. Mikor mi vót. Petróleumlámpa ëgy tanyában 3-4 is vót. A fontosabb helyiségökben, szobában, konyhában, kamrában állandóan tartottunk, nem hurcolásztuk. Ott helyben gyútottuk mög.

A kocsira viharlámpát akasztottunk és ha az útban ránk estelödött, möggyútottuk."

FŰTÉS

A fűtésről két idős gazda emlékezetét jegyeztük föl. Előbb Csorcsán Szűcs Mihály beszélt róla:

„A gazda októberben, jobb időben csak novemberben fűtött be először. Ezt mindég az időjárás határozta mög. Mink nem a naptár szerint tüzeltünk, mint a hivatal. Télön, ha nagy hideg vót, napjában kétször is fűtöttünk. Először mindég röggel, igön korán. Másodszor pedig este.

A jó kemönce általában ëgy napig tartotta a melegöt. Könyérsütéshön addig köllött tüzelni, amég a fenekin, a téglán a szénvonót húzogatva, szikrázni kezdött. Köllött ez a nagy forróság, mert a könyerek 5-7 kilósak voltak, oszt másként nem sült volna át a tészta."

Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett vissza:

„Ősszel, ahogy hidegök löttek, rögvest befűtöttünk. Általában röggel köllött tüzelni. Nagy hideg járt, ha este is mögraktuk a kemöncét. Búzaszalmával mög ízikkel tüzeltünk, de fát, gallyat mög gazt is égettünk. A tüzelőt mán az előző nap este bekészítöttük, oszt éjszaka jól mögszáradt, mög a csípős időben nem köllött érte kint őgyelögni. A tűzrevalót a kanász, vagy a bérös vitte be. A fűtés az asszony dóga vót.

Mindég a kemöncébe fűtöttünk. Nagymosáskor ganéval, vagyis ***tőzeggel*** *is tüzeltünk. A tőzeg marhaganébul készült taposással és a katlanban égettük. Kint is, bent is állt katlan, vagy* ***üstház****. Beleillött a jókora vörösréz üst. Ebbe bugyogott a forró víz. A tetejire dëszkábul vágtunk födőt."*

ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK

„Könyeret sütöttem nagyanyámmal"

Minden gazdacsalád számára a legfontosabb táplálék a kenyér volt, amelyet a gazdaasszony maga állított elő. Erről így emlékezett vissza ifjú Tóbiás Ernő:

„Amikor a gazdasszonynak elfogyott a lisztje, ami ilyen korra mán igöncsak bekövetközött, történt, hogy szödtek föl búzát zsákban 2-3 mázsányit, és elvitték a malomba őrletni. Én még őrlettem a téglás-széli szélmalomba, aminek ma mán nyoma sincs. Az őrletésnél kétfajta lisztöt köllött csináltatni, ami nagyobb részt ***könyérlisztbül*** *állt, kisebb részt* ***nullás lisztbül****, amit ma hozzávetőlegösen réteslisztnek hívnak.*

Ilyenkor köllött a molnártul valamennyi ***naggya korpát*** *kérni, amit a gazdasszony* ***korpaélesztőnek*** *használt föl a könyérsütéshön. Amikor elkövetközött, hogy fogytán vót a könyér, a gazdasszony hozzákészült a könyérsütéshön, ami abbul állt, hogy mán a délután folyamán lëáztatta a korpaélesztőt, amelyet a naggya korpa vízzel való összegyúrásábul készítött* ***korpapogácsa*** *volt. Az előző heti sütésbül kivött kovásztésztát, ami körülbelül ëgy jó összemaréknyi volt, és bizonyos mennyiségű, a boltban vásárolt* ***sörélesztőt****.*

Este, naplëmönt után, amikor mán mögvacsoráltunk, akkor lött elővéve a ***széklább****, a* ***sütőteknyő****, a* ***körösztfa**** *és a* ***szita****. A szükségös mennyiségű liszt a sütőteknyő ëgyik felibe*

*lött mögszitálva. A másik felibe a **kovásznak** a **lisztalapja** lött elkészítve, majd az előre fölmelegített, langyos sósvíz, korpa- és sörélesztő a teknőn körösztbe tött, úgynevezött körösztfára ráhelyezött szitán körösztül a lisztre lött rászűrve, majd következött a **kovászolás**, ami abbul állt, hogy a liszt és a beleöntött sósvizes keveréköt össze köllött keverni, majd a **kovászoló fával** föl köllött verni, addig még a tészta sima és hólyagos nem lött. Ezután a teknőre rá lött téve újra a körösztfa, majd ëgy tálba melegvíz lött a körösztfára téve és utána lë lött takarva.*

*A bekevert kovász az élesztők hatására lassan kelni kezdött, majd eltelt ëgy jó három órahossza, mikor is kora hajnalban a gazdasszony fölkelt, és az akkorára mögkelt kovászt összekeverte az előre elkészített, teknőbe lévő lisztte l, és mögdagasztotta a tésztát, egész addig, még újra sima nem lött. Ezután történt, hogy újra lë lött fehér abrosszal takarva, és a tésztát újra hagyta pihenni, kelni a gazdasszony, mikor másfél, két óra múlva újra átdagasztotta, majd mögint ëgy kis pihentetés lött, kb. ëgy órahosszat, mikor is újra át lött a tészta harmadszor is dagasztva, és ëgyuttal ki lött szakajtva. Ez azt jelentötte, hogy sásbul készült **szakajtókosarakba**, ami **kézi ruhával** vagy **szakajtóruhával** volt kibélelve, belé lött rakva.*

A szakajtáskor lött a tésztábul kivéve a gyerököknek a kiscipónak való, mög a frissen fenékön sült lángosnak való tészta. Igöncsak ëgy hétre előre sütöttek, ezért volt az, hogy általában péntök volt a kenyérsütés napja, ami azt jelentötte, hogy a család nagyságától függően, ekkor 3-4 darab, kb. 3-4 kilogrammos könyér sült ki.

*A szakajtással ëgy időben lött begyújtva a kemöncébe. A kemönce fűtése általában ízikkel történt, és a jó kemöncébe 7 kéve íziköt köllött eltüzelni. Ami úgy történt, hogy az első kévét mindig a kemönce közepin, a többi kévét a jobb, illetve a baloldalba köllött égetni, mert így fült föl ëgyenletösen a kemönce. A fölfűtés akkor volt jó, ha a **szénvonóval** a kemönce alját végighúztuk és az szikrázott. Ilyenkor a parázs ki lött húzva, és a söprűvel ki lött a kemönce alja söpörve, és kezdődött a könyér bevetése, ami a szakajtókbul a sütőlapátra lött borítva, mögformázva, késsel fölhasítva, majd be lött tolva a kemöncébe.*

*Utoljára a cipók kerültek bevetésre, közel a kemönce szájához, mert azokat korábban köllött kiszödni. A **fenékön sült lángos**, ami szintén könyértésztábul volt, azt akkor sütötték ki, amikor a kemönce jó félfűtésben volt. Akkor a bent égő ízik kicsit beljebb lött tolva, és a nagy kerekre kialakított lángos oda, a kemönce szájába, a forró fenékre lött téve, ami elég gyorsan sült és, hogy në hólyagosodjon föl, ezért a gazdasszony a nyújtófával verögette sülés közben. Amikor a lángos mögsült, ez viszonylag rövid idő volt, ki lött véve és tejföllel, vagy olajjal lött mögkenve, és frissen el löhetött fogyasztani, ami igöncsak **früstökre** sült ki.*

A könyerek külön sültek, és eltelt kb. ëgy órányi idő, amikor a gyerököknek a kiscipók ki löttek véve, amit mán nagyon vártak. A gyerökök ilyenkor a cipót kettévágva gyorsan kiötték a belit, és tëfölt vagy zsírt kértek bele.

A könyerek közben mögsültek, és ki köllött szödni, ami ugyancsak a sütőlapáttal történt. A kemönce szájához előre készített vízbül ruhával mög löttek »mosdatva«, amitül a könyerek héja fényt kapott, majd a kisülés után az első étközésnél a gazda szegte mög a frissen sült, foszlós bélű könyeret, miután először Isten áldását kérve körösztöt vetött az aljára. Ezt még a reformátusok së hagyták el.

A kész könyereket hűvös kamrában tárolták, ëgy-ëgy erre a célra röndszörösítött abrosszal lëtakarva.

A könyérnek az utolsó morzsája is föl lött használva valamilyen formában, mert a könyérnek a sült héját mögkapták a kutyák, a morzsát mög a baromfiak."

VENDÉGLÁTÁS

Kérdő Szűcs Ernő szavait idézzük a vendéglátásokról:

„Amikor a gazdához vendégségbe érköztek, csak bicskát köllött magukkal vinni. Ha más nem, szalonna, mög könyér mindég került. A bicska viszont elmaradhatatlan volt a parasztembörtül. Az úgy hozzátartozott, akar a foga.

Hasonló vót a helyzet, ha napszámost vagy részöst fogadtunk. A munkásoknak mindég adtunk önni. A munkára érközőnek a tarisznyájában sohasë köllött ételt hozni, mert a gazda mindég adott. Ez elmaradhatatlan volt. A napszámbérbe a kosztot nem köllött belealkudni, mert azt mögëgyezés nélkül is adtuk."

A HÉTKÖZNAPI ÉTKEZÉSEK

A vásárhelyi gazdák étkezési rendjét szintén hagyományok, szokások alakították ki, és tartották igen merev keretek között. Vallomástevőink elsősorban a hétköznapi, a munkarendbe beleilleszkedő étkezésekről beszéltek szívesen. Az ő életükben ugyanis ez volt az egyik meghatározó.

A napi étkezési ritmusról és az étkezési szokásokról szintén Kérdő Szűcs Ernő beszélt:

„Röggel, amikor a jószág körül elvégződtünk, úgy hét óra körül ültünk lë röggelizni. Tejet, sajtot, túrút, szalonnát, könyeret, hagymát, paprikát csűvesen vagy szárítva törten, lëkvárt, disznóölés után hidegön hurkát, kolbászt, pöcsönyét, paprikást, sült vért raktunk a maradékbul az asztalra.

*Büjtkor – ez nálunk, reformátusoknál jóformán a nagypéntökre korlátozódott – főtt tojást, hajába főtt krumplit, **cibörét***, befőttet, tejet, sajtot, tëfölt, túrút, könyeret öttünk. Ekkor is jól belaktunk, mert a munkába nem volt büjt, oszt a szërszám nyelit nem löhet savón, vagy üres hassal emelgetni. Az volt a fontos, hogy zsíros, húsos étel akkor nem kerülhetött az asztalra. A tanyai embör a hallal mög nem vergődött.*

Az ebédnek röndösen déli 12 órakor az asztalon köllött lönni. Akarmilyen nagy munkába vótunk, akarmőre dógoztunk a fődön, ha a városbul odahallatszott a déli harangszó, lëtöttük a szërszámot, oszt »csülökre magyar!« Az ëgyetértésben élő házaspár között is veszeködés vót, ha késött az ebéd. Olyan kifogás nem létezött, amit a gazda indoknak elfogadott volna.[249] *Mindég főtt étel volt. Levesnek, főzeléknek, paprikásnak*[250]*, szóval mindönnek gőzölögni köllött, mert a langyos, fagyos ételt az asszony fejibe borítottuk vóna.*

[249] Betegség, nem volt elég idő, mást kellett végezni, nedves volt a tűzrevaló, váratlan vendég érkezett stb. nem lehettek kifogások.

Hétköznap két fogás volt. A leves elmaradhatatlan, mert nagyon szerettük, mög utána nem köllött annyit inni. Leves után vagy tészta vagy hús gyütt. Főzeléköt, tarhonyát, krumplit is sűrűn öttünk.

A vacsorára naplëmönte után került sor, amikor a jószágokat mögötettük. Mert ez volt a sorrönd: előbb a jószág ögyék, azután a gazdája!

Este 6-7 óra között vacsoráltunk, majd gyütt a jószágitatás. Csak azután húzódtunk be végleg a tanyába. Vacsorára szalonnát, sajtot, könyeret, tejet, gyümölcsöt, mög az ebéd maradékát öttük. Ámbár ez utóbbi nagy hiba volt, ezért csak ritkán került sor rá, mert az asszonynak annyit köllött ebédre főzni, amennyi akkor el is fogyott. A maradék prédának számított. Olyan is akadt, hogy pukkadásig tömtük a ***degeszt****. Azért, hogy në lögyön maradék.*

Majd elfelejtöttem, hogy röggelinél, vacsoránál szinte elmaradhatatlan volt a hagyma, mert a vöröshagymát, fokhagymát gyógyszerként öttük, nemcsak ízösítőnek.

A régi öregök télön csak kétször öttek. Ez még a múlt században[19. században] volt inkább. Mink mán naponta háromszor mögkövetöltük, hogy röndösen ögyünk.

A lëfekvés télön 8 óra körül volt. Nyáron változó volt. Aratáskor sokszor éjjel 11-ig is dógoztunk, hajnalban mög még pitymallat előtt 3-kor, de volt olyan, hogy 1-kor kezdtünk ***»högyölni«*,*** *hogy harmattal végezzünk, mert akkor nem pörgött ki a szöm.*

Vásárhelyön ritka volt az olyan gazdaság, ahun ëgyes családtagoknak, vagy a cselédöknek külön főztek. Általában ëgy tálbul öttünk. Annyi volt csak a mögkülönböztetés, hogy előbb a gazda szödött, vagyis a családfő. Csak a gyerökök öttek külön, a többiek ëgy asztalnál. A gyerököknek akkor së volt szabad övéshön látni, ha az öregök még nem kezdtek hozzá, bár az anyjuk hamarabb kiszödte nekik."

HETI EBÉDÉTREND

A vásárhelyi gazdacsaládban nemcsak a napi étkezésnek, de az ebédet illetően a heti menübeosztásnak is jól kialakult rendje, szokása volt. Erről két adatközlőnk emlékezését idézzük. Folytassuk Kérdő Szűcs Ernő szavaival:

„Hétfün valamilyen levest főztek, utána húst öttünk. Keddön is ez volt nálunk szokásban. Szërdán főtt tészta került az asztalunkra, amit tëföllel, lëkvárral, dióval, mákkal ízösítöttünk, ki mit termelt. Nem ëgy családban szërdán, szombaton lepényt sütöttek. Szombaton mindég öttünk lepényt. Ez elmaradhatatlan volt. A csütörtök, péntök déli ebéd nem különbözött a hétfütül, keddtül. Vasárnap csirkepaprikás főtt apróléklevessel. Gyakran sült húst is öttünk, amit zsírban töttünk el és ebédre kimelegítöttünk. Édösségnek utána rétest sütöttek vagy édös pogácsát."

Csorcsán Szűcs Mihály igen részletesen, nem csupán egy család heti ebédétrendjét foglalta össze:

„A vásárhelyi parasztok olyan sok baromfit tartottak, hogy a ***Haltérön*** *4-5 hosszú sorban álltak a kocsik az eladó jószággal. Mindön piacra hoztak aprójószágot eladni,*

[250] Kivétel csak a hideg paprikás, kolbász, hurka és pecsenye lehetett reggelire és vacsorára. Ebédre nem fogyasztottak hideget.

egész kocsidërëkkal. Ez az étközésön is möglátszott. A tanyai paraszt nemcsak akkor ötte a baromfit, ha vész járt köztük.

Hétfün vót röndszörösen a nagymosás. Ekkor babot vagy paprikás krumplit főztek. Hús nem mindég volt, ha raktak, füstölt hús került belé. Olyan is volt, hogy hagymás, tojásos levest öttünk kimelegített sült hússal. Amikor mán a ***székbül*** *röndszörösen vásároltunk, marhahús szeletöt hoztunk. Vasárnap délben jó erős leves főtt belüle tésztával. Másnap a kifőtt húst vöröshagymával mögdínsztölték és bab-, borsófözelékhön öttük.*

Keddön baromfit vágtunk. Ha volt, főleg galambfi került az asztalra. Gyönge, finom húsleves lött belüle tésztával.

Szërdán ***száraztésztát*** *főztek.* ***Dörölyét***** vagy* ***csíkra metélt tésztát****, amit lëkvárral, túrúval, tëföllel, mákkal, dióval kevertek.*

Csütörtökön húsos nap volt. Mögint fazékba került a baromfi: vagy csirke, vagy galamb.

Péntökön piacoztunk. Igön gyakran elmaradt a főtt étel. Tejet, szalonnát, kolbászt, könyeret, hagymát, ëgyszóval szárazat öttünk. Kendőbe kötötte az asszony, oszt vagy a kocsi mellett falatoztunk, még árultunk, vagy a kocsin, amég kifelé ballagtunk.

Tuggya, úgy monták, hogy »– Jó gazdánál a dolog, mög az avas szalonna sohasë fogyott el.«

Szombaton sült tésztát öttünk. Lepényt, pitét, kalácsot, kiflit, mikor mit. Leves nem mindég volt hozzá, vagy csak ***rántott leves****.*

Vasárnap tyúkot főztek paprikásnak, az aprólékábul volt a leves. A paprikáshon galuskát szaggattak.[251]

A röggelik és a vacsorák közt, tudja nem igön volt különbség. Leggyakrabban könyérrel tejet, szalonnát, túrút, tëfölt öttünk, vagy az előző déli maradékot.

Pálinkát, bort mink csak alkalmanként ittunk. Legtöbbször valami eseményhön volt kötve. A dohányzást a család tiltotta. Azért valamit színni köllött. Dohány helyött a krumpli szárát, levelit, a meggyfa levelit, ***kukoricaselymöt*****, fekete nadályt tömtünk a cserép-pipába."*

ÜNNEPEK ÉTKEI

Csorcsán Szűcs Imre idevágó versét idézzük:

„POHÁRKÖSZÖNTŐ

Tiszta, fehér abrosz
került az asztalra,
Jóanyánk és nejem
névünnepe van ma.

[251] Tojással, sóval összegyúrt lágy tészta volt, amelyet evőkanállal forró vízbe szaggattak ki és főztek meg. Olykor összevágott petrezselyem zöldjét is kevertek bele. A *nokedli* vendéglők körettésztája volt, amely jóval kisebb falatokból állt, utóbb félgépi, gépi úton állították elő.

Van-e nagyobb öröm,
lehet-e képzelni,
Mint jó édesanyát,
hitvest ünnepelni.
Nagy a mi örömünk,
ki osztozik abban,
Fogjon poharat most
mind egy gondolatban.
Hogy együtt lehetünk,
Istené a hála,
Áldást is Ő adhat
minden Lídiára.
Ünnepeltjeinkre sok-
sok áldást kérve,
Nézzünk mindnyájan
a pohár fenekére!

1956. február 12."

Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia így foglalta össze az ünnepekkor készített legfontosabb ételeket:

„Új évkor rétest sütöttünk: mákosat, diósat és túrót. A túrós volt a legkapósabb. Volt kocsonya is ezön a napon.[252]

Húsvétra főtt sonka volt keményre főzött tojással, frissen reszelt tormával. Vágtunk aprójószágot is. Az asztalon volt a sonka. Vágtunk belűle. Üres, mákos, diós kalácsot, linzert, apró édös süteményt sütöttünk. A piskótát vajjal töltöttük mög.

Pünkösdre tyúkot vágtunk.

Karácsonykor disznóvágás volt. Tőtött káposzta, paprikás, sült hurka, kolbász, pecsenye. Sütöttünk kalácsot: üreset, ***dúcot****, mákos és diós tekercsöt, mög apró sütemé-nyöket.*

Szilveszterkor tyúkhús volt, disznóhús és különféle rétesök.

Névnapra azokat készítöttük általában, amiket karácsonyra. Aratáskor, ha délben tyúk volt, este töklevest főztünk ***kőtt tésztával****, vagy főtt tésztával, dörölyével, gombóccal, mikor mivel, mög almával. Ha ebédre volt tészta, akkor este hús került. A vacsora is főtt étel köllött, hogy lögyön, délután 5-6 óra között. Adtunk még füstölt húsbul készítött paprikást is. A* ***származát*** *nagyon szerettük, főleg disznóvágás után, télön főztük. Löhetőleg sokat főztünk, hogy jóllakjunk.*

Csépléskor ezöket attuk: birkahúst ***keménytarhonyával****. Tyúkpaprikást. Volt almaleves, kőtt tészta, kifli, és dúcok, mög* ***tökkáposzta főzelék****."*

[252] A sertéshús evésének különben is babonás jelentősége volt, mert azt tartották, hogy „a disznó előre dúrja a szöröncsét", ezért kell enni, de baromfit nem szabad, mert az „hátrafelé kaparja."

Ezután kérdések következtek az egyes fogásokról. Tolnai Lídia így beszélt róluk:

*„Az ünnepi leves mindég **csigaleves*** volt tyúkhússal. A köret hiányzott. Könyér volt, mög savanyúság a paprikáshon. Savanyúságot adtunk a paprikáshon uborkát, véralmát vagy tőtött paprikát. A sült húshon befőttet*[253] *bontottunk."*

Az italok fölszolgálását alkalom szerint két csoportra osztotta. A munka „ünnepeire", és a nagy egyházi, állami ünnepnapokra.

„Aratáskor, csépléskor, disznóvágáskor pálinka dukált. Pálinkát gyakran ittak röggel éhgyomorra is, volt, aki egészségügyi okokbul fogyasztotta. Nagy ünnepökkor bor volt. Üdítőital az nem volt, ritkán szóda került."[254]

A gyümölcsökről szólva elmondotta:

*„Keveset fogyasztottunk. Dinnye volt legtöbb. A szőlőt vöttük. Akadt még noszpolya, vajalma, cukorkörte, parasztmeggy, korai cserösznye, **bisalma*** és **pocokkóty***. Apám röggel elöl mönt a dinnyeföldön, oszt mögállapította, hogy melyik dinnye az érött. Mink toltuk utána a tajicskát, oszt beleraktuk azt, amelyiket apánk mögmutatott."*

A terítésről ezeket beszélte el:

*„Hétköznap **viackos vászon**, ünnepkor abrosz volt az asztalon, házi szövésű, majd fehér kockás, gyári damaszt. Mélytányér volt a leveshön, paprikáshon. Lapos tányért csak a sült húshon adtunk. A dörölyéhön, sült húshon, paprikáshon volt vëlla. Kalánnyal a levest, főzeléköt öttük. Kés volt a húshon, könyérszeletöléshön.*

Csontos tányért csak ünnepnapon töttünk az asztalra, hogy në rakják rá a fehér abroszra. Szalvéta az nem volt. De ünnepkor néhány szalvéta-kendő volt az asztalon kéztürléshön. Ezt közösen használtuk. Virág, gyërtya, dísz nem volt az asztalon. Ajándékozás së volt. Ezök amolyan úri nyavalyának számítottak. Fogpiszkálót gyufaszálbul csináltunk.[255] *A tésztához kistányért adtunk, de ezök a szokások mán a második világháborút mögelőző években kezdtek kialakulni.*

Fűszerök közül bors, só volt az asztalon. Fűszertartónk volt, vagy ëgy kistányéron elválasztva voltak a fűszerök. Volt köménymag, kapor, babérlevél, sáfrány és sárgarépa lëreszelve, zsírban dinsztölve szép színt adott a levesnek. A krumplilevesbe, főzelékbe röndszörint babérlevelet töttünk. Kapor került a szószba. A gyökeret, zellert levesbe raktuk. Az almalevesbe szögfűborsot. Az asztalra őrölt borsot és piros paprikát töttünk.

Kávét, tëát nem főztünk. Tejeskávét azt ittunk. Az italhon mindönki kapott külön poharat. Készletök nem voltak. A poharakat darabszámra vöttük. Ahány pohár, annyiféle volt sokszor.

Az asztal lëszödésihön vájdlingot hoztunk be, abba raktuk bele a mosatlant, a poharakat a zsíros edényöktül elkülönítve. Előbb a poharakat mostuk el. A mosogatóvízbe sömmit së töttünk. Jó meleg vízzel mosogattunk, hogy lëvigye a zsírt.

---

[253] A férfiak többnyire a mag nélküli, nagy falós gyümölcsöket: sárgabarackot, körtét szerették, a nők és gyerekek pedig az ízesebb meggyet, cseresznyét, szilvát.

[254] Érdekes, hogy a sörivás nem volt divatos, szinte megfeledkeztek róla, pedig a feudalizmusban gyakran főzték otthon is, a kocsmákban pedig rendszeresen fogyasztották. A sörivás újra a szövetkezetbe lépést követően kezdett terjedni, amikor állami ünnepeken, május 1-én, zárszámadáskor, nyugdíjasok napján az olcsó söröket szolgálták föl.

[255] Láttunk olyat is, hogy takarításra használt cirokseprűből húztak ki egy szálat és azzal piszkálták a fogukat.

A maradékot, ami fölhasználható volt, eltöttük, oszt legközelebb mögöttük. A hulladékot, ***ételíziköt***** a moslékba raktuk vagy a kutyák ötték mög.*

Tavasszal sokat pattogtattunk kukoricát. Télön mög kukoricamálét, ***csíramálét***** öttünk vagy* ***pulickát****. Sütöttünk tökmagot. Ezök vótak a csömögék."*

Lakatos Tóth Ferencné Tóth Magdolna (1852–1952) Tanya 1360. szám alatt lakott, 4 elemit járt. Férje ács és 14 holdon gazdálkodó parasztember volt. Az asszony ránk maradt naplójában, amelyet 1914–1918 között írt tele, dalok, versek és ételreceptek voltak. Utóbbiak közül idézünk néhányat:

„dara koczka

tejet felteszük anyit amenyit akarunk és aban teszük [a] czukrot anyit hogy édes legyen és mikor fő lehet teni bele riskását ha van vagy grizt anyit hogy jó kemény legyen és azt meg kel főzni és amikor meg fő lehet hagyni egy kicsit hűl[ni] és asztán kiteni jó lisztelt asztalra és unyi vastagra elnyujtani és megkel jol lisztölni és ugykel darabolni és aztán tojásban megkel mártani és foro sirban kikelsűtni és asztán czimetes czukoral[256] *lekel jol szorni aztán lehet eni vége.*

hadi csilag

$^{3}/_{4}$ kilo lisztet 20 deka szílva vagy bármilyen lekvár jó szétkel azt dörsölni a lisztel es $^{1}/_{4}$ kilo porczukrot kel beleteni 2 tojás sárgáját kelbeleteni és egy kis szoda bika bonátis kelbeleteni és eszt öszekel dolgozni és anyi rumot vagy pálinkát kelbeleteni, hogy tulkemény nelegyen és osztán kikel nyutani és különféle formával ki kel szagatni és asztán a tepszit kikel lisztelni és ugy kel kisűtni depuhára kel kisűtni és vége van.

Perec

10 tojás 12 kanál tejfel és a savát meg hagyni és öszekeltőrni és kézzel és asztán lisztet teni bele anyit hogy ojan legyen mint a táska, és asztán meg gyurni jól és asztán kiteni aztalra és nyujtofával megverni ugy hogy a tészta hojagos legyen és asztán fogni kel csinálni és asztán ki kel főszni foroviszben kikel sütni és ugy kel meg öni vége van.

vágot leves

félkilo juhus tüdővel és májal és megkel főszni sződcségel és hameg fő akor lehet szűrni és egy kis rántás kel néki csinálni és a rántáshon egykis foghagymát kel vágni aprora és egy kis vörös hgymátis és egy kis petresejmetis kelvágni és asztis belekelteni és egy kis paprikátis és tojást kel főszni és megkelvágni aprora a tüdőtis meg a májatis és mikor meg van vágva akor őszelehet teni egyben és ha a leves a rántásal meg fő akor rákel a tüdőre meg a májra dűteni és ugy kell tálalni és egykis borsotis kel teni bele vége van.

[256] Cimetes = őrölt fahéj cukorral keverve.

piritot szárasztészta

túru tejfel tojás és a fehérjit fölverjűk és ugy teszűk bele és egy kis czukrotis teszünk bele és asztán ugy kelősze vegyiteni és édes legyen és a sűtőt kikel siroszni és kikel prészliszni és a szegész édeségét fölkel keverni egy kís síros száraztésztával keverni és ugykel a sűtőbeteni és megkel egy kicsit pirítani végevan."

KÜLÖNÖS SZOKÁSOK

Az alcím után rögtön meg kell jegyeznünk, hogy az itt leírt szokások nem különc magatartást mutatnak be, és csak nekünk különlegesek, akik e parasztvilágból kívülállóként visszatekintünk rájuk. Igaz, hogy a leírt szokások nem voltak általánosan elterjedve; gyakorlatukhoz nem volt minden parasztnak érzéke. Ezek a tevékenységek mégis az elmúlt gazdakultúra részei, és hiba lett volna könyvünkből kihagyni.

IDŐJÓSLÁS ÉS MEGFIGYELÉS

Minden határban élt egy-két olyan gazda, akinek érzéke volt az időjósláshoz és pontosabban megmondta az elkövetkező nap vagy napok időjárását, mint a műszerek. Ezek az emberek kint éltek a természetben. Állandóan figyelték. Minden kis változást fölismertek. A nemzedékről nemzedékre szálló tapasztalatok alapján értékelni tudták, és előre megjósolni a várható időjárási fordulatokat.

Kérdő Szűcs Ernő így idézte egyik ősének szavajárását, amely a mai napig elfogadható valóság:

„Ha elmúlnak Mindönszentök, jó időt në várjanak, kendtök, vagy mindég szélnek mönnek kendtök!"

Csorcsán Szűcs Imre összefoglalta saját megfigyeléseit:

„Ha a tyúkok időben nem ültek be, akkor eső következött. Ha a nap az ég alján nagyon vörös volt alkonyatkor, másnapra szél kereködött. Ha a szél télön elállt, utána mögfagyott."

Csorcsán Szűcs Mihály részben a saját megfigyeléseit, részben az elődöktől szerzett tapasztalatokat beszélte el. Minden dátum a fejében volt, följegyzéseket nem készített.

„Ha az égön homály, »vízfolyás« volt látható, akkor harmadnapra eső lött. Amikor azt mondták az öregök, hogy »kimönt az ágyás«, az azt jelentötte, hogy vége volt az aznapi nyomtatásnak, vagyis mán nem ágyaztak rá a ***garmadára*** *és a lovakat akkor éjjelre elengedték legelni. Az a szömély, aki a lovakra fölvigyázott, a csillagokat figyelte, és azokbul állapította mög az elgyüvő időjárást, hogy zavartalan lösz-ë a betakarítás?"*

„Az 1863-as évben nem esött ölég eső. '904-ben is csak télön esött és a rágyüvő áprilisban mán akkora göröngyöket vetött az eke, mint a könyér. A földutakon olyan nagy volt a por, hogy a lovak térdig jártak benne. Ha a szél fölkavarta, fölhőként szállt, nem volt érdemös belekeveröd ni.

'905-ben ölég sok eső volt tavasszal, mert mindönnap volt ëgy kis ***zuhancs****. A kukorica magasra nyőtt, de mire csűvet köllött vóna hoznia, mán aszály vót, és olyan vékony, kicsi lött a termése, mint ëgy embörujj.*

‘24-ben, július dërëkátul szeptemberig, Kisasszony napjáig esött. Olyan habarék volt az utakon, hogy a lovak abban is térdig jártak. Azután a következő év tavaszáig nem esött eső.”

Nagy Pál gazda naplója különleges tárháza a meteorológiai megfigyeléseknek. Fia, Nagy Sándor tovább vezette, így közel 100 év időjárását rögzítették. Közülük is kiemeljük a különleges, de igen gyakori szokásként, december 13-án, Luca napkor elkezdett időjárási naptárokat, amelyeket 12 napon keresztül, gyakorlatilag karácsonyig vezettek. Minden nap az év egy-egy hónapjának felelt meg. Amilyen volt mondjuk az 5-ik napon észlelt időjárás, úgy vélték, hogy olyan lesz az a hónap, vagyis az ötödik, május hó átlagos időjárása is. Nagy Pál naplójából bemutatunk két év „Luca naptárát”:

„1890 évben,
Luca naptol Karácsonyig, 12 napig a milyen idő volt.
Dec. 13ikán Szom[baton] hideg csendes idő.
14. Vas[árnapon] hideg, szeles, tiszta hideg idő este elborult.
15. hétfü. hó eset egy kicsi hideg idő volt.
16. Kedd dél előtt gyengült és ho esett egész nap.
17. egész nap permetező hó eset este el kezdett egész jol esni
18. és egész nap csendes nagy hó esett fél lábszárig érö.
19. ismét ho esett csendes enyhe idő.
20.ik. egész nap ködös eső esett.
21. regel hideg nappal enyhe idő.
22. regel fagyot délre tiszta napos idő.
23. fagyott nappal enyhe idő
24. regelre ho eset egész nap ködölt enyhe idő volt.”

Itt még egy megjegyzését idézzük:

„1891. ev Gyertya szentelő napján nem sütött ki a nap borus idö volt.”

*

„1897ik évbe Luca naptol Karácsonyig milyen idő volt[?]
1. nap. Lúca nap. Hetfűn reggel ködös délbe szeles felsö köd.
este ködös csendes lágy idő volt.
2. kedd. Csendes lágy [idő] változva majd derült, borult.
3. szerda. lágy idő napos tiszta hó el olvadt mind
4. Csüt[örtök]. Lágy enyhe idő felső köddel.
5. Pént[ek]. Nagy köd élyel esett a köd mindég mint sürü esö
6. Szom[bat]. Általános ködös ködölös essö.
7. Vas[árnap]. Köd esö lágy idö folytonosan.
8. Hétfü reggel fagyott este hó esett kevés
9. Kedd. Hideg szél napos tiszta idő
10. Szerda hideg tiszta napos idö
11. Csüt[örtök]. Nagy hideg szeles idö
12. Pént[ek]. reggelre hó nappal bórús.
Karácsony napján esett a hó.”

*

Nagy Sándor naplójából néhány kivételes időjárásról szóló följegyzést idézünk:

„1933 év.

Olyan szárazság volt az egész cséplés alatt nem kaptunk esőtt.”

„1936 év.

Jan. 3. 4én Fránkiéknál ástam a kis lányok mezitláb kint szaladgáltak délbe mikor ettünk Sarolta és Toth Pista nagy kabátot leterítették ott deleltek a legyek repkedtek és dunogtak föld uton kemény út volt a buzák is mos[t] kelnek.”

„1940 évben.

A tél megkezdődött dec 21én és egyfojtában tartott március 21ig. még pedig mindég nagyon hideg volt. Ezen a nyáron nagyon sok eső volt és olyan vízek melyre 100 év óta nem emlékeznek.”

„1943 év.

Nagyon szép tavasz vólt korán el vetettek mindent de aztán szárazság következett május utolja nagyon esős azután olyan szárazság egész nov. 9-ig nem volt beszámító eső.”

„1970 év.

IV. […]két nap sem vólt jó idő egymás után.

V. 14.én este jöttek meg Makorol Kocsisék árviz elöl menekültek és Június 1. én mentek vissza. Az egész város tele vólt menekültekkel. Makó[iakkal,] Földeák[iakkal] és Leleiekkel. kb. 14 ezer [ember] volt[…]

Szegednél 980 centi vólt a víz ami még soha sem vólt. Junius 25 után meg állt az eső és Júl. 15ig nem vólt már a földek nagyon kiszáradtak. Mert nagyon melegek is vóltak. 30 - 32 fok.

Az aratással augusztus 20. csak felibe vóltak a Lenin MTSZbe[n].”

*

A hagyományos parasztélet nemcsak a meteorológiai megfigyelések és az időjóslás terén mutat különös szokásokat. Ezek kesztyűujjszerűen belenőttek ennek az életrendnek minden hajtásába.

„FÖLDMÉRÉS”

Kérdő Szűcs Ernő egy különös ”földmérési” eljárást beszélt el:

„1850-ben második Kérdő Szűcs Pétör öregapám halála után, István testvérbátyja úgy osztotta el a földet kétfelé, hogy a szekérbe ökröket fogtak. A kerékre piros kendőt kötöttek. Torony iránt, egyenest végighajtották az ökröket a táblán, oszt mögszámlálták, hogy hányat fordult a kerék. Azután visszafelé is mögtötték a fele utat és a táblát széltibe mögfelezték. Hat ökröt fogtak az ekébe és a felezővonalon mezsgyét húzattak velük a Könyere-laposig.”

„HÍRVIVŐ”

Ugyancsak Kérdő Szűcs Ernő beszélt el egy különös szokást, amelyet foglalkozásszerűen űztek az első világháborúig:

„A Monarchia alatt hosszú volt a katonaidő. 8-12 évet is szolgáltak. Sok legényt a család mán el is felejtött. Ha messze, idegöny országba állomásoztak, hetekig möhettek vóna, amég mögtalálják. A hosszú távollétöt nem engedte mög a gazdálkodás.

Volt olyan embör, aki abbul élt, hogy a család mögfizette, és a hosszú katona idejit töltő fiúkat fölkereste. Az ilyen embör tarisznyával, bottal, szűrrel nekivágott a világnak. Mindég gyalog mönt. Hírt vitt hazulról, és hírt hozott haza a katona fiúkrúl. Ezért a szolgálatért sok pénzt fizettek neki."

GAZDÁK ESZTÉTIKAI ÉRTÉKELÉSE

A vásárhelyi parasztság más szokások szerint alakította ki sajátságos esztétikai normáit, mint a társadalom egyéb osztályai és rétegei. Természetesen egyénileg ebben is voltak különbségek, mégis igen egységes kép alapján ítéltek, amelyet Kérdő Szűcs Ernő így foglalt össze:

„A paraszt hát maga vót a természet. Földdel, vízzel, álatokkal, növényökkel élt ëgyütt. A természet szépségeit nem úgy látták, mint a költők a versökben. Ha sütött a nap, nem vót különösebben szép. Benne éltünk. Nem volt föltűnő.

Köztünk az volt a szokás, hogy a gazdasági szépségre figyeltünk. Szép volt a zöld vetés, de nem a színe miatt, hanem azért, mert könyér lött belüle. Szép volt a kukorica, mert möghízott tűle a disznó. A szép időben is a termés gyarapodása tetszött.

A cifraságot a ruhákon vagy a használati tárgyakon szerettük, de módjával! Végh János dédapám, aki kurta nemösnek mondta magát, a bűgatyára is rákötötte ősei kardját, úgy cifrálkodott.

A férfiak szerették a zsinórokat, rézcsatokat. Ez a hátaslovukon is möglátszott. A nőknek is a nyalka, jól öltözött férfi köllött. Azt tartották, hogy az olyan asszonyt nem löhet mögszólni, aki a szömit a férjinél jobb vágású embörre veti, csak azt ítélték el, aki az uránál hitványabbal állt szóba."

Kiss Lajos néprajzkutató adatközlői szerint ilyen volt a vásárhelyi szép asszony:

*„[…]az asszony szép, **badárjárású**, mejjes, faros, olyan mint a tőtöttgalamb, a telitestű, sűrűbélű, szögényembörnek való[…]"*[257]

Hasonlóképpen vélekedtek a gazdák is. Az „ëgyszálbél" vékony asszonyt nem tartották csinosnak. Úgy mondták, hogy ők még egyetlen „dëszkára" sem hallották azt mondani, hogy „de szép sovány", míg a telt idomút mindig úgy dicsérték, hogy „de szép kövér".

Kérdő Szűcs Ernő így foglalta össze a női ideált:

„A gazdaembör szerint ilyen volt a szép asszony: barna vagy fekete hajú, piros arcú, fekete, szúrós szömű, erős, vastag, fekete szömöldökkel, kövérkés, a lába, főleg a combja vastag, fölül összeérjön. Lögyön mögtermött, nagy mellű, jó faros."

(Megjegyezzük, hogy a gazdaasszony férfiideálját a *„Szerető külseje"* c. alfejezetben ismertetjük.)

[257] Kiss L. 1955. 229. 480.

13.
KÜLÖNÖS PARASZTOK – FURCSA SZOKÁSOK

A szocionéprajzi, kultúrantropológiai kutatómódszer egyik hibája volt eddig, hogy csak ritkán és kevés adattal gyűjtötte föl mindazt, ami a vizsgált közösség életmódjától, viselkedésétől elütött. A furcsa (deviáns[258]) szokások és egyéniségek többnyire a folklórban kaptak helyet: boszorkányok, mérföldeket lépő óriás, csillagszemű juhász, fanyüvő vagy egyéb mesés lények, és a hozzájuk fűződő hihetetlen történetek formájában. Eurázsia-szerte csupán legendák a farkas- és medveemberek, akiket nőstény állatok neveltek csecsemőkoruk óta, és a 18. századi magyar Hanyi Istók története is erősen folklorizálódott.

A parasztság különös történeteinek megőrzése során a folklórrá válás vagy végleges eltűnés előtt most van meg az utolsó lehetőségünk[259], hogy meglássuk a valódi arcát azoknak, akik köztünk jártak és éltek, csak némely vonásaikban elütöttek sors- és kortársaiktól.

Az itt sorakozó jellemek, arcok, történetek önmagukban egyedi furcsaságok, de a fejezet végén mégis összeáll a kép, hogy ez az egész „különc világ" nagyon is része volt a hagyományos paraszti társadalomnak. Az szülte és éltette.

A *samanizmus* által tárgyalt magyar *táltosok* tevékenysége: a gyógyítás és rontás, a révülés során találkozás az al- és túlvilág ártó, illetve segítő szellemeivel, az elhaltakkal történő kapcsolatteremtés stb. a kereszténység fölvételét követően, a pogány és barbárként számon tartott sámán-istenhit tűzzel-vassal való üldözése és irtása következtében – különösen a puritán nézeteket valló protestáns Délkelet-Alföldön – szinte kiveszett.

Hódmezővásárhelyen suttogtak ugyan arról, hogy a 18-19. században különös, magányosan élő emberek holdfényes éjszakákon, misztikus szertartások során pl. Kishomok árnyas fái alatt fehér lovat áldoztak, de ezeket a történeteket semmivel sem sikerült bizonyítani – hasonlatosak a minduntalan föllángoló, a város alatt és határában állítólag egykor húzódó alagutak történeteihez –, és inkább újságírói fantáziálásra vallanak. Ugyanakkor Plohn József fotográfus még a 19-20. század fordulóján fotózott „füves asszonyt"[260], aki a környéken gyűjtött gyógynövényeket a hátán lévő kosárban vitte eladni, és a megnyerő vagy pénzes vevőknek a saját receptjeit is elmondta.

A boszorkányvilágban a népi orvoslás: a gyógyítás és megrontás, a szerelmi bájital készítése éppúgy benne volt, mint a telepátia, lélekvándorlás, a legbonyolultabb lélektani és érzelmi megnyilvánulások. Boszorkányszombati orgiákon az ördöggel kellett elhálni, saját gyermekük szívét megenni, és a „tudományt" megszerezni. Ezekben a történetekben és a kínvallatásokkal vagy megfélemlítésekkel kikényszerített vallomásokban a tudatlanság, az elmaradottság; a természettudományok akkori fejletlensége következtében kialakult és

[258] A deviancia köztünk van, még akkor is, ha szemérmesen nem veszünk róla tudomást, vagy mint tőlünk távol álló magatartásformát elutasítjuk. Ugyanakkor a társadalmi liberalizmus a 20. század második felében az addigi polgári prüdériát a kultúrállamokban alaposan föloldotta, és a felelősség terhe alóli felszabadítással teret adott a legkülönbözőbb megnyilvánulásainak.

[259] 1980 körül, amikor ezt az anyagot gyűjtöttem, még éltek olyan idős emberek, akik a különös történeteket el tudták beszélni. (Azóta újabb nemzedék nőtt fel és elődeik végleg kihaltak.)

[260] Néprajzi Lexikon. 2: 1979. 247.

rögződött tévhitek, történelmi, társadalmi gondok, feudális elnyomorodás egyaránt érvényesültek.

Ezek többé-kevésbé ismert sémák. Eddig 30 boszorkánypört ismerünk. Mégis, van valami megoldatlan varázsa a vásárhelyi boszorkányságnak. Az, hogy a bennük rejlő kérdéseket egyértelműen a természettudományok sem tudták tisztázni; belőlük sok mindent ma sem tudunk magyarázni. Minél mélyebben közelítünk hozzájuk, annál több az értetlen talány. Az akkori gazdák, emberek is észben tartottak némely misztikus, babonás hiedelmet, amelyet utódaik később elfelejtettek.

A 18. században ezek a tudatlan parasztemberek sok mindent „megoldottak", vagy tudni véltek a maguk primitív eszközeivel és szemléletével, aminek ma a modern műszerek és vizsgálati módszerek birtokában sem jutunk a nyomára. Az agykutatás csak a 20. sz. második felében lendült föl. Még mindig értetlenül állunk sok olyan különös jelenség előtt – *déjà vu*, jövőbe „látás", a klinikai halál állapotában történő, illetve testen kívüli észlelés stb. –, amelyeket jelenleg még az agytevékenység ismeretének hiányosságai okoznak. Akik az átlagos parasztvilágból így vagy úgy kitűntek, sarlatánkodtak, az általános irigység és gyűlölet hatására előbb-utóbb boszorkány hírébe keveredtek, majd üldözöttekké váltak.

Elgondolkodtató, hogy Schram Ferenc[261] hatalmas anyagot földolgozó okmánytárában, a Csongrád megyei boszorkánypörök alatt főleg olyan pereket közölt, amelyeket a Károlyi család úriszéke[262] elsősorban Vásárhelyen tárgyalt. A boszorkányság vádjával vizsgáltak és elítéltek zöme is vásárhelyi születésű, vagy akkor éppen itt lakott. Többnyire gazdák voltak, illetve gazdacsaládból kerültek ki, vagy ezernyi szállal kötődtek a gazdavilághoz. A vásárhelyi boszorkánypörök leírása a háromkötetes munkának talán az egyik legizgalmasabb, legtöbb megfejtetlen, misztikus kérdést tartalmazó anyagát foglalja magában.

Kérdő Szűcs Ernő elődei – mint a város egyik legrégebbi gazdacsaládja – megőrizték annak a Kántor Katának[263] az emlékét, akit Vásárhelyen valószínűleg az utolsók között égettek meg.[264] Vallomástevőnk így emlékezett meg róla:

„Kántor Kata a nagynénjitül, az Új utcábul – amely ma a Klauzál-Mátyás utca környéke – mán jócskán éjszaka, úgy 10-11 óra körül gyütt hazafelé. Az a kis ház volt az üvék, amelyik a mostani múzeum mellett, a Deák Ferenc utca, Szegfű utca sarkán állt.

Szigorú röndölet volt arra, hogy sötétödés után az utcán sönki së közleködhetött, csak a strázsának beosztott, fegyverös bakterok, akik az éjszaka nyugalmát őrizték. A bakterok elfogták Kántor Katát, és mögkérdözték tűle, hogy »– Hun losringoltál?«[265]

---

[261] Schram F. 1970. 1: 225-348.

[262] CsML. SzF. IV. A. 53. fond. (Módomban állt a levéltárban őrzött eredeti jegyzőkönyvek dobozolt aktáit éppúgy tanulmányozni, mint a Prot. Crim. és a Prot. Dominale köteteibe bekötött, zömében másolati peranyagot. Schram egyébként kitűnő munkájából több apró, olykor fontos részlet kimaradt, és ez a két anyag összevetésének hiányából következhetett. A dobozolt anyag ugyanis, nehezebb kezelhetősége miatt akkor még nem került mikrofilmre.)

[263] Tóth Mihályné Kántor Kata pöre: Schram F. 1970. 1: 238-240. (Kérdő Szűcs Ernő nem ismerte a Schram-gyűjteményt.)

[264] „Deliberatum est (= határoztatott; ez az ítélethirdetés): lefejezés után máglyán égettessék meg." 1732. nov. 12. (Schram F. 1970. 1: 240.

[265] Losringol = lófrál, kujtorog, tekereg, nem jó úton jár.

Kata gyanúba keverödött, mert éjszaka csak olyan nő járkál, aki tisztösségtelen dolgot művel. Bevitték a tanácsra, oszt bíróság elé állították. Három tanú ellene vallott, hogy mögrontotta a tehenit. Ëgy tabáni asszonyhon holdvilágnál, a kulcslyukon mönt be, és az orvosságát kicserélte. Az asszonyt a nyavalya törte.

Kántor Katát boszorkányság miatt halálra ítélték, és a Csúcsban, a Szent László utca végin, nádmáglyán még aznap elégették."

A következő történetben, amely a 19. század közepére kalauzol vissza bennünket, a boszorkány már kísértetté szelídült. Kérdő Szűcs Ernő erről így emlékezett:

„Kossuth felesége, Meszlényi Teréz atyafiságban állt a vásárhelyi Meszlényiekkel. Közülük való volt Hódi Péterné Meszlényi ***ángyó*** *is. A rárósi úton, a könyere-parti oskola szomszédságában épült a tanyájuk. (Utóbb Karancsi Dániel*[266] *tanyája volt.)*

Az embörök gyakran villogó fényöket láttak imbolyogni a könyerei kótyvány nádas vidékin. Meszlényi ángyó kifúrt tököt rakott a fejire, és a tökbe gyërtyát gyútott. Átgyütt a Könyerén. A zsombikosban magas gólyalábon járt, azért nem süllyedt el. Mindég a Szűcs tanya felé gyütt. A Kincsös temetőhön járt. Annak az árkábul ijesztgette a tájék népit.

Kérdő Szűcs Mihály gazda vasárnap este a rárósi úton mönt kifelé a városbul. Bajmóczi Sándor éves bérös ***kallantyult***** a tanyában, a kisszobában. Nagy ijedten bevágódott hozzá Kérdő Szűcs Mihály, és mondta, hogy »– Gyün a kísírtet a f…ig érő* ***zsombikon***** körösztül!« Amikor beért a kísértet a tanyaudvarba, még az itatóvályút së kerülte mög, hanem átugrotta. A bérössel lóháton utána möntek, de a Veréb Csárdánál nyoma veszött.*

A környékbeliek úgy féltek tűle, hogy még a saját családtagjukat së merték a tanyába beereszteni, ha este kopogtak be hozzájuk.

A Vacsi-tanyán mög éppen kukoricát fosztottak, amikor a kazal mögül mögjelent a kísértet. Az asszonynép sivalkodva berohant a tanyába, és magára zárta az ajtót. A férfiak az istállóba szaladtak, és ők is magukra húzták az ajtót.

A kísértet sokszor ëgy hónapig së jelentközött. Úgy lött a dolognak vége, hogy a Kincsös temető árkában ëgy embör bújt mög, amikor arra járt a kísértet. Az egész boszorkányosdit csak ***fabibliának***** tartotta. Amikor odaért hozzá, hirtelen kiugrott, és a kapájával odacsapott a lábára. Nagyot koppant a falába. Lëesött és könyörgésre fogta a dolgot, hogy në bántsák. Mikor mögszólalt, azt mondta először, hogy »– Jaj, Istenöm!«*

A kísértet hiába könyörgött, a paraszt nyakon csípte, és bevitte a rendőrségre. Ott nem bántották, mert az ijesztgetésön kívül kárt nem csinált. A kísértet ögyébként nagyon ***gyakos asszony***** híriben állt. Jóban volt a bérösivel is, aki fölvágott a gazdaasszony-kapcsolatra. Meszlényi ángyó a rendőrségrül a Lévai utcába mönt, ott volt házuk. Többet sohasë járt vissza kísérteni. Három lányt szült."*

A többi különös személy zömmel a 19. század végén, a 20. század elején élt. A legtöbbnek a cselekedete, életének egy része különc kópéság volt, a régi hagyományok megcsontosodott őrzése, amely akkor már nevetségessé vált; vagy ízig-vérig vaskos, vérbő parasztmagatartást tükrözött.

Közülük is kiemelkedett Maczelka József nagygazda. Korának egyik legérdekesebb és legellentmondásosabb parasztegyénisége volt. Rendkívül szorgalmas, igyekvő, takaré-

[266] Földvári L. 2003. 60-67.

kos, római katolikus ember volt – gondozott sírja ma is látható a csőszházzal átlósan szemben –, aki szüntelenül dolgozott és gyarapította a vagyonát. Leszármazottai szerint gazdagságát egyedül a szorgalmával érte el. Ugyanakkor városszerte ismertek azok az adomák is, miszerint betyárkodott, illetve betyárok orgazdájaként is gyűlt a vagyona. Bár ezeknek a történeteknek nagyobb része erősen folklorizálódott, valós cselekmények motiválhatták. Ma már nem lehet eldönteni, hogy mennyi belőlük az igazság. A Maczelka Józseffel kapcsolatos történetek nagyobb részét szintén Kérdő Szűcs Ernő beszélte el, aki még személyesen ismerte a gazdát. (Csak azt jelezzük, ha valamelyik adomát mástól jegyeztük föl.)

„1822-ben születött, pápista volt. '48-as honvédként Kossuth oldalán harcolt öreg-apámmal, nemös nemzetös Végh Jánossal. Ëgyütt is botozták mög őket a Kígyósi- pusztán.

A Károlyi uraság juhásza volt, az apjával ëgyütt. A gamós botot mindég magával hordta. Alacsony termetű volt. Télön, nyáron bűgatyába járt. Nyáron ing volt még rajta, később ***mándli*** *vagy szűr.*

A vagyonát szorgos munkával szörözte, de »ebül is gyűlt!« Farkas Jancsinak, az utolsó vásárhelyi bëtyárnak volt az orgazdája. A rablott jószágot az ő csordájába verték.

A kiëgyezés után sokáig csak 48 darab marhát tartott, ëgy kormos bikát, mög 47 fehér, igásökröt. Ezzel is Ferenc József ellen tüntetött. Sokat dolgozott. A századforduló után, amikor mögszaporodott a vagyon, mán 6 ökörrel szántott, akár az uraság.

Előbb a Tisza-parton, Mártély alatt földet vött bérbe, majd mögvásárolta és szaporította. Szép nagy gazdaság lött, tanyája épült a gát oldalában, hatalmas marhaistállókkal. Ez a rigmus járta rúla:

Jóska bácsi, van kendnek tehene?
Van, van, fekete, mégis fehér a teje.

1 050 holdja volt Mártélynál, a Pamukban mög a hullámtérön legelő. 1 000 holdat árëndált Tégláson mög Kishomokon. Mindön az ő nevin volt a haláláig. Az egész család ëgyütt élt. Magát még së tartotta gazdának, csak juhásznak vagy zsöllér parasztnak. Aki József gazdának nevezte, annak azt mondta, hogy »– Mönjék be, kend a városba, a nagy Sasba,[267] *a gazdák ott néznek kifelé az ájzlagbul.«*[268]

Nem engedte, hogy másként mondják neki, csak úgy, hogy »Jóska«, mert fiatal korában is úgy mondták, hogy »Jóska öcsém«. Ëgy alkalommal valaki kereste. Gatyában ëgyütt dolgozott a bérösökkel. A koma Jóska bácsit kérdözte mög, hogy »– Hun a gazda?« Az öreg rámutatott az ëgyik bérösire, aki pantallóban járt, és azt felelte: »– Ahun van a gazda!«

Másik alkalommal nagykeresködők gyüttek az öreghön Szögedébül, hízott ökröt vásárolni. Amikor látták a szép, nagy gazdaságot, a tanyában úgy keresték a gazdát, hogy

[267] Nagy Sas = Fekete Sas. (Egykor Fekete Sas Szálló és Étterem.)

[268] Ájzlag = a módos gazdák a földszinti nagy étteremben gyűltek össze borozgatni, beszélgetni. A terem földig érő, és ajtóként nyitható, nagy ablakai úgy szolgáltak, akár a kirakat. Ezeket nevezte Maczelka Jóska ájzlagnak.

»– Hun van Maczëlka nemzetös úr?«

Jóska bácsi azt válaszolta, hogy

»– Látják-ë a tornyot Vásárhelyön? Bemönnek a városba, oszt azon az úton, amelyik Orosëgyháza felé visz, mönnyenek kendtök a kutasi indóházig,[269] *ott kérdözzék mög, hogy hun lakik az a Maczëlka nemzetös úr?«*

A Kakasszék-ér mentin, a pusztaszéli úthon közel lakott ëgy névrokon, 600 holdas nagygazda, aki olyan úrhatnám volt, hogy még a kocsisaival is nemzetös úrnak tituláltatta magát. Ehhön küldte Jóska bácsi a keresködőket. Azok a Tisza szélitül mög is tötték az utat oda-vissza, vagy 70 kilómétert.

Amikor mögérköztek Kutasra, kiderült, hogy nemzetös Maczëlka úrnak nincsenek eladó hízott ökrei. Arra is fény derült, hogy Jóska bácsi a mögszólítás miatt járatta a bolondját a keresködőkkel. Azok mögint visszamöntek. Most mán »Jóska bácsit« keresték a Tisza-széli Maczëlka-tanyában.

Amikor az öreg előgyütt, mondják neki a szömrehányást:

»– Hej, a kend Istenit, de lóvá tött minket!«

Bár bosszúsak voltak, létregyütt az alku."

„A házi orvosa a város fogatával járt ki a betegeihön. Az úri fogatost kiküldte Jóska bácsihon, hogy hozzon neki haza ëgy kocsi szénát, de ő nem mönt vele. A ***prádés*** kereste a gazdát. Az öreg annak is azt felelte, hogy*

»– A gazda a nagy Sasban, az ájzlagbul néz ki.«

»– Hát akkor ki segít néköm mögrakodni?« – kérdözte a kocsis.

»– Majd segítök én, ha jó löszök.«

Mögrakodtak. Közben a kocsis mindég szidta Maczëlka József gazdát, hogy »mennyi a földje, jószága, szénája, amely tíz szögény embörnek is ölég lönne; mög még embör kanásza is van«.

Az öreg nem szólt sömmit, de a búcsúzáskor azt mondta a kocsisnak, hogy

»– Mondja mög kend a gazdájának, hogy máskor okosabb embört küldjön ki, në olyan butát, mint kend!«

A kocsis nem tudta a dolgot mire vélni, és elmondta otthon az orvosnak, aki tisztában volt vele, hogy a fogatosa az öreg Jóska bácsival beszélt, oszt fölvilágosította rúla.

Amikor legközelebb mögint küldte az orvos a kocsist szénáért, az azt mondta, hogy inkább a saját pénzin fogad ***fuharost**, de oda többet nem mögy."*

„Jóska bácsi nem tűrhette, ha a földjit átjáró útnak nézték, és körösztül hajtottak a birtokán. Öregapámnak a hullámtérben volt gyümölcsöse, és a városbul gyüvet legközelebb Jóska bácsi földjin áthaladva érhettünk el oda. Ëgy alkalommal másodmagammal, kocsin möntem a hullámtérre. Öregapám biztatott, hogy në kerüljünk, hanem Jóska bácsinál mönjünk körösztül, mert »– Nëköm mögengedte« – mondta atyám.

Elindultunk a tiltott területön. Az öreg mán messzirül észrevött bennünket. Fölemelte a juhászgamóját, ami azt jelentötte, hogy álljunk mög. Akkor a tenyerit a szöme fölé ernyőzte. A lovat én hajtottam, ezért az öreg hozzám fordult:

»– Ki kend? Nem ösmeröm kendöt!«

[269] Indóház = vasútállomás.

Akkor még 10 éves löhettem, ő mög a 90-hön közel. Ëngöm ő böcsült mög életömben először, mert addig csak »të«-nek szólított mindönki. Mondom hát neki:

»– Kend mögengedte öregapámnak, hogy itt körösztül möhessünk.«

»– Nem tudom, hogy ki a kend öregapja?«

»– Végh János« – mondom neki.

»– Akkor möhetnek Isten hírivel!«

Legközelebb mán öregapámmal gyüttünk körösztül a Jóska bácsi tanyájánál. A lovakat mögitattuk. Öregapám mutatja a hosszú itatóvályút:

»– Nézd, Jóska bácsi itt szokta a budlibicskával, ***rovátka írással*** *kiszámolni, ami nagyon hasonlít a római számokra*[270]*, hogy mennyi a géprész.«*

Ëgy alkalommal éppen akkor jártunk ott, amikor vége lött a cséplésnek. Mögitattuk öregapámmal a lovakat. Hallottuk, hogy Jóska bácsi a gépésszel osztozott. Nem ëgyezött a számadásuk. Mondja az öreg a gépésznek:

»– Járt-ë kend a kálvinista oskolába?«

A gépész így felelt vissza:

»– Hát kend a pápista oskolába?«

»– Én ugyan nem, de azért csak számolja kend újra« – mondta neki az öreg.

Végül csakugyan Jóska bácsinak lött igaza, aki jobban számolt a juhászok rovás-írásával, mint a gépész az oskolába tanult számokkal."

„A bottal járó, sánta Bánfi Samu apja, Bánfi János, 1850-ben születött, oszt 74 éves korában, 1924-ben halt mög – emlékezett a rokon Bánfi János 1980-ban. – Bánfi Samu az apám öccse volt.

1901-ben az urasági ügyvéd kiadta bérbe a Petröst a vásárhelyi kisgazdáknak. Ekkortájt került lë apja mög fia, Bánfi János és Bánfi Samu számadónak a Barciba. A Rétöt addig az öreg Jóska bácsi bérölte, de most elkerült tűle, mert a kisgazdák többet fizettek érte. 1901 májusában az öreg bosszúbul ***szétfüstöltette*** *a három álláson lévő jószágot."*

Innen Kérdő Szűcs Ernő ismerte részletesebben a történetet:

„Ha a pásztorok orozva mögkenték a fogat mindkét végit, mög a rudat farkashájjal, a ló nem húzta a kocsit. A marhák rettenetösen féltek még a parázsra tött ökörszarv tüvirül vagy a zsíros kalaprul vött, oszt parázsra tött vakarék bűzitül is. Mikor mögérözték a szagot, ahány annyi felé ugrott. Ezt hívták szétfüstölésnek.

Azon az éjszakán jó néhány száz jószágot mögugrattak, és szétszóródtak a szélrúzsa mindön irányába. Ëgy részüket Makó alatt tanálták mög, más részit Orosëgyháza alul szödték össze. Voltak köztük, amelyek a Tiszát is átúszták, 60 pedig a Barci-foknál az ingo-ványban maradt. Ezök szarvára kötelet kötöttek, úgy húzatták ki űket ëgyenkint a mocsár-bul. A sok jószág közül csak két darab nem lött mög. Az ëgyik üsző éppen az édösanyámé volt, amelyet az apjától kapott nászajándékba."

A történetet Bánfi János mondatai zárják:

„Az én apám Csákyéknál lakott a Ficsérön. Ő is segített a jószágot összeszödni a családnak. Ëgy hétig jártak utána. Bánfi Samu öccse, aki 1886-ban született, ezután pártolt

[270] Inkább a rovásírásra (ékírásszerű) hasonlított. A juhászok korábban ismert elszámolási jelei voltak.

át az apjával az öreg Jóskához, de az én apám ettül kezdve ***fogagyarba***** volt Maczëlka Jóskával. Bánfi Samu még ügyelt a bëtyár által hozott, lopott jószágra, de azt, hogy melyik a rablott, csak az apja tudta. Bánfi Samu hosszú életöt ért. 93 éves korában, 1978-ban, túl a Tiszán, a sövényházi*[271] *szociális otthonban halt mög."*

„Az öreg Maczëlka Jóska a 48-as honvéd bajtársak tulajdonát tisztölte. Azoktul sohasë raboltak neki jószágot. Nagy Gojdár Sámueltül, aki nem volt Kossuth-katona, mán négy ökröt elhajtottak."

„Jóska bácsi mindönkit mögkínált étellel, az ösmeretlent is, még akkor is, ha nem volt övésidő, de övőeszközt soha, sönkinek së adott. Neki a csizmaszárban volt az övőeszköze: a kés mög a fakanál, és mögkívánta, hogy másnak is lögyön.

Amikor beteg volt, Szörfi doktor gyógyította volna, de nem írt föl neki sömmilyen gyógyszert, mert tudta, hogy az öreg úgysë vönné be. Amikor mán töhetetlenné vált, úgy járt ki az árnyékszékre, hogy a konyhaajtó és a ***pityöre***** között kétoldalt rőzseszálakat dugtak a földbe, és az öreg ezökre mint mankókra támaszkodva vonszolta magát, de a dolgát nem végezte el odabent. 1914 decemberiben, 92 éves korában halt mög"* – fejezte be Kérdő Szűcs Ernő a visszaemlékezését róla.

Különcségében érdekes figurának számított Czeglédi József gazda is, akiről szintén Kérdő Szűcs Ernő beszélt:

„Czöglédi József tősgyökeres vásárhelyi paraszt volt. Az apjától jókora vagyont örökölt, de mulatós volt, oszt gyorsan elprédálta. Közben tekintélyös ivócimborákat szörzött, akik a sok dorbézolást azzal szolgálták mög, hogy a városnál végrehajtói állást szöröztek neki. Ezt a tisztségöt nem a hivatal, hanem a lakosság mögelégödésire látta el.

Ëgy alkalommal, az 1860-as évek elején, a hivatalba mönet összeakadt a városháza előtt Nótás Szabó Pál versölő parasztembörrel, és kérte, hogy rúla is költsön ëgy versöt. Nótás Szabó Pál nem sokat teketóriázott, hanem így felelt:

»Suvickos csizma, nagy bunda,
Nincs is a hombárban búza.
Eltemetted apád, anyád,
Mögb…hatod mán a kutyát.«

Czöglédi Jóska végighallgatta a versöt, de azután mögsértődött, és lëintötte Nótás Szabó Pált, hogy rúla további rímöket faragjon. A vers ögyébként talált, mert Czöglédi Jóska a nagy szögénységben is adott magára. Jól öltözött, csizmában, bundában járt, azért emlögette ezt Nótás Szabó Pál, aki még ezt a versöt is költötte rúla:

»A kaszinó előtt járok,
Mint a páva, úgy sétálok.
Büszkén mondom Janikámnak,
Húzza el az én nótámat.

[271] Ma ópusztaszeri.

Kan Jancsi hegedűje,
Veszett vóna az erdőben.
Ha olyan szépen nem szólna,
Én tönkre nem möntem volna.«

Hozzá köll tönnöm, hogy az akkori hírös cigányprímást[272] *Nagy Jánost Kan Jancsinak csúfolták. Ő segített a Czöglédi-vagyont elhegedülni."*

Csorba Péter vásárhelyi kérő az utóbbi négy sort így beszélte el, mint Nótás Szabó Pál dalát:

„Jancsi cigány hegedűje
Veszett volna az erdőbe,
Ha szépen nem húzta volna,
Házam, földem tán megvolna…"

„Czöglédi Jóska különcséginek híre még Budára is eljutott – folytatta Kérdő Szűcs Ernő –. Fölhívatták az udvarhon ëgy nagy bálba, ahová bűgatyába állított föl. Még a királynét is mögtáncoltatta."

„Amikor Czöglédi József szakállasan kilépött a fodrásztul, mögkérdözték tűle az embörök:

»– Hogy maradt kend bërëtválatlan, mikor a borbétul gyün?«

Czöglédi Jóska azt felelte, hogy

»– Most én bërëtváltam mög a borbélyt.«

Ugyanis behajtotta rajta az adót. Máskor azt kérdözték tűle, hogy

»– Mikor gyakott utoljára?«

Akkor mán igön öreg embör volt. Azt felelte:

»– 1920. március 2-án, örömömben, amikor a románok kimöntek. Nagyon szép idő volt akkor, és nagy éljenzés volt.«"

A további különös parasztokról is Kérdő Szűcs Ernő visszaemlékezéseit jegyeztük le.

„Török Bálintot mindönki »Gatyás Töröknek« nevezte, mert még akkor is télönnyáron hosszú gatyába járt, amikor az mán nem volt divat.

Kérdő Márton szavajárása jut az eszömbe rúla, aki azt mondta, hogy »– Në nézünk a messziségbe, maradjunk a régiségbe.«"

„Az úrhatnámságárul volt hírös az 1793-ban születött tabáni Pető Gergely, akirül a vásárhelyiek ezt a rímöt faragták:

»Két ló, ***taliga*****,*
Pető Gergyel [így!] fogata,
Madzaggyöplű, kendörhám,
Pető Gergely úrhatnám.«"

[272] Kiss Lajos úgy említette, hogy másodprímás volt.

„Szanda Balázs halász volt a Rétben, majd möggazdagodva földbirtokos lött. Bírta a Rét ëgy részit is, amelyet aztán rúla neveztek el. A Szentösi utcán volt Takács borbélynak az üzlete. Ide járt bërëtválkozni. Mindég háttal ült a tükörnek. Amikor mögkérdözték tűle, hogy

»– Miért a seggit, és mért nem az arcát fordítja a tükör felé?« – Az felelte:

»– Azért, mert tükörrel szömközt ülni szögénységöt jelent, abba mög mán volt részem.«"

*

Hódmezővásárhelyen évszázados hagyománya van a képzőművészetnek. Ebben a mezővárosban sohasem üldözték a művészeket, még csak bolondnak sem tartották őket, legföljebb csodálkoztak azon, hogy valaki ilyesmire adja a fejét. A gazdák az éhenkórász művészhez persze hozzá nem adták volna a lányukat!

A legtöbb paraszt érdeklődéssel leste a munkájukat, olykor pedig tisztelettel is illették. Amikor az 1950-es években a helyi múzeumban föllendült a kiállítások szervezése, nem egy idős paraszt kifényezett csizmában, ünnepi ruhájában ott volt a megnyitókon, és érdeklődéssel nézte végig a művészek munkáit. Ebben is Kérdő Szűcs Ernő járt elől.[273] Ez a magatartás szemlélődő, az átlagnál valamivel érzékenyebb és befogadásra hajlamosabb lelki alkatukból adódott. Ebből következik, hogy helyi mércével mérve, nem is volt olyan különös, bár ritkaságnak számított, ha valamelyik paraszt művészkedni próbált. (Ez a tevékenységük nem tévesztendő össze pl. a pásztorművészettel, a népművészettel. Magunk részéről nagyon nem szeretjük a művészettörténészek által kitalált, gyakran pejoratívnak ható, erőltetett kifejezéseket sem, ahogy vérmérsékletük szerint illetik őket: „naiv művészek", „parasztfestők", „dilettánsok", „vasárnapi festők" stb.)

Gondoljunk csak a nagy, alföldi, realista festő: Tornyai János szegény parasztsorból jött „mindönös" asszonyára, Kovács Máriára – „Márira" –, aki a nagy tanítótól ellesett fogások alapján, de egyéni világot kialakítva, id. dr. Pogány Ö. Gábor művészettörténész szerint is festővé nőtte ki magát, munkáin mindig megőrizve azt a kedves, gyermeteg bájt, amely haláláig elkísérte, és osztálya lelkületét tükrözte.

A kútvölgyi tanyavilágban is találtunk egy asszonyt, Tárkány Szűcs Imrénét, aki színes falfestékekkel állatfigurákat festett az ólak falára. A baromfiólra kakasok kerültek. A mártélyi Széll Sándor némi segédlettel a két hátsó lábukon álló fekete lovakat pingált az istálló ajtaja fölé. Aki maga nem tudott ábrázolni, másokkal végeztette el. A Damjanich utcában az egyik gazdaház kapuja fölött ló-relief van gipszstukkóból, a másikon csíkos tojás látható a vakolatból kialakítva, mintegy „címerül", a gazdára legjellemzőbb foglalatosságát illusztrálva.

Az asszonyok épülettel, pontosabban azok földes padlójával kapcsolatos díszítő tevékenysége Alföld-szerte közismert. A homokkal, vízzel történő locsolásról, ezen technikákkal kialakított ornamentikákról a szakirodalom már részletes ismertetéseket közölt.[274]

[273] Dr. Juhász Antal etnográfus professzor szíves közléséből tudjuk. Ő úgy került vele kapcsolatba, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum egyik kiállításán a teremőrök figyeltek föl Kérdő Szűcs Ernőre, aki órákat töltött a képek nézésével, és szóltak a néprajzkutatónak: itt egy furcsa parasztember álldogál, bizonyosan érdemes lenne beszédbe elegyedni vele.

[274] Bihal E. 1979. 573-574.
Bihal E. 1981. 11-13.

Angyal Ferenc gazda anyai nagyanyjára emlékezett vissza, aki szintén különös tevékenységet folytatott:

„Tiszta asszony volt Szabados Julianna öreganyám. Nem szerette, ha a gyeröklábak összetapicskolták a gondozott padlót. A szobában szépen fölmázolta a földet, és az asztal alá ecsettel, mésszel, festékkel ëgy nagy fehér gólyát föstött. Az ágy alá mög macskát és egeret. Mink gyerökök nem tudtuk ennek az értelmit."

*

A különös paraszti magatartás két szélsőséges esete volt a mulatozás, pénzherdálás, és ennek ellentéte, a beteges fukarság. Előbbi inkább ritkább, az utóbbi gyakori tulajdonság, de az egész vásárhelyi gazdatársadalom viselkedésére egyik sem volt általánosan jellemző. Olyan paraszt is akadt, aki nagyon szépen tudott mulatni, de azért nem úszott el a vagyona, és olyan fösvény is volt, aki nem járt rongyokban. Kérdő Szűcs Ernő egy különös esetet beszélt el:

„Miután Lázár Ferenc gazduramat eltemették a Dilinka temetőbe, a múlt század [19. sz.] végin, ëgy éjszaka nagyon ugattak a csősz kutyái. Hallja ám a csősz, hogy a sírok felől muzsikaszó gyün. Hát a »Sülthús« cigány muzsikált az ëgyik hantnál.

Másnap a csősz följelentötte a muzsikust, hogy zavarja a halottak nyugalmát. Póka kapitány[275] *magához hívatta a cigányt, és kérdözi tűle:*

»– Miért, és kinek muzsikáltál a temetőben?«

Felel a cigány:

»– Én azzal tartoztam, tekintetös úr, mert a halott kívánságát teljesítöttem. Gazduram még életiben mögfizetött érte.«

»– Oszt melyik nótát húztad?«

»Temetőbe' körösztre száll a rigó,
Valamennyi szép asszony van, ëgy së jó.
A szömibe hízelög az urának,
Háta mögött szeretőt tart magának.«

Tetszött a móka a kapitánynak, mert ő maga is mulatós volt.

»– Böcsületös embör kend, möhet Isten hírivel!«"

„Negyedik Kérdő Szűcs Pétör '48-as honvéd rokonomat »Mulatós Pétör« gazdának nevezték. Ëgy dáridózása után kivitte magával Béla cigány[276] *bandáját, és egész éjszaka hegedültetött velük.*

Röggel, amikor a cigányok haza akartak mönni, kihúzatta a kocsit az udvarra. A muzsikusok fölültek. Pétör gazda azt mondta nekik, hogy húzzanak el még ëgy nótát. Azok a kocsin újra rázöndítöttek. Az ötödik nótánál gyüttek rá, hogy Mulatós Pétör gazdának esze ágában sincs hazavitetni űket, csak muzsikáltat velük.

[275] Póka kapitány Szántó Kovács János szocialista parasztvezér hivatalbeli üldözője volt. Kikapós élete miatt állítólag csalásra, sikkasztásra kényszerült, és mivel adósságait nem tudta rendezni, főbe lőtte magát.

[276] Béla cigány = utcát is neveztek el róla a Csúcsban. Eredeti neve: Czutor Béla (1863–1909). A Fekete Sas híres cigányprímása volt. Emlékét a Sas falán bronz dombormű is őrzi. Sírja a római katolikus temetőben, a kápolna közelében, az evangélikus temetőbe vivő út mellett van.

»– Ögye mög a fene a szívit Pétör gazdának, nem vitet haza« – szidták a cigányok, majd libasorban, gyalog hazaindultak."

Ahol a világon parasztok élnek, a fösvénység különböző mértékben mutatkozik meg közöttük. Ez a takarékosság eltorzult változata. Vásárhelyen a hagyományos parasztélet során a fukarság néhány ritka esetével találkozhattunk. A családi nevük elé többnyire megkapták a nem éppen hízelgő „Fukar" ragadványnevet is, amelyet ebben az esetben inkább csúfnévnek nevezhetnénk.

A fösvény gazdától szenvedett a cselédség is a szűkösen kimért természetbeli javak és pénz miatt, de végül a törvény, a munkavállalói szerződésben rögzítettek alapján védte őket a teljes kifosztástól. A gazda családját azonban semmilyen törvény sem védte. Sokszor rongyosabbak és éhesebbek voltak, mint a béreseik, mert ezek, ha rosszul ment soruk, otthagyhatták a kenyéradójukat, de a gazda családtagjának nem volt hová mennie, és az öröksége, a reménye, hogy egyszer a maga ura lehet, a birtokhoz, fukar családfőjéhez kötötte. Kérdő Szűcs Ernő emlékezetéből idézzük föl a fukarságnak néhány különös esetét.

„»Fukar« Csáky András gazda a Pusztán, amikor a szél kergette az ördögszekérkórót, még azt is elfogta, mert szalma helyött jó volt a kemöncébe."

„»Fukar« Csáky Mihályhon beállított a Lévai utcai oskolábul Miklovicz igazgatótanító. Pénzt gyűjtött a Vásárhelyön fölállítandó Kossuth-szoborra. Mondta, hogy

»– Kossuthnak köszönhető, hogy kendnek a telekben több mint ezör holdja van, mert azelőtt azt kend csak művelte, de az uraságé volt. Kend mennyit ád hát a szoborra?«

Kérdi tűle »Fukar« Csáky Mihály:

»– Van-ë fia annak a Kossuthnak?«

»– Van. Két fia« – mondja Miklovicz.

»Na hát, akkor én sönki apjának nem csináltatok szobrot. Csináltassanak a fiai.«"

„Amikor »Fukar« Csáky Mihályt föltötték a ravatalra, az öreg Szappanos Mihály doktor mönt ki a házhon vizitálni.[277] *Fölemelte a halott fejit, és mögnézte, hogy az az embör, aki életiben annyira fukar volt, és olyan sokat összegyűjtött, vajon mit visz belüle magával a túlvilágra?*[278] *De párna helyött csak összegyűrt újságpapírt talált a feje alatt."*

„»Fukar« Csáky Mihálynak Orosëgyháza alatt, Gyulamezőn is volt néhány hold földje. A bérösei ide vasúton jártak ki. A vonatköltségöt a bérösöknek köllött fizetni. Amikor a gazda kimönt hozzájuk, möghívatta magát a feles feleségivel ebédre, de előbb mögkérdözte tűle, hogy

»– Mit főzöl?«

»– Bablevest« – mondta az asszony.

»– Na, hát én is hozzájárulok!« – és a zsebibül kivött ëgy fej vöröshagymát."

„A bérösei mondták »Fukar« Csáky Mihálynak, hogy

»– A kútban elkopott a vödör.«

---

[277] Vizitálni = szemlélni, ellenőrizni, kutatni, látogatni; itt: halott kémlést végezni.

[278] Közismert, hogy a legtöbb nem keresztény civilizációban a halottakat útravalóval látják el: étellel, itallal, kedvenc tárgyaival, ékszereivel, sőt megölt alattvalóival, akik majd a túlvilágon szolgálják, és úgy temetik el. (Fáraók, királyok, császárok, hadvezérek, nemesek, jómódú harcosok stb. sírjaiban gazdag útravaló van, a szegényekébe alig valami.)

Az öreg rögtön rávágta, hogy

»– Hát akkor vögyetök!«

»– De hát a maga dolga ez, gazduram!«

»– Vögyetök csak, mert ha húzzátok a vizet, majd mögtanuljátok, hogy në harangozzatok vele, és a szélit lë në verjétök.«

»– Röndben van, de akkor, ha elvégeztük az itatást, lëvösszük a vödröt, oszt elvisszük, mert az a mienk. Akkor pedig, hogy itat majd a kútnál a másik?«

»– Azzal tik në törődjetök. Ha más is itatni akar ottan, majd az hoz magának vödröt.«"

„Egérszopó" Széll György állítólag onnan kapta csúfos előnevét, hogy a kamrában egy tejfölös köcsögben egeret talált. Amikor a farkánál fogva kivette belőle, előbb bekapta és leszopta, hogy a ráragadt tejföl kárba ne vesszen. Róla szólnak a következő történetek:

„Ëgyik rokonom, Széll Antal beszélte neköm is, hogy »Egérszopó« Széll Györgynél nyomtatás után az öreg Széllné, Széll Gyurka anyja és a szolgáló szömenkint szödte az elhullajtott magokat a szűrű körüli gyöpön, mert még a tyúkokba së bíztak, hogy azok majd összeszödik. »– A tyúk nemcsak szödöget, de kapar is – így okoskodtak –, oszt a szömek ëgy részit eltemeti.«

A fölöslegöt eladta. Amikor a búzát árulta a keresködőknek, azok, ócska gúnyáját látva, gyanakodva mögkérdözték, hogy

»– Osztán mennyi vóna?«

»– Ëgy kevés csak.«

»– Hány zsák lönne az?«

»– Úgy négy vagonnal.«"

„»Egérszopó« Széll Gyurka ëgy nyári vásáron eladott négy szép ökröt – mesélte Tóth Ernő. – A pénzt a kis ***lajbli***** belső zsebibe gondosan eltötte. Délután még jó meleg volt. A kocsin ült, és maga mellé lërakta a kis mellényt. Hamarosan elaludt, de a lovai tudták az utat, és maguktul kivitték, majd beálltak vele a tanyaudvarba. Amikor döccenve mögállt a kocsi, kifogta űket, de a mellényrül teljesen mögfeledközött, és benne a négy ökör árárul.*

Korán röggel, amikor fölébredt, eszibe jutott a kis mellény, mög benne a pénz. Szaladt hamar a kocsihon, de së a mellény, së a pénz nem volt sëhun. Hirtelen mindön fölvillant benne. Befogta a kocsiba a két lovat, és visszamönt velük az országútra.

Hát mit ád Isten! Mögtalálta a mellényt az út porában, benne a sok pénzzel. A lajbli olyan rossz, foltos és rongyos volt, hogy azok, akik tëgnap még utána gyüttek a városbul kifelé, annyira së érdemösítötték, hogy fölvögyék.

Ehhön a történethön hozzá köll még tönni, hogy Széll György gazdának mindöne ilyen volt. A lovai is mindég ***gazdagyalázók***** voltak. A kocsijai rissz-rossz, nyagda portékák voltak, hiányzó oldaldëszkákkal; ülése volt is, mög nem is. Ezért tudott a kis mellény lërázódni."*

Szintén Tót Ernő beszélte el „Egérszopó" Széll György családjáról a következő történetet:

„Ëgyször Széll Gyurka beszélgetött a feleségivel. Mondta, hogy van mellettük ëgy darab eladó föld. Mög kéne még azt is vönni. (Jelzöm, hogy a birtoka a szentösi útfélön kifelé haladva, jól kint volt, túl a Rémárison.)

Számolták a pénzüket, de nem volt ölég. Ëgyiküknek élt még az öreganyja. Hallja a nagymama, hogy számolnak, és kevés a pénzük. Erre mondja nekik:

»– Na, várjatok csak!«

Kotorászni kezdött az ágyában, és kivött a szalmazsákja alul ëgy nádlis harisnya[279] *szárába kötött, nagy csomó aprópénzt.*

»– Na, számoljátok csak össze, hátha ölég lösz?«

Ölég is lött. Még nem is köllött mind. Az öreg mama úgy gyűjtött fillérökbül vagyont, hogy a tanyán élő vadócgalambok fiai szolgáltak keresetül. Amikor összegyűlt ëgy-két kasra való figalamb, bevitte a piacra. A mama évek alatt összerakosgatta a feje alatt harisnyaszárban az értük kapott filléröket.

Ezöket a történetöket neköm a Széll Gyurka birtokán élő béröstanyás fia mondta el. Ögyébként Széll Gyurka së szerette, ha úrnak szólították. Ha valaki »Széll urat« kereste, és a tanyán éppen vele találkozott, előbb elküldte a másik tanyájára. Magában azt tartotta, hogy »Itt nincs úr, csak Gyurka bácsi.« Mert olyan rongyosan járt a birtokán is, hogy sok kúdús jobb ruhát viselt."

*„**»Pisla«*** Pista së írni, së számolni nem tudott. Mégis annyi pénze volt, hogy 6 ökröt vött ëgyszörre a vásárban. Az eladó makai embör előbb nem akarta neki odaadni a jószágot, olyan szögényös volt az atyafi.*

Cseréppipáját nádszállal szítta, és ronggyal csavarta be a szárán a hézagot – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő. – Végül ráállt az alkura a gazda. Amikor mögírták a passzust, »Pisla« Pista azt mondta a legénynek:

*»– B…om azt a högyös fajtádat! Gyere oda a kocsimhon, majd **bangóval*** takargatlak be.«"*

„Az 1950-es évek elejin, amikor Rákosiék »gazdasági vétség« címin zár alá töttek, ëgy alkalommal ëgyütt vittek »Piszkos« Marton gazdával. Ez az atyafi olyan fukar volt, hogy a góréjának nem csinált alját. A beöntött kukorica ëgyenösen a földre szóródott, ahun a patkányok ötték, de nem bántotta űket.

Fura ëgy paraszt volt. Amikor például a rossz tárolás miatt mögrohadt a gabonája, azzal vitette ki a földjire, hogy »A föld adta, a föld vögye vissza.«

Én osztán a börtönben a fejire olvastam az »előnevit« – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – Fölháborodott ezön az öreg, és azt mondta, hogy

»– Ha kint lönnénk, ezért a bíróhon fordulnék.«

Neköm së köllött ögyéb. Mondom neki, hogy

»– Csak kopogtatni köll, mert igön közel vagyunk a törvényhön.«"

„A börtöntársak közt volt ëgy olyan szorgalmas paraszt is – a nevire mán nem véleködök –, akinek a háború alatt a mögsebesült fia Szögedön feküdt, de nem mönt el hozzá möglátogatni. Arra hivatkozott, hogy »– Ilyen sok dologban, ki ér rá látogatni?!« De hiába szorgoskodott, mégis börtönben végezte."

A kevélység, dölyf, mások lenézése, megalázása némely gazdák magatartásához hozzátartozott.

---

[279] Nádlis szárú harisnya = *bordás*, ún. *patentkötéses* harisnya; a nők gumiszalaggal (*strupántlival*) szorították a combjukhoz.

„Az ëgyik gazda kifelé hajtott a tanyára, amikor ëgy gyalogos föl akart kéredzködni hozzá a kocsira – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – A kevély gazda így utasította el a segítségadást: »– Minek vönném föl kendöt? Nem ád kend abrakot a lovamnak!«"

„Az irigy paraszt a ***paplant***** elvitte a másik gazda földjire, oszt beleszórta, hogy annak së lögyön jobb termése."*

„»Csömpe« Orovecz a munkásait szerződéssel kötötte lë. A részösöket kötelezte az aratás elvégzésire, ami magában természetös, de ehhön a munkához sok robotot is hozzácsapott. Ezök különféle tanya körüli munkák voltak, a tapasztástul a gödörásásig. A szerződésben még az is benne volt, hogy a kazlakat röndben köll hagyni. Mivel a szája ***csömpe***** volt, érthetetlenül hadarta a fölsorolást: »Acca-racca, satöbbi.« Így a munkások pontosan azt së tudták, hogy mire vállalkoztak.*

Az is igaz, hogy ëgy-ëgy részös Szent Mihályig tűle két szekér gabonát, úgy 30 mázsa körül búzát, árpát, zabot hazavihetött, ami egész kis vagyon volt. »Csömpe« Orovecznak annyi gabonája termött, hogy a szűrűben még szeptember közepe táján is lóval nyomtattak, és 20-25 részös dolgozott nála.

A részösök mondták is Orovecz úrnak – mert így köllött szólítani –, hogy

»– A környékbeli gazdák mán mind elnyomtattak.«

Ekkor Orovecz úr azt mondta, hogy

»– Azok, kéröm, szögény embörök.«

A részösök csudálkozni kezdtek, mert azok a szögény embörök 40-50 holdas gazdák voltak. Így válaszoltak vissza.

»– Orovecz úr, a szögény embörök mink vagyunk.«

A gazda azt felelte:

»– Kendtök, kéröm kutyaf…ok, kendtök, kéröm igavonó barmok! Kendtökrül a krónika së ír!«"

„Az öreg Orovecz ***parádás***** fogatán ő hajtotta elöl a lovakat, a kocsisa hátul ült. Az örzsébeti úton kifelé mönet, szömközt gyütt rá ëgy gazda parasztkocsin.*

Amikor összeértek, a paraszt Orovecz urat »illendően«, ötször-hatszor mögvagdosta az ustorral. Amikor elhaladtak, a mögrőkönyödött parádás kocsis mögkérdözte »Csömpe« Oroveczt, hogy

»– Mi volt ez, Orovecz úr?« – mert az Orovecz úr eddig ëgy szót së szólt.

Az öreg a csömpe szájával csak annyit mondott, hogy

»– Most mán kvittök vagyunk, édös fiam!«

Mert a történethön hozzátartozik, hogy az ösmeretlen paraszt valamikor búzával mögrakott szekérrel a város felé tartott. Ősi törvény szerint, a járt úton a tehörrel haladó szekeret el köll kerülni. Orovecz úr mög is adta a módját, oszt kikerülte a terhöt vivő szekeret, de az ustorával mögcsapkodta a kocsit hajtó gazdát. Ezt kapta most vissza."

A gazdatársadalomban is megvolt az egészségtelen verseny, és a mai szóhasználat szerint, a „státusszimbólum". Aki a verseny során lemaradt, kirekedt a saját rétegéből, és lejjebb csúszott. Ennek tulajdonítható, hogy ilyen esetben még a takarékosság, a józan mértékletesség is csorbát szenvedett. Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett legénykorának egyik eseményéről:

„Amikor koszorús legény voltam, úgy sorsolták ki, hogy a kocsisorban ki hanyadiknak mönjön, hogy a koszorúsok nevit cédulákra írták, és kalapbul húzták ki. Én az utolsót húztam.

Mikor szögény édösanyám möglátott, azt hitte, hogy lënézésbül töttek a mönet végire, és rögtön vött neköm ëgy fiákert, pedig a családnak féderös kocsija volt."

Különös történetek, szokások is elevenen éltek a paraszti múltból. Tóth Ernő egy tehénszelídítés cifra esetét mesélte el családjuk krónikájából:

„Amikor ükszüleim a városra kerültek a Pusztárul, mán nem voltak fiatalok. A Görbe utca, Klauzál utca sarkán állt a házuk. Ha a csordárul hazaérköző tehenüket ükanyám engedte be a nagykapun, a jószág igön csak fölöklelte.

Zaka Mihály ükapám elunta a dolgot, és elhatározta, hogy lëszoktatja errül a tehenet. Fölvötte a felesége ruháját. Bekötötte kendővel a fejit, és úgy nézött ki, mint ükanyám. Lesbe állt, oszt ű erisztötte be a kapun a Riskát. Így mondta ükapám.

A Riska űnéki is nekimönt, de az öreg elkapta a tehén szarvát, hogy az csak körbekörbe tudott járni, de menekülni nem, és ëgy jó kezebeli husánggal úgy elverte, hogy a marha kínjában össze-vissza piszkolta az udvart. Nem volt az én ősöm valami hamvába hótt embör. Attul kezdve nem is bántotta a tehén ükanyámat."

„Amikor anyai öregapám, nemös, nemzetös Diósadi Végh János Diósadrul elindult Vásárhelyre – emlékezett vissza Kérdő Szűcs Ernő –, hajnalban Szentösre érve, halászó embörre lelt a Kurcán, akivel összekomázva, mögígérte atyámnak, hogy beajánlja Vecseri Gergely gazduramhon. Így is lött, és annak jószágait harmadosként nevelte.

Azt mondta Vecseri Gergelynek:

»– Ha neköm annyi jószágom lönne, mint kendnek, a korcsma területirül ëgy hónapig lë së lípnék.«

Öregapám szorgalmasan gazdálkodott, és hamarosan sor került rá, hogy a jószágot újraszámlálják. Kiderült, hogy ekkor mán neki három darabbal több volt, mint Vecseri Gergelynek. Magyar embör a szavát tartja, bevonult hát ëgy hónapra a kocsmába, és mindönért fizetött, hogy »az utódok az ő bűniért në szenvedjenek«.

Amikor szorgalma után möggyarapodott, feleségül vötte Szentösön Kárász Annát, és Vásárhelyre költözött. A Csicsatérön hat fërtály[280] *földet, a Dáni utcában a későbbi 38. számú házat vásárolta, és önállóan gazdálkodni kezdött."*

„Végh János öregapám ragaszkodott a régi tisztöletadáshon. Errül jut eszömbe ez a történet:

A csicsatéri tanyájában pálinkafőzdéje volt. A finánccok gyakran jártak hozzá ellenőrizni. Akkor kezdött szokássá válni a »maga« mögszólítás. Ez úgy 1860 tájékán löhetött. Amikor a fia azt mondta neki, hogy »maga«, akkora pofont kapott tűle, hogy három zsákon is körösztül esött. Mérgesen így magyarázta mög a töttit:

»– Nem tudod të, hogy mit mondtál neköm? A falka birka közt a szamár a maga. Të ëngöm lëszamaraztál.«

[280] Fertály föld = Vásárhelyen egy telek, I. osztályú tanyaföld 34 hold volt, egy fertály = negyed telek, vagyis kb. 8 hold szántót jelentett. A területet mindig kisholdban, vagyis 1100 négyszögölben mérték.

Mert olyan lënéző volt ez a mögszólítás, mint a »lëparasztozás«, vagy ha valakinek azt mondták, hogy »te kanász!«"

„Az öreg Végh János szokásaiban is tartotta a régi hagyományokat. Fatényérbul, fakanállal övött. Ha fémbül való övőeszközt töttek elébe, elhajította. Még a kapája is fábul volt. Lavor helyött kivésött nyárfadërékbul mosakodott. Nagyon víg kedélyű, tréfálkozó embör volt. Amikor a szülei mögdorgálták, így felelt nekik:

»Nem is tudnak ögyebet kendtök,
Csak szidni, káromkodni, embört szomorítani.«"

„Röszketős Szűcs Ferenc családi viszály miatt a tanyáját eladta Tárkány Szűcs András szomszédnak. Amikor Tárkány Szűcsék a tanyában először disznót vágtak, az ablakon még nem volt függöny. Mikor kinéztek, nagyon mögrémültek.

»– Nézzétök csak, micsoda torz alak van ott!« – mondta az ëgyik. – »Két nagy pofája van, de az orrát elhízta« – válaszolta a másik.

Ijedtükben fölkapkodták a disznótoros késöket, és kimöntek a szörnyet elzavarni. Akkor látták, hogy Röszketős Szűcs Ferenc ijesztött rájuk, aki lëtolta a nadrágját, és mezítelen ülepit dugta az ablakba. A töttit azzal magyarázta, hogy mert

»– Ti ezön az ősi földemön vigadoztok, és nem híttatok mög.«

Mondták neki Tárkány Szűcsék, hogy

»– Gyűjjék bë, kend.« – De az öreg nem fogadta el a möghívást."

Ebben a különös, széles horizontú, mégis zárt gazdavilágban a jövevénynek, az idegennek nem volt helye. El nem üldözték, mint más helyeken, még csak azt sem lehet mondani, hogy nem látták tőlük telhetően kedvesen. Csak éppen nem fogadták be. Élete végéig idegen maradt Vásárhelyen, akármelyik határrészébe vetődött a nagy kiterjedésű városnak. Az alábbi történetet Tót Ernő beszélte el:

*„Az 1930-as években élt Vásárhelyön két legény, ëgy **drótostót*** *és ëgy **ablakostót**. Az ëgyiket »Drótos« Pétörnek hívták. Az egész határt bejárta, kiváltképpen Kopáncs és Vajhát környékit. Évekön körösztül itt élt. Nagy, erős embör löhetött. A szájhagyomány szerint az történt, hogy ëgy másik vándorló drótostót is betévedt a kopáncsi tanyavilágba munkát keresni. Összetalálkoztak. Szó, szót követött, és a mi Pétörünk jól elverte a riválist. Mondja neki:*

»– Vajhát mög Kopáncs az enyim. Hord el gyorsan az irhádat, mög së lássalak itt többet!«

Görbe botja volt. A bot végiben drót, a drót végiben pedig ëgy jókora anyacsavar. Ha a tanyai nagy, hamis kutyákra kiengedte a botját, azok vonyítva menekültek a bejárón előle.

Az »Ablakos« Pétör ellentéte volt a másiknak. Kis termetű, összetöpörödött embörnek ösmertem. Mindég csizmában láttam mönni. A hátán cipelte a nagy, zöldre föstött üvegtartó fakeretöt, ami bizony nem löhetött könnyű a sok tábla üvegtül. Előre hajolva, rogyadozó léptekkel járt.

Hogy ez a két vándorló iparos igazán testvérök voltak-ë, azt én nem tudom biztosan, de az tény, hogy a föjül való esztendőkben, mint sokan mások, kimöntek űk is Amerikába szöröncsét próbálni. A tengörön túl nem érözték jól magukat, és csakhamar visszagyüttek.

Valami kis összekuporgatott pénzt hoztak vissza. Vásárhelyön űket is mögcsapta a gazdálkodás szele, és valamennyi kis földet vöttek. Csakhamar rágyüttek, hogy nem tudnak gazdálkodni, és odaadták a földet ëgy hírös gazdaembörnek, akinek a házában kis szobát kaptak, abban laktak. Hogy aztán kaptak-ë még más valami javakat a kis földért, arrul nem beszélt a szájhagyomány.

Ezt a gazdaembört »Úr« Paál Jánosnak hítták, és a Klauzál utcán volt a háza. Azt, hogy a földje hun és mennyi löhetött, ki tudja?[281] *A rémárisi major mindönesetre az üvé volt, vagy bérölte. A második világháború előtt ëgy évben nagy jégverésös zivatart kapott, és a jég a majorságban nagyon sok ablakot betört.*

Ezután »Ablakos« Pétört kivitték a tötthelyre, hogy nézze mög, mennyi üvegre lösz szükség. Az üvegöt mögvötték a városban lévő kereskedőknél, és Pétör beszabta. Hiba nélkül mögcsinálta az ablakokat. Legalább ëgy hétig dolgozott rajta.

Amikor a fizetségre került a sor, az asszonyokkal összeszödette az úr a padláson, a cserépszilkékben tárolt, több éves, ilyen-olyan öreg babot. Ëgy jó nagy vászonzacskóba öntötték, azzal fizették mög a munkáját. Mondták neki:

»– Most mán möhetsz, Pétör, gyalog hazafelé, a hosszú rémárisi majorbejárón, mög a szentösi úton.«

Rogyadozó léptekkel haladt a kis öreg, mögcsúfolva. Kiszolgáltatottságát két könnyes szöme tanúsította. Amég kiért a bejárón, sűrűn mögállt, és vissza-visszafordult. Görcsös botjával fenyögetött, és mondta:

»– Na, megállj, megállj, Janos úr, hej csinálnyi hiba, Janos úr!« – mert tótosan ejtötte a szavakat. (Neköm ezt, ott a földekön dolgozó embörök mesélték el jóval később.)

Évek múlva Árva vármegyébül idős asszony érközött. Tótosan beszélt ő is, és kereste két bátyját, de bizony akkor mán a temetőben, sűrű gazzal benőtt sírhalmukat tanálta. Elhelyezte a koszorúját, hosszú imádságot mondott, majd a sírhantokrul maréknyi földet gondosan becsomagolt, és kosarában elvitte a szülőföldjükre."

14.
VERSFARAGÓ GAZDÁK

A vásárhelyi paraszti írásbeliség gyökerei a 18. századba nyúlnak vissza. Az eddigi legkorábbi, idevágó dokumentum iskolázott gazdától származik, aki elsősorban gazdasági és családi adatokat jegyzett föl. A paraszti írásbeliség számunkra legértékesebb hajtása a verselés.

Az újratelepedés óta Vásárhelyen két híres Hódi nevű gazdacsalád élt. Mindkettő bírókat, főbírókat, közembereket adott a városnak. Az egyik család legkorábbi, ismert őse volt az 1757-ben született Hódi Mihály jobbágygazda, aki 23 éves korában, 1780-ban

[281] A birtok a szentesi útfélen, az egykori Hódmezővásárhelyi Állami Gazdaság belső-barattyosi üzemegysége körül terült el.

feleségül vette Gyevi Tóth Annát. A fiatalember önállóan kezdett gazdálkodni az $^{5}/_{8}$-ad nagyságú jobbágytelek földjén, és ettől kezdve vezette a gazdasági naplóját, amelybe két verset is jegyzett be. Mindkettő magán viseli a 18. századi *diákköltészet* nyomait. Itt az 1785–1786. gazdasági évben, a naplóban másodikként följegyzett világi témájú, ironikus hangú versét mutatjuk be. Helyesírása már jelzi, hogy elindult a vers folklorizálódása. A naplót Hódi János mérnök, egyenes ági leszármazott bocsátotta a rendelkezésünkre, aki a család első polgárosult tagja, mert elődei mind gazdálkodók voltak.

”HARAGODNAK NAGY VOLTABAN

Apát anyát lehet venni
Hapénzűnk elég fog lenni
Tud az arany szecundálni
Farkas bol báránt formálni.
Hamás ként meg égetnének

Vagy fő vételre vinnének
Ugymeg segét het az ezűst
Hogy meg nem fonnyaszthat afüst
Hamar kodban arany hever
Nem fog meg kőnnyen afegyver

A ki ma teneked azt monta
Hossánna Holnap ha négy
felé vágnának Sem szánna
Bizony nem fert tehozzad
Herkules Peldája
Sandornak is nem ugy ált

mint néked aszája Nem
volt ne ki mindenkor mar
kában kupaja Pohar
hellyet kezeben villogot
szabjája”

A Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltárában IV. A. 53. fondszám alatt őrzik a Károlyi család úriszéki büntetőperes anyagát. Az 1800. jan. 13-i tárgyalás 14-15-16. sz. ügyiratában a 27 éves Török Péter szerelmes természetű gazdát a felesége bevádolta, hogy szeretőjének, a 23 éves Hartsás Ersóknak verseket írt. A gazdától elkoboztak két kötet kézzel írt verset. (A levéltár az általunk megtalált füzeteket a fond aktájából kiemelte és külön őrzi.) A 18. század utolsó éveiben írt versek közül a II. kötet 5-6 lapjáról idézünk egyet:

„1. Gyötrelmeim nevekednek.
Rabja vagyok éltednek.
Ő Pálusnak tsillaga.
Az sziveknek maszlaga

2. Ezer langok lobbanak
Melyek szivemen vannak
Sok gondolat gyakór tép
Mert szép az eleven kép

3. Sebes nyil tekintete
Szemeit ha rám veti
Ezt szerelmével seb bo[rít]
S ebbe lankadok el bé

4. Fris Órtzád mágnest rejt el
De engem ne felejts el
Magadhoz sőt hiteget
Hitegetvén eleget”

Ábrahám József 1865-ben megkezdett naplójában olvasható az alábbi vers:

„1. Ha szeretni nem kéne
az ember tovább élne
de a tiltott szerelem
gyötri titkón kebelem

2. Ami ota születtem
Minden embert betsültem
barátimatt szerettem
te érted meg vettettem

3. Azzal én nem vétettem
hogy rózsámatt szerettem
Aki bünt tud tettemre
követt vessen felyemre

4. Rám fujt a’ halál szelle
dobog ró’sám kebelle
lelkiért a’ harang szó[l]
ágya van a’ koporson

5. Már engemet temetnek
nem tudják a' nevemet
dúfla szekfü lilióm
kinyilik a' sirómónn

6. Szakajts egygyett emlékül
artzómnak vólt jeléül
Szakajts nékem emlékett
hogy engem sír hant fedet

7. Hallod testvér nekönyez
hogy engem sir hant fedez
ne sirj ha túttodra lesz
hogy engem sirhant fedett

8. két éve hogy hervadok
mint a rozsa lankadok
Érzi szívem hogy nínts ir
vár reám már a' gyász sír."

A diákköltészet rövid utat járt be a paraszt rímfaragókig. A paraszti verselés néprajzi jelentőségére már Kiss Lajos is fölfigyelt, és a vásárhelyi Elek Juszti (1869. okt. 14.–1946. febr. 23.) parasztköltőt, akit a „hétköznapok krónikásának" nevezett, a Vásárhelyi kistükör[282] című könyvében bemutatta. Ez a 3 elemit járt asszony 1886-ban megírta első versét, és 1944-ig rímelt.

Tudunk még a festő Kovács Mári verseléséről, Vásárhelyi Kun István nótaköltőről, akinek egy füzetnyi dalos verse jelent meg. Fejérváry József bizonyos Tóth lókupecről tett említést mint dalcsinálóról. Szenti Kiss Ernő megírta a „*Megkondult az öreg templom nagy harangja*" című népszínművét, amelyet 1927-ben adtak ki. (A színmű a vásárhelyi Hódi tanyán játszódott, 1880 körül.)[283]

A vásárhelyi, eléggé zárt gazdavilág a házastársi, kereskedelmi kapcsolatokban, és egyéb emberi érintkezési formákban, a munkában valamivel lassúbb és kényelmesebb életvitelt alakított ki, mint ahol a mostohább természeti adottságok, elsősorban a föld minősége a szorgalmasabb munkát megkövetelték. Ennek tudható be, hogy a vásárhelyi parasztlelkület valamivel érzékenyebb, elmélyültebb és fogékonyabb a kultúra, a művészetek befogadására vagy alkotására, mint általában a parasztságé.

„Csodáról" szó sincs! Nem „költő géniuszok" a vásárhelyi verselő gazdák sem, sőt szigorú esztétikai mércével mérve, nem is költők. A legjobban a „rím"- vagy „versfaragó" minősítés adja vissza tevékenységük lényegét. Maguk a parasztok is így emlegetik őket. Egyik fát, bőrt, csontot, a másik szavat, a végén rímet farag. Ennyi a különbség.

[282] Kiss L. 1964. 195-240. (Kristó Nagy István további verseit közölte a Somogyi-könyvtári Műhely 1975/4. számában.)
[283] Valamennyi a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményében található.

A vásárhelyi iratokban a 18-19. században az ácsokat „faragó molnároknak” nevezték. Az ő eszközük a szekerce, anyaguk a fa volt. A rímfaragó gazdák eszköze az ékes szó, a választékos kifejezésmód, anyaguk pedig a paraszti élet maga, amely ihlette őket, és az élményeket, témákat nyújtotta. Költészetük rímekbe faragott néprajz, versbe gyúrt és megjelenített paraszti életforma.

A *parasztvers* önálló műfajnak tekintendő, és súlyos hiba lenne összevetni a magyar költészet eddig elért, világviszonylatban is kimagasló értékeivel. A helytelen összehasonlításból eredt itt is a pejoratív ítélet, hogy a rímfaragás nem más, mint „fűzfaverselés”; holott egyenlő rangú a már polgárjogot, pontosabban néprajzi értéket nyert, és könyv alakban széles körben olvasott paraszt önéletírással. Sőt ezek a rímek annyival többek, amennyivel verstanilag értékesebbek. (Az kétségtelen, hogy olykor síkos és keskeny az út, amely a két műfajt, a parasztverset és a fűzfaverset elválasztja, ezért mindig az irodalmi, illetve néprajzi szakemberek ítéletére kell hagyatkozni.) Azzal, hogy hátrányos helyzetbe kerültek – bár jelentős szakirodalmuk van már, és ezekben néhány vers is napvilágot látott –, a gyűjteményes kiadásuk elmaradt, és ezzel jóvátehetetlen kárt okoztunk a népi kultúrában!

A paraszti vers többnyire alkalmi jellegű, mivel általában egy-egy esemény ihleti. Osztályhoz, sőt réteghez kötődik, mert szűkebb társadalmi igényt elégít ki. Az alkotói módszerek közül két lényeges ismeretes: a rögtönzés, a bökversgyártás – ezek terjedelemben rövidek –, és az elmélyült verselés, amelyek között gyakoriak a hosszabb epikus írások. Ez utóbbiak újabb két csoportot alkotnak. A vőfélyversek és a különféle ünnepségekre, nagyobb alkalmakra előre megrendelt, vagy önelhatározásból írt versek közelebb állnak a parasztművészethez, mint az irodalomhoz. Ezek néprajzi értéke jelentős. A másik fajta, a belső kényszerből, ösztönzésből születő parasztlíra a költészethez áll közelebb. Jelentékenyebb lehet az irodalmi, mint a néprajzi értéke.

Értékesek az életrajzi vonatkozású, az egyéni parasztlét lényegét összegező, elbeszélő költemények, a családról, különösen a szülőkről szóló versek. A szomszédok, a barátok, ismerősök, szerelmek, a környező tanyavilág, 1950 előtt az olvasókörbe, utóbb a szövetkezetbe járó parasztok megéneklése általános. Ezek között sok a csúfondáros. A legtöbb tollforgató gazdának kitűnő humorérzéke van. Az életből elsősorban a vidám, mulatságos dolgok, alakok, helyzetek ragadják meg; csak másodsorban a szomorúak. A bús nóták végső elkeseredésben születnek, nagy gondok, megoldhatatlan egyéni és szűkebb közösségi bajok hatására. Ezek egy része is ironikus.

A fölsoroltak lényeges különbséget jelentenek a paraszti rímfaragó és a költő között. Az utóbbi akkor is hajlamos keseregni, ha neki személy szerint jó a sorsa, de általános emberi vagy pontosan meghatározható társadalmi, természeti gondok drámai feszültséget és tragikus érzéseket szülnek benne. A gazda a társadalmi, természeti gondokon is csak saját, személyes élményéből kesereg. Egy kiterjedt marhavész nem indítja verselésre, még ha a társadalomnak nagy kára van is. Tollat akkor ragad, ha az ő tehene hullt el, és saját bőrén érzi az általános gondokat. Ez nem egyéni önzés, hanem a kitekintés hiánya; többnyire a szűklátókörűségből ered.

Verseik legfőbb tárgya természetesen a gazdálkodás. A föld, az állatok, a termés, az időjárás, a kereskedés, a piacozás stb. A paraszt a gazdálkodás leírásában olyan részleteket is megfigyel és ábrázol, amelyre a költészet képtelen. A gazdavilágot nem csupán külsősé-

geiben ragadja meg, hanem belülről is ábrázolja. Ez bizonyos fajta *gyakorlati költészet*. Igaz – és ez egyszerre néprajzi értéke és költői hibája –, hogy nem általánosít, hanem részletez. A gazdálkodó világ külső, látható, megfogható valóságelemeit szemléltetően és aprólékosan képes bemutatni, „tudományosan leltározni".

Ez a rímfaragás realista, helyenként naturalista. Bővérű szókimondása néha a „kényes ízlést" sérti, és ez a stílus kizárólag a férfiakra jellemző. Nem ritkák bennük a durva szavak, nemi vonatkozások. Ugyanakkor a versezetekben lépten-nyomon föltűnik a vallásos világkép is, de a természetelvűség mitológiája és a keresztény ismeretek szerencsésen összeötvöződnek.

Szavakat nem keresgetnek, a verset nemigen igyekeznek választékosabbá tenni, mégis ösztönösen, egy-két szóval, kifejezéssel ritka szép költői képet tudnak alkotni. Az elvonatkoztatás nem egy versben hasonló szinten mutatkozik, mint az a népi díszítőművészetben évszázadok során kialakult. A népdalainknál ismert, kifinomult metaforákat és szimbólumrendszert jóval szegényesebben, egyéni tehetség szerint alkalmazzák.

A verskészítésnek csak elemi szabályait ismerik. A rímek gyakran csikorognak a verssorok végén, többnyire ragrímek, vagy egyenesen kínrímek. Az irodalmi és a nálunk elterjedten használt „ö"-ző nyelvjárás egy versen belül is olykor tarkán keveredik. Helyesírásuk gyenge. Az időmértékes vagy szabad verselést nem követik, legtöbbjük nem is ismeri e fogalmakat. A leggyakoribb rímképletek ezek: **aabb**, **abab**, **aabbaa**. Szeretik a rövid, többnyire 4-6 soros verseket, versszakokat és az alliterációkat. Előfordulnak páratlan sorszámú, és ezért rímképletükben döccenő versszakok is. (Pl. **aabbc**. Ez olyan mint a kieresztett karikás ostor végén a durranó *sugár*, amely nagyot csíp.) Némely versben a befejező versszak kevesebb sorból áll, mint a többi. A szakaszolás nélküli, hosszú, epikus vers is gyakori. Egy-két kivételes adottságú parasztverselőt kivéve – közülük is kiemelkedik Csorcsán Szűcs Imre –, a szótagszámmal nemigen törődnek. A formai gyatraság legtöbbször még a legjobban sikerült, érett költői gondolatokat tartalmazó verseket is bosszantóan elrontja. Még rosszabb, ha költője rímet, szótagszámot gördülékenyen alkalmaz, de a mondanivalója banális.

Elvétve lehet őket rajtakapni, hogy valamelyik költő, vagyis olvasmányélmény hatott rájuk, mint az a történelmi visszaemlékezésükben tetten érhető. Talán leginkább Petőfi és Arany költészetét erőszakolhatjuk ilyen összevetésre, de ez sem kizárólagos. Annál inkább vádolhatók a *magyar nóták*. Ámde ez a „hatás" kölcsönös volt!

*

Az egyik legrégebbi vásárhelyi parasztverselő Nótás Szabó Pál.[284] Csorba Péter vőfély így mondta: *„nótát szörölt"* (szörzött, szerzett, „szerelt"). Hódi János szerint Nótás Szabó egyszerű, jobbágysorba süllyedt kisnemesi család sarja volt. Az apja – családi nevén Gelléri Szabó András – már földet művelt. Két gyermeke: Gelléri, később Nótás Szabó Pál és Gelléri Szabó Erzsébet volt. Utóbbi Hódi János ükanyja! Gelléri vagy Nótás Szabó Pál 1790. jan. 25-én született Vásárhelyen, és ugyanitt halt meg 1869. nov. 11-én. Igazi ismert nótafa.

[284] Munkásságát Vetró Lajos Endre foglalta össze. Lásd még. Szigeti J. 1971. és 1974. 39. (Péter László kéziratunkhoz írt széljegyzetében említi, hogy Péczely Attila terjedelmes kéziratos művében vizsgálta Nótás Szabó Pál dalait.)

Verseinek jelentős része népdal értékű, az ország ismeri ma is. Dalai rádióban, előadóesteken szerepelnek. Verseit azonban kellő szövegkritikával kell elemeznünk. Ennek egyik oka, hogy ő maga is szabadon bánt az általa ismert dalok „földolgozásával". Másrészt a hálás utókor olyan verseket is neki tulajdonított, amelyeket nem ő szerzett. Az alábbi dal részletét pl. Bibó Lajos: *Meg kell a szívnek hasadni*[285] című regényében idézi:

„Mög köll a búzának érni,
Mert mindönnap jó szél éri,
Mög köll a szívnek hasadni,
Ha mindönnap bánat éri.

Nem szánt-vet az égi madár,
Mégis eltartja a határ.
Én së szántok, én së vetök,
Szerelömbül éldögélök.

Në mönj, kislány a tarlóra,
Gyönge vagy még a sarlóra,
Ha mögvágod kis kezedet,
Kis süt nëköm lágy könyeret?

Mög köll a búzának érni,
Mer' mindönnap jó szél éri,
Mög köll a szívnek hasadni,
Ha mindönnap öröm éri."

A Magyar Nemzettől Számadó Ernő járt Vásárhelyen. Itt találkozott Csorba Péter házasságközvetítővel és vőféllyel, aki több Nótás Szabó Pál verset elmondott neki.[286] (Cikke csak több mint egy év múlva, a kérő halála után, 1938-ban jelent meg.) Íme a fenti vers újabb változata Csorba előadásában:

„Meg kell a búzának érni,
Ha minden nap jó szél éri,
Meg kell a szívnek hasadni,
Ha mindennap bánat éri.

Le van a búza aratva,
Keresztbe is van már rakva,
Ahány szem van egy keresztbe,
Annyiszor vagy az eszembe.

[285] Bibó L. 1930. 182.
[286] Számadó E. 1938. (Itt jegyezzük meg, hogy a Csorba Péter által elmondott és fejezetünkben szereplő Nótás Sz. P. versek ebben a cikkben szerepelnek. Közlésünk betűhíven történt.)

Meghalok én nemsokára,
Piros pünkösd hajnalára,
Koporsóm se legyen másból:
Piros pünkösdi-rózsából…”

Bibó Lajos szóbeli közléséből tudjuk, hogy ezt a verset mindig eredeti Nótás Szabó Pál nótának tartotta. A *„Mög köll a búzának érni”* kezdetű dalrész nagyon régi, közismert népdal, amely már Erdélyi Jánosnál is szerepelt.[287] Az idézett vers második része, a *„Në mönj, kislány a tarlóra…”* Egressy Béni dala Petőfi versére.[288] Hasonló a helyzet Nótás Szabó Pál többi, itt szereplő versével is. Egy részük pl. Kiss Lajos népdalgyűjteményében is szerepelt.[289] Azt ma már nehéz volna kikutatni, hogy a gazdák emlékezetében miként maradtak fönn Nótás Szabó Pál dalaiként.

Ezzel nem ítéljük el Nótás Szabó Pál dalköltését; hiszen egyetemes népköltészeti tulajdonságot, alkotásmódot példáz, csak az „ötvözete” más. *„Nótás Szabó Pál is merített az eredeti népdalokból, műdalokból, s az ő így született szövegei is visszaszálltak a néphez. Ez a folklór körforgása, mint a vízé a természetben. Hol a hagyományos (közös) több, hol az újítás (az egyéni)”* – írta Péter László világosan e tárgyban hozzánk címzett levelében.

Nótafánk versei munka, szántás, vetés, nyomtatás közben születtek – emiatt a földművelő föladatait hanyagolta, el is úszott a vagyona –, s a dallamkíséretet is maga találta ki hozzájuk. Költészetében túlsúlyban vannak az alkalmakra szerzett rigmusok. Ismét visszaadva a szót Kérdő Szűcs Ernő gazdának, az ő emlékezetéből olyan Nótás Szabó Pál verseket mutatunk be, amelyek kevésbé ismertek, sőt eddig ismeretlenek voltak.

„Nótás Szabó Pálnak az volt a szokása, hogy hívatlanul is elmönt mindönhová, ahun ünnepöltek, de mindönütt örömmel fogadták, mert rögtön versölni kezdött, oszt kedvet csinált.

Amikor a Kérdő Szűcs család a szentösi utcán, a lëégött szuszogómalom helyin fölépült házuk szentölőjit ülte, az atyafiak szélös e határbul összegyüttek ünnepölni. Ëgyszörre csak betoppant közéjük Nótás Szabó Pál.

Kérdő Szűcs Tamás öregapám rögtön mögkínálta ëgy kancsó borral. Nótás Szabó Pál ott találta Csáky Katicát, ëgy fiatal, gyönyörű rokonylányt, aki éppen a vacsoráhon hozta be a szármát. Amikor Nótás Szabó Pál möglátta a lëányt, ezt a rigmust rögtönözte:

„Tëj, túrú, tëföl,
Gyolcs gatya, pöndöl.
Ezért a szép kislányért
Majd möghal az embör.”

[287] Vesd Össze: Ortutay Gy.–Katona I. 1975. 299.
[288] Vesd össze: Kerényi Gy. 1961. 211.
[289] Kiss L. 1927.

Ez egyébként Tápéról is előkerült népdal, amelyet Kálmány Lajos gyűjtéséből ismerünk.[290] Nótás Szabó Pál tehát hagyományos elemekből építkezett, ugyanis a dal 1. és 2. sora változatlan, míg a két utolsó eredetileg így hangzik:

„Azér' a kis boldogságér'
Mit nem tösz az embör."

Szeged környékén egyébként Joó Pál volt Nótás Szabó Pálhoz hasonló, értékes népi költő, nótafa. Nótás Szabó Pálnak volt egy versformája, amit névnapra szerkesztett. Ebbe csak a megfelelő nevet kellett beleillesztenie, és kész volt a köszöntő.[291] Kérdő Szűcs Ernő a saját családi emlékekből ezt így idézte:

„Második Kérdő Szűcs Sára néne, aki 1825-ben született, és 1906-ban halt mög, ezt a köszöntőt kapta Nótás Szabó Páltól:

»Jézusi vásárra,
Hó esött a sárra,
Éljen K. Szűcs Sára,
Aki neve napjára,
Fölvirradt mára.«"

Csorba Péter kérő így adta elő:

„Jézusi vásárra,
Hó esett a sárra,
Az Isten éltessen
Kedves húgom, Sára!"

Ez a köszöntő is hagyományos formulák egyszeri, rögtönzött változata.

A különös parasztegyéniségek között említettük már Czeglédi József tékozló gazdát, aki Nótás Szabó Pálnak is többször adott témát. Alábbi versét szintén Kérdő Szűcs Ernő mondta el:

„Én, Czöglédi Jóska,
A víz partján állok,
Nem mondtad, Szent Atyám,
Hogy még ma möghalok.

[290] Kálmány L. 1881. 60. (Nem bizonyítható, de azon el lehet gondolkodni, hogy Farkirétnél a vásárhelyi és a tápai határ összeért, történelmi sorsfordulók viharaiban, közösen használták, a két gazdatársadalom érintkezése következtében a dal is közös kinccsé válhatott.)

[291] Egyik változatát közöltük: Szenti T. 1979. 10.

Te kis halacskák,
Csak néktök szólhatnék,
Folyóvíz partjára
Veletök úszhatnék.

Elmöntem volna én,
Az édösapámhon,
Ki a világra szült,
Jó édösanyámhon.

Röpülhetnék nőmnek
Két karjai közé,
Eltemetne éngöm
A többi sírok közé."

A 96 éves kort megért Szamák Mihály is a különös vásárhelyi figurák közé sorolható. Nagyvérű, mulatós, tréfacsináló, az életet szerető embertípus volt. Őt és a hasonló embereket a vásárhelyi író, Bibó Lajos „bölényöknek" nevezte. Alighanem Szamák Mihály volt az egyik utolsó „bölény". Kérdő Szűcs Ernő azt a Szamák Mihály apjával kapcsolatos történetet és verset mondotta el, amelyet Nótás Szabó Pál költött egy eset után.

„Szamák Mihály és azonos nevű apja is hírös szűrszabók voltak. Az öreg ëgy Pista nevű inasával úgy 1860 körül a vásárba mönt, és útközben a kocsijuk előtt mögdöglött a ló. Innen a vers, amelyet Nótás Szabó Pál költött:

»Mája, vese, piros vér,
Mögdöglött a vén fehér.
Szamák is az inasával,
Emlögeti sátorfával.
De a szürke azzal felel:
Orruk alá nagyot szelel.
Pista ekkor nagyot köpött,
Ezzel nem szántunk több gyöpöt.
Köszöni a szénát, zabot,
Amit eddig sohsë kapott.«"

Állítólag Nótás Szabó Páltól ered ez a bökvers is, amelyet szintén Kérdő Szűcs Ernő emlékezete őrzött meg:

„Szénát raktam Nagy Hajláson,[292]
Hogy a babám messzebb lásson."

[292] Nagy Hajlás a vásárhelyi Pusztán, Sámson határában (ma Békéssámsonhoz tartozik) folyó Száraz-ér jókora görbületét jelzi.

A népdalok megörökítésére eddig teljesen ismeretlen módszert beszélt el Csorba Péter kérő a Magyar Nemzet riporterének:

„A danát [a dalolt verset] felcsomózta kendermadzagra. Volt többekszer [így!] a szűrujjába csomós madzag. Ha elővette, eltudta dalolni, amit akart. Ült az udvaron, oszt ujjal apró kis homokkupacokat rakogatott egyvégtibe."

Miután analfabéta volt, verseit mások írták le, de magának úgy tudta megörökíteni, ha egy madzagra csomókat kötött, amiről később is „le tudta olvasni". Ez a módszer nagyon hasonlatos a közép- és dél-amerikai azték indiánok csomóírásához, a *kipu*-hoz. Szó sincs róla, hogy a két távoli földrész és kultúra között bármilyen kapcsolat is lehetséges lett volna; különösen olyan nem, amely Nótás Szabó Pálhoz is elért volna. Itt a közös emberi kultúrának, az emberi gondolkodás hasonló eredményeinek vagyunk tanúi.

Nótás Szabó Pál saját verseinek másik megörökítési módja az volt – mesélte Csorba Péter kérő –, hogy a csizmaszárban is tartott egy-két „*róbotot*", vagyis rovással „írt", inkább vésett botot. Ha ugyanis írástudatlan volt, akkor verseit nem az ősi magyar, vagy székely rovásírással örökítette meg, hanem a juhászok által használt *elszámolási jegyekkel*. Ez a fajta följegyzési mód nótafák esetében szintén szokatlan.

Az is egyéni, ahogy az udvaron ülve verseit, azok dallamát kigondolta. A hinduizmusban, buddhizmusban ismert, hogy színes homokból, rizsszemekből, magvakból a szerzetesek gyönyörű rajzolatokat, főleg geometrikus mintákat raknak ki. Ez a *mandala*. Amikor Nótás Szabó Pál egyvégtében kis homokkupacokat rakosgatott ki, (belülről) akkor alkotta meg a verset és dallamot. Bizonyos, hogy a vásárhelyi tanyán nem ismerte a távol-keleti szerzetesek rituális művészeti megvalósítását. Itt ismét az emberi alkotásmód olykor közös, ősi gyökerei elevenednek meg.

A továbbiakban a Csorba Péter kérő által ismert és Számadó Ernőnek elbeszélt Nótás Szabó Pál verseket idézzük, amelyeket – és ez ismét figyelemreméltó – citerával kísért:[293]

„Felszántottam a kontrácki nagy utcát,
Cimbalommal raktam ki az aljját,
Cimbalom meg citora lesz az alja,
Szépen szól majd, ha a rózsám gyün rajta…"

*

„Az én szívem egy fekete koporsó,
Benne fekszik reményem az utolsó,
Ami szép volt el van zárva előlem,
Én Istenem, ugyan mi lesz belőlem!

[293] Számadó E. 1938. 17.

Bánatomat panaszolni nem merem,
E világon nincs egy igaz emberem,
Lepanaszolom én a Földistennek,
Hogy fordítsa jobbra az életemet…”

A második vers utolsó előtti sorában rendkívül különös a Földisten említése. Mint e kötetben részletesen olvasni fogjuk, a magyar parasztság pogány hitéhez és mitológiájához elválaszthatatlanul hozzátartozott a matriarkátusból eredeztethető *Földanya* istennő tisztelete. Már a neolitikum végén, illetve a kőrézkorban megtörténik az uralkodó nem váltása, amikor például a Szegvár-tűzkövesi női idol mellett megjelenik az attribútumát, a sarlót vállán hordozó férfiisten, a patriarkátus beköszöntését jelezve, akit a régészetben „Sarlós istenként” ismert meg a tudomány. Ő is az agrártársadalomhoz tartozik, mint az életadó és életet befogadó Földanya, de már a termelt javak learatójaként és elosztójaként, hanem nemző erőként került a trónra. A Földisten, tehát a férfi isten igen ritka a mezőgazdasági kultúrák mitológiájában.

Nótás Szabó Pál verseiben a betyárkodás is jelen van:

„Ha felülök kispej lovam hátára,
Befutok a vásárhelyi pusztába,
Megpróbálom hamarlovam odáig,
Ha zavarják tud-é futni odáig.

Nagy a vásárhelyi puszta
De sok szegénylegény lakja
Én is laktam sok ideig
Tizenhárom esztendeig…”

Nem véletlen, hogy az itt sorolt verseket kérő beszélte el. Alaposan megjegyezte azokat, amelyeket Nótás Szabó Pál a házasságkötéssel kapcsolatban gondolt ki:

„Az anyámat arra kértem
Egy-két jószót mondjon értem
Juliskámnak az apjánál
A rátarti nagygazdánál.”

*

„Édesanyám szennyes üngöm, gatyám
Házasodnék, de nem jönnek hozzám,
Jaj, de kényes lányok laknak erre,
Rá se néznek a szegény legényre.”

*

„Elmennék én valamerre,
Valamely ország szélére,
Fészket raknék pálmaágra
Árva gerlice módjára…”

Nótás Szabó Pál – amikor már nem volt saját birtoka – a pásztorkodó, szabad életviteléről is írt egy verset:

„Kisperjét hajt a Nagy sziget partja,
Legeltetek, ahol kedvem tartja,
A Nagytó előttem nem nagyárok,
Jóborért én most is haza járok.

Ha végig mék a réten a sáson
Vadludat is tanálok tojáson,
Ha tiszta lesz, tarisznyámba teszem,
Abból lesz nagypénteki ebédem.

Még azt mondják, hogy nincs asztalszékem,
Az uraknak sincs különb mint nékem,
Ha megfőzöm bográcsos ebédem,
Körül üli azt az én cselédem…”

A nótafa halála és temetése is különös volt. Erről Csorba Péter így beszélt Számadó Ernőnek:

1869 őszén a Hódy-tanya iránt kocsijával belefordult a csatakos árokba. Bevitték a tanyába, ahol az istálló meleg szalmáján ezt a verset rögtönözte:

„Az én sírom nem lesz messze,
Mégsem lesz ki felkeresse,
Nem lesz annak járó útja,
Hulló levél beborítja…”

Később így toldotta meg:

„Keresztet már ne tegyetek,
Viseltem úgy is eleget
Életemben…”

Csorba kérő kivitte a pesti újságírót a Kincses temetőbe. Mutatott neki egy tarló búzaföldet, hogy Nótás Szabó Pál ott fekszik alatta, majd így folytatta:

„– De nem baj uram. Jó magyar búza terem a szíve felett. Sírját elszántotta az eke. Búza volt ő is, búza lett megint. Szép parasztsors ez kérem…

– Hát a versei, az a sok, amiket leírtak?

– Azok is ott vannak véle. Saját kívánságára koporsópárnáját forgács helyett verseivel tömték meg[…]"

Az azonos névre hallgató apa és fia: a két Pócsy Mihály a legtöbb nyilvánosságot kapták, hiszen önálló verseskötéteik éppen úgy megjelentek, mint a helyi lapokban megannyi újságcikkük. Őket minden valószínűség szerint a legnagyobb parasztverselő tehetségek között tartottuk volna számon, ha teljesen félre nem siklanak. Tipikus példái az elrontott népi kultúrájú „félparasztoknak". Földbirtokos gazdacsaládban születtek. Mindketten földet, tanyát kaptak és gazdálkodtak. Kettejük közül talán az apa volt a tehetségesebb. 1855. augusztus 7-én, Vásárhelyen született, és 1909. november 5-én a helyi kórházban, hastífuszban halt meg.

A jómódú gazdaszülők iskoláztatták, és érettségizett. Ebben a társadalmi rétegben a 19. század második felében ez még igen nagy szó volt. Jó darabig nem is fogta meg a kapanyelet, hanem városi hivatalnokként dolgozott. Eredeti, népi kultúráját levetkőzte, de a polgári, magasabb műveltséghez nem jutott el. Jellegzetes eset. A vásárhelyiek az ilyen és hasonló figurákat úgy csúfolták, hogy „félig gatya, félig frakk".

Ez a kevert kultúra, ez a sehová sem tartozó garabonciásság látszik költészetén.[294] Pócsy Mihálynak, majd a figurát tovább éltető fiának is a legnagyobb sikert a *„Turungel diflomás tsősz eseteji"* hozták. A folytatásokban megjelenő történeteket az egyik helyi újság közölte, és ezrek olvasták. Ezek egyik állandó főhőse *„Turungel Isvány tsősz"*, aki méltó ikertestvére Gárdonyi Géza Göre Gáborának és Durbints sógorának. Az ügyefogyott népi figura csetlik-botlik, köznevetség tárgy, ugyanakkor ravasz kópé, akár a róka, nemegyszer az urak eszén is túljár. A vásárhelyi gazdák vagy azonosulni tudtak vele, vagy mint kívülálló, mulatságos figurát szemlélték, és nem ismertek benne önmagukra, ezért nem bántotta őket. Ahogy Gárdonyi említett figuráit a parasztok nem érezték magukra nézve sértőnek, ugyanúgy Pócsyék papíron született csőszét sem, pedig érzékelték, hogy jobbára őket gúnyolja. Még rokonszenveztek is vele. Az volt a véleményük, hogy „aki olyan, mint ez a bugris,[295] az magára vessen." Őket szórakoztatta a saját görbe tükrük. A gazdák ítélete tehát más, mint általában az irodalomtudományé.

A két Pócsy versei egyre inkább elfajultak, és nem maradtak osztályuk öngúnyolásának még vitatható szintjén sem. A mind vaskosabb tréfák előbb ízléstelenségbe csúsztak, majd obszcenitásba süllyedtek. Állítólag a 20. század elején Párizsban, néhány száz számozott példányban, magyar nyelven, magánkiadásban, „*Pinanádulás*"[296] címmel

---

[294] Székely János a verseiből kötetet jelentetett meg *„Pócsy-versek"* címmel. Ezen kívül Pócsynak még két kötete látott napvilágot: *„Turungel Esvány diflomás tsősz élettörténete elejitül végig"*. (Hódmezővásárhely, 1906 körül, *Pohcsing* álnév alatt.) Végül: *„A tilosban"*. (Hódmezővásárhely, 1926.)

[295] Bugris = tanulatlan, faragatlan, buta, durva, „paraszt".

[296] „Pinanádulás" = a sokat használt, kitágult *vulva* szűkítésére céloz. A *nádulás* vagy *nádverés* egyik munkafázisa, amikor a tetőgerincen jókora fa- vagy vastűbe húzott gyékénykötéllel összevarrják a két oldalról összehajló nádvéget. A könyv címlapján jókora vulva volt látható, nyitott szeméremajkakkal, amelyeket mellette hangyákként szorgoskodó, apró férfiak nagy tűvel igyekeztek szűkebbre varrni.

jelent meg idősebb Pócsy Mihály könyvészeti ritkaságszámba menő pornográf versesköte, Tornyai János festőművész kitűnő illusztrációival.[297] (A Vásárhelyen megjelenő szatirikus hetilapban 1893–1895 között jelentek még meg Pócsy Mihály versei. A lapot szintén Tornyai János illusztrálta. A *Karikás* 1932–1941-ig ismét folytatódott. Ebben már ifjabb Pócsy Mihály Lajos közölte tréfás írásait.[298])

Az apa Kincses temetőben levő, és jeltelenségbe süllyedt sírkövén, míg barbár kezek össze nem törték, ez a saját sírfölirata volt olvasható:[299]

„Ott, hol olyan búsan szólt a kanalasgém,
most vígan nyikorog az itató kútgém.
S ágasához, hová kötötték a bárkát,
Mostan kormos bika dörgöli a hátát.

Eresztött kantárszárral futott vélem a ló,
Akkortájt gyászruhát se viselt a holló.
De az idő eljárt, nem várat magára,
Elkopik az élet, mint a hold világa."

A paraszti verselés különleges, „közösségi" módjára már Kiss Lajos fölhívta a figyelmet. Egy 1832–1847 között vezetett, kézzel írt paraszti naplóban csúfolkodó verset talált, amelyre ennek néhány sorával emlékeztetünk:

„1. Kifúttam az orromat Elek Sándoréknál;
2. Elköhentém magamat öreg Papinénál;
3. Fenekelik a hordót Bartha Sándor úrnál;
4. Szűrik belé a jó bort Szabó Istvánéknál[…]"[300]

Kérdő Szűcs Ernő nem ismerte ezt a közlést, viszont ettől függetlenül hasonló rigmust tudott, amely utal arra, hogy ez a fajta közös verselés elterjedt lehetett a tanyavilágban. Így beszélt róla:

„A téglási határban, a könyere-éri gazdák ëgymásrul pár soros rigmust költöttek. A tanyára, lakóira legjellemzőbb tulajdonságokat szödték össze. Ahogy a tanyák sorban álltak ëgymás mellett, úgy haladt és szaporodott a rigmus, és állt össze ëgy hosszú verssé. Olyan volt ez, mint most a staféta. Mindönki tött hozzá. Másik évben valahunnan mögint kiindult, oszt újabb strófa születött. Az előzőre mán sokan nem is emlököztek. Ez a rímfaragás a század [a 20. sz.] elejin mán ösmert volt. Ëgyre én is vélekszök az első világháború utáni évekbül, de azt nem tudom, hogy kik rakták össze:

[297] Adatunk szóbeli közlésből származik, amelyet még az 1960-as évek elején nyertünk dr. Galyasi Miklós néhai múzeumigazgatótól, akinek a magánkönyvtára állítólag 1944 őszéig egy példányt őrzött a kötetből.
[298] Szenti T.: *„Ifjú Pócsy Mihály Lajos."* Először a **7 nap** hetilapban közöltük életrajzát, az 1997. jún. 26-i számban.
[299] Köszönetet mondok Mészáros Jánosnak, a Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzat Erzsébet Kórház-Rendelőintézete műszaki csoportvezetőjének, aki a verset lejegyezte.
[300] Kiss L. 1958. 172.

»Tarka orrú borjú Tárkány Sándoréknál.
Nagy fenekű két lány Vincze Marcsáéknál.

Vincze Marcsának fehér lába szára,
Kilátszik a léniára.[301]
Tárkány Jóska, ha möglátja,
Harmadnapos hideg rázza.

Körül kasos kocsi,
Jó két ló Szűcs Tammáséknál,
Szüretölnek Szűcs Istvánéknál,
Hordóba dűtik Gojdár Samuéknál…«

A további részeire sajnos mán nem emlékszöm."

A „Vincze Marcsának" kezdetű szakasz önálló, ismert népdalváltozatként ékelődött a bökversbe. Ez a paraszti verstípus az időszerű élményeket rögzítette, és mindig újjászületett az újabb aktuális élmények hatására.

A paraszti verselés Vásárhelyen nagyot fejlődött az első világháború után. Ez a kortárs „művészet" a népművészet más ágaival vette föl a versenyt, sőt ahogy a hagyományos paraszti életmód megszűnt, és a vásárhelyi népművészek vagy abbahagyták tevékenységüket, vagy átalakultak „népi iparművészekké", a folyamatosságot, a népi kultúra megtartását részben a verselők vitték tovább. Számosan élnek ma is.

Vörös Pál 1890-ben a vásárhelyi Puszta szélén, Sámsonon született. (Ma Békéssámson.) Apja kubikos volt, később 7-8 hold földet szerzett, így Vörös Pál parasztéletben nevelkedett. Öt elemit végzett, jó tanuló volt. Az iskolában megszerette az olvasást. Még kiváló külföldi írókat is olvasott. Főleg az elbeszélő költeményeket szerette, sokat kívülről tudott. 1921-ben nősült. Gyermekei nem születtek. 1921–1954 között néhány hold saját földön gazdálkodott a Vásárhely–Puszta-központ melletti Fehér-tó partján.

Ha valamilyen érdekes eset történt a faluban, azt versbe foglalta. *„A mögesött dógokat szödtem rímbe"* – vallotta. Volt olyan is, hogy megbízták a versírással. Mesterkedéséről így beszélt:

„– Rímfaragás ez, nem költészet!"

Ha mosolyt varázsolt embertársai gondterhelt arcára, elérte célját. Az 1970-es években, magányosan halt meg a Pusztán.[302]

Itt bemutatásra kerülő versét az ihlette, hogy a földreformkor, 1945-ben, az egykori uradalmi birtokból Balla István sámsoni lakos is kapott néhány holdat. Kevés volt a szal-

[301] Lénia, léniák = hosszú, egyenes útszakaszok, amelyeket nem a parasztkocsik jelöltek ki, hanem a városi mérnökök vonalzóval, azaz *léniával* húztak meg a határtérképeken.

[302] Néhai Nagy Gyula néprajzkutató, az Orosházi Szántó Kovács Múzeum igazgatója gyűjtötte össze és archiválta a leírt, akkor még föltalálható verseit, a többi örökre elveszett. Ő bocsátotta rendelkezésünkre gyűjtött anyagát az 1970-es évek elején. Ugyancsak tőle kaptuk meg a következő Szántai István verset is. Igazgató úrra máig hálával gondolunk.

mája, ezért a földjén összeszedte a **ballangót***, amelyet még akkor éjjel elsodort, továbbgörgetett a föltámadt szélvihar.

Kora reggel már az egész falu tudta, és mosolyogtak rajta. A ballangót a legínségesebb időben sem szokták összeszedni, olyan haszontalan, ezért az esetet sokáig emlegették a faluban.

„BALLA ISTVÁN ESETE A BALLANGÓVAL

Jól kifaragtam a ceruzám hegyét,
Balla István újgazdáról írok most egy mesét.
Azt fogom megírni, néhány rövid sorral,
Balla milyen rosszul járt a ballangóval.
Egy őszi este történt, éppen vacsoráltak,
Balla ilyenformán beszélt asszonyának:
»– Úgy látom, kevés a szalmánk, kell valamit tenni,
Mert a télen nem lesz majd mivel fűteni.
Ballangó van sok a határban szerte-szét,
A mi kapott földünkön is van belőle elég.
Holnap összefogok belőle gyűjteni,
A kemencét azzal is be lehet fűteni.
Ne várjuk, hogy a sült galamb repüljön a szánkba,
Segítsünk magunkon, nincs pénzünk szalmára!«
És másnap reggel alig, hogy pitymallott,
Balla a földjére szépen kiballagott.
Ott a munkához látott szorgalmasan,
Gyűjtötte a ballangót estig lankadatlan.
Lemenőben volt már a nap, munkája véget ért,
Balla a mezőről fáradtan hazatért.
Vörös fény vonta be nyugaton az eget,
A következő napra jelezte a szelet.
Mosolyogva beszélte odahaza Balla,
Miközben levesét lassan kanalazta.
»– Jöhet már a tél hideggel és hóval,
Biztosítva vagyunk a tűzrevalóval.
A ballangószedés nagyon jól sikerült,
És ami a fontos, pénzünkbe se került.
Haza kell hozatni, most már fuvarossal,
Holnap majd beszélek Lipcsei sógorral.
Kár, hogy nincsen lovunk, de lesz úgy érzem,
A szőrét mindennap fényesre kefélem.
Egy csikót veszek majd, ló lesz az, ha megnő,
Jobb esztendőt is fog adni a teremtő.«
A kemence mellett a macska dorombolt,

Akkor este Balláéknál a boldogság honolt.
Hogy és mint csinálják, arról beszélgettek,
Egész késő volt már, mikor lepihentek.
Mint rendesen szokta, fölkelt Balla korán,
Ijedten hallja, hogy künn süvölt az orkán.
Homlokát ráncolta, nagyon rosszat sejtett,
Hamar öltözködött s földjére sietett.
Megállt Balla István az Erdőháti-dombnál,
valamikor Napóleon állt úgy Waterloonál.
Mikor széjjelnézett, így kiáltott fel, óh,
»– Hiába dolgoztam, oda a ballangó!
Hogyan is visszük át mi most már a telet« –,
A szél gúnykacaja volt rá a felelet.
Melléből fölszakadt egy panaszos sóhaj,
Balla István a télen nem fűt ballangóval!

1945. X. 20.”

Szántai István Hódmezővásárhelyen, 1886. szeptember 14-én született. Apja, Szántai Pál 1907-ben, 47 éves korában meghalt. Édesanyja Fejes Erzsébet 1862-ben született, és 1947-ben halt meg. Szántai István 11 éves koráig apai nagyapjának kutasi úti tanyájában nevelkedett. Három elemit végzett. Apai nagyapjának 116, anyai nagyapjának 12 hold földje volt. A két család között ez a vagyonkülönbség szított áldatlan viszályt.

1897-ben, az osztozkodás után átmentek lakni a pusztai földre, ahol maguk gazdálkodtak. 1902-ben költözködtek a Cinkus dűlő 557. sz. tanyába. Itt 17 kishold földön éltek.

1915–1918 között az első világháborúban harcolt. A Barackosi Olvasókörnek 25 évig tagja volt és többféle tisztséget viselt benne. Az 1950-es években ő is „kuláklistára” került és kifosztották. A tanyájában 8 kat. holdon gazdálkodott, nehéz körülmények között, gyakran éhezve. Nem egyszer Nagy Gyula orosházi múzeumigazgató a saját jegyén vett neki kenyeret.

A Szántó család hagyománytisztelő volt. Az elődök ragaszkodtak a régi gazdálkodási módhoz. Nagyapái akkor sem használtak gépet, amikor a szomszédaik már azzal dolgoztak.

Szántai István akkor írt verset, ha a környéken valami társadalmi, egyéni méltánytalanságot, sérelmet látott. Kockás vagy vonalas irkába írt, de néha még a „paklis dohány” borítólapjára is. Verseit ő sem tartotta költészetnek, csak rímfaragásnak. Írásait a szomszédjai egymásnak adták és olvasták. Több célja nem is volt velük. Nagy Gyula megbízható, kitűnő néprajzi adatközlőnek tartotta. Mint agglegény, magára hagyatva, sanyarú körülmények között fejezte be életét.

Alább közölt versében a tanyai közélet egyik fő eseményét, az olvasóköri tisztségválasztást, a köri- és a gazdaélet gondjait beszélte el a második világháború idején:

*„**TISZTELT ELNÖK URAM!,***

hogy ott künn nem lehet

Vetni semmit, tehát itt bent betűt vetek,
Túl komolyan nem kell foglalkozni vele,
Bármerre fordítja, sehol sincs teteje.
Írni akartam a köri választásról,
De hát nem lett semmi a nagy változásból.[303]
Akik eddig voltak, mindnyájan maradtak,
Még talán azok is, akik nem akartak.[304]
Közfelkiáltással – nem kellett a titkos –,
Nem kellett bilétnek sok tinta, papiros.
A fő, ki eddig volt, kapott marsallbotot,
A törzstisztek kara szintén nem változott.
Mi katonák pedig, kedves fővezérünk,
Ha jófele vezetsz, bárhová követünk.
Egyhangúlag néked hűséget fogadunk,
Hogy a sarokbótig[305] *téged el nem hagyunk.*
Hanem van itt nékünk kérésünk is egypár,
Minek kihívása leginkább terád vár.
Első, hogy kevesebb legyen a bor ára,[306]
Mert rászokik így a magyar a pálinkára.
Ami pedig tudjuk, milyen gonosz ital,
Aki nem ihatja, igen hamar elhal.
S, hogy az anyjuknak se legyen oly sok gondja,
Szűnjön meg mielőbb a cukorboletta.[307]
Petróleumért is kérnek magas árat,
A jegyekből mégis mindig elnyirbálnak.[308]
Mi lesz a sötétben, ha a ló lába, éjjel,
Összecsavargódzik a kötőfékvéggel.
Bajos ahhoz éjjel a sötétben nyúlni,
Mert kemény a körme s ki talál rúgni.
Nem olyan az éppen, mint az anyjuk lába,
Mikor belegabalyodik a dunyhába.
Kocsmárost, ha néha ágybahúzza teste,
Ne zárhasson kocsmát, idő előtt estve.[309]

---

[303] Az olvasókör tagjai azt beszélték a választás előtt, hogy a régi tisztikart most nem választják újra.
[304] Voltak ui. akik hangoztatták, hogy nem vállalnak tovább tisztséget, mégis várták, hogy újra rájuk szavazzanak.
[305] A Barackosi Olvasókörhöz, a történet színhelyéhez közel volt a sarki bolt.
[306] Az elnök ui. nagyon szerette a bort.
[307] A „búzaboletta”mintájára a paraszt mindenféle jegyet bolettának hívott.
[308] A havi jegyből levágtak egy heti szelvényt, s arra nem adtak petróleumot.

Bótos pedig mikor a kilót dekázza,
Ne csinálhassa azt a vevő kárára.
Huszonöt százalék az áremelkedés,
A suszter bácsinak hát ez miért kevés?
Féltalp: s ragaszkodik a 7 pengős árhoz;
Pedig elég olcsón jutott szeghez, árhoz.
Azután pedig még óh, kedves vezérünk,
Itt következőket ugyan vívd ki nekünk.
Ne legyen úgy mostan, amiként volt tavaly,
Ne legyen a körbe a kutya hivatal,[310]
Mert, hogy azok ottan elszórják a bolhát,
Kedves kislányaink, hogy járnak ott polkát?
Ne legyenek nagy urak a dűlőgazdák,
Ne vigyék csépelni szegény ember gazát.[311]
Csépelhetnek, ha épp csépelni akarnak,
Csépeljék el jól az ezüstkalászt[312] *– maguknak.*
Aminek úgyis elég rövid a szalmája,
A magját meg nyílván még senki sem látta.
Azután meg izé, hogy puska is kéne,
A szelíd vizeket[313] *elvadítani véle.*
Mostanság kezelik, s úgy megszelídülnek,
Hogy épületjeink, tán még bele is dűlnek.
Lassan kikövezve már a Ficsér-dűlő.
Ne csak közepetájig, mert nem csak addig sáros,
Aki túlnan lakik, az sem legyen káros.
Ott sincs mindig pénz, s elmarad az adó,
És majd nem tud kimenni a végrehajtó.
S ne mi legyünk mostan szorítva korpára,[314]
Hanem aki a múlt évben kitalálta;
Hogy oly sok a búza, adjuk a jószágnak,
Most termelni irányították a gazdákat.
Óh, öreg malacom, bocsánatot kérek,
Amit most csinálok, tudom, mily nagy vétek,
Én habzsolom el te előled a korpát,

---

[309] Ha a kocsmáros álmos volt, záróra előtt elküldte a vendégeket, és becsukott. „Családias” vendéglátást folytatott.
[310] Abban az évben a kör helyiségében kutyaoltást végeztek.
[311] A dűlőgazdák sok esetben félremagyarázták a rendeletet. Olyan is volt, aki azt állította, hogy ahová a gép a belvíz miatt nem tud elmenni, onnan ki kell a gabonát a géphez hordani.
[312] Hivatkozás a köri ezüstkalászos tanfolyamokra.
[313] 1941-ben nagy belvíz borította a határ nagy részét.
[314] A kenyérliszthez *dercét* is adtak pótlásul. A derce vagy *korpás liszt* a daránál finomabb, a lisztnél durvább őrlemény volt.

(De úgy-e tavaly meg te etted a búzát!)
Nehezen szedtük össze a kukoricánk,
Keservesen hízlaltuk meg mangalicánk.
Ne kelljen odabenn jelenteni az idén,
Mennyi az a kis zsír a csöbör fenekén.
Mennyi szalonna van ***kukára***** akasztva,*
Hisz úgy sem éri mostan azt a macska.
Hisz úgyis, mikorra megjő András napja,[315]
Zsíros bödön már rég fenekét mutatja.
Kik lenézték eddig a mangaliczánkat,
Rágják csak tovább is az angol copákat.[316]
És nehogy talán kimondja a város,
Ahol a kényelem már majdhogy nem káros.
Többre mennek már, mint Kóti a barommal[317]
Meg sem elégesznek sületlen galambbal.
Zsírunk, szalonnánkat, búzánk triőrözve[318]
Vigyük rögtön, bár a kocsink törik össze.
És mindezekért a fuvar díja pedig,
Terményünknek három százalékát veszik.[319]
Nem volna ez visszás, ha mi nekünk kéne,
Ők is ideszállítanák idejébe.
Nekik világítás, közpénzen meg járda,
Lóról is sarat ér itt a bába lába.[320]
Mindenütt, ahol kell légvédelmi pince,
Úgy volna jó, hogy ne hiányozna itt se.
Hogyha semmi egyéb más hasznát nem vennénk,
Ezt a sok vadvizet belevezetnénk.
Múlt évben, kik szélén a Sámsoni-útnak[321]
Helyesírás-hibákat jól megtanultak,
Kinevezni tanítónak iskolába,
Hogy ne lenne a mi iskolánk oly árva.[322]
Fővezérünk, hogy ha talán azt gondolod,
Hogy ezt mind kivívni kevés marsallbotod,

---

[315] András napkor szokták a disznóöléseket megkezdeni.
[316] Angol copák = itt: az angol hússertés rostos szalonnája.
[317] Kóti nevű gazdának hajdan sok barma és azok itatásához saját *baromkútja* volt a Pusztán. Mondás született róla: *„Helyébe várja, mint Kóti a barmot."*
[318] Magtisztítási eljárás, elsősorban a konkolyt választotta ki.
[319] Vasúti szállításnál fuvardíj címén lefogtak 3 százalékot.
[320] A belvíz miatt nem tudtak a Pusztán kocsival járni, ezért a bábának lóháton kellett a szülő anyához elmenni.
[321] A barackosi iskola volt ott. Népművelési előadásokat is tartottak. (Az iskolát azóta elbontották.)
[322] A sáros helyen lévő iskolához nehezen tudtak tanítót kapni.

Majd megsegítünk, adunk hozzá, mit hát?
Fényesre köszörült finom bugylibicskát.
Egész bátran vághatod vele a ködöt,
Ne félj, hogy megütöd benne a könyöködet.
Nem írom már tovább, elég lesz ez mára,
Hej pedig, de sok van még a tarisznyába!
(Nem férne egy zsákba!)
Most zárom soraim, tisztelve maradok,
Aki eddig voltam, most is csak az vagyok.
S mivel, hogy hazánkban szűken a papíros,
Ide írom még, hogy
utánnyomni tilos!

Hódmezővásárhely, 1941. II. 9."

Tóbiás Ernő 1914-ben, Vásárhelyen született. Gazdaszülők gyermeke. Az ősi birtok Belső-Szőrháton feküdt. Mielőtt a gyermek tudata kinyílt, apja az első világháborúban, az olasz fronton meghalt.[323] Anyja, Tatár Kiss Rozália még kétszer férjhez ment, a gyermek a téglási tanyában, az anyai birtokon gazdálkodhatott volna, de többnyire az apai nagyszülők nevelték, akik idős korukban a Mátyás utcai házukban laktak. Tóbiás Ernő érettségizett, majd tisztviselő lett. A parasztélettől ugyan végleg elszakadt, de a gyermekkori indíttatása mély. 1966-ban tragikus hirtelenséggel halt meg.

Kisgyermekkora óta verseket írt. Szellemiségük paraszti indíttatású. Több kötetnyi kiadatlan költemény maradt utána. Tóbiás Ernő Vásárhely középkori legendáiból egy alig ismert részt dolgozott föl. A Dilinka temető neve őrizte meg a szép magyar lány emlékét, akiről Tóbiás Ernő bevezető és befejező résszel tagolt, nyolc énekre osztott, több száz soros, hosszú elbeszélő költeményt írt, fölelevenítve és saját fantáziájával kiegészítve a gazdáktól, öreg szüléktől hallott egykori regét.

Tóbiás Ernő literátus ember, közölt írásán Arany János hatása érződik, és elüt a többi gazdaverstől. Származása, versének helytörténeti jelentősége és témájának paraszti közvetítése miatt kapott itt helyet néhány részlete.

„DELINKA[324]

Ajánlás
Nem történelmi tény ez,
csak mese csupán,

[323] Történetüket részletesen megírtuk a *„Vér és pezsgő"* c. tanulmánykötetben, amely első világháborús visszaemlékezéseket és frontnaplókat tartalmazott. (Magvető Kiadó, Tények és Tanúk sorozat. Budapest, 1988.)

[324] Lektorunk: Katona Imre az alábbi kiegészítést fűzte a *Delinka* névhez: *„…a bizonyára török eredetű Delénke női név pl. Csongrádon máig él."* (Etimológiáját, pontos jelentését nem tudtuk megnyugtatóan megfejteni.)

Hogy élt valamikor
Vásárhelyen Susán.[325]
Gyermekkori emlék,
nem tudom, ki mondta,
Bennem élt a rege
két évtized óta.

[Az I. énekből:]
Mint aki álmában oldalra dőlt,
S horkanva tör fel a lehelet,
Ahogy a föld a vizet elissza,
Kortyogónak hívják a helyet.
Onnan és túlnan jöttem ide én,
Tudjátok, mellette van Csomor,[326]
Melynek a kánja híres messzire,
Akinek arca mindig komor.

Portyára indul Susán a nyáron
Vele. Rabszolgát hozni haza,
És ha szerencsével jár a harcban,
Kevesebb lesz a bolgár hona.
Kovácsok készítik már a kardot,
Puzdrát, nyilat, a messzeszállót,
Acélos karral kell mindent fogni,
Mikor majd elhagyjuk a tábort.

[A 2. énekből:]
Lássuk a foglyokat, jöjjenek el renddel,
Kik most várakoznak száz főnyi tömegekkel.
Legyenek örökre vitézből lett szolgák
S életük végéig a bélyeget hordják.
Süssétek kovácsok vállukra a jelet,
Sehol mint szabadok helyet ne leljenek.
Közöttük van az is, aki életem… hej!
Majdhogy kioltotta, a büszke Dimitrej.

[325] Susán = Vásárhely egyik régi városrésze. A név *Súsán* írásmóddal a zsidó Biblia Eszter-tekercsében szerepel. Nem ismert, hogy van-e összefüggés közöttük.

[326] Csomorkány = Hunyadi János korában *oppidum*, azaz többszáz lelket számláló, gazdag mezőváros volt Vásárhely mai határában, amely a hódoltság alatt elpusztult. Késő román – kora gótikus templomának romjai ma is állnak. (Országosan nyilvántartott és védett műemlék.) A Csomorkány név a Németh László által kitalált „csomorkányizmus”-ban máig ismert. *„Vásárhelyi emlékeim”* (Hódmezővásárhely, 2004.) c. esszékötetünkben alfejezetet írtunk róla.

[A 4. énekből:]

Felállt ekkor Susán, s szót kért emelt kézzel,
Csomor kánhoz fordult apai beszéddel.
»Megmondtam már neked: én fiammá veszlek,
A halálom után itt vezérré teszlek,
Mert szavam, ismétlem, figyeljetek vének,
Ti is harctársaim, győzelmes vezérek.
Szerződést kötök itt, mivel fiam nincsen,
Ajándékul adom a legdrágább kincsem.

Akit te is ismersz, te szeretsz leginkább,
Fiam, néked adom leányom Delinkát.«
– Delinka megrezzent erre a pár szóra –
Viseld jól a gondját, én neveltem jóra.
Leánygyermek sorsát nem az apja méri,
Elveszi, elviszi egy idegen férfi.
Felnőtt a kedvemre, most kedvére másnak,
Idegen asztalnak és idegen ágynak.

[A 7. énekből:]

Ujjongott a tábor, de Szegény Delinka
Halk némán, könnyezve ment be a sátorba.
Szerette, kereste s találta Dimitrejt,
Ez alatt Susán is elküldte ősz Terejt,
Fogadja a vártat, a vendéget külön,
Frissüljön fel előbb az illatos füvön.
S bent a sátor mélyén csendben, megnyugtatón,
Halkan, lágyan pergett a szép szerelmes szó:

»Csókolj meg, Dimitrej! Én a tied vagyok,
Másé nem is leszek, és inkább meghalok.
Szívemben, lelkemben neked marad a hely,
Csókolj meg, ölelj meg, csókolj meg, Dimitrej.«
Ajk mesélt az ajknak, kar beszélt a karnak,
Zengő szavú csendje a szerelmes dalnak.
Pillanat az egész, mégis egész élet,
A sors bús szeszélye olyan ritkán téved.

[A 8. énekből:]

Mikor az esthajnal
felbukkant az égen,
Delinkát a lányok
öltöztették éppen.

Hófehér a ruha,
– fekete a kedve.
Nyusztprémes kacagány
– reszket egész teste.

»Látod, itt van Csomor
s számtalan ajándék.
Vezéri módon vált
tőlem meg a szomszéd.
Erősen fogadta,
ha asszonya leszel,
Vezéri szállásán
majd elsőként kezel.«

A szánkó készen állt,
pillanat műve is,
Hogy a lovak közé
becsapjon a kocsis
És száguld a szánkó,
rivalg rá a násznép.
Csomor vitézei
rohannak szerte szét.

Fuss utána gyorsan,
szánon ül a bolgár,
Rohan már az élet,
újabb áldozat vár.
Még látom a szánkót,
megadta ezt Hadúr,
lovak szája félőn
fehér tajtékot túr.

Vétlen fordulónál
Csomor, az kibukott
És a szán lányoddal
a nyílt lékbe futott.
Sikoltás, nyerítés,
szeretlek: Dimitrej.
Jégzajlás, sötétség
mindent magába nyel.

Bár az egész tóról
leszedték a jeget,
nem találtak semmit,
se holtat, se szeget.
Némán takarta be
a víz a két szívet.
Éjszakánként a hold
vont felettük ívet.

Befejezés
Fekete emlékből
a szó meséket sző,
ma is úgy nevezik:
Delinka temető."

A monda másik változatában valaha a temető helyén egy mély kút állt, amelybe Lídia, a gazdától megesett szép szolgálólány, szégyenétől menekülve beleölte magát. Nevének torzulásából vált a Dilinka utónév.

A vásárhelyi parasztverselők sorában másfél évtizedig különleges helyet foglalt el egy öttagú közösség, de hisszük, hogy ez a jelenség országosan is egyedülálló. A vásárhelyi tanyavilág viszonylag kis tájrésze Sóshalom, ahol jó szántóföld és homok egyaránt váltakozik, rajta gabonát, kapásokat és szőlőt termelnek. Az 1950-es olvasóköri betiltás ellenére évekig búvópatakként, de folytonosságot biztosítva, több, mint 120 éve működik a Sóshalmi Olvasókör. Ez is egyedülálló tény!

Ebben a kis közösségben öt verselő élt: három férfi és két nő. (Közülük az élők sorából az utóbbi években többen is távoztak.) Tanyai parasztság esetében asszonyok „költő" szerepben szintén ritka jelenségnek számítanak. Bár szűk világot, a maguk, családjuk és társaik sorsát írták meg, de ezt igazán elmélyülten, ahogy férfi nem képes rá. Rendkívül szép és emberi az összetartásuk, ahogy figyelnek társaikra és „körbeverselik" egymást. Rendezvényeiken, ünnepségeiken nem import kultúrát élveznek, hanem a sajátjukat gazdagítják. Ők írják a köszöntőket, beszédeket és a verseket. Több közülük maradandó értékű. Életkoruk sorrendjében mutatjuk be őket.

Valamennyi ismert parasztverselő közül a legérettebb verseket Csorcsán Szűcs Imre gazda írta. „Költészete" bizonyos fajta határeset, egyúttal példája is a paraszti verselés értékelésének. Jelentős néprajzi kincs, de nem egy érett versében túllépi azt a határt, amely általában a paraszti krónikást jellemzi. Költői erényei és értékei is megcsillannak, bár ez nem avatja verseit szépirodalommá. Összegyűjtött verseit halála után, 1997-ben rendeztük sajtó alá, és a Sóshalmi Olvasókör – egy utánnyomást megérve – előbb ezer-, majd ötszáz példányban adta ki. Valamennyi napok alatt elfogyott és máig keresik.

Verselő munkássága sokrétű, különösen tárgyi gazdagsága és érzelmi színezettsége. Bár korábban fölhagyott az írással, azért haláláig minden évben egy-két alkalmi verset megfogalmazott. Az egyik legutolsót 1989-ben, a március 15-i ünnepségen a Magyar

Televízió kamerája előtt szavalta el. Jó orgánumú, kitűnő előadó volt, aki mindig kívülről mondta el verseit. Így emlékezett vissza:

„Oskolás koromban, ahogy mögtanultam írni, mán próbálkoztam rímfaragással. Hajlamom volt a versíráshon. Mindég nagyon szerettem a versöket, és sokat olvastam. Legjobban Arany Jánost szerettem, mög Petőfit. Gyóni Géza: »Testamentum« című költeményit, mög ëgy másik versöt, aminek »Öreg népfelkelők« volt a címe, az első világháború alatt az oskolában szavaltam. Ma is el tudom mondani, úgy mögragadtak bennem.

Ëgy volt tanyai embör – aki öregségire a Róka utcai házába költözött haza –, Rakonczai Ferenc gazdaembör[327] *élt a környezetömben. Ez a parasztembör oskolázottabb mög okosabb volt, mint a társai. Sokat tanultam tűle. Rakonczai az első világháborúban mögrokkant a jobb kezin. A bal kezivel mögtanult írni, és így írta lë szöbbnél szöbb verseit, beszédeit, leveleit.*

Szerettem a vásárhelyi Pócsy Miskát és fiát is. Ez a két parasztembör hatással volt rám. Nagyon tetszött Gárdonyi Géza Göre Gábora és Durbints ságora.

Tizennyolc éves löhettem, amikor ëgyik versömért, amelyet a szomszéd lány házassága körüli visszásságok kifigurázására írtam, eljárás indult a család ellen. Az ügyvéd alig tudta az ügyet elsimítani.

*Húszéves löhettem, amikor ëgy országos képeslap pályázatára versöt küldtem be. Nyomtatásban a »Vasárnap« című képes hetilapban jelent mög versöm az 1920-as években, több azúta së. Két kötet versöt lëgépeltettem, ëgyiket be is köttettem, a harmadik, a **vőfély**versök még mindég az irkában vannak.*

Beszédöket is tartottam a Sóshalmi Ifjúsági Ëgyletben. A beszédöket lëírtam, ahogy összeszödtem a gondolataimat, de sohasë onnan olvastam. Olyan jó emléközetöm volt, hogy amit ëgyször lëírtam, azt szórúl szóra el tudtam mondani. A versöket is kívülrül szavaltam. Jó előadónak tartottak.

Röndszörösen csak 1943-túl kezdtem el versöt faragni. A rigmusokat gyorsan kitaláltam, a rímökön nem sokat köllött gondolkoznom, ezért úgy éröztem, hogy ezöket mán csak lë köll írni. Valami belülrül kényszerítött.

Amikor 1950-ben elvötték a tanyámat, ettül kezdve még többet, mög röndszörösebben írtam. A legtöbb versöt az elvesztött birtok miatt érzött keserű gyötrelöm diktálta, mög ëgy csomó gúnyolódási kedv is volt bennem. Elmondok belülök ëgyet:

»JÓ TERMŐFÖLDEM VOLT…

Jó termőföldem volt, nem is olyan régen,
Ámde rábeszéltek: rosszért elcseréltem.
Sásosbogárzónak hívják ezt a tájat,
Ahol kimérték a csereparcellámat…

[327] Péczely Attila népdalgyűjtő egyik adatközlője volt. Péczely sok értékes vásárhelyi népdalt mentett meg a „nótafa” Rakonczai révén.

Terméketlen lapály… Tófenék volt régen,
Csak, hogy lyuk ne legyen, azért van ott éppen.
Békák, vadkacsák és bíbicek hazája,
Áldását az Isten ritkán adja rája…

Szurkos, kötött föld ez, nehéz megmunkálni,
Nehéz fölszántani, nehéz mögkapálni.
Kétszer, háromszor is be kell addig vetni,
Hogy egyszer is tudjon valamit teremni.

Tavaly is vetettem kétszer bele magot,
Fagy és aszály jött rá, s mindent learatott.
Harmadszor a víz együtt zöldellő vetésre,
S vetés helyén tenger lett a tófenékbe'…

A tavalyi vízből most is van még benne,
Bárki levetkőzhet s megfürödhet erre.
Én már levetkőztem, nem is vágyok többre,
Csak a víz ellepné egyszer mindörökre.

Sásosbogárzó, 1952.«

Nemcsak magamtul írtam. Verseimet mögösmerte a tanyavilág, és fölkértek ëgy-ëgy alkalmi rigmus faragására is. Előbb névnapi köszöntőket kezdtem szerkeszteni. Ezöket azután magam mondtam el, mert az ünnepségökre möghíttak. Mög köll vallanom, szereplési vágyam is lött.

A téeszben mindön évben volt szüreti vacsora vagy valamilyen ünnepség. 1972-ben, amikor nyugdíjba möntem, a nekünk röndözött vacsorán is be köllött mutatkozni. Ezökön a téeszvacsorákon ëgy-két erre az alkalomra írt, aktuális versön kívül, jó néhány régi versömet is elszavaltam.

Lassan az egész határ, az egész város parasztsága mögösmert, és ëgyre többet szerepöltettek. Aztán gyüttek az önálló előadóestök. Előbb csak a református ëgyháznál, a délutáni szeretetvendégségökben szavaltam az Ótemplomban, Tabánban, Susánban és Mártélyon, két-három versöt ëgyszörre. Négy-öt alkalommal a sóshalmi tanyai oskolában léptem föl, ahun ëgy-ëgy önálló estömön zsúfolásig mögtelt osztályterömben, mán 15-20 versömet is elszavaltam kívülrül. Szikáncson, a tanyaközpontban is fölléptem.

Az utolsó versök ëgyikét, amit nem mögröndölésre írtam, hanem belülrül együtt, 1979-ben faragtam. Addig írtam, amég volt mirül, amég volt téma, mög új élmény. Azután többet nem eröltettem. Mögröndölésre, elvétve még most is írok, legutóbb 1981 augusztusában készült ëgy lakodalmas versöm, de mán szerepölni së nagyon szeretök. Átadom ezt is a fiataloknak. Én mán mögtöttem a magamét.

Nagyon szerettem vőfélyködni! Ezt is az ötvenes években kezdtem el. Évente 3-5 alkalommal is elhívtak, de sohasë hivatásszerűen végeztem, csak kedvembül. Nem ebbül éltem. A legnagyobb hatást ebben is az öreg Rakonczai Ferenc tötte rám. Ő volt köztünk a legnagyobb! Hadd mondjak el mindjárt ëgy versit, ami máig mögmaradt bennem:

»MENYASSZONY KIKÉRÉS

Eljött, im, e háznak öröm ünnepnapja,
Legyen üdvözölve apraja és nagyja…
Nem jöttünk királyok szép ajándékával,
Érkeztünk szívünknek nemes szándékával.
Kedves vőlegényünk vallja szíve vágyát,
Adnátok melléje e háznak virágát,
Hogy hitet tehessen kiválasztottjának,
Kedves házigazdánk Évike lányának,
Kivel lépni kíván őseink módjára
Boldog házasságnak törvényes útjára.
Hűséget ígérvén szíve mátkájának,
Tisztelettel adóz atyjának, anyjának.
Kérjük, hogy óhaját meg ne tagadjátok:
Kedves menyasszonyát karjára adjátok!«

Rakonczain kívül a városban élt még egy különös és kiváló kérő, Csorba Péter. 1927 május 19-én a Vásárhelyi Újságban Gáspár Gyula írt róla.[328] Ekkor a házasságközvetítő 76 éves volt, aki nosztalgiával gondolt vissza a korábbi időkre. *„Máma csak udvarolnak, korzóznak, de nem nősülnek a fiatalok”* – mondta az újságírónak. Panaszolta, hogy a nősülendő legények nem a lány után, hanem a vagyona iránt érdeklődnek és ott hagyják, ha kiderül, nem gazdag a hozománya. *„Hiába hull a két szeme könnye, drága neve nincs a telekkönyvbe.”*

Ebben az időben Vásárhelyen 25-30 kérő volt. Csorba Péter évente mintegy 40 párt adott össze. Egy pár elboronálását 4 hét alatt teljesen befejezte.

„– Legelőbbis eljött hozzám a fiatalember, a lányosházhoz pedig a »gögyü«[329] *asszony látogatott el, rövidesen összeismertettük a fiatalokat”* – beszélte.

Csorba Péterről az egyik utolsó híradást a vásárhelyi Népújság közölte, aki ekkor már 10 éve volt özvegy. Ebből megtudjuk, hogy 1937 június 25-én éjjel 2 órakor 84 éves korában meghalt a „kérők vezére”, Számadó Ernő szerint a „kisztőember”, azaz a „világ násznagya”, aki 74 év alatt 5000 párt boronált össze. Ez a 10 ezer ember egy kisváros lakosságának felel meg. A 70 éves kérői jubileuma a III. kerületi Balassa u. 25. szám alatt volt. Magáról így vallott:

„– Én voltam a város jóemböre.”

[328] Gáspár Gy. 1929. 4.
[329] Gügyü = a női házasságközvetítő, aki a lányos háznál végezte el a föladatát.

Az első párt még az 1870-es években hozta össze. Hosszú élete során mintegy félmillióan hallgatták vőfélyi verselését. 16 gyermeke született, akik közül halálakor már csak 2 fia és 5 lánya élt, továbbá 11 unokája és 2 dédunokája. Kérőként 1936 decemberében szerepelt utoljára. A Kincses temetőben temették el, családi kriptájában. Sírfölirata:

„A béke és szeretet tette elégedetté életeteket;
gyermekeitek sírig tartó szeretete áldva veszi körül poraitokat."

Csorba Péter elbeszélte, hogy a legény a *háztűznézőben* előbb *vizet*, majd *tüzet* kért amelyet mindig a lány hozott. Rendkívül régi, nemcsak a magyar, de az emberiség történelmébe évezredekre visszanyúló szokásról van szó. A víz és a tűz minden kultúrkörben szerepel, ahol az *őselemeket* fölsorolják. Akár a *jin* és a *jang*, a hideget, meleget, a fényt, árnyékot stb. tehát a világ két ellentétes, de egymást kiegészítő elemét testesíti meg, amely nélkül nincs élet. A víz mindennapi életünk szerves része, testünk 75 százaléka, amelynek valamennyi eltávozott literjét az egészséges élet megtartásáért pótolni kell. A tűz a meleget, a családi fészket jelentette. A vadászó, gyűjtögető életmódtól kezdve egészen az első világháborúig mindkettőről az otthonlévő asszonyoknak kellett gondoskodni. Ha tehát a háztűznézőben érkező férfi a lányban leendő asszonyát látta fölfedezni, választása helyességéről úgy tudott leginkább megbizonyosodni, hogy a nő alkalmas-e a két fő őselem megszerzésére és megtartására, vagyis képes-e neki belőlük hozni.

Csorba Pétertől is őrzünk egy szép vőfélyverset:

„Az új párok felköszöntője

Az új párokat még fel sem említettem,
Engedelmet kérek, el nem felejtettem.
Az ég fölhőjéből az eső, ha esik,
Az elszáradt fűvel azt hervadtan lesik,
Úgy szálljon reájuk az égnek áldása,
Éltüknek ne legyen, más fogyatkozása,
Csupán a búbánat legyen tőlük messze.
Az ég szent áldását reájuk terjessze.
Soha ne lássanak sem bút, sem bánatot,
Adjon nekik az Úr mindenkor jó napot."

A vőfély lakodalmi feladata természetesen nem itt kezdődik. Csorcsán Szűcs Imre beszélte a következőket:

A vőfélyködésnek szigorú mönete van. Csak röviden említöm: a vőlegényt mindég rím nélkül, prózában búcsúztattam. Aztán gyütt a »Vőlegény beköszöntő«, a »Mönyasszonyos házhon való beköszönés«, a »Mönyasszony kikérés«, a »Mönyasszony búcsúztatása«. Az esküvő után, a lakodalomba gyüleköző vendégöknek a »Vőfély beköszöntője«. Az ëgyik legsikerültebbet mindjárt el is mondom, ahogy szoktam:

»BEKÖSZÖNTŐ

Messzirül érköztem,
hetedhét országból,
Csongrád vármegyének
egyik városából.
Ennek a városnak
Vásárhely a neve,
S arról nevezetes:
nincsen vásártere.

E várost a tanács
addig szépítgette,
Szép nagy vásárterét
mind beépítette.
Kiszorult ezért a
városbul a marha,
Akár kisebb, akár
nagyobb volt a szarva.

Én nem szorultam ki
– engedelmet kérek –
Szarvam nincsen, ezért
valahogy elférek.
Van rendes lakásom:
szoba-konyha-kamra,
Csak az a baj, készlet
nemigen van abba.

Hetedhét országban
híres vőfély vagyok,
Enni – azért én is
úgy eszek, ha kapok.
Lakodalmat felénk
nagyon ritkán csapnak,
És ahol csapnak is,
ott sem alkalmaznak.

Lakodalom híre
most innen érkezett,
Jöttem azért, hogy itt
szolgálatot tegyek.

Enni s innivalót
hogyha bőven kapok,
Akár egy hétig is
szívesen maradok.

Hetedhét országon
míg jutottam által,
Elfáradtam a nagy
hosszú gyaloglásban.
Ezért, hogy erőmet
össze tudjam szedni,
Szíveskedjenek az
asztalhoz ültetni…«

Ezután a lakodalmas háznál az »Ifjú pár beköszöntése« következik:

»KEDVES ÖRÖMSZÜLŐK ÉS CSALÁDJAI!
TISZTELT VENDÉGSEREG!

Le van már szakajtva fájáról a rózsa,
Megtörtént, így történt, nem tehetünk róla.
Aki leszakajtá, nem tud másként tenni,
E rózsaszál nélkül, nem tud boldog lenni…

Az ifjú elindult jó néhány órája
Párját megkeresni, s íme – megtalálta.
Fogadjátok őket igaz szeretettel,
Tartsátok is abban, egész életetekben…

És Ti, fiatal pár, kik most érkeztetek,
Szüleitekről el ne feledkezzetek.
Kicsiny korotoktól akik ajnároztak,
Mennyi szeretetet reátok halmoztak.

Igyekezzetek ezt híven törlesztgetni,
Életetek így fog áldott s boldog lenni…
Isten szent nevére dicséret, dicsőség!
E hajlék népére áldás és békesség!

Az Isten áldása legyen az új páron,
Az örömszülőkön s az egész családon!
Sok áldást, szerencsét, sok-sok boldogságot,
Szerencsés és vidám jóestét kívánok…«

Mindég nagyon vigyázni köllött ezökre a versökre. A vőfélynek jó előre tájékozódni köllött a család állásárul. Másként szólt a rigmus, ha a házasulandók ëgyike árva volt, vagy ha özvegy vót valamelyik örömszülő.

A »szertartás« nagyon fontos része volt, hogy mindön érköző vendégöt külön köszönteni köllött. Legtöbbször ösmertük a möghívottakat, és előre elkészült a rájuk szabott vers, de rögtönözni is köllött. Itt aztán vágni köllött az észnek, hogy a mondóka rímöljön is, mulatságos is lögyön, jellemző is, de në sértsön. Így szólt az általános szövegöm:

»VENDÉG ÉRKEZÉSEKOR

Ismét fogadnunk kell újabb vendégünket,
Jóleső érzés, hogy megtisztelt bennünket.
Szívből köszöntjük őt, s mindnyájónk kívánja,
Hogy magát közöttünk nagyon jól találja.«

A legváltozatosabb versök az »étkök köszöntésire« születtek. Ahány finomságot hoznak, mindëgyikre köll faragni néhány rímöt. A vőfély mögéneköli a levest, paprikást – főleg a marha- mög birkapaprikást –, az italokat: a bort, szódát, a pöcsönyét, süteményöket, mönyasszonyi tortát. Ezök közül is bemutatok ëgy rövidebbet:

»BOR

Marhapaprikásra jó a szőlő leve,
De mert nagyon erős, vigyázni kell vele.
Hogyha sokat iszunk, megrészegszünk tőle,
Ezért csak keveset fogyasszunk belőle…
Bor helyett én inkább a szódát ajánlom,
Kizárt dolog, hogy ez bárkinek megártson,
Tisztítja az agyat, tisztítja a gyomrot,
Színtiszta igazság mindaz, amit mondok.
Golda Meir, Szadat, ha ilyet innának,
Biztosan hamarabb dűlőre jutnának.[330]*«*

Ëgy másik versöm az édös süteményrül szól:

[330] Utalás Izrael és Egyiptom államfőinek békétlenségére. Példa arra is, mennyire időszerű eseményekre figyelt a verselő.

»SÜTEMÉNY

E titokzatos ház kamrájában jártam,
Rengeteg süteményt, tortát, krémest láttam.
A szebbekből egyet az új párnak adok,
A többire majd rájárogatok.

Kenyeremet a javát már megettem,
De még ilyen szép tortából nem ettem.
Remélem, most jóllakhatok belőle.
Köszönöm az ifjú párnak előre!…«

Éjfélkor kezdődik a mönyecsketánc, előtte a vőfély bevezeti a fiatal párt:

»A MENYASSZONY ÁTÖLTÖZÉSE UTÁN

Mindig vannak, akik a változást várják,
Itt most ép' az történt, mindjárt meg is látják.
Leányból asszony lett, ha nem hiszik – tessék,
Itt van – bemutatom a szép, új menyecskét.
Vőlegényünk szintén nagyon megváltozott;
Úgy néz már most ki, mint rendes ember szokott.
Rajtuk a változás egyszerre ment végbe;
Éljenek sokáig, friss, jó egészségbe'…!«

Ezzel a vőfély teljesítötte a kötelességit. Ëgy maradt még hátra: az, hogy elbúcsúzzon:

»FELKÖSZÖNTŐ

Őseink szokása volt, ha mulatának,
Poharat emelve áldomást ivának.
Kövessük hát mi is dicső eleinket,
Teremtő jó Atyánk úgy áld meg bennünket.
Ősi szokás szerint, ezért most felkelek,
És engedelmükkel poharat emelek.
Legelőször is mint atyáink tevének,
Dicséretet mondok Isten szent nevének.
Áldjuk Őt mindnyájan, Ő szent kegyelméért,
Hogy ezen esküvő ily szépen véget ért.
Kérjük, hogy fogadja égi kegyelmébe,
S tartsa ez ifjú párt egész életébe.
És az örömanyák az örömapákkal
Örvendezhessenek jó kis unokákkal…

Násznagy uraimék nagy szívességükért
Nyerjenek Istentől égi és földi bért.
Szakácsaink szintén, az övék az érdem,
Hogy ezen vacsorán nem maradtunk éhen.
Főztjük kitűnő volt – ezt mindnyájan valljuk –
Utána is többen egymás száját nyaljuk.
Zenészeinkről is meg kell emlékeznem:
Kozák Gábor József[331] *nem muzsikál szebben.*
Talpunk alá húzzák, hol lassan, hol frissen,
Tartsa és áldja meg őket is az Isten…
A többi érdemes vendégek midnyájan
Éljenek örömben, tartós vidámságban.
Találkozzunk együtt gyakran ilyen helyen
S az egész életünk vidámságban teljen.

És miután értem köszöntőm végére,
Nézzünk mindnyájan a pohár fenekére…!«

Ha mán az ivásnál tartunk, van néköm ëgy idevágó versöm is. A parasztélet nemcsak vesződségbül állt. Ennek is voltak derűs órái. A pálinkafőzés emböremléközet úta a vidámabb munkák közé tartozott, különösen akkor, ha mán kifolyt az üstbül a rézeleje.[332]

»A PÁLINKAFŐZÉSRŐL

Egyszer, míg a pálinka főtt,
Hasmenés vett rajtunk erőt.
Hascsikarást mikor érzünk,
Siettünk, hogy el ne késsünk.

Főnökünk is beleesett,
Sőt – mondjuk, ő vezetett.
Azon, ki a szeszt nem issza,
Nem marad a gatya tiszta.

Foglalkoztunk sokat vele,
Mi lehet az ellenszere?
Végül aztán csak rájöttünk,
Legjobb gyógymód, ha felöntünk.

[331] A kor egyik legjobb, főként a rádióból ismert, fővárosi cigányprímása volt.
[332] Rézeleje = pálinkafőzésnél az első, néhány deciliter lecsurgó erős, maró hatású, oldott vörösrezet tartalmazó párlat.

Pálinka, egy kis pohárral,
Fölér minden tablettával.
Azóta, mind ezt használjuk
S a helyünket jól megálljuk.

(Az 1970-es évek első feléből.)«

Téesz-tag koromban, mögtörtént esetrül írtam ëgy versöt, amin sokan derültek mán, elmondom hát most is:

»A ROSTA

Kombájnszérű szélén áll ëgy öreg rosta,
hótakaró alatt marja már a rozsda.
Aratás idején hozták valahonnan,
Nem nyúl hozzá senki, hogy eltegye onnan.

Tanulmányúton járt elnökünk Moszkvában,
Ez idő alatt volt szükség a rostára.
Mert, míg ő odajárt sok hasznosat látott,
Búzánk a szérűben, itthon kicsírázott.

Nyári zápor, hőség, őszi esők, ködök,
Kint érték e rostát, mert e rosta – közös.
Ha a tied lenne, vagy az enyém volna,
A rosta biztosan védett helyen volna!

Szentkirály[333]*, 1964.«”*

Csorcsán Szűcs Imre néhány versével – amelyek mind a vásárhelyi paraszti verselést, mind az ő egyéni művészetét árnyaltabbá teszik – még a következő fejezetekben találkozni fogunk. Itt bemutatott, egyedülálló sorozata az ún. **Dinnyeversei**.

Amikor 1950-ben Sóshalmon megkapta a néhány holdnyi, homokos csereingatlant, ezen a talajon, pár száz ölön 1955-ig dinnyét kezdett termelni. 1953 nyarán volt a legtöbb és legszebb dinnyéje. A versek zöme ekkor született.

A beszolgáltatásokkal küzdő parasztság ezekben az években igen komoran látta sorsát. A dinnyeversek különleges színfoltjai ennek a kornak, hiszen derűt, humort sugároznak. E versek sikere arra késztette, hogy még az 1980-as évek végén is írt néhányat, amikor már sem földje, sem dinnyetermése nem volt.

A paraszti reklám és a tanyai hirdetésmód sajátságos hajtásai ezek. Amikor a dinnyék kifejlődtek, de még éretlenek voltak, Csorcsán Szűcs Imre sorra járt közöttük, és bicska-

[333] Szentkirály = tanyás határrész neve a Maroslelére vezető út mellett, a várostól alig néhány kilométerre.

heggyel négysoros verseket karcolt a héjukra. Mikorra a dinnyék megértek, a betűk behegedtek, és a szöveg olvashatóvá vált. Csorcsán Szűcs Imre gyors és termékeny volt a rigmusfaragásban. Mire a következő dinnyéhez lépett, már meg is fogalmazódott az újabb négysorosa.

Verseinek nagyobb része megmaradt. Ösztönzésünkre 1981 nyarán újra fölkerekedett. Dani Imre téesznyugdíjas 2-3 holdas kútvölgyi dinnyeföldjén ismét előkerült a bicska. A dinnyék, úgy látszik, nemcsak az étvágyat csillapították, de ihletet is adtak, mert Csorcsán Szűcs Imre fejében újabb bökversszerű *programversek* születtek. Nótás kedvének csak a hazatérést sürgető alkonyat vetett véget. Az első két dal a költő személyére és a rímfaragás egykori helyére utal:

„Kié ez a dinnyetábla?
Merre, hol van a gazdája?
Ilyet látni csak mesében,
Dalt a dinnye tetejében.”

*

„Ismered-e Cs. Szűcs Imrét?
Ő termelte ezt a dinnyét!
Ötvenháromnak a nyarán,
Sóshalmon, a domb oldalán.”

Hogyan került a vers a dinnyére? Mesés elemek keverednek a magyarázatba:

„Sóshalomnál csoda esett,
Cs. Szűcs Imre dinnyét vetett.
Dinnyék között nóták nőttek
S ellepték a dinnyeföldet.”

*

„Mikor a dinnyét vetettem,
Magja közé dalt kevertem.
A dal kikelt, s kivirágzott,
Dinnyéimre mind rámászott.”

Őszintén beismerte, hogy szeret firkálni, rigmust költeni. Néhány dinnyeverse ezért hosszabb lett négy sornál:

„Van egy régi rossz szokásom,
Dinnyéimet befirkálom.
Minden nyáron, mint egy gyermek,
Írok mindenre egy-egy verset.

Édesanyám haragudott,
De szokásom nem változott.
Bár igazat neki adtam,
Verseimet csak faragtam.

Ő már, szegény régen halott,
Én a szokás rabja vagyok.
Emlékét bár mindig áldom,
Dinnyéimet befirkálom."

*

„Nyáron van a dinnyeérés
és nem januárban,
Vetettem már télire is,
de mindig hiába.
Hej pedig, ha a jó dinnye
télen, nyáron érne,
Akkor talán az én nótám
véget sohsem érne."

*

„Sóshalmon a Cs. Szűcs Imre
birtokán termettem,
Más dinnyéje nem állhat meg
közel se mellettem.
Olyan édes az én húsom
mint a széplány csókja,
Szomjúhozza szüntelenül
aki megkóstolja!"

Ahogy a népköltészetből sem hiányozhat a szerelmi líra, Csorcsán Szűcs Imre dinnyeverseiben is föl-fölbukkan:

„Gyere rózsám Sóshalomra,
Dal nőtt ott a dinnyesorban.
Ahol dal és dinnye terem,
ott igazi a szerelem."

*

„Itt van a sóshalmi dinnye,
Sehol másutt nincsen ilyen,
Édes, mint a szépasszonycsók,
Szól a nóta mindegyiken.”

*

„Szépasszonytól kaptam csókot,
Lopva, mikor más nem volt ott.
Az a csók volt ilyen édes:
Kóstoljátok a dinnyémet.”

*

„Szép leány, ha csókolt,
– Óh, jaj, de régen volt –,
Az volt ilyen édes,
Kóstold a dinnyémet!”

*

„Szép asszony csókjánál
Édesebb e dinnye,
Ezért én felelek,
Nevem: Cs. Szűcs Imre.”

Csorcsán Szűcs Imre a dalt zengi, és a finom dinnyét is dicséri:

„A dinnyét, ha jól megérett, nyáron kell megenni,
Az éretlent télire jobb ecetbe eltenni.
Úgy lesz az majd nagyon jó a disznópaprikáshoz,
Engedély sem kell már talán a disznóvágáshoz.”

*

„Aki dinnyét vacsorázik, mesés lesz az álma,
Álmában a Cs. Szűcs Imre dinnyeföldjét látja.
Dinnyeföldön dinnyesereg énekel oly szépen,
Megáll a hold és úgy bámul, odafönt az égen.”

*

„Dani Imre dinnyét kapált,
Cs. Szűcs Imre nótát csinált.
Termésüket összetéve
Nótásdinnyét kapsz ebédre.”

*

„Tudod-e, te Isten ökre,
Hogy kerül a vers a tökre?
Rákarcolom bicskaheggyel,
S mindjárt több a versem eggyel.”

Az érő dinnyék egyik ellensége a vetési varjú. Minden gazdának meggyűlik vele a baja.

„Dinnyeföldre varjú szállott,
Másszor is sok kárt csinált ott.
Most a nótát észre vette,
Fölrepül és elszállt messze.”

*

„Hess, te varjú, szállj el innen!
Semmi helyed nincsen itten.
A nótámhoz úgysem értesz,
A dinnyémet miért vésed?”

A legnagyobb gondot mindig az ember jelentette. A tolvaj valamennyi termelő régi ellensége, s aki lopott, elgondolkozhatott, ha a lecsavart dinnyén ilyen rigmusokat olvasott:

„Mit bámészkodsz, mért leskelődsz?
Mért nem jöttél érés előtt?
Lett volna rá mód, hogy kapálj,
Ne gondold, hogy ingyen zabálj!”

Az irodalomban közismertek az *„átokversek”*. A megfelelő védelem nélkül magára hagyott tetemet, tárgyi vagy szellemi értéket ősidők óta átkozódó szöveggel együtt helyezik el. Ez *mágikus védelmet* jelentett a babonás tolvajokkal vagy sírrablókkal szemben.

Az ilyen jellegű átokversek megtalálhatók a magyar népköltészetben is, gondoljunk csak a 19. századi pálinkás butellákra, amelyeken gyakran találjuk ezeket a sorokat:

„Aki e butellának szorul lopására,
Jusson olyan királyságra,
Koldusok közt talyigatolásra[…]”

Az átokversek és szövegek az óegyiptomi sírkamrák falán is föllelhetők. A múmia nyugalmát védik, és átkot szórnak arra, aki háborgatja. Csorcsán Szűcs Imre átokversei sokkal hétköznapibb dolgot hivatottak megőrizni: a dinnyéket.

„Égjen a tűz az orcádon,
Púp nőjön a lapockádon,
Fogja meg a görcs a kezed,
Dinnyémet ha elemeled!”

*

„Akasztófán kötél lógjon,
Nyakad körül hurkolódjon,
Úgy leheld ki zsivány lelked,
Ha dinnyémet elemelted!”

*

„Amiért más megdolgozott,
Ellopni azt, hogy gondolod?!
Óh, hogy a bőr reád hűljön,
Vagy a két szemed kisüljön!”

*

„Kívül is szép, kellemetes,
Nézd meg ezt a versezetet.
Mily édes e dinnye belől?
El ne vidd az orrom elől!”

*

„Kútvölgy az én termőhelyem,
Vedd komolyan az intelmem,
Van mennyország és van pokol,
Ha dinnyét lopsz, elkárhozol!”

A mágia tovább folytatódik a vallásos világképben, amely a 70-ik évüket betöltő gazdák egy részében kialakult, és rájuk az 1980-as években is jellemző:

„Istenáldás volt a munkán,
Amit eddig végeztünk,
Istent kérjük, ő maradjon
Ezután is mellettünk.”

Más kérdés, hogy Isten segítsége néha elmaradt, de még a szerencse is elhagyta a termelőt. Csorcsán Szűcs Imre két négysorosában így panaszkodott egykor:

„Dinnyét vittem a piacra,
Nem lett annak semmi haszna.
Kaptam érte pénzt meg nem is,
Széthullott a kerekem is.”

*

„Kovács húzta meg a ráfot,
Ki is vette jól a vámot.
Oda lett a dinnyém ára,
Nem is viszek mostanába.”

Csorcsán Szűcs Imre még politikai strófákat is készített:

„Óhajtod, hogy legyen béke?
De harcolni tudsz-e érte?
Én harcolok este, reggel,
Dinnyeföldön, bicskaheggyel.”

*

„Ronald Reagan mért oly dühös odaát?
Nem vághatja a dinnyémbe a fogát.
Ha négy évig újból elnök lehetne,
Ilyen dinnyét ő akkor sem ehetne.”

*

„Ronald Reagan rakétákat telepít,
Engem pedig a versírás lelkesít.
Melyikönknek a munkája hasznosabb?
Magyar testvér – reád bízom: – döntsd el azt.”

1984 augusztusában még mindig írt néhány verset, de ezek már nem vésődtek a dinnyékbe. Fantáziáját egy mátyáshalmi dinnyetábla mozgatta meg utoljára.

„Mátyáshalmon van a világ közepe,
Nyáron van a dinnyeérés ideje.
Ősszel nem lesz már csak néhány pocokkóty,
Akkor bánod, mért nem vettél, mikor volt.”

*

„Dinnye termett Mátyáshalmán,
Dal fakadt a szívem táján.
Én e dalt el nem titkolom,
Dinnyehéjra rákarcolom.”

*

„Mátyáshalmon konfirmáltam,
Azóta itt nem is jártam,
Hatvanöt év múlt azóta,
Most itt szól a dinnyenóta.”

Két szép négysorossal búcsúzik a dinnyevers-ciklustól:

„Szűcs Imre a versfaragó,
A jó Ég a megmondható:
Mennyi verset írt idáig,
Hetvenhét éves koráig.”

*

„Dinnyeföldön járva dinnyeverset szedtem,
Dinnyeverseimmel nótázásba kezdtem.
Dinnyeföldi nótám – tudom – messze elszáll,
De abba kell hagynom, mert az idő eljár.”

Az 1980-as évek közepén búcsúzóul sírföliratokat is írt. A távoli rokon Kérdő Szűcs Ernő néhány héttel hamarabb halt meg, mint ahogy e könyv első kiadását átadhattuk volna neki. Csorcsán Szűcs Imre humoros verset írt hozzá:

„SÍRFELIRAT
»Hallja, Kend« Kérdő Szűcs Ernő sírjára

Én voltam a »hallja kend«,
Ide hoztak, lássa kend!
Nincs itt semmi bánatunk,
Tudjuk, hogy feltámadunk.

Én voltam a »hallja kend«,
Ide hoztak, lássa kend!
Az élők közt ez a rend –
Így van ez jól, higyje kend. –
Sírba tesznek legvégül,
»Megleszünk már kend nélkül!«

Én voltam a »hallja kend«,
Ide hoztak, lássa kend!
Talán el sem hiszi kend,
Mennyire jó idelent.
Hátrahagyva minden bajt,
Kend is ide kerül majd…«”

Végül megírta a saját és felesége sírföliratát is. Miután a tanács bezáratta a belvizes Arany temetőt, ahol szülei nyugszanak, a mellette lévő evangélikus temetőben váltott sírhelyet és megépítette a síremlékét. A kőbe ezeket a sorokat vésette:

„SÍRFELÍRAT

Én nyugszom itt: Cs. Szűcs Imre.
Emlékezz a verseimre.
Nyomtatásban megjelentek,
Engem – közben – eltemettek.

Tolnai Lídia 1919–2001.

Egy életen át hű nejem
Itt nyugszik e sírban velem.
Mily jót tett az Isten velünk:
Nyugalmat is együtt lelünk.”

Rostás Imréné Bozó Erzsébet bár 1909-ben Mezőhegyesen született, vásárhelyi származású szülei hamarosan visszahozták. A Sóshalmi Olvasókör melletti kis tanyában élt. Egész élete paraszti sorba gyökerezett. Nosztalgikus hangú verseiben búcsúzik az egykori Pusztától, parasztélettől.

„BÚCSÚ A PUSZTÁTÓL

I. *Őszi képet ölt a határ,*
Költözik a gólyamadár.
Lesült a fű, minden kopár,
Augusztus van, múlik a nyár.

II. *A két gulyás már hajnalba’*
Készülődnek a nagy útra.
Jani vállán göndör suba,
Imicénél nagy batyuja.

III. *Imice bús, nincsen szava.*
Eszébe jut gyermekkora.
Pusztán járt az iskolába,
Térdig hóba, vízbe, sárba.

IV. *Szívéhez nőtt a nagy Puszta,*
Mindég vágyik oda vissza.
Pusztáról ment katonának,
Ejtőernyős pilótának.

V. *Búcsúzik hát, útnak indul,*
Két szeméből könnye csordul.
Ballag a két csámpikával,
Nagyot durrant ostorával.

VI. *Értik ezt a jámbor borjak,*
Szomorúan elindulnak.
Még fél útról vissza néznek,
Poros úton legelésznek.

VII. *Jani magát összeszedi,*
Majd a gulyát terelgeti.
Indulj, Borcsa, Bimbó, Cifra,
Messze van a Valihara.

VIII. *Jani társát vigasztalja,*
Jövőre lesz nagy a gulya.
Hazatérnek jó erővel,
Napi két munkaegységgel.

IX. *Farkas elvtárs februárra*
Meghízlalja hat mázsásra.
Tudja ezt a Bimbó, Cifra,
Igyekezni kell exportra.

X. Jövőre már nem lesz hiba,
Vígan élünk a kolhozba'.
Tele pince, tele kamra,
Majd kipukkad a pénztárca!

Sóshalom, 1963. aug. 18."

Akiket alább mint verselő parasztembereket bemutatunk, „költőházaspár" lehettek volna, ha a történelem közbe nem szól. Török Imre 1914-ben a mártélyi tanyavilágban született. Apja tanyáján gazdálkodott, és közben magánúton végezte el a polgári iskolát.

Édesapja is, ő is vidám természetű, bohém emberek voltak. Az apa és fia zenekarban játszottak, a tanyavilág helyi közügyeiben, olvasókörben tevékenykedtek. A szülő az örökölt birtokot tartotta, de nem gyarapította. „Kényelmesen gazdálkodott", sokat olvasott. Tipikus vásárhelyi gazdaember volt. Fia ezt a szellemiséget örökölte tőle. Értelmi képességével kitűnt sorstársai közül. 1941-ben megnősült. Átmenetileg Vásárhelyen, nagyapja házában lakott, és hivatalt vállalt.

A háború gyorsan közeledett az egyre zaklatottabb vásárhelyi gazdavilághoz. Török Imre mind gyakrabban kapott behívót, de fokozódó szívbaja miatt visszaengedték, mígnem 1944 őszén végleg elvitték. Többé nem tért haza. 1945 augusztusában halálhíre érkezett Romániából.

Gyermekkora óta rendszeresen írt verseket. Ezeket a parasztvilág és a nyíló szerelem, a társ utáni vágyakozás ihlették. Elszakadása a gazdálkodástól, a rövid hivatali élet költészetén nyomot hagyott. A polgárosodó paraszt gondolatai, érzései olvashatók a sorok között. Számára a gazdavilágból a nosztalgia maradt; és egyre markánsabb vonásokkal érvényesült a városi parasztpolgár választékosabb kifejezésmódja, bonyolultabb gondolkodása.

A vásárhelyi rímfaragó gazdák szerelmes verseket keveset írtak. Számukra a szerelem „fizikális valóság", amelyet *„gyakorolni köll, nem kibeszélni"* – így mondták –, akár az élet egyéb, mindennapos szükségleteit, mint az evést, ivást, alvást; és az érzelmeiket magukba zárták.

Vásárhelyen a polgáriasodó gazda lelkivilágában epekedve, elvontan, erős érzelmi fűtöttséggel mutatkozott meg a szerelem, s ha belőle vers lett is, nem volt „népi zamata". Bármely társadalmi osztályból való ember írhatta volna. A kortárs vásárhelyi parasztlíra szerelmes versei közelítik meg leginkább a magyar nóta hatású műköltészetet. Török Imre verse:

„TE…!

Te, ki voltál szebb, mint
Csillagok világa!
Úgy kisér emléked,
Mint utast az árnya.

Most is látom izzó
Lángban égő szemed,
Akaratlanul is
Sóhajtozom neved.

Látom tűzben égő,
Forró, piros ajkad,
Vágytól égő szemem
Oly jót pihen rajtad.

Elmúlt szép időknek
Boldog óráinál,
Felcsigázott vérünk
Izzó vágyainál,

Nincsen szebb a földön,
Nincsen, ne is legyen;
Ha ezt soha, soha
Többé nem érjük el.

(Feleségem kívánságára,
készült 5 perc alatt.)
1943. VI. 8.”

Valamennyi verselő gazdára jellemző, hogy a múltat idézve a parasztélet krónikáját, számukra legfontosabbnak vélt eseményeit hosszú, elbeszélő versekben megörökítik. Ez már bizonyos „testamentum” is.

Tudják, hogy a hagyományos parasztvilágnak vége, és elszámolást készítenek. Ehhez hozzájárul politikai üldöztetésük és az életkoruk is, hiszen akiknek jelentékeny emlékanyaguk van a gazdamúltból, 1980 körül túljárnak a 60-ik évükön, tehát a gazdavilágtól, az ifjúságtól, sőt az életüktől is búcsúznak.

Török Imre élete tehát 31 éves korában tragikusan véget ért. Mintha csak megérezte volna a hagyományos paraszti életmód elmúlását és az ő korai halálát, mert megírta verses végrendeletét. Talán a háború és fokozódó betegsége sürgették erre.

„EMLÉKEZÉS

Elmerengve ülök kicsinyke szobámban,
Ingerkedve pattog a tűz a kályhában.
Csendes magányomban nem háborgat semmi,
Ilyenkor olyan jó visszaemlékezni…
Felidézni sok-sok kedves, régi képet,
Visszafelé futni sok lepergett évet.

Öreg, képes album, szegény kopott jószág,
Mennyi édes emlék, mennyi szomorúság!
Itt az első lapon Édesanyám képe,
Hej!, vissza nem térő szép idők emléke.
Édesapám képe! Óh, ez milyen remek,
Mosolyogva néz rám, mint parányi gyerek,
Itt egy jó ismerős, ott egy édes pajtás,
Egykor víg kacagás és most könnyhullajtás.
Látom magam, amint piciny gyermek vagyok,
Ajkam derűs mosoly, szemem vígan ragyog.
Ez itt családi kép: nagyapám, nagyanyám.
Óh, legalább egyszer nézhetnének még rám.
Láthatnám, hogy nyílik mosolyra ajkatok,
Érezhetném azt, hogy újra gyermek vagyok.
Katonakép. Apám háborúból küldte,
Honnan visszajöttét sohase remélte.
Hátul elmosódott sorok vannak rajta,
Írja, hogy »velünk van minden gondolatja«.
Kínos, nehéz idők vissza ne jöjjetek,
Mint egy félénk gyermek, úgy félek tőletek.
Ezek is itt sorban mind katonaképek,
A jópajtásoké is, meg az enyémek.
Mennyi öröm s bánat benne összetéve,
Elmúlt minden, nincs már, csupán az emléke.

Istenem, Istenem! hogy repül az idő,
Egy-egy kor éltünkben egy-egy kis pihenő.
Aztán megint ballag tovább szépen, csendben
És vissza nem térhetsz soha az életben."

Török Imre özvegye Kovács Margit asszony révén csatlakozunk vissza az öt sóshalmi parasztverselőhöz. Ő a szövetkezeti munkahelyével fűződött e tájhoz. Tagja lett a Sóshalmi Olvasókörnek. Amíg ereje és egészsége bírta, szinte valamennyi rendezvényen alkalmi versével jelentkezett.

Előbb fölnevelte és szárnyra eresztette három gyermekét, csak azután, túl a nyugdíjas koron, 1979-ben fogott tollat, hogy rímbe faragja gondolatait és álmait. Első próbálkozásaira olyan „gyakorlattal" írt érett verseket, mintha hosszabb „költői" múlt állt volna mögötte. Letisztult szemlélete, bölcsessége sugallja ezeket a költeményeket.

Hányatott sorsa, szenvedései ellenére is a szövetkezeti közéletben tevékeny szerepet vállalt. Részben ez adott témát verseinek. Legtöbb írása hosszú elbeszélő költemény, és nem véletlen, hogy ezek már *testamentumversek*. A legszebb önéletrajzi ihletésű, de legjobban kifejezi a gazdaélet lényegét is:

„ÉLETEM

Drága, jó szüleim, kik már rég nem éltek,
Mégis életemet köszönöm most néktek.
Göröngyös volt az út, míg ide jutottam,
De az életembe már belenyugodtam.

Vidám volt életem, amíg gyermek voltam,
Oltalmat tőletek annyi sokat kaptam.
Óvtatok a széltől, az ég viharától;
Istenem, mért is van ez már olyan távol!

Apám jóságos volt, szigorúan nevelt,
De a szigor mellett ott volt a szeretet.
Ketten voltunk lányok, fiú nem született,
Nehéz munka várt ránk, a fiúgyermek helyett.

Bizony megtanultunk kapálni, kaszálni,
A mezőre mindig örömmel kijárni.
Lovakat befogni, kocsiba és szánba,
Kezünkbe a gyöplűt, és ki a határba.

Fejünk fölött vígan dalolt a pacsirta,
Szél és nap sütötte arcunkat barnára.
Mikor Péter-Pálkor megérett a búza,
Édesapám után én szedtem marokra.

Édesanyám főzni, sütni tanított meg,
Együtt dagasztottunk kalácsot, kenyeret.
Ruhánkat megvarrni, kimosni, vasalni,
Majd a stafírungot szépen kihímezni.

Mert ha felnő a lány, rá az az érvényes,
Hogy előbb vagy utóbb, de menjen ő férjhez.
Ezt tettem hát én is; hallgatva szívemre,
Beleestem én is, mint más, a verembe.

Szép életem, sajnos, soká nem tarthatott,
Elsodorta a sors, akit mellém adott.
Második háború vérzivatarában,
Három gyermekemmel egyedül maradtam.

Szüleim meghaltak, átvettem a gyöplűt,
Minden nehéz munka vállamra nehezült.
Gyermekeim nőttek, lettek segítőim,
Lassan áteveztünk az élet nehezin.

Neveltem-e őket, vagy csak nevelkedtek?
De felnőttek szépen, s emberekké lettek.
Ma már ők is szülők, gyermeket nevelnek,
Folytatói lettek az én életemnek.

Mint igazi paraszt, szántottam, vetettem,
Mint adófizető, adót is fizettem.
Beadást sem tette senki meg helyettem,
Kötelességemnek úgy eleget tettem.

Gyenge volt a termés, nem maradt tán semmi,
De azt a keveset meg tudtuk becsülni,
Vetőmag se maradt, mind be kellett adni,
Következő évben vadbúzát aratni.

Kilencszázhatvanban jött a korszakváltás,
Téeszbe léptem be én is, mint annyi más.
Ünnepnek tartom én ma is az aratást,[334]
Sajnálom egy kicsit, hogy nálunk nem szokás.

Rohanó világunk pihenőt nem enged,
Hogy minden aratást ünnepnek tegyünk meg.
Pedig, ha arattunk, s biztos már a kenyér,
Én hiszem, hogy ez az egy, minden mással felér.

Szerettem és ma is szeretem a földet,
Ez ád most kenyeret, s egykor nyugvóhelyet.
Szüleinktől kaptuk ezt az örökséget,
Hogy becsüljük nagyon ezt a magyar földet.

Változik a világ, elrepül az idő,
Ami elmúlt egyszer, vissza sohase jő.
Fiatalság oda, már nyugdíjas vagyok,
Leállni még nem, még tenni akarok.

[334] Utalás arra, hogy a „K-listát” törölve, végre a gazdákat is bevették a szövetkezetekbe, ezzel állandó munkát és kenyeret kaphattak a kifosztás, bebörtönzés, nélkülözések után.

Voltam fényes bálnak nyitótáncos tagja,
Voltam Kohán Györgynek[335] *megrajzolt alakja.*
Betonkeverő is, rizsföldépítésen,
De az életemet föl még se cseréltem.

Elviseltem mindent, mit az élet adott,
Zúgolódtam néha, és ha el is kapott
A mindent megrontó elégedetlenség,
Megtanultam azt, hogy legfőbb az egészség.

Hat unoka szólít engem nagymamának,
Kényszerítve arra, örüljek a mának.
Megnyugodva én már Istentől mit kérek,
Hogy ameddig éltet, adjon egészséget.

Drága jó szüleim, kik már rég nem éltek,
Mégis életemet megköszönöm néktek.
Megmaradtam annak, minek akartatok,
Büszkén vallom ma is azt, hogy paraszt vagyok."

Török Imréné Kovács Margit 1922-ben, Vásárhelyen született, és apja tanyáján nevelkedett. Az apa rendkívül szorgalmas, szüntelenül tevékeny ember, aki a birtokát nemcsak megtartotta, hanem jelentékenyen gyarapítani is képes volt. Ugyanakkor a paraszti közügyekben szorgosan részt vett. Ellentéte volt Török Imre apjának, és ez a másik tipikus vásárhelyi gazdakaraktert jellemezte.

Két lánya született. A fiatalabbat, Kovács Margitot a négy elemi után polgáriba íratta, és a kislány ezt olyan jó eredménnyel végezte el, hogy még évi 60 pengő ösztöndíjat is kapott. Ezután visszakerült a tanyára, és anyja mellett dolgozott. 1941-ben férjhez ment, és elkerült a határ másik részébe: Mártélyra, egy merőben más szellemű családba. Ettől kezdve már ismerjük életének egyik szakaszát.

Mint versében olvashattuk, 1960-ban lépett be a helyi Dózsa szövetkezetbe. Hamarosan gyermekei is követték. A Szántó Kovács János téeszbe került, majd ez egyesült a Rákóczival, és innen ment nyugdíjba. A munkát azonban nem hagyta abba. Évekig mindennap kijárt Sóshalomra dolgozni.

Arra a kérdésre, hogy miért ír, és verseiben miért állított emléket a parasztoknak, így felelt:

„Sokkal többel tartozunk annak a nemzedéknek, akiről írok. Az a legkevesebb, hogy versbe foglaljam őket."

[335] Kohán György (1910–1966) dél-alföldi festőművész a Békés megyei Gyulaváriban született, később Orosházán, majd Vásárhelyen élt. Töröknéről készített egyik festménye a *„Kenyérszelő"*, amely olyan kedves témája volt, hogy élete során többször, több változatban is megfestette.

Így született meg egy szövetkezeti nyugdíjas találkozóra az egyik legszebb, a gazdaéletet summázó verse:

*„**NYUGDÍJASOK KÖSZÖNTÉSE***
(a hódmezővásárhelyi Rákóczi MTSZ-nél)

Kedves nyugdíjasok, köszöntünk titeket,
Kik a mai napon velünk ünnepeltek,
Hívtunk, s ti jöttetek, bizonyságul annak,
Hogy örültök ti is e találkozónak.

Alapító tagok egyre kevesebben,
De él az emléküк, s nevük a nagykönyvben.
Külön szeretettel köszöntjük azokat,
Kik még ma is élnek, s köztünk jelen vannak.

Apák, édesanyák dolgoztatok értünk,
Hogy a tiéteknél könnyebb legyen éltünk,
Keltetek a nappal kaszát kalapálni,
Forró, tűző napon sűrű rendet vágni.

Este kovászolni, éjjel dagasztani,
Hófehér kenyeret reggelre kisütni,
Ropogósra sütni, s a mezőre vinni,
Sok nehéz munkához új erőt gyűjteni.

Ti raktátok le a nagyüzem alapját,
Gyerekeitek megígérik, megtartják.
De nemcsak megtartják, tovább gyarapítják,
Eredményeiket elveszni nem hagyják.

Változik a világ, és ez így van rendjén,
Kombájnok aratnak, és nincs kaszapengés,
Marokszedő lányok nem kellenek már ma,
Nem kötik a kévét, nem hordják bálhába.

Petróleumlámpa füstje, sárga fénye,
Havas téli esték megkopott emléke,
Mégis sajnáljátok, hogy ez már mind oda,
Mert az ifjúság is vele szállott tova.

Tőletek kaptuk még a föld szeretetét,
Látni a nap nyugtát, nézni a nap keltét.
Ígérjük, megtartjuk, s ha kell, továbbadjuk,
Paraszt mivoltunkat elveszni nem hagyjuk.

Mert a magyar paraszt mindig állta helyét,
Megtermelte saját és a más kenyerét.
Háborúkat élt át, mégis szántott-vetett,
Akkor is ha netán gyermeke ott veszett.

Sok sarat taposó megfáradt lábatok,
Sok nehéz munkában meghajolt hátatok
Méltán érdemel meg nyugodt öregséget,
Amit tiszta szívből kívánunk tinéktek!

Hódmezővásárhely, 1981. május 23."

Amikor a szövetkezeti társak megismerték Kovács Margitot és a verseit, rögtön utánanyúlt a közössége. Igényelték, hogy rímekbe faragja életüket. Találkozók, társadalmi és családi ünnepségek következtek, ahová verselő gazdaasszonyunkat elvárták, és a róluk írt verseit szívesen hallgatták.

Munkatársa a szövetkezetben, Szenti András névrokonunk szintén meghívta egy családi ünnepre. Szenti András az „ötök" egyike: Sóshalomról ismert verselő parasztember. Egymás „költészetének" megbecsülése ebben a társadalomban még romlatlan és őszinte. Kovács Margit alábbi versének néhány szakasza, bár egy családhoz szól, mégis a vásárhelyi parasztság, az egész „nagy család" életét érinti. (A verset néhány személyes jellegű szakasz kivételével közöljük.)

„SZENTI ANDRÁS ÉS NEJE 25 ÉVES HÁZASSÁGI ÉVFORDULÓJÁRA

Vőlegényünk, Bandi, parasztfiatal volt,
Kedvenc állománya két fekete ló volt.
Velük járt piacra, városra, tanyára,
Végig ismerős volt a Rárósi út tája.

Két fekete lónak, csak emléke maradt,
Mely az esküvőre velük vígan szaladt.
Pedig vőlegényünk nekik köszönhette,
Hogy a menyasszonyát egykor megismerte.

Akkoriban nem volt még sem klub, sem diszkó,
De egyszer az úton lassított a két ló.
Bandi kocsival ment, Erzsike meg gyalog,
Gyere, ülj fel, kedves, viszlek, ha akarod.

Erzsike akarta, Bandi meg nem bánta,
Így került le Erzsi fejéről a párta.
Ennek bizony több már, mint huszonöt éve,
S megmaradt e kornak minden szép emléke.

Lakodalom után vasárnap – vagy másnap?
Indultak bekötni a kukoricaszárat.
Ölelték a kévét – néha megtévedtek,
Kéve helyett sokszor egymást ölelték meg.

Tél után tavasz jött, amint lenni szokott,
Boldogan éltek ők, mint az új házasok.
Esküvőhöz évre megjelent a gólya,
Kisleány képében nagy örömet hozva.

Mint afféle jó férj, megtartván az esküt.
Vajúdott Bandi is a nejével együtt.
Csakhogy más volt a tét: vajon mit válasszon,
Menjen a téeszbe, vagy maszek maradjon?

Mikor végre döntött, és félve aláírt,
Ezzel egyidőben a fia is felsírt.
Megnyugodott Bandi, Erzsi felsóhajtott;
Beteljesült végre, amit úgy óhajtott.

Elmúlik sok minden, elrepül az idő,
S ami egyszer elmúlt, vissza sohasem jő.
Belső-Szőrhát, Rárós, Kenyere-part nincs már,
Két szép fekete ló sohasem nyerít már.

Változik a világ, és ez így van rendjén,
Nem ugatnak kutyák esténként a mezsgyén.
Eltűntek a mezsgyék, ledőltek a falak,
Sok kicsi tanyának csak a helye maradt.

Szántó-vető fölött nem dalol pacsirta,
Vagy csak elnyomja azt a nagy gépek zaja?
Erzsike cipőt varr, Bandi meg beszerző,
Rákóczi téeszben egyik fő pénzköltő.

Kedves ünneplő pár, azt kívánjuk nektek,
Éljetek még együtt sok-sok boldog évet.
Élnek még szülők is, nászék, és testvérek,
Rájuk számíthattok, szeretnek titeket.

Hódmezővásárhely, 1980. október 11.”

Török Imréné bemutatását egyik családi ünnepekre írt alkalmi versével fejezzük be:

„TÖRÖK LÁSZLÓ ÉS KISPÁL BRIGITTA
10 ÉVES HÁZASSÁGI ÉVFORDULÓJÁRA

Az éjjel álmomban de szépet álmodtam,
Édesapám, anyám mosolyogni láttam.
Mikor felébredtem, ágyukhoz futottam,
Átöleltek engem, s olyan boldog voltam.

Tíz éve már annak, hogy egymást szeretve,
Járjátok az utat a házaséletbe.
Mit kívánjunk szépet ezen az ünnepen,
Életetek mindig derűs, vidám legyen.

Édesapám s anyám olyan szép ez a szó,
Nincs is talán semmi, mi hozzá hasonló.
Tőletek kaptuk mi csöpp kis életünket,
Amit meghálálni még nem tudunk nektek.

Kapunk szeretetet, semmink nem hiányzik,
Ha mi úgy kívánjuk, van ki velünk játszik.
Sok szépre és jóra tanítgattok minket,
Naponta érezzük, de jó a szeretet!

Ha majd sok-sok idő múlva dédunokák lesznek,
Fejünket simítva, kezetek tán reszket.
Ígérjük, hogy mindig mellettetek állunk,
Amit most még nem, akkor meghálálunk.

Elmondta: Török Gyöngyike 9 és Török Éva 6 éves,
1981. júliusában.”

Lőkös Imre Hódmezővásárhelyen született 1923-ban törpebirtokos családban. Mindössze 3 hold saját földdel rendelkeztek, és néhány holdas táblákban, szerte a nagy határban, évenként váltakozva 10-15 hold szántót béreltek, amelyet mindig a családtagok segítségével műveltek meg. Tanyájuk nem volt, a városból gazdálkodtak.

A második világháború után a föld Lőkös Imre bátyjára maradt és 1960-ban a helyi Dózsa téeszbe került. Parasztverselőnk 1947-ig a családdal gazdálkodott. Ettől kezdve gyökeresen megváltozott az élete és elindult a „szocialista polgárosodás” útján. Ez a szellemiség jól érződött a halála előtti évtizedekben írt versein, de paraszti származását soha meg nem tagadta. Hányattatások után visszatért a mezőgazdaságba, és több versében megörökítette a földműves életet.

1947-től politikai munkatársa lett a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetének, majd Zsámbékra került a Mezőgazdasági Akadémiára. Innen Gödöllőre vitték és 1953-ig tanársegédként oktatott. Ekkor Győr megyébe irányították és az egyik állami gazdaság igazgatója lett. 1955-ben visszatért szülővárosába, és Székkutason az állami gazdaságnál tudományos kutatóként dolgozott. Az 1956-os forradalomban aktívan részt vett, és ezért meghurcolták.

1958-ban nagyot fordult az élete. A sztálinista rendszerű „szocializmus” megmutatta, hogyan tud pillanatok alatt kiemelni és leejteni. A Gorzsai Állami Gazdaságba került növénytermesztési dolgozónak. 1962-ig élte a beosztott fizikai munkások, az agrárproletárok életét, pedig elvégezte a mezőgazdasági egyetemet, letette a záróvizsgákat, bár diplomát nem szerzett!

1962-ben a Szántó Kovács János MGTSZ-be került üzemgazdásznak. Szövetkezeti összevonás után, 1983-ban a Rákócziból belső ellenőrként ment nyugdíjba. Ettől kezdve városi házában élt és helytörténeti munkákkal foglalkozott. 1985-ben Szegeden kiadták a helyi Rákóczi téesz történetéről írt könyvét: *„Vásárhelynek széles határában”* címmel 9 ív terjedelemben, 150 képmelléklettel. A Nemzeti Parasztpárt egykori helyi eseménytörténetét kutatta, de mint a Sóshalmi Olvasókör tagja, a rendezvényeken alkalmi verseit szavalta. 1992. okt. 13-án halt meg.

Az egyik legkorábbi versét még 1942-ben írta:

„BORONÁLÁS

Rögről, rögre lépek a kemény szántáson
S a magyar rögöket lassan boronálom.
Csattog a borona, lépkednek a lovak,
Száraz földbe hullnak az éltető magvak.
Adj rá Isten esőt, hadd keljen a búza,
Sok magyar asztalon legyen kenyér újra.
Rögről rögre lépek a kemény szántáson,
S a magyar rögöket lassan boronálom.”

A következő versét megtörtént esemény alapján dolgozta föl:

„A DARAB KÖCSÖG

*Történt régen a **nagy fülű** világban,*
Nádfedeles, fehér falú kistanyában.

Ott, hol a kisparaszt eladásra termel.
Ő maga azt eszi, ami másnak nem kell.
Ott, ahol már ötven felé jár a gazda,
Ki az egészségét háborúban hagyta.
Ilyen helyt a katonaviselt fiúra
Nehezedik rá a legsúlyosabb munka.
Hajnal háromkor már lovat vakar, etet,
Trágyát leszed, itat, tehenet fej, seper.
Szánt-vet és boronál, kaszál, kapál, csépel.
Gép akkor kevés volt, így majd mindent kézzel.
Ezért a legénynek nagy tekintélye van
Az ilyen tanyai parasztgazdaságban.
A tanyán megszokott reggeli s vacsora,
Nap, mint nap után a kenyér és szalonna.
Szólt egyszer a legény reggelizés közben,
Aludttejet adjon ide egy köcsögben.
Nincs darab köcsög szólt az édesanyja,
Mind el van készítve a mai piacra.
Egy köcsög a papnak, egyet a doktor kap,
Egy a tanítónak, öt köcsöggel elad,
Nincsen darab köcsög, hümmögött a legény.
Be ment a kamrába s megállt a közepén.
Ott álltak a polcon a köcsögök sorban,
Mindegyik tele volt egy sem volt darabban.
Hirtelen mozdulat, feltörő indulat,
Háttérbe szorul a józan gondolat.
A köcsög után nyúl, a földre ledobja,
Röpül egymásután, minden köcsög sorba'.
Szétesik a köcsög, löttyen az aludttej,
Cserépdarabok közt csordogál a tejfel.
Leginkább a túró maradt egy csomóba',
Az édes tej elfolyt mind a négy sarokba.
Mikor minden köcsög ripityára törött,
S az egész tanyában óriási csönd lött,
Kérdezett a legény, halk szó jött az ajkán:
»No, van-ë mán darab köcsög, édösanyám?!«

1985. jún. 26."

Az igazi parasztember mindig nagy szeretettel gondol az édesanyjára. Lőkös Imre érzelemgazdag sorai így fűződtek hozzá:

„ANYÁMRA EMLÉKEZEM

Hasamnak, mely ma már pocakos képződmény
Zsírpárnával határolt lyuk van a közepén.
Mikor sovány voltam nem volt lyuk e helyen,
Mint kabátgomb emelkedett ki a testen.

A köldököm, melyen az ételt kaptam én,
Mikor belül laktam édesanyám testén.
Köztem és anyám közt szoros kapcsolat volt,
Melyet születésem durván megszakított.

Köldökömre hurkot kötött és elvágta
A nagy gyakorlatú, hatelemis bába.
Azóta a számon át táplálkozom én;
Első hónapokban édesanyám tején.

Vétlen voltam én az egész folyamatban,
Anyám miatt mégis erős bánatom van.
A fényképről tudom szép, tele arca volt
S egy foga sem maradt mire elválasztott.

Én elszívtam tőle a vitaminokat,
Miközben az ínye károsan elsorvadt.
A női szépséget kiszívtam belőle.
S egész életemben csak jót kaptam tőle.

Nem volt nagy ereje, de csoda szívós volt;
Nappal főzött, mosott, éjszaka dagasztott.
Ha közel arattunk és raktuk a kazlat,
Kiért az ebéddel mire harangoztak.

Gyalog jött hozzánk a rárósi nyomásra
S amíg ebédeltünk a krumplit kapálta.
Soha sem fogyott el az Ő házi dolga,
Ha nem volt más, akkor a ruhákat foltozta.

Bár haragudott Ő a cseréppipára,
Gyékény pákából a taplót megcsinálta.
Acéllal s kovával csiholt tüzet apám
S elvárta, hogy ellássa dohánnyal az anyám.

Főzéssel szombaton készült vasárnapra
S vasárnap délelőtt elment a templomba.
Egyszerű lelkében mélyen vallásos volt,
Sok baja közt még csak nem is káromkodott.

Felnőtt koromban is mindig jó volt hozzám,
Küldte a levelet s csomagot a postán.
A messzire került szeretett fiának
És gondolatai sűrűn nálam jártak.

Viselte a sorsát végig türelemmel,
Most én vagyok itthon és Ő költözött el.
A fáradt test porrá lett a sárgaföldben,
Nem tart már ő engem soha többé ölben.

Ma már csak emlékek vannak róla csupán,
Fényképek s levelek a szekrényem polcán.
A temetőben egy virágos sírhalom
És a köldökzsinór csonkja a hasamon.

1984. Anyák napján."

A Sóshalmi Olvasókör szép ünnepséggel emlékezett meg Dezső Ernő vezetőségi tag 80. születésnapjáról. Lőkös Imre itt olvasta föl erre az alkalomra írt köszöntő versét:

„DEZSŐ ERNŐ SZÜLETÉSNAPJÁRA

Drága jó barátom! Kedves Ernő Bátyám!
Nyolcvan éve jársz már, öreg Földünk hátán.
Sóshalmon születtél, parasztember lettél.
Csöndes paraszt voltál, egyszerű kisember,
Aki a földjéből, minden jót kitermel.
Szántottál, vetettél, kapáltál, kaszáltál.
Májusi vetésre, langyos esőt vártál.
Ha nem jött az eső, az aszály aratott.
Az lett a gazdáé, mit az aszály hagyott.
Péter-Pál napján még telt szemű a búza,
S ocsúvá szorítja nyári kánikula.
Nagy gonddal nevelted visító malacod,
S a járvánnyal szemben elveszett a harcod.
Paraszt sors, magyar sors. Ez volt a Te részed,
De nehéz életed bizakodva élted.

Kisparaszti földnek mezsgye a határa.
Becsületes ember csak odáig szántja.
A mezsgye védelem, a mezsgye oltalom.
Mint kínai Nagyfal az ország határon.
Ezt hitted sokáig, Kedves Ernő Bátyám,
De új szelek fújnak a mezsgyék határán.
Kilencszázhatvanban korlát lett a mezsgye.
S bevitted a földet a szövetkezetbe.
És nagyra kitágult a birtok határa,
Felszántva a mezsgye, rovarok tanyája.
Ezer holdakban beszélt már a paraszt,
Kérdezték a tagok, ki irányítja azt?
S felelt a közgyűlés, határoz többsége,
Dezső Ernő legyen a téesz elnöke!
Nehéz volt kezdeni. Folytatni nehezebb.
És mást választott a Rákóczi elnöknek.
Sokkal harcosabbat, sokkal képzettebbet,
Ki jobban vezeti majd a nagyüzemet.
S aztán több elnök is következett sorban,
És mindegyik élén keletkezett csorba.
Sorsodra jutottak, leváltották őket.
A rendje, módja szerint szépen továbbmentek.
De Dezső Ernő, bár nem maradt hatalmon,
Azóta is itt él közöttünk Sóshalmon.

Egyszerű dolgos tag, rendfokozat nélkül,
De az erős nemzet, szolidakra épül.
Mert legyen bármily nagy a díszes épület,
Jó alapok nélkül soha nem állna meg.
Alapban egy tégla, gépben fogaskerék.
A téeszben egy tag, a hézagban egy ék.
Vagyis társadalmunk alkotó eleme,
Egyszerre van benned múltja és jelene.

Most Téged ünneplünk, Te dolgos kisember.
Minden jót kívánunk nagy, nagy szeretettel.
Te vagy a középpont. Rólad szól a dalom.
Március közepén születés napon.
Kívánunk további értelmes éveket,
Vegyen körül a jó családi szeretet.
S ha elunnád magad a családi körbe',
Járj el szórakozni a Sóshalmi Körbe.

Ez az én köszöntőm s szívemből kívánom,
Kedves Ernő Bátyám az Isten megáldjon!

1988. március 2.”

Dezső Ernő nem sokkal később meghalt.

A parasztlélekből ezer szállal hajtott ki a népművészet és mindhalálig éltette. Lőkösék lakása tele volt szebbnél szebb vásárhelyi hímzésekkel, amelyeket a felesége készített. A férj tollából elbeszélő költemény született róla:

„VÁSÁRHELYI HÍMZÉS

Vonaton vagy buszon, ha messze utazom,
Mindig hímez, horgol vagy köt egy-két asszony.
Röpgyűlés, közgyűlés, egyik sem kivétel.
Varr ott néhány asszony az ügyes kezével.

Klinikák, kórházak gyógyításért vannak.
S bennük az asszonyok betegen is varrnak.
Az üdülőben, mely pihenésünkért van,
Hímzett blúzok, párnák készülnek szorgosan.

Gizella királyné és az udvarhölgyek
Szent István királynak palástot hímeztek.
De a paraszt nyáron szűrt vett a vállára,
Téli hideg ellen, ott volt a subája.

Szűr és suba kijárt gazdának, béresnek.
Palást helyett nekik ezekre hímeztek.
Szegény asszony volt a feleségem anyja,
De a csipkemintát éjjel megálmodta.

S ha ébredés után senki nem zavarta,
Az álmait reggel mintákba horgolta.
Anyám is szegény volt, a gazdáknál szolgált
És kézimunkázott, ha letette dolgát.

Gazdagok, szegények, urak és cselédek.
Kezükben tű s fonál, az ajkukon ének.
Közös női vonás, szeretik a szépet,
Kezükben születik a szép népművészet.

A művészetükre bélyeget nyom a táj.
Másféle anyagon, más a hímzőfonál.
Vásárhely, Kalocsa vagy a Rába-köze,
Más színt, más mintával illesztenek össze.

Minden tájnak megvan a saját jellege.
Tükrözik belőlük egy népcsoport lelke,
Mely az öltésekre varrta búját, baját,
Ha volt az örömét s ha nem, a bánatát.

Ezért megnyugtató bármelyiket nézem,
Felfrissül a lelkem a gyönyörködésben.
És mégis kiválik egy a többi közül.
Az mit szülőföldünk hagyott ránk örökül.

Az első párnákat úgy ezerhétszázban,
Ősanyáink vették a túri vásárban.
*Cifrák voltak e szép, **szőrös párnavégek***.*
Nem is voltak úgy jók Vásárhely népének.

Addig varrogatták névtelen asszonyok,
Ügyes kezű lányok, a Kristó Erzsókok,
és a Varga Márik, addig öltögették,
Amíg bele varrták Vásárhelynek lelkét.

Mindent megmintáztak, amit szépnek láttak.
Tulipánt, madarat, a nyíló rózsákat.
Templomfestményeket, a virágkelyheket.
Napraforgótányért s a pávaszemeket.

Mezők pillangóját és a nap korongját,
A gyümölcskosarat és a gránátalmát.
Mindezt díszítették, bajusszal, pöttyekkel.
A hímzett szárakat, növénylevelekkel.

Hármas tagolásban szerkesztették össze.
Osztották egy széles, két keskeny mezőre.
Len, vagy kendervászon az alapanyaga.
Tiszta élőgyapjú a hímzőfonala.

Kevés alapszínnel sok-sok árnyalata.
Sorba következik mint szántott barázda.
Egyszerű, puritán, nem rikít, nem ragyog.
Olyan mint hímzői, a dolgos asszonyok.

Mint a fehérfalú, nádtetős kistanya.
Melyet védőn takar az óriás szilfa.
Melynek picikére vágták az ablakát,
S lovak bélsarával mázolják padlóját.

És a ház földjére homokot hintenek,
Karikát locsolnak ügyes asszonykezek.
Amilyen egyszerű a paraszti tanya,
Olyan ez a hímzés és a kivarrója.

De amilyen szolid e hímzés formája,
Annyira bonyolult a készre varrása.
Legnehezebb benne az öltéstechnika.
Mást igényel minden különböző minta.

Kalászöltés kell a mezőnyválasztónak.
Sodrás a rózsának, spicc a villámcakknak.
Mással szép a rózsa, mással a tulipán,
A tűbefűzés is külön rutint kíván.

Vagyis nemes belsőt takar ez a forma.
Gazdag ez a hímzés belső tartalomba'.
Benne van a hímzés szolid formájába',
Tanyai parasztság ős puritánsága.

Nagy András Jánosnak a jótékonysága,[336]
Szántó Kovács János forradalmisága.
Dombi Kiss Imrének nagy pokoljárása,[337]
És Nótás Szabó Pál érzelemvilága.

De bele van varrva hímzőjének lelke.
Eladó leányok[338] *valódi jókedve.*
Szegény édesanyák, gazdag szeretete.
S az öregasszonyok magányos élete.

[336] Nagy András János (1812–1890) vásárhelyi nagygazda, reformtus egyházi tisztségviselő, aki vagyonából sokat áldozott a városra. (Pl.: 1884-ben a Kálvin, később János téren artézi kutat fúratott a saját pénzén, mondván, hogy „a tudomány már sok főt megzavart, de a hidegvíz nem".) Városa utcát nevezett el róla.

[337] Dombi Kiss Imre (1881–1947) középparaszt Nagymágocs határában, az egykori vásárhelyi Pusztán, aki az első világháborúban az orosz hadszíntéren fogságba került és pokoljárását harctéri naplójában írta le. Szöveggondozásunkban a Tények és Tanúk sorozatban közöltük. (Dombi Kiss Imre: *Pokoljárásom*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1983. Fotómellékletekkel.)

[338] Eladó sorba került, tehát házasulandó lányok.

Mit nem tud az özvegy elmondani szóba.
A hímzett mintákba szépen belevarrja.
Könnyet rejt magában az a sok-sok öltés,
Ezért igazgyöngy a vásárhelyi hímzés.[339]

1984. november 17."

Szenti András, az öt rímfaragó sóshalmi gazda közül a legfiatalabb is elmúlt 70 éves. 1930-ban, Hódmezővásárhelyen, szegény kisgazda családban született. 1980-ban néprajzi pályamunkát írt a vőfélykedésről. Ebben így vallott a szüleiről:

„Az 1924-ik év utolján, vagy a következő év elején, a vásárhelyi Arany utcában Sápi Sándor, a környék akkori vőfélye, így szólt Molnár Julcsa hadi árva kis parasztlányhoz:

– Elmehetnénk-e magukhoz avval a Szenti Pistával? Igaz, szögény, de jó, csöndes, szorgalmas legény, biztos jóravaló embör válik belőle.

– Hát éppen el löhet… – mondta a kislány megszeppenve[…]

Úgy is lett. Egy szép napon megjelent a kérő Szenti Pistával. És minekután a szögénység igen ëgyforma volt, 1925. október 3-ára Sápi vőfély behívogatott a Szenti Pista és Molnár Julcsa lakodalmába[…]"

Ez a Szenti család[340] a Sóshalommal határos Belső-Szőrháton néhány holdon gazdálkodott. Mindig nehéz életűek voltak. Meg sem fordult a fejükben, hogy mint egy „népnyúzó kulákot" kiverik őket a birtokukról. Az 1950-es évek elején ők is tanyaelhagyásra kényszerültek. Sok hányattatás, elszegényedés után végül szövetkezetbe kerültek.

Szenti András a munkája mellett, az 1960-as években vőfélykedni kezdett. Így írt erről:

„Szokások, hagyományok formálódtak, igazodtak a megváltozott körülményekhez[…] Így a lakodalmi szokások is némiképpen módosultak[…] olyan megállapításra jutottam, hogy a már említett változások mellett a [vőfélyek] szövegei néhol túl avultnak tűnnek.

Ekkor határoztam el, hogy írok egy teljes esküvői, lakodalmi szöveget."

Amíg Rakonczai Ferenc és Csorcsán Szűcs Imre vőfélyversei a régi, hagyományos verselésből merítettek, Szenti András mindent megújított. Vőfélyversei a jelen gyakorlatát tükrözik. Az itt bemutatásra kerülő részleteket úgy válogattuk ki, hogy kiegészítsék és továbbvigyék a korábban megismert vőfélyversekben ábrázolt lakodalmi szokásokat. Szenti András így írt tevékenységéről:

„[…]nagyon sokakban él az a téves nézet, hogy a vőfély egyedüli dolga a rigmusos versmondás. Bár a felületes szemlélő valójában csak ezt látja, illetve hallja.

---

[339] A vásárhelyi hímzés eredetéről, technikájáról, mintagazdagságról jelentős szakirodalom született. Az egyik legutóbbi, átfogó kötet pontos eligazítást ad. Lásd: Varga M. Hódmezővásárhely, 1981.

[340] Szenti nevű ember ma is legtöbb Vásárhelyen él. A helyi Népességnyilvántartó Hivatal 2002. februárjában 71 főt tartott nyílván. (Közülük egy nő unokatestvéremen kívül több Szenti nevű vérségi rokonunk nincs, a többi mind csak névrokon. A budapesti telefonkönyvben szereplő Szentiek zöme is Vásárhelyről költözött a fővárosba. Egyes helytörténészek szerint valószínű, hogy a török hódoltság után a Szentiek Mindszentről származtak Vásárhelyre és a nevük elől lekopott a „Mind" szótag, majd a különálló „M" betű is.)

Tulajdonképpen arra kell törekedni, hogy mindenki jól érezze magát, senkinek ne essen semmiféle bántódása, ezért számtalan dologra kell figyelni, intézkedni, elkerülni minden ütközést, vagy ha az mégis megtörtént, kedélyromboló hatását a lehetségesre csökkenteni.

Tudni kell tárgyalni bánatos szülőkkel, esetleg megsértődött rokonnal (mert nem őt hívták násznagynak), jókedvű vendéggel, részeg kötekedővel stb.

Ilyen tapasztalataim figyelembe vételével próbálom megírni egy mostani lakodalom vőfélyes teendőit, illetve az általam írt és használt szövegeket[…]"

„KOSZORÚSOKKAL A VŐLEGÉNYHEZ ÉRKEZVÉN

Jó napot kívánok a kedves szülőknek,
minden rokonnak, s jóismerősnek,
szép ifjú párokkal, íme megérkeztem,
hogy mai munkámat majd sikerrel végezzem,
vőlegény urunkat kísérjük nagy útjára,
segítünk rátalálni élete párjára,
ezért kérem majd őtet elbocsájtani,
minket pedig addig vendégül látni."

A vőlegény elköszön az édesanyjától, majd a vőfély az apa felé fordulva folytatja:

„Szeretett édesapám, most, hogy mennem kell,
tőled ily szavakkal köszönök el:
– Mint tölgy mellett a hajtás, úgy nőttem melletted,
míg kicsiny voltam, úgy őriztél engemet.
Bármily vihar tombolt életem tengerén,
te mindig ott voltál, s védve voltam én.
Az életemben mindig példát mutattál,
minden szükséget rólam elhárítottál.
Megköszönni néked mind ezt most szeretném,
amiért engem idáig felneveltél.
Mert ezt az adósságot visszafizetni nem lehet,
hisz attól sokkal több az apai szeretet.
Ezért most szeretnék annyi szépet, jót kívánni neked,
amit egyszerű szóval kifejezni nem is lehet.
Így nem is tudok mondani egyebet,
kívánok egész életre szóló jó egészséget.
Sírig tartó örömet, boldogságot, békességet,
hogy párommal együtt, kit most felkeresek,
az emberi kor legvégső határáig együttesen
szerethessünk tégedet!"

Már a lagzi közben mondja el a vőfély ezt a versét:

„PERECCSINÁLÓ ASSZONYOK FELKÖSZÖNTÉSE

Tisztelt vendégek, most hogy ittunk, ettünk,
ezen lányokról, menyecskékről el ne feledkezzünk.
Mert ezt a jó perecet nekünk ők sütötték,
három éjjel, három nap, mindig pödörgették.
Amikor pödörték, mindig azon tűnődtek,
vőlegény urunknak milyen lyukú felel meg?
Van közte kisebb, nagyobb, meg édesebb fajta,
kinek milyen tetszik, olyat vesz szájába.
És a férfiak ne csak a perecért nyúlkáljanak,
tánc közben ezen menyecskék után is kapkodjanak.
Most pedig a násznagyok itallal,
mi pedig hangos éljennel üdvözöljük őket… éljen!”

Egy másik verse a csókról szól. Így fogalmazott:

„A csókról mondanék most egy strófát,
ki szereti, hallja annak sorját.
Mert a csók egy csuda étek,
róla már sok mindent regéltek.
Adni, kapni épp oly édes,
csak néha kissé veszélyes.
Pláne régen ment suttyomban,
nem is minden kiskapuban.
Hogy anyuka meg ne sejtse,
szomszédasszony ki ne lesse.
Sötétségbe bújni kellett,
Ám de mostan divat fordult,
nem úgy van mint réges rég volt.
Csókolódzunk télben, nyárban,
hideg házban, meleg ágyban.
Úton, buszon, villamoson,
mártélyi kiránduláson.
Vásárhelyi Kossuth téren,
malacvásár piactéren.
Budapesten, Gellért-hegyen,
Kecskeméten vagy Szegeden.
Ha esküszünk, ha elválunk,
évek múlva találkozunk.
Valakinek neve napja,

született vagy hat hónapja.
Pertut iszunk, ünnepelünk,
évforduló mind jó nekünk.
Csókolózunk nyakra-főre,
fényes nappal estidőbe'.
Most is lássuk ennek hasznát,
az ifjú pár csókolja meg egymást.
Éljen!"

Ha a vőfély a társaságban kedvetlen leányt lát, ezt szavalja:

„Ennek a kislánynak nagy bánata van szegénynek,
akasztófát kívánna minden csalfa legénynek.
Amint hallom, elhagyta a babája,
azért búslakodik mostan itt magába'.
Pedig az a legény semminek nem oka,
azt egy másik kislány elkacsintgatta.
De tudom, ha még egyet sikerül szerezni,
annak mind a két szemét befogja kötözni."

„Ha a társaságban valami hangulatlan fiatalember látszik[…]", akkor a vőfély így versel:

„Ez a legény mit búsul itt magában?,
talán bizony elhagyta a babája.
Vagy kukoricáját a jég elverte?,
azért van így elkeseredve.
Nagy baj, szentigaz mindkettő,
de azért nem oly elkeserítő,
A kukoricát újra lehet vetni,
a babát a komától elszeretni."

Szenti András is gyakran ír alkalmi verseket, amelyekben az embereket köszönti. (Névnapra, ezüstlakodalomra, nyugdíjas találkozóra stb.) Azonban értékesebbnek ítéljük a saját sorsával kapcsolatos gondolatokat, amelyeket gazdag érzelemmel sző át. Nosztalgikus sorok ezek elmúlt ifjúságról, elhunyt szülőkről, elpusztult tájról, lebontott tanyákról.

„ÁLOM

Álmaimban messze járok,
zöld lombos kis tanyát látok,
nyikorog a gémeskútja,
édesanyám vizét húzza.

Arrébb, távol, földderekán,
dolgozik az édesapám,
kezdé ő már kora reggel,
befejezi délhevében.

Édesanyám hívó hangja,
kiscsaládját hívogatja,
az asztalon tányér, kanál,
főtt ételnek illata száll.

Megérkezik édesapám,
verejtéknyom az orcáján,
a homlokán porlepellel,
életvágta mély redőkkel.

Az asztalnál körül csendbe',
apát lestük, őt figyelve,
megvártuk míg ő elkezdi,
nem illő őt megelőzni.

Verejtékkel ő öntözte,
a földet, mely megtermette,
ő küzdött a kenyerünkért,
kis családja mindnyájunkért.

Anya szeli a kenyeret,
az aljára keresztet vet,
azt ő osztja áhítattal,
a lelkében imádsággal.

Ebéd után azon nyomban,
indul apám a munkába,
dolgozik ő késő estig,
a két keze kérgesedik.

Én meg a kocsi párnámon,
édesanyám dalát hallom,
bár még most is dúdolhatna,
ez az álom de szebb volna.
1983."

Egy másik versében a szülőföldjéről szólt:

„VÁSÁEHELYI HATÁR AZ ÉN SZÜLŐFÖLDEM

Vásárhelyi határ az én szülőföldem,
ottan is születtem, ott is nevelődtem.
Mintha most is látnám kicsi tanyám táját,
mikor édesanyám söpri az udvarát.

Most, hogy arra jártam, kicsordul a könnyem,
az én kicsi tanyám nincsen már sehol sem.
A vén akácfa nem hullatja virágát,
édesanyám nem söpri már az udvarát.

1980.”

Végül néhány mulatságos, pajzán kétértelműséggel megírt kétsorosát mutatjuk be. Ezek születéséhez minden bizonnyal Csorcsán Szűcs Imrének a Szenti András által is jól ismert „dinnyeversei” fonákképpen járultak hozzá:

„TÖKVERSEK

Ha a magját jó helyre töszöd,
majd néked is lesz ily nagy tököd!
*
Ez a tök azé, aki ültette,
törjön el a lába, ki elvitte.
*
Ezt a tököt ha mögfogod,
hozzám száll a gondolatod.
*
Kislány, akár merre jársz,
ilyen tököt nem találsz.
*
Ha varjú száll rá a tökre,
jaj a töknek mindörökre.
*
Azt írom én ezen tökre,
legyél boldog mindörökre.”

A sóshalmi verselők után olvassunk még egy gazda által elmondott verseket. A következő négy pajzán verset ifjabb Bánfi János mondta el. A két világháború között, még legénykorában tanulta őket a határbeli társaktól, ha komázni összeverődtek. Arra már nem

emlékezett, hogy az első három vers előadása annak idején valamilyen eseményhez kapcsolódott-e, vagy sem? Ez ekkor már nem volt föltétele a rigmusmondásnak, egymás között sokszor úgy mondták és terjesztették, akár a viccet. A verselők is ismeretlenek maradtak.

A versek több szempontból figyelemre méltók. A közlés sorrendjében a népdalszerű hangtól eljutunk a durva erotikájú kupléig. A népdalok szerelmi szimbolikával[341] vagy őszinte szókimondással építkeznek. Azok a pajzán dalok, amelyek később keletkeztek, elsősorban a 18. század második felétől, többnyire a diákköltészet tagadhatatlan nyomait viselik, és hangsúlyozott nemi vonatkozásaikkal rokonok lehetnek a börtönversekkel, sőt a vécéversekkel. A diákköltők ezeket részben az iskolában tanult műdalok verstani szabályai szerint írták, részben pedig ismert népdalokat használtak föl hozzájuk. Mindez jól nyomon követhető a késő feudalizmus kori, illetve a 19. sz. második felétől az első világháború végéig keletkezett ponyvairodalomban. Ez a félig mű-, félig népköltészet is parasztjainkhoz került, akik a vaskos humorral megáldott szövegeket magukhoz formálták és befogadták. Tetszik, nem tetszik, a jelenség és terméke létezik, nem tehetünk úgy, mintha nem lenne.

Bánfi János első dala ismert köszöntő, amelynek vaskos részei egyéniek:

„Bor, búza, békesség
Szálljon házatokra,
Ëgy garaskát kérnék
Az én markocskámba.
Ha ki nem adjátok,
Seggöm a dudátok,
Ahányan halljátok,
Annyian fújjátok.

Ha ki nem adjátok,
Ördögségöt tudok,
Hármat közületök
Mindjárt kiragadok.
Ëgyiket, a szűcsöt,
Másikat, a vargát,
A harmadikat, a
Gazdasszony legszöbb lányát.

Tányér-ë vagy tallér,
De nagyot csördüle,
Talán a szolgáló

[341] A szerelmi szimbolikáról könyvtárnyi irodalom van. Az egyik legutóbbit a hódmezővásárhelyi születésű Bernát B. tanár 1981-ben adta ki. A magyarázatoknál azonban itt is, más munkák esetében is vigyázni kell. Túlzott fantáziával még a „seprűnyél is erigált falloszként" értelmezhető, de erről a népnek az utóbbi évszázadokban már fogalma sem volt!

A csávába düle.
Úgy áll a két lába,
Mint az eke szarva,
Ráillene arra
A kardován csizma.

Ha a varnyú rászállna,
A seggibe kárálna!”

A vers népdaleredete igen valószínű. Az egyenletes, érett építkezésen túl figyelmet érdemel néhány archaikus motívum is, mint például az első és második versszakban a Csorcsán Szűcs Imre dinnyeverseinél említett átokmondás. A népi hiedelemvilágból származó: *„Ördögségöt tudok, / Hármat közületök / Mindjárt kiragadok”* sorok boszorkányos, ördöggel való cimborálás, varázslás motívumai.

Ugyanakkor föl kell figyelnünk a vers „döccenőire”. A második versszak utolsó sora, a *„Gazdasszony legszöbb lányát”* egy szótaggal hosszabb, mint a többi. A népdalok a formai pongyolaságot nem tűrik. A legtöbb paraszti rímfaragásnak vagy átköltésnek viszont egyik ismertetőjegye éppen a formai „csikorgás”.

Még szembetűnőbb az utolsó, töredékes versszak, amelynek szintén egy-egy szótagszámmal több mindkét sora. Ez a vers példa arra, hogy a saját kultúra is tovább „süllyedhet”, „átíródhat”, ha a megváltozott társadalmi körülmények hatására megszakad a folytonosság az egykor tápláló népi gyökerekkel.

Hasonló a helyzet az alább közölt két népi csúfoló verssel. Ifjabb Bánfi János összefüggően mondta el ezeket, mintha egyetlen vers volnának, holott az utolsó két versszak külön dal, ráadásul ebben is szótagszám-hiba fordul elő.

„Patkán ül ëgy kislány,
Hatvanhat esztendős,
Alább nem hazudom,
Éppen annyi idős.

Én mög haragomban
Kapok a farába,
Ha nem hiszöd, pajtás,
Bújj a valagába!

A minap ëgy kofa
Elébem akada,
Üstökömnél fogva
Ugyan megrángata.

*

Amott van ëgy nagy fa,
Mindön ágán ëgy varga,
Üsd mög, ménkű, azt a fát,
Hogy hulljanak a vargák.

Amott ëgy nagy másik fa,
Azon túl folyik a Tisza.
Abba van ëgy korcsma,
Tartsa az Isten, tartsa,
Ameddig akarja."

Mintegy elrettentő példa Bánfi János negyedik verse:

„Májusban szépen peng a ka-, ka-, kasza,
Elöl lóg a szögény embör fa-, fa-,
Faszërszáma, üllője, a kaszaköszörülője.

Ez a legény fájlalja az i-, i-, inát,
Mert nem kapott az éjszaka pi-, pi-,
Pipadohányt, kostököt, kora röggel flöstököt.

Széna közt is mögteröm a mu-, mu-, murva,
Tésasszonyok között is van ku-, ku-,
Kurucvilág is régön volt, talán nem is igaz volt.

A tésasszony este mén a bó-, bó-, bótba,
Bótos segéd a gatyáját ó-, ó-,
Odamén az inas is, még a zsidógyerök is.

A tésasszony fájlalja a ha-, ha-, hasát,
Mert a bótos legény nagyon nyomta a fa-, fa-,
Fazékba fő a lencse, cigányasszony szerencse.

Ha elmögyünk az aradi vá-, vá-, sárra,
Ott tanálunk ëgy nagy szőrös pi-, pi-,
Csáléra fordult az ökrünk, eltörött a jobb lőcsünk."

Ez az új keletű, széles körben ismert, a kuplészerű, inasok, segédek csúfolódó, csak a durvaságával ható dala kedves volt a két világháború közötti gazdavilágban. Bánfi János az Agyag utcai háza küszöbén, az utcán ülve adta elő. A versszakok első két sorát skandáló énekléssel, míg az utolsó versszakot inkább szavalásjellegűen kornyikálta, az utolsó egy-két szavát megnyomva és a hangsúlyt fölemelve. Legföljebb annyira népi, amennyire

paraszti környezetben terjedt, és témájában, az említett tárgyak között (kasza, üllő, kostök, lőcs stb.) mindennap használt paraszteszközöket sorol.

Ezt az eltérő szótagszámmal, formai és nyelvtani hibákkal küszködő verset már aligha faragták a verstannal csak valamennyire is tisztában levő diákok, lecsúszott értelmiségiek. A vásárhelyi parasztok saját kultúraként ezt is befogadták, s miután a szöveghez hasonlóan primitív dallama van, disznótorokban, névnapokon, erősen kapatos állapotban énekelték. Az asszonynép és az idős parasztok megbotránkoztatására is szolgált, a nemzedéki ellentét példájaként, a polgáriasodó gazdaréteg „hámból kirúgó" megnyilvánulásaként. Később már az asszonyok egy része szintén besegített az éneklésbe – a többi pironkodott, de jót mulatott rajta –, amikor az egyenjogúság terjedésével a nők is nyíltan pohárhoz nyúltak, és visszafojtott gátlásaik a fölszínre merészkedtek.

Ez a dal el sem indult a folklorizálódás útján, és továbbélésének gátat vetett annak a rétegnek az elhalása, amelyik néhány évtizedig éltette.

15.
ADATOK A GAZDÁLKODÁSRÓL

Fogalmak és nézetek[342]

A társadalomtudományokban kicsit is jártas ember szemét sértheti az ilyen és hasonló meghatározás, mint például a „módosabb paraszt", amely tudománytalan; nincs viszonyítási alapja és szépirodalmi jellege van. Pedig könyvekben, szakdolgozatokban gyakran találkozunk vele, sőt olykor hivatalosan is használják. Erdei Ferenc,[343] Katona Imre,[344] Szabó István[345] és sokan mások írtak parasztságunk társadalmi tagolódásáról.

A különböző szempontok és tudományágak szerint értelmezett meghatározások nem alkottak egységes szintézist, sőt nem egyszer újabb ellentmondásokat szültek. Az általunk behatóbban vizsgált középparasztságról pedig kimondottan torz kép alakult ki. Ezt a helyzetet a szocialista ideológia teremtette meg. Az eszmei pontatlanságok miatt először a szavakat értelmező szakkönyvekhez fordultunk segítségül. *A magyar nyelv értelmező szótárát* fölütve, a középparasztot új fogalomként jelölte:

"Középparaszt

Olyan dolgozó paraszt, akinek földje nemcsak családja szükségleteit fedezi, hanem felesleget is termel, és aki néha idegen munkaerőt is igénybe vesz."[346]

A meghatározás igen pontos. E réteg jellemzése során szó sincs például „kulákról". Önállóan gazdálkodó paraszt természetesen nincs birtok nélkül, és a középparaszthoz nem tartozik sem kis-, sem pedig nagybirtok.

[342] Forrás, Kecskemét, 1987. 7: 15-27.
[343] Erdei F. 1938, 1943, 1973, 1980.
[344] Katona I. 1983. 58-83. 1986. 1: 14-25.
[345] Szabó I. 1976.
[346] A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest, 1965. 4: 453.

Az *Új magyar lexikonban* a középparasztságot „kisföldművelőknek” minősítik és hangsúlyozzák, hogy *„A középparaszság a proletárdiktatúra, a szocializmus építése idején a munkásosztály szövetségesévé válik.”*[347]

Balogh Sándor a középparasztság 1949-ben meghatározott földtulajdon-nagyságáról így írt: *„A középprasztság (10-25 kat. hold földdel rendelkezők[…])”*[348]

„Középbirtok

Az a földbirtok, amelynek nagysága 100-tól 1000 holdig terjedt[…]” – határozta meg A magyar nyelv értelmező szótára.[349]

Nagy a szélsőség a birtok nagyságát illetően. Jól néztünk volna ki, ha az ezer holdas nagygazda a középbirtokos, pontosabban a középparaszti réteghez tartozott volna! Az is nevetséges, hogy az 1949-es meghatározás szerint valaki 11 holddal már középparasztnak számított. Ezek után rákényszerültünk, hogy a „rokonságba” hozott szavak értelmezését is megvizsgáljuk.

„Kulák

Nagygazda, ***zsírosparaszt***, *[máshol* ***gazdagparaszt****]. Olyan paraszt, akinek 25 holdnál nagyobb szántóterülete v[agy] 5 holdnál nagyobb szőlője van, ill[etve] évi kataszteri jövedelme meghaladja a 350 aranykoronát, s ált[alában] minden olyan falusi tőkés, aki mások munkájából, kizsákmányolásából él”* – fogalmazta meg A magyar nyelv értelmező szótára.[350]

Az idézett források között tehát nagy ellentmondás tapasztalható, így a 11, avagy a 26 holdas kisparaszt már „nagygazda”, sőt „zsírosparaszt”, holott a középbirtok meghatározásánál 100 hold volt az alsó határ. Nehéz világosan látni. Akkor ki a nagygazda? Ezek szerint népnyúzó kulák az az 5 holdas törpebirtokos, aki megélhetéséhez további földet bérel és napszámost fizetve vele együtt műveli meg, mert a munkását „kizsákmányolja”? (Lehet, hogy rossz termés esetén a munkása kifizetése után neki semmi sem maradt, de az ideológia szerint mégis a „bűnösök” rétegéhez tartozott.) A következő meghatározás szintén A magyar nyelv értelmező szótárában olvasható:

„Naggazda

módos, tehetős paraszt, kulák.”[351]

Ha ez igaz, akkor a nagygazdának, mint „kuláknak” miért csak 26 hold fölötti vagyona van, miért nem 1000 holdat meghaladó, hiszen a kulák már 26 holdtól „népnyúzó”, míg a középbirtokos csak 100 hold fölött?

[347] Új magyar lexikon. Budapest, 1962. 5: 375.
[348] Balogh S. 1986. 29.
[349] A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest, 1965. 4: 450.
[350] A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest, 1965. 4. 493.
[351] A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest, 1965. 5: 104.

„Gazdagparasztok”

Az Új magyar lexikonban a címszó mögött zárójelben a magyarázat egyik szava, a „kulák” olvasható. Többek között, helyesen, *„mezőgazdasági tőkéseknek”* jellemzi őket.[352]

Balogh Sándor írta, hogy az 1948 őszén létesült termelőszövetkezetek tulajdonát képező föld elsajátítása *„[…]azon a kormányrendeleten alapult, amely 40. kat. holdban állapította meg a gazdagparaszti tulajdon és a bérelt föld együttes területének felső határát.”*[353]

Egy lappal arrébb Balog Sándor így fogalmazott: *„1948–1949 fordulóján összeírták a gazdagparaszti korabeli kifejezéssel élve kulákgazdaságokat az országban. Ennek meghatározásánál a gazdasági terület nagyságán (minimum 25 kat. hold föld)[…]”* birtokot értettek.[354]

Hol, mikor és miért csúsztak, keveredtek össze a fogalmak? Miért különült el, és mi a különbség pl. a középbirtokos, illetve a középparaszt között? Gazdagparaszt vagy kisföldművelő-e tehát a középparaszt? Egyáltalán nyelvészeti gondok-e ezek, vagy az 1960-as években, amikor az idézett szakirodalmakat kiadták, arra kapható nyelvészek nem szakmai, hanem ideológiai szempontok szerint „átfedtek és átfogalmaztak” egyes fontos téziseket? Micsoda gondolkodásmódot tükröz az, hogy a középparaszt nemcsak családja számára termel, hanem fölösleget is képez, amelyet elad, és ez ideológiai bűnnek számít! Ha minden paraszt csak a családja részére termel, ki tartotta volna el a munkás és értelmiségi osztályt? A munkás – különösen a gyári munkás – sem csak magának termel, hanem munkája gyümölcsével a társadalom más rétegeit is ellátja. A kisparaszt, mint olvashattuk, csak önmagát látta el. A középparaszt azért volt bűnös, mert eltartotta az egész nemzetet, ellene szegülő ideológusaival együtt? Vagy ezekben az években éppen azért osztották ki a „kiskerteket, hobbikerteket”, hogy munka után újabb termelő munkával minden család még a saját kenyerét is megtermelje?

Amikor a fogalmakat az anyanyelv sem tisztázza; amikor olyan össze nem vethető történelmi fogalmak, mint a birtokviszony, társadalmi rétegződés és ideológiai szempont kibogozhatatlanul összekeverednek, abból csak káosz és jóvátehetetlen hibák sora keletkezik. Keletkezett is!, amikor pl. 1949-től a 6 holdas gyümölcsössel rendelkező kisparaszt kuláklistára került; még akkor is, ha a 19. sz. végén fölvett határtérképen azon a területen, ahol birtoka feküdt fákat jelöltek ugyan, de azokat – termőképességük elmúltával –, régen kivágták, és a táblát szántóföldi művelésbe fogták. Vajon milyen kategória szerint vált kulákká: mint „nagybirtokos”, vagy „népnyúzó”?

Történelmünk során hányszor okozott kárt, sőt nemzeti tragédiát; Dózsát és népét hányszor ültettük már tüzes trónra azért, mert az egyenlőségjelek nem az azonos értékek közé kerültek!

Ebben a nem mindennapi nyomozásban más tudományágakat is segítségül hívtunk. A „Táj- és Népkutató Központ” 1938. november 22. és december 9. között a budapesti Károlyi-palotában értékes kiállítást rendezett, amelyet Purgly Emil indítványára, mint

[352] Új magyar lexikon. Budapest, 1962. 5: 375.
[353] Balogh S. 1986. 29.
[354] Balogh S. 1986. 30.

„kommunista propagandát” betiltottak. A kiállítás egyik tablója ezt a címet viselte: *„Az agrárnépesség felosztása az új magyar agrárpolitikában.”*[355] Ebből idézünk:

„A régiek szerint” ez volt a rétegbeosztás: „1. Nincstelenek. 2. Törpebirtokosok 5 holdig. 3. Kisbirtokosok 5-100 holdig. 3. a. »zsírosparasztok«. 4. Középbirtokosok 100-1000 holdig. 5. Nagybirtokosok 1000-22 300 holdig.”

Vajon miért gondolták, hogy ebben a rétegbeosztásban a kisbirtokosok és a középbirtokosok közé sorolt „zsírosparasztok” megfelelő helyre kerültek, és miért nem jelölték meg a birtokhatárukat; hogy a 100 holdas paraszt csupán kisbirtokos, és miért terjesztették ki mondjuk 1000 holdig a középbirtok határát?

A föntebbi 6 csoportot a kiállítók így módosították: *„1. Proletárok. 2. Jövedelemkiegészítésre szoruló gazdaságok. 3. A létminimum határán küszködő gazdaságok. 4. Jómódú kisgazdaságok. 5. Dekadens kisgazdaságok, bérbeadók, egykézők. 6. Szántóföldi gazdaságok 500 holdig.”*

Ez a beosztás tipikusan szociális, és nem gazdasági jellegű. Az első csoportban a nincstelenek és a proletárok, a másodikban a törpebirtokosok és a jövedelemkiegészítésre szorulók szerencsésen párosultak. A harmadik csoportban tehát a kisbirtokosokat régen helytelenül 100 holdig sorolták, pedig a 8-10 holdas és a 80-100 holdas gazda között nagy megélhetési és társadalmi különbség volt, ezért az utóbbiakat nem lehet a „létminimum határán küszködő gazdaságok” közé helyezni, ahogy a táblázat szerkesztői tették. Sajnos, mind a régi, mind az új csoportbeosztás szerint ismét elhibázott a fogalmak meghatározása. Sokkal szigorúbban kell bánni az értékhatárokkal, a csoportok összehasonlításával és az ítélet kimondásával. (Az új beosztásnál az ideológiai csúsztatás már a tények rovására történt.)

Szabó István írta, hogy a kapitalizmusban a parasztságot és a parasztbirtokot a földbirtok mennyisége alapján rangsorolták. *„Németországban szokásos 2 hektárig **parcella**-, 2-5 közötti kisparaszti, 5-20 között középpraszti, 20-100 hektár között nagyparaszti üzemnek osztályozni a birtokot. Lenin pedig a német és osztrák statisztikai adatokat 2 hektárig proletár, 2-20 között paraszti, 20 hektár fölött tőkés gazdaságok nevei alatt csoportosította.”*[356]

A földbirtok nagysága egyedül nem alkalmas a parasztság tagolására! 20 kat. hold 18 aranykoronás szántóföld többet ér, mint 40 kat. hold 6 aranykoronás, szikes vagy mocsaras legelő. Az sem mindegy, hogy a birtokból egy házaspár, vagy a nagycsalád 3 nemzedéke, 16-20 fő él meg. A birtok közel esik-e szállító utakhoz, földolgozó üzemhez; milyen a birtok saját infrastruktúrája? Elavult, külterjes, vagy korszerű belterjes, ahogy ma mondják *intenzív* gazdálkodást folytat-e? Utóbbiból következik, hogy hasznot hozó, vagy olcsón értékesíthető, illetve nehezen értékesíthető árut termel? Nyersanyagot hoz létre, vagy azt valamilyen fokon föl is tudja dolgozni, hogy fél-, vagy késztermékét drágában tudja eladni?

Ugyanannak a földnek az értéke történelmi koronként is jelentősen változott. Az adott gazdasági viszonyok befolyásolták. A szántó értéke a gabonakonjunktúra idején megnövekedett, elmúltával csökkent. Az iparosítás kiterjedésével létesült-e közel hozzá pl.

[355] Kiss I. 1984. 4: 613.
[356] Szabó I. 1976. 42.

környezetszennyező üzem, amely korlátozta a hagyományos *biotermelését*; illetve kényszerült-e vegyszeres védekezésre? Ezeknek megfelelően ingadozott a gazdavagyon értéke is. Vásárhely tanyaföldjeire a jó minőségű, 18-35 aranykoronás szántók, míg pl. a „Rossz Pusztán" lévő legelőkre a 0,5–10 aranykoronás szikes, ingoványos legelők voltak a jellemzők. (A mocsaras rétek állandó fertőzési gócai voltak többek között a májmételynek, büdös sántaságnak, lépfenének és egyéb betegségeknek. A történelem folyamán ezeket hívták „elátkozott mezőknek".)

A német és orosz birtoknagyság-centrikus fölosztási hibájára Lenin is rámutatott: *„[…]a terület nagysága korántsem mindig és korántsem közvetlenül mutatja meg a gazdaság igazi nagyságának méreteit és tőkés jelelgét."*[357]

A teljesség igénye nélkül, vázlatosan vizsgáljuk meg a legfontosabb fogalmakat – a gazda, kulák, középparaszt, gazdacseléd összefüggéseket –, és a fogalmi átfedések, torzítások ellenére próbáljuk meg ezeket kibogozni, szétválasztani és meghatározni. Hangsúlyoznunk kell, hogy magyarázatunk elsősorban az *alföldi tanyás mezővárosi* lakosságra jellemző, amilyen a feudalizmus és a kapitalizmus korában például Nagykőrös, Cegléd, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Baja, Csaba, Csongrád, Gyula, Hódmezővásárhely, Makó, Szentes stb. volt, a *majoros gazdálkodás*[358] kivételével.

Gazda

Az alföldi mezővárosok a 18. század közepétől jelentős pénzösszegekért igyekeztek megváltani a teljes vagy részleges földesúri kiváltságokat. A Kiskunságban a *redemptio* 1745-ben létrejött. A földesúri kötelmek alól fölszabadult jobbágyok *önálló gazdákká* váltak. A Károlyiak dél-alföldi birtokain a jobbágyság intézményét csak az 1848–1849-es szabadságharc törölte el, bár a jobbágyvárosok és a földesúr közötti megváltási tárgyalások már a reformkor végén megkezdődtek.

A földesúri birtokokon gazdálkodó jobbágyok esetében a 18. század végén, a 19. század elején hivatalos okmányokban is egyre gyakrabban föltűnik a „jobbágy-gazda", sőt a „gazda" szó. A pörök során a jobbágyok gyakran határozták meg így a vagyoni, társadalmi hovatartozásukat, hogy *„házzal, földdel bíró gazda vagyok"*.

A kapitalizmus korában a *telkes jobbágy* fogalmát a *gazda* váltotta föl. A gazda saját földdel rendelkezett. A tanyás mezővárosokban kétlaki életet folytatott. A városban háza volt, a földjén tanyát épített. A földművelést, állattartást hivatásának tekintette. Ebből élt családjával együtt. A feudális örökség hatására patriarkális birtokos volt, vagyis a családfő az egész vagyont a kezében tartotta. Szabadon gazdálkodott.

Ballagi Aladár tanulmányában ezt írta a vásárhelyi gazdákról: *„Általában nem kívánja a másét, de a magáét annál jobban megbecsüli. Jó részének van is mit megbecsülnie.*

Mert a vásárhelyi gazda takarékos, gondos, igyekvő, földjét jól miveli, ugarol, tisztázott vetőmagot vet, trágyáz, s vetett szénát termel gyakran az előbb érő kalászosok tarló-

[357] Szabó I. 1976. 367.
Lenin, 1949. 313. 1950. 2: 222.

[358] Ez elsősorban a nemesi, főúri, nagyparaszti (földesúri) nagygazdaságok, nagybérlők termelési rendszerére volt jellemző.

jában. Ekkép egy évben kétszer is megnyirja földjét: két bőrt huz róla, ha kedvező az év. A vető-, cséplő-, szecskavágó gépek használata évről-évre mindjobban terjed a nagyobb gazdák között.

Szeretnek a gazdák fát s nemesebb gyümölcsöket termelni. Tisztán tartott kertes tanyáik egy-egy kis alföldi paradicsom."[359]

Akárcsak a jobbágyság, a gazdatársadalom is elkülönült és több alréteget alkotott. Gazdaságilag igen nagy szélsőségek alakultak ki közöttük, hiszen az 1-5 holdas törpebirtokos saját földjével éppen úgy gazdának számított, mint az 500 holdas.

Az 500 holdon fölüli ingatlan tulajdonosa *nagybirtokos* vagy *földbirtokos*, de *úri birtokosnak* is nevezték. Az 1-500 hold közötti birtok csoportosítása a demográfiai, gazdasági statisztikák szerint így oszlott meg: 0-5, 6-10, 11-20, 21-50, 51-100, 101-200, 201-500, vagy 201-1000 és az 1000 hold fölöttiek.

Ki számított gazdának Hódmezővásárhelyen? Gazda az lehetett, akinek földtulajdona volt, a földművelést hivatásként mint önálló családfő végezte és belőle élt. Vásárhelyen – figyelembe véve a termelési módot és a föld minőségét – 1-5 holdig a gazda törpebirtokos, 6-20 holdig kisbirtokos, 21-100 hold között a középparasztság alsó rétegét, 101-500 hold között pedig a középparasztság fölső rétegét alkották.

1954 után, amikor a szocialista mezőgazdaság alapjait kellett lerakni, az épülő új társadalom nem a fogalmak meghatározásával, a társadalmi rétegek elkülönítésével foglalkozott, és a gazda kifejezést eleve bizalmatlanul kezelte, sőt hajlamos volt a kulákkal azonosítani.

Arra nézve, hogy a gazda szó gyűjtőfogalom, amelybe szegény és gazdag paraszti rétegek válogatás nélkül beletartoztak, Szűcs Judit[360] Szentesről írt néprajzi tanulmányából idézünk: *„A szó jelentését Csonka István berki szegényparasztként, így kívülállóként a következőképen határozta meg:*

»Gazdák? Száz hold, ötven hold. Hát mán akinek tíz holgya vót, az gazdának éreszte magát.« (A megfogalmazás lényegileg egybecseng Erdei Ferenc hosszabb, részletezőbb leírásával.)"[361]

Kulák

Új orosz fogalomként került hozzánk. Legjobban talán a zsírosparaszt, népnyúzó szavak magyarázzák. A lelketlen, magának harácsoló, másokat kizsákmányoló, gyakran több száz holdas, magzatpusztító („egykéző") paraszt modellje. Az átültetés azonban nem volt szerencsés. Nem a lényeges, közös tulajdonságokat, hanem többnyire a szubjektív, egyéni viselkedési módot, és főleg a birtok nagyságát vették alapul, de az 1950-es évek elején azt is igen szubjektíven kezelték, ezért kerülhetett „kuláklistára" sok kis- és középparaszt, kétkezi agrármunkás, becsületes kisgazda is. (Lásd pl. fentebb Lőkös Imre parasztverselő életútját.) Az orosz és a szovjet szakirodalomban a kulák egyértelműen „dologtalant, spekulánst" jelentett. Arra, hogy a fogalom tisztázása szükséges, Németh László már 1941-ben figyelmeztetett. Elbeszéléséből néhány sort idézünk:

[359] Ballagi A. 1890. 107.
[360] Szűcs Judit évtizedek óta Csongrádon, a Tari Múzeum igazgatója, elismert, kiváló néprajzkutató.
[361] Szűcs J. 1984. 58-59.

„Abban az időben, amikor még a szovjet ötéves terv volt a legfrissebb világcsoda, nálunk is megmaradt néhány műszóvá előlépett orosz kifejezés. Ekkoriban akasztották a mi ötven–százholdas, jobbára református parasztjainkra is a kulák nevet[…]

S nem csak a szó tapadt meg, hanem a hozzátartozó gunyoros, becsmérlő íz is. A kulákság az új szélben is gonosz, önző, földharácsoló, magzatgyilkos, banyauralom alatt senyvedő népfaj maradt. Ahogy a kuláknő a fényképeken mindig vén s azonkívül még valami gonosz hatalmaskodás is van az ajkára vasalva; a szociográfiai füzetekben s az úgynevezett parasztregényekben az egész osztályból[362] *sem maradt meg: csak a vénség s a hatalmaskodás.*

Engem mindig bántott ez a beállítás. Én magam is kulákcsaládból származom s más fotográfiákat hordok az emlékezetemben a nagyszüleimről, nagybátyáimról, ángyaimról, unokatestvéreimről. Tanulmányaimban zúgolódtam a torzítás ellen, szépirodalmi műveimben próbáltam kiigazítani. Hasztalan![…]”[363]

Amíg a gazda a megtermelt értéknek – a birtok önfenntartásához szükséges kiadásain túl – a megmaradt hasznát a munkavégzés arányában, tehát igazságosan osztja szét, a termelési rendszere kommunisztikus és a testvériességen alapul. Ilyen gazda azonban nincs! Ennek alapján minden földdel bíró parasztot elítélhetnénk. A gazdát már a természet rákényszeríti, hogy tartalékot képezzen, vagyis a mások munkájából keletkező tőke egy részét megtakarítsa, azt félretegye, hogy a sovány években – amelyek az Alföldön általában 7-11 évenként bekövetkeztek – biztosítsa a fönnmaradását. A szinten tartás azonban nem elégítheti ki. Mind nagyobb tartalékot képez, hogy a gazdaságát fejleszteni tudja. Tehát a birtoknagyságtól függetlenül, „kapitalista kisvállalkozó” volt és potenciálisan „kizsákmányolóvá” vált. (Például a középparaszt társadalmi helyzete ebben az esetben hasonlított a kisiparoséhoz.)[364]

Kérdés azonban, hogy a gazda a munkásait miként dolgoztatta és becsülte meg? Emberségesen bánt-e velük? A kizsákmányolás reális birtokfejlesztés volt-e, vagy a vagyonhajhászó téboly jegyében népnyúzássá vált? A többlettermelésből adódó haszon öncélúan az egyes ember, vagy a család érdekeit szolgálta; avagy azt – annak egy jelentős részét – a közösségnek adta vissza?

Ennek alapján, a magatartásból eredően, a pár holdas törpebirtokos éppúgy lehet „kulák”, mint az ezerholdas gazda. Mert a népnyúzás elsősorban nem birtoknagysághoz, nem aranykorona jövedelemhez van kötve, hanem elbírálásában a társadalmi helyzet a döntő, másodsorban pedig lelkiismereti kérdés és egyéni megítélést követel! Ha a nép bármelyik rétegére általánosítunk és azt „kuláknak” bélyegezzük, ezzel az egész nép ellen fordulunk, mert pongyola módon „jó” és „rossz” népcsoport különítünk el. „Kollektív bűnösség” nincs, csak emberséges, hitvány és gonosz ember!

---

[362] Nem tekintélyrombolásként, csupán, a tény kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy nagy író elődünk tévedett, hiszen a kulákság esetében nem osztályról, hanem rétegről van szó. (Ezt az álláspontunkat Katona Imre lektorunk is megerősítette.)

[363] Németh L. (1941) 1969. 362.

[364] Szenti T. 1985. 206.

A kulák állandó, idegen munkaerőt tart és főként azok munkájából él. A megítélésben a külső munkaerő tartása sem lehet mindig döntő, mert a kulák a saját családtagjait is sanyargatja. Sőt, az ő családja még jobban szenvedett! A külső munkaerő a kulákot otthagyhatta és a szerződésben biztosított bérét megkapta tőle, erre a gazdát törvény kötelezte, de a családtag nem menekülhetett el előle, mert neki nem volt bére, csak az a reménye, hogy egyszer a családfő halála után fölszabadul a súlyos elnyomatás alól és a saját életét élheti.

A kulákok magatartása lehetett „patriarkális" vagy merőben üzleties, de a határ ott húzódott köztük és a gazdák között, hogy dolgoztak-e vagy sem? Együtt étkeztek-e munkásaikkal, vagy azok külön kosztot kaptak és más helyen kellett fogyasztaniok, mint a gazdáknak. (Ez utóbbi szempontok szubjektívnek hathatnak, de a munkás értékítéletét és hangulatát nagyon befolyásolhatják és ellene hangolhatják!) Az állandó, idegen munkaerő által előállított értéktöbblet volt-e több, vagy amit maga és családja megtermelt?

Minden korban és társadalmi rétegben van olyan ember, aki család- és népnyúzó. Aki a közös vagyonhoz, a nemzet tulajdonához nyúl, az is a mások zsírján élősködik, és ebben igencsak élenjárnak a másokat elítélő ideológusok, politikusok, gyakran attól függetlenül, hogy milyen eszmét képviselnek.

Gazdacseléd

A cseléd két alapvető típusa, a *majorsági-* és a *gazdacseléd* között részletesebb különbséget kell tennünk, mert mind az életmódjukban, mind a kizsákmányolás mértékében jelentős volt az eltérés közöttük. Az 1950-es évek elején őket is egy csoportként kezelték, összekeverték, és az egy-két cselédet időszakosan foglalkoztató kis- és középparasztokat gyakran jobban elmarasztalták, mint a majorsági cselédséget tartó földbirtokos, úribirtokos, illetve *nagybérlő* réteget.

A majorsági vagy urasági cseléd az agrártársadalom alján tengődő, kizsákmányolt réteg volt, amely a legkevesebb szabadságot élvezte. Ebből a világból nehéz volt kitörni, legtöbbször kötötte a nyomorúságos, több családdal megosztott cselédlakás is. Amíg a gazdánál teljesítő cselédnek csupán a gazdája parancsolt, addig az urasági cselédnek egész sor gazdája volt, és valóságos kizsákmányoló „hűbéres láncolat" állt fölötte. (Munkavezető, átvevő, *inspector* vagy jószágigazgató stb., az egyes birtokokon alkalmazott intézők beosztási sorrendjében.) Az egyéni szorgalom belemosódott a cselédközösség munkájába és ritkán nyert kiemelést vagy jutalmazást.

A gazdacseléd sorsa másként alakult. A középkortól ismert függőségi rendszer a félfeudális Magyarországon a kapitalizmus korában is megtalálható, különösen a két világháború között. Olykor még a kisbirtokos is rákényszerült arra, hogy külső munkaerőt tartson. A néhány hold földből ugyanis nem tudott megélni, ezért jókora földet bérelt. Ezt viszont egyedül nem volt képes megművelni. A kényszer éppen a megélhetése miatt volt, és nem azért, mert ő maga nem akart dolgozni! A nincstelen elment a kisgazdákhoz, a másik szegény emberhez, aki pedig a középparaszttól bérelt. Ők a nagybirtoktól is függtek. Ha a nagybirtok termelési szerkezetváltást hajtott végre, az árut olcsóbban tudta előállítani, a kevesebb vagyonnal rendelkező gazdálkodók ezt megérezték. Ilyenkor az egész függőségi rendszer és gazdasági láncolat csikorogni kezdett. Ha az árak kedvezőtlenül alakultak, még

a középparaszt is tönkremehetett. E láncolat utolsó láncszeme volt a gazdáknál dolgozó cseléd, a *külső munkaerő*. Megítélés kérdése, hogy az elszámolás mennyire bizonyult reálisnak? A munkavégzés e láncolata segítséget, avagy kizsákmányolást jelentett-e a benne részt vevőknek?

A külső munkaerő tartása társadalmilag föltétlenül hasznos volt, mivel így a föld nélküli, szegény tömeg munkához, kenyérhez jutott. A társadalmi gondok – példa volt erre a 19. sz. végén a vásárhelyi Szántó Kovács János (szocialista és nem kommunista!) agrárzendülése, vagy az ezt követő viharsarki aratósztrájkok – mindig akkor jelentkeztek, amikor a tanyai gazdaságok nem bírták eltartani a nélkülöző, nincstelen tömegeket. Amikor pl. a 19. század utolsó harmadában, a késve jelentkező ipari forradalom hatására, a gazdaságokat gépesíteni kezdték, és ez által a kétkezi munkások jelentékeny része kiszorult a termelésből; illetve a folyamszabályozásokkal járó kubikmunkák gyorsan csökkentek.

A feudalizmus korában elterjedt volt a *cseléd* kifejezés. A kapitalizmusban a fogalom is elkülönült. Továbbra is használták a cseléd szót, de a férfi inkább *bérös*, míg a nő *mindönöslány* volt. A levéltárakban ránk maradt falusi, mezővárosi tanácsi jegyzőkönyvekben és munkaszerződésekben egész hierarchiát lehet találni a munkavégzés szerinti elkülönülésről. (A néprajzi és helytörténeti szakirodalom bőven és pontosan leírta már a különbségeket.[365]) Személyes megbecsülésükben és a bérükben volt jelentősebb különbség, de az életmódjuk közel azonos volt. Velük együtt alakult a gazdaság közös háztartássá, illetve családi „termelőüzemmé".

Ballagi Aladár 1890-ben ezeket írta: *„Miként a harcz mezején, ép oly emberül állja meg helyét a vásárhelyi ember nagy munka idején. Nemcsak igyekvő, hanem bírja is a munkát. A munkás osztály, különösen aratáskor, midőn a gazda kenyerén jól is él, csaknem csudákat mível. Hajnali két órakor már suhog a kasza; húzza azt a jó részes éjjeli 11 óráig egész héten át. Tíz-tizenkét nap alatt össze is teszik a gabonát, s állítólag azért piros, vagy, a mint a kereskedők mondják tiszta erős tüzű a vásárhelyi búza."*[366]

Ballagi a cselédségről gondolatait így folytatta: *„Jóravaló gazda, a ki megtudja becsülni a jóravaló munkást, könnyen kaphat munkához értő, abban kitartó, szófogadó, hűséges férficselédet. De megvárják, a mint meg is érdemlik, a jó bánásmódot. A nőcselédekről nem mondhatni ugyanezt. Ezek már városiasok, tunikások, s többnyire köznépi viseletükkel együtt, egyszerü, tisztességes szokásaikat is eldobják maguktól. Elvétve azonban ezt is kap jót a szemes gazdasszony."*[367]

A vásárhelyi gazdatársadalomra legjellemzőbb középparaszti réteg általában 1-3 bérest, mindönöslányt és 1 kiskanászt alkalmazott, ha ez a munkáslétszám a családból nem telt ki. Ahol kettőnél több bérest tartottak, ezek általában tanyásokként a „kistanyán", pusztai, réti földön éltek, és az ott kiosztott gazdajárandóság művelését végezték. Béres, cseléd általában csak addig dolgozott a középparaszti birtokon, amíg a gazda gyermekei fölnövekedve át nem tudták venni a munkát.

[365] Herczeg M. 1979. 81-158.
Herczeg M. 1981. 103-131.
[366] Ballagi A. 1890. 108.
[367] Ballagi A. 1890. 109.

A gazda cselédjeinek élete lényegesen eltért a majorsági cselédség életétől. Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy itt is nagy különbségek alakult ki. A gazdától sokban függött a cseléd sorsa. Ha a birtokos hitvány ember volt, a cselédsége, de a saját családja is szenvedett tőle. Nem egy rátarti, embernyúzó volt közöttük. Azonban nem ők határozták meg e réteg teljes arculatát. A cseléd sorsa függött a saját alkalmazkodó képességétől és szorgalmától is. Végső soron sorsukat az együttélés, a kölcsönös ráhatás sokban alakította.

Vizsgáljuk meg a két társadalmi réteg egy-egy képviselőjének idevágó vallomásait. Hegedűs Julianna gazdalány naplójában ezt a két bejegyzést találtuk:

„1935. Jún. 12. Eltemették az Anyám apját. Anyját 11 éves korában vesztette el 83-ik éves volt szegény Nagyapám. Mint teljesen szegény béres kezdte az életet és mire négy gyermekét, 3 leányt és egy fiút fölnevelt, 8 és 1/2 hold földet és egy jóforgalmú szélmalmot szerzett. Ritka jellemű férfi volt! Alig volt negyven éves, mikor feleségét elvesztette és nem nősült meg többször a gyermekei érdekében[…]"

„1936. Április 4. […]Olyan ember volt ma nálunk, aki ezelőtt húsz évvel szolgált itt a szomszéd rokon néni kis törpe birtokán. Azóta sokfelé járt, köztük Salgótarjánban 14 évig dolgozott üveggyárban. És Isten megáldotta munkáját, mert néhány hold földet és egy kis házat vásárolt Mindszenten, a szülőfalujában. Van felesége és három gyermeke. És meglátszik rajta, hogy rendesen él és kikerült az állattal majd egyenlő sorból, mely a béreseket illeti[…]"

Az ellentmondás, az eltérő egyéni sorsok nyilvánvalóak. A valós helyzetmegítélés épp úgy szembetűnő, mint az, hogy a szorgalmasan dolgozó ember eredményes lehetett.

Angyal Sándor így vallott egykori cselédéletéről:

„Először is elmondom a vásárhelyi cselédembör ëgy napját ősztül tavaszig a gazdánál. Volt olyan gazda, ahun mindönnap 3 órakor köllött kelni, de négykor mindönütt talpon voltunk. Kelés után az ***öregbérös*** *a lovaknál, a* ***kisbérös*** *mög a marháknál dolgozott. Az alvás helye is eszerint lött nekik mögszabva.*

A marháknál először is ***ki köllött ízikölni****. Ez azt jelentötte, hogy amikor a jószág lërágta a levelet, a kukoricaszárat kévékbe köllött szödni, két helyön összekötni és kazalba rakni, mert a gazdasszony mindég az előző évit fűtötte; de volt 2-3 éves ízikkazal is, amég a nedvesség ki nem száradt belőlük.*

Ezután a jászlat ***szalmacsutakkal*** *kitürültük, majd ötettünk, itattunk. Amikor a jószágok öttek, mindkét istállóban nekiláttunk kitrágyázni, majd az állatokat lëkeféltük, farkukat lëmostuk. Az itatás után gyütt a fejés. Ez mán úgy röggel 7 óra körül volt. Fejés után bevittük a tejet és beleszűrtük az edénybe. Ezután 8 óra körül volt a röggeli.*

Früstök után az évszak szerint gyütt a fanyesés, kévekötés, a napi takarmány bekészítése, szëcskázás, darálás. Tavasszal búzaboronálás, csutkatűverés, zab, árpa, répa és kukoricavetés. Kapálás, kaszálás, kétszöri szénabetakarítás. Nyáron őszi árpa, tavaszi árpa, búza, zab aratása, ***bőgőzés****, vagyis gereblyézés nagy gereblyével.*

Ha mög lóval dógoztunk, lóváltás közben mög köllött ebédölni. Ez 12-1 óra között volt. Ebéd után arattunk tovább, máskor mög ilyenkor köllött a trágyát összerakni, ***lëjáratni****, a trágyalevet föllapátolni.*

Vacsora előtt újra elláttuk a jószágot. 3-4 órakor kezdődött a délutáni ízikölés, majd gyütt az esteli ötetés, itatás, fejés, 8 óra körül mög a vacsorázás. Utána betakarításkor a

*kévéket összehordtuk **halhéba***, majd csillagossal **körösztöltünk***, gereblyéztünk. Ha nem volt aratás, vacsora után mindön másnap este 11 óráig kukoricát morzsoltunk, csak ezután együtt a fekvés. Keveset aludtunk. Ősszel a nap nagyobb része az ugarolással, boronálással, vetéssel telt el.*

Bérösként 1 órahossza pihenőt kaptunk délben, különösen, ha nagy meleg volt. A cselédgyeröknek ilyenkor is dógozni köllött, a tyúkólat tisztítani."

Vizsgáljuk meg, hogyan kapott pihenőnapot a cseléd a gazdától? Erre így emlékezett Angyal Sándor:

„Mindön hónapban ëgy alkalommal, szombaton délutántul vasárnpa naplëmöntéig hazagyühettünk. A többi hétvégi vagy a hét más napjára eső ünnepnapokat a gazdánál köllött munkával tölteni. Vasárnap este a jószágokat mán mink láttuk el."

Angyal Sándor így beszélt a szórakozásukról:

„Nyugodtan mondhatom, hogy a cseléd szórakozása régön sömmisë vót. Amikor dógoztunk, azért nem löhetött. Ha mögállhattunk, akkor mög pihentünk. Év elejin, még az új gazdánál helyre nem álltunk, volt pár nap szabadságunk, de pénzünkbül nem futotta ögyébre, mint mozira, vagy italra.

A szögény bérösök mán a ruhájuk miatt is kiszorultak a gazdák közül. Mink csak a szögényparasztokkal, mög a magunkfajtával cimborálhattunk. A gazdát kocsin, szánkón el köllött vinni az olvasókörbe. Ha bemöntünk mögtűrtek, de a köri életbe, a gazdák beszélgetésibe nem vöttünk részt. A legtöbb gazda a béröst még akkor së vötte be, ha az az élete végire fődet tudott vönni."

A cseléd ruházkodását így jellemezte:

*„Vót 2-3 pár alsóneműm, ëgy ünneplő ingöm, dógozó ruhám, és levente-sapkám, mög kalapom. Télire nagykabátom. Gyerökkoromban **szanda*** és bakancs, legényéveimben ëgy zsíros csizsma.*

*1936-ban lött először ünneplő ruhám, de akkor még bakancs volt hozzá. Félcipőm csak '45 után lött. 19 éves koromban vöttem **priccsös nadrágot***, hozzá ëgy boxos csizsmát."*

A táplálkozásukról ezeket beszélte el:

*„Tárkány Szűcs Pál gazdánál 14 éves koromban kanászkodtam. Egész nap éhös vótam. Mindön röggel ëgy cseréptál **nyögvenyelős** pirított tarhonyát kaptam úgy szűzen. Csak, ha ezt mögöttem, akkor járt kis darab szalonna és ëgy bögre tej. A szalonnájuk tele vót **sóféröggel**, a sonka mög a csont mentin **szőrféröggel**. Ilyen gazdám is vót!*

Cselédkoromban naponta háromszor öttünk, még télön is. Főtt ételt mindönnap öttünk. Vót, ahun külön főztek a bérösöknek, ha mög ëgyütt öttünk, a sűlt tésztábul mán nem adtak, pótolni köllött. Vót módosabb és szögényebb bérös. Aki mögelőzöttebb vót, kevés neveletlen gyerök rítt otthon, annak jobban mönt, hogy a kosztot otthonrúl pótolja. Én a béröstársakkal Tárkány Szűcs Pál gazdánál éjszaka a padlásrul szöröztem be a hiányzó szalonnát, kolbászt. Nem vót más választás."

Megjegyezzük, hogy Angyal Sándor zömében 50 kat. hold fölötti, sőt 100-200 holdas birtokokon dolgozott. (Lásd: a 9. fejezetben.) A középparasztság alsó rétegének cselédsorsa ezektől sokban különbözött.

A társadalomtudományok közül a szociológia és a néprajz is egyértelműen tisztázta, hogy a gazda–cseléd kapcsolat egy ideig patriarkális jellegű volt. Ez jól bizonyítható az egyik legfontosabb kapcsolattal, az étkezéssel is. Szűcs Judit a szentesi parasztság táplálkozási szokásait vizsgálva, megállapította, hogy:

„A gazda és családja együtt evett a »fogadott emberekkel, az alkalmazottakkal, a gyermekekkel.« Ezk a fogalmak a részest, a bérest és a kiskanászt jelölték. »Kosztot attunk« – mondták. Esetleg a vacsorát ették meg külön, de az étel ugyanaz volt.”[368]

Kiss Lajos ellentmondásosan írt. Az alább közölt idézet első mondatának első felét az akkori napi politikai igény és nem a tudományos dokumentálás jellemezte. (Lásd: fejezetünk táblázatát az 1931–1935 közötti földtulajdon megoszlásáról.) Kiss Lajos itt idézett többi mondatát viszont a történelem igazolta. Így fogalmazott:

„Vásárhely városát zsíros gazdáiról emlegették a múltban, helyi kifejezéssel »zahin gazdának« mondták, ami nagygazdát jelent. Természetesen volt köztük olyan fösvény, zsugori természetű, a vagyonszerzés bolondja, aki a szegény embert kiuzsorázta, kihasználta lelketlenül. Az ilyen zsugori, fukar embert szidták, átkozták a gazdagok és szegények egyaránt. Általában emberséges, belátó gondolkodású volt a vásárhelyi gazda. Nem volt ritka az olyan jólelkű gazda, gazdasszony sem, aki úgy bánt a birtokán élő cselédekkel, munkásokkal, mintha családjához tartozna.”[369]

Katona Imre így fogalmazott: *„Kiss Lajos teljes tárgyilagossággal mindig megemlíti, hogy a jószívű gazdák és asszonyaik felelősséget éreztek cselédjeikkel szemben és törődtek is velük, ez meg is felel a tényeknek[…]”*[370]

A cseléd–gazda-kapcsolat szorosra fűződött. Naponta találkoztak, a föladatok kiszabása közvetlenül történt, sőt gyakran együtt dolgoztak. Ezért a kapcsolat emberközeli volt. Amikor a cseléd, béres megnyerte a gazda és családja bizalmát, nem egy esetben az egész tanyát a gondviselésére hagyták, amikor hét végén, vagy vásárra hazajöttek. Módjában állhatott volna meglopni, kifosztani és odébb állni, de ez a magatartás a ritkaságok közé tartozott.

A szántóföldi jellegű, kenyérgabonát és egyes kapásokat termelő Dél-Tiszántúlon a gazda elsősorban az aratáshoz, behordáshoz, nyomtatáshoz, csépléshez, kukoricatöréshez fogadott részeseket. Az idény- és bérmunkások nem tartoztak a családi munkamegosztásba. A gazdasághoz, részben a családhoz tartoztak az állandó vagy éves cselédek, he nem is vérségi fokon. Összefoglaló névvel *külső munkaerőnek* nevezték őket, de az igazság az, hogy Vásárhelyen inkább az idény- és bérmunkások számítottak annak.

A gazda cselédje a tanács által meghatározott éves bért és természetbeli juttatást kapott. Ezen fölül kialkudhatott magának bizonyos javakat, például, ha távoli vidékről jött, a gazda felesége mosott rá; vagy kérhetett süldőt, kocsi szalmát, szappant stb. Egyéni szerencse kellett hozzá, hogy milyen ember volt a gazdája, mert az olykor alku nélkül, a cseléd szorgalmát elismerve is jutalmazta, megajándékozta. A cselédnek érdeke volt, hogy szorgalmával fölhívja magára a figyelmet. Gazdánként eltérően, az *illegális szerzés*, reális

[368] Szűcs J. 1984. 58-59.
[369] Kiss L. 1964. 74.
[370] Katona I. 1983. 75.

határok között, szintén elnézett gyakorlattá vált. Ha a gazda legényfia rendkívüli pénzhez akart jutni, megdézsmálta a hombárt. A cseléd is megtette ugyanezt.

Voltak időszakok, amelyekben nehéz volt jó cselédet kapni. Ilyenkor a gazda a hivatalosan megállapított éves bérre illegálisan ráígért. A feudalizmus korában a földesúr, a megye, illetve a városi tanács tilalmazta a „cselédcsábítást", de a gazdasági kényszer erősebb volt. Idézünk néhány levéltári példát. 1775-ben ezt hirdették:

„[…]4º A T[ekintetes] N[eme]s Var[me]gye által cseledek szamára ki szabott bér és komentio ezután jobban meg tartassék."[371] 1784-ben hirdették: *„A' T[ekin]t[ete]s N[eme]s V[árme]gye parancsolatja, melly már publicaltatott*[372] *is, hogy a' Kaszásnak egy Máriásnál többet senki ne adjon, a kaszás is többet kérni ne merjen, mert akár Gazda, akár kaszás, a' ki ez ellen tselekszik, 25 pálczát kap."*[373] 1788-ban azt jegyezték le*: „[…]5º Senki a Gazdák kőzzűl amáshoz bé állott cselédet ne tsalogassa, sem a Cseléd, a mely Gazdához már bé szegődőtt, azt, másoktól jobb fizetést várván el ne hagya, kűlőmb[en] mind a Gazda mind a Cseléd meg bűntettettnek."*[374] Ez az intézkedéssorozat a „röghözkötés" 18. század végén is még meglévő sarjadékának számított.

Szemben a majorsági cselédséggel, a gazda alkalmazottjának nem volt külön lakhelye. Egy-egy nagygazda a családos bérest beengedte a *kisházba*, ha annak felesége is nála szolgált. A külterületi munkahelyen ritkán egy- vagy kétosztatú külön ház épült nekik, ez volt a tanyai *cselédház*. Jellemző azonban az volt, hogy a cselédség az istállóban, a jászol mellett a **vackon** vagy **dikón** éjszakázott, de a gazda legényfia is ott aludt. (Néhol a vacok kívül volt az istálló ajtaja mellett, a *féleresz* alatt.)

A cseléd napi munkáját a gazdasági és természeti adottságok szabályozták. Aratáskor, mint Angyal Sándor közléséből is olvashattuk, akár napi 16 órát is dolgozott, télen olykor csak 6-ot. A munkát ütemezték. Igaz, korán kelt és későn feküdt, de nyáron ebéd után 1-2 óra pihenőt tartottak. Év végén, amikor a cseléd gazdát változtatott, vagy a régivel új szerződést kötött, az újabb **helyreállásig** egyhetes pihenőt kapott. Év közben mindenhol havonta egyszer, egy hét végére hazaengedték, vagy nagyon indokolt esetben rövidebb időre máskor is eltávozhatott. (Orvoshoz, lakodalomba, temetésre, hivatalos idézésre stb.) Különösen a feudalizmusban szigorú rendelkezések kötötték ki, hogy az elszerződött cselédek megtartsák vállalt kötelezettségüket, és év közben ne hagyják el a gazdájukat. 1775-ben így hirdettek: *„[…]7º Sem szolga sem szolgálo ă gazdajat el ne hadja: Mert ă ki Katonanak valo Katonanak adatik; ă ki pedig Nem arra valo 50 pálczája leszen."*[375]

A gazdának közvetlen érdeke fűződött ahhoz, hogy a cselédség táplált, pihent és elégedett legyen, mert csak így vette hasznát. (Egyszerűen és vulgárisan arról volt szó, hogy „a kenetlen kocsikerék csikorog, agy és *tengő* ëgymást rágva hamarosan elnyüvik.") Itt a humánum és a kapitalizálódó céltudatosság együtt alakították ki az életmódbeli képet.

[371] CsML. HF. 1001. d. 1. 1775. 9br. 26.
[372] Publicaltatott = kihirdettetett, közhírré tétetett.
[373] CsML. HF. 1001. d. 1. 1784. jún. 20.
[374] CsML. HF. 1001. d. 1. 1788. ápr. 27.
[375] CsML. HF. 1001. d. 1. 1775. ápr. 23. (Megjegyezzük, hogy aki abban az időben nem volt alkalmas katonának, az aligha bírta ki az „50 pálcát".)

Ha a külső munkaerő nem érezte jól magát a gazdánál, mindkét fél másikat kereshetett. A gazdacselédet olyan kényszerhelyzet nem kötötte, mint a majorsági, családos cselédséget.

Amikor a gazda cselédei házasságot kötöttek, íratlan szabály volt a megajándékozásuk. A lányok általában tollat kaptak és háztartási kelméket, főleg háziszőttes fehérvásznat. A legények pénzt, kalapot, csizmát vagy egy malacot.

Közvetlen kapcsolatban álltak a földdel, jószágokkal. Érdekük volt, hogy a gazda minél jobb gazdasági évet zárjon, mert így a kialkudott béren felül ajándékot is remélhettek. A sovány termést a cselédség is megsínylette.

A gazda cselédje szorgalmas élete végére falu-, városszélen kis házat vásárolt magának, amelyben öreg napjaira meghúzta magát. Gyakran néhány hold földet is szerzett és törpebirtokossá vált. Jóval nagyobbak voltak az esélyei a viszonylagos fölemelkedésre, mint a majorsági cselédnek, vagy az agrárproletároknak, földmunkásoknak.[376]

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy a gazda–cseléd viszony a föntebb vázoltaknál jóval összetettebb kérdés, amelyről Kiss Lajos *A szegény ember életé*ben és a *A szegény asszony életé*ben árnyaltabban írt. Itt csupán az egyik lehetséges álláspontot vizsgáltuk, zömében a gazdák visszaemlékezése alapján, és nem tértünk ki e viszonynak a cselédség szempontjából való mélyebb taglalására.[377] A gazda és cseléd között ugyanis nem olyan idilli a kép, mint ahogy e vallomásokból látszanék. Erdei Ferenc világosan megírta, hogy ahol még nem indult meg a piacra termelés miatti ádáz verseny, ott a gazda–cseléd viszonylatában „patriarkálisabb" a kép, de minél jobban közeledünk a mához, annál több az ellentét is.

Hódmezővásárhelyen a két világháború között már odáig fajult az ellentét, hogy „kezesebb" béresek egyre messzibb és elmaradottabb vidékekről érkeztek, sokan a bihari román falvakból. Vásárhelyen országosan is ritka megoldáshoz folyamodtak: külön „cselédbírót" tartottak, akihez a panaszos gazdák és cselédek igazságért fordultak. A félfeudális rendszer ritkán képviselte a cselédek ügyét. Ezeken a tárgyalásokon – állította lektorunk, Katona Imre – még egy-két pofon is elcsattant, és ezeket sohasem a gazdák kapták!

A gazda- és cselédréteg között tehát gyakran feszült és kibékíthetetlen társadalmi ellentét alakult ki a kapitalizmus utolsó fél évszázadában, de tudománytalan az a rendszerváltásig elterjedt, kellően meg nem alapozott vélekedés, amelyet a történelem sem igazolt, mintha a gazda és a cselédje közötti társadalmi ellentét minden esetben követlen személyes jelleget is öltött volna!

Gondoljunk vissza Angyal Sándor korábbi vallomásaira. Éves váltással 1926-tól 1942-ig volt béres. Két gazdánál kimondottan rossz sora volt, a többire viszont nem panaszkodott. Az arány tehát 2 a 11-hez! Annak a gazdának, aki nem megfelelően bánt a cselédeivel, hamarosan rossz híre terjedt, nem kapott magának munkaerőt, és ez a gazdasági kényszer erejével bírta jobb belátásra.

---

[376] Nem véletlen, hogy a szocialista munkásmozgalom története újkori cselédlázadást nem jegyzett föl, míg agrárproletár zendülést igen. (Lásd Vásárhelyen Szántó K. J. küzdelmét a megélhetésért.)

[377] A szocialista ideológusok ezt már olyan mértékben megtették, amely messze került a valóságtól. Mára jóformán a gyűlöletszítás maradt meg belőle, ezért politikai kérdésekbe nem kívántunk belebonyolódni.)

A második világháborút követően a gazdát egyoldalúan Pató Pál-os, népnyúzó figurává, kulákká torzították, aki naphosszat hajtotta a cselédséget, miközben maga a tornácon henyélve dirigált. A gazda természetesen nem is volt valamilyen jóságos atyja a cselédségnek. Arculatát már a feudalizmus korában kialakította. Jó példa erre a 18. század utolsó harmadától a jobbágy–zselér-viszony feszültsége. 1850 után a gazda kapitalista vállalkozó, aki szabott bérért – gyakran az általa elnézett lopásokat is beletervezve – munkát kínált és kemény helytállást követelt.

Juhász Antal a hajdani szegedi határ, Átokháza (ma Ásotthalom) tanyavilágát kutatva megállapította, hogy a *„[…]tanyai cselédek és a gazdák jó viszonyban éltek”*, és ennek *„[…]a kölcsönös egymásra utaltság az alapja.”*[378] A gazda–szolga-viszonyt a Békés megyei Gyomán Szilágyi Miklós „patriarkálisnak” nevezte, és megjegyezte, hogy ez egész Békés megyében így lehetett:

„[…]a szolga időszakosan beletartozott a családba, s mint családtagot ruhával is el keleltt látni, ugyanúgy, mint más családtagokat. Ennek másik oldala, a szolga sem várhatott el nagyobb bért, mint bármelyik más családtag, vagyis meg keleltt elégednie életfeltételeinek biztosításával.”[379]

Ez egyébként nemcsak békés megyében, hanem Csongrádban is, azaz az egész Viharsarokban jellemző volt. Szilágyit idézve: *„A szolgák helyzete semmiképpen sem egyszerűsíthető a »fizetett bérmunkás« kategóriájára.”*[380]

A gazda–cseléd kapcsolatról született Csorcsán Szűcs Imre verse, amelyet a saját tapasztalata ihletett. Így szavalta el:

„ZELENYÁK JANCSI HAZATÉR

Mindössze tízéves, mégis már az apja
Fölvezette Jancsit az ***embörpiacra****.*
Belefújt a gyerök ott a fütyülőbe,[381]
S mindjárt jött egy gazda, érdeklődni tőle:

»Elszegődsz-ë, fiam, kijössz-ë tanyára?
Mög tudsz-ë vigyázni, disznóra, libára?
Én mögfogadnálak, löszöl-ë cselédöm?
Épp ilyen gyerökre volna nagy szükségöm!«[382]

Tetszett az ajánlat a kis Zelenyáknak,
»Elmennék én – mondta – szívesen kanásznak.
Mög tudok vigyázni, tavaly is vigyáztam,
Disznóra, libára ott, ahun szolgáltam.«

[378] Juhász A. 1970. 58.
[379] Szilágyi M. 1977. 611.
[380] Szilágyi M. 1977. 611.
[381] Fütyüléssel hívta föl magára a figyelmet, hogy munkaereje „eladó”, azt áruba bocsátja.
[382] Csorcsán Szűcs Imre házassága gyermektelen maradt.

Meg lett az egyezség gyorsan, hamarjában,
Jancsi fölkerült a kocsi ***saroglyába****.*
A kocsi elvitte, messze, ki tanyára,
Mi lesz ott belőle? Nézzünk el utána…!

Kint látjuk a tarlón a kis Zelenyákot,
És ő a jószágra emberül vigyáz ott.
Liba, disznó, tehén, mind szépen legelnek,
Kukoricás felé szagolni sem mernek.

Mert a gyerek szeme rajta a jószágon;
De az esze sem jár haszontalanságon.
Arra sem gondol, hogy haza kéne mönni,
Még csak iskolába nem köll neki mönni.

De mikor Mindönszent napja elérközött,
Jancsi cipőt húzott, s szépen felöltözött.
Kukoricával van a kocsi mögrakva,
Jancsi gyerök mindezt a bérébe kapta.

Jó két erős ló van a kocsiba fogva,
Az egyik a »Szellő«, a másik a »Kozma«.
Indítják a kocsit, ropog a kereke,
Jancsinak a bérét viszik hazafele.

Befordul a kocsi Mártély falujába,
Megáll Zelenyákék háza kapujába.
A ház népe Jancsit kis kasokkal várja,
És a kukoricát hordják a padlásra.

Híre szaladt a nagy eseménynek,
A falubeliek mind arról beszélnek:
Micsoda embör lött a Zelenyák fia,
Milyen cipője van, s menyi kukorica…!

Mártélyi gyerekhad mind oda sereglik,
S Jancsi cipőjét irígykedve nézik.
Jancsi csak mosolyog, s gondolja magába,
»Mönjetök dolgozni ti is a tanyára…!

Sóshalom, 1943.”

A vers azt példázza, hogy kettőn áll a vásár. Aki becsülettel dolgozik, megtalálja számítását. Nem véletlen, hogy sok szorgos cselédből vált kisgazda. A béres pedig úgy vehetett földet, tanyát, ha egy gazdánál megkereste az árát.

Tanulság az is, hogy a nyári iskolaszünet mezőgazdasági munkával történő hasznosítását már régóta ismerte és gyakorolta a parasztság. A vers megtörtént esetet beszélt el. Gazda és „szolga", jelesül az egykori kiskanász között Csorcsán Szűcs Imre élete végéig baráti kapcsolat volt. Ugyanezt mondotta el Kérdő Szűcs Ernő is, aki halom üdvözlő lapot mutat egyik beszélgetésünk során, 1980 karácsonya előtt. Akik valaha munkásként megfordultak a tanyáján, haláláig jó kapcsolatot tartottak vele.

Középparaszt

Máig a legvitatottabb paraszti réteg, amelynek pontos értékmeghatározása, eszmei elhelyezése a hozzájuk tapadó szubjektív ítéletek, társadalmi félreismerések, emberi indulatok, szándékos ideológiai torzítások között a legnehezebb. Ugyanakkor ez heroizálás vagy további téves elmarasztalás helyett elodázhatatlanul szükségessé vált.

Szabó István írta: *„A közuépparaszt rendszeresen nem zsákmányol ki idegen munkát, nem él tehát más munkájából, hanem maga dolgozik családja tagjaival, mintegy családi üzemben, s van annyi földje, hogy hasznot hajtó gazdálkodást űzhet[…] Az ilyen paraszt tud felesleget is termelni, mely azután tőkévé válhat a számára."*[383] Megjegyezte, hogy például Oroszországban a gazda 15-20 gyeszjatin[384] földdel volt középparaszt.[385]

A középparaszt rétegről a legújabb keletű meghatározást Katona Imre fogalmazta meg: *„A középparasztok élete maradt a leghagyományosabb, a kívülállók szemében ők voltak az »igazi« földművesek; idegen munkaerőt legfeljebb átmeneti időre (pl. aratásra-cséplésre) fogadtak, soha véget nem érő munkával tartották fenn magukat. E közepes nagyságú birtok öröklés révén gyakrabban osztódott, mintsem »felfelé« házasodással gyarapodott volna, így az alsó–felső kategóriák egyaránt a középparaszti földterületet csökkentették."*[386] (Hozzátesszük, hogy ez a kitűnő meghatározás csak a középparasztság *alsó rétegére* érvényes.)

Már a vagyonmeghatározás is gondokkal jár. 1945 előtt ugyanis 500 kat. holdig a gazda középbirtokos volt, de micsoda különbség van a régi jobbágytelket megőrzött, azaz (Vásárhelyen átlag) 34 kat. holdas és mondjuk a 450 kat. holdas család vagyona, illetve életmódja között! Ezért is indokolt, hogy a középparasztság esetében két alréteget különböztessünk meg.

A középparasztság alsó rétege

A 21-100 holdas gazdák a Dél-Alföldre, különösen Hódmezővásárhelyre legjellemzőbb paraszti réteget alkották. Az egész népességet tekintve, a számuk is jelentős volt, de a legfontosabb az, hogy a határ legnagyobb részét az ő földjeik foglalták el. Akár a kisparasztok, a vagyon megtartása és gyarapítása érdekében ők is igyekeztek maguk között házasodni, és egymásnak kölcsönös gazdasági segítséget nyújtani.

---

[383] Szabó I. 1976. 42-43.
[384] Egy gyeszjatin = 1,89 kat. hold föld. (Régi orosz területmérték.)
[385] Szabó I. 1976. 43.
[386] Katona I. 1986. 1: 19.

„Ahol a vagyon, ott a hatalom” – visszhangzik az ismert és idézett mondás. Már a török hódoltság utáni újratelepülés során elsősorban ők alkották a mezővárosi önkormányzat hatalmi szervezetét: a tanácsi és egyházi vezetőséget. Zömmel reformátusok voltak, és szigorúan őrködtek a lakosság erkölcsi élete fölött.

A vásárhelyi tanács már igen korán elrendelte, hogy a gazdák a piacon keressék a munkásokat:

„1783 Die 22a Junij

[…]5.o A' munkások ezután a' Piaczon keressék a' Gazdát, és a' Gazdák a' munkásokat.”[387]

Azelőtt sem volt a hely „finomabb”, ugyanis a cselédfogadás a vendéglőkben, kocsmákban, urasági vendégfogadókban, csárdákban, tehát kancsó bor, pohár pálinka mellett zajlott, vagyis alkoholos befolyásoltság során kötöttek alkut. 1795-ből idézünk: *„A' M[él]t[ó]ságos uraság publicaltatya[…], hogy senki többé a' Kocsmákon Munkásokat keresni és fogadni ne merészelyen, hanem a' midőn a' nép a' Templomokbúl ki megy, az kőzőnséges piaczon; külőmben a' kik ezt nem cselekedéndik, mind a' fogadó, mind a' fogadandó múlhatatlanul azonnal arestomban vitettetni 's meg bűntettetni fognak.”*[388]

A kapitalizmus korszakában ez a hely, a piac, hírhedté vált és „embörpiacnak”, „köpködőnek”[389] nevezték. A jelentősebb társadalmi, gazdasági sorsfordulók, válságok idején, mint a 19. század végén bekövetkezett ipari forradalom és agrárszocialista zendülések, vagy a 20. században a világgazdasági válság során sok nincstelen, munkanélküli hiába árulta itt a munkaerejét. A gazdák szívtelensége maradt meg a tudatban és ezért is a középparaszti réteget kárhoztatták, akik esetenként valóban a legtöbb külső munkaerőt alkalmazták. Ezek – a sok középparaszt miatt – nagyobb tömeget képeztek, mint a kevés nagybirtokosnál alkalmazott, de jelentékeny számú cselédség együttvéve. Vagyis több családnak adtak kiszámítható kenyeret, mint az úribirtokosok. A középparaszt azonban egész évben, illetve egész életében gyakran nem tartott állandó munkaerőt, legföljebb gyermektelenség esetén. Az is minőségileg különböztette meg a kuláktól, hogy az idegen munkaerővel termelt értéktöbblet nem érte el a sajátmaga és családja által szerzett javak értékét!

A bajok társadalmi méretűek voltak és nem kárhoztathatók érte a középparasztok. A feudális termelési viszonyról a fejlettebb ipari, kapitalista jellegű *eszközhasználatra* való áttérés, vagy az első világháborút követően, amikor az ingatag középparaszti gazdaságok megsínylették a válságot, a gazda–cseléd viszony is kiéleződött. A középparasztság alsó rétege pedig magára maradt a hitelekkel és a birtokvesztés gyötrő gondjaival, a gazda nem tudott cselédséget tartani.

---

[387] CsML. HF. 1001. d. 1. 1783. jún. 22.

[388] CsML. Hf. 1001. d. 1. 1795. márc. 29.

[389] A köpködőnek kettős értelme van. Egy felől a feudalizmusban itt állították föl a szégyenkőt, kalodát, szégyenketrecet. Az ide kikötött, itt fogva tartott bűnöst bárki megköpködhette. Valószínűsíteni lehet, hogy ezeket a piactereket ezért (is) nevezték „köpködőnek”. Másik értelmét már valóban a munkaerő-keresés hozhatta létre. Az itt munkaerejüket kínáló szegények u.i. jó gazdára várva, gyakran félnapokat is ácsorogtak, és unalmukban, kiszolgáltatott helyzetükben a földre köpködtek. (A köpködés elterjedt rossz szokás volt, nem véletlen, hogy a pornép között mindennapos volt a tüdőbaj és a köpködéssel terjedő fertőző betegségek.)

Az 1772-es urbárium behozatalakor a középbirtokos jobbágyoknak újra kimérték a nemzedékekkel azelőtt foglalt földjeiket. Ahol a föld minőségének besorolása az I. osztályba történt, egy telek 34 kat. holdat jelentett. Ehhez 22 kat. hold *kaszás rét,* 1847 után még 22 kat. hold pusztai legelő tartozott, amelyet zömmel 1850–52-ben osztottak ki. Ami rendkívül fontos e gazdaréteg megítélésében, hogy ezt a 34-56 holdat a családok nemzedékeken, közel 200 éven keresztül szinte változás nélkül megőrizték. Igaz, hogy közülük kevesen voltak, akik tovább gazdagodtak, de viszonylag kevesen is szegényedtek el. Az I. osztályú földekből ez a félszáznyi hold elegendő volt ahhoz, hogy a mezővárosi kispolgár (kisiparos, kiskereskedő, kistisztviselő stb.) életszínvonalát elérjék és tartani tudják. A kiegyezés után a polgár igényét, főleg szellemi előbbretörését is követni igyekeztek. (Pl. olvasókörök, gazdaegyletek.) Itt jegyezzük meg, hogy a 20. század első felében Magyarországon átlagban legalább 15 kat. hold közepes, illetve jobb minőségű föld kellett ahhoz, hogy egy nem nagy létszámú parasztcsalád önálló megélhetését a szolgaszintből kiemelkedve biztosítani tudja.

Nagy Gyula monográfiájában[390] leírta azt a megfigyelését, hogy az orosházi paraszt jóval szorgalmasabb, többet dolgozik és nehezebben él, mint a vásárhelyi, aki kényelmesebb. A vásárhelyi középparaszt megőrizte telkét, míg az 1744-ben betelepülő szegény orosháziaknak a vásárhelyiek földfoglalása után kellett birtokot szerezniök, amelyért áldozatra is készek voltak. Nem véletlen, hogy a Puszta termékenyebb részét az évszázadok során megszerezték maguknak, és ezt az 1950-es terület- és közigazgatási határrendezéskor Vásárhelytől elszakítva, Békés megyéhez csatolták.[391]

Arra jellemző, a középparasztok társadalmi helyét mennyire nem tudták megítélni, hogy őket a szegény nép is gyakran „nagygazdáknak" emlegette. Ez a fogalomzavar annyira rögzült, hogy bekerült a szépirodalomba, de még szakmunkákban, főleg leíró szociográfiákban is megtalálható!

A középparasztok alsó rétegének élete nem sokban különbözött a kisbirtokosok életmódjától. A birtoktulajdonos családfő, a család munkára fogható tagjai, valamint az alkalmazott külső munkaerő együtt kelt, feküdt, dolgozott és étkezett. Erdei Ferenc ezt már több, mint fél évszázaddal ezelőtt pontosan megírta, sajnálatos, hogy amikor legjobban kellett volna, feledésbe merült:

„A birtokos paraszt nem él másképpen és nem dolgozik kevesebbet, mint a birtoktalan, csak kevésbé érzi állapotát közvetlen szolgaságnak és szűkmarkú szabadságát biztosítva tudja holtáig."[392]

A fogadott cselédségnél annyival volt szabadabb, hogy szombat délután kifürdött a heti munka verítékéből és vasárnap estig könnyebben élt. Hiába volt saját tanyája és háza, benne a kényelmes elhelyezkedést szolgáló helyiségekkel, igénye és szokása a takarékos életmódot követelte tőle. Erdei Ferenc idézett munkájában így írt erről:

---

[390] Nagy Gy. 1975. 161-162.

[391] Ha van értelme a „testvérvárosi" kapcsolatnak, akkor legelőször Vásárhelynek és Orosházának kellett volna ezt a szerződést megkötni, de sajnálattal, erre egyik város vezetősége sem figyelt föl emberöltő óta!

[392] Erdei F. 1938. 22.

„[…]A lakás zsúfolt és szellőzetlen. Egy lakószobát ismernek csak, akárhány is van a házban s abban télen át is szellőzetlenül tanyáznak éjjel-nappal[…] A paraszt egy szobában lakik s ezt a szokását akkor is nehezen töri át, ha módja lenne hozzá és egyéb vonatkozásban át is törte volna már[…]”[393]

A középparasztság az a paraszti réteg, amelyik évszázadokon keresztül legjobban megőrizte saját kultúráját és a legterebélyesebb fát növesztette belőle. A szegényebb rétegeknek a kor magasabb kultúrájának befogadására a létküzdelemben sem idejük, sem anyagi erejük nem volt. Így a saját kultúrájuk fejlesztésére sem gondolhattak. A nagygazdák, úribirtokosok pedig a polgárok életmódját élték vagy utánozták. A középparaszt alsó rétege nem szégyellt a cifra parasztbútorok, cserépedények, hímzések stb. között élni, sőt ezeket szerette, becsülte. Módjában állt őket elkészíteni, elkészíttetni és megvásárolni. A kapitalizmus korában néhány elemi osztályt végzett, majd önművelése érdekében, gyakran jelentős áldozatot hozva, összeadott, közös pénzen iskolákat, olvasóköröket, templomokat stb. építtetett. A két világháború között elsősorban fiaikat küldték ezüst- és aranykalászos tanfolyamokra, mezőgazdasági középiskolákba, külföldi tanulmányutakra, hogy a szerzett tapasztalatokkal hazatérve, a gazdaságot korszerűen fejleszthessék.

A középparasztság vagyonából tartalékot képezett. Nem egy akadt közöttük, aki a fölszabaduló összeget az újabb birtokszerzésre fordította, és nem a családja vagy cselédsége életének megkönnyebbítésére, de erre a rétegre általában mégsem ez volt a jellemző. A kirívó példák alapján nem lehet általánosítani, mert az önző gazdát a saját parasztrétege is megvetette. Az elütő magatartás mindig a csoportból való kiválást eredményezte! A tőkefölhalmozásból éppen ők adták vissza a közösségnek a legtöbbet, s ebből a szegényebb rétegek is részesültek. Heit Gábor Hódmezővásárhely vizsgálata során így jellemezte a helyi középbirtokosokat:

„[…]a gazdatársadalom gyakorlatilag egységes, 25-30 holdas középparasztokból állt. A viszonylagos jómód következtében a vásárhelyi gazdákat mindig is vendégszeretőbbnek, nagyvonalúbbnak, adakozóbbnak tartották, mint más szomszédos települések lakóit. A gazdák sokat tettek városukért, egyfajta civis lokálpatriótizmus jellemezte és jellemzi őket még ma is. Az országban elsők között fúrattak artézi kutakat – közadakozásból[…]”[394]

Jellemző, hogy amint a birtok nagysága nőtt és vele a paraszt egyre magasabb társadalmi alrétegbe került, úgy erősödött a közösségi érdektől, a néptől való elszakadása, és kezdett kialakulni a valódi „kuláklelkűsége”.

A középparasztság alsó rétegének volt a legerősebb érzelmi kötődése a földhöz, a birtokhoz. Nemzedékek óta öröklődött, családok sorsa, öröme, bánata tapadt hozzá. Keményen kellett dolgozni, hogy a birtok a történelem nehéz időszakaiban is megmaradjon. Nem egyszer nemzeti létfontosságú volt ez! Amíg a nagybirtokos a vagyon megtartása érdekében kevés gyermeket nevelt, a középparaszt, akár a szegényparaszt, sokasodott és a vagyon gyakran osztódott. (Vásárhely nem tartozott az „egykéző” vidékekhez!) Az új családokra ismét nehéz küzdelem várt, hogy a birtok növekedjék. Ahhoz, hogy ez megtörténhessék, a másiknak tönkre kellett menni, hogy ősi jussát eladja. A középparasztot érzelmi ragasz-

[393] Erdei F. 1938. 102. és 147.
[394] Heit G. 1985. 6: 60.

kodása, munkája és vagyonának tényleges értéke együttesen a legszorosabban kötötte a földhöz. Ezért relatíve ennek a rétegnek volt a legtöbb veszíteni valója is. Nem véletlen, hogy a legtöbb és a legtragikusabb családi drámák közöttük zajlottak régen is a birtoklás miatt, és az 1950-es, majd az 1960-as években is, a földtől való megválás, illetve a szocialista közösségi termelési formára való áttérés korszakában.

A középparasztság alsóbb rétegébe tartozó gazdák egyértelműen a néphez sorolandók, ezt a saját öntudatuk, nemzettudatuk is így ismerte el. Jellemző, hogy a két világháborúban a vezető rétegek mennyire nem tettek különbséget a szegény- és a középparaszt között. A birtok- és értékhatárok a lövészárkokban, harctereken elmosódtak; ahol a gazda és a cselédje, a törpebirtokos, illetve a néhány osztályt végzett „simagalléros" középparaszt együtt szenvedett és vérzett, mert a rendszer előtt egyformán „büdös parasztnak", „alja népségnek" számítottak, akiket nem sajnáltak föláldozni. (Gondoljunk vissza Kérdő Szűcs Ernő első világháborút idéző, vonatkozó vallomására.) Ugyanakkor a középparasztság felső rétegéhez tartozó több száz holdasok, vagy az úribirtokosok megválthatták a katonai szolgálatot.

A középparasztság alsó rétege rendre kiszolgáltatott volt, és a kapitalizmus mindig a saját céljainak megvalósítását igyekezett velük elérni. Sok középparaszt kitüntette magát az első világháborúban. Trianon után a Horthy-rendszer súlyos gazdasági gondokkal küszködve, az 1920-as évek elején *vitézségi* címet és 15 kat. hold földet adományozott közülük azoknak, akiknek legalább a „nagyezüst" kitüntetésük megvolt. Vitézséget kaptak ugyanakkor azok a katonatisztek, polgári származású emberek is, akik a 133 napos tanácsköztársasági rémuralom maradványainak fölszámolásában szereztek érdemeket. (Később jól számított a szocialista rendszer arra, hogy ha a fogalmakat: a háborús hőstetteket és a társadalmi, politikai leszámolásokat összekeveri, ezzel a parasztságot devalválja, illetve a vagyontalan nép egy része előtt lejáratja.)

A vitézi földeknek a polgári rendűek kapták a javát, míg a középbirtokosok a vízállásos réteket, homokot, szikes legelőket. Vásárhelyen pl. a tartalékföldekből Farkirétben és a batidai pusztán összesen 238 kat. holdat osztottak a gazdálkodóknak. A Horthy-rendszer arra számított, hogy meglovagolja a szorgalmukat, és az addig terméketlen földeket bevonják a termelésbe, majd így valamit lendítenek a régió gazdasági helyzetén.

A gazdákat a „vitézséggel" kétszeresen becsapták. Egyfelől a földek minőségével, másfelől azzal, hogy ezt az adományt nem illett, nem volt tanácsos visszautasítani, viszont a rendszer, igaz több éves részletre, de kifizettette velük a föld árát, mintha az államtól vásárolták volna. Nem egy középbirtok a világgazdasági válság során, vagy azt követően eladósodott, tönkrement ebbe a „vitézségbe", 1949 után pedig mint népáruló üldözötté vált.

A vásárhelyi adóhivatal kimutatása szerint, 1931–1935 között a gazdák földtulajdona így oszlott meg:[395]

[395] Herczeg Mihály ny. levéltár-igazgató összeállítása és szíves közlése alapján.

Birtoknagyság kat. holdban	Birtokosok száma	Birtokosok százalékban	Földterület kat. holdban	A határ százalékban
1-15	10 162	80,0	35 747	27,00
15-50	2 103	16,6	53 354	40,53
51-100	265	2,1	17 749	13,50
Kis- és középparasztság alsó rétege összesen	2 368	18,7	71 103	54,03
101-500	140	1,1	19 320	14,60
501-1 000	2	0,015	1 161	0,87
1 001 felett*	1	0,185	4 927	3,50
Összesen	**12 673**	**100,00**	**132 258**	**100,00**

* Ezer hold fölötti vagyona – az is több tagban – csak a városi tanácsnak volt. Vásárhelyen ebben az időben tehát ilyen méretű nagybirtok egyéni tulajdonban már nem is létezett!

*

A fasizálódás során a középparasztság „magyar típusát” kezdték hangsúlyozni. Ez a „fajmagyarázkodás” azonban nem járt sikerrel. (A polgári középréteg egyes tagjai inkább közeledtek hozzá.) A gazdák mögött sok évszázados tapasztalat volt. Jelzőként hol „büdös paraszt”, hol hazaáruló, hol hős, hol vitéz, hol pedig kulák szavakat aggattak rájuk, ahogy a történelmi színdarab megkívánta. Jellemző, hogy milyen mértékben tértek ki a szélső-jobbos kerítőháló alól: közülük került ki a legkevesebb háborús bűnös.

Külön fejezetet lehetne arról írni, miként kapcsolódtak össze a magyar zsidósággal. Nagy Gyula Békés megyei gyűjtése során, középparaszt adatközlői elmondották neki, hogy a legtöbb gazdának állandó kapcsolata volt egy-egy zsidó családdal. Rendszeresen egymástól vásároltak és szorult helyzetben pénzt kölcsönöztek. Szívesen fordultak zsidó orvoshoz, ügyvédhez is, mert lelkiismeretesek voltak velük, és nem nézték le őket azért, mert „csak” parasztok voltak.

Vásárhelyi adatközlőink elbeszélték, hogy amikor a sárga csillagos megkülönböztetés során a zsidó családoknak már rendes táplálék sem jutott, az alkonyat leple alatt, a tilalom ellenére nem egy gazda juttatott nekik élelmet. A háború után az agyongyötört és árva városi gyerekeket Alföld-szerte a gazdatanyák százai fogadták be. Hónapokig együtt éltek a parasztcsaláddal, míg erőre kaptak. Vásárhelyre Salgótarjánból bányászgyerekek is érkeztek. Sokan leveleztek, tartották egymással a kapcsolatot, pedig azóta évtizedek teltek el, és az egész társadalom gyökeresen átformálódott.

Csodálkozva tapasztaltuk, hogy naplóikban az első világháborút bemutató részletes följegyzések után, a második világháborúról alig írtak, annak vége felé pedig teljesen elhallgattak. Amikor az emberek milliói szenvedtek és pusztultak el értelmetlenül a harc-tereken, vagy a fogoly- és haláltáborok poklában, akkor ezek a parasztok érzéketlenül

viselkedtek volna? Naplóikban legföljebb ezek a szavak sorjáztak: „szántottam, vetettem, arattam, csépeltem, behordtam, beszolgáltattam".

Szó sincs arról, hogy a népek tragédiája hidegen hagyta volna őket, csupán, mint vallomástevőink elmondották, a szélsőség elől tértek ki, amely a józanságon túlhaladva, jobban hatott rájuk, mint az elvakult polgári rétegekre. Ösztönösen érezték, hogy amikor már csak a fegyvereké, a brutalitásé, a fajüldözésé, a területszerzésé a szó, ez ellen az egyetlen lehetséges válaszuk a munka lehet. Tudták, hogy egyszer ez az őrület is véget ér, és itt marad egy romokban heverő ország, éhező, meggyötört nép, amelyet nekik kell föltáplálni, hogy megindulhasson az újjászületés. Egyiknek a fia, másiknak a férje harcolt a frontokon és tűnt el nyomtalanul. (Legföljebb az ő bánatukra később sem figyelt oda senki, illetve nem szenvedésük arányában!) Öreg emberek, asszonyok összeszorított szájjal arattak, termeltek, gyászoltak. Nem lehetett rájuk fogni, hogy csupán önös, kicsinyes érdekük miatt, hiszen teljes volt a vagyon- és létbizonytalanság. Nem tudhatták, hogy marad-e idő az elvetett gabona learatására, és ki élvezi majd a belőle sütött kenyeret?

1944 októberében a Dél-Alföldön a hosszú háborúban megfáradt, de tovább harcoló győztes seregeket ők látták el élelemmel, igavonó állatokkal, kocsikkal. 1945 tavaszán a megrakott teherautókon az ő megmaradt termékeiket vitték a romokban heverő fővárosba, az éhező lakosságnak. Hasonlóan cselekedtek 1956 októberében is, nem arra figyelve, hogy ki, melyik oldalán állt.

„Az egykori feudális földesúr családjának, a Károlyiaknak a kapitalizmus korában 25 ezer hold földje volt még Hódmezővásárhely határában. Ebből 1945-ben csak 502 kat. holdat ossztottak szét, mivel a többit a város már korábban megvette és kitáblázta – közölte Herczeg Mihály ny. levéltárigazgató. – A földreform során már alig több, mint 6 ezer kat. holdat tudtak kiosztani a nincsteleneknek, mintegy 1 300 új gazdának." Amikor úgy tetszett, hogy évszázadok viharai után a parasztság otthont nyer végre saját hazájában, ismét beborult fölöttük az ég. Zimonyi Zoltán így fogalmazott erről:

„A háború után, a hadak nyomán bozóttűzként fellobbanó – terjedő agrárforradalom a parasztproletárok érdekeit képviselte, s noha a gazdatársadalom e falusi változások húzóereje lehetett volna, szakértelemmel és szorgalommal, gyakran önkizsákmányolással szerzett gazdaságuk, gazdagságuk a bűnük lett, nemegyszer úgy vették el tőlük a földet az államosításkor, hogy még a téeszcsébe sem léphettek be. Kulákként koloncnak, egy új világ »felesleges« emberének, sőt ellennségének érezhették magukat, s ez véres áldozatot, családi tragédiákat is követelt, s magát a magyar mezőgazdaságot is visszavetette jó két évtizedig."[396]

V. I. Lenin évtizedekkel azelőtt határozottan megírta, hogy *„A falun a feladatunk az, hogy megsemmisítsük a földesurat, megtörjük a kizsákmányoló és üzérkedő kulák ellenállását; ebből a célból szilárdan csakis a félproletárokra, a szegénységre támaszkodhatunk. De a középparaszt nem ellenségünk."*[397]

Üzérkedő, kizsákmányoló kulákról, tehát egyes parasztemberekről írt. A lenini tanítás J. V. Sztálin újrafogalmazásában sem sokat változott:

[396] Zimonyi Z. 1986. 2: 3.
[397] V. I. Lenin. 1918. 294. és 1950.

„A szegényparasztság a munkásosztály támasza, a középparasztság szövetségesünk és a kulák osztályellenségünk – ez a mi viszonyunk a szociális csoportosulásokhoz.”[398] Új elem az „osztályellenség”, a meghirdetett „osztályharc” fölelevenítése sztálini módszerek bevezetésével, a gazdasági és fizikai megsemmisítés ismert módszereivel.

A szovjet bolsevik párt félreérthetetlen megfogalmazása a VII. kongresszuson született:

„Ha a középparasztokat összetévesztik a kuláksággal, ha kisebb vagy nagyobb mértében kiterjesztik rájuk a kulákság ellen irányuló rendszabályokat, az azt jelenti, hogy a legdurvább módon megsértik nemcsak a szovjethatalom dekrétumait és egész politikáját, hanem a kommunizmus összes alapelvét is, amelyek szerint a proletariátusnak a burzsoázia megdöntéséért folyó végső harca időszakában a minden néven nevezhető kizsákmányolás kiküszöbölésére való fájdalommentes áttérés egyik feltétele a proletariátus megyegyezése a középparasztsággal.”[399]

Tehát a szovjet ideológusok nem a középparaszti réteg ellen küzdöttek, akik ráadásul a Szovjetunióban más vagyoni kategóriába tartoztak, mint Magyarországon. Elvileg a kulákság ellen folytattak harcot.

Nálunk társadalmi türelmetlenség munkált azon, hogy az évezredes földéhséget, a társadalmi javak egyenlőtlen megoszlását, a kizsákmányolást, az embernek ember által történő kifosztását, és a megszégyenítő bánásmódot végleg megszüntessék. Ennek érdekében több értékes és hatékony intézkedés született, de mind Lenin tanítása, mind pedig a gyakorlat egyre inkább eltorzult. A gazdag paraszt és a középparaszt fogalma ekkor végleg és kibogozhatatlanul összekuszálódott. A középparasztokat is kuláknak minősítették. Még a szövetkezetekbe sem kaptak helyet. Huszár Tibor így írt erről:

„Kezdetben a középparasztságot is tömörítő szervezetként jött létre az UFOSZ – de végül is, mikor az alapító okmányt jóváhagyták, akkor már a középparaszt nem jogosult tagságra ebben a szervezetben.”[400]

A 200 hold fölötti birtokok állami tulajdonba kerültek, vagy az agrárreform során szétosztották a nincstelen parasztság között, akik később a szövetkezetbe vitték. Ezzel a nagybirtok és a középparaszti felső réteg birtoka hamarosan és végleg fölszámolódott. A középparasztok alsó rétege érthetetlenül sokat szenvedett, és változatlanul a legerősebb támadást kapta.

A középparaszti gazdacsaládok 1959-től már mind szövetkezeti tagok lehettek. Szakértelmük, változatlan szorgalmuk és a társadalmunk megváltozott agrárpolitikájával való együttmunkálásuk hozzájárult a magyar mezőgazdaság viszonylagos és időszakos föllendítéséhez.

Szemléletük megváltozásáról Katona Imre 1986-ban még így fogalmazott: *„[…]a föld birtoklásának elsődleges vágya lényegében megszűnt: utóbb 1 000 megkérdezett valamikori paraszti tulajdonos közül már csak 4-en kívánták vissza földjüket. Ekkora tudati*

[398] J. V. Sztálin. 1949. 33.
[399] J. Ciepielewski. 1977. 100.
[400] *Az ötvenes évek történelmünkben*. Magyar Hírlap, 1984. jan. 7.

váltásra előzetesen senki sem számított."[401] (Más kérdés, hogy 1990-től, a kárpótlások során, hogyan robbant ki belőlük újra földjük visszakövetelése, és miként jártak ismét pórul a kiosztás, illetve kárpótlási jegyek fölvásárlása során. Minden rendszerváltásnak ők voltak a legnagyobb károsultjai. Átformálódásukkal, eltűnésükkel magyarságunk jóvátehetetlen károsodást szenvedett!)

A középparasztság fölső rétege

A 101-500 holdas gazdák a középparasztság fölső rétegét alkották. Ahhoz már elegendő földdel rendelkeztek, hogy volt mit félteniük. Rettegtek az elszegényedéstől és a velejáró életmódtól: a kétkezi munkától, a cselédséggel vállalt együttéléstől, a hitelek, kereskedők és a természet kiszolgáltatottságától. A birtokon folyó munkát közvetlenül irányították és ellenőrizték, tehát nem szakadtak el úgy a földtől, mint az úribirtokosok vagy a nagybérlők. 1945 után őket hivatalosan is nagygazdáknak tekintették.

A 19. század végén megindult polgárosodásuk a két világháború között fölgyorsult. Ez a réteg már helyet kért magának az aktív politikai életben. Fokozta birtokán a termelőmunkát és a termelékenységet, hogy tovább gazdagodva, az áhított úribirtokosság közé tartozhasson. (De itt is figyelmeztetni kell, hogy csak személyre válogatva lehet bírálatot, vagy meghatározást végezni.)

A korabeli gúnylapokban rajtuk élcelődtek legtöbbet. Az úri felsőosztály és a tőkés réteg nem, vagy fanyalogva fogadta be őket. Elsősorban ők voltak a „félig gatya, félig frakk" paraszti réteg. Ezt a felemásságot Vásárhelyen jól tükrözte a hatalmas városi téglaház, amelynek padlása terménytől roskadozott, de az egykori parasztszoba „szalonná" alakult. Benne a zongora és az almárium porcelánnippekkel már a parasztpolgár világát érzékeltette.

Ez az alréteg gyermekeit kitaníttatta. A két világháború között a falusi, mezővárosi értelmiség zömmel közülük került ki. Eredeti parasztkultúrájukat föladták, de az első nemzedékek a magas kultúrával még általában nem rendelkeztek. Életük egyre inkább a városhoz, faluhoz kötődött. A második, harmadik nemzedék már csak vendég volt a tanyán. A birtok az idegen munkaerőkkel kapitalista termelőüzemmé, és a gazdagodás biztos forrásává vált. Innen már nehéz volt a földhöz, a természetben való éléshez vezető, számukra mind keskenyebbé váló visszautat megtalálni.

Az árutermelésre szakosodott középparasztság

A középparasztság fölső rétegére nem a vagyon nagysága és értéke, hanem az árutermelés szakosodása alapján voltak jellemzők a „juhos gazdák", „szőlős gazdák", „földes gazdák" (ez alatt általában szántóföldi termelést kell érteni), „barmos gazdák" (ők zömében remonda lovakat és igavonó, később tejelő marhákat, illetve hússertést neveltek) stb. Ezek a fogalmak már a feudalizmus korában, a 18. sz. második felében kialakultak.

A jelzők pontosan tükrözték a szakosodott árutermelés jellegét. Például a „földes gazda" birtokán a fő termelési ágazat elsősorban a kalászos, a kapásnövények termesztése és a takarmány nagybani előállítása volt. Az állattartók esetében a 18. század végi kézzel rajzolt és festett dél-alföldi határtérképeken – mint amilyenek pl. a Károlyi Levéltárban

[401] Katona I. 1986. 1: 24.

megőrzött Vertics József által készített mappák –, a pusztákon a kutakat a tulajdonosok nevével jelezték: pl. „Karodas göböly kútja”, jelezve a szakosodásuk irányát.

Ezek a megjelölések és fogalmak az első világháború után egyes területeken végleg megszűntek és már csak emlegetett fogalmak voltak, illetve helytörténetté váltak. A szakosodás tovább fejlődött, de mértékére a gazdálkodás belterjességének foka fontos tényezőként hatott.

A gazda belterületi háza és külterületi tanyája

A török hódoltság után Vásárhelyen a gazdák körében kettős társadalmi, gazdasági és földrajzi mozgás figyelhető meg. Az egyik a visszatelepülés az elhagyott városba. A házak egy része, különösen az Oldalkosár részen még állt, csak javításra szorult. A családot és a megmentett állatállományt el kellett helyezni. Ezért a vásárhelyi parasztnak előbb volt a városon háza, mint földje és szállása. Eleinte a portája melletti, mögötti földet kezdték művelni és ezzel a határ felé terjeszkedtek. A művelési övezetek még nem alakultak ki, a lakás és a munkahely szorosan egymás mellett létezett.

A másik mozgás a városi házból a határ távolabbi területei felé irányult, és ez az újratelepedés természetes velejárója volt. Nem ellentétes, hanem egy irányba ható, folyamatos társadalmi mozgást, nagyobb földrajzi területekre történő elsődleges *migrációt* hozott létre. A visszatelepülők elfoglalták apáik elhagyott telkeit. Minden gazda szabadon akkora földet birtokolhatott, amekkorát háza népével és az igavonó barmaival meg tudott művelni. A település egyik része volt tehát a határfoglalás, hiszen a jószágnak legelő, a családnak szántóföld kellett, hogy termelhessen, és kenyere legyen.

1743-tól, a Puszta *elkülönözése*, majd a *réti kaszáló*, illetve *belső legelő*, a *Nyomás* kijelölése után, a 18. század második felére alakult ki a határ *övezetes művelése*. Ez határozta meg a külterület arculatát, művelési szerkezetét, és nyomait a hagyományos paraszti gazdálkodás végéig megtaláljuk.

A városi ház mögött fogott, fölszántott telek a lakosság szaporodásával visszaszorult. Részben házakkal, utcákkal települt be. A város szélein azonban megmaradt gazdasági udvarnak, sőt szérűskertnek, hiszen maradandó szállásépület, állandó kintlakás a 18. század elején még nem volt. A termény a városi ház udvarára került, itt nyomtatták el. Így alakultak és maradtak meg a nagy portás parasztházak, ezért is települt a város nagy területre.

A Puszta elkülönítése után megkezdődött a szállásépületek emelése és az állandó kintlakás, vele a – nem a mai értelemben vett intenzívnek nevezett – mind belterjesebbé váló termelés. Ehhez viszont a művelés és a határ újrarendezése vált szükségessé. A szabadon legelő jószágot kitiltották a szállások közül. A vagyon jelentős részét alkotó állatállomány félrideg körülmények között a Pusztán legelt. Itt ettől kezdve tilos volt kaszálni. Az igás- és a **kezesállatokat*** a belső legelőn tartották, amely közvetlenül a belterületet, a várost övezte. Ide a jószágot naponta ki- és behajtották.

Ezen határhasználati övezet után dél-délnyugati irányban a Nagy Rét (rövidebben a Rét) következett, amely *kaszáló-, szénagyűjtő* és *nádlóterület* volt. Csak nagy szárazság idején és télen tettek engedményt e határrész legeltetésében. Részben a Nyomáson, meg a Réten, részben a *tuguriális* vagy szántóföldi szállási – később *szállástanyai*, majd tanyás – övezetben, a homokos talajhátságokon, dombokon megművelve, kisebb-nagyobb területek formájában ékelődtek be a *szőlőhegyek*, ahol – mint a név mutatja – kertkultúra: gyümölcs-

és szőlőültetvények létesültek. Ide sorolhatjuk még a konyhakertnek kiszakított táblákat, az ún. **káposztáskerteket***.

A várost délkeletről kiindulva északnyugati irányba terjeszkedve szántóföldi terület övezte, amelyen elsősorban szemtermelés folyt, bár már a 18. század utolján a kukoricát is megtaláljuk. A feudalizmus végén a kalászosok és a kapások váltakoznak a határban. A megült telkeken a pusztai lábasjószág számára nagyméretű istállókat, karámokat, színeket építettek. Mihály nap után a csordákat, méneseket, nyájakat, kondákat „**szétverték**”*, és teleltetni az állatszálláshelyekre vitték. Végül, a tuguriális területen túl helyezkedett el a *külső legelő*, amely a hódoltság után Gyuláig, Komlósig terjedt, majd 1950-ig egyre kisebb területre hózódott vissza. (Ez is járás nagyságú volt. Nagy Gyula számítása szerint mintegy 40 000 kat. hold területű. Rajta a várostól függő tanyaközpontok, 1950 után önálló falvak, alakultak ki.)

A fölsoroltakból tükröződik, hogy a hódoltság után a természetes határbirtoklás, a mezőgazdasági termelés akkori fejlettsége, a földesúr, a vármegye és a helyi tanács szüntelen szabályozó rendelkezései következtében, a mezőváros körül az övezetes termelési rendszer Vásárhely határában a 18. század utolsó harmadára érte el végleges formáját. Mivel Dél-Délnyugatról a Tisza határolta, nem tudott olyan *körgyűrű* jellegű földrajzi határhasználat kialakulni, mint azokon az Alföldi településeken, amelyeknek nem volt természetes határa.

A vásárhelyi paraszti termelőhely tehát a következő egységekből állt: a foglalt *szállásföldből*, a hozzá tartozó *szőlőhegyi* és *káposztáskerti* területből, egy darab *réti* földből, amelyet ún. *nyílhúzással*[402] évenként újraosztottak; továbbá mind a *belső*- mind a *külső legelőhöz* kapcsolódó közös legeltetési lehetőségekből, amely a tulajdonjog egyik kezdeti formáját jelentette akkor, ha a külső legelőn *saját kutat* építettek.

A határhasználat mellett a gazdálkodás másik fontos tényezője volt a tanya és a városi ház szoros kapcsolata. Mint láttuk, először volt a ház, azután a szállási épület. Mégis, hamarosan a tanyáé lett a gazdasági elsőbbség. Ezt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, a feudalizmus megszűnése jogilag is rendezte, mert a jobbágy által művelt telek sajátjává vált, többé nem béklyózták termelési korlátok és dézsmakötelezettség.

A Puszta elkülönítése után, a jószágoktól kevésbé háborgatott tuguriális területen szorgos és hatékony művelés kezdődött. Ez maga után vonta, hogy – különösen áprilistól október közepéig – a szálláson tartózkodjanak. A naponkénti ki-bejárás sok hasznos időt és energiát emésztett föl, ezért a szállásra, a gazdasági épületek közé, az ember tartózkodásához szükséges építményt emeltek. Előbb ideiglenes lakóhelyként félig földbevájt, vagy a talaj fölszínére épített kunyhókat, amelyeket gyorsan fölváltottak a maradandó épületek, a tanyaházak. A vásárhelyi határban a 18. század végére már fejlett **szállástanya-rendszerrel**[403], tanyákkal találkozunk.

---

[402] Nyílhúzás, „nyilas” osztás = a nyilas számozott, vagy jellel ellátott vessző volt. (A középkorban különböző hosszúságú nyílvesszőket használtak erre az elosztásra, innen az elnevezés.) Minden vessző egy darab réti földet jelentett. Ki-ki szerencséje szerint, húzással választotta ki, hogy milyen területhez jut abban az évben: nádat vagy szénát terem-e többet? A nyilasokat is házhely szerint húzták, így a módos jobbágy, akinek több háza volt, több nyilast húzhatott.

[403] Szállástanya-rendszer = Vásárhelyen a néprajzilag már tanyaként, történelmileg a kényszerművelés, tulajdonjog, a feudális kötöttségek miatt még szállásként értelmezett 18. század végi, 19. század eleji külterületi szórványtelepülés.

Amikor a termelés véglegesen áttevődött a szállásokra – tűzvédelmi okokból a városi ház portájáról kitiltották például **szűrűt**, a balesetveszély miatt a földbe vájt *gabonás vermet* –, rendszeressé vált a kintlakás. A szérűskert a tanyatelken létesült, és zömmel itt folyt a raktározás is. A 18. század vége felé már nem egy olyan gazda lakott itt, aki a városban egyáltalán nem birtokolt házat, nem volt hová „haza mennie", így nemcsak a termelés, hanem egész élete a tanyához kötődött.

Vásárhelyre elsősorban mégsem a **farmjellegű tanyatípus** volt a jellemző. Mint a gazdák vallomásaiból érzékelhető, továbbra is ragaszkodtak a városi házukhoz, sőt akinek nem volt bent háza, igyekezett magának venni. Élete végére ide költözött **haza**[404], ide vonult vissza a gazdálkodásból, míg azt családja tovább folytatta a tanyán.

A városi ház nem volt termelőhely többé, de nem is „üdülőhely". A nagy portát a kerítések továbbra is több részre különítették el. A lakóházban általában két szoba volt található. Az utca felől a gazdaházaspár élt, a hátsó szobát nem lakták, de nem volt üres. Itt a tanyáról haza-hazatérő családtagok szálltak meg egy-egy napra, éjszakára.

A két szoba között terült el a közös használatú konyha, esetleg belőle nyílt egy kisebb éléskamra. A hátsó szoba folytatásában volt a nagyobb kamra. Ez vegyes rendeltetésű volt: élelmiszer (főleg tartósított nyersanyag), takarmány, háztartási eszközök és szerszámok egyaránt itt kaptak helyet.

A lakóház előtt – gyakran az utcafronton előkertként, vagy a ház mögött – kisebb virágoskert terült el. Az udvarban a kaputól a konyhai bejáróig keskeny, téglával kirakott gyalogút vezetett. Ez egyben határ is volt a konyhakert és virágoskert között.

A lakóház végében kezdődött a kerítéssel elválasztott hátsó, vagy gazdasági udvar. Ebben hombár vagy góré – gyakran mind a kettő – állt az itthon tartott jószág takarmányának elhelyezésére. Az udvar fő épülete az istálló volt, amely vagy a lakóház egyenes folytatásaként ahhoz csatlakozott, vagy arra derékszögben épült, lezárva a hátsó udvart a végszomszéd vagy **lábtűszomszéd*** felől. Az idős gazdának az istállóban egy, olykor, ha állandó segítsége volt, több tehén adott tejet. A **strájfával*** elválasztott rész gyakran üres volt. Ide kötötték be a lovakat, ha a család kocsival hazaérkezett a tanyáról. Legtöbbször azonban a gazda is tartott egy lovat magának.

Az udvarhoz tartoztak az ólak. Általában **kétfiókos*** disznóól és egy nagyobb baromfiól. A sertésólban hízó és a szaporulata, a baromfiólban főleg a tojáshozam végett tyúk, ritkábban liba vagy pulyka is szolgálta a gazdapár élelmezését. Az udvar utolsó nagy épületében, a színben szalmát, esetleg a padlásán szénát és tüzelőanyagot tároltak.

A gazdasági udvar mögött a porta sokszor a másik utcáig vagy az abban lakó tűszomszéd kertjéig ért. Itt néhány hosszabb-rövidebb *útból álló szőlőt*[405] és gyümölcsfákat telepítettek, alattuk konyhakerti növényeket vagy lucernát termesztettek.

A szegényebb gazdák háromosztatú lakóháza általában véggel állt az utca felé, ezt hívták **véggel kifelé épült háznak**; míg a módosabb gazdák háza hivalkodva, teljes hosszában az utcafrontra épült. Ez volt az ún. **fordított ház**. Ezekben a két szobát lepadlásolt,

[404] Haza = itt: a városba, a városi házba való megtelepülést jelenti.

[405] Útból álló szőlő = a feudalizmus korában használt terület-mértékegység. Egyenlő szélességben, kb. 70 cm-re ültetett, de váltakozó, ismeretlen hosszúságú sorokból álló, művelt szőlőterület.

zárt, ún. **szárazbejárás*** választotta el, kétszárnyas nagykapuval. Itt a hazatérő kocsit csapadékos időjárás esetén is száraz helyen tarthatták. A padlást fölfelé nyíló, négyzetes alakú ajtóval látták el, amelyet a födémbe vágtak. Alá állt a megrakott kocsi, és a szelemengerendára akasztott csigával húzták föl a teli zsákokat, kosarakat a **nagypadlásra***.

A középparaszti gazdaházak alatt gyakori volt a pince, amelyben a szőlőhegyeken, később a tanyán vagy a háznál termelt bort és a földes terményt tárolták. A pince rendszerint az idős gazdapár szobája alatt helyezkedett el.

Kérdő Szűcs Ernő így jellemezte a gazda és a városi ház kapcsolatát:

„A vásárhelyi gazda inkább eladott ëgy darabka földet, akármilyen kicsi volt a birtoka, csakhogy belüle a városban házat vögyön."

A házat apáról fiúra szállva csak akkor örökölte lány, ha nem volt férfi. A gazdaházat néhány nemzedékváltás után „ősi jussként" tartották számon. Nagyon ragaszkodtak hozzá, hiszen maguk is benne születtek, elődeik úgyszintén, és innen temetkeztek. Tehát itt ringott a bölcsőjük, és a koporsójukat is itt ravatalozták föl, a *tisztaszobában*. A városi ház nemcsak gazdasági, hanem érzelmi jelentőséggel is bírt. Ezért nehezen adták el. Kiterjedt Szűcs nevű családjából erre vonatkozó példákat említett Kérdő Szűcs Ernő:

„Csorcsán Szűcs József Révai utcai házát két fia: János és József örökölte. Úgy tudtak rajta mögosztozni, hogy eladták, és az árát mögfelezték. Elek András gazda vötte mög. Tizenkét év múlva a ház mögint eladó lött. Az ëgykori örökösök azonnal elmöntek alkudozni, hogy visszavásárolják. Elek András így véleködött:

»– Mivel a të öregapádé volt ez a ház, neköd olcsóbban adom, ha mán ide visszakívánkozol, az ősi fészökbe. Pedig jobb vövőim is vannak, mint të«"

„Öregapám testvére, Kérdő Szűcs István mögvásárolta a családtul a városszéli Szűcs házat, miután a szárazmalom[406] *lëégött. Amikor ezt mesmeg eladta, hogy továbbra is Szűcs ház lögyön, az öregapám – mindkettőjük közös akaratából – visszavásárolta, és a malom helyire építötte a ma is álló*[407]*, második Szűcs házat."*

„Kérdő Szűcs András mögvötte az Erdős családtul a Rákóczi utca 21. sz. házat, mert Erdős fia elesött Przemyśl várában, és nem maradt fiú örökös. Kérdő Szűcs Andrásék mán idős embörök voltak. A házat – mivel átérözték, hogy milyen nagy baj, ha közvetlen családtag nem tér vissza a háborúbul – visszahagyták az Erdős lëszármazókra: Irénre és a férjire, Hegedűsre."

„Vata János házát eladták a gyerökei, de ő onnan nem akart elmönni. Úgy ragaszkodott az ősi fészökhön, hogy az 1870-es években fölakasztotta magát a házban. Inkább ott halt mög. Tragédiák akkor is voltak, amikor az Oldalkosárbul mög a Mátyás utcábul köllött a gazdáknak elköltözni a kisajátított házakbul."

*

[406] Szárazmalom = emberi vagy állati erővel hajtott, födél alatt álló őrlőszerkezet. *Szuszimalom*, *taposómalom* = benne a meghajtóerőt egy zárt, belül lépcsőzetesen kiképzett hengerben fejtik ki. (Olyan, mint egy „mókuskerék".) Lásd: Kiss L. 1958. 123.

[407] Kérdő Szűcs Ernő halála után a család végleg eladta. Lebontották és a telken új ház épült.

A városi házhoz fűződő szeretet sohasem homályosította el a tanya jelentőségét, amely nemcsak az épületcsoportokból állt, hanem a vagyont jelentő földből és számos jószágból. Nagyobb csapás volt a tanyai birtok elvesztése, mint a városi házé. Kérdő Szűcs Ernő így fogalmazott:

„A parasztembör a tanya és a városi ház közül mindég a tanyát tartotta értékösebbnek, és ahhon vonzódott jobban gazdaságilag. A házbul nem löhetött mögélni, de a földbül igen. Úgy tartották, hogy »a városi házbul nem löhet harapni«, de a tanya eltart."

A **tanya** szó Vásárhelyen több fogalmat jelentett. Ez is mutatja elkülönült, sokrétűségét és fontosságát. A határt 3 nagy különálló részre osztották: Gorzsa-tanya, Tanya és Puszta. (Ezért kell ezeket a szavakat nagy kezdőbetűvel írnunk![408]) A Tanya szó tehát egy jókora és jelentős határrész tulajdonneve volt, amelyben kialakult a tanyavilág 1743 után. Tanyának hívták tágabb értelemben az egész külterületet, ahol mezőgazdasági termelés folyt, így a később kiosztott és betelepült Nagy Rétet is. Tanya volt a gazda körülhatárolt egész birtoka, amelyen dolgozott. Tanyának nevezték a közvetlen telket – általában 800 négyszögöltől 2 kat. holdig –, amelyen az épületek álltak és a kertek voltak. Tanya nevet kapott az épületcsoport is, amelyben a lakóháztól a kutyaólig minden föl- és alépítmény beletartozott, így pl. a verem és a kút is. Tanyának tekintették a lakóhelyet, amely elsősorban a lakóépület volt és a hozzátartozó, főleg az embert kiszolgáló fontosabb építményeket, mint pl. a nyári konyhát, sütőházat, külső kemencét stb. Végül tanyának hívták magát a *tanyaházat*, amelyben az emberek laktak.

Jellemző az, hogy a városi ház beosztásáról a gazdáknak nem volt különösebb mondanivalójuk. Ugyanakkor a tanyáról aprólékos részleteket is említettek, sőt vagyonleltárt készítettek róla. A városi ház esetében megelégedtek a hivatalos becsüs munkájával, ha erre valamilyen vitás jogi helyzetben szükség volt, de ezek a becsük számukra el is vesztek az aktákban, a tanács hivatalaiban. Több gazda visszaemlékezése alapján, a határ különböző részein levő tanyák közül néhányat úgy mutatunk be, ahogyan ők látták.

Kérdő Szűcs Ernő tanyája a Kenyere-ér partján, a rárósi út felől épült. Ez a részfejezet azt a címszót is viselhetné, hogy „Így építkeztünk és rendeztük be az épületeket." A gazda így beszélt róla:

„A tanyánk apárul fiúra öröklődött. Kérdő Szűcs Tamás nagyapám és felesége Gyevi Kovács Zsófia öreganyám 1855-ben építötte. A ***gályák*** *hozták hozzá a Könyerén az építőanyagot. A birtok legszikesebb részire építötték. A sarat lovakkal tapostatták.*

Az öregapám a gazdaságnak élt. Ügyetlen kezű volt. Ezért a tanyát mestörembörökkel csináltatta. A birtokai több helyön feküdtek a határban. Tudta, hogy a gazdálkodáshon tanya is köll, ezért mindëgyik darab földre építtetött. Négy helyön volt tanya: Könyerén, Pósahalmon – vagyis a pusztai járandóságán –, a Tisza szélin – a mártélyi hullámtérben – és a Dóka-érnél.

Apámé lött, majd az enyim a könyerei tanya. A szabadkéményt mán a szüleim lëpadlásoltatták 1910 körül. Balogh nevű kőműves, apám katonacimborája végezte el. Utána, '14-ben a kemönce került ki. Helyibe ëgy Mazura nevű kályhásmestör cserép-

[408] Pl. a „Vásárhelyi-puszta" írásmódja így hibás. Helyesen: „vásárhelyi Puszta".

kályhát rakott be. Az előszobát 18-ban építötték. Előbb csak szabad ereszalja volt a ház előtt, majd dróthálóval rekeszktötték lë, csak azután építötték be fallal.

A tanyaház hossza 11 öl, szélössége 3 öles volt.[409] *A ház eleje **kűlábakon*** *álló tetőzet volt. Ëgyik végit téglával berakták. Ezön a tanyavégön összesen három ablak lött. A szintén kűlábas féször az északi oldalon épült, a ház végihön ragasztva. A hossza a tanya szélösségivel volt azonos. Ëgy kocsi fért el benne.*

*Kettős, ëgymás alatt és fölött nyíló, tömör dëszkábul készültek az istállóajtók. A tehénistállóban épitött 12 dëszka a fal erősítését fokozta. Ezök a dëszkák belül voltak a falon függőlegösen fölrakva, hogy a tehén ehhön dörzsölődzön, mert az istálló vertfalú volt. Az istállóépület három részre különült. Kelet felől voltak benne a tehenek, átlag 10 darab, két végjászolnál. Közepin feküdt a lóistálló **hídlással** és ëgy körösztjászollal, jobbra szénatartóval. Itt hat igáslovat tudtam elhelyözni. Az épület másik végin volt az **elletö** és nevelő istálló, ahun a csikókat is tartottuk. Két anyakanca és négy csikó fért el benne. Itt nem volt hídlás.*

A hombárt lëpadlásolták. A fala vesszőbül készült, és kívül-belül betapasztották, majd kűlábakra állították. A polyvásszínt vályugbul rakták, a tetejit cserepelték. Kétfelé nyíló ajtót töttek rá. Hat méter hosszú és négy méter szélös volt az épület. A féltetős méhes ëgy sor vályogfalbul állt, fölül lëdëszkázva. Elöl nyitott volt. A kúpos kaptárak ëgy sorban álltak.

Volt 600 négyszögöl szőlőm a Könyere-parton. Fekete kadarka. Olyan édös, hogy a darazsak hordták, mert a héja is vékony volt. Ebbül a szőlőskertbül itta a bort hajdan II. Rákóczi Ferenc is, amikor Szűcs Márton ősöm vitte neki. Vörös bort is csináltam ëgy keveset. A bornak különálló pincét építöttek. Öt lépcsőn köllött lëmönni. Két oldalt a falait kitéglázták. A tetejire födémnek dëszkát raktak, és rajta, a cseréptető alatt, galambpadlás húzódott. A pincében az ászkokon hat hordó állt: 200, 30 és 25 literösek.

Az árnyékszék a tanyaház mögé került. A virágoskert a ház déli végin díszlött, a két ablak alatt, úgy 3 négyszögölnyi.

*A ház belül tágas volt. Mindön helyisége földes padlójú. A **nagyszobában** két ágy állt, kanapé, hosszú asztal, 8-10 szék, ëgy szekrény, lámpa, két fogas, tükör, képek, óra, sublót mög a cserépkályha.*

*A konyhában a tűzhelyet téglábul rakták, a katlant vályugbul. Volt még itt két assztal, székök, pad, **kantaálló*** *és edénytartó. Az éléskamrában fogas, falba vert szögek, edényös polc, kecskeklábú asztal, lisztös hordó, a falon zacskóban szárított tészták és tarhonya volt.*

*A **kisszobában** két ágyat, két assztalt, 4-5 széköt, kanapét, a falakon fényképeket tartottunk. Ebben kemönce is állt, dëszkábul készült padkával, néha **sparhelt** is volt bent.*

*A **kiskonyhába** került a tulipántos láda, a falitéka, katlan, ëgy asztal, kispad, néhány szék és az edényös polc. Az utolsó helyiség volt a **kiskamra**. Ebben **négyfiókos** hombár épült. Itt tartottuk a lószërszámokat, kukoricadarálót, ládát, a moslékos mög tiszta hordót, zsákokat.*

A tanyánál 66 kishold földem feküdt, a gyöp pedig 5 kataszktrális holdat tött ki. Mártélyon a hullámtérben 800 négyszögöl gyömölcsös és 25 kishold szántó volt a szülők

[409] Öl = régi hosszmérték. 1 öl = 6 láb = kb. 1,9 méter.

vagyona, amely a három lánynak lött szétosztva. A rárósi csárdánál, Tompahát felől Zöldhalomnál volt 3 kishold szántó és legelő. Pöcörcésön 36 kishold szántó. Szőrháton két tagban a Bánfi- és az Imre-féle földön, a feleségöm révin 14 kishold szántóm terült el. Jómódú középparasztnak vagy szögény nagygazdának, az 1950-es évek elejin mög kuláknak számítottam.

A tanyán a lábas jószágokon kívül tartottam még 3-4 anyakocát, és annak szaporulatát, 36 ***magyarfajta*** *bürgét, 50-60 tyúkot, 15 pulykát, 4 tojó libát és annak szaporulatát, 10-15 gyöngyöst, 8-10 kacsát. Galamb mindön padláson volt, összesen úgy 50 pár.*

A földem nagyobb része szikes, zsombikos terület, ezért is volt benne aránylag sok legelő. Ültettem 105 diófát. Kocsival hordtam a kiásott lyukakba a partosabb helyekrül a jó földet, hogy mögfogják. Nem győzte a téesz kirángatni, olyan erős gyökeret erisztöttek, pedig a gyümölcsit mán nekik hozta volna…

Hát ilyen volt a tanyám, ahogy én visszaemlékszök, de az épületök szerkezetirül, méreteirül pontos böcsüt készítött András fiam, aki ezt 14 éves korában ëgyedül csinálta, amikor a levegőbe lógott, hogy elvöszik. Sönki së tanította rá, érzéke vót hozzá. A méretöket ***ölözővel*** *vötte föl. Mögmaradt nekünk emlékül:"*

„1950. febr. 21-én átvett gazdasági épületek élő és holt fölszerelésének jegyzéke

A tanya szerkezete:

Van rajta 22 pár fedélfa. Nádtetős. 5 kecskeláb. Egyik felől is, másik felől is 6 sor vastag léc van. A padlás két részre oszthatóságát deszkafal választja el. 2 nagy kémény, és a feljáró 12 sor fa lépcsővel. A végső szobában van egy fehér cserépkályha. Van benne egy nagy és 5 kis gerenda. 3 ablak és egy ajtó, amely a konyhába nyílik. A konyhában van 1 nagy és 5 kis gerenda, 2 ablak, 1 jó katlan, 1 dupla ajtó: belöl üvegezett, kivül nagy ajtó, mely az előszobába nyílik. A másik ajtó az éléskamrába nyílik. Az éléskamrába[n] van 1 nagy és 2 kisgerenda, és 2 ablak. Az előszoba padlásolatlan, a fala kő. Két ajtó és 5 ablak van rajta. Az egyik a szabadba, másik a házelejére nyílik, ahol van 3 kő[410] *oszlop. A koszorúfa túlsó végére egy vasas polc van szerelve. A ház elején és az előszobában 609 drb. Marty fű cserép, 8 sor léc és 17 födélfa van. A ház elejéről 1 ajtó nyílik a kiskonyhába, 1 ajtó a padlás följáró (1 pedig a padlás feljáró)*[411]*, 1 pedig a szerszámos kamrába nyílik. A kiskonyhán van egy ablak és két ajtó. Van benne 1 nagy és 5 feles gerenda. A konyhából balfelől nyílik az alsó szoba. Van benne egy nagy és 4 kisgerenda, 2 ablak, és egy kemence. A szerszámos kamrában van 1 nagy és 2 feles gerenda. A falba pedig van építve 2 olyan hosszú gerenda, mely az épületet keresztül éri. A tanya végénél van egy fészer szerű épület.*

Az istálló szerkezete:

Van rajta 21 kereszt gerenda, 3 nagy gerenda, 21 pár fedélfa, 12 sor léc, 2 kecskeláb. A padlás keleti fele magtár volt 5 rekesszel. A magtár hossza 3 és fél öl, szélessége 2 és fél

[410] Az épületeknél említett „kő" építőanyag, legyen az fal vagy oszlop, nem más, mint égetett tégla, amelyet a helyi téglagyárakban állítottak elő. A vásárhelyi tanyák építéséhez valódi követ sohasem használtak föl.
[411] Nem világos, hogy a zárójelben miért ismételt?

öl, deszka padolattal. A magtárhoz foglaltatik még 4 pár, két marokkal összefogható, 2 méter magas oszlop. Három egymás mellett lévő rekesz egy-egy deszkája 35 cm. A két kisebb rekesz deszkája 28 cm. magas. A fedélfa és a két pár kecskeláb 360 cm. hosszú. A magtártól az istálló végéig 6 és fél öl hosszúságú szelemen van. Az istállón 12 sor léc van és 2376 Marty fű cserép van. Az istálló hossza 10 öl, szélessége 3 öl. Három kétfelé nyílós ajtó van rajta. A tehén istállóba 12 drb 152 cm. hosszú és 20 cm. széles deszka van a falba beépítve. Az istálló hátuljával összeköttetésbe van egy félszerszerű kocsiszín. A kocsiszínen van 414 fehér cserép és 10 sor léc, 13 fedélfa, és egy hosszú gerenda, melyen a fedélfák alsó részei nyugszanak. A fala 1 és fél méter magas deszka palánk 7 drb. oszloppal. Hossza 5 öl, szélessége 1 és fél öl.

A tanya és az istálló eleje a kútig ki volt kövezve. A kút teljes fölszereléssel, egy cement itató vályúval, és egy cement alsó vályúval.

A birkaól szerkezete:

Van benne 8 keresztgerenda, melyen a padlás padolata nyugszik. Az épület hossza 3 és fél öl, szélessége 2 és fél öl. Magassága 2 és fél méter. 3360 hazai cserép, 11 sor léc, 3 kecskeláb, 9 pár fedélfa, mely kétfelől vékony gerendán nyugszik.

Az ól szerkezete:

Az ólon van 8360 hazai cserép, 12 sor léc, 4 drb kecskeláb, 17 pár fedélfa. Hossza 8 öl, szélessége 2 öl. Van rajta 3 rendes ajtó, és egy kétfelé nyitható kocsiszín ajtó. A disznóól előtt 1 és fél méter magas deszka akol és 1 és fél öl hosszú betonvályú volt. Az akol és a kocsiszín előtt ki volt kövezve 6 öl hosszúságban és 2 öl szélességben.

A hombár szerkezete:

Van rajta 1036 hazai cserép, 6 fedélfa. A plafon deszkával van kiépítve, amit 6 keresztgerenda tart. Alól pedig 7 keresztgerenda van, melyek a deszkapadolatot tartják. Ezek a keresztgerendák alól is felöl is egy vastag gerendára vannak két felől beépítve, amelyek a hombár hosszát végig érik. Két vége felöl alól is, felül is van vastag gerenda. A hombár alja 1 méter magasan kővel ki van rakva. A fal magasság 3 és fél méter, 3 öl hosszú, és 1 és fél öl széles. A hombárral egy kettes csikó akol van kapcsolatban, melyen 143 fehér cserép van, 14 sor léc, 13 fedélfa. Szélessége 2 és fél öl, hosszúsága 6 és fél öl félszer szerű épület.

A góré szerkezete:

Van rajta 816 cserép, 12 sor léc, 6 pár fedélfa és 6 keresztgerenda. A fala léc. Az alja kővel van kirakva. A kövön fekszik kétfelől 1 vastag gerenda, rajta 6 keresztgerenda, melyen a góré padolata nyugszik. A négyméteres oszlop, és a góré vázát alkotó gerendák.

A góré hossza 3 öl, szélessége 1 öl.

A hombár alja disznóól, az ehhez tartozó akol 1 és fél öl széles és 1 és fél öl hosszú, és 1 és fél méter magas.

A pince szerkezete:

Van rajta egyik felől 770 hazai cserép, másik felöl 192 Marty fű féle cserép és 12 sor léc, 7 pár fedél fa, 2 kecskeláb és egy 2 méter hosszú oszlop, 5 db. gerenda, mely a padlózatot tartja.

Az élő fák összege:

szilvafa	*19 db.*	*szilfa*	*34 db.*	*nyárfa*	*3 db.*
körtefa	*4.*	*kőrisfa*	*112.*	*tujafa*	*5.*
cseresznyefa	*4.*	*akácfa*	*184.*	*bukszusfa*	*1.*
barackfa	*3.*	*makkfa*	*1.*	*tamariska*	*2.*
meggyfa	*18.*	*eperfa*	*3.*	*diófa*	*36.*
birsalma	*1.*	*fűzfa*	*4.*	*(a többit már kivágták.)*	*-*

Gyümölcsfa összesen: 88 db.

550 öl szőlőskert, drótkerítéssel és a hozzá való oszlopokkal, ajtóval körül kerítve.

Búzavetés 8 kat. 700 öl, lucerna 2 kat. 800 öl, őszi árpa: 1 kat. hold. A többi föld mind mély ugarban volt.

A takarmányt képezte:

50 q búzaszalma, 14 q árpaszalma, 10 kocsi török, 1 kocsi lucernaszalma, 250 kéve csutka.

Elvéve a tanya 2124 szám alól."

*

Tárkány Szűcs Sándor 1981 nyarán költözött haza. A tanyáját sikerült még érintetlenül megtalálnunk. Részletes fölmérést végeztünk és rajzot készítettünk róla, amelyet be is mutatunk. Gazdája így vallott a tanyájáról:

„A lëbontott, öreg tanya a dűlőúton kíjjebb épült, a jelenlegi Kapocsi-tanyával szömben: Tégláson, a szentösi úthon közelebb. Itt lakott a múlt század végéig a Tárkány Szűcs család ëgy része, nevezetösen idős Tárkány Szűcs Sándor és bátyja, Imre. Születésöm után két évig még az öreg tanyában laktam, amelyben Imre maradt továbbra is. 1979-ben lëbontották.

Az új tanyát, a dűlő másik oldalán nagyapám, Tárkány Szűcs György 1898-ban építötte, és akkor a Tanya 2157, az újraszámozás után az 1069. számot kapta.

Az új tanyát mán mestörrel építtették. Ëgy év alatt elkészült. A tanyaház alapja 50 centi magas téglafal, fölötte pedig vályug. A melléképületök is mind vályugbul löttek. Először a tanyaház, istálló, disznóól és a hombár készült. A tanyával ëgyütt épült az északi végin lévő szín, benne a műhellyel.

A sütőházat 1910-ben Tóth Pál vásárhelyi kőműves mestörembör mög az édösapám közösen készítötték. A góré 1913-ban épült. A verömtyúkólat '30-ban Kristó Sándor sógo-

runk készítötte, aki barkácsos, ügyes kezű embör volt. Ugyancsak '30-ban épült a polyvásszín is. A hombár mögött két katlan és ëgy vályugbul rakott sparhelt állt. Ezöket '40-ben a feleségöm, Kapocsi Judit csinálta. Az apósom, Kapocsi Imre a kéményit segítött rakni.

Az istálló végiben volt a ***csikóféször****. Ide jártak a csikók aludni. Mellette állt az akácoszlopokbul, rúdakbul készült akol vagy karám, amiben szabadon szaladgálhattak. Az istállóeresz alatt lévő galabdúcsor 1908-ban készült.*

Az árnyékszéköt '24-ben csináltam. A gémeskútat a tanyaépítéskor ásták. A téglajárdákat 1904–1905-ben rakták. A hombárt készen vöttük ëgy Dunai nevű vásárhelyi embörtül, aki a hombárkészítést mestörségként űzte. A hombárt kocsin szállítottuk a tanyaudvarba.

A tanyaház teteje előbb zsindelyös volt. 1915-ben palára cseréltük. Először a konyhaajtó fölött volt ëgy kisebb, nyitott oldalú eresz. Ez még a tanyaépítéskor készült. '15-ben szélös eresz került végig, a tanyaház elé, és ekkor könyöklőt is csináltunk. Az 1970-es évek elejin a könyöklő és a tetőzet közötti, még szabad részt műanyag fóliával befödtük a havazás és az eső ellen.

A konyhában a kemönce kaminajtós volt. 1948-ban a kamint lëpadlásoltuk. A tanya mögött és a bejárati rész előtt virágoskertöt hagytunk. Tavasztul őszig mindig nyíltak a virágok. A tanyát 1981 tavaszán Kecskeméti Sándor vötte mög.

A gazdálkodás a legjobban a harmincas években mönt. Nëköm két tagban 14 kishold földem volt; 12 a tanya körül, 2 holdnyi a város felé, úgy ëgy kilóméternyire tűlünk. A föld nagyobb részit gabonának használtam. 7 holdon őszi búzát, 2 holdon tavaszi árpát, 6 holdon kukoricát, 1 holdon mög takarmányt termeltem.

A tanyatelek gyöppel ëgyütt 5722 négyzetméter volt. Ebbül az épületök 2068, a legelő 3654 négyzetmétert tött ki. Utóbb mán nem ölözték.

A harmincas években 3 igáslovat, 2-3 csikót, 3 fejős tehenet, 2-3 bornyút tartottam, 1942–43-ban tenyészbikám is volt. Ugyancsak a harmincas években volt ëgy tenyésztésre tartott mangalica kandisznóm, 2 anyakocám, 10-15 süldőm, a 2 koca szaporulata, 60 tyúkom, 15-20 pár galambom. Takamánygondok miatt több jószágot nem tartottam.

A környékbeli tanyákon úgy 200–1600 öl szőlő-gyümölcsöst telepítöttek. Az én tanyámon 200 öl bekerített konyhakerti vetemény volt, mög külön 25-30 darab gyümölcsfa állt. Ültettünk cserösznyét, meggyet, körtét, vörösszilvát, vajalmát, sárgabarackot. A tanya körül élt több mint 100 darab akác és 2 szilva."

Végül részletesebben Angyal Ferenc beszélt a tanyájáról:

„Az én tanyám Vajháton volt. Gorzsa-tanya 176. szám alatt. 26 kishold, vagy 18 katasztrális hold, I. osztályú, 22 aranykoronás fekete földemmel kisparasztnak számítottam.

A tanyát az első bérlői: Szűcs és Franciszti nevűek építötték '896-ban. Ezön a telkön több épület is állt, mert a vizes esztendők miatt háromszor is újjá köllött építenöm.

Az első, az öreg tanyában volt ëgy szoba kemöncével, konyha és kamra. A kamra felől féször a kocsinak. A tanyafal vályugbul készült. A ház előtt ereszalja húzódott, dëszkábul készült könyöklővel. Ëgyik végibe nyárikonyhát rekesztöttek lë. A ***féször*** *akácoszlopokon nyugvó tető volt. Az oszlopok közit belécölték, majd kívül-belül betapsztották és bemeszelték.*

Az istálló két végjászlas volt, a lovak felől hídlással. Hátul féször épült hozzá, polyvásnak és takarmányosnak. A polyvást ***katinnak*** *hívtuk. Dëszkábul volt és tapasztva. Az istálló végiben állt a kocsiszín, ahun gépeket is tároltunk. Ez csak oszlopokon álló tetőzet, amely körül nyitott volt.*

Ötven centi magas téglaoszlopra háromfiókos disznóól épült, hárommrészes akollal. Itt a fias disznókat, a süldőket mög a kismalacokat tudtuk elkülönítve tartani.

A góré 6 akácoszlopon állt, a tetejire cserepet raktak. Az alja téglákkal volt körülkerítve és kétrekeszös disznóól lött belüle. Ëgyik oldalán fészört ragasztotunk hozzá a ludaknak. A baromfiaknak nem is óla, hanem háza épült. A ***baromfiház*** *olyan magas vót, hogy állva bele löhetött mönni. A belsejiben* ***tyúklétrákat*** *helyöztem.* ***Emeletös kerekólat*** *is raktak. Alul csirkéket, fölül szömes búzát tartottunk benne. A hombárrész alján* ***csurgó***** volt, ahun a gabonát tudtuk lëeriszteni. Ennek az ólnak még a tetejit is kerekre tapasztották. Később el köllött bontani, mert a gabonásba pocok fészkelt.*

Vályugbul répásvermöt építöttek. Lëfelé 5 lépcső vezetött. Ha beleálltunk, dërékmagasságú löhetött, vagyis ëgy méternyire volt az alja a földfelszíntül. Lëpadlásolták, és a padláson tyúkot tartottam. A tetejit becserepelték. Úgy emlékszöm, hogy 2x4 méterös alapterületű löhetött.

Hasonló volt a pince is, csak valamivel kisebb: 2x3 méterös, de 150 centi mély. Belülrül betapasztottam és kimeszeltem. Ez is lëpadlásolt volt. A padláson gabonát tároltam.

Az árnyékszék oszlopokra szögelt lécökbül állt, amit szintén lëtapasztottam. A gémeskút kilenc méter mély, benne hat méternyi volt a víz. A kávája dëszka, a vályú betonbul készült.

A járda nagyobb részit magam raktam. A konyhaajtótul a kútig négy sor tégla-, a kút és az istálló közt három sor szélös téglajárda vezetött. Az istálló és a disznóól között ugyancsak négy sor szélösségben raktam téglát. Kiküveztem a disznóól előtt az aklokat is.

A ház szoba felöli, fölső véginél 3x8 méter szélös virágágyat hagytam. Az anyjuk szegfűt, bazsarózsát, törökszegfűt, rúzsát, hajnalicskát, orgonát mög kadvirágot tartott benne. Így azután mindön hónapban nyílt valamilyen virág.

A kertöt léckerítéssel, a tanyatelköt vezérdróthon erősített lécökkel kerítöttem be. Külön körülkerítve, 400 öl szőlő- gyümölcsöskertöt ültettem. Elől 600 négyszögöl **öreg kert** *volt. Ezöket a gyümölcsfákat még '16-ban telepítötték. Volt ezök közt korai cserösznye, germezdorfi, meggy, noszpolya, alma, körte, szilva és a többi, összesen 600 darab fa. De ezzel még mindég nem soroltam föl a teljes kertöt. Nagyon szerettem a gyümölcsöst. El tudtam benne gyönyörködni, amikor virágzott. Nem köllött neköm világot látni, elég volt a fákat nézni, annyi szépségöt találtam bennük. Telepítöttem hát még 2 katasztrális holdon.*

A földnek mindön rögit hasznosítottam. Vetöttem 8 hold őszi búzát, 8 hold kukoricát, 1 hold cukorrépát, 4 és fél hold lucërnát és 2-3 hold krumplit. A többi, gyakran néhány száz öles táblán, takarmányrépa, kendör, köles, mög veteményfélék termöttek.

Vót 3 igás lovam, 2 fejős-, mög 2 növendék tehenem, 2 anyakocám és annak a szaporulata, évente úgy 30-35 süldő, 6 anyajuh és a szaporulata; általában 10 körüli bárány, mert gyakori volt a kettős ellés. A birkák főleg magyarfajták vótak, sok feketével.

A tanyaépületök padlásain 30 pár vadócgalamb fészkelt. Tartottunk 4 tojó libát és ëgy gúnárt. A tojók alá 8 tojjást raktunk, úgy, hogy mindön őszre 32 libaszaporulat lött. Pulykábul 3 tojót és 1 kakast tartottunk. Évente 50-et neveltünk föl. Kacsa volt 3 tojó, ëgy gácsér, évente 24 kelt. Gyöngyösbül is 3 tojó, 1 kakas évi szaporulata kitött úgy 50-et. Tyúkot 50-60 darabot tartottunk. Évente 10-12 kotló ült, de ezök nemcsak csirkét, hanem más baromfifajtát is keltöttek.

A vizes években[412] *összedűlt a tanya. Előbb '40-ben a disznóól, a pince és a veröm, mög a tyúkház. Az istállóban néhány napig bokáig ért a víz, Medárd körül. A veröm kivételivel a tanyát még abban az évben újraépítöttem.*

'41 márciusában az újabb belvíz miatt összedűlt a disznóól, tyúkól, pince és az istálló. Az 50 centi szélös téglaalaprul lëcsúszott a vályugfal. A tanyaház 50 centit süllyedt. Novemberre az egészet újjáépítöttem, mögrenováltam.

'42-ben mindön összedűlt, csak a góré maradt mög. Ebbe költöztünk, ebbe laktunk. '43 májusában kezdtem a vályugverést, ősszel az építközést. Még akkor elkészült a disznóól, pince, és a tyúkól. A gazdasághon előbb a jószágok szálláshelyeit köllött mögépíteni, csak azután gyühetött az emböré.

'44 tavaszán az istálló, ősszel a kistanya következött. Löhetött mit szétlűnni! A tanyaházat '45 tavaszán kezdtem építeni. A tanyaházba 6 ezör, az istállóba 5 ezör vályugot raktam.

A tanyaházban a mennyezet mán ***stukatúros****, síma volt. A tetőzet ollószáras. Az alapot betonbul öntöttem. Rá ëgy méter magasan tégla került, erre gyütt a vályug. Olyan erős volt, mint a vár. Századokig állt volna… '68-ban alig tudták szétverni."*

*

A tanyás gazdálkodás külön életmódot hozott létre, amely a tanyán lakó parasztságot sok tekintetben „összemosta", és háttérbe szorította a társadalmi rétegbe való tartozásukat. A kisparaszt és a nagygazda ebből a szempontból közelebb állt egymáshoz, mint a dunántúli és a dél-alföldi parasztság. Mindkettő földművelésből és állattartásból élt, mégis, teljesen más volt a szemlélete. Az egyik zárt településen, faluközösségben lakott egész életében, a másik pedig a határban, szétszórt tanyavilágban. Egyik a faluból, a belterületi házából járt ki gazdálkodni. Mindennap találkozott az iparosokkal, kereskedőkkel, polgárokkal. A tanyai embernek a lakó- és munkahelye egy területen volt. Csak akkor érintkezett más társadalmi osztályba tartozókkal, ha velük dolga akadt és ezért a városba kényszerült menni. Jóval kevesebb emberrel tartott kapcsolatot, de társadalmilag egyneműbb közösség tagja volt. A magasabb kultúra hatásai nehezebben jutottak el hozzá, mint a falusihoz, de életébe a civilizáció átkos termékei is később jelentkeztek. A tanyai ember sokkal inkább önellátásra rendezkedett be – különösen késő ősztől kora tavaszig szinte

[412] 1939 őszétől 43 nyaráig tartott. Angyal Ferenc szerencsétlen volt azért is, mivel a tanyájához közel folyt a Tisza. Az akkori magas vízállás miatt a talaj hajszálerein keresztül szüntelenül vízzel töltötte föl a közeli területeket.

elvágva élt a várostól –, mint a belterületen élő, falusi gazda. Életmódja jóval közelebb állt a természethez, mint a falun élő gazdáé.

Bár a Magyar Tudományos Akadémia a jelzőként használt „tanyai" szavunk mellett egyenlő értékűnek és használhatónak fogadta el a „tanyasi"-t is, erről tudni kell, hogy a Dél-Tiszántúlon erősen bántó értelme van, mert a szabadabb életmódú tanyai parasztot, mint „butát, primitívet" jelöli máig. Ugyanakkor a tanya az itt lakó számára szinte az egész hazát jelöli, az életmódjával járó szabadságát, a természetközeli életét, így ezeket a nagyon fontos fogalmakat is negatívan minősíti, tehát önérzetében többszörösen megalázza.

A tanyai birtok jelentőségéről és megbecsüléséről így emlékezett Kérdő Szűcs Ernő:

„Ha a határban, a család telke közeliben eladó volt ëgy darab föld, és ezt a környékbeli szomszédok mögtudták, mögindult a versengés, hogy kié lösz? Ingöt, gatyát eladtak, ha nem volt ki a pénz, csakhogy az üvék löhessön.

Öreganyósom, Imréné, Földesi ángyó is versengött néhány hold földért. Az eladó gazda a városon lakott. Azon a napon, amikor az alkut kitűzte, a kisfiával mög a sok pénzzel már éjszaka nekivágott a határnak, hogy hajnalra, mire a többi vövő elindul, ő mán otthon lögyön.

Végig szorongott az éjszakai orszgáúton hazafelé, hogy majd valaki mögtámadja és kirabolja, de szöröncsésen elsőnek érközött, és az üvé lött a föld. Nem sokkal utána gyütt a nagybácsi is, aki szintén mög akarta vönni a földet. Amikor mögtudta, hogy elkésött, és elvötték elűle, lëköpdöste mög lëkurvázta az öccse feleségit."

„A földéhség csillapíthatatlan volt. Aki nem bírt földet, azért gyűjtött, kuporgatott, cselédködött, sokszor ëgy életön át, hogy lögyön, akinek mög volt, azért takarékoskodott, hogy nagyobb darabot szörözzön.

Nem ëgy család élt Vásárhelyön, ahun a gyerököknek röggelire csak könyeret mög sült tököt volt szabad önni, hogy gazdagodjanak. Ebédre is kását főztek. Hús igön ritkán került; akkor is csak az ünnepi ebédre. Ha a pálinkát dűtötték, alá kistányért köllött tönni, hogy belüle a lëcsurgó csöppeket is kinyalhassák. Cseléd helyött a családtagokat dolgoztatták, így sokan maradtak munka mög könyér nélkül, a családtag pedig két embör helyött dolgozott, és mire fölnőtt, rokkanttá vált.

Amikor a tanyai birtok mán szépen gyarapodott, ***próbaeladást*** *végeztek. Möghirdették, mintha a birtok eladó lönne, pedig csak arra voltak kíváncsiak, hogy mennyiért kérik, mások milyen értékűnek tekintik? Csorcsán Szűcs Tamás is vövőként jelentközött a Kérdő Szűcs tanyán, mert öregapám a tanyaeladást még az újságba is beletötte. A vövők még a tyúkól padlására is bebújtak, úgy mögvizsgáltak mindönt. Tudni akarták, hogy mit kapnak a pénzükért? Alig tudták űket a szűk tyúklétrárul lëhúzni."*

Kérdő Szűcs Ernő így beszélte el a kuláküldözés során ismertetett, már folklorizálódó történetet a tanyához mindhalálig való ragaszkodásról:

„Hocsi István gazdának a Csicsatérön volt a tanyája. Az 1950-es évek elein csereingatlanként elvötték tűle, és akkor a Herczegh-malom környékire költözött. 1956 telin visszamönt a saját tanyájába. 1957 tavaszán, amikor a röndhelyreállt, újra ki köllött belüle költöznie. A hurcolkodáskor, az utolsó éjszaka, ott halt mög az ősi tanyájában."

A tanya mellett a Puszta tartotta meg a leghosszabb ideig gazdasági jelentőségét. A folyó- és vadvízszabályozás után a Nagy Rét kiszáradt és művelésbe fogták. A szőlőhegyek

jelentős része szintén szántóföldi művelésbe került, mivel a feudális kötöttség megszűnése után a gazda szabadon telepíthetett szőlőt a tanyáján is. A Puszta hasznosításáról két gazda beszélt részletesebben. Először ismét Kérdő Szűcs Ernő visszaemlékezését idézzük:

„Szent Mihály napján a pusztákrul és a Nyomásrul behozták a jószágot teleltetni. Nagyobb részit a tanyán, kisebb részit, a nyomási kezesállatokat a városi háznál tartották ki. A szürke gulya továbbra is kint telelt, mert ezök közt nem volt fejős tehén. A tinókat, ökröket, bikákat és a csikókat tartották ridegön, mert ezök ebben az időszakban a legkevesebb hasznot hajtották, së nem dolgoztak, së nem tejeltek, ezért az eltartásukat a legkevesebbül igyeköztek kihozni. A tanyai, városi jószágot röndösen köllött takarmányozni.

Télön a pásztorok, gulyások, csikósok létszáma is lëcsökkent. Csak a rideglegényök maradtak kint. Ma úgy mondanánk, hogy a hivatásosak. Ezökrül gondoskodni köllött, ezért volt a gazdák közt a »soros főzés«. A ***ridegöknek*** *mindönnap hordták az ebédöt. Akik télire hazagyüttek, főleg mestörembörök voltak. A gazdáktul természetben mögkapták a kiteleléshön szükségös fejadagot, ruhát, az alku szerint, és itthon tavaszig az ipart űzték.*

Szent György napkor a jószágot újra kihajtották. Lëtötték a kaptafát, kalapácsot, ki mivel dolgozott, és a barmot újra »összeverték«. Ez a vers járta:

»Szent György napkor, kihajtáskor,
Mindön embör löhet pásztor,
De Mindszent napján, behajtáskor,
Csak az az embör, aki elszámol!«

Kihajtáskor kötelességük volt a gazdáknak élelmöt, mög a bérbül előlegként pénzt vinni a pásztoroknak. Könyeret, szalonnát, sót mindönkinek adni köllött. Ezt a Pusztán a kunyhónál vagy a ***taligánál*** *adták át, ahun a pásztor elraktározta. Gabonát ritkán vittek, csak ha az alku kikötötte, mert utóbb mán mögengedték nekik, hogy a Puszta szélibül föltörjenek ëgy darabot, amin termelhettek.*

Eleinte sok baj volt az összevert jószággal. A sok idegön állat nehezen szokott össze. Marták ëgymást, a csikók mög elszöktek. A rakoncátlan csikókat előbb mögkoplaltatták, azután engedték ki a karámbul a mezőre. Ekkor mán ***lëragadtak****, vagyis a fű* ***mögtartotta*** *űket; nem szaladoztak, hanem szépen legeltek.*

A pásztoraink szép botokat faragtak, de díszös tárgyakat nem. Legfőbb kötelességüket teljesítötték: őrizték, gondozták, és ha köllött, gyógyították a rájuk bízott jószágot."

Csorcsán Szűcs Mihály a Puszta 1850-52. évi kiosztása utáni időre emlékezett:

„Amikor a gazdák elvégződtek a betakarítással, a fölöslegössé vált igavonó lovakat kicsapták a Pusztára ëgy őrzővel, és őszig kint legeltek. Nem pusztították a takarmányt otthon. Csak akkor hozták be űket, amikor a szántáshon szükség lött rájuk. Ez még e század [20. század] elejin is így vót.

A pásztorok gyakran összegyüttek, és kukoricát sütöttek ***árvaganén****. Közben a lovak gyakran elbitangoltak a mán kiosztott földekre, a tanyák közé, és a vetést lërágták. Különösen az orosházi parasztok panaszkodtak ezért.*

A gazda a lovakbul is tudott pénzt gyűjteni. A csikó hároméves koráig szabadon élt kint a karámban. Ezután eladták lókereskődőknek, tűlük mög a javát kiválogatta a katonaság."[413]

Különös volt, hogy egyik gazda sem említette a pásztorok cselekedetei között azt, hogy gyakran cimboráltak a betyárokkal, azokat bújtatták, elrablott jószágaikat a saját falkájukba befogadták, és sötét éjjeleken nem egyszer maguk is csatlakoztak a rablóbandákhoz, pedig ezeket a fosztogatásokat minden esetben a gazdák rovására hajtották végre, akik sokat károsodtak és szenvedtek emiatt.

A külső munkaerő

Mint fejezetünk elején láttuk, a gazda–cselédkérdés igen szövevényes. Szubjektív és különböző ideológiai szemléletek koronként változtatták. Hol megszépítették, hol kifacsarták, máskor pedig ellenséges indulattal vizsgálták. Alfejezetünkben a gazdasági föladatkörök szerint elkülönített rétegek meghatározását mutatjuk be, majd a jogilag is nagyon fontos, megmaradt gazdasági szerződéseket idézzük. Ezek befolyásolták az életmódot, a kereseti lehetőséget és a gazdához, munkához való viszonyt is.

Kiss Lajos: *A szegény emberek élete* c. kötetében[414] mind a férfi, mind a női külső munkaerő változatait a saját, illetve a cselédség szempontjából, kevés szerződés ismertetésével, bár árnyaltan mutatta be. Ezeket itt kiegészítve, de a külső munkaerőt a gazda szemszögéből láttatjuk, ezzel téve kétoldalúvá és teljessé a társadalmi képet. A különböző munkaerőkről Kérdő Szűcs Ernő meghatározásait közöljük.

„A cselédség, különösen a múlt században [értsd: a 19. században], december 31-én hagyta el a gazdáját, ha kölcsönösen ebben állapodtak mög. A szolgálati év, amire szerződtek, Szilveszterkor telt ki. Ekkor sütötték nekik útravalónak a ***kitolórétest*****.*

A kapott ***rúgott bornyút*****, süldőt ilyenkor terelték haza. Az utakon óriási lárma volt, amely a városban hangzavarrá változott. Ëgymást érték az éves cselédök, és mögindult a mulatás. Két központja volt ennek: a Dáni utca elejin és a Szentösi utca sarkán, a későbbi Bandula kocsmával szömben, Beer Lipótnál. A mulatozás bálazássá változott, a hevesebbjei még a kuplerájba is bemöntek. A gazdák szintén ezökben a mulatókban gyüleköztek, mert sokan itt végezték a* ***cselédfogadást*** *és utána az áldomásivást."*

„A szerződés nem mindönkit kötelezött Szilveszterig szolgálni. Az árëndásnak, kistanyásnak, felesnek, harmadosnak, béröstanyásnak Szent Mihálykor lëjárt az éve, és ők ekkor mán elhagyhatták a gazdát. Ilyenkor is nagy hurcolkodások voltak, mert a költözködők az összes ingóságukat, a bútorokat, szërszámaikat vitték."

Béres, a 19. század második feléig **„éves szolga"**, **cseléd**

„Január elsejitül fogadták, de az alku szerint ilyenkor kapott az új gazdától ëgy-két napos szabadságot, utána ***helyreállt****, vagyis elfoglalta a munkahelyit. A* ***szegődés*** *napján kapott pénzbeli foglalót. A két világháború között ez ëgy-két pöngő volt. Cserében, biztosítékként a gazdának oda köllött adni a* ***cselédköny****vit. E nélkül sönkit së fogadtak.*

[413] Ezek voltak az ún. *remonda* lovak.
[414] Kiss L. 1955.

Ebbe jegyözték bele a szorgalmát, magaviseletit. Régön, még cselédkönyv nem volt, akadt olyan lelkiösmeretlen embör, aki ëgy este több helyre is elszegődött, fölszödte a foglalót, és a pénzzel mögugrott. Ha ritkán is, de később szintén mögtötték, hogy fölvötték a foglalót, helyötte odaadták a cselédkönyvet, de munkára nem jelentköztek. Voltak olyan évek, hogy 400 mögugrott cseléd könyvit is őrizte a kapitányság, de nem jelentköztek érte. Az ilyenök osztán a hivatalnokok feketepiacán szöröztek be helyötte hamisítványt.

Ha a cseléd, bérös elégödetlen volt a gazdájával, és január elsejivel otthagyta, távozóban ezt a rigmust mondta:

»Összekötöm szűrömet és subámat,
Úgy hagyom itt ezt a ***bugris***** gazdámat!«*

A bérös a tanyán élt. Mindön mezőgazdasági munkát elvégzött, amivel a gazdája mögbízta. 17-18 éves korától vállalta, hogy nyáron ëgyütt dolgozik a részösökkel. Ez bizonyos rangot és vele jogot is jelentött.

A bérös egész évön körösztül a gazda szërszámával és igájával dolgozott. A gazda kosztját ötte naponta háromszor. Akadt köztük, aki csak pénzt kért, de a legtöbb természetbelit is, főleg a könyérnek való gabonát, terményt, ruhaneműt, félesztendős süldőt, 2 kiló házi szappanat, ha a ruhamosás nem volt az alkuban, 1 kocsi szalmát, pár csizmát, bakancsot. Ez nagy általánosságban volt így, de ettül koronkint és gazdánkint eltértek.

A bérös tehát kialkudott bérért dolgozott, nem a munkája utáni részért, mint a ***részösök****, akik az aratásnál, cséplésnél, esetleg kukoricatörésnél részibül dolgoztak. Ha a bérös aratás közben véletlenül rálépött a búza fejire, szidták a részösök, hogy az ő részüket is tapossa, mert a bérösnek az a kalász nem számított bele a béribe. Ezzel a bérös, részös közti lényegös különbségöt is elmondtam. A részös fogadott, szegődött napszámos, idénymunkás volt."*

„Régebben a rangsorban többfajta cselédöt is mögkülönböztettek, a mi időnkben mán csak három maradt közülük."

„Az ***öregbérös*** *a tanyai cselédség közül rangban az első volt. Éppen úgy dolgozott, akar a többi, de ő adta ki a munkát a többieknek, és felelt értük. Neki köllött a munkavégzést ellenőrizni."*

Itt jegyezzük meg, hogy az „öreg" szó nem minden esetben jelentette azt, hogy a cseléd a legkorosabb is volt, inkább azt, hogy a legrátermettebb, akit a többi béres **kisgazdájaként** elfogadott. Az esetek nagyobb részében viszont életkorhoz kötődött. Ezt nemcsak úgy lehetett kiérdemelni, hogy valaki a többi cseléd között a legidősebb volt, hanem úgy, hogy legrégebben szolgált ugyanannál a gazdánál, és a gazdaságban minden munkát, kívánalmat ismert. Az ilyen öregbéres nemcsak egyedül ragaszkodott a munkaadójához évek óta, hanem a gazda szempontjából is bevált, akitől év végén nem búcsúzott, hanem közös megegyezéssel továbbszolgált.

„A ***kocsisbérös*** *»úr« volt. Befogta a lovakat, és a kocsit hajtotta. Gyakran még a lóápolás së az ő föladata volt. Kocsaisbéröst csak a nagygazdák mög az úri birtokosok tartottak."*

*„A **kisbérös** fiatal embör volt, mán 16 évestül alkalmazták. Kevesebb bért kapott, mint az öregbérös, de a munkavégzés alig, a bánásmód mög sömmit së különbözött attul."* Kétségtelen viszont, hogy kisebb volt a felelőssége, hiszen csak önmagáért felelt, de kár-, bajokozás esetén éppen úgy kérdőre vonták.

A béres, szolga, cseléd fogalomkörébe tartozó mezőgazdasági munkás fogadásakor kötött szerződések jól tükrözik ennek az életformának a gondjait. Elsőnek Gaál János és Gaál Imre mártélyi gazdák naplójából idézünk, akik 1860-ban közös gazdaságukban öt bérest fogadtak. Az egyikükkel az alábbi szerződést kötötték:

„Nagy Ferenczet fogatam Bérösnek pénz 75 for[int] válto 7 köböl élet [vagyis kenyérbúza] 3 árpa két pár tsízma egyik fejelés egy hold kukoritza főd 2 font szappan egy tavaszi malac 2 kotsi tűzrevaló, foglalo 2 pen[gő] for[int]."

Kérdő Szűcs Tamás gazdasági naplójában az „1871-dik esztendőre" vonatkozóan ezt a szerződést olvashattuk:

„Meg fógatam Esztendős Szólgának Tatár Jánost Péz bére 20 forint új pézben. 10 Véka Élet, fele búza, fele árpa. Két Pár tsizma, egyik fejelés. Egy malatz Egy kócsi tűzre-való."

Ugyancsak Kérdő Szűcs Tamás naplójából idézünk egy bérlevelet:

„Bérlevél 1920 évben

Megfogadtam éves Alkalmazottnak Kucsa Jánost 3200 koronáért, Egy pár új csizma, Egy kalap, Mosás. foglaló 10 korona. (Czigaretta 20 korona, majd 10 korona, Fehér ruha 300. korona.)"

Az utóbbi, zárójelben lévő tételek a kialkudott bérből teljesített, év közben kifizetett részletek voltak. Érdemes még megfigyelni, hogy az első világháború után, hogyan módosult a béres, cseléd, szolga hivatalos neve, és hogyan változott a munkabére, mind inkább a pénzfizetés kerülve előtérbe.

Nagy Pál gazda így állított cselédet:

„Meg fogadtam béresnek Asztalos Imrét egy évre 1891 ikén Jan. 2.ikától 1891. év Dec. 31. ikig tartozik magát jol és hiven viselni és a bére lesz egy évre 6. köböl élet fele buza fele árpa, az: az: három köböl árpa három köböl búza 46. forint egy pár uly csizma két kocsi szalma egy darab fehér szappan egy Jozsefnaptájéki malacz, foglaloba kapott 1 forintot."

Dombi Kiss Imre gazda naplójában talált szerződés:

„Bércédula az 1922-ik évre

Megfogadtam Víd Mihály 33 éves román, Bihar megyei születésűt évesnek, 1922-ik év január hó elsejétől, az 1923, január hó elsejéig, a következő feltételek mellett: évi bére pénzbér, 1.000 szóval is ezer korona, alsó, felső ruha, teljes ellátás, egy pár csizma, egy pár papucs, mosás, varrás, egy sapka vagy kalap.

Kelt, 1922. I. hó 5.

D. Kiss Imre"

Alighanem többet kapott mint egy magyar béres, ráadásul nem tudni, ki szolgálta ki a másikat: a béres a gazdát, vagy a gazda családja a bérest? Ezért kár népek között ellentétet szítani.

Marton Pál naplójából a 20. század első felének béralakulását tudtuk nyomon követni.

„Török Imrét megfogattam Béresnek az 1909. évre az évi bére 140. korona – 6. mázsa buza 3. köből árpa egy tavaszi malacz egy pár új csízma egy kocsi szalma – kettő kilo szappan foglalo 2. korona.

[Ebből] Kifizetett bér rovássa 1909. April ho. 11. megattam 17. kor. Junius ho 27. megattam 16. Október ho 10. megattam 30. Október 30 megattam buzát 2. Deczember 11. megattam 11."

„Toth Kovács Imrét megfogattam Béresnek 1910 évre. Az évi bére 156. korona 6. mázsa buza 3. mázsa árpa egy tavaszi malacz egy kocsi szalma – egy kocsiderék csutkató kettő kilo szappan. Foglalo 2 korona."

1919-ben Kovács Mihályt 800 koronáért, 1920-ban Vígh Mihályt 900 koronáért fogadta meg béresnek. Az utóbbi szerződésében már van egy öltözet felső ruha is. *„Lehet ocska is de jo kettő pár fehér alsó ruha"* legyen hozzá.

1925-ben Sándor Józsefet már 1 millió koronáért fogadta meg béresnek. A *„Kifizetett Bér jegyzéke"* mutatja, hogy pl. *„Dohányra 60.000 koronát adott"*, vagyis milyen kevés értéke volt ekkor már a pénznek. Ugyancsak 1925-ben Miklós Józsefnek pásztorkodásért 500 koronát és természetbelit adott.

„Aracsi Sándort megfogattam Béresnek 1933. Évre. az évi Bére 10. mázsa buza 3. mázsa árpa. 8. mázsa csőves tengeri. 70. Pengő Pénz egy pár uj csizma egy pár bakancs. egy kocsi szalma egy kocsi derék csutkató 2 kilo. fehér szappan. foglalo van 3 Pengő.

Marton Pál m[aga] k[ezével]"

Naplójában ezután a „Kifizetett bér jegyzéke" alatt 12 tételben részletezte a kifizetett pénzt, amely 2.40-től 11.60 pengőig terjedt.

„Fejes Józsefet megfogattam Béresnek 1942 évre – a bér következő 12. mázsa Buza 3. mázsa árpa. 10. mázsa csőves tengeri. 140. Pengő Egy pár uj csizma. mult év Decemberi malacz April ho 1. ső kiadom. egy kocsi szalma 2. kilo fehér szappan. Foglalo van 10 Pengő.

Marton Pál."

Végül bemutatjuk azt, hogy férfi cselédet is neveztek *mindenesnek*. Marton Pál naplójában írta:

„Molnár Sándort megfogattam Mindenesnek. 1928. évre az évi bér 8 mázsa Buza 2. mázsa árpa 8. mázsa csőves tengeri. 50 Pengő egy pár uj csizma. Egy pár bakancs egy Januari malacz egy kocsi szalma. 2 kilo fehér szappan. Foglalo 2. Pengő."

„Dencsi Józsefet megfogattam mindenesnek. 1935. évre az évi Bére 5. mázsa buza 150. kilo – árpa. 6. mázsa csőves tengeri. 40. – Pengő pénz. egy pár uj csizma egy pár bakancs egy kocsi szalma. 2 kilo fehér szappan. foglalovan 5. – pengő."

Kanász, a 19. században gyakran **„éves pásztor”**

„Általában 12 évestül 16-ig szolgált ebben a munkában. Kint lakott ő is egész évben a tanyán. A bérös munkájába segítött. Elsősorban pásztorkodott. Hajnalban dudvázott, a jószágnak önni adott.

Előlegöt kapott a gazdától, és cselédkönyve volt. Adtunk neki 60 forintot. Természetbelileg mög kapott 6 mázsa búzát, 6 mázsa kukoricát, 2 mázsa árpát, hathetes malacot, 1 kocsi szalmát, 2 kiló szappant, pár csizmát és bakancsot.”

Gaál János és Gaál Imre naplójában a fentiektől erősen eltérő gyakorlattal találkoztunk, de vegyük azt figyelembe, hogy Kérdő Szűcs Ernő visszaemlékezése elsősorban a két világháború közötti időszakra esik, míg Gaálék naplójegyzete a kiegyezés évtizedében született. Egyúttal a két emlékanyag a kanászélet gazdasági fejlődésére is résnyi fényt vet.

„1861 dik Pünkőstbe fogatam Pál Mihált kanásznak ujesztendeig pénz 13 for[int] 2 vé[ka] Buza egy pár uj tsízma kotsi tűzre valo, egy malac 1 darab szapan egy ***kanko*** *foglalot atam 1 for[int] x [krajcár] 30.”*

Mint láttuk, nem minden gazda fogadott egész évre kanászt. Volt közöttük olyan is, aki nyár elejétől őszig, vagy az év végéig szerződtette. Ugyancsak a két Gaál mártélyi gazda naplójában olvashatjuk:

„1862 dikbe május 15 dikén meg fogatam Kási Imrét kanásznak új esztendeig[…]”

„1866 dik junius 26 dikán Mutsi Miháljt fogatam Kanásznak Erzébetig a bére 5 for[int] pengő, egy pár tsizma egy pár botskor kalap fog laloba atam 1 for[int] váltot.”

A Kérdő Szűcs Tamás naplójából vett részletek szerint:

„Az 1893 évre.

A Kanász gyerök bére 25 for[int]. Két köböl élet, egyik árpa. Egy malatz, aki megvan. Tavasszal visz el egy Kótsi Szalmát. Két darab Szappan. Foglalóban kapott 1 forintot. Február 6 dikán atunk 4 forintot. Április 25 kén atam 4 for[intot]. Szeptember 17. atam 10 forintot.”

„1920.

Kanásznak Tóth Sándort 900 korona pénz 4 Mázsa Búza, 2 m[ázsa] árpa. Egy pár új csizma. Két-két szappan, egy lúg. Egy kocsi szalma Egy Malacz. 100 darab ***gané***** foglaló 10 korona. Február 8 dikán 100 korona.”*

Libapásztor

Erre a föladatkörre egyedül Marton Pál naplójában találtunk adatokat.

„Buzi Esztítt megfogattam Liba pásztornak 1908. Május 31. Honappokint a bére 5. korona – és egy őtőző ruha, és egy pár papucs. Foglalo van 2 korona.”

„Bér jegyzék.

Tasnádi Juliát megfogattam liba pásztornak 1940. év. Junius ho 17. honaponkint 12. Pengő három honap van kikötve, és egy pár uj szanda. Marton Pál m[aga] k[ezével].”

A **szolgálólány**, **cselédlány**, **mindönöslány** munkája

„Ëgy évre szerződött. Azt kapta, mint a kanász, de elsősorban pénzt; ha férhön mönt, tollat is köllött neki adni. A gazdasszonynak segített, annak volt a közvetlen beosztottja. A

belső házimunkát végezte, ritkán, ha nagyon szükségös volt, a mezőgazdasági munkákban is besegítött."

Részlet a két Gaál testvér naplójából:

„1861 dik esztendőre Tsanádi Már[i]át fogatam szolgalonak Pénz bére 60 for[int] két pár fehér ruha egy pár uj tsízma egy topánka egy miskotsi rokoja 2 konyha kötő egy fére való kendő foglalo 2 for[int] 30 x [korona]."

„1866-ban Kiristo [így![415]] Erzsébet szolgáló kapott 40 forintot, 2 pár fehér ruhát 10 röf rokojának valo[,] nyakba valo keszkenő[,] fére valo szőr keszkenő[,] két konyha kötő[,] egy pár tirimfli [így!] téli[,] egy pántlika[,] egy pár tsizma[,] fog[laló] 60 x [korona]."

Kérdő Szűcs Tamás naplójában szűkszavúan így jegyzett be egy idevágó adatot:

„1920.
Szolgáló Kristó Jusztina
900 korona, egy pár kötő, egy pár cipő
5 kiló toll. foglaló 5 korona."

Marton Pál naplójában talált adatok:

„Bene Rozált megfogattam Szolgálonak. 1909. évre – az évi bére 140 korona. 5. kiló toll az első típésből – egy pár papucs. Foglalo 2 korona."

„Olasz Esztit megfogattam Szolgálonak 1913 év május 1. sőén Havonként a bére 16. korona foglalo van 2 korona."

*

Minőségileg újabb csoportba tatoztak azok az emberek, akik nem a gazdával együtt éltek; köztük a munka- és életvitel lazább volt. Ugyanakkor őket is szigorú gazdasági kötöttségek, szerződések kötelezték a helytállásra.

Ők a gazda birtokának kisebb-nagyobb részét bérelték (árendálták), vagy feliből, harmadából stb. művelték; tanyáinak egyikére gondot viseltek, azt állandóan karban tartották. Ezek a gazdálkodási, munkaerő-állítási módok Vásárhelyen már a 18. század végén föltűntek, és egyre általánosabban elterjedtek.

Árendás vagy **bérlő**

„Az árëndás a földet több évre vötte ki. A jó minőségű földnek több volt a bérleti díja, mint a szikesnek. Ugyanakkor a földön teljesen a bérlő gazdálkodott. A gazdának nem volt beleszólása, hogy a földbe mit vet az árëndása, de mindön kockázatot a bérlő vállalt.

A bérleti díjat vagy pénzben, vagy terményben köllött az alku szerint mögfizetni. A két világháború közt például kisholdanként 3 mázsa búza volt az első osztályú föld bérleti díja. Volt, ahol előre, máshol a termés beérése után fizettek.

[415] A beszélt magyar nyelv, azon belül is az „ö"-ző dél-alföldi nyelvjárás szüntelenül a kiegyenlítődésre, a mássalhangzók torlódásának elkerülésére törekedik. Ennek érdekében gyakran olyan helyen is helyez el egy-egy többlet magánhangzót (néha mássalhangzóval is kötve), vagy elvesz mássalhangzót, amely használat egyébként, az írt szavak esetében helytelen. (Lásd pl. a gyakori *Orosëgyháza*, *tirimfli* a *bőnye* szó helyett a *böhönye* stb. szavat.) Ugyanakkor arra is hajlamos, hogy egyes mássalhangzókat kettőzve ejtsen, pl. *kocsonnya*, *pöcsönnye*, vagy egyes rövid magánhangzókat hosszan ejtsen, pl. *pósta*, *útca* stb.

A föld adóját mindég a gazdán hajtották be. Az árëndásnak kereseti adót köllött fizetni az államnak. Ezzel az állam járt jól, mert két »bűrt« húzott lë ëgy szántórul. Az árëndás kint lakott a tanyán, onnan gazdálkodott. Ha rossz esztendő járta, a föld sokszor nem adott annyit, mint amennyit árëndába köllött utána fizetni. Az árënda nemcsak a földre vonatkozhott. Kiadhattak házat, vagy lakrészt is, de ez volt a ritkább."

Nagy Pál gazda maga is volt földbérlő, bérelt más gazdától és kiadott földet másnak. Ezekről így írt a naplójában:

„1886 szeptember havába

Ki[s]haszon béreltünk édes atyámnak a Toth Imre Ur és testvéreik földjüket 56 holdat. 800. nyolcz száz Ó; é[vi] fortintért és 1887 évben volt benne búza vetés 21. hold, egy hold rozs. árpa 3. zab 1 3/4. kukoricza 28 hold. 17. és 1/2 hold pénzért. 15:50 xr [krajcár] ért. 271. forintért. 4 és 1/2 harmadosnak adtam 6 holdat magunk kapáltuk lett 400. véka kúkoricánk. 21 hold búza lett. 133. köböl: rózs. 18 véka árpa 19. vont[ató] lett. 38. köböl 2 véka Zab. lett 14 vón[tató] 22 köböl. répa: 11. kocsival."

„1888.

Kiadtam 12 hold kukoricának való földet. 16 forintjával Őszesen 192."

Gaál János és Gaál Imre naplójában ezeket találtuk:

„1877 dik esztendőre Mutsi Péternek ki adtam egy szobát kamarát olat palást árendába 20 forintokért szen[t]györgy naptól jövő szen[t]györgy napig[,] egy darab szőllőnek meg kapálás[á]t tavaszal kikapáltatom meg metzetőm a tőbi dolga pedig a[z] ővé[,] ami pedig az udvarba dolog lesz azt el látni[,] foglalot adot 1 for[intot]."

„1880 dik Évre Püspök Jozsefnek kiattam egy szóbát kónyhát és kamrát palást ólat tűzrevalónak hejet szent győr[gy]től szent győrgyig 30. forintért foglalóba kaptam 2 fó[rintot]."

Dombi Kiss Imre gazda naplójában megőrzött szerződés:

„Haszonbérleti szerződés

egyrészről Vékony Mihály és neje, Diószegi Juliánna, hódmezővásárhelyi, III. ker[ületbeli] Hajnal u. 10. sz. alatti lakosok, mint haszonbérbe adók, mésrészről pedig Dombi Kiss Imre és neje, Szabó Jusztina, Puszta, tanya 1413. sz. alatti lakosok, mint haszonbérlők között a következőképpen feltételek mellett jött létre:

haszonbérbe adók a tulajdonukat képező mágocsoldali-dűlőben fekvő 45. kishold szántóföldjükből 42 holdat az 1922–1922. gazdasági évre holdankénti 800 korona haszonbéri összegért, összesen 33.600 korona évi haszonbér összegért, haszonbérlők a haszonbéri összegből ez akalommal 18.600 koronát készpénzben kifizetvén, annak felvételét a haszonbérbe adók ezen szerződés aláírásával elismerik és nyugtázzák, a hátralékos 15.000 korona haszonbéri összeget pedig tartoznak haszonbérlők 1922 évi április hó 24-én egyetemlegesen megfizetni, tartoznak haszonbérlők ezenkívül haszonbérbe adók részére 1 hold földet búzával, 1 holdat árpával és 1 holdat kukoricával teljesen bemunkálni, saját magjokkal bevetni és annak idején saját erejükkel betakarítani és a városi házhoz haza-szállítani.

Tartoznak haszonbérlők a bérlemény területén felgyülemlett trágyát még az ősz folyamán kihordani, a városi háznál felgyülemlett trágyát pedig a szükséghez képest haszonbérbe adóknak a kenyereháti szőlőföldjükre kihordani.

A haszonbérbe adott birtokról a szemtermésen kívül más terményt elvinni nem szabad. Csupán az engedtetik meg haszonbérlőknek, hogy szükség esetén 2 kocsirész szalmát elszállítsanak.

Haszonbérlők a bérleményen lévő kertet jó gondozásban kötelesek tartani és a gyümölcstermésből haszonbérbe adóknak bizonyos mennyiséget tartoznak hazaszállítani.

A haszonbérlők kötelesek évenként a haszonbérbeadóknak 2 kocsi csutkaszárat takrmányul[416]*, továbbá 2 kocsi szalmát és egy kocsi csutkatüvet hazaszállítani, a szalmát köteles cséplés után, a csutkaszárat pedig kukoricatörés után,[a] csutka[t] pedig tavasszal a haszonbérbeadók városi lakásukra hazaszállítani.*

A haszonbérlők kötelesek a bérbevett birtokon levő összes épületeket és építményeket gondozni, jó karban és tisztán tartani.

tartoznak haszonbérlők még az év szeptember második felében haszonbérbe adónak 2 drb. választási malacot adni és lakásukra hazaszállítani.

A luczernaföld termése nem esik az elvitel tilalma alá.

Haszonbérlőknek megengedtetik, hogy csépléshez tüzelőanyagul szalmát használhassanak.

Szerződő felek megállapodtak abban, hogy haszonbérbe adásnak vagy elengedésnek semmi körülményeknek helje nincs.

Ezen szerződést felek felolvasás és heljbenhagyás után saját kezűleg írták alá.

Hódmezővásárhely, 1921. augusztus 28-án.

Vékony Mihály m. k. *Diószegi Juliánna m. k.*

Dombi Kiss Imre m. k. *Szabó Jusztina m. k."*

Dombi Kiss Imre néhány évvel azelőtt tért vissza az első világháborús fogságból, amelyet ebben a naplójában *„Pokoljárásom"* címmel megírt[417]. Ezt a szerződést minden valószínűség szerint, egy meglévő, ügyvéd által készített minta szerint írta meg.

A **feles**

„A felessel szömben a gazdának volt több joga. Irányíthatta a feles gazdálkodását, aki általában ëgy évre szerződött, de gyakori volt, hogy hosszabb időre is ott maradt. A tanyát a feles lakta. A terményök fele a gazdát illette. A jószág a felesé volt, de a gazdának ëgy süldőt köllött adni, az alkutul függően. A földet teljesen a feles művelte a saját jószágaival és szërszámaival."

[416] Ez azt jelentette, hogy a kukoricaszáron a levélnek is rajta kellett maradni, amelyet a jószág lerág, elfogyaszt, különben csak tüzelőnek volt jó.

[417] Dombi K. I. 1983.

A **harmados**

„A harmados a gazda jószágával és szërszámaival dolgozott. Az állatokat a gazda abrakjával ötette. Kint lakott a tanyán, és művelte a gazda földjit. A termésnek a harmad-részit kapta. A kosztjárul maga gondoskodott.

A harmados alku szerint részelt a gazdának nevelt jószkágokbul is. Kapott az aprójószágbul, tojásbul, disznóbul, báránybul. Esetleg bornyút is kapott, de lovat nem."

A **negyedes**

„Vásárhelyön is előfordult, de nem volt gyakori a negyedös fogadása. Kétször ekekapálta a gazda kukoricaföldjit annak igájával és szërszámaival. Ezért a gazda a kukoricatermés negyedit neki adta, és haza is hozta."

(A feles, harmados, negyedes szerződtetésére nem találtunk megfelelő példákat.)

A **tanyásbéres** vagy **bérestanyás**

„A gazda Szent Mihály naptul Szent Mihályig fogadta a béröstanyást, aki ezalatt a tanyán lakott. A gazda jószágait gondozta, és a földet művelte. Tarthatott magának ëgy tehenet, vagy járt neki naponta 1-2 liter tej. Tarthatott disznót és aprójószágot is. A szaporulatot úgy osztották mög, hogy mindön ötödik malac, csirke, tojás maradt a tanyásé.

A béröstanyás kosztolásárul is a gazda gondoskodott. Alku szerint vagy a hozzávalókat adta, amit a tanyásné mögfőzött, vagy ëgyben, előre kommenciót, elsősorban búzát. Ezön kívül szalonnát, sót is kapott.

A gazda kimért neki ëgy hold kukoricát, amit mögművelt, és a termése fölött szabadon röndölközhetött. Tarthatott még 200 négyszögöl veteményt vagy búzát.

Aratáskor, ha ő is dolgozott, annyit kapott a búzából, árpából, akár a részösaratók. Persze a munka alul nem vonhatta ki magát, hiszen azért tartották, hogy dolgozzon."

Figyeljünk föl arra, hogy az „egy hold háztáji földet" nem a szocialista termelő-szövetkezeti rendszer vezette be, ezt csak azután vették át, amikor az már megszilárdult, illetve erősíteni akarták, mert a gazda ezt a juttatást, mint munkaerő-megtartót és munkaösztönzőt már emberöltőkkel korábban alkalmazta.

A tanyás szerepe igen elterjedt és nagyon fontos volt. Nem véletlen, hogy a gazdák nagy számban fogadták őket a vásárhelyi határban. Erről tanúskodnak a gazdasági naplókban följegyzett, idevágó szerződések is.

Figyeljünk még föl arra is, hogy a 18. században kialakult termelési övezet szerint, milyen sokféle elnevezést használt a vásárhelyi gazda a tanyáinak meghatározására. (Pusztai, réti, belső, kis tanya stb.) Az is szembetűnő, hogy milyen sokrétű változatos szerződéseket kötöttek, mennyire laza, vagy talán szabályozatlan volt e réteg helyre fogadása. Először a mártélyi két Gaál gazda naplójából mutatunk be példákat:

„1861dik esztendőre Molnár Istvánt fogatam a pusztaji tanyára tanyásnak a pénz bére 20 for[int] váltóba egy Kőből buza vetés 3 kőből buza 3 kőből árpa egy pár tsízma 20 font szalona 10 font so fél véka kendör mag vetés 200 száz tojást ád őszel tavaszal, 4, vagy őt malatsot tarthat, apro joszagot tarthat felibe 3 véka árpát adunk kukoritza födel felibe

minden féle jószágot amit oda hajtunk anak gondját viselje egy tehén telelése nyara[,] egy lo tartás[,] foglaloba atam 1 pen[gő] for[intot].”

„1861dik esztendőre Molnár Jozsepet fogatam tanyásnak abére 2 véka buza 2 véka árpa vetés egy pár fejelés tsízma 2 disznotartás apro jószágot felibe tarthat tyukot vagy rutzát anak adunk 2 véka árpát télen ami jószágot oda hajtunk anak gondját viselják Kukoritza felibe fél véka kendőr mag vetés 100 tojást ád oszel tavaszal, a ház háta meget tők földet tsinál egy kőből buzát adunk eleseg hiján. foglalóba atam 1 pen[gő] for[intot].”

„1861-ben Benke Jozsepet fogatam tanyásnak dőmőtőrbe szen[t] Mihály napig[…] ami ízíköt tsínál abul a kementzét futheti[…] 2 vagy Három nalatzot [így!] tarthat pányván[…]”

„1861dik esztendőre Szuromi Pált fogatam Tanyásnak[…] 20 font szalona 10 font so fél véka fozelék egy véka kendőr meg vetés 200 száz tojást tavaszal[…] egy tehén telelés nyalarlás esztendeig való tűzre valo meg az őrlés

Foglaloba fizetem 2 pen[gő] for[intot] a pénz a ludak árába maradt[…]”

„1862dik esztendőre Benyhe Jozsepet fogatam tanyásnak Szen[t] Miháljkor Szen[t] Mihálj napig[…]”

„1863 dik esztendőre Karátsontúl szen[t]mihálj napig meg fogatam tanyásnak Szoják Mihált[…]”

„1864dik esztendőre Molnár Ferentzőt Fogatam tanyás bérősnek pénz bére 45 for[int] pengőbe 4 kőből buza 2 kőből árpa két véka buza vetés egy hold kukoritza fele nékül két diszno tartás a lud fejes lősz a magunki 16 tyuk 2 kakas adnak 150 tojást a tsirke ami lősz negyedik lősz a Véráé 5 lud anak a szaporulatya az őtődik az apro joszág részire adok 2 ve[ka] árpát A komentzio 20 kőből elet 12 kőből buza 8 kőből árpa 2 mázsa Szalona 75 font so 200 ítze tarhonya foglalo 5 p[engő] for[int].”

„1872 esztendőben meg fogatam Kováts Miháljt tan[y]ásnak szen[t]mihálj napkor egy hold buza vetés magot ők adnak bele két vagy három malatzot tarthat detsak pányván adig még a főd nem szabadul apro jószágot tarthat felbe 100 tojást ád egy véka árpát adok a szőlőt kisegitnek nyítni metzeni kapálni körtéjősből [Körtvélyesből] a nádat elő hordani meg amikor a kotsíval kel tűzre valot vagy mást víni ít a tanyán amidolog lesz tapasztás az én kőnyeremen a takarmánt tísztán tartani meg a főd hogy bitang ne legyen ara vígyázni kel két hod kukoritza fődet harmadából.”

„1873 esztendőben tanyásnak megfogadott Mútsi István feladatai között van: […]tartozik nekem ha vennék vagy tiz darab marhának góngyát viselni[…], mikor valamit kótsival hózni haza tartozik[…], szántani segiteni köteles és ha jószág lesz nyáron tartozik a’ gyerekre góndólni[…]” (A továbbiakban a gazda is fölsorolta, hogy ő mivel tartozik a tanyásnak, de ez nem tért el a már ismertektől.)

„1873dik esztendőre tanyásnak fogadott Banga Sámuel” kötelességei között többek között fölsorolta: *„[…]a takarmánt föltisztítni a fődet pedig kerűlni hogy a szomszédok ne bitangolják az a gazda amér a fodemet föl szántya anak azt visza szolgálni tartozol.”*

„Szűcs Jozsef Tanyás Bere 1884^{d} év Szent mihály napjától 1885^{dik} év Szent mihályig egy hóld zöld vetés Búza két hold kúkoricza Föld, Feles Szára nélkül, pénz Bér 25 F[o]r[int]. Csizma hejet 6 F[o]r[intot kap]. Komenczio 4 köböl Buza, 14 kiló Szalóna, 14 kiló Só, ha marhát teleltet azért, rendes tűzre való, az gané feles ki tapósva Fel szárítva,

két kazalba rakva, ha az Tanyásnak két kócsi Szalmájánál töb lesz azt viheti el, az fenteb írt bérekért Szücs József, az József Fijának együt tartozik Szólgálni Szent mihálytól Szent györgy napjáig minden elő forduló Dolgokat az Fija pedig Szent mihálytól másik Szent mihály napjáig az Tanyaji Füveket együt kaszálják és gyüjtik fel kétszer és az Szőlő kapálást az Apró Joszág Feles, Tojásból dézma húsz Tyúktól 200 Tójás Fele őszel az Darvasi Szőlő és az Tanyaji múnkáknál Télen és nyáron Szóval egy évig s az Szűcs József kósztján Lesznek az az maguk kenyerin."

Gaál Imre 1874-ből említ még **„Nagy Tanyát"** és **„Kis Tanyát"**.

Kérdő Szűcs Tamás naplójából:

„1873dik Esztendőre.

*Meg fogadtam tanyásnak hódi Mihályt Egy hóld Búza vetése, 3 hold kukoritzaföld feles. Egy pár tizsma [így!], Egy disznó tartás. Egy véka **ketős mag vetés***."*

Naplójában említ még **„belső Tanyát"** és **„Réti Tanyát"**.

„1900 Esztendőre

Égyeség

Megfogadtam bérös Tanyásnak a Réti tannyára Aratsi Ferentzöt. Ennek bére 2 köböl búza, 3 hold kukoritza föld harmadós, 5 kiló szalona, 5 kiló só, Egy disznó Tartás, 5. tyúk tartás. Tartozik Szentmihály naptúl Ami Jószág lősz ót Szentgyörgynapig gondját viselni a maga könyerére kapott 3 véka búzát."

Végül bemutatunk egy tanúságos szerződést Marton Pál gazda naplójából:

„Rostás Jánost megfogattam Béres tanyásnak. egy. 13 éves Lányával együtt egy egész évre szolo kőtelezetségre. Az évi bér őszesen. 150. korona. Egy hold buza Zőld vetés 1100-□ őles hold. Egy és fél hold Kukoricza főld 1100 □ őlével számitom 7. mázsa Buza 5. mázsa árpa 25. kilo szalona 25. kilo soó 150. □ öl veteményföld. Komenczio Egy őreg kocza diszno tartás szaporulatával tavaszkor 3. darabb süldő fiával 20. darabb tyuk feles csirke. tyuk részére 2 véka eleség minden beadott csirkére egy liter eleség 200 tojás árenda fele tavaszkor fele őszkor beadni. Szolgálati idő tartama 1913. év Szeptember 29. től 1914 év Szeptember 29. ig bezárolag, foglalo 2 korona

Kelt 1913. Augusztus ho 30. án. Marton Pál m[aga] k[ezével]."

Ezután naplójában lejegyezte, hogy a tanyása milyen módon törlesztette a tartozásait. A következő évben már 2 öreg koca tartását engedélyezte neki, valamint 6 mázsa árpát és *„szabad részesség önmagának"*.

Féléves tanyás

Különösen a 18. század második, a 19. század első felében volt nagy jelentősége.

„A gazda jószágait Szent Mihály naptul Szent György napig a tanyán teleltette a gazda takarmányán. Ő csak a munkaerőt és az őrzés, állandó ottlét gondjait vállalta. A maga kosztján volt. Májusban mán elmöhetött máshová dolgozni, ha akart, de általában továbbra is a gazdája tanyájában lakott. A földművelést nem ő végezte. Ha mást is dolgoztattak vele, azt neki mögfizették."

Kistanyás, **„ingyenöstanyás”**, **„kukucskatanyás”**

„A gazda tanyájában lakott. A keze alatt nem volt jószág, ő csak az épületöket tartotta röndben. Földművelést nem végzött a birtokon. Általában máshová járt el dolgozni. Szent Mihálytul Szent Mihályig maradt. Állatot nem nevelt, vagy csak möghatározott helyön és engedélyözött darabszámban tarhatott.”

Ugyancsak a gazda által igénybe vett, külső munkaerők közé sorolhatók ők is, bár mint láttuk, a gazdától már függöttek. Tanyabérlők, lakók voltak. Róluk adatközlőink nem őriztek szerződéseket.

Ha a tanyás éve lejárt és másik gazdához továbbment, akár a béres vagy cselédlány, ő is igazolást kapott a gazdájától, vagy ha cselédkönyve volt, ebbe írtak róla véleményt. Megírták, hogyan szolgált, miként végezte a dolgát és mennyire elégedettek vele.

Egy ilyen hivatalos igazolást sikerült találnunk, a rajta lévő pecsét szövege szerint *„Kovács Testvérek első mű-téglagyár tulajdonosok. H.- M. - Vásárhely”* délvidéki birtokán szolgált tanyás elbocsátásáról:

„H.= M.= Vásárhely, 1893. December 3.

Igazolvány

Hogy Nagy Pál helbeli lakos Torontál megyébe Mokrin Község határában levő birtokomon mint gazdálkodó 1891. év Október 1ső től 1893. év Október 1 ső ig Szolgált amikor azon birtokomat el adtam és egy utal szolgálatátul föl mentettem, hogy azon idő alatt magát becsületesen és józanul viselte ezennel igazolom és őt ilyen minőségbe bár kinek ajánlom.

Kelt mint fent. Kovács József.”

Szintén a gazda által igénybe vett, külső munkaerők közé sorolható a **gulyás**, **csikós**, **pásztor** is, akiknek a parasztgazdaságokban egészen az első világháborúig tartó, de egyre csökkenő jelentőségük volt. A belterjes állattartás ugyanis kiszorította őket. Ide sorolandó még a **libapásztor**, akit az 1950-es évekig tartottak.

„A gulyás általában fiatal vagy középkorú embör volt. Neki kaszálni nem köllött, de a takarmánytárolás, ötetés, jószágőrzés, állatgyógyítás, elletés az ő föladata volt.”

A mártélyi Gaál testvérek naplójából vett bejegyzések következnek:

„1863dik be ketskeméti puszta szöri tsikos Guti Istvány elébe Hajtottam 10. kantzát három van fijas 1 ***negyed fű***** 2 harmad fű egyik tsödör. 2 tsödör tavaji egyik kantza fizetem 15 pen[gő] for[intot] két harmad fű kantza tsiko késöben megént atam 15 pen[gő] for[intot még marad 12 for[int] 50 x [krajcár], mind kifizetem.”*

„1863 ba Bálint János gujás elibe hajtotam 6 tehenet őtőd fű tino 5 Negyed fű üsző 4. Harmad fű üsző 3.”

„1866-ban Török Tamás fogatam ***tsordásnak*** *a pénz bére 15 for[int] valtoba egy köböl élet fele árpa egy szűr egy pár tsizma egy pár botskor egy kotsi tűzrevaló egy darab szapan.”*

„1867dik be a Pálusi pusztára legelőre hajtotam Pataki Pál gujás elébe 10 őkrőt 2 harmad fű üszőt 1 harmad fű tinot 1 tavalyi üszőt 2 fijas lovat, 1 ötőd fu kantz[át] 1 tavaji kantza czikot. Atam 2 vé[ka] buzát Foglalóba atam 1 pen[gő] for[intot]. Pűnkőst be a gujás bérbe atam 2 for[int] pen[gőt] Sora 1 fo[rint] 70 x [krajcárt] augusztus 11kén atam

4 pen[gő] for[intot] a gujás bérbe min[d]szent hetibe atam 6 for[int] pen[gő] 66 x [karjcárt].”

Kérdő Szűcs Tamás gazda naplójába jegyzett adatok:

„1879-ben meg fizetem a kömpötzi gujásnak 8 forintot.”

„A Réti gujásnak fizetem az 1890dik évre 10 font Szalonát, 5 véka búzát, 5 kiló sót, 9 liter főzeléköt, egy forintot. Kis Vásárkor[418] *adtam 5 forintot.”*

„1893dik évre meg fogadtam a mártéji gujásnak Lévai Jánost, bére 30 forint, 5 kőből búza, 2 kőből árpa, foglalóban atam 2 forintot.”

Marton Pál naplójában ezeket jegyezte föl:

„Buzi Ferencz-et megfogattam Pásztornak 1908 évre Az évi bére 60 korona 2 kőből buza 1. kőből árpa egy pár uj csizma egytavaszi malacz egy kilo szappan egy kocsi szalma foglalo 2. kor.

1908. Kifizetett bér rovássa

Márczius 31. megattam 6 kor. Junius hó 13. megattam 1. Julius hó 12. megattam 4. julius hó 26 malaczot megattam, oktober ho 11. megattam 20.”

„Kovács Lajost megfogattam Pásztornak 1921 évre az Évi bére 1600. korona 4. mázsa buza 3. mázsa árpa egy pár uj csizma egy tavaszi malacz 4. honapos korában kiadom egy kocsi Szalma 2. killo szappan 20 korona foglalo

Marton Pál M[aga] k[ezével].”

„Varga Jánost megfogattam Pásztornak a[z] 1923. évre. Az évi bére 3000. korona 6. mázsa buza 3. mázsa árpa 800. □. ől Kukoricza főld minden termésével egygyűt a meg-munkálás az apjáé Egy pár uj csizma egy pár uj bakancs egy Januári malacz május elsőkor kiadom egy kocsi szalma 2. kilo fejér szappan foglalo van 500. korona

Marton Pál. m[aga] k[ezével].”

Aratóbetyár, **marokverő**, **részes**, **kapás**, **hónapos**, **napszámos**

„Aratóbëtyárt a vásárhelyi gazdák nemigön tartottak. Ezöket az uraságok fogadták. A vásárhelyi gazda részest, marokverőt fogadott.”

Az igazság az, hogy a feudalizmusban a jobbágygazdák még gyakran fogadtak aratóbetyárt, de a szokás 1850 után Vásárhelyen valóban visszaszorult.

A részes fogalmát, munkakörét már részben említettük. A továbbiakban Kérdő Szűcs Ernő ide vonatkozó visszaemlékezéseit idézzük:

„Amikor a gazda fia embör lött, ëgyütt dolgozott a részösökkel. Azok hajtották a munkát, hogy a nyáron összeszödjék egész évi fejadagukat. A gazda fiának a dolga nem volt sürgős, mert úgysë kapott érte sömmit, de a részösök keresetit csonkította, ha lógott.

Amikor a részös rajtakapta, hogy a gazda gyeröke elbújt aludni, mert aratáskor még éjszaka is dolgoztak és fáradtak voltak, villanyelivel verte ki a helyirül. A gazda nem állt a fia mellé, sőt általában azt mondta a részösnek, hogy

»– Jól tötte, kend. Máskor verje is mög a lógásért!«”

[418] Kis vásárkor = június hónapban tartották. Ez volt a legkisebb méretű vásározás, hiszen a tanyai gazdaságokban erőteljes munka folyt és nemigen értek rá hazajönni. Innen kapta a nevét is.

A mártélyi Gaál testvérek naplójából idézünk:

„1863 Esztendőben

A részesekel meg egyesűltem az életre, a buzát Kilenczedén az arpát zabot nyolczadán takarják, a rész pedig őt felé menődik magunk is mikor lehet segitünk a mi kis kaszalo lesz azt le segitik vagni szalma helyet pedig adunk egy egy kotsi derék ganét az őszibűl is egy véka a Jaradékul is egy véka Rá[a]dás."

„1861$^{\underline{\underline{dik}}}$ Hegedűs Istvánt fogatam kapásnak a pénz bére 30 for[int] válto Hat véka buza 6 véka árpa egy pár tsízma két kotsi tűzre valo egy malac egy kapás gatya három ujitás be takarás ***árok ujitás*** *hernyozás venyige kötés minden hétre egy kőnyér hoza valo eleségel egy font szapan foglaloba atam 1 pen[gő] for[intot]."*

„1864 dik a részesőkel meg egy eztünk az arpa buza 9dén a zab 8zadán buza arpából egy egy véka rá[a]dást adunk a rész negy fele mén a buza szalmabul egy egy kotsival adunk a szőlőt meg segitnek egyszőr kapálni Komentziót adunk, mindön hétre fél véka buza más fél font szalona két itze tarhonya 2 font so ujra három hétre 9 font szalona 2 font so 4 itze tarhonya."

„1879 Zádori Sámuelt meg fogatam kapásnak három ujitás betakarás az árok megujitás, a bére 8 for[int] egy darab szapan egy kőnyér hozá valo eleség el egy köböl buza."

„1886^{dik} évben junius 29. pét[er] pál napján.

Az Részes Fógadás egyesége történt Tóth Antal és Katóna Albertel Búza 9 edes abúl az rész Szalona is kímegy árpa 8 adós, kómenczio egy hétre Fél véka búza 1 kiló Szalóna 1 Fertály Töröt Só, munka minősége aratástól Nyomtatás és pójva Takaritás végéig, és az háznál való maktárba Levő Búzát meg restálni, és az házhóz 4 kócsi Szalmát hózni, és 4 kócsi pójvát az Tőbi Takarmánt hejben Tartóznak Rendesen ősze rakni."

A részesek, napszámosok sokrétű munkájáról és az érte járó fizetségről Nagy Pál gazda naplójában megmaradt két szerződés tájékoztat bennünket:

„1888.ik évbe Június 28ikán

meg fogadtam részeseknek Kapocsi István[t] és Sánta Jánost, és pedig ugy hogy a búzát, rozst. 10. tízedén és az árpát és zabot. 9. kilenczedén 3. három fele a béres harmadik részes, a rozsért búzát adok a zabért árpát adok. a zabot el nem csapjuk, és rész szalma a buza szalmából a tizedik egy vontato szalma konvenczio szalma és a konvencio egy hétre fél véka búza 1 egy kilo szalonna 3 xr [krajcár] só és főzelék helyett végezetig egy véka buza, tartoznak minden féle munkáját hüen elvégezni a hogy azt én kivánom polyva takarásig."

Idős Nagy Pál gazdatisztként néhány évet töltött Kovács József vásárhelyi földbirtokos délvidéki birtokán. A gazdasági naplójában külön gépelt lapon megőrizte az egyik aratási szerződését, amely valószínűleg a nagybirtokos jogásza által fogalmazott sablon szerint készült, és a *földbirtokos arisztokrácia* ridegségét, kíméletlenségét, bizalmatlanságát híven tükrözi.

„Aratási Szerződés

Mely alol irottak egy részről Tek[intetes] Kovács József Ur Papír pusztai föld birtokos, más részről alol irott Crna-Barai és Józóvai lakosok mint fólyó évi aratok kőzőtt kővetkezőkép kőtetett.

1.[ször] Te[kintetes] Kovács József Ur kiadja és alol irott aratok el válalják a Papír-pusztai őszi és tavaszi vetéseket aratásra és asztagba rakásra.

2.[szór] Mi alol irt aratok kőtelezük magunkat, az első felszólításra 28. kaszás és úgyan anyi 16 éves kórt meghaladó múnkaképes marokverőkkel azonal előjőnni, és ***bandákba*** *sórakozva, az aratást megkezdeni, a melyet a vasárnap kivételével szünet nélkül folytatni kell; az aratott gabonát kaparékkal együtt kévébe kőtni, és meghatározott kéve szám szerint keresztbe rakni, a talot tisztán felgerebjélni, és a talon szél zivatar által megrongált kereszteket, vagy asztagokat a bevégezésig megigazitani kötelesek.*

3[szór] Mi alolirott részesek kőtelezük magúnkat az aratást a rendes időbe elvégezni, mit ha nem telyesitenénk megengedjük és jogot adunk a túlajdonosnak terhűnkre embereket fogadhasson és a többletet a mienkből szolgáltassa ki.

4[szer]. Az aratási múnkáért $^{1}/_{13}$ részt az az tizenhárombol egygyet, a tulajdonos kifogja adni és aratás idejére egyszer s minden kórra kap minden kaszás marokverővel együtt élelmezésre 3 véka búzát 3 kilo szalonát és egy fórintot sóra és főzelékre, oly megjegyzéssel hogy ezen kiszabott eleségen tartoznak felaratni és asztagba hórdani.

5[ször] A bevégzett aratás után a túlajdonos megkezdeti a gabona hordást a saját jószágán, óly módon hogy minden banda együttesen dolgozik több vagy kevesebbet aratot, és meghatározott módon ki fogástalan állású asztagot rakni tartoznak, az aratórészt utolagosan, a Cernaboraiaknak a talobúl Cernaborára a tulajdonos elszálítatja, a Józovaiaknak pedig egy helyre őszsze hordatja, nyomtatására lovat ád de annak a polyváját kazalba rakva a tulajdonosnak ott hagyni tartoznak, és akkor a tiszta szemet Jásszovára a tulajdonos el szállitja.

6[szor] Makacsság szófogadatlanság és gorombaságért vagy ha valamelyik arato csalásba vagy lopásba éretnék, azt a birtokos gazdálkodoja rögtön el távolithatja a nélkül; hogy annak ez ideit tett múnkájáért, jóga volna bért vagy részt követelni.

7[szer] Mindkét fél kötelezi magát ezen szerződés minden póntja megtartására, és mi alol írótt aratok, felelösek vagyunk egy mindnyájáért és mindnyája egyért, jót állva minden kárért vagy lopásért mit a birtokosnak késedelmünk vagy hanyagságúnk által ókoznának; és e szerződésböl eredö peres kérdéseknél alávetjük magunkat a magyar Kir[ályi] járás bíroság által szóbeli per útján hozando sommás itéletnek. – Jelen szerződés két egyenlő példányba elkészülvén az eredeti példány a birtokosnak, hitelesitett másolata pedig az aratoknak kiadatott.

Kelt Papír pusztán 1892 év Június hó
a birtokos részéről Nagy Pál gazdálkodó
Előttünk.”

(Az eredeti példányon itt az aláírások következtek.)

*

Végezetül Marton Pál naplójából idézünk:

„1909. Kiss Győrgyőt megfogattam honaposnak 30. korona szolgálat kezdődött. Október 4. foglalo 1. korona."

„A marok verőtt megfogattam 1910. Junius ho 30. kéve bekőtésig 31. korona foglaló. 5."

„Tőrők Imrét megfogattam honaposnak 1911. Márczius ho 20. án honaponkint a bér 32. korona."

„Toth Sándort megfogattam 1939. Márczius ho 28 ikán honaposnak a bére 40. Pengő."

GAZDASÁGI MUNKÁK

Hódmezővásárhelyen a 18. század második fele óta a *tanyás gazdálkodás* vált meghatározóvá. A termelés szerkezete, az üzemágak viszont koronként változtak. A feudalizmusban a reformkorig a vagyon zöme a lábas jószágokban volt. Már a 18. század végén egyre nagyobb veszteségeket okozott a marhaállományban a *keleti marhavész*[419], de első nagy hulláma 1827-ben az orosz-török háború kapcsán tört hazánkra, és 1842-ig szüntelen szedte áldozatait. Ez a tény, valamint a 19. század elején a napóleoni háború átrendezte az értéknormákat, és a Dél-Tiszántúlon a gabonakonjunktúra közel fél évszázaddal hamarabb jelentkezett, mint az ország más tájain. Nem véletlen, hogy a Puszta elveszítette eredeti jelentőségét. Amikor kiosztották, nagyobb részét föltörték és itt is elindult a szántóföldi termelés. Másfél évtized múlva követte a Nagy Rét tanyásodása.

A tanyás gazdálkodás a szántóföldi termelésen alapult, amelyhez a belterjes állattartás társult. A gazdavagyon áttevődött a földre és tanyára. A *kertgazdaság* Vásárhely határában mindig csak kiegészítő jellegű volt. Koronként föllendül, majd hanyatlott. A feudalizmusban jelentős szőlő- és gyümölcstermelés folyt a határ több pontján lévő *szőlőhegyeken*. A kapitalizmusban ez szétaprózódott a földesúri ültetési tilalom alól felszabaduló tanyatelkek között, majd a 19. század végén újabb lendületet vett a tiszai hullámtereken – különösen Atka és Mártély között –; századunkban az aranyági, pap-erei (a népnyelvben peperei), kishomoki stb. hátságokon.

A különböző üzemágakban folyó termelésről könyveket lehetne írni. Itt, a jelen kötet arányait figyelembe véve, a téma fontosabb részleteit néhány gazda vallomása alapján adatszerűen mutatjuk be.

Földművelés

A vásárhelyi gazdák nagy átlagban a következő módon hasznosították a földjüket. A szántóterület mintegy $^2/_3$ részén búzát termeltek. A jó *sikértartalmú* lisztből készült kenyér a legfőbb népi tápláléknak számított, és a többféle hasznosításra alkalmas szalmája (takarmány, alom, tűzrevaló, kosárfonó- és építőanyag) miatt, a búza volt a fő termény. A 18-19. században igen fontos étkezési termény volt még a köleskása is, bizonyság erre a máig megmaradt, kiterjedten használt Kása családnév. A 19. század közepétől területi nagyságra ezt követte a kukorica, a lucerna, árpa és a takarmányrépa. A zab nem foglalt el jelentősebb

[419] Szenti T.–dr. Bicsérdy Gy.– dr. Facsar I. 1986.

területeket, elsősorban a lótenyésztők vetették, mert vidékünkön emberi fogyasztásra igen ritkán használták. A szalmáját tetőfedésnél alkalmazták. (A **zsupszalmából,** illetve a réti szénából rakták vidékünkön a **bogárhátú**, **gazfedelű** épületek tetejét.) A kukoricában köztes növényként különféle tököt, borsót és babot is termeltek. A kalászosok és a kapások vetésterületét egy-két évente váltogatták.

A föld megmunkálása a termés betakarítása után, a *tarlóhántással* már a nyár vége felé megkezdődött; októbertől, november közepéig pedig a mélyszántás, és vetés időszakát jelentette. Ez a munka a tavaszi szántással, vetéssel folytatódott. Vásárhelyen olyan növénytermesztés, amely palántaneveléssel és ültetéssel vette kezdetét, szántóföldi méretekben nem folyt, legföljebb egyes házi kertekben, saját szükségletre termeltek. (A palántás kertészkedés a feudalizmusban földesúri művelési ág volt, és a tanyás gazdálkodás később sem vette át.) Tavasszal az első jelentősebb földmunka a kapálással folytatódott.

Kapálás

Csorcsán Szűcs Imre így emlékezett:

*„A kukoricát kétször kapáltuk: májusban és júniusban. Tavasszal a nagyobb munka ezzel vötte kezdetit. Kapáltuk még a krumplit, répát, veteményt is, de az igazi munkát a kokorica gyomtalanítása majd az **ëgyelése**, **fattyazása**, ritkítása jelentötte."*

Aratás, behordás, cséplés

A gazdasági munkák közül az aratás és behordás vagy **hordás** a legnehezebb, illetve a legértékesebb parasztmunkák közé tartozott. Ezekről Kérdő Szűcs Ernő így beszélt:

*„Hajnaltul késő délutánig kaszáltunk, de este még össze köllött a tarlót gereblyézni. Ebbül lött a **palászta**. Éjszaka 11 óra körül feküdtönk lë, 1 órakor mán kelni köllött, hogy a szomszéd mög në lássa a **högyölést***, mert ezt csak a lusta, rossz gazda végezte nappal, amikor a söm kipörgött. Högyölés alatt azt értöttük, hogy a **vontatót** – manapság inkább boglyának nevezik – villahögyön köllött högyösre összerakni, hogy a vihar szét në hordja, és a teteje be në ázzon."*

Ifjú Tóbiás Ernő a Hódmezővásárhely–téglási határban, gyermekkorában, a gazdálkodó apai nagyanyja, Tatár Kiss Rozália tanyáján átélt események alapján 2003. augusztusában kb. 50 év távlatából visszatekintve beszélte el a következőket:

*„Amikor elgyün az aratás ideje, ami általában mindig az őszi árpa aratásával szokott kezdődni, az aratásra az előkészület annyi, hogy a parasztembör a fészerbül elővöszi a kaszát és röndbetöszi. Mögnézi, hogy a kaszának a **kacsai** vagyis a **fogantyúi** röndbe vannak-ë, a **takaró** stabil, és mögfelelő nagyságú-ë az aratandó gabona nagyságához képest. A takaró ëgy vessző, amely madzaggal van lëkötve a kaszanyél elejihön, ez tereli rá a gabonát a **röndre**, vagy a **rávágásnál** az **álló gabona falára**.*

*Kikalapálja a kasza élit. Ehhön köll az **üllő** és az erre a célra készített, külön eljárással készült, kemény élű **kaszakalapács**. Előkészíti a **nagygereblyét**, amit máskülönben ëgyes helyekön **hegedűnek** is hívnak, mert húzni köll.*

Elérközvén az aratás napja, hajnalban kimönnek, és az őszi árpa aratásával kezdik. Mögállnak az aratásra váró tábla szélin, oszt az első kaszás, vagy a ***bandagazda*** *kalaplëvéve, rövid imával kéri a sikerös aratás véghön vitelit, és »Jézus, segíts!« szavakkal vágja bele a gabonába az első kaszavágást.*

Az aratásnak kétféle módja van. Az ëgyik – mint mondtam – a rávágás, amikor az álló gabona falára vágják rá az aratandó kalászost, a másik mód a röndre vágás, amikor is a gabonát szépen, hosszú röndre vágja, és a lëvágott tarlóra teríti rá.

Általában, a terület nagyságához mérten, két, három, négy kaszás aratott, és ugyanannyi ***marokszödő*** *mönt utána. Röndrevágásnál nem köllött* ***marokverő****, még a rávágásnál föltétlen szükségös volt.*

Az őszi árpa aratása röndrevágással történt, mert az őszi árpát nem kötötték kévébe, hanem a lëvágott röndöt ***fölcsirkézték****, általában favillával, majd vontatóba rakták. A fölcsirkézés az, amikor a röndöt összeszödték kévébe, de nem kötötték be.*

Az őszi árpa lëvágása után kezdődött az őszi búza aratása. A búzaaratásnál is kétféle módszert alkalmaztak: a röndrevágást és a rávágást. A röndrevágásnál nem volt szükségös, főleg a kis gazdaságokban a marokverő, hanem a kaszások, mikor négy röndöt lëvágtak, utána fölcsirkézték, majd bekötötték. A kötésnél az embörök ëgy jó maréknyi lëvágott kalászost kézbevöttek, ezt mögfelezve tüvivel jó keményen összenyomták, majd mögcsavarták, és így készítöttek kötelet, amivel a ***gazt****, vagyis a lëvágott gabonát bekötötték, vigyázva arra, hogy az így kialakított szalmakötél két végin lévő kalászokat löhetőleg në sértse, hogy az éltető mag ki në pörögjön.*

A rávágásnál a marokszödő úgynevezött ***kukával*** *közvetlen a kaszás után szödte lë kévébe a gabonafalra rávágott kalászost. A kuka durván V alakú kézi faszërszám, ami a marokszödőnek a fölemelő eszköze volt. A marokszödő sok helyön a fölszödött kévét a fűbül font, előre gyártott kötéllel rögtön bekötötte.*

A bekötött kévéket ***estendőre válva****, a napi aratás befejezése előtt a kévéket kijelölt* ***sorokba****, ún.* ***halhékba*** *rakták, majd a halhékbul rakták össze a* ***körösztöket****. A halhé a kijelölt körösztsorok vonalába, két sorba összehordott, tüvükkel a köröszt felé néző kévék voltak, általában 2-3 kéve magasságában, majd két embör innen rakta mög a körösztöket.*

A körösztök általában 18 kévébül álltak, és a köröszt úgy volt kezdve, ahogy mondták, hogy a legalsó kéve volt a ***papné****. Ennek a kévének a kalászát visszahajtották, hogy në érjön a fődre, esetlegös eső után në tudjon kicsírázni. Az arató ezzel is kímélte az éltető magot. A kévéket köröszt alakba rakva, záróként fölkerült a tetejibe középre az ún.* ***pap kéve****, amivel lë lött kötve az egész köröszt, hogy a szél në tudja mögbolygatni.*

A körösztök mögrakása után a tarló föl lött gereblyézve, hogy a közben elmaradott szalma és a rajta lévő szöm në vesszön el, és az úgynevezött ***kaparék*** *is kévébe kötve a körösztök tüvibe be lött állítva.*

A búza aratásának befejezése után következött a tavaszi árpa, a zab aratása, ami hasonlóképpen történt, mint az őszi árpa aratása, röndrevágással és ***vontatózással****.*

Az aratás befejezése után, a cséplés mögkezdése előtt kezdődik a ***rakodás****. Ilyenkor a gazda kijelöli a* ***szérűt****, vagy* ***szűrűt****, ahova kerül az* ***asztag****, majd cséplés után a szalma-, a polyva- és a törekkazal. A rakodás azzal kezdődik, hogy a körösztöket kévénként kocsira rakják –* ***lőcsös parasztkocsira*** *–, és beviszik a szérűn kijelölt asztag helyire. Ott általában*

ëgy idősebb, hozzáértő embör volt az asztagrakó, akinek segítsége ëgy vagy két ***kéveforgató embör*** *volt.*

Az asztag helyinek elkészítése és nagysága függött a lëaratott búza mennyiségitül. Az asztag helyit föltakarították, és ha füves hely volt, nagyon simára lëkaszálták. Az asztagot lënt igöncsak mind a fődön lévő sort körösztbe rakták, majd a széleit körberakták úgy, hogy a kévéknek a tüvei kifelé, a kalászrész befelé álljon. Az asztag oldalán lévő kévéket mindig úgy köllött rakni, hogy ***kötésbe*** *lögyenek, hogy ëgy esetlegös vihar në tudja kikezdeni. Az oldalát függőlegösen rakták kb. 4-5 méter magasságig, majd onnan kezdődött az úgynevezött* ***hajazás****, mikor is a kévéket mindig összébb-összébb rakták, mint a ház tetejit, és a legfölső sor függőlegösen kalásszal lëfelé álló kévékbül állt, és mikor kétoldalt összeért a hajazás, mint a ház teteje, ott az utolsó kétoldali kévét, amelyek tüveikkel értek össze, a csúcson összekötötték. Így kapott az asztag ëgy olyan »tetőt«, amirül a víz lëpörgött.*

Az árpát és a zabot, ami vontatóba volt rakva, úgynevezött ***bolondkocsival***[420] *hordták be úgy, hogy az asztag, mög a vontatók közé a csëplőgép be tudjon állni. Sokszor előfordult az is, hogy a vontatókat ëgyenösen a csëplőgép mellé hordták csëplés közben, de ilyenkor a szomszédok is segítöttek a behordásnál.*

Amikor a csëplőgép elindult, nagyjábul ki löhetött számolni, hogy mikor ér a tanyához. A szomszédok sok helyön mögbeszélték, ki mit főz a csëplőmunkásoknak, ami ***kiadós önnivaló*** *volt, mert a csëplés igön kemény munka. Gyakorlatilag ezzel fölkészültek a csëplésre.*

Amikor a csëplés mögkezdődött[421]*, akkor vagy a gazdának volt annyi zsákja, úgy 20-30 darab, vagy a csëplőgépnek volt annyi tartalék zsákja, amivel a csëplőgéprül a szömet lë tudták ereszteni. A csëplés közben általában 5 mázsánként a géptül el lött víve a szöm, és* ***hombárba*** *vagy padlásra, előre elkészített, kitakarított helyre ki lött öntve. A hombár gabona tárolására fábul készült, vagy tapasztott vessző oldalú épitmény, ami* ***fakkokra***[422] *volt osztva, hogy a különböző gabonákat is ëgy helyön, szárazon löhessön tárolni. A hombár alja nem a földre volt téve, hanem mög volt emelve kb. ëgy méter magasságra, és alatta disznó-, vagy tyúkól volt kialakítva.*

A csëplés után a parasztembörnek következött a szalmakazlak, mög török- és polyvakazlak röndbetétele, vagyis az úgynevezött ***högyözése*** *és lëkötése, ami szalmábul font kötéllel történt. A törekkazlat mög úgy köllött téliesíteni, hogy* ***szalmacsóvával*** körül köllött teljes magasságba dugdosni. A szalmacsóva ëgy marék szalma volt.

---

[420] Első levéltári említései a reformkorhoz kötődnek. Vidékünkön ettől kezdve terjedt el, mint a behordás járműve. Bővebb ismertetését lásd: Nagy Gy. 1963. 62-63. és a XIV. táblakép. Herczeg M. 1983. 245-271. és a 42. kép. Tárkány Sz. I. 2003. 297-299. és az 1. ábra, a bolondkocsi méretarányos rajzával.

[421] A géppel cséplés nem tartozott a gazdamunkák közé. Ezt szerződéses mezei munkások végezték, akik a gép tulajdonosának irányítása alá tartoztak. A gép előtt a cséplést nyomtatással végezték. Ezt a gazda és családja, illetve béresei együtt végezték, a nyomtatandó gabona mennyiségétől függően. A 20. században ez a szemnyerési módszer már teljesen visszaszorult. A Pusztán, egy-két elmaradottabb helyen alkalmazták. Erről Nagy Gyula 1963-ban mindent megírt, amit tudni lehet (49-92.) és rajzokkal mutatta be (IX-XII. tábla), ezért itt fölösleges lett volna megismételni. Nálunk a *cséphadaróval* való *szemkiverés* módja régen kiveszett, ha egyáltalán alkalmazták.

[422] Más esetben *fiókoknak* nevezték.

Kerekes paraszti járművek

A behordásnál **láncos vontatást**, kocsit és bolondkocsit egyaránt használtak. Minderről így emlékezett vissza Kérdő Szűcs Ernő:

*„A nagy vontatókat hosszú lánccal körülkerítötték. A vontató előbb a lëvágott, összegyűjtött és csépöletlen gabonát jelentötte, majd az összerakott szalmáját. A lánc végibe ökröt fogtak, vagy két-három lovat, mert a tarlón nehéz volt húzatni. Ha lovakkal húzatták a vontatót, az állatokat **körösztös** vagy **kisafa** elé kötötték. A **kettős körösztös** két kisafát jelentött, amelyek két lónak köllött húzni. A gazda hátul, a vontató mögött állt. Rudat dugott a vontató alá, oszt a rakomány ezön csúszott előre."*

Ez a kezdetleges és nehézkes szállítási mód már a 18. században ismeretes volt, és amíg a vásárhelyi tanyavilágban sok helyütt tartottak ökröt, vagyis az első világháború végéig, addig alkalmazták a lánccal vontatást. Ugyanakkor vele párhuzamosan terjedt a bolondkocsi használata. Ez a hátul egymástól távoli két kerékre, elől pedig közel álló kerekekre, háromszögben fölrakott, rudakból álló *behordási jármű*, amely könnyítette a szállítást. kérdő Szűcs Ernő így magyarázott a kerekes paraszti járművekről:

*„A vontatólánc ma is mögvan a padláson, amit őseim mög még én is használtam, de a betakarításnál utóbb mán csak a bolondkocsi járta. Használtuk még a **szekeret** is, amely kimondottan szállító eszköz volt, és elébe ökröt fogtak. Hosszabb volt, mint a **parasztkocsi**, amelyen mán utaztunk is. A kocsi elé mindég lovat fogtunk. A gazdák 1912-ben kezdtek rugós, **féderöskocsit** használni. Ezt hítták még **csézának** is, de **parádésnak** nem. A gazdák piaci napon mög templomozni gyüttek vele haza, mert nem rázott úgy, mint a parasztkocsi, és a tojás nem tört rajta össze. A két világháború között elterjedt.*

*A legtöbb tanyán **szánkó** is volt. Ha töhették, kettőt tartottak. Ëgyike utazó volt, a másika gazdasági. Ezzel szárat hordtak, dudvát vittek.*

***Tajicska** is kettő volt. Az ëgyik **ládás**, a másik **saroglyás**. A ládással a tehenektül dudváztak, a saroglyással a lovak alul. A tajicskákat nagyon régtül ösmerték. Itt kanyarodok vissza a betakarításhon. Amikor a gabonát elcsépöltük, a zsákot nemcsak a vállukon vitték, de utóbb mán tajicskában is tolták."*

Csorcsán Szűcs Mihály gazda összefoglalta a különböző boglyaféléket:

*„Ëgy **gabonakörösztöt** 18-22 kévébül raktunk össze. Ëgy vontatóba 24 körösztöt raktunk. Ëgy hold földrül 5-6 vontató telt ki, köröszt ennek a 4–5-szöröse. Ëgy vontatót ögyébként 52 vélla lëvágott gabona tött ki.*

Cséplésnél előbb vontatót raktunk, szénahordsákor mög boglyát. 3-5 vontatóbul löt ëgy boglya. Kukoricaszárnál mög 32 szálbul kötöttünk ëgy kévét.

Ëgy vontató gabonábul 4 véka szöm gyütt ki, ami mögfelel 100 kilónak. 4 véka gabona volt ëgy köböl, vagyis ëgy mázsa. Asztagot a kévés gabonábul, vontatót a kötetlen, szálas gabonábul raktak.

Húsz vontató szalmáját rakták ëgy ölbe. A kazal olyan hosszú vót, hogy az egész termés szalmája belefért. Mindég csak ëgy kazlat készítöttünk, de külön volt a búza-, árpa-, zabszalma és a törekös kazal rakva.

*A nyomtatásnál, majd a cséplésnél az előtte lévő este a tarlóbul behúzattuk a szűrűre a gabonát, hogy a nyomtatásnál az **ágyáshon***, cséplésnél a géphön közelebb lögyön."*

Kérdő Szűcs Ernő a **cséplést** beszélte el:

*„A gabonát régön zsák nékül, ömlesztve, csak a nyomtatás helyirül a hombárig szállították, de a **lőcsös kocsiba*** előbb ponyvát terítöttek. Az útra ëgy szömnek së volt szabad hullani. Jelzöm, nemcsak a gazdasági kár miatt vigyáztunk így rá, hanem azért is, mert a búzának tisztölet járt ki: a sok munkát mög a könyeret láttuk benne!*

Ha cséplés alatt rossz idő volt, vagyis úgy szakadt az eső, hogy nem löhetött csépölni, a vásárhelyi munkásokat hazahoztuk, de a vidékieket ötetni köllött. Volt olyan tanya, ahun három napig is munka nékül ötették őket. A cséplőmunkások kikötötték, hogy

»– De në akarmit adjanak nekünk!«

Ezt az íratlan törvényt nem is szegte mög ëgyetlen gazda së.”

(Ez nem volt véletlen, hiszen a napi 14-16 órás nehéz munkát nem lehetett például kalóriaszegény parajfőzeléken végezni.)

Trágyahordás

Csorcsán Szűcs Imre vallomása:

„Az istállót mindönnap tisztítottuk. A tanyatelkön volt ëgy nagy trágyagödör az istálló mögött, oszt ide tajicskáztuk a trágyát. Ott érlelődött. Cséplés után, augusztus végin, szeptember elejin, amikor jobban volt ëgy kis ráérő időnk, a gödörbül kihordtuk a trágyát a fődre. Lovas kocsival vittük.

*Kiérve a fődre, lëvöttük a saroglyát és hátulrul, mög sokszor elülrül is **kaparó-vëllával*** csomókba lëhúztuk. A kocsi trágyát 4 csomóba. Ëgy-ëgy csomó úgy 2 méterre vót ëgymástul. Amikor ezzel mögvótunk, utána elterítöttük. Ha ketten vótunk, az ëgyik ki-csomózta, a másik mög terítötte. Ezután legföljebb ëgy-két napig szikkadt, majd következött a szántás. Igyeköztünk minél hamarabb a fődbe forgatni a ganét.”*

Szántás

„Betakarítás után a tallót 4 vagy 5 ujjnyi mélyen fölszántottuk – kezdte a vissza-emlékezést Angyal Ferenc gazda. – Ez a munka az idegön magvaktul mögtisztította a fődet.

*A **tarlóhántás** után gyütt az **ugarolás**. Ez 12 colos*[423]*, vagyis 1 sukk*[424] *mélyen föl-forgatta a talajt, ezért **mélyszántásnak** is nevezték. Ezt ősszel végeztük el, amikor a földrül mindönt betakarítottunk, szárat lëvágtunk, csutkatüvet kivertünk.*

*Tavasszal volt a harmadik, a **»mag alá« szántás**, az újabb ugarolás. Ebbe vetöttük el a kukoricát.*

*Régön 1-2 ökörrel szántottunk, a töhetős gazdák 4-6 ökröt is fogtak az eke elé, így gyorsabban haladtak. Uttóbb mán csak a ló maradt. Faekét mán nem használtunk. A **fagerendölyös***[425] ***Vidacs-ekét** még ösmertem, de mink mán **vastaligás***[426] *ekével szántot-tunk.”*

[423] Col = régi hosszmérték = 1 col = 1 hüvelyk = 25 mm.
[424] Sukk = régi hosszmérték = a két ököl és az egymás felé fordított, kinyújtott két hüvelykujj együttes hossza.
[425] Fagerendelyes = fából készült az *eketalyiga*.
[426] Vastaligás = az eketalyiga is vasból készült.

A vásárhelyi parasztok gazdálkodásának lényegét két idős gazda így foglalta össze:

„A Szűcsök őse azt tanította a fijaival, hogy »–Në vödd észre, gyerököm, ha rossz termést kaptál, de azt së, ha jobbat kapsz is.« Vagyis, lögyön mindég tartalékunk” – így beszélt Csorcsán Szűcs Imre a szüntelen résen lévő takarékoskodásról.

„Öregapám 1920-ban, 85 éves korában, érelmeszesödésben halt mög. Sohasë koplalt, másokhon së volt fukar, mégis mindég tudott annyit tartalékolni, hogy még Kokron Józsefnek is ő hitelözött 200 forintot, amennyi hiányzott neki, hogy a kötszövő üzemit beindítsa – emlékezett Kérdő Szűcs Ernő, majd így folytatta: *– De nem annyira a takarékossága volt a lényegös, hanem az, hogy a pénzit a gazdálkodás mögújítására költötte. Ő vásárolta a legelső vetőgépet Vásárhelyön a múlt [a 19.] században. Még az uradalom is kölcsönvötte kipróbálni. Rádió, bicikli az elsők közt volt a mi tanyánkban.”*

Állattartás

A földbirtok egy kisebb része legeltetésre alkalmas, föltöretlen *ősgyöpet*, ahogy a gazdák hívták egyszerűen: **gyöpöt** foglalt magában. Ennek kisebb-nagyobb részét használták, és ha az időjárás kedvező volt, **rétiszénát** gyűjtöttek róla. A gyep általában szorosan hozzátartozott a tanyatelekhez, és az épületek környékén helyezkedett el. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy tanyát a rosszabb minőségű földekre építettek, másrészt azért, hogy a kipányvázott, itt tartott állatokat könnyebben elérjék, illetve szemmel tarthassák. Más volt a helyzet a szikes, vízjárásos földek esetében. Ilyen helyen a tanyáktól távol is gyöp húzódott, és nagyobb lehetőséget kínált az állattartásra. (Ez főleg a réti, pusztai tanyák esetében volt így, illetve a mélyfekvésű, zsombékos, vízjárásos területeken.)

Csorcsán Szűcs Imre így foglalta össze a középparaszti alsó rétegbe tartozó gazdák főbb állattartási szokásait, a saját gazdaságuk példája alapján:

„Nálunk összesen 2 fërtály, de négy tagbul álló földön 4 tanyája volt az apámnak, vagyis mindön különálló darabra építött. Ëgy tanya volt Farki-rétön, ahun Sándor bátyám lakott, 3 pedig a Vöröskutas-dűlőben. Közülük az ëgyik közel épült a ***körtőtéshön***[427]*, ezt Mihály bátyám kapta. A mienk jóval kijjebb Szőrháton. A közelünkben volt a negyedik tanya feles tanyással, az anyám örökségibül, amelyet Pinkó Tóth nagyszüleim hagytak ránk.*

Apám idejiben még mind a 4 tanya ëgy gazdaság vót az apám birtokában. A jószágot is mögosztva tartottuk bennük. Összevetve, 3-4 igáslovat tartottunk. Ezöktül évente 2-3 csikó is fölnevelődött. Marha is volt 4-5 darab, ebbül 2-3 volt a tejelő, a többi növendék volt vagy ***szárazon állt****.*

Az ëgyik tanyánkban volt 10-12 birka is. Kecske mán csak 1952-ben került a sóshalmi cseretanyámba, amikor sömmi más jószágom nem maradt. Disznót is neveltünk. Tartottunk 4 anyakocát és annak a szaporulatát, évente úgy 20 malacot.

[427] Körtöltés = árvíz ellen a város szegélyén épített magas földtöltés volt, amely körbevette a várost. Már a 18. században is építették. (Ezt őrzi máig az Oldalkosár utca neve, ahová teherhordó állatok hátára erősített *oldalkosarakkal* szállították a földet; vagy egy másik elképzelés szerint, a Hód-tó oldalát vesszőből kosárfonással bélelték a hullámverés ellen. Szerintünk mindkettő igaz volt.) A 19. századi szegedi nagy árvíz után Vásárhely körül a gátakat többé-kevésbé egybefüggő körtöltéssé építették ki, amelyből kb. 3 kilométer hosszan a Szeged felé eső részét kitéglázták.

A tyúkot nem is számoltuk. Mindég volt 70-80 darab. Az biztos, hogy hetente 500 tojást vittünk a piacra eladni. Pulykát 30-50 darabot is tartottunk, ludat 30-40-et, amikor kacsánk volt 30-40 volt az is, galamb pedig 40-50 pár."

Lábas jószágok

A gazda bár időnként több pénzt keresett a marhatartással, különösen, ha bikát is hizlalt és tejtermékeket állított elő, legkedvesebb jószága mégis a ló volt. Hűséges társává vált. Nem egyszer szoros érzelmi kapcsolat alakult ki az állat és az ember között. A ló minden fontosabb mezőgazdasági munkában segített neki: húzta az igát, dolgozott, vele végezte a szállítást és a közlekedést. A kiöregedett lovat és a csikót eladta: vágásra került vagy továbbtartásra; tenyésztésre, illetve remonda lóként a katonasághoz.

Vásárhelyen nagyon sok gazda lótenyésztésre szakosodott és kiváló eredményt ért el. A 19. század végi millenniumi kiállítást követően már gyakran szerepeltek a különböző mezőgazdasági seregszemléken, bemutatásokon, kiállításokon és okleveleket, serlegeket nyertek. Ilyen tenyésztő mintagazda volt többek között Széll Sándor a mártélyi határban, akinek az istállójából a pesti ügetőre még versenylovakat is vittek. A nép a kiváló lótenyésztő gazdákat ragadványnévvel különböztette meg: ők lettek a „Jólovú"-ak. Ilyen volt még vallomástevőnk: Tárkány Szűcs Sándor, vagy a messzebb múltból Jólovú Marton, illetve Jólovú Kristó gazda is.

Ballagi Aladár így jellemezte a vásárhelyi gazda lótartását:

„Különös gondot fordítanak a lónevelésre. Csekonits ezredes még 1793-ban arról tudósítá a vásárhelyieket, hogy országszerte legszebb remonda lovakat adván, már csak ezért is királyi megkülönböztetésre tarthatnak számot. Később lovaikat akként nemesítették, hogy a mezőhegyesi ménesből a város 120 kanczát, ugyanannyi remonda-lóért szerezvén, azokat Tót-Komlós alatt, a Száraz-ér által elkeritett hajlási pusztán mezőhegyesi mén-lovakkal látta el. A lakosság, ily módon nemesitett ménesükből 14 ménesük nemesitésére átlag két-két, összesen 28 mén lovat adtak ki.

Lovaik jó karban tartására is nagy gondot forditanak, úgy hogy nem hiába mondja a makai ember: k i m é l i, m i n t v á s á r h e l y i e m b e r a l o v á t. Csinján bánnak az ostorral, s a szekeret fölöttébb nem rakják meg. Kiméletes gondoskodásuk magyarázza meg, hogy nemes lovaikért külföldi vevők is betekintenek ide már néha, s jó árt is adnak."[428]

Amikor a hagyományos paraszti lótartást erőszakosan megszüntették, ezzel a tanyai gazda életmódját gyökeresen megváltoztatták, és fokozták a tanyavilág pusztulását, mert ló nélkül tehetetlenné vált az ember: sem közlekedni, sem munkát végezni nem tudott. Birtokát elhagyva, faluba, városba költözött.

Az egyes állatfajták paraszti tartásáról Csorcsán Szűcs Imre beszélt:

A ló

„A napot hajnalban a jószágötetéssel kezdtük. Először a lovakhon möntünk. Kitrágyáztunk, kefével, vakaróval, szalmacsutakkal alaposan átdörzsöltük a szőrit és mögötettük. Utána kivezettük a kúthon és a vályúbul frissen húzott vízbül mögitattuk. Rossz időben

[428] Ballagi A. 1890. 107-108.

vödörben vittük be neki a vizet az istállóba, hogy kíméljük. Önni kaptak délben is és este a ***végződés*** *után.*

A kanca ***födöztetésire*** *március környékin került sor. A ló nagyon kényös állat, nem mindön csődört* ***vött föl****, volt olyan, hogy másik ményt köllött neki keresni. A kanca ellése is tél utoljára, kora tavaszra esött. Ha észrevöttük, segítöttünk az ellésnél, de mink nem lestük. Volt olyan gazda, aki ott aludt az istállóban, úgy várta a* ***csikózást****. Nálunk röndre úgy vót, hogy röggelre mán ott feküdt a kiscsikó az anyja mellett.*

Mink a csikót 2 éves kora után fogtuk be tanítani. Némelyik igön rakoncátlan volt, nehezen tűrte a szërszámot, bizony néha még az ekével is elszaladt. Rohant a kimerülésig, oszt a másik határbul hoztuk vissza.

A lovat szömlére köllött vinni és az I. osztályú, kiváló ëgyedök nyakába ***koronás billogot*** *sütöttek. Nálunk a ló 20 éves koráig szolgált, azután eladtuk. Volt, aki még pár évig használta, vagy ëgyenösen vágásra adtuk el."*

A marha

„Röggel, tágyahordás után, a lovak ellátását követően, a marhának dtunk önni. Télön csak kétször kaptak: röggel 5-6 óra körül, mög délután 4-5 körül. Mire ilyenkor itattuk űket, mán lámpafénynél végződtünk, mert öreg este vót. Nyáron a tehén sokat legelt.

Fejés előtt mindég lëcsutakoltuk űket. Röggel mög este volt a fejés. Ilyenkor vasvödörben vizet vittünk és ronggyal tisztára mostuk a tőgyit, majd száraz ruhával mögtürültük, hogy a lé në csöpögjön a fejőbe.

A marhák ***folyatása*** *nincs évszakhon kötve. Amikor a bornyút fölnevelte, oszt elapadt a teje, ugrálni kezdte a másik tehenet, még az embört is majd földűtötte. Ekkor elvittük a bikához.*

A marha ellésinél mindég segítöttünk, bár velük is jártunk úgy, hogy mire észrevöttük, mán ***mögborjadzott****. Elléskor, amikor mán kint vót, mögfogtuk a bornyú két lábát, oszt húztuk kifelé. Elválasztás után, ha a tehénnek jó legelője volt, naponta 10 litert is fejtünk tűle. Többre nem is töreködtünk. A marha 10-12 évig szolgált, utána vágóra került. Mink igába sohasë fogtuk. Errefelé az csak szükségbül fordult elő."*

A sertés

„A disznóknál csak az ólat köllött röndszörösen pucolni. Tavasztul őszig a gödörbe fürödtek, oszt olyan sárosak vótak, hogy csak a szömük látszott ki, ahogy pislogtak. Ha dúrni kezdtek, azonnal drótot húztunk az orrukba, mert képesök löttek vóna még az ólat is szétszödni. A drótozást magunk végeztük. A metsző fogát is vót, aki születése után mindjárt elcsípte, hogy në rágja szét az akolddëszkát. A disznó ölég ronda férög, képes ëgymás farkát is lërágni, ha mög véletlenül tyúk repült az ólba, mire észrevötte az embör, biztosan széttípték, vagy mán mög is ötték.

A disznók este mög röggel kaptak önni, de nyáron, ha kijártak a legelőre, naponta ëgyször adtunk nekik moslékot. A disznó is mindön időszakban képes vót ***búgni****. 3 hónap, 3 hét és 3 nap a vemhösségük. A fiadzásnál nem segítöttünk, mert a koca idegös vót, ha körülötte álltunk és összenyomhatta a malacait.*

Az anyakocsa ëgy évben kétször fiadzott. Az anyát 5-6 évig használtuk, utána eladtuk, mert az ilyen öregnek mán kemény vót a húsa. A legízletösebb mög a fehér mangalica vót. Ezt szerettük a legjobban.

A süldőt szeptember 1-én, Egyed napján fogtuk be hízlalásra. Nem hajtottuk ki többet legelni, hogy keveset mozogjon és napi kétször ötettük. Kukoricát, árpát, darát, tököt és moslékot kapott. Karácsonyra vagy új évre oszt lëvágtuk.

A kant süldő korában kiherülték, még tavasszal, melegödés előtt, hogy a seb el në fertőzzön, be në köpjék a legyek. Mink nem herültünk. Mindön határrészben volt ëgy-két olyan ügyeskezű paraszt, aki jól herült, őt híttuk el."

A gazdák *miskárolást*, azaz petefészekirtást ritkán végeztek, illetve végeztettek. Erre szakosodott miskárolót hívtak, utóbb már állatorvos végezte.

A juh

„A birka a legigénytelenebb állat volt. Egész nyáron legelt, kora tavasszal mán kihajtottuk, ahogy a fű nőni kezdött, attul fogvást oszt késő őszig kint volt. Télön mög benn voltak a színben. A falra rácsot erősítöttünk, mögé pedig szálas takarmányt raktunk. Innen húzták ki maguknak.

Májusban mögfürdettük űket. Apám cementözött gödröt csinált a tanyaudvarban, ebben möghempörgettük, hogy tiszták lögyenek, azután hozzáértő embörrel mögnyírattuk űket.

A birkák ősszel üzeködtek, oszt kora tavasszal ellöttek. Húsvétra mán bárányok voltak. A birka 10 éves koráig volt mög, ha apám közben ki nem selejtözte űket."

A selejtezés alatt azt kell érteni, hogy vagy eladták vágásra, vagy valamelyik rangos családi ünnepre otthon vágták le. Amikor olvasóköri mulatság volt, a tehetősebbek gyakran fölajánlották a lakomához. Ilyenkor *„kivetkőztették a kabatjából"*, vagyis megnyúzták, és az udvaron fölállított szabadtüzű *„bográcsba beledöglött"*.

*

Az eddig elmondottakból is látni lehet, hogy a hagyományos paraszti állattartás során a jószágokkal nem sokat vergődtek. Gyakran legeltették őket és élték a maguk természetes életét. 1979 őszén, a vásárhelyi Pusztán, a fehér-tóparti Mónus János tanyájában még a régimódi **hizlaló gödörre** leltünk. A disznók ebben a tanyaudvarban egész nyáron hosszú láncon kint legeltek a gyöpön. Őszre méter forma mély gödörbe kerültek, ahonnan nem tudtak kiugrani. Mónus gazda az 1970-es évek elején már csak egy hízót nevelt így. A szűk gödörben nem volt hely a mozgásra, éppen csak forgolódni tudtak benne. Itt híztak a levágásukig. Ólat, enyhelyet nem is láttak. Az ember viszonylag keveset irányította az állatok életét, különösen a kisebb testűek esetében.

Az ökörtartás az I. világháború után szinte teljesen megszűnt. A bivaly és a szamár vidékünkön régen is ritkán fordult elő, a kecskét pedig a „szögény embör teheninek" tartották. Mindent lerágott, ha elszabadult. A kártétele miatt a tartásával nem nagyon vergődtek. A tanyához, városi házhoz tartozott még a kutya és a macska. Róluk Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia beszélt:

A kutya

„A legtöbb tanyában, így nálunk Puszta-Feketehalmon is 2 kutya volt: ëgy nagy, hamis, házörző, mögkötve, mög volt ëgy kicsi, ***csettögő***[429]*, mindég szabadon, amelyik csak fogta az idegönyt, de nem marta mög, ez volt a* ***hajtó****, amelyik az elkóborolt jószágot terelte vissza a telekre.*

Apám még kölyökkorukban lëvágta a hajtókutyák farkát, hogy në csapkodjanak vele. Ezökkel löhetött játszani, ugatva szaladtak az embör elé, ha befordultunk a bejáróútra.

A kutyák mindég szabadon párzottak. Éjszaka a ***tanyaőrzőt*** *is elengedtük, oszt ilyenkor a kan a tüzelő szuka után héthatáron körösztül is átmöntek. Évente ëgyször, esetleg kétször fiadzottak, elsősorban tavasszal, május körül. Ilyenkor az anya vad vót, közelibe së möhettünk a kicsiknek, még azok maguktul ki nem másztak az alombul.*

A kutya 5-6 évig volt munkaképes, bár volt olyan, amelyik 15 évig is élt, de ezt kögyelömbül tartották. Csak a kikötött, nagy kutyának volt háza, amit apánk maga csinált lécbül, ládábul vagy vályugbul építötte. A kicsinek nem volt állandó szállása. Télön bebújt a meleg istállóba a jászol alá, hogy a jószágok agyon në tapossák, vagy a szalmakazal aljába fészkelte el magát.

A kutyák akkor öttek, amikor mink, szóval naponta háromszor, mert mögkapták a könyérhajat, csontot, ***ételíziköt****. Mögöttek azok mindönféle maradékot."*

A macska

„A macska igényösebb vót a kosztjára. Amikor fogtuk a fejőt, mán szaladt velünk az istállóba, tudta, hogy az első tejsugarakat a tányérjukba erisztjük. Mindëgyik nagyon szerette a tejet, mög a főtt ételt. Szóval a macskák is háromszor kaptak önni napjában, amikor mink öttünk. Attunk nekik is a maradékbul.

Macskábul 2-3 darabot tartottunk. A lakásban nem tűrtük mög, legföljebb, hidegben a konyhába gyühettek be önni, azután sipirc kifelé! A macskának a kamrában, istállóban, színben vagy a palláson vót a helye, hogy egerésszön, mert ezért tartottuk. Ahun nem volt macska, ott elözönlött mindönt az egér és összefúrkálta a falat.

Volt olyan macskánk, amelyik 8-10 évig is elélt. Gyakran fiadzottak. Ha hamar ráleltünk a fészkire, csak ëgyet hagytunk, a többit elpusztítottuk. Ha mán nagyok vótak, amikor az anyjuk előhozta, fölnevelődtek és a süldőmacskákat elajándékoztuk. A kant gyakran kiherültettük. Szép nagyra mögnyőtt, möghízott, kezes lött, hízelgött, dorombolt, akar a nyöstény."

Szárnyasok

A baromfitartás elsősorban az asszonyok föladata volt, ennek valamennyi munkáját ők végezték vagy irányították. Még a **kerekólakat** is az asszonyok építették. Éppen ez az ősi, K. Csilléry Klára és Vargha László szerint a finnugor eredetű *kontyos pásztorkunyhók*, illetve a önnálló, *boglya alakú gabonásvermek* mintájára készült épületünk jelzi az

[429] Egész nap magas hangon ugatott, csettegett, hajtotta a jószágot, fogta az érkezőt, szüntelenül jelezve, hogy merre jár és milyen fontos a „küldetése".

évezredekre visszavezethető *nemek közötti munkamegosztást*. A kisebb testű szárnyasokat nem is számlálták. A kisebb testű szárnyasokat nem is számlálták. Nem egyszer észrevétlenül, *orozva* keltek ki valamelyik szalmakazal oldalában, és nyárra hozzácsapódtak a többiekhez. Szeremlei szerint a 19. századig még a ludak és kacsák a nádasokban fészkelő vadlibákkal és récékkel is elpárzottak. A baromfiakról Tolnai Lídiát faggattuk:

A tyúkok

„Naponta kétször ötettük: röggel és délután 4 órakor. A tyúkok napközben szabadon voltak a telekben, tanyaudvaron, nem kóboroltak el. Az itatójukban mindég volt víz. Este maguktul elültek az ólba, csak az ajtót köllött rájuk hajtani.

Tavasszal, márciusban ültettünk. Ëgy kotló alá 20-25 darab tojást raktunk. Ebbül a kelesztésbül a jérce mán őszre tojt, de ha a kotlót később ültettük, a jércék csak a következő tavasszal kezdtek tojni. A tojást mindönnap délután összeszödtük. Az állomány ëgyik fele tojt, vagyis 2 naponkint mindëgyik lëtojt. Nekünk naponta 50 darab tojásunk volt.

A tyúkok 3-4 évig éltek, eddig kitojták magukat, azután eladtuk űket. Mink a fiatalabbakat öttük. A csirkét mán 3-4 hónapos korábn löhetött vágni, de akkor volt igazán jó, ha másfél, két kilós vót. Mink ëgy évben 150 tojást keltöttünk. Mindön évben vót orozva kőtt is. Ezöket szerettük, mert nagyon életrevalóak, elevenek vótak."

A **japán tyúk** kis termetével, gyönyörű, színes tollával, és az emberhez szoktatható, kezes voltával, no meg kiváló repülő készségével tért el a házi tyúktól. Könnyen elvadulhatott és elkóborolhatott, ezért az *evező tollait* levágták. Gazdasági haszna eltörpült, alig volt több, mint a galamboké. Elsősorban dísznek tartották. Ültetés nélkül is, orozva szaporodott. Néhány párat hagytak meg, de olykor egész csapat, 10-14 is szaladgált a tanyaudvaron.

A lúd

„Mink mindön évben 80-100 darab libát keltettünk 6 vagy 7 tojóval. A lúd február elejin kezdött tojni, és március elejin mán ültetni löhetött.

A libával sok baj vót, mert messze elkóborolt, mögtanult repülni, legelés közben is állandóan vonul, szóval vigyázni köll rá, mert elszökik és sok kárt csinál a vetésben. Ha nem volt mellé pásztor, be köllött űket zárni, akkor mög nem fejlődtek.

Kicsi korukban, 5-6 hetes korukig, naponta 3-szor kaptak önni, azután mán csak kétször: röggel és délután, de közben sokat köllött legeltetni, mert a liba gyorsan éhözött.

*Az első **tolltípés** a 10-ik héten került sorra, ettül kezdve mindég 6 hétre. 3-4 alkalommal típtük űket. Amikor a liba kinyőtte magát, hízlalni kezdtük. Ez novemberben kezdődött, amikor elvégződtünk odakint a földekön és inkább volt időnk.*

A libát 2-3 feleközetben hízlaltuk. Naponta kétször tömtük: röggel és délután. Kevés vizet kaptak és ekkor mán mindég zárva voltak, hogy në mozogjanak. Kukoricát, árpát kis búzát és sok vágott ződet kaptak. 4 hétig tömtük űket, és 8-11 kilóra is kihíztak, azután eladtuk."

A kacsa

„Mink nem nagyon szerettük a kacsát, tönkretötte az udvart, mindég pocskolt. A tartásához vízre volt szükség, tó vagy csatorna, másként nem élt jól, nem fejlődött. Egész nap a vízön úszkált, ott ***fecsölt****, csak akkor együtt elő, ha ötettük. A kacsatojást tavasszal ültettük. Tyúkkal költettük ki.*

A ruca nagyon szereti a zölddségös darát és a vizet. Őszre fölnő és éppen úgy tömik, mint a libát; és átlagban 3-4 kilós lösz, de némelyik 5 kilóra is möghízhat.

A kacsát éppen úgy típték, akar a libát. Tavaszra mindég 3 tojót és 1 gácsért hagytunk mög magnak."

A pulyka

„A pulykát is március elejin ültettük. 30-40 darabot tojtak, de ëgy kotló alá csak 20-21 tojást raktunk, tyúk alá mög 15-öt. A kispulyka nagyon igényös. Túrós darát szeret sok zöldséggel és 3 hónapos korukig, aratásig ötték, utána mán kijártak legelni.

A pulykára is vigyázni köllött, mert elkóborolt. Jól tudtak repülni, ezért éjszakára a tanya körüli akácbokrokra és a fák ágaira ültek föl.

Naponta kétször kaptak önni: szeletölt répát, darát és kukoricát öttek, mög legeltek. Novemberre fejlődtek ki. 8-12 kilós lött ëgy pár, de a pulykakakas maga is elérhette a 8-10 kilót.

A pulykát csak ëgy évig tartottuk. A legtöbbet karácsnyra eladtuk. Magnak 1 kakast és 3-4 tojót hagytunk mög a következő tavaszra."

A gyöngyös

„Szinte vad madár. Jól szállnak, a tanya körüli fákon szabadon alszanak. Nagyon vigyázni köll rájuk, mert hamar elszöknek, néha úgy elkóborolnak, hogy mög së kerülnek.

Tavasszal ültettük űket és mindég tyúk alá raktuk a tojást, úgy 30 darabot. Ëgy nyáron 40-50 darabot tudtunk belőlük fölnevelni. A gyöngyöscsibék túrós darát kaptak. Őszre kerültek vágóra. Amég kisebbek voltak, naponta háromszor kaptak önni, később kétször, de mellé sokat legeltek.

Gyöngyösbül is csak a magnak valót teleltettük ki, a többit mind eladtuk mög lëvágtuk. Mink is nagyon szerettük, mert finom volt, különösen a levese. Ëgy kakashon 4-5 tyúkot hagytunk a következő tavaszra."

A páva

„Ëgy pár volt az udvarunkban. Csak dísznek tartottuk."

A pávát a dél-tiszántúli paraszt nem státuszszimbólumként tartotta a tanyáján, hanem ékes tollazata miatt szerette. Gyönyörködtek benne, ahogy a kakas szétnyitott farkával és bóbitájával *cifrálkodott*. Gyakran még a kisgazda is nevelt egy párat. Jól repült, vad volt, őrizni kellett. Tojását a pulykatojásokkal együtt keltették. Igen drágán értékesítették.

A vélemények megoszlottak a hangja miatt. Az erős, gyakori nyávogó hang sok embernek sértette a fülét. Ugyanakkor – akár a rómaiak a ludakat, japánok a tücsköt – a pávát is azért tartották, mert *házőrző* volt: korán észrevette a kívülről behatoló idegent, és éles hangjával riasztotta a tanya lakóit.

A galamb

A tanyai galambokról Csorcsán Szűcs Imre beszélt:

„Galambot nem tenyésztöttünk, mégis volt mindég, amennyi köllött. Annyit segítöttünk neki, hogy az istálló eresze alá ládákat kötöttünk, oszt abba fészkeltek. Volt olyan tanya, ahun a tanyaház mögött és a színtető alatt is csináltak nekik fészkelő heyeket. Dúcok is voltak, ëgy-két, néhun 4 lábon álltak, némelyik díszös vót, egész kis házat építöttek nekik. A kutasi úton a Hódi Kenéz tanyában több száz fészkelőodúval asztalos építött ëgy hatalmas, 6 akácoszlopon álló galambházat, a század [a 20. század] elejin.

A galamb tavasztul őszig kijárt a határba szömölni. Legföljebb télön ötettük ëgy kis ***ocsúval****, szömessel, ha azt akartuk, hogy korán fia lögyön. A galambot nem tartottuk számon, csak azt jegyöztük föl, hogy melyik fészökben keltek fiókák, hogy kirepülés előtt kivöhessük űket. Mindön hétre jutott ëgy-két pár fiók a levesbe. A mi galambjaink vadócok voltak mind. Ëgyik-másik gazda tartott nagytestűeket is, utóbb csirkegalambokat, purszlikat neveltek."*

Tolnai Lídia vette át a szót:

„Aki nem nevelt jószágot, az nem is tudja, hogy mennyi öröm van benne. Olyan kedves a tipögő kisliba, vagy a pittyögő csirke. A kismalac szalad az udvaron az embör után, oszt sivalkodik. Ha mögálltam a macska hízelögve a lábamhon dörzsölődött. Még a disznót is mögsirattuk anyámmal, amikor az embörök lëvágták. Mindön jószág hozzánk nyőtt, mindëgyiket külön-külön ösmertük. Jószág nékül olyan lött vóna a tanya, mint a család gyerök nékül."

Kertészkedés

Minden gazda arra törekedett, hogy városon, tanyán egyaránt legyen kertje. Ha módja volt rá, néhány száz négyszögölnyit birtokolt az egykori szőlőhegyek maradványaiból, a tiszai hullámtéren, vagy a tavak és erek, főleg a Hód-tó lecsapolása után kiosztott ún. *tói fődekből*. A háznál lévő kert éppen úgy hármas tagolású volt, akár a tanyai, de természetszerűen jóval kisebb.

Virágoskert

Tolnai Lídia így emlékezett vissza:

„A tanya előtt vagy a tanya véginél, a napos ódalon ízikszárbul vagy akácgallybul elkerítöttünk ëgy darabot. Csak néhány lépés szélös vót és hosszú. Ezt a lányok, asszonyok gondozták. Tavasszal összegereblyéztük rajta a gazt és fölástuk. Csapásokkal elválasztott négyszögletös, háromszög alakú ágyásokat, mög a közepire kereköt csináltunk, és a széleit muskátlival nyári-őszirózsával, mög sarkantyúvirággal ültettük körül. Nálunk nem volt évelő. Általában olyanokat tartottunk, amelyeket tavasszal magrul vetöttünk. Amikor elvirágzottak, összeszödtük a magját, oszt eltöttük a következő évre. Csak a muskátlit vöttük ki és a kamrában fölkötöttük a gërëndára. Ott telelt ki, oszt tavasszal kiültettük.

A mi kertünkben röndszörösen volt esti kisasszony, szalmavirág, zínia, viola, verbéna és jácint. A kert végiben lila mög fehér orgonabokor. A tanyában bent nem volt virágunk. Na, az ablakokban néhány cserép muskátli."

A virágoskertről elmondott kép nem teljes, hiszen nem egy tanyában volt hóvirág, ibolya, nefelejcs, Kossuth-csillag, liliom, nőszirom, pöndölvirág, margaréta, a kerítésben egy-egy napraforgó, azután rozmaring, tátika, fehér tölcsérvirág, a könyöklőre vagy a tanyaház előtti féltetőre fölfuttatott hajnalicska; volt rezeda, törökszekfű, rózsa, szegfű és sok más kedves virág. Vetettek ricinust, söprűfüvet és piros kakastaréjt. A tanyai gyöp szélén, vagy a hátsó udvar természetes lezárásaképpen ültettek líceumbokrot, Krisztus-tövis-bokrot. Ezeket a szárazságtűrő, ellenálló fajokat különösen a Pusztán figyeltük meg. Az első világháború után megjelentek a díszcserjék és fák, amelyek a polgáriasodást jelezték. Láttunk leándert, bukszus-bokrot, tuját és utóbb már a fenyőfa is elmaradhatatlan volt.

Veteményes kert

Csorcsán Szűcs Imre beszélte el:

*„A tanya közeliben, hogy a gazdasszony **lábbal érje**, a szántóföldbül szántás után kihagytunk ëgy 200-300 négyszögölet és tavasszal beveteményözték. Röndszörösen ültettünk pár sor krumplit, zöldbabot, tarkababot, amit szárítva eltöttünk télire, gyökeret, sárgarépát, zellert, pár tű pattogatni való kukoricát, aztán káposztát, kelkáposztát, karalábét, vöröshagymát, fokhagymát, salátát, retköt, **lófogú borsót**, pár tű paprikát, ami nekünk köllött a levesbe, mög paradicsomot, uborkát, sárga- és görögdinnyét, **pocokkótyot**. A kukorica közé köztes növénynek vetöttünk még takarmánytököt, főzni való fahajú- és sütőtököt, azután babot, és a kert végiben volt a családnak ölég mák. Szóval mink mindönt mögtermeltünk, amire csak szükségünk vót, de ezökkel nem keresködtünk, csak annyit termeltünk, amennyi ëgy évig a saját konyhánkra köllött. Tavasztúl őszig termött a kert; ami mög elállt, azt homokba, szilkébe, üvegbe, zsákba vagy vászonzacskóba elraktuk a kamrába.”*

Gyümölcsöskert

Csorcsán Szűcs Imre vallomása:

„A tanya háta mögött 300-500 négyszögöl kertünk vót, de a többi szomszéd is ilyesforma területön ültetött. Sokat mondok, ahun 500-800 négyszögöles kertöt hagytak, mert ott mán piacra is vittek belüle. Mink amit termeltünk, magunk öttük mög.

*Ültettünk cserösznyét, meggyet, körtét, szilvát, sárgabarackot, diót, vajalmát, húsvéti rozmaringot, jonathánt, pármint, birsalmát, noszpolyát. A kert fele szőlő volt, úgy 20-30 útbul állt. Ültettünk kövidinkát, rizlingöt, saszlát, nagy burgundit, fehé kadarka borszőlőt, csemegeszőlőt, **kecskecsöcsűt.***

*A pincénk a tanyaház alatt volt. Az **ászkon** állt ëgy fél akós, akós és ëgy hektós hordónk. Évenkint **szűrtünk**. Ha jó termés volt, 200 litert főztünk ki a cefrébül.*[430]

A kert gondja a férfiaké volt. Jelzöm, csak a szőlőt ápoltuk. Nyitottuk, takartuk, kaccsoltuk, metszöttük, kötöztük, Pétör-Pálig háromszor permetöztük, a tetejit elszödtük. A gyümölcsfának viszont sömmit së csináltunk, legföljebb tavasszal visszametszöttük. Az igazság az, hogy a tanyán a gyümölcsös mellékös volt. Mink kapáltunk, arattunk, csépöl-

[430] Pontosítva: 200 liter cefréből főztek pálinkát.

tünk, azután, amikor odaértünk, sokszor mán elkésve végeztük el a kerti munkákat. A gyömölcsösben hernyóztunk, mög ha beérött, összeszödtük a termést."

Ehhez az igen egyszerű képhez alig lehet valamit hozzátenni, hiszen a jó minőségű szántóföldek világában a gazda sajnálta a fáktól a területet, inkább kenyérgabonát és kapásnövényeket vetett, termelt. Természetesen nem egy kertben láttunk néhány bokor **büszkét***, málnát, ribizlit is; a parasztmeggyen kívül spanyolmeggyet, hólyagos meggyet, ringlót, császárkörtét, cukorkörtét, véralmát, vadalmát és vadkörtét, stb. A gyümölcsből jó termés esetén a gazda néhány kosárral piacra is vitt.

Volt kivétel is. A 20. században nem egy középparaszti tanya mellett 1-3 kat. hold gyümölcsöst is telepítettek. Ezeknél az eseteknél általában a talaj minősége gyöngye volt. A fák szépsége, a virágok illata miatt ültetett nagy területen kertet, Angyal Ferenc; vagy Pósahalmon idős Gregus Máté, aki a 40 holdon, *sívó fekete homokon* telepített gyümölcsösére pálinkafőzdét építtetett, faiskolát létesített, de ezek a gazdák igen kevesen voltak. Idős Gregus és Máté fia mintagazdává nemesült, és Németh László Égető Eszterének szereplőjévé váltak. Mégis, a nem metaforikus „Kert-Magyarország"-nak legföljebb idealizált előképét valósíthatták meg, mert – mint a történelem bizonyította –, a gyümölcstermelés ezen a tájon igazán sohasem vált vezető termelési üzemággá. Sóshalmon az 1898-ban született Kiss Ferenc törpebirtokos, hogy jövedelmét megnövelje, 4 kisholdas tanyáján gyümölcs- és kerthasznosítással igyekezett módosabb gazdatársaival lépést tartani. Bár ettől kezdve ebből élt, számításai igazán nem váltak be. Szegény emberként, Székkutasi otthonában halt meg. A szocialista mezőgazdasági szektor a tanyai gyümölcsöskerteket a tanyarombolás során mind kiirtotta. Amit ők telepítettek – éppen a két szövetkezethez tartozó sóshalmi körzetben szépen virágzó szőlőültetvényt kivéve, amely itt külön üzemággá nőtte ki magát –, azóta szintén valamennyit kivágták és visszatértek a szántóföldi termelésre.

16.
GAZDÁK NAPLÓI

Nemes nemzetes Mónus Pál (1840–1918) tiszaszéli parasztgazda (Hódmezővásárhely, Zrínyi u. 75. sz. alatt volt a háza) 1852-ből származó naplóját a gazdákat okító korabeli könyv kimásolásával kezdte. Ez a hajdani nyomtatvány szinte előírta, hogy naplót vezessenek. Idézzük:

„Mit kell cselekedni minden jó gazdálkodónak[?]

Tartani kell egy naplót vagy jegyző könyvet a melybe szorgalmatós[an] feljegyezheti mikor mennyit veszbe vagy adki ugyan abba feljegyezheti cseledek bérét és más gazdasági dolgókat vigyázon azónban hogy ne adjon ki [többet,] mint a mennyit be vesz mert úgy visza felé növén a gazdálkodás."

(Mónus Pál nem tett említést arról, hogy az okító könyvet hol és ki adta ki.)

A visszaemlékező gazda nemcsak személyes kapcsolaton alapuló, rigmusokat faragó és szavaló, adomákat mesélő vagy szakmai fogásokat magyarázó parasztember. Éppen a gazdasági naplók bizonyítják, hogy személyes ismeretség nélkül, írásos emlékek alapján is válhat valaki vallomástevő „adatközlővé".

A naplókat egyszerű, néha csak írni-olvasni éppen megtanult, de többnyire iskolázatlan parasztemberek vezették. (Csupán idős Nagy Pál gazda volt kivétel, aki Sándor fiának állítása szerint, a 19. században érettségizett, de a parasztság tanyai életmódját élte. Ennek során ő is elveszítette az értelmiségi kulturális szintet, és mind írásmódjában, mind gondolkodásában hozzáalakult sorstársaihoz.) „Irodalmi műveket" és pontos számviteli kimutatásokat tehát ne várjunk tőlük!

Ezek a naplók hemzsegnek a helyesírási, ritkábban a számolási hibáktól; stiláris, szórendi és mondattani gondjaik szembetűnőek. Szerzőik írásjelek és bekezdések nélküli, teljesen tagolatlan vagy részben tagolt, hosszú körmondatokat használtak. A feudalizmus kori úriszékek és a megyetörvényszék ügyiratait jókora bőrkötéses fóliánsok őrizték meg. Ebbe lúdtollal, *gubacstintával* tollforgató írnokok évtizedek során a polgári büntetőpereket jegyezték föl. Írásmódjuk hasonló a gazdák naplójában találhatókhoz.

Ezen ügyiratok helyesírási szabálya az, hogy nincs egységes szabály bennük. Mind a 18. századi hivatásos tollnokok, mind parasztjaink a 19. század közepétől napjainkig, hasonlóan szerkesztik a mondataikat, és a leírt szöveg helyessége is közel azonos szinten áll. Archaikus írásuk az életforma feudális megmerevedésével járt együtt. Jóllehet, a tanítás előrébb lépett, az otthon beszélt nyelvjárás, a tudásanyag felejtése, az ősök által írt családi iratokban, levelekben, a nagy Bibliában, kalendárium hátsó lapjain talált írásmód, nyelvezet hatott és maradt meg alapnak évszázadokon keresztül.

Adatközlőink naplójában gyakran egy mondaton belül is ugyanazt a szavat eltérően írták. Az összeírás, különírás nagy gond és teljesen egyéni. Ugyanezt tükrözik a rövidítések és összevonások, amelyek legtöbbször semmilyen szabálynak sem felelnek meg. Az „ly" és „j" tévesztés, a rövid és kettős mássalhangzók keverése, a múlt idő „t" betűje állandóan szerepelhet a hibajegyzéken.

Miként a feudális kori, hivatalos írásokban, a gazdák naplóiban sem fordítanak gondot a magánhangzókat illető ékezetekre. Vannak szavak, amelyeken egyetlen ékezetet sem raktak ki, vagy a hiányzók közül valahol egyet elhelyeztek, de nem mindig szerencsésen. Ugyancsak a régi írásmódot tükrözi, a németből átvett kezdő nagybetűk használata, amelyeket a parasztok szabály nélkül, nemcsak a köznevek, melléknevek írásánál, de gyakran igék és egyéb szavak esetében is alkalmaztak.

A 18. századi hivatalos nyelvezettől – a paraszti naplókban talált nyelvezet és írásmód esetében – azért szembetűnő eltérések is jelentkeztek. Több archaikus szó eltűnt, vagy azok írása egyszerűsödött. (Pl.: gondoljunk az „ő" személyes névmás korábbi „eö" formájára vagy a „keö – kő" stb. írásmódjára, amelyeket a dualizmus korától a parasztok már nem alkalmaztak.)

Lényeges eltérés a kétféle írás között az, hogy a feudalizmus kori ügyiratokban csak az irodalmi nyelvet rögzítették, még akkor is, ha a megkérdezett tanú, al- vagy fölperes a vallomását a saját nyelvjárása szerint mondta el. Ugyanakkor a gazdák naplóiban a tájnyelvi szóhasználat gyakran kiütközött, vagy keveredett az irodalmi nyelvezettel.

A paraszti naplókat gazdasági kényszer szülte. Nemcsak a barátságnak, de a gazdálkodásnak is egyik biztos alapja a pontos elszámolás. A naplókban elszámolnak a pénzzel, terménnyel, jószággal, de az emberi élettel is: a születés, házasságkötés és halálozás dátumait rögzítve, *családfát* vezetnek; beszámolnak az időjárásról, árak változásairól,

természeti csapásokról, háborús eseményekről stb. (Nemes Nemzetes Mónus Pál 1861. dec. 25-én például 169 vásárhelyi „becsületes gazda” nevét sorolta föl.)

Egyetlen gazdasági naplót sem találtunk, amely megelégedett volna a saját gazdaság és család különböző jelenségeit írásba rögzítő dokumentálással. Hely-, nemzet-, sőt világtörténeti kitekintésre is vállalkoztak.

Ezeknek a paraszti naplóknak – amelyeket vastag papírtáblás, kötött jegyzetfüzetekben, gyakran tollal, ritkábban ceruzával írtak – elsősorban gazdasági szerepük volt. Az első osztályú vásárhelyi termőföldeket véve alapul, már az 5-8 katasztrális holdnyi birtok is képes volt eltartani egy kis családot két (legföljebb három) nemzedékkel, egy cseléddel, átlagban 5-6 főt; lábas- és aprójószágot a kor törpebirtokos vagy kisgazda-életmódjának megfelelő, sanyarú, illetve átlagos közepes szinten. Ha sorozatos természeti és gazdasági csapás nem sújtotta a birtokot, embertelen erőfeszítések nélkül is gyarapodott.

Az 5-8, vagy ennél több holdas parasztgazdaság termelése már sokrétű lehetett. A bevétel, tehát a termés, a szaporulat és a kiadás egyre inkább elkülönült. A gazdaság „szívritmusának”, lüktetésének, életének mérlege és szüntelen rögzítője, az emlékező „külső agya”, ellenőrző „műszere” lett a gazdasági napló, amelyet a Dél-Alföldön, különösen Vásárhelyen sokan vezettek.[431] Éppen az írás kurtasága, pongyolasága jelzi, hogy a naplót nem csupán írni szerető parasztok vezették, hanem olyanok is rákényszerültek, akiknek ez teher volt. (Minél rosszabb, görcsösebb a szöveg írása, annál több bennük a szavak helytelen rövidítése; így például kezdetben gondot okozott a termény mennyiségét meghatározó szám után írt magányos „m” betű, amely a méter közismert rövidítése, de a gazda a „mázsa” jelölésére használta.)

A gazdasági napló két alapvető föladatot töltött be:

1. A gazda emlékét tárolta. Nem kellett neki a gazdaság minden gondját észbe tartania. Különösen fontos volt ez a szerződések esetében, amikor a béressel, árendással, tanyással stb. kötött szerződés után naplójában kihagyott fél oldalt, és abban a sorrendben, ahogy a szerződésben előírt kötelezettségeit teljesítette, ezeket mindig bevezette. Ez volt a *leróvás*. Így kétszer sem fizetett, a munkaerő sem csaphatta be.

Az eddig talált legkorábbi gazdasági naplóban Hódi Mihály az „1784/5” gazdasági évből egy cselédszerződést őrzött meg:

„Domokos János szolga bére ez
24 for[int,] suba, egy pár fejér ruha[,]
egy par bakants”

Gaál János és Gaál Imre mártélyi gazdák naplójában Nagy Ferenc béres szerződése után a törlesztésüket így jegyezték föl:

„megént atam 2 pen[gő] for[intot].
atam egy pár új tsizmát
Hus hagyoba atam 2 for[int] vál[tópénzt]
Jozsepi vásárkor atam 4 pen[gő] for[intot]
1 pen[gő] for[intot] atam Ur napi vásárkor
atam 10 pen[gő] for[intot]

[431] Kisiparosoknál, kereskedőknél, de gyakran polgári háztartásokban is megtaláltuk.

6 for[intot] atam
dohánra atam 30 x [koronát]
atam egy pár fejelés tsízmát
atam 1 for[intot]
a lának atam 4 pen[gő] for[intot] őszi vásarkor
atam 1 pen[gő] for[intot] atam egy pár fejelés tsizmát.
Malatzot meg atam[…] a ganédat meg atam[…]"

„Molnár Ferenc tanyás bérös"-nek így törlesztettek:

„Első fértáljt kimértűk 3 kö[böl] buza 2 k[öböl] árpa 50 font szalona 19 font so 50 itze főze[lékre] atam 4 pen[gő] for[int] 2 véka árpát 2 fertájt ki mértünk 3 köböl buza 2 kőből árpa 55 font szalona 50 itze főzelék 22 font so egy véka buza előre van.

május 14dikén atam 6 véka buzát Június 7tedikén atam 11 font egy fertáj so. junius 13dikán atam 2 véka buzát Vérának atam 1 pen[gő] for[intot] egy véka árpát.

Június első napján atam 45 font szalonát főzelék 19itze Kis vásárkor atam 12 p[engő] for[intot] 1 itze lentse 9 font so 3 véka buzát 2 véka árpát kis tány[?] atam 3 vé[ka] árpát 10 ítze paszúrt 10 ítze tarhony[át] 3 vé[ka] árpá[t] 1 pen[gő] for[intot] atam Samunak a malac árába Kis aszony hetibe[n] atam 3 for[int] pen[gőt]. Vérának S[z]eptember 24-dikén atam 5 pen[gő] for[intot] magadnak Lugra atam 1 pen[gő] for[intot] botskorért atam 72 x [krajcárt] sóért fízetem 2 for[int] 11 x [krajcárt] fél ako bort 2 pen[gő] for[intot]."

Ezeket a följegyzéseket 1860-ban készítették, amikor 5 bérest fogadtak.

Túlzás volna a gazdát valami agyafúrt városihoz hasonlítani, hiszen a gazda a szerződésben kialkudott valamennyi juttatást, mint láttuk, pontosan megfizette, elvárhatta hát az alkalmazottjától, hogy a megállapított munkáját ő is becsületesen elvégezze. A feudális jellegű törvényesség megtartása mégis rideg számítást takar. Ezt legföljebb az olykor huncut fogalmazás enyhíti.

Nagy Ferenc béres 1860. évi szerződése után a Gaál testvérek ezt írták:

„a kaszásnak amér korhej voltál a kapálásér atam 2 pen[gő] for[intot…]" vagyis, amíg a béres korhelysége miatt nem dolgozott, helyette embert kellett állítani. A kalásznak hiába mondta, hogy „ne érlelj szemet", mert most a kaszás részegen fekszik asz istállóban és nem bír learatni. Ezt a kifizetett 2 pengőt majd a béres béréből vonta le. A bűnlajstrom azonban itt nem ért véget. Így folytatta:

„Nyomtattáskor beteg voltál egy nap. Mikor ithon vottál a Lakodalmazni, akor is egy napot hibáztál[…] Egy jo Lapatott eltőrtél."

1861-ben a gazda Nagy István béresnek szemére vetette, hogy *„[…]nyitáskor beteg volt 4 nap az temetközés 2 nap[…] Zsuzsinak 1 pen[gő] for[intot] atam mikor beteg let atam 1 pen[gő] for[intot] a doktornak atam 2 pen[gő] for[intot] atam 1 for[intot] dohánra[…]"*

Ugyanez a két mártélyi gazda 1863-ban Nagy Julis cseléd szerződése után megjegyezte, hogy *„[…]egy tsirok söprut meg égetél."*

1878-ban Szilvási Juliánna szolgálólány *„November havában múlasztót 7 napot másodszor haz ament november hó 20dik napján."*

„1878dik évben Garaji Szabo páll Beteg let Július ho 17dik napján haza ment Július ho 19dik napjan Regel és Kijöt Augúsztús ho 3dik napján Délre.”

Dombi Kiss István naplójában is tanulságos mondatot találtunk. A gazda 1865-ben megfogadta szolgálónak Orosz Julist. Leírta a bérét, majd az elszámolás helyett ezt jegyezte be a naplójába: *„Ki farolt mert rosz volt.”*[432]

Idős Nagy Pál gazda 1899-ben Bocskor István fogadott béresről ezeket írta:

„[…]okt. 24.	*eltört egy korsót*	*10 xr. [korona]*
Nov. 21	*egy bicskát elvesz[tett]*	*35 xr. [korona]*
Dec. 1.	*szó nélkül el ment haza két nap*	*60 xr. [korona]”*

Ezt a béresét elcsaphatta, mert újat fogadott: Klop Flóriánt „mindenes cselédnek”. Ezzel sem volt sok szerencséje:

„1900ik év

Ápr. 19	*hajvágás borbénak*	*20 k[o]r[ona].*
Ápr. 23.	*el szököt a gözösön jött ki*	*20 k[o]r[ona].*
Máj. 19.	*egy fehér findzsát eltört*	*10 k[o]r[ona].”*

Ugyanebben a naplóban több helyen föltűnik ilyen és hasonló bejegyzés:

„1912.		*ft. xr.*
Febr. 22.	*Kanásznak ajándék*	*- 20.”*

A gazda gyakran éppen úgy vitt a jól dolgozó alkalmazottainak *vásárfiát*, mint a gyermekeinek. Még a legfukarabb is hozott az őszi vásárból egy vékony pántlikát a cselédlány hajába.

2. A gazdasági napló másik fontos föladata az volt, hogy a tervezést lehetővé tette. Nagy Pál gazda III. sz. naplójában apró részletekig fölírt minden bevételt és kiadást:

„Bevétel
1888. évben

		fr. xr.
Aug. 1. én	*7 mázsa 78 kilo buzát eladtunk 6.40 xr.*	*49. 79.*
	Baranyi Péternek 2 véka rozst	*2. 50.*
10. én	*6 m[ázsa]. 17. kilo kukoricát 5:50 frt. mázsáját*	*33. 93.*
20. én	*Tárkány Mihálynak 2 veka rozs*	*2. 50.*
	ismét elvitt 2 véka [rozst]	*2. 50.*
Sept. 3.ik.	*el adtunk 20. m[ázsa] 33 kilo buzát 7 fr. 25. xr. ért.*	*147. 30.*
Nov. 10ik.	*Bórótvás S[ándor]nak 100 kéve csutkát*	*2. 00.*
Dec. 31.	*Rédai 200. k[éve] csutkát [vitt.]*	*6. -”*

„Kiadás
1911.

Január hó 1én.	*só rizs, bors, kávé, cukor, pálinka*	*3. 56.*
Ápr. 8.	*Nagy Szabó Pálnak lóhágatásért fiz[ettem]*	*10. -*

[432] Értsd alatta: megszökött, vagy közös megegyezéssel távozott, „a munkából kifarolt”; mert vagy a munkáját nem kellő aktivitással végezte, vagy legényeket fogadott, azaz *rosszalkodott*.

27én	*ólhoz fa és egy pad deszka 13 kg. korpa.*	*3. 56.*
Máj. 1.	*2 patkó 3 e[ke]vas élez[ése] ráf szántóvas fúrás*	
	2 d[e]c[iliter] pálinka	*32. -*
Aug. 25.	*az anyuk elkötötte [értsd: a feleségem elköltötte]*	*10. -*
Okt. 1.	*a Szigeti bálra adt[am]*	*2. 20."*

Idős Nagy Pál gazda a saját vagyonáról leltárt készített a naplójában, hogy fölmérje anyagi helyzetét:

„1889. évbe mi van a jószágunkba értékileg el kelt

	fr.	*xr.*
2 hasas kancza lo	*200.*	*-*
2 kissebb ló	*100.*	*-*
1 elkelt tehén	*82.*	*70.*
1 ***kancza borjú****	*28.*	*15.*
4 Magyar júh	*30.*	*-*
7. mag lúd	*7.*	*-*
25 pár tyúk[,] rucza 4 dar[ab]	*20.*	*-*
	467.	*85.*

Az 1889 évben a bevétel 492. ft. 65 xr. volt, a kiadás 512 [ft.] 49 xr. A kiadás több volt 20 [ft]. 16 xr-el."

Idős Nagy Pál ebben az évben költözött el a kopáncsi Zsoldos tanyába és fölleltározta a jószágait, szerszámait:

„1889. év sz[ent] Mihály nap a mi szerszámom volt a Zsoldos István tanyáján, 2. darab kocsi, két szánkó, 1. eke 2. vas tengös talyiga, 1. kapálo eke, 1 kettős vas fogas borona és egy henger borona, 3 láncz 1. lógó 4. kocsikötő kötél, 2 vontató kocsi, 4. rúdas fával 1. talicska."

„1889. év. Oktober 1.én a mi jószágot vittünk Zsoldos István tanyájára

4 kocsis ló, és egy nyári csikó egy öreg diszno hasas és három süldö hizó egy 45 forintos tehén 4 magyar júh, és egy bárány, 54. darab tyúk 36. darab csirke 5 lúd három púlyka. 3. kas méh."

A vásárhelyi gazdák naplóikban hasonló részletességgel írták le az elvégzett munkájukat. A legfontosabbak kerültek lejegyzésre, tehát a napi rutinmunkát: trágyázást, etetést, itatást, fejést stb. nem sorolták. Ismét idős Nagy Pál naplójának rövid részletét idézzük:

„1912. év.

Január 17.	*szalmát be hórdtuk az kis istáloba.*
Febr. 15.	*az elakadt kócsit a dűlőről behúzattam.*
19. én	*Szántottam az öreg Koncz Sándor földjébe.*
20.	*deszkát [vittem] istállot rekeszteni.*
Márc. 14. én	*a szöllöbe voltunk hernyózni és ásni[…]*
27. én	*13 lány csútka tövet verték én szombaton el vetöttem az árpát 2szer elboronáltam."*

A parasztgazdaságokban számos állatot neveltek. Ezeket szaporítani, takarmányozni, gondozni, adni és venni kellett. A naplók ezekről nagyon sok bejegyzést tartalmaznak. Gaál János és Gaál Imre például rendszeresen leírta, hogy mikor hágatták a lovakat:

„1878dik évben Koti Pálnál Az Várna nevű Ló először hágatodótt május hó 10dik napján. Másodszor hágatódot Június hó 17dik napján harmadszór hágódot Június ho 30dik napján Negyedszer hágatódott Július hó 14dik napján.”

Az adás-vételről szóló egyik bejegyzésük szerint:

„1886dik év Decz[ember] hó 11 napján két Lóvat el atam 400 f[o]r[intért].”

A Gaálok tanyáján jelentős sertéstartás folyt. 1879-től 1903-ig a naplóba bejegyezték a kéthetenként megmért jószágok, a 4-6 hízlalásra befogott disznó súlyváltozását.

Idős Nagy Pál gazda a jószágokkal kapcsolatos minden történést, észrevételeit följegyezte:

„1888 év

Márc. 20-án vettem a Felyesné tehenit meg.
22ik. én meg ellett kancza borjút.
24.ikén meg hágattam a két lovat. Bátort és Vidámat egyik két forint a másik 3 forint.
25.ik. megelett a félszemű júh két bárányt.
Ápr. 8. megellett a másik júh is egy bárányt.
26.ik. a Jámbor tehén meg ellett. kancza bórnya lett.
Május 28ikán megfolyatott Berecéknél a Jámbor tehén 50 f[o]r[intért].
Június 13.ikán ***megeresztett a méh****, az első rajt.*
23ikán a másodikat.
26. a harmadikat.”

A vásárhelyi parasztgazdaságok a szántóföldi termelés minden mozzanatát naplóikba rögzítették. Előbb a munkálatokról idézünk idős Nagy Pál naplójából vett részletet:

„1912 év.

Márc. 30. fel szántottam d. u. 38 kg. zabos bükkönyt és sör árpával bevetettem 3.szor el vas boronáltam.
Ápr. 19. d. u. az annyukék dínnyét vetettek én boronáltam a fél hold kukor[icát].
24. én […]szántottam a lapost répának Nyíri Csutkatövit el hóztuk.
Máj. 11. én regel szántottam a Gyulóba[…] d:u. szántottam bóronáltam.
24. d: u. paszúrt fészkel[tük] a Gyulóba.
30. án reggelre sok eső lett. a lucerna mag mind a föld szinin volt kis gerebjével ***mázoltam bele****. d. u. fel ástam a Gyuloi forgótt.*
Június 12. levágtam a feles főld végin a fűvet elő hoztuk. Kertet kapáltuk[…]
30. Vas[árnap] a szöllöbe megyet leszedtük.
Julius 8. az itt való árpát és búzát levágtam 34 árpa és 20 v[ontató] búza lett[…]
15.a szürüt nyestük lócsoltuk.
17én 7 vont[atót] nyómtatunk el.
Aug. 16. haza vittem[…] őrni 178. kg. buzát.
28. le kötöttük a szalma kazalt és elhóztuk a tőbbi szalmát…]
Szept. 7. a tököt hazavittem, Csuhét Szabo Sogornak adtam.

23. szántottam fel a lucerna úgart és be vetettem búzával.
Okt. 23. […]regel répát raktúk le a verembe.
Dec. 4. a tanya kőrűl dolgoztam ástam[…] fáztam."

A termelésről pontos számadás készült. A két Gaál mártélyi gazda II. sz. naplójában talált bejegyzések részlete:

„1878dik évben Búza hórdás mennyisége

Augusztus 20dik napján haza ment	*18 kőböl*
Augusz[tus] 21.	*18 kő[böl]*
Aug. 22.	*18 kő[böl]*
Aug. 23.	*18 kö[böl]*
Aug. 26.	*33 kö[böl] 2 Vé[ka]*
Aug. 27.	*33 köböl*
Aug. 27.	*33 köböl*
Aug. 28.	*26 köböl*
Aug. 29.	*26 köböl*
Őszesen az Kis Ferenc hombárjába ment	*223 köböl*

Buza. azon hombárba akór is volt 123 köböl. Igy hát őszesen az három nagy rekeszben és egy kis rekeszbe őszesen 346 k[öböl] vólt 1878dik év Augusztus hó 29dik napja az az Szóval volt három Száz nagyven hat Kőből Volt.

1878dik évben Búza hórdás menyiség Az magam házához ment

Augusztus hó 30dik napján	*26 kőből*
A[u]g[usztus] 31.	*25 kö[böl]*
A[u]g[usztus] 31.	*26 kö[böl]*
Szeptember hó 2dik napján	*26 kö[böl]*
Szeptember 3 napján	*30 köböl*
öszesen az kis házba ment	*133 köböl búza.*

Az városi kis ha[m]bárba ment vető búza 20 kőből 3 véka."

Az általunk átnézett 26 napló – amelyeket 12 gazda, közöttük 1 gazdalány vezetett – egyik nagy érdeme, hogy a tanyai gazdák közösségi szellemét, kölcsönös segítségét, munkamegosztását bizonyította.

1949-től az a tévhit járta, hogy a vásárhelyi gazda csak a „maga szakállára dolgozott, güzült". Ez vaskos tévedés! Minden gazda, még a kevés számú nagybirtokos is rá volt utalva, sőt szorulva arra, hogy időszakonként szomszédainak, sorstársainak a legkülönbözőbb segítségét igénybe vegye, és szükség szerint visszasegítsen nekik. A tanyai parasztgazdaság nem volt elszigetelt termelőüzem.

Egy-egy mezőgazdasági munkát az egész határnak egyszerre kellett elvégeznie. A vetést, aratást, cséplést, szántást stb. a természet törvényei által diktált, szigorú időbeosztás szerint végezték. Csakhogy ahhoz nem volt mindenkinek kellő számú igavonó ereje, szerszáma vagy emberi segítsége, hogy a rövid határidő alatt – amíg például a szem ki nem pergett – az aratást vagy más munkákat egyedül elvégezze. Ezért a parasztok összefogtak. Egymáshoz teljes fölszereléssel elmentek, és amikor az illető gazdaságban végeztek, az ott dolgozó társaság fölkerekedett, majd továbbment a másik földjére.

Maguk között rendszeresen adtak, vettek, cseréltek. Ezek egy része hitelben történt. Volt, aki hosszú lejáratú pénzkölcsönt adott, a másik gazda pedig terménnyel segítette a társát. Ilyen kölcsönös segítségadás volt a földbérlet, az árendába adás is. Különösen az elaggott, család nélkül maradt, vagy túl nagy teherrel birkózó parasztok szorultak segítségre. Társaikhoz fordultak, hogy segítsenek a földet megművelni, és kiadták nekik bérbe. Nem egy olyan bejegyzést találtunk, hogy bár a gazdának ez a többletmunka gondot okozott, a kérelmezőre tekintettel mégis elvállalta, mert évekkel azelőtt a bajba jutott meg az ő apján segített. Végül arról se feledkezzünk meg, hogy a gazda nagyon szerette a földet. Ez a vonzódása ösztönözte arra, hogy megművelje, „mert a fődnek terömni köll!" Szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy tenyérnyi hely is parlagon maradjon. Gyakran elkeseredett küzdelem folyt az ugarolásnál, hogy a másik mezsgyéjéből egy nadrágszíjnyit elszántsanak a maguk javára.

A naplókban későbbi vitákkal, pontatlan elszámolásokból eredő panaszokkal nem lehet találkozni. Aki ebben az egymásra utaltságban rosszhiszeműen adós maradt, egy csapásra egyedül érezhette magát, és az egyet jelentett kivertségével és tönkremenésével. Ez a gazdatársadalom nem ideológiai, hanem gazdasági meggondolásból, szükségszerűségből hozta létre a közösségi munka és életforma e sajátságos válfaját.

Ez a fajta kölcsönös segítségnyújtás, már-már együttgazdálkodás, nem elszigetelt jelenség, amely csupán rövid korszakhoz vagy kisebb határrészhez kötődött volna, hanem itt, a Dél-Tiszántúlon több évszázados hagyománya volt. Idős Nagy Pál naplóinak részleteiből kiderült, hogy a tanyavilág parasztgazdái milyen széles körben tartottak egymással munkakapcsolatot, és az „oda-visszasegítésnek" ezek a szálai milyen szövevényesen bogozódtak össze egyetlen, nagy föladat megoldásában: a kenyér megteremtésében.

„I. napló
1895.ik évben.

	ft.	*kr.*
Kotormánnétól vontato lúcer[nát vettem]	*10.*	*-*
Sajtitol 1. kócsi polyvát vett[em].	*2.*	*50.*
Török B. 300. kéve csútkát	*5.*	*-*
Olasz Fer[enctől] kukor[ica] szárat 140 kéve	*2.*	*-*
Szabo sogór egy kocsi polyvát adott	*3.*	*-*

Hegedűs sógornál termett 200 kéve szár
Aszalai Sogortol 40 kéve szár és ***Csúhajat*** *[kapatam.]"*

„II. napló
1912 év.

Febr. 19. Szántottam az öreg Koncz Sándor földjébe.
Márc. 7. Nagy Jánost megfogadtam a kamrát tapasztani.
29. A Kis Ferko földjét szántottam.
Ápr. 1. én Török Albertnek szántottam 3 f[o]r[int]ért.
13. Maksa sógor földjéből csútka tövet kiverték a lányok.
18. Szabó Páléktol és Mako[éktól] a földből behordtam a csutka tővet mind.
22. én Pálfynal szántottunk.

25. Nyírinek szántottam két hold kukoricza földet.
29. én bevégeztem a Kis Lajos Gyúlois $^{1}/_{2}$ holdat és a Kis Ferko 2 holdját.
Május 2. ára d:u: Kis Béla segitett szántani 2 lóval a Kis Ferko Földjébe.
3. án. Aszalai Sándor adott egy lóvat szántani.
4. Kis Béla adott egy lóvat szántani Szabóné földjét.
6. án Kis Ferko taloját meg kaszáltam.
13. a lányok Szabó Pálnál répát kapálták én a Szabó sógor földjét szántottam.
14. én Aszalai S[ándor] adott egy lovat a két lány nékik répát kapált Szabóéknál.
22. d.u. Vetemény földet és Aszalai Sándornak kapáltak a lányok.
23. […]én levágtam a lúcernát Mihály Sándornál Aszalai S[ándor] segített este" – és így tovább.

Hódi Mihály naplójában több bejegyzés tanúsítja a pénzkölcsönzést, amely 2-től 350 forintig terjedt. Az „1789. Demeterkor" kezdődő följegyzése szerint, 16 gazdának kölcsönzött abban az évben, amelyet készpénzben, használati tárgyban vagy terményben adtak neki vissza. Részlet a naplójából:

„Nagy Mihálynak attam 15 forintot amelyből adott meg egy Nyoszolya f. 1. ket akos Hordó f. 1 ket szál deszka[…]

*Kis Tódornak attam költsön 16 for[intot,] meg adott bele két **tokjo*** 4 forintba[…]*

ismétabúza árából marat Nagy Mihálynál f. 1,20 Kaszált két hétig 4 for[int] ismét kaszált 3 nap sarjut"

Ugyancsak segítség volt az is, hogy egymás jószágait megállapodott összegért kiteleltették vagy tartották. Hódi Mihály naplójában az „1782/3" gazdasági évből ezt találtuk:

„Hodi János nak tartottam 5 darab marháját Mátyás naptól fogva"

1789-ben a kiadások között írta: *„ismét Ju[h] teleltetés 3. [ft.]"*

A gazdasági naplók *inventáriumokat*, azaz ingóságok leltárát is tartalmazták. Ezek rendkívül becses adatok számunkra. Belőlük jól megítélhető adott korban a gazdaság anyagi kultúrája, fejlettsége vagy elmaradottsága. A gazda igényessége vagy igénytelensége. A legkorábbi leltárt Hódi Mihály naplójában az „1782/3" gazdasági évből találtuk. Érdekessége, hogy a család egyik tagjával vagyonmegosztást végeztek:

„Hodi János nak az mi ottmarat
Ottmarat Mettzö kés
Ottmarat tört szijj
*Ott maratt **tzirom****
Marat két olló
Juh billeg vas
Kerékre való karika
*Valami **kasza örv** volt*
Talitska
az egyik tsomo fazék a
padlásom 18

Désa veder marat 11.
Köszörű kő
Négy válu
Fejsze fúrú bárd bograts Üst
Nagy uj tál apadlason 5. ásó, lapát
Maradt 22 ako bor, 5 tör köly
uj Pléh, kaposzta gyalu három Ponyva
Szánto vas ket fokos tsíkoss hosszu kötél
tzigany 10 fejebe asszij kantar üllö kalapáts"

A naplókba, akárcsak a nagy Bibliába, zsoltárba, kalendáriumba rendszeresen bevezették a családi adatokat, eseményeket, amelyekből egy-egy életrajzot is össze lehetne állítani. Máskor pedig a családfához szolgáltatnak fontos adatokat. Bejegyzéseik az élet nagy eseményei mellett a legapróbb részletekre is kiterjedtek, mint például a gyerek iskolába íratására, megajándékozásokra, vagyongyarapodásokra stb.

Hódi Mihály 1757-ben született Vásárhelyen. 23 éves korában, 1780-ban feleségül vette Gyevi Tóth Annát. Naplójukban több nemzedékük családi adatait több kéz vezette. Részletek:

„1780[.] esz[tendő]. Hodi Mihály
Vettem feleségem Tót Pannát
Születet András Fiam 1783 Karatsony előtt
Születet Panna Leányom 1785 arat[as]kor
Születet Erzsók leányom 1788 szüretkor
Született Péter Fiam 1792 Hús hagyó előtt egy hé[ttel]
Születet Katalin leányom 1795 Gergely hetében
Született Mihály fiam 1799[.] 10[.] Janu[arius]
uj esztendő után tiz nappal
Hodi András fiam vette feleséget Földesi Annát
1802 ersébet hetében
Születet András Fiam Leánya kata
1804[.] 5[.] Febru[ár] Dorottya napján[.]"

A családalapító Hódi Mihály itt befejezte családi eseményeinek naplójába rögzítését. Ezután valószínűleg András fia folytatta, jóval nehézkesebben, mint az apja. A gyerekek fölsorolását követő néhány sort ismét Hódi Mihály írta, megismételve fia bejegyzésének néhány adatát.

Az ismétlések nem véletlenszerűek! Gyakori, hogy ugyanazon személy egyik-másik fontos életrajzi adatát a naplókba többször is följegyezték, de ahányan írták, annyiféle dátumot jelöltek. Ez szintén nem különlegesség. Gondoljunk arra, hogy milyen tág fogalom az, hogy valaki például „szüretkor" születik és ezt jelölték „születésnapjául". Az időjárástól és a szőlőfajtától függően ugyanis szüretelni lehet augusztus végétől október végéig. A parasztember évszázadokon keresztül a természet és a gazdasági munkák változásait használta naptárnak, gyakran még akkor is, ha volt neki kalendáriuma. Jobban belérögződött a tarlóhántás megkezdésének ideje, mint pl. Mindenszentek napja.

Ebben az időben nincs állami anyakönyvezés. Ezzel a fontos föladattal az egyház foglalkozott. Erre akkor került sor, amikor a gyermeket keresztelni vitték, esetleg születése után néhány héttel, hónappal, amikor a szülők már nem emlékeztek a születés pontos dátumára, és megközelítően beírattak egy dátumot. A születés ugyan nagyon fontos volt a gazdacsaládban, de az élet nem állhatott meg. A munkák közben tovább folytak, kapálni, aratni kellett, jószágokat elletni, és talán a naplóíráshoz sem azonnal foghattak. A paraszt ugyanis mindig a következő évi kenyéren dolgozik. Szüntelenül a jövőjét építi, még akkor is, ha télen a búbos kemence oldalát támasztva látszólag semmit sem végez, miközben kigondolja, hogy hová és hány sor kukoricát vessen tavasszal.

„1802.
Hodi András vétem Feleséget Fődesi Annát[.]
Örzsébet hettében Születet András Fijam leánya 1804[.] 3. Februáriusba[.]
Születet János Fija 1808 ba Gálnapi vássár után egy hételel [így!]
Születet Mihály Fija 1810 Urnapkor[.]
Születet Sára Leánya 1812 1^{sö} julius Sa[r]los Boldog asz[szony ünnepén.]
Születet András Fija 1813 ujesztendö napján[.]
Szűletet Anna leányom 1814^{dibe} 9^{dik} Ma[r]tzius Jósep ja[?]
Születet István Fija 1821^{dikba} Januariusnak 1 sö na[pján.]
Szűletet Zsúzsána Leányom 1824^{dik} Novembernek 28^{dika}[.]
Születet Judit Leanyom 1824$^{di[k]}$ Juliusnak 18^{dikán}[.]
Hodi Janos vetem [feleségül] 1829$^{di[k]}$ Kontz Katalin[t.]
Születet János Fijam[.] Fija János 1830^{dik} Január[ius.]
Hódi András leánya Zsusánna születet 1836^{dik} esztendőbe
Detzembernek 2$^{\underline{dik}}$ Napján[.]
Kata leányom születet 1839$^{\underline{dik}}$ esztendöbe Szent György nap hetiben Vasárnap
Juliánna leányom születet 1845$^{\underline{dik}}$ esztendöbe Április 12^{dik} Napján[.]
Szulek[:] Hodi István 1818 Molnár Anna 1823[.]
Gyermekek[:]
Hodi Marton 1842 apri[li]s 17[.] meghot[t] 1846[.]
Hodi Josef 1843
Hodi István 1845 meghot[t] 185[?] Septem[ber] 8.
Hodi Judit 1846 meghot[t] 1849[.] Augusztus 1.
Hodi András 1848[.]
Hodi Judit 1851[.]
Hodi Márton 1853[.]
Hodi Sára 1855[.]”

A föntebbi fölsorolásnál az is érzékelhető, hogy az elhalt kisdedek nevét az újonnan született gyerekek előbb-utóbb megkapták. Így a hiány kétszeresen pótlódott.

„Születet András fiam, Mihály fia 1810 Urnapkor 1810ben[.]
Szűletet Sára Leánya, 1812[.] 1[.] Juli[us] Sarlós Boldog asszony napján[.]”

*

Ábrahám József naplójában ezeket a fontos bejegyzéseket találtuk:

„Ábrahám Jó'sefé ezen kis könyvetske vettem Pálmanóvában 865. Szeptember 25$^{\underline{ik}}$ én 25 krajtzárón[…]

Édes Apám született 1805.$^{\underline{ben}}$ meg házasodótt 1826. ban meg halt 1861 ben Detzember 16$^{\underline{ik}}$ napján[.] Édes Anyám született 1807. ben meg halt 1882$^{\underline{ik}}$ év Január 13$^{\underline{ik}}$ nap[…] én születtem 1841$^{\underline{ben}}$ mártzius 21$^{\underline{ik}}$ napján Rák jegy alatt. meg házasodtam 1870.$^{\underline{ben}}$. Január 12^{ik} napján." Később más kézírás ugyanitt így folytatta: *„Meg halt 1891 Május 8^{kán}."*

Ábrahám József így vezette tovább a naplót:

„Jósef fiam Született 1871^{ik} évben November 8$^{\underline{ik}}$ nap, meg halt 872 $^{\underline{be[n]}}$ Február 8$^{\underline{ik}}$ án. Jósef fiam született 1873^{ba} Mártziús 4$^{\underline{ik}}$ napján bak jegyalatt."

Az apa után a fia így folytatta a megkezdett életrajzi adatokat:

„meg házasodtam 1897$^{\underline{be}}$ Márczius 29$^{\underline{ik}}$ napján, Nőműl Vettem Mucsi Máriát. meg halt 1905 Junius 28^{ikán}. Másodszor meg nösültem. Nűműl vettem Beller Emiliát. 1905. Decz. 2$^{\underline{kán}}$."

Idős Ábrahám József leírta házasodásának anyagi föltételeit, amely az esküvői szokásokat is jellemezte. Ezután nyomon követhettük szorgalmát és belőle a vagyona gyarapodását:

„Midön házasodni elindúltam elöször is jegybe adtam 13 f[o]r[int]o[t és] 25 krajtzárt ezűstőtt

2 tzor a' birkátt vettem 8 f[orintért.]

3 tzor a bort vettem fel akót 4 f[orint] 50. [krajcárért.]

4 tzer muzsíkúst fogadtam 5 f[orint] 20. [krajcárért.]

5 az agyért kűttem 1 f[orintot].

6. Esküvésért 3 f[orintot].

Pálinkáért 1 f[orintot és] 20. [krajcárt fizettem.]

A' házatt kivettem Augusztus 9$^{\underline{ik}}$ én 3 forint mellett havonként foglalóba adtam 1 f[orintot]. 1873$^{\underline{ik}}$ fójó évre ismét ki vettem a' házatt Szen[t]györgy naptúl szen[t]győrgy napig. 32, az. az, harmintz két új forintér[t.…] 1874$^{\underline{ik}}$ Évre ismét kivettem a házatt Mutsi Sógórtúl 30 új forintér, fóglalóba adtam 20 új forintot[…]"

1883-ig bérelte a házat. A következő bejegyzései már a gyarapodását jelzik:

„Ezt a házat vettük 1884$^{\underline{ik}}$ évben, 800, 40 f[o]r[in]tér[t.] En Abrahám Josef és Kováts Zsuzsánna, Nőmel egyűtt[…]"

A fia ezt írta a naplóba:

„Egy negyed hold szőllőföldet vetem 1911 év Szep. 1 s ijen, 780 koronáért."

*

Részleteket mutatunk be Kérdő Szűcs Tamás naplójából:

„1890 év.

Zsófi lányom Pézit Betőtem a takarékba, Május 14^{dikén} 600 forintot, én atam hózá 37 forintot."

„1894 év

8/23^{ikán} Zsófi lányomnak attam 742 for[intot]."

„1920.
Január 5dikén Halt Meg Atyám.”

*

Idős Nagy Pál gazda naplójából vett részletek:

„1899.
Márc 24. Ki jöttem született a kis fiunk akkor
Ápr. 3. Körösztöltek meg a Sándor fiunkat
5. Esztikét hazavittem iskolába.”

„1901.ik [évből.]
Ókt. 25. meg körösztőltük a kis Erzsikét.”

„1903.ik évi jegyzetek.
Ápr. 26. Nagy Mári nénémet eltemettük.”

Az édesapja halálát is olyan szűkszavúan írta le mint a gazdasági adatait:

„1903. ik évi jegyzetek.
Május 14. ik. othon voltúnk édes atyámnál
15. már beteg volt nem ismert [meg] nem szólt.
18.ik. édesatyám meghalt.
20.án temetük el.
Okt. 13. Aszalai S[ándor] meg kérte Julcsát.
Nov. 18ik[.] Julcsa lakodalma volt.”

*

Nagy Sándor naplójából idézünk. Figyeljük meg, hogyan vette át apja naplóvezetésének formáját és szűkszavú közlését:

„1929 év.
Jun. Széll nagymamát temetük Június 13. csütörtök.
Gaál angyikámat temetük Junius 29 szombat.
Aug. 23án pénteken temettük szegény apámat. [Idős Nagy Pált.]”

„1931
Jan. 1. Uj éves voltam Fránkiéknál.
Jul. 19. Meghalt Széll Sadi. 21én temettük.”

„1964.
December Szabadságomat 6-12 [között] töltöttem
az esözés miatt nem sok hasznát vettem.”

„1974.
Aug. 31. este az Egetö Pali lányának a lakodalmában voltunk
reggelig a strand vendéglőben.
Szept. 21. Marika unoka ma vólt elöször autó vezetést tanulni.”

„1975 év.
Okt. 12. Fránki né itt vólt búcsúzni Amerikába akar menni.”

„1976.

Jan. 26. Kint vóltunk, a Leninbe nyugdijas találkozón ebéden.

Nov. 7. Unoka eljegyzése vólt[…] ebéd volt családi."

Idős Nagy Pál és fia Nagy Sándor a családban előfordult betegségeket is följegyezte. Gyakran hivatkoznak az orvos és a patika költségeire. Külön érdekesség a népi gyógyításra vonatkozó néhány bejegyzésük, amely elsősorban az állatokra utalt.

Idős Nagy Pál naplóiból:

„1898. December 30. 31. az anyuk is és Júlcsa is betegek lettek."

„1900ik év

Május 6. kis gyerököt ótatuk."

„1904. évre

December 17. a kis lány Jusztika nagyon himlös volt."

„1910.ik év

Ápr. 1. Terának kihívtam az órvost gyalog jöttem ki.

Máj. 20. Kihoztam Tera lányomnak az Genercsik[433] *órvost.*

öt forintért jött ki."

„1913. év.

Márc. 11én az Exa ló nagyon sánta volt.

Ápr. 5. az Exa lóval órvoshoz mentűnk[…]"

„1915 év

Jan. 11. a tehén beteg lett Hetényi dohányt tett bele.

Ápr. 20. Rozi nagy beteg volt.

Máj. 17. a Csikó beteg lett. d: u: órvost hoztam ki Csankit.

19. a csikó megdöglött azután meg nyúztam, a bele el volt szakadva es beforadva.

Nov. 8. Aszalai S[ándor]ék Csikojuk nagy beteg vólt nyúl hájat kértem. Szabóéktól."

„1922. év.

Dec. 13. Sándor berészegedett a Bálint gyerökökkel."

Nagy Sándor gazda naplóiból:

„1931.

okt. 18. Erzsike kislányom nagyon beteg lett.

Széll atyám hozta ki Kovács doktort be oltotta.

Palkó haza vitte. fizettünk neki 7 pengő 60 f[illért]."

"1958.

II. 29. a Vadas disznó beteg lett este [Bakonyi] Attila be oltotta,

három napra jobban lett, nem hasas."

„1964.

január 7-27ig beteg állományba vóltam.

Február hónapba[n] […] a vállam fájt[…]"

[433] Ifj. Genersich Antal (1876–1944) A hasűri sebészet egyetemi magántanára, Szegeden. Egészségügyi főtanácsos. Vásárhelyen kórházfejlesztő.

„1965.

III. 1. […]ugy meg fáztam és elrekedtem hogy ezen a héten nem dolgoztam.”

„1970.

IV. 15. fogat huzattam.

VIII. 23. Szegedi úton egy motoros hátulról elütött bal kezem feje és a kis ujjam eltörött.

30. Még a derekam nagyon fáj nem tudok dolgozni. Erzsi lányom lábfájós lett.

„1972.

XII. 3. Disznót vágtunk félünk a betegségtől.”

„1973.

jan. 28. mama beteg Könyves [Géza dr.] írt neki receptet.

29. meg hoztam a gyógyszert és este még én lettem beteg.”

„1974.

márc. 15. nem jól éreztem magamat.

szombaton, vasárnap, hétfőn nemjó voltam.

22én orvoshoz mentem és 220 vérnyomást talált. orvosságot írt és elküldött szemórvoshoz az semit sem talált hibásnak. Az orvosságot állandóan fogyasztom rosszabb nem vagyok.”

„1977.

Jan. 31. Jó idö otiba [Értsd: SzTK Rendelőintézetben] vóltam 140 a vérnyomásom.

Máj. 18. Nem jól éreztem magam.

19. Orvost hívtak nem akart bajt találni.

20-22. komojabbá vált a betegségem.

23. Tüdő gyulladást észlelt.

24. Rögönyön vóltam. [Értsd: megröntgenezték, röntgenkészülékkel átvilágították.]

25-31. naponta injekciózott. [Értsd: oltásokat kapott.]

Jun. 23. Vóltam felül vizsgán orvosilag jónak találtak.”

(Egyéni krónikájához tartozik, amit ő már nem jegyezhetett föl:

1981.

Márc. 25-én rosszul lett.

Ápr. 7-én kórházba szállították.

Máj. 3-án szívinfarktusban meghalt.)

*

A naplók részletesen foglalkoznak a tanyai építkezésekkel. Egyrészt sűrűn került sor az épületek javítására és fölújítására, másrészt a gazdaságot gyakran bővítették új létesítményekkel. Nem volt év, hogy a gazdák valamilyen karbantartó, építőmunkáról ne számoltak volna be. Jellemzően még új tanya építéséről is kaptunk tájékoztatást. Elsőnek Gaál János és Gaál Imre naplójából:

„1860dik mártziusnak 20dikán Mári péterel meg egyesűltünk egy három őles hoszu másfél ől a szélösége egy öl magaságu Életös házra őt szakaszra 115 válto forintér ***Bélőt*** *ajtora mindent el látva amagunkébul foglalo 4 pen[gő] for[int]”.*

„1881dik évben Aprilis 24 Novák Bálint ácsal meg alkutam 1 górét hízlalóval 1 Félszert 1 Színt le palásolni 3 ***grádicsot****, udvar[t] körösztül keríteni kapúk meg igazítni hízlalóba Vájút csinálni és az ho[m]bárt Be zsindejezni. Foglalóba Atam 3 f[o]r[intot].”*

*

Kérdő Szűcs Tamás naplójában találtuk:

„1891. Reperáltam a ház tetejit. Török Albertnek fizettem először Zsindejér, fájér, szögér 16 for[intot] 74 kraj[cárt]. A kőművesnek fizetem 10 új for[intot]. Gál úrnak 3 for[int] 80 k[rajcárt]. Cserépér[t] 6 f[orint] 30 k[rajcárt]. A Bádogosnak fizetem 56 forintot.”

„1893 évben fizettem az épületér

A tégláér fizetem	*224 for[intot].*
A kőművesnek fizetem	*230 for[intot].*
A fáér fizetem	*260 for[intot].*
A Bádogosnak	*58 for[intot].*
A Meszet fizetem	*36 for[intot].*
A homokért fizetem	*18 for[intot].*
A vasért, Szögér[t] fizetem	*24 for[intot].*
Az átsoknak fízetem	*268 for[intot].*
A kis Szóba dészkájér[t]	*10 for[intot].”*

„A Réti Tanyát tsináltattam Bíró Jánosszal 1894dik évben
Június 10ikén fájér fizetem 115 for[in]tot, áts munka 40 forint.”
„Az 1902 évben tsináltattam a Tanyát a ház tetejit répéráltattam.

Múladi Bálintnak fizettem neki	*30 fo[rintot].*
Az asztalosnak	*70 for[intot].*
A tégláér[t], cserépér[t] fizetem	*39 for[intot].*
A hómokér[t] fizetem	*1 for[int] 40. kr[ajcárt].*
A piktornak fizetem	*15 for[intot]*
Mészér fizetem	*3 for[intot]*
A tapasztónak fizetem	*8 for[intot]*
	Összesen: 166 for[int] 40 krajcárt.”

„1935. 10dikén cserepeltük az istállót 2350 cserép kellett. Ezre 48 pengő. Fizetve 125 pengő. fájér 82 pengő. Szög 6 pengő 50 fillér.”

*

Idős Nagy Pál gazda naplóiból megtudtuk, hogy a kiadásai között szinte havonta szerepelt: szög, mész, drót, léc, a javítások anyagai. 1894-től készült a tanyaépítésre:

„1894. Szent györgy napkor

A Konyha ház félébe jöttünk lakni és a kútat ástam az Udvarba vettem hozzá téglát 400 d[a]r[a]b[o]t. fizettem ***fúharral*** *érte 5. f[o]r[intot]. egy vedret 90 xr [krajcárért]. Óstorfa 20 kr. ágas 1. fr. 70 xr. adtam dobogora palincs[ot] és ószlopot a lúgashoz lécz és drót 15 kr."*

„1899.

Máj. 16. haza mentem zsindelyért 3 ezeret hoztam
18. Zsindelyt 3 ezeret hozhtam ki ismét.
Nov. 3. 90 drb vályogot hoztam ki.
13-14. Olat raktam."

„1900ik év.

Május 10. vájog sarat csináltunk
11. 245 [darab] vájogot vertek a gyerökök."

Ezt követően leírta a tanya fölépítését. 1901. október 1-től.[434] A további bővítési, javítási munkákból idézünk néhány részletet:

„1904. év December

12. az istallo elejét köveztem ki."

„1906. év

Március 21. ágasokat faragtam a kerítéshez
24. […]árnyék széket csináltam [és] kert kerítést.
Máj. 17. 160 [darab] vájugot vertem.
Jun. 5. vályog sarat csináltam 80 vájo[go]t vertem[…]
Aug. 8. a polyvás falát elkezdtem megrakni.
12. beraktam szalmával a tetőt."

„1911ik év.

Május 31.én az istálo háta mögé kocsi szint kezdtem rakni.
Juni 1. befalaztam megtapasztottam.
Aug. 4.én el bontottam a kerek ólatt és hejébe másikat raktam."

*

A vásárhelyi gazda mindent elvégzett a portáján, amit maga meg tudott csinálni. Gazdaságában mégis több olyan föladat adódott, amelyet nem volt képes megoldani. Ilyenkor vagy segítségért folyamodott, és közösen dolgoztak, vagy mesteremberekkel végeztette el a munkát. Nem egy gazda évenként rendszeresen szerződést kötött például a kováccsal, bognárral, és nekik még természetbeli juttatást is adott, hogy szívesen vállalják a föladatot. A két Gaál gazda naplójából idézünk:

„1861-ben, Toth Joszep timárnak atam 1 ló bőrt 1 tsiko bőrt 3 marha bőrt 2 bornyú bőrt 1 dísznó bőrt 3 birka bőrt megint 1 ló bórt 12 darab őszesen."

[434] Szenti T. 1979. 20-21.
Szenti T. 1990. 6: 209-218.

„1861 esztendőre Sovátski Pál kováts mesterel meg egyesűltünk Szen[t] g[y]ó[r]gy naptul fova Szen[t] gyö[r]gy napig az egész reperátsió ha ujat Kotsít vagy Szekeret vasalna ara szenet adunk, amit pedig odavísznek aztat minden halogatás nélkul tsinálni köteles két vagy három malatzot tarthat pányván apro Joszágot t[y]ukot, ludat vagy rutzát felibe tarthat mikor a ta[r]lo szabadul akor mehet szabadon más fél hold kukoritza fod felibe."

„1863dik esztendőre Kis Ferentz Kováts mesterel Szen[t]györgy naptúl fogva szen[t]mihály napig a reperátsio ha ujat ekét vagy kotsit tsinálnak ahon fát vasat adunk anak fele árát meg fizetjuk amint más tsinálná fa múnka ami kerűl ha fánk lösz azt meg tsináljúk két disznót pányván tarthatnak apro Joszágot tyukot ludat fele nekűl tarthat Kukoritz[a] fődet felesbe."

„1878dik évben Szeptemberben Kis pál Kovács múnkája. 1szőr 4 Föl kötő vas az Szinbe az gerendákhoz

2 3 ajtóhoz heveder sarók vas
3 4 sarok ***müterel*** *ajtó hevederbe*
4 6 ***Csórgó Fartó vas******
5 1 Csizma Tisztitó v[as] ház elébe."

„1885 dik évben Kis József Kóvács munkája

Januárba Sarogjára		*2 pánt*
	kerék Szegre	*1 kapo*
	resta hajto	*Igazitás*
	egy Fejsze	*élezés*
Január 21 egy Fúrkóra		*2 karikát*
Február 7dik nap 1 szántó vas		*élezés*
Február 21 nap	*1* ***göröndő***** vasalás kész vasat*	
Junius 4 nap	*2 Tajicska kerékre*	*abrincs*
Julius 7 nap	*1 Nyüg láncz Szem*	*Fórasztás."*

„1886 dik évben Ács múnka Kósztólányi Fólórinak 1 Szóba padolás kvadrát[435] *□ öle 80 krajczár ért."*

Kérdő Szűcs Tamás naplójában találtuk, hogy – különösen az 1893-as évben – a borbélynak rendszeresen megfizet a hajvágásért.

Idős Nagy Pál naplójában a hajvágás, borotválkozás kiadása szintén gyakran szerepelt:

„1896.

Augusztus 23. hajvágás	*25 kr.*	
30. bórótválkozás	*5 kr."*	

„1902.

Ápr. 16. Baranyi Ist[ván] kerétést meg fonta."

„1903 ik év

Okt. 23. A takácsnak 17 rőf szövés 3 ft. 56 xr."

[435] Kvadrát = négyszögöl.

A tanyaépítésnél is volt segítsége. Amikor *„1901. évbe[n] a tanya építésre kiadott”* pénzt összegezte, ezek között megemlítette, hogy

„ft. kr.
Júl. 31. kút ásonak foglalo előleg 2. -
Aug. 3. kút ásónak előlegbe 10. -
6. kút ásot kifizett[em] 6. 10.
10. vájogverőknek előleg 2. -
18. vájog verés 10. -
Szept. 7. Bartok Mik[lós] 6 nap[számbére] 4. 20.
17. Koncz Pál ács nap[számbére] 1. 40.
Okt. 31. a tapasztásért fizett[em] 6. -
kémény csinálás 2. -”
„1899
Máj. 21. Tapasztás a Czigánynak 2. -”
„1910
Okt. 31. Kovács Im[re] verem ásásért napsz[áma] 1. 40.”

Minden gazda barkácsolt. A legtöbb munkát igyekezett maga elvégezni, vagy háza népével elvégeztetni. Csak akkor fordult mesteremberhez, segédmunkaerőhöz, ha a föladattal ő vagy a családja nem tudott megbirkózni. A naplók tanulsága szerint idős Nagy Pál valamennyi gazda közül kiemelkedett a szorgalmával, és valószínűleg a kézügyességével is. Érdemes végigkövetni néhány naplórészlettel, hogy milyen sokrétű munkát végzett el. A már említett tanyaépítését és egyéb építkezését itt nem is soroljuk.

„1901-ik [év].
Dec. 13. sást fontam a székre.
15. a csatornán hidat csináltam.”
„1902.ik év
Május 2. […]dél után galamb dúcot csináltam.”
„1904. év
December 18. 19. cirok seprűket kötöttem 7 d[a]r[a]bot.”
„1905 ik év.
Febr. 24. 25. egy fűzfa karos széket[436] *kezdtem csinálni.*
Dec. 2. a kútra valo járást kíraktam [téglával].”
„1909 év.
Febr. 13. olajat csináltúnk lett 5.5 fél liter egyikünknek.
Júli 2. ***asztal széket*** *csináltam.”*
„1910. ik év.
Ápr. 7. ***vonószéket***** csináltam.*
Júni 8. d. u. nyári jászlat készítettem.”
„1911ik év
Márc. 25. én gerebjét csináltam.
Szept. 21. ajtot csináltam a kis kamrára.”

[436] A néprajzi szakirodalom *lécvázas gondolkodószéknek* említi.

„1913 év

Jan. 13. új szánkót kezdtem csinálni.
23. Kasokat fenekeltem.
30. órafát a szánkóra faragtam.
Febr. 5. A kamrába a hómbárt kezdtem csinálni.
6. rekeszt csináltam.
28. N[agy] Szabo Páléknál voltúnk bőllérkedni.
Márc. 28. ágyat faragtam nyárfából.
Ápr. 11. a Kút róvást járdát eresz végit csináltam.
Máj. 23. gané vetőket faragtam.
Szept. 3. tapasztottam a pallasokat.
Nov. 12.én megöltük a malacok anyát.
26. homokot hoztam Csómorkányról.”

„1914 év.

Május 8. ***ganét tapostuk el****.*
9. Szappant föztem.
Nov. 4. a sparhetot újra raktam.”

„1915. év

Febr. 4. padot csináltam.
Márc. 29. seprűt nyeleztem.
Ápr. 16. d. u: a laci Csödört megnyúztuk.
Okt. 30. ***tóli ágyat***** Csináltam Aszalaiéknak.”*

„1916. év.

márc. 24.én. én egy talicska kerék agyát csináltam fűzfából.
Ápr. 26. Csatornákat csináltam.”

„1917.

Szept. 27. d: u: kút róvást csináltam meg.
28. Istállo hídlást igazitottam”

„1918.

Jan. 11. Sipka bélést vartam.
Febr. 2. Kötelet fontam.
Nov. 20. a 3 bárány bört be áztatam a gödörbe.
20. Gyékény kötelet fontam.
Dec. 4. szánko lábat faragtam.
5. szánkot ősze raktam.”

„1919 év.

Jan. 4. a fekete subát el készítettem.
Nov. 15. d: ú. a kút gémet faragta[m]”

„1920 év.

Febr. 7. vedret faragtam.
Nov. 12. a Kemence fenekit kiraktam [téglával].”

„1921 év.
Febr. 20. talicskát kezdtem faragni diófából.
Márc. 1. tóló kócsit csináltam.”
„1923ik év.
Jan. 14. Pali új tamburát[437] *bevégezte.”*

Mint előbb már láttuk, a vásárhelyi gazdák szórakoztak is. Különösen az első világháború után mutatkozott bizonyos föloldódás. A tanyai fiatalság szórakozása elsősorban az olvasóköri mozgalomhoz fűződött. Az évről évre a Fekete Sasban megtartott gazdabálak, a Megában, Ipar Egyletben és máshol rendezett arató- illetve szüreti bálak pedig az egész mezőváros jeles eseményének számítottak.

Csakhogy ezeket már nem a hagyományos parasztélet táplálta, bár gyökerei kétségtelenül ide nyúltak vissza, hanem a gazdapolgárság. Egy-egy „bálanya” ünnepi „díszmagyar” ruhája nem egyszer 2-3 hold föld árába is belekerült, közölte Kérdő Szűcs Ernő. A fonók, disznótorok, névnapok, kukoricafosztókák, nemzeti és vallási ünnepek népi szokásai, a farsangolás mókái szép csöndben elenyésztek az egymásra torlódó évtizedek homályában. A „kivetkezés” nemcsak a ruhákat illette, hanem a hajdani szokásokat is elhagyták.

A naplókban a kulturális és szórakozási tevékenységnek is maradtak nyomai. Olyan vékony szálak, amilyen maga a tevékenység volt. A két Nagy gazda naplói őriztek meg ide vonatkozó bejegyzéseket. Idős Nagy Pál naplójának részletei:

„1896.

	ft.	xr.
Júni 2. vett[em] két üveg sert.	*1.*	*34.*
Aug. 13. Caffé cukor pót kávé	-	*40.*
30. újságért Olasznak	-	*50.”*

„1901.ik év
Jan. hó 1én […]délután egyletből kőnyvet hózt[am].
Nov. 16. volt templomba az anyuk.”
„1903.
Nov. 18ik. Julcsa lakodalma volt.”
„1911.

okt. 1. a Szigeti bálra adt[am]	*2.*	*20.*
8. a Bodzási bál[ra adtam]	*2.*	*66.*
13. […]iskolás beíratás. könyv ára	-	*66.”*

„1912.

Febr. 23. petr[óleum]. lap levél papir béjeg	-	*54.*

Nov. 24. templomba voltam ide kin.”
„1913 év.
Máj. 4. a kopáncsi bálba voltak a lányok
Szept. 2. a bálba Kópáncson Gombos Eszti is kin vólt.

[437] Vásárhelyen csak később terjedt el a *citera* szóhasználat. Ezt a hangszert a hagyományos parasztélet során *tamburának* nevezték.

Nov. 16. Sági Imre kijött Erzsébet estén vóltak a lányokkal.
Dec. […]a lányok Ferencz estére kímentek Szenti Ferenc[hez].”

„1914.

Jan. 11. templom volt itt, este a jegy váltás volt.
Jan. 27. […]lap fésű tükör zsóltár [vásárlására:] *4. 54.*
29. Volt az esküvő és lakodalom[…]
Ápr. 1. Sándor és Lidi a tánciskolába kezdtek járni.
Máj. 3. vasárnap templom, d.u. kőribálba voltunk.”

„1915.

Nov. 28. templomba vóltúnk de pap nem jött ki[…]”

„1916. év.

Márc. 26. Kópáncsi Istentisztelet lett volna,
de letőrt az iskola gerend[ája]”

„1918 év.

Dec. 15. Eszti Kálátója volt.
26. Karácsony másod napján egyre esett a hó esővel fel váltva
unalmasabb Karátson napot még ennél nem éltem.”

„1919. év.

Febr. 6. iskolánál gyűlés vólt.
22. Kőrbe beírattkozt[am]. gyűlés volt.
*Ápr. 27. Vasár[nap] d: u: **kaláka** volt.”*

„1920. év.

Jun. 20. Vasár[nap] kökény dombi[438] *bál volt.*
Aug. 22. d.u. Kökény dombi bálba voltak.
Szept. 5. Este bálba [voltunk].”

„1921. év.

Máj. 8. d: u. felső Kópáncsi bálba mentek a lányok el.
16. ünnepi Isten tiszteleten vóltunk a papot haza vittem.
ekkor este a Kökény dombi bálba voltak.
Aug. 21. a lányok farkiréti bálba voltak.
Dec. 25. d: u. a Körbe vóltam[…] este Toth Pistáékhoz mentek [a lányok] bálba.”

„1922 év.

Jan. 8. a kőrbe gyűlésen volt[am].
Szept. 10. vas[árnap]. Isteni tisztelet úrvacsora ósztás
Győrfy lelkész [volt kint.]
d.u. jószág mutatás este nagy bál vólt.
Dec. 31. Vasár[nap] Este Aszalaiéknál bál vólt.”

„1923ik év

Ápr. 1. Cselöteiéknél voltunk muriba.”

[438] Kopáncson van a világhírű Kökénydomb, ahol előbb Banner János végzett ásatásokat, majd Korek József. Innen származnak a Tiszai kultúra (neolitikum) leletei, pl. a híres Vénuszok és oltárok.

„1924 év.

Júni 1. a Gyúlo parti bálba vóltak [a lányok].

Nov. 16. este Kőrbe Kabaré volt.”

Nem véletlen, hogy annyi szórakozás nélküli, csöndes év után néhány olyan következett, amikor egyik-bálból a másikba jártak. A lányok ugyanis ekkor kerültek eladósorba. A tanyai gazdák életében más ismerkedési lehetőség nem nagyon akadt, csak a köri bálak és a háznál rendezett összejövetelek. Az viszont nagyon fontos volt, hogy a lányok párt találjanak maguknak. Ezért a tanyavilág összefogott. Ha a körben nem volt bál, valamelyik tanyában egy éjszakára kipakolták a szobát és ott rendeztek házi murit.

Nagy Sándor gazda naplójából már az életforma változásával járó, újfajta szórakozásokról, üdülésről is hírt kaptunk.

„1955 év.

I. 1. Erzsiék kijöttek elmentek a körbe bálazni.”[439]

„1972.

II. 10. Vólt a zárszámadás 11én vacsora a [Fekete] Sasban.”[440]

„1973.

jan. 27. diák Bál volt.

máj. 1. felvonuláson voltunk.

Dec. Szilvesztert itthon töltöttük televiziót nézt[ünk].”

„1975. év.

Máj. 10. Ballagott a Károly unokánk.

Dec. 31. Széléknél tv[-]t néztünk családok Békébe [egykori Fekete Sasban] vóltak.”

„1977. évben

Jan. 16. 50 éves [házasságkötési] ebédet tartottunk.

Jun. 16. Manciék elmentek üdülni Galya tetöre.

Dec. 22. Széléknél disznó[toros] vacsorán vóltunk.”

„1978 év.

Jun. 3. Kirándultunk Galyatetőre Kékes[re] és Egerbe.”

„1979 év.

Jun. 16. Leninbe vóltunk nyugdijjas találkozón.”

„1981 év.

Jan. 1. egész nap vendégeskedés.

Márc. Sok Sándor köszöntök voltak a családok és testvérek.”

Az alábbi összefoglalónk vegyes adatokat tartalmaz. Ezek egy részét az előző fejezetekben szerepeltethettük, vagy e fejezetünk különböző részeihez bevehettük volna; másrészükből viszont további alfejezetek, címszavak telnének ki.

---

[439] Tudjuk, hogy az akkori belügyminiszter: Kádár János 1950-től betiltotta az olvasóköri mozgalmat. A köri épületek viszont egy ideig még álltak, azokat módszeresen csak a második szövetkezeti tagtoborzás után, 1960-tól kezdték lebontani. Az 1950-es években még álló köri épületekben a DÉFOSZ és más „demokratikus” ifjúsági szervezetek a nemzetközi és a hazai munkásmozgalom attribútumaival díszített termekben jöttek össze szórakozni.

[440] Ekkor már Béke Szálló és Étterem volt a neve, de csak a hivatalos politika nevezte így, a nép változatlanul jó darabig még a régi nevén: Sasként emlegette.

Külön figyeljünk föl a tájszavakra, kifejezésekre. Az itt közölt naplórészletek egy-egy „különlegességet” is tartalmaznak, mégis a többivel együtt csak a vásárhelyi gazdaéletet segítenek még jobban megismerni. Elsőnek a két mártélyi Gál testvér naplójából idézünk:

„1886dik évben az Zsákók Száma őszesen 52 darab és 1 ki[s]csikón abrakós zsák. óktóber hó 22 napján.”

„Az óttóviasz készitès hez Való Szerek menyisége Fél Fónt vastag Terpentén Fél Fónt hegedű gyanta Három deczi p[i]ritúsz egy Fertály Sárga Viasz Kelt H[ód] M[ező] Vásárhely[,] 1888[.] jún. 7. Török Mihály[tól].”

Részletek Kérdő Szűcs Tamás naplójából:

„1879-ben
Ser Ollaj 100 liter Vízhez 10 százalék Olaj Ősszel Lomb hullás után.”
„1940.
Permetezés. 100 liter vízre fél kiló Rézgáliczot, fél kiló oltott Meszet adunk.”

Idős Nagy Pál naplójából:

„1888 évbe
Nov. 11.ikén adott édes atyám egy kis súbát.
N[agy] Tisz[teletű] Szeremlei Ur földjén lett 1898. évbe
13. hóld buza vetésem. 4 hold árpa zab $^{1}/_{2}$.”
„1895 év.
Okt. 12. Vetőgépért fizett[em] 1 f[o]r[intot].”
„1899.
Ápr. 8. A tulya fákat át ültettük.”
„1900 ik év.
Január 29. egy lúd meg tólyt.”
„1903. ik év.
Márc. 17. házelőtt szőllőtt űltettem.
22. Julcsa kötött Kosuth [szobrának] [le]leplezés[é]re 8 kr.”
„1905 ik év.
Ápr. 2án Vasárnap kertbe meleg ágyat csináltam.”
„1909 év.
Okt. 1. behórdtuk az Uraság Szárát.
29. Puliért [fizettem] 1 ft. 60 kr.”
„1910.
Febr. 4. narancs[ért fizettem:] - 5.”
„1911ik év.
Juni. 15. Tornyainét vittem haza egy kócsi ***húmijával*** *nem fizetet meg.”*
„1912 év.
Ápr. 30. zöld békalencsét kezdtem vágni szecskával.
Nov. 9én d.u: a ló jászlat tapasztottam meg.”
„1913 év.
Júni 24. Ganét 200 drb ***terítetünk*****.*
30. olyan rósz idő volt hogy feljegyzésre valo”

„1914 év.
Jan. 10. Rozikának jegy kendőket venni voltunk óthon.
Júl. 4. az anyukat hazavitt[em] az édes anya halalakor.
14. Égető Ist[ván] tanyáját a villám felgyújtotta.
Szept. 28. Kákát levágtuk.
Nov. 6. Este meg égett a Városon a Fekete sas.”
„1915 év.
Ápr. 23. olyan rosz út volt a ló beledölt a sárba a kocsi le bórúlt.
Júni 12. egy dóngót fogtam délbe bórzaszto meleg volt.”
„1917.
Febr. 22. regviráltak.
Nov. 28. Szegedébe voltunk kocsin Só ért 120 kg. sót hóztunk a gőzhajon jöttek ki a lányok algyőre.”
„1918 év.
Máj. 31. Pócsi Misának megfizettem a tehén folyatatásért.
*Okt. 20. **Vas gőzősőn** othon voltam bórt kérni.*
*Nov. 21. Csüt[örtök] ki húsoltam be **gerbeceltem***.”*
„1920. év.
*Aug. 18. **ki doboltúnk*** egy dongót.*
*Szept. 1. a Szabóné 5 vontato kölesit be hóztúk és el nyómtatni akartuk borzasztó esőt kaptunk és az egészel **medvét fogtunk***.*
*3. d.u… **medvét szárítot[tam]*.***
*Nov. 21. regel ismét hó esett, **el is veszett**.”*
„1921. év.
*Jul. 28. **égbe kiáltó** nagy forróság volt.”*
„1922 év.
*Febr. 23. el mentünk az **oldal kasért***[…]*

*Júli 7. Gyúrka **kótlót fogót fógóval***.”*
„1923ik év
*Febr. 7. egész éjel eset regel **hóra fogta***.*
*8. **elvette*** a Fertőt a víz.*
Máj. 3. harangot húztak az új templom[ba] fel.
7. a Szíszter legény itt járt a kutya harapta volna meg.
Aug. 12. regelre megéget Villámtol a Csáki Ernő tanyán egy épület.
Nov. 27. […]gyalog mentem haza kútyaperibe. megfizettem 20. és 14.300 koronát per. kölcs[égben].”
„1924 év.
*Máj. 29. a buza **kezde hányni a fejit***.”*
„1925 év.
*Ápril. 6. **kós tököt kikészítettem*** és röstélj őszlopot tette[m].”*
„1927 év.
Nov. 6. Palit beírattam a szík javito tanfójamra.”

Dombi Kiss István naplójából, az 1848-as forradalom évtizedéből, a nagy szigeti baromgazdaság számvetésébe, és az itt dolgozók rétegződésébe kapunk bepillantást. A baromgazdaságokat a város gazdáiból toborzódott csoportok hozták létre és évente újjá alakultak. Ilyenkor mindig újraválasztották a gazdaság vezetőit és pásztorokat fogadtak. A határ két nagy területén volt félrideg legeltetés, mint azt korábban írtuk, a Pusztán és időszakosan a Rétben. Utóbbinál szigorú megszorításokkal. Ide tartozott a szigeti gazdaság is.

„Anno 1843dik Esztendőre Választotta az Betsűlletes Gazdaság ***Voks szerent*** *Bozsér Istvánt* ***Öreg Gazdának*****.*

Kis Péter Jánost mellé segitsegnek.

H Török Pétert Es Gál Pétert Irnoknak."

„Anno 1843dik Esztendőre Fizétett az Gazdaság az Laistromér 42 xr."

„Csikos fogadásba egy fertaj bort meg ittunk az ára 1 v[áltó] f[o]r[int] egy kenyér 3 v[áltó] Krajtzár 2 font szalonna 42 Kraj[cár]."

„Az masodik őszve gyülésbe mikor az Szolga Biro Ur Parantsolatyabol öszve gyűltűnk az öreg Gazda Választásra és az Deputatio[441] *Ki kűld[etése] szerent az egész dolgot elvégesztűnk Meg ittunk fél ako bort a nak Teszen 2 V[áltó] for[intot] Hus 2 for[intot] es 12 Xr. Kenyér 30 Xr."*

„Fizettem Egy ***harangért*** *Hét forintot."*

„Agast Gémet hazahozttuk Kopántsrul."

„fizettem ladikért Tízenkét Garast és meg ittunk Öten hat itze bortt Negyven Nyotz Krajtzárt tészen."

„Fizettem a harang szíjért Ött forintot."

„anno 1843dik Esztendőn Balóg István Meg fogadódótt Szigeti Csikosnak. Az Bére Minden lotul 25 r[éne]s Krajjtzár és fél Kenyér az hoz valo eleség aki pedig Kenyeret nem ád 50 Krajtzár. Hógy ha pedig Kárt val szerentsétlenségből Azt az Rendes áron a meg egyezés mellett Tartzik meg fizetni. Idő előtt pedig haza hajtani és azon kifogásoknak lenni, hogy vagy Kenyere nem levén semmi esetre nem tselekedje ha haza hajtya minden hetre a mig élhetne tartozik fízetni 10 v[áltó] for[intot]. Az rühes lovakat pedig semmi esetre nem szabad az menes Közé vallalni. Az Gazda ság részire pedig az maga beriböl 25 v[áltó] forinttokat tartozik be fizetni, az Gazdaság adott foglalot 50 Xr a melyet visza Tartozik fizetni az maga béribűl. Balog István Bizonyitom + Bozsér István őreg Gazda" (Ezután még 35 név következett, akik jelenlétében fogadták meg a csikóst.)

Bejegyzés az „Öreg gazdáról": *„Tarjáni: Bozsér István szűl[etett] Hódmezővásár-helyen[,] 1788. helvét hittvalásu [református] és* ***szántó vető*****. Meg halt 1851. máju. 19."*

„1843dik Esztendőre Megfogatta Balog István Csikos Víg Jánost Tízedesnek. Bére 23 forintott Betsűlletes Gazdaság 4 forintott ádnékie adott foglalot nekie Balog István 50 Krajtzárt."

„1844dikre Fogatta tizedesnek agazdaság Orosz Jozsepet Bére Pénz 4 V[áltó]forint A Csikos Bánfi Mihaj Fízetnéki Pénzt 30 V[áltó]forint Tizedesnek nem tartózik a B[ecsületes] Gazdaság 844dik esztendőre meg fizetni mivel nemis járt el a dologba."

[441] Deputatio = (kéréseket, kívánságokat tolmácsoló) küldöttség.

„1845-ben a 26 forintot fizetett a csikós a tizedesnek, a Gazdaság 4 forintot."

„Az 1845 dikre valo kőltség ezis Váju hazahozatalért fizettem 5 for[intot]. Agas Gém hazahozatalért fiz[ettem] 2 for[intot] ebben az esztendőben az árvíz végett Sokbajőtt akőltség mert kikellett menni apusztára Kutat Kellett állítani."

„1846-ban a tizedesnek fizetett a gazdaság 4 f[orin]t-ot, a csikós 28 v[áltó] f[orin]tot a csordás pedig 11 v[áltó] f[orin]tot."

„1846 dik. Beadott a Csikos Bánfi Mihaj 5 V[áltó]forintott Gazdaságnak Bánfi Miháj Beadott 4 V[áltó]forintott és amiatőbbi tartozását bészámolta Kuttsinálási munkába mintlobérbe akik dolgoztak 17 for[intot]. A tizedes bérébeis be számolt 4 forintott."

„1846-ban a szigeti csikós számadó bére megjobbítódott. Minden lótol 45 xrját és fél kenyér, ahoz való eleséggel."

1846-ban a kút részeként „holmi kollát fákat", azaz korlátfákat említett. 1848-ban a szigeti gazdaság „Dékán Pált" fogadta meg csikósnak. Az ő bére már lovanként 50 korona volt.

Néhány érdekesebb bejegyzést idézünk még a naplóból, amely a saját parasztgazdaságra vonatkozott:

„1845$\overline{\underline{dik}}$ Szolgálónak fogatuk Banga Juditott Három forint pengő Egy pár Csízma rokoja egy egy pamuk kőtő két kis konyha kötő egy ***kaszabajka***** egy pöndöl két* ***ingváll***** égy nyakbavaló keszkenő egy fére való egy pengő forint foglalot attunk."*

Gyakori volt a forradalom után, hogy a városi házat vagy annak egy részét bérbe kiadták egy-egy szegényebb lakónak. A naplóban erről is tanúskodott néhány adat:

„Kovács István Kiárendálta a kis házat az elrekesztett palásal és a kisólal az 1865. Évre 11 f[o]r[intért]. foglaloba adott 1 forint[ot…]"

„Az 1866$\underline{dik}$ Eszten[dőben]. Kiárendálta az ***alsó házat***** Konyhával és az garádits aj[t]óval és alatta valo kamarával és a kamra fölöt valo Pallásal őz[vegy] Kováts Istvánné 12 új forintér jövő Szent György napig[…]"*

A gazdák naplóiból eddig egy-egy témakört igyekeztünk összefoglalni. Ezzel a módszerrel az ember egyéniségét „szétdaraboltuk". Befejezésül bemutatunk egy gazdát és naplóját a rá jellemző témák összefüggésében.

Fejős József 1902. márc. 19-én Hódmezővásárhelyen született. Ráróson, az öthalmi határban, a tompaháti dűlőben, Tanya 1919. sz. alatt, apja 33 kishold (kb. 22,5 kt. hold) földjén közösen gazdálkodtak. 1928-ban megnősült. Bár csak 4 elemit végzett, a gazdáknak tartott *szabad oktatásokra* eljárt. Önműveléssel széles körű olvasottságra tett szert.

Tanyájában *barkácsműhelyt* rendezett be és itt mindent maga készített; még különleges, nem a paraszti élethez tartozó tevékenységeket is folytatott. (Detektoros, majd lámpás rádiót, öngyújtókat, félautomata perecszaggatót, dísztárgyakat, puskaport stb. készített.) Tanyáját korszerűsítette, pl. elbontotta a régi istállót és az általa készített terv alapján, maga építette az újat.

1944. ápr. 24-én behívták katonának. 1945 tavaszán Brünn alatt szovjet fogságba esett. Ahogy otthon megszokta, hogy minden tárgynak értéke van, a háború alatt is szüntelen gyűjtögetett: kilőtt löveghüvellyel, drótdarabokkal stb. terhelte meg magát, amelynek cipelésébe belerokkant. Kidőlt a vonuló fogolysorból és a kísérő szovjet őrök egyike a helyszínen agyonlőtte, hogy ne legyen vele gond.

Naplóját 1935. januárjában kezdte írni és 1944. ápr. 23-ig, a bevonulása előtti napig vezette. (Az utolsó évekről készült naplófüzete elveszett.) A vasárnapokat és az ünnepnapokat piros tintával írta. Számtalan jelet, „piktojelet", ikonrajzot, sematikus grafikai ábrázolást alkalmazott. Nyilakkal jelölte pl. a széliránytot, apró pontozással az ég fedettségét, a borulás, felhősödés mértékét, a biciklijén megtett távolságot kilométerekben adta meg. (1941. májusában pl. 144 km-t kerékpározott!) 1941 májusában szántáskor kis ekéket rajzolt, 1943. jan. 20-án egy kúp csutkát háromszöggel jelzett, 1940 novemberében a szöveg utáni nagyobb pontok a begyűjtött termény csomóinak számát tükrözte, vagy az 1936 decemberi följegyzések hátulján kis állatrajz a bikaborjú születésére utalt. 1937. jan. 17-én az elkészült **irzon**, azaz a méhkaptár, illetve a méhes jele látható, stb. A jeleket tehát mindig értelemszerűen, a vonatkozó szöveg egybevetésével kell értékelni. A kezdő nagybetűket ritkán alkalmazta, még személy és földrajzi nevek esetében sem használta. Részletek a naplójából, egyetlen évet kiemelve, amely a paraszti élet hónaponkénti, természettől függő változásait is híven mutatja:

„1935. Január hó.

2. borult szikadt [idő volt]	*vigh pistát meg fogadtam*
5. változóan felhős	*csuklós ágy készűl az istálóba.*
11. déli bórúlás	*a kisszánkó elkészűlt*
13. bórult kődös	*[rádióhoz] 1 pár fejhalgató elkészűlt*
22. változó felhőzet	*rádió tekercs készítés*
28. borúlt enyhe [idő van]	*tölcsér és ecset csinálás*
29. borúlt enyhe [idő van]	*őrletés órósházán.*

1935. Február hó

2. változó felhőzet	*egérfogó csinálás 3 darab*
9. hóvihar hófúvás	*kas fenék kőtés.*
11. változó felhőzet	*disznót vágtúnk*
26. túlnyomóan bórúlt.	*répahordás az istáloba.*

1935. Március hó

15. változó felhőzet	*úgarbórónálás és árpa vetés*
21. teljesen derült	*csutkatű verés és csomózás.*
25. túlnyomóan felhős	*beteges voltam egész nap*
29. túlnyomóan felhős	*a szőlő ki nyitás*
30. havazás hóvihar	*egy új öngyujtó készűlt*

1935. Április hó

1. túlnyómóan derűlt	*drót kerítés csinálás*
3. váltózó felhőzet	*ekekapázás répa alá*
5. változó felhőzet	*1 hold kúkorica és répa vetés*
6. túlnyómóan derűlt	*szőrhátón szavazni vóltam*
7. váltózó felhőzet	*sók vendég vólt maca múzsik[ált]*
21. túlnyomóan derűlt	*húsvét bódrógiéknál vóltúnk*
29. változóan felhős	*gaj és fadéréknak behórdása.*

	1935. Május hó
1. változó felhőzet	*az új kert kapálása*
2. túlnyómóan derűlt	*a nádas árók ásása*
6. túlnyómóan derűlt	*az istáló **tetéj főlverése****
13. túlnyómóan bórúlt	*széna gyűjtés és drótkerítés húzás*
23. változó felhőzet	*bornyú eladás és kapálás*
	1935 Június hó
3. sár gyenge felhő képződés	*a vas vájú alá új lábakat raktam*
6. váltózó felhőzet	*kúkórica kapálás 80 rővid sór*
23. váltózó felhőzet	*a falúba vóltam fótbal versenyen*
25. gyenge felhőzet	*kúkórica fatyazás dajkó főldőn*
	1935. Júliús hónapja.
7. túlnyómóan derűlt	*az őszes búza kereszt let 217 ker[eszt]*
14. váltózó felhőzet	*vásárhelyen a vásárba 14 zsákót vetűnk*
20. túlnyómóan derűlt	*galyaséknál cséplés 51 b[úza] 24 árpa*
21. váltózó felhőzet	*fej halgató és bicikli javitás*
22. túlnyómóan bórúlt	*tapasztás és fa túskó hasigatás*
25. váltózó felhőzet	*a **kazalok tetőzése*** és kőtése*
28. váltózó felhőzet	*a gép munkásókat szentetórnyára vitem*
	1935. Aúgúsztús hó.
7. szárazság	*a biciklire új gúmikat húztam és dúdva hányás*
20. szárazság	*gyópárósón vóltam tűzi játékót nézni*
21. szárazság	*vegtőgép javítás fűrész reszelés es fadérék vágás*
	1935. Szeptember hó
2. száraz	*a kúkórica tőrést megkezdtűk 2 kócsival.*
8. száraz	*1 pár fejhalgató javítás*
16. száraz	*szár hórdás majd szántás 1 hóld*
20. száraz	*róbótólás vígéknak és krámlinak kúkóricát.*
22. száraz	*héja atyáéknál vóltúnk muzsikékal együt*
26. szívós	*szántás búza alá őszesen 7 hóld*
	1935. Október hó
2. száraz	*dúdva hányás és alá szántás és csútkakúp rakás*
10. száraz	*a **szánkó bódé** vasalás és talp festés 2 szór*
17. száraz	*búzavetés 4 hóld és búzafőld hengerelés*
31. száraz	*az akácfa **súhát*** kiszedtűk let 28 kéve*
	1935. Nóvember hó.
1. száraz	*mindszentőknapja őngyújtó javitás*
17.	*petlórjómót hóztam 34 f[orintért] és 6 árat csináltam*
18. száraz	*szántás úgarolás őszesen 10 hóldat*
26. sárós	*szőlő ásás és betakarás és metzés*

1935. December hó

2. sár	*egy vas vődőr fűleinek a fel forasztása*
6. sár	*mórzsólás és egy vizimértéket csináltam*
15. sár	*kóvács lajósnál a teaestélyen vóltúnk*
17. sár	*vásárhelyen vóltúnk karácsonfát vetűnk 70 f[illérért]*
22. sár	*az öthalmi tanitóéknál rádió javítás*
23. fagy	*józsikának 1 fa lóvat csináltam*
24. sár	*a karácsónyfa fel diszitése*
27. szikadt	*a csuhély berakás és győp sőprőgetés”*

III. rész
A TEST ÉS A LÉLEK TÜKRE

TESTKULTÚRA ÉS NÉPI ORVOSLÁS

17.
TESTKULTÚRA

Parasztságunk jelenlegi testkultúrája – a hagyományos parasztgazdálkodás elmúlt korszakában élt gazdákéhoz viszonyítva – összehasonlíthatatlanul fejlettebb. A tanyán lakók száma összezsugorodott, és ezt 2002-ig még a kialakulóban lévő családi gazdálkodás sem tudta megváltoztatni, a tönkretett alap- és közszolgáltatások, az elpusztított környezet, a külterületi közbiztonság stb. negatív hatása miatt. A parasztság nagy része faluban, iparosodó mezővárosba húzódott, és jó részük azóta közművesített, kertes családi házba költözött. Az építési szabályzat, nagyon helyesen, az új házak létesítéséhez megköveteli a fürdőszobát, a terveket eleve „vizes tömbbel" készítik.

Alapos elmaradottságot tapasztalunk, ha a fejlett európai államok felé tekintünk, és összehasonlítjuk például a két világháború közötti magyar, vásárhelyi parasztság testkultúráját és közösségi szolgáltatásait a nyugat-európai, mondjuk a dán vagy holland gazdáéval. Amíg a belga gazda istállójába és emeletes lakóházába villanymotor nyomta föl az artézi minőségű vizet, a magyar Alföldön a nyitott ásott kút terjedt el. Vitatható, hogy mennyiben jogos ez az összehasonlítás, hiszen a teljesen más történelmi alapokról indult, iparilag fejlett ország mezőgazdasága inkább követendő példa lehet, mint viszonyítási alap a félfeudális jellegű magyar tanyavilág gazdaéletmódjával szemben. Már valamivel jobb a helyzet akkor, ha a Balkán, vagy Kelet-Európa felé tekintünk, ahol a második világháború előtt a mieinknél is fejletlenebb társadalmi, közösségi, higiénés körülményeket, lakótérben tartott állatokat, az esetek egy részében kedvezőtlenebb természeti adottságokat találunk, amelyek együttesen hátrányosan befolyásolták az ottani gazda egész életmódját.

A vásárhelyi parasztság testkultúrája európai viszonylatban valahol a közepes szinten helyezkedik el, ennek is az alsó övezetében. Szégyenkezésre még sincs okunk, hiszen éppen a vásárhelyi parasztság az alföldi átlagot megütő, a korabeli gazdálkodási és életformának megfelelő testkultúrát teremtett.

A vásárhelyi határ 18. század végi, 19. század eleji térképein seregnyi ér, tó, lefolyástalan nádas, ingoványos rét látható. Ezek határozták meg a táj levegőjét, részben a klímáját, az ivóvizét, endémiás[442] területét, szüntelen járványait; és befolyásolták a gyermekhalandóságot, valamint az átlag életkort.

Közvetlenül a város déli határában terült el a nagy kiterjedésű, félholdalakú Hód-tó, északon a Csúcs-tó, de említhetjük még a Hattyas-tavat és a Kis-tót is. A nádasaikból májustól szeptemberig felhőként szálló szúnyograjok embert, állatot egyformán gyötörtek. Nem véletlen, hogy a parasztbarokk baldachinos ágy: a nemesi, úri kastélyokból vett minták alapján készült „tornyos nyoszolya" elterjedt bútor volt, ugyanis csak a tetejéről lelógatott, az ágyat sátorként teljesen körülfogó szúnyogháló alatt lehetett zavartalanul pihenni.

[442] Endémiás = egyazon – elsősorban fertőző, de más szervi – betegségek rendszeres és tömeges előfordulása ugyanazon a területen.

Nem csoda, ha ezeknek az évszázadoknak mindennapos velejárói voltak a népességet tizedelő járványok. A visszatelepülés évtizedeiben a tatár-kuruc-labanc csapatok pusztításait csak a járványok érék utol. Közülük is kiemelkedett a 18. század első felében a fekete himlő, amely főleg a két éven aluli kisgyermekeket tizedelte; továbbá a pestis. A járványok elleni védelmül, illetve a megmaradtak részéről hálaadó megnyilatkozásként a katolikusok ezekben az évtizedekben állítottak a tereken, templomok előtt és parkokban Szentháromság emlékműveket. A 19. században a kolera vette át a szerepet, és megmaradt az első világháború végéig. Ugyancsak ekkortól kezd terjedni a hasmenéses bélbetegségek tünetcsoportjával járó vérhas és kólika,[443] amelyek főleg a tanyavilágban endémiássá váltak, és egészen az 1970-es évekig sok gondot okoztak. Földeák határában még az 1960-as években is maláriás beteget tartottunk számon.

E természeti adottságok mellett a vásárhelyi gazda városi házában és tanyai birtokán egyaránt rossz közegészségügyi viszonyokat találtunk. Mindkét helyre jellemző volt, hogy jószágot tartottak. A trágyát a portán tárolták; városban gödörben, tanyán az istállók, ólak közelében kupacokban, és mindkét helyen födetlenül. A legyek a lakóházba szálltak, a fehérre meszelt fal gyakran feketéllett tőlük. Ételre, emberre, állatra, sebekre, trágyára, dögökre rátelepedtek, terjesztették a fertőzéseket. A trágyalé szabadon elcsurgott, belekerült a fölszíni vizekbe, onnan tisztítatlanul a kutakba.

A hagyományos parasztélet elmúlt évszázadai során elterjedt víznyerőhely volt az *ásott kút – sírkút, gémeskút* és *kerekes kút* formájában – amely gyakran födetlen, eleinte *rovatlan*, azaz nem állítottak rá, nem róttak köré *kávát*. Az ivóvíz a legtöbb fertőző betegség terjesztésében jelentős szerepet játszott. A tanyán mellette még ott találtuk a vizes gödröt is, amely disznófürösztő, rucaúsztató volt, benne kisgyermekek tapicskoltak. Ennek vize gyakorta közlekedett az ásott kúttal.

Az árnyékszék városon, tanyán űrgödrös, hevenyészett deszka- vagy szárízik-bódé fölépítménnyel. Oldalán hasadékok tátongtak, gyakran ajtó nélkül készült; legföljebb szemérmességből rossz zsákdarab, ponyvadarab takarta el a bejáratát. A tanyán több helyen máig nincs árnyékszék. A tanyaház, istálló mögé jártak vagy a trágyadombra ürítkeztek. Ha árnyékszék készült is, erre sokszor évek múlva, a tanyaépítés befejeződése után került sor.

Az éjszakai vizeletet, ürüléket a *moslékos vödörbe, bidlibe* gyűjtötték városon, tanyán egyaránt, majd a fölszínen szétöntögették, gyakran kilódították a ház elé. Hasonlóan történt a mosó-, fürdő- és mosdóvízzel is, amely a lakóház közelében a fölszínről szikkadt el. A városban a 20. században már ún. *emísztőgödröt* ástak. A szennyvizet ebbe öntögették, amíg a talaj réseit elzsírozva el nem tömeszelte, fertőzve vele a talajt és a fölszín közeli vizet.

A konyhai hulladékot, dögöt a szemétdombra vetették, vagy a szennyvízhez hasonlóan az utcai csapadékelvezető, nyitott csatornába került. Bár ezt a 18. század közepe óta tilalmazták, még a mai külváros egyes utcáin is előforduló látvány. A nagyobb dögöket a kertben ásták el, és ezeket, különösen a tanyákon, a kutyák rendre kikaparták.

[443] Szeremlei Cs. S. 1911. 4: 133-142. Összefoglalást ad, és az előző köteteinek egy-egy fejezetében a különböző járványokról részletes leírást közöl a korszak tárgyalásában. *Kólikán* a *coli* baktérium által okozott hasmenéses fertőzést kell érteni.

A testkultúrából hiányzott a rendszeres és szabályozott torna, sport, testedzés. A gazdaembernek bőven elég volt az a mozgás, amelyet a fizikai munka követelt tőle. Esténként, ha ágyba dőlhetett, „nem kellett ringatni", altatókat bevenni, a fáradtságtól hamarosan elaludt.

A dologgal járó igénybevétel egyoldalú volt. Bőrét a nap égette, szél és csapadék cserzette. A paraszt munkája elsősorban a végtagokat, a függesztő öveket, ezeknek is az izmait, s főleg az ízületeit vette igénybe; illetve a rázkódással, emelésekkel, egyéb mechanikai és fizikai ártalmakkal együtt a gyomrát. A reumatikus bántalmak, ízületi betegségek endémiások voltak, és hamar idültté váltak. Az egyoldalú, sokszor nehéz, száraz, zsíros koszt, tésztafélék, erős szeszes italok megbetegítették a gyomrot, súlyos ér-, keringésrendszeri panaszokat okozva. Az anyakönyvi bejegyzésekben, polgármesteri éves jelentésekben koroktól függetlenül, a halál okaként megjelölve előkelő helyen állt a szélütés, gutaütés, agytrombózis, agyvérzés; utóbb szaporodtak el a szívkoszorúér-bántalmak.

Csupán a két világháború között, a leventemozgalomban igyekeztek rászorítani a parasztfiatalokat a rendszeres és szervezett tornára, testedzésre. Ez, különösen a fasizálódó rendszer nyomására, harci, fegyveres jellegűvé vált. Az elmúlt első világháború még mindig sokkos légkörében, a közeledő újabb világégés küszöbén, ez joggal nem tetszett a gazdaifjaknak, és igyekeztek alóla kibújni. Mint a Sóshalmi Ifjúsági Egyesület esetében történt, a hatóság megtévesztése érdekében inkább néhány alkalommal, vasárnap délutánonként futóversenyt, labdasportot vagy közös játékokat szerveztek, de ezek sem voltak gyakran ismétlődők és a határban nem terjedtek el.

TISZTÁLKODÁS

Ezek a fölsorolt külső föltételek határozták meg a vásárhelyi gazdák kialakult, hagyományos testkultúráját, amelynek az elmondottak ellenére egyik alapvonása volt a tisztaság. Kétféleképpen: a külső, belső környezeté és a testé. Kérdő Szűcs Ernő így emlékezett az egyéni tisztálkodásra:

„Elmondom előbb a napi tisztálkodást. Minddönnap, még ünnepkor is hajnalban keltünk a jószágok miatt. Ilyenkor, tehát a korai munkák előtt, sohasë' volt tisztálkodás. Előbb elláttuk az állatokat. Csak azután került rá sor, hogy mögmosakodjunk, mindég a röggelizés előtt.

Amikor begyüttünk az udvarbul a házba, előbb mindég kézmosással kezdtük a tisztálkodást, majd ezután következött a mosdás. Ez általában arcra, nyakra, fülre vonatkozott. Volt, aki lëtötte az ingit, és félmeztelenül mosdott; akadt olyan, aki csak a fölső inggombokat gombolta ki, a gallért visszahajtotta, úgy ***keneködött****. A hónunk alját ilyenkor nem mostuk.*

A tisztálkodást leggyakrabban a konyhában végeztük. Itt volt a ***kantaálló****, és az* ***asztalszékön*****, utóbb állványon ëgy lavór, cserép- vagy bádogtányéron darab házi, fehér* ***szappany****, de kézmosáshon inkább lúgszappant használtunk, mög a közös* ***törülködzőt****. Ez a mosdás hideg vízben történt. Nyáron be së möntünk vele a konyhára, hanem amikor a jószágtul gyüttünk befelé, húztunk ëgy vödör vizet, oszt abbul* ***ellötyeköltünk****. Bent csak türülköztünk. Voltak olyan öregök, akik még télön is a kútnál mosakodtak, és mögvetötték azokat, akik a meleg konyhába végződtek vele.*

Mindönnap háromszor, a fő étkezések előtt volt kézmosás. Ha izzadtak voltunk a melegben, vagy porosak, még arcmosást is végeztünk. Kézmosás nélkül nem ültünk asztalhon. Más volt a helyzet, ha kint ért bennünket az övés ideje a mezőn, oszt tarisznyát bontottunk. Bár a tiszta gazda a kocsira tött kantába ölég vizet vitt magának, hogy në csak inni tudjon, hanem a kezire is jusson belüle.

Lëfekvéskor külön nem mosdottunk. legföljebb a nyári munkák alatt, akinek beleizzadt a lába a bakancsba, mögmosta, ha volt rá ideje, de sokszor a fáradtság, a közelödő hajnali kelés ettül is elriasztotta."

Szappanos Julianna így beszélte el az asszonyok napi tisztálkodását:

„Röggel, fölkelés után a kútból húzott hideg vízbe mosakodtunk. Ilyenkor csak akkor melegítöttünk vizet, ha betegnek köllött. Az asszonyokon vállas ing volt. Mögmostuk könyékig a kezünket, azután az arcunkat, nyakunkat, fülünket. Alulrúl nem mosakodtunk. Délben a család kezet mosott. Fehérneműt hetente ëgyször váltottunk, vagy ha valahová elmöntünk. Este lábat mostunk, és ilyenkor alulrul is mosakodtunk, de azért ezt nem csináltuk mindönnap."

„Hetente ëgyször volt a nagy tisztálkodás – folytatta Kérdő Szűcs Ernő. – Szombaton este sëhová së' möntünk. Ekkor mögfürödtünk. Az embörök lavórbul, az asszonyok, gyerökök mög mosóteknyőbe ültek. Ilyenkor vizet melegítöttünk. Az embörök külön kaptak ëgy-ëgy tállal, de a teknyőbe legtöbbször csak ëgyször töltöttek. Előbb az öreganyát fürdették lë, azután a fiatalasszonyok, majd a gyerökök következtek. A végire olyan lött a vizük, hogy vályugot löhetött volna belüle verni. De takarékoskodni köllött a meleg vízzel mög a hozzá szükségös tűzrevalóval. A teknyőbe csak akkor cseréltek vizet, ha nagy volt a család, és kifogyott volna aluluk. Utóbb mán sűrűbben cserélték, igényösebbek löttek.[444]

A mosakodást, aki csak tudta, ëgyedül végezte. Öregöt, betegöt, gyerököt köllött fürösztení. Lëfüggönyöztük, bezártuk az ajtót, ablakot. Oda sönkinek së volt szabad ilyenkor begyünni vagy leskelődni. Még így së' vetkőződtünk anyaszülte mezítelenre. Előbb lëvetöttük az ingöt. Ekkor mögmostuk a fölső testünket dërékig. Még fejet, hajat is mostunk. Azután mögtürülköztünk. Fölvöttük a tiszta ingöt, és lëerisztöttük a gatyát. Előbb mögmostuk a seggünk, aztán a lavórba beléálltunk. Mán amelyikbe löhetött. Mert amelyiknek rëzsdás, vékony volt az alja, nem bírta, oszt kiszakadt volna. Olyan is akadt, amelyikön lyuk volt, és zsíros rongydarabbal tömtük be. Az öreg teknyőt mög előre be köllött áztatni. Fürdés napján korán kivitték a kút mellé. Telemerítötték. Ott folyt belüle, ameddig csak mög nem dagadt. Néha még fahamut is szórtak belé, hogy hamarabb mögálljon benne a víz.

A fiatal asszonyok is inkább a lavórt kedvelték, mert így ëgy lébül mosdhattak. Ők is előbb fölül kezdték, aztán fölhúzták a pöndölt, és mosdottak alulrul, mert a nagy fürdés után mán az ágyba möntek.

Ëgymás előtt, főleg alulrul, nem mosakodtunk. Téli hidegben, amikor ëgyütt volt a család, és csak ëgy helyön melegítöttünk, a fürdésre akkor is inkább a hideg konyhát választottuk. Ha ilyenkor kényszerűségbül bent is maradt családtag, ëgymást kíváncsiságbul së' néztük. Amikor a szülők mögfürödtek, lëfeküdtek. Tovább sömmi helye së' volt ott

[444] Az igényt a bálakba és olvasóköri ifjúsági egyletekbe járó mindkét nemű fiatalság támasztotta, amely helyek ismerkedési lehetőséget nyújtottak számukra.

annak, aki elvégződött maga körül. Még a szülők së' nézték a mán fölserdült gyeröküket. Aki utoljára fürdött, általában a fiatalasszony, föltürülte a kilötyekölt vizet, kihordta a szennylét, vödröt, teknyőt, szóval röndöt csinált.

A fürdéshön ögyébként nem kényelmességbül köllött a meleg víz. Végh János öregapám még a befagyott vályúban is föltörte a jeget, oszt mindég félmeztelenül kint mosakodott, türülközött, persze csak fölülrül, mert a gatyát odakint lë nem tötte volna, így az alsó rész fürösztése elmaradt. A fürdéshön azért melegítöttünk vizet, mög azért használtunk szappant, mert a hideg víz a retköt nem vitte lë.

A cselédség vasárnap röggel és délelőtt tisztálkodott. Hasonlóan végezték, mint a gazda családja.

A testápoló szerök alkalmazása ösmeretlen volt. Gondolok itt az ilyesmire, mint a krémek, olajok. Amikor a nők bálba möntek, legföljebb púdert mög pirosítót használtak, de azt is csak az első világháború után és titokban, mert ha az öreg szülék mögtudták, még derült időben is zöngeni kezdött volna az ég! Mög az az igazság, hogy ilyesmit nem tartottak otthon."

Szappanos Julianna így beszélt a család hétvégi tisztálkodásáról:

„Nálunk a fürdés szombaton este volt. A fürdés ilyen sorrendben következött: előbb a gyerököket fürdettem, aztán gyütt az apjuk, a legény vagy a nagylány. Az anya mindég utoljára maradt. Az idős szülők vagy délután mosakodtak, vagy amikor péntökön hazagyüttek a családok a piacra.

A fürdést a mosóteknyőbe csináltuk. Meleg vizet öntöttünk bele, oszt beleültünk. Mindön szömély után kidűtöttük a vizet a vödörbe, és tiszta került a teknyőbe. Szombaton ëgy nagy üst vizet melegítöttünk jó forróra, oszt ëgy bögrével ebbül merigettünk. A fürdéshön házi szappant mög mosakodórongyot használtunk."

„Tiszta fehérneműt hetente ëgyször váltottunk – beszélte Kérdő Szűcs Ernő –, a szombati nagy mosdás után. Ez télön-nyáron így folyt. Ha az embörnek hét elejin ***cefrés*** *lött a gatyája, az úgy maradt hét végéig. A tiszta váltása a nőknél së' volt sűrűbben, még ha* ***baja*** *is volt. Mikor baj érte a pöndöl alját, és nagyon látszott, vagy szégyöllte, elbújt vele, oszt azt a részt gyorsan kilötyekölte, majd viselte tovább.*

A cselédökre csak akkor mostak, ha a béribe nem volt a szappan kialkudva. Amennyiben a bérös, szolgáló idevaló volt, el së' vállalták szívesen, hogy mossanak rájuk. Ha vásárhelyiek voltak, a szennyest hazaküldték a kocsival, majd itthon, a családjuk tötte röndbe, és visszaküldték neki a váltást. Ha vidékrül ide szegődött embör volt a cseléd, kiköthette a béribe a mosást, varrást, javítást, de akkor is köllött, hogy váltás fehérneművel röndölközzön, mert őszi, téli rossz időben napok múlva száradt mög a kertben, színben, padláson kiterögetött ruha.

Ágyneműt általában 4-6 hetenkint, a lustább asszony kéthavonként váltott. Amikor a lepedő mán olyan szürke volt a dërëkunktul lëfelé, mint a föld, vagy ha tarka lött a balhaszartul, akkor cserélték."

„A bërëtválkodás is hetente ëgyször történt. A gazda sohasë' szeretött maga bërëtválkodni, hanem eljárt a borbélyhon. Ezért külön nem gyütt haza. Vasárnap röggel úgy indult a templomba, hogy előtte beülhessön a borbélyhon, mert azok vasárnap délelőtt is mindég nyitva tartottak.

Hajat röndszörösen hathetenkint vágattunk. Akadt olyan gazda is, aki ezért nem fizetött. Madzaggal körülkerítötte a fejit, oszt ami alatta kimaradt, azt a felesége ollóval vagy birkanyíróval lëvágta. A körmit mindönki maga vágta, mikor mögnyőtt. A hosszú köröm beszakadozott, mög hátráztatott a munkában, a kicsivel pedig nem löhetött röndösen fogni, madzagot, kötelet bogozni. A körömvágást a gazda a saját bicskájával végezte."

A vallomásokból kimaradt, hogy székletét után nem végeztek fenékmosást (*anus-toilettet*). Ezt azért kell leírnunk, mivel a fenéktörléshez régebben *kukoricacsutkát* használtak, amely az *anusredőkben* szétmaszatolta a székletet. A csutkát használat után a deszka ülőkén, kezük ügyében hagyták, vagy madzagra kötve mellettük lógott, hogy beszáradva, a következő törülközéshez is szolgáljon. Csak akkor égették el, ha a rászáradt székletréteg már vastaggá vált, alóla a csutka nem látszott ki, így mint „horzsaanyag" nem működött, csúszott. Ezt a fenéktörlési eljárást az *újságpapír* követte, amely csak annyival mondható jobbnak, hogy egyszer használták, de kemény volt és a rajta lévő ólomfesték mérgezhette a végbélnyílás nyálkahártyáját, sebét, vagy az aranyeret.

BETEGELLÁTÁS

A gazdák beteget csak akkor láttak el, ha ágyban fekvő, tehetetlen ember volt. Ekkor úgy jártak el, akár az öregekkel. Napjában két-három alkalommal etették, itatták, dolgát végezni az ágyról a vödörre lesegítették, és hetente egyszer megfürösztötték. Ha az ágyba székelt, és ez kemény, formált volt, a lepedőről legurították. Csak akkor cserélték alatta, ha összekente. Mikor a dolog rendszeressé vált, kivették alóla a lepedőt. A szalmazsákra rossz zsákdarab, vászondarab került, vagy még a szalmazsákot is kihúzták a dereka alól, különösen akkor, amikor nem tudott már ellenszegülni, és csak a gyalulatlan ágydeszkán feküdt a kamrában, kisszobában. (Ilyen esetet még az 1970-es évek elején is észlelt a mártélyi körzeti orvos, dr. Hamvas Ödön a tanyavilágban.)

SZÜLÉS

Az orvostudomány a szülést követő időszakot – ha a szülés komplikációk nélkül, szabályosan ment végbe –, nem tartja betegségnek, hanem a terhességhez hasonlóan *állapotnak*. A parasztság a szülő, illetve szülés után levő asszonyt betegnek tekintette, és így is kezelte. Még a használt népi terminus szerint is a szülő asszony *lëbetegödött*. Szigorúan őrizték, kiszolgálták, nehogy a gyermekágyasnak föl kelljen kelnie.

A szülő nő helyzete a 18. és a 19. században, utóbbinak utolsó harmadáig, csak valamivel volt jobb – bocsánat a durva hasonlatért, de sajnos, e rideg bánásmód egyértelműen ezt sugallja –, mint az ellő tehéné; ugyanakkor a fertőződési lehetősége az állathoz képest többszörös volt. Szeremlei Császár Sámuel erről így írt:

„Ami illeti a nőt, amikor eljött az ő perce, a szoba földén lepedővel leterített szalmára fektették, hol gyermekét elszülte. [Így!] Amint ez megtörtént, fürösztés után a bába egy kis imádságot mondott, s tiszta vászonba pólálta a csecsemőt, de ruhába nem öltöztette. Másnap az anyát teknőben szintén megmosogatták s fürdették, tisztába tették[…]"[445]

[445] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 456.

Az anya tehát a magzatvizes, véres mocsokban feküdt a szalmán órákig, mire föltisztázták. A 18. századi úriszéki büntetőperes iratokból tudjuk, hogy ha az asszonynak nehezen ment a szülés, két kisszék közé, a földre egy fazékba, dézsába meleg vizet mertek, és a nőnek mezítelenül a gőzölgő edény fölé kellett ülnie. „Két szék közé ült”![446] A fölszálló meleg pára okozta helyi vérbőség fokozhatta a tolófájásokat és a helyi tágulást; illetve az újszülött agyvérzési esélyeit.

Ugyanezzel a módszerrel végezték el a vetéltetést is, amelyhez Aradról hoztak „gyökeret”. Ezt pálinkába reszelve, áztatva reggel és este itatták a nővel, majd a következő hajnalra erős görcsök között megindította a vetélést. Az éretlen embriót a dézsa vízbe születték el, és figyelték, hogy az „idétlen” magzat meddig mozog a víz alatt. Amikor kiszenvedett, „elbojtották”.[447] Ezzel a kriminális módszerrel még 6-7 hónapos, nem kívánt terhességet is elvetéltettek.[448]

A gátmetszés otthon szülő nő esetében ismeretlen volt. Akadt, aki nagy terhét megszülve úgy összerepedezett[449], hogy a méhe előreesett, és élete végéig kilógott. Sebei az ellátatlanság miatt és a rendszeresen megújuló fertőzés következtében szüntelenül *levedzöttek.* A gátrepedés során az is előfordult, hogy székletét, vizeletét nem tudta többé tartani.[450]

A 18. században a bábák nagy része az alapellátást sem tudta megadni. Egy részük kurva, másik részük bűbájos, sőt boszorkány hírében állt. Még a 20. század elején a már szakképzett szülésznők is kuruzsoltak, javasasszonyként is működtek, különösen az ellenőrizhetetlen, nagy kiterjedésű tanyavilágban.

Kiss Lajos a szüléssel, kereszteléssel és kisded-fölneveléssel járó hódmezővásárhelyi szokásokat, de még a babonás hiedelmeket is összegyűjtötte és közreadta.[451] Ezért ezek részletezésére itt nem térünk ki.

Kérdő Szűcs Ernő felesége három gyermeknek adott életet. Férje mindent látott, tudott, ami a szülés körül történt, és további tapasztalatot gyűjtött a sorstársak elbeszéléseiből. A két világháború közti évekből a terhesség, a szülés és a gyermekágyi ellátás viszonyaira így emlékezett vissza:

---

[446] Testét jobbról balról a két combtőnél csak a két kisszék támasztotta alá, feneke a levegőben lógott. Hátul a hóna alá nyúlva tartották, vagy ha nem volt segítség, maga előtt egy pad támlájára támaszkodhatott. Ezt az „erőmutatványt” kiegészítette a szüléssel járó erőfeszítés és a jelentős vérveszteség. Nem véletlen, hogy a megszült nő teljesen kimerült és minden erejét elveszítette. Ezért volt szükséges, hogy hat hétig gyermekágyat fekve, erejét visszakapja, mert gyakran már a szoptatós anyát is nehéz fizikai munkára fogták.

[447] Ugyanezt a szót használták a vízbe ölt állatkölykökre, amelyeket utána a földbe, dudvába elkaparták.

[448] CsLM. SzF. IV. A. 53. a. 3. 1754. 147-155.

[449] Jelen sorok írója 1939, november 9-én a hódmezővásárhelyi Erzsébet Közkórházban 4750 grammal született. A szülésnél bába segített. Utána jött az orvos, aki az összerepedezett gátat látva összecsapta kezét, és állítólag azt mondta az anyának, hogy *„– Asszonyom, hogyan fogom én ezt tudni »összestoppolni«?”*

[450] 1970-ben, a 20. századi nagy tiszai árvízkor a Makóról Vásárhelyre telepített lakosság között volt egy magányos, idős parasztasszony, aki – miután megszokott életkörülményei a tömegszálláson teljesen megváltoztak – nem tudta magát rendesen ellátni, és a beszállásolt iskolában, amerre járt, a székletét szétszórta. (Akkor a Csongrád Megyei KÖJÁL-nál dolgoztunk. Az asszonyt főorvosunk kiemelte a zsúfolt tömegből. Ráadásul a laboratóriumi vizsgálat bizonyította, hogy addig ismeretlen hastífusz-kórokozó hordozó [népiesen: bacilusgazda] volt!)

[451] Kiss L. 1958. 151-158.

„Amikor az asszony áldott állapotba került, a szülés előtt elmöntek a bábához, aki vizsgálatot végzött, és mögmondta nekik, hogy körülbelül mikor várható a szülés? A számolgatás ösmeretlen volt."

(Itt jegyezzük meg, hogy a bába a vizsgálatot tapogatással, illetve gumikesztyű nélkül, kellő kézfertőtlenítés mellőzésével, a hüvelyen át tapintással végezte. A szülés várható nehézségére is utalt. Ha az asszonynak szűk volt a medencéje, korábban már volt komplikált, vagy halva szülése, a vajúdót korházba küldte.)

Az előbbi vallomás így folytatódott:

„Miután az első fájások mögérköztek, elküldtek a bábáért, és kocsin kihozták a tanyára. Ritkább volt, ha az asszonyt vitték haza a házhon, mert a hosszú, rázós úton a városig gyakran möglött a gyerök. Szüléssel nem möntek a kórházba.

Ha a szülés befejeződött, az asszonyt és a csecsemőt azonnal mögfürösztötték. Orvost csak akkor hívtak, ha az anya nagyon vérzött, nem gyütt ki röndösen a burok, vagy berepedözött, és össze köllött varrni.

*A **poklát*** *más szóval a **mássát*** *a dudvára dobták, vagy a fürdővízzel oda öntötték. Itt mán várták a kutyák, baromfiak."*

Tatár Kiss Rozália így foglalta össze ismereteit a terhességről és a szülésről:

„A terhösségömet akkor észleltem először, amikor elmaradt a vérzésöm. Hasfájást éröztem, és hányingeröm volt 3-4 hónapig, azután elmúlt, jól viseltem a terhöt, pedig utóbb ikreim löttek.

*A szülés következésit onnan tudtam, hogy **jósló fájások** jelentköztek. Azután nem sokára elindult a gyerök **feje vize***. Én az ágyban szültem. Kiszödtek alulam, amit löhetött, csak a szalmazsák maradt alattam. Erre lepedőt terítöttek. A bába a szüléskor a hasamat nyomta, ëngöm is tisztába töttek, oszt úgy pihenhettem tovább az ágyon."*

Szappanos Julianna így beszélte el a szülést:

„Amikor mögindult a szülés, először is vizet melegítöttünk, ami a bábának köllött kezet mosni, és az anya kapott belüle beöntést. A beöntőt a bába hozta magával. Amikor a gyerök möglött, mindjárt mögfürösztötték teknyőben. Az édösanyát is tisztába rakták. Ezökhön is meleg vízre volt szükség.

Én az utóbbi 40-50 évben látott szülésökrül tudok csak beszélni. Az asszonyok az ágyban szültek. Az ágybul kivötték a dërékaljat. A szalmazsákra gumilepedőt hozott a bába, arra mög mink adtunk tiszta ágylepedőt.

*Az anyát így készítötték elő a szüléshön: először is beöntést kapott. Az anyára tiszta ingöt vagy **réklit*** adtak. A szülés közben ezt a melléig fölhúzta. A szülésnél a bábán kívül más nem segítött, de az asszony édösanyja bekészítötte a meleg vizet mög a teknyőt.*

A bába a köldökzsinóron kívül nem vágott és nem varrt. Ha az asszony repedt, azt később mög köllött műteni, de sokan ezt is elhanyagolták. Ha a bába nem boldogult, az anyát csak bevitték a kórházba.

A mása hat órán belül kigyütt. A bába kiterítötte, oszt apróra mögnézögette, hogy mind kigyütt-ë? Ha szakadt és maradt bent, az anyát a kórházba küldte kaparásra. Az anyát a szülés után az ágyba tisztázták lë. A szömérmire mosott, fehér rongyokat raktak, oszt abba tisztult. A rongyokat szenes vasalóval kivasalták. A gyerököt rögtön mögkapta az anyja, és attul kezdve szoptathatta."

A gyermekgondozás a mai fölfogáshoz képest brutálisnak tetszik. Mindenekelőtt a család, elsősorban a nagyanya megvizsgálta az újszülöttet, hogy életképes-e? Nagy György István gazda 1922. június 6-án született a tanyán. Szüleinek elbeszélésére így emlékezik vissza:

„Az árpát aratták. Rekkenő hőség volt. Másfél kilóval születtem. A nagyanyám azt mondta a bábának, hogy tögyön ki az ablakba, majd ott a melegben mögszikkadok. ***Kicsillött csomóra*****. A bábának köszönhetöm az életömet, mert nem hagyott kitönni. Előbb életre paskolt, azután napokig gondozott."*

Ez a „tanyai Taigetosz" a hagyományos parasztélet végéig kísértett, és ezt a szellemet még az egykori szakember is átvette. Az 1950-es években, a téglási tanyavilágban szülő asszonynak, aki szintén kis súlyú, „idétlen" gyermeknek adott életet, még az idős orvos is azt javasolta, hogy *„– Në szoptassa, mert úgy së' lösz belüle embör."* A kisded a második napon táplálék és gondozás hiányában el is pusztult.

Kérdő Szűcs Ernő így folytatta tovább:

„Amég a gyerök kicsi volt, nem szívesen engedték nézni. Attul féltek, hogy ***mögverik szömmel****. Ha a rontás mégis mögtörtént, a gyerök sírt és nyugtalan volt. Addig nem szűnt mög az átok, amég a rontó el nem gyütt. Elő köllött keríteni. A család vagy a bába mán sejtötte, hogy melyik vénasszony löhetött. Annak mög köllött fürdetni a gyerököt, csak ettül múlt el a baja. Voltak, akik tudták magukrul, hogy* ***delejös szöműek****, és ártó szándék nélkül is rontanak, ezért nem nézték mög a kicsi gyerököt.*

A mögszült asszony hat hétig gyerökágyat feküdt. Nem volt szabad fölkelnie. Még a dolgát is bidlibe, vödörbe végezte. Az asszonyt az anyja mög az anyósa szolgálta ki. A csecsemőt is a nagyszülők gondozták. Ha valamelyikőjük beteg lött, a bába gondoskodott a gyógyításukrul. Mindëgyik értött a kotyvasztáshon, és hoztak orvosságot a legkülönbféle bajokrul.

A gyerököt naponta többször tisztázták és mosdatták, ëgyször mögfürdették. Ezután púderozták, porozták. A piszkos pëlënkát azonnal kimosták, kiterítötték, nem rakták el. Ritka volt ezön a térön a piszkos család."

Szenti János kopáncsi gazda az emlékét a város első korszerű képzést kapott, okleveles bábájától, Röszketős Szűcs Sárától, hosszabb nevén Nagy György Aracsi Szűcs Sárától, nagyanyjától kapta:

„A bábáskodással a gyerökfürdetés is ëgyütt járt, de ezt nem a bába végezte, hanem mindég mönt vele ëgy fogadott »fürösztő asszony«, akinek csak a fürdetés volt a kötelessége. Mind a kettő addig járt a házhon, amég az asszony a gyerökágyat feküdte, mert kötelező volt a gyerököt naponta möglátogatni."

Bármilyen különös is, a gyermekellátáshoz tartozott a keresztelő. A csecsemő rendszeres tisztázása és fürösztése – gazdáink hite szerint – csak a testi szennytől szabadította meg, de a lelki „förtő", az „örökletös bűn" még mocskolta, és ettől is meg kellett tisztítani. Erre így emlékezett Kérdő Szűcs Ernő:

„A legnagyobb körültekintéssel a körösztszülőket választották mög. Olyan szömélyök köllöttek, akikben mögbízhattak, hogy ha a szülők ***időnap előtt*** *möghalnak, azok majd fölnevelik a gyerököt. Ezért általában a közvetlen rokonságbul, családbul választottak körösztszülőt, esetönkint jó barátot, jó szomszédot. Ha a tragédia bekövetközött, a körösztszülő*

szülők ennek a kötelezöttségnek eleget is töttek. Ez olyan erős törvény volt, amit mög së' próbáltak kikerülni. Ha a körösztszülő rokon volt, még akkor is olyan erősen élt a körösztségi szerepük, hogy mondjuk nem nagybácsi vagy unokahúg mögszólítás járt neki a család többi tagja részirül së', hanem »körösztapa, körösztanya«.

A gyerököt igyeköztek minél hamarabb mögkörösztöltetni. Amikor elvitték, azt mondták, hogy »– Viszünk ëgy kis pogányt«, amikor visszahozták: »– Hoztunk ëgy kis körösztényt«.

A körösztölőn a bábának is ott köllött lönni. A családi ebédön ő volt az ëgyik legfontosabb szömély. Most úgy mondanánk, hogy ő volt a gyerök »minőségi ellenőre«. Ha fiú született, a bába így tréfálkozott: »– Ez a kis kukac mögér vagy öt hold földet.« Mert a vagyon az öröklés szerint elsősorban a fiút illette. Az apja erre így felelt: »– Ha fiam kukaca öt holdat ér, mint érhet az apja f…a?«"

NÉPI ORVOSLÁS

Ezt a fejezetünket csak részben tekintjük folklórnak, inkább az orvoslás népi módját látjuk benne, ezért írtuk le itt, a testet tárgyaló alfejezetek között. Gémes Balázs szekszárdi néprajzkutató, kiváló népi gyógyász szakember kérésének megfelelően, mielőtt az adatközlőktől fölvilágosítást nyertünk, megbeszéltük velük, hogy mindig mondják el azt is, hogyan készítették el a gyógyszert: mennyi vízbe, zsírba stb. hány csipetnyi, kanál stb. alapanyagokat helyeztek el, meddig ázott, főtt stb. Növénynél, állati terméknél milyen részeket használtak föl belőle? Hányszor alkalmazták, meddig kúrálták magukat vele? A korszerű néprajztudomány számára csak ezzel a módszerrel lehet az elmondottakat értékelni.

A gazdaember ritkán fordult orvoshoz. Egy érdekes, megtörtént példa, amelyet az átélő beszélt el. Kapocsi János este hazafelé tartott a téglási tanyavilágban, amikor leesett a „stráfkocsiról", és a gumikerék keresztülment rajta. Bordái törtek, vért köpött, összezúzódott, de nem kiabált segítségért, pedig három gyermek sírt volna utána, hanem éjszakára bemászott egy közeli szalmakazalba. Ott várta meg a hajnalt. Figyelte magát, hogy megmarad-e? Amikor kivilágosodott, és tudatánál lévén tagjait mozgatni bírta, erőfeszítéssel fölkapaszkodott a kocsira, majd hazahajtott a tanyájára. Itt „nyögte az ágyat", majd lábadozott hónapokig, de orvos nem látta.[452]

A parasztember még a legsúlyosabb esetekben – mint pl. a csonkolásnál: ha a kasza, *szecskagép* levágta az ujját – sem ment mindig az orvoshoz. Ennek a magatartásnak többféle oka volt. Első a távolság. Gyakran – az orvosnál töltött várakozási idővel is számolva – egy napjába került, ha hazajött a városba. A munka fontosabb volt, mint a nyavalya. A munka ritkán engedte, hogy otthagyja, mert „a dolog mögvár, magától nem végződik el". Ezért azután minden **kótyomfittyre*** nem ugrottak. Szempont volt az is, hogy az orvos, patika sokba került. Helyette megtette a házi kezelés. Az orvos is kevés volt. A feudális korban egy-két kirurgus és borbély-felcser, illetve „sebész" élt a városunkban.

A gyógyításhoz értő családtagok, javasok „kéznél", legalábbis közelebb voltak. Gyakran nagyobb volt a bizalom bennük, mint a tanult emberben. Ha a javasnak, bábának

[452] A történetet évek múlva, 1980 nyarán mondotta el.

valakit sikerült meggyógyítani, annak híre ment, és csak ezt emlegették, míg az a sok száz ember, aki az elkezelés miatt beteg maradt vagy meghalt, elfelejtődött. Belenyugodtak az „isteni elrendelésbe". Az orvossal fordítva voltak. Miután betörekedtek hozzá, és fizettek neki, elvárták a gyors és teljes gyógyulást olyan esetekben is, amikor az orvostudomány azt a betegséget még nem tudta gyógyítani. Ha az orvosnak valakit nem sikerült meggyógyítani, vagy kivált ha „elkezelte", gyorsan híre szaladt; a sok száz gyógyult esetről viszont nemigen beszéltek, mert ezt természetesnek tartották. (Nincs ez másként jelenleg, a 21. század elején sem!)

A bizalmat erősítette a lelki kapocs is, mivel a javas a saját „fajtájukból" került ki. Jobban szót tudtak vele érteni, nem kellett előtte úgy szégyenkezni, mint ha az orvosnak tárják föl testük titkait, aki „más szagú", mint ők, idegen, úriember. Kérdő Szűcs Ernő mondta, hogy

„– A gyógyító embörök nagyobb részit nem javasnak vagy ***csudadoktornak*** *nevezték, hanem »Mészáros bácsinak«."* (De lehetett volna „Kovács bácsi" is. Vagyis egy közülük.)

Kiss Lajos is foglalkozott a szegény emberek „orvoslásával". A népi gyógymódok között például háromféle fürdőt írt le: dudva-, kenyér-, és füstös fürdőt.[453] A zömében városi szegények és a tanyai középparasztok népi gyógymódjai között sok eltérést találtunk.

Évszázadok során az orvosellátás nagyon alacsony szinten állt hazánkban. Az 1850-es években a kolera ellen még *füstöléssel* védekeztek. Talán nem túlzás megkockáztatni, hogy kezdő kirurgusnál olykor valóban nagyobb gyakorlattal kuruzsolt egy tapasztalt gazda. Az orvosnak egyébként is, a gyógyításon kívül hatósági: tisztiorvosi, halottkémlő, karantenizáló, törvényszéki, közegészségügyi és egyéb, többnyire társadalmi föladatai voltak. Neki csak a bába, a köpölyöző borbély és a felcser segített. Ezeknek a „gyógyító" tevékenysége azonban a mai szemléletünk szerint erősen vitatható.

Mindehhez hozzájárult még, hogy a parasztember a természet gyermeke. Naponta találkozott füvekkel, virágokkal. A nemzedékek tapasztalatai hatalmas tudásanyaggá növekedtek. Tudták, mikor milyen növényt találtak, és mire lehetett alkalmazni. Megfigyelésük, akár az időjóslásban, szinte „tudománnyá" ért, és olyan gazdaggá vált, hogy a paraszt ezzel a gyógyítási ismeretanyaggal egyáltalán nem került kiszolgáltatott, mostoha helyzetbe.

A korszerű, műszeres és laboratóriumi diagnosztika, illetve gyógykezelés világában a tudománynak túlzott jelentőséget tulajdonító, tanult szakemberek egy része kézlegyintéssel, sőt rosszindulattal, mindenesetre gyanakvással utasítja el mindazt, amit a népi gyógyászat elért. Olyasmit tagadnak, amit nem ismernek.[454] Nem véletlen, hogy ma világszerte több tudományos intézet egyre behatóbban kutatja a népi gyógymódokat és szereket. Bizonyos

[453] Kiss L. 1958. 113-114. és 164-165.

[454] Az orvostudományi egyetemeken nem folyik olyan képzés, sem ismeretterjesztés, vagy speciális kollégium, amely a népi gyógyászat eredményeit és hibáit vázolná. Sajnálatos módon ma elsősorban és mind inkább a modern diagnosztika vizsgálati eredményeit rakosgatják össze egyetlen, elfogadható eredményként, és ennek megfelelően kezelnek, holott mind inkább terjed az a *holisztikus* szemlélet is, amely az embert nemcsak fizikális, biológiai de ökológiai, mentális és szociális lénynek is tekinti. Ezeket összességében veszi szemre, ha gyógyítani akar és vele jobb eredményeket elérni.

népi gyógymódok eredményesek lehetnek, például a gyógynövények,[455] bár ezek a fertőző, járványos betegségekkel szemben már nem hatékonyak. Csak kellő szakmai szerénységgel, a kutatás meggyőző eredményeinek birtokában szabad bármit elfogadni vagy elutasítani.

ELSŐSEGÉLYNYÚJTÁS

Sebellátás, vérzéscsillapítás

„Az elvágott kézre pálinkát öntöttünk. A seböt pálinkával mostuk ki. A vágott, típött, zúzott seböt tiszta, hideg vízzel is kimoshattuk. (Mert nem biztos, hogy éppen akadt otthon pálinka, bár ez a röndös gazdánál mint orvosság ki nem fogyhatott.) Volt, aki szappanos kovászt rakott a sebre is. Ezután bekötötték. Ez pár napig, a hegesödésig rajta maradt. Ha csak kis vágás volt, az újságpapír fehér szélit típtük lë, vagy a dohányos dóznibul kivött cigarettapapírt ragasztottuk rá. Ettül gyorsan elállt a vérzés." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Darált sót szórtunk a sebbe, azután bekötötték." (Szappanos Julianna.)

„A sebre pálinkát öntöttünk. Ha ez nem volt, benzint vagy petróleumot használtunk. A vágott sebre útifüvet[456] *raktunk. Ezök után a seböt tiszta, mosott, fehér vászondarabbal bekötöttük."* (Csorcsán Szűcs Imre.)

„A vérzés csillapítására ecetöt vagy pálinkát öntöttünk a sebre. Ezökkel mostuk ki, mert fertőtlenítöttek. Azután fehér liliomot[457] *pálinkába áztattunk, fehér ruhát belemártottunk, és ezzel borítottuk be a seböt. A szétnyílt, vérző sebbe a falrul, tisztább helyrül, fehér meszet kapartunk, és belehintöttük a bicska högyirül, vagy sót raktunk rá. Ezután hasított, fehér ronggyal, mosott lepedővászonnal bekötöttük. Ha nem gyógyult, székfűtëával*[458] *vagy farkasalma*[459] *tëájával mosogattuk."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Vagy 20 centi szélös, mosott, fehér lenvászoncsíkot hasítottunk. Gyufával möggyújtottuk. Ëgy kávéskanálba gyönge ecetöt töttünk. Amikor a vászon elégött, a hamuját ebbe hullajtottuk. Az ebbül csinált pépöt ráraktuk a vérző sebre. Szélös levelei voltak a natracénak.[460] *Ezt mögmostuk, és a sebre ráborítottuk. Amikor mögszáradt, másikat borítottunk rá. A keskény levelű útifüvet mög a fehér epörfa*[461] *levelit is így használtuk. Máskor rézkanálban timsót*[462] *olvasztottunk, és ezt raktuk a vérző sebre. A vöröshagymát*[463] *szét-*

---

[455] A gyógynövények használatával több gond is adódhat. Nem ismerik a pontos felhasználásukat: levelet, szárat, termést, gyökeret, vagy egész növényt kell-e alkalmazni. Tisztátalanul kezelik. Nem tudják az adagolását, más gyógyszerekkel együtt fogyasztva egymást hatástalanítják, vagy károsítóvá válhatnak. A gyógyszergyárak a hatóanyagukat megfelelő minőségben és hatékonysággal kivonják, vagy szintetizálják, így jó minőségben, bármikor elérhetők.

[456] Azoknak a növényeknek, amelyeknek több alfaja is létezett egyazon természetes környezetben, és a nép bármelyiket használhatta, de nem tett közöttük különbséget, csupán a fajta, illetve család latin nevét közöljük. Jelen esetben valószínű, hogy a *Plantago L. Lanceolata* és a *P. major L.* útifűről volt szó.

[457] Fehér liliom = a *Liliaceae* termesztett változatai.

[458] Székfű, kamilla = *Matricaria chamomilla L.*

[459] Farkasalma = orvosi atracél = *anchusa officinalis.*

[460] Natracé = orvosi atracél = *anchusa officinalis.*

[461] Fehér eperfa = *Moraceae alba L.*

[462] Timsó = általános a Kal /$SO_4/_2$

[463] Vöröshagyma = *Allium cepa L.*

szödtük. Két levélréteg közt van ëgy vékony hártya. Ezt raktuk a sebre. Máskor fonnyasztott és sült vöröshagyma levelet raktunk a nyílt sebre. Ha nem akart a seb gyógyulni, kamillatëával mosogattuk." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„A seböt szorosan betekertük ronggyal. Ez elszorította." (Tatár Kiss Rozália.)

Szög vagy tüsök szúrta seb ellátása

„Friss tehénganéval köllött borogatni. Csak akkor használt, ha a seb nem volt mély. A mély sebbe a szög vagy tüske belevitte a port, piszkot, és tetanusz lött belűle." (Angyal Ferenc.)

„Amikor a kezünk, lábunk mögszúrtuk és elgennyedt, lëfekvés előtt avas szalonna-fölsőt kötöttünk rá, oszt az röggelre kiszívta. A szalonna alatt mögfőtt a bűr." (Szappanos Julianna.)

Rosszullétre

„Aki rosszul volt, paprikás[464] *pálinkát kért, és azt itta. Fél deci pálinkába csipetnyi tört paprikát szórtunk. Volt, aki fél literös üvegbe ëgy csű vörös paprikát dugott, arra öntötte a pálinkát. Ez beleázott, és kortyonkint lëitták rúla. Így volt az igazi."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

FERTŐZŐ BETEGSÉGEKRE

Szamárköhögésre

„A gyerökökkel ló- és szamártejet itattunk nyersen, frissen fejve. Azután szárított szamártüsökbül,[465] *a termésibül, levelibül vagy a szárábul tëát főztek, oszt azt itták."* (Szappanos Julianna.)

Torokgyík,[466] **torokgyulladás, mandulagyulladás ellen**

„Ha valakinek torokgyulladása [mandulagyulladása] volt, azt úgy hívták, hogy ***nyakfoga*** *van. Úgy kezelték, hogy türülközőt kötöttek a nyakába, és fölhúzták az ajtóra. Néhány percig ott lógott, amég elnyomta a nyakfogát."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Amikor az embörnek a mandulája fájt, türülközővel körbetekerték a nyakát, és möghúzták a két végit, majd ennél fogva ëgy kicsit fölemelték a betegöt. Ilyenkor a tüsző fölrepedt, és a genny kifolyt.

Ha a mandula nem volt tüszős, akkor meleg sós[467] *és timsós vízzel öblögettünk."* (Csorcsán Szűcs Imre.)

„Meleg tëát itattunk a beteggel, majd ruhával bekötöttük a torkát, hogy melegön tartsa." (Szappanos Julianna.)

---

[464] Paprika = *Capsicum annuum L.*

[465] Szamártüsök = szamárkenyér = fehér szamárkenyér = *Echinops sphaerocephalus L.*

[466] Torokgyík = diftéria. (Bár a torok- és mandulagyulladás nem ide tartozik, a nép a tünetek alapján „diagnosztizált", ezért itt kell tárgyalnunk.)

[467] Konyhasó = Nátriumklorid = NaCl.

Trachoma (fertőző egyiptomi szembetegség)

„A trachomás szömet kíkküves[468] vízzel öblögették." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„A cséplőmunkások közt trachomát kaptunk a türülközőtül. Kikkű darabkákat áztattunk lë. Liternyi vízbe két-három kristálydarabot úgy, hogy a víz szépen mögkíkült tűle. Tiszta ruhát mártogattunk bele, azzal türülgettük ki az összeragadt szömünkbül a csipát, mög benyomkodtuk vele a szömünket, oszt lëhúzta a vért." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Nemi betegségekről, „gatyabajrúl"

„A nemi betegöt friss marhaganéba ültették, vagy olyan meleg vízbe, amit elbírt. Így hajtatták ki belűle. Később jodoformot[469] *használtak. Avval kenögették a nemi szervüket.*

Ha olyan nővel voltak, akinek büdös vagy ragadós volt a ***lyuka****, utána befogták a vesszőjük végin a bűrt, telenyomták vizelettel, jól mögáztatták benne, utána kipisálták. Ez kimosta a bajt."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

Kolerára

„Bort itattak. Még az első világháborúban is sok kolerás beteg volt a frontokon." (Kérdő Szűcs Ernő.)

A 19. század közepéről egy Vásárhelyen kihirdetett „Orvosi Oktatást" találtunk, *„a netalán kitörendő és most járvány kép uralkodó Epemirigy vagy is Cholera ellen."* Érdemes idéznünk belőle:

„Az illyetén beállott hasmenés ellen semminemü házi- vagy az ugy nevezett ovszereket használatba venni nem javasoltatik."

„Az életrendszerben a mérték tul ne hágassék, minden esetre hibázik az, ki szokásos élet módját rögtön megváltoztatja, és ekép ételekben és italokban változást tesz, – maradjon kiki a' szokásos életmódjánál, ha különösen az mérsékelt volt. – Általjában minden kemény és kövér étkek, rosz és rothadó félben levő husós eledelek, valamint döglött és besózott száraz halneműek, gombák keletben és fris még meleg kenyérneműek, úgy éretlen savanyú hasmenést előidéző gyümölcs fajok nélkülözendők, különösen az esti gyomor terheléstől ovakodni kell; az izzadt és felhevült testi mozgások utáni meghűtések ártalmasak[…]

- Az álom, mint szükséges tényezője és fentartója az életerőknek, rendes időben soha el ne mulasztassék[…] - A' mértékletes használata a' szeszes italoknak csak azoknak ajánlható, kik azzal rendesen élni szoktak[…] mindenkinek javasoltatik: hogy meleg reggelivel éljen. - Valamint minden járványoknál úgy különösen a' Cholerajárvány alattis a' tisztaság mindenkép fentartandó, e' járvány elterjesztését semmi sem eszközli úgy, mint az épen emlitett tisztátalanság, különösen a' Cholera betegek tisztátalanul és szellőzetlenül hagyott lakaiban fentartott küszhödt kiüditései. [Így!] - Azért a' lakok szellőztetése, az ablakok lég huzama által és gyalog fenyöfa füstölésével legbiztosabban történik. - Végre a' lélek nyugodalma a' legbiztosabb megóvója mindannyi betegségeknek[…]

[468] Kékkő = rézszulfát vagy rézgálic = $CuSO_4$.

[469] Jodoform = tetrajód-metán. Erős illatú, halogén tartalmú, többnyire alkoholos szer.

Julius 30. 1855.
Bonyhády István m[aga] k[ezével] Cs[ászári] Kir[ályi] Megyei Főnök.
Adler Ignácz m[aga] k[ezével] Cs[ászári] Kir[ályi] Megyei Főorvos."[470]

Parazitás fertőzésekre
Bélférgességre

„Akar a disznónak, a férges gyeröknek is tört fokhagymát[471] *adtak, vagy a patikában vötték neki a gilisztacukrot."*[472] (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Fokhagymát törtünk, oszt a levit fecskendővel a végbelibe nyomtuk." (Szappanos Julianna.)

Rühességre

*„Magunkra **kencéztünk**. Édös zsírba kénport kevertünk."* (Angyal Ferenc.)

„Faggyúba kikkövet és kénport törtünk, oszt azzal kenögettük a bűrünk." (Szappanos Julianna.)

„Amikor kenyérsütés után annyira lëhűlt a kemönce, hogy mán elviselhető lött, de azért még igön meleg, dëszkát raktunk a fenekire, és azon mönt be a rühös beteg. Ott köllött neki legalább 20 percig ülni a melegben." (Tatár Kiss Rozália.)

A KÜLTAKARÓ BETEGSÉGEIRE

Égésre

„Az égött részt tojásfehérjivel bekenytük." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Zsírral, olajjal mögkentük. Hideg vízbe dugva hűtöttük." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Előbb tojásfehérjivel bekentük, majd édös tejes, szóval nem savanyú tejes ruhával borogattuk." (Angyal Ferenc.)

Fagyásra

„Gazdaembörnek a lábujjait csípte mög a fagy. Esténkint kúráltuk. Két vödör vagy lavór volt előttünk. Az ëgyikbe forró, a másikba mög hideg vizet öntöttünk, és fölváltva ezökbe nyomtuk a lábunkat." (Ifjú Nagy Pál.)

„A fagyott részt birkafaggyúval mög patikábul vött jóddal kenytük." (Tatár Kiss Rozália.)

---

[470] CsML. HF. IV. 1001. d. 9. Hk. 1855. évi Aug. 5^{én}, a 2188/2243. tétel. (A rendelkezés tökéletesen korszerűtlen, de a *mérsékletes életmódot* máig oktatjuk, hiszen vele a szervezet ellenálló képességét igyekszünk megóvni. Ebben a korban még nem tudták, hogy a kolerát egy mikroszkopikus kórokozó, a *vibrió* okozza, amelyet el kell pusztítani és hatását, pl. a kiszáradást okozó *profusus* hasmenést szájon át, és az eltávozott ionok bevitelével, infúziós oldattal pótolva ellensúlyozni kell.)

[471] Fokhagyma = *Allium sativum L.*

[472] Gilisztacukor = például Artemisia maritima; Szantonin. Alum. subacet.+phenolphtalein. Utóbbi hashajtóként hat.

Sömörre

„Elégettünk ëgy tenyérnyi darab csizmabűrt. A bűr égetés után ëgybemaradt, és óvatosan mozsárba töttük. Összetörtük, és ëgy övőkanálnyi édös zsírral elkevertük, oszt ezt kentük a sömörre." (Szappanos Julianna.)

Körömágygyulladásra, „körömmérög" ellen

„Szappanos kovászt raktunk rá, az kiszívta a gyulladást a körömbül." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„A lakásban, kamrában összeszödtük a pókokat.[473] *Lëszakítottuk a fejüket, és a testükbül ëgy kanálba kinyomtuk a levüket. Ezt tojássárgájával összekevertük, és a begyulladt körmünkre kentük."* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

A mérges pókok gyógyászati fölhasználása népünk orvoslásában több évszázados múltra tekint vissza. Ide kívánkozik egy 18. századi példa a Károlyiak úriszéki büntetőperes anyagából, amelyből megtudjuk, hogy a pókmérget köszvény gyógyítására és a nem kívánt házastárs „megitatására", megmérgezésére egyaránt fölhasználták.

Kovács Katalin 1723-ban, mint tanú elmondta:

„[…]ă vásárhelyi Tömlőczbe levő gonosz vén Aszonyal Csengeri Susanna Aszszonnak a' Nyénével [nénjével] arra kenszeretett általa, hogy az eö kószvényes labainak meg gyogyitassára szedne merghes pokot, ha /: szarik vál[adék]ot :/ lehetneis, amint hogy osztan immit amot mégh az agy alatis mécs világnál kerestette nem csak eö véle hanem az eö ere Nehai Csengeri Susannatol koldett nékie efféle merghes pokot egy keszkenyőbe véghtére ezen fatens[474] *Lelkibe nem nyughatván, csak ugyan végere kivánta mennyi ă gonosz vén Aszszonytúl azon pok szedes mivoltanak, es okannak[…]*

ez arra való eszköz[…] – világosítják föl, hogy azok a férjek, akik – roszszul tartyák ă Felesseghiket [egy Máriás fejében] azon palinkat[…] ămi Gazdánk[nak] Tóth Szabó Mattyassnak, és mind Móczy Martonnak ăgyuk meg innyi abb[a] ă pok mérget és ugy az Uranakis adgyak jol palinkat innyi, hogy atul el aluván mi hárman[…] fojezük megh ă Gazdat[…]"[475]

Gilva, bőrgyulladás, kelés ellen

„Kását főztünk, oszt azt raktuk rá érlelni. Jó melegön köllött rátönni, majd bekötni. Amikor mán kihűlt, újra melegítöttük. Amikor mögért, kinyomtuk, vagy borotvával lëcsaptuk a tetejit." (Ifj. Nagy Pál.)

„A támadásra meleg korpát vagy a len[476] *lëforrázott, meleg magját, avagy forró krumplit*[477] *kötöttünk. Az is érlelte, ha falrul kapart fehér meszet kovásszal összegyúrva raktunk rá. Ez még a tyúkszömre*[478] *is jó volt."* (Kérd Szűcs Ernő.)

---

[473] Zárt helyen több fajta pók is él. Így e szöveg alapján azonosíthatatlanok. Az nyilvánvaló, hogy a bennük lévő hatóanyagot, a „pókmérget" (amely idegbénító és fehérjeoldó lehet) igyekeztek kinyerni és hasznosítani.
[474] Fatens = tanú; a vallomást tevő.
[475] CsML. SZF. IV. A. 53. a. 1. 1723. Sept. 23. 12-13.
[476] Len = *Linaceae usitatissimum L.*
[477] Krumpli, burgonya = *Solanaceae*.
[478] Tyúkszem = *Clavus*.

„Használtuk a szappanos kovászt. Lisztöt, házi szappant ecetös vízzel összegyúrtuk, és rákötöttük a kelésre. Ez érlelte, és kifakadt tűle.

Jó volt még az ecetbe mártott avas szalonna és a nyúlháj is." (Csorcsán Szűcs Imre.)

„A kelésre nyers paradicsomot[479] *használtunk. Ugyancsak jó volt a sült hagyma is, és az avas szalonnafölső. Ezök érlelték."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Fehér házi szappan kaparékát liszt közé kavartuk, majd édös tejszínnel összeforraltuk, és melegön a kelésre raktuk." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„A kelésre is útifű levelit raktuk. Előbb a levelet mögmostuk. Napjában kétször cseréltük. Két-három nap múlva gyógyult, mert kiszítta belüle a nedvet." (Tatár Kiss Rozália.)

Fekély és lábfeltörés ellen

„Akár a kezünk, akár a lábunk tört föl, legföljebb ëgy kis édös zsírral kentük mög.

Ha valakinek a lába kifekélyösödött, kamillával mosogatták, majd útifüvet raktak rá és bekötözték." (Kapocsi Judit.)

Viszketésre, kirepedésre, ekcémára

„Kikküvet áztattunk, annak a levivel kenyögettük a bűrt, ahun viszketött. Ez lëhámlasztotta." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Amikor a bűrünk kirepedt, vagy sós tejföllel, vagy birkafaggyúval kenögettük." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Ekcéma, kiütés ellen sótalanul öttük az ételt. Még a könyeret is külön sütötte az édösanya sótlanul a kiütésös betegeinek. Hetek alatt lëtisztult tűle." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Mikor a kezünk, ujjunk a szárazságtul kirepedt, az avas szalonna sós tetejit lëvágtuk, és rákötöttük a repedésre, de előbb kezet mostunk. Azután bekötöttük, vagy ruhábul hüvelyt csináltunk, oszt ráhúztuk az ujjunkra. Ezt mindég nappal csináltuk." (Szappanos Julianna.)

„A kirepedt bűrt, ha a szél kifújta, vagy kukoricatörésnél repedözött ki, legjobb volt lëpisálni, azzal mosni. Minél többet köllött csinálni, de legalább napjában kétször. Ëgy hét alatt elmúlt.

A lúgszappan a repedözött bűrre is mög a zsíros bűrre is jó volt. Ha ilyen bajaink voltak, lúgszappannal gyakran mosakodtunk." (Ifj. Nagy Pál.)

Kiütések ellen

„Amikor kiütésösek löttünk, a magosra növő, kék virágú csattogókórót[480] *főztük. Azért csattogó a neve, mert a kicsattogás ellen való. Főleg a gabonaszárrul aratáskor vagy cséplëskor a szalmárul került a lábunkra az üszögpor,*[481] *mög miögyéb, és ettül erősen viszketött. Fél óráig főztük a kórót. Jó összemarékkal töttünk 1 liter vízbe. A főzetivel esténkint mosogattuk a lábunk, és borogatást is töttünk rá. Kendőt mártottunk bele, azt*

[479] Paradicsom = *Solanum lycopersicum*.
[480] Csattogókóró = csattogó maszlag, vagy csudafű = *Datura stramonium*.
[481] Üszögpor = a különböző fajta üszöggombák pora, spórája. Például a búzán: *Ustilago triciti (Pers.) Rostr*.

kötöttük magunkra. Ëgy hétig is köllött csinálni, főleg akkor, ha gennyes volt a kiütés." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„A nedvedző bűrkiütésökre esténkint három-négy alkalommal pipamocskot[482] *kentünk, majd fehér ruhával bekötöttük."* (Szappanos Julianna.)

Tyúkszemre

„Kis bicskával kifaragtuk. Ez volt a legjobb. Birkafaggyút szalicillal[483] *összekevertünk, majd rákötöttük, de ez gyakran fölmarta, és begyulladt."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

Ótvarra

*„Disznóöléskor a hurkaabáló lébül **fonyózsírt*** szödtünk. A disznónak az epehólyagját kiszúrtuk, oszt az epét beleerisztöttük a fonyózsírba. Elkevertük, aztán összesütöttük. Az egész krémszínű, sűrű kenőcs lött. Ezzel naponta többször bekentük az ótvaros fejet.*

Meleg vízben, lúgszappannal lëmostuk a fejit. Ettül az ótvar lassan lëpörgött." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Pipamocsokkal kentük be. Ha a családban nem pipáltak, a szomszédbul kúdultunk." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Szemölcsre

*„Keresetlen, száraz békával **mögkerekítöttük**, és a hátunk mögé dobtuk. Visszafordulni, mögnézni, hogy hova esött, nem volt szabad. Legjobb volt a varangyakos béka.*[484]

Amikor öttünk, a szájunkbul véletlenül kiesött morzsával köllött mögkerekíteni, és ezt a rigmust mormolni:

»Szümőcs van a kezemön,
De neköm nem köll,
Eridj, a szomszédba!«

Újholdkor köllött csinálni, máskor nem volt foganatja. A morzsát is a hátunk mögé vetöttük, hogy në lássuk, melyik szomszédba került." (Kapocsi Judit.)

„Lószőrrel elkötöttük, és elszáradt, majd magától lëesött." (Kérdő Szűcs Ernő.)

BELGYÓGYÁSZATI BETEGSÉGEKRE

Fejfájásra

„A láb kisujja között nagyon szagos. Odanyúltunk, vöttünk belüle ëgy kenetöt, oszt azt szagulgattuk. Aztán vöröshagymábul is főztünk tëát. Ëgy röndös méretű fejet levelenkint szétszödtünk, oszt 1 liternyi vízbe mögfőztük. Fél óráig főztük, ezt iszogattuk. Jó volt még az ecet is. A nyelvünkre vöttük, ott tartottuk." (Kérdő Szűcs Ernő.)

---

[482] Pipamocsok = a dohányzás során kivált *nikotin*, dohánypor, égéstermékek és a nyál keveréke.
[483] Szalicil = szalicilsav = *o*-oxibenzoesav = [CH(OH)COOH]
[484] Varangyos béka : 1. zöld varangy = *Bufo viridis*; 2. barna varangy = *Bufo bufo*.

„Ha fájt a fejünk, sósborszesszel külsőleg bekentük. Főleg a homlok, nyakszirt, fül mögötti tájékot.” (Csorcsán Szűcs Imre.)

„Sósborszesszel bedörzsöltük a homlokunkat, vagy a szeszt szagulgatásra használtuk. A hideg vizes borogatás is mögtötte.” (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Nyers krumplit vagy uborkát[485] *elszeletöltünk, és teleraktuk vele a homlokunkat. Lëfeküdtünk, és addig volt rajta, amég mögszáradt. Ez kihúzta belüle a fájást. Máskor mög bokától térdig hideg vízzel mosogattuk a lábunk szárát.”* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Lázcsillapítás

„A lázat hideg vizes borogatással csillapítottuk.” (Angyal Ferencné Gulyás Rozália és Kérdő Szűcs Ernő.)

„Éjszakára priznicöt raktunk magunkra, vagyis állottvizes ruhát, erre türülközőt vagy száraz lepedőt csavartunk köré.” (Csorcsán Szűcs Imre.)

Izzasztó

„Jó erős boros vagy rumos tëát ittunk jó forrón, a bort föl is forraltuk. Annyit köllött inni, hogy az embör félrebeszéljön. Lëfekvéskor kúráltuk magunkat a dunna alatt.” (Ifjú Nagy Pál.)

Megfázás, köhögés ellen

„Ha köhögtünk, a tejbe cukrot és fokhagymát főztünk. Azt ittuk jó melegön. Pocsék íze volt. Jót tött a forralt bor, melegített sör vagy kanál méz is. Csillapította a köhögést, ha kockacukorra ëgy-két csöpp petróleumot csöppentöttünk, és lënyeltük. Szopogatni nem löhetött.” (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Kamillatëát vagy útifűbül készült tëát főztünk. Forrón iszogattuk. Jó slájmoldó[486] *volt. Forró kamillatëával gőzöltünk. A fazék fölé hajoltunk. A fejünket és a fazëkat türülködzővel vagy lepedővel lëterítöttük.”* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Krumplicukrot öttünk. Lëfekvéskor mög bekötöttük a fejünket, és kiizzadtuk. Meleg vizet köllött innunk.

Aki mögfázott, annak a torkát bekötötték száraz kendővel. Ha köhögött, állott vizes ruhával. Amikor nagyon hideg volt, gyakran a szájunk elé is kötöttek ëgy vékony kendőt gyerökkorunkban, hogy azon körösztül szuszogjunk.” (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Ha köhögtünk, nem volt szabad levegőt vönni, és közben háromszor vagy négyször nyelni köllött.” (Tatár Kiss Rozália.)

Csuklás ellen

„Aki csuklott, azt jól mögijesztöttük, hogy benne szoruljon a levegő, vagy rászóltunk, hogy tartsa vissza a lélögzetit. Ha kisgyerök csuklott, piros szalagot kötöttek a ***bigusára****, oszt elhagyta a csuklást. (1945 után, amikor ëgy gazda ösmerősöm berúgott, oszt hazaérve*

[485] Uborka = *Cacumis sativus*.
[486] Slájmoldó = hurutoldó, köptető.

*igön csuklott, emléközött a felesége a masnis gyógymódra, és rákötötte a piros szalagot az embör **bigájára**. Ezután az ura elaludt. Amikor fölébredt, és kimönt pisálni, látta a bigáján a masnit. Nevetve mesélte, hogy arra még csak emléközött, hogy hun, mit övött, ivott, de arra nem, hogy mikor államosították a bigáját.)"* (Ifjú Nagy Pál.)

Legyengült betegnek

„Galamblevest főztünk neki, azután tyúkot kapott. Ennek a paprikását is mögöhette utóbb. Sok tejet, túrút, sajtot, tëfölt, gyümölcsöt, tojást mög szalonnát kapott hagymával. Ëgyszóval a jó koszt segítött rajta." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Általános szokás volt, hogy a legyengült betegnek galambot főztek erősítőnek. A többnejűségben élő mohamedán arabok, így például az újkori egyiptomiak a férfiasság növelésére (*aphrodisiacum*), végül is az erőnlét fokozására használják a galambételeket.

„Möggyulladt" benne a pálinka

A parasztember hitt abban, hogy ha valaki mértéktelenül sok pálinkát, tömény szeszes italt ivott, az lángolva „möggyulladt" a gyomrában:

*„Ha valakiben möggyulladt a pálinka, nem volt szabad kiönteni vagy kirázni belüle, mert a láng mögsütötte volna a **gígáját**, mög belül a száját. Elég volt, ha a gyomra égött. Magam is láttam ilyen szöröncsétlent. Ordítozott és segítségért kiabált. A víz nem segít rajta, nem oltja. Tejet köll rá inni."* (Angyal Ferenc.)

MELLBETEGSÉGEKRE

„Tüdőgyulladásra, mellhártyagyulladásra, mellbetegségökre legjobb volt az izzasztás. Forró tëát itattunk a beteggel. Meleg lábfürdőt vött, utána ágyba dugtuk, és takaróval, nagydunnával az órahögyiig bebúgyoláltuk." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

*

Bár a *Morbus Hungaricus*, a TBC vagy tüdőbaj fertőző betegség, népünk mint „mellbetegségöt" kezelte, gyakran így is nevezték; a halálozási anyakönyvekben a 18-19. században ezen a néven is szerepelt. Bár éppen Vásárhely határában, a 20. század első felében két szanatórium is létesült, ahol a TBC-s betegeket gyógyították, adatközlőink e baj népi gyógyításáról összefüggően nem tudtak beszélni. Így itt magunk foglaljuk össze azokat a gyógymódokat, amelyeket egy-egy szóval megemlítettek. Általában hozzá is tették, hogy „úgy hallottam", vagyis a vallomástevők családjában ez a pusztító betegség valószínű nem, vagy ritkán fordulhatott elő.

A tüdőbajt a vásárhelyi gazdatársadalomban elsősorban a *levegőztetéssel* igyekeztek gyógyítani. A betegnek sokat kellett kint tartózkodnia a szabadban, fás, árnyékos helyen pihenni. Sajnos kertészeti munkákra is befogták őket. Köztudott, hogy ez az egyik legnehezebb fizikai munka, amely legkevésbé alkalmas a tuberkulózis gyógyítására, ezért az orvostudomány mint terápiát évtizedek óta nem gyakorolja. A parasztok a tüdőbeteget úgy *roborálták*, hogy minden jót igyekeztek neki megadni, főleg édességekkel és baromfihússal tömték. Ezeken kívül sok tejet is itattak velük.

ALTATÁS, NYUGTATÁS

„Ha valaki nem tudott aludni, vagy idegös volt, mákgubót[487] *főztünk neki. Csak tëaszerűen. Liter vízbe 5-6 gubófejet dobtunk. Hidegön ezt iszogattuk."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

A KERINGÉSI RENDSZER BETEGSÉGEIRE

Szívbetegségre

„Ha valakinek gyönge volt a szíve, mindön röggel éhomra ëgy kanál mézet ötettünk mög vele." (Kérdő Szűcs Ernő.)

A szívgyengeségre sok helyen és családban használták még a krumplicukrot és a sárga-fehér cukrot is.

Magas vérnyomásra

„Akinek magas volt a vérnyomása, az éhomra lënyelt ëgy ***girízd*** *fokhagymát. A pálinka is jó volt ellene. A fokhagymától a vére is tisztult a betegnek."* (Csorcsán Szűcs Imre.)

„Éjszakára gyönge ecetös borogatást raktunk a beteg tarkójára." (Angyal Ferenc.)

Érelmeszesedésről

„Ha valakinek romlott az emlékező töhetsége, vagy érszűkülete volt, fokhagymát övött nyersen, löhetőleg mindön étközéshön. Olyan büdösek voltak, hogy azt mondogatták ëgymásrul: »– Mozgó klozet vagy!«" (Kérdő Szűcs Ernő.)

Vérszegénységre

„A napi háromszori étközésre ëgy liter tejet adtunk a gyeröknek. Ha futotta, ezönkívül még a délelőtti ozsonnyára két deci tejszínt is kapott." (Tatár Kiss Rozália.)

Aranyérre

„A házi szappan habjával az embör a fenekit jól bedörzsölte. A hab rajta állt a lyukán pár percig, azután langyos vízben mosogatta. Ha volt rá idő, napjában többször is csinálta, főként ***kakálás*** *után."* (Tatár Kiss Rozália.)

„Fűzfa[488] *levelit hoztuk a Tiszárul. Két-három liter vízbe fél marék száraz, lëhullott levelet raktunk, oszt fölforraltuk, majd bidlibe öntöttük, és ráültünk gőzölni, amilyen forrón bírtuk. Fél óráig ültünk rajta mindön este, lëfekvés előtt. A gőztül az ércsomók visszahúzódtak. Napközben édös zsírt vagy faggyút kentünk rá."* (Szappanos Julianna.)

[487] Mák = *Papaver somniferum L.*
[488] Fűzfa = *Salix*-félék. Nálunk pl. a kosárkötő fűz = *S. viminalis L.*

AZ EMÉSZTÉSI RENDSZER BETEGSÉGEIRE

Hányás ellen

„Két-három darab kis jeget köllött lënyelni.” (Tatár Kiss Rozália.)

Gyomorsavbőség ellen

„Pirítós könyeret vagy száraz önnivalókat rágtunk, oszt az fölszítta. Ajánlották még a pattogatott kukoricát is.” (Szappanos Julianna.)

Hasfájás, zuborgás ellen

„A hasára meleg korpát kötöttünk, oszt ezzel aludt el a beteg.” (Szappanos Julianna.)

„Rumot ittunk, vagy fokhagymát raktunk pirítuskönyérre, azt öttük.” (Ifjú Nagy Pál.)

„Bodzavirágbul[489] *főztünk tëát. Összemaréknyit raktunk ëgy liter vízbe, és cukrosan ittuk napközben is, ha fájt a gyomrunk, vagy köhögtünk. Jó volt a vöröshagymatëa is. Mindkettőbül ëgy liternyit főztünk. Hagymábul ëgy fejet, bodzábul ëgy maréknyit töttünk a suhogó vízbe.”* (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Röggel, éhomra, ëgy ivópohár vízbe övőkanálnyi kárlzbádisós vizet öntöttünk, és ezt iszogattuk.” (Csorcsán Szűcs Imre.)

„Útifűbül tëát készítöttünk. Csipetnyit, úgy 5-6 levelet számítottunk ëgy csésze tëára. Az útifüvet löhetött mögszárítani is, és úgy mögfőzni, majd a levit iszogattuk.” (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Nyáron, nagy melegben sok vízzel éltünk, és görcsölni kezdött a hasunk. Ilyenkor 2-3 girízd fokhagymát összerágtunk és lënyeltük. Rövidesen elmúltak a görcsök.” (Angyal Ferenc.)

„A gyomorgörcsre jó volt ez a gyógyszer is: darab fekete könyérhajat mög 4-5 kockacukrot kevés pálinkába beáztattuk, majd möggyútottuk. Amikor kiégött belüle a szesz, mögöttük.” (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„A gyomorfájásrul befőzött paradicsom levit iszogattuk.” (Kérdő Szűcs Ernő.)

Hasgörcsre, „fölugrott” gyomorra

„Amikor valaki kapaszkodott, vagy nagyot emelt, és fölugrott a hasa, poharat ragasztottunk a köldökire. Könyérhajbul kivágtunk ëgy kerek korongot. Akkorát, amekkorát a pohár szájával lëborítottunk. A könyérhaj közepit átlyukasztottuk. Fehér rongydarabbul ***tatart***** sodortunk, és mögzsíroztuk. Belehúztuk a könyérhaj lyukába. Olyan volt, mint ëgy mécsös. Ezt rátöttük a hasára a köldök tájra. A tatart möggyújtottuk, majd a pohárral óvatosan lëborítottuk. A tatar lassan lëégött, és odaszívódott a pohár. Körülbelül két ujjnyira fölszívta a hasbűrt, és addig lë së esött, amég a gyomrát vissza nem húzta. Akkor a pohár magától lëvált. Ha csakugyan hasfölugrás volt a baj, a poharat mán néhány centirül odahúzta. A pohár pár órahosszáig volt a hasunkon, szóval még tűle mög nem gyógyult. Addig mozdulatlanul köllött a hátunkon feküdni.”* (Tárkány Szűcs Sándor.)

[489] Bodza = mindkét hazai változatát használták. Fekete bodza = *Sambucus nigra*. Föld- vagy gyalogbodza = *Sambucus ebulus*.

„Az apróra vágott fokhagyma és méz keveréke hasgörcsök ellen is jó volt. Ëgy girízdnyit ëgy adagnak. Torokfájás ellen szintén mögtötte." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Hasmenés ellen

„Keményre főtt, ecetös tojást adtunk, az mögállította a híg fosást." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„A vadgesztönye[490] *bélit összetörtük, elreszeltük. Tëát főztünk belüle. Ëgy csészére valóhon két csipetnyit törve. Ezt iszogattuk.* ***Hasfogó*** *szerepe volt. Ízre jobb volt, ha feketekávét*[491] *főztünk törökösen, jó erősre. Cukor helyött rumot öntöttünk bele. Diétázást ritkán tartottunk. Azt utóbb mán az orvos írta elő. Éhöző paraszt nem tud dolgozni, pedig ritkán löhetött lëfeküdni, csak ha az embörnek a lába tört."* (Csorcsán Szűcs Imre.)

„Elvagdalt főtt tojásra ecetöt öntöttünk, azt öttük. Székfűtëát készítöttünk, naponta többször is azt iszogattuk." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Övőkalányba ecetöt dűtöttünk, és mögittuk. Az ecetöt elébb felesre hígítottuk." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Erős rumos tëát csináltunk úgy, hogy feles lögyön. Ezt ittuk. Ugyancsak jó volt, ha piros bort forraltunk. Ëgy literhön csipetnyi szömes borsot[492] *raktunk, és forrón ittuk. Naponta háromszor ittuk, közben zsíros ételt nem öttünk, oszt két-három napra röndbegyütt.*

Akinek mög fölfázás miatt ***mönt a béle****, anyalevelet*[493] *főzött tëának, és éjjelibe rakta, majd esténkint ráült gőzölni. Két-három liter tëát csinált jó csipetnyi anyalevéllel."* (Ifjú Nagy Pál.)

„Gyömbért[494] *törtünk és kiszitáltuk. Összekevertük mögtört sárga-fehér cukorral, feleformán. Gyömbérbül 10 dëkányit vöttünk ëgyszörre. A keverékbül ëgy késhögynyit lënyeltünk."* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Egy 18. századi periratban ugyanezt a receptet mondotta el Szabó János kecskeméti születésű, vásárhelyi lakos, akit „ház felverésért" állítottak az úriszék elé, 1764-ben:

„– Miért tetted magadat Doctorrá es a betegektül pénzt csaltál?" – kérdezte tőle a bíró a tárgyaláson.

„– Egy Legénnek adtam győmbért öszve törve czúkorral, ***nehézség***** ellen, erre adott 2. Máriást"*[495] – felelte a vádlott.

Székszorulás ellen, hashajtásra

„Piros répát[496] *nyersen elreszeltünk, a levit kicsavartuk, és azt iszogattuk.*

---

[490] Vadgesztenye = *Aesculus hippocastanum L.*

[491] Kávé = *Coffea arabica* vagy *C. canephora*.

[492] Bors, feketebors = *Piper nigrum L.*

[493] Anyalevél = anyafű vagy anyavirág = (*Tanacetum vulgare*) *Chrysanthemum vulgare*. Lásd még: Giliszta-űző varádics = *Folliculi sennae*.

[494] Gyömbér = *Zingiber officinalis R.*

[495] CsML. Szf. IV. A. 53. a. 4. 1764. 7bris 19. 543.

[496] Céklarépa = a *„Beta L"* családban = *Convar, conditiva Alef.*

Anyalevelet tëának mögfőztük. 4-5 szál teljes növényt zölden vagy mögszárítva ëgy csészényi vízben fölforraltunk. Kis pohárral iszogattunk belüle." (Angyal Ferenc.)

„Aludtejet vagy savót ittunk." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„A ricinus[497] *olaját és a keserűsót*[498] *a patikában vöttük. A cukros vizet mög az aszalt szilvát*[499] *magunk készítöttük. Mindkettőt éhomra iszogattuk, öszögettük. Hashajtásra, hányás ellen mögtötte a kíkküves víz is."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

Szélhajtásra

„Amikor a szél mögszorult bennünk, köménymagos[500] *tëát főztünk. Ëgy csészényi vízbe ëgy-két csipetnyi magot forraltunk, és azt iszogattuk."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

Epebajra

„Cindrófüvet[501] *szödtek, és annak a tëáját iszogatták."* (Ifjú Nagy Pál.)

NŐGYÓGYÁSZATI BETEGSÉGEK ELLEN

Terhességi hányás ellen

„Ha mögmozdul [ti. félidőre a magzat] majd elmúlik!" (Szappanos Julianna.) Igen könnyen vették, ezt a tünetet tulajdonképpen nem enyhítették.

Menstruációs vérzésre

„Erős női vérzéskor piros bazsarózsa[502] *virágábul tëát főztünk. A szirmokat, magházat fél liternyi vízbe fölforraltuk, ezt iszogattuk."* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Fehér folyásra

„Fehér liliomos pálinkát naponta többször is iszogattunk. Ezt úgy készítöttük el, hogy a virágot szűkszájú üvegbe dugtuk bele, és törkölypálinkát öntöttünk rá. Az ágyunkba, a fejünk mögé állítottuk. Ott, a melegön ëgy hét alatt jól összeért. Ez a pálinka szömfájás ellen is jó volt, de akkor nem inni, hanem a szömhéjat kenni köllött vele." (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

UROLÓGIAI BETEGSÉGEK ELLEN

Ágybavizelésről

„Meleg vízre ültünk gőzölni, vagy meleg cseréppel körberaktuk a hasunk alját, anyánk mög jól bebúgyolált. Ezt is este csináltuk, hogy utána az ágyba jól lëmelegödjünk." (Szappanos Julianna.)

---

[497] Ricinus = *Ricinus communis*.
[498] Keserűsó = magnézium-szulfát = $MgSO_4 \cdot 7H_2O$
[499] Szilva = *Prunus domestica*.
[500] Köménymag = *Carum carvi L.* (*Fructus foeniculi*)
[501] Cindrófű = tüskés cincor = *Cynosurus echinatus L.*
[502] Piros bazsarózsa = *Paeonia officinalis L.*

Vizelethajtásra

„Amikor a fölnőtt embör nem tudott vizelni, cédrusfa[503] *levelit főztük mög tëának. Ëgy csészébe 5-6 levelet raktunk. Ezt iszogattuk.*

Amikor a kisgyerök nem tudott pisilni, szamárhúgyot itattunk vele." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Ha az öregembör dülmirigyös volt, meleggel raktuk az alhasát." (Szappanos Julianna.)

Hólyaghurutra, „sűrűn vizelés" ellen

„Melegre köllött ülni. Asszony, gyerök mög öreg még nyáron së ülhetött a földre. Zacskóba melegített sót, homokot raktak, arra ültek, ha fölfáztak. Meleg vizet öntöttek a lavórba, oszt beleültek. Forró vizet töltöttek a bidlibe, oszt ráültek. A gőz hatott." (Kérdő Szűcs Ernő.)

FÜL, ORR, GÉGE- ÉS FOGBETEGSÉGEK ELLEN

Fogfájásra

„A lyukas fogba timsót, kűsódarabot mög pipamocskot dugtunk." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Sót melegítöttünk. Zacskóba téve ezt fogtuk rá a fájós fogunkra, arcfelünkre. Ha ez nem használt, hideg vízzel öblögettük, vagy hidegvizes borogatást raktunk rá." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„A lyukas fogba kettéharapott szömes borsot, táragygyökér-darabot[504] *vagy a cséplőgép-kazánbul való* ***kazánforráskű*** *darabját dugtuk bele."* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

Fülfájásra, középfülgyulladásra

„Ól-, árnyékszék-, háztetőn tartott fülbecsavaró[505] *húsos levelit a beteg fülibe csavartuk, vagyis a levit a füllyukba csurgattuk. Máskor melegített sót, homokot raktunk zacskóba, oszt azt fogta a fülire, vagy rákötöttük."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

Homloküreg-gyulladásra

„Székfűtëát főztünk, és abba ëgy vásznat beleáztattak, majd rákötötték a beteg homlokára. Jó volt még a meleg borogatás is." (Szappanos Julianna.)

Szájgyulladás ellen

„Timsós vízzel öblögettünk. Ëgy csésze vízbe pár timsókristályt töttünk. Amikor fölolvadt, napjában háromszor öblögettünk vele." (Tatár Kiss Rozália.)

---

[503] Cédrusfa = *Cedrus libani*.

[504] Táragygyökér = tályoggyökér vagy fekete hunyor = *Radix Helleborus niger*. Lásd még: volgamenti hérics = *Adonis volgensis*.

[505] Fülbecsavaró = fülfű vagy kövirózsa = *Sempervivum tectorum L*.

Rekedtség ellen

„Égetött cukorra forró tëát dűtöttünk, oszt napjában többször ezt iszogattuk. Jó volt a mézes tëa, mézes bor, forralt bor is.” (Szappanos Julianna.)

VÁZBETEGSÉGEK, CSONT- ÉS ÍZÜLETI BAJOKRÓL, REUMA, CSÚZ, KÖSZVÉNY ELLEN

„Akinek az ujjai göbösek voltak, vagy mögmerevödtek, gőzölni köllött űket, majd langyos, házi szappanos vízbe masszírozták. Jót tött a meleg is. Ruhát, cserepet, sót, korpát vagy homokot melegítöttünk, és ëgy zacskóba rákötöttük a fájós testrészre. Este köllött csinálni.” (Szappanos Julianna.)

Derékfájásra

„Ha a dërëkunk möghúzódott, nehezen hajlott, ropogott, vagy az ideg becsípődött, meleg sóval borogattuk.” (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Vörös tirpanrudat[506] *vöttünk a patikában, és mögolvasztottuk.* ***Süvegös cukor*** *burkolópapírjára rákentük, és melegön ráragasztottuk a fájós helyre, hátunkra, dërëkunkra. Ez napokig, néha egész hétig is rajta maradt, amég magától lë nem pörgött. Kihúzta a nyavalyát.”* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Gazdaéveim alatt ëgy nagy zsák mögemelésitül mögroppant a dërëkam. Az ëgyik tanyaszomszéd azt kommendálta,[507] *hogy húzzak föl néhány zöld paradicsomot. Ezt köllött mögfőzni, indástul, gyökerestül, levelestül, még a zöld paradicsomok is rajta lógtak. Ennek a leviben köllött mögfürödni.*

Jó öllel gyűjtöttem paradicsomot, a katlanba begyújtottunk, és föltöttem az üstbe forralni. Fél óráig rotyogott benne, azután kiöntöttem a mosóteknyőbe. Olyan forrón, ahogy elbírtam, hanyatt feküdtem bele, majd lepedőkkel, pokrócokkal úgy lëtakargatott az asszony, hogy csak a fejem maradt ki. Ëgy órahosszat feküdtem benne, még el is szundítottam.

Amikor belefeküdtem a teknyőbe, olyan érzés volt, mintha késsel hasogatták volna a dërëkamat. Amikor mög magamtul fölkeltem, mán nem fájt. Teljesen möggyógyultam.” (Angyal Ferenc.)

Lábfájásra

„Hirtelen odakaptak, mögrántották, és ëgyet csavartak rajta. A beteg nagyot ordított az élös fájdalomtul, oszt möggyógyult.” (Kérdő Szűcs Ernő.)

---

[506] Vörös tirpanrúd = ujjnyi hosszú, mintegy 5 mm. átmérőjű, vörösbarna rúd. Alapanyaga: vörös higanyjodid = *Hydrargirum bijodatum rubrum*. HgJ_2 tapasz alapanyagban.

[507] Kommendálta = ajánlotta, javasolta.

„A gyógyszertárban reparátor kenőcsöt[508] *vöttünk. Ezzel kentük a fájós lábunkat, ha nehezen mozgott."* (Angyal Ferencné Gulyás Rozália.)

„Amikor zsába volt a térdünkben, száraz lepedőt raktunk rá, és ezön körösztül olyan meleg vasalóval nyomkodtuk, vasaltuk, amilyet csak elbírtunk. Naponta kétször is mögvasaltuk a lábunk, röggel és este. 3-4 napon körösztül csináltuk." (Kapocsi Judit.)

„A vízben annyi rézgálicot oldottunk, hogy kik lögyön. A levet fölforraltuk, és melegön ëgy teknyőbe öntöttük. Mellé ültünk, és a lábunkat a gőzbe lógattuk, de a gálicos vízbe nem ért bele a lábunk. Be is takartuk, hogy a gőz mögmaradjon." (Angyal Ferenc.)

Angolkór ellen

„Feküdt a gyerök az asztalon, és röndszörösen, napjában többször, főleg tisztázáskor a lábát emelgettük, tornáztattuk." (Tatár Kiss Rozália.)

SZEMBETEGSÉGEKRE

„Ha valakinek romlott a látása, szömjavítás céljábul röndszörösen vöröshagymát övött szalonnával.

Ha vérerös, gyulladt volt a szöm, porcukrot fújtunk bele. Jó volt a rákötött ***szurutyka***** is. Amikor kamillatëával borogattuk, lëhúzta rúla a vért."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Ha a szömünk begyulladt, cukros vizes borogatást töttünk rá." (Csorcsán Szűcs Imre.)

„A gyulladt szömünket székfű tëával borogattuk. Ha valami beleesött, oszt a zsebkendő sarkával nem tudtuk kipiszkálni, vagy nagyon möggyötörtük vele, éjszakára két ruha közé rakott aludttejet kötöttünk a szömünkre, és az röggelre kihúzta belüle." (Tárkány Szűcs Sándor.)

RÁK ELLEN

„Aranypármin almát[509] *szöröztünk. A csumájánál jól ki köllött vágni a magházat. A lyukba sárga-fehér cukrot és tört kíkküvet raktunk. Naponta 2-3 almát köllött önni. Ezzel a gyógyszerrel a földëáki Mészáros bácsi olyan rákosokat möggyógyított, akiket mán a kórházakbul is hazaadtak"* [– mint gyógyíthatatlant.] (Kérdő Szűcs Ernő.)

*

Itt jegyezzük meg, hogy az *ideg-*, *elme-* és *lelki betegségek* orvoslására a gazdáktól használható recepteket nem tudtunk gyűjteni. Ennek oka az, hogy ezekre a betegségekre eredményes gyógymódokat nem ismertek. Ha valaki például *depressziós* volt, a *bús-komorság* ideje alatt vigasztalták.

---

[508] Reparátor kenőcs = 1. fehér és vörös kőolaj keveréke, benne még Chloroform és Menthol; 2. Reparator sol. Kriegner (35-100) ol. rosmarin, ol. juniperi, aa 6,25 %, ol. Pini 5 %, ol. thereb., ol. piment aa 2,5 %, ol. ciumam., ol. carvi, ol. foenic., ol. gaulther, aa 1,5 %, kámfor 12,5 %, nafta 60 %.

[509] Alma = *Malus domestica Borkh.*

Bibó Lajos író két gazda között egy vétlen kihallgatott beszélgetést mondott el, amely a két világháború között, a hajdani Fekete Sas éttermében zajlott. Viccnek tűnhet, de szó sincs róla. Így vélekedtek az elmebetegségről. Az egyik gazda mesélte társának, hogy az öregapja már tiszta hülye és nehezen bírnak vele. Kérdezte a másik, hogy „– Oszt öszi-ë mán a szart?" „– Keni is, öszi is" „– Akkor mán csakugyan hülye." Ez volt a kórképre a diagnózis és a válasz is. Ezzel rendretértek a dolog fölött, és tovább beszélgettek a sertésárak emelkedéséről.

NÉPI ÁLLATORVOSLÁS

A nép az ember- és az állatgyógyászat között kevés különbséget tett az orvosságként fölhasznált szerek tekintetében. Vásárhelyen nem volt sok gyógyításra használt szer. Néhány gyógynövény, mint pl. a kamilla, és egynéhány szervetlen vegyi anyag, mint a rézgálic, és ezek több, egymástól eltérő jellegű betegségre is használatosak voltak. Hasonlóan az állatgyógyászatban is.

Az első világháború után már a gazdák jelentős része minden súlyosabb állatbetegséggel elsősorban az állatorvoshoz fordult, és a kuruzslás háttérbe szorult. Ennek kettős oka volt.

Egyrészt az állatok gazdasági értéke. Az a szemlélet, hogy az „állat többet ér, mint az ember", mélyen és régen gyökerezik a gazdaságcentrikus társadalmi rétegekben. Mentségül szolgáljon, hogy az előző századokban a vagyon nagyobb részét még az állatállomány jelentette. A *lókultusz* alfejezetben már szóltunk arról, hogy némelyik gazda erős érzelmi szállal kötődött a maga nevelte lovához, és olykor jobban meggyászolta, mint elvesztett családtagját, rokonát. A „természet gyermekénél" az állat és az ember jóval közelebb állt egymáshoz, mint a polgári társadalmi rétegeknél.

Az ember menekül a halál elől. Az állatnak nincs öntudata, nem ismeri föl, mi vár rá, ezért csak ösztönösen az életéért küzd. Ez a lényeges különbség hozza magával, hogy „az ember többet kibír", vagyis alkatához képest nehezebben adja föl, mint az állat. Ezért a jószágnak hamarabb kell a segítség.

Részben ezen a fölismerésen alapult a második ok, hogy ti. az állatgyógyászatban helyenként, így Vásárhelyen is, aránylag korán áttértek a tanult szakemberek igénybevételére. A reguláris katonaság ugyanis, az ún. *remonda* lovak, a hátas- és igáslovak egészségének megtartása érdekében már a 18. századtól szervezetten szakembereket, *gyógykovácsokat* képzett. Ezek a népből kerültek ki, magukkal hoztak sok népi gyógyászati tapasztalatot, és az *obsit* elnyerése után hazatérve, a kuruzslásnál fejlettebb szintű „félnépi" jellegű állatgyógyászatot terjesztettek el. Ugyanakkor hazánkban például a szervezett, és a mai szemlélettel már korszerűnek nevezhető bábaképzés csak az 1870-es években indult el[510], igen kis létszámú hallgatósággal.

[510] A bábaképzés már a 18. század második felében elkezdődött. Több szakkönyvet, tankönyvet is írtak a tanfolyam hallgatói számára, akik a megyei főorvos (a *Phisicus*) által beiskolázott személyek voltak. Csakhogy ebben az időben még az orvostudomány igen elmaradott volt. Nem véletlen, hogy még a 19. sz. közepén Semmelweis Ignác, a kor elismert szülészeivel hadakozott a kézfertőtlenítés bevezetéséről, hiszen – többek között – a baktériumok, a kórokozók szerepét nem ismerték.

Végül a kovácsokat a céhük kötelezte bizonyos állatorvoslási tudás elsajátítására. Ennek megszerzéséért még vándoroltak is. A céhek a vándorlegények tanulmányútját pénzzel is támogatták. Minden iparnak volt nemzetközileg ismert szálláshelye Európában. Ilyen volt a kovácsok esetében a német Herberg, ahol a vándorló ingyen kapott szállást, s némi útravalót: pénzt és élelmet.

A vándorlegények útja a közlekedés primitívebb időszakában néha évekig tartott. Útjukon egyetlen igazolványuk, a „**Vándorkönyv**" volt. Ez a dokumentum két nyelven: magyarul és németül tartalmazta a „*Szabályok*"-at, *„[…]mellyeket a' vándorló mesterlegény büntetés alatt megtartani köteles"* volt. A „*Személy-leirása*" 16 adatot tartalmazott, a legény aláírásán kívül.

A vásárhelyi népi állatgyógyászat eddigi első írásos emlékét találtuk meg egy családi hagyatékban, amelyet teljes egészében közlünk.[511]

Szabó Imre Hódmezővásárhelyen született 1830-ban. A kovácsmesterséget az apja műhelyében tanulta meg, majd elindult az országban és külhonban további szakmai ismereteket gyűjteni. Ehhez volt szükséges számára a Vándorkönyv, amely *„[…]kiadatott H[ód]m[ező]Vásárhelyen, julius 24-én, 1847-ben, Balás János jegyző által."*

A vándorkönyvben több céhpecséttel ellátott bejegyzés található, szorgalmas munkájának és jó magaviseletének elismeréséről, a környező helységekből, mint pl. Csongrádról, Kistelekről, Szegedről; és benne néhány német nyelvű följegyzés is olvasható. Szabó Imre vándorlása 1847-től 1853-ig tartott.

A Vándorkönyv számozott, üres lapjaira, a 25-44. oldalak között több állatgyógyászati ismeretet fölírt, amelyet szöveg- és betűhíven közlünk. Ezek a följegyzések a kor állatgyógyászati ismereteit, a népi gyógyászatot és Szabó Imre saját tapasztalatait összeötvözve tartalmazzák, méghozzá sajátságosan egyéni keveredésben, amely megkülönböztetett értéket nyújt a munkájának. Leírásában minden bizonnyal a Németországban szerzett tapasztalatok éppúgy benne vannak, mint a helyi kuruzslások.

Ez a receptgyűjtemény az ő számára igen fontos volt, hiszen, mint jeleztük, abban az időben a haszon háziállatok gyógyítását még zömmel a kovácsmesterek végezték. Ma tehát azt mondhatnánk, hogy a Vándorkönyvének ezen része a *terápiás útmutató* szerepét töltötte be. A kovácsok közül többeknek lehetősége nyílott a „gyógykovács-képesítés" megszerzésére. Ezzel, a hadseregben már hivatalosan is végezhettek állatorvoslást.

Szabó Imre állatgyógyászati följegyzései azért is figyelemreméltóak, mert általában a következő hármas tagolódást követik:

a/ a tünetek leírását,

b/ a gyógykezelés módját, és

c/ a szükséges gyógyszereket, azok adagolását, elkészítését, illetve összetételét.

A Vándorkönyv kézzel történt gyógyászati bejegyzései:

[511] Szabó Imre kovácslegény receptjeit 1982-ben a Magyar Állatorvosok Lapjában közöltük. (Itt mondunk köszönetet dr. Bicsérdy Gyula főiskolai tanárnak – későbbi főigazgatónak –, dr. Karasszon Dénes orvostörténésznek és Galina Béla vezető gyógyszerésznek a szakkifejezések megfejtésében nyújtott segítségükért.)

„LOVAK ORVOSLÁSA (25. p.)

Gyomor és béll lob

A ló nem eszik a' jászoltul eltávozik, első lábával kapar, lábai[t] hasa [a]latt összerakja, gyakran hasa után néz, farkát csóválja, földre veti magát, nem sokára felugrik, hasa valamennyire feldagad, ganéljlás vizellésel alatt erölködik.

Gyógyitása: érvágás, 12-12 fontnyi[512] vér [lecsapolása]. Belsőleg 2 latt[513] Székfü virág, 1 fertál[514] vizzel leforrázva, azonnal átszüretik, mihez 2-3 tojás sárgájával, eldörgölvén egyszerre beadandó. Bedörzsölése 2 lat szala'nia[515] bél, 1 lat kőrös bogár festvény,[516] 6 latt terpentin olaj, a' hús felületén bedörzsöltetik, és krisztél[517] fél font zöld szappan,[518] 8 lat konyhasó, fél font olaj és 2, vagy 3 pint[519] vízből áll, minden negyed órában 2,3 al lövet.[520]

Igen célszerü a' hasát és [e]gyébüt szalma csutakkal dörzsölni. Hogyha 6-8 óra mulva nem jobbul, ezekett ismételni kell. -

Ha bizonyosan tudjuk, hogy zabált, ezen adagott csuda só[521] és len mag olajból 16-20 latt 1 [i]tze[522] meleg vizzel, ha 6, vagy 8 óra mulva Szélete[523] nem mutatkoznék, a' beöntés, ismétlető érvágás, krisztél bedörzsölés itt jó.

Ha az ágyéka igen tele van, ezen szer 16 latt Csuda só, 4 latt porrá tört kemén mag, bors menta[524] viz 1 itze az ilyetén Szélkólikánál jó.

***Húgy rekedés** (26. p.)*

Fél latt fenyőmag olaj kétt tojás sárgája, 1 itze petrezselem vízbe adandó, ha nem indul, 4-6 óra múlva ismétlendő.

***Húgy Ár** (26. p.)*

Kámfor, 1 latt, 2 latt timsó, 2 latt cser fa héj por,[525] Szarvas szarv olaj,[526] angyal gyökér,[527] vízi kapor,[528] 3 latt liszt és víz [a]mennyi szükséges, 3-4 órába, 1-2 kis lapátkával.

---

[512] 1 (bécsi) font = 32 lat = 560,06 g.
[513] 1 (bécsi) lat = 17,502 g.
[514] Fertály = negyedrész.
[515] Szalania = a kémiai nyelvújítás korából származó, újabb keletű elnevezés, pontosan meg nem határozható vegyület, valószínű, hogy szalalkáli = ammónium-carbonát.
[516] Festvény (pl. kőrisbogár-festvény) = tinctura.
[517] Krisztél, krisztély = bélbeöntés.
[518] Zöld szappan = sapo viridis, sapo kalinus venalis
[519] 1 pint = kb. 1,5 liter.
[520] Al lövet = bélbeöntés, „das Klistier"
[521] Csuda só = salmirabilis, Glaubersó, natrium sulfuricum, crystallisatum.
[522] 1 (magyar) icce = a magyar akó (54,3 liter) hatvannegyed része = 0,8484 liter.
[523] Szélete = flatussal (gyomor- és bélgázzal) járó széklete.
[524] Borsmenta = *Menthae piperitae*.
[525] Cserfa = *Quercus cortex* = tölgyfakéreg.
[526] Szarvasszarv-olaj = eleum cornu cervi, bűzös állatolaj = oleum animale foetidum.

Has menés *(27. p.)*

Timsó 2 latt, 2 latt vasgálitz,[529] *3 latt cser fahéj por, és kálmos gyökér*[530] *és szarvas szarv olaj. Elegendő liszt és vizzel összekeverve, melyből, minden 2 vagy 3 órában, a' nyelvére kenvén be adandó. Ér vágás sem ártt.*

Ganéj meg állás *(27. p.)*

Krisztély 4 latt só, 8 latt szappan, 6 latt olaj, 3 itze meleg víz, melyből minden fél vagy egy órába alkalmazik. Belsőleg, 12 latt len mag olaj 12 latt csuda só.

Szem Fájás *(27. p.)*

$^1/_2$ nehézek[531] *Szemkő egy itze és vizbe fel olvasztván, hozzá még 2 nehézék, Mákony festvény*[532] *4 latt birs alma magból*[533] *készült nyálka. Ezen szem vizet mosni, 3-4 napjában. Vagy $^1/_2$ nehézek kánfort ugyan annyi mákony port 1 nehezék veres híg éteg*[534] *1 lat Disznózsirral kenetet tsinálni. Nehezebb esetekben, e porból, napjába kétszer a' szembe fújni, Fehér gálitz,*[535] *Timsó Boris,*[536] *Fehér Czukor egy-egy nehézék, ősze tőrvén.*

Szemlob vagy kőnyezés *(28. p.)*

2 Itze vizhez 1 lat olom etzet[537] *gyullatt szemek gyakran mosogat[ni]. Vagy $^1/_2$ nehézek Fehér gálitz 1 itze eső vizbe felolvasztván 4 lat bi[r]s alma nyálka adatik. Napjában 4-6[-szor] borongatni*[538] *setétes istállóba tartani.*

Köhögés *(28. p.)*

$^1/_2$ lat hánytató borkő[539] *ugyananyi arany kén*[540] *3 lat ánis és ánizs kapor mag por*[541] *8 lat, porrá tőrtt fenyőmag 1 font méz össze kevertetvén, napjába 4-6 lapátnyit beadni. Itt igen el van hatalmazva. Kutatsott*[542] *lehett a' szügyére alkalmazni 3-4 hétig ott marad.*

---

[527] Angyalgyökér = *Radix angelica*, az *Umbelliferák* közé tartozó *Archangelica officinalis* gyomorjavítóként használt fűszeres ízű gyökere.
[528] Vízi kapor = bösövény, süllőfű (süllőhínár) *Myriophyllum spicatum*, a balatoni hínárok egyike.
[529] Vasgálic = ferrum sulfuricum = vasszulfát.
[530] Kálmos gyökér = *rhizoma calami, radic calami aromatici*.
[531] Nehézek, nehézék, nehezék = drachma = 4,376 g.
[532] Mákony (festvény) = *ópiumtinctura*. (Mákszármazék.)
[533] Birsalma = *Cydonia oblonga*.
[534] Veres hig éteg, higgéleg, vörös higéleg = vörös higany-éleg, hydrargyrum oxydatum rubrum, vörös higanyoxid.
[535] Fehér gálitz = zincum sulfuricum crudum.
[536] Boris = bórsav = acidum boricum.
[537] Ólomecet = Plumbum aceticum basicum solutum. 100 g. ólomoxid, 300 g. ólomacetát 1400 g-ra dest. vízzel kiegészítve.
[538] Borongatni = borogatni.
[539] Hánytató bórkő = Acidum tartaricum = $C_4H_6O_6$.
[540] Aranykén = sulfur auratum antimonii; stibium sulfuratum aurantiacum.
[541] Ánizs = *anisi vulgaris; anisi stellati fructus*.

Fulladozás, vagy Keh *(29. p.)*

Ér vágás igen hasznos. Belsőleg 1/2 latt ásvány kermes[543] *4 latt vas kén,*[544] *6 latt ánis kapor mag portt ugyan annyi Fenyő mag – elegendő liszt és vizzel ősze kevervén belőlle napjában 3-4, nyelvére kenvén valamely részt. Használatátt 2-3 hétig kel folytatni, eledelül zöld takarmány, ló here,*[545] *répa.*[546]

Étvágy hiány *(29. p.)*

E nyavala okai igen különbözőek, rossz takarmány vagy száj- és nyelv sebei vagy odvas fog vagy hegyes fog, ha ezen bajokon segitettünk még sem használt, nyavala a' gyomorba van. Ily esettbe nyeletett adatunk be. Hánytató bór kő 2 latt Kálmos gyökér. Fenyőmag, galgan gyökér,[547] *kömény és mustár mag,*[548] *Gyömbér 3 latt liszt 12 lat viz a mennyi szükséges, ebből minden 2-3 órába 2 lapátnyi adatik.*

Szinte jó nyelet, Kálmos, és tarnits gyökér,[549] *gyömbér, fenyő mag, üröm*[550] *konyha só mindegyikból 3 latt terpentin olaj 2 lat, liszt fél font, melyből napjában 2-3 takarmányra vagy nyeletül be adni jó az abrakot is meg sózni.*

Száj Fájás *(30. p.)*

A ló Szája tajtékzik, nem eszik, szomjazik, nyelve száj pallás[a], fog hús[a] sőtétt veres, nehány nap múlva fájós hólyagok fel pattognak.

Minden 3-4 órába vagy bepatsmagoljuk, vagy fetskendővel 1 latt tim só, 8 latt etzet, 8 latt méz, 4 itze viz eledelül puha fü korpa, vagy dara, italul kis sós vizet kell adni.

Rüh *(31. p.)*

A rüh következő helyen mutatkozik: homlokon, sörény alatt, a' nyakon, vállon, hason, farkon, tsipőkön, szőre fényét elveszti, elhull, vagy könnyen kihuzható, az ily kopasz helyeken tisztátalan, poros, mintha szürke liszttel volna hintve, levakarván ezen vastag kérget, apró hólyagotskát lehet látni, melyek felpattogzván, viz forma jön belőle, mely aztán varat képez. 4-2 latt hamuzsir,[551] *4 latt sárga kén, 3 latt szalamia só és $^1/_2$ font disznó zsír ugyan annyi zöld szappan, ezzel kell napjában kétszer kenni, 2-3 nap múlva zöld szappannal jó*

---

[542] Kutats, kutacs = *fontanella*, a bőrön ejtett seben át gennykeltő bőrdarab behelyezése azzal a céllal, hogy a „megromlott nedveket" magába szívja és ezek a gennyel együtt a seben át eltávozzanak.
[543] Ásvány kermes = mineralkermes, stibium sulfuratum aurantiacum.
[544] Vaskén = vasgálic = ferrum sulfuricum.
[545] Lóhere = *Trifolium pratense L.*
[546] Répa = takarmányrépa = *Convar, crassa Alef. (Berta L.)*
[547] Galgan gyökér = *Galgant, rhizoma galangae minoris, Alpinia officinárum* nevű kínai növény tőkéje, melyet régen fűszerként gyomorerősítőnek használtak.
[548] Mustármag = *Sinapsis nigrea semen.*
[549] Tárnics = a (Gentiana) nemzetségnek sok faja ismert.
[550] Üröm = *Artemisia absintium L.*
[551] Hamuzsír = kálium carbonicum = K_2CO_3 (Szappanfőzéshez használták. Fahamura vizet rétegeztek és ázni hagyták. Lúgoldat keletkezett.)

meleg vízzel le mosni, Vagy 2 latt hamu zsír, 2 latt szalamia só, 4 latt higganyos zsír vagy kéneső zsir,[552] *fél font zöld szappan 1/2 font porrá törtt kénkő[ből]*[553] *álló vegyület. -*

Vagy ezen mosás 4 latt égetett meszett egy itze vízzel meg oltván, 8 latt hamu zsír tétetik hozzá. Ezeket $^{1}/_{4}$ *óráig főzni, végre 6 latt szarvas szarv olaj, 3 lat terpentin olaj össze kevertetik, valami rongy vagy kefével rühes bőrtt napjába egyszer nedvesitetik, mind adig ismeltetni kell, még a' varok el nem tünnek. Pokrótzal be takarni, meleg istálló, abrakját meg lehet sózni.*

Sömör *(32. p.)*

Eleinte lágy, meleg szappanos vizzel mosogatások, esténkint a' repedéseket olajjal be kenni vagy 2-3 napjába, szürke higany zsír,[554] *[ha] ennek sints sikere, napjába 1-2 következő kenőtsőtt 2 néhézék veres higgéleg, 1 nehezék horgany virág,*[555] *3 lat disznó zsír.*

Szügy Daganat *(32. p.)*

Tiszta, hideg víz, vagy ólom etzettel való mosogatás.

In Fájás *(33. p.)*

Ezen baj hátulsó hajló inak Dagadásában áll, [az] első térd hátsó oldalától, le egész a' sarkáig, és igen sántitt. Szalamia, és Kámforlé, 3 latt mind egyikbül, egy fertáj etzett, 1 fertáj víz, ezzel kell mosogatni. Minden este és reggel, be kell kenni végig tiszta hamu zsír 1 latt, higganyos zsír 4 latt, – vagy, Szappan lét, Szamia léll, terpentin olaj, kőris bogár festvény, mind egy egyikből 4 latt.

Csont Pók *(33. p.)*

Izzó vassali égetés vonásokba, olajjal bekenni. Vagy Arany glét,[556] *Körös bogár por, fű tej,*[557] *gyanta por, mindegyikből 2 latt, jó vastagon be kenni, 6-8 nap múlva leválik, ismételni kell.*

Csűd Daganat *(34. p.)*

Először, meleg szappanos vízzel rátapadt motsoktul ki mosni. Ha varas, törtt sóval be hintjük. Etzetes ruhával szivattni. Ez után 2-3 napjába ezen vízzel mosni, 2 latt timsó, 2 latt Kék gálitz, 1 fertálj vízbe fel olvasztva.

Has alatt és Czombokon lévő Daganatok *(34. p.)*

A'has alá Kutatsott kell alkalmaztatni, vagy ha a' Czombban van, genny zsinort[558] *kell a' Czomb oldalán, [alkalmazni], lovatt jól [kell] tartani, napjá[ban] jártattni.*

---

[552] Kéneső zsír = higanykenőcs, unguentum mercuriale, unguentum hydrargyri cinereum.
[553] Kénkő = sulphur caballinum, sulphur citrinum és sulphur vivum.
[554] Szürke higanyzsír = higanykenőcs.
[555] Horganyvirág = flores zinci, zincum oxydatum, cinkoxid.
[556] Aranyglét = ólomoxid, lithargyrum, plumbum oxydatum.
[557] Fűtej = leontodonium, Taraxacum officinale nedve.

Belsőleg, 3 latt fenyő mag portt, 3 latt Angyal gyökér, 4 latt terpentin olaj, liszt, és víz, [a]mennyi szükséges, napjába kevesett 3-4[-szer].

***Iz Sebekről** (34. p.)*

Igen fájdalmas, sárgás nedvesség szivárog [belűle, és az] in feldagad.

Hánytató bor kő fél latt, Kőrisbogár por 1 latt, fű tej gyanta por 1 latt, terpentin 2 latt, Disznózsír 2 latt, len olaj 1 latt, ezt ősszekevervén, bekenni tenyérnyire.

***Sebekről, és Vérzésekről** (35. p.)*

Ha vérzik, hideg vizzeli mosogatások, Ha pedig igen vérzik, ekkor erős etzettel, vagy 4 latt timsó 1 fertáj vízbe felolvasztani, mosogatni, szorosan be kőtni. Veszedelmes sebeknél meleg vassali sütögetés. -

Ha a' vérzés elállott, hideg vízzeli mosogatás, magára kell hagyni. Rendesen három, négy nap múlva kenyedezni indokolt. Ezen idő alatt a' sebett lágy, meleg vizzel kell mosogatni. -

Ha nem akar gyógyulni, 3-4-szer napjában, 2 latt terpentin, 3 tojás, sárgája, 1 fertáj mészvíz. -

Vagy ezen kenőtsött 1 nehézék Vörös higéleg 3 latt terpentin, 2 tojás sárgája, 3 lat szegfű olaj. -

***Vad Hús** (36. p.)*

A' sebbe száraz taplós halvány veres hús, sokszor kicsucsorodik, könnyen vérzik. -

Fél latt égett timsótt, fél latt Vörös higéleg, jól össze keverve. Ezen kivül gyakran kék gálitzt porrá törvén gyakran hinteni, ollóval vagy késsel letsikedése.[559]

***A nyilazás** (36. p.)*

Ha mindjárt észre vehető, a' szeg, azonnal kihúzni, ha hosszabb ideig volt már benne, [a] sértő szeget ki húzni, köröm kivésetik, hideg vízzel ki szívatni, a' nyílásba pedig lágyan Seb balzsamos csepűt[560] *dugni. Szinte sérelmes talpnális.*

***A leváló köröm** (36. p.)*

A' fájdalom egyhítésére friss marha ganéjjal kell borongatni, vagy vízbe állítani. A' Körmöt pedig és karimáját e' Köröm zsírral kell kenni, 2 latt terpentin, 2 latt szurok, len mag olaj 8 latt, Ketske fagyú 2 latt, Bétsi korom[561] *1 latt, szabadon járatni.*

---

[558] Gennyzsinór = a bőralatti kötőszövetbe e célra készített, hosszú tűvel behúzott zsinór, amely gennyesedést okozva, a régiek föltételezése szerint, a kiürülő gennyel együtt a „megromlott nedveket" is eltávolította. (Lásd: a „Kutats"-ról írt jegyzetünket.)

[559] Letsikedése = lecsipkedése.

[560] Balzsamos csepű = kataplazma = lenmaglisztes borogatás.

[561] Bétsi korom = fuligo splendens = bűzös állatolaj = oleum animale foetidum.

Kutats nyitás *(37. p.)*

A' hol akarjuk, a' bőrt rántzba fel szedjük, könnyesen bevágjuk, az után a' seb nyílásba nyúlván két ujjal a' bőrt kétt tallérnyi nagyságba a' hústól elválasztjuk, helyébe 1 tallérnyi nagyságú, közepén átlukasztva, posztó darab vagy más pamut szövetet Csepűbe betekerve terpetinolajba bemártva, 20-24 óra múlva seb nagyobb terjedésbe gyűl. 2-3 nap múlva gennyedni kezd, mely kifolyik, daganat és seb tisztán tartassék, 2-3 hétig hagyni kihúzván a' seb kimosatik meg gyógyul.

A Genny Zsinor húzás *(38. p.)*

A'[hol] akarjuk, megmetszük a' bőrt mind a két helyen, 1-2 ujjnyi széles posztó szélyet[562] *terpentin olajjal bemártjuk, bőr alatt áthúzzuk, két végit összekötvén, 2-3 nap gennyedni kezd, ekkor naponként meghúzzuk, megkenjük, vagy körös bogár port hintünk rá.*

Tüdő Gyulladás *(38. p.)*

A' ló lesüti fejét, füleit le lógatja, Jászoltul hátra áll. Semmit sem, vagy csak keveset eszik, Száj és orrlyuk nyálkás hártyái sötét veresek. Lélegzés igen sebes, beteg, igen ritkán fekszik. -

Ér vágás, ez után a' mely elejére két első csomb közepére kutatsot tenni.

Elsőleg ezen nyeletett kell beadni, 3 latt salétrom, 3 latt szalamia só, 24 lat csuda só, 3 lat ánis kapor mag, liszt és víz, mennyi szükséges, ezen adagot egy nap alatt kell beadni, ha nem tágit következő nap ismételni kell. Dugulás áll be, has hajtó, al lővetett kell adni, italull állott víz korpával, vagy liszttel keverve, kevés sót béle tenni, vagy savanyú tésztátt, kevéset kell adni.

Ha a ló 5-6 nap múlva jobban lesz, jobban eszik, következő szert adjuk, Édes higgany[563] *1/2 lat, Arany kén 1/2 lat, Vízi kapor 3 lat, kappan őr virág,*[564] *3 fenyő mag, 3 latt liszttel és Vízzel ősze keverve, 7-6 napjába egy tyúktojásnyi nagyságút be adni, jó abrakot, szénát adni.*

Torok Gyulladás! *(39. p.)*

Ló a' nyakát kinyújtja, álkapots érintése fájdalmas, nehezen lélegzik, orr és száj nyálkás bőre igen veres, száj azonba' tele nyállal, soha sem fekszik, hideg ital, meghülés, sebes futás szélen, okozza.

Eret kell vágni 6-8, sőt 10 font vért kell ereszteni, minden 4-6 órába ezen kenettel dörgöltetik be, salamia lél 2 lat, terpetin 4 lat, leen olaj 4 latt, vastag posztó darabra, vagy szőrös bőrrel, be borittatik, vagy a' torok tájékot bedőrzsölni 1 lat köris bogár por, 1/2 lat hánytató borkő, 5 lat Disznózsirból.

Ha még lenyelhet valamit, kis lapátkával, a' nyelv hátsó részére kenni, 2 lat salétrom, font liszt, annyi mézet. -

---

[562] Posztó szély = posztószél, posztócsík, posztódarab.
[563] Édes higany = mercurius dulcis, kalomel, Hydrargyrum chloratum mite.
[564] Kapor őr virág = *flores Arnicae*, az *Arnica montana* virága, amely izgató hatású.

Ha a nyelés egészen következő fetskendőtt, 2 lat sosav, 12 lat méz, 6 lat liszt, 32 lat, víz, igen hasznos a' nyak két oldalán szőr fonalakat[565] *huzni e' melyet has hajtó állővetek, a' beteg meleg istállóba, jó melegen letakarni.*

***Forgó Sipoly** (40. p.)*

Nyak szirten fül megett néha tetemes nagyságú daganat támad, mely felfakadván, vékony genny csergedez.

Hogyha még nem fakadt ki a daganat, Vászon darabra 4 lat ólom etzetet, 3 itze vizbőli borongatások hidegen tartjuk. Ha a' forróság elmúlt, ollóval lenyírván a' szőrt, 1 lat kánfort, 18 lat bor lelben[566] *felolvasztván, ebből kell napjába 3-4[-szer] bedörzsölni. -*

Ha a daganat gennyedésbe ment, akkor fel szúrván, ki kell nyomni, meleg vízzel megmosni és szappannal.

Esténkint kővetkező porral hinteni, kánfor és vörös higéleg, egy-egy néhézék, Szén por és tölgyfahéj-por két-két latt.

***Ér Sipoly** (41. p.)*

Nyak oldalán ott, hol az ér vágatik, szokott történni hosszas, fájdalmas daganat. Legtöbb esetben ezen daganaton nyílás van, valami nedv szivárog, eleinte, napjába 3-szor 1 lat kánfor, 2 lat terpetin olaj, 4 lat higganyos zsír.

Ha nem oszlik, kőrös bogár por, 6 nehézék, kő olaj, babér olaj[567] *és zili zsír,*[568] *mindegyikből 2 latt, a' sipoly nyilas a' hegyes, meleg vassal égetni, erős sóval ki kely égetni. -*

***A' Béll Férgekről** (42. p.)*

Hánytató borkő 1 lat, gyökönke gyökér,[569] *Giliszta mag,*[570] *Szarvas szarv olaj, mindegyikből 2 lat, Terpentin olaj 2 lat, sárgarépa lével,*[571] *belőlle 12 labdatsot, kettőt napjába beadni. -*

***DISZNÓ BETEGSÉGEK** (42. p.)*

***Étvágytalanság** (42. p.)*

Ha a' disznó nem eszik, egy napig éheztetni kell. Be kell adni napjába 4-6 órába e' porbul, üröm, kálmos és piskoltz,[572] *Keserű fa,*[573] *mindegyikből 2 lattot.*

---

[565] Szőrfonal = lásd: gennyzsinór.
[566] Bor lel = Weingeist, spiritus vini.
[567] Babér = *laurus nobilis L.*; *Lauriforium et fructus*.
[568] Zili zsír = zilicgyökér porával készített kenőcs, *unguentum radicis Althenae*.
[569] Gyökönke gyökér = macskagyökér = *Valerianae rhizoma et radix*.
[570] Gilisztamag = *Wurmsamen, Semen santonici*, a Turkesztánban (Üzbegisztán) honos *Artemisia maritima* ki nem nyílt virágai, melyek mint ún. „lebantini féregmagvak" ismertek jó féreghajtó hatásukról, különösen orsófércgekkel szemben.
[571] Sárgarépa = *daucus carota L. (Ssp. sativus /Hoffm. / Arcang.)*
[572] Piskoltz = *Spiessglanz, animonium crudum.*

Köröm Fájásról. *(43. p.)*

Kezdetén a' bajnak, vízbe hajtani, naponkint sós vízzel megmosni, de előbb meg kell tisztitani szappanos vízzel, kefével, sebes részeket be kell hinteni porrá tört gálitzkővel. - Vagy vegyületeket készíteni, 2 rész kék gálitz kőből, 2 rész fa etzetből, 8 rész kátrányból minden nap etzettel kétszer a' körömre kenni, rossz kőrmöt be kötőzni.

Férgek a' fülekbe *(43. p.)*

Férget [a]mennyire lehet, kiszedni, kevés Szarvas szarv olajat és terpetin olajat kenvén, fülébe azután kátránt is lehet hozzá tenni.

Fül Daganat és kelés *(43. p.)*

A' Daganatot meg nyitjuk benne lévő veres nedvesség ki fol. A' sebet azután sós vízzel kimosni, azután terpetin olajjal megkenjük, mire gennyedés támad meggyógyul.

Hányás *(44. p.)*

24-48 óráig vagy semmit vagy csak igen kevés eledelt kell adni, italul pedig valami nyálkást, mint p. o.[574] *lisztes vagy darás vizet. Vigyázni, hogy a' mit kihány, meg ne egye. Ha ezek nem használnak, hánytatóul kell adni egy kés hegyn[y]i hunyor port,*[575] *egy kevés tejjel. Ha az hányás még sem állana me[g], egy lat kulimázt*[576] *tejjel, vagy erős székfű tehával hozzá vegyitett, erős pálinkával, száraz olba tartása [szükséges].*

Száj Fene[577] *(44. p.)*

Száj belsejét vizsgáljuk nagyon forró, vörös, egy borsónyi hólyag vagy pörsenés látszik, mely előbb szintelen, később kékes, és feketés, gyakran 24, 36 óra alatt [a disznó] megdöglik.

Orvoslása, egy bottal, a' száját szét tartyuk, mire bádog kanállal, vagy mással jól levakarjuk a' sebhelyet, jól megnedvesitjük etzettel, melybe sót kell tenni, botra ruhát tekervén, azzal patsmagolni napjába többször. Italul, savós vizet, vagy etzetes vizet [kell adni], ez ragadós betegség."

*

A gazdák a következő gyógymódokat alkalmazták a különböző állatfajok betegségei ellen:

---

[573] Keserű fa = *Lignum Quassiae, quessin* nevű keserű ízű fertőtlenítő és parazita ellenes hatású glykozidot tartalmazó fa kérge.
[574] P. o. = (egykorú rövidítés, jelentése:) példának okáért.
[575] Hunyor = *veratri rhizoma et radix*.
[576] Kulimáz = kulimájsz = ragacsos, nyúlós massza; enyv.
[577] Szájfene = nyelvméreg vagy halhólyag, száj- és körömfájás, aphtae epizooticae.

LOVAK GYÓGYÍTÁSA

Herélés, sebellátás

*„Amikor a csődört kiherültük, kikkűvel dörzsöltük be a sebit. Herülés után az volt a legjobb, ha **cserepcsíkot*** használtunk. Ezt rákötöttük, és ëgy napig ott strázsáltuk,[578] hogy a **paripa** lë në feküdjön, mert akkor a sebrül lëdörzsölte a cserepcsíkot. Mögjegyzöm, hogy a cserepcsíkot is mögkentük kíkküves vízzel.*

*Általában mindön jószágnál mindönféle friss sebre kíkküvet raktunk **borongatásnak**, vagy kíkküves vízzel mosogattuk."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

„A farkasalma[579] leveleit megfőztük. Ötliterös, teli fazékba ëgy jó összemarék levelet dobtunk, és a vizet forraltuk benne vagy negyedóráig. Ez mögföstötte tëaszerűen. Ezzel mosogattuk a ló sebit, napjában két-három alkalommal." (Tárkány Szűcs Sándor.)

*„Édös zsírral kentük be a sebit, hogy a légy në **köpje be***. *Volt, aki kocsikenőccsel kent."* (Ifjú Nagy Pál.)

Érvágás

„Amikor a ló beteg lött, először is azért vágtunk rajta eret, hogy kifolyjon a tört vére. A nyakánál a verőeret vágtuk el, és sugárban spriccölt a rossz vérivel a betegség kifelé. Amikor mán vagy ëgy liternyi kigyütt, nyomókötéssel elszorítottuk." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Az ínybe szúródott törek eltávolítása

„Ha a lovak foghúsába ötetéskor a törek belerakodott, a toklászt[580] naponta ki köllött szödni. Itatás előtt az ujjunkkal kikotortuk a szájából. Itatáskor a ló kimosta a száját a kotrás után." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Farkasfog eltávolítása

„A zápfogak előtt, a fölső fogsorban, ëgy gyökér nélküli, kis fog volt, amely hamar mögromlott, és fájdalmat okozott. Ilyenkor a ló nyelvit kihúztuk, a száját kifeszítöttük. Ëgy vésőt a foghúsnál a farkasfoghon szorítottunk, azután kalapáccsal hirtelen nagyot ütöttünk rá, és a fog kirepült." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Táragygyökér húzása

„Az elesött, beteg lovak szügyibe, a nyaki verőeribe, vagy a farka tüvibe táragyot; a szügyibe pedig még lófarkszőrt is húztunk. Ezök kigennyedtek, és kihúzták a bajt." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Rossz patkolás kezelése

„Ha a ló a patkolás után sántított, lëvötettük a patkót a kováccsal. A begyulladt patát kifaragta és kiégette." (Ifjú Nagy Pál.)

---

[578] Strázsál = őrködik.
[579] Farkasalma = *aristolichia clematitis L.*
[580] Toklász = kalász, amelyből a mag kipörgött; a mag érdes, szúrós tokja.

Patába szorult kavics kezelése

„Gyakran mögesött, hogy a lovak patájába kavics mönt. A ló ilyenkor sántított, fájlalta a lábát, ëgyre rosszabbul lött vele, de sömmi së látszott még a kavicsbul, mert áthaladt a patáján, és boka tájékán kifúrta a lába szárát. Kigennyedt, majd kiesött magától. A ló kezelés nélkül is möggyógyult." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Hasfájás, kólika, székrekedés, szélhajtás[581]

*„**Fölkötöttük a ló fejit a gërëndába***. Kicöveköltük a száját ëgy fával és keserűsót öntöttünk belé. Olykor egész litert is.*

*Amikor a lónak has-zuborgása volt, kifeszítöttük a száját, és gyógyszert öntöttünk bele, amit magunk így állítottunk össze: 1 **övőkalánnyi** sót, 1 deci édös tejet, mög fél deci ecetöt összekevertünk."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

*„Kólika, székrekedés ellen és szélhajtásra legjobb volt a füstölés. Ëgy vödörbe parazsat töttünk, rá rongyot vagy száraz galambtrágyát raktunk a pallásrul. Ezzel füstöltünk az orra alá. Ha ez jó volt a lónak, szinte **harapta a füstöt**, és víz kezdött folyni az orrábul."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

*„Karácsony éjszakájára a gazda az asztal alá, a körösztfára tötte a báránybűr sipkáját. Amikor kólikás lött a ló, **karikába járatta***, és ezzel a sipkával dörzsölte, vagy rossz kalappal ütögette a hasát. Az ëgyik fia szétfeszítötte a ló száját, a gazda mög beleöntött ëgy üveg főtt paradicsomot. Ezök voltak a gyógyszerei."* (Ifjú Nagy Pál.)

Rühességre

„Előbb mindég lëáztatott dohánylevél[582] *levivel kenögettük. Ha ez nem használt, ëgy alkalommal erős lúgszappanos lëmosást csináltunk. Ettül elmúlt."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

Kehesség, köhögés, torokfájás ellen

*„Ha a ló kehös volt, vagy a torka fájt, az orra alá füstöltünk. Ezt úgy csináltuk, hogy ëgy lapátra parazsat töttünk, és erre tyúkszart szórtunk. Ezzel füstöltünk. Erre a lónak folyni kezdött az orra, és **kiköhögött**.*

Ha a lónak a torka fájt, árpát[583] *vagy zabot*[584] *melegítöttünk, és ëgy zacskóban rákötöttük. Még jobb volt, ha lenmagot mög lisztöt főztünk, és a meleg pépöt kötöttük rá a nyakára.*

---

[581] A megjelölt betegségcsoport – bár egymáshoz közelálló betegségeket foglal magában – eltérő diagnózist és kezelést igényel. Nem a gyűjtő és kérdező ügyetlensége folytán kerültek ezek a betegségek egy csoportba, hanem, mert a vásárhelyi parasztok nem tettek köztük különbséget, és a különböző eredetű hasfájásokat azonos módon gyógyították. Főleg tüneti kezelést végeztek. (Ezzel a jelenséggel már az emberek népi gyógyításában is találkoztunk, hiszen sok betegséget és kezelési módot még erőszakosan sem tudtunk elkülöníttetni velük. Az állatok népi gyógyászatában ez fokozottan érvényesült.)

[582] Dohány = *nicotiana latissima Mill.*

[583] Árpa = *Hordeum L.*

[584] Zab = *Avena L.*

Ezök a gyógymódok érlelték a gyulladást, amely fölpuhult és kifakadt. Ha nem gyütt ki magától, orvost köllött hívni, aki kivülrül kivágta, belülrül mög a vért kikaparta belüle.

Mindön csikó általában 1-2 éves koráig torokfájós lött. Ha csikókorában nem, úgy lókorában kapta el. Ez volt a súlyosabb." (Csorcsán Szűcs Mihály.)

„Szénamurvát[585] *főztünk neki, és azzal olyan melegön, ahogyan elbírta, bekötöttük a nyakát."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Ünnepi betegségre"

„Ha a ló mögbetegödött, a szügyibe táragyot vagy lófarkszőrt húztunk, és ez kiszívta a »gönnyet«. Amikor a lovat az útba érte utol a baj, kis darab táragyot dobtak a fülibe. Ha a ló táragyos volt, hiába rugdosták a körömházat a csizmasarokkal, nem fájlalta." (Ifjú Nagy Pál.)

„Havi vakságra", szemfájásra

„Süvegcukrot házilag porrá törtünk és kiszitáltuk. A port nádcsűbe fölszíttuk, közelvittük a ló szömihön, és belefújtuk. Négy-öt alkalommal mögismétöltük." (Ifjú Nagy Pál.)

Íngyulladásra

„A gyulladt részt agyagos földdel bekötöttük, és rávizeltünk. Az agyagot így készítöttük el: lëáztattuk, majd a sárral jó vastagon bekenytük, betapasztottuk a beteg lábát, főleg a csüdnél, majd zsákdarabbal bekötöttük. Három-négy napig állt rajta. Ficamnál is ezt csináltuk." (Ifjú Nagy Pál.)

Rozsférgesség ellen

„Abrakul rozst[586] *adtunk neki."* (Ifjú Nagy Pál.)

Csökönyösség ellen

„Volt olyan ló, amelyik az istennek së akart szót fogadni. Ennek a fülibe rumot dűtöttek, és attul elbutult. Nyolc-tíz óra hosszat szölíd lött tűle. Ilyenkor nem rúgott, nem harapott. Szölíd volt, mert berúgott. Mindkét fülibe fél-fél decit öntöttek. Ezt akkor csinálták, ha el akarták adni, mert addig szölíd volt, amég árulták." (Ifjú Nagy Pál.)

SZARVASMARHÁK ORVOSLÁSA

Ellésnél segítés

*„Amikor a bornyú lába mán kigyütt, a tehén tovább erőlködött, mert **erőt kért***. Akkor ruhával mögfogtuk a bornyú lábát, és húztuk. A fejit igazgatni köllött. Ha a feje kigyütt, mán könnyebb volt. Az erősebb bikabornyúnál még vállba is köllött neki segítség.*

A tehén péráját[587] *az ellés után langyos vízzel mögmostuk, és édös zsírral bekentük. Ez főleg akkor köllött, ha a pérát a bornyú **mögsúrolta**, vagy éppenséggel mögrepedt.*

[585] Szénamurva = a réti széna letöredezett, apró, érdes fedőlevelei.
[586] Rozs = *Secale cereale L.*

*Elkötöttük a bornyú köldökzsinórját, majd a gyönge bornyú hátára **lágy sót**, szóval darált sót szórtunk ëgy jó marékkal, oszt odahúztuk az anyjához, aki lënyalta. A bornyú ezután napjában háromszor szopott."* (Ifjú Nagy Pál.)

A borjútartó kiesésekor alkalmazott eljárás

„Amikor a bornyútartót visszatöttük, aláágyaztunk a tehén farának. Fölmagasítottuk a fara alá rakott szalmával, hogy a feje alacsonyabban lögyön, mert így a bornyútartó nem tudott újra kigyünni, ha a marha lëfeküdt." (Ifjú Nagy Pál.)

„Amikor a tehénnek nehéz ellése volt, gyakran kigyütt belüle a bornyútartó. Ilyenkor ëgy zsák két végibe mögosztva, a horpaszára kétfelül téglákat lógattunk lë, hogy a jószág në erőlködjön, amég mögérközik a segítség.

A bornyútartó alá tiszta lepedőt terítöttünk, hogy az almon el në fertőződjék. Ezután langyos vízzel locsolgattuk, hogy ki në hűljön és száradjon. Embör köllött, aki visszarakta. Ehhön nem értött mindön gazda. Legtöbbször orvost hívtunk hozzá." (Angyal Ferenc.)

A farral jövő borjú világra segítése

„Gyakran előfordult, hogy ellés közben farral gyütt a bornyú, vagy visszamaradt a lába. Ha az ëgyik lába kint volt, a másik mög alágyűrődve benne szorult, benyúltunk, és mögigazítottuk.

Ha a tehén nehezen elött, a bornyú lábára kötelet kötöttünk, és kihúztuk." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Tőgygyulladás ellen

„Ha a tehén tőgye mögdagadt, gyulladást kapott, langyos, zsíros vízzel, napjában háromszor mosogattuk. A zsíros víz a mosogatólé volt. Ëgy rongyot mártottunk a lébe, oszt azzal masszíroztuk a tőgyit." (Szappanos Julianna.)

„Mindön fejés után édös zsírral kentük és masszíroztuk a tőgyit. Fejés előtt szintén. Kétliterös bögrébe tiszta, langyos vizet öntöttünk, és ezzel ëgyenkint lëmostuk a tőgy-bimbókat, majd édös zsírral mögkentük." (Kapocsi Judit.)

Kérődzés-elakadás

„Ha a marhának lëállt a kérődzése, avas szalonnát mög kapadohányt összegyúrtunk, és lëdugtuk a gyomrába." (Nagy György István.)

„Ha a tehén vagy a bika nem tudott kérődzeni, elszorítottuk ëgy másik kérődzésbe lévő jószág torkát, kivöttük belüle a fölkérődzött masszát, és átraktuk a betegbe.

A másik gyógymód az volt, hogy negyed kiló keserűsóbul, 2 deci édös tejbül mög 1 deci ecetbül kotyvalékot csináltunk. Ezt öntöttük a beteg tehénbe.

Volt, aki a kérődzés elakadása ellen is táragyot húzott a tehénbe." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Ëgy literös üvegbül főzött paradicsomlevet öntöttünk bele. Ha ez nem használt, erősebb gyógyszert csináltunk. Avas zsírt, vágott pipadohányt, fokhagymát, vöröshagymát

[587] Péra = külső nőivarszerv, szeméremajkak.

összetörve és sót gombócoknak összegyúrtunk. Öt-hat ilyen gombócot lëdugtunk a torkába, és lënyelettük vele. Erre a jószág nagyot ivott, és mögindult a kérődzése." (Tárkány Szűcs Sándor.)

Fölfúvódáskor

„Tej sűrűségű mésztejet[588] *csináltunk, és 2-3 litert mögitattunk vele. Ha magától nem itta, ëgyönk szétfeszítötte a száját,* ***másonk*** *mög vékonyszájú borosüvegöt a torkáig lëdugott, oszt abbul beledűtögette."* (Nagy György István.)

„Ha a marha fölfúvódott, ëgy darab fát raktunk a kifeszített szájába, és a gáz kigyütt belüle." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Ëgy vizes zsákot terítöttek a hátára, és nyomkodták az oldalát. A száját zablaszerű farúddal fölkötöttük a szarváhon. Vagyis a fölső álkapcsát rögzítöttük. Ezután két-három liter mésztejet öntöttek belé." (Tárkány Szűcs Sándor.)

„Kipöcköltem a száját, oszt akkor kibüfögött. Kifőtt, savanya paradicsomlevet is öntöttek bele, ha a jószág magától nem könnyebbült.

Hallottam olya gazdát, aki a fölfúvódott tehén horpaszát a csípőn alul négy ujjnyira bicskával kiszúrta, ahun a legdomborúbb volt a has, majd tiszta nádszálat dugott a lyukba, és azon körösztül kiengedte belüle a gázt." (Ifjú Nagy Pál.)

„Bicskával kiszúrtuk a gyomrát, és ott gyütt ki a szél. Később magam is csináltam trokárt.[589] *Ellestem a lúdoktortul. Akkor köllött gyakran használni, ha a friss, zöld lucërnábul*[590] *belakott a tehén, és a böndőjiben gyorsan gázosodott, a kérődzés mög elakadt."* (Nagy György István.)

„Zsíros dohánylevelet összegöngyöltünk, és beledugtuk a gyomrába." (Angyal Ferenc.)

Szögnyeléskor

„Ha a jószág szöget, dërótot nyelt, nem volt mentség. Kényszervágni köllött. Csak a kínzásával tudtuk késleltetni a pusztulását. A szög átfúródott a gyomrán, és mögindult benne. Az első lábait fölpöckoltuk, hogy a szög vagy dërót në a szíve felé, hanem lëfelé haladjon benne, de így is legtöbbször a szívburokba fúródott bele." (Angyal Ferenc.)

Hasmenés ellen

„Amikor a borjak hasmönősek löttek a legelőn, a vörös szárú sóslórumot[591] *szödtük, és mögfőztük tëának. Ögyébként embörnek is jó volt hasmönésre.*

Öt-hat bornyúnak szárastul ëgyütt, ëgy jó összefogott marékkal dobtunk a húszliterös üstbe fél óráig forrni. Csak amikor lëhült, hidegön itattuk mög velük." (Angyal Ferenc.)

„Ha a marha lëfososodott, gyömbérmagot lëáztattunk, majd beledűtöttük." (Kérdő Szűcs Ernő.)

---

[588] Mész = kalcium-karbonát = $CaCO_3$

[589] Trokár = szúrcsap. Teheneknél a „bendőtrokárt" alkalmazták felfúvódás esetén.

[590] Lucerna = *Medicago sativa L*.

[591] Sóslórum = Lórum-félék = *Rumex L*.

Száj- és körömfájás ellen

„Fokhagymát, kikkövet törtünk, és ecetbe föloldottuk. Ezután összefőztük, és ezzel ecsetöltünk. Ötven centi hosszú farúdra ***csuhéjkötegöt***** kötöztünk, és belemártottuk a főzetbe, majd mögecsetöltük, kenyögettük a jószágok száját mög a körmit. Naponta kétszer kezeltük. Amikor átragadt a disznókra, azokat is így gyógyítottuk. Még a század [20. század] elejin ëgy Csanki nevű állatorvos ajánlotta ezt az apámnak."* (Tárkány Szűcs Sándor.)

Tetvesség ellen

„A tehénnek a ***leményibe****, a bűrfodorba és a girince végin, a farka tüviben volt a tetű. Vöttünk két pakli 8 fillérös pipadohányt, és mögfőztük 2 liter vízben tëának, majd ruhát vagy kefét mártottunk bele, és azzal mosogattuk a tehén tetves részit. Ha ezt két-három alkalommal mögismétöltük, ettül a tetű kiszóródott."* (Ifjú Nagy Pál.)

Legyek, böglyök ellen

„Nyáron, ha a tehenet vagy a lovat legyek,[592] *böglyök*[593] *kínozták, gyakran meszeltünk az istállóban, és dudváztunk. Rongyot gyönge petróleumos vízbe mártottunk, és kicsavarás után lëtürültük vele a jószágot. A petróleum szaga elriasztotta a legyeket."* (Ifjú Nagy Pál.)

SERTÉSEK ORVOSLÁSA

Herélés

„A malacokon három hónapos korukban végezték. A malacot girincre fordították. Két embör mögfogta a két hátsó lábát, és a fara felől állt az, aki herült. Röndös, élös bicskával csinálták. Két metszést végeztek, azután az alsó hártyát lëszakították a töke golyójárul, és ***gyökerestül*** *kihúzták. A végin a két vágást édös zsírral bekenték. A végitül számítva ëgy arasszal följebb mögnyomták a* ***csökit*****, hogy a benne lévő vizet kiadja.*

Ha a seböt a légy beköpte, kipiszkáltuk belüle a nyűvet, majd karbidos[594] *vagy petróleumos vízzel, lúdtollal bekenték. A petróleumot azért nem szerették, mert az égetött. Ezt az ecsetölést csak ëgyször köllött csinálni, aztán újra bekenték a seböt zsírral, és az begyógyult."* (Ifjú Nagy Pál.)

Táragygyökér-húzás

„A disznónak a fülibe húztuk. Ettül kigennyedt, kirojtolódzott. Gyakran a fél füle is odalött." (Kérdő Szűcs Ernő.)

„A táragytul a seb földagadt és kigennyedt." (Tárkány Szűcs Sándor.)

---

[592] Legyek = szuronyos istállólégy = *Stomoxys calcitrans*.
[593] Böglyök = marhabögöly = *Tabanidae bovinus*.
[594] Karbid = kalcium-karbid =CaC.

Fiadztatás

Búgatásra: *„Ötetés előtt, röggel kimértünk ëgy fél liter búzát, oszt az asszonnyal rápisáltattunk, ha nem volt baja. Ezután ëgy kis sót is raktunk bele, majd mögötettük a kocával, aztán kapta a röggelijit. Ezután fél óráig járattuk. Ezt a műveletöt háromszor csináltuk három ëgymás után való napon."* (Ifjú Nagy Pál.)

Búgás ellen: *„Két-három meggymag nagyságú sörétöt*[595] *dugtunk be a pérájába, oszt attul abbamaradt a búgása.*

Tarjánban lakott Orovecz Lajos. Nyakba akasztós, kík köténybe járt. ő volt az ëgyik leghírösebb ***kocamiskáról****."* (Ifjú Nagy Pál.)

Malacellátás

„Előhasú koca nem mindég akarta elvállalni a fiát a fiadzás utáni percökben. Az ilyen izgatott jószág fölugrik, és szétharapja a malacát. Erre köllött vigyázni. Amikor mán lënyugodott, lëfekszik, és elvállalja.

Amikor a malac mögszületik, mindjárt szopik. Ha sok a malac, a felit bevisszük a kamrába, konyhába, eresz alá, amég fölszárad, aztán cseréljük űket. Közben a fogát elszödjük, mert azok olyanok, akar a tű, és harapják a csöcsöt. Fölül, alul négy-négy fogát metszőollóval csípöm lë. A feleségöm fogja a malac négy lábát, a térdire töszi a fejit, én mög az ínyig lëcsípöm a fogát." (Ifjú Nagy Pál.)

Lezabáláskor

„Ha a disznó ***mögzabált****, a következő étköztetés kimaradt, azután mán a harmadik ötetésnél, maguktul öttek."* (Ifjú Nagy Pál.)

Sertésvész ellen

A meghatározás magába foglalja az orbáncot, pestist és egyéb járványokat okozó fertőző betegségeket.

„Amikor még a disznók egészségösek voltak, általában a nyári hónapokban, mög-előzésre, két-három esetben, a moslékos vödrükbe annyi kávéskanál sósavat[596] *öntöttünk, ahány disznóval mögötettük; vagy az ivóvizükbe ëgy övőkalány sósavat raktunk."* (Angyal Ferenc.)

„Amikor disznóvész volt, kipöcköltük a jószág száját, és belül, a nyelve alatt bicská-val fölvágtuk, ezután kifolyt belüle a tört vér." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Orbánc ellen

„Ha a disznó orbáncos lött, ótott mésszel dörzsöltük be a hasát." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Bélférgességre

„A fokhagymát mögpucoltuk, balta fokával mögtörtük, és ezt kapták éhgyomorra. Ëgy süldőnek 2-3 girízd hagymát törtünk." (Angyal Ferenc.)

---

[595] Sörét = ólomból öntött gömbök, a kisebbeket vadászpuskákba használják.
[596] Sósav = HCl.

*„Lóba, disznóba is öntöttünk pálinkát. A törkölybül lött **rézeleje*** *különösen mögtötte. Ez kihajtotta belőlük a férgeket. Ha a jószág férges volt, bort forraltunk, és 10 fej fokhagymát főztünk bele. Ëgy disznóba fél, lóba másfél liternyit is beledűtöttünk."* (Kérdő Szűcs Ernő.)

„Orsóférögre rozst adtunk a disznóknak szömösen. Több ízben is ötettük vele." (Ifjú Nagy Pál.)

Rüh, tetű, poloska ellen

„Amikor a disznó lërühesödött, vagy möglepték a tetvek, poloskák, vizes petróleummal bedörzsöltük a bűrit. Negyedrész vagy felerész vizet használtunk a petrólba." (Kérdő Szűcs Ernő.)

JUHOK BETEGSÉGE

Föltűnő, hogy a közel múltban élő gazdák milyen keveset ismertek a juhok gyógyításáról, pedig ezek az állatok egy évszázaddal azelőtt még tízezrével legeltek a Pusztán és a határ más vidékein. Igaz, hogy a juhok gondozását, ápolását elsősorban a pásztorok ismerték és gyakorolták. Ők voltak a gyógyítás mesterei, a gazdák parlagi tartásra rendezkedtek be, és ha valamelyik birkával komoly gond volt, egyszerűen kiselejtezték. Magyarul: levágták és megették.

Kergekórság[597] ellen

„A szöminél eret vágtak rajta." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Büdössántaság[598] ellen

„Tört kíkküvet nyomkodtak a sánta jószág körme közé." (Kérdő Szűcs Ernő.)

BAROMFIAK ORVOSLÁSA

Tyúkok kotlása ellen

„Először is koplaltattuk a kotlót, ha nem hagyta el, együtt a fürdetés. A kút melletti vizesgödörbe beledobtuk. A kotló lázas, oszt a hideg víz lëhűtötte, mög hát addig nem is ült föl újra a fészökre, amég mög nem száradt. Ha csak kotlott tovább, bezártam az ólba, és szűk kosztra fogtam. Addig onnan ki nem gyütt, amég kotyogott." (Szappanos Julianna.)

Libatömés, májnövesztés

„Ëgy kanálfejnyi édös zsírt szétdörzsöltünk a tenyerünkön, oszt a zsíros kézzel jól összemarkolásztuk a kukoricát.[599] Ez elég volt 10 liba tömésihön. Ezután a kiszömölt ludakat a zsíros kukoricával mögtömtük. A libákat a tömés után meleg helyre raktuk, hogy lihögjenek, mert ez tágította a májukat. A gúnárok fogát reszelővel elreszeltük, hogy në lögyön olyan élös, mert kézzel tömtünk, és a hüvelykujjunkat kirágta." (Szappanos Julianna.)

---

[597] Kergekór = *Coenurosis*. Az élősködő hólyagféreg = *Coenurus cerebralis*.
[598] Büdössántaság = *Panaritium*. (A talp és köröm gennykeltő kórokozó okozta gyulladása.)
[599] Kukorica = *Zea mays L*.

Torokfájás ellen

„A tyúkoknál, galamboknál ősszel gyakran jelentközött a torokfájás. Ilyenkor az ivóvizükbe ëgy-két csöpp jódtinktúrát[600] *vagy petróleumot töttünk, ezt itták."* (Kapocsi Judit.)

Későbbi beszélgetésünk során Kapocsi Judit így egészítette ki előbbi ismeretanyagát:

„Ezt ëgy hétig köllött velük itatni. Mögelőzésre ősszel, mán a betegség előtt adtunk nekik."

„A baromfiak ivóvizibe és a gödörbe, ahun fürödni szoktak, kíkküvet vagy kevés kátrányt öntöttünk." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Férgességre

„A tyúkok bögyirül löhetött látni, hogy kidagadt, tele volt féröggel. Élös bicskával, borotvával, zsilettel fölvágtuk, kitisztítottuk, majd fehér cérnával összevarrtuk. Ezt mindég a gazdasszony csinálta." (Kérdő Szűcs Ernő.)

Rühességre

„Amikor a tyúkok, főleg az öreg kakasok lába meszes[601] *lött, előbb petróleumos ruhával áttürültük, majd édös zsírral bekentük. Ezt a kezelést ëgy-két alkalommal végeztük."* (Kapocsi Judit.)

Poloska, tetű, vérszívók ellen

„Az ólat kitüzeltük, majd ként égettünk benne, és az ajtaját, ablakát lëzártuk.

Az ólban mindönt lëpetróleumoztunk. Falakat, tetőt, ülőket, aztán az egészet átmeszeltük." (Kapocsi Judit.)

*

Végezetül elmondhatjuk, hogy a gyógyítás módja és a hozzá használt szerek, füvek száma az előző évszázadokban jóval nagyobb volt, és ez a gyógyító népi kultúra az első világháború után, az egyre szélesebb hatású, modern szerek és orvosi eljárások hatására mindinkább összeszűkült, elcsökevényesedett. A népi gyógyítás gyakorlata, éppen úgy, mint az emlékanyaga erősen megkopott.

Amikor megfelelő számú orvos, állatorvos még nem volt, a népi orvoslás embernek, állatnak mégis a gyógyulást, a fájdalmak enyhülését és a továbbélés reményét nyújtotta. Babona, kuruzslás, hiedelmek is nyomába szegődtek, néha erre épült az egész kezelési eljárás, de hit nélkül ma sincs tökéletes gyógyulás. Nehéz valakit hite és akarata ellenére halálos kórból meggyógyítani! Ezért ezeket az erőfeszítéseket – bármennyire is túlhaladottá tette a korszerű orvoslás – tisztelettel idézhetjük.

[600] Jódtinktúra = az 5 %-os oldata 1 kg-ra: Kalium iodatum 40,0 g. Iodum 50,0 g. Aqua dest. 100 g. Alcoholum 96 %-os 810 g.

[601] Meszes kakaslábak = a rühatkák (*Scabies*) kártételének következtében megvastagodott és elhalt pikkelyhám kifehéredik, akár a mész.

A LÉLEK TÜKRE

18.
ELEMÉSZTŐ SZERELEM
Naplórészletek[602]

Bevezető

Mártély határában egy kis tanyában élt Hegedűs Julianna, aki több füzetben gyermekkorától késő öregségéig leírta életét. Naplója páratlan, dokumentumereje alapvető. Vallomása *mélylélektani interjú* önmagával. Ez a napló több fontos adatot tartalmaz, cselekménye sok szálból fonódik össze. Közülük a legfontosabb és legszebb a saját, érzékeny, illetve érzelemtől túlcsorduló szerelmi története.

Szülei néhány holdon gazdálkodó kisparasztok voltak, akik nehéz munkával, nélkülözésekkel, fél-, egy holdanként gyarapították a vagyonukat, amely 1939-ben, amikor a legtöbb volt, 18 és fél holdat tett ki. Milyen viszonylagos a gazdagság! Ez a birtok nagy értéket jelenthetett a 2-3 holdas parasztnak vagy a nincstelennek, szegénységet a vagyonos gazdához képest.

A közelben egy középparaszti fölső réteghez tartozó gazda jókora saját földet művelt. Fiát kitaníttatta. A két fiatal: a kisgazda lánya és a középparaszt fia egymásba szerettek. A legény szülei rangban, vagyonban a diplomás gyermekükhöz való „úri", azaz polgári származású menyet kívántak, ezért Hegedűs Juliskával nem engedték a kapcsolat törvényes elismertetését. A szerelem azonban dacolt. A férfinak a kényszer következtében más kapcsolatai is voltak, de az igazi nagy érzés mindig Juliskához kötötte.

A lány hű maradt. Olyan szerelmi történet volt ez, amelyeket a népdalainkban, népmeséinkben és a népballadáinkban olvashatunk. Elmúlt az ifjúságuk. „M. N." – akinek ez a monogramja leszármazói kérésének megfelelően általunk adott, tehát költött – csak a második világháború után nősült meg, míg a kisgazdalány minden kérőjét kikosarazva, édesanyjával egyre nagyobb magányban és nyomorban élt. A sors fintora, hogy a bánatot okozó vagyon a szocializmus embert formáló és vesztő sodrában az utolsó holdig odaveszett…[603]

A nép körében hajdan sok ilyen sors volt. Akik nem választották a *meghívott halált*, hanem keserű életüket folytatták, a lányok közül végül is férjhez mentek és tűrték rossz életüket. Kevesen néztek szembe a gyötrelmes évekkel, és alig akadt, aki a lélek kínjaira figyelve, a hervadás minden részletét hűen leírta volna.

Hegedűs Julianna néhány elemi osztályt járt, mégis meglepően jó helyesírással és stiláris érzékkel fogalmazta naplóját. A történetet paraszti lírává alkotta, és szomorú-tragikus sorsát egy túlérzékeny, művészi hajlammal megáldott ember érzelemgazdagságával rajzolta meg.

---

[602] Hegedűs Julianna a naplóit és leveleit átadta tisztelt kezelő orvosának: dr. Horváth István (akkor mártélyi, később mindszenti) ügyvezető körzeti, ill. házibeteg-orvosnak, aki hozzájárult, hogy a napló egyes részleteit közölhessük. Ez úton mondunk neki köszönetet érte.

[603] A kárpótlással csak az utódok élvezhetnek belőle valamit.

Ez a fiatalon gyönyörű lány – aki túl a 60 évén még mindig kérőket utasított el – vállalta nagy szenvedélyét: az egyetlen, igazi, de pusztító szerelmet. Naplójában megjelennek első rajongásai, a testi beteljesülés édes-gyötrelmes kínja, az érett nő vágyódása, majd hervadása és teljes szellemi, testi pusztulása. Ez a legszörnyűbb: a lassú kínszenvedéssel magát figyelő öngyilkosság.

Közben évek teltek úgy, hogy nem bírt írni. A nagy megrázkódtatás, a háborút követően a szeretett férfi nősülése, és a társadalom erőszakos átformálódása, két évtizedre kiverte kezéből a tollat. Az utolsó füzet 1976. március 7-én betelt.

Ezt követően még néhány rettenetes év következett, de már nem volt ereje írni. Anyja túl járt a 90 évén, amikor meghalt, ő meg a 70-en. Teljesen elborulva távozott, hogy végre agyongyötört teste és lelke megnyugodjon. Hegedűs Julianna naplójának néhány részletét – az általunk adott alcímekkel – betűhíven adjuk közre.[604]

Sarjadás

„1921. év őszén azután tánciskolába jártam. Nem nagy kedvem volt, de hát könnyű rábeszélni egy alig 13 éves gyereklányt valamire.[605] *Eleinte bizony csak ilyen magamfajta kis lányokkal próbálgattuk a táncot. Később azonban lett annyi táncos partnerem, hogy egész nagy lányok úgy sóvárogtak egy tekintetükért azoknak a fiúknak, akik engem táncoltattak.*

Nekem is megtetszett egy kis barna fiú, de egy szép napon azon vettem észre, hogy a kis barna egész hidegen hagy. Igaz, hogy szerelmet nem is vallott ő nekem. Hanem jött egy másik, szintén barna, de ez már nem a tánciskolából. Takács Péternek hivták. Ez már szerelmet vallott. Ha ugyan szerelemnek lehet nevezni egy 15 éves leány érzelmeit egy férfi iránt. De hát, mondjuk rá, hogy szerettem. Azonban az én lovagom alig egy félévi barátság után egy másik leányt ültetett az ölébe a kulisszák mögött, úgy hogy én is láttam. Hű, ez pedig nagy szó. Ezt én velem nem tehette. Akkor este sírtam is egy jó ideig.

Következett a bálunk műkedvelői előadással. A »Falu rosszá«-t adtuk [elő]. Én voltam [az] egyik főszereplő. Nagy sikerem volt, a közönség csak úgy tombolt. Előadás után az én jó Péterem (mert jó szelíd, kék szemű fiú volt) azt kérdi tőlem, hogy tartjuk-e még mi az adott szavunkat? Már t. i. szeretjük-e még egymást? És én a történtek után azt mondtam, hogy én nem, de úgy látom én, hogy maga sem, különben nem bizalmaskodna úgy más lányokkal.

Szegény, úgy elszomorodott, hogy tán sírt mikor nem látták, és én is valósággal sajnáltam őt. De többé nem tudtam őt szeretni. Kihalt belőlem minden melegebb érzés iránta. Na ez is elmúlt. -

De úgy látszik, nagyon megtetszett a férfiaknak az én élénk modorom, mert még azon a bálon, alig hogy lezajlott az előbbi kínos jelenet, máris jött egy másik, egy gőgös fickó, Takács Ferkó (ez egy másik fajta), azzal a kellemes szavakkal, hogy ő halálosan szerelmes belém. Előbb ugyan azt kérdezte, hogy: hogy vagyok én a Péterrel? Én azt feleltem, hogy:

[604] Szenti T. 1989. 5: 43-42.

[605] Érdekességként hasonlítjuk össze Máriával, Jézus anyjával a korát, akinek ebben az időszakban üzente az Úr, hogy szeplőtelen fogantatással gyermeket fog várni és szülni.

sehogy. Nyilván kihallgatta a beszélgetésünket és ezt a jó alkalmat várta. Ugyan azt mondják, hogy ő kérte rá Pétert, hogy a másik lánnyal bizalmaskodjon. De én el is hiszem, mert ettől a Bornemissza Jánosoktól kitelik ilyesmi. De én ugyan nem valami kecsegtető választ adtam a szerelmes szavaira. Azt mondtam, hogy majd gondolkozok rajta. De ő annyira hizelgett, hogy én egy pillanatra megszédültem és azt mondtam, hogy nekem is tetszik ő.

Hej, örült is ám a Ferkó, mint a vak a garasnak! Mindenkinek azt beszélte, hogy engem vesz el feleségül. Utóbb meg, hogy mindig sok táncosom volt [a] bálakban, nagyon féltékeny lett és mindenkinek azt beszélte, hogy beszéljenek velem okosan, mert nagyon kacér vagyok. Az tetszett volna a lelkemnek, hogy folyton az ő drága pofáját nézzem! Holott ő meg mindig a szinpadon ugrált és itta a bort, amennyit csak birt, s oly erővel dalolt hozzá, hogy szinte recsegett bele az egész terem. Úgy, hogy annyira vitte a kiállhatatlanságot, hogy én megmondtam neki nyíltan, hogy én ő vele nem tudnék élni, hogy jobb ha még most faképnél hagy.

Lett is erre nagy szomorúság. Kért, könyörgött, fenyegetődzött, de mind hasztalan. Én ki nem állhattam ezt a felfuvalkodott embert. Közbe meg Mohos Palkó is papírra vetette a szerelmi vallomását, és úgy csempészte a kezembe. Élő szóval nem mert vallani, valószínűleg félt a lámpaláztól a kis gesztenyeszín hajú fiú. De én azt válaszoltam szegénynek, hogy csakúgy szeretem, mint a legkedvesebb barátnőmnek a bátyját. Ez pedig nem volt több, mint rokonszenv.

No, most jön egy magas, szőke fiú, iskolába is jártam vele. (Talán sok is ez egyszerre, mert ez a három körülbelül egyszerre jött utánam.) De ezt se szerettem egy mákszemnyit se. Na végre egy kis szünet. De nem sokáig tart ez a nyugalom, mert ismét felbukkan a láthatáron egy kopaszra nyírt hajú fiú. Ennek szintén nem volt annyi bátorsága, hogy megmondta volna az érzelmeit, hanem a nővére tolmácsolta.[606] *Persze ez is »nem«-et kapott. Némely férfi de hülye is! Ez is azzal akart rám hatni, hogy elhalmozott cukorral, könyvekkel. S aztán ha a kabátom vettem fel, tán még erős ketrecből is kiszabadította volna magát, csakhogy segíthessen. És aztán minden szavába; tessék kezit csókolom, hogy van kezit csókolom, stb. stb. – S ez nekem oly ellenszenves volt. de hála a jó Istennek, lezártam ezt is.*

1924. II. 22. egy fiatal zenész, egy szép barna megtetszett nekem. 925. okt. 31. Ő megvallotta, hogy szeret, nagyon boldogok is voltunk. Csudaszép nagy dióbarna szemei voltak, és oly édesen tudott mosolyogni! De oly ritkán találkoztunk. Meghalt az édes apja és ennélfogva nem mehet most társaságba, szinte félek, hogy elhidegülünk egymástól. Hetényi Janika ez a szelíd kedves fiú. Most is már harmadik hónapja, hogy egy szót se váltottunk egymással. De persze én utánam folyton jönnek. Ez oly rettenetes. Most is a barátnőmnek Sípos Bözskének a bátyja, Pista. Ezt már megint nem szeretem, amilyen

[606] Rendkívül egyszerűnek tűnik ez a paraszti szerelem. Meglátom, szerelmet vallok neki, és ha a lány elfogadja, elveszem feleségül. Hol van a „beérési" folyamat: a kezdődő barátság, az együtt járás, udvarlás, a szerelem kibontakozása, a két ember érzelmének és döntésének elfogadtatása a környezetével, amikor mindketten eljutnak odáig, hogy további életüket csak együtt tudják elképzelni, a lánykérés és a házasságkötés, amelyek együtt a jó alapot nyújtó és tartós házaséletet biztosítanák. Az érzelmek egyszerűbbek, a közeledés nyíltan célratörő és a folyamat a megismeréstől a házasságig gyors.

melegen néz rám. Mindig, ha jövünk velük este, átöleli a vállam és mindig ezt mondja; Julkám, egyelek meg!, és símogatja az arcom. Ennek nyilván nem jó vége lesz megint. Bár én tévednék."

Ismerkedés az igazival

„926 év. Mondták azt már nekem régen, hogy milyen szép fia van ennek az M. N. gazdálkodónak. De én nem sokat törődtem vele, mert csak az én Janikám foglalta el egész lényemet. Most azonban valami rendkivüli eset történt. Most megáll az eszem és nem tudom, hogy mit is érzek[…]

Okt. 15. Ezek az M-ék itt vetettek búzát, közel hozzánk. Apám elment oda hozzájuk beszélgetni, és én addig őríztem a teheneket. És mivel nagyon kellemes őszi nap volt, én folyton énekeltem és a szellő arra vitte a hangom a beszélgetők felé. Valami ellenállhatatlan vágyat éreztem, már előtte való nap is meglátni azt a fiút.

Dél lett. A munkások a lovakkal együtt elindultak befelé. Apám is ott hagyta már azelőtt őket. A szépnek mondott fiú is felugrott a biciklijére és kalapot emelt felém. Dacára, hogy még nem is látott. Valószínűleg apámtól tudta meg, hogy ki vagyok.

Délután ismét kihajtottam a teheneket. A fiú is kint volt már és egy öreg bácsival beszélgetett. Én meg kényelmesen leheveredtem a puha gyepszőnyegre és néztem föl a ragyogó kék égre. Kevés idő múlva egy dalt énekeltem, s elnéztem a tehenek felé, hát látom, hogy jön a fiú. Szinte éreztem már délelőtt, hogy eljön.

Odaért, jónapot kívánt, és megmondta a nevét. S azt mondja: Mondja, nem gondolatolvasó maga? Mondom: Miért? Arra akartam kérni magát, hogy énekeljen és már énekelt is. Szoktam én mindig, mondám. S azután beszélgettünk mindenről, megkínált cigarettával és ő is rágyújtott egy ronda kis pipára. De valahogy azért csuda jól állt az neki. Gömbölyű, piros arca van, szép dús, fekete szemöldökei, még kis fekete bajusza, de nem vágott! Én nem tudom, mi a fene van velem, de…, de… az a bajusz… Pedig ki nem állhattam eddig az ilyen bajuszt. És most…, ez rettenetes, tán csak nem leszek szerelmes belé?

Azt mondta, hogy szép vagyok és búcsúzásnál sokáig kezében tartotta az enyémet. Kért, hogy másnap is menjek ki, de én nem mehettem, mert anyám nem engedett a sok dolog miatt.

Csak annyi bizonyos, hogy a nyugalmam oda van. Mindig a kis fehér diáksapka lebeg a szemem előtt, meg az az undok kis bajusz… Úr Isten, mi lesz ebből? Rábízom a jó Istenre, Szegény Janikám! De az a rettenetes, hogy most már nem érzek ez iránt semmit. Hej! Ennek örülne anyám, úgyis ki nem állhatja a szegény falusi Hetényit.

Na, majd meglátom, mi lesz még. Elég is ez már, olyan álmos vagyok. Jaj! A bajusz, a szép…"

Szerelem

„Okt. 16. Akármit csináltam, akár merre mentem, folyton csak a fehér sapka, meg a kis bajusz van a szemem előtt. Ez rettenetes. – Szeretném kitépni ezt az undok szívemet és eltaposni, mint egy ronda férget! Jaj! Szegény Janika, mit fogok neki hazudni, hogy miért nem szeretem? Hej, de ronda férgek is vagyunk, mi lányok! Brr. Utálom magam! De hát nem tudom, mitévő legyek? No, de bízom a jóságos Istenben[…]

Okt. 19. ma megint találkoztam az M. úrral. Már korán kint járkált azzal az ürügygyel, hogy a vetést nézi[…] S aztán meg ott maradt egy darabig, de keveset beszélt és folyton maga elé bámult. Búcsúzásnál megszorította a kezem és mélyen a szemembe nézett.

Okt. 20. ma ismét hozzám jött és bevallotta, hogy amit tegnap mondott, az egy kis hirtelen kigondolt hazugság volt, mert csak azért jött vissza, hogy engem lásson. S azt is mondta, hogy első látásra megtetszettem neki, az a két kis gödröcske és a csicsergésem. Megcsókolt és azt mondta, hogy legyünk nagyon jó barátok. Hej! Hej![…]

Okt. 25. Semmi új nincs. Csak olyan ingerült vagyok mostanában. De ez nem is csoda, mikor folyton morognak rám, és ez úgy őröli az embert. Istenem, mi is lesz velem? Úgy hiányzik valami s oly üres a lelkem! Óh, csak találkoznék egy olyan férfival, aki megért engem![…]

Nov. 1. Édes, őszi idő. A selymes kék eget szerelmesen simogatják a pehelyszerű felhők. A keblem úgy hullámzik, úgy issza az őszi virágoktól illatos levegőt. És ez…, ez a csodálatosan szép, hervadó természet szemlélése erősebben dobogtatja meg a szerelmes szíveket. Úgy vágyik látni valakit, akit szeret. Én is félek is, de azért a szívembe[n] már-már belopódzik egy csodálatos érzés, melynek szerelem a neve. És be kell vallanom magamnak, hogy a fehér sapkás fiút[…]"

Őrlődés

„Dec. 15. Ma kint járt M. úr az édes apjával és egy idegen férfivel a vetést nézni. Én is kint voltam és énekeltem. Vajon gondolt-e Ő rám? Eh, semmi közöm nekem ahhoz a gazdag fiúhoz[…]

Dec. 23. Már megint elkerültük egymást. Vagy nem is volt künn talán? Hát nem szeszélyes játéka ez a sorsnak?

Dec. 26. De kedvetlen, sőt szomorú vagyok. Hogy már egy hete is elmúlt, hogy itthon van, és még se láttuk egymást.

Borzasztó! Csak legalább ne láttam volna egy percig se messziről az arcát! Jaj. -

Mit kellene tenni most, Jóságos Isten!

Dec. 29. Nagyon fura hírek keringenek a kedves barátomról. Nagy I[…], pedig rokona is, azt beszélte, hogy valami nővel szerelmi viszonya volt és ebből egy gyermek született. S most követeli a tartást rajtuk. Végtelen bántja M-nét ez az eset. Ez érthető is. A világ szemében ez nagy szégyen. Én?, én nem tartom annak. Hát tehetnek róla? Nem. A természet ellen nem lehet küzdeni. Én nem vagyok olyan élvsóvár, de azért nem ítélem el őket. -

Talán (biztosan) boldogabb az ilyen egyén, mint én, mert nem fő olyan rettenetesen.

De azért mégis…, olyan jó érzés ez…, tiszta érintetlennek lenni…

M-né azt gondolja nyilván, hogy én is ilyen vagyok… Nem ismer… és az irígyeim pletykáztak rólam nekik, azt írja N-kém![…]

[1927.] Jan. 31. […]Mikor mondta az asszony, hogy jön ő, reszketett a kezem és egész testem, hogy attól kellett rettegnem, hogy meglátják rólam, hogy milyen hatással van rám az ő megjelenése. De hát csodásan szép alkotása is ő az Istennek! Az ő karcsú termete, szépen ívelt, barna szemei, melyek oly csodásan fénylenek, meghódítaná tán még a legbüszkébb nőt is. De amit még kihagytam! Az az édes kis, fekete bajusz, mely lágyan símul

csókra termett ajakára! Egyszóval, olyan káprázatos a szépsége, hogy azt lehetetlen leírni. Az ember, ha őt látja, minden más elhomályosul mellette. Azért kerülöm is a vele való találkozást, különösen négy szem közt, mert hiába, én csak egy nagyon közönséges lány vagyok hozzá.

A lányok ugyan azt mondták, hogy mikor én felálltam a kézimunkám mellől, ő nagyon végig nézett valami különös tekintettel. De hát, ő dús gazdag, én meg koldús hozzá képest, és ha egy pillanatra megtetszettem is neki, ő utóbb majd ki fog ábrándulni belőlem, mert ő elveheti feleségül a legszebb nőt [is], kit valaha látott[…]"

Sodródás az örvény felé

„Ápr. 11. Bűbájos tavaszi este. Pertu barátok lettünk a »cimborával«. Most nagyobb szenvedélylyel csókolt, mint máskor. -

Ápr. 18. Húsvét másnapja, együtt jöttünk ki a városból kocsin. De nem engedett leszállni, ahol kellett volna, hanem bevitt a tanyába. A szülei és húga nem voltak otthon, és ő ki is használta az alkalmat. Oly szenvedélyesen ölelt és csókolt, hogy majdnem fölsikoltottam fájdalmamban. Úgy meglepett, hogy oly komoly szokott lenni, és most még a ruhám magas nyakát is kigombolta, hogy a nyakam csókolhassa. Szinte féltem tőle már[…] az eszembe járt mindig a mai jelenet, más talán örülne neki, de engem inkább elszomorít, hogy miért is mentem oda? De ő vitt, és nem engedett utamra[…] ki tudja, mi célja velem? És az az érdekes, hogy már előre megéreztem, hogy elfog vinni hozzájuk, és mégis elmentem[…]

Máj. 16. Ma együtt voltunk az árokparton és csókoltuk egymást. Én most csókoltam meg őt először igazán, szenvedélyesen. Azért, hogy mindig eszembe van, hogy nem valók vagyunk egymáshoz, mégis oly kimondhatatlan édes melegség árasztotta el szívemet. Azt mondja, hogy sokszor ő úgy szeretné, ha ott volnék és le nem venné a száját órahosszat sem az arcomról.

De még egyszer se mondta ki azért e szócskát, hogy: szeretlek! Se a nevem még nem mondta ki soha![…]

Jún. 13. Elbűvölően szép nyári nap. Óh! Képtelen vagyok leírni a szívemben levő végtelen rajongást, e gyönyörű természet iránt! Mikor végig megyek a kertünk közepén levő úton és a szőlőindák oly lágyan, szerelmesen símogatnak, mint a szerelmes férfi a szíve bálványát és mintha ezt mondanák; Óh, ne menj, óh maradj köztünk.

Vagy, ha a diófa oldalához símulok, mely csodás illatú lombsátorával oly védőleg takar el, mint a jó édes anya forrón szeretett gyermekét. És mikor az üde virágok tarka képe a szemeim elé tárul és azok kelyhéből az édes mézet szívom, elgondolom, hogy az olyan ember, amely csak a pénznek, a fénynek és dicsőségnek tud örülni, nyomorult koldus, még ha dús gazdag is. Míg én szegény vagyok, de nem cserélnék a koronás királlyal! S a szívem csordultig van szeretettel Isten és [az] emberek iránt, és szeretném az egész világot keblemre ölelni, minden szenvedőt megvígasztalni.

Óh, nincs, nincs nálam boldogabb lény a földön. -

Jún. 20. Ma este együtt voltunk Vele. Végre mondta már hogy: ***szeret****! De azt mondja, nem tudná megmondani, hogy mi az, ami úgy vonzza hozzám. Azt is mondta még, hogy ha csak olyan kicsit szeretem is, mint a körmöm feketéje, érdemes élni. Meg, hogy első látásra*

úgy tűnt föl neki, mintha már régen ismert volna. Lehetséges volna ez? Két ember [tud] egyformán érezni[?]

Azt a hosszantartó, édes csókot, mely percekig tartott, tán soha sem fogom elfelejteni. Úgy fáj, hogy el kell tőled válni! Ezt mondta búcsúzáskor. -

Jún. 27. Nagyon is sűrűn találkozunk. Vajon meddig tart e paradicsomi boldogság? De ő neki egy hét is sok idő, hogy ne lássuk egymást. Persze én se bánnám, ha mindennap találkoznánk is, de én ezt bölcsen elhallgatom ám! A nevem is mondja már. Meg azt is mondta: Te nem vagy nekem a ***szeretőm***,[607] *hogy ezzel a csúnya szóval fejezzem ki magam. Te a »komám« vagy nekem. Akarsz a komám lenni? Azt feleltem rá örömmel, hogy akarok! -*

Július 5. Ma emléket kaptam tőle. Csekélység, egy darab mamilla,[608] *de én jobban örülök neki, mint valami értékes holminak[…]*

Júl. 6. Találkoztunk ma este ismét. Elbarangoltunk hozzájuk a tanyába, a gyönyörű estén és együtt gyönyörködtünk a tó apró hullámain vibráló holdsugárban. Oly elbűvölően szép minden. De mégis… mikor vadul magához ölel és érthetetlen és mégis félelmet keltő szavakat suttog, úgy szeretnék elmenni tőle messze, messze…, ilyenkor valósággal – utálom. De nem tudok [elmenni], mert szeretem. Szeretem a lelkét, a csodálatosan szép lelkét és a kedves arcát, melyet ha látok, gyönyörűséggel árasztja el szívemet[…]

Aug. 10. Együtt vagyunk Vele, örök barátságot fogadtunk. Nagy kedve volna rá, hogy engem is egész »meghódítson«. De… soha. Nem tudnám megtenni, hiába szeretem.

Aug. 12. Léptem-nyomon vallja a szerelmet a lányoknak. És azok énnékem eldicsekszenek vele. Ez a férfi vagy mindenkit szeret, vagy senkit. De törődöm is én vele? Ha úgy szeretne, mint én őt, akkor nem csókolna mást, azt tudom[…]

Aug. 20. Na, ilyen rettenetes érzést se kívánok még a gyilkosnak se! No de én vagyok a hibás, minek megyek el Vele éjnek idején a lakására. Csak a jó Isten tudja, mennyit szenvedtem! Egy hajszál híja, hogy az én nevem is ott [nem] díszeleg az ú.n. »bukott nők« lajstromában! Míly jó az Isten!

Aug. 25. Mindig kínok! Óh! de utálom! Én nem tehetek róla, de én nem vágyom a férfi szerelmére (nem is tudom milyen) és míg leány vagyok, legyek, legyek ***igazán leány****! Nekem csak a kedves szavai és a csókja kell[…]*

Szept. 21. Elment »ő« Pestre, oda lesz három egész esztendeig. Sok. De írunk levelet egymásnak. – És haza is jön néha. – Jól van így.

Szept. 24. Panaszkodnak a szegény emberek, hogy kutya módra bánnak velük a gazdagok. Hej! Ember! Isten kezébe vagy! Egykor számolni kell tetteidért![…]"

„Budapest, 1927. október 23.

Látod, Kedvesem! Nincs igazad. Mert ha Te »igazán leány« vagy, én meg »igazán férfi« akarok lenni! Ne csak a »kedves szemeim« és a csókom »kelljen« Neked, hanem kelljek így mindenestől, amilyen vagyok! – Ha a »kedves szavaim« goromba szavakká válnak,

[607] Szerető = ez a szó hazánk több vidékén nem jelent többet, mint „szerelmesem, babám, kedvesem". Nálunk a törvénytelen szexuális kapcsolatot idézi. Jelentése tehát pejoratív, szinte a kurvával egyenlő, ezért nevezte Hegedűs Julianna is „csúnya szónak".

[608] Mamilla = föltehetően hajban viselt színes szalag, pántlika.

ha a csókom harapássá válik, és ha… összetöröm, szétrombolom hófehér tiszta »lánya-ságodat«, akkor is kelljek néked! – Mert milyen nevetséges is a mi helyzetünk: A Te lelked és az én lelkem igazi jóbarátok; a te tested és az én testem pedig igazi ellenségek egymással. És én fogok győzedelmeskedni, mert nekem kell győzni! De a Te bukásod nem lesz szégyenletes, mert az én szememben csak azután leszel igazán leány, mikor nekem, a lelki barátodnak, adtad legnagyobb kincsedet: az ártatlanságodat… És én azt meg fogom őrízni! Nekem is olyan érték lesz az, mint Neked volt!… Igen […]"

„Nem igaz![…]

Okt. 28. […]Nemsokára itt lesz a tél, mely fehér lepellel borítja be a tájat… Egyenlővé tesz mindent… Egyforma fehér lesz a kis kunyhó és a palota… csend van… A szívemben nyugalom… Itt ülök kinn…, ahol őt megláttam… Először. Nincs mellettem senki… De ő itt van… Mindig. Boldog vagyok… Kimondhatatlanul[…]"

Túlérés

1931. Négy év telt el őrlődő lelki kínok között. A gyönyörű gazdalánynak rengeteg kérője akadt, de csak M. N. után epekedett. Még azt is eltűrte, hogy a csinos gazdafiúnak más lányok is „tetszettek", érzelmeivel megalázkodott. Van azonban egy bizonyos határ, amikor a gyümölcs is túlérik a fán, ha nem esett le, és a túlcsordult érzelmek lassan öldöklő méreggé válnak.

„Szept. 16. A lelkem úgy tele van gyötrő fájdalommal, hogy már-már attól félek, hogy elborul az elmém!

De ugyan kinek öntsem ki a bánatom? Mikor senki nem értene meg ezen a világon. Akit olyan nagyon, kimondhatatlanul szeretek, az ért engem legkevésbé.

Most már, hogy megőlte a szívem, lelkem, csak egyetlen epedő, forró vágya: az ártatlanságom elrablása.

Már csak ez. Több semmi.

És én mégis olyan vak, olyan őrült vagyok, hogy még – igen – még így is nagyon szeretem![…] De nincs, nincs kivezető út ebből a komisz lelket romboló állapotból! Nincs segítség. Nincs sehol!…

Akárhogy töprengek, nem tudok változtatni, de még csak egy csöppet könnyíteni se magamon.

Csak állok megmerevedve, csodálkozva, hogy ennyit, ilyen rengeteg sok rosszat elbír az ember? És ilyen sokáig?… Hogy még él és nem őrült bele?…

És, hogy lehet valakit ennyire szeretni, mikor az se bizonyos, hogy Ő viszont szeret-e …Mert… még ebben is kételkedem sokszor[…] képtelen a tollam azt a pokoli kínt leírni – amit érzek! –

Nov. 11. A dal – igen a dal – amiért érdemes élni. A többi semmi[…]

1932. Január 8.

Mindennap jobban szeretem M. N.-t. Rá se merek gondolni, hogy mi lesz velem, ha ismét itthagy!…

Jan. 14. Most jön a legnehezebb rész. Megnősül. Ő. – Édes jó Istenem!…, ha ezt túlélem, sohasem szakad meg a szívem.

Jan. 21. Késő. Péter bácsi ajánlata. Nem kell. Egy se. Senki se[…] Örökre búcsút vettem már az ifjúságomtól[…] Csak mindig Ő, csak mindig az ő képe van a szemem előtt. Igen.

Pedig megmondta már sokszor, hogy nem vehet, nem is akar, nem fog soha magához venni. De akkor minek hazudja folyton, hogy csak engem szeret? Mért nem mondja meg az igazat nekem.

Óh! Mert a valóság soha nincs olyan rettenetes, mint ez a bizonytalanság[…]

Okt. 15. Öt évvel ezelőtt találkoztunk[…]

Nov. 10. Mikor ezelőtt három évvel elhagyott M. N., akkor is alig, hogy túl éltem, de ha most…, ha még egyszer és örökre itthagy, nem élem túl biztosan. De jobb is lenne tán[…] Mert soha, egy percre se tudok már nem ő rá gondolni. És annyira vágyódok utánna, hogy majd meghalok bele.

A jóakaróim meg arra ösztökélnek, hogy felejtsem el, szakítsak vele! De ha képtelen vagyok rá! Ha nem vagyok ura akaratomnak![…]"

Gyötrelmes beteljesülés

1932. *„Szeptember 21-én. Oda van… Nincs többé semmi, amiért érdemes volna élni…, ami megtartsa a hitem, ami megóvna minden rossztól, ha bántanak! – Addig kínzott, addig kérlelt, könyörgött, még tán – igen – még zokogott is a nyomorult, míg végre hat évre mégis csak (óh, nem tudom leírni még most se tán, pedig egy hónapja is elmúlt már), igen megtörtént, amit sohasem hittem volna el, mert annyira bíztam önmagamban! Igen, végem van!… Nem vagyok[…]"*

Hervadás

„1934. okt. 30-án

Két éve elmúlt már, mióta megtörtént az a végzetes eset. De soha se felejtem el…

…Azóta is eljön még néha hozzám, de hogy miért, nem tudom, mert hogy szeretne, ezt nem hiszem, nem tudom elhinni[…]

Nov. 2. Minden mindegy nekem és még se jól van semmi. Mindég örülni szeretnék és mindég szomorú vagyok. A munka nem tölti be a lelkem, a szórakozást nem birom, az beteggé tesz[…] Csak legalább esték ne volnának, hogy ne lehetne álmodozni, mindig csak álmodozni arról, amit úgy szeretném, ha valóra válna!…

Igen! Olyan nagyon jó volna boldognak lenni. A lelkem, óh az olyan beteg, olyan árva[…]

1935. Január 5-én.

Várom. Mindig. Tegnap is, ma is, holnap is. Örökké! Pedig nem mondta soha, hogy várjak rá! Azt se mondta, hogy eljön, azt se, hogy nem jön, nem mond, nem jön soha se, csak néha, hónapok múlva éjjel, legjobb vagy nyugtalan álmomból riaszt föl egy-egy órára, hogy aztán úgy eltünjön, mint egy álom…

…És én várom mindig, már a kilencedik éve… Istenem! Ez rettenetes. Megőrülök ebbe az örökös várásba![…] Csak várom, várom, szeretettel, kimondhatatlan szerelemmel az én drága, bizonytalan Kedvesem[…]

Febr. 12. Újabb kúrába fogtam[…] de, hogy kigyógyulok-e teljesen, nem, nem tudom elhinni! – Egy kicsit jobban vagyok már is, de kifog rajtam a végén minden orvostudomány. Hiába! Minden! A léleknek is szüksége van (volna!) táplálékra, de még a legszükségesebbet is elvonják tőle[…][609]

Febr. 20-án. Kérők vannak mindig, vagyis volnának, ha közel engedném őket[…]"

M. N.-t *„Várom addig, míg egyszer csak eljön értem! Lehetetlen, hogy elhagyjon ilyen igaz, tiszta szeretetet! A jó Isten nem fogja megengedni, hogy ez a drága, aranyos kedélyű meleg szeretet, hűséges ragaszkodás viszonzásra ne találjon, ez a sok szenvedés örökké tartson. Nem engedheti a végtelen irgalmú Isten![…]*

Márc. 7-én Elfogyott az orvosság. És nincs rá pénz, hogy folytassuk, befejezzük ezt a kúrát, mely arról volna jó, hogy ne emésszen annyira a gond, a bánat. De hetenként 6-8 pengő, ezt nem lehet bírni[…]

Mindig látom magam mellett éjjel, nappal olyan élesen, hogy szinte megfognám, olyan elevenen látom[…] és még sem látom, nem jön el hozzám, csak félévben egyszer és akkor is úgy, hogy senki se lássa![…] És hiába kérdezem Tőle, mit akar velem, mi a célja velem, nem szól egy árva szót sem, csak hallgat, hallgat…

Hát ugyan ki ne őrülne ebbe bele?[…]"

Reménytelen várakozás

„Júl 17-én. Néha úgy érzem, egy pillanatra, mikor egy kicsit könnyebbnek érzem a bajom, hogy: Eh!, majd csak lefogy ez az élet valahogy!… Pedig dehogy! Óh, nagyon-nagyon hosszú a rosszból egyetlen nap is!… Megborzongok, ha rágondolok, hogy így kell eltöltenem az egész életem keserves várással![…]

Júl. 18. Eljött újra!… Hosszú, kínos hónapok után eljött, mint borongós, komor napok után az enyhítő napsugár!…

Óh! Mennyire szeretem ezt az embert! Az egész világot jelenti számomra![…]"

1936. *„Április 3. 28-ik születésnapom. Volna sok-sok keserűség, ami a mai napon ért, de megéri vajon, hogy leírjam? M. N. egy hajításnyira volt csak hozzám és még se látott meg!… Én is elmentem, hogy ne is lássam, nem lehet ezt kibirni[…]*

Mindig azt mondja, hogy a szülei miatt nem jöhet! Értem! De vajon a becsületem is szülői parancsra lett elrabolva?[…] kinek jó ez a kínos helyzet?… N. azt mondja, neki nem jó, nekem elviselhetetlen, a Szüleinek se jó, mert már régen hallom, hogy a nősülésre eröltetik[…]

---

[609] A pszichológusok szerint, „ahogy a testnek a kenyér, a léleknek a szeretet a tápláléka." (A teológusok szerint a lélek tápláléka az Isten- és nem az ember szeretete, amely csak másodlagos.) Az állatvilágból igazán nem a munka, vagy egyéb tényezők emeltek ki bennünket, hanem a párzást humanizáló emberi szeretet, a nemiséget lelki gazdagsággal érlelő szerelem, amely egyedülálló, rá semmilyen más élőlény nem képes. Hegedűs Julianna önelemző leírása nemcsak irodalmian szép, de *mélyinterjú* is önmagával. Különös, ahogy ez a gazdalány megfigyelte és leírta a lelki szenvedés stációit, finom rezdüléseit.

Július 16. Úgy érzem magam, mint a halálraítélt, akinek meg vannak számlálva a napjai. Tavaly mondta okt. 15[-én] »keresztem« (így hívom magamban N.-t), hogy a tizedik évben változás lesz az életembe (csak az Övébe). És vagy engem vesz el vagy mást. Most aztán szépen meg lehetek elégedve, amit kaptam az önfeláldozó szerelmemért és hűségemért[…]

Október 26. […]Tíz év! Óh!, mennyi égető fájdalom, mennyi elsírt és elfolytott könny a tíz év alatt! Mennyi megalázás, rágalom, rosszindulat Ő miatta! Én istenem, csak azért, mert nem vagyok méltó Őhozzá.

Pedig méltó vagyok! Mert érzelmeim olyan ragyogóan tiszták, mint a napfény, mely ragyog ránk Isten kék egéről.

Tíz év! Rengeteg idő! Egy kis örökké valóság! Tíz éven át mindig várni, mindennap várni, minden órában várni Őt, az életem fényét, célját, boldogságát, óh, milyen leírhatatlanul nehéz[…]"

1938. *„Május 9-én. Elmúltam 30 éves. Életem, ifjúságom tetőpontján állok. De lélekben gyermek maradtam máig is. Pedig mindennap jobban vágyódok betölteni női hivatásomat, de a kérlelhetetlen sors, vagy mit tudom én, gyarló ösztönöm megfoszt e szent hivatástól[…]"*

1939. *„Április 17. Nem fogok ezentúl szomorú lenni sohasem! Ugyan miért? Talán azért, mert mindenki biztos forrásból tudja, hogy nem fog elvenni feleségül M. N.? Esetleg még elvehet, ha egy kicsit késve is. És ha nem venne el mégsem, az az Ő baja, mert akkor mást kell keresnie, aki nem szeretheti úgy, mint én. És ha nem fontos neki, hogy szeressék, akkor nem is tudja, mi a szeretet. És ha nem tudja, nem érzi meg, hogy mi a szeretet, akkor nem lehet kívánni sem tőle, hogy szeressen!… Igen! Ha Ő élhet nélkülem, nekem is tudni kell élni Nélküle!*

De szeretnem nekem Őt szabad! Ha az egész világ ellenem van is. Szeretem mélyen, egész lelkemmel, az érett nő minden odaadásával. Kegyetlen közönnyel, minden kézzelfogható hibáival, édes, imádnivaló kedvességéért, mely csak egyetlen emberben lehetséges, aki az igazi párom!…

Szeretem, ha szeret, szeretem, ha nem szeret, szeretem, ha jó hozzám, szeretem, ha rossz hozzám, mindig, mindig!…

És boldog vagyok, hogy megismertem, hogy szerethetem és nem fogok ezentúl szomorú lenni sohasem![…]

Szept. 20. Nem tudjuk mi lesz. Egy új háború?… A jó Isten legyen irgalmas Nekünk!… mindenki mondja: elkerülhetetlen!… Ismét mindenki mondja: elkerülhető!… Igaz, nem lenne kár értünk, de legalább az Isten az egész bűnös, gonosz emberiséget tüntetné el a földről!… Nem lenne kár értünk! Mikor itt ez a csodásan szép földgolyó, bőségesen ellát bennünket mindennel, ami kell, és mi ahelyett, hogy megállnánk csodálkozva, leborulva a Nagy Mindenség előtt, állati vadsággal pusztítja az erősebb a gyöngét![…]

Szeptember 25. Férjhez kellene mennem! Egészségem érdekében, de csak ideális házasságot gondol az orvos, különben inkább maradjak így. Hát én is így gondoltam éppen, minden orvosi tudomány nélkül."

1941. *„Július 17. A Kedvesem Karácsonykor ismét azt mondta, el fog venni, engem fog elvenni feleségül, de nem mindjárt lesz az még! Hat hónap telt el azóta!… Ugyan, Isten, mikor, mikor lesz már?[…]”*

1942. *„November 22. […]Úgy tele van a szívem bánattal és gonddal, hogy alig-alig birom már! Hej, Istenem!, minek is adtál érző szívet erre a világra, ha hozzám hasonló társ nem kerül mellém az életben! A Kedvesem, óh, mert örök Kedves marad úgy érzem, pedig nem törődik velem, most aztán igazán nem egy év óta, de csak tudnám, hogy miért? De ha kérdezem Tőle, nem mond semmit, hogy lovagiasságból-e vagy szégyeli magát, hogy nem tudja beváltani az igért házasságot, amit tizenhat éven keresztül tett nekem? Ugyan meddig szenvedek, vágyom még utánna? Ki ad rá feleletet? Kutatni nem is fogok utánna, mert túltja a büszkeségem![…] a szívem azt súgja, hogy akit én szeretek, tiszta, örök szerelemmel, az nem lehet gazember!… Nem, nem birom elhinni! A szívem nem tudja elhinni! De mi az oka!, óh, ha megtudnám valahogy, minél előbb, mert ha ez így megy sokáig, elvesztem az eszem is talán![…]”*

A bánat pusztítása

A napló következő füzete 1965-től folytatódott. M. N. közben megnősült.

„1965. okt. 12. […]1963-ban kis műtéten estem át, a hüvelyben rizsszem nagyságú polip volt!… Férjhez kellene mennem, orvosi szemmel – de utálom a férfiakat, még mindig nem felejtettem el a nagy csapást, ami engem ért!… Négy férfi is volna még most is 57 éves koromban, aki elvenne, de egyik olyan közömbös, mint a másik! A rajongó szerelmet eldobták és most csak gondviselőnek kellenék!

Nov. 5-én, annyi írni valóm van, hogy nem győzném napokig leírni azt a sok kisebb-nagyobb eseményt, ami történt 20 év! alatt, mert annyi ideje, hogy nem írtam e naplóba[…]”

1967. *„Febr. 26. […]anyám szerint nagyot öregedtem! Hja! 59-ik évem taposom és a tömérdek bánat, amiben részem volt, nem igen szépíthet már![…]*

Május 9. […]Olyan erőtlen vagyok, hogy alig lézengek, pedig az orvos azt mondja, csak lelkieredetű a baj. Elég, még sok is! Óh, Istenem, ugyan megerősödök-e valaha![…]

Aug. 14. Ma ismét orvosnál voltam! Rettentő rossz napjaim voltak. Mindenem ég, nyugtalanság gyötör, sokszor sírok, minden ok nélkül! Félek e téltől, félek mindentől, az egész életem félelemben telt el idáig[…] Az orvos arra ösztönöz, hogy menjek férjhez! Ha itt senki nem tetszik, újság hirdetés útján! Hah!, aki alig győzöm a kérőket lerázni?! Mi bizonyítja, hogy egy idegen jó lenne, megtetszene, könnyebb lenne a sorsom? […] Mondtam Neki; ha tizedrésznyire is tudnék vonzódni (nem szeretni!) valakihez, akkor férjhez is mennék! De így? Én nem tudom megtenni, hiába vagyok 59 éves már![…]

Aug. 22. Rettentő rossz napjaim vannak![…] Csak a szegény Anyámat sajnálom, hogy látja a szenvedésemet! De mi igazolja, ha férjhez mennék nyugodt lennék, mikor rá se tudok ilyen irányban gondolni senkire! Még akiért meghaltam volna, arra se![…]”

1968. *„Április 3. Ma volt a 60-ik születésnapom! Nem kaptam sehonnan egy üdvözlő lapot, egy szál virágot sem![…]*

Dec. 22. […]Nagyon egyhangú az életünk, kevés a munka is és úgy elernyedek, csak a tejért megyek, meg a faluba[…] Mióta a szegény Apám meghalt, a társaság megszünt, addig mindig szólt a zene, hegedült gyönyörűen, gitározott, én daloltam, rádió is volt, most csak én dalolnék, de alig-alig van hozzá hangulat![…]

Dec. 31. […]Óh, miért vesz el az aranyos kedély? Miért búsulok azért is, amiért nem kell! Óh, de sajnálom, hogy lehetne visszaszerezni?[…]"

1973. *„[…]Febr. 25. […]Minden tagom fáj, néha alig állok a lábamon, meg a szorongó félelem, olyan jó volna kisírni magam, már évek óta nem volt és a dal se jön ilyenkor minden megreked![…]*

Ápr. 24. Olyan gyönyörűek a fák, Szent György napján, hogy azt hinni se lehet! Tele virággal, a meggy, cseresznye, alma. Valamit enyhül e sok szépség láttán a gyötrő lélek![…]"

1974. *„[…]febr. 23. A Keresztfiam esküvője[…] jó napom volt, ami nagyon ritka már nálam. Még táncoltam is!, egy régi ifjúkori rajongó, amit most mondott meg![…] Mindenki szeretett és szeret, csak az nem, akit én!! Dehát ha én csak annyit érdemlek!![…]*

Ápr. 6. […]Elmúlt a Húsvét, rengeteget látogattam, kb. 8-10 családot, öreget, betegeket, kedves barátnőmet. De ide teremtett lélek nem jön, igaz, akik szerettek bennünket, elköltöztek a városba és mind azon panaszkodnak, hogy nem tud megszokni! Hogy is szokna meg! Mikor java életét itt a gyönyörű természetben töltötte el! Még az oktalan állatot is nehéz más helyre szoktatni![…]

Május 1. kiadós eső. Mindég rokon látogatás, de ha jó szót akarok és egy kis szeretetet, 10-20-30 km-re el kell mennem, itt mindenki haragszik rám![…]

Május 15. […]Lelkemben én még fiatal vagyok és mozgalmasabb, vidámabb életet szeretnék élni![…] Már hetek óta nem énekeltem!, az egyetlen ajándéknak se tudok már örülni, Istenem, Istenem, mi lesz velem[…]

Okt. 21. Eltemették a »Keresztem« [M. N.-t] nincs többé! Csakugyan igaz. Rengeteget szenvedett, bár gondolom, mindent megtettek Orvosai a kínok enyhítésére! Sok-sok élvezetben volt része, anyagilag is sokat elért – de az utolsó tíz év rettenetes volt![…] Most már nincs többé! Olyan hihetetlen! […]Tán a lelkem leges legmélyén gyászolom! De nem fáj már! Oly bölcsen intéz a sors mindent! Réges-régen meghaltam volna érte! És most – nyugodt vagyok és annyira csodálkozom, hogy így semmivé lesz mindenki, aki akármilyen tudós, akármilyen ostoba! Teljesen egyforma sors vár mindenkire! Semmi se bizonyos: csak az, hogy innen mennünk kell![…] odáig mindent, de mindent ki kell bírnunk, ameddig az életünk véget nem ér[…]"

1975. *„[…]Aug. 3. Kedves Barátnőm meglátogatott és én mégis szomorú vagyok, okkal és ok nélkül sírok mostanában[…]*

Aug. 19. Drága jó Orvosomnál[…] Megcsókolta a jobb arcom, Este nem is mosdottam meg. Mégis a jó Isten ad valakit az elhagyatottnak is![…][610]

Szept. 7. Reggel arra ébredtem: a vizelet[em] kívül és a paplanon is [szétfolyt]! Vagy fél óráig, míg Anyám rá nem világított, nem tudtam milyen nap van[…], csak a józan eszem maradna, semmi más nem érdekel, hogy a jó Anyámnak gondját tudnám viselni![…]"

*

[610] A körzeti orvosa szerint páciensében lelki ragaszkodást, talán nem szerelmet, inkább másodvirágzást érzett iránta kibontakozni. (Ez természetesen sohasem fejlődött ki, hiszen az orvos részéről viszonzatlan maradt, és inkább a gyógyító ember lelki sajnálata tükröződött benne.)

A monodráma – ahogy Hatvani Dániel költő ezt a naplórészletet[611] jellemezte – véget ért. Reménykedjünk, hogy a megkínzott lélek végre megnyugodott. Édesanyjával egymás mellett pihennek a mártélyi új temetőben, a vásárhelyi út mellett. Hegedűs Julianna 3 hónappal élte túl az édesanyját, nem volt tovább értelme miért élnie, és 1983-ban, 75 éves korában végleg távozott.[612]

19.
SZEXUÁLIS MAGATARTÁS

A vásárhelyi szexuális gazdaerkölcs vázlatos története

A vásárhelyi parasztság nemi erkölcseit két történelmi esemény, két nemzeti katasztrófa gyökerestől megváltoztatta. Az egyik a török hódoltság, a másik az első világháború volt.

A hódoltság végére Vásárhelyen a feudális középkorban kialakult vidéki erkölcsi normák zömmel elvesztek. A bujdosással, létbizonytalansággal járó „farkastörvények" váltak uralkodóvá. Elpusztult a hatalom, és vele együtt a „közbátorságot" fönntartó rend, az ellenőrző és végrehajtó testületével együtt.

Az újratelepülés során a város tekintélyes gazdáiból alakult tanács vette kezébe a hatalmat. A református egyház segítségével új erkölcsi normákat, középkori jellegű, szigorú rendelkezéseket hozott, és megtorlásokat alkalmazott. A tanács vezetői egyúttal bírák is voltak. Döntéseikről minden lényeges határozatot a *Protocollum Judicialeba*: a főbírói, bírói jegyzőkönyvbe, a büntetőperes ügyek gyűjteményébe jegyeztek föl. A feudális korszak megítéléséhez a másik nagyon fontos dokumentumunk az úriszéki és a megyetörvényszéki (*sedria*) büntetőperes anyag.

A Protocollum Judiciale egyik 1735. évi bejegyzéséből[613] megtudjuk, hogy a visszaeső paráznaságon kapott házastársak büntetése – akár a lótolvajoké – halál volt. *„Pallós által fejük vétetett."* A város földesurának, a Károlyi családnak *pallosjoga* volt. Amikor 1744-ben Zsarkó István házas ember a csavargó Csorba Sárának éjszakai menedéket nyújtott, és *„[…]az Hasán kaptak vólna Zsarkót"*, ezért a férfit így büntették:

„'Zarkó István is azon cselekedetiért 24 Rhs[614] *forintokra bűntetődött vagy pedig 100 páltza űtésekre kinek ha gonoszsága jobban ki világosodott vólna /: Önnőnmagok el nem vállalván :/ országunk törvénnye szerint feje is el esett volna[…]"*[615]

---

[611] A folyóiratban történt megjelenését követően, a monodrámát a Sóshalmi Olvasókör fiataljaiból egyszeri alkalomra toborzott amatőr előadók részvételével Szenti András névrokonunk kiváló színpadra rendezésében nagy sikerrel, több helyen is előadták.

[612] Számtalan hasonló sorsról beszéltek adatközlőink a vásárhelyi Pusztáról, ahol föltűnően sok vénlány és agglegény tengette sanyarú életét, akiknek a társadalom, a család, a vagyoni különbség, vagy az ismerkedési lehetőség hiánya, a társhiány miatt kellett egyedül elsenyvedniük.

[613] CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. A. 1: 1735. Xbr. 7. (E fejezet jelentős része megjelent a kecskeméti Forrás 1983. 5: 38-73. számában is.)

[614] Rhs = Rhénes, vagy rhénusi, illetve rajnai forint.

[615] CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. A. 2: 1744. 11. July. 61-62.

A halálbüntetés alól kétfajta fölmentés volt. Az egyik a bűnös házasember őszinte megbánása. Írásos nyilatkozatot, „reverzálist" kellett adnia, hogy igyekszik életét megjobbítani, és többé hasonló cselekedetet nem követ el; továbbá kifizeti vagy elszenvedi a rá mért büntetést, és végül *„Eclesiát követ"*. Ez utóbbi a református templomban, nyilvánosan történt. A pap a bűnös szájába adta a bűnbánó szöveget, majd az esetek egy részében az Ótemplom előtti *szégyenkőre* állva vagy hozzá kötve a város közönsége előtt „mögszégyönült". Ez a *tortúra* az eklézsia megkövetést megelőzhette. A szégyenkőhöz állított személyt kitették a csőcselék legdurvább szóbeli és tettleges bántalmazásának, amely mocskos szavakkal történő szidalmazásból, leköpködésből, göröngyökkel meghajigálásból, ütlegelésből állt.

„Szilágyi Márton ez előtt egynéhány esztendővel valamely Aszszonnyal paráználkodván meg bűntettetett vala, de ismét el menvén ismét Szalontára lakni, azon Aszszonnyal ujjabban két vagy három esztendeig közösködött,[616] *és élte, de azon Asszony el hagyván őtet ide jött hogy a gonoszságábul meg térjen és Eclesiát kővessen, melly gonoszságáért mint szabad személy dupla bűntetésre úgymond 24 Rhs forintokra bűntetődött[…]"*[617]

Másik példát idézünk:

„Bíró Mihályt az Utza Eskűttyei bé adták hogy jóllehet már egyszer paráználkodott Dura Gergelynével, és akkor meg bűntetődvén meg tíltattak az egymással való társalkodástul még is egykor az útza Eskűtye Dura Gergelyné ágyán kapták, más Tanúk fassiójából [vallomásából] is ki világosodott ezen tilalmas egymással lett társalkodásuk mellyért Bíró Mihály őtven páltza űtésekkel Dura Gergelyné pedig 50 korbácsolásokkal bűntettek, és újra reversalist adtak magokrúl hogy többé az ílly tilalmas társalkodásoktúl meg vonják magokat."[618]

A halálbüntetés alól való szabadulás másik lehetősége az volt, ha a paráználkodónak a házastársa megbocsátott, és erről a család adott reverzálist:

„Molnár P : Istvánnénak Gojdár Iloná[na]k ugy Szabó P : Istvánné[na]k Lugasi Katá[na]k egy Börhas nevű Juhászszal régtül fogva gyakorlott Paráznaságok mostanáb[a] ki világosodván[…] melly gonosz életekért a T[ekintetes] : N[emes] : Uri Törvény Széken mind ketten halálra ítíltettek vólna, hanem ha mind kettőnek Ferje meg nem Grátiázta[619] *volna[…] a T[ekintetes] : Uri Törvény Szék mind a két Parázna Aszszonyt 40 korbátsra publicé*[620] *bűntettette ílly conditioval*[621] *: Hogy ha ennek utánna leg kisebb Paráznaságb[a] találtat[na]k /: Nem használván sem Urok[nak a] Grátiájok, se pedig feje Váltságok :/ minden Grátia nelkül fejek vettettetik[…]"*[622]

Szeremlei Császár Sámuel többek között ezt írta:

„Az egymást hűtlenül elhagyó házastársakat szintén megcsapták, s olykor más községből láncon is visszahozták, megtömlöcözték, s írásilag kötelezték, hogy többé el nem szöknek."[623]

---

[616] Közösködött = közösült; rendszeres nemi életet élt, mintha felesége lett volna.
[617] CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. A 2: 1744. Júly. 11. 62.
[618] CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. A. 2: 1744. 7ma August. 64.
[619] Grátiázta = megkövette; bocsánatkérés, fogadalomtétel.
[620] Publicé = nyilvánosan.
[621] Conditioval = föltétellel, megegyezéssel, ajánlattal.
[622] CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. A. 1: 1735. 7. Xbr.
[623] Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 453.

A ránk maradt egyik, 1736. évi „Reversalis levél” részleteiből a szigorú általános, országos törvénykezés is egyértelműen kitűnik:

„Mi előttűnk[…] Tímár András [és] egynehány holnapokig tőlle kűlőn lakott Feleségével Mólnár Katával, illyen[…] Reversalist adtak magukrúl, mellyet az Attya is a’ Menyecskének, Tugári Malombéli Molnár György megerőssített.

1mo Az[…] Aszszony részérül

1mo Hogy mindenféle részegítő itallal való éléstűl magát meg ójja.

2do Férje vagy más ember leg kisebb jószágának el lopásáb[an] sem léledzik.

3tio Ferje házánál dolgához lát edgyűtt másátt való járásával haszontalan űdőt nem tőlt, kivált az rosz társaságtúl magát meg óltalmazza, még édes Attya házához is Férje híre nélkül nem mégyen.

4to Magzatit Isten félelemb[en] úgyigyekezni nevelni, hogy egyszersmind maga is azok[na]k a’ jó erkőlcsőkb[en] sz[erzett] életnek kővetéséb[en] erőlködik például elő menni, egy szóval senkit [sem] kíván meg botránkoztatni.

2do Férje részérűl.

1mo Meg engedvén Férje eddig való ve[t]ségeit csapongá[sa]it ezek azokról meg nem emlékezik szemére nem hánnya veti.

2do mint illik hív egymás szerető házas Társakhoz ád engedelmet és szabadságot Feleségének az ő javaival illendőhejen való élésre és azokbúl való dispozitióra,[624] ***edgyet mássát**** *előtte nem rejtegeti, nem* ***duggattya****, kivált ételére valót.*

3tó Ha [vala]mib[en] tapasztallya Feleségének rendetlen maga viseléseit nem nézi el csak veszteg halgatással, hanem meg inti feddi, és Reversálissáb[an] való maga le kőtelezésére emlékezteti.

4. Ha ezen Reversalissának valamely Punctuma[625] *ellen tapasztallya véteni, két három bizonyságot*[626] *maga mellé vévén, a’ Város Házánál bíró Ura[i]m[é]k[nak] bé jelenti.*

3tó Édes Attya részérűl : Hogy

1mo Leányát magához gyakran járni nem engedi.

2do ottan Feleségével edgyűtt Leányát meg látogattya, és mind azt mind veit oktattya tanitja, őket magok viseletlenségekrül meg feddi. Mely Reversálish ha a’ férfiú résziről lészen fel bomlása tartozik adni az Eclesiának[…] f[orint] Rh[énes]. 24, ha Felesége részérűl, lészen bűntetése ***kalitka****, azután csapás, azután Férjétűl való kűlőn szakasztás; ha Attya részérűl f[orint] Rh[éne]s. 12 tartozík adni az Eclesiának.”*[627]

A visszaeső parázna bűnös büntetése egyre súlyosabb volt, és a bírákat mind nehezebb helyzetbe hozta, hogy a szigorú büntetést, a halált elkerülje. A bírák nem véres kezű, szadista hóhérok voltak, igyekeztek a vádat enyhíteni, a büntetést mérsékelni. Így is sok paraszton nehéz lehetett segíteni, különösen, ha már a hitvese és családja sem vállalt érte felelősséget.

---

[624] Dispozitiora = beosztásra; elrendezésre.

[625] Punctuma = pontja.

[626] Bizonyságot = hivatalos bizonyító tanút.

[627] CsML: SzF. IV. A. 53. a. 2. 1736. febr. 8. 358-359. (Az egyház szempontjából – ami az anyagiakat illeti! – nem is volt annyira nagy gond, ha netán valamelyik fél visszaesett előbbi vétkébe, hiszen büntetést fizetve, a felekezetét gyarapította.)

1743-ban *„Dienes Kertész Mihály Fél egy házi László Uramnál, Béreskedvén, Dajkájának Udvarában Nagy hassat csinált”*, és ezért börtönbe vetették, majd „javító-nevelő munkára” küldték. A gazdája elpanaszolta:

*„Szolgálomat is **föl csinálván**, midön Szolgálóm ki vallotta vólna véle való közeskedését nűvén már annakis az hassa, azonnal el szökött másodizben[…]”* Ezután Vásárhelyen molnárkodott, majd *„[…] ide jőtt vala Feleségéhez és Ujjobban véle Békélni kivánt vólna, de Felesége nem remélvén meg Térését[…] vissza ment oda[…] Hogy pedigh immár ottan ismét 3madszori paráznaságban, hazasság Törésben esett, ezzel nagyon neheziti ă rosz Ember [a] dolgát[…]”*[628]

A kétszeri megbocsátás után visszaeső bűnös útja a vérpadra vezetett. Egy halálos ítélet 1760-ból:

*„Minthogy Peszekÿ [Judith], Szentesi Molnár János hite szegett Felesége, mint maga szép szerivel valo s mint az T[ekinte]tes Törvény Széke előtt ujra is meg vallott bizonyság tételéből és szava vallásából bizonyos az : hogy ő félre tévén az Isteni, és Törvényes parancsolatokat, férjéhez való hites kőtelességit, először ugyan czigánnyal **testi képpen szővetkőzőtt** -s- vétkezett, mellyért éltetének meg engedésével maga bűntetését akoron el vette, és azért az Csongrádi Uraság Székének Itiletből meg adozott, másodszor pedig feslett életét /: azon vétekben Horváth István nevű Katonával[…] háromszor esvén :/ semmiképpen meg nem jobbította sőtt meg rőgzőtt rosszaságabúl és gonosz szokásából Kí vetkőzni reménység se lehet, Hazánk Törvénye pedig az íllyetény másodszor, annyival inkább tőbbszöris el kővetett házasság tőrő, -s- hite szegett Személlyeknek halálos bűntetést, az az ă **Testi halált**[629] szabott, és rendeli; annak okáért, hogy rosz életének, és ezen le irt parazna cselekedetinek, érdemes, és Tőrvényes bűntetésit el vegye, **Mester**[630] által feje el vesztésére, másoknakis rettentő Példájára itéltetik.”*[631]

Még a 18. században is föllelhető volt az a büntetési mód, hogy a visszaeső parázna bűnöst, akiért a családban felelősséget nem vállaltak, nyilvánosan megszégyenítették, és a városból örökre kitiltották. A főutcán, a nyakában kolomppal, vagy vállára pacalt vetve, a templomtól a város határáig egy rongyokba öltözött cigány korbáccsal űzte, hajtotta és verte a szerencsétlent, a gúnyolódó, köpködő és hajigáló tömegtől kísérve. A „látványosságra” összegyűlt csőcselék nagyon kegyetlen tudott lenni saját sorstársaival szemben. A 19. század elejére enyhültek a súlyos ítéletek.

Érdemes megvizsgálni a legfontosabb okokat, amelyek a nemi erkölcs ellen elkövetett bűnöknek ilyen szigorú büntetését szükségessé tették. A hódoltság végén a részben elvadult, részben a különböző szokásokkal és erkölcsi normákkal visszatérő emberekből kellett újra törvénytisztelő, társadalomban, kulturált emberközösségben élő, „szalonképes”, Európában megtelepülni és fönn maradni tudó, mezővárosi lakosságot kovácsolni. Ehhez pedig az egyik legfontosabb föladat volt a közrend és az erkölcsi értékek megszilárdítása. Nem véletlen, hogy a lólopást is halállal büntették – akasztás járt érte –, hiszen a

[628] CsML. SzF. IV. A. 53. a. 2. 1743. 20. Febr. 251-254.
[629] Testi halál = utalás arra, hogy csak a földi életét vehetik el, de „lelke Isten ítélőszéke elé kerül.”
[630] Mester = hivatásos, tanult hóhér.
[631] CsLM. SzF. IV. A. 21. b. 115. (Sedria) Prot. Fisc. 1760. 29[a] Nov. 49-50.

szegénységükben elesett emberek meglopása, a földművelő, kenyérkereső igás állat eltulajdonítása a társadalomalkotást veszélyeztette.

A feudális kori levéltári anyag egyértelműen bizonyítja, hogy a társadalomellenes bűnöket halmozottan követték el. Ennek egyik oka a vitathatatlan hajlam volt. A megtévedt, egy alkalommal hibázó emberek viszonylag kisebb számban voltak, mint akik részben visszaesők, részben többféle bűncselekményt halmazatban hajtottak végre.

A másik ok a társadalom kényszerítő hatása. Aki egyszer megtévedt, szinte belekényszerült a bűnök sorozatos elkövetésébe. Ez a társadalom nem, vagy alig ismerte a megbocsátást. Az egyszer elkövetett bűnért nem volt elég a meglakolás, hanem az örök bélyeget hagyott. Az ilyen szerencsétlen saját létfönntartása végett további bűnök elkövetésére kényszerült.

A társadalom nagy ellentmondása következtében a városból kiebrudalt nem kapott „Személlyes levelet", azaz utazási engedélyt. Enélkül a legelső hivatalos személy föladhatta, és börtönbe vitethette. Ha az üldözött elbujkált is, a munkaadó kérte tőle az okmányait, és ezeket vagy elvették tőle, vagy beleírták a vétkét, tehát megbélyegezték, és az ilyen embert tilos volt fölfogadni.

Gyakori, hogy Vásárhely valamely „kurválkodó" leánya, asszonya bűnhődése fejében Kecskeméten, Budán „vonja a »kurvák talyigáját«". Ez volt az egyik legnagyobb szégyen, a hajlenyírással együtt! Valaki látta őt így „mögszégyönülni". Hazajött, és följelentette. A bűnéért vezekelt személyt elfogták, és Vásárhelyen is megbüntették; miért olyan feslett életű, hogy „vonta a kurvák talyigáját"? Gyalázatos ördögi kör volt ez.

Arról, akit paráznaság vétkében bűnösnek találtak, a pöriratok nagy részében a vallatáskor, illetve a tanúkihallgatáskor kiderült, hogy még lopott, sikkasztott, hamisított, rablásban vett részt, szökött katonát, bűnözőt *lappangtatott*, magzatelhajtást végzett, kisdedek elpusztításában segédkezett, vagy egyéb súlyos, *főbenjáró* bűnök száradnak a lelkén. Törvényszerű, hogy aki a nemi erkölcsökben gátlástalan és szertelen, más vétkekben is hasonló. Ne feledjük, hogy ezek szubkulturális társadalmi réteget képeznek a gazdatársadalmon belül is, de azt megítélni, hogy ez a bűnöző réteg mennyire kiterjedt, adott történelmi korban hány vétkes személy tartozott bele, nem lehet.

A feudális kor 1699–1848 közé eső másfél évszázada szinte „törvényesítette" az álszemérmet és a szemforgatást. Más súlya volt ugyanannak a parázna bűnnek, ha nappal, más, ha éjszaka követték el. A sötétben a vétek nem, vagy nem úgy látszik. Ha a gazdát és a cselédlányt nappal a szálláson látta valaki „csókolódni, tapogatni" vagy „egymás hasán kapták" őket, súlyosabb volt a cselekmény, mint ha ugyanezeket éjjel követték el. A kialakult kettős erkölcsi magatartás azután évszázadokon keresztül jellemző maradt.

Nem lehetünk „büszkék" a mai szexuális ismereteinkre és szabadosságunkra. Nem lehetetlen, hogy a tárgyalt másfél évszázad alatt elődeink többféle dolgot ismertek, és szabadosabban művelték, mint korunkban. A nemi életet sokan gátlástalanabbul és fölszabadultabb életörömmel űzték, mint mi, noha sokkal több akadályt és tilalmat kellett nekik átlépni, mint napjaink emberének. Aki zuhatagon sodródik, örvénylik lefelé, minél sebes a víz árja, annál hevesebben kapálódzik.

Az ún. „quarteljos", vagyis a lakossághoz beszállásolt német, illetve az osztrák birodalombeli különböző nemzetiségű és nyelvű zsoldos katonákkal, a környékbeli rideg legényekkel, pásztorokkal, betyárokkal, csavargókkal, szomszédokkal, cselédséggel űzött

közönséges paráználkodások mindennaposak voltak. Akadtak mind a két nemből, akik bigámiában éltek. A parázna cselekmények fő színhelye a szállás volt. Amíg a gazda a tanyán szinte háremet tartott, és szolgálóival rendszeres nemi életet élt, a felesége, lánya a városi házban esetleg a beszállásolt katonákkal vagy a béressel szórakozott. Miután a vásárhelyi tanyavilágban a gazda–cselédkapcsolat szorosabb, mint a majorsági gazdálkodási rendben, nagy tömegben, egymás között élő cselédek és gazdáik viszonya, nálunk nehezebb különválasztani a kétféle réteg szexuális erkölcsi magatartását.

Mindennaposak voltak a nemi eltévelyedések. Egy részüket a kényszerhelyzet, a szigorú tiltások, a természetes nemi élettől való elzárkózás társadalmi kötöttségei idézték elő. Ezek közül az erőszak, különösen az éretlen gyermekeken elkövetett rontás nem is tartozott a különcségek közé. Előfordultak vérfertőző kapcsolatok is: apa lányával, fivér húgával tartott viszonyt.

Ismeretes volt a csoportos szeretkezés több változata: pöriratok szerint egy nő hat katonával, két férfi egy nővel, párcsere stb. A perverziók közül a „sodomai vétkek", vagyis a kor fölfogása szerint természetellenesen elkövetett orális[632] és anális[633] kielégülések formái, az autoerotika,[634] a bi- és homoszexuális tevékenység, végül pedig a háziállatokkal való közösülés. A borjútól a komondor kutyáig mindenféle állattal fajtalankodtak. A korszak iratanyagának egyik ismerője: Oltvai Ferenc egykori levéltárigazgató az egyik szakmai beszélgetésünk során így jellemezte ezt a szabadosságot: *„– Mindent és mindenkit megrontottak, aki megállta, vagy akit, amit utolértek."*

Kellően még föl nem tárt, szoros kapcsolat mutatkozik a törvénysértő nemi cselekedetek és a boszorkányság között. A történészek és a folkloristák fölfigyeltek arra, hogy nehéz időben – háborúk, éhínségek, járványok stb. idején – bűnbakot keresve, megszaporodtak a boszorkánypörök. Amikor Mária Terézia végleg betiltotta a boszorkányüldözést, akiken bosszút lehetett állni, maradtak a nemi bűnöket elkövetők, közülük is a védtelenebb nők, mint kurvák.

Mi volt az alapja a boszorkányság és a paráznaság kapcsolatának? Egy vásárhelyi boszorkánypör néhány részletéből sejthető:

„Vanni valami Szövetseghed az Ördögel: és Pecsited tőle?
Vagyon, és az elött két esztendővel let ismeretseghiben."

A boszorkány vallatásában az első kérdések az ördöggel való kapcsolatának kiderítésére irányultak. A főbíró vagy az ügyész a választól függetlenül általában elrendelte a *boszorkánytortúrát*, vagyis a kínvallatást. Ez történt esetünkben is. A megkínzatás után a boszorkány így felelt:

„[…]1o az Ludas Halomnál[635] *az Eördögnek adtam Testemet és Lelkemet.*
2do az Ur Istent meg tagadtam.
3tio. Az Ördög hatalmat adot néki hogy roncson.

[632] Orális = szájon át.
[633] Anális = végbélnyíláson át.
[634] Autoerotika = nemi öngerjesztés; *maszturbáció*.
[635] Ludas-halom = a Vásárhely–Szentes közötti műúton, a Mindszentre átvezető út sarkán ma is álló, jókora domb, amelyre a 19. században a katolikus egyház feszületet emeltetett, és amely ezt követően évtizedeken keresztül búcsúhely volt.

4o. Levelet adot magarul az Eördögnek, mellyet az Eördög maga írt.”[636]

Az összefüggés még pontosabban kiderül Kántor Kata pöréből:

„Hol tanultad a boszorkányságot.

Maliban, Borsod Vármegyében Vice Ispány Uram Korcsmáján 3 Esztendeig vólt, és egy Nemet vólt ot a ki az Eördögök közé vitte, az erdőben egy Dombra, és ottan Gyurka nevű ***eördöggel el hált*** *s vendégségek is vólt, az Asztal egy nagy kerekded fából volt, mellyen az asztali Eszköz ezüst s aranybúl való vólt, eleget ettek, ittak, de nem laktak jól, csak ugy teczet, mintha csak árnyék képek vólt vólna, az vendégség úgy teczet, hogy sokáig tartott, de csak hamar el múlt.”*

A *boszorkányszombat* szeánszán, révületben töltött vendégségben az ördöggel „el kellett hálni”, vagyis közösülni, hogy a rontó lélek a boszorkány testét is, tehát egész lényét birtokába vegye. Ez olyan fontos „aktus” volt, hogy róla az ördögnek is bizonyságot kellett adnia:

„Tetté Pecsétet reád?” – kérdezte a vallató.

„Tett a jobb kezén egy kis szeder forma bélyeget.”[637]

Innen van tehát, hogy a paráznaság az ördöggel való szövetséget is jelentette; a test eladását, és a büntetése a boszorkányságéhoz hasonlóan szigorú volt. Azt, hogy a boszorkányság és a kurvaság milyen szoros összefüggésben volt, K. Kardos Antal gimnáziumi praeceptor[638] 1823-ban végzett vásárhelyi gyűjtéséből előkerült népdal is bizonyítja:

„118. NÓTA.

6. Amoda megy egy kis Jány
Veres kendő a’ nyakán
Utánna egy Kapitány
Daru szőrű paripán

7. Uttzu bizony uttzu már
A’ kis Jány is kurva már
Az any[j]a meg boszorkány
Mind a’ kettő meg ront már.”[639]

Szeremlei Császár Sámuel, mint a város egyik református egyházkerületének nagy tekintélyű, akadémikus papja, igyekezett népét menteni, amikor azt írta, hogy

---

[636] CsLM. SzF. IV. A. 53. a. 1. 1730. febr. 24. „Vecseri Istvánné, Vulgo Masasni Nagy Erzsébet” pöre.

[637] CsML. SzF. IV. A. 53. a. 1. 1732. nov. 12. „Tóth Mihályné Kántor Katalin” pöre. (Mind Masasnét [Mázsásnét], mind Kántor Katát lefejezésük után máglyán égették el. Az utóbbi volt valószínű az utolsó boszorkányégetés Vásárhelyen. A pöröket Schram Ferenc közölte.)

[638] Praeceptor = tanítani kezdő, végzős teológus hallgató.

[639] K. Kardos Antal 1822–1823-ban volt a gimnáziumban. Dalgyűjteményét Imre Mihály professzor találta meg Debrecenben, a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, „Mscr. R. 2730” sz. alatt. A 118. nóta a 133-135. lapokon található. (Mscr = manuscriptum = saját kezű írás, kézzel írt szöveg.)

*„Tiszta volt általában a házas és a házasságon kívüli **nemi élet** is, s e részben nemcsak a tisztviselők, hanem az egész lakosság szakadatlanul a legszigorúbban vigyázott; a családok és rokonok nem tűrték a félrelépést, még kevésbé a kicsapongást, s a vétkesnek lakolnia kellett.”*[640]

Mint láttuk, a kettős magatartás tükrében ez féligazság, és elsősorban Szeremlei korára jellemző. Való, hogy a paráznaságot a szó szoros értelmében tűzzel-vassal büntették. Az is, hogy a lakosság szigorúan őrködött, bár ez sajnos kétes erkölcsi értékű bűnüldözés volt, hiszen a följelentgetéssel, a gyanúval való beárnyékolással elsősorban nem a bűnt akarták kiirtani, hanem egymásnak ártani. Az sincs kizárva, hogy a följelentő paráznább életet élt, mint a házasságtörő, csak a gyanú elterelődött róla, illetve vétkét teljes titokban meg tudta őrizni.

Legjobb magyar íróink egy része is kedvezőbb képet festettek a vásárhelyi és a délalföldi parasztság nemi erkölcseiről, mint a valóság volt. Részben ugyanis a megfelelő mélységben nem kutattak e tárgyban és nem végeztek tényföltárást, részben pedig saját népük erkölcsi karakterének kellemesebb vonásokat akartak kölcsönözni, mint ahogy azt a társadalomnéprajz szépítgetés nélkül megrajzolta.

A „tiszta erkölcs” fogódzója, ideológiai alapja nálunk ebben a korban elsősorban a református, más vidékeken a katolikus egyház volt. Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc, majd az önkényuralom alatt bekövetkezett súlyos megtorlás, a „nemzeti gyász” magasra emelte és tudatossá formálta a vásárhelyi parasztság erkölcseit. Addig azonban, majd az első világháború után magatartásukat a szexuális erkölcsben ismét kettősség jellemezte. Természetes, hogy a gazdák között nagyon sok család valóban példás, tiszta életet élt, ezért mindig egyénekre kell bontani a vizsgálatot, mielőtt bárkire is sommás ítéletet mondunk!

A hódoltság után visszatelepülő nagycsaládi kötelékben az erkölcsi szabadosság mellett már csírájában ott találjuk a rend iránti fogékonyságot, a vallásosságot és erkölcsösséget. A vagyon megtartásának és gyarapításának egyik alapja volt a bizalom, az embertársak megbecsülésének kivívása, a tekintélytartás. Ezt pedig csak folt nélküli, tiszta élettel lehetett elérni. A vagyon tehát ebben is elsőrendű szerephez jutott. Meghatározó maradt később is, még ha becsúszott is a vétek, hiszen a tekintély, a birtok alapul szolgált a támadás kivédésére.

Ennek tudható be, hogy a legtöbb vásárhelyi gazdanagycsaládban már a 18. században kialakult a szigorú erkölcsi norma, amely 1849 után, mint írtuk, puritán magatartássá változott. Lassan a helyébe lépett az élettől elidegenedő, befelé forduló, a természetes vágyakat fékező, szégyenlő, eltitkoló, sőt bűnnek bélyegző, bűntudatot ébresztő és fönntartó magatartásforma, amely itt megrekedt, tehát változást sürgetett.

E gyökeres változás 1914 őszétől be is következett, de ismét fonákul sikerült. A nemzet- és világformáló háború mesterségesen rombolta le a nehezen fölépített, majd megmerevedett erkölcsi normákat, és szabadosságával nem tudott helyettük jobbat adni.

[640] Szeremlei Cs. S. 1911. 4: 432.

„ÍGY SZERETKEZTÜNK”

A 20. sz. első felében kutatóink zömmel csak a nászi ágyig jutottak el, mert talán álszeméremből nem néztek a szúnyogháló és a dunna alá. Pedig az élet kettős értelemben is a hitvesi ágyban dőlt el: először, hogy lesz-e utód, vagy meddő marad a házasság? Másodszor, hogy az összekerült fiatalok egy életre összeillenek-e, elviselik-e egymást? Mert az első ölelésben már benne van a lehetőség és a döntés, hogy a házasság mivé lesz? Az első benyomásokon lényegesen csak az életkor delén túl bekövetkező személyiségváltozás módosít. Az „összerázódás” pedig mindig kölcsönös engedményeken alapul.

Az itt következő vallomásokkal elégedetlenek vagyunk! De miattuk nem a vallomástevő gazda és felesége, inkább a kérdező néprajzkutató, illetve a társadalom hibáztatható. A család életében ugyanis évszázadok óta nincs teljes kiegyensúlyozottság. Ez a vallomásokból nem mindig derül ki. A nemi erkölcsökben a feudális és az idealisztikus polgári fölfogás teljesen megbukott; ámde a szocialista társadalom, majd a liberális nyugati mintájú gátlástalanság sem hozott előrelépést, hiszen több vonatkozásban erkölcsföllazító szerepét tapasztaltuk. A házastársak egyikének alárendeltsége, megszégyenítő kiszolgáltatottsága, birtoklása máig tartó folyamat. Ez már a férfiakat is érinti.

Az alábbi vallomásokhoz több gazda adott anyagot. Volt, akitől csak néhány mondatot, másoktól több lapnyi visszaemlékezést kaptunk, vérmérsékletük és egyéni tapasztalataik szerint. Ezek az idős parasztemberek ránk bízták legbelsőbb titkaikat. Azzal, hogy befogadtak, vállalnunk kellett a törvényüket is: a hallgatást. A családi titok így mindig titok maradt, a személy legbelsőbb magánügye védve lett! Vallomástevőinknél ezért kivételesen mellőztük a névmegjelölést. Eljárásunkért a kutatók megértését kérjük!

A vallomások jelentő része saját tapasztalatot, a valóságban átélt történést beszélt el. Másik része már részben folklorizálódott, tragikus-komikus anekdotákat tartalmaz. Ezek valamikor valós alappal rendelkeztek. Néhány alkalommal levéltári dokumentumra támaszkodtunk. Végül az emlékanyag kisebb része szűkebb-tágabb körben ismert, vaskos vándoranekdotákat, trufákat is fölölelt. Ezek valós helyi származása viszont aligha valószínűsíthető.

Nemi fölvilágosítás, házaséletre „nevelés”

„Szüleink sohasë beszéltek a nemi életrül. Arrul nem is szólva, hogy a gyerök és szülő közt nem volt olyan baráti kapcsolat, hogy ilyesmirül kérdözni mertünk volna. Különben ők is, mi is szégyölltünk volna ilyesmirül beszélni.

A parasztfiatal általában a jószágoktul tanult. Láttuk a kakast, kutyát, disznót, hogy mit csinál. Úgy gondoltuk, hogy ha majd odakerül a sor, nekünk is így köll cseleködnünk.

A legtöbb fiatal pár úgy került össze, hogy ëgyik fél së volt fölvilágosult. Nem tudták, hogy mit köll csinálni, oszt csak gyötrődtek a sikertelenségön.

Az mán félsiker volt, ha valamelyiknek akadt olyan komája vagy barátnője, aki saját tapasztalattal röndölközött, vagy valakitül nehány dolgot hallott. Az ilyen aztán elmondta a barátjának vagy a barátnőjinek.

Nem mondható gyakorinak, hogy a parasztfiatalok a házasság előtt nemi életöt kezdtek volna, bár vérmérséklet mög alkalom szerint ez is mögesött. De inkább csak a gazdalegényöknél. Az ilyen férfi serdülőkorban mán a szolgálólányon is próbálkozott.

Akadt köztük olyan nagyvérű, akit a tanya férfinépe használt, oszt mögengedte a gyerök-nek, sőt maga vitte a bűnbe. Szóval mögtanította.

Az öreg bérösök mög ëgyenösen beavatták a gyerököt. Év végin, amikor kitelt az idejük, és mögkapták a gazdátul a pénzt, bemöntek a városba. Nyakon csípték a kanász-gyerököt, oszt mgukkal vitték a kuplerájba. Ott rábízták valami rafinált kurvára. A gyerök-nek botladozott a lába, amikor a lány után mönt a lépcsőn fölfelé. A bérösök mög lënt röhögték."

„A mi családunk a gyerökökkel nem beszélt nemi dolgokrul – mondta az egyik gazdaasszony. – Mi lányok a barátnőinktül, a legényök mög a barátaiktul hallottak ëgyet-mást. Az első tapasztalatokat tizenhat éves koromban szöröztem. A nagynéném beszélt velem az első bálozás előtt. Kioktatott, hogy a legényöktül óvakodjak, në engedgyek nekik, akármit is ígérnek, mert abbul csak baj lösz, ha engedök. De azt, hogy miféle »baj« vár rám, nem tudtam mög, csak féltem."

Néhány hét múlva a véletlen adott magyarázatot neki:

„A szomszéd fiatalasszony szült, és áthíttak vizet melegíteni, majd a bábáért küldtek. A szülés a szobában mönt végbe, én mög a konyhában raktam a tüzet, így sömmit së láttam, de szörnyű jajgatást hallottam és féltem."

A lány visszagondolt a nagynénje intelmére, és úgy állt össze benne a kép, hogy a legényektől azért kell tartani, mert a kapcsolat vége testi gyötrelem lesz. Ez a szülő asszony is férfival él együtt, aki ráadásul az ura, mégis milyen szenvedést okozott neki. Nem csoda, ha ez a fiatal korban kiépített, értelmetlen félelem életre szóló tartózkodáshoz, gátláshoz, tiltakozáshoz, nemegyszer frigiditáshoz és csak lassú oldódáshoz vezetett. Szülészek, szülésznők tapasztalata, hogy a vajúdó asszonyok egy része ma is, amikor a fájdalma erősödik, a férjét szidja, őt teszi felelőssé a szenvedésért.

Az előbbi gazdaasszony férje így zárta a témát:

„Az udvarlás során mán több dógot is hallottunk. A fiatalok së az udvarlás-, së a jegyöskorban nem éltek nemi életöt. Az së igaz, hogy a legényöknek volt tapasztalata. Legföljebb a szájuk járt, hogy tekintélyük lögyön a cimborák előtt. A katonaságnál së tanultunk ögyebet, csak a nemi jellegű ocsmány beszédöt. Az igazság az, hogy a legtöbb legény is szűzen mönt a házasságba, akar a lányok. Én is így voltam. A lányokat kísérő nélkül »kiszólták« a bálbul, vagyis kivezették. Az olyan lányt, aki ëgyedül gyütt az ilyen helyre, a röndös gazdalegény föl së kérte táncolni.

Vásárhelyön több kupleráj is volt. Az Éva utca 1. szám alatt. A Fácán utcában. A Ferenc utca sarkán mög az Arany Páva állt. Ez volt a legfényösebb. Ebben 15-20 lány is élt. Itt volt ëgy közös mulatóteröm, és innen a lányok hítták ki a legényöket szobára. »Hölgyválasz« volt. Az igazság az, hogy én is jártam itt, de nem volt merszöm elmönni velük, mert féltem a nemi betegségöktül, különösen a vérbajtul. Mög az olyan típusú nőket ki nem álltam, akik ajánlkoztak. Még a bálban is kerültem a »tapadós lányokat«."

A házasság előtti nemi kapcsolat

„A házasság előtt a későbbi házastársak között csak ritkán alakult ki nemi kapcsolat. Erre nem is lött volna mögfelelő hely mög idő. Különösen a röndszörös találkozásra nem. Mit mondtunk volna, hogy hova mögyünk?

Azért persze az ilyesmire is volt példa. Így történt ez Kérdő Szűcs Pál gazdalegénnyel is. A legtöbb kapcsolatbul házasság lött. Különösen a tehörbe esött lányt nem löhetött otthagyni. Az olyan legényt, aki cserbehagyta a szeretőjit, a saját családja is mögvetötte.

Kérdő Szűcs Pál jó énekös volt. Az ótemplomi éneköket mind tudta kivülrül. Amikor feleségül vötte a szomszéd Bánfi Annát (születött 1814-ben, möghalt 1884-ben), ezt a rigmust költötte:

»Könyere-ér partján
Kinyílik a muskátli,
Csak szép asszony
Bánfi Panni.
Rózsaszínű pántlika,
Enyim voltál
Bánfi Panna.«"

„Volt olyan gazdalegény, aki a házasság előtt elkapta a lányt. Csak azért, hogy fölcsinálja. Nem is ëgy volt ilyen. Azt tartották, hogy »nem vösznek el meddő tehenet«. Még akkor së volt mög az esküvő, amikor mán domborodott a hasa. Mögvárta, még mögszül. Látni akarta, hogy formás-ë, hasonlít-ë rá, ép-ë keze, lába? Mög hogy fiú-ë? Mert ha lány lött, elnézték neki, ha mégsë vötte el az asszonyt. A gazdánál a munkaerő és a vagyonutód köllött. Mög azt is tartották, hogy »tisztösségös lánynak fiú lösz az első gyeröke«. Aki lányt szült, gyanússá válhatott, hogy ez mán nem az első terhössége. Akkor mög ki piszkálta előbb?"

A parasztfiatalok, bár kívánták egymást, a házasság előtt nem mertek „törvénytelen" nemi kapcsolatot létesíteni. Féltek a következményektől. Sok volt a tilalom, nagy a gátlás. Az egyik gazda így emlékezett:

„Legénykoromba, hajnaltájt hazafelé möntem ëgy tanyai bálbul. Még alig szürkült, sönki së járt a határban. Haza kísértem a dűlőúton ëgy szomszédlányt. Amikor a szalmakazalhon értünk, a mögvágott oldalánál elvetötte magát a szalmában, oszt hívott az a ***nagyvérű*** *lány. De nem möntem. Féltem az esetlegös következményöktül."*

Egy másik férfi elmondta:

„Házasságom előtt csak ëgy nővel volt kapcsolatom. Ez állandó és hosszabb ideig tartó viszony volt. Röndszörösen találkoztunk, de csak ritkán. Néha hónapokig së láttuk ëgymást."

Általános fölfogás szerint, a házasélet előtti nemi kapcsolatot nem fogadták el valódi szeretőtartásnak. Ez ugyanis csak a megházasodott emberek tilalmas szórakozása volt. Szeretőt azok tartottak, akik ráuntak a „pállott hitvesi ágyra", és változatosságot kerestek.

Ha két fiatal pusztán kíváncsiságból, egymás iránti túlfűtött szerelemből vagy hozzá nem értésből kezdett „bűnös viszonyt", ezt a legény részéről *latorkodásnak*, a lány részéről *kurválkodásnak* nevezték. A legénynek inkább elnézték, esetleg még tetszett is a *kakaskodása*, a lányt már határozottan elítélték érte. Attól féltek, hogy az ilyen nő a házasságban is megcsalja férjét és széthull a család, vagy idegen vér kerül közéjük, illetve a szégyen miatt kiközösítik őket a közösségükből. Ugyancsak kurvának nevezték a házasságtörő asszonyt; a szeretőtartást szintén kurválkodásnak mondták.

Ismerkedés, kapcsolatteremtés

*„Az én legénykoromba nem úgy kezdtük, hogy **möggyaktuk** a lányt. Sokszor még az ösmerködés is gond volt. Egész nap, egész hétön dolgoztunk. Kinek volt kedve azután **koslatni**?*

Az udvarlást is igyeköztünk minél hamarabb elintézni. Ha a szülők választottak össze bennünket, úgy is mindëgy volt, hogy meddig járunk jegyben. Még a lakodalom időpontját is a két családfő tűzte ki. Ők së sokat halogattak. Ha mög szerelmi házasság volt, vagyis mink választottuk ki ëgymást, azért siettettük az ëgybekelést, hogy ëgymáséi löhessünk. A tanyavilágban gyorsan mönt az egész. Nem volt idő sokat abajogni."

„Zárkózottan éltünk. Sokszor előfordult, hogy a jegyösök is csak ritkán találkoztak menyegző előtt."

*„A lányt a bálban, mások lakodalmában, névnapokon kiszömöltük, vagy **összehoztak** bennünket. Akkor osztán mögtáncoltattuk. Ha a szülők választottak **nekünk valót**, az összeösmerködéskor ëgymás mellé ültettek bennünket. Azt várták tülünk, hogy beszélgetünk és összekomásodunk, de bizony még ëgymásra së mertünk nézni. Nyakig vörösek voltunk, úgy szégyönköztünk."*

„A házasságot a szüleink kötötték, mert űk választottak párt nekünk. Amikor én is ríni kezdtem a legényöm láttán, azt mondta a jó anyám, hogy »– Majd összeszoktok.« El is váltunk 11 évi keserves gyötrődés után. Még a vagyontalan földtúró is beleszólt a gyerökei házasságába, mert gazdagabbat akart nekik, mint űk voltak."

„A házasság előtt a fiatalok csak ölelköztek, legföljebb puszilóztak. A lánynak az arcát, száját csókolgattuk. A nyelvit vagy a nyakát az Istennek së bántottuk. Ilyesmit még a feleségömmel së töttem."

Leánykérés

„Csupa formaság és ceremónia volt az egész. Mire az embör eljutott odáig, hogy a jövendőbelije elfogadta, mán a család régön mögëgyezött. Azért persze akadt olyan rátarti lány, aki nem fogatta el a választást. Ritka volt a kikosarazás. Főleg akkor történt ilyesmi, ha az ëgymásnak szánt két fiatal közül az ëgyiknek elviselhetetlenül utálatos vagy ronda volt a másik.

Amikor az öreglegény szerelmi vallomást tött ëgy fiatal lánynak, az ezzel a rigmussal kosarazta ki:

»Nem vetem meg kendet, de nem is szeretem.
Másnak a kincse mán az én dobogó szívem.
Hűséget esküdött kend mán sok leánynak,
Menjen kend a pokolba, sóhajtó sátánnak.«"

Kézfogó, eljegyzés

„Csak az első világháború után vált családi ünneplëssé. Azelőtt nem cifrálkodtunk vele."

Szeremlei Császár Sámuel is említi a „csókolódzónak" nevezett kézfogót, amelyről az egyik gazda így beszélt:

„Régön a »csókolódzó« volt az eljegyzés. Ekkor mán »törvényösen« mögengedték a fiataloknak a csókolódzást. Az úgy volt, hogy a legényt elvitték a szülei a lányos házhon. A szülők a házban mögbeszélték a fiatalok dolgát. Azok mög kaptak ëgy fazék lencsével kevert kölest, és kimöhettek a kamrába »válogatni«. Szóval magukra maradhattak. Rájuk volt bízva, hogyan használják ki a vizitáció óráját."

„Apám még válogatta a kását – emlékezett az egyik idős gazda. – Ez a szokás a [19-20.] századfordulóig löhetött divatba. Úgy hítták, hogy »csókolódzó« vagy kézfogó. Ilyenkor a fiatalok a konyhába vagy kamrába möhettek. Nekünk mán eljegyzésünk volt. Szűk körbe tartottuk, csak a szülők, testvérök voltak jelen. A gyűrűváltáskor a nyilvánosság előtt köllött ëgymást mögpuszilni. Hát így változik a világ.

Ettül kezdve osztán a fiatalok mán heti ëgy-két alkalommal találkozhattak, de többet nem. A legény mönt el a lányos házhon, ez így ***dukált****. Este 9 óránál tovább nem volt illő ott maradni. Emlékszöm, ëgy szobában voltunk a szülőkkel, akik hosszabb időre sohasë möntek ki, és mindön szavunkat lesték. Eljegyzés után a mönyasszony kikísérhette a völegényit ëgyedül is, de a sötétben nem maradhatott 5-10 percnél tovább, mert akkor mán gyütt az anyja. Három hétig jártunk jegyben. Akkorra lëzajlottak a kihirdetésök, a lakodalmi előkészületök, és összeházasodtunk."*

A nászéjszaka

„Aki addig még nem vött ëgy kis előlegöt a boldogságbul, az bizony várhatott vele, mert a lakodalom éjszakáján aligha került rá sor. Egész éjszaka föntköllött maradni. Éjfél után, amikor az ifiasszony átöltözött mönyecskeruhába, akkor gyütt a ***mönyasszonytánc****. A hangulat ezután emelködött. A jó lakodalomban hajnalig maradt a nép. A fiatal pár, ha csak töhette, mögszökött, de mire hazaértek, mán arra is kevés idő maradt, hogy a vőlegény a gatyamadzagot mögoldja. Mönni köllött a jószágot ellátni. Ha mög a* ***lukadalom*** *otthon volt, ráadásul még segíthettek is elpakolni, mosogatni. Ez a nap mán csak így mönt el."*

„Vásárhelyön a lakodalom utóbb mán ëgy napnál tovább nem tartott. Még a vidéki rokonság is hazamönt másnap délre. A módosabb gazdák a Katolikus Körben, a Megában, vagy a Rákóczi–Teleki utca sarkán, ahun most a HÓDIKÖT kultúrháza van[641]*, a Nagy Imre-féle vendéglőben tartották a vacsorát, de a legtöbb parasztcsaládnál otthon ünnepöltek. A mönyecske átöltöztetése után gyütt a mönyasszonytánc, de ez alatt së volt szabad az új asszonyt sönki embörfiának së fogdosni, puszilászni. A fiatalok nem mindég várták mög a hajnalt, amikor a vendégsereg eloszlott, hanem hamarabb mögszöktek, de gyakran csalódás érte űket, mert az apósék utánuk möntek, vagy a szobában a házpásztornak otthon hagyott öreg, beteg szüle gyújtott lámpát az ajtónyitásra. A fiatalok általában közös helyön ëgy szobában maradtak a családdal."*

„A fiatalok legtöbbször a lagzi utáni éjszaka kerültek össze a fekhelyön. Jóllöhet, még akkor is holt fáradtan. Télön be së fűtöttek rájuk, hogy a fázó fiatalok összebújjanak. Szóval, hogy ëgymásra kapjanak.

[641] Közben ez is megszűnt és benne egy emberi csontprotézisokat gyártó vállalkozó rendezett be üzemet.

Ahun sokan laktak ëgy szobában, ëgyik ágyon az öregök, másikon a gyerökök, a harmadikon esetleg másik fiatal pár, a legény vagy a lány testvérei háltak. Az ifjú házasoknak is itt szorítottak ágyat.

Ha kevés volt a helyiség a tanyában, az öregök nem adták át a helyüket a fiataloknak, vagy azok nem akartak a többiekkel ëgyütt élni, akkor kimöntek az istállóba, ahun eddig a legény hált, oszt ott, a ***szénatartóban* lakták el**** *a nászéjszakát.*

Akadt olyan család, ahun az öregök möntek ki valamelyik mellékhelyiségbe, és a szobát átadták a fiataloknak. Az volt a legjobb, ha a lagzit itthon tartották, a városi háznál. A lakodalom után az öregök otthon maradtak, a fiatalok mög kimöntek a tanyára. Csakhogy az ilyen ritka volt, mert mindön röndös családban több gyerök születött, és ezök is sorra mögnősülve, követék a bátyjukat. Kevés volt a kétszömélyös tanya."

A tanya „elfoglalása" így következett: a kisfiú anyjánál aludt serdülő koráig. Amikor a legény már önállóan dolgozni kezdett, előbb az istállóban feküdt a nősüléséig. Lehet, hogy még a nászéjszakát is ott töltötte. Az ifjú pár azután helyet kapott a kamrában, konyhában, majd a szülés után a szobában. A tanyát gyakran teljesen csak a gazdálkodás átvétele, a szülők elhalása, vagy a vagyonmegosztás után vehették birtokukba, de akkorra már ott voltak a testvérek, a legényfiak, akik szintén arra vártak, hogy szüleik helyét elfoglalhassák. Jobb esetben kimentek a pusztai, réti vagy kistanyába, illetve fecskeként a szülők tanyaházához ragasztottak egy újabb helyiséget. A tanyai élet *örökforgása* volt ez.

Az előjáték

„Amikor végre összekerültünk, ha mind a két fiatal tapasztalatlan volt, nehezen mönt a dolog. Nem tudtuk vagy nem mertük azt csinálni, amit addig annyira tiltottak, mög az Isten előtt is bűn volt. Ezért sötétben maradtunk. A parasztok nagy része ëgy életön körösztül csak sötétben szeretközött. Mög së ösmertük ëgymás testit. Azt mondták az öregök, hogy »– A vak nász a sötétben is lát«.[642]

A lány csak a bugyiját vetötte lë, de pöndölbe maradt. A legény fordítva vetközött. Az ingit lërakta, de a gatyája rajta volt. Így bujtunk ëgymás mellé. A teljesen mezítelen test bűnös dolog volt, mög az embörben a kiszolgáltatottság érzetit keltötte. Azt, hogy a másik szabadon röndölközhetik fölötte. Ezt pedig ëgy gazda së szerette.

A kuplerájban villanyfényben csináltuk, de ott së voltunk mezítelenre vetkőződve. Még a kurva së vetötte lë az ingit, hogy várhattuk volna ezt el a hitös feleségünktül?

Csókolódni kezdtünk. Előbb csak az arcot, szömet, nyakat. Végül ëgymás száját. A nyelves puszit nem csináltuk. Még a kurváktul së köllött. Sokan mög nem is ösmerték ezt a gusztustalanságot.

Előbb csak ölelköztünk. Szorosan átkaroltuk ëgymást. Simogatás, az volt. Hát persze ott kezdtük, ahun mezítelen maradt. A combjait tapogattuk az asszonynak, mög a hasát. Aztán mögfordítottuk magunk felé az oldalára, és fölhúztuk rajta a pöndölt a dërëkáig, de tovább nem. A gömbölyű csípejit és a fenekit is simogattuk. Jól mög is markolásztuk mán utóbb, hadd sivalkodjon.

[642] Amikor az 1980-as évek elején az alsó-szászországi Hameln nevű egykori mezővárosban jártunk, ott úgy fogalmaztak, hogy *„– Ahol van egy garázs és egy autó, csakhamar megtanulják, hogyan kell a kocsival beállni."*

A mellit, azt nem bántottuk. Legénykorunkban évődésbül odanyúltunk, volt aki virtusbul mögmarkolta, de a lány sziszögött. Ëgyszóval fájt neki. Még a kupiban a kurva is a kezünkre csapott érte, így azután az asszony mellit békin hagytuk. Különben is, rajta volt a pöndöl. Csak azon körösztül érhettük volna. A mell ögyébként is a kisgyeröké volt, mert az asszonynak az volt a ***szoptatója****."*

Az aktus

„Mögfogtuk a p…ját. Bele is nyúltunk. Mán úgy értve, hogy beledugtuk az ujjunkat a lyukába, mert olyan jó meleg volt. De ezt nem mindön asszony szerette. Volt olyannal dolgom, amelyik elhúzta magát, mert fájt neki. Ezt nem is löhetött mindgyárt mögtönni, csak amikor mán összeszoktunk."

Úgy látszik a férfi számára párválasztási szempont volt a forró hüvely:

„Az ëgyik vásárhelyi gazdalegény Biharbul hozott magának [román] mönyecskét. Az apja korholta érte, hogy miért hozott olyan messzirül, mög éppen idegön asszonyt, amikor akadt volna itt, a környékön is ölég szömrevaló lány. A legény ezt mondta az öregnek:

»– Azért hoztam Biharbul ezt a lányt, mert olyan forró a p…ja, hogy ha lëül a gyöpre, még a fű is kiég alatta.«"

A 37 éves Sípos Erzsébet így tett tanúvallomást 1765-ben egy erőszakoskodó vásárhelyi gazda pörében az úriszék előtt:

„[…]harmadéve egy Miskóltzi Aszony Zsellérje lévén Ballának, aztis próbálta, mert maga az asszony keservesen panaszolta a' Tanunak, hogy egy alkalmatossággal ki vivén ötet Balla János maga Szállására, a' kerék közzé Szoritotta és erőszakot akart rajta tenni, de semmiképpen nem hagyván magát azon Miskóltzi Aszony, azt mondotta néki Balla János: édes Sárám! csak a' Szemérem Testedet hadd meg-fogni, mert mindjárt meg-halok, úgy azután el lankadván az asszonyis, a' Szemérem testét meg hagyta fogni[…]"[643]

„A dolgot akkor löhetött mán csinálni, amikor az asszony teste röszketött. Ilyenkor mán nem ellenközött, akar mit is csináltam vele."

„Az asszony az nem nyúlkált. Nem is szerettük volna. Hunnan tanulta volna azt a kurvás szokást? Az asszony a hátán feküdt. Lëtoltam az ***inamba***** a gatyát, vagy kivöttem a sliccön a szömérömtestömet, oszt belenyomtam az üvébe. Biz' a' nem volt mindég könnyű, mert az asszony nehezen tötte szét a lábát. Eleinte nem élvezte. A szülésig biztosan nem. Csak a szoptatás alatt kezdött belegyünni. Amég szoptatott, nem esött tehörbe. Ezért volt, aki három évig is szoptatta a gyerököt. Olyan asszony is akadt, aki csak három-négy év múlva élvezte a gyakást, vagy soha."*

„Mindég az asszony volt alul, én fölül. Szóval ráfeküdtem. Házastársak közt más helyzet alig volt. Néha esetleg úgy oldalvást. Állva, ülve sohasë csináltuk. Azt a kurvával löhetött. Amikor az asszony mán mögelégölte a szülést, és több gyerököt nem akart, akkor mögengedte az urának, hogy hátulrul csinálja, ***koseresztésbe****. Ilyenkor jobban ki tudtuk vönni a* ***dolit*****, mög nem mönt olyan mélyre a leve, oszt ebbe bízott az asszony.*[644] *Ezt mi*

[643] CsML. SzF. IV. A. 53. a. 4. 1765. márc. 590-593.

[644] Közismert, hogy ebben a testhelyzetben a behatolás mélyen történhet, különösen, ha a nő kiemeli a csípőjét, és nagyobb valószínűséggel eshet teherbe.

úgy csináltuk, hogy az ágy szélire hasalt és maga alá húzta a térdit, a valagát mög föltartotta. Én mög mögötte álltam a földön, oszt fogtam a két csípejit."

„Mindég a párom volt fölül – emlékezett az egyik gazdaasszony is. – Amikor terhös löttem, ëgy darabig még azután is így csináltuk. A terhösség alatt mán nem esött olyan jól. Sok asszony nem is engedte magához az embört ilyenkor, hanem ***bornyúkötélre fogta*****. Később hátulrúl is csináltuk. Azért szerette így a párom, mert jobban belemönt a farka."*

A különböző közösülési testhelyzeteket természetesen próbálhatták és ismerhették, csupán a 19. század második felétől kopik ki az ilyen kísérletezés a házasságban a szexuális életből. Az akrobatikus pózok helyett beérték a kényelmesebb lehetőségekkel.

Egy ritka, főleg az ókori és középkori indiai művészetekből ismert testhelyzetre találtunk példát 1766-ból. A történet érdekessége, hogy két szerelmes pár találkozott, mézes bort **innya***, és a csoportos szeretkezés előtt pajzán dalt énekeltek. A tanú

„[…]látta Nyékinét deák Istvanyal lenni az Pitvarban[…] Deák István Nyékinét meg csokolta, Nyékiné pedig Deák Istvánnak az nyakában úgrott, és az egyik lábát Nyékiné Deák Istvánnak egész csipőig fel tette, 's ugy által is kapcsolta[…][645]

Szent Katalin Napján ittak mézes bort is, és majd 11 óráig tánczoltak, s danoltak[…] az ének pedig vagy is a' danolás ez volt:

»Az útfélen temessetek fiaim fiaim,
Seggit, valagát ki hadgyátok fiaim fiaim,
az Czigányok arra mennek,
az orokat belé verik fiaim fiaim.

Majd meg halok fiaim fiaim,
az út félre temessetek fiaim fiaim,
tőkőm ***Monyom***** ki hadgyátok fiaim fiaim,*
az czigány leányok arra mennek fiaim fiaim
belé verik ők magokat fiaim fiaim«"[646]

„Ëgy-ëgy közösülés néha fél óráig is eltartott. Attul függött, hogy az asszony mennyire kívánta. Volt, hogy csak odatartotta, vagy éppen elszenvedte."

„A férfi embörnek a gyakásban az volt a jó, amikor elsült a f…a. Ezért csináltuk. Azon igyeköztünk, hogy minél hamarabb élvezhessünk. Aztán az egész dolog készen volt. A rigmus így mondta:

»Lóra sarkantyú nélkül,
Asszonyra kemény f… nélkül,
Ëgyikre së érdemös fölmönni.«"

[645] Ismert, hogy a nők ekkor még nem hordtak bugyit.
[646] CsML. SzF. IV. A. 53. a. 4. 1766. aug. 878-897.

A nemi élet gyakorisága

„Két embör së volt ëgyforma. Legtöbbször az asszonytul függött a dolog. Volt olyan szeretővel dolgom, akit ëgy éjszaka háromszor is mög köllött gyakni. Virtusbul is mögcsináltam, nëhogy szégyönbe maradjak. Az ëgyik szomszédomék még napközben is többször szakítottak rá időt. Másutt mög lusta volt az embör és elhanyagolta, jóllöhet, az asszony së követölte."

„Mink hetente két-három alkalommal csináltuk. Mind a kettőnknek így esött jól. Bözzög az első férjem mindön este elővött, de azután még éjjel is gyakran nyomorgatott. Nagy volt a szërszáma, nem bírt magával. ***Erős volt hozzám****. Sokszor kaptam emiatt hólyaghurutot. Elváltam tűle. Csak az Isten tudja, mennyit szenvedtem vele."*

„Voltak nagyvérű asszonyok, akik állandóan kívánták. Több szerető is köllött nekik. Ilyen volt a határunkban a múlt század [19. sz.] végin Kun ángyó. A csalódott szeretői, amikor mással is ëgyütt találták, ezt a rigmust mondták rúla:

»A Kun ángyó szerelme,
Ecettel van keverve.«

Kun ángyó nagyon gyakos asszony volt fiatalkorában, mert nem szerette az urát, és a segge is tüzelt. Még nappal is képes volt gyakni. Az ëgyik szeretője így fohászkodott öregségiben a bűntudattul:

»Isten, bocsásd mög bűnömet,
Möglátta Kun ángyó a tökömet.«

Kérdő Szűcs Pétör sógorának a nővére volt a hírös bëtyár Szabó gyerökök anyja. Volt kitül örökölni a vérmességöt. Szabóné közismerten nagy kurva volt. Mesélte a sógor, hogy még a családot is nyaggatta a szégyöntelen, mondván, hogy ***rühethetnék****. A bátyja azt a tanácsot adta neki, hogy në koslasson sönki után szégyönszömre, hanem csavarjon paprikát a p…jába, majd akkor elmúlik rúla a* ***sárlás****."*

„Mikor a koca rühethetnék volt, fölkapta a csutkaszárat, és izgatottan gyütt-mönt, típte, vergődött vele. Kérdözte az asszony a gazdátul, hogy mi baja a kocának? Azt felelte, hogy ***búghatnék****.*

Amikor az asszonynak is olyan baja lött, fölvötte a csutkakévét, és hurcolászni kezdte az udvaron. Mögkérdözte az embör tűle, hogy mi baja van? Azt felelte az asszony, hogy »– A fene a szömit ögye ki kendnek, azt möglátta, amikor a koca vitte a csutkát, de azt nem tudja, hogy neköm mi bajom van?!«"

„A házaséletöt ritkábban irányította a férfi. A legtöbb ágyban az asszony maradt az úr. Ha annak nem köllött, olyan volt az egész, akar ëgy darab fát lükdösött volna az embör, vagy mintha kifújta volna az orrát."

A házasélet alapja

A gazdavilágban a házaséletnek is egyetlen alapja volt: a hatalom. Ez azonban kétféle lehetett. Első volt a vagyon, másodlagos a férfi joga, amely a családnak urává tette. Gazdáink erről így emlékeztek:

„A szerelmet is a vagyon irányította. Aki a házasságban a vagyont vitte, mindönben az dirigált. Még a szerelömben is az ő szeszélyihön igazodtak. Itt is igaz volt a mondás, »akié a vagyon, azé a hatalom«. Ha valamilyen oknál fogva elúszott a vagyon, vele mönt a hatalom is. Így mondták: »– Elfogyott a vagyon, mögmaradt a majom«. Olyan, amelyiket dëróton rángattak."

„Mikor a parasztfiatalok a lakodalom után összekerültek az ágyban gyakni, mindég az asszony volt alul. Ez a helyzet a kettejük közti rangmögosztást is jelentötte.

Amikor az embör elkezdött gyakni – mesélte ëgy cimborám –, az asszony is mozogni kezdött. Mögmarkoltam a két vállát, oszt odaszóltam neki mérgesen: »– Ki b…ik itt, én vagy të?!«"

A tisztálkodás, tisztulás

„Gyakás után nem mosdottunk. A lucskot elintézte a pöndöl alja, mög a gatya. Az igazság az, hogy a meleg paplan vagy dunna alul nem volt kedve az embörnek kikecmerögni, lavórt keresni, oszt a hideg vízben lötyekölődni. Röggelre mögszáradtunk. Nem is látszott sömmi. Gyakás után elernyedtünk és aludtunk."

„Amikor csak töhettük, gyaktunk. Még fiatalok voltunk, röndre ëgy ágyban háltunk. Mán az asszony közelsége és melegsége is izgató volt, hát ráfordultunk. Volt olyan hét, hogy mindön este. Csak akkor nem töttük, ha az asszonynak havibaja volt. Ilyenkor az asszony is erőszakkal védeközött. Mög a bugyit magán hagyta.

Rongyokat rakott a szömérömtestire. Az szítta föl a vért. Csupa ***saskós***** lött. A rongyot röggelönként cserélte. Elfoszlott fehér lepedőbül, pöndölbül, ingbül hasított magának néhány darabot, ezt használta. Ez volt a* ***riherongy*****.*[647]

A vérös rongyokat a következő heti nagymosásig összegyűjtötte és dugdosta. Nem lötyekölt vele naponként. A szagárul rágyüttem, hogy a kamrában az ëgyik rossz szilkébe rakja. Nyáron pár nap alatt mögbüdösödött.

Amikor nagymosáskor vizet melegített, akkor mosta ki. A végin, amikor a szappantul mán jó lúgos volt a víz. Ebbe hajigálta bele a rongyokat, és ëgyenkint kilötyekölte. Mikor kivödrözte a szennyvizet, olyan piros volt, akár a disznóvágáskor szokott. A rongyot annyiszor használta föl, amég teljesen szét nem mosta.

Amikor az asszonynak baja volt, maga alá külön lepedőt terített. Röggelre néha átvérzött a rongy, oszt ***csatakos*** *lött tűle az ágy."*

„Szülés után a gyerökágy hat hétig tartott, utána röndösen möggyütt a vérzés. Ekkor mán kikeltünk az ágybul. Én rongyokat raktam oda a tisztuláskor. 12 darab volt, mosott, fehér vászonbul szakajtva. Naponta 3-4 darabot használtam el. A rongyokat összegyűjtöttem. Nagymosáskor előbb ëgy vödör hideg vízbe kiáztattam, majd a lúgos vízbe kimostam,

[647] A menstruációs váladékot, a benne lévő nyálkahártya-darabokkal *rihának* nevezték, innen a *riherongy* elnevezés, amelyet a nagyon ócska kurvákra is használtak.

még ki is forraltam. Szárítás után kivasaltam, mert a gyűrött rongy széle, különösen, ha mögszáradt benne a vér, oszt mögkönyködött, kidörzsölte a combok tüve közit."

„Akadt olyan kakas, aki csak nem bírt magával, oszt ***mögdolgozta***** az asszonyt akkor is, amikor baja volt. Ha az asszony ilyenkor esött tehörbe, möglátszott a gyerökön is. Azt a gyerököt, akinek sebös vagy vörös lött az arca, teste havibaj alatt csinálták."*

„Ösmertem olyan asszonyt, aki a ***lëbabázása*** *után tíz hónapra mögint szült. Az ilyenhön nem volt kíméletös az ura, mert még a gyerökágyat feküdte, amikor újra* ***élni kezdte****."*

A közösülés az asszony szempontjából

„Mögengedtem neki, hadd szórakozzon. Ezért még nem köll fizetni, el së kopik, de ha a tanács tudná, ezt is mögadóztatná."

„Úgy voltam vele, ha engedöm, hamarább szabadulok."

„Akkor engedtem, amikor csak ű akarta. Akkor legalább biztos voltam benne, hogy másutt nem csinálja."

„Azt së bántam, ha rákapott a szolgálóra, legalább nem koslatott másfelé, nem tudta mög az egész határ, hogy milyen parázna. Neköm mög békém lött tűle."

„Nem örültem neki, hogy máshon is járt, de úgy voltam vele, hogy addig nincs nagyobb baj, még neköm is hagy."

„Utána jobban böcsülte a hazait, de a végin úgy köllött csiklandani, hogy lögyön mán valami."

Az asszonyok gyakran túlbonyolították a szexuális élet gondjait. Ez nem az őszinte öröm átélésének hiányát vagy tagadását, hanem erkölcsi magatartást tükröz. (A negatív vallomások is ezt támasztják alá. Közben nem egy gazdaasszony elmosolyodott.)

Az önsajnálat és másokban a sajnálatkeltés hozzá tartozott a kor paraszttársadalmának álszemérmes viselkedésmódjához. Szégyennek tartották bevallani, hogy a nemi életet élvezik, mert még erkölcstelen asszony hírébe kerülnek. Ezért ezeket a válaszokat óvatosan kell kezelni, értékelni. Annál inkább, mivel vallomástevő asszonyaink eddigi megnyilatkozásaiból is ki-kitűnik, hogy ők sem voltak fából. Jóllehet, lassabban szoktak a nemi élethez, mint a férfiak.

A legtöbb gazdaasszony előbb-utóbb kiegyensúlyozott, számára is élvezetet nyújtó nemi életet élt, és ez egyik alapvető záloga volt a harmonikusabb családi életnek, amelyben nemegyszer fél évszázadot eltöltöttek. Ahol a párkapcsolatban összeillő, azonos vérmérsékletű emberek kerültek együvé, ott az összeszokás gyorsan végbement, és az asszony a nemi életben éppolyan örömre talált, akár a férje.

„Ha az asszony akart az urától valamit, még az ágyban së tegezte, hanem ez a rigmus járta:

»Hajja, kend apjuk,
Itt a lyuk!«"

Az egyik gazda hiteles történeti maggal bíró, folklorizálódó történetet beszélt el:

„Az ëgyik új asszony ëgy kocsin utazott a tanyára kifelé az apósával és az anyósával. Mönet közben a ló hugyozni akart. A gazda fütyülni kezdött neki. Ekkor a fiatalasszony azt mondta:

– Bolondok, kendtök, mindnyájan!

Ezt az urára mög a két öregre értötte. Az anyósnak izgatta a csőrit a dolog, oszt sorba mögkérdözte, hogy ki miért bolond?

– Az apósod mért bolond?

– Azért, mert amikor a ló hugyozni akar, fütyül kend neki, pedig az a ló akkor is hugyozna, ha nem fütyül neki.

– Hát én miért vagyok bolond?

– Azért, mert amikor a kocsmában voltunk, a kocsmárost mögkënálta kend, pedig minek azt kënálgatni, amikor a bor úgyis az üvé!

– Hát az urad mért bolond, he?

– Amikor az ágyban gyakunk, akkorákat lük rajtam, hogy az ágy majd összedül, pedig az mán úgy së mén bejjebb."

Védekezés a nem kívánt terhesség ellen

Amikor 1796-ban a vásárhelyi Pusztára települt Sámson határában, a „Czigány-járáson Kurutz János" 36 esztendős, családos dohánykertész egyik barátjának a kenderét szállította a saját kocsiján, mellette ült a társának 16 esztendős lánya. A kertész

„[…]mond[ta] néki Hát Judka vane már szemérem szőröd, nints nékem felel az Lány, akkor még közeléb ülvén Kurutz mond de majd meg nézem én vane, vagy nints[…]" – írta az első kihallgatást vezető ispán a pörirat „Dolog esetében".

Kurutz szeretkezni akart a lánnyal, ezért az úriszék elé került. Az „Önkéntes vallomás" során a vizsgáló fiskális szemére vetette, hogy

*„[…]el van rontva az a lány[…] lehetne félni attól, hogy az Leánynak **Nagy hasa*** lesz."*

Erre Kurutz így beszélte el a történetet:

*„[…]felültem a szekeremre, és mellé ültem a' Leánynak kérdezvén tölle: vane farod, mondotta nints, én fel fordítván **pendelyét*** meg tapogattam, s gatyámat meg oldván rá döltem, ujjaimmal bele nyulván midön láttam, hogy nem lehet, tsak rajta tsiszolottam, s, ereszvén a Természet meg indulását, magam felre rántottam, s úgy ment el tőllem, de én egyebet nem tsináltam, nem is ereszkedtem belé[…]*

En ugy mint Aszonyal szokás nem közösködtem, s nem is rontottam el egyébbkép hatsak akkor nem, midön Ujjaimmal elöte visgáltam, lehete véle közösülni, vagy sem?"[648]

A nős ember tapasztalata nyilvánult meg abban, hogy belenyúlt a lány hüvelyébe. Célja azonban sem nem az volt, hogy a leányban vágyat ébresszen; azaz vele gerjedelmes előjátékba kezdjen; sem pedig az, hogy ezzel a saját érzékeit korbácsolja. Szó sem volt tehát itt arról a cselekvésről, amelyet a mai fiatalok utcanyelve „megujjazásnak" nevez, egyszerűen a szüzességét vizsgálta meg, akár a gazdaasszony a tyúkot, hogy tojós-e?

[648] CsML. SzF. IV. A. 53. a. 51. doboz. 1796. ápr. a 14. sz. irat.

Ezt a vizsgálatot olyan brutálisan eszközölte, hogy valószínűleg elszakadt a lány szűzhártyája, és véres lett a ruhája alja. A durvaság, az önzés és a kulturálatlanság itt is együtt járt. Amikor úgy érzékelte, hogy a lány még szűz, *„[…]nem ereszkedett bele[;], mint Aszonyal szokás[…]”*, vagyis nem folytatott vele szabályszerű közösülést. Nemi szervét csak a lány szeméremajkához dörzsölte. A magömléskor, vagyis *„a Természet meg indulása”*-kor – ahogy vallotta – elrántotta magát, azaz a megszakítást alkalmazta.

A gazdacsaládban a nem kívánt terhesség ellen az elmúlt évszázadok során a következőképpen védekeztek:

*„Azt tudtuk, hogy a férfi magbul lösz a gyerök, és az anyaméhben nő mög, de azt nem ösmertük, miként. Én úgy védeköztem, hogy közösülés után mögmosdottam alulrul. Nem is lött attul kezdve terhöm, mög nem folyt belülem másnap röggel az a lé. Gyakran mondogatták, hogy »csak a lusta asszony **fog gyerököt**«, vagyis, aki lusta volt az ágybul kikelni, hogy mögmosakodjék.”*

„Ha az asszony terméköny volt, a gyerök a lagzi után kilenc hónappal mögszületött. Nem védeköztünk sömmivel. Nem is tudtunk ilyesmirül.”

*„Amikor az asszony mán nem akart több gyerököt, ő védeközött. Mikor a gyakás végin a **kutyakocogóshon*** *értünk, az ëgyik combját fölemelte. De, hogy mit csinált, azt nem tudom. Ettül kezdve csakugyan nem fogott több gyerököt.”*

„Úgy tartottuk, hogy az asszony a tisztulása után esik tehörbe. Ilyenkor békin hagytak.”

*„Amikor mán el akart sülni, kivöttem. A párna alatt mindég volt ëgy darab rongy, oszt abba erisztöttem. Előfordult, hogy a sötétben nem találtuk a rongyot, pedig a párom is kereste. Ilyenkor csak a lepedőre mönt. A **gecis** rongyot az asszony mosta a **rihás ruháival**.”*

*„A terhösségöt nehezen tudtuk mögelőzni. Az asszonyok mifelénk valami tëát ittak. A füvet a bábaasszonytul kérték. Abba bíztak. Amikor mán mögvolt a baj, ëgy dézsa meleg vízbe ültette a bába. Olyan melegbe, amilyet csak elbírt. Majd mögfőtt. Ez a kúra möghozta a vérzésit. Elmönt tűle. Máskor mög nagyokat emelt, nyomkodta magát, mög **piszkálta***, de nem ért az sömmit.”*

„A gyerök ellen nem volt sömmiféle gyógyszer. Amikor mán nem akartunk több gyerököt, bábához, javasasszonyhon, utóbb mög az orvoshon fordultam. Azok elhajtották. Addig köllött mönni, amég nem látszott. Ha mán domborodott, nem vállalták. Ösmertem olyan asszonyt, akit két-három havonkint piszkáltak.”

„Aki elcsináltatta a gyerökit, az mind belebetegödött. Sok mög is halt bele. Ha túlélte, úgy fogyott, akar a tüdővészös. A háta is belegörbült. Sohsë lött többet röndbe. Ezért inkább szültünk, kedvesöm.”

A nemi életet ismét a félelem motiválta. Ez a rettegés tehát a gazdák szexuális tevékenységét végigkísérte. A nagy családnak, a nemzeti lélekszám növekedésének sajnos nem a tudatos szaporodási törekvés, hanem a tudatlanságból eredő rémület volt az egyik fő oka.

„A mi családunkban nem védeköztek. »Számolatlanul« gyüttek a gyerökök. Szükség volt a dolgos kézre, igaz, hogy könyér is volt mindön éhös szájba.

Barta nevű gazdalegény mögkérte az ëgyik Kérdő Szűcs lányt. A kérő elmönt a szülőkhön. Amikor benyitott, ëgy csomó gyerök hancúrozott előtte. A kérő mögkérdözte a

családot, hogy hány gyerök van? Az embör váltig azt mondta, hogy négy, az asszony mög azt hajtogatta, hogy hat. Így osztoztak jó darabig, még végül az embör mögelégölte. Azt mondta: »– Mögvan még az ***üllő****, mög a* ***kalapács*** *is, löhet még csinálnunk kettőt, oszt akkor hat lösz, de most még csak négyrül tudok.«"*

„Ez a magyarféle parasztasszony nagyon terméköny fajta volt. Nem segítött sömmi védeközés. Ha fölakasztottam a kalapomat a szögre, akkor is tehörbe maradt, ha löakasztottam a szögrül, akkor is ***úgy maradt****. Panaszoltam is az apósomnak, hogy én mán nyilván mögcsonkítom magamat, de tűbül!"*

„Az első világháború után mögszünt a sok család. Igaz, hogy a vagyon is csökkent, vagy a háborúban eladósodtak. Ami mögmaradt, nem möhetött sokfelé.

Amikor a fiatal gazdának ëgy fia születött, attul kezdve az öreg gazda kizavarta a gyerökit az istállóba aludni, ahun legénykorában is szállása volt, hogy a feleségitül elválasszák. Így védeköztek a sok utód ellen. Előbb-utóbb oszt rákapott a cselédlányra, szomszédasszonyra, de azt inkább elnézték neki. Nem köllött az örökös, hogy a vagyon ëgyütt maradjon. A baj még így is mögesött. Csak nem a paplanos ágyban, hanem a szűrűn, a szalmakazalban. Nem is volt a fiatalasszonynak mögállása többet az anyósa előtt, amikor az észrevötte, hogy a mönyinek domborodik a hasa."

„Volt olyan ház, ahun az anyós még mindég szült, és a mönyinek köllött ellátni a gyerökágynál. Régön három gyerök volt a legkevesebb ëgy családban. Hat, nyolc, tizenkét gyerök lött röndszörösen, de olyanokat is tudtam, ahun tizennyolcan voltak."

Különös kapcsolatok, nemi eltévelyedések

„Az önkielégítés nem volt szokás. Akinek mán nagyon ***viszketött****, csak talált magának valakit. Az volt a természetös."*

„A ***buzeráns*** *dolog ösmeretlen volt. Ilyesmi csak a városon, a polgárok között löhetött, mert az úri nyavalya volt. A tyúkot is rögtön lëvágtuk, ha észrevöttük, hogy a másik tyúkot akarja mögtojózni. A nemi élet normális volt."*

„Hallottam olyan bérös- mög gazdalegényrül, aki rákapott az állatokra. Még pör is lött belüle."

„Állatokkal is közösültek. Főleg a tehenet ***nyomták mög***** kisszékre állva. Az első világháború alatt a huszárok a kancára is rászoktak. Na, mög kecskét is használtak [a gazdák]. Csakhogy erre kevés gazdánál tartottak kecskét. Amelyiknél volt, löhet, hogy éppen asszony helyött használta, szükségbül. »Mekögött a felesége.«"*

„Azért szerették a kecskét, mert »annak a seggibe mindég belesüt a nap«. Vagyis a farka mindég fölfelé áll, oszt kínálja."

„Az mindég előfordult, hogy a nő két férfival is elhált. Az olyan nagyvérűek a bálbul hazafelé mönet két kísérőt kaptak, oszt mindëgyik möggyakta.

Fordítva is mögesött. Amikor a legény két lányt kísért. Ëgyiket az ëgyik kazalnál, a másikat a másiknál ***hagyta helyben****. Hát, Istenöm, ha jólesött nekik."*

„Az első világháború után hallottam, olyasmi is mögtörtént, hogy a fiatal párok összejártak komásodni, oszt rákaptak ëgymás feleségire. Ëgymás tudtával csinálták, a förtelmesök! Az asszonyok belebújtak ëgy-ëgy ágyba, oszt a másiknak az ura mönt rájuk."

„Olyanrul is tudok, hogy a fiatal anyósra rákapott a vő. Hun az anyját, hun a lányát ***használta****. Előfordult, hogy ëgyszörre feküdtek gyerökágyat. A két gyeröknek ëgy apja volt. Családban maradt."*

„Ünnepre hazagyüttek a fiatalok a tanyárul, és éjszakára otthon maradtak. Nem volt ölég ágy, abba a gyerököket fektették, a fölnőttek mög a földön, a lëterített subán aludtak. A sötétben mögkezdődött a ***mocorgás*****.*

A fiatal gazda, amikor a család mán elaludt, a koromsötétben odabújt az anyósához, és odanyúlt a szömérmihön. Az mög azt felelte, hogy »– Vót mán kend ëgyször.« Azt gondolta, hogy a lábtul fekvő ura tér vissza másodszor is hozzá.

A vő ëgy szót së' szólt, csak ***elintézte****. Jól járt az asszony, mert akkor éjjel kétször gyakták mög."*

„Volt olyan tanyai bál az első világháború után, ahun nyíltan gyaktak a paraszt-fiatalok. A lányok föllebbentötték a szoknyát, és úgy ültek bele a legényök ölibe. Az olyan-féle lányoknak nem volt bugyi a seggin, vagy olyat viseltek, amelyik ***lábtű közt*** *nyitott volt. A zene szólt, az ütemire ringatództak, előttük mög a többi pár ugrándozott, és eltakarták a mamák szöme elől, így azután nem derült fény a turpisságra."*

A pajzán képzelet

„A parasztembör gondolata sokat járt a gyakáson. Nem is csuda, hiszen az egész természet ***bagzott***** körülötte. Mindönkirül elképzelte, hogy mit csinál. Így képzelődtek a Nagy Kardos földjin dolgozó kovácsrul, Szkalárul is, mert rigmust faragtak rúla.*

A határban nem volt kovács a nagyapáink idejiben. Csak a múlt század [a 19.] végin kezdtek tanyai műhelyt építeni. Régön be köllött gyünni a városba a kovácshon. Aztán is inkább a messzi határrészekbe telepödtek ki.

Nagy öröm volt, amikor mögjelent Szkala. Nem tartott sohasë inast, hanem a felesége segített neki. Az volt az »inasa«. Ezért ezt a rigmust faragták rúla:

»Nincs több olyan jó kovács,
Mint a téglási kovács, a Szkala,
Aki még az inasát is mögb…ta.«"

Apakeresés

„Nem volt érdemös lánnyal kezdeni, különösen, ha tapasztalatlan, szűz lány volt. Előbb-utóbb tehörbe esött. Ezért volt jobb asszonyhon járni. Aztán, hogy mögesött a baj, mit csináljunk? Apa köllött a gyeröknek, hogy eltartsa.

A jó ügyvéd a mögesött lánynak [illetve a gyerökinek] igyeközött apát szörözni. Az igazán jó fiskális mög gazdag apa után nézött. Ëgy mögtörtént esetöt mondok el:

Mögkérdözte az ügyvéd a mögesött lánytul, hogy kit tart a születendő gyerök apjának? A lány gondolkodás nélkül rávágta, hogy a kocsisbéröst. »– Kit, te lány?!« – kérdözött rá még ëgyször az ügyvéd. A lány makacsul kitartott, de hiába állította, hogy a gyerököt a kocsisbérös csinálta. Az ügyvéd mögkérdözte, hogy »– Mikor mögy a bérös sor alá?« »– Hát gyüvőre« – mondta a lány. »– Na, látod, akkor az nem lösz jó, mert elviszik katonának, oszt mire a gyerök mögszületik, kereső apa nélkül maradtok.«

Azt mondta a fiskális a lánynak, hogy »– Biztosan a tanonc lúdoktortul van az a gyerök.« A lány ëgyre csak szabódott, hogy a diák akkor iskolán volt, nem otthon. Mondja az ügyvéd: »– De szabadságra csak hazagyütt?« »– Haza hát!« – válaszolta a cselédlány. »– Na, látod, akkor történt az eset!« – bizonyította a fiskális."

„Legjobb volt az özvegyasszonyhon eljárni. Az volt a legbiztonságosabb. Ha az tehörbe maradt, sönki së bántotta érte. Nem köllött apa után járni. Elnézték neki. Jó idő eltelhetött az ura halála után, hogy a gyerököt még mindég az elhaltnak tulajdonítsák, mert úgy tartották, hogy »ëgy jó anyában évekig is ***elkuttog***** a gyerök«."*

Szeretőtartás

Az alábbi vers Sóshalmon született, 1953-ban:

„Szomszéd uram, elgyüttem én magához,
Gondoltam most éppen magát találom.
Mondom is a bajomat, hogy mi kéne:
Olyan rúd, amelyik jól fölérne.

Nagy munkába kezdött velem a férjem,
Rúd köll ahhoz, de az üvét gyöngéllem.
Szomszéd uram, ha tud adni, hogyha lel,
Adjon olyat, ami néköm mögfelel.

Van ëgy rudam, úgyis ritkán használom,
Szépasszonytul ëgy csöppet së sajnálom.
Csak az a baj: nem is tudom merre áll,
Gyűjjön kedves, nézze, hátha rátalál…

Elmöntünk a szomszédommal a kertbe,
Mind a kettőnk azon vót, hogy möglelje.
A fák alját, bokrok közit bejártuk,
De a rúdnak csak a helyit találtuk.

Diószüret volt minálunk vasárnap,
Ráztuk a fát, zörögtek a faágak.
Szomszéd uram rudat adni nem tudott,
A sok dió azért mégis lëhullott."

Nem kerülhet olyan intim „ágytitok" nyilvánosságra, amelyik többet és mélyebben árulkodna egy szűkebb társadalmi réteg nemi erkölcséről és kultúrájáról, mint a szeretőtartás megismerése. Szerencsére bő anyagot kaptunk gazdáinktól erről is.

Különös dolog a szeretőtartás. Ha a gazdaember sűrűn váltogatja nőtársait, azt inkább csak *kakaskodásnak* tartották, még akkor is, ha évekig gyakorolta. Ilyen esetben a felesége is gyakran azzal a szólással tért napirendre a dolog fölött, hogy „azért csinálja, mert köll neki", vagy mert „kurvás a lelköm".

Ha a gazda állandó szeretőt tartott, azért volt hajlamos az osztálya és a családja megbocsátani neki, mert *„nem kalandozik – pedig azt is mögtöhetné, mint más »rongy férfiak« – nem, ez hűségösen kitart amellett, aki köll neki. Az is szereti, oszt nem tud rúla lëmondani. Olyan szenvedély ez, mint az ital vagy a kártya. Ilyen a természete."*

Az is igaz, hogy a vásárhelyi gazdacsaládok nemi erkölcsére és tevékenységére a vallásos nevelés nyomta rá a bélyegét. Volt, aki a feleségével egész életén keresztül bűntudattal szeretkezett, különösen a 19. sz. második felétől terjedő nazarénusok. Hasonlóan némely „kurvás" ember is. Bár kellett neki a tiltott szeretkezés, fontos volt az életében, nem mondott le róla, nem volt hajlandó áldozatot hozni, vagy önmagát megtartóztatni, ezt mégiscsak biológiai tevékenységnek tekintette, és a feleségéhez is teljes hévvel ragaszkodott. Még igen vallásos, presbiter is akadt közöttük.

Az egyik gazda maga mondta, hogy sok szeretője volt életében, de a párjának a halála után nem nősült meg, mert „olyan jó feleség a világon nincs több", mint az övé volt. Míg élt, mindennap megsiratta. Hetente kijárt a temetőbe a sírját gondozni. Neje halála óta elvesztette az élete értelmét. (Ez egyébként több vallomástevőnkre is jellemző volt!) Abban bízott, hogy nem sokáig szenved már egyedül. (Könyörgését meghallgatta istene.)

A családi életben a nemi élet nem kapott központi szerepet. Természetes kapcsolat volt a házastársak között, de nem szerettek beszélni róla. Ugyanakkor, különösen az első világháború után, alig volt gazdacsalád, amelyiknek valamelyik fiatal tagja ne próbált volna félrelépni; vagy meg is tette.

Ez a vagyonért küzdő életforma szinte kitermelte magából a szeretőtartást, amely általános szokássá szélesedett. A gazdaéletmód megannyi motivációja sarkallta, nemegyszer belekényszerítette a házasfeleket a „külső kapcsolatok" teremtésébe. Az egyik ilyen kényszerhelyzet volt például az, amikor a vagyon együtt tartása miatt rokonházasságokat kötöttek, mint a Samu vezetéknevű családban is.

A kényszerhelyzet

„Az ëgyik téglási gazdacsaládban rosszul sikerült a házasság, mert a vagyon miatt köllött két, ëgymáshon nem illő embörnek összekelni.

Az asszony otthagyta az urát, oszt hazaköltözködött az apjához. Amikor mögállt a rakott kocsival a tanya előtt, az apja lë së' engedte szállni a kocsirul, mán is rákérdözött, hogy mit keres itt a ***humival****?*

Az asszony sírva panaszolta, hogy a Pétör ura összeadta magát a szolgálóval. Haragra gerjedt az öreg. Mögfordította a kocsi rúdját, és a lovak közé csördített az ustorral, hogy azok fölvágva szaladtak a bejáróúton kifelé. A gazda azt kiáltotta az asszony után, hogy »– Eridj, lányom, oszt të mög kezdj a bérössel!«"

A szerető külseje

Ballagi Aladár általában így beszélt az asszonyokról:

„A vásárhelyi nők jó része szép, jól kifejlett testű, sugár termetü. A darázs-karcsú derék azonban ritkaság közöttük. Gazdasszonyaik tiszták, takaérkosak, ügyesek, ég a kezökben a munka, s folytonosan foglalkoznak."[649]

[649] Ballagi A. 1890. 109.

Adatközlőink jellemzései:

*„A nőnek tisztának köllött lönni, hogy lögyön hozzá gusztusuk az emböröknek. Akirül ëgyször **kastos*** bugyit húzott lë a szeretője, ahhon többet nem mönt el. Még híre is szaladt. Az olyannal röndös gazda többet szóba nem állt. Kereshetött magának valami kóbor cigányt. Azt tartották, hogy »nagy kurvaság, nagy tisztaság«."*

„A mönyecskének is a nyalka, jól öltözött férfi köllött. A mönyecskés embört azért szerették a nők, mert az adott magára. Még a lova szërszáma is fénylött."

„Azt tartották, hogy az olyan asszonyt nem löhet mögszólni, aki a szömit az uránál jobb vágású embörre veti. Csak azt ítélték el, aki az uránál hitványabbal állt szóba."

Felelgetős

„A Könyere-ér partján a kikapós asszony így ajánlkozott kiszömölt kedvesinek:

»Azt a lyukat tapogasd,
Ami a köldökömtül ëgy arasz,
Mert, ha aztat tapogatod,
Föláll a lankadt kukacod.«

Erre a kurvás hajlamú férfi így válaszolt:

»Én a kakas, kend a tyúk,
Lapuljon mög kend neköm úgy,
Mint kakasnak a tyúk.
Hogyha kendöt mög nem ba…m,
Tűbül szakadjon lë a fa…m.«"

A szeretkezések helyei

„Itthon, a városban, ha lakásra nem löhetött mönni, szobát béröltünk, vagy a fürdőbe möntünk a nővel. Jót gyaktunk még a Tóban, amely akkortájt részint nádas búvóhelyökkel, részint mög gyümölcsösökkel volt teli. Aztán a kűfal alatt, a Bocskai utcánál, mög a Népkertben.

A tanyán a tilalmas szeretközésök helyei ezök voltak: a cselédszoba, az istállóban a szénatartóban, vagy a bérös vackán, padláson, kamrában, a szűrűben valamelyik szalmakazalban, kukoricaföldön és kiserdőben.

Ha nagyon rákaptunk a nőre, az mindég az ő hibájuk volt, mert eltűrték vagy kikövetölték. Szóval, mindég az asszonyok kapatták el az emböröket."

Alkalmi partner

„Voltak olyan asszonyok, akik ösmerősnek nem álltak kötélnek, csak idegönynek. A jó hírüket féltötték. Az idegöny továbbmönt. Csak az emléköt vihette. Ösmeretlen előtt gátlástalanabbul viselködhettek. Nem köllött szégyönközni."

„Kosarat akasztottak a karjukra, oszt elindultak az országúton gyalog, hazafelé, mintha a piacra igyeköznének. Csupa röndös, jóravaló kinézetük volt. Az úton ëgymás után

gyüttek a kocsik. Választhattak maguknak. Amikor olyan gyütt, aki mögfelelt, fölkéredzködtek a kocsira. A magányos férfi előbb-utóbb próbálkozott a szömrevaló mönyecskével, és lëtértek az útrul. A kurva elvitette magát gyakni."

„Ösmertem ëgy asszonyt, aki olyan szégyöntelenül űzte a kurválkodást, hogy még a szobábul së mönt ki. Az emböre oda volt, a földekön dolgozott. Csak a két öreg maradt otthon a kuckó körül. Gyütt a szerető. Az asszony krákogott. Azt mondta, hogy ez az embör az orvos, oszt azért fekszik rá az ágyon, mert a torkát vizsgálja."

Csalafintaságok

„A szeretőtartás igön különböző volt. Két embör së csinálta ëgyformán. A házasságkötés után három-négy év múlva kezdtek el röndszörösen szeretőt tartani. Eddig tartott ki ëgy jó házasság. Volt, aki mán hamarabb kezdte, vagy abba së hagyta a legény-, mög lëánykori kapcsolatot. Aki nem tartott szeretőt, annak is csak mögfordult a fejiben, mert ëgy idő után kiég a szerelöm. Olyan, mint a télire eltött alma. Márciusra akkor is ***kifújja magát****, ha pincében tartják.*

Elmondom, hogy én miként csináltam. Azt mondtam a feleségömnek, hogy paraszt-embör lévén, mögszoktam a friss levegőt, és kint szeretök hálni a kocsin, amely a fészerben állt. Mert – mondtam az asszonynak – »a szobában csak a macskának és az asszonynak van helye«. Ettül kezdve szabadon mozoghattam.

Az asszony, ahová jártam, azt mondta az urának, hogy ő asztmás, fuldoklik a zárt szobában, és a ***ház előtt****, a* ***szúnyoghálós ágyban*** *köll aludnia, mert »odabent elfogy neki a levegő«.*

A kutyákat éjszakára is mögkötötte. Azt füllentötte, hogy »tojásosak«, vagyis összeszödik a tojást. Így az asszony is szabaddá vált éjszakára, és löhetött hozzá mönni.

Az ablak alat lëhajolva köllött másznom, hogy odabentrül észre në vögyenek. De mögérte, mert így kényelmesen, az ágyban löhetött gyakni. Jó időben kimöntünk a tanya mögé is, a kukoricásba, oszt ott, a sima földön gyaktunk. Ez mög azért volt jó, mert nem köllött a zajra vigyáznunk."

Az egyik gazdaasszony így vallott azokról a tapasztalatairól, amelyeket a környező tanyavilágban, maga körül látott:

„Az asszonyok akkor fogadtak férfit, amikor a férjük elmönt otthonrul dolgozni. Az asszony kitötte a kazalhon a ***csóvát****, ez volt a jel, hogy ëgyedül van."*

Az az asszony, aki szeretőket tartott, nem csupán a nemi élvezetért cselekedte:

„Aki szeretőt fogadott – folytatta elbeszélését az előbbi asszony –, sokszor még házat is vötetött a latorjával, mert nem a szögény legényök köllöttek. Amikor '19-ben begyüttek a románok, az ëgyik asszony odakapatta űket magához. Ëgy nap három katona is mögfordult nála, és vitték neki a rablott holmikat."

A cselédség viszonya

A vásárhelyi lakosság lélekszámában koronként jelentős réteget képviselt a cselédség, föld nélküli munkások tömege. A gazdaréteg erkölcsi magatartása mégis inkább irányadóvá vált. Igaz, hogy a vagyontalan cselédség nemi erkölcsei szabadosabbak voltak, házasságon kívül is szültek gyermeket, de ez nem jelentett romlottságot, hanem gyakran őszintébb, természetesebb magatartást tükrözött.

Ismét más erkölcsi normák szerint éltek az uradalmi majorokban, nagyobb tömegben együtt lakó, vagy a munkáért időszakosan az Alföldre vándorló napszámosok. A vásárhelyi cselédség nemi erkölcsét itt csupán érintjük, mivel további kutatás tárhatná föl azokat a különbségeket, amelyek köztük és a gazdaréteg erkölcsi szokásai között álltak.

Évszázados küzdelem folyt azért, hogy a nehéz munka gyümölcseként minden zsellérsorsú család legalább akkora vagyont gyűjtsön, amelyből megélhet, és gazdává válhat. A kis családú, szorgalmasan dolgozó és gyűjtögető cseléd élete végére ezt el is érhette, fia, unokája már gazdagyermekként élhetett. Erre készülve, a nemi erkölcsök terén sem lehetett nagyobb eltérést megengedni, mert ez a gazdává érés folyamatának, az egyébként is nehezen teljesülő, vagyonilag „felsőbb" társadalmi rétegbe történő befogadásnak a gátjává vált.

„Ëgy hajnalban a gazda bemönt az istállóba a béröst költeni – mesélte az egyik gazda a nagyapjától hallott, azzal megesett, de folklorizálódó történetet. – Ott találta nála a szolgálólányt. A gazda alaposan mögpörölte a lányt, aki azt mondta, hogy »– Bánatomban fölakasztom magamat«. Föl is akasztotta. A bérös f…ra.

Visszamönt a gazda a házba, oszt mondja nagy szomorúan a feleséginek, hogy »– Nagy baj van, anyjuk. A szolgálólány fölakasztotta magát.« Kérdi rémülten az asszony: »– Oszt lëvágta-ë, kend a kötélrül?« »– Dehogy vágtam! Hát ott csüng még mindég a Jóska f…án«."

„A szeretőt nem rangsor szerint választotta az embör. Ëgyszóval nem úgy volt, hogy a gazda a gazdaasszonnyal, bérös a cseléddel szeretközött. Én például ëgy napon löttem férj is, apa is. Azon a napon, amikor örök hűségöt fogadtunk ëgymásnak a párommal, mögszült a cselédlány is, akit fölcsináltam. Az húzott ki a bajbul, hogy azután, amikor a dolog mögesött, a bérös is rákapott a lányra, oszt elvötte feleségül."

Csak a család meg ne tudja!

„Csinálhattunk akarmit, csak arra köllött ügyelni, hogy në szaladjon híre. Régön főleg a szülők szigora volt nagy veszödelöm, mert mindjárt arra gondoltak, hogy pör is löhet a dologbul, oszt a ***más macskájának**** *adni köll a vagyonbul.*

Amikor Kérdő Szűcs Pétör felesége, Zsoldos Erzsébet itthon, a háznál gyerökágyat feküdt, az ura a túri vásárbul ëgy jófajta nőt hozott magának a Könyere-parti tanyába, oszt azzal gyakott.

Kérdő Szűcs Pétör apja kimönt ëgyször a tanyára, és ott találta az idegöny lányt. Amikor mögtudta, hogy ez a fia szeretője, lëvágta a nő haját. Akkor még mindön tisztösségös lány hosszú hajat viselt. Csak a kurváké volt rövidre nyírva. Ezzel különböztették mög őket. Így aztán az ilyesmi nagy szégyönnek számított."

Az árulkodó jel

„Hazafelé gyütt lóháton a Csicsatérrül János gazda, és déltájban bemönt möglátogatni a komáját, Nagy Lázár Ferencöt, de nem volt otthon. Délutánra járt az idő, amikor hazafelé tartott, a kocsik mög szömbe gyüttek vele a városbul. A kocsirul az embörök visszafordultak, úgy nézték.

János gazda büszke volt, és kihúzta magát a nyerögben. Úgy véleködött, hogy »– Csak jó lovas vagyok én, oszt a lovamnak is több abrakot adok estére, amiért így néznek«.

Mikor hazaért a házhon, az édösanyja nyitott neki kaput. Amint möglátta a fiát, mindjárt szidni, mocskolni kezdte, hogy »– Te szömtelen, disznó! Ha tudom, hogy ilyen löszöl, még kicsi korodban a nyakadra hágtam volna«.

János gazda igön möglepődött, és kérdözte: »– Mi baja van kendnek, édösanyám?« »– Nem látod, te istentelen, hogy ëgy női ***pruszlik***** akadt rá a bekecsöd gombjára, oszt azt lebögteti a szél?«*

Amikor betért a Nagy Lázár Ferenc tanyába, a gazda helyött a szép feleségit találta otthon, oszt mindjárt mög is gyakta."

Férfi szeretőnek jó a ragyás képű is

„A Könyere-kanyarban, ahun a Czövek-tanya kezdődött, ott lakott Czövekné, Hatos ángyó. A rossz nyelvek úgy beszélték, vagy a plëtykálkodás, hogy az uraság csősze is odajárt lóháton ***kokatírozni*****. Amikor ezt mögtudta Nótás Szabó Pál, nótát írt rúla.*

A férjuram tilalma:

»Három juhom hatot ellött.
Magam a paplanos ágyon,
Mögbolondult mán ez a csősz,
Anyjuk, ennek többet në főzz,
Në kináld mög jó borombul,
Sem a lovát abrakombul.«

Czövekné, Hatos ángyó erre így felelt:

»Mögkínálom, biz én, apjuk,
Mert ez a csősz jó barátunk, édösapjuk!
Ha nem tetszik,
Hogy a csősz bokorban fekszik,
Ha kimögy Kend a tanyára,
Elgyün a csősz éjszakára.«

Czövekné, Hatos ángyó ezt mondta a csősznek:

»Azért, hogy kend kicsit ragyás,
Kend az én szeretőm, nem más.
Hisz az olyan jól áll kendnek,
Hogy ëgy kicsit himlőhelyes.«"[650]

[650] A kissé „zilált" dal közismert. Nem Nótás Szabó Pál faragta, legföljebb összeállította, ugyanis e vers korabeli pásztornóta és egy gúnydal szövedéke. (Az utóbbi Kiss L. 1927. évi gyűjteményében is szerepelt.)

A papot megugratták

„Nagy Kardos Bálint felesége, Kiss Panna csinos asszony volt. Ëgy alkalommal Karancsi Dániel református tisztöletös papi öltözetben mönt hazafelé ëgy temetésrül, de el nem mulaszthatta, hogy útba ejtse a Nagy Kardos Bálint házat.

Hamar gyütt haza az embör, és a papnak mán nem volt ideje fölöltözni. Úgy ugrott mög, hogy a papruhát is ott hagyta a szép szeretőjinél.

Nagy Kardos Bálint kivitte a fényös rëvërëndát Téglásra, és odaadta a kanásznak. A gyerök abban ténförgött napszámra. A parasztok lëszálltak a kocsirul, és mögnézték, hogy mi csillog úgy a gyerökön?”

*

A következő verses adomák, anekdoták a középkori *trufákra*, vagyis vaskos, tréfás *vándortörténetekre* emlékeztetnek. Bennük többnyire valódi cselekmények váltak folklór-jellegűvé az idők során.

Az asszony panasza urára, aki a kocsmázás miatt elhanyagolja, miközben lány után koslat

„Még azt mondja az én uram, nem fonok eleget,
Ördög bújjon az én uram bocskorába,
Mért jár kend olyan sűrűn a kocsmába,
Kilenc iccés a torka, tizedikkel
Mögtoldja, komám asszony!

Ejnye, kislány, a csöcsödet hová tötted?
Hiszen tudom, tudja kend, hiszen
Mög is fogta kend, a kiskertben.”

18. századi eset német katonákkal

A következő történetet teljesen folklórként kell kezelni. A szereplők kivétel nélkül kiváló polgárok, köztiszteletben álló személyek voltak. Erkölcsi tisztaságukhoz alig férhet kétség. Valószínű, hogy az irigység szőtte köréjük ezt a pletykát, amelyet a gazdák meseszerűvé alakítottak. Idős, azóta elhunyt adatközlőnk így beszélte el:

„Nagy Némöt István gazdának hat fia volt. Papok lányait vötték feleségül. Az ëgyik fia vötte el a nevezetös Szőnyi Benjámin tisztöletös úr lëányát, akit ëgy beszállásolt németöt katona möggyakott. Az anyósa korholta is érte, hogy miért hagyta magát? A lány azt felelte, hogy »– Azért, mert kendtök a példák!«”

„Nagy Némöt István gazda igön kurvás embör volt. Még vers is születött rúla. Alighanem ezt is Nótás Szabó Pál költötte:

»Nagy Némöt István uram,
Amint hazafelé méne,
Talál ëgy mönyecskét,
Kocsijára véve.

Ejnye, kis mönyecske,
Ugyan kiféle vagy?
A szívem érted
Majd möghasad.

Gyere el, Tarjánba,
Hálni nyoszolyámba',
Akinek nem tetszik,
Ne járjon a szája!

Gyere el hozzám hetenként,
Minden hétre adok
Egy jó vágó kecskét,
Csak neköm mozgasd a farod.

Veszek neked kendőt,
Rokolyát is kettőt,
Ha elgyüvöl hozzám,
Vödd rád mind a kettőt.

Elvesztöttem a szőrös kulacsom,
A kulacsom nincs itt,
Gyere be, menyecske,
A szobába egy kicsit.

Látom, hogy öleli,
Fölállott a doli,
Biztos nem jó járatbeli,
Mert a lakóasszony
A kulcslyukon lesi.«"

Jellemző a bökversek gyors folklorizálódására, hogy Csorba Péter kérő ezt a történetet és verset – mint Nótás Szabó Pál rigmusát – másként beszélte el a Magyar Nemzet újságírójának. E változat szerint Tarjánban élt Németh Pál (és nem István) gazda. Kutasról jött hazafelé, amikor fölvett a kocsijára egy takaros menyecskét, akinek ezt ígérte:

„Veszek néked kendőt,
Rokolyát is kettőt,
Amikor hozzám jössz
Vödd föl mindakettőt.

Járjál hozzám, járjál
Hetenkint egyaránt,
Minden hétre adok
Egy jó vágó bárányt.”[651]

„Amikor Nagy Németh István gazda a kurvától hazamönt – folytatta az előbbi gazda –, ott találta a felesége hasán a németh katonát, amint éppen ***dolgozta*** *nagyon. Mondja a gazda a feleségének: »– Vigyázz mán, mert mögb… a németh!« Az asszony így válaszolt: »– Hát mondja mög kend neki, hogy mönjön lë rúlam.« Az embör azt felelte, hogy »– De én nem tudok ám némötül.« Erre az asszony: »– Ha mög nem tud kend némötül, akkor csak hadd b…on tovább.«”*

„Kurválkodó szerelöm”

K. Kardos Antal gimnáziumi praeceptor kéziratos versgyűjteményéből származik a dal, amely a „kurválkodó szerelömrül” szól:

„137. Nóta
6. Azért hogy én Szegény vagyok
Meg ölelem a’ gazdagot
Fekete paripám kartsu
Magam vagyok kurvás fattyú.

7. A’ Gólya rut nagy a lába
Mind kurvából lessz a bába[…]”

A szerelemnek nincs kora

„János gazda 70 év felé ballagott, de a mönyecskéket még mindég nagyon szerette. Volt ëgy kis gyümölcsöse a [20.] század elején a mártélyi hullámtérben, ahun azért még ***elpötönyézött*****. Együtt hozzá ëgy fiatalasszony a falubul, kosárral a karján. Mondta, hogy beteg az ura. Az orvos azt javasolta, hogy gyümölcsöt szörözzön neki, de pénze nincs, majd ha lösz, kifizeti.*

János gazda azt válaszolta, hogy nem köll azért pénz, ha hagyja magát ***mögkence-ficézni*****. Az asszony ráállt a dologra, de kikötötte, hogy akkor nem a földrül hanem a fárul szödi majd a gyömölcsöt.*

János gazda mögijedt, amikor az asszony ilyen gyorsan ráállt az alkura, de mán nem volt visszaút. Mondta is az asszonynak, hogy »– Én mán öreg vagyok, oszt nem biztos, hogy sikerül.«

Az asszony azt válaszolta, hogy »– Ha mán térdön föjül emelöm a szoknyámat, azért jár a fárul szödött alma, még akkor is, ha a gyakás nem sikerül.«

Lëmöntek a Tisza-partra, a ***posza homokba*****. Azért ide, mert János gazda legutóbb is mögjárta, mikor a gyümölcsfák alatt, az elgereblyélt homokon kapott el ëgy mönyecskét.*

[651] Számadó E. 1938. 17. (Az első versszak utolsó sorában lévő utolsó szó így van összeírva!)

*A sima homokban mögmaradt az asszony **segge gádorja***, ahogy **bütyögött a fara***, a gazda térde helye, de még a töke golyói is kirajzolódtak. Az árulkodó nyomokbul mögtudta a felesége, hogy mit csinált az ura.*

Amikor most a parti homokban a fiatalasszonnyal elkezdött kenceficézni, ëgyször csak jajgatni kezd az asszony és rémülten azt kérdözi, hogy »– Kendnek tán két f…a van?«

Az öreg fölsóhajtott, hogy de jó lönne, ha most itt volna a fia, vagy az unokája f…a, mert az üvé középen elbicsaklott, és úgy lükdöste vele tovább is az asszonyt, azért érzött az két szërszámot."

A vagyonon vett nemi élvezet

„Baranyi János gazda a [20.] század elejin nagyon gyakos embör volt. Ëgy este Beer Lipót kocsmárossal mögëgyeztek, hogy gyönyörű szép lëánya 800 forintért mezítelenre vetkőzik, és úgy táncol neki.

*A Giza lány sírt, szégyöllte a dolgot, de a pénz csábított, mert a 800 forint óriási vagyon volt, vagonnyi gabonát adtak érte. Baranyi János a látványért elmulatta az egész vagyonát, mert gyakni mán igazán sönkivel së tudott. Ennyi pénzt tán ëgy életön körösztül së gyűjthetött volna, ha kétkezi munkával, **marokveréssel*** vagy kaszálással magának köllött volna mögkeresni rá a pénzt.*

Beer Lipót kocsmáros felesége is nagyon gyakos asszony volt. Gyakran táncolt ő is mezítelenül a biliárdasztalon, ha busásan mögfizették. A móka kedviért Karolina seggibe még a gyërtyát is beledugták.

Amikor aztán Baranyi János gazdának elfogyott a pénze, a kocsmáros ëgy fröccsöt së adott neki, de a vendégöket unszolta, hogy fizessenek Baranyi Jánosnak ëgy rundot."[652]

Az első világháborúban

A „törvénytelen", házasságon kívül született gyermekek száma Vásárhelyen a 19. század utolsó harmadától kezdve növekedni kezdett. Ez összefüggött a társadalmi gondokkal, az egyre nagyobb tömegeket érintő gazdasági elnyomorodással. Nem véletlen, hogy a Viharsarokban éppen ezekben az évtizedekben egymást érték a földmunkások, cselédség zendülései. A törvénytelen gyermekek jelentős része ezekből a rétegekből került ki. Különösen a tanyákon szolgáló cselédlányok szültek házasságon kívül.

Az 1899-ben született fiúknak 1917-ben, 18 éves korukban kellett sorozásra menniük. Ekkor 607 hadköteles élt városunkban, és ezek közül 22 volt a törvénytelen, tehát 3,1 százalékuk. Az 1900-ban született fiúkat 1918-ban sorozták. Ekkor 627-en voltak, és közülük 15 született házasságon kívül, vagyis 2,4 százalékuk. A lányok között minden évben valamivel több volt a törvénytelen születésű. A 19-20. század fordulója körül, a 62 ezer lakosú Vásárhelyen, évente mintegy 40-50 gyermek született frigy nélküli családból. Igen nagy szám ez. (Egyébként az azóta 12 ezer lakossal csökkent városban az 1980-as évek elején szinte ugyanez a helyzet. Vagyis százalékos romlás mutatható ki, pedig ma a nem kívánt terhesség elkerülésére sok hatásos védekezési mód ismeretes, amely a 20. századelőn még nem létezett. Más kérdés, hogy a nők egy része szándékosan vállalja a

[652] Rund = menet, sorozat, „kör".

társadalmi szempontból sok veszéllyel járó, apa nélküli, „fél-, vagy csonkacsaládú” gyermeknevelést, s ha a gyermek nevelői is nők, nem lesz akitől elsajátítsák a férfi magatartásformát, ha netán fiúnak születtek.) A törvénytelen gyermekek száma az első világháború alatt tovább növekedett. Parasztjaink így emlékeztek vissza a korabeli állapotokra:

*„A fronton a szerelöm mögszakadt, de akik hátul voltak, nem a tűzvonalban, azok az olasz asszonyokkal gyaktak. Cségja nevű községben még **cécóbálat*** is tartottak az olaszok, hogy magyar bakát fogjanak. Hamar mögtanulták a magyar csárdást, és azt ropták.*

Az olasz nők elcsalták a magyar katonákat gyakni, de nem tudtak visszamönni, mert elfogták őket. A szerelmi csalogatás gyakran erre mönt ki. A szerelöm mög a has összeköttődött. Sok katona az olasz nők kosztja miatt mönt el velük gyakni. Az olaszok azért általában szívélyösebbek voltak és adakozóbbak, mint más országokban.

Amég a katonák kint harcoltak, idehaza már ‘15 nyarától sok hadifogoly volt. Jó dolguk volt. Még a vásárhelyi kuplerájba is eljártak. A mi tanyánkon is két muszka és ëgy olasz hadifogoly volt. A talján a sündisznót is mögötte, pedig volt néki röndös étel bűven. A hadifoglyok sokat segítöttek. Az olasz nem annyira, az orosz és a szerb legjobban. Szerbek, románok is gyüttek Vásárhelyre, akik civil internáltak voltak. A városi házunkba nyolcat szállásoltak be eltartásra. Apám nem dolgoztatta, csak kukoricát törni vitte ki ëgyször őket. Az apámat mint idős és könyértermelő gazdát fölmentötték. Mivel 42 évön föjül volt, be së hívták.

Amikor a szomszéd Kovács Jánost së hívták be a kora miatt, viccölődve mögköszönte az édösanyjának, hogy olyan régön »mögcsinálták«. Az anyja mérges lött a csúnya beszéd miatt, és azt mondta neki, hogy »– Te piszok, ha tudom, hogy ilyen szömtelen löszöl, akkor hágtam volna a nyakadra, amikor mögszülettél.«”

*„Azokat a feleségöket, akiknek oda volt az uruk a háborúban, úgy hívták, hogy »hadiasszonyok«. A Török kocsmánál berúgtak a hadiasszonyok, és a biliárdasztal tetejin táncoltak. Sokszor hiányos ruhában voltak, és a cigányokkal is ölelköztek, akik a talp alá valót húzták. Persze, a fronton a férjeik is **elkutyultak**. Azok së voltak különbek. Különösen az olasz nőket szerették.*

*1915 őszitül röndszörös razziát köllött tartani, és akiket összeszödtek, bevitték a városházára **bugyivizitre***. A Kmetykó-féle kocsmában mán nyugodtan mulathattak, sönki së vitte be űket, mert az a kopáncsi csendőr-parancsnoksághon tartozott, oszt úgy látszik, hogy ők más mércével mértek.*

Szaporodtak persze a »hadigyerökök« is. Volt gond, ha az embör évek múlva előkerült, mivel magyarázzák, hogy a gyerök vörös, az apja, anyja mög fekete. Énekölték is az asszonyok, hogy: »Még az uram idehaza volt, csipkés bugyim addig sohasë volt«.

Mán ‘15-tül fogva, a vásárhelyi tanyákra orosz, szerb, olasz hadifoglyokat szállásoltak el dolgozni. Ezöknek köllött volna pótolni a kiesött férfi munkaerőt, hogy a gazdaság në mönnyön csődbe. Gyakori volt a szökdösés. A hatóság félt tűle, hogy ez nagyon elharapódzik, és mögkérték a tanyai tanítókat, hogy a környékükön írják össze azokat a tanyákat, ahun nem mögbízhatók a foglyok. A tanítók a gyerököknél kezdték a puhatolódzást. Amikor a téglási öreg tanító is ez iránt kezdött érdeklődni, az ëgyik kislány így dicseködött: »– A mi muszkánk nem tud mögszökni, mert édösanyám mindég a fal felül, belül fekteti az ágyában.«”

Az 1930-as években

Befejező történetünk a polgáriasodó, úrhatnám paraszt esete a két világháború között megtörtént, vagyonon vett nemi élvezetet beszéli el.

„A vásárhelyi öreggazda kitaníttatta a fiát úrnak, aki ettül kezdve Pestön forgolódott, a kávéházakban. Amikor elfogyott a pénze, írt az apjának, hogy azonnal küldjön neki pár száz pöngőt, mert böcsületbeli adóssága van, amit fizetni köll.

Az apja mérgesen eltípte a levelet, és röndre azt válaszolta vissza, hogy »– Gyere haza, fiam, oszt keresd mög a rávalót!« A feleséginek mög mögtíltotta, hogy ëgy fillért is küldjön. Persze, az anyaszívnek nem löhetött parancsolni. Az asszony titokban mindég elküldte a pénzt a fijának.

Hanem amikor mán ëgy tucat pénzkérő levelet kapott az öreg, csak mögsokallotta a dógot, és mögakasztott mindön segítségöt. A gyerök erre azt írta, hogyha nem küldi neki az apja a kért pénzt, öngyilkos lösz. A gazda visszaválaszolta, hogy viszi neki a kötelet, nëhogy a Pestön kapható, olcsó ***cúkorspárga*** *alatt lëszakadjon. Föl is ült a vonatra, oszt elutazott.*

Mikor belépött a fia lakásába, nem találta otthon, hanem a színésznő szeretője fogadta kedvesen. Az öreg lëkabátolt, majd így szólt a gyönyörű nőnek: »– Vetkőzz lë!« Örült a színésznő, mert azt hitte, hogy a fia után majd az apjával is üzletöt köthet, és az öregöt jól mögvághatja.

Amikor a lány mezítelenre lëvetkőződött, az öreg lëült, úgy nézte, majd ëgy idő múlva rászólt: »– Fölöltözhetsz!« A nő csudálkozva kérdözte tűle: »– De hát mi lösz?« Az öreg így felelt: »– Azért gyüttem, hogy mögnézzem, milyen a fiam magtára, ahová a pénzöm töszi.«”

*

A vásárhelyi gazdarétegben a szexuális kultúra alacsony szinten állt. Az alaptudás hiányzott hozzá. A fiatalok csak keserves csalódások során, a saját hibáikon keresztül sajátítottak el valamit belőle. Az otthoni nemi életre olykor a csőd, a házasságon kívüli kapcsolatra a kicsapongás volt a jellemző. A két világháború között Vásárhelyt – s ebbe nemcsak a gazdák, de egyéb társadalmi rétegek is beletartoztak – mint az ország legerkölcstelenebb városainak egyikét, „kis Párizsnak” is nevezték.

A paraszti erkölcsi magatartással és kultúrával szemben legyünk elnézők, bármennyire is sivárnak ítéljük meg. A mai társadalmi rétegek szexuális kultúrája sem sokkal különb, csak szabadosabb.

20.
AZ ÉLET

Az „Élet” szó a biológiában azt jelenti, hogy egy lény a természetes környezetében élettani folyamatokat végez: születik, táplálkozik, anyagcsere-folyamatokat vált ki, növekedik, fejlődik, szaporodik, majd sorvad és elpusztul. Az élet mindennapi tartalma inkább a sorssal függ össze. Az egyén vagy a közösség történetét, napjainak rövidebb-hosszabb láncolatát fűzi egybe.

A parasztember számára az élet összetett fogalom, többfélét jelent, különböző cselekvésekhez köti. Számára is létezik a biológiai élet. Amikor tavasszal megindul, kihajt a természet, élet lesz a tanya körül. Jelenti saját és családi életét. Gyermekeit, házastársát gyakran „Életöm"-nek szólítja. Gyermekeit az életbe indítja, bennük és a lélekben a továbbélést látja. Az élettel a búzát, mint kenyérmagvat és a belőle készült kenyeret is azonosítja. Ezeket úgy tiszteli, akár egy érzékeny és értelmes lényt. A gazda számára a jószágok szintén az életet jelentették, de élet volt a vagyon minden formája is. A parasztélet során maguknak éltek, de szerették és tisztelték a közösségük életét is, amely a két világháború után a megváltozott életet hozta számukra. Az élet szó olyan sok fajta értelmezésével találkozunk a gazdák szótárában, amelyekre eddig föl sem figyeltünk.

Török Imréné Kovács Margit beszélte:

„Ëgyszöri és mög nem ismétölhető dolognak tartom, és csudálom azt, amibül az életünk keletközött, és hát ma is keletközik.

A régi öregök életnek nevezték a búzát és az élet szóval[653] *összefügg, hogy mennyire szerettük a könyeret. A parasztembörnek a legfőbb tápláléka volt a könyér, és hát a táplálék az, ami az életöt is továbbviszi és fönntartja. Augusztus 20-án, Szent István király napján tartottuk a könyér ünnepit. Ugyanúgy saját sütésű könyeret adtunk át a város vezetőinek és nemzeti színű szalaggal kötöttük át, mint most. A könyérrül írtam ëgy versöt is:*

»KENYERÜNK VÉDELMÉBEN

Szépen ringó búzatábla beh kedves vagy nékem,
Mikor fejed hajtogatod napsugárban, szélben.
Öröm látni fejlődésed zölden, avagy sárgán.
Amikor a szellő ringat termőföldünk hátán.

Alföldünknek legszebb tája az aranyló búza,
Búzatábla fölött tán még dalol a pacsirta.
Piros pipacs, búzavirág nem tarkítja már el,
Szarkaláb se terem közte, csak a tücsök cirpel.

Aki látja, s érzi szagát az érő búzának,
Félti, hiszen ki van téve az ég viharának.
Ég vihara, ne tépázd meg az aranyló búzát,
Jeges eső, messze kerüld a szép búzatáblát.

Drága nekünk minden szemje, kenyér lesz belőle,
Őseinknek is kenyér volt legfőbb eledele.
Kis tanyánkban sült a kenyér búbos kemencében,
Feketére sült a héja, hófehér a béle.

[653] Kiss Lajos: *„A kenyérsütés Hódmezővásárhelyen"* (Budapest, 1958. 40-47.) c. munkájában szintén életnek említette a búzát: *„A szűrűről bekerült élet ritkán tiszta[…]"* – írta. (40.)

Gyermekkorunk szép emléke a friss, meleg cipó,
Édesanyánk dagasztotta, attól lett olyan jó.
Befűtötte a kemencét, még alig pitymallott,
Mire mentünk iskolába, már a kezünkben volt.

Ősapáink áhítattal szegték a kenyeret,
Felvették és megcsókolták, ha a földre esett.
Be jó lenne átültetni minden utódunkba,
Mit jelentett, s jelent ma is a kenyér és búza.

Ne prédálják a kenyeret, ne dobálják kukába,
Mert a kenyér sok embernek nehéz munka ára.
Búzát vetni, learatni, lisztté kell őrölni,
Kovászolni, dagasztani és kenyérré sütni.

Sok felnőtt és gyermek van még szerte a világba,
Ki éhezik s nem jut kenyér az ő asztalára.
Örüljünk, hogy nem mi vagyunk ezek az éhezők,
Jó földeken megtermeljük, bőven van kenyerünk.

Mit természet és az ember együtt megalkotott,
Őrizzük és védelmezzük, amit létrehozott.
Természet és ember együtt sok csodára képes,
Éljünk ezzel a csodával és az élet szép lesz.

1981. október.«

A könyérszegésnek sorja volt. Nem volt mindëgy, hogy merrül szegtük mög. Rossz vót látni legutóbb a tévében, hogy vágták föl a kapott könyeret. A könyér fenekit jobb felül tartottuk és a könyeret hosszába körülvágtuk. Ez volt a »pilis«. Aki katolikus volt, előbb a kés högyivel a könyér fenekire körösztöt húzott.

A könyeret nem volt szabad eldobni vagy, ha nem bírtuk mögönni, eltöttük, oszt este elfogyasztottuk. Általában tejbe aprítottuk, úgy fogyasztottuk el. A könyeret ***könyeres kasba*** *ëgy abroszba takarva tartottuk. Ez a kosár a konyhában, a* ***kanapé***** sarkában volt. A szoba levegője nálunk mindég melegebb vót és ott jobban kiszáradt a könyér.*

Gyerökkorunk emlékei közé tartozik a »madárlátta könyér«, amit az apák a munka után este a csikóbűrből készült »szőrtarisznyába« hazahoztak, és szóltak: »– Gyertök, gyerökök, mit hoztam? Hoztam nektök madárlátta könyeret.« És ez a gyeröknek mindég jobb volt, mert a madárlátta az mindég valami más volt…

Amit ma ***közösségi életnek*** *hívunk, az régebben is mögvót, csak kisebb létszámmal. Ünnep volt a* ***vasárnapi közössög****, mert elmöntünk a templomba és a* ***templomi közös-***

***ségben** is ëgyütt voltunk, éneköltünk, hallgattuk a prédikációt, igehirdetést. A templomban lelkileg mögtisztultunk.*

Közösségi élet volt a tanyai embörök részire az olvasóköri összegyüvetel, ahun általában jelen vótak a mindönkori néptanítók, akiket nagyon nagyra böcsült a paraszt-embör. A tanító sokkal műveltebb volt és a gazda szívesen vót a társaságában.

Ha valakit nagyon szerettünk, csak annyit mondtunk neki, hogy »Életöm«. A kicsi gyeröknek annyit mondtunk, hogy »– Gyere ide, Életöm!«, oszt akkor magunkhon öleltük. A házastársnak ugyanezt mondtuk. A szülőkkel kapcsolatban mán nem használtuk, csak a társnak és a gyeröknek [járt].

*A család számára a **jövendő életöt** jelentötte a mögszületö gyeröke, akit az anya magába hordozott, anyatejjel táplált nagy szeretettel. Nem tudják azok a mai anyák, akik nem akarnak szoptatni, hogy mit veszítenek abbul a csudálatos élménybül, amit az anyának jelent, amikor szopás közben a gyerök oda töszi a mellihön a kezit, és közben elmosolyodik az anyja szavára, és kiesik a bimbó a szájábul. Ilyenkor az anyuka is nevet és a gyerök is nevet, és ez mán ëgy közös élmény a gyeröknek az **életbe induláshon**, és az anya közelsége a gyeröknek ëgy biztonságot ad.*

*De mindönnél fontosabb a **családi élet** közössége, mert ha ez fölborul, a gyeröknek nincs mög tovább az a biztonsága, amit a szülők mellett érzött. Nagyon sajnálom azokat, akik fölborítják a saját családi életüket. A gyerök az, aki mögsínyli az egészet, mert hát a gyerök ëgyformán szereti mindkét szülőjit, oszt nem tudja eldönteni, hogy kit válasszon, és nem tudja nem szeretni valamelyiket. Nem tud a szülő a gyermekinek ilyen körülmények között eszményképivé válni.*

Termelő szövetközetünk névadót röndözött. Hogy kicsit ünnepélyösebbé tögyük a röndözvényt, mögszületött ëgy versöm, amibül pár sort elmondok:

»[…] Öröm mindönkinek, főleg a családnak,
Hogy ëgy újszülöttet karjukba zárhatnak[…]

Kedves kötelesség, amit vállaltatok,
Hogy magatok helyött neveltök utódot.
Így töttek őseink, tögyék utódaink,
Szöbb kötelességünk nincs tán a földön itt.

Gyerök nélkül nagyon szögényös az élet,
Gyerökkacaj nélkül në múljanak évek[…]
Családi tűzhelytök sosë boruljon föl,
Mert mindön gyeröknek anya és apa köll[…]«

Az élet nem más, mint a sorsunk. A sors pedig szüntelen változó világunk. Néhány éve versöt írtam errül is:

»VÁLTOZÓ VILÁGUNK

Alig múlt el négy, öt, hat X, ahogy megszülettünk,
Annyi minden történt velünk, talán el sem hisszük.

Gyermekkorunk úgy elrepült, hogy észre se vettük,
Mennyi öröm, szomorúság részesei lettünk.

Mezítlábas libapásztor, kiskanászok voltunk,
Iskolába nagy fönnhangon egyszer-egyet mondtunk.
Aratáskor vizet hordtunk szomjas aratóknak,
Bámultuk, hogy cséplőgépek tüzes szikrát szórtak.

Felnőttünk és hátunk mögött hagytunk sok-sok évet,
Nem hisszük el öreg fejjel, hogy életünk szebb lett.
Sok-sok nehéz munka árán jutottunk idáig,
Életünknek túl a delén, minden másképp látszik.

Nehéz munka könnyebbé vált, kombájnok aratnak,
Kenyérgyárban nem emberek, gépek dagasztanak.
Istállókban Alfa Laval feji a tehenet,
Nem tyúkanyó, infralámpa nevel ma csibéket.

Szénaillat nem terjeng már szét a levegőbe',
Zölden tömik a lucernát a szárítógépbe.
Granulátum lesz belőle, úgy eszik a barmok,
Nem tanulnak kazlat rakni már a fiatalok.

Villanypásztor legelteti a gulyát a pusztán,
Vers és nóta nem születik pásztorok ajakán.
Közös ének sohasem szól esténként fonóba,
Nem hangzik el, nincs ki mondja, vers és anekdota.

Kukoricafosztókának rég nincs már varázsa,
Pedig de sok lány és legény talált ott egymásra.
Fosztogattak, dalolgattak, egymást megszerették,
Egymás kezét megfogták és el se eresztették.

Búbos kemence melegét ki ismeri már ma?
Ki tudja, hogy kemencében főtt a legjobb szárma?
Fenékensült-lepény, kalács, hét utolsó napján,
Fejedelmi ebéd volt a parasztok asztalán.

Lovas kocsit alig látni, autók rohannak,
Csilingelő szánkó nincs már, felsózva az utak.
Petróleumlámpa fényét felváltja a neon,
Csutkatővel nem főzünk már, sokkal jobb a gázon.

Összkomfortos lakásokba kényszerülve lakunk,
Egészen más ez a világ amiben most vagyunk.

Mit őseink építettek, lebontották mások,
Így akartak építeni egy újabb világot.

Fel is épült sok kis lakás, egymás fölött, s alatt,
Csak az a baj, hogy nagy a zaj, s vékonyak a falak.
Hifitorony, meg miegymás zavarja a csendet,
Nem vonzza ez, de taszítja szét az embereket.

Rádió, vagy tévéműsor, válogatunk benne,
Feledjük, hogy jó volna már egy kis terefere.
Számítógép, robotember cselekszik helyettünk,
De jaj nekünk, ha egyszer majd robottól születünk.

Ne úgy éljünk, mint robotok, de legyünk emberek,
Hordozzunk szívünkben mind több szeretetet.
Mert szeretet nélkül szomorú az élet,
Nehéz elviselni a sok nehézséget.

Sok-sok minden változásban mi még megmaradtunk,
Becsüljük e szép világot, hogy fenn maradhassunk.
Mit ránk bíztak elődeink, ne tegyük azt tönkre,
Gyermekeink élhessenek benne.

Régen hittük: Isten teremtette a világot,
Teremtett bele embert is, hogy reá vigyázzon.
Higgyünk benne továbbra is, mert ha nem lesz hitünk,
Elveszhet a világ velünk és többé nem leszünk.

1986. július.«”

Idős Zsótér Gergely ezeket mondta az életről:

„Nagyon sokoldalú vót az élet. A jószágtartásra nagyon sok munkát vött igénybe, mert azt el köllött látni takarmánnyal, és tisztán is köllött tartani, mert neköm nagyon nagy igényöm vót a jószág tisztántartására. A gazda számára a jószág jelentötte az életöt, onnan indult ki, mert a föld hiába vót, ha nem vót trágya.

A búzát legtöbbször életnek neveztük. Szabadon örlettünk egész kocsi gabonát, hogy a családnak lögyön egész évi könyere. Valamikor az ‘50-es években, ha valahun észrevötték, hogy takarmánynak használják a búzát, még lë is csukták érte az embört. A dűlőbiztos fölügyelt arra, hogy ki, hogy végezte a mezei munkát, de annak ellenire csak attuk a baromfinak, mert más vót a tojáshozam.

Az életbül könyeret sütöttek. Életöt adó könyér! A könyérsütés ünnep volt a háznál, ekkor sütött a gazdasszony lángost a kemönce fenékön, a pörnyében.

Ha a gyerök régön lëejtötte a falat könyeret, lë köllött érte hajolni, mögcsókolni és mög köllött azt neki önni. A kutya is úgy kapott önni, mint a disznó, kukoricadarát keverve, de könyeret nem vót szabad neki adni. Könyérdagasztáskor el köllött mondani a Miatyánkot, hogy »mindönnapi könyerünket add mög nekünk ma…« A mi családi körünkben még ma is a könyeret körösztvetéssel szegjük mög. A könyér ajjára vettyük a körösztöt.

Pétör-Pálkor szigorított ünnep vót, munkaszüneti nap. Az arató ünnepély nagy eseménynek számított. Az első kocsin ëgy rúdon ëgy körösztbe csinált rúdra búzakalászt fűztek madzaggal, és evvel vonultak a templomba. Ëgy nagy parasztkönyér is be lött mutatva és mögáldva az oltárnál. Délután vót az aratóbál. Éjfélig tartott a táncmulatság.

A gazdacsaládban a gyerököt, mikor mán nem az anyja szoptatta, a nagyanyja nevelte. Történetösen a nagyapja nem tudta a saját gyerökeit së úgy szeretni, mint ahogy az unokáit. Közelödő véginek űk vótak a folytatásai, vagyis így élt ű tovább bennük a szeretettel.

Télön az idősebbek elmöntek a fonókába, mög kártyázni. Vót társas élet. Ma mán nem érünk rá még a rokonokhon së elmönni."

Csorcsán Szűcs Imre szokása szerint rigmussal kezdi az élet szó magyarázását. Ezeket a verssorokat még 1953-ban jegyezte le:

„»Hallgatom a dinnyéimet, hogy mirül beszélnek.
Azt mondják, hogy ők bizony a haláltól nem félnek.
Mert őket bár elpusztítják hitvány, rongy embörök,
A sok dinnye jövő nyáron mégis itt hempörög.

Hallgatva e beszélgetést, magam mögröstelltem,
Mert én bizony féltem eddig, bár szólni nem mertem.
Féltem eddig a haláltól, de most mán nem félök,
Testöm hogyha el is pusztul, tovább él a lélök.«

Nekünk a búza, a ***könyérmag*** *jelentötte az életöt. A búzának olyan értéke volt, hogyha elszóródott is véletlenül, szinte szömenkint szödtük föl a fődrül. Ugyanúgy, ha a könyeret is elejtöttük, azt is fölvöttük, mögcsókoltuk, hogy sömmi në mönjön veszendőbe, az olyan érték volt. Azért volt olyan érték, mert az volt az élet.*

Amikor az '50-es években ***lësöpörtették velünk a padlást****, mert olyan gyönge volt a termés, hogy a kötelező beadást hírül së futotta ki, oszt vetőmag së, könyérnek való së maradt, úgy, hogy nagyon kilátástalan volt a helyzetünk, mert könyeret, ha volt a bótban, vöttem mindönnapra, és ha nem volt, mögígérték, érközik holnapra; szóval az életöt söpörték lë a padlásrul!*

Gyűltek a »hatósági közegök«, a dűlőbiztos, ellenőrizni, hogy a búza el van-ë vetve, mert mög volt állapítva, hogy a fődnek 40 valahány százaléka könyérgabonával lögyön bevetve. De mibül, mikor mind elvitték!

Az elszóródott ***gabonamag****, abban az időben kelt ki, amikor a vetésnek köllött kikelni. Ebbül a »vadvetésbül« lött a következő évben a termés. Így lött ez* ***kétszörös élet****! 1952*

őszin kelt ki ez a mag és 1953-ban arattuk. Akár Istennek nevezzük, akár természetnek, mögerősödött bennem a gondviselés iránti hit.

Mögszülettünk, oszt családi közösségbe nevelődtünk. Ez volt az élet a mi számunkra! Ahun olyan sokan voltunk, mint mi is, hogy öt fitestvér volt ëgyütt, azt löhetött remélnünk, hogy ez a család örök életű lösz, de ez nem egészen így történt, mert ëgy testvéröm odamaradt az első világháborúban, nekünk mög családunk nem született, a többi testvérömnél is lánygyerökök löttek. Csak a Mihály bátyámnak van ëgy fiú unokája, a többi mán nem a Szűcs nevet viseli, így a nemzetség kihal.

*Mink **magunknak élő** embörök voltunk. Nem volt nálunk divat a névnapozás, ünneplés. Nálunk a munka volt az első, de vasárnaponként, ha a templomba elmöhettünk, vagy, amikor fölcsöpörödtünk, a bálakba elmöhettünk, az fölszabadult érzés volt számunkra, mert közösségi életöt élhettünk.*

Nagyon ügyetlen, buta embör löhettem volna, mint akik az elemi oskolával befejezik az összes tanulást, ha részt nem vöttem vóna az ifjúsági ëgyesületi munkában. Másodjegyző löttem a Sóshalmi Olvasókör Ifjúsági Ëgyesületiben, oszt rám bízták az ëgyik előadásrul szóló jelentés mögírását. Az első írásom, bár igyeköztem mögfogalmazni magamnak, hogy elfogadható lögyön, de az írás olyan ronda volt, hogy szinte magam szégyölltem. A következők mán sokkal jobban sikerültek. Ez olyan érzés volt, hogy csak használható embör vagyok a közösségi életben is.

*A '60-as években, amikor a szövetközetbe kerültünk, ott is úgy éröztem, hogy jó közösségi embör vagyok. Dolgoztam embörökkel, akik azelőtt gazdák vagy nincstelenök voltak, de én nem tudtam különbségöt tönni, csak azt böcsültem, aki a munkáját röndösen elvégezte. Fölvittem a csapatvezetésig. Ez volt a **mögváltozott élet**. Nem volt különösebb baj, csak az, hogy én azt írtam be, amit teljesítöttek. Követölték, hogy többet írjak.*

A paraszti életöt el së löhetött képzelni jószág nélkül, mert anélkül a parasztélet sömmit së' ért. Az érték, a vagyon életöt jelentött. Amikor a háborúk következtiben jószágállomány nélkül maradt a parasztság, szinte mögbénult az élet. Mert a paraszti élet, akkor úgy gondoltuk, hogy nem ér sömmit vagyon nélkül. De mögtanultam, hogyha mögvan az embörnek a munkakedve, mög a munkabírása, akkor is mögélhet, ha jó beosztása van."

Diószegi László vallomása az életről:

*„Nekünk az élet a könyér volt, mert ez adta az életöt az emböröknek, vagyis a búza. A könyér olyan fogalom volt nálunk, hogyha ëgy darabka a tarisznyába mögszikkadt, aztat beáztatva kutyának, kiscsirkének adták, nem dobták a szemétdombra, még a disznónak së' adták oda. Nálunk ëgy hétre való könyeret sütöttek. Magam is sütöttem az édösanyám betegsége alatt az öcsémmel. A könyérkészítés ünnepnapnak számított. A gyerökök zsíros cipót kaptak a jó munkájukért, így nőttünk bele a **munkás életbe**.*

*A családi életrül szólva, a szülők szava mindig parancs volt. Ennek mindég hasznát is vöttük. Amikor serdülő korba kerültek a fiúk, az édösapa nyíltan fölvilágosította őket, hogy **nëhogy ócsó nővel lépjünk kapcsolatba**, mert az utódok vallják kárát. Amikor 21 éves löttem, ëgy nikkel órát kaptam. Szerettek bennünket. Nálunk nem élt a káromkodás. Az apám szeretött bennünket, de szigorúan fogott. Mindég az édösanyám nyitotta mög az apánk szívit, amikor valami kéréssel fordultunk hozzá.*

A köri élet során 6 mázsa búzát adott az apám a Mátyáshalmi Olvasókörbe, és 6 ezör vályugot veretött velünk. Az Ifjúsági Ëgyesületben voltam pénztáros, majd zászlótartó.

Mi igazán a családi életért éltünk. Mi nem ittunk, visszavonultunk a barátkozásnak ettül a formájától."

Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória így emlékezett:

„Az élet jelentötte magát a búzát, mert ez volt az élet, ebbül éltünk, ebbül sült a könyér. A hombárt is ***életösházna****k nevezték, ahun tárolták ëgy évre tartaléknak a vetőmagot és könyérnek való búzát. És annak ëgy évig ott köllött állni az életös házban. Amég az új termést be nem fogták, tartalékoltak, hogy bármit hoz a sors, lögyön könyérnek való és vetőmag.*

A hombárban rekeszök voltak. Volt benne ëgy rekesz, abban állt az ***óbúza****. Amikor nyomtatás, cséplés után behordták az újat, akkor édösapám eladta a régit. Másik évben a padlásra tárolt, így forgatta a gabonát a* ***zsuzsok***** ellen.*

Volt olyan őszi szárazság, hogy csak januárban löhetött vetni. Lóhátrul, zsákbul vetöttünk. Fizetőeszközként is a búza szolgált, nem véletlen lött élet a neve. A haszonbérletöt is búzába köllött mögfizetni. (Ëgy évre 1 holdrul 2-2,4 mázsa búzát, pedig akkor jó volt még a pöngő.) Búzáért földet, gépet, építőanyagot, mindönt vöhettünk ***újkor*****. A pénz értékit a búza szabályozta. Ez volt a magyar valuta.*

Élet volt a tanya körül. Tavasszal mögindult az élet. Tél végin mán szaporodtak a jószágok. Amikor kiződült a fű, kihajtották a jószágot legelni. Ahun nem volt a tanya körül élet, azt »lila parasztnak« híttuk. Nem volt neki »së' kihaj', së' behaj'«. Ez az embör volt a »maga szögénye«, mert az ilyen gazda nem töt sömmit azért, hogy élet lögyön körülötte.

Amikor kiződült: »kihajtott az élet«.

Nem vót még születésszabályozás. Kútvölgyön, a szanatóriumon kívül, 3 tanyában 36 gyerök volt. A gyerökök: ëgyik a másikat nevelte. Amikor a nagylány férhön mönt, az annya még gyerökágyat feküdt a testvérivel. Pap Takács Károlyné Meszlényi Licát 52 éves korában szülte az anyja. Föl is nevelték.

A gyerök segítőtárs vót, mög örökös is. »Varnyúnak varnyú lögyön a fia«,[654] *vagyis lögyön a gyerök paraszt, hogy dolgozzon, oszt lögyön mit szétosztani, ha az öreg kidül a sorbul. Azért ragaszkodtak hozzá, hogy paraszt maradjon, hogy a szülők életit folytassa, továbbvigye. A parasztéletöt mögosztotta a család maga közt. A gazdaságot mindön gyerök gyarapította.*

A testvéri, rokoni kapcsolat olyan szoros volt, mint a házastársak között. Ősszel Szent Mihálykor kezdődtek mög a névnapozások és Sándor-Józseffel fejeződtek be. Disznót së ëgyet vágtak, hanem kettőt, néha hármat. Azután volt a köri élet, amely a szüreti bállal vötte kezdetit, igön csak a húsvéti bállal ért véget.

Aztán gyütt a mögváltozott élet: mögszabadítottak bennünket a vagyontul. Nem ëgy a házát is eladta a szögényebbek közül és kihurcolkodott a kapott földre, onnan mög elhajtották, oszt odaveszött mindöne."

[654] Madách Imre: *Az ember tragédiájában* olvasható, hogy *„ebnek is eb a párja"*.

21.
HALOTT A GAZDACSALÁDBAN

Az elkészülődés

Az élet és halál egymás természetes ellenpárja, kiegészítője. A nemi aktusban benne van mind a kettő. Nem véletlen, hogy a franciák a közösülés utáni szomorú állapotot „kis halálnak”[655] nevezik. Mit jelentett az igazi halál a vásárhelyi gazdacsaládban? Az egyéni lét végét sokkal természetesebben fogták föl, mint más társadalmi osztályok.

„Ha a legényfiú mögnősült, a fiatalok kint maradtak a tanyán. Az öregök előbb-utóbb hazagyüttek – kezdte a visszaemlékezést Kérdő Szűcs Ernő. – Még a legszögényebb paraszt is haza igyeközött. Ezért azután áldozat árán is vött magának házat.

A gazdának a fiatalok önállóvá válása jelentötte a nyugdíjazást. »– Öreg gazda lött belülem« – mondták. A gazdaságrul, a vagyonrul sokan ezzel még nem mondtak lë, mert számukra ez volt az életbe fogódzás, az utolsó szalmaszál, de a hazaköltözéssel az elkészülődés is mögkezdődött. A házhon csak akkor költöztek végleg haza, ha a gazdálkodást, mög vele a parasztéletöt is föladták.

Az idős gazda érzelmileg azért vonzódott jobban a házhon, mert »hazafelé tartott«, szóval a haláláhon közelödött. A háznál mán mögvoltak a bútorok, az egész beröndözés, ami még köllhetött utolsó éveikre, csak el köllött végleg foglalni.

Itthon még volt ëgy utolsó nekirugaszkodás: az asszony főzött, font, szőtt, az ura gondozta a jószágot. Nevelték, oskolába járatták az ***onokát****. Esténkint összejártak a szomszédokkal barátkozni, az öregatya elmönt pipázni, beszélgetni az olvasókörbe, még a kocsmába is be-benézött ëgy nagyfröccsre, vagy kártyázni.*

Amég ereje futotta, kimönt a tanyára is, hogy ellenőrizze fiait, vagy csak tanácsokat adjon, mert a szívük azért visszahúzta őket. Amég járni bírt, röndszörösen piacra is mönt. De az út ëgyre rövidült. Elmaradt a kör, tán még a kocsma is. Ültek a ház előtt a kispadon, vagy a kitött gondolkodószékben, és a szomszédokbul körülvötték őket a fiatalabbak. Kérdözgették az öregöt, az mög válaszolt. Nagy idők tanúja volt, oszt mindönhön akadt ëgy szava. ***Sok vóna ezt elbeszélni****…*

Amég csak töhette, kijárt a temetőbe. A temető a házhon volt közelebb, mint a tanyához, ezért gyütt be a városba. A temetőbe ott feküdtek mán a szülei, ipa, napa, mögpihentek az ősi, és ő is utánuk kívánkozott. Ez volt az utolsó vonzerő. Most, hogy én is magamra maradtam, sokat járok a temetőbe, mert ott vannak az enyéim; mög ténförgök, mert az itthoni magány csak rabság. Várom a mögváltásomat.

Amikor az öreg mán a kapu elé së jutott ki, odahúzódott az ablakhon. Nézte az őgyelgőket, vagy a lámpa világánál bötűzte a Bibliát.”

Az élet hídjáról lelépő ember

Szenti András egykori parasztgazda verse híven ábrázolja az emberi létnek ezt az utolsó állomását. Részlet belőle:

---

[655] Vö. a latin mondással: *„Omne animal post coitum triste” = „Közösülés után minden állat szomorú”.*

„ÉDESANYÁM HALÁLA

…éppen idegen országból érkeztem,
mondják, anyám vár,
VÁR!,
még egyszer meg nem lát,
addig nem leli nyugalmát.
Szobájába csendbe beléptem,
fehér párnán ősz haja szétesve,
nehéz sóhaja már a véget sejttette.
Szeme messzire nézett,
előre?, hátra?,
megmondani ki tudja?
Számára már nyitva volt
a lelkek kapuja.
Kezét megfogtam,
fejét felém hajtotta;
– Fiam, te vagy ? – szólt halkan.
– Én vagyok, anyám – suttogtam,
és ráncos, lázas kezét megcsókoltam.
Kéz a kézben pihenve megnyugodott,
több mondanivalója már nem volt.
Ujjai elernyedtek, nem várt tovább;
szobájában hárman voltunk már:
Ő, én és a halál.
Szemfedelét arcára én hajtottam,
másnak ezt, hogy engedtem volna,
hisz tudtam, azért várt,
hogy megérkezzem.
Temetőben apámhoz kísértük,
oda, hová oly nagyon vágyódott,
hűségét ott is megtartotta,
csak véle s mellette lett nyugalma.
Koporsójára egy rögöt ejtettem,
tudom, végső akarata, hogy így tegyem,
hisz várt, azért VÁRT,
hogy megérkezzem.”

„A beteg és öreg embör halála előtt még végröndölközött – folytatta Kérdő Szűcs Ernő. – Ez állt ëgy hivatalos részbül, amit vagy maga írt és fogalmazott, vagy az ügyvéd csinált. A röndölközésinek másik része szóbeli volt. Ilyenkor osztották mög a közvetlen, személyös holmikat. Az asszonyok a gyűrűt, fülbevalót, ruhát, ágybéli holmikat adták oda,

az apa a Nagybibliát, a gondolkodószékit, a pipáját, botját.[656] *Az értékösebb holmik röndre gazdát cseréltek, mégis, ahogy az öreg lëhunyta a szömit, mögindult a* ***jussolás***.[657] *Azok, akik úgy érözték, hogy a szülők velük szömben igazságtalanok voltak, marakodni kezdtek a koncon.*

Kilencvenhat éves volt az ëgyik pápista gazda, amikor az unokavejivel még úgy berúgott vasárnap, hogy a kalapját is elvesztötte. Az egészsége hirtelen mögrokkant, és a családja mán látta, hogy az öreg halni készül.

Papot akartak hozzá hívatni, de az öreg nem engedte. Arra hivatkozott, hogy »– Én még nem akarok möghalni. Në híjatok hozzám papot, mert a feleségöm is aztán ***hótt*** *mög, hogy a pap elmönt.«*

De a család nem tágított, látták, hogy tört az öreg szöme. Ráparancsoltak, hogy »– Tisztálkodjék mög, kend!« Borbét is hívattak hozzá, aki mögbërëtválta. Szóval, fölkészítötték az öregöt a ***hosszú útra****. Péntökön mán el is temették.*

Olyan esetöt is tudok, amikor a beteg öreg odaadta a fiának a pénzt, aki elszélhámoskodta, közben az apja fölépült, és keresni kezdte a vagyont. Ez történt a Bandirkó Kovács családban is.

Amikor öreg Bandirkó Kovács nagyon beteg lött, hívatták a fiát. A családi ház kűbül épült, ott hivalkodott a Bercsényi utcában. A mögtakarított pénz az öreg feje alatt volt, a kispárnával lëborítva. Az egészet átadta a fiának.

A gyerök fogta a sok pénzt, oszt átmönt Orosëgyházára a komákkal, ahun az egészet néhány nap alatt elmulatta. Bandirkó Kovács nem halt mög, hanem följavult, majd visszakövetölte a pénzt a fiától. A gyerök csak az üres zsebeit fordigatta. Arra hivatkozott, hogy »– Azért vertem el a vagyont, mer nagyon sajnáltam kendöt.« Bandirkó Kovács káromkodva mondta, hogy »– Ha az Isten el akar vönni valakit, mért nem vöszi el ëgyszörre!« Bosszúbul a szép nagy házat nem is hagyta a fiára, hanem az unokájára"

A halál

Török Imréné Kovács Margit ezt a verset írta:

„NŐVÉREM HALÁLÁRA
(Kovács Sándorné Kovács Jusztina halálára,
1982. márciusában.)

Eljött hát az óra, mit oly régen vártál,
Lehunytad két szemed, s bennünket itt hagytál.
Nem akartál élni, már csak fájt ez élet,
Mert dolgos két kezed értéktelenné lett.

[656] Megjegyezzük, hogy általában ilyenkor cserélt gazdát a névre szóló, cserépből készült *pálinkás butella* is, amelyet az öreggazda addig mindig magánál hordott a belső zsebbe.

[657] Mint azt a jelen kiadásunkhoz írt bevezetőnkben is írtuk, ez a „jussolás" más természetű volt, mint a szegény rétegeknél, ahogy azt a fajta marakodást Tornyai János: *Juss* c. díjnyertes festményén is ábrázolta.

Négy gyermeket szültél, egyet eltemettél,
Egy világháborút Te is átszenvedtél.
Férjed háborúban, Te csak a dologban,
De ifjú derekad soha meg nem roppan!

Ahogy múlt az idő, súlyos beteg lettél,
Ha néha gyógyultál, mégis csak örültél.
De hiába minden, így volt ez megírva,
Beteg, fáradt tested nyugszik már a sírban.

Kicsi fiad mellett nyugalmad megleled;
Szüleink sírjában készíted a helyet.
Ahogyan meg vagyon sors könyvében írva,
Ha eljön az idő, találkozzunk újra.

Húgod."

„Amikor a beteg öreg kiszenvedött – beszélte Angyal Ferenc gazda –, möggyőződtünk róla, hogy van-ë még benne élet. Rátöttük a fülünket a szívire, oszt hallgattuk, hogy üt-ë még? Mögfogtuk a csuklóját, hogy ver-ë az ***ütere****; vagy tollpihét tartottunk az orra alá, hogy rözdül-ë még?"*

„Ha mán möghalt, lëtöttük a földre ëgy rossz pokrócra vagy lepedőre. Lëhúztuk az ágyat, a tollat elvitte a párnábul a vándorkeresködő, a szalmazsákot a dudvára ürítöttük, fölszárítottuk a halott lucskátul, majd újra tömtük.

A halottat mezítelenre vetkőztettük. Vizes, szappanos ruhával mögtürülgettük, lëmostuk, szárazra türültük. A férfiakhon borbét hívattak, aki utoljára mögbërëtválta a halottat. Addig még meleg volt, amég hajlott a teste, fölöltöztettük. Az öregök haláluk előtt mán elkészítötték a halottas ruhájukat. Tiszta gúnyát adtunk a halottra. Férfiaknál elmaradhatatlan volt a fehér ing, asszonyoknál a fekete, kislányoknál a fejkendő.

A halott állát ëgy kendővel fölkötöttük. Lëfogtuk a szömit, és nehezebb pénzt raktunk rá, hogy csukva maradjon" – beszélte el Angyal Ferencné Gulyás Rozália asszony.

„A fürdetést elsősorban a család végezte, de volt olyan idős asszony, aki ilyesmivel foglalkozott. A bábát is el löhetött hozzá hínni fürösztení – mondta Kérdő Szűcs Ernő. – Ha a család maga készítötte föl a halottat az útra, akkor a fürösztést, öltöztetést a lányok, asszonyok végezték.

A halottat a földre rakták, és kinyújtoztatták. Ezt addig köllött mögcsinálni, amég a halott ki nem hűlt. Azután möntek el bevásárolni.

A mi családunkban és a szomszédainknál nem készült tanyán ravatal. A halottat mindég hazahoztuk a házhon, ott töttük koporsóba. A kocsidërëkba mögágyaztunk neki szénával. Lëterítöttük pokróccal, oszt szépen ráfektettük a mán fölöltöztetött halottat. Paplannal lëtakartuk. A fejit is."

„Nálunk a fürösztést lavorbul, teknyőbül, ronggyal, szappannal végezték – mesélte Csorcsán Szűcs Imre. – Vizet melegítöttünk, mert a halottat sajnáltuk hideg vízzel mosni. A ruhát mög az ágyneműjit, amibe a drága möghalt, a kemöncébe raktuk, és eltüzeltük."

Ravatalozás, virrasztás, temetés

Az *énekes halottsiratás* Török Károly korában még Vásárhelyen is élő gyakorlat volt. Ahonnan kiszorult, ott a virrasztásra tevődött a hangsúly, valamint a kántori halottbúcsúztatásra. (Minden olyan emlékezés, amely fogadott *siratóasszonyokról* beszél, folklór csupán, hiszen egyetlen hiteles adat sincs róluk. Az idézett szövegekben pedig országszerte ugyanazok az elszólások szerepeltek. Többnyire a zsoltáros, énekes könyvekből a halottak búcsúztatására írt egyházi énekeket énekeltek és fönnhangon vagy magukban imádkoztak. Azt meg kell jegyeznünk, hogy még a 20. században is volt egy-két ajánlkozó „siratóasszony", aki lelkiismeretlenül, csupán a pénzért vállalkozott a föladatra és „hozzáértésével" becsapta a vigasztalódni vágyó hozzátartozókat, de ezeknek már semmi köze sem volt a hivatásos, népi kegyeleti missziót gyakorló asszonyokhoz![658])

„Amikor mögérközött a koporsó, belëfektettük a halottat. Mink a tanyán ravataloztunk, a ***tisztaszobában****. A ravatalozást mindég a temetközési embörök végezték, ők hozták a kelléköket is, Ha volt a halottnak kedves kispárnája, hát az került a feje alá. Akkor este körülültük a koporsót. A szömfödő még nem volt rajta, úgy virrasztottuk a halottat hajnali ëgy óráig. Aztán csak lëfeküdtünk. A virrasztás alatt zsoltárokat éneköltünk, mög a halottakkal kapcsolatos dolgokrul beszélgettünk. Dicsértük a jó tulajdonságaikért. Ilyenkor még a haragosainak is csak jót volt szabad rá mondani" – emlékezett vissza Csorcsán Szűcs Imre.*

„A ravatal a városi háznál készült. Akinek nem volt háza, még az is igyeközött olyan atyafit mögkérni, akinek volt, oszt oda vitték haza a halottat.

A temetközési embörök ide hozták a koporsót. A ***nagyszobábul*** *mindön bútort kipakoltunk, csak a ravatal maradt. A halottat belefektették a koporsóba. Imára kulcsolták a kezit, és dërékig betakarták a szömfödővel, hogy në fázzon.*

Az én öregapám is kint halt mög a tanyán. Amikor hazahozták a városba, nem volt olyan hosszú koporsó, amilyen köllött volna neki. Bánfi János azt mondta, hogy ő mögméri a sógorát. A lóhajtó ustorral vött rúla mértéköt, mert akkor még nem volt centijük, és ez után készítötte el neki az asztalos a koporsót.

A virrasztóba sokan elgyüttek. Atyafiak, jó szomszédok, ösmerősök érköztek. A virrasztás a halottnak a végtisztösség mögadása volt, de az igazság az, hogy inkább a családnak szólt. A virrasztóban halkan beszélgettek. Siratóasszony ebben a században [a 20. százaban] mán nem volt" – beszélte el Kérdő Szűcs Ernő.

„Anyámtul hallottam, hogy nagyanyám temetése előtt még volt siratás – kezdte a visszaemlékezését Angyal Ferencné Gulyás Rozália. – Hívatásos siratóasszonyok járták a halottas házakat. Mög volt szabva, hogy mennyi időre, mennyi véka búzát kapnak a siratásért. Az asszony elkezdte a kántálást. Dicsérte a halottat; összehordott tücsköt-bogarat,

[658] Arról van tudomásunk, hogy hagyományőrzés címén az országban néhány helyen színpadra vittek halottbúcsúztatást, benne „halottsiratással". Különösen alkalmazták ezt a népi együttesek énekkel, tánccal, kifejező ének- és mozgáskultúrával színpadra állítással. Vásárhelyen hasonlóról nincs tudomásunk. Ezek a drámai, olykor álnépi kezdemények sorra elhaltak, tekintve, hogy már nem volt a népből táplálkozó gyökerük, illetve kegyeleti és érzelmi okokból nem igazán szórakoztatták a közönséget.

csakhogy gavallérok lögyenek a ***hátramaradók*** *vele. A mondókájába bele is szőtte a fizetést. Így siratott: »– Ugyan tele adják-ë, ugyan tele adják-ë?« – mán mint a vékát búzával. A család, szintén sírós hangon, így válaszolt: »– Tetejire, csak jobban ríjon!«"*

„A temetésnél a búcsúztatás a tanyán volt – mondta Csorcsán Szűcs Imre. – A temetőben a sírnál is van búcsúztatás, de az mán rövid. Ëgy féderös kocsi hordta a papot mög a kántort."

„Amikor mink temettünk, akkor mán volt ravatalozó a Kincsös temetőben – mondta Tárkány Szűcs Sándor. – Be köllött vásárolni. A [Temetkezési] Vállalat[659] *kihozta a koporsót a tanyára. Ott belerakták a halottat, oszt ëgyenösen vitték a temetőbe. Ott ravatalozták föl. A temetés előtt ëgy órahossza volt a közszömlére és a siratásra. A halottat teljesen lëtakarták a szömfödővel. Aki el akart búcsúzni tűle, föllépött a ravatalra, fölhajtotta a szömfödőt, oszt mögnézte.*

A koporsó mellett kétoldalt a család ült, álldogált.[660] *Itt mán csak csöndes siratás folyt, sönki së kántált. Gyüttek a rokonok részvétölni."*

„Begyüttek a ravatalos szobába a temetközési embörök – beszélte Kérdő Szűcs Ernő. – Akkor mán az egész család a házban volt. Mindönki feketébe öltözött, az alkalomhon illően. Ráhúzták a halottra a szömfödelet, vége volt a szömlének. Rátötték a koporsófödelet. Ekkor a tetőfokra ért a sírás. Többet nem láttuk a kedves halottunkat. Ha jó idő volt, a pap az udvaron mondta el a búcsúbeszédöt, hogy mindönki hallhassa.

Azután mögindult a gyászmönet. Elől a pap kocsija haladt a temető felé. Vezette a halottat, akit díszös, fekete halottaskocsin vittek utána, majd a gyászolók követték. Végehossza nem volt a kocsisornak, amelyik a halottas kocsi után mönt a temetőbe.

Nem ëgy temetésön részt vöttem. Volt köztük olyan, ahun azt sugdosták:

»El is van temetve,
El is van felejtve.«"

„Amikor a koporsót lëerisztötték a földbe, szokás volt, hogy mindönki fogott ëgy göröngyöt, oszt utánadobta a sírba.[661] *Közben ezöket a mondatokat mormolták a halottnak:*

---

[659] Ez már a szocializmus korszaka alatt történt, amikor megyei, állami temetkezési cégek működtek az országban.

[660] Íratlan szabály volt, hogy az idősek elől ültek, a fiatalok a hátuk mögött álltak.

[661] Még a mi gyermekkorunkban is csak göröngyöt dobtunk a koporsóra. Ahogy döngött, olyan volt, mintha a halottat bántanánk. Ezzel újabb sebet nyitottunk magunkon, vagy fokoztuk a gyászunk bánat- és fájdalom oldalát. Az első világháború után még föl-föltűnt, a 20. sz. utolsó harmadában mind inkább szokássá vált, hogy a göröngy mellett, vagy helyett egy-egy szál virágot, kis csokrot dobunk a nyitott sírba, a koporsóra. Az utóbbi két évtizedben pedig szalmával töltött zsákszövet-paplant eresztenek a koporsóra, hogy a behantolásnál ne hallatsszon a göröngyök dobolása. Ezzel a halottat és önmagunkat kíméljük. Ez a szokás csökkentette és értelmetlenné tette a nyitott sírba a göröngyök beledobálását, hiszen hangtalanul értek célba és nem nyújtották a fájdalom további megtartását, ugyanakkor növelték a koporsóra dobott virágok búcsúztató jellegét.
Érdekes itt megjegyezni, hogy az emberré válás folyamatában a *halhatatlan lélek* és a *túlvilági képzet* megjelenését onnantól számítják, amikor az elhalt maradványait virágok közé temették. Ilyen hiteles ásatásból származó lelet került elő az iraki Zagrosz-hegység Sanidár nevű barlangjából, amely a kb. 60 ezer évvel ezelőtti Neander-völgyi típusú ember maradványait őrizte. (*Leakeyék* szerint minden virág, növény valamilyen formában és mennyiségben gyógynövény is, amely – az elhantolók hite szerint – valószínűleg az elhalt további útját, „gyógyulását" egyengette. Ez tehát már *rítus* volt, a halott fölkészítése a túlvilági életre, búcsúztatása az evilági élettől, és az orvoslással a kibontakozó kultúra része.

»– Lögyön néki könnyű a hant«, vagy »– Nyugodjék békében«.

Később, az első világháborút követően még virágot is dobáltak a koporsó után. Mink az ötvenes évek végitül mán ëgyiket së csináltuk" – emlékezett vissza Tárkány Szűcs Sándor.

A halotti tor és a gyász éve

„A temetés után[662] *a háznál vagy a tanyán gyűlt össze a gyásznép. A tor csöndes jellegű, közös ebédbül állt. Az ebéd elkészítése a temetési nap röggelin történt" – beszélte Csorcsán Szűcs Imre, majd így folytatta:*

„Anyai részrül a Pinkó Tóth családban az apa, nagyapa is inkább csak kért a fiatalabb családtagoktul, amit viszont mink mindannyian kötelességnek éröztünk teljesíteni. Ezért volt, hogy szigorúságuk ellenire is szerettük és tisztöletben tartottuk őket.

Amikor a gazda családfő elhalt, a gyász ëgy évig kötötte a hátramaradókat. Hordtuk a fekete ruhát, a gyászkarszalagot. Bálazás nem volt, csak templomozás. Hangos névnapozást së tartottunk. Esküvő nem löhetött; ha előzőleg ki volt tűzve, elhalasztották. Várni köllött a fiataloknak ëgy évet az ëgybekelésre.

Mögmaradtak és családi ereklyeként őriztük az elhalt fényképeit, sok szömélyös tárgyát. A sírjára virágot vittünk, évente többször röndbehoztuk, gondoztuk. Amég a család olyan jó állapotban bírja magát, hogy az elhalt családtagok sírját gondozni tudja, addig mindég kijárunk hozzájuk. A szülőkhön, nagyszülőkhön még ki is vitetjük magunkat, ha mán mönni nem lösz erőnk, oszt úgy ápoljuk a sírjukat."[663]

„Amikor mink temettünk, mán nem volt divat a torozás. A húszas évektül rohamosan mögszünt. Ëgyszerű ebéd volt utána a szűk családnak, aztán ez is elmaradt" – mondotta Tárkány Szűcs Sándor.

„Gyakran láttam, hogy a halottak napját nemigön tartották. A koszorúzás, virágozás së volt régön divatos. A sírt persze halálunkig gondoztuk. Az első világháború után lött ez a nagy halottkultusz, fényös küvek, a vagyon fitoktatása. Azelőtt mögtötte a ***gombos fejfa****, a nagycsaládoknál a* ***padmalyos*** ** **verömsír**, **verömkripta***" – így emlékezett Kérdő Szűcs Ernő.*

A halotti tor esetében fordított volt a helyzet. Az előző századokban valóságos kultusza volt, és csak az első világháború után csökevényesedett el. Népes nagycsaládjából, gazdarokonai és ismerősei köréből több idevágó történetet mesélt el Kérdő Szűcs Ernő, amely a tor változatosságát, a szokás sokszínűségét bizonyítja.

„Sok vóna azt elbeszélni, hogyan zajlott régön a tor. Mai szömmel nézve, nagyobb része csupa nevetségös volt. Mindön valamirevaló gazda mán az életiben készült a torra.

---

[662] Az első világháborút követően a tiszti orvos, tiszti főorvos már szigorúan ügyelt arra, hogy a tetemet a halált követő 48 órán belül elhantolják. (Ekkor még nem alkalmazták a holttest hűtését.) Kivétel csak közvetlen a tanyáról történt temetésnél fordulhatott elő, amely a távolság és az időjárás viszontagságai miatt nehezen volt ellenőrizhető.

[663] Még a halála előtti hónapokban is meglátogatta szülei sírját, amely a közben bezárt és fölszámolásra kerülő Arany temetőben volt. Kérdésünkre, hogy halála után mi lesz a szülők sírjával, maradványaikat miért nem viteti át az ő, előre elkészíttetett sírjukba, azt felelte, hogy *„– A halottakat nem szabad háborgatni. Onnan köll föltámadniuk, ahun elporladtak."*

Második Kérdő Szűcs Tamás öregapám, amikor öregségiben szétosztotta a jószágokat a családja közt, mondta nekik, hogy »– Ezt a három birkát a toromra vágjátok lë, ezt a hordó bort mög csak akkor csapoljátok mög«.

Kérdő Szűcs Pál dédöregapámnak mondták a fiai öreg korában, amikor ëgy tehén mögellött, hogy »– Ez a bornyú mög jó lösz a kend torára«. Szóval, mán nagyon temették volna az öregöt. A gazda így felelt: »– Ellhet még addig ennek az anyja hatot is, ba…d az anyját!«

Második Kérdő Szűcs Pétör és felesége: Kiss Miklós Katalin, amikor a gyerökökre hagyták a vagyont, ők osztozkodtak a gyerökök közt. 24 ökröt osztottak szét négy gyeröknek.

*»– Sok **kezünk piszka*** van benne« – mondta nekik Kiss Miklós Katalin a vagyonra gondolva. Mikor az ura elosztotta a vagyont, kérdi a családjától az asszony, hogy »– Hát akkor mi marad nekünk?« Az ëgyik fia, Kérdő Szűcs Ferenc azt mondta: »– Kendtöknek, édösanyámasszony, két tinó marad. Ëgyik jó lösz a kend torára, a másik mög az édösapámuram torára.«*

Kérdő Szűcs Ferenc a felesége torára is gondolt, de a gondviselő másként röndölközött. Kérdő Szűcs Ferenc vött ëgy páratlan tinót a vásárba. Amikor kihajtotta a tanyára, a felesége Füles Ilona mögkérdözte tűle, hogy »– Mért vötte kend ezt az ëgy tinót?« Az embör így válaszolt: »– Ezt a të torodra vöttem!«

*Panaszolta az asszony a lányának, Olasz Pétörnének, hogy »– Apád a tinót mán az én toromra vötte.« A lánya vigasztalta: »– Jó löhet az még az édösapámuram torjára is«. Úgy is hozta a sors, hogy Ferenc gazda halt el hamarabb, mert hirtelen utolérte ëgy **szívszélhűdés**."*

A torozásra való fölkészülés jelzés értékű volt a félfeudális gazdatársadalomban. Lehetett vele üzenni, hogy valaki „unt öreggé" vált, tőlük már meghalhatna, nem tartanák vissza. Az előre gondoskodás így kétélű lehetett: valódi jó szándék, hogy a tor költségei ne a hátramaradókat terhelje, de figyelmeztetés is arra, hogy mehet Isten hírével. Így torzult el ez a szokás, különösen, ha azt a részét vizsgáljuk, hogy a temetés után az átélt, vagy a tettetett veszteségélményt nem egyszer dáridózás jellegű torozással oldották föl. Előbbi esetben a lelki súly alól való fölszabadulás, utóbbiban az elhunyttól való megszabadulás öröme fejeződött ki.

„A torban jókat öttek, ittak. Birkát, bornyút vágtak, ha a család nagy volt még ökröt is sütöttek. A szögényök is elgyüttek a szabad övészet hírire. 1905 körül, ëgy temetésön annyian voltak nálunk, hogy még az udvaron is terítöttek. Olyan sok kúdús gyütt, hogy csak az idősebbeket tudtuk lëültetni, a fiatalokat mög elküldték dolgozni.

»Mezítlábas« Olasz, amikor begyütt a tanyárul a városba, mindég gyalog érközött, hogy në kopjon a kocsi, a lovakat mög në kölljön abrakolni. Az úton a csizmáját is lëvetötte, és a nyakába hozta a város széléig, hogy a csizma talpa së' kopjon; ő pedig mezitláb ballagott. Amikor beért a városba, csak a vámháznál húzta föl a csizmáját, úgy takarékoskodott.

Mikor eltemették, olyan sok kúdús gyűlt össze a halottas háznál kérögetni, hogy a rendőrséggel köllött őket szétzavartatni. Azt mondták a kúdúsok, hogy eleget fösvényködött az öreg életiben, a vagyonbul juthat nekik is.

Az is mögesött, hogy a halottat még el së' temették, mán is elkezdték a tort ülni. A múlt században [a 19. században] a tor gyakran a mulatságig fajult, különösen akkor, ha örültek a möghalálozásnak. Még világi dalokat is éneköltek[664]*, mert azt tartották, hogy »– Nem az a fontos, hogy ki halt mög, hanem, hogy mit öszünk a torban?«*

Ëgy ilyen alkalommal olyan dajvékolás, mulatozás, pipázás folyt a ravatal mellett – mesélte néköm az öregapám –, hogy még a koporsó is kigyulladt!

Én is készülök a halálomra. Mán a fejfaversömet is kigondoltam, amit majd a családnak rá köll vésetni a kűre:

»Kincses temetői hantok alatt,
Itt pihenem örök nyugalmamat.
Majd, ha jő ez a föltámadás,
Amit én is úgy elhiszek, mint más;
Most pedig menjenek kendtek haza,
Várja kendteket odahaza a jó vacsora.«

Mivel fordult a kocka, oszt gazdábul a szögedi konzervgyár nyugdíjasa löttem, a toromra még ëgy kecskét së' tudok hagyni a gyerökeimnek. Mögmondom majd nekik, hogy a sarki boltbul vögyenek ëgy-ëgy szögedi májkrém-konzervöt, oszt azt ögyék mög stílusosan."[665]

Vidám elmúlás

A parasztember nem fogta föl olyan tragikusan a halált, mint a polgár. Gyakran megváltást jelentett az elhaltnak is, hogy itt hagyhatta végre a földi gondokat, olykor keserves sorsát, szenvedéseit, de megváltást jelentett egy-egy öreg családtagtól való megszabadulás a környezetének is. A részvét helyébe gyakran lépett a vaskos tréfa. Angyal Ferencné Gulyás Rozália asszony három ilyen esetet beszélt el a 19. század második feléből, amelyeket a nagyanyja emlegetett neki. Ezek azonban nem vásárhelyi esetek, hanem trufák, vásárhelyi folklorizálódással, átszövegezéssel. Mindenesetre, a helyi gazdák már kultúrájuk részeként fogadták be.

Az ellopott haldokló öregasszony története jó évszázad óta nemzetközi vándoranekdota. Legújabban mindenütt úgy mesélik, hogy a haldoklót gépkocsival lopták el. A történetet a vásárhelyi gazdák a saját tájukba helyezték, hiszen a *falbontás*, mint korábbi betyárrablási mód közismert volt szerte a vidéken.

*„Akkortájt még bëtyárok jártak a tanyák között, és ha mögtudták, hogy valahun disznót öltek, elmöntek éjszaka, kiásták a kamra falát, és elvitték a hús*t.

[664] Ehhez valószínű a terjedő és mind népszerűbb magyar nóták, félnépi, illetve műdalok és operettslágerek is közrejátszottak, hiszen a halott emlékét azzal is igyekeztek fölszínen tartani, hogy elénekelték a kedvenc nótáját, legyen az bár egyáltalán nem az alkalomhoz illő vidám, olykor pajzán szövegű.

[665] Elbeszélőnk halálakor a szegedi konzervgyár még „virágjában" volt. A családtagok vehettek volna májkonzervet, de ez éppen úgy elmaradt, mint a sírvers bevésése atyjuk sírkövére.

Az ëgyik tanyában is disznóvágásra készülődtek. Volt a családban ëgy magatöhetetlen, unott öreg, akitül mán nagyon szabadulni akartak, de az asszony csak feküdt mozdulatlanul, oszt nem akarta a szömit végleg lëhunyni.

A család elhírösztelte, hogy szombaton disznót vágnak. Így is lött. Tüzeltek a katlan alá, forrt az ***abalé*****. A vejinek láb alatt volt az öregasszony. Ráfektette a karjára, mint ëgy üres zsákot, és a subájával lëtakarta, kivitte a kamrába. Belefektette a mosóteknyőbe.*

Amikor ***fölszödték a húst****, belerakták, lësózták a sütőteknyőbe. Mikor elkészültek, bevitte azt is az embör a kamrába. Az öregasszony teknyőjit a fal mellé tolta, oszt lëtakarta ëgy fehér lepedővel, ahogy a húst szokták, a sütőteknyőt mög a kamra közepin hagyta.*

A disznótoros vacsorára összecsődítötték a rokonokat, szomszédokat. Köztük volt a bëtyárok cinkosa is. Éjfél felé, amikor mán emelködött volt a hangulat a bortul, a koma azt a nótát kezdte énekölni, hogy

»Ássad, Tamás!
Kaparj, Balázs!
Hó ess, nyom vessz,
Kedves pajtás.«

Ez volt a jeladás a tolvajoknak. Amikor hallották énekölni, hogy »Ássad, Tamás«, nekifogtak a falbontáshon. Hamarosan ki is ásták a kamra falát. Amikor benyúltak, kezükbe akadt a teknyő. Még lë is volt takarva, ahogy szokás. »– Na, ez lösz a hús!« – gondolták. Óvatosan kihúzták, és az éjszaka leple alatt, szántáson, gyöpön körösztül futni kezdtek vele.

Mán a Nyomás felé loholtak, amikor ëgy szusszanásra mögálltak. Fölhajtották a teknyőrül a lepedőt, hogy a gyér holdvilágnál mögnézzék a húsokat. Amikor mögláttá benne az öregasszonyt pislogni, ijedtükben eldobták a teknyőt, úgy futottak."

A tejfölös szájú halottról szóló anekdota is egy közismert, vaskos trufa részlete:

„Az a tréfa, amit most elmondok, gyakran mögesött. Amikor möghalt az öreg, akit mán a kutya së' sajnált, fölöltöztették, oszt fölültették a ***padkasarokba*****, hátát a kemöncének támasztották. A kezibe ëgy tejföllel teli köcsögöt raktak, a köcsögbe fakanalat, mintha keverné. Még a száját is bekenték. Csupa úgy nézött ki, mint ëgy valóságos embör, aki öszi a tëfölt.*

Sorra beküldték hozzá azokat, akik még nem tudták a halálát. Amikor mögálltak előtte, oszt mögmozgatták, hogy »– Szóljon mán, kend!«, a halott lëbukott, a tëföl kizúdult."

„Élt a városban ëgy sánta embör, aki ***tetőduggatást***** végzött. Igön részögös volt, még az utcán is ëgy lopótökkel a gallérlyukba szúrva mászkált. Amikor ivott, a tököt maga mellé rakta a padkára, hogy kéznél lögyön. Az asszony üldögélt ëgy* ***állószékön*****, amelyiknek a közepe lyukas volt. Amikor möghalt az embör, az asszony ezön a székön ülve így siratta:*

»Jaj, kedves, jó párom,
Magad a dëszkán, tököd a padkán.
Ezt a lyukat is të fúrtad,
Amelyikön most ülök.
Jaj, hogy illött, mikor billögött,
Mindgyárt dugta, mikor csöpögött.«"

Öngyilkosság

A vásárhelyi parasztok között a 18. században ritkaságszámba ment az öngyilkosság. Szeremlei Császár Sámuel, az egyházi halotti anyakönyveket vizsgálva, azt találta, hogy csak a század végén fordult elő évenként egy-két eset. A 19. század első felében kezdett növekedni a számuk. A levert szabadságharc után gyors ütemben szaporodott, az első világháborút követően pedig ugrásszerűen megnövekedett.

Magyarország világviszonylatban e negatív rangsor élmezőnyéhez tartozik. Hazánkban egy másik alföldi mezővárossal, Nagykőrössel váltakozva, Vásárhely gyakran elvitte a „pálmát". Szomorúan kell tudomásul venni, hogy városunk ilyesmivel ért el „világszínvonalat". Ennek okát már többen kutatták. Orvosok, történészek, szociológusok, demográfusok és papok. Legutóbb például Böszörményi Ede[666] tanulmányai foglalkoztak e jelenséggel.

Megnyugtató, tudományosan alátámasztható magyarázat nincs a vásárhelyi öngyilkosságok hátteréről. Mint láttuk, a hódoltság utáni megtelepedéskor Vásárhelyre zömmel a régi, **szétfutott*** lakosság települt vissza. Kisebb, katolikus, tehát nem ide tartozó, de zömmel magyar lakosságot a 18. században a Károlyiak telepítettek Vásárhelyre, csakhogy velük kismértékben vegyültek az őslakosok, akik a vagyon megtartása miatt elsősorban maguk között házasodtak. Vérfrissítés helyett bizonyos „beltenyészet", s vele degenerálódás kezdődött.

Az évszázadok során történt „belterjes szaporodás" kétségtelenül biológiai értékromláshoz vezetett. Ezt Kérdő Szűcs Ernő józan paraszti fölismerése is bizonyítja. Sok gazdacsaládban örökletes betegségek torzítottak és pusztítottak. Ilyenek voltak általában a fiatalkorban jelentkező ér- és keringésrendszeri betegségek, különösen a visszeresség, szívbaj, századunkban az agyi érelmeszesedés korai jelei és az idegrendszeri panaszok. Elvétve még *polydactyliával* azaz fölös számú ujj fejlődésével is találkoztunk, amelynek legföljebb a sámánok örülhettek volna. Már a 19. sz. végi polgármesteri jelentésekből kitűnik, hogy vidékünkön sok az elmegyenge és egy országos méretű elmekórház fölállítását sürgették. A lakosság melankóliára és a *depresszió* tünetcsoportjába tartozó kórképekre hajlamosabb; illetve érzékenyebb lelkületű, mint más vidékek ésszerű gondolkodással bíró parasztsága.

Nem véletlen az sem, hogy sokan közülük írnak, rímeket faragnak, festenek, zenélnek. Olyasmit művelnek, amely nem paraszti tevékenység. Életük fönnmaradását nem viszi előre, tehát „haszontalan időtöltés", ezért ezt a magatartást és alkotókedvet a gazdatársadalom általában kétkedéssel vagy ellenszenvvel fogadja. Nyilvánvaló, hogy a józan paraszt számára minden olyan tevékenység gyanús, amely nem a mezőgazdasági termelőmunkával, értékesítéssel, vagyonmegtartással, illetve gyarapítással függött össze. A vásárhelyi gazdák a művészetekhez, irodalomhoz jobban vonzódtak, mint más vidékek parasztjai. A dualizmus óta könyveket gyűjtöttek, sokat olvastak, olvasóköröket, zenekarokat létesítettek és benne szereplést vállaltak, sőt az 1930-as évek elejétől kezdve múzeumi tárlatokra is eljártak.

Amíg az életért, a fönnmaradásért kell küzdeni, a népben nem fogalmazódik meg az élet eltaszításának gondolata, hanem két kézzel kapaszkodik a létbe. Ez történt a 18. század első felében, a megtelepedés nehéz korszakában. Ahogy a gazdaság növekedett, vele együtt

[666] Böszörményi E. 1976. 4: 478-488.
Böszörményi E. 1977.

a jólét és biztonság; az életnek már nem volt olyan rangja, különösen a 19. század végén terjedő parasztpolgárosodással. Micsoda ellentmondások sora mindez! A küzdelem helyébe az enerváltság lépett, és a létszemlélet torzulása. Ezeket a körülményeket elősegítette Vásárhely gazdatársadalmában a vitathatatlan biológiai elfáradás, amely a test egészsége mellett a lélek épségét is kikezdte.

A vásárhelyi öngyilkosságoknak tehát sok oka van, és ha ma még egyik sem meggyőzően bizonyítható. Az kétségtelen, a 20. században oda fajult a helyzet, hogy például a szőrháti határrészben maguk az ott lakó gazdák úgy neveztek el egy sor tanyát, hogy az „öngyilkosok dűlője". Nem volt tanya, ahol legalább egy öngyilkos ne akadt volna. Az esetek jelentős részében még maga a család sem tudta az okát. Látszólag indokolatlan cselekedetek voltak, hiszen vagyoni, családi, szerelmi, egészségbeli, illetve társadalmi jellegű, de az egyént sújtó gondok sem tették lehetetlenné a továbbélést, vagy az életbe vetett hitet.

Az elemi iskolás gyerek azért, mert rossz jegyet kapott, hazament és fölakasztotta magát. Egyébként az akasztás volt a férfiak esetében a leggyakoribb, a nők inkább a kútba ugrottak, a lányok lúgot ittak, de a kötél náluk is kéznél volt. Ezek az öngyilkossági formák brutálisnak és kegyetlennek minősülnek, amely az elszánás erejét, fokozatát éppen úgy mutatja, mint az önszeretet és önsajnálat hiányát. Ma a tanult, vagy intelligens emberek önpusztításukra inkább a különféle gyógyszerek, drogok, gyorsan ható mérgek túladagolását választják.

Az esetek kisebb része érzelmi túlérzékenységgel magyarázható. (Ez viszont már kórjelző.) Az 1950-es években sok gazdának kellett megválnia birtokától. A szokatlan életforma-változást zömmel kiheverték, sőt az új társadalomban, a közösségi munkában megtalálták a helyüket. Falun és városon előbb építettek maguknak modern házat, mint a vásárhelyi értelmiség, vagy az ipari munkásság. Mégis, nem egy gazda akadt ezekben az években, aki inkább az öngyilkosságot választotta. Tettüket a régihez való makacs ragaszkodásuk, az ellenállásuk, az önpusztítás, vagy az ez által okozott társadalmi arculcsapás nyújtotta kielégülés, és a gyávaság egyaránt motiválta. Természeti példa az, hogy évmilliók során mindig azok a fajok maradtak fönn és tudtak szaporodni, amelyek bármilyen éghajlati változáshoz, katasztrófához alkalmazkodni tudtak. Azok a fajok, amelyek görcsösen ragaszkodtak régi életterükhöz, és azt már nem találva meg, elpusztultak.

Vékony réteget jelentettek azok az öngyilkos gazdák, akiknek a tettét emberileg többé-kevésbé indokolni lehet; pl. a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőkét, a társadalom részéről megnyilvánuló brutális testi fenyegetéssel, lelki megalázással a halálba hajszoltakét stb.

Kérdő Szűcs Ernő családjában is gyakori volt az öngyilkosság. Jelentős részük elfogadható ok miatt történt. Belülről ítélve így látta az öngyilkosságot a vásárhelyi gazdacsaládok esetében:

„A környezetömbül említve, igön gyakori volt az öngyilkosság. A Kérd Szűcs, a Tárkány Szűcs, a Bánfi és a Vígh családban ëgyaránt előfordult. Ezöknek »fajtájuk« volt. A Bánfi családbul vagy hatan löttek öngyilkosok. Ezök ëgy së' szeszélybül, pillanatnyi elmezavarbul követték el a töttüket.

Módszerösen kitervelték, készültek az öngyilkosságukra. Előbb alaposan előkészítötték, és nagy önuralommal, nemëgyször kegyetlenséggel végrehajtották. Nem firkáltak. Általában önsajnálat, részvétkeltés és búcsúlevél nélkül vetöttek véget az életüknek. Igaz, hogy a szándékukat néha mán előre sejteni löhetött, de nyíltan nem beszéltek rúla. Az öngyilkossághon általában a kötelet választották, bár az ëgyikőjük a vonat elé vetötte magát.

Elmondom, hogy lött öngyilkos Vígh János nagyapám 74 éves korában, amikor rákos betegségben szenvedött. Hogy mögértsék, beszélök rúla is, mert igön különös embör volt. 1848-ban, szeptemberben született. Áldott jó embör volt. Nagyon szerette a gyerököket. Amikor az unokák úgy mondták neki, hogy »– Hajja, kend, öregapám!«, mindég adott nekik a zsebibül ëgy szöm töltött selyömcukrot. Az ő apja harcolt Kossuth oldalán, és Világos után ezt a dédapámat verték mög a Kígyósi-pusztán.

Nagyapám magas termetű, 130 kilós embör volt. Nagyon szeretött élni. Szerette a jó önnivalókat, a mönyecskéket mög a bëtyársorsú emböröket. Mindég a szeretetházbul hozott ki magáhon ëgy-ëgy kiöregödött, többnyire a börtönbüntetésit is lëtöltött bëtyárt. Ezök aztán udvarosok voltak nála, vagy a hullámtéri gyümölcsösében csőszködtek, dolgozgattak. Nekik köllött az ágakat hërnyózni, a fákat permetözni. Élete utolsó hónapjaiban is ëgy Takács nevű embört tartott maga mellett udvarosnak, akit a szeretetházbul hozott ki.

Nagyapám különös természetű embör volt. Úgy ragaszkodott a régi hagyományokhon, hogy haláláig së' mondott lë rúluk. Az étközése is különös volt. Úgy övött, akar Attila. A hun király mindön vendéginek aranytálba adatott önni, de ő maga fatányérbul falatozott. Öregapám is fatányérbul övött egész életiben. Ha fémbül való övőeszközt raktak elibe, kihajigálta az ajtón körösztül. Mindönt fakanállal övött mög.

Amilyen különös volt a halála, a születése is hasonlatos. Elmondom röviden szólva, hogy lássák a dolgokat. Vígh János nem a tanyába született. Az édösanyja ëgyedül volt otthon; éppen várandós. A férje akkor harcolt oda Kossuth oldalán a forradalomban. Ott volt azok között, akik mögverték Jellasicsot, amikor békét kért a horvát vezér.

Az asszony a szülési fájdalmak mögindulásakor befogadott a bérössel, oszt hazaindult. Víg János nagyapám a rárósi úton, a kocsin született mög. Mire a házhon hazaért, mán az öliben tartotta a gyerökit.

Nagyapám az élete végin, amikor gyomorrákos lött, elhatározta, hogy véget vet az életinek. Igön nagy fájdalmai voltak mán akkor, amit ëgyre nehezebben tudott elviselni. A családdal sejtette, hogy mire készül, mert azt mondta nekik:

»– Ëgy ilyen nagy dögöt ki bír majd emelgetni, ha lëesök lábrul?«

Azon a napon korán röggel szólt a Takács nevű udvarosának, hogy a tabáni templom mellett lévő kútbul hozzon neki ivóvizet, në a Holló utcaibul, mely közel esött a Beöthy utca 5. számú házához. Szóval, jó messzire elküldte az öregöt. Azt mondta a tabáni vízre, hogy azért az köll neki, »– Mert az lösz az én orvosságom.«

A feleségit is jó messzire elküldte, a Kállay utcára[667] *Nagy Ferenc orvoshon. Az asszony erősen tiltakozott, hogy még igön korán van, és az urak csak későn kelnek. De nagyapám hajthatatlan volt, és csak elküldte az asszonyt, hogy ëgyedül maradhasson otthon.*

[667] A Kállay utca ma a Bajcsy-Zsilinszki Endre utca, amely a Kálvin János tértől a nagyállomásra vezet.

Ezután bezárta a kaput. Fogta a kocsikötő kötelet, amely az istálló előtt, a falba vert facövekre volt fölakasztva, és fölmönt az istálló padlására. A létrát fölhúzta maga után. Odatámasztotta a szelemöngërëndáhon. Rákötötte a kötelet, a másik végit mög a nyakára.

Olyan józan ésszel és erős lelki nyugalommal tervezte ki, mög hajtotta végre az öngyilkosságot, mintha ëgy ***csipás macskát***** kéne agyonütni. Ezután lëmászott a létrán, annak a harmadik fokáig, ahun mögfeszült a kötél. Itt nem rúgta el a létrát, hanem csak elerisztötte, hogy lógva maradjon a tető mög a padlásfödém között, arccal a följárat felé fordulva, hogy mögláthassák, de a szömit mög a száját becsukva tartotta.*[668]

1922. augusztus 24-e volt.

Előbb az udvaros ért vissza. Zárva találta a kaput. Hiába dörömbölt, nem nyitotta ki neki a gazdája. Csődület támadt a ház előtt. Végül is valaki beugrott a nagykapun, és belülrül kinyitotta.

Az öreg Takács, amikor belépött az udvarba, rögtön látta, hogy baj van, mert hiányzik a kötél az istállóeresz alul. A keresés után mán csak a halottra akadtak rá, abban a helyzetben, ahogy bevégezte."

22.
A „REBELLIS KRISZTUS"

A protestantizmus a Dél-Alföldön

Mint azt Imre Mihály tanulmányában[669] kimutatta, vidékünkön a protestantizmus első jelei korán, már 1532-ben mutatkoztak. Éppen azokban az évtizedekben, amikor a határ török hódoltsági területté vált és maradt másfél évszázadon keresztül. A reformáció akkor érkezett meg, amikor a legnagyobb szükség volt rá, mikor társadalmi igény nyilvánult meg iránta.

1550-ben Csanád eleste meggyorsította az egyházi javak világi kisajátítását. 1566-ban elesett a gyulai vár, ezzel Vásárhely és a környező kisebb mezővárosok, mint Csomorkány és a falvak sorsa megpecsételődött. Az évszázad végére – Vásárhely kivételével, amely település török fönnhatóság alá került – sorra elestek és teljesen elpusztultak, némelyiknek még a helyét sem tudjuk biztosan. 1569-ben városunknak már kálvinista papja volt: Egrői Benedek.[670] A török, adó fejében, megtűrte a protestantizmust.

---

[668] Hasonló halálnemet választott az 1990-es évek végén Sz. S. mártélyi kedves barátunk és adatközlőnk, akivel több televíziós filmet is készítettünk. Idős korában szintén rákos beteg volt és megunta a kezeléseket, a vele járó szenvedéseket. Egy napon, amíg a tanyaudvar egyik végében felesége, illetve a vele élő, középkorú fia dolgozott, zsineget fogott és egy fa ágára hurkolta. Mikor a nyakába akasztotta a zsineg másik végét, kiderült, hogy lába leér a földre, de a támasz nélküli, rángatódzó test teljes súlyát sem bírta volna el a vékony madzag. Volt önuralma és akaratereje, hogy rézsútosan hátradőlve, sarka a földet érve, megszorítsa torkán a hurkot, és hosszú kínszenvedéssel megfulladjon.

[669] Imre M. 1984. 1: 577-700.
(Lásd még: Szeremlei Cs. S. 1927.)
(E fejezet részletét közöltük a Confessio 1983. 1: 39-51. számában.)

[670] Imre M. 1984. 1: 599.

Az 1550 utáni évtizedekben sajátos politikai vákuum keletkezett, amelyben a katolikus egyház kénytelen volt lemondani birtokosi, konfesszionális, ideológiai és kulturális monopóliumáról. Térségünkben a hitújításhoz hamarosan csatlakozó gyulai várparancsnokok (Petrovics Péter, Mágocsi Gáspár és Kerecsényi László) előmozdították az ország más térségeiben szigorúan tilalmazott protestantizmus gyors terjedését, amelyet szintén segített az itt tevékenykedő első reformátornemzedék (Szegedi Kis István, Ozorai Imre, Túri Lukács, Sztárai Mihály, Abádi Benedek).

Ebben a körzetben szerveződött meg az első protestáns egyházmegye 1549-ben, Mágocsi Gáspár birtokán („Toronyi-zsinat"), ahol először szabályozták a prédikátorok lelkészi teendőit, az új hitvallás hittudományi szabályait és az egyházkormányzati elveket.

A 17. század végén, a felszabadító harcok és a kezdődő kuruc mozgalom által összekuszált történelmi korban, a vásárhelyi nép ismét bujdosásra kényszerült. Bemenekültek a „két Tisza közé", vagyis a Zsëna-szigetbe. A református lelkész, aki eddig is vállalta a nép sorsát, a lakossággal együtt bujdosott a nádasban. Abból a nádból, amelyből szerte a Dél-Alföldön a katolikus egyház beleegyezésével, a földesúri és állami ítéletek végrehajtásával máglyák lángoltak föl, és boszorkányság vádja miatt százakat küldtek a szörnyű kínhalálba; ebből a nádból a református lelkipásztor „oltárt" emelt – amint azt Kérdő Szűcs Ernő mondta –, és igyekezett talárjába fölfogni a zsarnokság, a durva kegyetlenség malmában lemorzsolt emberi méltóság és erkölcs morzsáit.

Abban, hogy a hódoltság után Vásárhelyen az őslakosság megmaradt töredéke újra megtelepedhetett, és városalkotó közösséget hozhatott létre, jelentős szerepet játszott a református egyház, amely lehetetlen körülmények között is igyekezett emberi tartást, erkölcsi normát teremteni.

A 17. század utolsó harmadában Vásárhely az egyházmegye kormányzati székhelye. Az itteni prédikátorok közül többen esperesi tisztséget töltöttek be. (Például Újlaskói Lőrinc, Hiripi Tamás.)

Az elnémetesítésre törekvő Habsburg-ház jól látta a reformáció veszélyességét. Érzékelte, hogy a megtört lakosságból újra dolgozó, erkölcsileg, nemzetileg szerveződő nép fejlődik, és ebben az Alföldön a református, Erdélyben az unitárius egyház tekintélyes szerepet vállalt.

Pázmány Péter óta támadásba lendült a Habsburg *abszolutizmus* támasza: az ellenreformáció, a *rekatolizáció*. A katolikus egyház a Habsburgok egyik támasza lett, és vállalta az elnémetesítést, a nemzeti elnyomást.

Az 1700-as években már teljes lendülettel támadott a vallási köntösbe jelentkező, elnyomó politikai gépezet, amely üldözte a református vallást és minden protestantizmust. 1751-ben vidékünkön ez olyan méreteket öltött, hogy például a szomszédos Algyő községből elüldözték a református jobbágyokat. Vásárhely fogadta be őket. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„1751-ben, éppen pünkösd ünnepén, az algyevi reformátusokat Bezur Ferenc uradalmi zsarnok tiszttartó kiverte a házaikból, mivel nem voltak hajlandók református hitüket a pápistára elcserélni.

A menekülő 36 református család csónakokon énekölve érközött, és itt szívesen fogadták őket. Először Tarjánban telepödtek lë. A jószágaik a Tiszáig járták a Vas-Palét. Algyőrül gyüttek ekkor a Gyevi Kovácsok is."

A Károlyi család katolikus lakosság betelepítésével igyekezett ezt a rebellis, református közösséget „fölhígítani”, megosztani, de a század közepe táján is csak 800 katolikus élt Vásárhelyen. Egy részük kézműves volt, másik részük a földesúri hivatali tisztségeket látta el, tehát a gazdák rétegét nem befolyásolta.

Miért jelentett „veszélyt” a református egyház, vagy ahogy mi nevezzük, ez a „rebellis Krisztus”? A népesség összetartása, erkölcsi életének visszaállítása és megszilárdítása csak egyik célja volt a református egyháznak. Nem kisebb jelentőségű, hogy már a 16. század utolsó harmadára kialakult a protestantizmus iskolahálózata. A vásárhelyi papnövendékek holland és német egyetemeken tanultak.

A megtelepedés után néhány évvel, 1703-ban Debrecenből jött Vásárhelyre a latin iskola (gimnázium) élére az első szakképzett rektor. Még a diákok is többségükben Debrecenből érkeztek. Csak 1727-ben jegyeztek be először vásárhelyi diákot a gimnázium anyakönyvébe.[671] Igaz, hogy egyelőre latinul kellett beszélni, a magyart büntették, de nem németül folyt az oktatás. A református gimnáziumban hamarosan magyarul tanulhattak, mint ahogy a lelkész is anyanyelvükön szólt híveihez a szószékből. A templomi kórusban fölcsendülő zsoltár is magyarul felelt vissza. A reformáció óriási jelentősége – mutatott rá Imre Mihály – az iskolapolitikában és a magyar anyanyelvi kultúra ápolásában, terjesztésében volt.

Éppen a mezőgazdasági termelésből élő vásárhelyi gazdatársadalom számára volt még egy lényeges szempont, amiért ragaszkodott vallásához. A katolikus ünnepek ebben a korban évenként egy hónapnyi időt tettek ki. Mivel a katolicizmus államvallás volt, ezeket a reformátusoknak is meg kellett tartaniuk. Ezeken a napokon nem volt szabad dolgozniuk. Az „ünneprontókat” keményen büntették.

Ez a szigorú előírás a többségében református közösségben „megszelídült”. Természetes, hogy a református lelkipásztor nem vonta kérdőre hívét, amiért, mondjuk hamvazószerdán, amelyet a vallásuk nem tartott, kiment a szállásra. A parasztnak pedig dolgoznia kellett. A megtelepedés után, amikor a határban csak gaz nőtt és farkasok kóboroltak, az maradt meg, aki termelt, aki magát és családját el tudta tartani.

A természet nem vette figyelembe, hogy Rómában mit rendeltek el. A földet művelni kellett, a magot vetni, a termést aratni, betakarítani, csépelni, különben kipergett a szem, amiért addig dolgoztak. Az állatokat gondozni volt szükséges; mert éhes volt, meg kellett etetni, mivel a tőgye megtelt és a tej feszítette, fejni volt muszáj. Az ünnep hiába jött közbe, ezt a természet nem volt hajlandó érzékelni, haladt előre a maga útján. A „rebellis Krisztus” szembeszállt a Teremtő Atyával, és a hetedik, megszentelt pihenőnapot úgy formálta a természet törvénye szerint, hogy „akkor pihenek, ha nem lesz munkám”.

A „rebellis Krisztusnak” ez a törvénye volt az újabb ütközési pont. A reformációnak volt a vásárhelyi parasztság számára az életben maradáshoz, a magyarnak megmaradáshoz az ideológiai támasz. Micsoda ereje volt ennek a „földből kinőtt egyháznak”! Hogy milyen szoros kölcsönhatásban élt a híveivel, arra olyan példánk is akad, hogy Vásárhelyen, 1783-ban, a református gimnáziumot végzett Király Jánosból nem vált úr, hanem visszatért apja birtokára földet művelni.[672]

[671] Imre M. 1984. 1: 626.
[672] Imre M. 1984. 1: 642.

Volt tehát kor, amikor az egyház és az egyházszervezet igen pozitív társadalmi szerepet töltött be; amikor létezése nélkül nem lett volna elképzelhető a kibontakozás és a fejlődés. Vásárhelyen a 18. század első felében a mezővárosi önkormányzatban jelentős szerepet töltött be a református egyház. Ám el kellett jönnie annak az időnek, amikor az erőviszonyok megváltoztak.

Az újratelepülés után, a református egyház megerősödésével párhuzamosan, fejlődni kezdett a világi hatalom részeként, a gazdákból választott tanács, a helyi önkormányzat. Az egyház birtoknöveléssel, adóztatással akarta tartani és fokozni hatalmát.

A század közepére a tanácsi szervezet újra erős hatalom, amely föl tudta venni a küzdelmet a megcsontosodás jeleit mutató egyházzal. A parasztok mindinkább a maguk szája íze szerint akartak élni, ahogy nőtt a feszültség köztük, az egyház, a földesúr és a németesítő állam között.

1757. január 20-án a református egyház megalakította a *konzisztóriumot*, vagyis azt a testületet, amely a tanács befolyása ellen működött. Kibékíthetetlen, társadalmi méretű ellentétről persze szó sincs, hiszen nemegyszer ugyanazok a módos gazdák töltöttek be különféle szerepkört mint „városatyák" és mint „egyházatyák".

Bár ez az egyház, mint láttuk, ha kellett, szégyenkőre állította, meghurcolta eltévedt híveit, mégis, amikor a történelem viharában – az urbárium bevezetése után, a napóleoni háborúkban, a 48-as forradalomban, az önkényuralom évei alatt vagy éppen az első világháború poklában – újra a szétesés, a meghurcolás, az elpusztítás veszélye leselkedett rájuk, a vásárhelyi gazdák földjeikről a kőfallal védett Ótemplomba futottak, hogy (jelképesen értve: a „rebellis Krisztus" megtépett „ágyékkendőjébe" kapaszkodva,) lelki vigaszt találjanak.

Kinek a fia a „rebellis Krisztus"?

Vallomástevő gazdáinknak föltettük a kérdéseket, amelyek a halálon túli állapotot kutatták. Milyen elképzelésük van a túlvilágról? Milyen út vár az emberre akkor, ha e földön befejezte pályafutását?

Az alvás, az álom vagy maga az álomkép a vásárhelyi gazda tudatában nem áll a halállal rokonságba, míg más tájak és néprétegek esetében ez ismert jelenség. A mélyen alvást nem tekintik misztikusan; a test indokolt pihenését látják benne. Ha esetleg az előző évszázadokban volt is ilyen hiedelmük, a ma élő, idős utódok kultúrájából már kiveszett. A csöndben elhunyóra mondani szokták, hogy „elaludt", vagy „halálba szenderült", de ezek jelképes értékűek, nem *metafizikai*[673] kifejezések, és náluk egyértelműen a fizikai pusztulást jelentik. A halált más jelenségek, *telepatikus*[674] megérzések előre megsejtetik velük, azt szinte megjósolják nekik. Ez a jelenség igen elterjedt a legkülönbözőbb kultúrákban.

„Amikor édösapám möghalt – kezdte a visszaemlékezését Csorcsán Szűcs Imre –, előző nap mán fájlalta a mellit. Szúrást érzött benne, és vizes ruhát köllött rátönni. Ettül jobban lött, de mondta, hogy »– Rossz éjszakám lösz«. Be is következött.

[673] Metafizikus = a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már föl nem fogható kérdésekkel és a dolgok végső okaival foglalkozó része.
[674] Telepatikus = lelki megérzés, gondolatolvasás, vagy akaratátvitel távoli személyre, valamilyen történés során.

Mögéröztem a halálát. Nagyon rosszul aludtam. Forgolódtam, rémöket álmodtam. Arra rezzentem föl, amikor apám az utolsót horkantja.

Mire lámpát gyújtottam, és az ágyához értem, mán halott volt. Az apám nagyon jó embör volt. soha nem ártott sönkinek, ezért a halála is könnyű volt, és szép."

„Gyerökkoromban azt hallottam – mondta Csorcsán Szűcs Imre –, hogy gyakran előfordult olyan eset, amikor az asztalon a pohár érintetlenül elrepedt. Jelözte, hogy most valaki möghalt. A halál mindég be is következött."

Angyal Ferencné Gulyás Rozália gazdaasszony maga is átélt olyan eseményeket, amelyek a családban bekövetkezett halált azonnal meghirdették neki. Ezekről így beszélt:

„Ëgyszörre csak nagy robbanást hallottam, pedig odakint a tanyán mindön csöndes volt. A robbanást más nem halotta. Akkor mindjárt tudtam, hogy halottunk van."

„Még a jószág is mögérzi a halált. A szomszédunkban volt ëgy kutya. A család arra lött figyelmes, hogy odagyün az ablak alá, fölágaskodik, oszt szűkölve kaparja az üvegöt. Olyan keservesen vonyított, mint amikor ëgy gyerök rí. Siratta a gazdáját, aki akkor halt mög odabent" – beszélte el Angyal Ferencé.

Kérdő Szűcs Ernő gazda a családjában történt, átélt eseményekről beszélt. Egyike szintén a jószágok „megérzésével" kapcsolatos:

„1944 őszin, amikor begyüttek az oroszok, Ördöngősre, a közös legelőre tereltem a jószágot. Teheneket szoktak idehozni a gazdák »gulya kihajtásra«. Ëgy röpülő együtt alacsonyan. Az ëgyik kikötött lovam feje fölött szállt el. A ló nagyon mögijedt. Ahogy a feje lë volt kötve, akkorát ugrott, hogy elzuhant és eltörte a lapockáját.

*Ekkor a tanyában ëgy **tyúk elkezdött kukoríkolni**, akar a kakas. Volt ëgy szolgálónk, Láda Eszter, aki azt mondta a gazdasszonyának, hogy »– Üsse el kend azt a tyúkot, mert szöröncsétlenségöt hoz«. A ló sokáig vergődött. Ëgyre **lëjjebb adta***. *Ëgy évre rá futotta el a sárvíz és mögdöglött."*

„Kérdő Szűcs András 1915. október 21-én, pontosan a születése napján, húszéves korában, éjszaka agyonlűtték a doberdói fennsíkon.

Az apja, idős Kérdő Szűcs András mögérözte. Akkor éjszaka azt álmodta, hogy a fia beleesött ëgy nagy gödörbe. Röggel, amikor fölébredt, tudta, hogy a gyerök halott."

„A Mihály utcában[675] *Hódi Sándor 1914-ben, a kárpáti harcokban esött el. Itthon az édösanyja, Samu Zsuzsanna onnan tudta mög, hogy a fia elesött, mert a sótartója nagy röccsenéssel magától mögrepedt. Amikor napok múlva möggyütt a hivatalos gyászjelentés, akkorra az anyja mán elsiratta."*

Tatár Kiss Rozália fia, a rímfaragó Tóbiás Ernő szépen hegedült, csellózott. Fiatalon bekövetkezett halálát szívinfarktus okozta. A halál után, a temetése előtt együtt volt a család. A sarokban álló, háborítatlan hangszer egyik húrja magától megpendült, megszólalt, jelezve, hogy a holt most távozik el végleg közülük. A cselló hangját mindkét jelenlévő: felesége és lánya egyszerre, tisztán hallotta. A hangszer magától sem azelőtt, sem azóta nem szólalt meg.

[675] Mihály utca = jelenleg ez a Dózsa György utca.

Fölkészítés a „hosszú útra”

A vásárhelyi gazda hitéből hiányzik, vagy a jelen korra kiveszett a „lélökmadár” és a „csónakos”, tehát a lelkeket a túlvilágra átsegítő indíték. Képzeletükben nincs olyan lény, amely a halott lelkét átvinné a „hosszú úton”, amely az itt hagyott földi porhüvelytől a túlvilágon, az Isten ítélőszékéig terjed. A gazdának a lelkét is magának kell vinnie, méghozzá gyalog.

Csorcsán Szűcs Imre elmondotta:

„A halottat azért fürdették lë, hogy tisztán mönjön a másvilágra. A meleg víz mög azért köllött hozzá, hogy a halott në szenvedjön a hidegtül.”

Vagyis, a halott ember holt is, meg nem is. Túlvilági lénnyé változott. A család számáras itt a földön befejezte a pályafutását, de ez csak azt jelenti, hogy övéihez többé nem szól. Teste elbomlik. De mindent lát és tud azután is. Hasonlítható Krisztus *szellemtestéhez*, amellyel föltámadása után rendelkezett, és a falon, bezárt ajtón keresztül bement abba a szobába, ahol Édesanyja és a tanítványok tartózkodtak.

Angyal Ferencné Gulyás Rozália adatközlőnk ezekről a szokásokról beszélt:

„Amikor a halottat lëfürdettük, fölszárítottuk, rögtön fölöltöztettük, hogy në fázzon. Télön meleg ruhát kapott. A lábára azért húztunk vastag harisnyát, hogy ha mögy a »hosszú úton«, a tövis në szúrja. Mert a halottnak a túlvilágon ëgyedül, gyalog köll mögtönni a hosszú vándorútat. Mezőn mögy körösztül, ami tele van szamártüsökkel.”

Elképzelésükben tehát a túlvilág, mint az evilág árnyképe folytatódott az alföldi, pusztai, illetve tanyás tájban. Ez a „hosszú vándorút” nemcsak földrajzi távolságot jelentett, hanem időben is meghatározható. A kiterjedés és a történés összeadódik, és mindkettőt le kell küzdeni. Ehhez a családtól további segítséget kap. Angyal Ferencné Gulyás Rozália így beszélt:

„Azért adtunk rá fehér ingöt, fekete ruhát, hogy ünnepélyös lögyön. Öltözékivel is tisztöletöt ébresszön maga iránt, és mögtisztölje vele az Urat. A férfi embörnek a kalapját is mellé raktuk a koporsóba, hogy ha mögérközik, illendően tudjon köszönni az Úrnak.

Az elhalt mán élete végin elmondta a családnak, hogy mit rakjanak mellé a koporsóba, ha temetik. Kedves emlékeihön ragaszkodott. Legtöbb férfi a pipáját mög a botját kérte, hogy a túlvilági úton ezök a hű kísérői vele lögyenek. A részögös embör mellé kérés nélkül is töttek ëgy üveg pálinkát. Hadd melegítse, ha a mezőn hideg lösz.”[676]

A halottal eltemetett tárgyak itt kaptak tehát valódi értelmet. Nemcsak azért kerültek a tetem mellé a koporsóba, mert az elhalt kedvelt használati tárgyai voltak, hanem mert a túlvilágon, a „hosszú út” során ezekre szüksége lesz. A bot a tanyai kutyák ellen szolgált, és rátámaszkodhatott, ha elfáradt. A pálinka a hidegben hevíti. Ez a motívum a túlvilág napfény nélküli, hideg „légkörét” jelezte. Ha a gazda nyáron fejezte be az életét, és egyébként szerette az italt, akkor is járt neki a pálinka, szégyenkezés nélkül, mert „odaát hideg

[676] Kiss Lajos említi a *„Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások”* (Budapest, 1958. 175-190.) c. fejezetben: *„A koporsóba a halott mellé belerakják a legkedvesebb tárgyait, vagy ami utolsó kívánsága volt. Így a bibliát, zsoltárt, szentkönyveket, pipát, üveg bort, pálinkát stb.”* (180.) (A hivatkozott könyvkiadás évében a Bibliát (Istent) ideológiai okból kis betűvel kellett írni, ez tehát nem Kiss L. hibája. Megjegyezzük, hogy magunk ebben az évben érettségiztünk, útravalóul ilyen helyesírási elvárásokkal.)

éri". (Még a pokol és a tisztítótűz lángjai sem jutnak el ide, amely fogalmak egyébként sem hangsúlyosak a református hitvallásban.) A tárgyak és a viseletmód leírása tovább erősítik a túlvilági és a vásárhelyi tanyás, pusztai táj rokonságát, egymásba olvadását.

„A halottat nem volt szabad nagyon siratni – beszélte Angyal Ferencné Gulyás Rozália –, hiszen a halott ruhája a sok könnytül nedves lösz, és nem tud haladni a »nagy úton«, mert a hosszú, vizes ruha rátapad, és lëfogja a lábát."

Kérdő Szűcs Ernő a siratásról így beszélt:

„A halottat a hozzátartozóknak azért nem szabad nagyon siratni, mert akkor az odaát szenved. Még rigmus is van rúla, amit ëgy gazda felesége a Kincsös temetőben rávésetött a fejfájára:

»Kedves férjem, hű élettársam,
Hogyha arra jársz a temetőbe, keressél fel,
De könnyet ne ejts utánam,
Mert a lelkem a mennyországban is fájna,
Hogy téged sírni látna.«"

Egy másik, hasonló sírverset is találtunk a Kincses temetőben. Az 1855-ben, verömsírban eltemetett „Németh Sófia" márványtábláján ez áll:

„Ne sírjatok! A test pihen,
Lelke boldog Istennel fenn
tizenhét földi por évét
Váltja dicsőült öröklét!"

„Amikor a halottat eltemették – beszélte tovább Kérdő Szűcs Ernő –, a háznál összegyűlt a rokonság, atyafiság. Kezdődött a tor. Mögterítötték az asztalt. Az elhalt mögszokott helyin ëgy teríték úgy maradt üresen, hogy fölrakták a tányérját, poharát, mintha most is ott lönne, de ételt nem töttek neki."

A kettős világkép

Minden parasztemberben kettős világkép alakult ki: egyfelől idealista, másfelől materialista. A vallásos neveltetés, az ezeréves keresztény kultúra hatására a gazdában is megszületett az elképzelés mind a halálon túli állapotról, mind a teremtődésről. Ez alig különbözik a keresztény vallástanítás alaptételeitől, a biblikus magyarázatoktól. Lényege kettős: egyrészt hisznek valamilyen túlvilági létben, másrészt valamilyen fölsöbbrendű lényben, amely e világot és a túlvilágot létrehozva, a mindenséget kormányozza.

Az idealista világkép mellett, azzal rokonságban és vele párhuzamosan, egy személy képzeletén belül egyéni különbségeket mutatva, de sajátságosan paraszti, természetelvű, materialista világkép is kifejlődött. A nagy különbség a kettő között azonban ott van – még ha e két világkép békésen elfér, sőt harmonizál is egymással –, hogy az idealista világkép tanult, kívülről ráakasztott, míg a materialista világkép a gazdaemberben tapasztalással, belül alakult ki.

Terminológiánkban szándékosan használtuk a „materialista” szót, és nem az „ateistát”. A paraszti, természetelvű világkép ugyanis nem istentagadó, csupán a keresztény, jelen esetben a *református keresztyén* vallás tanításától eltérő. E két különböző világkép így fest a vallomástevő gazdák elbeszélése alapján:

Idealista világkép

„A hívő embör möghal, a nem hívő elpusztul, vagy mint a lelketlen jószág, mögdöglik – mondta Kérdő Szűcs Ernő református öreg presbiter. – 1918-ban a Piavénál gázbombákkal lűttük az olaszokat. Ëngöm őrségbe állítottak. Észrevötték, és ëgy aknavetővel el kezdtek rám lüvöldözni. Nagy epörfa állt a közelömbe. Mögé húzódtam. A fát telibe találták, és kifordult. Maga alá is temetött, de csak a gyökerei értek.

Ha ott möghalok, olyan lött volna, mint az égön së fölhő, së égzöngés, de a derült égbül villám csapott volna agyon. A bajtársak azt mondták, hogy mögmentött a gondviselés. Még az ateista is hivővé változott a háborúban, amikor végveszélybe került, és az Istent szólította, vagy kérte segítségül.

Az Isten a földön is irányítja az embör sorsát, és mögkíméli annak az életit, akit erre kiválasztott.”

Kérdő Szűcs Ernő gazdát megkérdeztük, hogyan képzeli el a túlvilágot? Biblikus jellegű elképzelését így beszélte el:

„Amikor az embörök möghaltak, a legtöbb halott mosolygott. Az arcukon a túlvilág látványa tükröződött. Amikor Kérdő Szűcs Tamás öregapám elhunyt, halálában mögfiatalodott. Azt mondták, hogy a családban a következő halott fiatal lösz.

A halál után a láthatatlan lélök tovább vándorol, oszt mindjárt az »ítélőszék« elé kerül. Amikor a család elhal, a lelkük találkozik. Mindön lélök az Isten trónusa előtt találkozik. Ez valahun a földön kívül van, ahová most a szputnyikok igyeköznek, de sohasë tudnak eljutni, mert olyan messze van, mög láthatatlan.

A jó és a gonosz lélök is találkozik, de a gonoszt az Isten mögbünteti. Nagyon bízom benne, hogy a feleségömmel találkozni fogok, aki a világ legjobb teremtése volt.”

A vallomás egyik nagyon fontos részlete a modern túlvilági elképzelés. A gazda tudja, hogy a rakéták az ég felé törnek. Minél nagyobb távolságot járnak be az űrben, az idealista túlvilág annál messzebb szorul vissza. A felhő fölötti tartományt már régen elveszítette.

Arra a kérdésre, hogy mikor lesz az ítélkezés, Kérdő Szűcs Ernő így válaszolt:

„A gabona is halott, hogy elvetjük, és a természet támasztja föl tavasszal, amikor újra kikel. Hát így van ez a lélökkel is. Akkor lösz az ítélete és a föltámadása, amikor az Isten elröndöli neki. Tutenkhamon sírjában örökmécsös égött. Ma së tudják, hogy a temetése úta mitül világított?

A lélök mögméretése csak az utolsó ítéletkor következik majd be, addig ott bolyong az Isten ítélőszéke előtt. Mert addig nincs mögnyugvás, csak a hosszú vándorút.”

A halott koporsójának ellátása használati és fogyasztási eszközökkel, tovább „ésszerűsödik” e gondolkodásmód szerint. A halottat jól el kell látni, mert az útja nagyon hosszú, és mire kihirdetik az ítéletét, sokat szükséges neki vándorolni.

Az utolsó ítélkezés utáni helyzetről így beszélt Kérdő Szűcs Ernő:

„Az utolsó ítélet után nem lösz së gazdag, së szögény. A vásárhelyi gazdának ott mán nem lösz földje, së tanyája. Azonos gazdagságot élvezünk azokkal, akik tanyásbérösök vagy cselédök voltak. Ott mán nincs különbség. Örök élet lösz, nem köll a mögmaradásért gazdálkodni. Mert ez e világi élet, a gazdálkodás is csak hívság volt."

Ennek beismerése a „túlvilági parasztember" számára az egész földi gazdamúlt elvetését jelenti; vagyis az addig ismert és szeretett életmód föladását, és egy ismeretlen világ normáinak vállalását.

Angyal Ferenc gazda így foglalta össze mindazt, mit a túlvilágról hitt:

„Az embör a halál után mögy a mennyországba, de a kurvás embör a pokolba. A mennyországba majd csupa szórakozás lösz az élet, mert dolgoztunk ideát öleget. Lösznek szép nők, oszt mezítelenök mind, csak szárnyuk nő."

Ez a fölfogás hasonlít a népi iszlám mennyországhoz, ahol hurik hájjal kenegetik az ott élő lelkek hasát, és minden jóval ellátják őket.

Csorcsán Szűcs Imre képzeletében így élt a túlvilág:

„Sok a bűnöző, rossz szándékú embör ezön a világon. Nagy hiba lönne, ha nem volna végső elszámolás, hogy azok is elnyerjék méltó büntetésüket, akiket a földi számonkérés elkerült.

Az még nagyobb hiba lönne, ha a végső elszámolásnál a gonoszokat is ëgy kalap alá vönnék a jó szándékú embörökkel. Akkor nem volna érdemös böcsületösnek lönni, mert a böcsület mindég önmögtartóztatással és szenvedéssel járt. Még a nem hívő is azt vallja, hogy a rossz embör a gonoszságáért elvöszi a büntetésit. Ezért lönnie köll ëgy igazságos bírónak!

Amikor a halál végzött, rögtön mögítélik, hogy hová lösz a lélök. Csak a beteljesülés várat az utolsó ítéletig."

Materialista világkép

Ne csodálkozzunk, ha ugyanazok a megkérdezett gazdák, akik fantáziájuk és tanult ismereteik szerint a túlvilág biblikus elképzeléséről meséltek, most a túlvilági örökélet tagadásáról is vallanak. Angyal Ferenc gazda a továbbra is érvényes kérdésre, hogy mi lesz az emberrel halála után, így válaszolt:

„A halottat mögöszik a kukacok. Mögsömmisül, nincs tovább élet."

Tárkány Szűcs Sándor ezeket vallotta:

„Az élet és a halál fogalma ëgyaránt közömbös dolog. Tudjuk, hogy mindkettő bekövetközik, elmúlik, hogy ezzel számolni köll. Addig érdekös az egész, még élünk. A mi öregjeink így mondták: »– Még élünk, addig vagyunk, azután nem löszünk.« A családunkban sönki së hitt a föltámadásban. »– Onnan még nem gyütt vissza sönki« – mondogatták.

Szóval, a halál után nincs élet, a többi csak legenda."

Csorcsán Szűcs Imre így beszélt:

*„Öreg Szappanos Mihály doktor vallásos embör híriben állt. Az ëgyháznál is valami tótumfaktum volt. Amikor hivőtársak kíséretiben a katolikus temető bejárata előtt möntek el ahová nagy **pléhbetűkkel** az volt kiírva, hogy FELTÁMADUNK, azt mondta az emböröknek, hogy »– Ha ez igaz lönne, az eleje mán kezdené.«"*

Csorcsán Szűcs Imre a saját álláspontjáról ezt vallotta:

„A hit nem a túlvilágban van, hogy ott majd mi lösz, hanem az ád biztos tudatot mög reményt az embörnek, hogy bármi is lösz, nyugodtan nézhetünk elébe, ha olyan dolgot nem csináltunk életünkben, amiért bűnhődni köllene."

Ez a szemlélet az emberség szép példája. A lelkiismereté, amelynek tartozunk elszámolni. Csorcsán Szűcs Imre válaszának másik értelme a hit szempontjából lényeges. A döntést, a végső elbírálást, az idealista szemlélethez visszakanyarodva, az Istenre bízza, mert csak ő tudhatja, hogy életünk, cselekedetünk alapján mit érdemelhetünk?

Kérdő Szűcs Ernő csupán a mennyországot képzeli el a felhők között. A bűnhődés helyének megítélésében a valóság talaján jár, még ha a történelmi tény ismeretében tájékozatlan is.

„Az első világháború volt a végítélet. Mennyi vért láttam… Mennyi fiatal élet pusztult el! IV. Károly felesége, az olasz Zita királynő, az árulta el a magyarokat. Ott borult homály az én ögyik szömem világára is…"

Panteisztikus hatások

A vásárhelyi református gazdaréteg kettős világképe nem vezetett tudati, eszmei hasadáshoz. Az idealista és a materialista szemlélet nem tudatosan, de a *természetelvű világképben*, a *panteizmusban* eggyé fonódott, bár a *buddhizmusról* csak hallottak, a *hinduista, konfucianista* tanításokat, vagy a japán *sintoista* fölfogást nem ismerték. A természetet: a földi életet és a világmindenséget egységes egészként szemléli, amely létünk uralkodó és elpusztíthatatlan része. Elveti a személyes, a természet fölött álló Istent, és magával a természettel azonosítja. E vallás- vagy inkább életfilozófiát, illetve erkölcsi tanítást a keresztény mitológiai elemek, a pogány többistenhit és a saját tapasztalatok ötvözték sajátságos világnézetté. Ennek a gyökerei is messze visszanyúlnak az évszázadokba.

A hódmezővásárhelyi Városi Levéltárban 477 darab 1730 és 1796 között íródott paraszti testamentumot, azaz végrendeletet őriznek. Témánk szempontjából ezek közül kettő különösen figyelemreméltó.[677] Érdekessége, hogy mindkét hagyatkozás asszonytól származott.

Korsós Mihályné 1766-ban így vallott: *„[…]legelsőben lelkemet Teremtő Istenemnek; Testemet pedig ő Annyának a' Földnek ajánlván[…]"*

28 év múlva, 1794-ben Lengyel Jánosné Nagy Rozália szinte újrafogalmazza elhalt városlakó társa, Korsósné szavait, gondolatait: *„Testemet pedig az én Anyámnak a földnek ajánlom[…]"*

A *„lelkemet az istennek, testemet a Földnek ajánlom"* fordulat a 17-18. században elterjedt, tehát közismert szólás volt, amelynek a korszak végébe már elveszhetett az eredeti jelentése. Mind a most élő gazdák vallomásai, mind pedig *deduktív* módszerrel következtetve, megannyi feudalizmus kori eredeti szöveg[678] elemzése során állíthatjuk, hogy Hód-

[677] A két testamentumra Imre Mihály hívta föl a figyelmünket.

[678] Levéltárakban gyűjtött büntetőperes jegyzőkönyvekben rögzített, kihallgatásokon leírt vallomások, amelyekből „*Paráznák*" címmel monografikus földolgozás készül.

mezővásárhelyen a szólás eredete napjainkig továbbélt, több család ismerte a Földanya fogalmát.

Ezekből a panteisztikus, pogány jellegű vallomásokból kitűnik, hogy az asszonyok közül némelyek a születés és megtérés, a teremtés és elmúlás helyének egyaránt a Földet, mint az ember fölött, vagy az emberen kívül álló hatalmat tekintették. Még a lélekteremtő Istent is a Föld szülöttjének tartják.

Most lapozzunk hátra egy pillanatra a „Gazdák »hitvallása«" című fejezet utolsó mondataira, amelyeket Angyal Ferenc közel kétszáz év múlva úgy fogalmazott újra, hogy semmit sem tudott az idézett végrendeletekről. Gondolatait itt fogjuk igazán megérteni: *„[…]az igazi boldogságot csak a földtűl löhet mögkapni. Nem csuda, hogy anyaföldnek hívják, mert az anya és a föld adta szeretet ëgyazon boldogság"*.

„A föld azonos, amirül a könyeret összük, mög amibe temetközünk – mondotta Kérdő Szűcs Ernő. – Nincs különbség köztük."

A kívül- vagy fölülálló hatalmakat tehát emberközelbe hozzák, és részben a Földdel azonosítják, amely e világon mindennek anyja és befogadója, de szülője is!

Az élet teremtése és a halál eljövetele közötti sajátságos egyenlőségjel elhelyezése ez.

Olvassuk el azt a szép verset, amelyet Csorcsán Szűcs Imre a fönti testamentumok után 200 évvel írt az édesapja halálára:

„IMÁDKOZOTT ÉDESAPÁM…

Vasárnap volt, az utolsó napja
januárnak,
Édesapám korán feküdt, érezte,
hogy fáradt.
Imádkozott az Istenhez, segítsé-
gét kérve,
Hogy maradjon velünk tovább
az éj sötétjében!
Imádkozott Édesapám, kérve
csendes álmot,
És az Isten meghallgatta ezt az
imádságot.
Édesapám úgy elaludt, többé
fel sem ébredt,
Két nap múlva temetésén zengett
fel az ének.
Hullt a könnyünk s hullott a hó
fehér szemfedőre,
Amikor Őt kísértük a
csendes temetőbe.
Imádkoztunk az Istenhez, kérve
csendes álmot,

Jó az Isten, meghallgatta Ő az
imádságot…

1954. február 3.”

A szemfedőre hulló, eltakaró hó és a békés álom ott lent, a sírban, nem új költői kép, de teljesen újjáteremtődik a sajátságos református paraszti mítoszban, és más fogalmat nyer, mint eddig. Az Isten nem ad többet – és a család se kér tőle mást –, mint csöndes álmot. Az Isten ne ítéljen, ne legyen fenyegető, bosszúálló *pantokrátor*[679] ne támasszon föl, csak az örök, léttelen, vágytalan nyugalmat adja meg.

Feltámadás és öröklét

Kérdő Szűcs Ernő így fogalmazta meg nézetét az elmúlásban rejlő öröklétről és a „föltámadásról”:

„A lëvágott gabonát a ló patája kinyomtatja. Amint elvált a kalásztul, nem él többé. Olyan, mint az alvó embör. Mégis, ha elvetik és kikel, élni fog. Az embör is így van. Az apa, nagyapa igyekszik maga után »vetést« hagyni, utódokat nemzeni, és a saját nevükkel ellátni. Így születtek sorra a családunkban a Tamás nevű gyerökök is. Eddig összesen nyolcan. Én csak azért nem löttem Tamás, mert amikor mögszülettem, mán volt ëgy ilyen nevű bátyám, aki tízéves korában möghalt, de az én ëgyik fiam szintén Tamás lött, akár az apám, nagyapám… A lánc szömenkint folytatódik.” (A vallomástétel közben megszületett a Tamás nevű unokája!)

„Az 1700-as években élt Szűcs István, akinek a fia Pétör lött. Amikor mögszületött az unoka, István gazda Pétörnek körösztölte az apa neve után. Ennek a Pétör gazdádnak ismét Pétör nevű fia született. Miután ő fölnőtt, és neki is mögszületött az első fia, azt az üköregapja nevire, Istvánra körösztölte, és ezökkel a szavakkal emelte a magasba: »– István öregapánk föltámadt!«”

Az *örök körforgásról* a gazdák sora így vallottak. Kérdő Szűcs Ernőt idézzük:

„A meleg vizet – lögyön az mosogatóvíz, fürdővíz, vagy miögyéb – azért nem szabad a fűre kiönteni, mert a fűben ott van a lélök, és a meleg víz ártalmas neki, hiszen a fű is csak akkor hajt ki tavasszal, ha nem ölték mög. Ahogy a fű nő, úgy van a természetben a lélök is. Bár a fű télön mögfagy, tavasszal azért hajt ki, mert lélök van benne, ami hajtja.

A jószág vérit së szabad fölhasználni, mert a jószágnak a vére a lelke.”

Csorcsán Szűcs Imre így beszélt a természetről:

„Az életöt csak a természet hozza létre, mert az embör së képes arra, hogy a magot előállítsa. Apáink a búzát az élettel azonosítják, és így is hívták, hogy »élet«. Mindön csak a természet által születhet.”

„Ha azt latolgatjuk, hogy a halál után mi lösz a valószínűbb, az, hogy a lélök tovább él, és föltámadunk, vagy az, hogy a halállal az emböri lét véget ér, és örökre lëzárul, azt felelhetöm, hogy ëgyik së. A búza felel az igazságra. A söm mán nem az a gabonaszál,

[679] Pantokrátor = bíró, világbíró, ítélkező; az utolsó ítélet számonkérő és bosszúálló Istene. A kifejezést a keresztény ortodoxia máig használja.

amelyik nevelte, és elpusztult miatta. A mag së él még. A halál állapotából az elpusztult kalász nem térhet magához többé, de a mag kihajthat. Visszajuthat mögint az életbe, és új kalászt nevelhet.

A mi sorsunk a halálunkkal végleg lëzárul, de mégis folytatódik tovább, mert gyerökök születtek. A szülők, az embörök, a gyerökeikben élnek majd tovább" – fejezte be az újabb gondolatsort Csorcsán Szűcs Imre.

Tárkány Szűcs Sándor ezeket mondta:

„A gabona kelése természetös, nem irányítja más, csak aki teremtötte, a természet maga.

A gyerök születése is ilyen természetös. Ezön nem köll gondolkozni. Olyan, mint a növeködés. Az élettel ëgyütt jár."

Török Imréné Kovács Margit asszony ezeket mondotta:

„Életünknek köll, hogy lögyön értelme és célja, mert aki mögteremtötte ezt a csudálatos világmindönségöt, bele teremtött emböröket, akiknek föladata az emböri élet fönntartása, továbbvitele, újrateremtése, az embörök, állatok életfönntartásához szükségös körülmények kialakítása, ami biztosítja a mindönkori továbbfejlődést.

Én a túlvilágban nem hiszök. Abba hiszök, hogy a gyerökeimben föltámadok, és ők a folytatói az életömnek. A hit hiányzik. Ma már sömmiben së hiszünk…"

Most jutottunk el annak a kérdésnek a megválaszolásához, amelyet így tettünk föl: „Kinek a fia a »rebellis Krisztus?"

A vásárhelyi református gazdák válaszaik összefoglalásaként így nyilatkoznak: „A természeté." A Földanyáé, amely őket és minden Istent szülte, mert az Isten csak olyan lény lehet, aki a holt anyagból elevent teremt.

Ez a teremtés kölcsönös, az Isten teremtette az embert, a parasztember megteremtette magának azt az Istent, aki minden tavasszal megújhodik, és valamennyi halállal új életet visz tovább.

Már a halál telepatikus megérzésénél láthattuk, hogy a gazdák ember és állat lelki megnyilvánulásait együtt említették, közte nem tettek különbséget. A parasztember számára az élet, bármilyen formában is jelentkezik – legyen az ember, állat vagy gabona –, értéket és méltóságot jelent. Számukra nincs külön emberi vagy állati lét, de elmúlás sem. Az élet tehát egyetlen fogalom, bármilyen élőlény legyen is a hordozója. Legföljebb gyakorlati cselekedeteikben árnyalnak a Biblia tanítása szerint, amikor Isten fölhatalmazza az embert, hogy használhatja és fogyaszthatja a föld többi lakóit: állatokat és növényeket. Akár a természeti népek, a parasztember sem öl vagy pusztít fölöslegesen, az életet minden szinten tiszteletben tarja.

A vásárhelyi gazdát ellenszegülő történelmi, politikai magatartásáért minden világi hatalom rebellisnek tartotta. De maga a protestantizmus a katolicizmus szemszögéből ítélve is „eretnek", legalábbis reformáló tanokat jelentett. Nem véletlen, hogy ez a nép a református egyház szemében is „rebellis Krisztus", a biblikus tanításokkal csak részben összeegyeztethető istent szült magának. Így a vásárhelyi parasztság Krisztusa többszörös „rebelliót" jelentett.

Végül feleletet kell még adnunk arra kérdésre, hogy miért volt szüksége a parasztembernek erre a panteista „rebellis Krisztusra"?

Azért, mert a szántóvető számára a természetben lakozó *erő* a természet körforgását, működését szabályozó és biztosító energia megfoghatóbb, hihetőbb valóságot jelent, mint az ismeretlen és félelmetes pantokrátor Krisztus, aki a bűnösöket pokollal fenyegeti.

Márpedig gazdáink egyben-másban mindnyájan bűnösök voltak. Ezért is kellett nekik a fogódzó, a „mögbocsátó lélök", aki ott van körülöttük, és a halál után benne föloldódhatnak. Ennek a tudata segítette át őket oly sok üldöztetésen és nyomorúságon. Az a hit, hogy legalább a túlvilágon megbékélés vár reájuk – még ha ez az egyéni lét és boldogság végleges föladásával járt is –, szabadulást hozott az örök szenvedés alól.

A vásárhelyi református egyház és vallás jelentősége a gazdák szemében

Kérdő Szűcs Ernő részletesen beszélt a reformtus egyház szerepéről, jelentőségéről,[680] ahogy ezt a parasztok látták:

„A török-kuruc háborúk után, amikor mögüresödött a környék, a maradék 23 református jobbágy nagy területöket bírt. A Szűcsök házközösségben éltek ëgyütt, akar a Kincsös, Zsarkó, Olasz, Széll, Barta vagy Csáky nemzetség. Ëgyik-másik 500-1000 holdat is használt, amennyit csak művelni vagy a jószágaival járatni tudott.

Károlyi földesúr pápista volt. Pápistákat telepített be a Pusztaszélre, a Lógerba és a Csúcsba. Ezöknek nem köllött robotolni. Ezért aztán a reformátusok gyűlölték őket. Házasság emiatt is nemigön volt [köztük].

A pápisták istentagadóknak tartották a reformátusokat. »Lóformátusoknak« csúfoltak minket. A reformátusok hagyománytisztölők voltak. Ezt úgy köll érteni, hogy a család hagyományait őriztük erősen. A két fő vallás, a református és a katolikus, olyan erős ellentétben állt ëgymással, hogy a nagy ritkán előforduló vegyes házasság esetiben a két pap néha még a templom ajtajában is veszeködött ëgymással. Temetéskor mög a temető kapujában ugrottak össze, hogy ki tartsa a búcsúztatást?

A katolikus kegyúr kiváltsága az volt a középkorban, hogy a nászéjszakát ő töltötte el a mönyasszonnyal, és az asszonyt csak azután kapta mög a férj. Ezt a jogot nem akarták a vásárhelyiek elösmerni. Nagyon sértötte az önérzetüket. Ez is hozzájárult, hogy inkább reformátusok löttek. Később a házasságkötési tilalom alatt álló katolikus papok is hajlamosak voltak a mönyasszony elvitelire.[681]

A vegyes házasság annyira bántotta mindkét vallás híveit, hogy gyerökeiket még a vagyonbul is kitagadták. Ezért aztán nagyon mög köllött gondolni azt a szerelmet. Mondok rá ëgy mögtörtént példát:

---

[680] Családjukban apai ágon öröklődve, nemzedékek óta az ótemplomi református gyülekezet presbiterei voltak, ő maga és apja is, ezért e témát illetően hitelt érdemlő tapasztalatokkal rendelkeztek.

[681] A gazda alapvető történelmi, tárgyi tévedései nyilvánvalóak! Az egészből annyi igaz, hogy hallott, vagy olvashatott erről a földesúri jogról: a *jus primae noctis*-ról, *az első éjszaka jogá*-ról. Ez Vásárhelyen nem valószínű, hogy gyakorlat volt. Levéltári adatok nem bizonyítják. Általában nyugati országokban volt törvénybeiktatott jog, hogy a földesúr jobbágynőjét annak nászéjszakáján magáévá tehette; másodsorban a reformáció nem a középkornak ebben az időszakában jelentkezett, harmadszor a földesúr nem lakott vásárhelyi birtokán, és igen nehézkessé vált volna asszonyokat szállítani neki az ország másik végébe egy nap leforgása alatt oda- és vissza egyetlen elhálás céljából. Végül a Károlyiak annál mélyebben vallásosak voltak, semmint ilyen, a katolikus egyház szerint is halálos bűnt elkövettek volna.

Mérai Kálmán és Bandirkó Kovács mindketten református gazdalegényök, jó barátok voltak. Amikor Mérai Kálmán mögszerette a katolikus Bögi Kovács lányát, a cimborája mögpróbálta a házasságrul lëbeszélni, de hasztalan. Ekkor fogadtak hat ökörbe, hogy csak úgy kapja mög a Bögi Kovács lányt, ha Mérai Kálmán mögy el vele esküdni a katolikus templomba. A jóslat be is teljesödött. A református koma, Bandirkó Kovács nem lött hivatalos a katolikus esküvőre, csak várta a mögnyert hat ökröt.

Mérai Kálmán a cukrászokkal mög is csináltatta az elvesztött fogadást: a menyegzőkor hozták Mérai Kálmánnak a nagy tortát. Marcipánbul hat ökröt formáltak rá, és ëgy zsákkal rakott szekeret. Mérai Kálmán lë së engedte a tortát tönni, hanem küldte Bandirkó Kovács barátjának. Abba ugyanis nem fogadtak, hogy mibül lösz a hat ökör? Ámbár a fogadást mögnyerte Bandirkó Kovács, a jószágokat cukorbul kapta mög.

A református ëgyház összetartotta a híveit. Ennek ëgyik oka éppen a vegyes házasság tiltásában rejlött. Aztán az së volt közömbös, hogy a paraszt nem szeretött büjtölni. A sok munka mellett nem is nagyon löhetött. Szerette a húst, zsírt, és csak nagypéntökön, évente ëgyször volt hajlandó lëmondani rúla, de akkor is mögtöltötte a gyomrát főtt tojással, hajában főtt krumplival és ***cibörével*****. A pápistának mög büjtölni köllött.*[682]

Még a cseléd és a bérös së szívesen szegődött el a pápista gazdához. Ha nagyon vallásos volt a gazda, és betartatta velük a büjtös napokat, még ott is hagyták. A tejet szerettük, de csak azután, ha előbb jól beszalonnáztunk, különben macskának való volt. A mi ëgyházunk nem bánta a röndös étközést."

Csorcsán Szűcs Imre így beszélt az egyházról:

„A vásárhelyi [református] ëgyház tizenkét részbül állt. A tanyai nép mindég buzgóbb volt, mint a városi. Nagyobb ünnepökre begyüttünk Vásárhelyre. Az öregök inkább az Ótemplomba möntek, az ifjúság pedig az Újtemplomban találkozott. Az ëgyház összetartotta a híveket. Ha lankadást érzött, utánunk gyütt, de mindég a lelkiösmeret fölkeltésivel hatott ránk, nem fenyögetött së' földi, së' égi mögtorlás kilátásába helyözésivel. A papjaink barátaink voltak."

Angyal Ferencné Gulyás Rozália asszony a család és a vallás kapcsolatát így jellemezte:

„A családban mindég az anya volt a vallásosabb. Az anya és a család vallásossága ëgy volt. Vallási kérdésökben mindég az ő szavára adtunk. Az anya szeretete mög a vallástul kapott remény összekapcsolódott. Az anyát, az ëgyházat és a vallást ëgynek tekintöttük, vagyis anyaszentëgyháznak. A vallás békességöt, mögnyugvást jelentött nekünk."

Angyal Ferenc a férfiak szemszögéből sietve hozzátette felesége véleményéhez:

„A gazda természetinél mög munkájánál fogva së löhetött túlbuzgó. A nagyon templomos gazda mindég gyanús volt. Azt tartották a vallási mániákusrul, hogy azért jár sűrűn a templomba, mert sok a vétke, és van neki mit lëimádkozni. Szóval a paraszt buzgalma nem volt erény."

[682] A gazdák azt tartották, hogy „jóllakni csak hússal löhet". „Húsnak" a lábas jószágot és a baromfit tartották. A hal, tejtermék, tojás már csak kiegészítő volt az étlapjukon, akár a zöldség, bár ezeket is szerették, megették, akár a főtt és sült tésztákat, de mellőlük – ha tehették – a hús elmaradhatatlan volt.

Kérdő Szűcs Ernő a református vallás fontosságát így jellemezte:

„A vásárhelyi parasztok azért szerették a református vallást, mert a honfoglaló, pogány magyarok is a saját anyanyelvükön imádhatták az Istent. Hagyománytisztöletbül a vásárhelyiek is a saját nyelvükön akartak imádkozni. Erre a református vallás volt a mögfelelő. Általában az apák is vallásosak voltak, de nem annyira templomosak, mint az asszonyok. Azért persze hajnalban keltek, és olyan korán elindultak a messzi tanyárul az ótemplomi istentisztöletre, hogy a bornyúbűr ***iszákba***** önnivalót köllött hozniuk. A templomba ők is buzgón imádkoztak, ettül eltekintve, igön magyarosan, cifrán káromkodtak.*

A papok úgy tanították a vallást, hogy az embör játszva elsajátította. Komolysága mellett a tréfának is volt helye. Elmondok errül ëgy mögtörtént esetöt. Hajdan, ha a reformátusok esküdni akartak, a fiatal jegyöspárnak be köllött mönni Karancsi Dániel újtemplomi lelkész hivatalába tanulásra. A nagytisztöletű lelkipásztor azt kérdözte a vőlegénytül, hogy »– Tudod-ë të az Úri imát?« A vőlegény azt felelte, hogy »– Nem.« Karancsi Dániel mérges lött, és kikergette űket, ezt mondván a mönyasszonynak: »– Takarodjon innén a legényivel ëgyütt! Minek hoz ide ilyen buta embört? Nősülni akar, és nem tudja az Úr imáját!«

Amikor kívül voltak, kérdi a mönyasszony a vőlegényit, hogy »– Csakugyan nem tudod të a miatyánkot?« »– Dehogy nem! Azt tudom« – válaszolta a legény. »– Hát akkor mért mondtad azt, hogy nem tudod?« »– Mert a lelkész az urak imádságát kérdözte, én mög csak paraszt vagyok.« »– Na, ha tudod a miatyánkot, gyerünk vissza!«[683]

Tárkány Szűcs Sándor előbb az édesapja vallásosságáról beszélt, majd a családjáéról:

„Apám röndösen élt. Sömmi különlegös dolgot nem csinált, csak gazdálkodott, rengetegöt dolgozott. Mint református gazdaembör, a templomba mán csak azután járt röndszörösen, amikor hazakerült a városba. Tabánba mönt templomozni.

Persze nemcsak az apám volt vallásos, hanem az egész család. A kisgyerökök vallásos nevelése a családban kezdődött. Édösanyánk mögkövetölte, hogy a gyerökök mindön este imádkozzanak. Ez közös imádkozás volt, fönnhangon. Vacsora után, lëfekvés előtt, amikor mán lëvetköződtünk, az ágyon fülelve imádkoztunk.

Édösanyánk kezdte hangosan mondani a miatyánkot, utána az »Én Istenem, jó Istenem…« következött. Mink mög utána modtuk. Könyvbül sohasë imádkoztunk, mindég csak kívülrül tudott imát mondtunk. A vallásgyakorlat olyan szokás volt, akar az esküvőt követő lagzi vagy a köszönés: elmaradhatatlan. Az életünk része volt."

Csorcsán Szűcs Imre így emlékezett:

„A vallásban kultúrát kaptunk. A templom volt a mi kultúrházunk. A parasztembörben egész hétön körösztül rengeteg feszültség gyűlt össze: a jószágokkal való vesződés, a gazdálkodás, család gondjai. A vasárnapi istentisztöletön, amikor ëgy órára nyugodtan lëülhettünk, az otthoni gondok a falakon kívül rekedtek, föloldódhattunk. A pap mögnyugtatott bennünket. Még ha legbelül tudtuk is, hogy a paraszt számára ëgykor nem a mennyek csillogó terme lösz a fogadószoba, legalább itt, a földön, a következő heti erőpróbára biztatást kaptunk. Enélkül nehezen mönt volna ez az élet…

[683] Nemcsak a kellemetlen vád elhárítása van a menyasszony érvelése mögött, hanem a legényfogás is. Az az ösztönös félelem, hogy a legény esetleg a kudarcélmény miatt többet nem jön el és elmarad az esküvő.

A tanyai iskolákban havonta volt istentisztölet. Ilyenkor a pap a katedrárul beszélt. Még úrvacsorát is osztottak. A kelyhöt a pap hozta magával. Sóshalomrul Kutasra jártunk be. Az 1926-ban épült református templomot látogattuk. A család idősebb tagjai mög a susáni templomba jártak, mint utóbb én is. Az apám is presbiter volt. A pap ott gyütt-mönt köztünk. Élte a mi életünk, ötte a mi könyerünk. Még a tanyákban is tartottak istentisztöletöt, ha oskola vagy kör messze volt, de a tanyánál úrvacsorát nem osztottak."

A legtöbb vásárhelyi parasztot istenfélőnek tarthatjuk, ha Istenét nem is a vallási tanok szerint képzelte el és tisztelte. A vallásosságuk már másodrangú szerepet játszott. Amíg dolgozni bírtak, első volt a munka. A templomozás a legtöbb gazdacsalád életében csak azután vált rendszeressé, ha a gazdálkodással végleg fölhagytak, bekerültek a városba, és több szabad idejük adódott. A hit sem volt minden gazdaemberben elég erős. Igen gyakran „istentelen", az általános emberi becsületet és erkölcsöt sértő magatartást tanúsítottak, vagy a nagyobb, megrendítő események hatására hitetlenekké váltak. Ezekről a kérdésekről emlékezett Tóth Ernő:

„Nagy- és dédszüleim, a Zaka család istenfélő volt, de nem vallásos. Amikor az első világháborúban, Volhíniában elesött büszkeségük, Amerikában tanult fiuk, az anyja azt mondta, hogy »– Az nem löhet igazság, hogy olyan embörnek is mög köllött halni, mint az én fiam!« – és ettül kezdve nem hitt az Istenben, nem mönt többet a templomba, a vallástul teljesen eltávolodott."

„Hemző bátyánk számadó juhászként szolgált – beszélte Tóth Ernő. – Idős embör volt mán, amikor a Pusztárul bekerült, és mögengedhette magának a templomba járást. Ez az eset, amit elmesélök, akkor történt vele, amikor a karácsonyi istentisztöletre begyütt a templomba, az elmaradhatatlan ***gamós bottal****.

Korán érközött, mögszokta a hajnali kelést a juhok mellett, oszt fölült a karzatra, a sor elejire. Nem ösmerte azt a szokást, hogy mindön református hivőnek mögvolt a padokban a mögszokott, saját helye, így aztán a másokét foglalta el.

Ahogy az istentisztölet előtt az embörök ëgymás után érköztek, az öreg Hemzőnek a padban mindég beljebb köllött húzódnia. Végül mán egészen az oszlopnál ült. Amikor osztán az oszlop mögé került, fölállt az öreg mögsértődve, és kiszólt:

»– Na, mi lösz, az Istene annyát! Esztendőbe ëgyször gyüvök el, oszt akkor së térhettök tűlem? Majd kinyúlok ezzel a gamóval!«"

Mintha Vásárhelyen a református vallás is egyedül a parasztvilághoz kötődött volna, a hagyományos gazdálkodás befejeződésével alábbhanyatlott. Segítette ezt az 1945–1990 között folyt vallásüldözés is. Azzal, hogy a reformáció az emberről levett egy sor terhet, a bűnösség állandó és olykor fojtogató tudatát oldotta, magát a lelket tette szabaddá.

Vallásos közösségi összejövetelek

Az egyházak nagyon jól tudták azt, hogy a templom elsősorban az Isten imádására, szertartások végzésére alkalmas, de a párbeszéd Isten-pap-hivek között eléggé merev forma. Az emberek egymással is szerették kicserélni a gondolataikat, és erre szabad társalgást kellett rendezni.

A református egyházak vallásos összejöveteleket szerveztek a templomokon kívül. Imaházakban, paplakokban, tanyai iskolákban, olvasókörökben teadélutánokat, *szeretet-*

vendégségeket, énekes, imádságos esteket, bibliamagyarázatokat rendeztek, ahol a hívek kötetlenül, a templomi feszesség, a liturgiai fegyelem mellőzésével találkozhattak. A közösséget igazán ezek a vallásos órák kovácsolták össze. Hegedűs Julianna naplójában a mártélyi református hitközség rendezvényeiről is beszámolt:

1937. *„Augusztus 22.*

A mártélyi egyházrész műsoros fagylaltdélutánt rendezett. Én is szerepeltem. A 263. ik dícséretet énekeltem, meg aztán müsoron kivül néhány dalt[…]

okt. 17.

Vallásos délutánon a »Reményhez« című irredenta dalt énekeltem[…]

November 14 én

A vallásos ünnepélyek állandósulnak itt Mártélyon, az én szereplésem is állandó: a műsor mindig az én dalaimmal bővített. Hogy kinek az inditványa ez, nem sejtem. Jól esik ez a rokonszenv[…]

1965-ben Nov. 14-én

Ma szeretetvendégség van a községben. Énekszámom lett volna, rendkivül rossz az út, meg anyám mindég kész van rá, hogy lebeszéljen! Igaz, koromsötét az este, csúszós, sáros úton, még ráadásul náthás is vagyok, így engedtem. Pedig nagyon sajnálom az uj lelkészéket, igen kedves, szerény de amellett nagyon intelligensek! De nem igen szeretik őket, nem is tudom miért? A másik lelkész tíz évig volt itt négy gyermekük volt, ezek családtalanok, de azok olyan biztos föllépésűek voltak ezek pedig az alázatosságig szerények! De a templomba nem szeretnek járni az emberek akkor sem és most sem![…]

Dec. Vasárnap 13 án szeretetvendégség volt az imaházban, szépen sikerült. Az új lelkészek kedvesek, szerények. A hangom most rekettes volt és ez napokig bánt, mert éntőlem mindég szépet várnak. De ilyen rettentő sárba, gumicsizmásan, csomaggal kezdődő náthával hogy is lehetne tökéletes tiszta hangot adni?[…]

De ezt mások nem tudják, csak a percek hatása alatt vannak mikor az ének száll! Most meg még nehezebb, mert az új lelkész nem harmoniumoz, csak ép hangot ad és én ehhez nem voltam ám szokva, mert egészen más az, mikor kibuggyan a hang magától, önként, vagy pillanatnyi pontossággal megkezdi az éneket – közönség előtt! Akik régen hallottak »gratuláltak«, de én nem voltam megelégedve! én ugyan magammal sohasem[…]

1967. Febr. 20.

Jól sikerűlt az énekem. »Lelkipróbáimban Jézus légy velem«. Nagyon szép szöveg, és a dallam is. Nagyon jól esett az atyafiaknak, én nem »szerepelni« akartam sohase, régen sem mikor még igazán »Kellett« volna tetszelegni. Lelki gyönyör volt nekem is mindenkor az ének, a dal és tán azért is szólt mindég mások lelkéhez is, de volt irígy és van is mindig, de a jó Isten bőven kárpotolt és kárpotol ma is gyönyörködéssel, mert nem tudom én nem is nem is tudom elképzelni az életet dal nélkül[…]

Április 10.[…]

Az ünnep Húsvét első napján szeretetvendégség volt és most is tanultam éneket, ilyen nehéz, komor szöveggel, középkori dallam de mégis a jó Isten úgy akarta, hogy érthetően előadtam. Igen féltem pedig a nehéz kerti munka mellett, de a Nagy tiszteletű úr nagyon elszomorodott, hogy nem akartam elvállalni és mégis legyűrtem a bizonytalan érzést, Isten segítségével![…]

Május 8.

*Anyák napi megemlékezéskor, szavaltam!… Óh, van kb. 30 éve, amikor máskor, [az]**Édesanyánk!** című költeményt [szavaltam.] a költő neve már nem jut eszembe. Első sora: **Óh, anyai hűség: mélyebb a tengernél**, utolsó: **S mert még a sírban is álld édesanyátok!** Sírtak az asszonytársak! A lelkészné gyönyörűen, nagy átéléssel, igaz nagy gyakorlata van, csak néha nézett könyvbe, én meg: csak néha nézhettem föl, két vagy, tán négyszer olvashattam el sok nehéz munkám közben a szép költeményt![…]*

1968. Április 9.

Lélekemelő szép templomi ünnepélly részese voltam ma én is. Vásárhelyi Ó templomban vendég, illusztris vendég volt, Dr. Bartha Tibor püspök személyében. Nem is tudom leírni, kevés a szókincsem, milyen hatású volt, részemre nagyon szép gondolatok, remek előadásban, a beérkezett, világot járó egyházfő, kedves közvetlen ember mentes már minden nagyítástól tettetéstől a valóságot érzékeltetve hallgató atyafiaitól! Igazán jól esett a zaklatott lelkemnek ez a nem mindennapi esemény![…]

Jun. 4.

Az itteni Kaszás Sándor [lelkipásztor] kántor képző tanfolyamra küldene![…]

1976. szept. 24.

[…]énekszámom volt. Egy régi szép ének, de a hangom remegett a nagy belső felindulástól![…]

Okt. 29.

Teadélután volt az imaházban [Az] énekszám nagyon meghatotta a testvéreket. »Egyedüli reményem« című! fölszolgáltam, mindenkihez tudok egy pár szót szólni, szeretnek[…]

Dec. 2.

Esküvőn voltam! […]Gy. Szabó Pál és Szentandrási Jusztikának [volt az esketése.] Itt a helyi imaházban Kaszás Sándor lelkipásztor eskette Őket. Gyönyörű, nagy fehér szegfűk díszítették az úrasztalát, a padokon is egy szál virág a padlóra a bejárattól szép magakészítette szőnyeget is terített a kedves Lelkészné. Külsőségeiben is de különben is meghatóan szép családi ünnepély volt, a lelkész úr lélekből fakadó, áldást adó szavaival![…]

1968. Ápr. 28.

Az imaházi szeretetvendégségben énekeltem[…] azt mondta a Lelkész úr felesége hogy mintha angyalok énekelnének![…]

1969. jun. 1.

Teadélután: énekeltem magam választotta 200-ik [zsoltárt.]

1970. Aug. 9.

Tea délutánon énekeltem a Lelkész kívánságára[…] Az ének is a 42 ik szép volt. Istenem de jó hatással volt a lelkem kitisztította egy napra. legalább a gondtól bajoktól! Hiába, nekem életszükség a dal az ének![…]

December 27.

Szeretetvendégség! sok-sok műsorszám után én is énekeltem! Tán nemis én voltam?! Kiséret nélkül, tisztán, szabadon!! Gyönyörű hangom van azt mondták![…]

1971.

Márc. 14. Szeretetvendégség a községben. Énekelni kellett![…] Galambkoppasztás közben kellett próbálnom a nagyon nehéz éneket! Több száz éves középkori dallam![…]”

A harang

A harang az emberiség kultúrájában több ezer évre tekint vissza. A dobot, gongot helyettesítette, messzehangzó szavával kiszorította. Hangjával a legkülönbözőbb jelzéseket adta egy-egy közösségnek, amely megtanulta, hogy mikor mit fejez ki. Rendkívül széles jelentéskör tartozott hozzá, az egyszerű híradástól a harangjáték keltette, gyönyörködtető dallamig, a jószág nyakába akasztott harang irányjelzésétől az Isten dicséretéig.

Harang szólt az emberi élet sorsfordulóin, születéstől a halálig, de jelzett tüzet, vészt, árvizet, vihart és időpontot. Hétköznapok és ünnepnapok vallási szertartásaira éppen úgy hívogatott, mint polgári ünnepségekre. Az emberek hozzászoktak a harangok hangjához és messziről megkülönböztették, hogy mikor melyik szól. Régen az igazi paraszt sohasem ment messzebb a falujától, tanyájától, mint ameddig elhallatszott a templomának harangszava, legföljebb, ha kényszerrel vitték.

Előfordult, hogy nem csak az embert, de a harangot is kényszerrel hurcolták el. A 20. században a világháborúk során kerültek le a tornyokból, ácsolt haranglábakból a harangok, vagy a háborús pusztítás következtében estek le, repedtek szét vagy rabolták el az idegen hódítók. A harangok elvesztése, pusztulása mindig rettenetes volt a nép számára. A harang a közösség lelkiismerete, illetve lelke volt, amely értük és helyettük beszélt. A lecibált sok mázsás harangokat óvóan úgy állták körül, mint a családtagot, és vele fényképezkedtek le. Ezt követően ezeket a „szent eszközöket” az egyház áldásával ellenük fordították, emberpusztító ágyúkat öntöttek belőlük, hogy ezután ne Isten dicsőségét, vagy az ember életszakaszait hirdessék, hanem öblös hangjuk ordításával halált szórjanak rájuk. A templomi harang meggyalázása hitvesztést és mélységes csalódást okozott számukra Istenben, egyházban, emberben egyaránt.

A harang évszázadokon keresztül hírül adta, hogy azon a helyen emberek élnek. Amikor tatár, török, labanc, német, szerb, horvát, román és orosz fölgyújtotta a települést, kiégett a templom is. Az átizzott harang megrepedt, összeolvadt vagy leesett. Ha elnémult, azt jelentette, hogy ott nincs többé ember, akinek az életéről hírt hallasson. A Dél-Alföldön több helyen – Orosháza határában is – kialakultak a *Harangoskút* helynevek. Azt tartotta róla a legenda, hogy valamikor hajdanán, talán a középkor egyik vérzivatarában, harangját maga a nép vette le a toronyból, és kincseit belerejtve, leengedte egy mély kútba. Nyájterelő pásztorok, szántó-vető emberek elhagyott kutak mélyéről ma is hallani vélik ősapáik iderejtett harangjának szavát, amint a délibábban remegő szél feléjük sodorja a fájdalmas kondulás foszlányait, és szomorúan emelik meg kalapjukat.

Itt Vásárhely környékén annál büszkébben húzták ki magukat, ha meghallották a déli harangszót, amely nemcsak a pontos időre megfőzött ebédet hirdette számukra. Hallomásból tudták, nagytiszteletű Szeremlei Császár Sámuel lelkipásztoruk könyveiben, szószéki beszédeiben is emlékeztette híveit, hogy Hunyadi János földesuruk fölszólítására 1456-ban, a legnagyobb mezőgazdasági munka, az aratás idején Nándorfehérvárra kellett menniük a vár megvédésére a török ellen. Azóta a déli harangszó az ő, és az ük-ükunokák emlékére is szól. A harang sorsa mindig együtt alakult a közösség sorsával. Ékesen kifejezték mindezt vallomástevő gazdáink.

Idős Zsótér Gergely egykori ludas-halmi, katolikus gazda ezeket beszélte a harangról:

„Régön mindön röggel 5 órakor mögkondult a harang. Ez a hajnali ébredést jelentötte. Ha mise volt, a mise kezdetin rövid kondulás vót, úgy hítták, hogy »ëgy szakasz«. Az úrfölmutatáskor mögint »égy szakasz«, a mise végin szintén.

A déli harangszó törvényös röndölet volt. Ha délután vót mise, akkor szintén mögkondult. Este 7-kor vót a nyugovóra térés. Temetésnél a halottnak csöndítöttek. Amikor halottat jelentöttek be, ha rövidet húztak, sovány vót a halott, ha mög hosszat harangoztak, rámondták a ***nyelvek****, hogy vastag vót a halott. Temetésnél a régi temetőben mindég mögkondult a harang. A temetőház előtt vót a harang. Amég hantolták a koporsót befelé, addig szólt a harang.*

Ha vészös vagy jeges, szürke fölhőt látott a harangozó, akkor elébe harangoztak. Félreverték a harangot, hogy szétverje a zúgásával a veszélyös fölhőt. Tűzesetnél is a harangot verték félre."

Ezek a szokások a katolikus szomszéd településen, Mindszenten[684] voltak divatosak a két világháború között. Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória vallomása a vásárhelyi katolikusok harangozási szokásait ismertette:

„A harang életről-halálról szól. Ha ünnep van, imára hív. A déli harangszó a nándorfehérvári csata emlékire szól. A tanyában is hallottuk. Ha olyan időjárás volt, kihallatszott a városbul is, főleg tavasszal. Olyan fölemelő volt, amikor templomba hívogatott. Az embör mögállt, és lëvötte apám a kalapját. (Istenöm, de régön vót mán ez, azúta az embörök is hogy mögváltoztak, még a harang is másként kondul.)

Amikor a harangokat elvitték a háborúba, röttenetös nagy szomorúságot váltott ki. Amikor később újat öntöttek, az az öregök szerint nem az igazi volt, mert nem úgy szólt a harang, ahogy mögszokták. Nagyon bánkódtak, hogy a harangot miért köll elvinni. Még ma is mögvan az a rossz vasmozsár, amit helyötte adtak. Rajta az évszám: »1914«.

Amikor temetés volt, a lëlök harangját húzták. Amikor misére hívogattak, nem az a harang szólt. Emez a harangszó volt a végső búcsúszó.

Amikor körmenet volt, végig szólt a harang. A föltámadási ünnepön is szól a harang, ekkor öröm van a hangjában. Nagypéntökön, amikor Krisztus urunk möghalt, még a harangok is elnémultak. 1938-ban, amikor fölépült a vásárhelyi új katolikus templom, elhozták a Szent-jobbot. Akkor olyan harangzúgás volt, mög olyan nagy tömeg! Az Arany-vonat hozta. Óriási ünnep volt…

Az esti harangszó az úrangyalára szólít, hogy imádkozzunk. A hajnali harangszó hálaadásra szólít: adjunk hálát, hogy fölvirradt. Kettő kivételével a 7 szentség kiszolgáltatásakor is harangoztak."

Csorcsán Szűcs Imre beszélte:

„A harang is az életünkhön tartozott. Mögszoktuk mán gyerökkorunkba, oszt nagyon üres és sivár volt az életünk, amikor a harangok elhallgattak a templomtoronyban. Akár azért, hogy igénybe vötték ágyúöntés céljára, háborúkban, vagy amikor az idegön mög-

[684] Akkor még község volt, ma már város. Úgy tudjuk, hogy a Szenti nevű családok innen jöttek Vásárhelyre, akiket abban az időben *Mindszenti*-eknek neveztek, és évszázadok múlva lekopott a név első szótaga, így lettek Szenti-ek. Ma még szorosabb a kapcsolat. Egy régióba tartozunk, és azonos országgyűlési képviselőt választunk.

szállások idejin elnémultak ëgy időre a harangok. Nagy Béla tisztöletös 1944-ben a prédikációjában elmondta, hogy mostmán elkövetközött az az idő, amikor fölfigyeltek arra, hogy haranguk is van, amit eddig nem nagyon vöttek figyelömbe, de most, amikor mán bajba vannak, rágyüttek, hogy a harangot is löhet valamire használni.

Nemigön möntem tovább a városomtul, mint ahogy a harang szava elhallatszott. katonának së vittek el a visszeres lábaim miatt. 72 éves koromban a termelőszövetközet elvitt pár napos balatoni kirándulásra, aztán Debrecenben és Budapestön is voltam, de máskülönben a szülővárosomtul nem távoztam el olyan messzire, hogy az itteni harang szavát në hallhassam.

A temetéskor mög szokták szólaltatni a harangot, de az a baj, hogy a mi temetésünkkor azt mán nem hallhatjuk.

Csöndes időben a harangszó Vásárhelyrül kihallatszott a tanyánkra. Ez jelözte az órákat. A paraszt életit ez irányította. Röggel 7-kor, délben 12-kor, este 6-7 órakor mögkondult. Röggelizésre, délebédhön, vacsorára szólított.

A harangszóval kapcsolatos történet is eszömbe jutott. Az ëgyik öreg gazda, amikor hazaköltözött a városba, a fiai kioktatták, hogy most mán në csinájjon sömmit, dógozott mán öleget. Hanem, ha mögszólal a harang, készüljön a templomba.

Igyeközött is az öreg öleget tönni, de a harang olyan sűrűn mögszólalt, hogy az öreg gazda maga is mögsokallotta, oszt nagyot káromkodott, hogy b…a mög, mán mögint mönni kéne a templomba!"

Diószegi László visszaemlékezése:

„Belső-Örzsébetön a református ëgyház állított ëgy nagylábú, födött tetejű haranglábat. Vasárnap, mindön röggel harangoztak. Fél 10-kor volt a templomba mönés. Az oskolában volt az istentisztölet. Apám a harangba is 6 mázsa szömes búzát adott. A harangszó hívogató volt az istentisztöletre.

Kint, széjjel vészharangok voltak, a falvak határában. Akkor húzták mög, amikor baj volt, hogy mönjenek azonnal hazafelé.

Harang lógott a legerősebb ökör nyakán, és amikor kihajtották a legelőre, ez volt a vezérökör, mert ez hosszabb időn át vezette a gulyát a Kék-tóban."

Török Imréné Kovács Margit kérésünkre a harangról leírta gondolatait, ezt idézzük:

„A harang régebben hozzátartozott mindennapi életünkhöz. Harang szólt minden délben 12 órakor, harang szólt reggel, este. Harang szólt, ha valakit temettek. Amikor még házaknál volt a ravatal, ahonnan a temetőbe kísérték az elhunytat, addig szólt a harang, míg a háztól a temetőig értek. Ilyenkor sokkal búsabbnak tűnt a harangzúgás, mint máskor.

Félrevert harangzúgás volt, ha tüzet jelzett az őr a templomtoronyból.

Harang hívogatta vasárnaponként az Istentiszteletre a hívőket és jelezte a kezdetét. Szinte minden templomnak másként szólt a harangja, igen csak tudtuk, melyik templom harangoz. Nem rég volt a rádióban egy vetélkedő a Budapestre került vásárhelyiek részére, és egy feladat az volt, hogy ismerjék föl, melyik templom harangja szólt. Ez is bizonyíték, hogy különböző volt a harangzúgás.

Nótaköltők, versírók belefoglalták a harangot verseikbe, pl. »Megkondult a kecskeméti öreg templom nagy harangja.« »Szól a harang, giling-galang…«. »Harangoznak a mi kis falunkba.« »Megkondult az esteli harangszó.«

Háború alatt elnémultak a harangok. Nem felejtem el soha, amikor először szólaltak meg a háború után. Mártélyon laktam akkor, a várostól 10 km-re. Amikor egyszer fölzúgtak a harangok, hirdetve a megbékélést, szinte földbegyökerezett lábbal, összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel a város felé fordulva hallgattam a zúgását a harangoknak, amit 10 kilométerre is hallani lehetett. Szeretnénk remélni, hogy nem öntenek soha ágyút harangból, mint elődeink tették. Szóljanak a harangok naponta hirdetve a békét, mert az emberiségnek arra van szüksége."

Amikor Kovács Margit az írását átadta, szóban még ezeket tette hozzá:

„Régön két kezünkkel húztuk a harangot, nehéz munkával, de szívvel-lélökkel. Ma mán ez is gépesítve van.

Hallomásbul tudom, hogy készültek harangok közadakozásbul is, és hát ezök Isten iránt hálábul is születtek és a harangok ezt zúgták tovább."

23.
GAZDÁK „HITVALLÁSA"

Az alkotó ember számára az *ars poetica*, a szellemi hitvallás megfogalmazásának ideje akkor jön el, ha művészetében egy korszakot, stílust, életérzést, esetleg világszemléletet lezárt; sorsának egy „mérföldkövét" elhagyta.

A szántóvető parasztember esetében is hasonló a helyzet. A különbség ott mutatkozik, hogy míg a művészetben koronként több hitvallás is születhet, a hagyományos paraszttársadalomban a gazda csak egyszer vállalkozik rá, ugyanis az ő alkotása nem bomlik szintekre, egyetlen, kerek egész, amely az élete végén, a mű befejezésével, visszapillantva születik meg.

Ezért a „paraszti ars poetica" mindig búcsú, de nem testamentum! A hagyatkozást az anyagi javakra teszi meg. A hitvallása összefoglalása mindannak, amit élete során tapasztalt a paraszti, emberi lét értelméről és minőségéről: ez az a többlet, az ideál, amivel az ars poetica fogalmát bővítettük. Legtöbbször megmaradt az elbúcsúzás szintjén, nem bírált, nem analizált. Az olvasót és a kutatót viszont arra készteti, hogy az írásművészetben járatlan emberek naiv bájjal, de bölcsességgel és sajátos filozófiával megfogalmazott sorait elemezze.

Munkánk végén, amikor a vásárhelyi gazdákról néhány elemi, de sajátságos tulajdonságot már ismertünk, föltettük nekik az utolsó kérdéseket. Megkérdeztük tőlük, hogyan látják a múltjukat, a gazdaéletet? Vállalnák-e ismét, ha újra fiatalok volnának? Egyáltalán, mi volt a gazdálkodás értelme, szépsége? Ha a fiuk volnánk, milyen tanácsokat adnának, hogyan gazdálkodjunk az átvett birtokon? Faggattuk őket az élet értelméről, és az életről alkotott véleményüket igyekeztünk föltárni. Sajátságos vallomások következtek.

Kérdő Szűcs Ernő gazda maga is papírra vetette mindazt, amit az elmúlt vásárhelyi paraszti életről megörökítésre alkalmasnak ítélt. A 120 gépelt lapot be is köttette.[685] Ebben találtuk meg anyai nagyapjának: Végh (Vígh) Jánosnak a búcsúsorait; apai nagyapjának, Kérdő Szűcs Tamásnak bölcs szemléletét; és az ő saját hitvallásait.

[685] Két éven keresztül, heti egy-egy alkalommal, délutántól késő estig beszélgettünk Kérdő Szűcs Ernővel.

Vígh János temetése után leánya, Vígh Zsuzsanna elment a szülői házhoz. Erről a fia így vallott:

„Amikor eltemették nagyapámat, édösanyám hazamönt a Beöthy utca 5. szám alatt lakó özvegy édösanyját möglátogatni. Akkor a nagy Bibliába téve ezt az írást találta az apjától:

»Írtam 1922-ik évben Péter és Pál nap után.

Az élet olyan mint a fű,
Ha kihajt azután nőttön nő.
Fűben teremnek a virágok,
Ezek ékesítik a világot.
A világban születnek gyermekek,
Ezek, mint fű, felnevelkednek.
Ezek mikor felnőttek,
Ki jobbra, ki balra mennek.
Néha, néha visszajönnek.
Örülnek a jó szülőknek,
Hogy ismét visszatérhettek,
Hogy megtalálták a jó anyát,
Hozzávéve az édesapát.
Megjelentünk, ahogy tudtunk.
Még most sok bajt nem hoztunk.
De majd, hogy hogy lesz ezután,
A dolgot Istenre bízván.
Az Istennek áldassék szent neve,
Most és mindörökké, Ámen.«”

„Azt, hogy édesapám ezt miért írta, és mire magyarázta, nem tudjuk, csak én, Zsuzsa lánya, lemásoltam, majd Ernő egyetlen fiam, ha ezt idők múlva is, ha olvasod, ejtsél egy pár könnyet a te Vígh atyádért, a te szerető Édesanyád[…]”

A parasztember a megfigyeléseit és tapasztalatait az őt körülvevő természettől veszi. Nem csoda, ha az élet változásait, a születést és az elmúlást a növények példájából meríti. Az utolsó sorokban ott a bizonytalanság: *„De majd, hogy hogy lesz ezután, a dolgot Istenre bízván.”* Kiutat a már ismert, panteista világszemléletben, a csöndes elmúlásban remél.

Kérdő Szűcs Ernő emlékeiből összegyűjtött kéziratában és hosszú beszélgetéseink során három olyan gondolatkört jegyzett le, mondott el, amelyek hitvallásként ide illenek. Amikor megkérdeztük tőle, hogy miért írja le a múlt eseményeit, rigmussal felelt:

„Ki múltjára érzéketlen,
a szebb jövőre érdemtelen.”

Emlékeit az utókor számára tanulságul hagyta. Írásában részletesen meg is magyarázta:

„Talán a jó Isten szívembe ültette kisgyermek koromba, hogy amit őseimről, rokonaimról hallottam, megírjam családom, nemzetségem történetét. Az érdemes család leszármazása, vér szerinti atyafiak, rokonok, sógorok, sógorasszonyok, ángyomasszonyok, úgy apai, mint anyai, feleségem ősei, nagyszülei és az összes rokonágazati nemzetségtörténetem befejezéséhez közeledve, az élők fogadják búcsúüdvözletem, és a fajtám vér szerinti atyafiak iránt táplált hálás szeretetem, tiszteletem megnyilvánulását. Legyen Isten kegyelme és szeretete oly nagy az élőkhöz, amilyen nagy volt boldog emlékezetű, drága, elporladt elődjeinkhez, őseinkhez[…]

Mert a földön minden múlandó, csak a sír az örök, és én magyar szívvel imádkozom minden igaz magyarért, bármelyik világrészben él is az. És én magyar szívvel imádkozom a jó Istenhez, hogy adjon sok jó, áldott rokonaimnak erőt, egészséget, mert megírtam az apai, anyai vér szerinti rokonaim atyafiai iránti tiszteletből és atyafiságos szeretetből.

Attól fogva, hogy a földön magyarok élnek, úgyis nagyon kevesen vagyunk, és úgy gondoltam, hogy a rokoni, atyafiúi szeretet érzelmeit emlékeimbe felidézem, hogy azok a fiatalok, vagy az én leszármazottaim, s azok, akik akarnak a jelen és a jövőre nézve lelkesedést meríteni az őseinkről való megemlékezésből; mert a múlt emlékei, a régi idők múlandó emlékei, az én könyvem az idevalók életével vannak megírva, hogy ők úgy élnek ebben a könyvben, mint magam éltem.

Ez az ének legyen útravalónk, amely így hangzik, a 149. dicséret:

»Mily boldog, aki jól és igazán él,
Hamis keresményt házában nem szemlél;
Aki kenyerét szerzi dolgozva,
Nem álnok úton és nem orozva[…]«

A két világháború alatt nekem is lett volna alkalmam fájdalmat okozni. Láttam, hogy az olasz asszonyok kisütötték a kukoricapolen[686] *tésztát, és a mieink sokszor elvették tőlük, és sírtak a gyermekek is, sajnáltam őket nagyon. Bármilyen fajta nép legyen az, nem tudtam volna azt megtenni, pedig hát én is csak egy gyarló ember vagyok. De úgy hallottam a régiektől, hogy az igazi magyar ember nem veszi el a másét, még ha meg is találja az idegen tárgyat, azt is visszaadja.*

Én mindig azt kedveltem, nekem az tetszett, ami magyar, ruházatban és beszédben is, mert úgy gondolom, amíg nekem a jó Isten erőt, egészséget ád, hogy míg a sírom felett, a lágy szellő nem fújdogál, ilyennek is maradok."

Ez a vallomás őszinte emberi magatartást tükröz. Doberdó poklában is meglátta, hogy a földön minden ember testvér. Csak ezzel az érzelmileg gazdag, de tárgyilagos és átfogó szemlélettel léphet minden ember a jövő ítélőszéke elé, ha azt akarja, hogy utódai a múltjukat fölemelt fejjel vállalhassák.

[686] Kukoricapollen = eredeti jelentése: a kukoricavirág porából való; de a *„polenta" (pollenta)*: árpa- és kukoricalisztből sütött kenyeret jelent; illetve kukoricakását.

„Soha még aranyból és ezüstből nem csináltak olyan tisztösségös eszközöket, mint [amilyen acélból] a szántó [ekevas] és a kasza, kapa. Ez[ök] a világ legszöbb kardja[i]!” – fogalmazta meg Kérdő Szűcs Ernő, aki a munkát mindig a szerszámnyél felől ismerte, és nemcsak a termékét élvezte. Ez a hitvallás a fizikai munkavégzés rangját is jelzi.

Az igazán szorgalmas emberben, aki a munkára nem másokat serkent, hanem maga végzi, mindig benne él a jobbító szándék, a megosztási készség és a felebaráti szeretet. E gondolatok jegyében olvassuk el a történetet, amelyet Kérdő Szűcs Ernő beszélt el a nagyapjáról.

„Apai öregapám, Kérdő Szűcs Tamás és anyai öregapám, Vígh János a tiszai hullámtérben, Mártélyon vöttek földet a múlt század [a 19. század] végin. Előbb társaságban legelőnek használták, majd szétosztották ëgymás között. Ők voltak a hullámtéri gyümölcsöskert mögalapítói.

*Vígh János két kis fekete **riska ökröt*** fogott be a faekébe, amelynek csak az ekevasa, a »papucsa« volt vasbul. A szőlővesszőt baltával darabolták el az ültetéshön. Amikor a kukoricát szórták az eke után a barázdába, a parasztok csúfolták, hogy »– Kend ilyen vízvötte területön ilyesmit mér’ vet, úgyis kiöli a Tisza.«*

Kérdő Szűcs Tamás nagyapám ültetött körtét, szilvát, almát. Szeretött kertészködni, oltani, szömözni. A fa ëgyik ága piros, a másik mög fehér almát termött. Mikor szüretöltek, a gőzhajón lévők arra járva kendőjüket lobogtatták, éljenözték az ott addig nem látott szüretöt.

Gyerökkoromban lëmöntem a gyümölcsösbe. Öregapám ëgyször kiíratta velem nagy ákombákomokkal a tolvajoknak, hogy

»Në marcangold, hanem bicskával vágd a szőlőt!«

– és fölkötöztük a szőlőkarókra az otthagyott budlibicskákat. A magas gyümölcsfákhon – a krűgerkörtéhön, császárkörtéhön, aranypárminhon, angolpiroshon és a Török Bálint-féléhön – hosszú fűzfarudakat támasztottunk, hogy a tolvajok verni tudják a termést, és në az ágakat törderjék lë. A fák 60-70 évesök voltak, és a víz ëgyször së vötte ki űket.[687]

Előfordult, hogy a gyümölcsösben összeakadt öregapám a tolvajjal. A garabolyok tetejin persze fű volt. Az ëgyik ijedve mondta, hogy a malackának szödött füvet a más gyümölcsösiben.*

*»– Na, akkor öntse ki hát, kend a **porcsint***, oszt szödje teli gyümölccsel« – mondta neki öregapám.*

A tolvaj szabadkozott. Akkor Kérdő Szűcs Tamás a garabolyért nyúlt, hogy majd ő kiönti. Ekkor a tolvaj mondta:

»– Në bántsa azt, gazduram. Gyümölccsel van biz’ az tele, csak nem mertem mondani kendnek.«

---

[687] 1965-ben, nyár elején nagy árvíz pusztított, és a gyümölcsfák nagy részét – ezek ekkor már szövetkezeti tulajdonban voltak – kivette. A szövetkezet annál nagyobb kártérítést kapott a biztosítótól, minél nagyobb területen semmisült meg a gyümölcsös, ezért az élő fákat is kirángatták. Ezt a biztosítási csalásgyanús ügyet sohasem lehetett bizonyítani, hiszen nagyon sok hatalmas, öreg fa a víztől alámosva magától is kidőlt, de tény az, hogy végleg megszűnt az az édenkert, amelyet egykor apáik idetelepítettek. Ekkor is beigazolódott, hogy pusztítani és fölélni könnyebb mint építeni és termelni.

A tolvajok még túl a Tiszárul is eljártak lopni, mert ott nem volt még gyümölcsös. »– Még a budlibicskát is elloptuk!« – mondta évek múlva nevetve az ëgyik.

»– Hát, azért tudta kendtök ellopni, mert az öregapám szorgalmas embör volt. Mert lopni, rabolni is csak úgy löhet, ha van valaki, akinek előbb mögízzadt a homloka a munkában« – válaszoltam neki.

Öregapám így véleködött: »– Në bántsd, fiam, a tolvajt, mert néha messzirül fárad ide, és ha ad az Isten, fő, hogy jusson, maradjon is.«"

A család számára a munka és a hit a legfőbb emberi magatartáshoz tartozott. Saját vallomásként, életük lényegét betöltő gondolatként mondogatták e kétsoros bölcsességet:

»Úgy imádkozzál, mintha azonnal möghalnál.
Úgy dolgozzál, mintha örökké élnél.«

Török Imréné Kovács Margit a gazdaasszonyok nézőpontjából írt és beszélt „hit-vallásáról". A megfogalmazást előbb papírra vetette:

„Amikor az ember életének delén túljutott, fölvetődik benne a kérdés, hogy milyen volt az élete? Minden ember élete külön regény lenne megírva, amely csak akkor lenne teljes, ha azt naplószerűen jegyzetelte volna. Egy idő után a dolgok elhomályosodnak, feledésbe mennek, vagy megszépülve élnek tovább bennünk.

Hogy ki-ki hogyan indul útnak, azt hiszem, meghatározója már az, amibe születik, hogyan fogadják érkezését, és hogyan indítják útnak? Gyermekként még nincs különösebb cél, inkább csak kötelesség az iskolával szemben, hogyan tudná eldönteni egy tizenéves a szülők védőszárnyai alatt életcélját?

Régebben a szülők, ahogy a gyermekek nőttek, igencsak maguk mellé vették őket, és azt akarták, hogy ugyanazt folytassák, amit ők is átvettek szüleiktől. A parasztember nemigen akarta, hogy gyermekéből »úr« legyen, hanem tőle tanulja meg, amit tenni kell. Kevés ember volt, aki taníttatta gyermekét, félve attól, hogy elhagyja a szülői házat. Így szállt apáról fiúra a föld szeretete, s aki igazán szerette, annak hivatásává vált a föld-művelés."

Török Imréné Kovács Margit ezután szavakkal magyarázta tovább az életről alkotott véleményét:

„Az édösapám volt a példaképem, aki talpig böcsületös gazdaembör volt. A gazdál-kodás értelme elsősorban a család fönntartása volt, azonkívül a társadalom élelömmel való ellátása.

A család összetartása ëgykor a gazdasszony föladata volt, mert a család addig tart össze, amég az édösanya él, aztán szétesik.

Áldozócsütörtököt és úrnapját még a reformátusok is mögünnepölték. Ilyenkor a család és a rokonság összeverődött. Az ëgyik évben az ëgyiknél, a másik évben a másinál, és a házigazda bemutatta a gazdaságát. Ilyenkor a háziasszony föladata az volt, hogy jó ebédöt készítsön.

A cséplés is ilyen ünnep volt. Az apám és a cséplőtulajdonos mindön évben fogadott, hogy ebben vagy abban az asztagban hány mázsa búza van? Aki elvesztötte a fogadást, az

ëgy hordó sört[688] *fizetött, amelyet a munkásokkal ittak mög. Még a szomszédok is átgyüttek a mulatásra. Ez is értelmet adott az életünknek, mert hozzátartoztak az apró örömök is.*

A gazdasszony hivatása nagyon szép volt. Röggel, délben, este mindég ëgyütt övött a család. Az anya készítötte el a kosztot, ő tálalta föl az ételt, és szólította asztalhon a családját. Szóval táplálta az övéit. Ez a föladata a közös étközéssel szünt mög, átváltozott.

Az asszonyok hivatása mint anyának és feleségnek összeolvadt. Azok az asszonyok, akik ma is vállalják a tanyai életöt, ma is ők látják el otthon a gazdaságot és kevés elismerést kapnak. Amikor például a tejtermelési versenyben az újságok kiírják a férjek nevit, mindég bosszankodok rajta, mert a háttérben az asszonyok vannak, akiknek a nevit së' említik. Az embör egész nap dolgozik a gazdaságban. Aki a tehénnek önni ad, mögfeji, bekantázza a tejit, az a névtelen asszony.

Akár a fiam, akár a lányom kérne tanácsot, csak azt mondanám nekik, hogy böcsülettel és embörséggel gazdálkodjanak!

Ha újra kezdhetném az életöt, a gazdálkodást csak úgy vállalnám, ha magántermelő löhetnék. Akkor a gyerökeimet is arra kérném, hogy ezt az életöt folytassák. Ha a szövetközetbe köllene elülrül kezdenöm, nem vállalnám. A szövetközetöt magát igen, de elmönnék más munkára. A szövetközetben a gazdaasszonyi munkára mán nincs szükség. Nincs löhetőség arra, hogy a jobb munkával kiemelködjünk. Hiába dolgozik ugyanazon idő alatt többet, beleolvad a munkája a többiébe, nem löhet elkülöníteni."

Eddig alig ismert vagy ki nem mondott gondolatok ezek, amelyek 1980 elején lelki szomorúságról és elsivárosodásról éppúgy vallanak, mint ahogy a fennmaradás, továbbélés reményét is sugallják.

Csorcsán Szűcs Imre hitvallásai többszörösen fontosak, hiszen az emberi, paraszti lét újabb mélyrétegébe hatolnak. Ezeket több alkalommal beszélte el.

„A paraszti életnek, bármilyen küzdelmes is volt, mögvolt a maga szépsége. Örültünk, ha a kanca mögellött, és szép csikót nevelt. Öröm volt látni, hogy a kis állatokbul nagy jószág növekszik. Öröm volt látni, tudni, hogy a gazdaság gyarapszik."

„Ha újra születnék, akár egyéni, akár közös termelés várna rám, mögint a gazdálkodást választanám, mert a gazdálkodás nem csupán munka, hanem hivatás is. A közös gazdálkodás is jó lönne, ha mindön tag úgy dolgozna benne, mint ëgykor a saját birtokán, de vannak, akik munka nélkül akarnak pénzhön jutni. Ügyesködnek, ingyen akarnak élni."

„Az 1950-es évek elejin a birtok aranykorona értékit nézték, és 350 korona fölött eleinte mint »népnyúzótul« nem vötték át a termékömet. Azt mondtam nekik, hogy në az aranykoronát nézzék, hanem a tenyerömet. Ha kérges, nem a más zsírján termeltem, hanem a saját erőmbül. Në a szorgalmat, hanem a kapzsiságot büntessék, mert az én egyéni hasznom az országot is gyarapítja."

„Verseimet a legnehezebb korszak szülte, mert a gondok érlelték. Azért írtam mög, mert szépnek, fontosnak találtam űket. Úgy éröztem, hogy lë köll írnom."

[688] Az nem volt véletlen, hogy a borivó magyar parasztok ekkor miért ittak sört? A legmelegebb és legnehezebb munkák közé tartozott a betakarítás, cséplés, amikor sokat verítékeztek és a folyadékveszteséget ezzel is pótolták. Ha ezt borral teszik, másnaposan senki sem tudott volna a munkában helyt állni.

Ezzel a vallomással új fogalom született meg, a paraszti szépségtudat. Az elvont, szellemi értékek rangjelzése ritka, és csak az olyan érzékeny lelkületű embereknek adatott meg, mint amilyen Csorcsán Szűcs Imre gazda.

„Ha az újraszületés rajtam múlna, mögint vállalnám az életöt, mert, ha az élet mögméretne, oszt jót és a rosszat a mérlegre tönném, a jó felé billene."

Ez a derűs életszemlélet vezette át minden nehézségen és igazságtalanságon. Ennek a gazdának még volt HITE!

Néhány gazda a saját életét és a családja történetét is megírta. Újabb vallomásnak és könyvünk egyik befejező gondolatának számítanak azok a sorok, amelyeket Kérdő Szűcs Ernő jegyzett le említett munkájában:

„Aki annyira becsüli írásomat, elolvassa, tudom, hogy van benne sok hiba, a megfogalmazásban, de ezen írásomat nem úgy kell venni, mint az olyant, aki ezzel foglalkozik, mint pl. a hivatásos író, ezt csak úgy kell venni, mint ha én személyesen elbeszéltem volna, mert ebbe nagyon sok van, amit személyes beszélgetés után írtam le, és ezt úgy is tekintsék, mint egymásközti beszélgetést.

Ezeket a történeteket úgy, ahogy eszembe jutottak, úgy írtam mert ez nem fantázia, hanem csak egyszerű elbeszélése a megtörtént eseményeknek."

Ez az álláspont valamennyi vallomástevő gazdánk szó- és írásbeli emlékanyagára jellemző. Mondataik révén mégis egy félig, vagy rosszul ismert, letűnt világ ismeretlen mélységei jutnak fölszínre.

Kérdő Szűcs Ernő következő vallomásában az egyik elvont paraszti szépségideál is megfogalmazódott:

„Azért szép a parasztélet, mert a létfönntartást biztosítja. Csizmába, falba, gépbe nem löhet beleharapni. Tavasszal Vásárhelyön még az iparos is lëtötte a kalapácsot, oszt elmönt a tanyára dolgozni, hogy a kenyerihön szép, fehér lisztje lögyön.

A Rákóczi-szabadságharc alatt a kurucok ëgy idő után még a harcot is abbahagyták, és hazamöntek szántani, vetni, hogy a családnak lögyön könyere. Aztán hadakoztak tovább, ha mán volt élelöm. Ha volt betövő falat, ott a család is szaporodott. Mert mindön korban a legfontosabb volt az »élet«. Akkor volt értelme harcolni, ha volt mit félteni és mögvédeni. A sömmit nem szokták vérrel oltalmazni."

A paraszti élet és lét elképzelhetetlen volt az állatok nélkül. Kérdő Szűcs Ernő erről így beszélt:

„Az igazi gazdának a szíve valójában a jószágaiban gyönyörködött. Szerette az ökör-, tehénfélét is, akár a disznókat, de igazán a ló volt a mindöne. A parasztnak a legfontosabb és a leghűségösebb segítőtársa volt a ló, ami nélkül nem létezhetött."

„A parasztélet legszöbb órái a kikelethön fűződtek. Mindég akkor örültem a legjobban, amikor a hó lëtakarodása után először erisztöttem ki a gyöpre a disznót, baromfit, oszt az ***avas***** alul kezdték kikaparni az élelmöt. Gyönyörködött a lelköm, hogy mán mögtalálják maguknak a szükségöst."*

„A paraszt számára a vagyon gyarapítása volt a fontos. Ha most újraszületnék, azért nem vállalnám a közös gazdálkodást, mert nem mindönki szereti a földet, jószágot, aki ott dolgozik. Mán pedig mindön munkának csak akkor van értelme, ha szeretjük, amit csinálunk. Ha a földem visszakapnám ma este, azonnal indulnék, hogy az éjszakát mán a tanyán

töltsem, oszt túl a 80-on, röggel újra kora hajnalban kelnék. Higgye el, nem kapzsiságbul, hanem hogy lássam a friss ugar gőzölgésit."

Szenti János hitvallása a paraszti életről több gondolatában megegyezik a Kérdő Szűcs Ernő által elmondottakkal, mégis továbbfejleszti a vagyonszerzésre vonatkozó állásfoglalást, és a jó meg a rossz gazda fogalmát is meghatározza:

„A parasztélet értelme a gazdaság gyarapítása és fejlesztése volt. Az a paraszt, aki a terményit eladta, az nem volt jó gazda, az csak »úri paraszt«. Mert ami mögtermött, azt föl köll használni állatnevelésre. Mindég köllött annyi jószágnak lönni ëgy gazdaságban, amennyivel a saját termést fölötethették. Az volt a jó paraszt, aki ezzel a módszerrel gazdálkodott. Aki a terménybül eladott, az csak »szenvedő paraszt«[689] *volt. Mifelénk*[690] *így csúfolták.*

A parasztnak a hombárja volt a biztosító intézete. A hombárban, kamrában mindég visszatartotta az évi könyér szükségletihön nélkülözhetetlen gabonamennyiségöt. A paraszti lét alapja ez az anyagi támasz, és a belé vetött hit volt a lényege."

Angyal Ferenc a parasztélet értelmét a gazdálkodás szépségében találta meg. Érzékeny lelki alkatával ennek az életmódnak olyan finomságait, olyan mély értékeit tárta föl, amely rímek nélkül is költészetté nemesült. Így vallott életéről:

„A családban mán volt ëgy úr, Angyal János, a bátyám, aki előbb tanár, majd az első világháború után főtanácsos lött a Kultuszminisztériumban. Talán apám is mögijedt, hogy a szögényparaszt családtul milyen messze esött ez a fia, ezért azt mondta, hogy »– Elég a családban ëgy úr!« Hiába szerettem volna tanulni, a három elemi után maga mellé állított.

Károlyi Zsuzsanna grófnő vajháti birtokábul 30 kisholdat vött haszonbérbe. Mivel én voltam a legkisebb, nem ***állított el****, hanem ëgyütt műveltük a fele kalászos, fele kapás növényt termő földet. Itt tanultam és szerettem mög a gazdálkodást, amely kárpótolt a kistóvölgyi oskolában elvesztött diákélményökért."*

„A sógoromtul ugarolás közben elkértem az ekeszarvát – emlékezett vissza Angyal Ferenc a gazdaélet első szép élményeire. – De csak úgy kaptam el, ha mindön fordulóért elénekëltem három nótát. Ahogy szaporodott a barázda, néköm ëgyre hangosabban köllött énekölni. Az első gyönyörűségöm az volt, hogy szánthattam; hogy ëgyedül hasíthattam termőre a földet, és az ekevas alatt ropogtak, nyögtek a gyomok gyökerei, helyet adva a hasznos növényöknek. Az ugarban károgva szömöltek a varjak, akár a harcmenőn. Gyűjtötték a férget, gyomot, pondrót, az elhulltat."

„A parasztélet másik szépségit akkor találtam mög, amikor a pacsirtaszóra fölnéztem. Az égön ott ***szitált***** mozdulatlanul a kis madár. A kertünkben sárgarigó fészkelt. Nősülésömig az istállóban, a jászolban aludtam. Tavasztul őszig mindön röggel rigófüttyre ébredtem.*

Tizennégy éves koromban mán ***félrészösként***** arattam. Az volt addigi életöm legnagyobb gyönyörűsége, hogy könyeret kerestem, és a sajátomat öhettem."*

„Az olvasókörbül röndszörösen hoztam a könyveket. Apámnak gyakran köllött föl-olvasnom. Rákaptam, oszt ettül kezdve magam is röndre olvasgattam. Az istállóban

[689] „Szenvedő paraszt" = ügyefogyott, keservesen boldoguló, élhetetlen, rosszul gazdálkodó.
[690] Kopáncson, a csárpateleki út felől volt szép birtokuk.

napraforgóolaj sërcögött a mécsösben. Nemëgyször mögtörtént, hogy apám ezökkel a szavakkal verte rám hajnalban az istálló ajtaját: »– Kelj, Feri, oszt végződjél!«, pedig még el së aludtam. Ezök a ***pisla***** világ melletti belefelejtköző olvasások parasztéletöm legszöbb óráihon tartoztak."*

Vásárhelyi Lajos református tiszteletes a pusztaközponti imaházban kezdte lelkészi hivatását. Kezdetben, amíg tapasztalatok híján nem ismerte a gazdákat, csodálkozott, hogy vasárnap délelőtt az istentiszteletre szépen fölöltözve, fekete ruhában, csizmában, kalapban, fehér ingben, többnyire gyalog érkeztek a határbeli tanyákról, de az alkalomhoz, öltözékükhöz méltatlan, sehogyan sem illő nagy tarisznyákat, nyakba akasztott vetőzsákot cipeltek magukkal.

Miután a dolog minden vasárnap ismétlődött, a kíváncsiságtól furdalva, utánajárt a dolognak. Az egyik öreg presbitere elmondta neki, hogy a tarisznyák tele vannak könyvekkel, és a gazdák az istentisztelet után az imaház melletti Barackosi Olvasókörbe siettek, ahol kicserélték azokat. Vitték magukkal az újabb hétre való szellemi táplálékukat, és a tanyák között is osztották azok számára, akik nem tudtak az imaházba elmenni. A vetőzsáknak itt így adódott két föladata: a testi, illetve a szellemi életet egyaránt hordozta, és belőle vetve tovább szaporította. Mindkét szerepe megfért egymással.

Amikor a lelkész az ezüstkalászos gazdatanfolyamon egy előadót helyettesítve oktatást vállalt, és alaposan fölkészült a földjavítás ismereteiből, az óra után a gazdák megdicsérték, de sajnálkoztak azon, hogy nem nézte át ezt meg azt a könyvet, mert lapszám szerint idézték az ott található további munkamódszereket, és a jobb gazdálkodás lényegét. Bezzeg, ha átment volna a köves úton öreg Gregus Mátéhoz, annak a könyvtárában minden hasznos dolgot megtalált volna.

Angyal Ferenc gazda így folytatta emlékezését:

„Az apám mindön tavasszal kivitt Sándor bátyámmal ëgyütt a földre, és ott »földosztást« végzött. Kimért ëgyformán 100-100 öl szántót, és ëgyenlő részben pénzt is adott vetőmagra. Azt csináltunk vele, amit akartunk. A saját fejünk szerint beveteményöztük és gondoztuk. Mögindult a verseny, hogy kié lösz a szöbb mög a jobb termés; ki lösz majd a jobb gazda?[691]

Amikor hazafelé gyüttünk az oskolábul, nem a tanyába, hanem először a földünkre szaladtunk nézni, hogy fejlődik-ë a vetésünk? A termést a szüleink bevitték a piacra eladni. Az lött a győztes, akinek többet kiárultak a 100 ölibül. Így szerettette mög velünk az apánk a gazdálkodást. Mögmutatta, mi benne a hajtóerő, és így szoktunk hozzá a munkához."

A paraszti lét értelmének valódi és legmélyebb birodalmába visz bennünket Angyal Ferenc utolsó vallomása:

„Az apám mindön hajnalban, a nagy ***csatakban***** kimönt a határba ëgyet kerülni. Lassan lépködött, olyan volt, mintha bódulatban járna. A harmattul csupa vizes lött mindég a kis bundája. Ezök a »földkerülő útjai« még së' maradtak el ëgyetlen röggel së'.*

[691] A Biblia szerint Káin azért ölte meg Ábelt, mert az ő terméséldozata nem volt olyan kedves Istennek, mint Ábelé. Valószínű, gyöngébb termést, vagy a termés aljarészét áldozta föl. A két testvér között ez a mondabeli versengés gyilkossághoz vezetett, míg az elbeszélt történet esetében a rátermettség fokozását és megméretését szolgálta.

A 30-as években gyümölcsfákat ültettem a tanya körül. Ëgy nyáron, amikor arattunk, napközben nagy volt a forróság. Ebéd után lë köllött feküdni pihenni. Amikor délután enyhült a hőség, újrakezdtük a munkát. Egész éjszaka keményen dolgoztunk. Mán majdnem hajnalodott, amikor indultam befelé lëfeküdni.

Nagyon fáradt voltam, de a gyümölcsfák ott tartottak ëgy ideig. Néhány elkésött még virágjában volt. A szirmok csöndben szállingóztak, akár a hó. A levelek, az ágak, a föld lélegzött. Gyönyörködtem bennük.

Ekkor értöttem mög, hogy miért kerülte mög az apám mindön hajnalban a földet; mert ilyenkor a legszöbb; mert maga löhet az embör, és ëgyedül élvezheti azt a földi boldogságot, hogy ez a paradicsom az ű két kezinek munkájábul születött. Ezt a gyönyörűségöt nem löhet elmondani.

1960-ban kerültem be a szövetközetbe. Kezdő évek voltak, döcögött a gazdaság. Művelt embörök gyüttek hozzám, akik tudták, hogy valamikor nem voltam a legrosszabb gazda, és mögkérdözték tűlem, hogy miért nem mögy a gazdaság? Így feleltem:

»– Mert hajnalonként ëgyikőjüknek së' lösz csatakos a harmattul a kis bundája, së' a lódenkabátja. Kendtök ëgyször së' kel föl olyan korán, ëgyször së' kerüli körül a táblát, hogy mögnézze, ez a föld mit kér; hogy ez az ugar mit kíván? A kisparaszt a hordáskor az élet mindön szömit összeszödte, és vigyázott, hogy el në szórja. A mi gazdaságunkban a behordó kocsik után mög terítve volt az út, csak úgy sírt a lelköm.«

Én mindön boldogságot mögtaláltam a munkában, mert láttam az eredményt, amit a szorgalommal értem el. Csak az az igazán édös, amit az embör kedvvel, a maga vérös verítékivel állított elő.

Ezt az életöt akkor is végigélném, ha újra születnék, mert az igazi boldogságot csak a földtűl löhet mögkapni. Nem csuda, hogy ***anyaföldnek*** *hívják, mert az anya és a föld adta szeretet ëgyazon boldogság."*

RÖVIDÍTÉSEK

ÁG = Állami Gazdaság
BGG Évk. = Bethlen Gábor Gimnázium Évkönyve, Hódmezővásárhely
CSMH = Csongrád Megyei Hírlap
CsML. HF. = Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltára
CsML. SzF. = Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltára
élm. min. = élelmiszeripari miniszter
évf. = évfolyam
felv. = felvétel
gr. = gróf
Hk. = hirdetőkönyv
Hmv. = Hódmezővásárhely
i. m. = idézett munkája
In: = benne; az idézett kötetben, tanulmányban
k. = kötet
kat. hold = katasztrális hold = 1600 négyszögöl
kiad. = kiadás
Mscr. = manuscriptum (latin) = kézirat, kézzel írt (szöveg)
MTA = Magyar Tudományos Akadémia
Prot. Crim. = Protocollum Criminale (latin) = a fondjegyzék (iratjegyzék) szerint: „bűnbéli jegyzőkönyvek”. Büntetőperek.
Prot. Fisc. = Protocollum Fiscale (latin) = állami, államkincstári jegyzőkönyvek
Prot. Jud. = Protocollum Judiciale (latin) = törvényszéki, bírói, főbírói jegyzőkönyvek
sz. = szám. (A „század” mindig számmal, illetve betűvel van kiírva!)
szerk. = szerkesztette, szerkesztő
szül. = született
ti. = tudniillik
u. = utca
ún. = úgynevezett
v.ö. = vesd össze

IRODALOM

AJTAY Endre: *A volt császári és királyi 46. gyalogezred világháborús története. 1914–1918.* (Szeged, 1933.)

A magyar forradalmi munkásmozgalom története. (Budapest, 1974. IV. kiad.)

A magyar nyelv értelmező szótára. (Budapest, 1965.)

A magyar városok statisztikai évkönyve. I. évf. (Budapest, 1912. Szerk.: THIRRING Gusztáv.)

Állathatározó 1-2. Szerk.: MÓCZÁR László. (Budapest, 1969.)

BALLAGI Aladár: *Hódmező-Vásárhely*. In: *Földrajzi Közlemények XVIII. Kötet – III. Füzet.* (Budapest, 1890. Szerk.: BERECZ Antal.)

BALOGH Sándor: *Nehéz esztendők krónikája 1949–1953. Dokumentumok.* (Budapest, 1986.)

BÁLINT Sándor: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete. 1-5. A Móra Ferenc Múzeum, Szeged 1978/79-2. Évkönyve*. 3. rész. (Szeged, 1980.)

BERNÁTH Béla: *A magyar népköltés szerelmi szimbolikája.* 16-87. In: *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához.* Szerk.: HOPPÁL Mihály. (Budapest, 1981.)

BERNÁTH Béla: *A szerelem titkos nyelvén.* (Budapest, 1986.)

BIBÓ Dezső–FEJÉRVÁRY József: *Az 1914–18. évi világháború hódmezővásárhelyi hősi halottainak emlékkönyve.* (Hódmezővásárhely, 1938. DURA Lajos nyomdájában.)

BIBÓ Lajos: *Meg kell a szívnek hasadni.* (Budapest, 1930.)

BICSÉRDY Gyula–SZENTI Tibor: *Állatok orvoslása Hódmezővásárhelyen, a XIX. század közepén.* 343-346. (*Magyar Állatorvosok Lapja.* 1982. május. 5. sz.)

BIHAL Ella: *Homokrózsa, vízvirág.* 573-574. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. 2.* (Budapest, 1979.)

BIHAL Ella: *Homokrózsák, vízvirágok, pingálás.* 11-13. (*Élet és Tudomány*, 1981. 1. sz.)

BODROGI Tibor: *A néprajzi terminológia kérdéséhez.* 1-55. (*Ethnographia*, 1957.)

BÖSZÖRMÉNYI Ede: *A magyarországi öngyilkosságok történetéhez.* (*Demográfia*, 1976. 4. sz.)

BÖSZÖRMÉNYI Ede: *Hódmezővásárhelyi öngyilkosok.* (*Történelmi statisztikai tanulmányok*, 1977.)

CIEPIELEWSKI, Jerzy: *A Szovjetunió gazdaságtörténete.* (Budapest, 1977.)

DOMBI KISS Imre: *Pokoljárásom.* (Budapest, 1983.)

DÖMÖTÖR János: *Vásárhely műemlékei, épületei.* (Hódmezővásárhely, 1977.)

DÖMÖTÖR Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága.* (Budapest, 1981.)

ERDEI Ferenc: *Parasztok.* (Budapest, 1938. 1973.)

ERDEI Ferenc: *A magyar társadalomról.* (Budapest, 1980.)

ERDEI Ferenc: *A paraszti társadalom.* 114-135. In: *A magyar társadalomról*. (Budapest, 1943, 1980.)

FARAGÓ Tamás: *Háztartás, család, rokonság.* 2: 216-254. (*Ethnographia*, 1983.)

FEJÉRVÁRY József: *Vásárhely története családok tükrében.* (Hódmezővásárhely, 1929. ERDEI Sándor nyomdájában.)

FÖLDVÁRI László: Krancsi Dániel „botrányos” közéleti szereplései. 60-67. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság 2001/2002. Évkönyve. Hódmezővásárhely-Budapest, 2003.
GALÁNTAI József: *Szarajevótól a háborúig.* (Budapest, 1975.)
GALÁNTAI József: *Az első világháború.* (Budapest, 1980.)
GAZDA József: *Így tudom, így mondom.* (Bukarest, 1980.)
GÁSPÁR Gyula: *A házasságok nem az égben köttetnek.* 4. In: *Vásárhelyi Ujság*. 1929. május 19.
Hadifogoly magyarok története. 1-2. A 2. kötetet szerk.: PILCH Jenő és BAJA Benedek. (Budapest, 1931.)
HAJDU Géza: *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak.* (Szeged, 1977.)
HAJDU Géza: *Az olvasókörök városa. Vásárhelyi körök 1945–2000.* (Hódmezővásárhely, 2002).
HAJDÚ Tibor: *Kérdőjelek R[ákosi] M[átyás] hiányzó portréjához.* 6: 5. (*Élet és Irodalom.* 1983. febr. 11.)
HEIT Gábor: *Kis- és középvárosaink szellemi élete.* 6: 54-72. (*Kultúra és közösség.* 1985.)
HERCZEG Mihály: *Szolgák, cselédek Hódmezővásárhelyen 1848 előtt.* 3: 81-158. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* (Szeged, 1979.)
HERCZEG Mihály: *A cselédek Hódmezővásárhelyen a kapitalizmus 1914-ig terjedő szakaszában.* 5: 103-131. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* (Szeged, 1981.)
HERCZEG Mihály: *A szállítás és közlekedés eszközei Hódmezővásárhelyen a 18-20. században.* 245-271. In: *Kiss Lajos Emlékkönyv*. (Hódmezővásárhely, 1983.)
HELESZTA Sándor–RUDAS János: *Munkásfiatalok és egyetemisták szexualitása.* (Budapest, 1978.)
Hódmezővásárhely. Napilap, megjelent Hódmezővásárhelyen. Felelős szerk.: KUN Béla.
Hódmezővásárhely város irataiból. „C” állag: Hirdetőkönyvek. 1001. d. 1.–d. 5. (CsML. Hf.)
Hódmezővásárhely város irataiból. „G” állag: „Testamentom Könyv”. IV. A. 1001. 9. (CsML. HF.)
Hódmezővásárhely város tanácsának iratai. Protocollum Judiciale. (CsML. HF.)
IMRE Mihály: *A város művelődéstörténete 1848-ig.* 1: 577-700. In: *Hódmezővásárhely története.* Főszerk.: NAGY István. (Hódmezővásárhely, 1984.)
IMRE Mihály: *Iskolakultúra Hódmezővásárhelyen a XVIII. század közepétől 1848-ig.* 6: 129-162. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* (Szeged, 1982. Szerk.: BLAZOVICH László.)
IPOLYI Arnold: *Magyar mythológia. 1-2*. (Budapest, 1929. 2. kiad.)
JUHÁSZ Antal: *Tanyai életmód és társadalom.* 57-67. In: *Átokházától Ásotthalomig*. (Ásotthalom, 1970.)
KALICZ Nándor: *Agyag istenek*. (Budapest, 1970.)
KATONA Imre: *Parasztságunk történelemszemlélete.* 10: 189-206. In: *Népi kultúra – Népi társadalom.* Főszerk.: ORTUTAY Gyula. (Budapest, 1977.)

KATONA Imre: *Kiss Lajos szegény emberei*. 58-83. In: *Kiss Lajos Emlékkönyv*. Szerk.: DÖMÖTÖR János és TÁRKÁNY SZÜCS Ernő. (Hódmezővásárhely, 1983.)
KATONA Imre: *Átalakuló és átalakult parasztélet*. *(Néprajzi változásvizsgálatok.)* 1: 14-25. (*Forrás*, 1986.)
KÁLMÁNY Lajos: *Szeged népe*. *1*. (Szeged, 1881.)
KERÉNYI György: *Népies dalok*. (Budapest, 1961.)
KISS Lajos: *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. 86 dallam szöveggel.* (Karcag, 1927.)
KISS Lajos: *A szegény ember élete.* (Budapest, 1939.)
KISS Lajos: *A szegény asszony élete.* (Budapest, 1943.)
KISS Lajos: *A szegény emberek élete*. (Budapest, 1955, 1981.)
KISS Lajos: *Vásárhelyi híres vásárok.* (Szeged, 1956.)
KISS Lajos: *Vásárhelyi hétköznapok.* (Budapest, 1958.)
KISS Lajos: *Vásárhelyi kistükör*. (Budapest, 1964.)
KŐSZEGFALVI Ferenc: *Negyvenhatos bakák, ötös honvédek.* (Kézirat, 1981. Hódmezővásárhelyen, a Németh László Városi Könyvtárban, a helytörténeti gyűjteményben.)
KŐSZEGFALVI Ferenc: *Vörös Mihály éneke a gyulai végvár hőseiről.* 1: 100-102. *Békési Élet*. (Békéscsaba, 1983.)
LAGZI István: *„Magyar világ" Przemyślben.* 3: 73-84. (*Tiszatáj*, 1980.)
LÁSZLÓ Gyula: *A „kettős honfoglalás"-ról.* (*Archaeológiai Értesítő*, 1970. 2.)
LENIN, V. I.: *Az agrárkérdésről.* 1-2: 294. In: *Művei*. [Oroszul.] (Év nélkül, XXIII. k.)
Magyar Hírlap: *Az ötvenes évek történelmünkben*. (1984. jan. 7.)
Magyar Néprajzi Lexikon. 1-5. Főszerk.: ORTUTAY Gyula. (Budapest, 1977-1982.)
Magyarország története 1890–1918. 1-2. Főszerk.: HANÁK Péter, szerk.: MUCSAI Ferenc. (Budapest, 1978.)
Magyar Statisztikai Évkönyvek (1898–1920 között).
MAKÓ Imre: *Vásárhely a világháborúban (1914–1918)* 865-929. Főszerk.: SZABÓ Ferenc. In: *Hódmezővásárhely története. II/2.* (Hódmezővásárhely, 1993.)
MANN, Thomas: *József és testvérei. 1-2.* (Budapest, 1968.)
MORVAY Judit: *Asszonyok a nagycsaládban*. (Budapest, 1981. 2. kiad.)
NAGY Gyula: *Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán*. (Budapest, 1963.)
NAGY Gyula: *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. (Békéscsaba, 1975.)
NÉMETH László: *A haldokló kulák*. 362-368. (1941.) In: *Németh László munkái*. *Életmű-sorozat 1*. (Budapest, 1969.)
Népújság = Vásárhelyi Friss Újság. Független politikai napilap. Fel. Szerk.: Szathmáry Tihamér. (Megjelent: Hódmezővásárhelyen.)
NÓNAY Dezső: *A volt magyar királyi szegedi 5-ös honvéd gyalogezred a világháborúban*. (Budapest, 1931. A szerző kiadása.)
Növényhatározó 1-2. JÁVORKA Sándor–SOÓ Rezső–KÁRPÁTI Zoltán munkáját szerk.: HORTOBÁGYI Tibor. (Budapest, 1968. 4. kiad.)
ORMOS Pál: *Hódmezővásárhely egészségügyi fejlődése*. 161-204. In: *Orvostörténeti Közlemények*. (Budapest, 1960–61.)
ORTUTAY Gyula–KATONA Imre: *Magyar népdalok 1*. (Budapest, 1975.)

PAPP Imre: *A parasztember élete Szentes tanyavilágában*. Szerk.: JUHÁSZ Antal. (Szentes, 1982.)
PÉCZELY Attila: *Vásárhelyi népdalok*. (Hódmezővásárhely, 1932.)
PÉCZELY Attila: *Beszélgetések a népzenéről*. (Budapest, 1944.)
PÓCSY Mihály: *Pinanádulás*. (Párizs, ?)
PÓCSY Mihály: *Pócsy-versek*. SZÉKELY János gyűjtése. (Hódmezővásárhely, 1936.)
Polgármesteri jelentések. (Lásd: *„Hódmezővásárhely törvényhatósági joggal felruházott város polgármesterének évi jelentései."* (Hódmezővásárhely, 1898–1922 között. ROTH Antal nyomdájában. Föllelhető: CsML. HF. és Németh László Városi Könyvtár.)
SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek. 1529–1768. 1-3*. (Budapest, 1970–1982.)
SIPKA Sándor–GREZSA Ferenc: *Hódmezővásárhely az irodalomban.* 3-9. In: BGG Évk. (Hódmezővásárhely, 1963–1964.)
SZABÓ Ferenc: *A dél-alföldi betyárvilág*. (Gyula, 1964.)
SZABÓ István: *Jobbágyság–parasztság. Terminológia, fogalom, társadalomszerkezet*. 31-49. *Parasztságunk a kapitalizmus korában*. 363-385. In: *Jobbágyok–parasztok*. (Budapest, 1976.)
SZABÓ László: *A magyar rokonsági rendszer*. In: *Studia folkloristica et ethnographica 4*. (Debrecen, 1980.)
SZABÓ László: *Doberdó, Isonzó, Tirol*. (Budapest, 1980. 2. kiad.)
SZABÓ László: *A nagy temető*. (Budapest, 1982.)
SZABÓ László: *Piave–1918*. (Budapest, 1986.)
SZABÓ Pál: *Orosháza története az alapítástól a polgári forradalomig*. (1744–1848.) 241-285. In: Orosháza története és néprajza 1-2. Szerk.: NAGY Gyula. (Orosháza, 1965.)
SZÁMADÓ Ernő: *A halhatatlan népköltészet.* 17. In: Magyar Nemzet 1938. október 16. vasárnap.
SZENDREY Ákos: *A magyar néphit boszorkánya*. (Budapest, 1986.)
SZENTI Tibor: A tanya. (Budapest, 1979.)
SZENTI Tibor: *Betyárvilág Hódmezővásárhelyen 1848-ig*. 7: 89-98. (*Valóság*, 1980.)
SZENTI Tibor: *A falusi és tanyai mezőgazdasági lakosság által végzett takarítás, fertőtlenítés, állagmegóvás és hulladékkezelés*. (*Honismeret*, 1981. 1. sz. *Gyűjtési útmutató*.)
SZENTI Tibor: *Vásárhelyi parasztcsaládok történelmi emlékezete*. 2: 67-83. (Forrás, 1982.)
SZENTI Tibor: *Vásárhelyi parasztok ideálja és „ars poeticája"*. 3: 140-147. (*Új Aurora*, 1982.)
SZENTI Tibor: *A „rebellis Krisztus"*. 1: 39-51. (*Confessio*, 1983.)
SZENTI Tibor: *Vásárhelyi parasztok szexuál-erkölcsi magatartása és kultúrája*. 5: 38-73. (*Forrás*, 1983.)
SZENTI Tibor: *Vásárhelyi parasztok szexuál-erkölcsi magatartása és kultúrája*. 8: 144-166. (*Látóhatár*, 1983.)

SZENTI Tibor: *Tanyás gazdálkodás és életmód Dél-Magyarországon*. 3-4: 392-414. (*Agrártörténeti Szemle*, 1983.)
SZENTI Tibor: *Duna 's Tisza közén lészen az szállásunk.* 6: 15-19. (*Forrás*, 1984.)
SZENTI Tibor: *Ismeretlen katonák emlékei*. 9: 60-71. (*Új Írás*, 1984.)
SZENTI Tibor–dr. BICSÉRDY Gyula–dr. FACSAR Imre: *Marhavész a XIX. század első felében*. (Hódmezővásárhely, 1986.)
SZENTI Tibor: *Középparasztságunk tükre*. 7: 15-27. (*Forrás*, 1987.)
SZENTI Tibor: *Szerelmi élet a vásárhelyi gazdacsaládban.* In: *Erósz a folklórban*. Szerk.: HOPPÁL Mihály és SZEPESI Erika. 218-240. (Budapest, 1987.)
SZENTI Tibor: *Elemésztő szerelem*. 5: 34-42. (*Új Aurora*, 1989.)
SZENTI Tibor: *Egy hódmezővásárhelyi tanya építésének, bővítésének és karbantartásának paraszti dokumentumai*. 209-218. In: *Ház és Ember VI*. (Szentendre, 1990.)
SZENTI Tibor–BICSÉRDY Gyula: *A ló szerepe a dél-alföldi betyárvilágban.* 229-251. In: *Debreceni Agrártudományi Egyetem Tudományos Közleményei*. (Debrecen, 1991.
SZENTI Tibor: *Tömeggyilkosság Hódmezővásárhelyen 1919-ben.* 61-75. In: *A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 1997.* Szerk.: KRUZSLICZ István Gábor és KOVÁCS István. (Hódmezővásárhely, 1998.)
SZENTI Tibor: *Közösség által kiváltott halál, vagy belső késztetésből feladott élet, illetve különféle „voodoo-jellegű" halálnemek. 1-2.* 2: 1998/nyár: 15-53. 3: 1998/ősz: 51-87. (*Kharón. Thanatológiai Szemle*. II. évf.)
SZENTI Tibor*: Betyártörténetek. Mondák és dalok.* (Budapest, 2000.)
SZEREMLEI CSÁSZÁR Sámuel: *Hód-Mező-Vásárhely története*. (Hódmezővásárhely, 1: 1900. 2: 1901. 3: 1907. 4: 1911. 5: 1913.)
SZEREMLEI CSÁSZÁR Sámuel: *A hódmezővásárhelyi Református Egyház története[…]* (Hódmezővásárhely, 1927.)
SZÉMAN Zsuzsa: *Die Herausbildung und Auflösung der Grossfamilie in Ungarn. Zeitschrift für Soziologie*. (Jg. 1981.)
SZIGETI János: *A vásárhelyi népköltő nagysága és tragikuma*. (CsMH, 1971. nov. 14.)
SZIGETI János: NÓTÁS SZABÓ Pál. 39. In: *Hódmezővásárhely jelesei*. (Hódmezővásárhely, 1974.)
SZILÁGYI Miklós: *Mezővárosi társadalom és műveltség*. 575–649. In: *Gyomai tanulmányok*. Szerk.: SZABÓ Ferenc. (Gyoma, 1977.)
SZTÁLIN, J. V.: *A szovjetunió agrárpolitikája*. (Budapest, 1949.)
SZŰCS Judit: *A társadalmi rétegződés és táplálkozás összefüggése Szentesen*. 57-63. In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében*. Szerk.: JUHÁSZ Antal. (Szeged, 1984.)
TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Vásárhelyi testamentumok.* (Budapest, 1961.)
TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások.* (Budapest, 1981.)
TÁRKÁNY SZŰCS Imre: *Gazdaélet a vásárhelyi határban*. Családok képei és iratai. (Hódmezővásárhely, 2003.)
THURÓCZY János: *A magyarok krónikája*. HORVÁTH János fordításában és jegyzeteivel. (Budapest, 1978.)
TÖRÖK Károly: *Csongrád megyei gyűjtés*. In: *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. 2. kiad. Szerk.: ARANY László–GYULAI Pál. (Pest, 1872.)

TÖRÖK Károly munkái. (Szeged, 1876.)
Új magyar lexikon. VII. lenyomat. (Budapest, 1962. 5.)
Úriszéki büntetőperes iratok. Prot. Crim. CsML. Szf. 1723–1848. IV. A. 53. fond.
VAJDA Mária: *Szerelmi élet Balmazújvároson*. 1-4. (*Forrás*, 1982.)
VAJDA Mária: *Hol a világ közepe? Parasztvallomások a szerelemről*. (Kecskemét, 1988.)
VARGA Marianna: *Hódmezővásárhelyi hímzések*. (Hódmezővásárhely, 1981.)
VARRÓ Aladár Béla: *Gyógynövények gyógyhatásai. Növényi gyógyszerek*. (Budapest, év nélkül. NOVÁK Rudolf és társai Tudományos Könyvkiadó Vállalat.)
Vásárhelyi Reggeli Ujság. Felelős szerk.: FEJÉRVÁRY József. (Napilap, megjelent: Hódmezővásárhelyen.)
Vásárhelyi Ujság. Felelős szerk.: GRAVÁTZ Ferenc. (Napilap, megjelent Hódmezővásárhelyen.)
VIRÁG Ferenc: *Krónikák és históriás énekek a törökkori Körös-Maros közéről*. (Békéscsaba, 1961.)
ZÁVADA Pál: *Kulákprés*. (Budapest, 1986.)
ZIMONYI Zoltán: *„…mögint a gazdálkodást választanám…”* (Könyvvilág, 1986. 2.)

FÜGGELÉK

VALLOMÁSTEVŐK

Angyal Ferenc †, Angyal Ferencné Gulyás Rozália †, Angyal Sándor, Ábrahám József †, Bánfi János †, Csorba Péter †, Csorcsán Szűcs Imre †, Csorcsán Szűcs Imréné Tolnai Lídia †, Csorcsán Szűcs Mihály †, Dali Szabó László †, Deák Péter †, Diószegi László †, Dombi Kiss Imre †, Dombi Kiss István †, Fejős József †, Gaál Imre †, Gaál János †, Gregus Imre, Gyömrő Molnár Imre, Hegedűs Julianna †, Hegedűs László, Hocsi Imre †, özv. Hocsi Imréné Héjja Anna †, Hódi János †, Hódi Mihály †, Hőss Nagy Ernő †, Juhász János †, Kapocsi János , Kérdő Szűcs Ernő †, Kérdő Szűcs Tamás †, Kiss Ferenc †, Lőkös Imre †, Markovits Horváth Márton †, Marton József †, Molnár Ernő, Molnár Lajos, Mónus János †, Nagy György István, Nagy Imréné Hocsi Ilona, öreg Nagy Pál †, ifjú Nagy Pál †, Nagy Sándor †, ifjú Paksi István †, Papp Lukács István, Péter Béla, Rostás Imréné Bozó Erzsébet, Samu Sándor †, Szabó Imre †, Szappanos Julianna †, Szántai István †, Szenti András, Szenti János †, Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória, Széll Sándor †, Szilágyi Ernő †, Tatárt Kiss Rozália †, Tárkány Szűcs Imre (kútvölgyi.) †, Tárkány Szűcs Sándor (téglási) †, Tárkány Szűcs Sándorné Kapocsi Judit †, Tóbiás Ernő †, ifjú Tóbiás Ernő, Török Imre †, Török Imréné Kovács Margit, Török Jánosné Tárkány Szűcs Margit, Végh (Vígh) János †, Vörös Pál †, Zsótér Gergely.

A közel 80 vallomástevő férfi és nő közül többen csak néhány mondattal tudták könyvünket segíteni. Bár adatuk lényeges volt, de a névnek ilyen esetben már nincs tudományos jelentősége. Ők beleolvadtak a családjuk történetébe, a visszaemlékezések egészébe. A vallomástevő vagy írásos emlékezést hagyó gazdák közül alább a legjelentősebbeket emeljük ki, akiknek a legszükségesebb életrajzi adatait közöljük.

ANGYAL FERENC

Hódmezővásárhelyen született 1898-ban, és itt halt meg 1983 szeptemberében. Tizennégy gyermekes kisgazda fia. Három elemit és három ismétlő osztályt végzett. Apjának 26 kishold földjét 1932-ben, a gazda halála után elosztották, és csak pár hold jutott nekik. Angyal Ferenc megélhetéséhez földet bérelt, majd vásárolt. 1960-ban már 26 kishold saját földet vitt a Lenin TSz-be. Innen ment nyugdíjba, és hazaköltözött a Tabán városrészben lévő házába. Családjuk nem született.

ANGYAL FERENCNÉ GULYÁS ROZÁLIA

Hódmezővásárhelyen született 1898-ban. Édesapja a vásárhelyi Pusztán, Pósahalmon, 10 kishold gyönge minőségű földön gazdálkodott. Amikor lánya férjhez ment, vagyont nem kapott. „Sömmibül möntem sömmibe” – mondotta. 1985 júliusában halt meg Vásárhelyen.

CSORCSÁN SZŰCS IMRE

Hódmezővásárhelyen született 1907-ben. 5 (?) elemit végzett. 1945 előtt 32 kat. hold, vagyis egy jobbágyteleknyi, jó minőségű földön gazdálkodott. 1960-ban belépett a Marx Károly TSz-be, és 1972-ben innen ment nyugdíjba. Az apja is, ő is református presbiter

volt. Csorcsán Szűcs Imre rímfaragó, előadó, vőfélykedő ember volt. Családja nem született. 1990 májusában halt meg, és a vásárhelyi evangélikus temetőben nyugszik feleségével együtt.

CSORCSÁN SZŰCS IMRÉNÉ TOLNAI LÍDIA

Vásárhely-Kutason 1919. március 30-án született. Édesapjának, az 1892-ben született, 1945-ben elhalt gazdának a Pusztán, Laci-teleken volt tanyája és 23 kat. hold 15 aranykoronás földje. Tolnai Lídia 8 éves korában, 1927-ben ment a puszta-feketehalmi iskolába, ahol 5 osztályt és 3 ismétlőt végzett. 1955-ig, 35 éves koráig élt Feketehalmon, azután férjhez ment, és Sóshalomra került. Gyermeke nem született. Édesanyja: Fehér Lídia 1894-ben született és 1960-ban halt meg. Végig a lánya gondozta. Tolnai Lídia 199*-ben halt meg Székkutason.

CSORCSÁN SZŰCS MIHÁLY

Hódmezővásárhelyen született 1891-ben. Három elemit és három ismétlőt végzett. 1938-ig az apjával közösen gazdálkodott, majd a vöröskutasi dűlőben 20 kisholdat önállóan művelt. Három családja született. 1960-tól 1964-ig az Előre TSz-ben dolgozott, majd járadékot kapott. Városi, susáni házában elaggottan, de teljes szellemi frissességben élt 1984 júniusáig.

DIÓSZEGI LÁSZLÓ

Hódmezővásárhelyen született 1913. június 30-án. Családfájuk 1226-ig (!) vezet vissza. Ősei Erdélyben élő csángó magyarok voltak, és Debrecenen keresztül érkeztek a hortobágyi pusztára, ahol gulyáskodtak. Innen kerültek Hódmezővásárhely-Mátyáshalomra. A nagyapa, id. Diószegi Sándor 1904 óta feles bérlő volt, majd 40 kishold földet vásárolt. Három fia és két lánya született. Diószegi László az elemi iskolában 6 osztályt végzett. 1939-ben megnősült és ő maradt az ősi tanyában. 18 kat. holdon gazdálkodott. 1952-ben még mintagazda jelvényt kapott. 1959. dec. 14-én előbb Szegedre, majd Márianosztrára hurcolták, és 1961-ig börtönt viselt „téesz elleni izgatás” miatt. Közben a felesége a 20 kat. hold 24 aranykoronás földjével 1960-ban belépett a helyi Dózsa szövetkezetbe. Diószegi László igen rossz körülmények között, egyedül élt városi házában.

KÉRDŐ SZŰCS ERNŐ

Hódmezővásárhelyen született 1899-ben. 1945 előtt két örökségből kb. 100 kat. hold földje volt. Öt elemit végzett. Mind a két világháborúban részt vett. Református presbiter volt. A föld leadása után 1961-től 1971-ig, nyugdíjazásáig a szegedi konzervgyárban segédmunkásként dolgozott, de a szövetkezetbe nem volt hajlandó belépni. Ezért a magatartásáért kegyetlenül meghurcolták, bebörtönözték. Családfát állított össze, és életrajzot, családtörténetet írt. Három gyermeket nevelt föl. Városi házában magányosan élt 1985 decemberében bekövetkezett haláláig.

NAGY GYÖRGY ISTVÁN

Hódmezővásárhelyen született 1922-ben. Hat elemit végzett. Apja 30. kat. holdas birtokán, Csicsatéren gazdálkodott, majd a második világháborúban katonáskodott. 1945 után előbb 12, majd 6 hold állami tartalékföldet bérelt. 1959 decemberében belépett a Mártélyi Új Élet TSz-be. Egyesülések után a Fürst MGTSz-ből gulyásként ment nyugdíjba. Két családot nevelt föl. Amíg bírta, tanyán lakott. Az 1980-as évek közepétől még néhány évig nyaranta kijárt a városi házából, míg a tanyáját darabonként szét nem hordták és el nem lopták.

IFJÚ („KEMÉNYNYAKÚ”) NAGY PÁL

Hódmezővásárhelyen született 1906-ban. Hat elemit járt, majd az apjával Kopáncson, 14 kisholdon gazdálkodott. 1945 előtt 3 hold gyönge minőségű földet vásárolt, és önállóan gazdálkodott. 1941-ben újra nősült. 1955-ben Kopáncson tanyát vett, és 12 kat. hold saját földet művelt. Ötévi gazdálkodás után a földje a Lenin MGTSz-be került, ahol 3 évig, 1962 végéig dolgozott. Ekkor a tanyáját eladta, és hazaköltözött Vásárhelyre, ahol Tabánban házat vett. Egy ipari üzemből 1971 végén ment nyugdíjba. 1985 januárjában nagy betegségben halt meg.

IFJÚ NAGY PÁLNÉ SZAPPANOS JULIÁNNA

Hódmezővásárhelyen született 1910-ben. Négy elemit és két ismétlő osztályt járt. Édesapja Przemyśl ostrománál az első világháborúban elesett. Anyjával és testvéreivel nehéz körülmények között vergődtek. Tanyások voltak Gorzsán. Első házassága válással végződött, boldog házassága 1941-ben kezdődött ifjú („Keménynyakú”) Nagy Pál gazdával. 1987 októberében halt meg.

SZÉKELY SZŰCS ERNŐNÉ LAKATOS TÓTH VIKTÓRIA

Hódmezővásárhelyen született 1922. dec. 22-én. A szülők katolikusok voltak, a férje és szülei pedig reformátusok. Lakatos Tóth Viktória apjának Belső-Kutason volt tanyája 14 kat. hold földdel (Tanya 1360. sz.), míg az anyjának a Pusztán, 788. sz. alatt. A két birtok együtt 40 kat. holdat tett ki. Lakatos Tóth Viktória 6 elemi osztályt végzett a belső-szőrháti iskolában 1932–1938 között. 1945 után még 2 osztályt elvégzett, majd kijárta a gép- és gyorsíró iskolát is. 1951. dec. 8-án ment férjhez. A férjének Földeák határában 25 kat. hold földje volt, amelyet egy éven belül tagosítottak. Lakatos Tóth Viktória 1952. okt. 20-tól 1953 júniusáig börtönben ült, mert „a tarló nem volt időben fölszántva”. A börtön után a pusztai tanyában lakott szüleivel 5-6 holdnyi gyepen, és 1967-ig állattartásból éltek. 1960-ban fia született. 1967-ben eladták a tanyát és a susáni városrészben házat vettek. 1972-ig alkalmi munkából élt és az édesanyját gondozta. 1974-től nyugdíjazásáig a városi kórház egyik adminisztrátora volt. Férje a helyi vágóhídon udvaros lett, és 1984-ben meghalt. Lakatos Tóth Viktória a két világháború között az egyik legszebb parasztlány volt a vidéken. Till Aranka ismert fényképész és szobrász kedves fotómodellje. Vallomástevőnk ma magányosan él.

TÁRKÁNY SZŰCS SÁNDOR

Hódmezővásárhelyen született 1896-ban. Négy elemit járt, majd apja téglási birtokán, 32 holdon kezdett gazdálkodni. A hét testvér között megosztották a birtokot. Neki 14 hold és a tanya maradt. 1960-ban, 64 éves korában belépett az Előre TSz-be. 1964-ig dolgozott, ekkor balesetet szenvedett és munkaképtelenné vált. 1966-ban, 70 éves korában kapott járadékot. 1981 nyarán eladta a tanyáját, és Vásárhelyre, a Csúcs városrészbe kis udvari, de saját lakásba költözött. 1985 novemberében halt meg.

TÓTH ERNŐ

Hódmezővásárhelyen, 1914-ben született. Elszegényedett juhász, földmunkás családból származott. Egyik rokonánál, Kömpöc-pusztán 13 éves korában maga is földműveléssel, állattartással foglalkozott. A gazdaélet életre szóló hatással volt rá, sorsa ettől mégis messze sodorta. 1927-ben kőműves lett. 1932-től huszonkilenc éven át jó nevű artistaként bejárta Európát, majd nyugdíjazása után a nyarakat balatoni, a teleket pedig Vásárhelyen, újvárosi otthonában töltötte. A gazdaélet emlékei olyan erősen törtek föl benne, hogy élete alkonyán önként jelentkezett ezek elbeszélésére. 1999 júliusában tragikus balest következtében balatoni házában hunyt el, és a vásárhelyi Dilinka temetőben temették el.

TÖRÖK IMRÉNÉ KOVÁCS MARGIT

Hódmezővásárhelyen született 1922-ben, második gyermekként. Apja birtoka Belső-Erzsébeten volt. A 28 kishold szántó mellé az első világháborús vitézségéért 20 kishold legelőt adtak, és örökölt még 5 holdat. (1952-ben az egész vagyon már csak 16 hold volt!) 1941-ben Kovács Margit férjhez ment, és férje 25 kat. holdas mártélyi birtokára került. 1945 nyarától, férje elvesztésétől egyedül nevelte három gyermekét. 1960-ban belépett a helyi Dózsa TSz-be, és növényápoló lett. 1974-ben a Szántó Kovács TSz-ben adminisztrátor. A szövetkezet összeolvadt a Rákóczival, és innen ment nyugdíjba. „Kulákmúltja" miatt örökösen hátrányt szenvedett, és a legkisebb fizetésű állásokat tölthette be. A városban él, de nyugdíjas kora ellenére is sokat dolgozott, amíg ereje bírta. Többféle közösségi munkát is végzett. Verseivel szűkebb környezetének, a szövetkezet, a Sóshalmi, Csúcsi Olvasókör tagságának és családjának nyújtott tartalmas szórakozást.

TÖRÖK JÁNOSNÉ TÁRKÁNY SZŰCS MARGIT

Hódmezővásárhelyen, 1934-ben ősi gazdacsaládból született. Szüleinek Kopáncson, az Antalics-dombnál, a Gorzsa-tanya 528. szám alatt volt a tanyájuk 46 kat. hold földdel. Iskolába előbb nagyszüleitől Újvároson járt. Származása miatt a Református Leánygimnázium IV. osztályába már nem vették föl. Visszatért a tanyára és szüleinek segített. Édesapját 1950-ben az ÁVÓ elhurcolt és halálra kínozta. Édesanyjával és nagyszüleivel állandó üldöztetés közepette 1953-ig még gazdálkodtak, majd a Nagyfai Rabgazdaság tagosította a tanyát és a földet. Fillér kártérítés, kisajátítás nélkül kilakoltatták őket. Minden ingóságukat kihányták az udvarra, hogy mehetnek, amerre látnak. A tanyába három rabór családját helyezték el. 1957-ig a XIII. dűlőbe, Balog Kovácsék tanyájába költöztek bérlőként. Ekkor hazajöttek Égető nagyszüleihez a városba. 1955-ben férjhez ment, és 1956-ban

fia született. 1957-ben Kopáncson 10 holdat visszaadtak nekik a Batancs György gyönge minőségű földjéből. Ezt 1959-ig a városból munkálták. 1960-ban ezt is tagosították. Jószágaikat, szerszámaikat önként beadták a szövetkezetbe. 1959 végén varrónőként a HÓDIKÖT-be került. A harmadik évben a Vásárhelyre kihelyezet Hurkolóipari Technikum elvégzését engedélyezték neki. Az üzemben a technológiai osztályra került technikusként. Pesten a Divat Intézetnél 2 éves modellszerkesztői tanfolyamot is végzett. 1990-ig, nyugdíjazásáig gyártmányfejlesztési osztályvezetőként dolgozott. Kertvárosi házában él ma is.

ZSÓTÉR GERGELY

Mindszenten született 1926-ban. 1945 előtt az édesapjával 8 kat. hold saját és 60 kat. hold bérelt földön gazdálkodott. 1949-ben nősült meg. Apósa tanyáján 18 kat. hold a családdal közös, és 10-12 kat. hold bérelt földön gazdálkodott tovább. 1960-ban belépett a Tiszavirág MGTSZ-be. Itt volt vontatóvezető. Később a szövetkezetek összevonásai és névváltoztatásai során állattenyésztőként tehenész, majd szabadföldi kertészetben öntöző. 1986-tól a Lenin MGTSZ-ből ment nyugdíjba. A község híres vőfélye, akiről a Magyar Televízió Szegedi Stúdiója (Siklósi Szilveszter rendezésében) portréfilmet is készített. (Egyik unokája vette át tőle a vőfélykedést, nagyapja betanítása után.) Az önállóan írt vőfélyverseit a Szegedi Somogyi Könyvtár 1987-ben adta ki.

TÁJSZAVAK, A PARASZTI ÉLET KIFEJEZÉSEI

(A szövegben csillaggal jelölve, félkövér betűtípussal szedve.)

Bevezető

Gyakni = közösülni.

3. fejezet

Hídlás = a padlásolt, meleg lóistállóban a lovak hátsó lába alatt létesített, deszkával födött, trágyalé-gyűjtő és elvezető gödör, illetve keskeny csatorna gyűjtőneve.

Rudas = boglyányi szalmakupac. Akkora csomó, amelyet egyszerre vontatni tudtak az ökrökkel, vagy két aládugott *rudasfával* fölemelhettek. Utóbbiak kb. 3. m. hosszú, vékony, páros rudak voltak, amelyeket a széna, levágott gabonaszálak összehordására használtak. A kisebb rudas – amelyet két ember elbírt – széna-, gabonaboglya neve. Itt: a szalmaboglyát jelölte.

Rudasfa = petrencerúd.

Rospont = *forspont* = robotként kivetett, kötelező szállítás a saját igával, járművel, fizetés nélkül, vagy kialkudott, kevés bérért.

Kűkerítés = téglakerítés. (Hódmezővásárhelyen a „kű” (kő) az égetett téglát jelentette.)

Surbankó = serdülőkorú, tizenéves, suhanc, süvölvény.

4. fejezet

Rémáris = *remanentiális* = maradványföld; kiosztatlan földesúri tartalékbirtok.

5. fejezet

Zsubrák = fösvény.

6. fejezet

Keresetlen = ami válogatás nélkül a kezébe került.

Vízvötte = a víz elvette, vízjárásos, belvíztől sújtott terület.

Mellé kaszált az igazságnak = mellébeszélt, tudatosan félrevezetett, jogtalanul ítélkezett.

7. fejezet

Gyerökágy = a szülő asszony hat hétig a gyermeke mellett, vele egy ágyban, *gyermekágyban* feküdt. Ezt a pihenési időt nevezték így.

8. fejezet

Szék = húsüzlet.

Annyuk = feleség. (Ezt a kifejezést még arra az asszonyra is alkalmazták, akinek nem volt gyermeke. Érett, vagy középkorú nőt is nevezhettek így.)

Előte = a kemence belső száját fedő, vastag agyaglapból formált, fölül félköríves zárólap.

Kajszolt = ténferegve keresgélt.

Kikutyáztattam = kivertem, kutyával kiüldöztettem.

Bajdorgatták = gondozták, ápolták, óvták, ajnározták.

Garaboly = vesszőből font kézi füles kosár, amelyet a nők a karjukra akasztottak.

Batramáskodás = bukdácsolás, bizonytalan ténfergés.

Magyarfajta = itt: erdélyi racka és merinói juh korcsa.

Lúgszappan = Török Imréné Kovács Margit vallomástevőnk meghatározását közöljük: *„A házilag végzött szappanfőzés után a fehér szappan kerül fölül, alatta mög összegyűlik a nehezebb lúgszappan. Ez sötét színű, erősen szódás és nem alszik keményre, hanem olyan kenhető marad, mint a gyümölcsíz. Kézmosásra, ruhaáztatásra erősen piszkos ruhák mosására használtuk."*

9. fejezet

Hékám = a *„hé!"* goromba megszólítás birtokos jelzővel ellátott, enyhébb, becéző, személyes névmásként használt, megszemélyesítő változata; főleg nőknek szólt.

Humi = motyó, személyes ingóság.

Féderös kocsi = rugós személyszállító, könnyű kocsi. *(„Csézakocsi".)*

Cselédkanász = az uradalomban dolgozó tanyásbéresek, cselédek és az ispán sertéseit őrizte. Mindennap másik család kosztolta. Naponta háromszori koszt járt neki. Ahol élelmezték, ott kapott szállást is, és együtt aludt a többi cselédgyerekkel. (Angyal Sándor szíves közlése.)

Két karácsony közt = karácsony és szilveszter között; a két ünnep közötti héten.

Billing kukorica = visszamaradt, apró, satnya csövek.

10. fejezet

Vakköz = *zsákutca* = ⊃ formátumú

Láp = házilag ácsolt szükségtutaj, amelyet hosszú rúddal toltak előre a sekély vízben, mocsárban. A feudalizmus korában a folyón úsztatott tutajt is így hívták. (Magunk az első levéltári említését a reformkorból, az 1820-as évekből találtuk.)

Kisefa = *kisafa* vagy *hámfa*, a lovaknak a húzandó jármű elé két szárral rendelkező, hámmal történő befogására szolgál.

Mögsüvegöl = megkövet, megkér, megtisztel. (Szó szerint: az elöljáró, családfő előtt a fejfedőjét leveszi.)

11. fejezet

Száraztészta = „csíkra" (hosszúra) metélt, gyúrt, majd kiszárított tészta, amelyet megfőztek és ízesítettek, utóbb köretként is fölszolgálták. (Szárítva, fehér vászonzacskókban, gerendára, meszelt falba vert szögre akasztva tárolták a fölhasználásig.)

Kiig = ki, egészen a tanyáig.

Mirígyös = mérges, ihatatlan. (A második „i" betűt mindig hosszan ejtették!)

Ëgyrészös = részes, a kialkudott bérért dolgozó ember.

Vacok = házilag ácsolt, primitív fekvőhely. Kezdetben lécvázas *dikó*, utóbb erre a célra szétesö, öreg ágyat is összetákoltak és fölhasználtak. A fekvő deszkákra rossz ruhákat, szalmazsákot és pokrócot raktak.

Csóva = szalmacsóva = a kazalból egyszeri kihúzással kijött, farúd végére csavart szalmaköteg. (A 18. században *határjelként* is használták; minden korban meggyújtva, gyújtogatásra, esetleg rövid ideig tartó világításra is fölhasználták.)

Csutkatű = a kukorica gyökere és alsó rövid szárrészlete.

Marokszödés = *marokverés* = aratáskor a kaszás után a levágott gabonarendből „verte a markot", azaz fölszedte a száras kalászokat és kévét kötött belőlük.

Etye-petye = szerelmeskedés, amely simogatással és csókolózással jár együtt, de messzebb nem jut.

12. fejezet

Vakmezsgye = *farmezsgye*.

Mögpókosodott = lesántult, az izmaiban a járatás hiánya miatt tejsav szaporodott föl, amely súlyos izomlázat okozott.

Ciböre = különböző aszalt gyümölcsökből összefőzött, fűszeres, édes kompót, amelyet elsősorban húsvét hetében hidegen fogyasztottak.

Högyölés, högyözés = a mi vidékünkön: asztag-, vontatórakás; de jelentett aratást is, amikor sarlóval levágták a kalászt, vagyis a gabona „hegyét". Ezt a műveletet különösen a fűrészes élő kovakő-sarlóval végezték. (Eszköz és eljárás a neolitikum óta ismert.)

Marokszödő, marokverő = aratásnál a kaszás után haladt és kévébe gyűjtötte a levágott kalászost. Ezt a munkát vidékünkön a nők végezték.

Fakkokra volt osztva = részekre, „**fiókokra**" elkülönítve.

Székláb = olyan hosszú négylábú fakeret, amelybe a sütőteknőt helyezték bele.

Körösztfa = két szál legyalult, hosszú lécre keresztbe két rövid lécet csapoltak be, akkorát, hogy a ráhelyezett szitát, vagy a tálat megtartsa. Ezt a keretet keresztben helyezték el a sütőteknőn.

Dörölye = gyúrt tészta két lapja közé ízesítőt raktak: pl. szilvalekvárt, túrót stb., kb. 5×5 cm. nagyságúra eldarabolták, majd a tészta széleit ujjheggyel, villával összenyomkodták. Kifőzték, kenyérmorzsával, zsírral, tejföllel leöntve tálalták.

Kukoricaselyöm = a virágzó kukorica hosszú bibeszálai.

Kőttészta = kelt tészta.

Dúc = fonott kalácsdúc, amely megközelítően kúp formájú volt.

Tökkáposzta-főzelék = hosszú, káposzta vékonyságúra szeletelt tökből készült, habart főzelék.

Csigaleves = csigatésztával készített baromfihús-leves.

Bisalma = birsalma.

Pocokkóty = elálló, téli sárgadinnye. Formája az amerikai futball-labdára emlékeztet: két végén kihegyesedik. (Régebben tisztabúzában érlelték és karácsonyra fogyasztották.)

Ételizik = apró, illetve kevés ételmaradék.

Csíramálé = búzacsírából készült sült tészta. (Vitaminokban, nyomelemekben dús, egyébként émelygősen édes sütemény.)

13. fejezet

Kótyvány = zsombékos, mocsaras rét, vízjárta lapos.

Kallantyul = házi készítésű *facsévélővel* sásból, durva lenkócból kévekötő-kötelet sodor. A *kallantyú* kézben tartott forgó eszköz, amelyre rátekeredik az összesodort kötél.

Zsombik = kótyvány = zsombék. *F…ig érő zsombik* = lábtőig, combtőig érő gazos, amelyen tetőfedőnek, esetleg szénának való durva fű termett.

Fabiblia = a *fabula*, azaz a mese szó torzított változata = itt: butaság, okoskodás, fantázia.

Gyakos asszony = intenzív nemi életet élő, kicsapongó kurva. Fűvel-fával közösül, „fehérmájú" (nimfomániás).

Prádés = parádés kocsis, akit a város vitézkötéses, cifra egyenruhában, rátétdíszes posztó kabátban járatott.

Fogagyarban = haragban, gyűlölködésben, viszályban voltak.

Pityöre = csutkaszárból tákolt, lécekből, vesszőből hevenyészett, esetleg kívülről betapasztott, „potyogtatós rendszerű", űrgödrös árnyékszék.

Taliga = 1. kétkerekű jármű, amelyet egy ló vontatott; homokfutó vagy a kubikusok földhordó járműve. 2. Így nevezték a pásztorok fabódéval ellátott, kétkerekű járművét is, amelyet a Pusztán, a baromkút mellett tartottak. Ebben tárolták az élelmiszert, állatok gyógyszereit, szerszámait és a személyes holmijukat.

Lajbli = lajbi = mellény. (Különös, miért tették nehézzé e szó kimondását a betoldott „l" betűvel, amikor a nép éppen a könnyű kiejtés érdekében alakította, egyszerűsítette a nehezen ejthető szavakat.)

Gazdagyalázó = rossz; olyan eszköz, amely szégyent hoz a gazdájára.

Pisla = pislogó, hunyorgó; alig égő. (Tóth Kovács István gúnyneve volt.)

Bangó = bankóforint, papírpénz, amelyet a parasztember nem szeretett. A papírt lenézte, nem tartotta értékes anyagnak, mint a fémből való fizetőeszközt.

Paplan = búzában konkoly, lucernában aranka; vagyis termést gátló parazitanövény, amely a kultúrnövényeket, az anyanövényt lefogja, megfojtja.

Csömpe = ferde; vagy az ajkából hiányzott egy darab. (*Szélütött*, azaz agyvérzéses ember egyik külső tüneteként jelentkezik, hogy ajka egy része megbénul és nem tudja mozgatni.)

Parádás = parádés, cifra, díszes, előkelő.

Drótostót = hasadt, lyukas cserépedény, főleg mázatlan *vászonfazék* foltozását, összedrótozását végző; résmentessé, újra használhatóvá tevő szlovák vándoriparos.

Ablakostót = üvegezést végző mester, vándoriparos. Lécből készült üvegtartót hordoztak a hátukon, ebben vitték a síküveget, ablaküveget. Innen a népi mondás: *„úgy hiányzott (ez vagy az), mint ablakostótnak a hanyatt esés"*.

Rovátka írás = rovásírás. A pásztorok faragott írásjelei, amelyek a székelyek írásához hasonlítottak. Elszámolásnál két párhuzamos fába, lécbe egyforma jeleket vágtak, hogy egyik fél sem tudjon csalni.

14. fejezet

Ballangó = töve szakadt, kiszáradt gaz, „ördögszekér” (Eryngium Campestre), amelyet a szél sodor, görget. (Egyébként többféle gömb alakú, gyakran félsivatagi szúrós gyomnövény, összefoglaló népi elnevezése.)

Kuka = eredetileg a marokverés eszköze. Hegyesszögben álló rövid ágasfa. Egyik, vastagabb ágát a padláson a szelemenre fölfüggesztették, a másik, vékonyabb, végén kihegyezett ágára a szalonnát kötötték, vagy szúrták.

Szőrös párnavég = a racka juh hosszú szőréből font, természetes anyagokból: növények főzetével, ásványi anyagokkal festett gyapjúfonallal kivarrt nagy párna vége. Híresek a Karcag környéki kunhímzések, a makói és vásárhelyi szőrhímzések.

15. fejezet

Halhé = csomó. (Részletesen ifjú Tóbiás Ernő az aratásnál mondta el.)

Körösztöltünk = gabonakeresztet raktak a csépeletlen kévékből.

Szanda = szandál.

Priccsös nadrág = *bricsesz* nadrág = csizmanadrág.

Embörpiac = *köpködő*. A vásárhelyi fő téren a munkaerejüket áruló emberek „piaca” volt, ahol fél, egy évre szerződést kötöttek, *„elálltak*” a gazdákhoz dolgozni. (Itt köpködtek sokszor napestig, ha nem akadt munkájuk.)

Kezesállat = a belső legelőkre naponta ki- és behajtott, istállós tejelő- és igás állatok voltak. Naponta közvetlenül bántak velük, kézhez szoktatott, szelíd állatok voltak.

Káposztáskert = a város népe által használt veteményes kert, amelyet a földesúr intézője, illetve a tanács megbízottja jelölt ki. Ilyen volt egykor pl. Újvároson, a mai malom környékén is.

Szétverték = 1. a pusztákon legeltetett állatokat gazdáik szerint szétválasztották és hazaterelték. 2. A legeltetésre kiadott jószágot állatfajták, gyakran koruk szerint szét-választották és más-más legelőre terelték.

Strájfa = az istállóban két lábas jószág közé rakott, elválasztó rúd német neve. A rúd elülső végét a jászol felső széléhez erősítették, hátulsó vége pedig az almon nyugodott.

Kétfiókos = kétrekeszes, két részből álló. Egy tető alatt közfallal elválasztott két rész neve. Ahány rekesz volt benne, annyi fiókosnak mondták. Lehetett ól és gabonatároló *hombár* is.

Tűszomszéd = a porta végében, a lábtőnél, a porta mögött, a másik párhuzamos utca felől lévő hátsó szomszéd.

Szárazbejárás = lepadlásolt, fedett, védett kapualj, kétszárnyú, tömör fakapuval. A házat két részre osztotta, de a födém fölött egyetlen, összefüggő, közös padlásuk volt, amelyre a szárazbejárás közepén egy billenő deszkafedővel ellátott zsákfölvonó nyílást készítettek a termény csigán történő fölhúzására.

Nagypadlás = a lakóház fölött, szellőzőnyílásokkal kiképzett könyökfallal megemelt tetőzet alatt, ömlesztett és zsákban elhelyezett terménytárolásra, illetve tartósított élelmi-szer és használaton kívüli holmik elhelyezésére kialakított padlás.

Kűláb = téglából épített tartóoszlop.

Kantaálló = deszkaállvány, amelyen a fönnálló edényeket: kantákat, korsókat, esetleg víztároló bödönöket tárolták.

Csurgó = a szűk résbe beillesztett deszkadarabbal zsilipszerűen elzárható és kinyitható *leeresztő garat*.

Árvagané = napon száradt sertéstrágya; illetve marhatrágya: a *„tehénlepény”* neve.

Kitolórétes = szilveszterkor, a szerződés lejártakor a gazdaasszony sütötte útravalónak az elköltöző béresnek, cselédnek, akit ezzel a tésztával, „kitoltak” a házból.

Rúgott bornyú = elválasztott borjú, amelyiket az anyja már nem hagy szopni, hanem elrúg, eltol magától.

Bugris = buta, primitív, faragatlan paraszt.

Gané = *tőzeg*; szalmával összetaposott, téglatest alakú tömbökbe kiszaggatott, napon megszárított trágya, amelyet tüzelésre használtak.

Kettős magvetés = a búza és az árpa keverékét közös földbe vetették és takarmányként használták föl.

Negyedfű = 1. Négy fű növését és kaszálását megért, azaz 4 éves. 2. Egy fű negyedét megért, tehát negyedéves állat. (Ez utóbbi ritkán használt fogalom volt. Az egész népi időmeghatározás azért nem pontos, mivel esős évben több fűkaszálásra is sor került, míg aszályos évben valóban csak egyszer gyűjthettek szénát.)

Ágyás = nyomtatás előtt a lovakkal körbejárt területet sárga agyaggal kitapasztották, jól ledöngölték, lesimították és kiszárították. Erre szórták a levágott gabonát nyomtatni.

Lőcsös kocsi = parasztkocsi. **Lőcs** = a kerékagy és a kocsi oldalfalának felső szélét összekötő, merevítő és tartó, de hajlított, faragott farúd.

Kaparóvëlla = vasvilla, amellyel a trágyát a kocsiról lekaparták.

A csődört „fölvöszi” = a csődört elfogadta, hátára engedte közösülni.

Büszke = az egres gyümölcsöt nevezik így.

16. fejezet

Kancza borjú = tehén borjú, azaz nőivarú.

Tokjo = toklyo = tokjuh = 13-24 hónapos birka.

Tzirom = szirom = hajszálvékony zöld színű bőr, amely a suba díszítésére szolgált.

Csorgó fartó vas = valószínűsíteni lehet, hogy eketartozék. (Az adatközlők, de a szakirodalom sem ismerte, illetve említette.)

Göröndő = *gerendely* = az eke vízszintes rúdja. Erre erősítik az ekevasat és az eketaligát.

Vonószék = faragószék, „jancsiszék”, „faragójancsi”.

Toliágy = négy kis tömör fakeréken guruló, a nagy ágy alá betolható, lapos, alacsony oldaldeszkával ellátott szükség-gyermekágy.

Ganét terítettünk = 1. a kitaposott, formába nyomkodott, majd kivert ganét sorba rakták, szétterítették a napon száradni. 2. A szántóföldre kihordott, kupacokba elhelyezett istállóganét a barázdákban egyenletesen szétterítették.

Gerbecelés = (tímár szakkifejezés) = valószínűleg a *garlicozás* = sózás szó torzult helyi változata.

Kidoboltunk egy dongót = 1. A méhek faüregbe, odúba is belefészkeltek. Az üreges fa oldalát verve, amelyik visszhangzik, akár a dob, a méhek kirepülnek. 2. Egy kaptár lépet kipergettek, dobos pörgetőbe téve „kidoboltak”.

Medvét fogtunk = bakot lőttünk, ráfizettünk.

Medvét szárítottam = az esőt, vizet a köles magába szívta. Ezt a káros „medvét” kellett belőle kiszárítani.

Oldalkas = 1. A lovas kocsi vesszőből font oldalfala. 2. Ló, szamár, később kerékpár csomagtartójára kétoldalt fölkötött vesszőből font, füles kasok vagy kosarak.

Kotlót fogott fogóval = 1. Az elkóborolt kotló befogása csapdával. 2. Vesszőből font borító kas alatt tartották a kotlót, hogy el ne csavarogjon.

Hóra fogta = havazni kezdett.

Elvette a víz = a víz elöntötte, az egykori száraz érmeder teleszaladt, megtelt vízzel.

Kezde hányni a fejét = a kalászolás kezdete; a szár végén kibújt, kifeslett a kalász csúcsa.

Kostököt készít = a kostökbőrt (herezacskót) kikészítették pipadohánytartónak.

Öreggazda = rangot jelölő kifejezés. A rábízott állatokért, a rábízott munkáért felelős, megbízható személy. Elszámoló, fogadott ember.

Szántó-vető = a paraszt feudalizmus kori neve.

Kaszabajka = (máshol *kacabajka*) különféle szabású, a felső testen viselt könnyű női ruhadarab; kabátka.

Ingváll = alsó ing, amely a kombiné elődje. Görögvállas fehér ing. Felül a vállon gombolódott.

Alsó ház = udvari kis ház, ahol a családnál maradt nős férfi, illetve a bérlő vagy a cseléd lakott. Egy, legföljebb kétosztatú volt. (Utóbbi szoba–konyha.)

Tetéj fölverése = nádból, réti szénából (gazból) a gazlécekre fölhordták a tetőborító anyagot, amelyet lekötöztek, „levarrtak”. A nádtömörítést fogazott fakalapáccsal végezték, verték. „Fölverték”, azaz fölrakták és tömörítették a gazt, nádat.

Kazalok tetőzése = rézsútos beborítása, majd a tetőgerinc összefonása, hogy a szélvihar szét ne hordja, illetve be ne ázzon.

Suha = vadon nőtt vesszők, bozót, főleg a vízparti fűz és nyár bokra, mogyoró vesszője. **Suhás** = bokros aljnövényzet.

17. fejezet

Asztalszék = kis alapterületű, rövid lábú, alacsony asztal, a konyha tartozéka.

Pokla, mása = méhlepény, magzatburok, mássa = placenta.

Feje vize = magzatvíz = *liquor amnii*.

Rékli = könnyű, bőszabású, de szűk nyakú női ing.

Kicsillött csomóra = kevesellte a súlyát.

Kótyomfitty = semmiség, haszontalanság.

Tatar = csepűből, azaz kenderkócból, birkaszőrből, vattából, vászondarabból sodort kanóc; de lehetett mécses-, lámpabél is.

Nehézség = bizonytalan diagnózis, többféle bajt is neveztek így. (Amikor a betegnek nehezére esett lábon maradni.)

Szurutyka = a forraláskor összement, kissé savas tartalmú (megsavanyodott) tej, amelyet **gurásztának** is hívnak. Kevesen fogyasztották el, inkább a jószágnak adták.

Cserepcsík = *vasopressor* = herélésnél az ondózsinór összeszorítására használt, összekötött végű, ujjnyi páros fa. (Ismertebb nevei: *cserepcsip, csipcsalap, cserekcsíp, cselepcsik.*)

Beköpte a légy = a légy nyüveket, álcákat rakott a sebbe. (Rendkívüli körülmények között, pl. háborúban, amikor elfogytak a sebkezelő gyógyszerek, mesterségesen még embereknél is használták, ugyanis a légynyüvek az elgennyedt sebből kietették a fertőző szét-esett szöveteket, ezt követően a lárvák eltávolítása és a seb kimosása után az gyorsabban gyógyult.)

Fölkötöttük a ló fejit a gërëndába = kötéllel megfelelő magasságban fölhúzták a ló fejét és a kötél másik végét az istálló gerendájához kötötték.

Karikába járatta = a gazda hajtószáron körbe járatta a lovat.

Erőt kért = segítségre volt szüksége; húzni kellett belőle kifelé a borjat.

Csuhéjköteg = több kukoricacsuhéjt összefogtak, összekötöttek. **Csuhéj** = a kukoricacsövet, termést borító, száraz, külső levelek.

Csök = állati hímvessző, pénisz.

Kocamiskároló = aki műtéti úton eltávolítja a koca petefészkét.

Rézeleje = amikor a cefre lepárlásánál a rézcső végén megjelenik a forró pálinka, ezt nevezték rézelejének, mert erősen rézízű, réztartalmú, esetleg zöldesen elszíneződött volt. Néhány decinyit külön fölfogtak belőle, ezt nem hígították, így maróan erős volt.

19. fejezet

Edgyet mássát = javait, értékeit, egyetmását.

Duggattya = eldugdossa.

Szénatartó = régen a *„kerekjászol”*, utóbb a sarokban vagy az istálló közepén, a hátsó fal előtt deszkákkal elkerített, szögletes tárolóhely, ahol a lábasjószág egy-két napi szálas takarmányát helyezték el.

Ellakták = végbement az első közösülésük, melynek során a fiatalasszony (legtöbbször a férj is) elveszítette a szüzességét.

Inamba = a térde alá; letolta gatyáját a bokájáig.

Doli = hímvessző, pénisz.

Bornyúkötélre fogta = mivel az asszony gyermeket várt, az urát szexuálisan nem engedte magához. (V.ö.: Gyermekvárás, borjazás, a „borjú kötele”.)

Innya = inni. (Régies alakváltozat.)

Mony = tojás; itt a herét jelenti.

Erős volt hozzám = durvaságával fájdalmat okozott; a nő gyöngédebb bánásmódra vágyott.

Rühethetnék = kívánja a közösülést. (Elsősorban sertésekre használt kifejezés.)

Sárlás = a közösülésre fölkészült, a közösülést kívánó. (Elsősorban lovakra használt kifejezés.)

Saskós = lucskos, véres, sejtnedvektől rózsaszín vagy sárga méh- és hüvelyváladék.

Riherongy = a menstruációs váladékot nevezték *„rihának”*; a riherongy átvitt értelemben a nagyon rossz, büdös kurvát is jelentette.

Mögdolgozta = közösült vele. (Régies kifejezés, amelyet már a 18. századi periratokban hivatalosan, elterjedten használtak.)

Nagy hasa = terhes lesz, gyermeket vár.

Pendely = fehér vászonból készült alsószoknya vagy hosszú és bő női ing.

Kutyakocogós = az *orgazmus* pillanatai, a kéjélvezet csúcsa.

Piszkálta = abortuszt végzett.

Mögnyomták = közösültek vele. A boszorkánypörökben ezen kívül még azt is jelentette, hogy ráültek, összenyomták, nyomorgatták, kínozták.

Mocorgás = itt: a közösülés, párzás mozdulatai.

Bagzott = közösült. (Elsősorban macskákra mondták.)

Elkuttog = lappang, bujkál.

Kastos = testváladékoktól, többnyire széklettől, vizelettől szennyezett.

Kifújja magát = kiég, elveszíti érzelmi és szexuális fűtöttségét.

Más macskája = idegen, a más gyermeke; a fattyú, vagyis a „törvénytelen” gyermek.

Pruszlik = elöl fűzött, hímzett, testhez simuló, kivágott női mellény.

Kokatíroz = udvarol, „kokettál”, szerelmeskedik, szeretkezik. (Mint a kakas körbekaparja a tyúkot, mielőtt az lekucorodik neki.)

Elpötönyéz = eldolgozgat, tiblábol.

Mögkenceficézni = közösülni vele.

Posza homok = a hullámok vagy a szél hordta, sima homok; föveny.

Segge gádorja = a fenekének a boltozata, domborulata.

Bütyögött a fara = *„mint a kupérozás [másolás] az irodában, möglátszott a fara helye, ahogy mozgott a homokon”* – beszélte a visszaemlékező gazda. A far oda-odaverődve otthagyta lenyomatát.

Cécóbál = magánlakásban, tanyán tartott muri. A környék fiatalsága, a barátok gyűltek össze táncolni, énekelni, udvarolni, mulatozni.

Bugyivizit = az alsóneműre és a külső nemi szervekre kiterjedő orvosi vizsgálat, amely a nemi betegségek fölkutatására irányult.

20. fejezet

Kanapé = asztalos által készített, hajlított támlás, karos pad 3-4 személy részére.

Zsuzsok = *Bruchidae*. (87. család.) Pl.: *Euspermophagus sericeus* = selymes magfúró. (Használták a **zsizsik** alakváltozatot is.)

Újkor = az új terméskor; amikor a cséplés után a búza értékesíthetővé, fölhasználhatóvá válik.

21. fejezet

Gombos fejfa = *„kopjafa”*, hosszabb rúdból, fatörzsből faragott, többnyire a reformált hitűek sírjele.

Padmalyos = a függőleges gödör oldalába mélyített fülke, ahová egy koporsó elfért. Egy sírba így több halottat is temethettek.

Verömsír, verömkripta = nagyobb földvermet ástak, amelynek a falát kitéglázták a beomlás ellen, fölül boltívet raktak, majd a tetejét földdel befödték, virágokkal beültették. A *verömbe* egész család temetkezhetett. Újabb temetésnél a sír végét, hátulját bontották ki. Elől magas téglafalat építettek rá, amelynek kis fülkéiben, márványtáblákon örökítették meg az elhalt nevét.

Kezünk piszka = amit egy dolgos és szorgos élet során a család összegyűjtött, a javak, a vagyon; de átvitt értelemben jelöli a munkát, szorgalmat, verítéket is.

Abalé = a sertés zsigereit megfőzték, megabálták, ennek a leve.

Padkasarok = a kemencetestet körülfogó vályugból vagy deszkából készített pad, ülőrész a padka. A *padkasarok* a kemencetest és a belső fal által határolt szűk, meleg tér.

Tetőduggatás = **duggatás** = a nádtető javítását jelenti. A hiányzó, összetört nád helyébe ép nádcsomót, köteget dugtak, vertek be.

Állószék = 1. Lyukas szék, amelybe az állni tanuló kisgyermeket helyezték, amíg a család nem tudott vele foglalkozni. 2. A szék lapjába vágott kerek lyukba kantát, teli edényt állítottak. 3. **Betegszék**, ülőlapjába kerek lyukat vágtak, erre ült a nagy beteg dolgát végezni. (A lyuk alá vödröt helyeztek.)

Szétfutott = a háborús cselekmények elől elbujdosott, elmenekült. (A „nagy Szaladás” megfelelője.)

Csipás macska = beteg, hitvány, dögrováson lévő állat, macska neve. Átvitt értelemben az életképtelen, *bëngás* gyerekre is alkalmazták.

22. fejezet

Lëjjebb adta = fogyott az egészsége, ereje, életkedve; halni készült.

Iszák = átalvető, kettős tarisznya, amelyet vállra vetve hordtak. Egyik fele elöl, a mellen, a másik hátul a háton lógott.

Gombos bot = pásztorbot, juhászbot, juhászkampó, gamó.

Nyelvek = pletykás vénasszonyok; nyelvelők.

23. fejezet

Riska ökör = a rideg szürke marhától így különböztették meg az istállózó, pirostarka, magyar fajta tehenet, amelyet elsősorban a tejéért tartottak.

Porcsin = *Portulaca oleracea L.* Egyéves, szárazságtűrő, apró, kopasz növény, amelyet főleg a sertéseknek szedtek.

Avas = az előző évi fűből, hullott levelekből összeállt, korhadó alom.

Elállítani = a kialkudott bérért más gazda szolgálatába adni, béres-, cseléd-, kanász-sorba.

Szitált = függögetett, egy helyben, gyors szárnypörgetéssel, mozdulatlanul lebegett.

Félrészös = a részesekkel együtt dolgozik, ugyanazt a munkát végzi, mint ők, de azok kialkudott bérének csak a felét kapja fiatal kora miatt. (Egyik társadalmi előítélet és igazságtalanság következménye.)

Csatak = a hajnali harmat, nedvesség. (A kifejezést használták nedvességgel járó széjjelségre, nedves fűre, zsombékosra és váladékoktól szennyezett alsóneműre is.)

MUTATÓK

SZEMÉLYNEVEK

Mivel néprajzi irodalomról van szó – eltérően más szakirodalmaktól, ahol a személyneveket szoros betűrendbe szedik – itt az elő-, ragadvány- és csúfneveket is első helyen kellett figyelembe vennünk. (Pl.: Egérszopó Széll György az „E” és nem az „Sz” betűnél van föltüntetve. Kivétel csak akkor történt, ha az adatközlő az első (népi adományként kapott) nevet nem említette, hanem közvetlenül a hivatalos családi nevet használta. Ezen túl nekünk ragaszkodni kellett ahhoz a névváltozathoz, amely a szövegben megjelent.

A

Abádi Benedek
Ablakos Péter
Adler Ignác
Ady Endre
Ajtay Endre
Angyal ?
Angyal Ferenc
Angyal Ferencné
Angyal István
Angyal János
Angyal József
Angyal Sándor
Angyal Sándor (öreg)
Aracsi Röszketős Szűcs Sára
Aracsi Sándor
Arany János
Arany László
Arany Mária
Arany Tóth Imre
Aratsi Ferenc
Aszalai
Aszalai Sándor
Asztalos Imre
Attila (hun király)

Á

Ábrahám József
Áron Nagy János
Árpád (fejedelem)
Árva Rostás

B

Bacsó Béla
Baja Benedek
Baján
Bajmóczi Sándor
Bakonyi Attila dr.
Bakay György dr.
Baksa ?
Balambér
Balás János
Balla István
Balla János
Ballagi Aladár
Balogh István
Balogh István (galántai)
Balogh (kőműves)
Balogh Sándor
Balog István
Bandirkó Kovács
Bandula (kocsmáros)
Banga Judit
Banga Sámuel
Baranyi István
Baranyi János
Baranyi János
Baranyi Péter
Barta ? (gazdalegény)
Barta Tibor
Bartha László
Bartha Sándor
Bartók Miklós
Bata család
Battancs György, Gyuri bácsi
Bálint Ernő
Bálint gyerekek
Bálint János
Bálint Sándor

Bálint (szélmalmos)
Bánfi Anna
Bánfi család
Bánfi János II.
Bánfi Mihály
Bánfi Samu
Bánfi Sándor
Bán Márton
Beer Giza
Beer Lipót
Beer Lipótné Karolina asszony
Beke Kálmán
Beller Emília
Bem (tábornok)
Bene Péter
Bene Rozál
Benke József
Benkő Pál
Benyhe József
Beöthy ?
Bercsényi Miklós
Berecék
Berecz Antal
Bereczki Márton
Beretvás ?
Berényi László
Bernáth Béla
Berta L.
Bethlen Gábor
Bezur Ferenc
Békefi Antal (Rió)
Békesÿ András
Békesÿ András (ifjú)
Béla cigány (Czutor Béla)
Bibó Dezső
Bibó Lajos (ifjú)
Bicsérdy Gyula
Bihal Ella
Bíró István
Bíró János
Bíró Mihály
Blahó (fehérgárdista)
Blazovich László
Blédus
Bocskai István
Bocskor István
Bodrogiék
Bodrogi István
Bodrogi István (ifjú)
Bodrogi Katalin
Bodrogi Tibor
Bodrogi Zsuzsanna
Bogrács Lázár
Bonyhády István
Bornemissza János
Boros Mihály
Borotvás Sándor
Bozó Erzsébet
Bozsér István (öreggazda)
Bögi Kovács
Börhas (juhász)
Böszörményi Ede
Bucsánszky A.
Buzi Eszti
Buzi Ferenc

C

Ciepielewski, Jerzy
Cigány Panna
C.[zékmány ?] Molnár Imre
Ceglédi Jani
Czeglédi József
Czövekné, Hatos ángyó
Czutor Béla

Cs

Csanki (állatorvos)
Csanki (orvos)
Csanki Sándor
Csatáry Tamás
Csáky Ernő
Csákyak
Csáky Katica
Csehov
Csekonits ezredes

Cselőtei ?
Csengeri Zsuzsanna
Cs. J.
Csokonai Vitéz Mihály
Csomor kán
Csonka István
Csorba Sára
Csorcsán Szűcs
Csorcsán Szűcs György
Csorcsán Szűcs György Péter
Csorcsán Szűcs Imre
Csorcsán Szűcs Imréné
Csorcsán Szűcs János
Csorcsán Szűcs József
Csorcsán Szűcs Mihály
Csorcsán Szűcs Péter
Csorcsán Szűcs Sándor
Csorcsán Szűcs Tamás
Csordás Nagy Ernő
Csömpe Orovecz

D

Dajkóné
Dali Szabó László
Damjanich János
Dani Imre
Dankó Imre
Darabos János
Dáré Zsófi
Deák ?
Deákék
Deák Ferencz
Deák István
Deák Pál
Deák Péter
Deák Sándor
Delénke
Deli Lajos
Delinka
Dencsi József
Dezső Ernő
Dezső József
Dékán Pál
Dékány András
Dienes Kertész Mihály
Dimitrej
Diósadi Végh János
Diószegi Flóris
Diószegi Julianna
Diószegi László
Diószegi Sándor
Dombi Kiss Imre
Dombi Kiss István
Domokos János
Domsik ?
Dóda Bálint
Dózsa György
Dömötör János
Drótos Péter
D. Szabó Imre
D. Szabó Lajos
Dunai (hombárkészítő)
Dura Gergelyné
Dura Lajos
Durbints sógor

E

Egérszopó Széll György
Egressy Béni
Egrői Benedek
Ekerontó Borbála
Elek András
Elek Jakab
Elek Juszti
Elek Sándor
Elek sógor
Endrényi Lajos
Engel Adolf
Erdei Ferenc
Erdei Sándor
Erdélyi János
Erdős család
Erdős Irén
Erős Molnár Áron

É

Égető Eszter
Égető István
Égető Melinda
Égető Pál

F

Facsar Imre
Faragó Tamás
Farkas (elvtárs)
Farkas Jancsi (betyár)
Fehér Lídia
Fehérváry Bertalan
Fejes Áron
Fejes Erzsébet
Fejes Imre
Fejes József
Fejesné
Fejes Nagy Istók
Fejes Nagy János
Fejérváry József
Fejős József
Fekete József
Felletár Béla
Ferenc József
Ferenczi Imre
Ferenczi István
Ferenczi Sándor
Féja Géza
Félegyházi László
Félix család
Filep Antal
Fodor Béla
Forrai Dezső
Földesi Anna
Franciszti ék
Fránkiék
Fránki Imre
Fránki Sarolta
Fukar Csáky András
Fukar Csáky Mihály
Füles Ilona
Füles Miklós
Füredi Jákó
Füvesi (?)
Füvesi István

G

Gaál Imre
Gaál János
Gaál testvérek
Galántai József
Galina Béla
Galyasék
Galyasi Miklós
Garaji Szabó Pál
Garibaldi
Gazda József
Gazos Bálint
Gál Péter
Gál Sándor
Gál úr
Gárdonyi Géza
Gelléri Szabó András
Gelléri Szabó Erzsébet
Gelléri Szabó Pál
Genersich Antal
Géczy János
Gémes Balázs
Ghéczy János
Ghiczy János
Gilitze István
Gizella királyné
Gojdár Ilona
Gojdár Samu
Golda Meir
Golydár Péter
Golydár (szélmalmos)
Gombos Eszti
Gombos Péter
Göre Gábor
Görgey Artúr
Gravátz Ferenc
Gregus Imre
Gregus Máté (idős)
Gregus Máté (unoka)

Greguss Bálint
Greguss István
Grezsa Ferenc
Grünn Orbán
Gulyás (?)
Gulyás Rozália
Guti István

Gy

Gyevi Kovácsok
Gyevi Kovács Zsófia
Gyevi Tóth Anna
Gy. Kovács József
Gy. Kovács József (ifjú)
Gyömrőiek
Gyömrő Molnár Imre
Gyóni Géza
Győrfy (lelkész)
Gy. Szabó Pál
Gyulai Pál

H

Habsburgok
Hadúr
Hajdu Géza
Hajdú Mihály
Hajdú Tibor
Hajnal ?
Halla János
Hamvas Ödön dr.
Hanák Péter
Harruckern ?
Hartsás Pörzsi
Hatvani Dániel
Hauzer ?
Hegedűs ?
Hegedűs István
Hegedűs Julianna (Juliska)
Hegedűs László
Hegedűs Lóránt
Hegedűs Pál
Heister ?
Heit Gábor
Heleszta Sándor
Heller István dr.
Hemző (juhász)
Herczeg Anna
Herczeg Mihály
Herczeg Pál
Herczegh (malmos)
Herkules
Heténi ?
Heténi János
Héja ?
Héjáék
Héjja Anna
Héjja család
Héjja Ferencné
Héjja István
Hiripi Tamás
Hocsi Ilona
Hocsi Imre
Hocsi Imréné Héjja Anna
Hocsi István
Hold-Mezei Berei Farkas András
Homokiné
Hoppál Mihály
Horthy Miklós
Hortobágyi Tibor
Horváth Erzsébet
Horvát István
Horváth János
Hódiak
Hódi András
Hódi Dömötör
Hódi Erzsók
Hódi István
Hódi János
Hódi János (mérnök)
Hódi József
Hódi Judit
Hódi Juliska
Hódi Katalin
Hódi Kenéz
Hódi Márton
Hódi Máté

Hódi Mihály
Hódi Panna
Hódi Pál
Hódi Péter
Hódi Péterné
Hódi Sadka
Hódi Sándor
Hódi Sára
Hódi Zsuzsanna
Hőss Ernő
Hőss Nagy Bálint
Hőss Nagy Bálint (ifjú)
Hőss Nagy Ernő
Hőss Nagy János
Hőss Nagy Kálmán
Hőss Nagy Lajos
H. Török Péter
Hunyadiak
Hunyadi János
Huszár ?
Huszár Tibor

I

Illyés Gyula
Imre Ernő
Imre Mihály
Imréné Bartha Edit
Imréné Földesi ángyó
Ipolyi Arnold
István király (Szent)

J

Jakó József
Janovszki József
Jáfet
János Bálint
Jávorka Sándor
Jellasics
Jézus
Joó Pál
Jólovú Krisó
Jólovú Marton
Juhász Antal
Juhász István
Juhász János
Juhász Nagy Ádám

K

Kajtár ?
Kalicz Nándor
Kan (Nagy) Jancsi
Kapocsi Imre
Kapocsi István
Kapocsi János
Kapocsi Judit
Kapusa ?
Kara Izmael
Karancsi Dániel
Karasszon Dénes
Kardos ?
Kardos (barmos gazda)
K. Kardos Antal
Kassai doktor
Kasza Imre
Kaszás Sándor
Katona Albert
Katona Imre
Katona Mihály
Kádár Lajos
Kálmány Lajos
Kántor János
Kántor Kata
Kárász Anna
Kárász József
Károlyiak
Károlyi Sándor gr.
Károlyi Zsuzsanna gr.
Károly király (IV.)
Kárpáti Zoltán
Kása Imre
K[irályné] Csilléry Klára
Kecskeméti Sándor
Keletiék
Kenéz ?
Kenéz Hódi
Kenéz Pál

Kenéz Péter
Kenéz Sándorné
Kerecsényi László
Kerekesék
Kerekesné
Kerényi György
Kérdő Ferenc
Kérdő Márton
Kérdő Szűcs
Kérdő Szűcs András
Kérdő Szűcs András II.
Kérdő Szűcs Ernő
Kérdő Szűcs Ferenc
Kérdő Szűcs István
Kérdő Szűcs Mihály
Kérdő Szűcs Pál
Kérdő Szűcs Péter
Kérdő Szűcs Sára II.
Kérdő Szűcs Tamás
Kérdő Szűcs Zsófi
Kincses család
Király János
Kiristó Erzsébet
Kis Béla
Kis Ferenc (kovács)
Kis József (kovács)
Kis Lajos
Kispál Brigitta
Kis Pál (kovács)
Kis Péter János
Kis Tódor
Kiss Dezső
Kiss Ernő
Kiss Ferenc
Kiss Ferkó
Kiss György
Kiss Imre
Kiss István
Kiss Lajos
Kiss Miklós Katalin
Kiss Panna
Kiss Szabóék
Kiss Szabó Pál
Klop Flórián
Kmetykó (kocsmáros)
Kocsisék
Kohán György
Kokovai ?
Kokron József
Komán Gergő
Koncz Pál (ács)
Koncz Sándor
Kontz Katalin
Koppány
Korsós Mihályné
Kossuth Lajos
Kossuth Lujza
Kosztolányi Flórián
Kosztolányi István
Kotormánné
Kovács bácsi
Kovács (doktor)
Kovács Imre
Kovács Imre (élm. min.)
Kovács István (fehérgárdista)
Kovács István (helytörténész)
Kovács Istvánné
Kovács János
Kovács János (ifjú)
Kovács József
Kovács József (téglagyáros)
Kovács Jusztina
Kovács Katalin
Kovács Lajos
Kovács Margit
Kovács Mária („Mári” festőművész)
Kovács Mihály
Kovács Mihály (béres)
Kovács Pál
Kovács Sándorné
Kovács testvérek
Kováts Zsuzsanna
Kozák Gábor József
Könyves Géza dr.
Kónya János dr.
Kószó Péter dr.

Kóti (barmos gazda)
Kóti gazda
Kóti István
Kóti Pál
Kövecs Balázs
Kőszegfalvi Ferenc
Krámliék
Kresz Mária
Kristó Erzsók
Kristó Jusztina
Kristó Nagy István
Kristó Sándor
Kriza Ildikó
Kruzslicz István
Kruzslicz István Gábor
Kucsa János
Kun ángyó
Kun Béla
Kunszabó Ferenc
Kurutz János
Kusid

L

Lagzi István
Lakatos Tóth Ferencné
Lakatos Tóth Gábor
Lakatos Tóth Viktória
Láda Eszter
Láda Gáspár
Láng Imre dr.
László Gyula
Lázár Dezső
Lázár Ferenc
Lázár Imre
Lázár Lajos
Leakey, Louis és Richard
Lear király
Lengyel Jánosné
Lenin, V. I.
Lenkei (tábornok)
Lénárt Imre
Lévai János
Lévay József
Lipcsei sógor
Lőkösék
Lőkös Imre
Ludas Szabó ?
Lugasi Kata
Lukács Mátyás

M

Maczelka Jóska
Magony István
Maicanescu
Makóék
Makó Imre
Makó József
Maksák
Mann, Thomas
Markovits Horváth Márton
Markó Péter
Marton József
Marton Pál
Marx Károly
Masasni (Mázsásné) Nagy Erzsébet
Matulai ?
Matuzsálem
Mazura (kályhás)
Mágocsi Gáspár
Máyer Jenő
Mári Péter
Mátyás király
Meszlényi ángyó
Meszlényiek
Meszlényi Lídia
Meszlényi Mihály
Meszlényi Teréz (Kossuthné)
Mezítlábas Olasz
Mérai Kálmán
Mészáros bácsi
Mészáros János
Mészáros Sándor
Mihály Etelka
Mihály Sándor
Miklovicz (igazgató)
Miklós József

Mocsári Lajos
Mohos Palkó
Molnár Anna
Molnár Ernő
Molnár Erzsébet
Molnár Ferenc
Molnár György
Molnár István
Molnár János
Molnár József
Molnár Julcsa
Molnár Kata
Molnár Katalin
Molnár Lajos
Molnár (nemes gazda)
Molnár P. Istvánné
Molnár Sándor
Molnár Vera
Morvay Judit
Móczár László
Móczy Márton
Mónus Áron
Mónus János
Mónus Pál (N. N.)
Móra Ferenc
Móricz Zsigmond
Mózes
Mucsai Ferenc
Mucsiék
Mucsi Mária
Muladi Bálint
Mulatós Pétör gazda
Mutsi Ferenc
Mutsi István
Mutsi Mihály
Mutsi Péter
Muzsikék

N

Nagy ?
Nagy András János
Nagy Bálint
Nagy Bercsényi Miklós
Nagy Béla (tiszteletes)
Nagy Dezső
Nagy Erzsébet
Nagy Eszti
Nagyék
Nagy Ferenc
Nagy Ferenc (orvos)
Nagy Géza
Nagy Gojdár Sámuel
Nagy György Aracsi Röszketős Szűcs Sára
Nagy György (családág)
Nagy György Erzsébet
Nagy György István
Nagy György János
Nagy Gyula
Nagy I.
Nagy Imre
Nagy Imre (vendéglős)
Nagy István
Nagy János
Nagy Julis
Nagy Juliska
Nagy Jusztika
Nagy Kan János
Nagy Kardos ?
Nagy Kardos Bálint
Nagy Kardos Imre
Nagy Kardos János
Nagy Lázár Ferenc
Nagy Lídia
Nagy Marci
Nagy Mári
Nagy Mihály
Nagy Német István
Nagy Pál
Nagy Pálné
Nagy Rozália
Nagy Rozi
Nagy Sándor
Nagy Sándor (kenyerei)
Nagy Sándor (kisbirtokos)
Nagy Sándor (öreggazda)
Nagy Szabó Pál

Nagy Tera
Nagy Varga István
Napóleon, Bonaparte
Naumann, Hans
Nemes Ármin
Nemes Nemzetes Végh János
Négyesi ?
Németh Berci
Németh László
Németh Mária
Németh Sófia
N. Kovács Ferenc
Noé
Novák Bálint
Novák Rudolf
Nónay Dezső
Nótás Szabó Pál

Ny

Nyékiné
Nyíriék

O

Olasz ?
Olasz Bálint
Olasz család
Olasz Ernő
Olasz Ernő (idős)
Olasz Eszti
Olasz Ferenc
Olasz István
Olasz József
Olasz Lajos
Olasz Máté
Olasz Péter
Olasz Péterné
Olasz P. Pál
Olasz Sándor
Oláh Mihály
Oláh Mihály (népzenész)
Oltvai Ferenc
Ormos Pál
Orosz József
Orosz Julis
Orovecz János
Orovecz Lajos
Ortutay Gyula
Ozorai Imre

P

Paál János (paraszt)
Paál János (úr)
Paksi István
Palcsóné
Palotás Fausztin
Palócz Jóska
Palócz Sándor
Papiné (öreg)
Papp Gábor
Papp Imre
Papp Lukács István
Papp Sámuel
Papp Takács Károlyné
Papy ?
Pataki Pál
Patkó
Pálfi, Pálfy
Pálfi Sándor
Pál gazda
Pál János
Pál Lázár Lajos
Pál Mihály
Pálus (Pál apostol)
Páncél ?
Pásztor ?
Pázmány Péter
Peidl(-kormány)
Pekry Lőrinc
Pertata
Peszeky Judith
Petőfi Sándor
Pető Gergely
Petrecki János
Petrovics Péter
Péczely Attila
Péter Béla

Péter László
Pilch Jenő
Pinkó Tóth
Pinkóczi Gusztáv
Pisla Pista
Piszkos Marton
Pohcsing
Posztós Imre
Posztós István
Posztós Jutka
Posztós Sándor
Pócsy Mihály
Póka kapitány
Purgly Emil
Püspök József

R

Rabatin ?
Rajk László
Rakonczai Ferenc
Rácz Lajos
Ráday Gedeon
Rákosi Mátyás
Rákóczi Ferenc
Reagan, Ronald
Reymont
Rédai ?
Rostás Imréné
Rostás János
Rostás Márton
Roth Antal
Rózsa Kálmán
Röszketős Szűcs Ferenc
Röszketős Szűcsök
Röszketős Szűcs Sára
Rózsa Sándor
Rudas János

S

Sajtiék
Salgó László
Samu család
Samu Sándor
Samu Zsuzsanna
Sarlós Boldogasszony
Sándor Imre
Sándor József
Sándor (Nagy) Alexander
Sántha János
Sápi Sándor
Sárközi György
Schönherz Zoltán
Schram Ferenc
Semmelweis Ignác
Séra János
Siági Imre
Siklósi Szilveszter
Simon Benjámin
Simon Ernő
Simonyi óbester
Singer ?
Sipka Sándor
Sípos Bözske
Sípos Erzsébet
Sípos Pista
Sípos Sándor
Somogyi ?
Soó Rezső
Sovátski Pál
Susán vezér
Sülthús cigányzenész

Sz

Szabados Julianna
Szabó Ernő
Szabóék
Szabó Ferenc
Szabó Gergely
Szabó Géza
Szabó Imre
Szabó István
V. Szabó István
Szabó János
Szabó Jusztina
Szabó László
Szabó László (hadtörténész)

Szabó Mihály polgármester
Szabó Miska
Szabó Mózes
Szabó Palkó
Szabó Pál
Szabó P. Istvánné
Szabó testvérek, gyerekek
Szadat
Szalay Ferenc
Szamák Mihály
Szamecz András
Szanda Balázs
Szappanos Julianna
Szappanos Mihály (öreg tisztifőorvos)
Szathmáry Tihamér
Szálasi
Szántai István
Szántai Pál
Szántó Kovács János
Szegedi Kis István
Szendrey Ákos
Szentandrási Jusztina
Szent Dömötör
Szent György
Szent Katalin
Szent Mihály
Szenti András
Szenti család
Szenti Ferenc
Szenti István
Szenti János
Szenti Kiss Ernő
Szent István
Szenti Tibor
Szepes Erika
Szeremlei Császár Sámuel
Széchenyi István
Szécsy Mária
Székely Ferenc
Székely János
Székely Szűcs
Székely Szűcs Ernő
Székely Szűcs Ernőné
Széll Antal
Széllék
Széllné (öreg)
Széll Pál
Széll Sadi
Széll Sándor (mártélyi)
Széll ügyvéd
Széll Zsuzsanna
Széman Zsuzsa
Szépe Jóska
Szigeti János
Szilágyi Ernő
Szilágyi Márton
Szilágyi Miklós
Szilágyi Virgil
Szilvási Julianna
Szíver (intéző)
Szkala (kovács)
Szoják Mihály
Szomor István
Szöglet Kiss család
Szőke Julianna
Szőnyi Benjámin
Szőrfi (doktor)
Sztálin, J. V.
Sztárai Mihály
Szuromi Pál
Szűcs Béla
Szűcs György
Szűcs Imre
Szűcs István
Szűcs József
Szűcs Judit
Szűcs Márton
Szűcs Mihály
Szűcsök
Szűcs Pál
Szűcs Péter II.
Szűcs Tamás
Szűts János

T

Takács (borbély)
Takács Ferkó
Takács Lajos
Takács Péter
Takács (udvaros)
Tar Ferenc
Tar Kata
Tas
Tasnádi Júlia
Tatár ?
Tatár János
Tatár Kiss Rozália
Tálasi István
Táncsics Mihály
Tárkány Jóska
Tárkány Mihály
Tárkány Sándor
Tárkány Szűcs
Tárkány Szűcs András
Tárkány Szücs Ernő (ügyvéd)
Tárkány Szücs Ernő (néprajzkutató)
Tárkány Szűcs György
Tárkány Szűcs Imre (kútvölgyi)
Tárkány Szűcs Imréné (kútvölgyi)
Tárkány Szűcs István
Tárkány Szűcs József
Tárkány Szűcs Julianna
Tárkány Szűcs Pál
Tárkány Szűcs Rozália
Tárkány Szűcs Sándor
Tárkány Szűcs Sándorné
Tatár Kiss Rozália (Tóbiásné, ill. Tolnainé)
Terej
Thirring Gusztáv
Thököly Imre
Thuróczy János
Till Aranka
Tisza István
Tímár András
Tokay Imre
Tolnai János (ifjú)
Tolnai Lídia
Tolnay Imre
Tolnay István
Tolnay Lajosné
Tornyai János
Tornyainé
Toronyi
Toronyi Tamás
Tóbiás Ernő (idős)
Tóbiás Ernő (ifjú)
Tóbiás Márton
Tóth Jánosné Szűcs Margit
Török Albert
Török Bálint
Török Éva
Török (Gatyás) Bálint
Török (gulyás)
Török Gyöngyike
Török Imre
Török Imre (béres)
Török Imréné
Török Jánosné Tárkány Szűcs Margit
Török Károly
Török (kocsmáros)
Török László
Török Lászlóné
Török Mihály
Török Pál
Török Péter
Török Tamás
Tót Ferenc
Toth ?
Tóth ?
Tóth ? (lókupec)
Tóth Antal
Tóth Ernő
Tóth Ilona
Tóth Imre
Tóth János
Tóth József
Tóth Kovács Imre
Tóth Kovács István
Tóth Magdolna
Tóth Mihályné

Tóth Pál
Tóth Pista
Tóth Samu
Tóth Sándor
Tóth Szabó Mátyás
Trencsényi Ferenc
Tsanádi Mária
Turgenyev
Turungel Isvány
Tutenkhamon
Túri Lukács
Türr István

Ú

Újhelyi Góbi
Újlaskói Lőrinc
Úr Hegedűs Imre
Úr Paál János

V

Vacsiak
Vacsi Károly
Vajda Mária
Vajnai Ernő
Varga Imre
Varga János
Varga Marianna
Varga Mári
Varró Aladár Béla
Vata János
Vásárhelyi Kun István
Vásárhelyi Lajos
Vecseri Gergely
Vecseri Istvánné
Veres Péter
Vertics József
Vetró Lajos Endre
Végh János (nemes nemzetes)
Vékony János
Vékony Mihály
Vigék
Vigh Pista
Vig Miklós
Vincze István
Vincze Marcsa
Virág Ferenc
Vizi Márton
Víd Mihály
Vígék
Vígh Áron
Vígh János
Vígh Mihály
Vígh Zsuzsanna
Voigt Vilmos
Vörös Mihály (nemes)
Vörös Pál

W

Wesselényi Ferenc
Wellmann Imre

Z

Zaka család
Zaka Mihály
Zádori Sámuel
Závada Pál
Zelenyák Jancsi
Zerkovitz
Zimonyi Zoltán
Zita királynő
Zrínyi Ilona

Zs

Zsarkó család
Zsarkó (honvéd)
Zsarkó István
Zsedényi Ferenc
Zsoldos Erzsébet
Zsoldosék
Zsoldos Ida
Zsoldos István
Zsótér Gergely

A jegyzet személynév-mutatója

A

Angyal Ferenc

Á

Ábel
Árpád (vezér)

B

Bajcsy-Zsilinszki Endre
Ballagi Aladár
Balambér
Balogh Sándor
Bandula
Banner János
Bálint Sándor
Bernát Béla
Berta L.
Béla cigány
Bibó Lajos
Bicsérdy Gyula
Bihal Ella
Bodrogi Tibor
Böszörményi Ede
Bucsánszky A.

C

Ciepielewski, Jerzy
Czutor Béla

Cs

Csorba Péter
Csorcsán Szűcs Imre

D

Dombi Kiss Imre
Dózsa György
Dömötör János
Dömötör Tekla

E

Ekerontó Borbála
Erdei Ferenc

F

Facsar Imre
Faragó Tamás
Földvári László
Füles Miklós

G

Galina Béla
Galyasi Miklós
Gajdán István
Gazda József
Gáspár Gyula
Genersich Antal
Görgey Artúr

H

Hajdu Géza
Hajdú Tibor
Hegedűs Julianna
Heit Gábor
Herczeg Mihály
(Hocsi) Imre
Hocsi István
Horthy Miklós
Horváth István
Hunyadi János

I

Imre Mihály
Imréné Bartha Edit
Ipolyi Arnold
Isten

J

Jáfet
József Attila
Juhász Antal

K
Kalicz Nándor
Kara Izmael
Karasszon Dénes
K. Kardos Antal
Katona Imre
Kádár János
Káin
Kállay
Kálmány Lajos
Kálvin János
Kántor Kata
Károlyiak
Kerényi György
Kérdő Szűcs Ernő
Kiss I.
Kiss Lajos
Kohán György
Kokron József
Koncz Imre
Korek József
Kossuth Lajos
Kovács Mária (Mári)
Kóti (gazda)
Kőszegfalvi Ferenc
Kristó Nagy István

L
Leakey (antropológus)
Lenin, V. I.
Liszt Ferenc

M
Maczelka Jóska
Madách Imre
Makó Imre
Mann, Thomas
Masasni Nagy Erzsébet
Máriával, Jézus anyjával
Márton Mihály
Mázsásné
Máyer Jenő
Mészáros János
Morvay Judit
Móra Ferenc
Mózes

N
Nagy András János
Nagy György István
Nagy Gyula
Nagy József
Nagy Pál
Nagy Sándor
Németh László
Noé
Nótás Szabó Pál

O
Oláh Mihály
Ormos Pál
Ortutay Gyula

P
Patkó (Bandi)
Pálffy
Peidl
Petőfi Sándor
Péczely Attila
Péter László
Pohcsing
Pócsy (Mihály)
Pócsy Mihály Lajos
Póka (kapitány)

R
Rakonczai Ferenc
Rózsa Kálmán

S
Schram Ferenc
Semmelweis Ignác

Sz
Szabó Ferenc
Szabó Gergely

Szabó Imre
Szabó István
Szabó Pál
Szalai Károly
Számadó Ernő
Szántai István
Szántó Kovács János
Szent István
Szenti
Szenti András
Szenti József
Szenti Tibor
Szeremlei Császár Sámuel
Széchenyi István
Szécsy Mária
Székely János
Szigeti János
Szilágyi Miklós
Szőnyi Benjámin
Szűcs Judit
Sz. S.
Sztálin, J. V.

T

Tar Ferenc
Tar Kata
Táncsis Mihály
Tárkány Szücs Ernő
Tárkány Szűcs Imre
Thököly Imre
Thuróczy János
Tolnai Lajosné
Tornyai János
Toronyi Tamás
Tóth Ferenc
Tóth Mihályné
Török Károly
Törökné (Imréné)
Turungel Esvány

V

Varga Marianna
Vecseri Istvánné
Vetró Lajos Endre
Virág Ferenc
Vörös Pál

W

Wesselényi Ferenc

Z

Závada Pál
Zimonyi Zoltán

FÖLDRAJZI NEVEK

A

Adria
Ady Endre TSzCs
Afrika
Alföld
Algyő
Alkotmány TSzCs
Almád vize
Alpár
Alsókopáncsi
Alsópatty
Alsó-Szászország
Alsó-Téglás
Altáj
Amerika
Andrássy út
Antalics-halom (-domb)
Aracs
Arad
Aranyág
Aranyos folyó
Aranyszög
Arany temető
Arany utca
Asiagó
Ausztrália
Ausztria

Á

Árva vármegye
Árvízvédelmi kőfal
Ásotthalom
Átokháza
Ázsia

B

Bacsó Béla TSzCs
Baja
Bajcsy-Zsilinszky Endre utca
Bajmok
Balaton
Balkán
Balmazújváros
Barackos
Baranya
Barattyos
Barci-fok
Barci-rét
Bart (falu)
Batida
Batidai-puszta
Battonya
Bácska
Bánfi-dűlő (Szőrháton)
Belgrád
Belső-barattyosi üzemegység (Állami Gazdaságé)
Belső-Erzsébet
Belső-Kutas
Belső-legelő
Belső-Szőrhát
Beöthy utca
Bercsényi utca
Berek (Szentesen)
Berlin
Berzsenyi utca
Bécs
Békés
Békéscsaba
Békés megye
Békéssámson
Bihar megye
Bocskai utca
Bodzás
Bogárzó
Bolgár hon
Bonn
Borsod megye
Bónum
Boszniai
Böröc-erdő
Bővehalmi-dűlő

Brassó
Brezán
Brünn
Buda
Budapest
Bukarest
Búvár utca

C

Cegléd
Cinkus-dűlő
Crna-Bora
Czigány-járás

Cs

Csaba
Csajág
Csanád
Csáktornya
Csáky-baromkút
Csáky-lapos
Csárpateleki út
Cserepes-sor
Csernovici
Ségja
Csicsatér
Csillag börtön
Csomorkány
Csomorkányi-oldal
Csomorkányi út
Csongrád
Csongrád megye
Csókás
Csólyos
Csúcs
Csúcs-tó
Dalmát
Dama
Damjanich utca
Darvas
Dánia
Dáni útca
Deák Ferenc utca
Debrecen
Derekegyház út
Dél-afrikai Köztársaság
Dél-Alföld
Dél-Amerika
Dél-Magyarország
Dél-Tiszántúl
Délvidék
Dilinka temető
Diósad
Dnyeszter
Doberdó
Doberdói-fennsík
Dohány utca
Dóka-ér
Dózsa György utca
Dózsa Gy. szövetkezet
Duna
Dunakanyar
Duna-part
Duna–Tisza-köze
Dunántúl

E

Eger
Egyiptom
Előre TSz.
Erdély
Erdőháti-domb Sámsonnál
Esztergom
Erzsébet
Erzsébeti út
Eurázsia
Európa

É

Észak-olasz dolina
Észak-Szibéria
Éva utca

F

Farki-rét
Fácán utca

Feketehalom
Felső-Kopáncs
Ferenc József sugárút
Ferenc utca
Ficsér-dűlő
Focşáni
Földeák

G

Gajdos-puszta
Galamb utca
Galánta
Galícia
Gallyatető
Garabonc
Gellért-hegy
Gencshát
Gorlice
Gorzsa
Gorzsai ÁG
Gorzsa-tanya
Gödöllő
Görbe utca
Görz

Gy

Gyoma
Gyopáros
Gyöngyös
Győ (Algyő)
Győr
Gyula
Gyulai utca
Gyulai vár
Gyulamező (Orosházánál)
Gyulavári
Gyuló
Gyuló-part
Gyümölcsényi-erdő

H

Hajlási pusztán
Hajnal utca
Halas
Halpiac
Haltér
Hameln
Harangoskút
Hatablak
Hattyas-tó
Herberg
Herkulesfürdő
Heves
Hocsi-tanya
Holló utca
Hortobágyi-puszta
Horvátország
Hód falu
Hódmezővásárhely
Hódmezővásárhely-téglási
Hódmezővásárhelyi Állami Gazdaság
Hód-tava
Hódtói-csatorna
Hód-vize
Hullámtér (Tiszai)
Hungaria

I

Iasi
Imre-dűlő (Szőrháton)
Inota
Irak
Isonzó
Isztria
Izrael

J

Józóva
Jólét Útja szövetkezet
József Attila utca

K

Kakaskút
Kakasszék-ér
Kalocsa
Karcag

Kardoskút
Katini erdő
Kazincbarcika
Kállay utca
Kálvin tér
Káposztás temető
Kárpát-medence
Kárpátok
Kecskemét
Keleti hadszíntér
Kenyere
Kenyere-ér
Kenyere-hát
Kenyerei kótyvány
Kenyerei lapos
Kenyere-kanyar
Kenyere-part
Kerek-Szikáncs
Kékes
Kék-tó
Két Tisza köze
Kincses temető
Kinizsi utca
Kirgiz
Kishegyes
Kishomok
Kiskunfélegyháza
Kiskunság
Kis Párizs
Kispuszta
Kistelek
Kistó-ér
Kistöltés utca
Kistóvölgy
Kis utca
Kígyós-puszta (békési)
Klauzál utca
Kolozsvár
Komárom
Komló
Kopáncs
Korhány
Kossuthfalva
Kossuth tér
Kökény-domb
Kömpöc-puszta
Könyves utca
Körtöltés
Körtvélyes
Körtvély-tó
Körtvörös
Körös–Maros-köze
Krakkó
Krems
Kunszentmárton
Kurca
Kutas
Kutasi út
Kútvölgy
Kútvölgyi ér
Külső legelő
Külső-Szőrhát

L

Lacitelek
Lakhat
Lebuki csárda
Lele (Püspök-, ill. Maros-)
Lengyelország
Lenin TSzCs
Lenkey utca
Lévai utca
Lóger
Lucskos temető
Ludas-halom
Lugos
Lúdvár

M

Maczelka Jóska telke a Pamukban
Magyar föld
Magyar haza
Magyarország
Makai
Makó
Mali

Markazi vár
Maros
Marx Károly szövetkezet
Marx utca
Mágocs
Mágocsoldali dűlő
Május 1 TSzCs
Máma
Márianosztra
Mártély
Mártélyi Feketehalom
Mártélyi Fürst MGTSz
Mártélyi füzes
Mártélyi hullámtér
Mártélyi Új Élet TSz
Márvány-tenger
Mátra
Mátyáshalom
Mátyás utca
Mezőhegyes
Mezőtelegd
Mihály utca
Mindszent
Mindszenti út
Miskolc
Mitrovica
Mokrin
Monarchia
Monok
Moszkva
Motta di Livenza
Mózeshalmi dűlő
Murány-vár

N

Nagy Alföld
Nagyfa
Nagy Hajlás
Nagykőrös
Nagymágocs
Nagypalánk
Nagy Románia
Nagyszeben
Nagyszombat
Nádor utca
Nándorfehérvár
Neander-völgy
Németország
Népkert

Ny

Nyomás
Nyomási tanyaszél
Nyugat-Európa

O

Olasz front
Olasz határ
Olaszország
Oldalkosár utca
Orosháza
Orosz front
Oroszország

Ó

Óegyiptom
Ónod
Ótemplom előtt

Ö

Ördöngös
Öthalom
Öthalom (rárósi)

P

Pamuk
Pamuk-tó
Pancsova
Pap-ere
Papír-puszta
„Paraszt Párizs”
„Paraszt város”
Pálmanova
Pálusi (Csójos-pálosi) puszta
Pápa
Párizs

Pecercés
Pest
Petrös
Piactér
Piave
Ponte di Piave
Pozsony
Pósahalom
Premyśl
Puszta-Feketehalom
Pusztaközpont
Pusztaszer
Pusztaszél
Pusztaszéli út
Puszta (vásárhelyi)
Püspökladány

R

Rajnai
Rábaköz
Ráday utca
Rákóczi szövetkezet
Rákóczi utca
Rárós
Rárósi kótyvány
Rárósi nyomás
Rárósi út
Rémárisi földek
Répáshát
Rét (Nagy Rét)
Révai utca
Rodostó
Rojtarovice
Román határ
Rossz Puszta
Rostély utca
Róka utca
Rózsa-tanya
Rudnik

S

Salgótarján
Sallay TSzCs
Sanidár-barlang
Sarkaly
Sas utca
Sámson (békés)
Sámsoni út
Sándorfalva
Sáros vármegye
Sárvár
Sásosbogárzó
Schönherz (TSzCs)
Serház tér
Sodoma
Solt
Sopron
Sóshalom
Só utca
Sövényháza
Stájerország
Susán

Sz

Szabadka
Szabadság TSzCs
Szalonta
Szamuely Tibor utca
Szanda-rét
Szarajevó
Szántó Kovács János utca
Szántó Kovács szövetkezet
Száraz-ér
Szászsebes
Szeged
Szegedi út
Szegfű utca
Szegvár
Szegvár-tűzköves
Szelevény
Szentes
Szentesi utca
Szentesi út
Szentetornya
Szentkirály
Szentkirályi utca (Budapesten)

Szent László utca
Szerb hadszíntér
Szerbia
Székesfehérvár
Székkutas
Székkutasi Új Élet szövetkezet
Szépfalu
Szibéria
Sziget (Nagy Sziget)
Szikáncs
Szilézia-Bilic
Szivárvány utca
Szlavónia
Szolnok
Szovjetunió
Szőlőhegyek
Szőrhát

T

Tabán
Taigetosz
Tanya
Tarján
Tatabánya
Táncsics Mihály utca
Tápé
Tárkány
Teleki utca
Temesvár
Tengeren túl
Téglás
Téglás-Kenyere
Téglás-széli
Tirol
Tisza
Tiszacsege
Tiszai hullámtér
Tiszai út
Tisza–Maros-zug
Tisza-part
Tisza-szél
Tiszatáj
Tiszántúl
Tokaj
Tolna megye
Tompahát
Tompaháti dűlő
Torda
Tordai hasadék
Torontál megye
Torony
Tó (Hód-tó)
Tót-Komlós
Törökbecs
Trencsény
Tugári malom
Turin

U

Ukrajna

Ú

Új Élet TSzCs, Hódmezővásárhely
Új Élet TSzCs, Mártély
Új utca
Újváros
Újvidék
Újvilág utca
Úttörő TSzCs
Vajhát
Valjevó
Vas-Palé
Városliget (Budapest)
Várpalota
Vásárhely
Vásárhelyi Fehér-tó (ma Kardoskúti)
Vásárhely–Kutas
Vásártér
Vereskő-vár
Vég-Gyula vára
Viharsarok, viharsarki
Világos
Volhínia
Voronyezs
Vörös Csillag TSzCs
Vöröskutas dűlő

Vörös Október TSzCs
Vörös Partizán szövetkezet

W
Waterloo

Z
Zagrosz-hegység
Zala
Zalabenkő
Zaránd megye
Zámoly
Zomba
Zombor
Zöldhalom (Ráróson)
Zrínyi utca

Zs
Zsámbék
Zsëna-sziget
Zsiga-major
Zsoldos utca

A jegyzet földrajzi név-mutatója

A
Alsó-Szászország

B
Bajcsy-Zsilinszki Endre utca
Barackosi
Bart (falu)
Belső-barattyosi üzemegység
Békéscsaba
Békés megyében
Békéssámson
Béla Cigány utca
Budapest
Buvár utca

Cs
Csárpateleki út
Cserepes-sor (Szegeden)
Csomorkány
Csomorkányi út
Csongrád
Csúcs

D
Dáni utca
Dél-Alföld
Dohány utca
Dózsa György utca
Duna-Tisza köze

E
Egyiptom
Esztergom
Eurázsia
Evangélikus temető

F
Farkirét
Ficsér-lénia

G
Galamb utca
Garabonc
Gorzsa-tanya

Gy
Gyopáros-fürdő
Gyulavári
Gyuló-ér

H
Haltér
Hameln
Hódmezővásárhely
Hódoltsági terület
Hód-tó

Hősök tere
Hullámtér

I

Irak
Izrael

J

József Attila utca

K

Kardoskút
Katini-erdő
Kállay utca
Kálvin (János) tér
Kecskemét
Kincses temető
Kiskunfélegyháza
Kopáncs
Kökénydomb
Körös
Krim
Kutasi úti kubikok

L

Lakhat
Lóger
Ludas-halom

M

Makó
Markazi-vár
Maroslelére
Mártély-Feketehalmi
Mátrában
Mátyáshalom
Mihály utca
Mindszent
Monarchia országai
Murány-vár

N

Nagy Hajlás
Nagymágocs
Nagy Sziget
Nándorfehérvár
Neander-völgyi

Ny

Nyugati országok

O

Oldalkosár
Orosëgyháza
Orosháza
Orosházi
Orosz hadszíntér

Ó

Ópusztaszer

P

Pálffy utca
Pest
Puszta-Feketehalom
Pusztaközpont

R

Rét
Római katolikus temető
Rövid utca

S

Sanidár (barlang)
Sámson
Sodomának
Sodóma
Sóshalmi
Sóshalom
Susán

Sz

Száraz-ér
Szeged
Szentendre
Szentes

Szentesi utcának
Szentkirály
Szentkirályi utca (Budapesten)

T

Tanya (határrész)
Táncsics Mihály utca
Tápai határ
Teleki utcán
Tisza
Tiszacsegén
Tiszai gát
Tiszántúl
Tordai hasadék
Turkesztán

Ú

Újváros

Ü

Üzbegisztán

V

Vásárhely
Vásárhelyi határ
Vásárhelyi Puszta (Pusztáról, Pusztára)
Vereskő-vár
Viharsarok

Z

Zagrosz-hegység
Zalában

SZÓ- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A szó- és tárgymutató elkészítése során több alapvető gonddal kellett megbirkóznunk. Az egyik a magyar nyel volt. Korábban elegendőnek bizonyult, ha csak a szótövet írták le, ragozás nélkül. Ma ez elégtelen és lehetetlen, amikor a kereset szavat számítógép keresi ki a vaskos kötet több százezernyi szavából, a szövegben az oldalszámnak megfelelő helyét jelölve meg. Ráadásul a ragtoldalékkal gyakran hangzó-, illetve betűhasonulás is történik, amely a gép számára teljesen megváltoztatja a keresett szó alakját. Vegyünk egy példát. Ha a szövegben az „anyát" tárgyragos szavat találjuk, az „anya" alapszót nem lehet leírni, mert a gép az *anyát*-ba nem találja meg az *anya* alapkifejezést, és így kihagyja. Ezért gyakran kellett a szómutatóban a ragos alakokat kiírni. Szintén gondot okozott a többjelentésű szavak értelmezése. Például a „búgni" szó egyszer azt jelenti, hogy valami *búgó hangot ad*, de a disznó is „búg", amikor „rühethetnék", azaz fogamzó képes és a párját keresi. Máris itt van az újabb gond, a népi kifejezések írása. Nem betűtévesztés, amikor például azt írtuk le, hogy „bélöt ajto". E kifejezéseket külön fejezetben, szótárban magyaráztuk. Nagyon sok archaikus írásrészletet betűhíven közöltünk, amely nem felel meg sem a korabeli, sem a mai helyesírásnak. Ezért fordulhat elő, hogy pl. a mai helyesírás szerint összeírandó *asztalszék* kifejezés a szó- és tárgymutatóban esetleg csak egyszer fordult elő: mégpedig népi írásmóddal, ezért úgy kellett külön leírnunk, ahogy előfordult, azaz „asztal szék". Hasonló elvek alapján voltunk rákényszerülve arra, hogy adatközlőink elbeszélését híven visszaadva, másként írjuk le a szavakat, mint ahogy ma szükséges. Például a „fuharos" szóalakja ma a „fuvaros"-nak felel meg. A vonatkozó gondokat nem soroljuk, inkább megértésüket kérjük.

A

Abalé
Ablakostót
Abszolutizmus
Adománylevele
Adóhátralék
Adójegyzék
Affinális
Agitálás
Agitátor
Agrárforradalom
Agrármunkás
Agrárnépesség
Agrárolló
Agrárproletár
Agrárszocialista
Agrártársadalom
Agyag
Agyagisten
Agyonver
Agytrombózis
Agyvérzés
Akasztófa
Akácfa suhát
Akol
Aktus
Alagút vasajtóval
Alárendeltség
A légy beköpte
Al- és túlvilág
Alkalmi vers (rigmus)
Alliteráció
Al lövet
Almát
Alom
Alsó ház
Altáji török törzsek
Aludttej
Anális
Angyalgyökér
Anyagcsere
Anyaföld

Anyakönyv
Anyakönyvi bejegyzés
Anyalevelet
Anyaméh
Anyanyelv
Apartheid
Aphrodisiacum
Arany glét
Arany kén
Aranykorona
Aranyló búzát
Aratás
Aratóbál
Aratóbetyár
Aratómunkás
Arestom
Ars poetica
Asztag
Asztal szék
Attribútum
Autoerotika
„Avas”
Avas szalonnafölső
Avarok
Azsúros hímzés

Á

Ácskendő
Ágyás
Ágyú
Ájzlag
Áldomás (ivás)
Áldott állapot
Áldozócsütörtök
Álmodozni
Álpetőfi
Álruha
Államalapítás
Állami gazdaság
Államkölcsön
Államosítás
Államvallás
Államvédelmi
Állatgondozó
Állatgyógyászat
Állatszálláshely
Állattartó
Állott vizes
Álló gabona falára
Állószék
Álszemérmet
Ángyó
Ánis kapor (mag)
Árendás
Árëndás
Árnyékszék
Árpát
Ártatlanság
Árvagané
Árvagerlice
Árvaszéki iratok
Árverés
Ásott kút
Ásvány kermes
Ászkok
Átokvers
ÁVH

B

Babér olaj
Babonás
Babonás hiedelmek
Badárjárású
Bagolyvár
Bagzott
Bajdorgatták
Bajusz
Bakter
Baldachinos ágy
„Balkézrül való gyerök”
Ballangó
Balzsamos csepű
Bandagazda
Banyauralom
Barakk
Barbár

Barkácsműhely
Barom
Baromállás
Baromfiak orvoslása
Baromfiház
Baromfinevelés
Baromgazdaságok
Baromkút
Baromtenyésztés
Batramáskodhat
Batyubál
Bába, bábák
Bálanya
Bálaszás
Bánat
Beadás
Beadási hátralék
Becsüjegyzőkönyv
Behordás
Bekecs
Belső legelő
Beltenyészet
Belterjes
Beöntés
Beszolgáltatás
Betakarítás
Betelepítés
Beteljesülés
Betyárbanda
Betyárhajsza
Betyárkorszak
Betyárrablás
Betyártörténet
Betyárvilág
Bërëtválkodás
Bëtyár
Bëtyártárs
Bëtyárvásár
Béka
Békekölcsön
Bélférgesség
„Bélöt ajto”
Béll férgek
Bélyeg
Bérbeadók
Béres
Bérestanyás
Bérlő
Bérmunkás szerződtetés
Béröstanyás
Bérös vackán
Bétsi korom
Bibictocsogós
Biblia
Bidli
Bigája
Bigámiában
Bigus
Bikabornyú
Bikák
Biling-kukorica
Billeg vas
Biotermelés
Birkafaggyú
Birkanyáj
Birkaól
Birsalma mag
Birtokszerzés
Biszexuális
Bivaly
„Bocskoros olájok”
Bodzavirág
Bogárhátú
Boglya
Boglya alakú gabonásvermek
Bográcsba beledöglött
Bográcsos ebéd
Bojtár
Boldogság
Boletta
Bolondkocsi
Borbély-felcser
Boris
Borjútartó kiesése
Bor lelben
Borkészítés

Borkő
Bornyúkötélre fogta
Borogatás, borongatás, (-ni)
Borona
Bors
Bors menta
Boszorkány(üldözés)
Boszorkánypör
Boszorkányság
Boszorkányszombat
Boszorkányüldözés
Böglyök
Bögyirül
Böjt, büjt
„Bölény”
Bökvers
Börtön(lakó)
Börtönversek
Brigádvacsora
Brigádvezető
Buddhizmus
Budlibicskával
Bugris
Bugyivizit
Bugylibicskát
Bujdos(ás)
Bukott nő
Bunker
Burzsuj
Butella
Butellák
Buzeráns
Búcsúzás
Búgatás
Búgás ellen
Búghatnék
„Búgni”
Búskomor
Búzakoszorú
Büdössántaság
Büntetőper
Bürge
Büszkét (egrest)
Bütyögött a fara.
Bűbájos
Bűgatya
Bűnbak
Bűnös viszony
Bűntudat
Bűrfodor

C

Ceremónia
Cécóbál
Cédrusfa
Céhek
Céhpecsét
Ciböre
Cifrálkodott
Cimbalmot
Cimbalom
Cindrófüvet
Címer
Consistorium
Cukorboletta
Cúkorspárga
Czélszörű szögény embör
Czimetes czukor

Cs

Család
„Család anyja”
Családfa, családfát
Családfői szigor
Családgyilkos
Családi élet
Családi fénykép
Családi gazdaság
Családi közösség
Családmodell
Családtípus
Csapórongy
Csatak, (-os)
Csattogókóró
Csavargó
Csákó

Csárdásné
Cseléd
Cselédbíró
Cselédcsábítás
Cselédház
Cselédfogadás
Cselédkanász
Cselédkönyv
Cselédlakás
Cselédlány
Csempész
Csendőr
Csepű
Csereföld
Csereingatlan
Csereparcellám
Cserepcsík
Cserépkályhát
Cserépszilkék
Cser fa héj (fahéj)
Cserzette
Csettegő
Cséplés
Cséplőgép
Cséplőmunkás
Csézakocsi
Csézánk
Csigaleves
Csikasz
Csikós
Csikózás
Csillag börtön
Csillagszemű juhász
Csipás macskát
Csirkegalamb
Csíkra metélt tészta
Csikófészer
Csikók
Csikós
Csinján bánnak az ostorral
Csíramálé
Csodaszarvas
Csomóírás
Csonkolás
Csont pók
Csoportos szeretkezés
Csorgó Fartó vas
Csók
Csókolódzó
Csónak
Csóva
Csöcsös-faros
Csökit
Csömpe
Csőcselék
Csudadoktor
Csudasó
Csuhéjköteg
Csuklós ágy
Csuragó
Csutkatű(verés)
Csüd
Csűd daganat

D

Daganatok
Dajka
Dal
Dallamkíséret
Dákó-román legenda
Dáridó
DÉFOSZ
Déjà vu
Dekadens kisgazdaság
Delejös szömű
Depressziós
Dërékalj
Dézsma(kötelezettség)
Diagnosztika
Diákköltészet
Diétázás
Dikó
Diákvers
Dinnyevers
Disznófürösztő
Disznótor

Disznóvágás
Díszítőművészet
Díszmagyar
Díszpolgár
Dobogó
Dohánylevél
Doli
Dolina
Domborodott a hasa
Dózni
Dörölyét
Drótostót
Dughelyek
Duggattya
Dunna
Dúc (kalács)
Dülmirigyös
Dűlőbiztos
Dűlőgazdák

E

Ecet
Eclesiát
Ecclesiát kővetvén
Edénytartó
Edényös polc
Edgyet mássát
Egyházkormányzat
Egyházmegye
Egykenyéren
Egykézők
Egymás hasán kapták
Együttélés
Együttlakás
Eklézsia
Eladósor
Elátkozott mezők
Elbeszélő költemény
„Elbojtották”
Elégették
El hált
Eljárni az urakat
Eljegyzés
Elkapta a lányt
Elkuttog a gyerök
Elkutyultak
„Elkezelte”
„Elkülönözés”
Ellető
Ellő tehén
Elmönt tűle
Elmúlás
Elöltöltős puska
Előhasú koca
Előkert
Elnémetesítés
Elpötönyézött
Elpusztul
Előjáték
Első világháború
Elszámolási jegy
Ellenreformáció
Elszámoltató
Embörpiac
Emísztőgödröt
Endémiás
Epe
Epikus írások
Epörfa
Ereszalja
Ereszkedtem belé
Erkölcsföllazító
Erkölcsi normák
Erős volt hozzám
Erőt kér
Eszménykép
Esztendőre válva
Evezőlapát
Evező toll
Exhumálás
Exogámia
Ezüstkalászos tanfolyam

Ë

Ëgyelés
Ëgyrészös
Ëgyszálbél

É

Édes higgany
Édös zsír
Égbe kiáltó
Égetett meszet
Éhínség
Élet
Életbe indulás
Életforma-változás
Életmód
Életöm
Élet örökforgása
Életösház
Élettani folyamat
Élettörténet
Élni kezdte
Élvsóvár
Ének
Énekel
Énekes halottsiratás
Ér-keringésrendszeri
Érintetlennek lenni
Ér sipoly
Értelmiség
Érvágás
Érzelemgazdagság
Érzelmi kötődés
Érzékeit korbácsolja
Ételízik
Étkök köszöntése
Étvágy hiány
Étvágytalanság
Éves cseléd
Éves pásztor
Éves szolga

F

Fabibliának
Faekét
Fagerendelyös Vidacs eke
Fakkok
Falbontás
Falitéka
Faluközösség
Falusi tőke
Fanyesés
Fanyüvő
Faragó molnár
Farkasalma
Farkas- és medveemberek
Farkasfog
Farkasháj
Farkastörvény
Farmjellegű tanyatípus
Farsangolás
Fasizálódás
Fassió
Fatens
Fattyazás
Fáradság
Fecskefészkes építkezés
Fecsölt
Fedezék
Fedélfák
Fegyveres őr
Fegyverfogható
Fegyverletétel, fegyverlëtétel
Fegyverszünet
Fehér czukor
Fehérgárdista
Fehér liliom
Fehér lovast áldoztak
Fehér ló
Fehér terror
Fejadag
Fejes had
Fejés

Fejfavers
Fejlődik
Fejvánkos
Feles
Felfuvalkodott
Felköszöntő
Felszabadító harcok
Feltámadás, föltámadás
Feketehimlő
Feketekávé
Feketevágás
Feles
Fenékön sült lángos
Fenékön sült-lepény
fenyőmag
„Ferenc József-i idők”
Festő
Fërtály
Féderös kocsi
Féleresz
Féléves tanyás
„Félig gatya, félig frakk”
„Félparasztok”
Félrelépés
Félrészes, félrészös
Féltetős méhes
Fél- vagy csonkacsalád
Férfi mag
Férgek
Férgesség
Fészer, féször
Fiadzás
Fiadztatás
Fizetett bérmunkás
Fizikai munka
Fogagyar
Fogatos
Fogát elszödjük
Fogda
Fog gyerököt
Foghús
Fogoly
Fogolytábor
Fokhagymát
Fokos
Folklór
Folklorizálódás
Folyamszabályozás
„Folyatás”
Fond
Fonó
Fony (fon)
Fonyózsír
Forgó sipoly
Formai „csikorgás”
Forradalmi Kormányzótanács
Forralt bor
Fosztóka
Födöztetés
Fölcsinál, (-ja)
Föl csinálván
Fölcsirkézték
Földanya
Földbérlet
Földbérlő
Földbirtokos
Földespadló
Földesúr
Földesúri birtok
Földharácsoló
Földharácsoló
Földisten
Földmunkák
Földmunkás
Földművelő
Földosztás
Földreform
Földtúró
Fölfúvódás
Fölszerelő állomás
Fölvilágosítás
Főbenjáró bűn
Főhadiszállás
Főhadnagy
Frigiditás
Frontvonal

Fuhar(os)
Fukar
Furikázik
Furulyát
Függetlenség
Fülbecsavaró
Fürésztő asszony
Füstölés
Füves asszony
Fű tej
Fűzfa
Fűzfa karos szék
Fűzfaköltemény
Fűzfavers

G

Gabonakonjunktúra
Gabonakonjunktúra
Gabonamag
Gabonapiac
Gabonás verem (vermet)
Galambdúcsor
Galambleves
Galambpadlás
Galgan gyökér
Gamós bot
Ganéj megállás
Ganét tapostuk
Gané vető
Garaboly
Garabonciás
Garmada
Gatyamadzag
Gazda
Gazdabál
Gazdacsalád
Gazdacseléd
Gazdag
Gazdagparaszt
Gazdagyalázó
Gazdaifjak
Gazdakör
Gazdaközösség
Gazdapolgárság
Gazdaság
Gazdasági bűn(tény)
Gazdasági Egylet, Ëgylet
Gazdasági napló
Gazdasági világválság
Gazdatársadalom
Gazdavilág
Gazdává érés
Gazfedelű
Gácsér
Gályák
Gátkorona
Gátlástalan (-ság)
Gátrepedés
Gázbombák
Gecis rongy
Genny zsinor
Gerbecelt
Gerjedelmes
Gesunkenes Kulturgut
Gettó
Gémeskút
Géppuska
Gilisztacukor
Giliszta mag
Gimnázium
Gígáját
Golyószóró
Gombos fejfa
Gondolkodószék
Gondviselés
Gondviselő
Gólyaláb
Góré
Gögyü
Göröndő
Gőzöl
Grádics
Grátiázta
Gubacstintával
Gulág
Gulyagazda

Gulya kihajtás
Gulyás
Gulyásszámadó
Gutaütés
Gúnár

Gy

Gyakni
Gyakorlati költészet
Gyakos asszony
„Gyalog fenyöfa füstölés”
Gyanta
Gyász
Gyereklány
Gyermekágyas
Gyermekhalandóság
Gyermeknevelés
Gyerökágy
Gyerök feje vize
Gyerökfürdetés
Gyertyaszentelő
Gyolcs gatya
Gyomor és béll lob
Gyógyítás
Gyógyító embör
Gyógykezelés
Gyógykovács
Gyógynövény
Gyökönke gyökér
Gyömbér
Gyöp
Gyűjtőtábor
Gyűrűváltás

H

Hadak útja
Hadiasszonyok
Hadigyerök
Hadifogság
Hadi kölcsön
Hadi munka
Hadi tengerészet
Hadművelet
Hadnagy
hadúr
Hagyatéki leltár
Hagyomány
Hagyományos életmód
Hagyománytisztelő
Hajazás
Hajda
Hajlott életkor
Hajtani az ügyet
Hajtó (kutya)
Hajtóbot
Halhé
Halottkém
Halva szülés
Hamarlovam
Hamuzsir
Harmados
Hasfogó
Hasmenés, has menés
Haszonélvezet
Haszonnak gyüttek
Halálmenet
Halálosan szerelmes
Halálraítélt
Halottak napja
Halottkultusz
Hamvazószerda
Hangmérő
Harang
„Haranglemez”
Harci gázpalack
Harmados
Hatalmaskodás
Határdomb
Hatóság
Hatósági közeg
Havi baj
Havi vakság
„Hazafelé tart”
Hányás
Hárem
Hátramaradó

Házasság
Házassági évforduló
Házasságkötés
Házasságközvetítő
Házasságtörés
Házasságtörő
Házastárs
„Ház felverés”
Házi gyógyítás
Házi munka
Házi szappan
Háziszőttes
Házközösség
Háznép
Házpásztor
Háztartás
Háztűznéző
„Hegedű” (nagygereblye)
Helyismeret
Helyőrség
Helyreáll(ás)
Helytörténész
Henger
Heptikás
Herélés
Hervadás
Hervadó természet
Hetedhét ország
„Heti koszt-kamat”
Hékám
Hiedelmek
Higanyzsír
Higganyos zsír
Hihetetlen történetek
Himlőhelyes
Hinduista
Hinduizmus
Hitlerista haláltáborok
„Hitös ágybul való”
Hitre nevelés
Hittérítés
Hittudomány
Hitújítás
Hitvallás
Hitvesi ágy
Hídlás
Hizlaló gödör
Hobbikert
Hodály
Hombár
Homoklencsék
Honfoglalás
Honvéd gyalogezred
Honvéd huszár
Honvédló
Honvédtábor
Homoszexuális
Hordágy
Horgany virág
„Hosszú út”
Hozomány
Hóhér
Hólyaghurut
Hónapos
Hónapos cseléd
Hóra fogta
Högyöl(és, -ni)
Högyözés
Hölgyválasz
Hullámtér
Hullámtörő
Humi
Hunok
Hun király
Hunyor
Huszár
Húgy ár
Húgy rekedés
Hűség
Hűséget esküdött
Hűtlen

I

Idealista
Idealisztikus
Ide alkalmasítottam

Ideg-, elme és lelki betegségek
Idétlen gyermek, magzat
Idol
Idegen munkaerő
Ideológia
Időjóslás
Időnap előtt
Ifjú pár beköszöntése
Ifjúsági Egyesület
Igazat látó
Igás munkavégzés
Igehirdetés
Indóház
In fájás
Ingovány
Ingváll
Ingyenöstanyás
Inspector
Intenzív
Interjú
Internacionalizmus
Internált, (-ak)
Intéző
Inventárium
Irzon (méh)
Ismerkedés
Isten
Istenáldás
Isteni elrendelés
Isten tüzes kardja
Iszák
Itatókút
Itatóvályú
Iz sebek
Izzasztás
Izzó vassali égetés

Í

Íngyulladás
Írott népi történelem
Író
Ízik (csutka)
Ízületi betegségek

J

Japán tyúk
Javasasszony
Járadék
Jegyben
Jegyös, (-kor)
Jegyrendszer
Jézusi vásár
Jin és jang
Jobbágygazda
„Jobbágy-gazda”
Jobbágyrendszer
Jobbágytelek
Jobbágyváros
Jobbágyvilág
Jodoform
Jódtinktúrát
Jólovú
Jósló fájások
Jószágigazgató
Jószágpásztor
Jószágvásár
Jóvátételi munka
Jövendő élet
Juhász(at)
Juhok betegsége
Juss(olás)

K

Kacagány
Kajszol
Kacs(ai)
Kakaskodás
Kalács
Kaláka
Kalákában
Kalászöltés
Kalíber
Kalitka
Kallantyul

Kamilla
Kaminajtó
Kanapé
Kanász
Kanászgyerök
Kankó
Kantaálló
Kapcsolatteremtés
Kancza borjú
Kanóc
Kapadohány
Kappan őr virág
Kaparék
Kaparóvëllával
Kapálás
Kapás
„Kapálo eke”
Kapcabetyár
Kapitalista kisvállalkozó
Karantenizál
Karám
Karbid
Kard
Kardován csizma
Karhatalmi erőszakoskodás
Karikába járatta
Karikás ostor, karikás ustor
Kastos bugyi
Kasza
Kaszabajka
Kaszakalapács
Kasza örv
Kaszál
Kaszáló- szénagyűjtő
Kaszás
Kaszás rét
Kaszát kalapál
Katin
Katlan
Katolicizmus
Katolikus egyház
Katona
Katonafogadás
Katonakép
Katonaszökevény
Kazal
Kazalok tetőzése
Kazalrakás
Kazánforráskű
Kádár-rezsim
Kálátó
Kálmos gyökér
Kálvária
Kálvinista
Kálzbádisó
Kámfor
Káposztáskert
Káptalan birtok
Kártol
Kátrány
Kávát
Kecskecsöcsű (szőlő)
Kecskeláb
Kecskelábú asztal
„Kedvesanyám”
„Kedvesapám”
Kedvesem
Keh
Keleti marhavész
Kelim
Kemence
Keménytarhonya
Kemönce
Kenceficézni
Kencéztünk
Kend
Keneködött
Kenyér
Kerekes kút
Kerekól
Keresztelés
Keresztény, keresztyén
Kereszténység fölvétel
Kereszt gerenda
Kergekórság
Kertgazdaság

Kertész
Keserű fa
Keserűsó
Ketske fagyú
Kezde hányni a fejit
Kezesállat
Keze vonása
Kezünk piszka
Kék gálitz
Kémlelő ballon
Kéneső zsír
Kénpor
Kérő(bál)
Kérődzés-elakadás
Kétfiókos disznóól
Két karácsony közt
Két szék közé ült
Kétszörös élet
Kéveforgató embör
Kézfogó
Kézi ruhával
Kézműves
Kiadós önnivaló
Kicsillöt csomóra
Kiegyezés
„Kifogó helye”
Kifújja magát
Kihirdetés
Kikosarazás
Kikutyáztattam
Kirgiz jurta
Kirurgus
Kisajátít (földet)
Kisbéres
Kisbérös
Kisbirtokos
Kiscsalád
Kisefákon
„Kisföldművelő”
Kisgazdája
„Kis halál”
Kisház
Kisiparos
Kiskert
Kiskonyhába
Kisnemesi család
Kisparaszt
„Kis Párizs”
„Kiss had”
Kisszobában
Kisszűr
Kistanya
Kistanyás
Kiszolgáltatottság
Kiszolták a bálbul
Kisztőembör
Kitelepítött
Kitolórétes
Kivetkezés
„Kivetkőztették a kabátjából”
Kizsákmányolás
Kíkkű
Kínhalál
Kínrím
Kínvallatás
Kísért(eni)
Kísértet
Klinikai halál
K-lista
Kocamiskároló
Kocsi
Kocsisbérös
Kocsiszín
Kocsmázás
Koktíroz
Koldus
Kolera
Kombájn
Komenció
Komisz
Komisszár
Komitácsi
Kommenció
Kommendál
Kommunák
Kommunista párt

Kommunisták
Komp
Konfesszionális
Konfirmál
Konfucionista
Konszangvinális
Kontyos pásztorkunyhó
Konzisztórium
Konyhakert
Korbácsolás
Kormos bika
Koronás billog
Korpaélesztő
Korpapogácsa
Korpát
Koseresztés
Koslatni
Kossuth-bankó
Kossuth-honvéd
Kossuth-kalap
Kossuth-katona
Kossuth-kutya
Kossuth-oldalán
Kossuth-párt
Kossuth-szakáll
Koszorúfa
Koszorús
Koszt
Kotlás
Kotló
Kotyvasztás
Kovász
Kozmogónia
Kólika
Kópéság
Kórház
Kótyomfittyre
Kótyvány
Köcsög
Köhögés
Kökénydombi Vénusz
Köldökzsinór
Költő házaspár
Köménymag
Könyeres kas
Könyéradó embör
Könyérhaj
Könyérmag
Könyérváró halmok
Könyöklő
Köpje be
Köpködő
Köpölyöző
Körbeverselik egymást
Köri mozgalom
Köröm fájás
Körömház
Köröm zsír
Köröszt (gabona)
Körösztanya
Körösztapa
Körösztfa
Körösztjászol
Körösztös vagy kisafa
Körösztszülők
Körtöltés
Közanya
Közatyának
Közbátorság
Közbiztonság
Közegészségügyi
Közember
Közélet
Középbirtok(os)
Középparaszt
Közigazgatás
Közlekedés
Közös gazdaság
Közösködött
Közösségi élet
Közösségi gazdálkodás
Közös termelés
Közös verselés
Közvagyon
Kőfal
Kő olaj

Kő oszlop
Kőrézkor
Kőrös bogár
Kőtt tészta
Krisztél, kirisztély
Krisztus
Krónikás
Krumpli
Krumplicukrot
Kubik
Kukára, kukával
Kukoricafosztókák
Kukoricapolen
Kukoricaselymöt
Kukoricatörés
Kukoricát, (-val)
Kukucskatanyás
Kulák
Kulákgazdaság
Kuláklista
Kulákper
Kulákprés
Kulcslyukon mönt be
Kulimáz, kulimájsz
Kultúrantropológia
Kultusz
Kupleráj
Kuplé
Kurtavas
Kuruc
Kuruc mozgalom
Kurucvilág
Kuruzsol
Kurva
Kurvák talyigáját
Kurválkodás, (-ó)
Kutatsott
Kutyakocogós
Kúpos kaptár
Kúrál
Kút
Kútfő
Kútgém
Külső kapcsolat
Külső legelő
Külső munkaerő
Külső szelemenágas
Külterjes
Kündü
Kűláb

L

Labdats
Ladik
Lajbli
Lakodalmas vers
Lakodalom
Lakták el
Lapátos honvéd
Lappangtatott
Latorkodás
Lábadozott
Lábas jószág
Lábbal érje
Lábfürdő
Lábtű közt nyitott
Lábtűszomszéd
Lágy só
„Láncosság”
Láncos vontatás
Lányos ház
Láp
Lebontott tanyák
Legyek
Lelkész
Lelki „förtő”
Lelki kapocs
Lemény
Len
Len mag
Len mag olaj
Lepény
Leróvás
Letsikedés
Leváló köröm
Levedzöttek

Levente(mozgalom)
Levéltár(os)
Lezabálás
Lëbabázás
Lëbetegödött
Légnyomás
Lélek
Lélekvándorlás
Lélökmadár
Létbizonytalanság
Libapásztor
Libatömés
Liberális
„Lila paraszt”
Lisztös hordó
Locsolóminta
Lopótök
Lovagi torna
Lovasbandérium
Lovas-tűzérosztály
Lóápoló
Ló- és szamártejet
Lófogú borsó
Lógó
Ló here
Lókultusz
Lókupec
Lósorozás
Lószőr
Lótolvaj
Lőcsös kocsi
Lőcsös parasztkocsi
Luca naptár
Lucërnábul
Lukadalom
Lumpen
Lúdoktor
Lúdtoll
Lúgszappan
Lúgszappan

M

„Madárlátta könyér”
Mag alá szántás
Maga szögénye
Magtár
Magunknak élő
Magzatelhajtás
Magzatgyilkos
Magyarfajta bürgét
Magánparaszt
Magántermelő
Magyar föld
Magyar nóták
Magyar ruha
Majoros gazdálkodás
Malacellátás
Malária
Maláriás
Malom
Mamilla
Mandala
Mangalica
Marhagané
Markotányos asszony
Marokszedő
Marokszödő (-és),
Marokverő
Marsallbot
Materialista
Matriarkális
Matriarkátus
Mágia
Mágikus
Máglya
Májnövesztés
Mákgubó
Mákony festvény
Málenkij robot
Mándli
Mángorlás
Mártír
„Más macskájának”
Második világháború
Másonk
Mássát

Mázol(ás)
Medárd
Meddő
Mediterrán
Medvét fogtunk
Megbélyegezték
Megbocsátás
Megeresztett a méh
Meghívott halál
Meghódít
Megkeresztelkedtek
Megmérgezés
Megszakítás
Megtelepedés
Megvendégelés
Megyetörvényszéki
Mekögött a felesége
Meleg cipó
„Mellé kaszált az igazságnak”
Menekült
Menyasszony átöltözése
Mennyegző
Mennyország
Mese
Mesés lények
Mestörembör
Meszes lött
Mezőgazdaság
Mezőgazdasági munkás
Mezőgazdasági tőkés
Mezőgazdák
Mezőőr
Mezőváros
Mënázsi
Mécsös
Méhe előreesett
Mélylélektani interjú
Mélyszántás
Ménes
Méntelep
„Mészáros bácsi”
Mésztej
Mészvíz
Méz
Mézes bor
„Mézes bort innya”
Migráció
Mikrokozmosz
Millenniumi ünnep
Mindenes
Mindönös(lány)
Mintagazda
„Mire a levelek lehullanak”
Miskárolás
Misztikus szertartás
Mitológia
Mítosz
Monodráma
Monyom
Morbus Hungaricus
Moslékos
Mosóteknyő
„Mozgó klozet vagy”
Mögdolgozta
Módosabb paraszt
Mögbocsátó lélök
Mögborjadzott
Mögesött lány
Möggyaktuk
Mögjuhádzott
Mögkerekítöttük
Mögpókosodott
Mögrontotta
Mögsüvegöltük
Mögszálló
Mögtáncoltattuk
Mögtojózni
Mögváltozott élet
Mögverik szömmel
Mögzabál
Mönt a béle
Mönyasszony búcsúztatása
Mönyasasazonyi tortát
Mönyasszony kikérés
Mönyasszonyos házhon való beköszönés
Mönyasszonytánc

Mönyecskeruhába
Mönyecsketánc
Mönyecskés embör
Mulatós
Munkaegység
Munkaképes
Munkamegosztás
Munkaszolgálatos
Munkatábor
Munkás(ság)
Munkás élet
Munkásmozgalom
Munkásosztály
Mustármag
„Mustra embörök”
Mutatófával
Múmia
Múzeum
Műdalok
Műhellyel
Műkedvelői előadás
Műköltészet
Művelési övek
Művelési szerkezet
Művelődéstörténet
Művészi hajlam

N

Nadrágos embör
Nagybirtok(os)
Nagybérlő
Nagycsalád
„Nagyezüst” kitüntetés
Nagy fülű világ
Nagy hasa
Nagy hassat csinált
Nagygazda
Nagygereblyét
Nagy gërënda
„Naggya korpát”
Nagy Mindenség
Nagymosás
Nagypadlás
Nagypéntek, nagypéntök
Nagytakarítás
„Nagy szaladás”
Nagyszoba
Nagyszobában
Nagyvérű
Naiv művészek
Nap égette
Napóleoni háborúk
Napszámos
Natracé
Nád
Nádas
Nádlis harisnya
Nádlóterület
Nádmáglyán
Nádtető
Nádtetős ház
Nászajándék
Nászéjszaka
Nászi ágy
Negyedes
Negyed fű
Negyedös
Nehézek, nehézék, néhézék, nehezék
„Nehézség”
Nekünk való
Nemek közötti munkamegosztás
Nemes
Nemi eltévelyedés
Nemi erkölcs
Nemi élet
Nemi kapcsolat
Nem kívánt terhesség
Nemzet apostola
Nemzeti elnyomás
Nemzeti eredettudat
Nemzeti gyász
Nemzeti katasztrófa
Nemzetőr
Nemzetség
Nemző erő
Neolitikum

Neolit kor
Népességi összeírás
Népi állatorvoslás
Népi gyógymódok
Népi kultúra
Népi orvoslás
Négyökrű
Négysoros versek
Népballada
Népdalok
Népfölkelő
Népi iparművész
Népköltészet
Népi demokrácia
Népi gyógyítás
Népi hős
Népi kollégium
Népmese
Népnyúzó
Néprajzi pályamunkák
Népszava
Népünnepély
Névadó
Nincstelen
Nótafa
Nótaköltő
Növekedik
Növénytermesztő
Női vérzés
Nősülés

Ny

Nyakadra hágtam volna
Nyakfog
Nyavalya
Nyári jászlat
Nyilas rendszer
Nyilazás
Nyílhúzás
Nyomókötés
Nyomtat
Nyomták mög
Nyögte az ágyat
Nyögvenyelős
Nyugdíjas találkozó
Nyúlgát
Nyúlháj

O

Obsit
Obszcenitás
Ocsú
Okmánytár
Okkupáció
Olajütő
Oldal kasért
Ollószáras
Olom etzet
Osztályellenség
Osztozkodás
Olácigányok
Olvasókör
Olvasóköri mozgalom
Orális paraszti emlékezés
Orális történelem
Orbánc
Orgazdája
Orgiák
Orosz mögszállás
Orozva kőtt (kelt)
Orsóférög
Ortodox
„Oszd meg és uralkodj”
Osztályharc
Osztályidegen
Osztályos attyafia

Ó

Óbúza
Ócsó nő
Ólat kitüzeltük
Óperenciás-tenger
Óriás
Ótemplom
Ótott mésszel

Ö

Ökrök
Ökröt sütöttek
Ölelés
Ölöző
Öltözködés
Önálló gazdák
Öngyilkos
Önéletírás
Öngyilkosok dűlője
Önkényrendszer
Önkényuralom
Önkielégítés
Önkormányzat
Öntörvény
Ördög
Ördögség
Ördögszekérkóró
Öregbérös
Öreg gazdának
Örök körforgás
Örökletös bűn
Öröklés
Öröklét
Örömanyák
Örömapák
Örömszülő
Összehoztak bennünket
Összeillenek
Összekomásodunk
Összeösmerködés
Összerázódás
Ösztökével
Övezetes művelés
Özönvízlegenda
Ötödösföld

Ő

Őrszolgálat
Őselem
Ősgyep
Őshonos
Őslakosság
Őszirúzsás forradalom
Őszi vásár

P

Padkasarok
Padkával
Padmalyos verömsír
Paklis dohány
Palászta
Pallós
Palóc
Panglis cipő
Panteisztikus
Pantokrátor
„Pap” kéve
„Papné” (kéve)
Paprikás pálinkát
Paradicsom
Parancsnok
Parancsnoki épület
Parasztcsalád
Parasztélet
Paraszti élet
Parasztfalás
Parasztfaló
Parasztfestők
Parasztgazdaság
Paraszti írásbeliség
Paraszti prófécia
Paraszti szépségtudat
Parasztkocsi
Parasztköltő
Parasztlektor(álás)
Parasztlét
Parasztlíra
Parasztművészet
Paraszt önéletrajzírás
Parasztpolgár(osodás)
Parasztproletár
Parasztregények
Paraszttrónus
Parasztvers
Parasztvilág

Parádés (kocsi)
Paráznaság
Paripa
Partizán
Partvédelem
Passzus
Patriarkális
Patriarkátus
Pattogatott kukoricát
Pálinka(főzés)
„Pállott hitvesi ágy”
Páltza űtés
Pánromán
Pápista
Párkapcsolat
Párta
Pásztor
Pátriárka
Pecsét
Pendely
Pereccsináló
Perecszaggató
Perverzió
Perzekutor
Pestis
Peták
Petrezselem
Petróleum(lámpa)
Pénzbeli foglaló
Pénzkölcsön
Pérát, péráját
Piac
Piactér
„Pilis”
Pince, pincében
Pipadohány
Pipamocsok, pipamocskot
Piros bazsarózsa
Piros répát
Piros törlés
Piskolt
Pisla
Pitymallott
Pityöre
Pocokkóty
Pogány (hit)
Poklát
Pokol
Pokoli kín
Poloska
Polyva
Polyvásszín
Polgáriasodás
Polgári fölfogás
Polgári peres
Ponyvairodalom
Porcsin
Posza homok
Posztó szélyet
Pókmérget
Pöndöl
Pörirat
Prádés, parádás
Presbiter
Presbitérium
Prédikátor
Présház
Pribék
Priccsös nadrág
Priznic
Programvers
Proletárdiktatúra
Protestantizmus
Protestáns
Protocollum judiciale
Próbaeladás
Pruszlik
Pulykakakas
Pulickát
Purszli
Puszilóztak
Pusztai föld
Pusztai járandóság
Pusztító szerelmet

R

Rabgazdaság
Rablóbandák
Ragadós betegség
Ragadványnév
Ragrím
„Rajta tsiszolottam”
Rakodás
Ravatal
„Ráadásföld”
Rác
Rákapott a lányra
Rákóczi szabadságharc
Rántott leves
Rápisáltat
Rávágás
Rebellis
Receptgyűjtemény
Redemptio
Redemptus
Reformáció
Reformátor nemzedék
Református
Reformkor
Reformtörekvés
Reménytelen várakozás
Rendőrparancsnok
Reparátor kenőcs
Repülőüldöző-ágyú
Reverzális
Reumatikus bántalmak
Rékli
Rémális
Rémtörténet
Rémuralom
Répásvermöt
Részegítő ital
Részes, részös
Részös művelés
Részvét
Réti kaszáló
Rétiszéna
Révülés
Rézeleje
Rézgálic
Ricinus
Rideglegény
Rigmusos versmondás
Rihás
Riherongy
Rituális művészet
Rímfaragó (-ás)
Rizs
Rímfaragó
Roborál
Robot
Robotember
Rokonházasság
Rokonság
Romantika
Rontás
Rospont
Rosta
Rovatlan
Rovátka írás
„Róbot” (rovott bot)
Rózsám
Rozsférgesség
Röghöz kötés
Rögtönzés
Röndrevágás
Ruca(úsztató)
Rudas
Rum
Rúgott bornyú
Rüh(es)
Rühethetnék

S

Salétrom
Samanizmus
Sarjadás
Sarkantyú
Saroglyás
Sarlatán
„Sarlós Isten”

Sarzsi
Saskós
SAS-os behívó
Savó
Sámán
Sárga-fehér cukrot
Sárga kén
Sárgarépa
Sárkány
Sárlás
Sármunka
Sátoros cigány
Seb(ek)
Sebesült
Segge gádorja
Segélykérelmek
Sertések orvoslása
Sertésgondozó
Sertésvész
Simagalléros
Singer varrógép
Sintoista
Siratóasszony
Sírfelirat
Sírkamrák
Sírkút
Sívó fekete homok
Slájmoldó
Sodomai vétkek
Sokadalom
Soros főzés
Sorozás
Sors
Sortűz
Sorvad
Sóférög
Sóhajtó sátán
Sosav, sósav
Sósborszesz
Sóslórum
Sós tejföl
Sószállító hajók
Sömör
Sörét
Sparhelt
Spekuláció
Srapnel
Stafírung
Stráfkocsi
Stájfával
Strázsa, strázsál
Stukatúros
Suba
Sublót
Sulykol
Surbankó
Suvickos csizma
Sütőház
Sütőteknyő
Süvegös cukor

Sz

Szabadkémény
Szabadmenetelű jobbágy
Szabad oktatás
Szabadság
Szabadságharc
Szabadsághős
Szabadságvesztés
Szabotálás
Szakajtókosarak
Szakajtókosár
Szakajtóruhával
Szala’nia
Szalicil
Szalmacsóva
Szalmacsutak
Szalmazsák
Szamárhúgy
Szamártüsök
Szanda
Szaporodik
Szappan
Szappanos kovász
Szappany
Szarvas szarv olaj

Száj- és körömfájás
Szájfájás
Száj fene
Szájhagyomány
Szállás
Szállástanya-rendszer
Számadó juhász
Szánkó
Szánkó bódé
Szánt(ás)
Szántó (föld)
Szántóföldi gazdaságok
Szántó-vető
Szárazbejárás
Száraz békával
Szárazmalma
Szárazmalom
Szárazon áll
Száraztésztát
Szárízik
Származás
Származát
Száröltés
Százados
Szecskagép
Szegény, szögény
Szegénylegény
Szegődés
Szekeret
Szelel
Szelemön
Szellem
Szellemtest
Szekeret
Személlyes levelet
Szemétdomb
Személyazonosító
Személyiségváltozás
Szemérem szőr
Szemérem test
Szemfájás
Szemkő
Szemlob
Szennyvíz
Szentháromság
Szent-jobb
Szenvedélyes
Szenvedés
„Szenvedő paraszt”
Szerelem
Szerelmes
Szerelmi bájital
Szerelmi csalogatás
Szerelmi szimbolikával
Szerelmi történet
Szereplési vágy
Szerelmi viszony
Szeret
Szeretet
Szeretettel
Szeretetvendégség
Szeretkeztünk
Szerető
Szeretőtartás
Szerszámos kamrában
Szertartás
Szerzetes
Szeszes ital
Szexuális
Szërszám
Szégyenkő
Székfű
Székláb
Szélet
Szélfútta család
Szélhajtás
Szélkólikánál
Szélmalom
Szélütés
Szénagyűjtés
Szénahordás
Szénamurvát
Szénaparancsnok
Szénaporció
Szénatartó
Szénvonó

Szépanya
Szérű
Szérűskert
Szétfutott
Szétfüstöltette
Szétszórt tanyavilág
Szilvát
Szimbólumrendszer
Színésznő
Szívburok
Szívkoszorúér bántalmak
Szobaparancsnok
Szocialista mezőgazdaság
Szocialista tanok
Szocializmus
Szociográfia
Szocionéprajz
Szolgálólány
Szomorú
Szoptatója
Szorgalom
Szovjet csapatok
Szovjet kollektivizmus
Szóbeli embör
Szónoki emelvény
Szögnyelés
Szömérömtest
Szömjavítás
Szömrevaló
Szövetkezet, szövetközet
Szövetkezeti mozgalom
Szőlő
Szőlőhegy
Szőlőmetszés
Szőlősgazda
Szőlőskert
Szőrférög
Szőr fonalak
Szőrös kulacs
Szőrös párnavég
Szőrtarisznyába
Sztálini diktatúra
Sztyepp
Szurok
Szurony
Szurutyka
Szuszogómalom
Szúnyogháló
Szúnyoghálós ágyban
Szügy daganat
Születik
Szülés
Szülésznő
Szülőföld
Szümőcs
Szüret
Szüreti bál
Szüreti mulatság
Szürke gulya
Szüzességét vizsgálta
Szűklátókörűség
Szűr
Szűrszabó
Szűrtünk (bort)
Szűrű

T

Tajicska
Tajtékpipa
Takarmány
Takaró
Taksa
Taksás gazdák
Taliga
Taligánál
Tallér
Talp alá való
Tambura bál
Tamburál
Tanács
Tanya
Tanyaföld
Tanyaház
Tanyai Lear király
Tanyai Tanulók Otthona
Tanyarendszer

Tanyavilág
Tanyásbéres
Tanyás gazdálkodás
Tanyátlanítás
Taksacédula
Tanács
Tanácsköztársaság
Tapadós lányok
Tapasztás
Taposómalom
Tarhonya
Tarisznyát bontott
Tarló
Tarlóhántás
Tarnits gyökér
Tatar
Tatárjárás
Taxás
Táj- és Népkutató Központ
Táltos
Tánciskola, (-ába)
Táplálkozás, (-kozók)
Táragygyökér
Tárogató
Társadalmi sejt
Társadalomalkotás
Társadalomellenes
Társadalomnéprajz
Társadalomrajz
Tehenészet
Teherszállítás
Tehéngané
Tehörbe esött
Tej
Tejszín
Tejtermelési verseny
Teknyő
Telekkönyv
Telepatikus
Telepátia
Telkös (telkös) jobbágy
Templomi közösség
Templomozás
Terápiás útmutató
Teremtő Atya
Terhös
Termelési korlát
Termelő
Termelőszövetkezet
Terméköny
Természetelvű(ség)
Természet meg indulását
Természettudomány
Termőföld
Terpentin
Terrorkülönítmény
Terrorlegény
Testamentum
Testedzés
Testen kívüli észlelés
Testi beteljesülés
Testi halál
Testkultúrából
Tetanusz
Tetéj fölverés
Tetőduggatás
Tetvesség
Téesz
Téglagyár
Télvíz
Tésasszony
Tésztafélék
Tételes jog
Tévhitek
Tiltakozás
Tiltott szeretkezés
Timsó
Tinó
Tirpanrudat
Tisza szabályozás
Tiszta erkölcs
Tisztaszoba (-bában)
Tisztálkodás
Tisztiorvos
Tiszti szolga
Tisztítótűz

Tisztösségös lány
Tiszttartó ispán
Tisztulás
Tízparancsolat
Tojásfehérjivel
Tojássárgájával
Tokjo
Toklász
Tolvaj
Tolltípés
Tor
Tornyai Társaság
Tornyos nyoszolya
Torokfájás
Torok gyulladás
Toroktűz
Tortúra
Továbbélés
„Tóli ágy”
Többistenhit
Többlettermelés
Tökkáposzta főzelék
Tökvers
Tömegsír
Tömeggyilkos
Törek
Törköly
Török basa
Törökdúlás
Török hódoltság
Török-tatár betörés
Történelem
Történelemhamisítás
Történelemszemlélet
Történelemtudat
Történelmi emlékezet
Törvényszéki
Törzscsalád
Tőgybimbók
Tőgygyulladás
Tőzeg
Trén
Triőröz
Trombitát
Trokár
Trón
Trózsák
Trufa, (-ák)
Tuberkulózis
Tudatos szaporodási törekvés
„Tudományt” megszerezni
Tuguriális terület
Túlérzékeny
Tulipántos láda
Túlvilág
Túrós darát
Túsz
Tüdő gyulladás
Tűzcsapó
Tzirom

Ty

Tyúklétrák
Tyúkszar

U

Uborkát
Udvarlás
Ugarolás
Urasági cseléd
Urbárium
Unitárius
Utca eskűttyei

Ú

Úgy maradt
Újkor
Újtemplom
Újjátelepülés
Úrhatnámság
Úri birtokos
Úri fogatos
Úri nyavalya
„Úri paraszt”
Úriszék
Úrnapja

„Úrvacsora ósztás”
Útász
Útból álló szöllő
Útifüvet

Ü

Üllő
Üllő mög kalapács
Ünnepi betegség
Ünneprontók
Üröm
Ürü
Üstház
Üszögpor
Üteg
Üzeködtek

Ű

Űrgödrös

V

Vadgesztönye
Vad hús
Vadvetés
Vacok (-kot, -on)
Vadóc
Vadvíz
Vagon
Vagyongyűjtés
Vagyonhajhászó
Vagyonközösség
Vagyonközpontú
Vagyonkülönbség
Vagyonleltár
Vagyonmegosztás
Vagyonutód
„Vagyonváltság”
Vajúdó
Vak borozdának
Vakköz
Vakmezsgyén
Vak nász
Vallásos világkép
Vallomás
Vallomástevő
Varázslás
Vasal
Vasas némöt
Vasárnapi közösség
Vasgálitz
Vas kén
Vastaligás
Vasvilla
Vágottvasú puska
Vágyódás
Vállasa ing
Változó világunk
Váltságdíj
Vályog
Vályú
Vámház
Vándoranekdota, (-ák)
Vándorkereskedő, vándorkeresködő
Vándorkönyv
Vándorló iparos
Várbörtön
Városalkotó
Városatyák
Városbírák
Városparancsnokság
Várostörténeti monográfia
Várparancsnok
Vásár(állás)
Vásárfiát
Vásárhelyi hímzés
Vegyes házasság
Vendégfogadó
Vendég érkezésekor
Vendégsereg
Vendégség
Verem ásás
Veres híg éteg (higgéleg)
Verömkripta
Verömtyúkól
Versfaragó

Vesszőfonadék
Vesszőfutás
Vet(és)
Vetőgép
Vetőzsák
Vécéversek
Végjászol
Végkielégítés
Végrehajtó
Végrendelet
Végszomszéd
Végződés
Vérbaj
Véré vitte
Vérfertőző
Vérhas
Vérmesség
Vérmérséklet
Vérontás
Vérszerinti édesapja
Vérszívók
Vértanú
Vérvirág
Vérzések
Vigalom
Vigyázó halom
Világégés
Világgazdasági válság
Világmindenség, világmindönség
Világ násznagya
Villanypásztor
Virágoskert
Virilis
Vitézség
Virraszt(ás)
Visszaemlékezés
Visszavonulás
Vizes évek
Vizes lajt
Vizitál
Vízi kapor
Vízi úton
Vízivár
Vízözön
Vízvötte
Vonószék
Vontató(zás)
Vőfély beköszöntője
Vőfélyversek
Vőlegény beköszöntő
Vörös Hadsereg
Vöröshagymát
Vörös katona
Vörös terror
„Vött föl”
Vőlegénytánc

Z

Zabot
Zahin
Zarándok
Zárka
Zárszámadás
Zászlós
Zili zsír
Zöldségkertészet
Zuhancs

Zs

Zsába
Zsákbul vetöttünk
Zsellér, zsöllér
Zsellérsorsú család
Zsindely
Zsíros paraszt
Zsombik
Zsold
Zsoldos katonák
Zsoltár
Zsöllér paraszt
„Zsubrák” paraszt
Zsupszalmából
Zsuzsok

SZÁMMAL KEZDETT SZAVAK

48-as
48-as forradalom
1848–49-es szabadságharc
III. típusú szövetkezet
IV. kerület

A jegyzet szó- és tárgymutatója

A

Adatközlő
Adó
Adósság
Affinális
Agglegény
Agrárproletár
Agyonlőtték
Akaratátvitel
Al lövet
Alma
„A munkából kifarolt”
Anális
Angol
Angyalgyökér
Anticipálni
Anyakönyv
Anyalevél
Anyós
Após
Aranyglét
Aranykén
Archivál
Aszály
Attribútum
Atyád
Autoerotika
Az első éjszaka jogáról
Az Ember tragédiájában

Á

Ájzlag
Álnépi
Államfő
Állami ünnep
Ánizs
Árpa
Áruba bocsát
Árvízvédelmi téglafal
Ásvány kermes

B

Babér
Babonás
Bacilusgazda
Balzsamos csepű
Barakk
Barátság
Baromkút
Bazsarózsa
Bábaképző
Bebörtönzés
Becsüjegyzőkönyv
„Beérési” folyamat
Belvíz
Betakarítás
Betegség
Betyár
Betyárélet
Betyártörténetek
Bétsi korom
Birkaól
Birkaszín
Birsalma
Bíróság
Bodza
Bolondkocsi
Bor lél
Borongatni
Bors

Borsmenta
Boszorkányégetés
Bórkő
Bórsav
Bögylök
Börtönőrök
Bugris
Butella
Búzaboletta
Büdössántaság
Büntetőperes

C

Cédrusfa
Céklarépa
Cigányprímás
Cimet
Cindrófű
Circiter
Cirokseprű
Citera
Civilizáció
Col
Conditioval

CS

Családmag
Csalás
Csattogókóró
Csárdák
Császári hadsereg
Csávázatlanul
Cselédlázadás
Cseresznyét
Cseréptörés
Cserfa
Csetteg
Cséphadaró
Cséplés
Csomorkányizmus
Csoportházasság
Csoportján kívül
Csudasó

D

Dagasztott
Dalgyűjtemény
Darálómalmok
Deliberatum est
Deputatio
Dercét
Derékalj
Despota
Deviancia
Dédszülő
„Diflomás tsősz”
Dispozitio
Disznóölés
Dohány
Dokumentáció
Dokumentumok
Dombormű
Dűlőgazdák
Dűlők

E

Ebéd
Egyeduralkodó
Eketaliga
Eladó sorba került
Elhálás
Eljegyzés
Első világháború
Elszámolási jel
Elveszett
Endémiás
Erigált fallosz
Esküvő
Esszékötet
Eszter-tekercs
Etnográfus
Evangélikus
Ezüstkalászos tanfolyam
Exogámia
„Expodált”

É

Édenkert
Édes higany
Ékírás
Ékszer
Élelmiszerföldolgozás
Élet
Életrajzi lexikon
Értelmező szótár
Évszak

F

Fagerendelyes
Fal befoltozása
Farkasalma
Fatens
Fáraók
Fehér eperfa
Fehér gálitz
„Fehér köpeny effektus”
Fehér liliom
Fehérterror
Fekete hunyor
Feketén őrlő
Feladott élet
Felhasználás
Felperes tanú
Felszabadítás
Fertály föld
Festmény
Festvény
Festőművész
Feudalizmus
Félnépi dal
Féreghajtó
Férfimunka
Fokhagyma
Font
Forradalmi Kormányzótanács
Forrásmunkák
Földesúr
Fölmenő
Főúri
Főváros
Frontnapló
Fuvardíj
Funkciókat
Furfangos észjárás
Furfangűzés
Fülbecsavaró
Fűtej
Fűzfa

G

Galgan gyökér
Gazdamunkák
Gelebibe
Genealógiánk
Genetikai-biológiai
Gennyzsinór
Gépfegyver
Géppuska
Gilisztacukor
Gilisztamag
Golyószóró
Gondolatolvasás
Göröngy
Grátiázta
Gulág
Gügyü

Gy

Gyermekágy
Gyermektelen
„Gyertyaszentelői fergeteg”
Gyeszjatin
Gyékénykötél
Gyilkosság
Gyomorerősítő
Gyógynövény
Gyógyszer
Gyömbér
Gyümölcs
Gyűlöletszítás

H

Hadvezérek
Hagyományos parasztélet
Hagyományőrzés
Halálmenet
Halálos ágy
Halhatatlan lélek
Halottak
Halottbúcsúztatás
Halott kémlés
Halottsiratás
Hamuzsír
Harctéri napló
Használatjogilag
Határtérkép
Hazamenetel
Határozat
Hatóanyag
Hátrafelé kapar
Házassági kapcsolat
Házasságkötés
Házasságközvetítő
Házasulandó
Házhely
Helytörténet
Helytörténeti gyűjtemény
Helytörténész
Hérics
Hideg paprikás
Hierarchikus
Hímzés
Holisztikus
Homokbányába
Honfoglalás
Horganyvirág
Hódoltság
Hóhér
Hullámverés
Humán gyógyítás
Hunyor
Hurka
Hüvelyk

I

Icce
Idegenforgalmi hely
Ideológus
Ifjúsági egyletek
Indóház
Infúzió
Interakció
Intéző
Iparos
Isten ítélőszéke

Í

Ítélethirdetés

J

Járványkórház
Járványok
Jodoform
Jobbágy
Jobbágytelkek
Jobbágyteleknyi
Jódtinktúra
Juhakol
Juss

K

Kaliber
Kalodát
Kapitány
Kapor őr virág
Karbid
Kaszáló és nádlóhely
Katonai adatok
Kálmos gyökér
Kápolna
Kárpótlás
Kávé
Kegyelem
Kenyérkereső
Kenyérliszt
Kenyérsütés
Kenyérszelő

Kenyértésztát
Kenyérváró halom
Kereskedő
Kergekór
Keserű fa
Keserűsó
Kékkő
Kéneső zsír
Kénkő
Kényszerművelés
Kényúr
Késő román
Kézfertőtlenítés
Kiállítás
Kifosztás
Kihirdettetett
Kirakat
Királyok
Kisház
Kisiparos
Kisszoba
Kisvasút
Kis vásár
Kivégzés
Kínhalál
Kínszenvedés
„K-listát”
Kocsmák
Kocsmáros
Kolbász
Kolerát
Kollaterális
Kommendált
Komisz
Komitácsi
Konkoly
Konszangvinális
Konyhasó
Koporsó
Kora gótikus
Korpás liszt
Kosárfonás
Kossuth oldalán
Kovácslegény
Kólikán
Kótyvány
Köménymag
Köpködő
Körös-kultúra
Körtét
Körtöltés
Kötőüzem
Közellátás
Középkor
Középparaszt
Közösködött
Köztescselekvés
Kőműves
Kőrisbogár
Kresztomátia
Krimi tatárok
Krisztél
Krumpli
Kubikok
Kudarcélmény
Kujtorog
Kukorica
Kukoricapollen
Kulák
Kulimáz
Kultúrállamok
Kunyhó
Kutacs
Kutyaoltás
Kvadrát

L

Lat
Latinul
Lágy tészta
Lánykérés
Lányos ház
Lefejezés
Legyek
Lelki mérgezés
Len

Lerovás
Leszármazás
„Letsikedés”
Levéltár
Lécvázas gondolkodószék
Légelhárító löveg
Lélek tápláléka
Lélekvándorlás
Lénia
Liberalizmus
Lineáris
Losringol
Lóhere
Lucerna
Lumpenizálódó
Lúgszappan

M

Macskagyökér
Magánlaksértésről
Magtisztítás
Magyar nemzet
Magyar nóták
Mamilla
Mandulagyulladás
Maszturbáció
Máglyán égettessék
Mák
Mákony
Mártír
Másodprímás
Másodvirágzás
Megromlott nedvek
Meggy
Mellékágú
Menázsi
Menstruáció
Menyegzőre
Meszes kakasláb
Metafizikus
Mezei munkás
Mezőgazdasági munkás
Mezőváros
Mélyinterjú
Mérsékletes életmód
Mész
Mikrofilm
Mindenes
„Mindönöse”
Monodrámát
Mosóteknő
Mókuskerék
Mumus
Munkaereje
Munkaerő-keresés
Munkásmozgalom
Mustármag
Múzeumigazgató
Műdalok

N

Nagybérlők
Nagygazda
Nagygazdaság
Nagyparaszti
Nagyszülő
Napraforgó
Napszámos
Natracé
Nádlis szárú
Nádverés
Nehézek
Nemesek
Nemiség
Nemzeti Ünnep
Nemzetőr
Nemzetség
Nélkülözés
Népdalgyűjtő
Népi gyógyászat
Népművelés
Néprajzi Lexikon
Néprajzkutató
Népszámlálási adatok
Nikotin
Nokedli

Nótafa
Nukleáris

Ny

Nyilas osztás
Nyilvános ház
Nyílhúzás
Nyomtatás
Nyugdíjas

O

Offenzíva
Oldalkosarak
Olvasókör
Operettslágerek
Oppidum
Orális
Orgiák
Orientáció
Orosz hadszíntér
Orsóférgek
Ortodoxia
Orvosegyetem

Ó

Ólomecet

Ö

Öreggazda
„Ö”-ző

Ő

Őrködni
Őrlőszerkezet
Őrölt fahéj
Ősök
Ősszülő

P

Pacsirta
Panganét
Pantokrátor
Paprika
Paradicsom
Parasztember
Parasztgazdaság
Parasztvers, (-elők)
Parasztvilág
Paráznák
Patentkötés
Pálinkafőzés
Párzást humanizáló
Pecsenye
Peidl-kormány
Pejoratív
Peranyag
Perverz bűnök
Petrezselyem
Petróleum
Péra
Phisicus
Piacterek
„Pinanádulás”
Pipamocsok
Piskoltz
Pofon
Pokoljárás
Polenta
Polgári erkölcs
Polgármesteri jelentések
Pornép
Portio
Posztó szély
Pókmérget
Praeceptor
Préselő
Prokreatív
Prot. Crim.
Prot. Dominale
Prot. Jud.
Prüdériát
Publicé
Punctuma
Pszichológus

R

Rabgazdaság
Református egyház
Reggeli
Rejtekhelyek
Rekvirálás
Remonda lovak
Rendszerváltás
Reparátor kenőcs
Repce
Répa
Rézeleje
Rézgálic
Rhs (rhénes)
Ricinus
Riherongy
Rítus
Robot
Rokonság
Román katonák
Rovásírás
Rozs
Római katolikus
Rukkor
Rund
Rühatkák

S

Sajtoló
Sarzsi
Sár
Sárgabarack
Sárgarépa
Sáros hely
Serfőző
Sertéshús
Sessio
„Siess, Azonnal, Sürgős!”
Sikkasztás
Slájm
Sósav
Sóslórum
Sörét
Sörivás
Spitál
Srapnel
Statisztikai adatok
Strázsál(ni)
Strupántli
Sukk
Sutu
Süllőfű

Sz

Szabadságharc
Szabotáló
Szakzsargon szó
Szalalkáli
Szalamia
Szalicil
Szalonnája
Szamárkenyér
Szamártüsök
Szarvasszarvolaj
Szájfene
Szállás
Szállástanya-rendszer
Szárazmalom
Szegény
Szelektorozatlanul
Szeméremajkak
Szemérmes
„Szemkiverés”
Szenvedő paraszt
Szeplőtelen fogantatás
Szerelem
Szerelmi szimbolikáról
Szeretet
Szerető
Szexuális kapcsolat
Szégyenketrec
Szégyenkő
Szélete
Szénamurva
Szépanyjával
Szépszülő

Szétgurult borsó
Szikes hátság
Sziksós vizű tó
Szilva, (-át)
Szindrómák
Szintetizál
Szocialista pártvezér
Szocialista tanok
Szocializmus
Szokás
Szórványtelepülés
Szövetkezet
Szövetkezetbe lépés
Szőrfonal
Szurony
Szuszimalom
Szülés
Szülő
Szürke higanyzsír
Szűr
Szűrűről

T

Takarítás
Taksa
Talaj hajszálerein
Tamburának
Tanács
Tanácsi jegyzőkönyvek
Tandem
Tanulmánykötet
Tanya
Tapasztás
Taposómalom
Tapasztócigány
Tarhonyát
Taxa
Taxapaletta
Transzcendentális
Tányértörés
Táragygyökér
Tárnics
Társadalmi csoport
Társadalmi tulajdon
Társhiány
Tejkvótával
Tekereg
Tekintélyrombolás
Teknő
Teknőkaparó cigány
Telefonkönyv
Telepatikus
Temetkezési szokások
Teológus
Temető
Templom
Teremőr
Termelési rendszer
Termékenység áldozat
Terméséldozat
Területmérték
„Testamentom Könyv”
Testamentum
Testi erő
Testi halál
Testvérváros
Tetőgerinc
Tégla
Tilosban
Timsó
Tirpanrúd
Tiszai-kultúra
Tiszti (fő)orvos
Tisztikar
Tisztségviselő
Toklász
Torokgyík
Történelmi sorsfordulók
Törvénybe iktatott
Trén
Trokár
Trózsák
Tugurium
Tulajdonjog
Túlvilág
Túlvilági élet

Túlvilági képzet
Tüdőbaj

Ty

Tyúkszem

U

Uborka
Udvarlás
Unokatestvér
Uzsorabíróság

Ú

Útból álló szőlő
Útifű
Útravaló

Ü

Ükunokák
Ükszülő
Üröm
Üszögpor

V

Vacsorára
Vadgesztenye
Vallomás
Varangyos béka
Vasárnapi kihirdetés
Vasgálic
Vaskén
Vastaligás
Vastű
Vasútállomás
Vágott csövű
Vályogfalak
Várostörténeti monográfiájában
Vendéglő
Vendégszeretettel
Veréb
Veterán
Végrehajtók
Vénlány
Vér és pezsgő
Vérkapcsolat
Vérségi rokon
Vibrió
Világbíró
Virág
Visszaemlékezés
Vizitálni
Vízállás
Vízi kapor
Voodoo-jellegű halálnemek
Vörös Hadsereg
Vöröshagyma
Vörös higany
Vulva

Z

Zab
Zárszámadás
Zili zsír
Zöld szappan

Zs

Zsarnok

KÉPJEGYZÉK

Történelmi emlékezet az első világháborúig

1. A Végh család kardja és annak hüvelye
2. A Végh család kardjának felirata és mintázata
3. Igazságos Mátyás király jobbágyai között
(Olajlenyomat, a Kérdő Szűcs családnál.)
4. „Kossuth Lajos imája”
(Olajlenyomat, a Kérdő Szűcs családnál.)
5. Farkas András egyik kiadványának címlapja
6. Vörös Mihály kiadványának címlapja
7. Török Pál vásárhelyi ponyvájának címlapja
8. Fodor Béla írásának címlapja
9. A Török Pál kiadásában megjelent „Szerelmi nóták”

Az első világháború emlékeiből

10. Katonai szolgálatért adományozott emléklap a dualizmusban
11. Vásárhelyi bakák a veszprémi kaszárnyában, 1904-ben
12. Idézés katonai alkalmassági vizsgára 1915-ből
13. Értesítés gabonabeadási kötelezettségről 1915-ből
14. Vásárhelyi gazdalegény a Monarchia katonájaként
15. Idős Csorcsán Szűcs Mihály (1867–1954) tényleges
katona, az első világháború előtt
16. Vásárhelyi gazdák egy csoportja 1917–1918 fordulóján
(Jobbról Kovács András)
17. Harangbúcsúztatás 1917-ben, a vásárhelyi Pusztán
18. A doberdói fennsíkon 1917-ben
(A lőszeres ládáknál Kovács András ül.)
19. Id. Csizmadia Imre felvétele az olasz fronton 1915-ben
20. Gazdaasszony eltűnt férje után kutat
21. Válaszlevél a feleségnek: férje Przemyślben elesett
22. Gyászjelentés a korabeli orosházi napilapban
23. Gazdacsalád egy napon meghalt fiainak síremléke
(A Kincses temetőben.)
24 Vásárhely határában meghalt gyalogos síremléke

A királyi román hadsereg megszállása

25. A román rekvirálás bizonylata 1919-ből
26. Arcképes román közlekedési engedély a város és a tanya között, 1920-ból
27. Román kocsirendelés 1919-ből
28. Gabona hazaszállítási engedély a tanyáról 1919-ből

Az első világháború és a forradalmak következményei

29. Felhívás kényszerkölcsön fizetésre 1919-ből
30. A vereskutasi első világháborús emlékmű avatása 1925 pünkösd vasárnapján
31. Első világháborús emlékmű avatása Vásárhely-Kutason
(1925. szeptember 30-án, a váci megyés püspök jelenlétében.)
32. Kovács András doberdói hős vitézségi jelvénnyel 1940-ben
33. Első világháborús vitézségi oklevél
34. Vitézségi telek adományozásáról kiállított oklevél
35. Tábori levelezőlap az első világháborúból

A második világháború emlékeiből

36. Második világháborús orosz hadifogoly tábori levelezőlapja
37. A második világháború során kapott Családi Emléklap
38. Vásárhelyi gazdák csoportja 1936-ban, a magyar hadseregben
39. Második világháborús magyar katona vassisakos sírja Vásárhelyen

Az osztályharc (kuláküldözés) dokumentumaiból

40. Török Bálint mártélyi gazda vádirata tojásbeadás elmulasztása miatt 1952-ben
41. Török Bálint elbocsátó levele. „Közellátási érdek veszélyeztetése büntett” miatt 4 hónapi börtönnel sújtották, akár egy köztörvényes bűnözőt
42. Juhvágási engedély 1951-ből
43. Sertésvágási engedély 1952-ből
44. Zsírbeadási igazolás 1952-ből
45. Id. Tárkány Szűcs Imre pénzbüntetése „tűzvédelmi felszerelés hiányos volta” miatt, 1951-ben
46. Id. Tárkány Szűcs Imre rendőrhatósági felügyeletének véghatározata 1951-ben
47. Id. Tárkány Szűcs Imre értesítése 20 napi börtönbüntetés letöltéséről 1952-ben
48. Id. Tárkány Szűcs Imre kérelme a rendőrkapitánysághoz, hogy a tanyáján éjjel is kint tartózkodhasson 1953-ban
49. Id. Tárkány Szűcs Imre ellenőrzési dokumentuma, amelyet a vásárhelyi rendőrségen rendszeresen be kellett mutatnia

A gazdacsalád

50. A Kérdő Szűcs nemzetség családfája
51. A Csáky nemzetség családfája
52. A Kenéz család 1880-ban, Plohn Illés felvételén
53. A Török család három nemzedéke 1917-ben
54. Id. Gregus Máté és családja 1934-ben, az aranylakodalmukon
55. Szűcs József és nagycsaládja 1907-ből, a Révai utcai házukban
56. Négy nemzedék (Lázár Ferenc és családja? Romtanya padlásán talált fotó.)
57. Családi ebéd Széll Sándor mártélyi tanyájában, 1986-ban
58. Lakatos Tóth Viktória 19 éves korában. (Till Aranka felvétele.)

59. Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória kisfiával 1961-ben
60. Lakatos Tóth Viktória és Székely Szűcs Ernő 1962-ben
61. Szűcs Jusztina 20 éves korában, 1916-ban (Till Viktor felvételén.)
62. Tatár Kiss Rozália 16 éves születésnapján (Plohn József felvétele.)
63. Középkorú gazda a 20. század elején
64. Török Bálint és Tárkány Szűcs Jusztina esküvője 1913-ban
65. Gazdaesküvő 1941-ben. Kovács Margit és Török Imre (Till Aranka felvétele.)
66. Ifj. Gaál Imre és Kotormán Lídia esküvői képe 1938-ból

Közösségi élet

67. Pap Ferenc olvasóköri alapító oklevele 1922-ből
68. Zászlóavatás az 1930-as évek elején, a belső-szőrháti olvasókörnél
69. A „Sóshalmi 1943/44 évi téli gazdasági tanfolyam hallgatói és tanárai”
70. A Sóshalmi Ifjúsági Egyesület színjátszó köre 1940-ben,
    a „Maharadzsa” előadásakor
71. Egy 1939 évi Ezüstkalászos tanfolyam hallgatói. (Fábián István fölvétele.)
72. Gazdabáli meghívó 1919-ből
73. Gazdabáli meghívó 1922-ből, a rendező gazdák névsorával
74. Aratóbál nyitótáncosai 1940-ben
75. Gazdabál cigányzenekara 1941-ben, a Fekete Sas báltermében

Parasztalkotók és alkotások

76. Id. Gregus Máté díszoklevele 1927-ből a Gárdonyi Géza szobrának
    elkészítéséhez nyújtott adományának elismeréséül
77. Csorba Péter kérő Till Viktor fölvételén
78. Török Imréné Kovács Margit verselő
79. Csorcsán Szűcs Imre verselő
80. Csorcsán Szűcs Imre 1981 nyarán, Kútvölgyön dinnyeverset vés
81. Csorcsán Szűcs Imre egyik dinnyeverse 1981-ben
82. Szenti András és Csorcsán Szűcs Imre verselők 1987-ben
83. Lőkös Imre versét szavalja 1987-ben
84. Ifj. Nagy Pál 1982 őszén városi házukban hegedült,
    és feleségének, Szappanos Juliannának énekelt
85. Kútvölgyi Tárkány Szűcs Imréné ólfalra festett kakasa 1981-ben
86. Táncoló lovak Széll Sándor mártélyi tanyájában, a lóistálló ajtaja fölött

Gazdaházak

87. Tarjáni városkép a kórházi vérellátó osztály tetejéről régi parasztházakkal.
88. A Zrínyi utca gazdaházai az árvízvédelmi kőfallal,
    a Hód-tóból (Kertvárosból) nézve
89. Tarjáni vakköz az Árvíz utcában
90. „Fésűfogas” beépítés Tabánban. Véggel az utcára épült gazdaház
91. Susáni „fésűfogas” beépítésű gazdaházak a Klapka utcában

92. Juhász Sándor „szárazbejárásos” gazdaháza Újváros on,
a Csomorkányi utcában
93. Sarki ház nádtetővel a susáni Tél utcában
94. Külső kemence a Gellért utcában, egy gazdaház nyári konyhájánál

Tanyavilág

95. Rideg gulya a vásárhelyi pusztán 1979-ben
96. Tanyai telekrajz a Városi Levéltár tulajdonában, a 20. század elejéről
97. Tanyatelek Külső-Erzsébeten, az 1980-as évek elején
98. Szakállháti kisgazdatanya 1977-ben
99. Gazdatanya nyitott ereszaljával Külső-Erzsébeten 1977-ben
100. Disznóól és kerekól Lévai Sándor kutasi tanyájában, 1987-ben
101. Tárkány Szűcs Sándor „kűlábas” góréja Tégláson, 1981-ben
102. A Hódi Kenéz tanya galambháza Sóshalmon 1987-ben
103. Virágos kert Nagy Ödön (korábban Hódi Kenéz) tanyájában, 1987-ben
104. Villámsújtotta akácfa Tégláson, a Kapocsi János tanyájában
105. Sarokra rendezett tanyaszoba Mártélyon, 1978-ban
106. Pusztai tanya szobája búbos kemencével 1977-ben
107. Pusztai tanya szobája sifonkemencével 1977-ben
108. Hegedűs Juliska a búbos kemence előtt,
a mártélyi tanyaszobájukban, 1981-ben
109. Szobasarok könyvekkel, hímzésekkel.
Hegedűs Juliska fekvőhelye Mártélyon, a nagyszobában, 1981-ben
110. Éléskamra részlete Hőss Nagy Ernő kenyerei tanyájában, 1981-ben
111. Papp Ferenc téglási tanyájában lévő javítóműhely részlete a „kovácskohóval”

Munka és szerszám

112. Ugarolás vasekével, két lóval Vajháton, az 1960-as években
113. Vasboronákkal törik a világhírű kökény-dombi szántót
114. Cséplés a két világháború között id. Tárkány Szűcs Imre
erzsébeti úti tanyájában
115. Szénaboglya-emelés bolondkocsira a vásárhelyi Pusztán,
Nagy Sándor tanyájában, 1979-ben
116. Szénahordás kocsira a bodzási úton 1981-ben
117. Tökszállítás egylovas, emeltoldalú parasztkocsival
118. Trágyahordás „saroglyás” talicskával a bodzási úton
119. Gyümölcsaszalás Nagy Sándor vásárhely-pusztai
tanyaháza tetején 1979-ben
120. Vetőgépjavítás a Pusztán, a Papp Lukács tanyán, 1977-ben
121. Fahenger rávasalt hajtószékkel Répásháton, 1980-ban
122. Bolondkocsi a Pusztán, Nagy Sándor tanyájában
123. Madárijesztő döglött varjúval Bodzáson, 1969-ben
124. A lótartás megszűnése után, a gazda szállító járműve a kerékpár maradt

Állattartás

125. Id. Gregus Máté kitüntetése 3 éves svájci birkájáért 1925-ben
126. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett kanca törzskönyve 1932-ből
127. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett díjnyertes kanca oklevele 1936-ból
128. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett lovaknak
adományozott arany oklevél 1943-ból

Gazdasági naplók

129. A Hódi család naplójának egy lapja családi események bejegyzésével
130. Dombi Kiss István naplójának egy lapja Dali Szabó László fotójával
131. Fejős József naplójának egy lapja 1936. március hónapról
132. Hegedűs Julianna naplójának egy lapja 1933–1934 évi feljegyzésekkel

Gazdák alkalmazásában

133. Gazdasági munkások törvénykönyve 1898-ból
134. Cselédkönyv 1926-ból, Vásárhelyről
135. Péter Béla juhász cifraszűrben a mártélyi pusztán 1981-ben
136. Péter Béla juhász portréja

Népi gyógyászat

137. „Betegszék” Tárkány Szűcs Sándornál.
Az idős ember ezen ülve végezte a dolgát, amikor már nem tudott kijárni
138. Szabó Imre kovácslegény „Vándorkönyvében” állatgyógyászati bejegyzésekkel

Temetkezés

139. Hódi Pál családjának „verömsírja” a Kincses temetőben
140. Kálvin csillagos vörösmárvány sírkő a Kincses temetőben a 19. századból
141. Kisgazda páros sírja a Kincses temetőben
142. „Billogos fejfa” a Dilinka temetőben
143. Id. Gregus Máté gyászjelentése 1938-ból

Hitélet

144. Konfirmációs emléklap 1935-ből
145. „Pléhkrisztus” a volt csajági iskola udvarán a Pusztán
146. A „hegyeshalmi kereszt” Mártély és Mindszent tanyavilágának határán

Parasztportrék, gazdaviseletek

147. Nagy András János
148. Id. Gregus Máté
149. Kérdő Szűcs Mózes ünnepi viseletben, a 19. század végén
150. Almási Mariska gazdalány a 20. század elején, polgári viseletben
151. Szűcs Jusztina és Kovács Judit 1915-ben

152. Kovács Mária „Mári” Tornyai János festőművész „mindönöse” 1965-ben
153. Csorcsán Szűcs Mihály
154. Kérdő Szűcs Ernő
155. Id. Tárkány Szűcs István (1866–1950)
156. Id. Tárkány Szűcs Istvánné Szűcs Jusztina (1874–1926)
157. Ifj. Tárkány Szűcs István mártír (1903–1950)
158. Ifj. Tárkány Szűcs Istvánné Égető Jusztina (1906–1993)
159. Tárkány Szűcs Margit (1934–)
160. Zsoldos Margit díszmagyarban
161. Angyal Ferenc és Gulyás Rozália 1981-ben a gyémántlakodalmukon
162. A mártélyi Hegedűsné túl a 90. évén, 1980 nyarán
163. Id. Szilágyi Ernő belső-szőrháti gazda 1980 januárjában, 80 év gondjával
164. Vörös Pál pusztai versfaragó gazda az 1970-es évek elején
165. Dombi Kiss Ernő öreggazda Kutas-pusztán 1981 nyarán
166. Id. Papp Lukács János pusztai magángazda 1977-ben
167. Papp Lukács István pusztai magángazda 1977-ben
168. Samu Sándor kukoricát foszt 1977-ben a pusztai Fecskés-parton
169. Juhász János pusztai kisgazda 1969-ben
170. Tárkány Szűcs Sándor 1981 nyarán
171. Tárkány Szűcs Sándorné Kapocsi Judit 1981 nyarán
172. Mónus János pusztai gazda a vásárhelyi Fehér-tó partján, 1981 nyarán
173. Mihály János öreggazda a Ludas-halomnál, az 1970-es évek közepén
174. Nagy György István 1980 nyarán mártélyi tanyájában
175. Tóth Ernő 1982 őszén
176. Molnár Ernő 1989 nyarán, Sóshalmon
177. Molnár Lajos 1989 őszén Sóshalmi tanyájában
178. Czirok Ferenc pusztai gazda 1977-ben
179. Miklós József pusztai gazda 1977-ben
180. Id. Olasz Ernő kardoskúti gazda 1977 őszén
181. Nagy Sándor magángazda 1979-ben Külső-Erzsébeten, Sámson határában
182. Lakatos Tóth István külső-erzsébeti gazda 1989 telén
183. Fejes Imre öreggazda Székkutason 1986-ban
184. Angyal Ferenc a legszebb paraszti „ars” megfogalmazója 1981-ben

Szociofotók

185. Föld, gazdaság oda, csak az üveg maradt… (Mártélyi puszta, 1982.)
186. Csak az üres pohár maradt… (Belső-Szőrhát, 1980.)
187. Mit eszünk holnap? (Fecskés-part, 1977.)
188. Az utolsó remény: „Tebenned bíztunk eleitől fogva…” (Fecskés-part, 1977.)
189. Emberöltő gondjával a vállán (Bodzás, 1978.)
190. Lerongyolódva (Bodzás, 1978.)
191. A kiköltöztetés előtti napon (Bodzás, 1978.)

192. Kiköltözés a tanyából (Bodzás, 1978.)
193. Tanyáján öregségére talán csak egy talicskája maradt…
(Vásárhelyi Fehér-tó partja, 1979 nyarán.)
194. Költözni kellene, de nem viszi a lélök.
(Vásárhelyi Fehér-tó partja, 1979 nyarán.)
195. Se tanya, se föld… (Vásárhelyi Fehér-tó partján, 1979 őszén.)

A „Parasztvallomások" születésének egyik pillanata

196. Balra: Szenti Tibor, mögötte Kárász József író, helytörténész.
Velük szemben Fejes Imre öreggazda magyaráz.
Székkutas, 1986 őszén. (A felvételt Csatáry Tamás készítette.)

Vonalas rajzok, térképek

I. Vásárhely vízrajza a 19. század első felében Szeremlei Császár Sámuel után. (Az utakat a tájékozódás megkönnyítésére jelölték be.)

II. Vásárhely határa egy 1926-ban készült térkép alapján, a legfontosabb határnevekkel.

III. Gazdák helyismerete. A városi ház és a tanya körüli ismert terület aránya.

IV. A Károlyi család uradalmi térképe a 18. század végéről, vásárhelyi birtok feltüntetésével. (A térkép a Károlyi család budapesti levéltárában őrzött eredeti, kézzel rajzolt és színezett térkép alapján készült.)

V. A vásárhelyi Károlyi birtok Vertics József 18. század végi térképén. A kialakult művelési ágakat jól megfigyelhetjük: a térkép alsó harmadában a Rét, középen a város, azt a belső legelő veszi körül, majd a félkörben húzódó „Terrae tuguriales", a tanyaföldek következnek, ezen túl pedig a Puszta terül el. Ennek kis darabját a térkép felső sarkában láthatjuk.

VI. A Vertics térképen a 18. század végi Vásárhelyt, a Hód-tavát, a Nagy Szigetet, a belső legelőt, a szőlőhegyeket és az urbárium bevezetésére újra mért, dűlőzött jobbágyszántóföldek egy részét látjuk.

VII. A könyv sokat emlegetett határrésze: Téglás a 18. századi, vásárhelyi határban, Vertics József térképén. A számozott jobbágytelkek jól megfigyelhetők.

VIII. Vásárhely mezőváros települése a 19. század első felében, egy korabeli levéltári térkép alapján. (A Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltárában.)

IX. K. Faragó Pál gazdálkodó városi háza.

X. Tárkány Szűcs Sándor tanyája.

XI. Tárkány Szűcs Sándor tanyaháza.

AZ ELEK CSALÁD CSALÁDFÁJA

Dr. Elek András tisztelt barátunk és korábbi munkatársunk évtizedek óta levéltárakban, illetve személyes fölkeresés és levelezés útján, tudományos alapossággal, fáradhatatlanul gyűjti családja adatait. A Parasztvallomásokban a vásárhelyi gazdacsaláddal foglalkozó 11. fejezethez önzetlenül rendelkezésünkre bocsátotta kutatási eredményének egy részét, amelyet alább bemutatunk. Munkáját megköszönjük.[692]

Kutatási források

Levéltárak, könyvtárak, egyházi anyakönyvek, családi iratok, feudális kori oklevelek, nemesi iratok, vármegyék közgyűlési és egyéb iratai, feudális kori egyházi-, királyi-, földesúri adóösszeírások, nemességkutatással, valamint a középkorral foglalkozó könyvek, kb. 90 -10 arányban református, ill. katolikus anyakönyvek, családi iratok, és amiről az idősek meséltek.

Az ELEK név eredete

Több elképzelés is van, de ami biztos, hogy személynévből kialakult ősi családnév. Egyesek szerint a honfoglalás kori Velek nemzetségfő nevéből, mások szerint a görög Alexiosz → Alex → Elek név elég gyakori volt már az Árpád házi királyok idején is. (Abban az időben az Endrével azonosként is használták.)

Az ELEK család letelepedése

Minden bizonnyal már a honfoglalás idején érkeztek őseink Borsod megyébe, ahol a Sajó felső vidékén lévő szállásterületen élhettek. Innen a középkorban kirajzottak Borsod különböző tájaira, de a legősibb helyeken, Sajószentpéter környékén és Domaházán a mai napig élnek.

Az ELEK név régi oklevelekben

1219 a Borsod megyei Elek állítja, hogy a király lovas vitéze. (Tanúi is vannak.)

1280 Barc (a mai Kazincbarcika) urai az Elekek.

1334 Kisfalud (a Sajó mellett van) helységben birtokhatár kijelölés Elek és fiai Antal, Miklós és István kérésére.

1368 Elek, mint családnév.

1464 Elek család Bárcz birtokosa.

1480 Oszlári jobbágyokat, köztük Elek Györgyöt feljelenti az egri püspök.

Az ELEK név feudális kori összeírásokban

1556-tól három Borsod megyei területen szerepel a név nagyobb számban:

Domaházán, Sajószentpéter és környékén, ill. a Bükkalján.

[692] Itt jegyezzük meg, hogy ez az anyag nem szerepel a személy, helynév, tárgy és szómutatóban.

A Borsod megyei nemes ELEK családunk

II. Ferdinánd királytól kapták a nemesi címet, (birtok nélküli, úgynevezett *armalista* nemesként) valószínűleg harci bátorságukért és tetteikért. (A török ellen, vagy a 30 éves háborúban.)

1627.07.20.-n – Elek Jakab + Gyarmathy Katalin és gyerekeik János és Imre.

Címerük: vörös színű, álló pajzsban zöld hármas halom, melyen daru áll jobb lábán, baljában gömböt tart. A pajzson zárt vitézi sisakon koronából kinövő két fekete sasszárny. Sisakdíszből az egyik oldalt arany, a másikon kék színű foszlányok.

Vallás: az elsők közt protestánssá lett Borsod megye nagybirtokosainak megfelelően túlnyomórészt kálvinista református. Kivétel a katolikus domaházi ág.

1986-ban kezdtem az ELEK család történetének, családfájának kutatásához Hódmezővásárhelyen, Borsod megyében, Karcagon és a szlovákiai Nagykaposon. (Ekkor a református anyakönyvekből és a levéltári összeírásokból, dokumentumokból állítottam össze a családfát.)

A Hódmezővásárhelyen valaha is élt (és innen elkerült) összes ELEK nevét és adatait sikerült kiírnom, így a családfa ez a része teljes.

A református ELEK családról a legrégebbi hivatalos adat: a Borsod megyei ELEK JAKAB (lakóhelye nem ismert) feleségével Gyarmati Erzsébettel, fiaival Imrével és Jánossal, valamint lányaival Erzsébettel és Ilonával 1627. Július 20-án kapott nemességet II. Ferdinánd királytól. Ez úgynevezett „hétszilvafás" nemesítés volt, tehát birtok nem járt vele. A nemesi címer leírása és az oklevél szövege levéltárban meg van, de nincs meg az eredeti nemeslevél. 1631-től egy kis föld vásárlása révén a Borsod megyei Nemesbiken és környékén élt a népes Elek család (nemesi kiváltságokban) az összeírások és református anyakönyvek szerint egészen az 1900-as évek elejéig. (Sokáig Emődön is volt földjük) A kis területű föld miatt kénytelenek voltak már korábban is elvándorolni közülük a Hajdúságba és Karcagra, sőt távolabbra is. (Pl. Nagykaposra.) Jelenleg már nem él Elek az ősi területen.

A hódmezővásárhelyi Elekek közvetlen őse, Elek János (a nemességszerző Jakab unokája) 1640 körül Nagykaposra ment fazekas mesterséget tanulni és ott is maradt. Leszármazottjai máig élnek ott, illetve a környéken. Az Ő egyik unokája, Elek András 1740 körül, a nagy pestis után pár évig Karcagon élt (rokonoknál ?) és fazekasként dolgozott, majd fiaival: Andrással és Sándorral Hódmezővásárhelyre költözött.

Az 1745-ös megyei összeírásban, ill. az azévi vásárhelyi dézsmajegyzékben szerepel először Fazekas Elek András néven. (Ő itt halt meg 1757-ben.) A fiúk, akik szintén fazekasok voltak, 1756-ban már Vásárhelyen nősültek meg, és leszármazottjaik a vásárhelyi Elekek. Szeremlei Császár Sámuel könyvében a régi, 1788-as összeírásból 8 vásárhelyi fazekasról ír, közülük kettő a fent említett Ősünk. (Csak éppen Fazekas Andrásként és Fazekas Sándorként szerepelnek, mint sokszor a régi anyakönyvekben is.) Később már földjük is lett, és az 1930–40-es évekig valamennyien földművesként dolgoztak.

Az ősi ház(ak) az Új utcán (a mai Klauzál utca) volt(ak). A legrégebbi dokumentumok szerint, az 1700-as évek második felében Sándoré a református iskola mellett, ill. Andrásé a közelében állt. Az elmúlt évszázadok alatt szinte az összes ismert vásárhelyi gazdálkodó családdal rokoni kapcsolatba kerültünk.

*

A Levéltárakból jó néhány érdekes dokumentum előkerült.

Polgári perek

1820. 09.25. Elek András és testvérei: Erzsébet (Kardos Andrásné), Éva (Magyar Mihályné), Sára (özv. Csende Mihályné) tiltakoznak az István testvérük büntetése miatt zárolt apai vagyonuk miatt. (A károsult Szilágyi Mihály javára.) István volt a legkisebb, aki András haláláig (1796) otthon lakott. Az örökség: *12 ökör, 24 marha, 10 ló, 12 sertés, 1,5 urbár tanyaföld, 1 lakóház, 150 öl szőlő, ház, 1 pálinkaház, hordók, pálinkafőző, 300 ezüstpénz.*

1839. Elek József közvitéz, a Tarnopoli IV. magyar könnyűlovas ezred katonája volt (elöljárója Herczeg Sándor – orosz Feö) pereli testvérét Andrást, akinek 1825.09.23-án a házát eladta 900 forintért, de a pénzt még nem kapta meg. (Később másik testvérének, Jánosnak adja el.) Ez a József egyébként egész életében katona volt, csak az obsit megkapása után jött haza Vásárhelyre, és András testvére házánál halt meg 1866-ban.

Büntető perek

nemes ELEK Péter ügye:

Született 1778. 06. 30-án Elek (Fazekas) Sándor és Oláh Anna gyermekeként. 1806. 11. 10-én feleségül vette Vancsa Ilonát. Csizmadia volt. Meghalt 1835 előtt, valószínűleg börtönben.

1807-ben apósát, Vancsa Simont megölte. 1807.12.04-án állították bíróság elé. A védelem azt mondta, hogy nem szántszándékkal és nem ép ésszel cselekedett, egész életében „hó-víz eszű", félbolond ember volt. A tanúk is ezt mondták, például kétszer ruhástul a Tiszába ugrott – minden ok nélkül. Péter sok esztendeig katona volt, de ott nem derült ki, hogy nem beszámítható.

A gyilkosságot nappal, otthon követte el, ebédelő beteg apósán – felesége és anyósa (Földesi Mária) jelenlétében. Péter azt mondta, hogy apósát nem gyűlölte, azelőtt sem szóval, sem tettel nem bántotta. A gyilkosságra nem emlékezett, utána kútba akart ugrani, sőt a tömlöcben is öngyilkos akart lenni.

A törvényszék elfogadta a védekezést, azt is hogy a gyilkosságból semmi haszna nem lett volna, de mások elrettentésére 1808 június 23-án 12 év tömlöcre ítélték, kenyéren és vízen – a maga költségén. Előbb halálra akarták ítélni.

1811-ben a szegedi börtönből megszökött. A körözésben személyleírást adnak róla:

*„**Elek Péter** 30 éves, csizmadia. Középtermetű, kerek képű, ritka hajú, kis fekete bajusza van. Bal oldalt felül az orra mellett összeforradt vágások. Beszél magyarul, keveset németül, tótul, franciául. Hosszú ing, széles gatya, csizma, ruha van rajta.”*

Nincs róla több hír, feleségét az összeírásokban özvegyként említik.

nemes ELEK ISTVÁN ügye:

Született 1775. 02. 19-én Elek (Fazekas) András és Novák Erzsébet gyermekeként. 1795. 11. 04-én feleségül vette Bánfi Annát. Fazekas, majd földműves volt. Meghalt 1837 őszén, börtönben.

(Szeremlei szerint Szabó Mihály írt kalandos sorsáról elbeszélést – a pesti Vasárnapi újságba: „Kele István” címmel.)

1803-ban társaival kilenc tehenet elhajtottak egy budai mészáros Orosházán lévő marháiból, majd a következő vásáron eladták azokat. István azt vallotta, hogy vették az ökröket, a kérdéses időben pedig Vásárhelyen, a Sas vendégfogadóban volt. A tanúvallomások bizonytalanok, a vád tanúi hiteltelenek. 1806-ban állították bíróság elé, de közben Földeákról újabb öt ökröt hajtottak el. 1808-ban – már az ellene folyó per idején – újabb 18 ökör elhajtásában vett részt a zentai uradalomból, sőt Bács vármegyéből is elhajtottak 21 ökröt, az algyői réven keresztül. Saját mentő tanúinak felkeresésében fogva tartása akadályozta.

A per alatt nagyrészt fogva volt – Pesten is, bár többször is szabadlábra helyezték, hogy tanúkat kereshessen. Azt mondta, hogy a kérdéses négy esetben az ökröket vette, legfeljebb orgazdaságban vétkes. A károk nagy része később megtérült, fizetett a károsultaknak. 1810 novemberében született az ítélet, mely szerint a vádak egy része nem bizonyítható, sőt az okozott kárt meg is fizette – a halálos ítélet alól feloldoztatott, de kétesztendei rabságra ítéltetett. Azonban a pör alatt újabb és újabb törvénytelenségekre vetemedett, bár a tolvajlások nem – csak az orgazdaság bizonyíttatott be, ezért, mint megrögzött tolvajt, pallós általi halálra ítélték. Fellebbeztek a Királyi Táblához, és a kancellária megkegyelmezett neki. 1811-ben megszökött Pécsről – körözéséből személyleírását megismerhetjük: *„ **Elek István** 40 éves, magas, barna, himlőhelyes képű, fekete bajuszú, szapora beszédű. Nagyon bátor. Sándornak is hívatja magát. Hosszú ing, széles gatya, csizma, ruha van rajta.”*

Elfogták, de a következő évben Szegedről is megszökött. Bács megyében raboskodott, miközben 1815-ben vagyonát bírói zár alá vették. Ez ellen 1821-ben testvérei a legfelsőbb helyen tiltakoznak.

1835-ben mint megrögzött tolvajt pallós általi halálra ítélték, de a Kancellária megkegyelmezett neki. Öt év börtönt kapott, közmunkán, saját költségén, heti két nap böjttel. 1837 őszén a börtönben halt meg.

nemes ELEK SÁNDOR ügye:

Született 1767. júliusában Elek (Fazekas) Sándor és Oláh Anna gyermekeként. 1785. 11. 14-én feleségül vette Komlósi Katát. Fazekas volt. Meghalt 1844. 06. 22-én.

1815 novemberében mezei rablók öt esetben tanyájára törtek. Először fiát összeverték, a béresét megfutamították, és sok mindent elvittek. 26-án éjjel 10 órakor Elek Sándor lepihent, fia és cselédje virrasztott. Amikor négy lovas rabló jött, felköltötték, s ingben, gatyában, mezítláb kirohant. A rablók lóra kaptak, egy maradt, aki doronggal rá akart súlytani. Sándor félrehajolt, majd a rablónak a hajába kapaszkodott. Félt, hogy az a csizma szárába rejtett késével leszúrja, ezért fiának és cselédjének kiáltott: „– üssétek, üssétek". Azok emlékezve még a régebbi esetekre is, sőt apjuk, ill. gazdájuk veszélyét látván, ütni kezdték. Jött a korábban kirabolt szomszéd, Böjti István bérese is, Juhász Pál, aki később a rabló szemeit is kiszúrta. (Vallomása szerint Elek Sándor parancsára.) Másnap Képes Pált, az összevert, félholt rablót hazahozták a városi házhoz – a megyei pusztai lovas katonának nem adták oda –, ahol nemes Kovács Mártonnal együtt újra verni kezdték, közben két fiatal cigánnyal bús nótákat klarinétoztattak hozzá. Ezt a szomszédok állítólag nem hallották. Egy tompa tárgyal többször nyakon is szúrták, kezén és lábán is voltak sebek, és addig verték, amíg meg nem halt. Ekkor szekérre dobták, és a városházára vitték.

1816-ban állították törvényszék elé. 1818 novemberében a Szegeden tartott vármegyei ítélőszék felmentette. Indoklás: a vádlott tiszteletre méltó, becsületes mesterember, a rabló viszont veszedelmes, ismert gonosztevő volt, a tanúk nem bizonyítottak mindent, csak a két cigány muzsikus, akik ráadásul a rabló ismerősei voltak, de azok nem megbízhatók.

Nemes ELEK ANDRÁS és FERENC ügye:

Születtek 1799. 03. 07-én, ill. 1800. 12. 24-én Elek András és Hegedűs Anna gyermekeiként. András 1819. 02. 22-én feleségül vette Kristó Sárát, míg Ferenc 1822. 01. 30-án Mócsi Erzsébetet. Meghaltak 1838. 07. 21-én, ill. 1830. 05. 30-án. Szántóvetők voltak.

1828-ban kerültek a Törvényszék elé, miután a kocsmában verekedtek. A tanúvallomások nem voltak egyértelműek.

1830-ban Ferenc meghalt, ellene az eljárást nem lehetett folytatni.

Közben András Arad megyében nemes Lobostyán Istvánnal csikósoktól két lovat elvett. (Azt mondta, a sajátját kereste.) 1830-ban András egy embert (Hemző Istvánt) a Koplaló Kocsmában kegyetlenül megvert, máskor pedig a kocsmában verekedett, lövöldözött, az utcán hangoskodott, garázdálkodott, éjjel a házak ablakán gyertyával bevilágított. Volt, hogy egy embertől – részegen, tréfából – elvette a lovát. Azután visszaadta. Később a pécskai vásárban 4 lónak hamis marhalevéllel történt eladásával is vádolták.

1833-ban ítélik el, mivel bűntetteit szüntelenül halmozta, Andrást verekedés és orgazdaság miatt egy év fogházra, közmunkára ítélték. Később újabb ügyek miatt ismét elítélték, 1835–36-ban raboskodott. 1838-ban fiatalon elhalt.

*

AZ 1848–1849-ES SZABADSÁGHARCCAL KAPCSOLATOS IRATOK

A város által fogadott katona:

486 Elek Ferenc.
486 Elek Imre. (Az Ő fényképe van a Plohn Albumban.)

Lovas nemzetőr:

Elek János. (Lovat is ad.)

Gyalogos nemzetőr:

Elek János, ifjú.

A 7. század nemzetőr kapitánya:

Elek István százados (1820 – 1891), városi végrehajtó.

Az osztrák hadseregből szabadságharcba állított honvédek:

Sorsa:

252. Elek Jakab 1850 – besorozva ismét az osztrákokhoz.
775. Elek Imre 1850 – nem találták.

A fenti Elek Jakab és testvére Ferenc (még följebb) később betyár lesz, 1852-ben kötik fel mindkettőt.

100 holdas gazdák

1929	E. Sándor	– Klauzál u. 19.	– 267 hold (Pusztaszél + Sziget.)
	E. Mihály	– Klauzál u. 17.	– 170 hold (Pusztaszél.)
	E. Pál	– Szentesi u. 27.	– 187 hold (Gorzsa.)

1851-től a BIRTOK ÖSSZEÍRÁSOKBAN, FÖLDKÖNYVEKBEN

jó néhány hold szántó és legelő szerepel az ELEK család tagjainak birtoklapjain.

1883-as BIRTOK/HÁZ ÖSSZEÍRÁS

Házszám	**h.sz.**	**név**	**telek**	**új házszám – 1891**
I/ 36		E. István	166 öl	Hunyadi u. 3.
III/ 420	4883	E. János	159 öl	Rákóczi u. 6.
III/ 1008	4929	E. Áron	329 öl	Petőfi u. 15.
IV/ 282	5806	E. Mária (özv. Molnárné)	176 öl	Róka u. 9.
IV/ 485	6016	E. János öreg	380 öl	Konti u. 2.
486	6017		24 öl	udvar
IV/ 491	6010	E. József	303 öl	Klauzál u. 47.
IV/ 480	6024	E. Sándor öreg	270 öl	Klauzál u. 33.
IV/ 463	6066	E. Sándor ifjú	226 öl	Klauzál u. 19.
IV/ 462	6067	E. Mihály	204 öl	Klauzál u. 17.
IV/ 461	6068	E. János	215 öl	Klauzál u. 15.

*

GYÁSZJELENTÉS (ÚJSÁGBÓL)

Id. Elek János ***1906.02.07-én reggel 6 órakor meghalt végelgyengülésben.***
Temetése a Klauzál u. 35. alól az Arany temetőbe. (Ez a legrégebbi, ma is meglévő Elek sír.)
Gyászolják:

özvegye Zsoldos Erzsébet
gyermekei Elek András id. és Benyhe Zsófia
Elek János és Fejes Judit
Elek Mária és Kristó Pál
testvérei néhai Elek Judit
Elek Mária
Elek Bálint
Elek Imre elmaradt gyermekei
unokái Elek Áron
Elek János és Szűcs Rozália
Elek Sándor és Tunyogi Lídia
Elek István és Szilágyi Mária
Elek Sámuel és Illés Mária
Elek András és Dobsa Erzsébet[693]
Elek Imre és Földesi Rozália
Elek Julianna és Bodrogi Sándor
Elek Anna és Takács Imre
Elek János és Baricsa Eszter
Vata Ida és Tordai József
Elek Pál
dédunokái Elek Erzsi, Margit, Elemér, Áron, Mariska, Pistike, Iduska, Andriska, Eszterke, Imriske, Bodrogi Sadika, Mariska, Takács Imriske, Palika, Kovács Sanyika

*

[693] A Szent István utcai házukban laktunk az 1960-as évek közepéig.

Szenti Tibor: Parasztvallomások

1985-ben a szerző *Parasztvallomások* kéziratának felét a Gondolat Könyvkiadó jelentős szakmai, olvasói sikerrel adta ki. Az egyik „Év Könyve” kitüntetést kapta, és hetek alatt megvásárolták. Akkor már rohamosan csökkent a könyvkiadásra szánt állami költségvetés, a gazdákat pedig még „kulákként” kezelték, ezért a kéziratból drámai erejű fejezetek, és életmódjuk sok-sok fontos vallomásfüzérét kihagyták. Ezért a „második bővített, javított kiadás” csak könyvtári besorolásként helyes, mert e kötet Péter László professzor újabb lektorálása után, a kétszeresére növekedett szöveggel és ábrákkal minőségileg is teljesen új könyvet eredményezett.

Szenti Tibor öntörvénnyel alakítja ki könyvei műfaját. Ez a kötet szociográfiai, társadalom-néprajzi, kultúrantropológiai eszközökkel elsőnek úgy vizsgálta a parasztság egyik szűkebb rétegét, a középparaszti gazdavilág életét, hogy erről a leghitelesebben maguk a gazdák vallottak. Azok a parasztok beszélték el sorsukat, akik már elhaltak, többé nem lehet őket megszólaltatni, így országunk egyetlen róluk szóló, monografikus igénnyel föltárt köteteként vonul be a néprajztudományba.

A középparasztság Hódmezővásárhely társadalmában meghatározó jelentőségű volt. Szemléletük sajátos vonásait ismerhetjük meg a szakma számára is újszerű fejezetekben. „Mélyfúrásként” tárul föl történelmi emlékezetük, helytörténeti ismeretük, betyártörténeteik egy része, verselésük, gazdag írásbeliségük, gazdálkodásuk, családszervezetük, különcködésük, szerelmük, párválasztásuk, szexuális kultúrájuk, hitbeli életük.

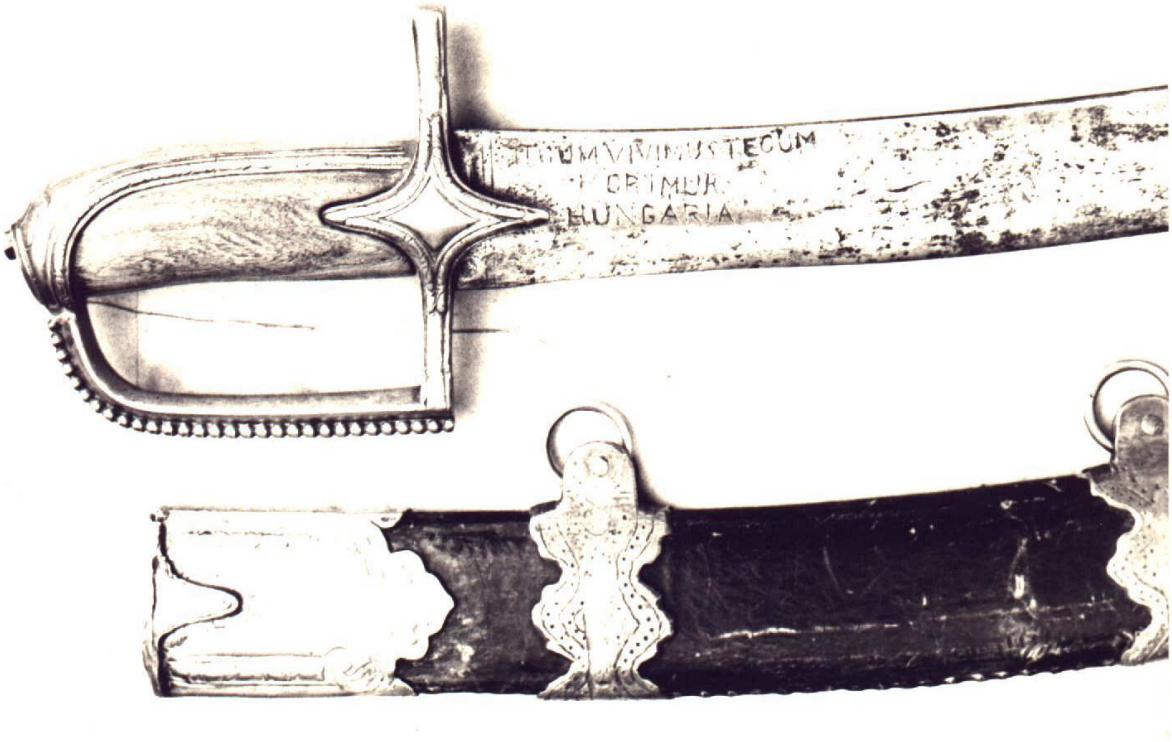
Elfelejtett receptek emlékeztetnek a beteg ember és állat népi gyógyítására. Megismerhetjük a hétköznapok és az ünnepnapok terített asztalát. Az ő képzeletükben a gazdalét a halál utáni, sajátosan paraszti túlvilágon folytatódik, amelyet természetelvű vallási hiedelmeikben beszéltek el.

A szerző a hagyományos parasztélet befejeződése után, 1980-ban összefoglalást kér életformájuk értelméről, és először fogalmazódnak meg a paraszti „ars poeticák”. A kötet a gazdaréteg intellektuális vonásait igyekszik megrajzolni. Benne gyakran patakként áradó, őszinte, mély emberi vallomások, paraszti bájjal folklorizálódott, soha nem hallott történetek olvashatók.

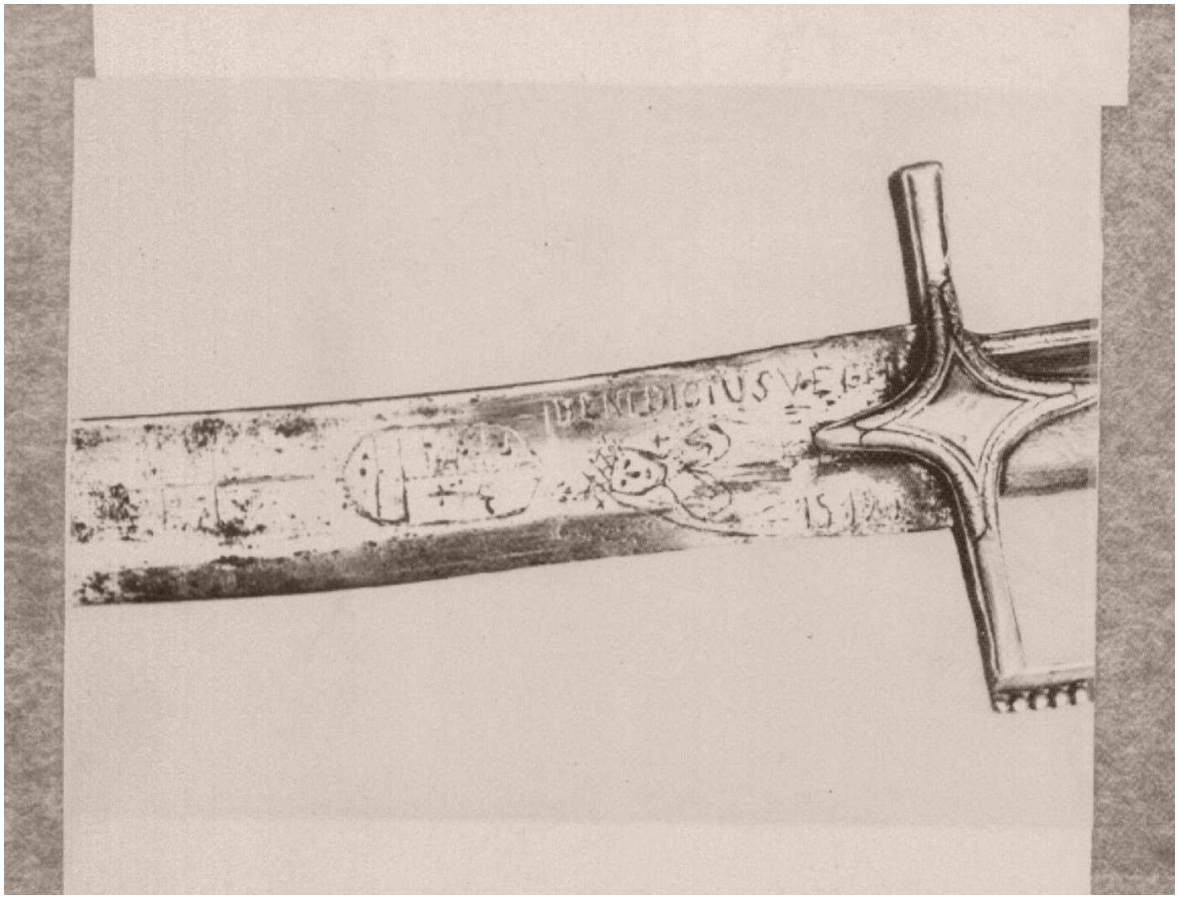
*

KÉPMELLÉKLETEK

Történelmi emlékezet az első világháborúig

1. A Végh család kardja és annak hüvelye

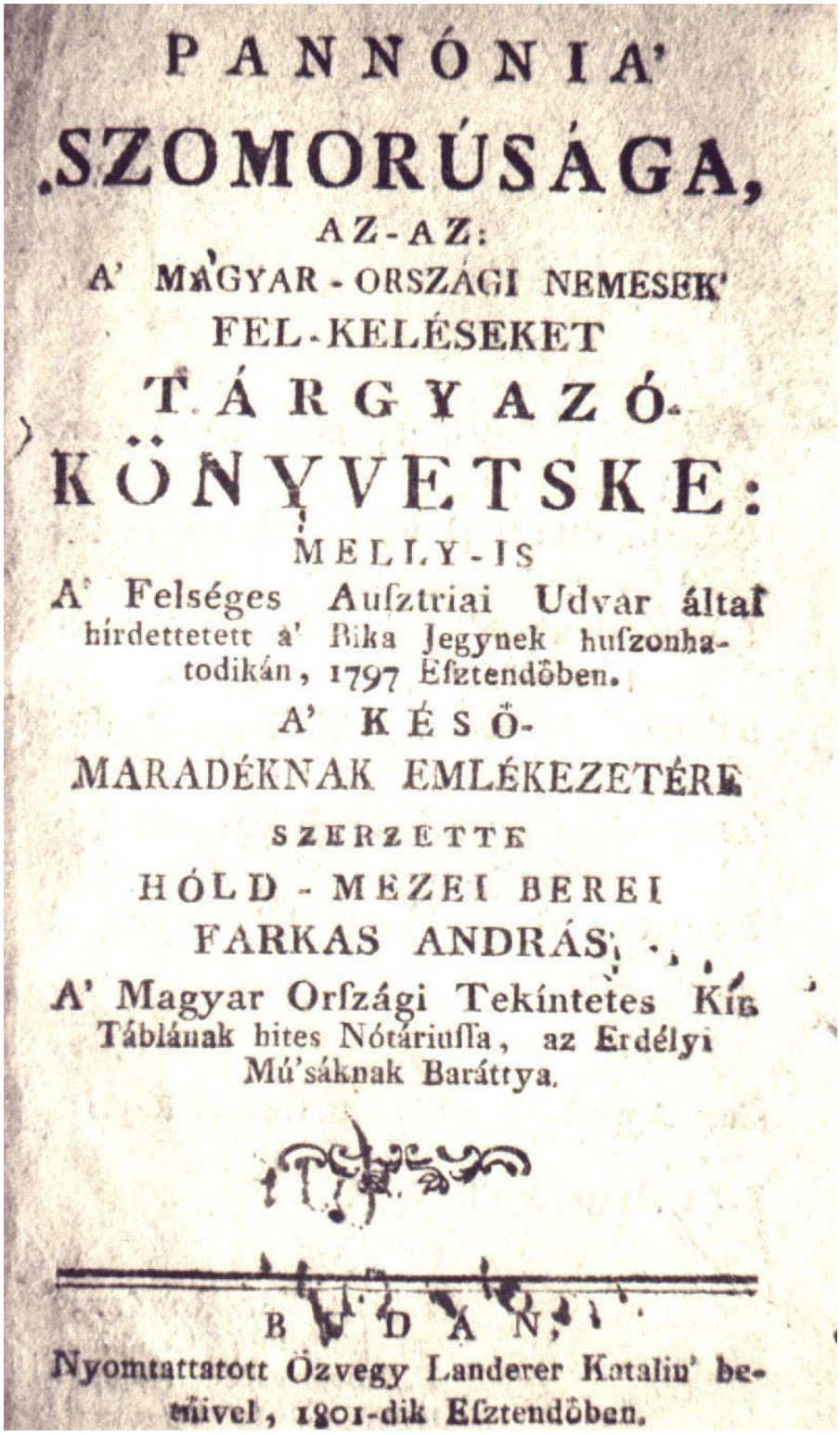
2. A Végh család kardjának felirata és mintázata

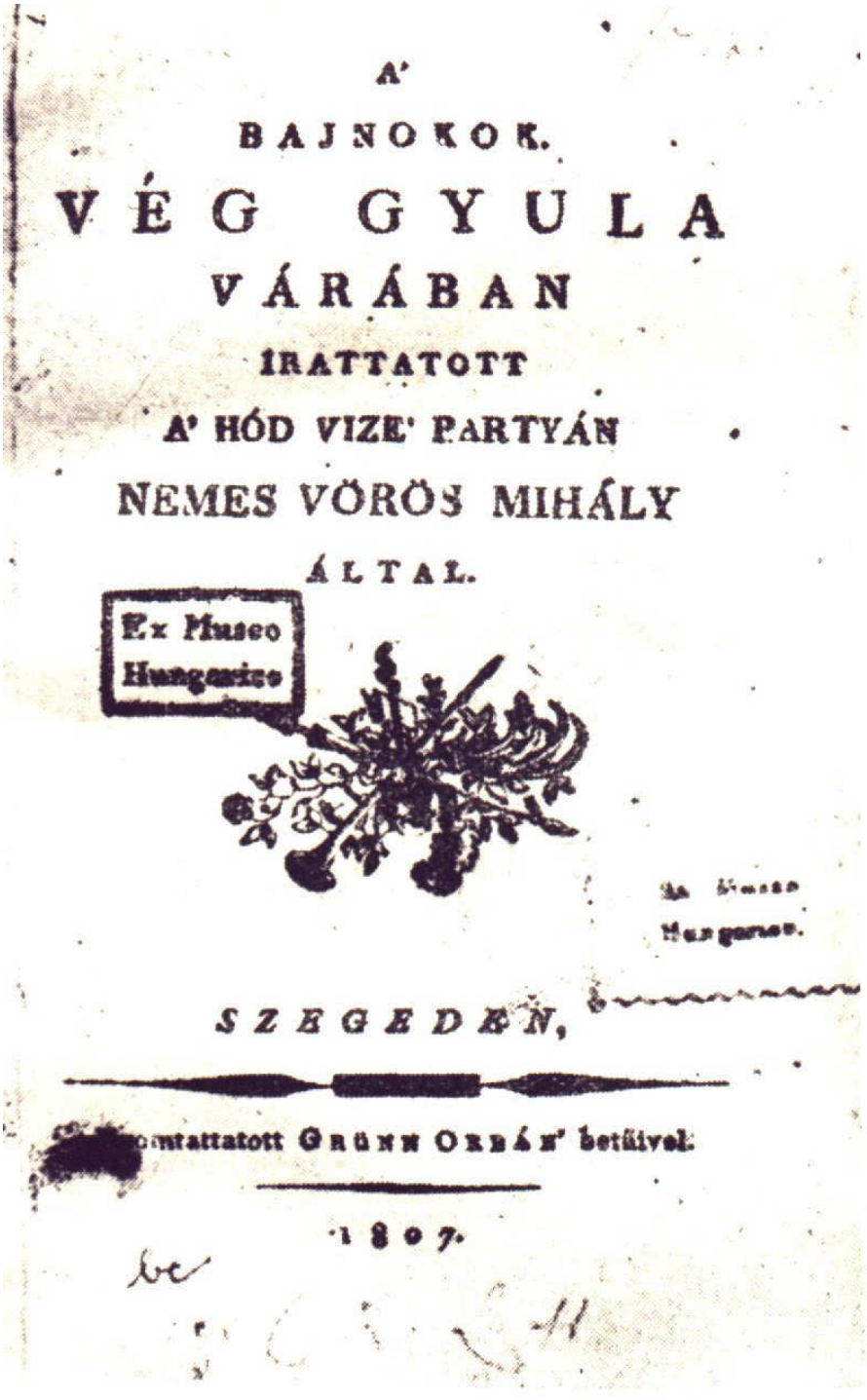
3. Igazságos Mátyás király jobbágyai között
(Olajlenyomat, a Kérdő Szűcs családnál.)

4. „Kossuth Lajos imája”
(Olajlenyomat, a Kérdő Szűcs családnál.)

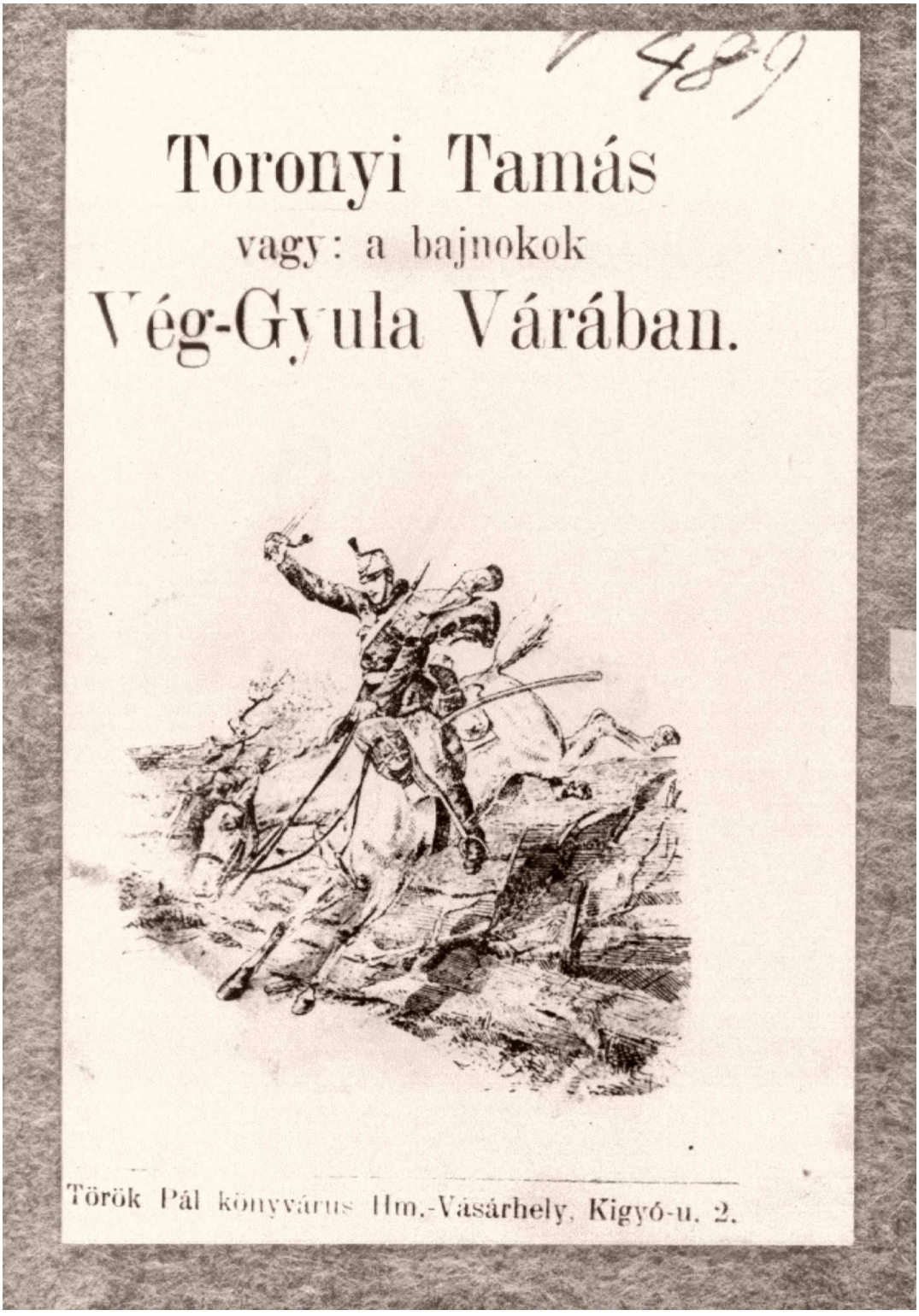

PANNÓNIA'
SZOMORÚSÁGA,
AZ-AZ:
A' MAGYAR-ORSZÁGI NEMESEK'
FEL-KELÉSEKET
TÁRGYAZÓ
KÖNYVETSKE:
MELLY-IS
A' Felséges Auſztriai Udvar által
hírdettetett a' Bika Jegynek huſzonha-
todikán, 1797 Eſztendőben.
A' KÉSŐ-
MARADÉKNAK EMLÉKEZETÉRE
SZERZETTE
HÓLD-MEZEI BEREI
FARKAS ANDRÁS,
A' Magyar Orſzági Tekintetes Kir.
Táblának hites Nótáriuſſa, az Erdélyi
Mú'sáknak Baráttya.
BUDÁN,
Nyomtattatott Özvegy Landerer Katalin' be-
tűivel, 1801-dik Eſztendőben.

5. Farkas András egyik kiadványának címlapja

A'
BAJNOKOK.
VÉG GYULA
VÁRÁBAN
IRATTATOTT
A' HÓD VIZE' PARTYÁN
NEMES VÖRÖS MIHÁLY
ÁLTAL.
Ex Museo
Hungarico
SZEGEDEN,
ntattatott GRÜNN ORBÁN' betűivel.
1807.

Vörös Mihály könyvének címlapja

6. Vörös Mihály kiadványának címlapja

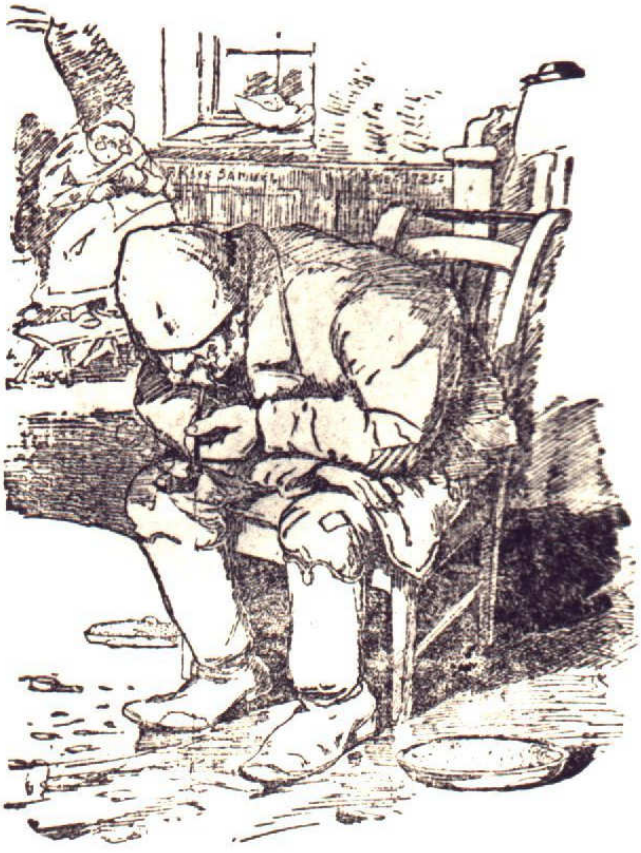
7. Török Pál vásárhelyi ponyvájának címlapja

8. Fodor Béla írásának címlapja

Ht
Lk3
B0184?

Legujabb
SZERELMI NÓTÁK.
Szivrepesztő fájó szerelemről.

Utánnyomás az 1884. évi XIV. t.-cz. értelmében tilos.

Kiadja: **Török Pál** könyvárus Hódmező-Vásárhelyen
III. kerület Lévay-utcza 38. sz. alatt.

„Vásárhely és Vidéke" nyomda.

9. A Török Pál kiadásában megjelent „Szerelmi nóták”

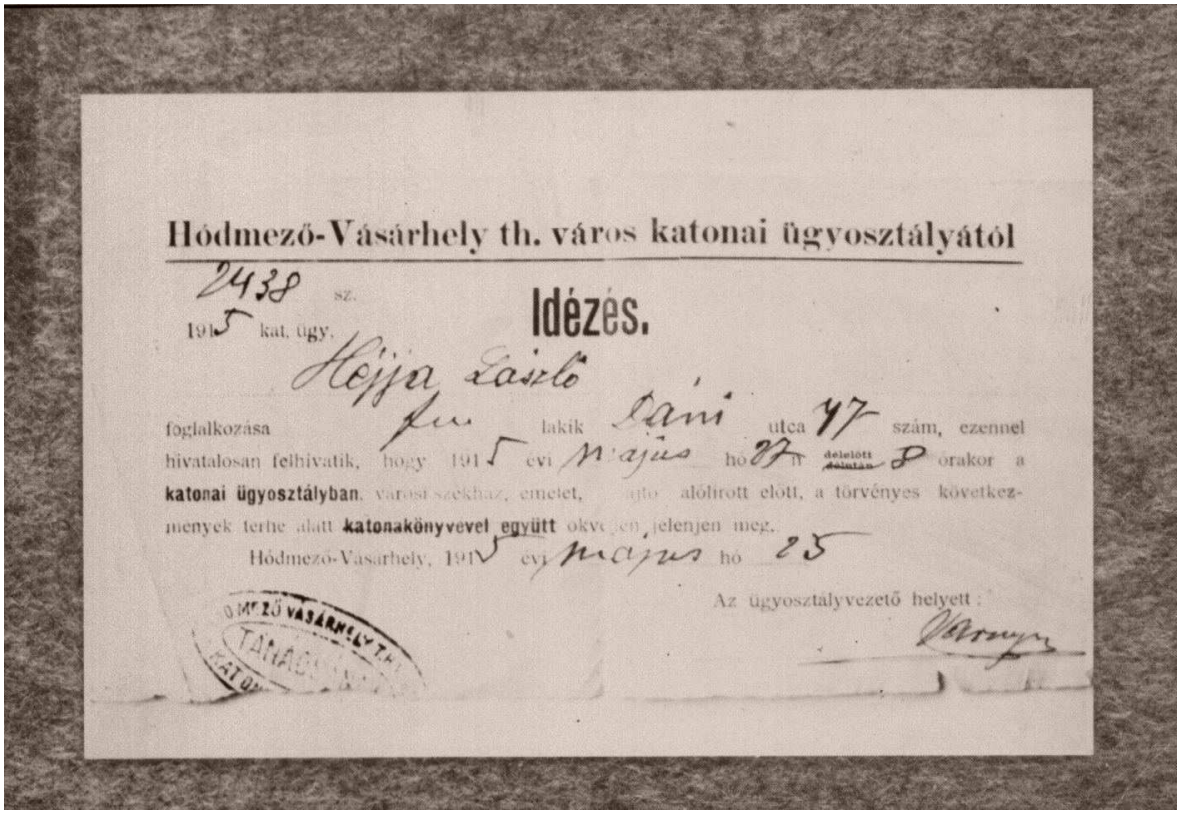
Az első világháború emlékeiből

10. Katonai szolgálatért adományozott emléklap a dualizmusban

11. Vásárhelyi bakák a veszprémi kaszárnyában, 1904-ben

Hódmező-Vásárhely th. város katonai ügyosztályától

2438 sz.
1915 kat. ügy.

Idézés.

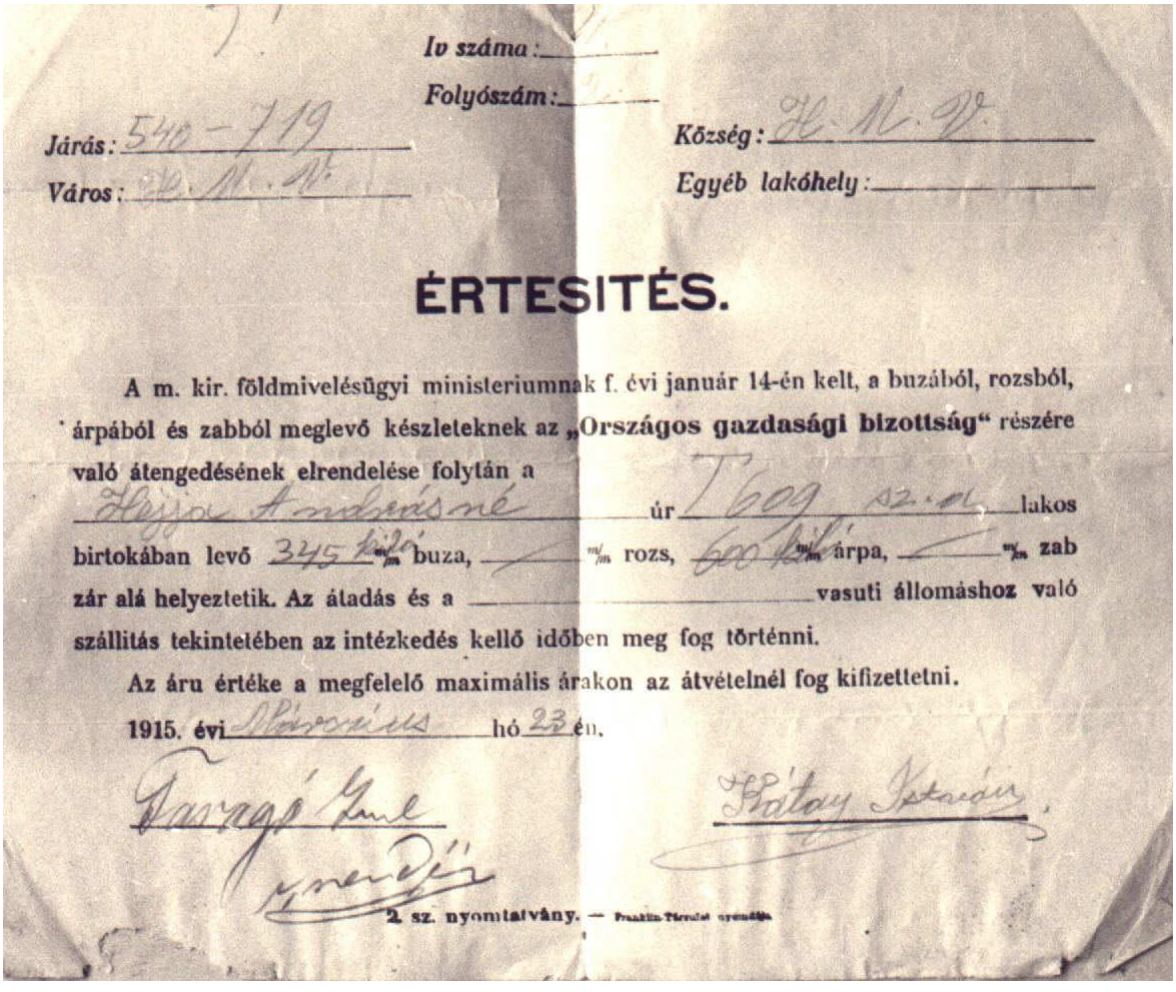
Hójja László
foglalkozása fm lakik Dáni utca 47 szám, ezennel hivatalosan felhivatik, hogy 1915 évi május hó 27-n délelőtt délután 8 órakor a **katonai ügyosztályban**, városi székház, emelet, ajtó alólirott előtt, a törvényes következmények terhe alatt **katonakönyvével együtt** okvetlen jelenjen meg.

Hódmező-Vásárhely, 1915 évi május hó 25

Az ügyosztályvezető helyett:

HÓDMEZŐ VÁSÁRHELY TH. TANÁCS

12. Idézés katonai alkalmassági vizsgára 1915-ből

Iv száma: _____

Folyószám: _____

Járás: 540-719 Község: H. N. V.

Város: H. N. V. Egyéb lakóhely: _____

ÉRTESITÉS.

A m. kir. földmivelésügyi ministeriumnak f. évi január 14-én kelt, a buzából, rozsból, árpából és zabból meglevő készleteknek az „**Országos gazdasági bizottság**“ részére való átengedésének elrendelése folytán a Hajsa Andrásné úr T609 sz. ot. lakos birtokában levő 345 kilo %/m buza, — %/m rozs, 600 kilo %/m árpa, — %/m zab zár alá helyeztetik. Az átadás és a _____ vasuti állomáshoz való szállitás tekintetében az intézkedés kellő időben meg fog történni.

Az áru értéke a megfelelő maximális árakon az átvételnél fog kifizettetni.

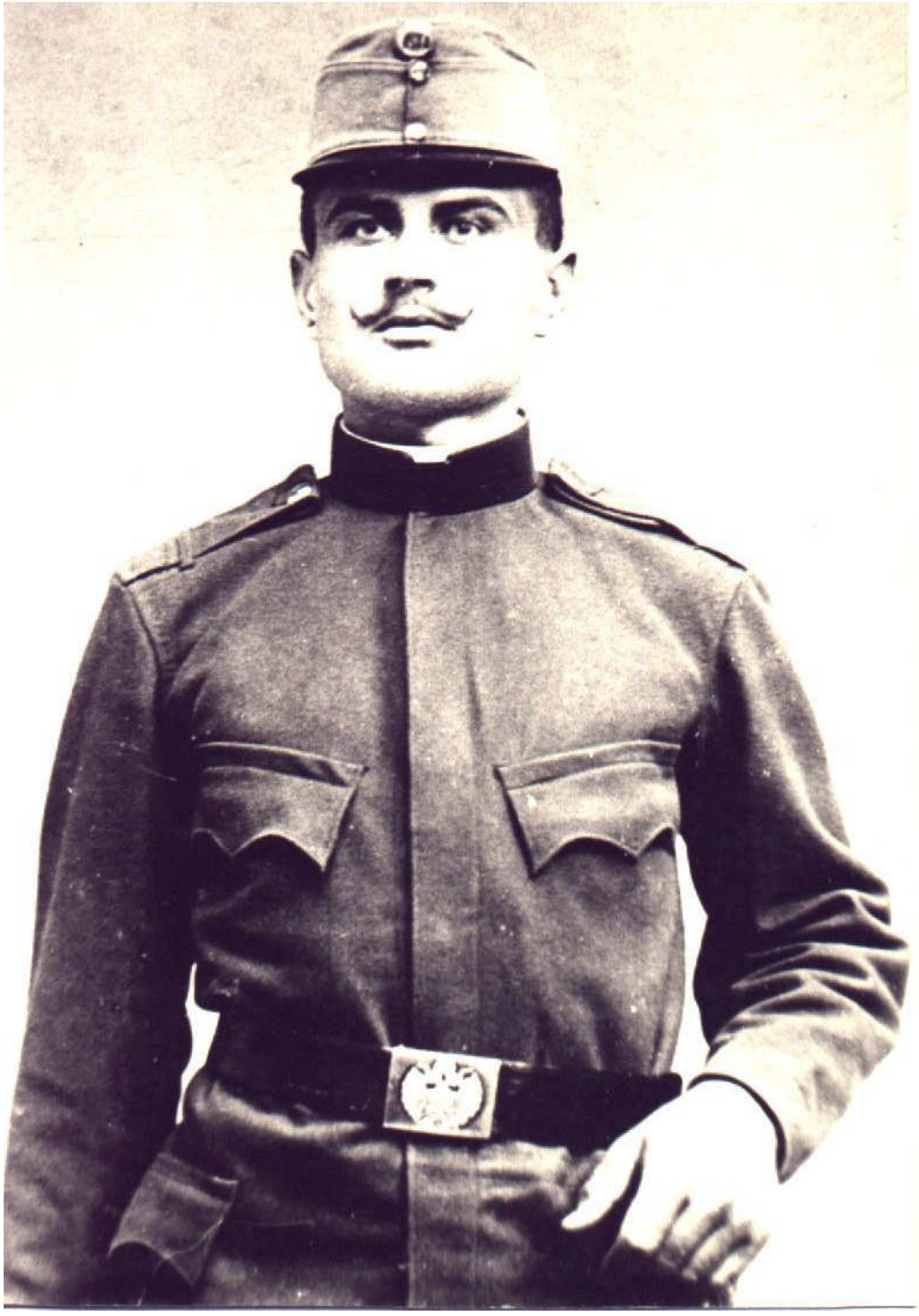
1915. évi Március hó 23-én.

Gazsó Gyula
gyógyszerész

Bátay István

2 sz. nyomtatvány. — Franklin-Társulat nyomdája.

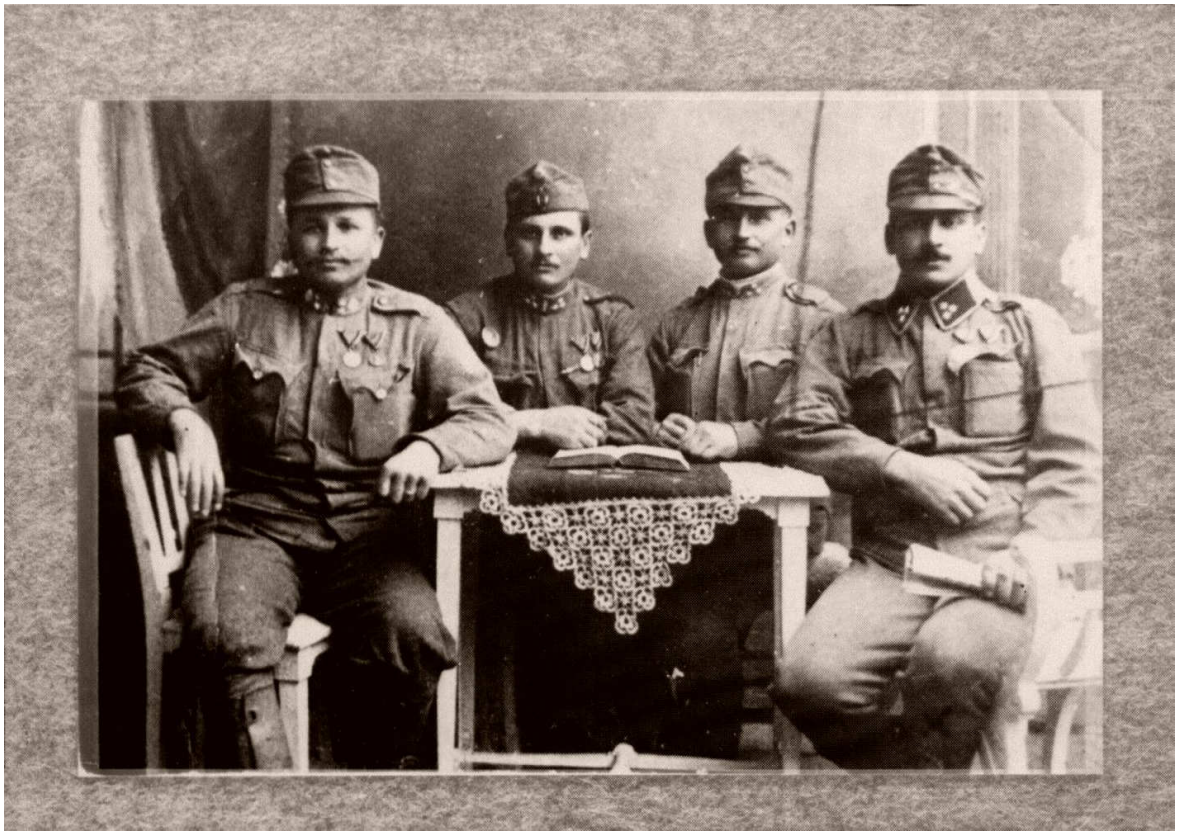
13. Értesítés gabonabeadási kötelezettségről 1915-ből

14. Vásárhelyi gazdalegény a Monarchia katonájaként

15. Idős Csorcsán Szűcs Mihály (1867–1954) tényleges katona, az első világháború előtt

16. Vásárhelyi gazdák egy csoportja 1917–1918 fordulóján
(Jobbról Kovács András)

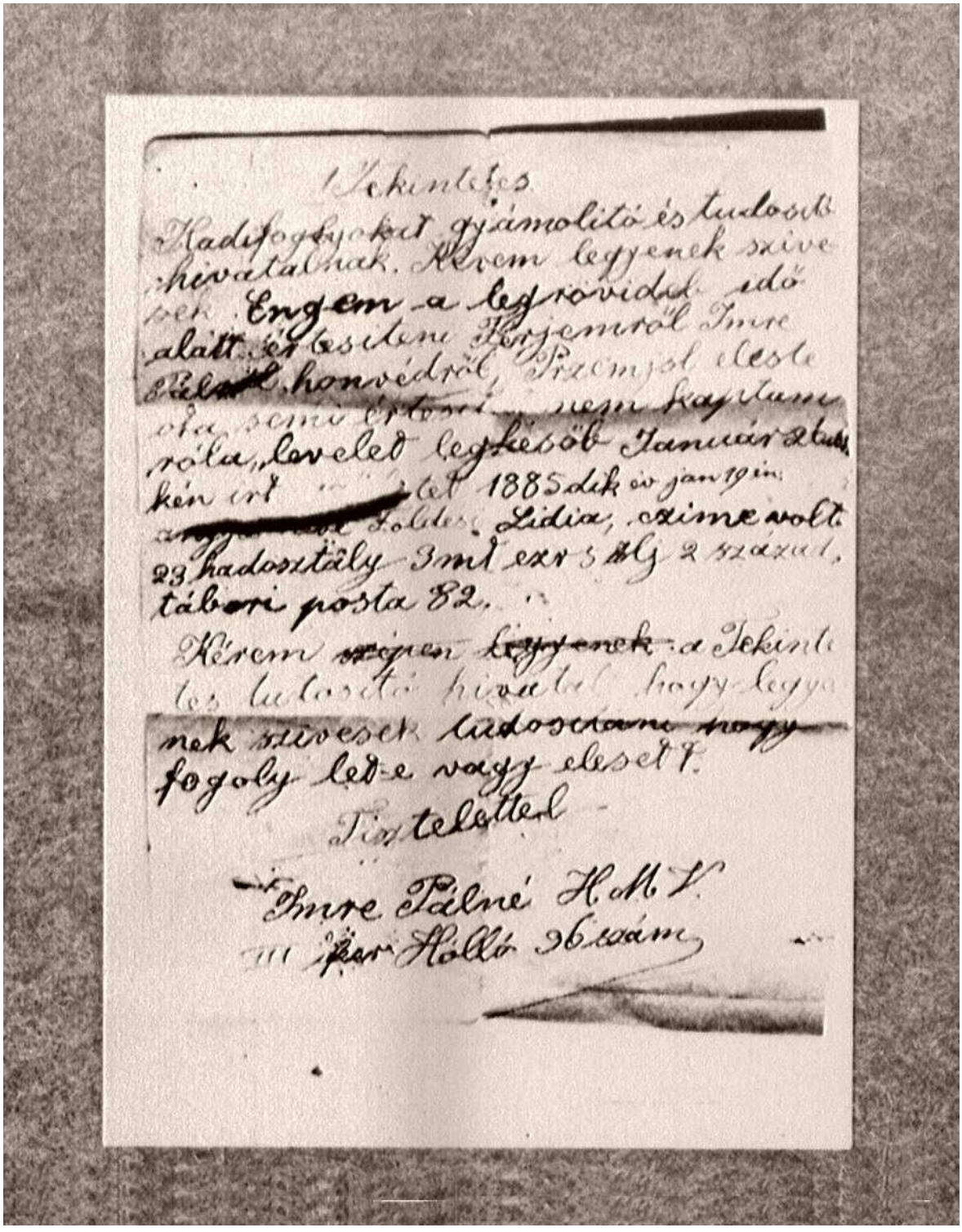
17. Harangbúcsúztatás 1917-ben, a vásárhelyi Pusztán

18. A doberdói fennsíkon 1917-ben
(A lőszeres ládáknál Kovács András ül.)

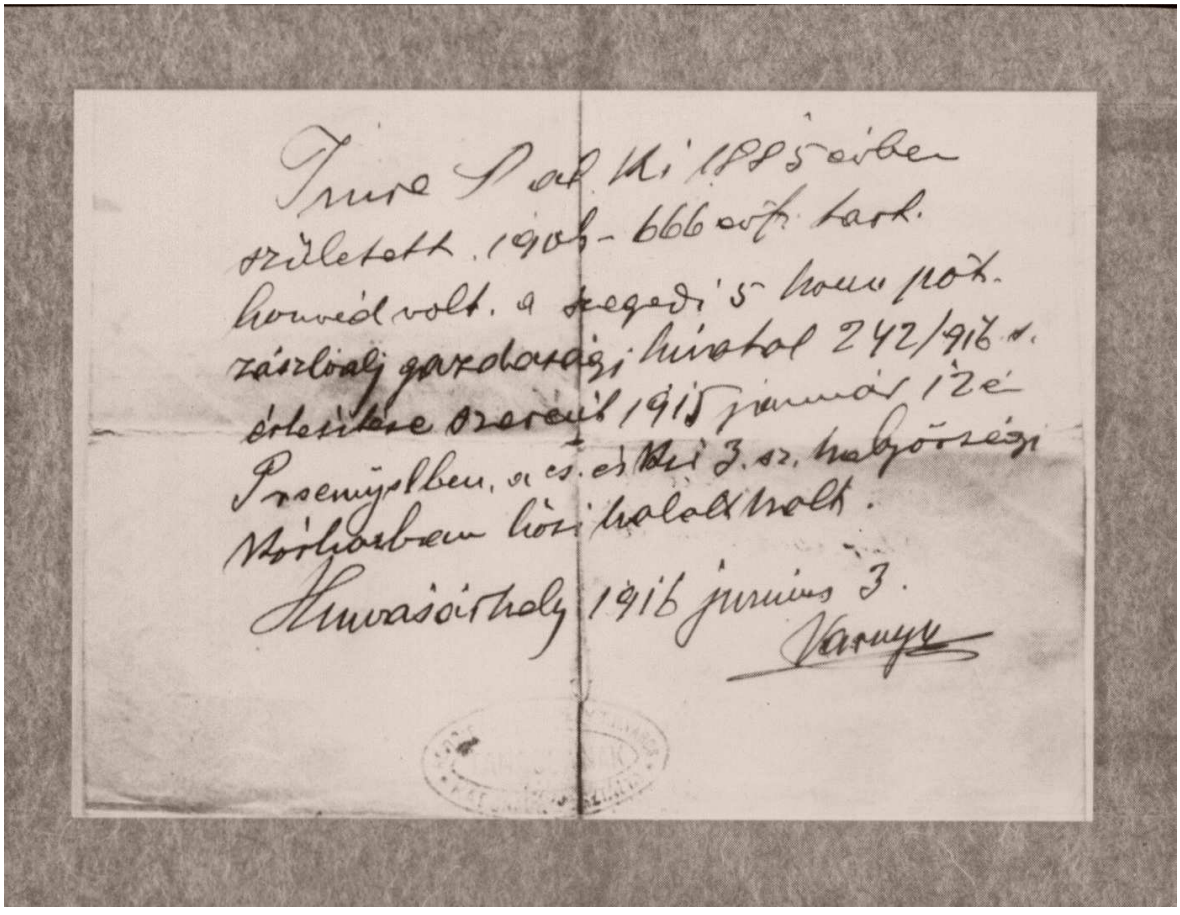

19. Id. Csizmadia Imre felvétele az olasz fronton 1915-ben

Tekintetes
Hadiszolgálatokat gyámolító és tudakozó
hivatalnak. Kérem legyenek szíves
sek Engem a legrövidebb idő
alatt értesíteni Förjemről Imre
Pálnak honvédről, Przemysl eleste
óta semmi értesítés nem kaptam
róla, levelei legkésőbb Január 2-tól
kéz írt 1885-ik év január 19-ig
Földes Lídia, szíves volt
23 hadosztály 3ml exr 3 hlg 2 század,
tábori posta 82.
Kérem szíves legyenek a Tekintetes tudakozó hivatal hogy legyenek szívesek tudakozni hogy fogoly lett-e vagy elesett?
Tisztelettel
Imre Pálné H. M. V.
III ker Hollán 36 szám

20. Gazdaasszony eltűnt férje után kutat

21. Válaszlevél a feleségnek: férje Przemyślben elesett

Özv. Csizmadia Imréné szül. Szendi Horváth Viktória ugy a maga, mint gyermekei Imre és Etuska és az összes rokonság nevében is fájdalomtól megtört szivvel tudatja, hogy szeretett férje, gondos édesapa, jó fiu, vő, testvér, sógor, rokon és jóbarát

CSIZMADIA IMRE

A 34-IK TÜZÉREZRED KÖZVITÉZE

életének 43-ik, boldog házasságának, 18-ik évében 1918 február 18-án az olasz harctéren sulyos sebesülés következtében hősi halált halt.

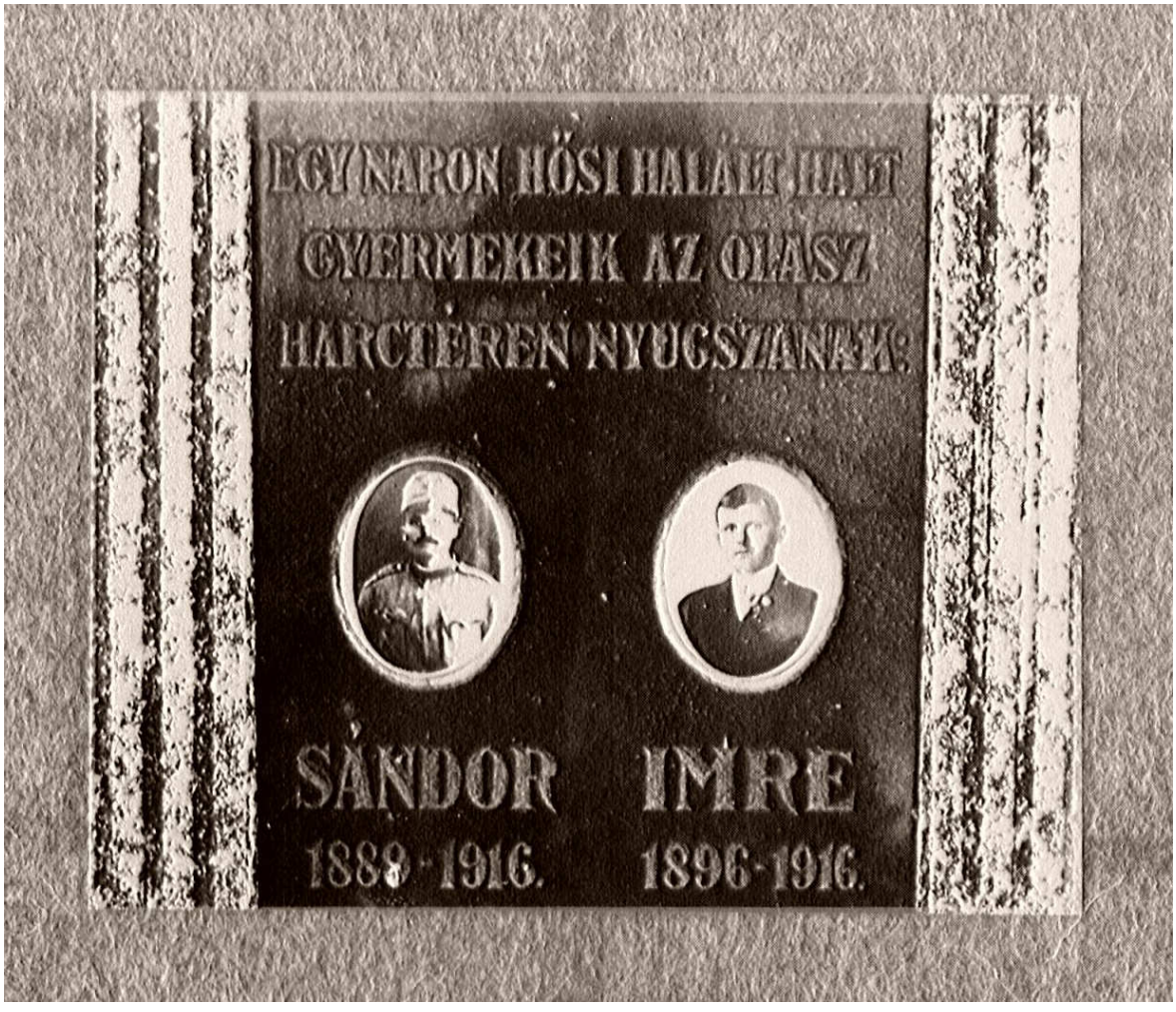
Drága halottunkat Vittorioban a katonai temetőben helyezték örök nyugalomra.

Orosháza, 1918 december 22.

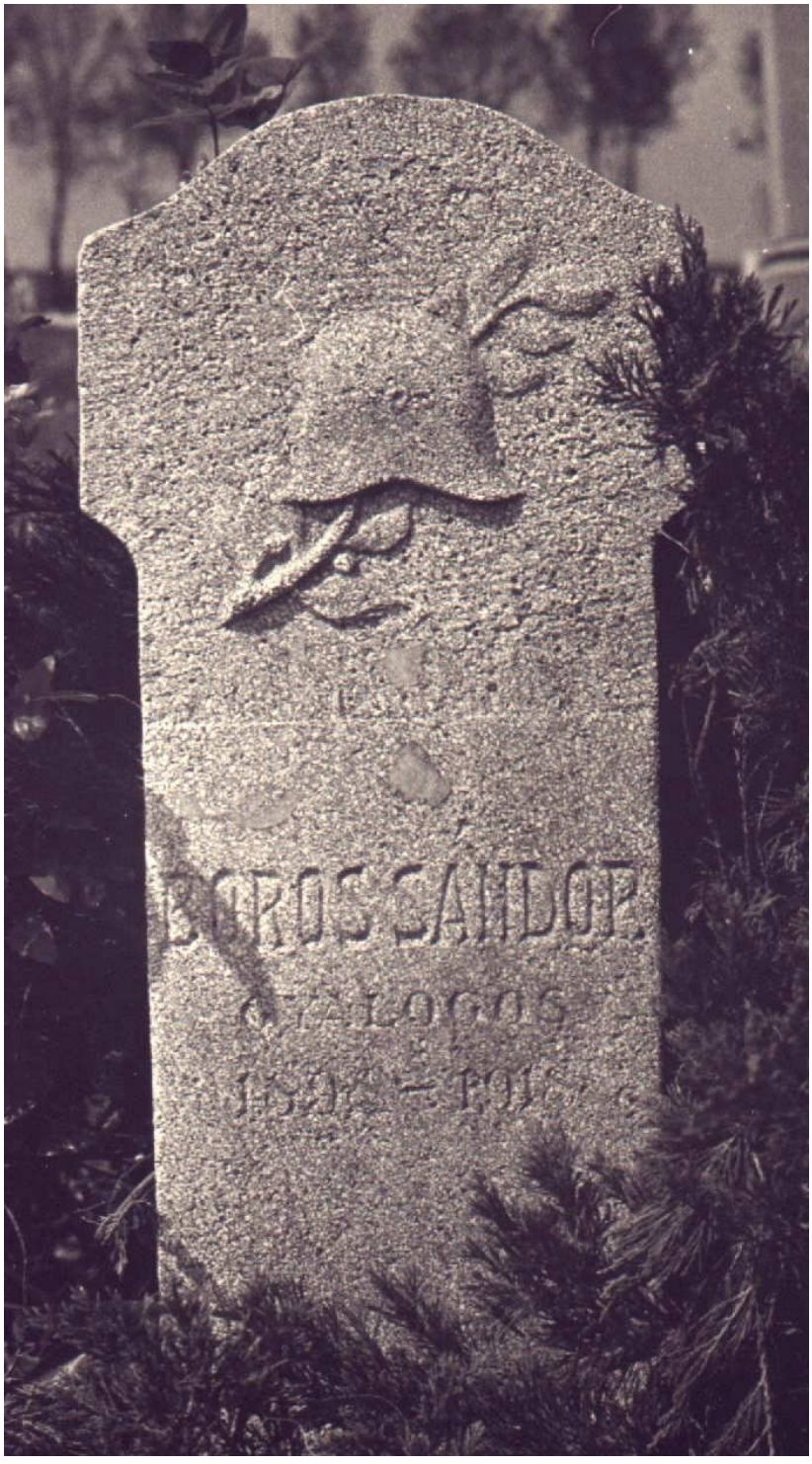
Emléke szivünkben örökké élni fog!

GYÁSZOLJAK: Csizmadia János és neje Horváth Juliánna szülei. Szendi Horváth Bálint apósa. Csizmadia Juliánna és férje Forján Bálint és családjai, olaszfogságban levő Csizmadia György és neje Csizmadia Ilona és családjai, orosz fogságban levő Csizmadia István és neje Szemenyei Róza és családjai, Csizmadia Erzsébet és férje Szabó Ádám és családjai, Csizmadia Katalin és férje Keresztes Antal és családjai, Csizmadia Zsuzsánna és férje Tóth Samu István és családjai, Csizmadia Rozália és férje Ádász István és családjai, Csizmadia Mária és férje Horváth Mihály testvérei, sógorai, sógornői, nagybátyjai, [illegible]ngyai és az összes rokonság.

22. Gyászjelentés a korabeli orosházi napilapban

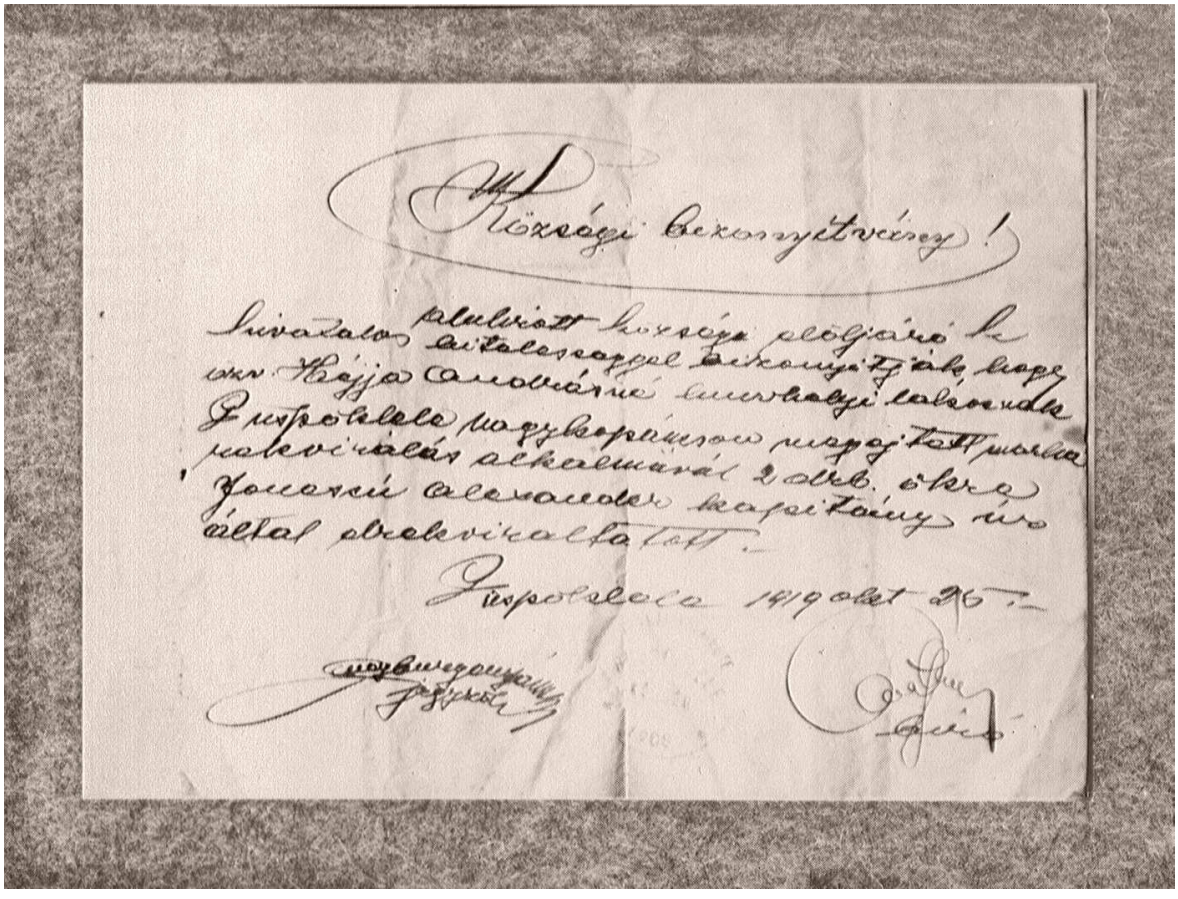

23. Gazdacsalád egy napon meghalt fiainak síremléke
(A Kincses temetőben.)

24 Vásárhely határában meghalt gyalogos síremléke

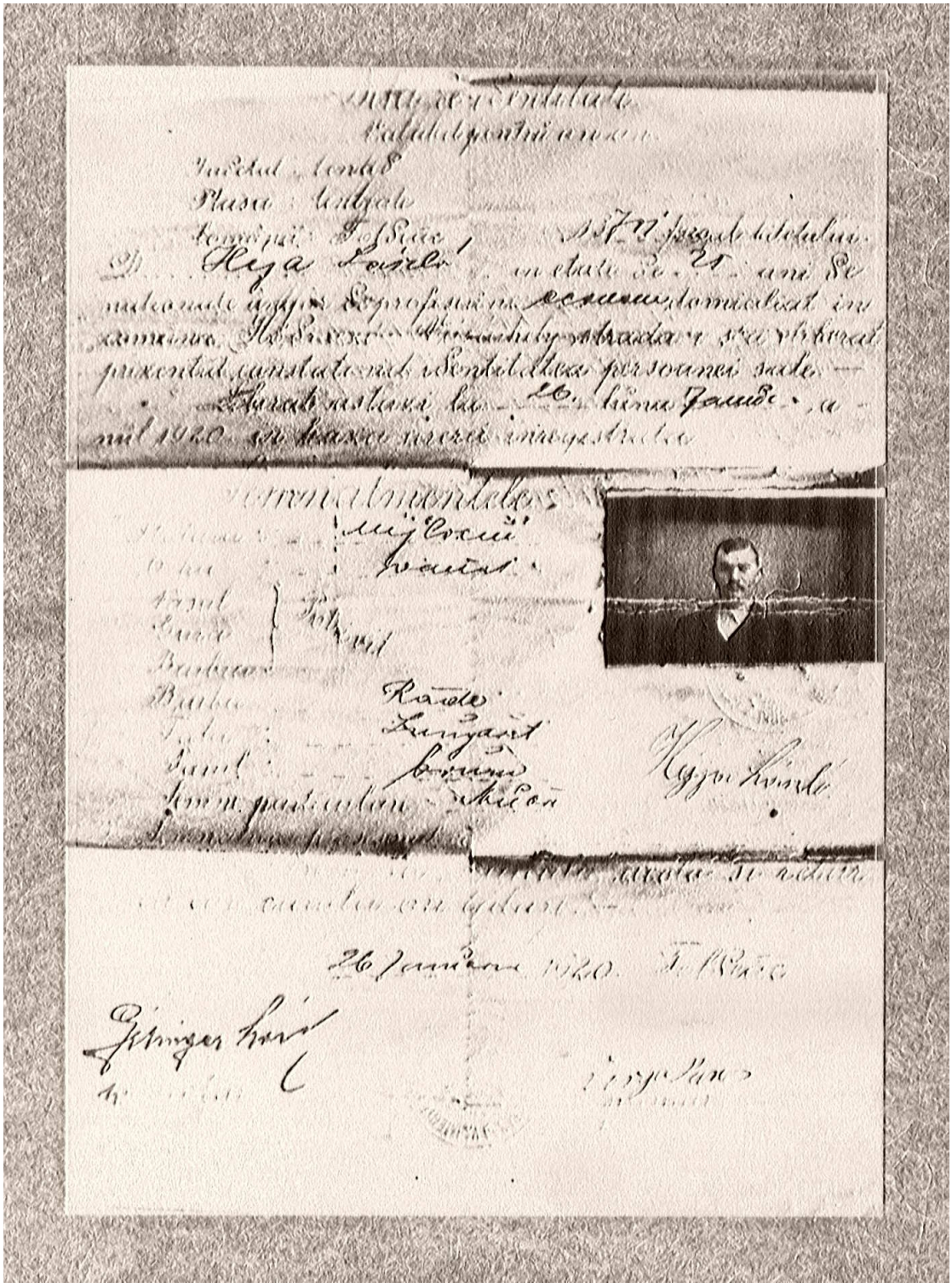
A királyi román hadsereg megszállása

Közsági bizonyítvány!

Szivarlaka alulirott községe elöljárósága kéri
ezen kéjja arravárné szivarlaki lakosnak
Jurisoloalak magyarországon nyugvó katonai
rekvirálás alkalmával 2 db. ökre
Jovarsán elvesztek kapitány úr
által elrekvirálta lett.

Jurisolcalaka 1919 évi 26 t.

26. Arcképes román közlekedési engedély a város és a tanya között, 1920-ból

Megszálló csapat Hódmezővásárhely

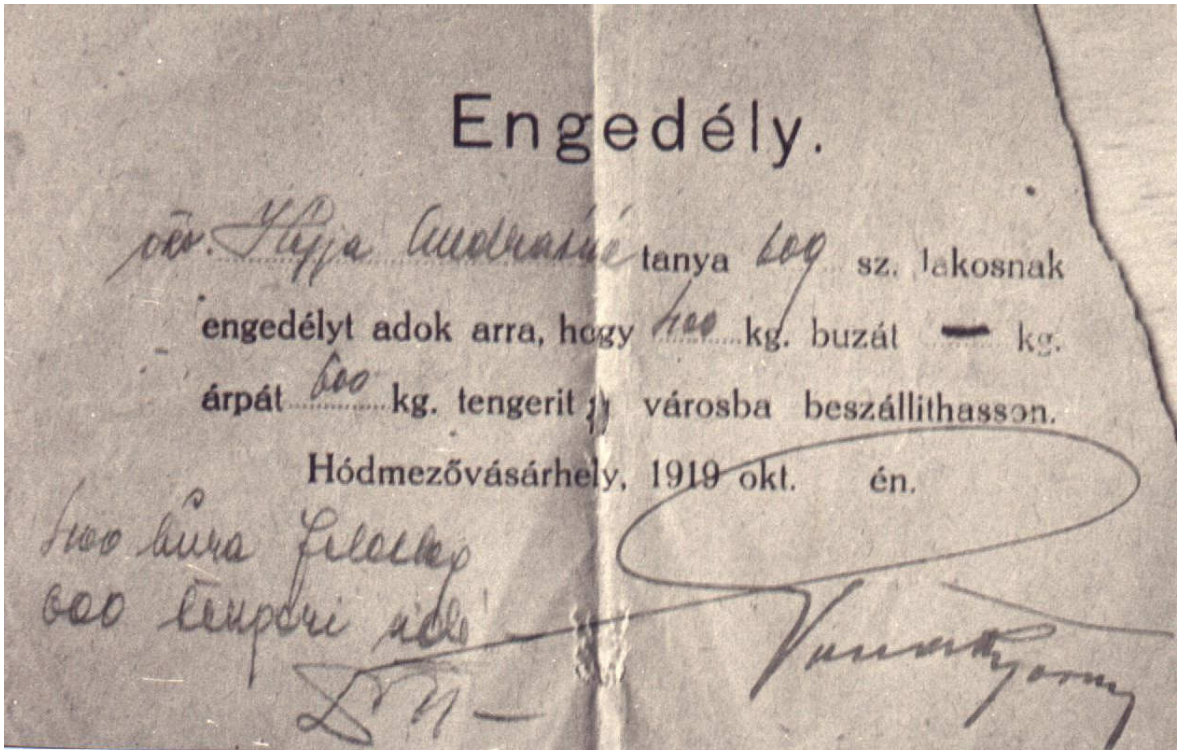
Kocsirendelés.

Megszálló csapat utasitása folytán felhivom, hogy Október hó 22 és 23 napján 48 órai szolgálattételre takarmánnyal ellátva egy személyszállitó kocsival a székház udvarában reggel 6 órakor jelenjen meg. Amennyiben Cim ezen felhivásnak eleget nem tenne — terhére bérkocsit fogadok — ezenkivül pedig a hadijog alapján sulyos pénzbirság fizetésére kötelezem és esetleg fogatát karhatalommal veszem igénybe.

Hódmezővásárhely, 1919 Szeptember hó 27-én.

Comand Garnizonei.

27. Román kocsirendelés 1919-ből

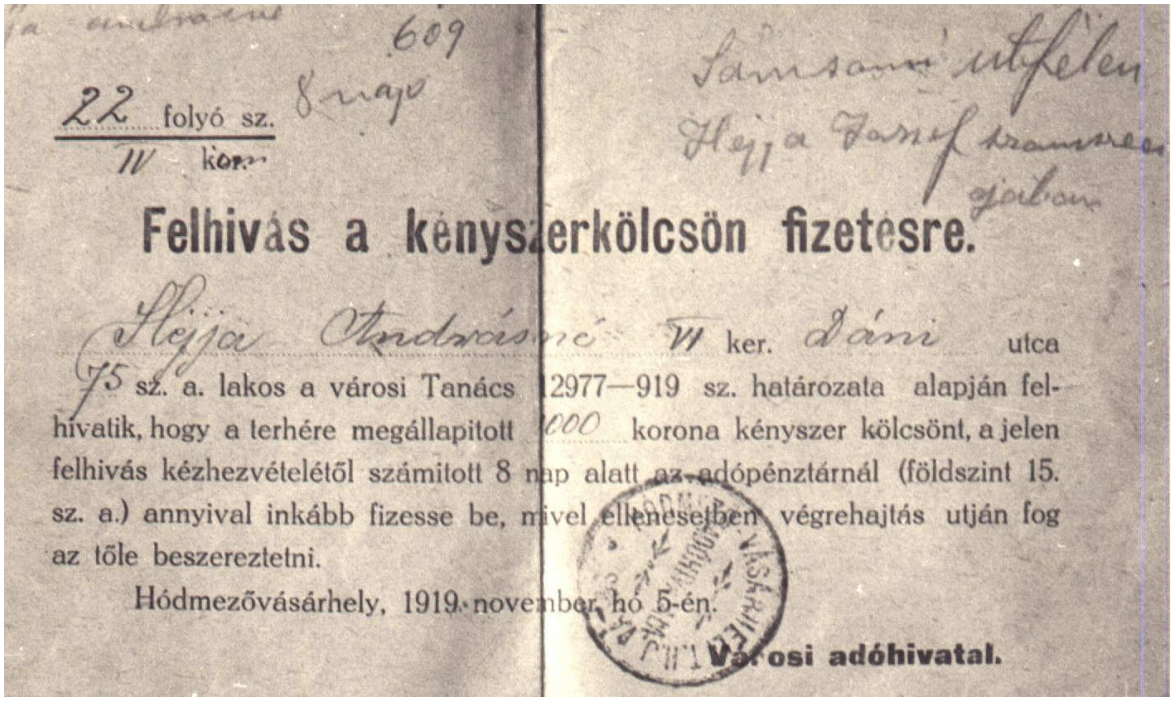
Engedély.

[illegible] tanya [illegible] sz. lakosnak engedélyt adok arra, hogy [illegible] kg. buzát — kg. árpát [illegible] kg. tengerit [illegible] városba beszállithasson.

Hódmezővásárhely, 1919 okt. én.

28. Gabona hazaszállítási engedély a tanyáról 1919-ből

Az első világháború és a forradalmak következményei

22 folyó sz.
IV kor.

609

8 nap

Sámsoni útfélen
Hejja Samu tanyáján
ajtóban

Felhivás a kényszerkölcsön fizetésre.

Hejja Andrásné VI ker. Dáni utca 75 sz. a. lakos a városi Tanács 12977—919 sz. határozata alapján felhivatik, hogy a terhére megállapitott 000 korona kényszer kölcsönt, a jelen felhivás kézhezvételétől számitott 8 nap alatt az adópénztárnál (földszint 15. sz. a.) annyival inkább fizesse be, mivel ellenesetben végrehajtás utján fog az tőle beszereztetni.

Hódmezővásárhely, 1919. november hó 5-én.

Városi adóhivatal.

30. A vereskutasi első világháborús emlékmű avatása 1925 pünkösd vasárnapján

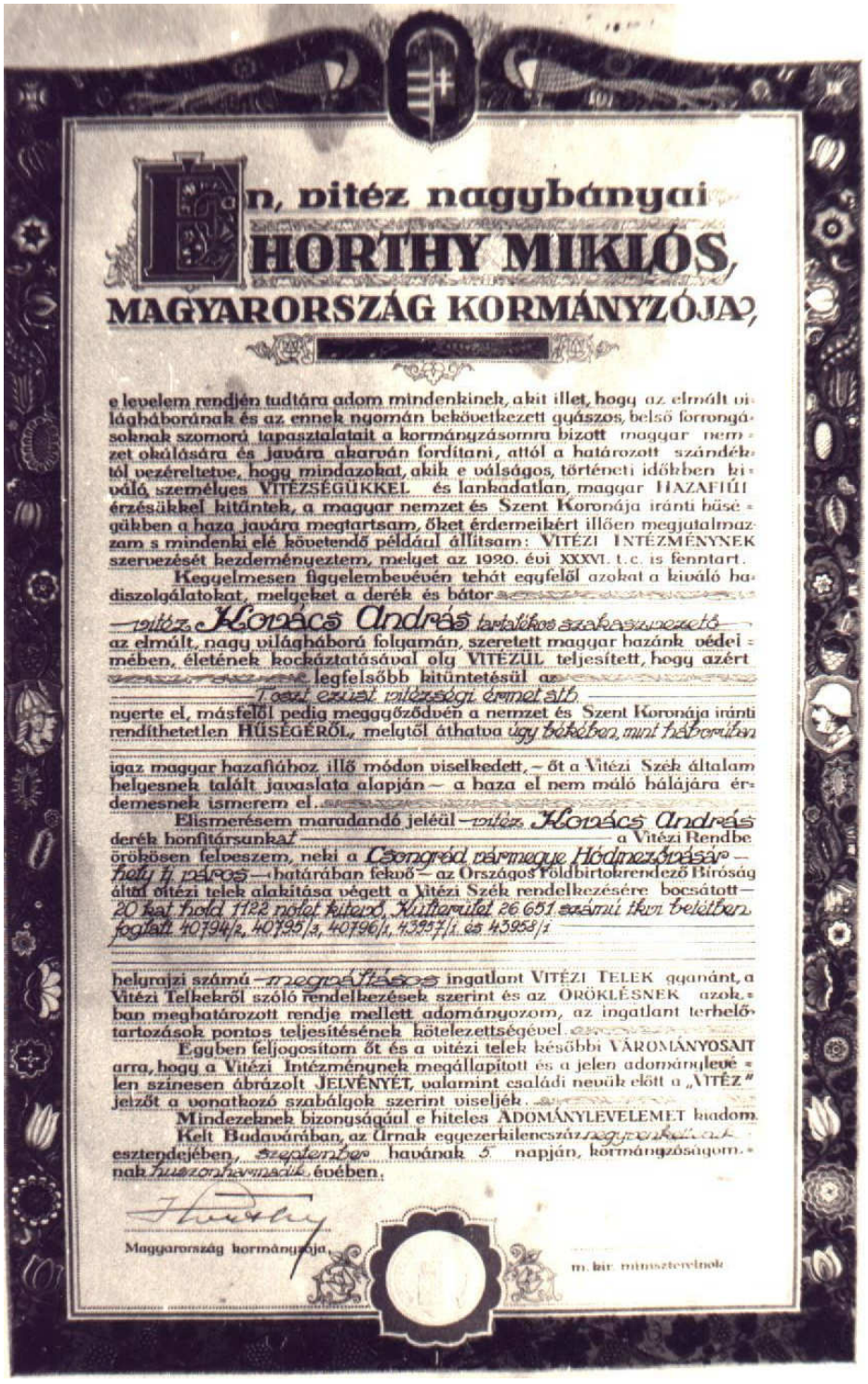
31. Első világháborús emlékmű avatása Vásárhely-Kutason
(1925. szeptember 30-án, a váci megyés püspök jelenlétében.)

32. Kovács András doberdói hős vitézségi jelvénnyel 1940-ben

33. Első világháborús vitézségi oklevél

Én, vitéz nagybányai
HORTHY MIKLÓS,
MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJA,

e levelem rendjén tudtára adom mindenkinek, akit illet, hogy az elmúlt világháborúnak és az ennek nyomán bekövetkezett gyászos, belső forrongásoknak szomorú tapasztalatait a kormányzásomra bizott magyar nemzet okulására és javára akarván fordítani, attól a határozott szándéktól vezéreltetve, hogy mindazokat, akik e válságos, történeti időkben kiváló, személyes VITÉZSÉGÜKKEL és lankadatlan, magyar HAZAFIÚI érzésükkel kitűntek, a magyar nemzet és Szent Koronája iránti hűségükben a haza javára megtartsam, őket érdemeikért illően megjutalmazzam s mindenki elé követendő például állítsam: VITÉZI INTÉZMÉNYNEK szervezését kezdeményeztem, melyet az 1920. évi XXXVI. t.c. is fenntart.

Kegyelmesen figyelembevéve tehát egyfelől azokat a kiváló hadiszolgálatokat, melyeket a derék és bátor

vitéz Kovács András tartalékos szakaszvezető

az elmúlt, nagy világháború folyamán, szeretett magyar hazánk védelmében, életének kockáztatásával olv VITÉZÜL teljesített, hogy azért

legfelsőbb kitüntetésül az

I. oszt. ezüst vitézségi érmet stb.

nyerte el, másfelől pedig meggyőződvén a nemzet és Szent Koronája iránti rendíthetetlen HŰSÉGÉRŐL, melytől áthatva úgy békében, mint háborúban igaz magyar hazafiához illő módon viselkedett, – őt a Vitézi Szék általam helyesnek talált javaslata alapján – a haza el nem múló hálájára érdemesnek ismerem el.

Elismerésem maradandó jeléül – vitéz Kovács András derék honfitársunkat a Vitézi Rendbe örökösen felveszem, neki a Csongrád vármegye Hódmezővásár – hely fi. város – határában fekvő – az Országos Földbirtokrendező Bíróság által vitézi telek alakítása végett a Vitézi Szék rendelkezésére bocsátott – 20 kat. hold 712 négyszögöl kitevő, Kultúrmérték 26 651 számú tkv. betétben foglalt 40794/2, 40795/3, 40796/1, 43957/1 és 45958/1 helyrajzi számú – megosztásos ingatlant VITÉZI TELEK címén, a Vitézi Telekekről szóló rendelkezések szerint és az ÖRÖKLÉSNEK azokban megbatározott rendje mellett adományozom, az ingatlant terhelő tartozások pontos teljesítésének kötelezettségével.

Egyben feljogosítom őt és a vitézi telek későbbi VÁROMÁNYOSAIT arra, hogy a Vitézi Intézménynek megállapított és a jelen adományleveléhez színesen ábrázolt JELVÉNYÉT, valamint családi nevük előtt a „VITÉZ" jelzőt a vonathozó szabályok szerint viseljék.

Mindezeknek bizonyságául e hiteles ADOMÁNYLEVELEMET kiadom.

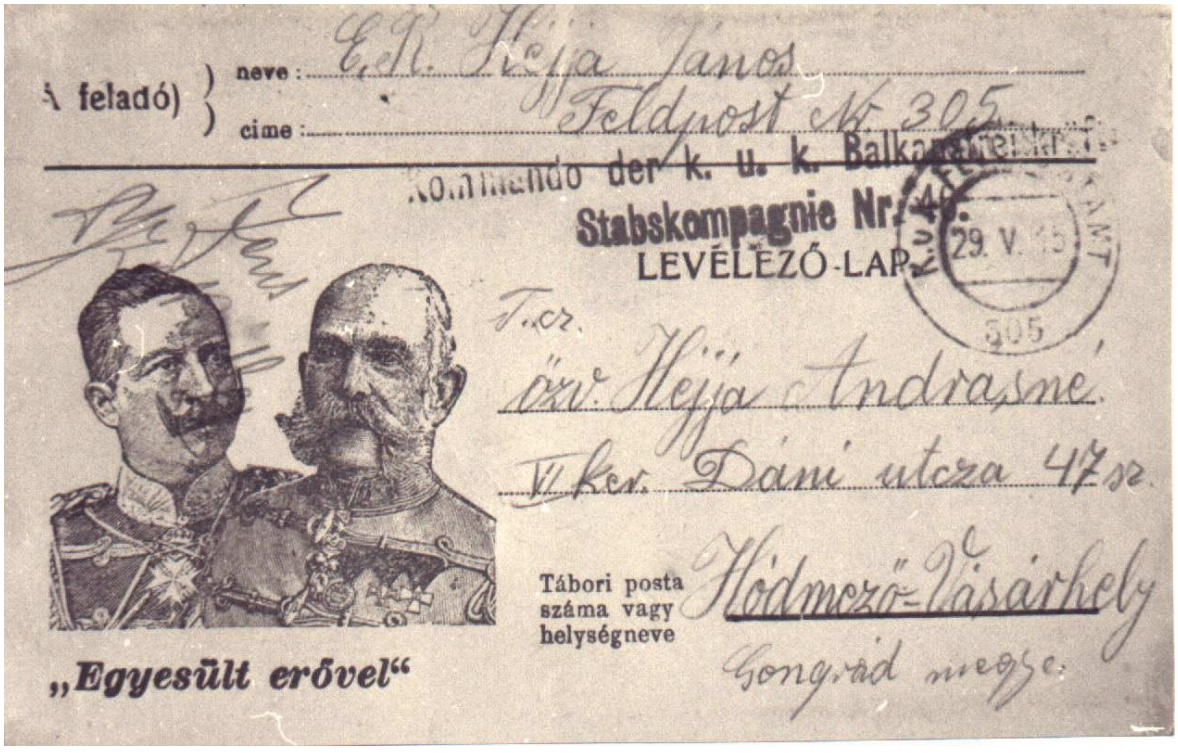
Kelt Budavárában, az Úrnak egyezerkilencszázharmincadik esztendejében, szeptember havának 5 napján, kormányzóságom nak huszonharmadik évében.

Horthy

Magyarország kormányzója.

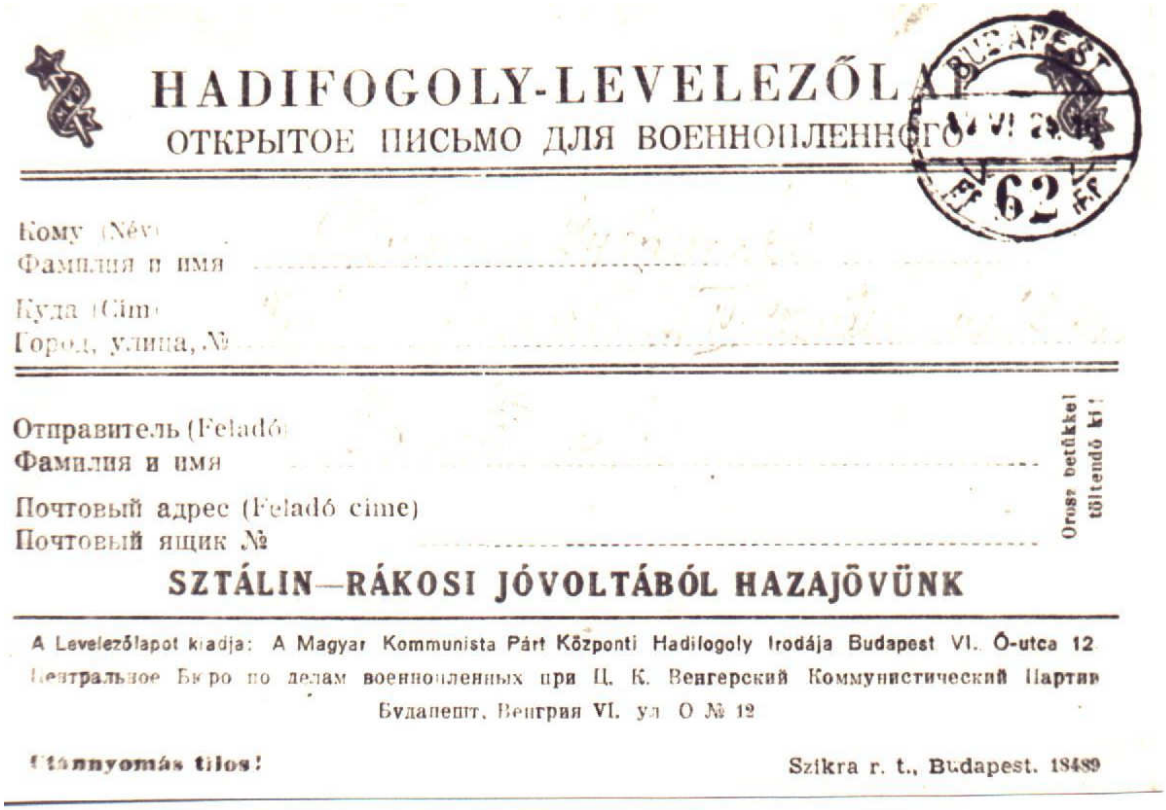
m. kir. miniszterelnök

34. Vitézségi telek adományozásáról kiállított oklevél

35. Tábori levelezőlap az első világháborúból

A második világháború emlékeiből

HADIFOGOLY-LEVELEZŐLAP

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО ДЛЯ ВОЕННОПЛЕННОГО

BUDAPEST 62

Кому (Név)
Фамилия и имя

Куда (Cim)
Город, улица, №

Отправитель (Feladó)
Фамилия и имя

Почтовый адрес (Feladó címe)
Почтовый ящик №

Orosz betűkkel töltendő ki!

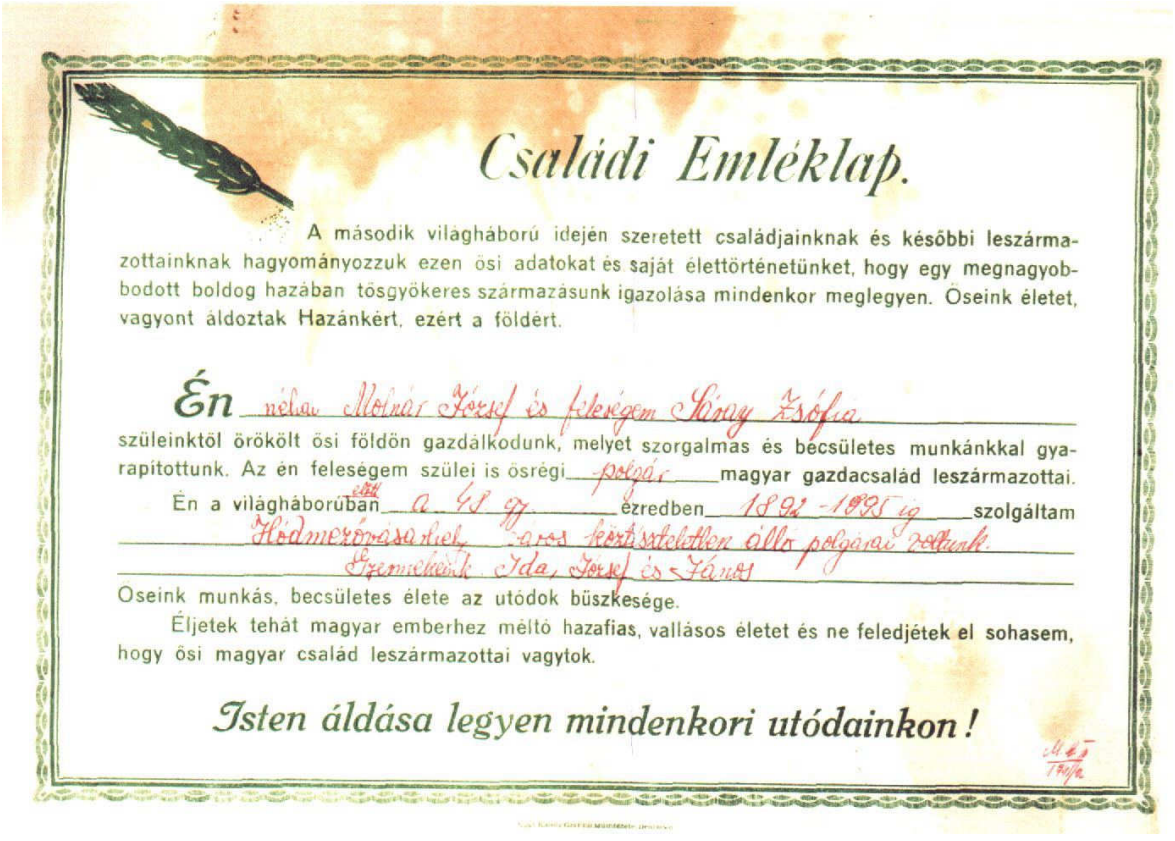
SZTÁLIN—RÁKOSI JÓVOLTÁBÓL HAZAJÖVÜNK

A Levelezőlapot kiadja: A Magyar Kommunista Párt Központi Hadifogoly Irodája Budapest VI. Ó-utca 12
Центральное Бюро по делам военнопленных при Ц. К. Венгерский Коммунистический Партия
Будапешт, Венгрия VI. ул. О № 12

Utánnyomás tilos!

Szikra r. t., Budapest. 18489

36. Második világháborús orosz hadifogoly tábori levelezőlapja

Családi Emléklap.

A második világháború idején szeretett családjainknak és későbbi leszármazottainknak hagyományozzuk ezen ősi adatokat és saját élettörténetünket, hogy egy megnagyobbodott boldog hazában tősgyökeres származásunk igazolása mindenkor meglegyen. Őseink életet, vagyont áldoztak Hazánkért, ezért a földért.

Én néhai Molnár József és feleségem Kiss Zsófia

szüleinktől örökölt ősi földön gazdálkodunk, melyet szorgalmas és becsületes munkánkkal gyarapítottunk. Az én feleségem szülei is ősrégi polgár magyar gazdacsalád leszármazottai.

Én a világháborúban a 41 gy ezredben 1892-1895 ig szolgáltam

Hódmezővásárhely város kérdésteletlen álló polgárai voltunk.

Gyermekeink Ida, József és János

Őseink munkás, becsületes élete az utódok büszkesége.

Éljetek tehát magyar emberhez méltó hazafias, vallásos életet és ne feledjétek el sohasem, hogy ősi magyar család leszármazottai vagytok.

Isten áldása legyen mindenkori utódainkon!

37. A második világháború során kapott Családi Emléklap

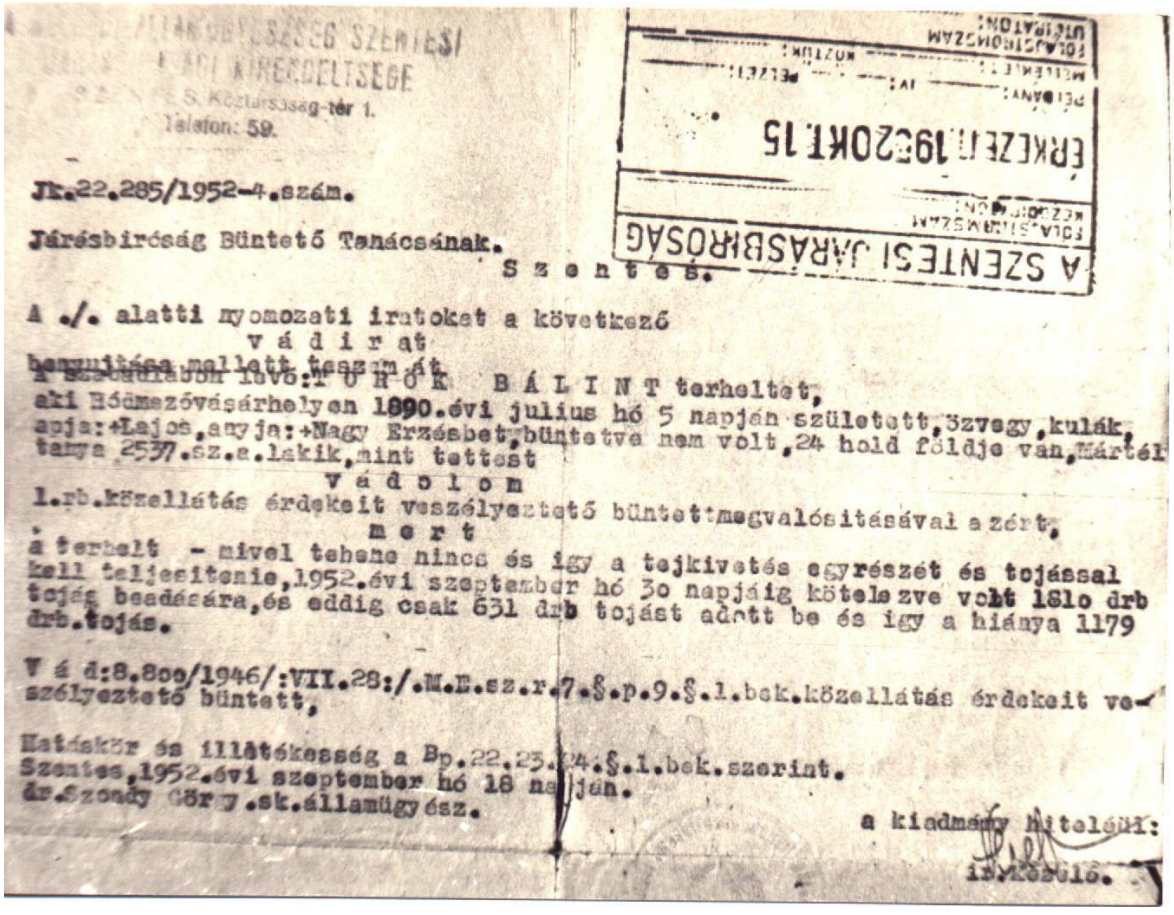

38. Vásárhelyi gazdák csoportja 1936-ban, a magyar hadseregben

39. Második világháborús magyar katona vassisakos sírja Vásárhelyen

Az osztályharc (kuláküldözés) dokumentumaiból

Járásbíróság Büntető Tanácsának.
Szentes.

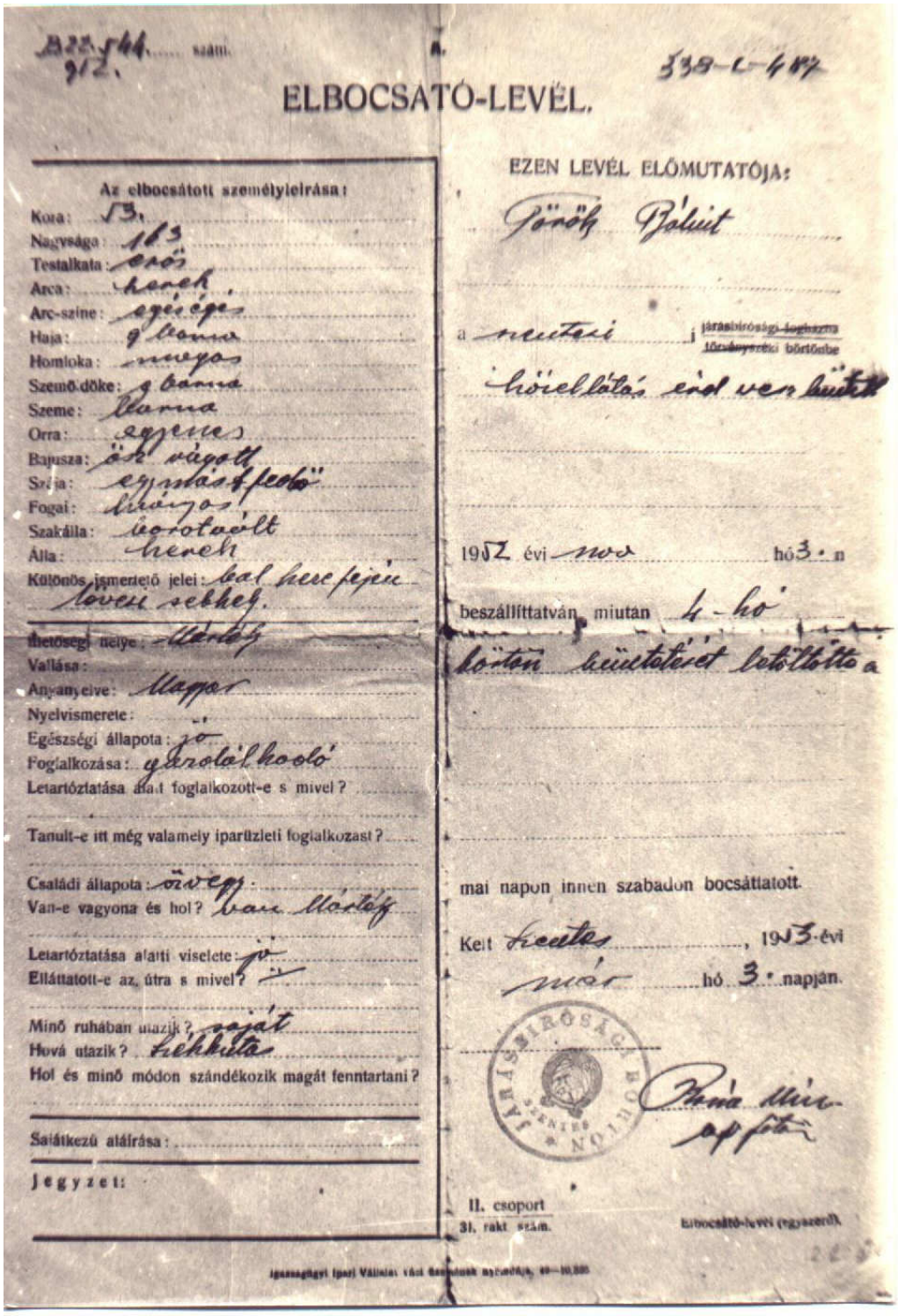
A ./. alatti nyomozati iratokat a következő
vádirat
benyújtása mellett tesz m át
a szabadlábon lévő: T Ö R Ö K B Á L I N T terheltet,
aki Hódmezővásárhelyen 1890.évi július hó 5 napján született, özvegy, kulák,
apja: +Lajos, anyja: +Nagy Erzsébet, büntetve nem volt, 24 hold földje van, Mártély
tanya 2537.sz.a.lakik, mint tettest
vádolom
1.rb.közellátás érdekeit veszélyeztető büntettmegvalósításával azért,
mert
a terhelt - mivel tehene nincs és így a tejkivetés egyrészét és tojással
kell teljesitenie, 1952.évi szeptember hó 30 napjáig kötelezve volt 1810 drb
tojás beadására, és eddig csak 631 drb tojást adott be és így a hiánya 1179
drb.tojás.

Vád:8.800/1946/:VII.28:/.M.E.sz.r.7.§.p.9.§.1.bek.közellátás érdekeit ve-
szélyeztető büntett,

Hatáskör és illetékesség a Bp.22.23.24.§.1.bek.szerint.
Szentes, 1952.évi szeptember hó 18 napján.
dr.Szondy György.sk.államügyész.

a kiadmány hiteléül:

Fig. 40. Török Bálint mártélyi gazda vádirata tojásbeadás elmulasztása miatt 1952-ben

ELBOCSÁTÓ-LEVÉL.

Az elbocsátott személyleírása:

Kora: 53.
Nagysága: 163
Testalkata: erős
Arca: hegyes
Arc-színe: egészséges
Haja: szőke
Homloka: magas
Szemöldöke: szőke
Szeme: kék
Orra: egyenes
Bajusza: ősz vágott
Szája: egyenes
Fogai: hiányos
Szakálla: borotvált
Álla: hegyes
Különös ismertető jelei: bal hátfején lövési sebhely.
Illetőségi helye: Mártély
Vallása:
Anyanyelve: Magyar
Nyelvismerete:
Egészségi állapota: jó
Foglalkozása: gazdálkodó
Letartóztatása alatt foglalkozott-e s mivel?
Tanult-e itt még valamely iparüzleti foglalkozást?
Családi állapota: özvegy
Van-e vagyona és hol? Van Mártély
Letartóztatása alatti viselete: jó
Ellátatott-e az útra s mivel? —
Minő ruhában utazik? saját
Hová utazik? Lehúzta
Hol és minő módon szándékozik magát fenntartani?
Saját kezű aláírása:
Jegyzet:

EZEN LEVÉL ELŐMUTATÓJA:

Pörök Bálint

a szentesi járásbíróság ~~fogházába~~ ~~törvényszéki~~ börtönbe

közellátási érdek veszélyeztetése

1932 évi nov hó 3-n

beszállíttatván, miután 4 hó

büntetését letöltötte a

mai napon innen szabadon bocsáttatott.

Kelt Szentes, 1933. évi

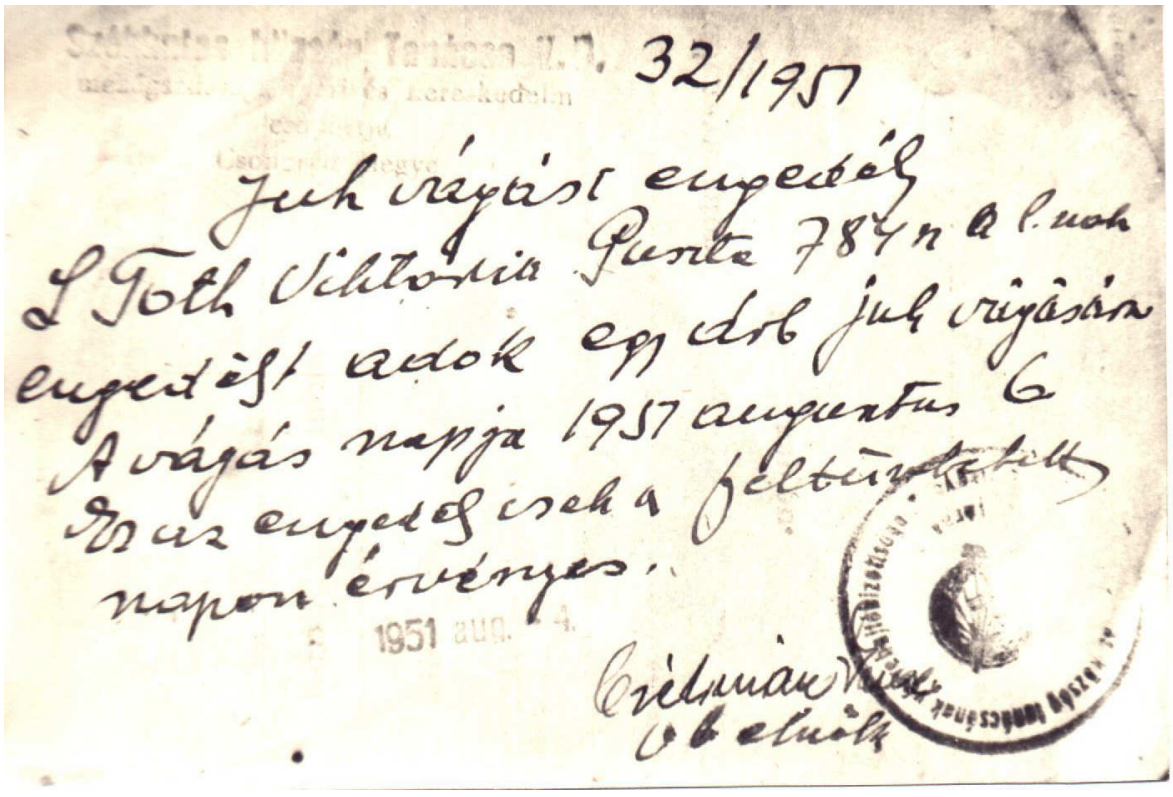
május hó 3. napján.

JÁRÁSBÍRÓSÁG SZENTES

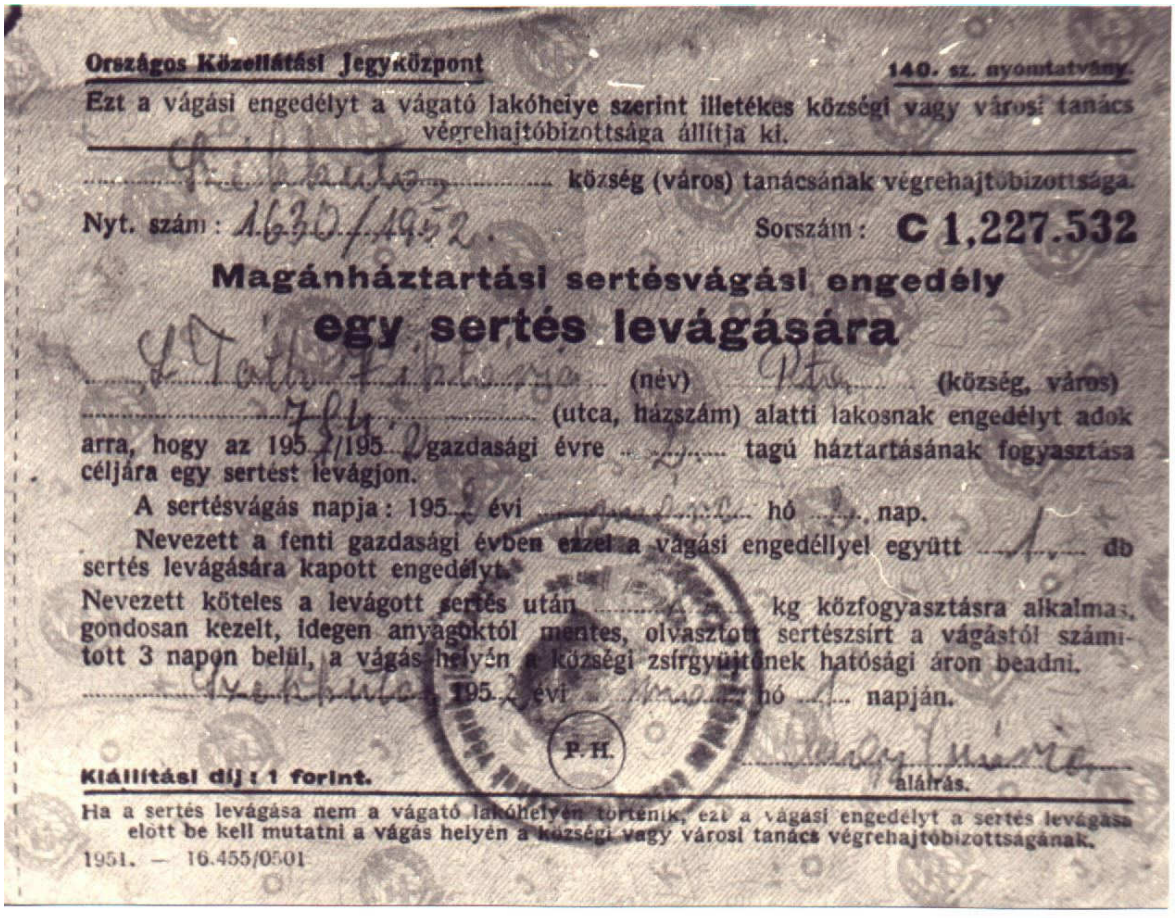
II. csoport
31. rakt. szám.

Elbocsátó-levél (nyugtatvány)

41. Török Bálint elbocsátó levele. „Közellátási érdek veszélyeztetése büntett” miatt 4 hónapi börtönnel sújtották, akár egy köztörvényes bűnözőt

32/1957
Juh vágási engedély
Tóth Viktória Pusztaszentlászló
engedélyt adok egy drb juh vágásán
A vágás napja 1957 augusztus 6
Az engedély csak a feltüntetett
napon érvényes.
1951 aug. 4.
Községi Tanács
Elnök

42. Juhvágási engedély 1951-ből

Országos Közellátási Jegyközpont — 140. sz. nyomtatvány.

Ezt a vágási engedélyt a vágató lakóhelye szerint illetékes községi vagy városi tanács végrehajtóbizottsága állítja ki.

..... község (város) tanácsának végrehajtóbizottsága.

Nyt. szám: 1632/1952. Sorszám: C 1,227.532

Magánháztartási sertésvágási engedély

egy sertés levágására

..... (név) ..... (község, város)

..... (utca, házszám) alatti lakosnak engedélyt adok arra, hogy az 195../195.. gazdasági évre .... tagú háztartásának fogyasztása céljára egy sertést levágjon.

A sertésvágás napja: 195.. évi ..... hó .... nap.

Nevezett a fenti gazdasági évben ezzel a vágási engedéllyel együtt .... db sertés levágására kapott engedélyt.

Nevezett köteles a levágott sertés után ..... kg közfogyasztásra alkalmas, gondosan kezelt, idegen anyagoktól mentes, olvasztott sertészsírt a vágástól számított 3 napon belül, a vágás helyén a községi zsírgyűjtőnek hatósági áron beadni.

..... 195.. évi ..... hó .... napján.

P. H.

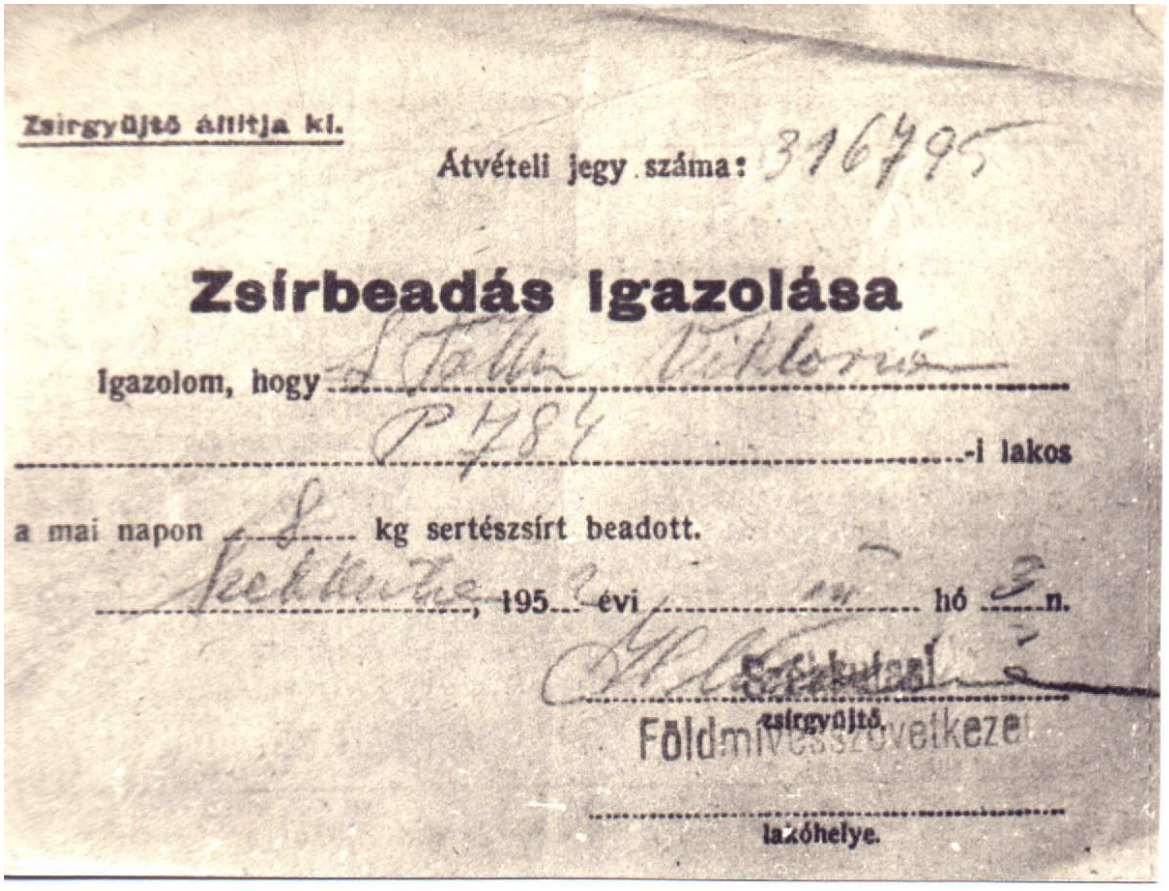
Kiállítási díj: 1 forint.

..... aláírás.

Ha a sertés levágása nem a vágató lakóhelyén történik, ezt a vágási engedélyt a sertés levágása előtt be kell mutatni a vágás helyén a községi vagy városi tanács végrehajtóbizottságának.

1951. — 16.455/0501

43. Sertésvágási engedély 1952-ből

Zsirgyüjtő állitja ki.

Átvételi jegy száma: 316795

Zsírbeadás igazolása

Igazolom, hogy [illegible] Viktória

P 787 -i lakos

a mai napon 8 kg sertészsírt beadott.

[illegible], 195[illegible] évi [illegible] hó [illegible]n.

[illegible]
zsirgyüjtő.

Földmivesszövetkeze[illegible]

lakóhelye.

44. Zsírbeadási igazolás 1952-ből

A rendőrség hódmezővásárhelyi kapitányságon,
mint elsőfokú rendőri büntetőbíróság
Szám: 647/1-1951.kih.

Büntetőparancs

Tárkány Szücs Imre (név) gazdálkodó (állás, foglalkozás)
hmvásárhelyi Tanya 307 lakos ellen rendőri
feljelentése — magániditványa alapján azért, mert Hódmezővásárhely, városban — községben
1951 évi május hó napján tüzvédelmi felszerelése hiányos volt
/:csáklya, pemet, létra/ hiányzott;

az évi tc. 18o.ooo/1936.B.M. rendelet
rendelettel megerősített szabályrendelet 141 §-ába bekezdésébe (pontjába) ütköző kihágás miatt
Kbtk.141.§. alapján a Kbtk. 21.§-a, az 1928:X.tc. 4. és 7. §-a alkalmazásával 200.- Ft pénzbüntetést
állapitok meg és meghagyom, hogy ezt az összeget a kézbesitéstől számitott 15 nap alatt a rendőri büntetőbíróságnál fizesse meg.
A pénzbüntetést a rendőri büntetőbíróság behajthatatlansága esetén az 1928:X.tc.10.,11.§-ai értelmében 20. napi elzárásra
fogja átváltoztatni. nemizetes BTÁ.79.§.
A pénzbüntetés, valamint az elkobzott tárgyak értékesitéséből befolyt összeg teljes egészében az államkincstárt illeti meg.
A pénzbüntetés végrehajtását az 1908:XXXVI.tc. 8.§-a alapján ~~ügyvédi próbaidőre feltételesen felfüggesztem.~~

A pénzbüntetésen felül kártérítést is megállapitok s kötelezem, hogy Ft fillért a büntetőparancs kézbesitésének napjától számitott 15 nap alatt részére a rendőri büntetőbíróságnál fizessen meg.
Sértettet magánjogi igényével a Rbsz. 43. §-a alapján polgári perre utasitom.

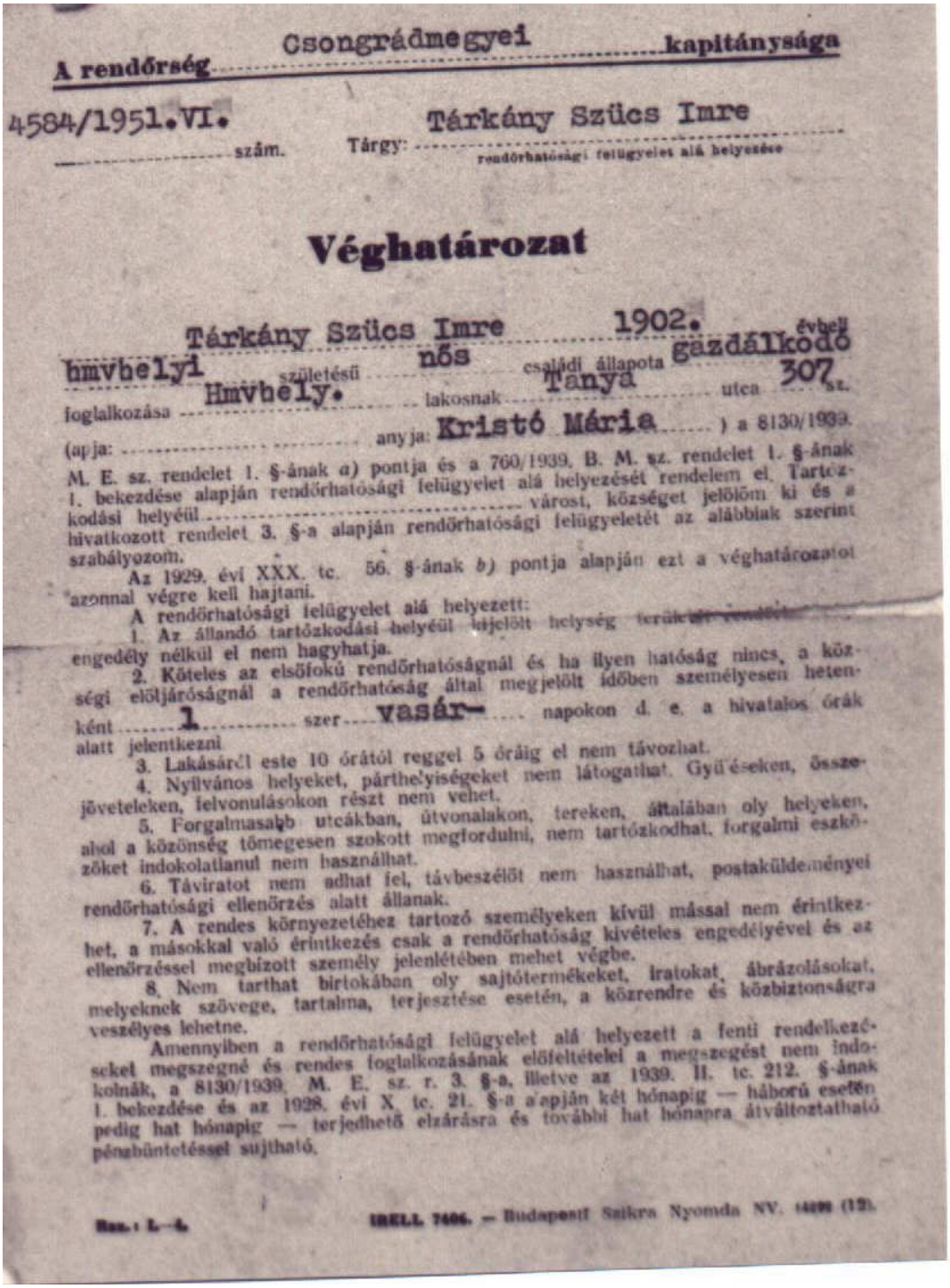
részére az Rbsz. 210. §-a alapján Ft
f eljárási költséget állapitok meg és kötelezem
terhellet, hogy ezt az összeget terhelten egyetemlegesen a büntetőparancs kézbesitésének napjától számitott 15 nap alatt a rendőri büntetőbíróságnál végrehajtás terhe mellett fizesse meg.
A lefoglalt elkobzását és értékesitését — megsemmisitését — a Btk. 61. §-a és a Kbtk.
25. §-a alapján elrendelem, jogos tulajdonosának visszaadni rendelem, igényjét polgári perre utasitom.
Ha a fél a büntetőparancsban nem nyugszik meg, a kézbesitést követő 15 nap alatt a rendőri büntetőbíróságnál élőszóval
vagy irásban fellebbezést jelentheti be, vagy tárgyalás megtartását kérheti.
Kelt Hódmezővásárhely, 195 év május hó 29. n.

A büntetőparancsnál kapcsolatos tudnivalók a büntetőparancs hátlapján vannak feltüntetve.

rendőri büntetőbíró.

5721—14 (I. 9.) raktári szám. Büntetőparancs.

45. Id. Tárkány Szűcs Imre pénzbüntetése
„tűzvédelmi felszerelés hiányos volta” miatt, 1951-ben

A rendőrség Csongrádmegyei kapitánysága

4584/1951.VI. szám. Tárgy: Tárkány Szücs Imre rendőrhatósági felügyelet alá helyezése

Véghatározat

Tárkány Szücs Imre 1902. évben hmvhelyi születésű nős családi állapota gazdálkodó foglalkozása Hmvhely. lakosnak Tanya utca 307 sz. (apja: anyja: Kristó Mária) a 8130/1939. M. E. sz. rendelet 1. §-ának *a)* pontja és a 760/1939. B. M. sz. rendelet 1. §-ának 1. bekezdése alapján rendőrhatósági felügyelet alá helyezését rendelem el. Tartózkodási helyéül ..... várost, községet jelölöm ki és a hivatkozott rendelet 3. §-a alapján rendőrhatósági felügyeletét az alábbiak szerint szabályozom.

Az 1929. évi XXX. tc. 56. §-ának *b)* pontja alapján ezt a véghatározatot azonnal végre kell hajtani.

A rendőrhatósági felügyelet alá helyezett:

1. Az állandó tartózkodási helyéül kijelölt helység területét ..... engedély nélkül el nem hagyhatja.

2. Köteles az elsőfokú rendőrhatóságnál és ha ilyen hatóság nincs, a községi elöljáróságnál a rendőrhatóság által megjelölt időben személyesen hetenként 1 szer vasár- napokon d. e. a hivatalos órák alatt jelentkezni.

3. Lakásáról este 10 órától reggel 5 óráig el nem távozhat.

4. Nyilvános helyeket, párthelyiségeket nem látogathat. Gyüléseken, összejöveteleken, felvonulásokon részt nem vehet.

5. Forgalmasabb utcákban, útvonalakon, tereken, általában oly helyeken, ahol a közönség tömegesen szokott megfordulni, nem tartózkodhat, forgalmi eszközöket indokolatlanul nem használhat.

6. Táviratot nem adhat fel, távbeszélőt nem használhat, postaküldeményei rendőrhatósági ellenőrzés alatt állanak.

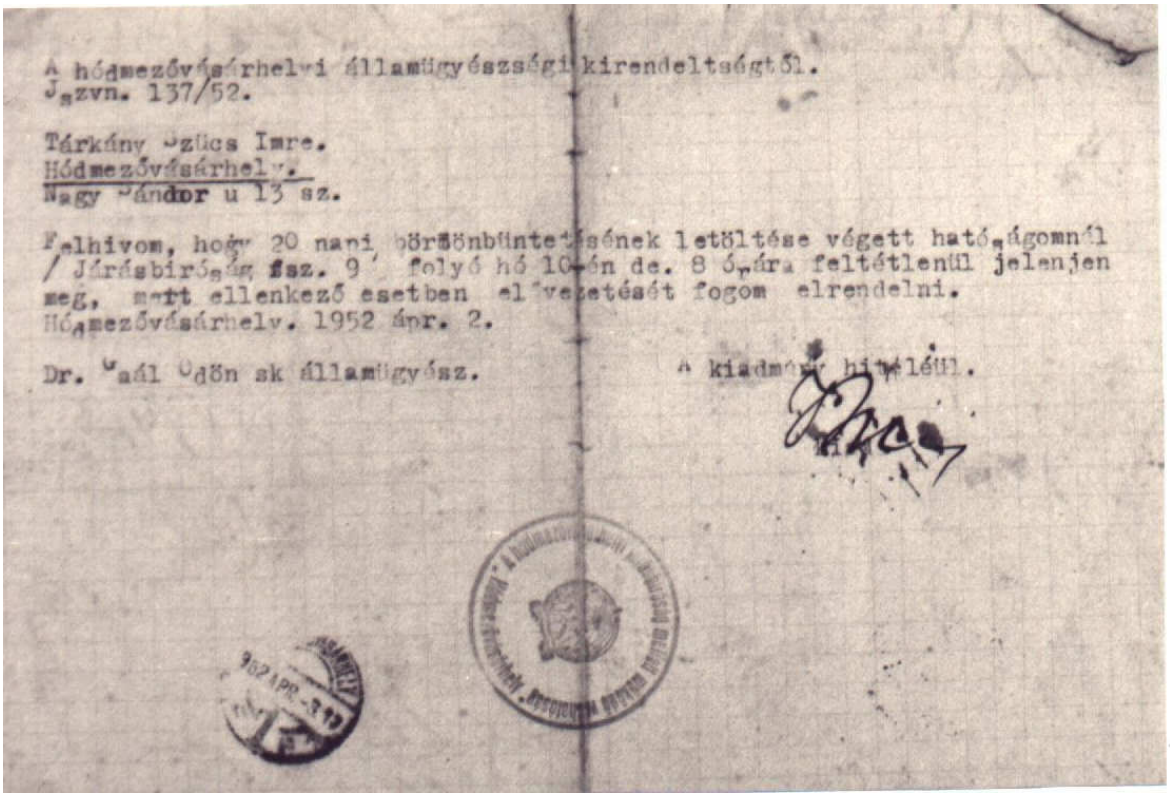
7. A rendes környezetéhez tartozó személyeken kívül mással nem érintkezhet, a másokkal való érintkezés csak a rendőrhatóság kivételes engedélyével és az ellenőrzéssel megbízott személy jelenlétében mehet végbe.

8. Nem tarthat birtokában oly sajtótermékeket, iratokat, ábrázolásokat, melyeknek szövege, tartalma, terjesztése esetén, a közrendre és közbiztonságra veszélyes lehetne.

Amennyiben a rendőrhatósági felügyelet alá helyezett a fenti rendelkezéseket megszegné és rendes foglalkozásának előfeltételei a megszegést nem indokolnák, a 8130/1939. M. E. sz. r. 3. §-a, illetve az 1939. II. tc. 212. §-ának 1. bekezdése és az 1928. évi X. tc. 21. §-a alapján két hónapig — háború esetén pedig hat hónapig — terjedhető elzárásra és további hat hónapra átváltoztatható pénzbüntetéssel sujtható.

Ban.: L—4. IRELL 7406. — Budapesti Szikra Nyomda NV. (4299 (12).

46. Id. Tárkány Szűcs Imre rendőrhatósági felügyeletének véghatározata 1951-ben

A hódmezővásárhelyi államügyészségi kirendeltségtől.
Jszvn. 137/52.

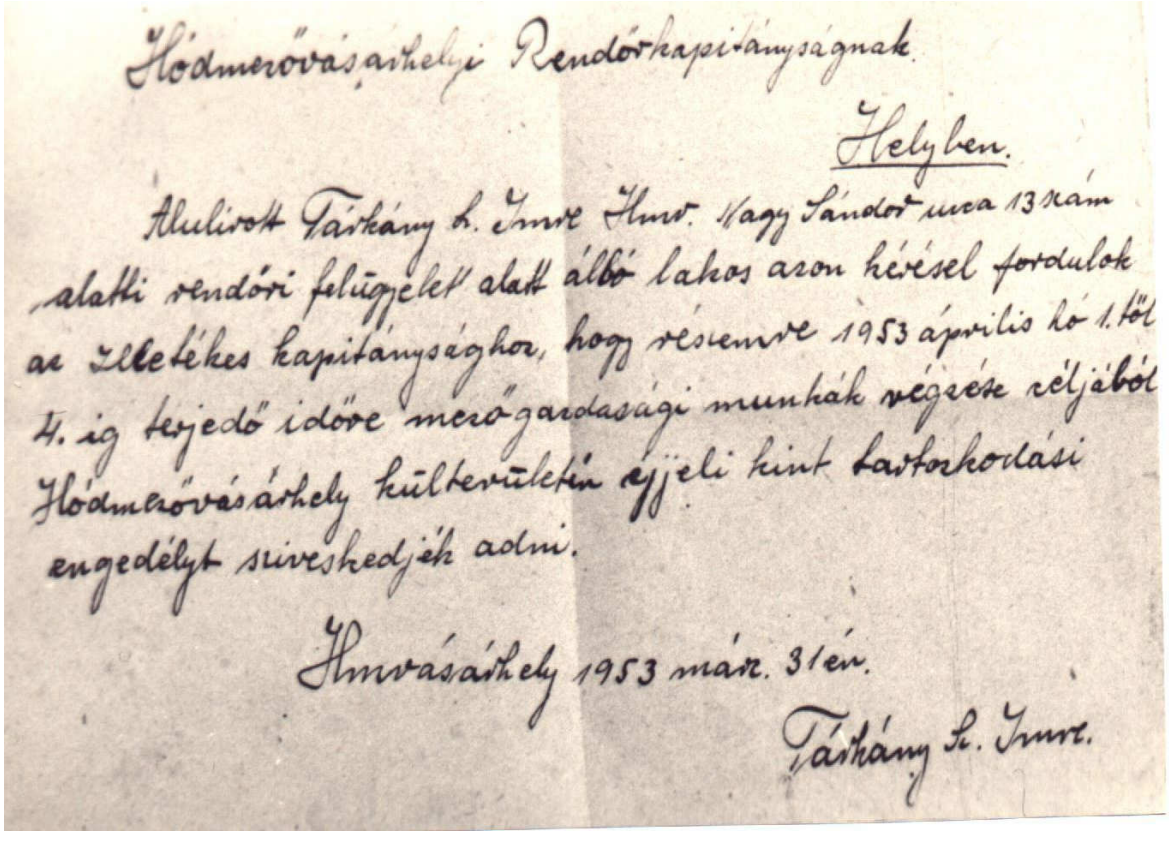
Tárkány Szűcs Imre.
Hódmezővásárhely.
Nagy Sándor u 13 sz.

Felhivom, hogy 20 napi börtönbüntetésének letöltése végett hatóságomnál / Járásbíróság fsz. 9 / folyó hó 10-én de. 8 órára feltétlenül jelenjen meg, mert ellenkező esetben elővezetését fogom elrendelni.
Hódmezővásárhely. 1952 ápr. 2.

Dr. Vadl Ödön sk államügyész.

A kiadmány hitelül.

47. Id. Tárkány Szűcs Imre értesítése 20 napi börtönbüntetés letöltéséről 1952-ben

Hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányságnak.

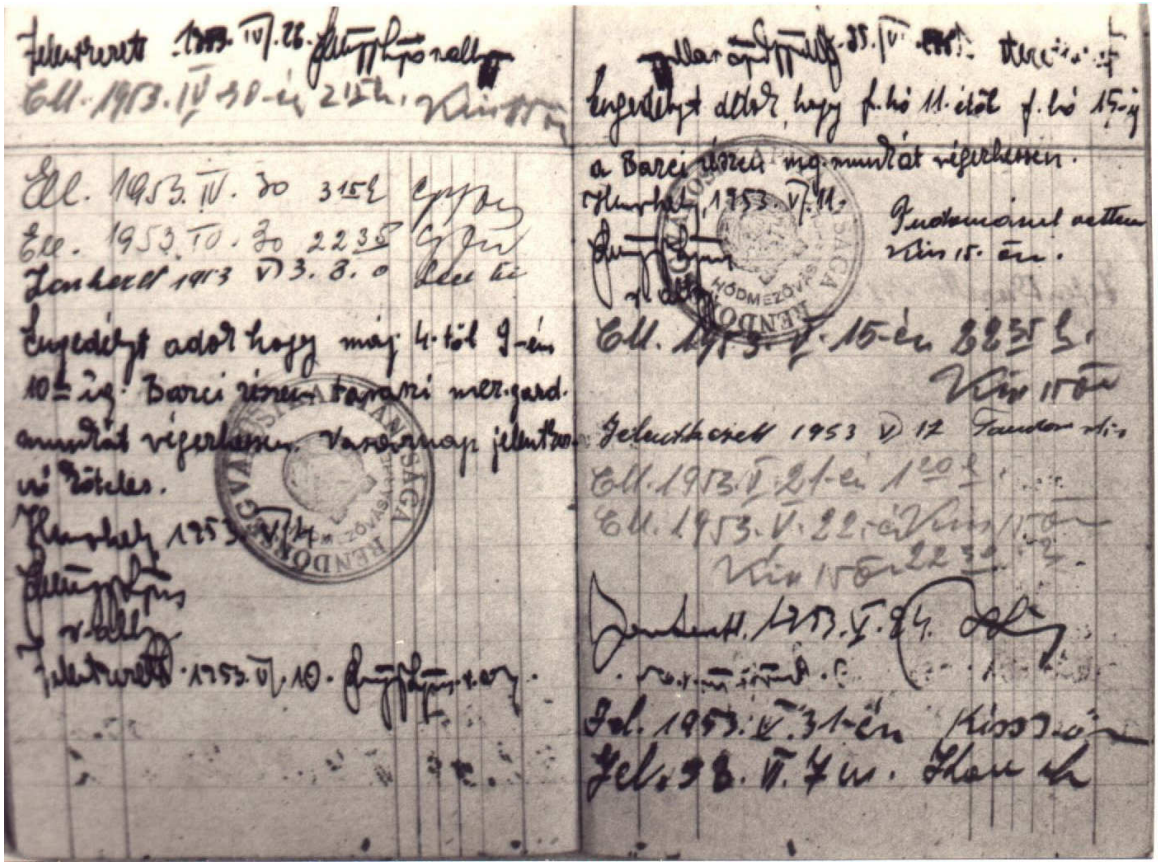
Helyben.

Alulírott Tárkány Sz. Imre Imre. Nagy Sándor utca 13 szám alatti rendőri felügyelet alatt álló lakos azon kérésel fordulok az illetékes kapitánysághoz, hogy részemre 1953 április hó 1.től 4. ig terjedő időre mező-gazdasági munkák végzése céljából Hódmezővásárhely külterületén éjjeli kint tartózkodási engedélyt szíveskedjék adni.

Imrvásárhely 1953 márc. 31én.

Tárkány Sz. Imre.

48. Id. Tárkány Szűcs Imre kérelme a rendőrkapitánysághoz,
hogy a tanyáján éjjel is kint tartózkodhasson 1953-ban

49. Id. Tárkány Szűcs Imre ellenőrzési dokumentuma,
amelyet a vásárhelyi rendőrségen rendszeresen be kellett mutatnia

A gazdacsalád

50. A Kérdő Szűcs nemzetség családfája

51. A Csáky nemzetség családfája

52. A Kenéz család 1880-ban, Plohn Illés felvételén

53. A Török család három nemzedéke 1917-ben

54. Id. Gregus Máté és családja 1934-ben, az aranylakodalmukon

55. Szűcs József és nagycsaládja 1907-ből, a Révai utcai házukban

56. Négy nemzedék (Lázár Ferenc és családja? Romtanya padlásán talált fotó.)

57. Családi ebéd Széll Sándor mártélyi tanyájában, 1986-ban

58. Lakatos Tóth Viktória 19 éves korában. (Till Aranka felvétele.)

59. Székely Szűcs Ernőné Lakatos Tóth Viktória kisfiával 1961-ben

60. Lakatos Tóth Viktória és Székely Szűcs Ernő 1962-ben

61. Szűcs Jusztina 20 éves korában, 1916-ban (Till Viktor felvételén.)

62. Tatár Kiss Rozália 16 éves születésnapján (Plohn József felvétele.)

63. Középkorú gazda a 20. század elején

64. Török Bálint és Tárkány Szűcs Jusztina esküvője 1913-ban

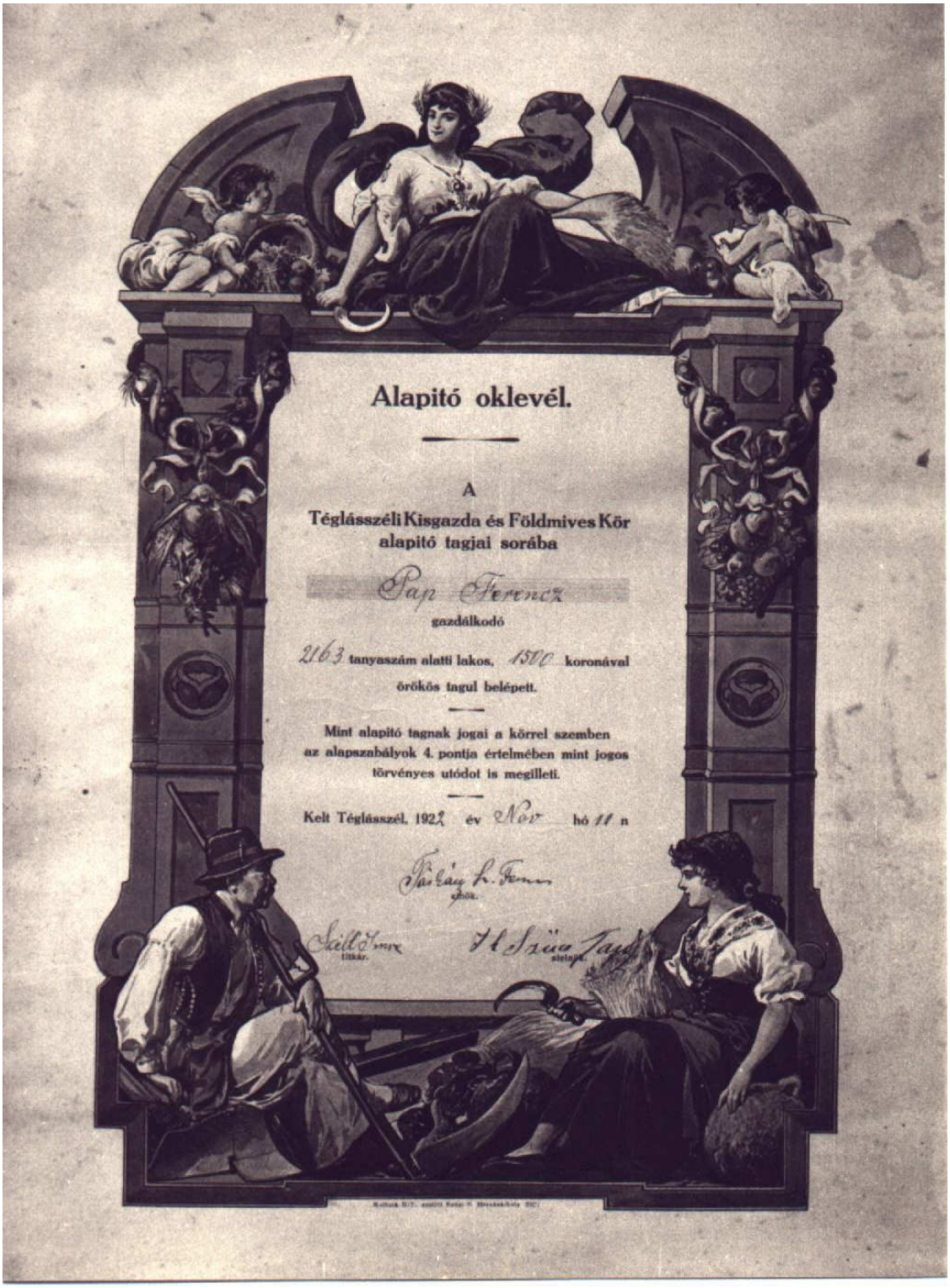

65. Gazdaesküvő 1941-ben. Kovács Margit és Török Imre (Till Aranka felvétele.)

66. Ifj. Gaál Imre és Kotormán Lídia esküvői képe 1938-ból

Közösségi élet

Alapitó oklevél.

A
Téglásszéli Kisgazda és Földmives Kör
alapitó tagjai sorába

Pap Ferencz
gazdálkodó

2163 tanyaszám alatti lakos, 1500 koronával
örökös tagul belépett.

Mint alapitó tagnak jogai a körrel szemben
az alapszabályok 4. pontja értelmében mint jogos
törvényes utódot is megilleti.

Kelt Téglásszél, 1922 év Nov hó 11 n

67. Pap Ferenc olvasóköri alapító oklevele 1922-ből

68. Zászlóavatás az 1930-as évek elején, a belső-szőrháti olvasókörnél

69. A „Sóshalmi 1943/44 évi téli gazdasági tanfolyam hallgatói és tanárai”

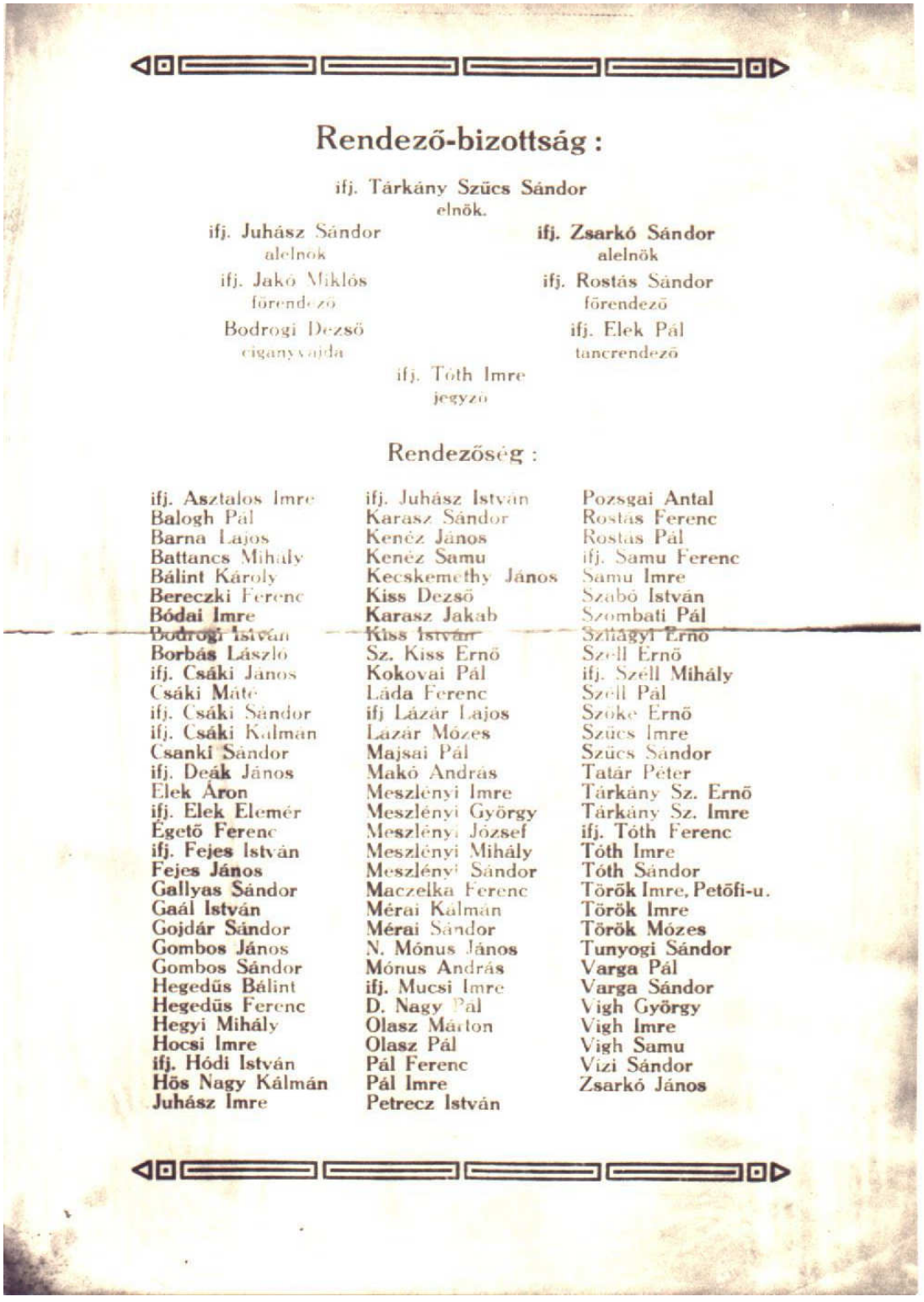
70. A Sóshalmi Ifjúsági Egyesület színjátszó köre 1940-ben,
a „Maharadzsa” előadásakor

71. Egy 1939 évi Ezüstkalászos tanfolyam hallgatói.
(Fábián István fölvétele.)

72. Gazdabáli meghívó 1919-ből

Rendező-bizottság :

ifj. Tárkány Szücs Sándor
elnök.

ifj. Juhász Sándor
alelnök

ifj. Zsarkó Sándor
alelnök

ifj. Jakó Miklós
förendező

ifj. Rostás Sándor
förendező

Bodrogi Dezső
cigányvajda

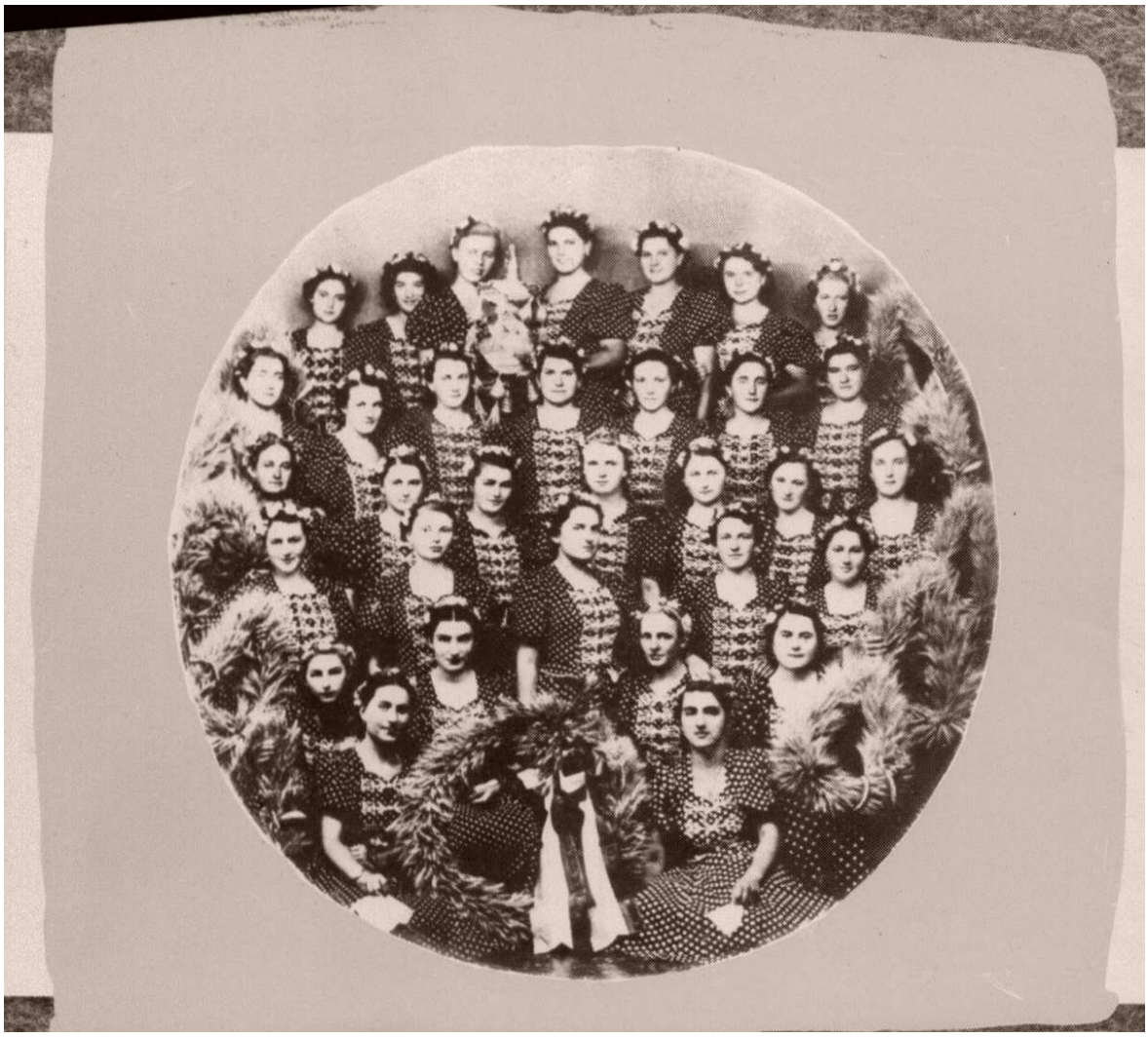
ifj. Elek Pál
tancrendező

ifj. Tóth Imre
jegyző

Rendezőség :

ifj. Asztalos Imre
Balogh Pál
Barna Lajos
Battancs Mihály
Bálint Károly
Bereczki Ferenc
Bódai Imre
Bodrogi István
Borbás László
ifj. Csáki János
Csáki Máté
ifj. Csáki Sándor
ifj. Csáki Kálman
Csanki Sándor
ifj. Deák János
Elek Áron
ifj. Elek Elemér
Égető Ferenc
ifj. Fejes István
Fejes János
Gallyas Sándor
Gaál István
Gojdár Sándor
Gombos János
Gombos Sándor
Hegedűs Bálint
Hegedüs Ferenc
Hegyi Mihály
Hocsi Imre
ifj. Hódi István
Hös Nagy Kálmán
Juhász Imre
ifj. Juhász István
Karasz Sándor
Kenéz János
Kenéz Samu
Kecskemethy János
Kiss Dezsö
Karasz Jakab
Kiss István
Sz. Kiss Ernő
Kokovai Pál
Láda Ferenc
ifj Lázár Lajos
Lázár Mózes
Majsai Pál
Makó András
Meszlényi Imre
Meszlényi György
Meszlényi József
Meszlényi Mihály
Meszlényi Sándor
Maczelka Ferenc
Mérai Kálmán
Mérai Sándor
N. Mónus János
Mónus András
ifj. Mucsi Imre
D. Nagy Pál
Olasz Márton
Olasz Pál
Pál Ferenc
Pál Imre
Petrecz István
Pozsgai Antal
Rostás Ferenc
Rostás Pál
ifj. Samu Ferenc
Samu Imre
Szabó István
Szombati Pál
Szilágyi Ernő
Szell Ernő
ifj. Szell Mihály
Szell Pál
Szöke Ernő
Szücs Imre
Szücs Sándor
Tatár Péter
Tárkány Sz. Ernő
Tárkány Sz. Imre
ifj. Tóth Ferenc
Tóth Imre
Tóth Sándor
Török Imre, Petőfi-u.
Török Imre
Török Mózes
Tunyogi Sándor
Varga Pál
Varga Sándor
Vigh György
Vigh Imre
Vigh Samu
Vizi Sándor
Zsarkó János

73. Gazdabáli meghívó 1922-ből, a rendező gazdák névsorával

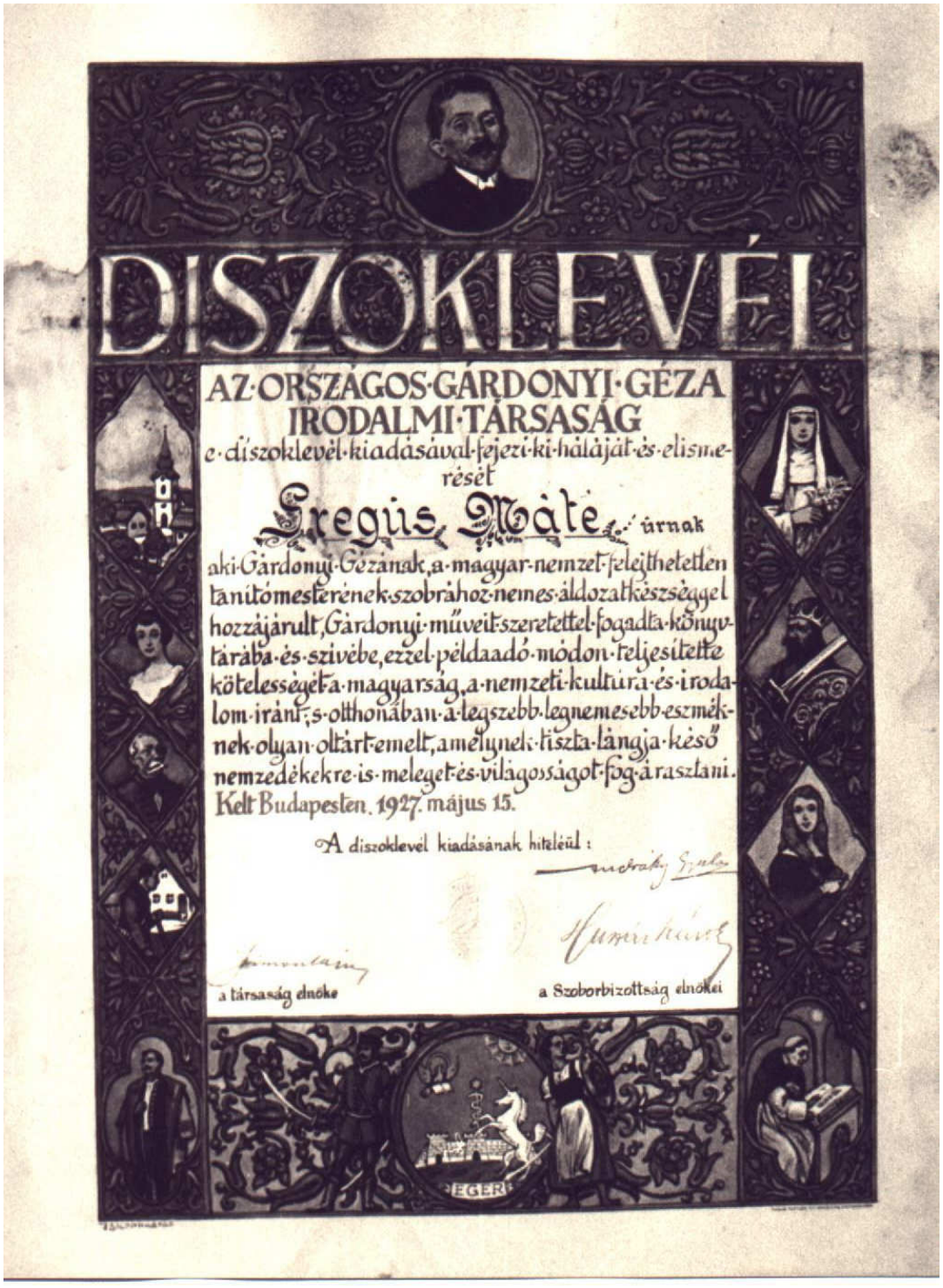

74. Aratóbál nyitótáncosai 1940-ben

75. Gazdabál cigányzenekara 1941-ben, a Fekete Sas báltermében

Parasztalkotók és alkotások

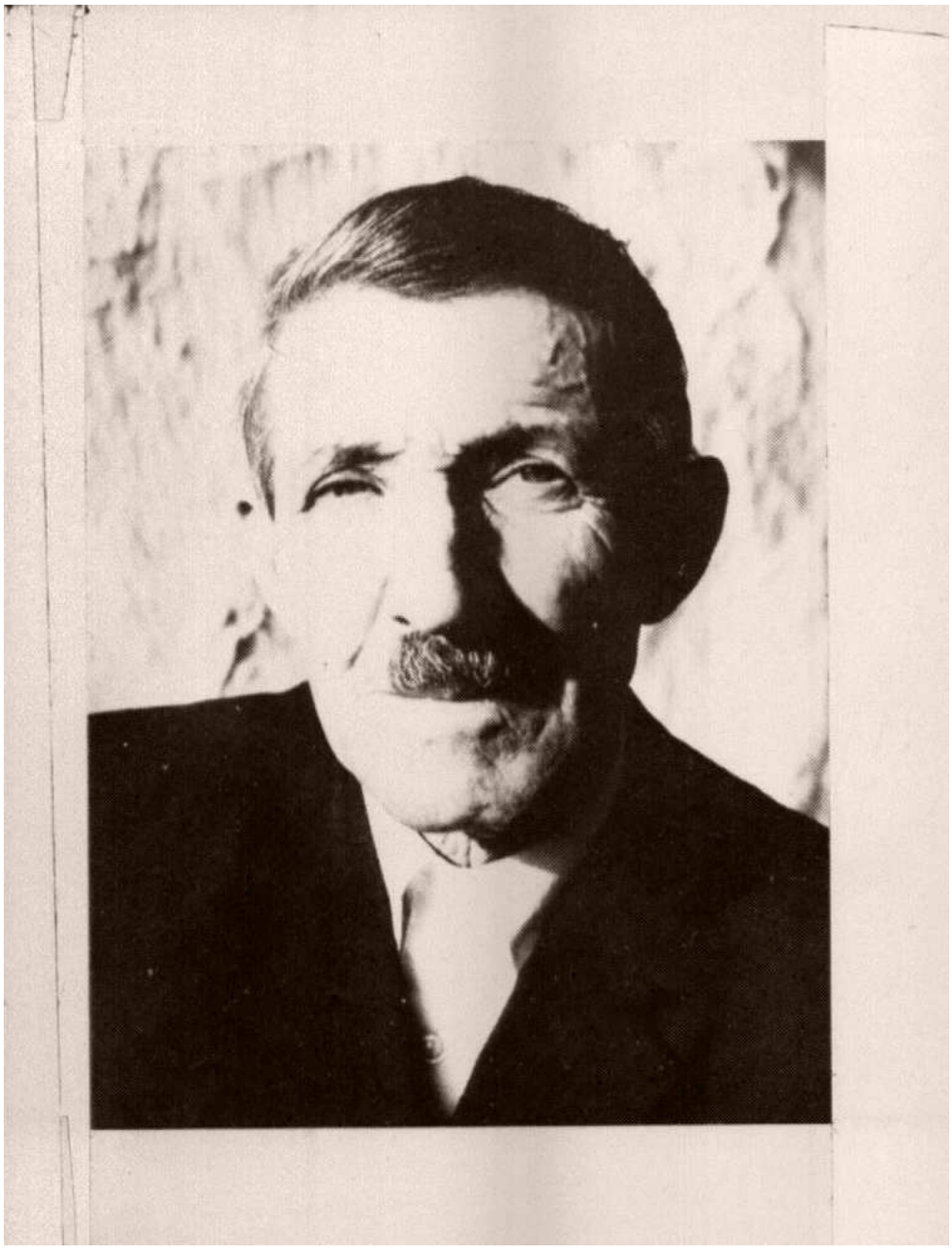
76. Id. Gregus Máté díszoklevele 1927-ből a Gárdonyi Géza szobrának elkészítéséhez nyújtott adományának elismeréséül

77. Csorba Péter kérő Till Viktor fölvételén

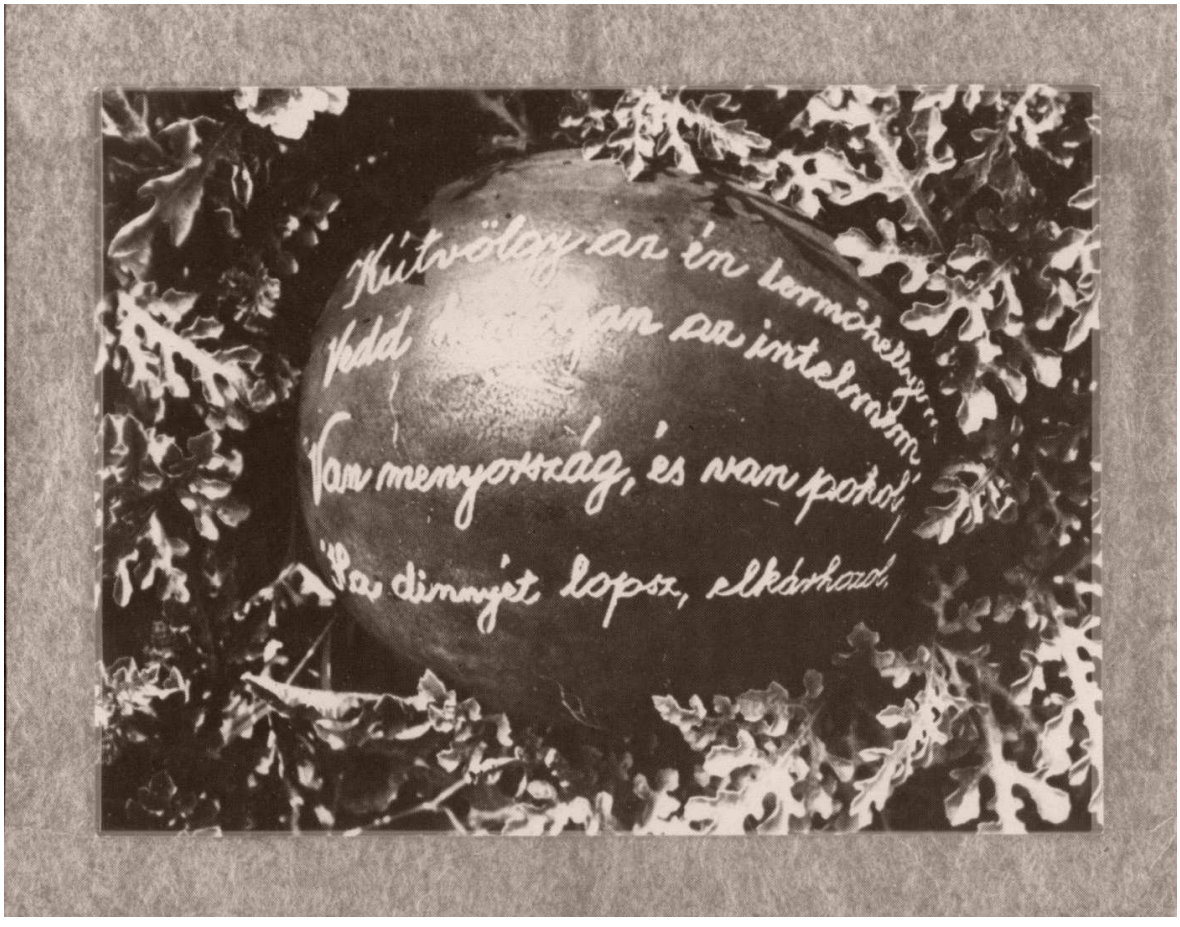
78. Török Imréné Kovács Margit verselő

79. Csorcsán Szűcs Imre verselő

80. Csorcsán Szűcs Imre 1981 nyarán, Kútvölgyön dinnyeverset vés

81. Csorcsán Szűcs Imre egyik dinnyeverse 1981-ben

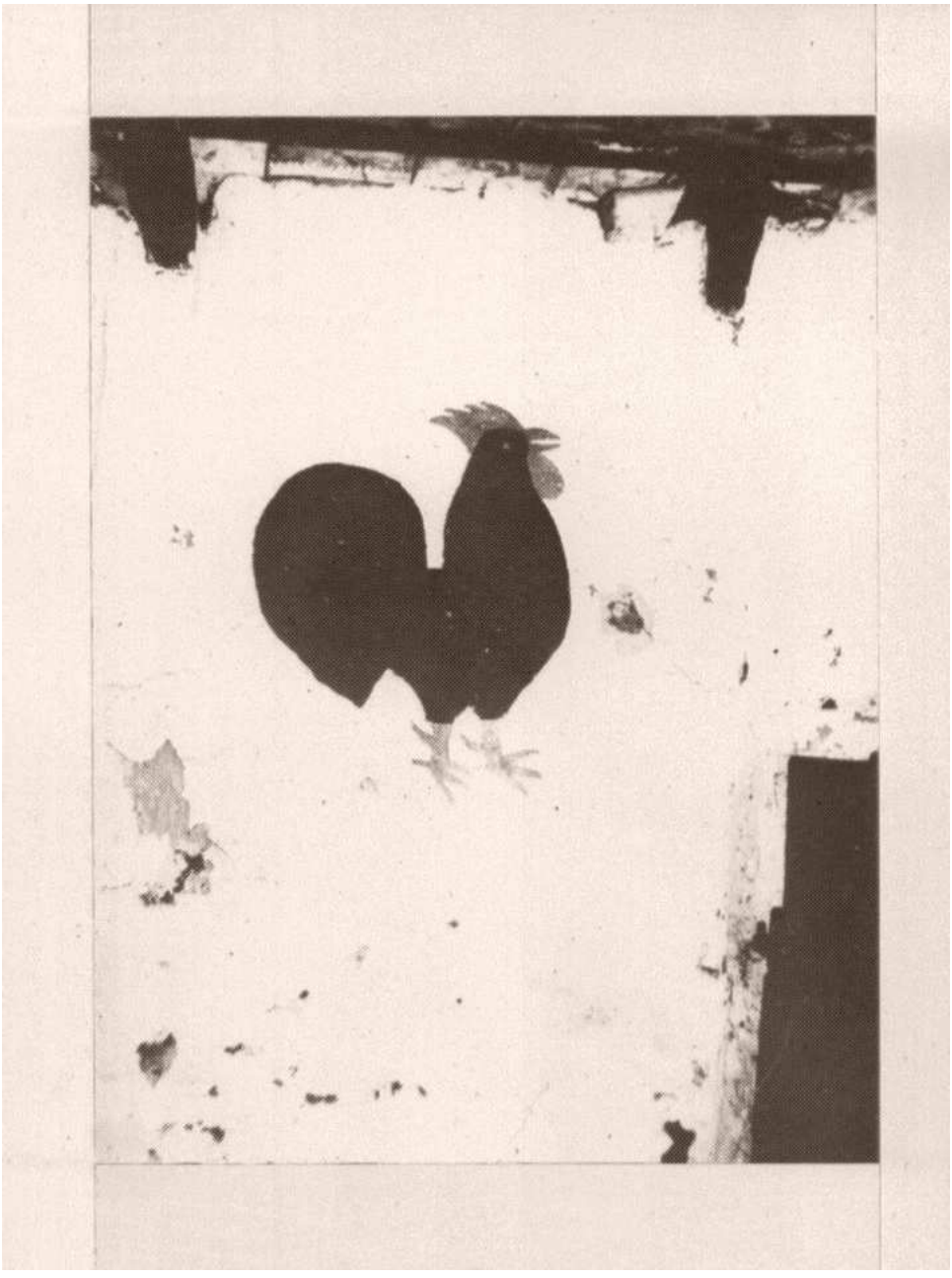
82. Szenti András és Csorcsán Szűcs Imre verselők 1987-ben

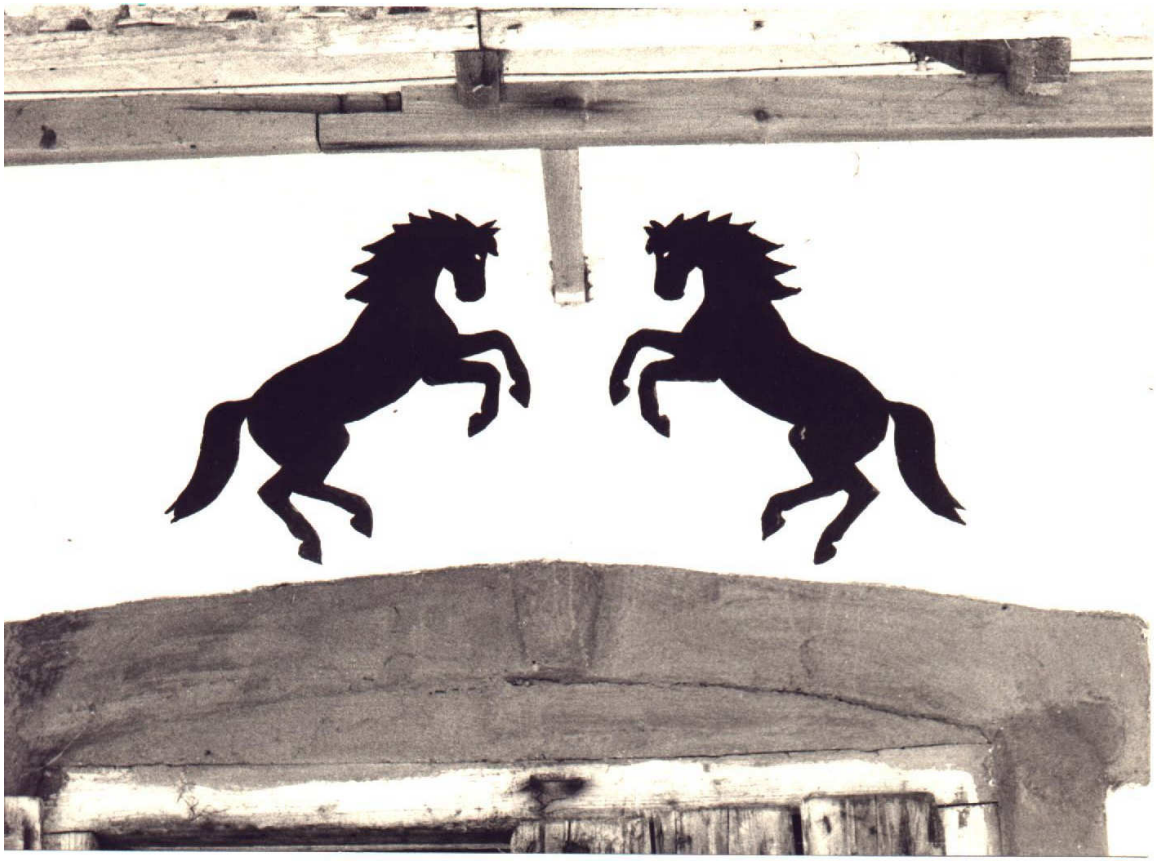
83. Lőkös Imre versét szavalja 1987-ben

84. Ifj. Nagy Pál 1982 őszén városi házukban hegedült,
és feleségének, Szappanos Juliannának énekelt

85. Kútvölgyi Tárkány Szűcs Imréné ólfalra festett kakasa 1981-ben

86. Táncoló lovak Széll Sándor mártélyi tanyájában, a lóistálló ajtaja fölött

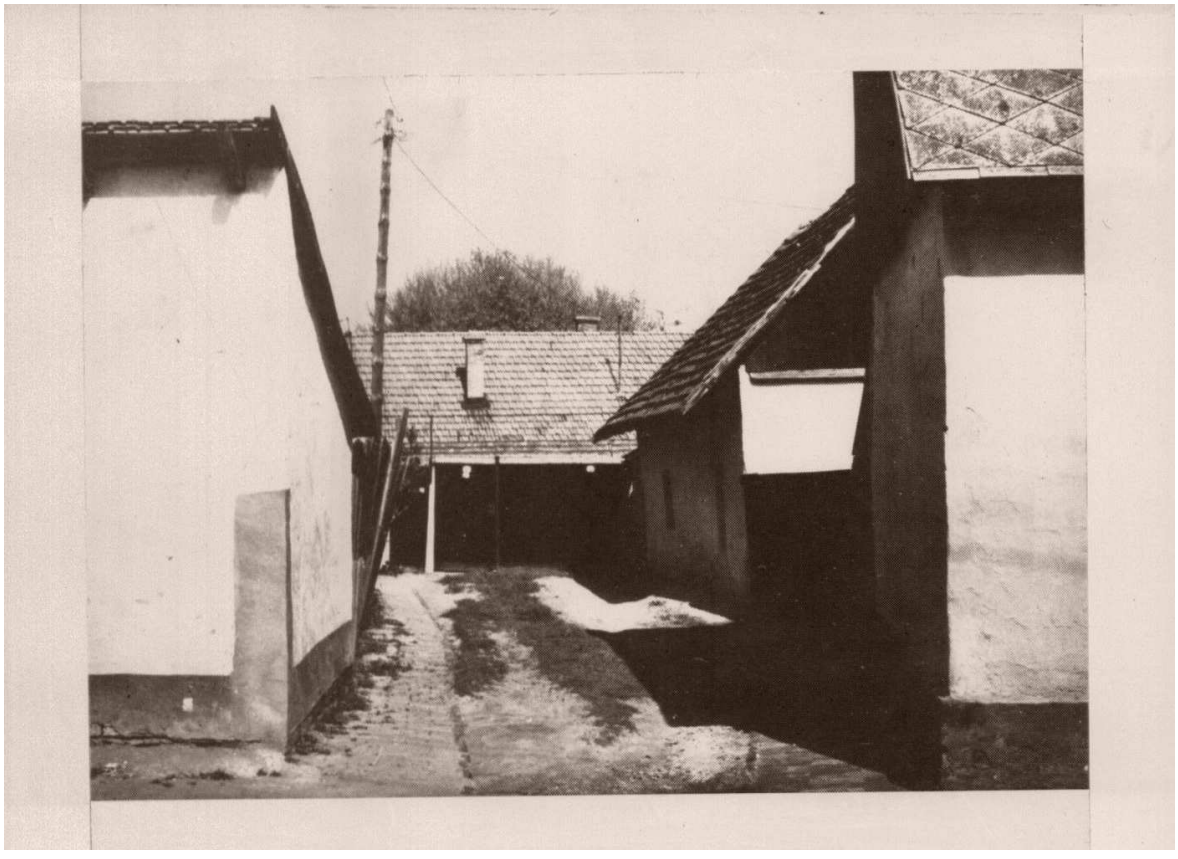
Gazdaházak

87. Tarjáni városkép a kórházi vérellátó osztály tetejéről régi parasztházakkal.

88. A Zrínyi utca gazdaházai az árvízvédelmi kőfallal,
a Hód-tóból (Kertvárosból) nézve

89. Tarjáni vakköz az Árvíz utcában

90. „Fésűfogas” beépítés Tabánban. Véggel az utcára épült gazdaház

91. Susáni „fésűfogas” beépítésű gazdaházak a Klapka utcában

92. Juhász Sándor „szárazbejárásos” gazdaháza Újváros on,
a Csomorkányi utcában

93. Sarki ház nádtetővel a susáni Tél utcában

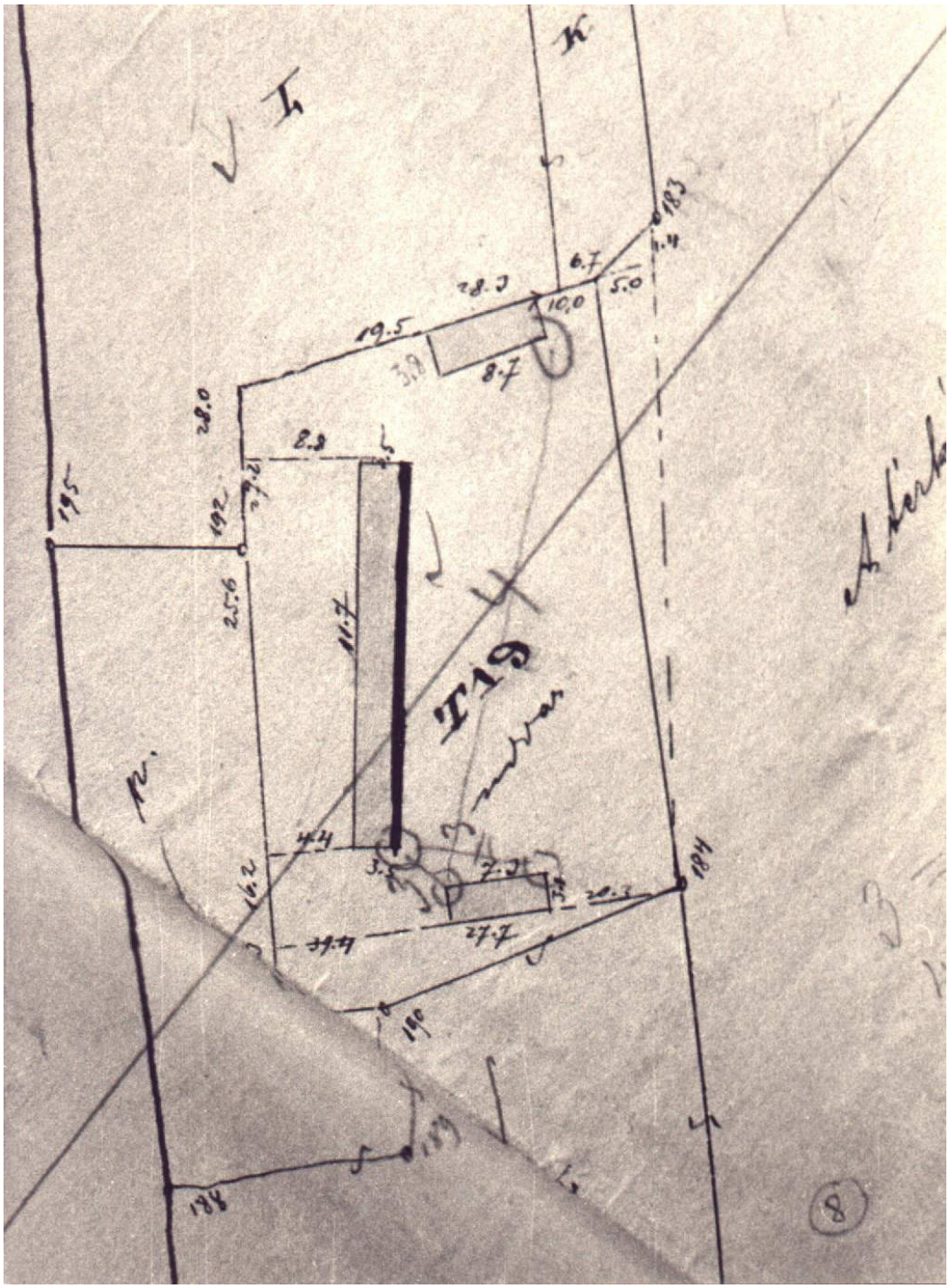

94. Külső kemence a Gellért utcában, egy gazdaház nyári konyhájánál

Tanyavilág

95. Rideg gulya a vásárhelyi pusztán 1979-ben

96. Tanyai telekrajz a Városi Levéltár tulajdonában, a 20. század elejéről

97. Tanyatelek Külső-Erzsébeten, az 1980-as évek elején

98. Szakállháti kisgazdatanya 1977-ben

99. Gazdatanya nyitott ereszaljával Külső-Erzsébeten 1977-ben

100. Disznóól és kerekól Lévai Sándor kutasi tanyájában, 1987-ben

101. Tárkány Szűcs Sándor „kűlábas” góréja Tégláson, 1981-ben

102. A Hódi Kenéz tanya galambháza Sóshalmon 1987-ben

103. Virágos kert Nagy Ödön (korábban Hódi Kenéz) tanyájában, 1987-ben

104. Villámsújtotta akácfa Tégláson, a Kapocsi János tanyájában

105. Sarokra rendezett tanyaszoba Mártélyon, 1978-ban

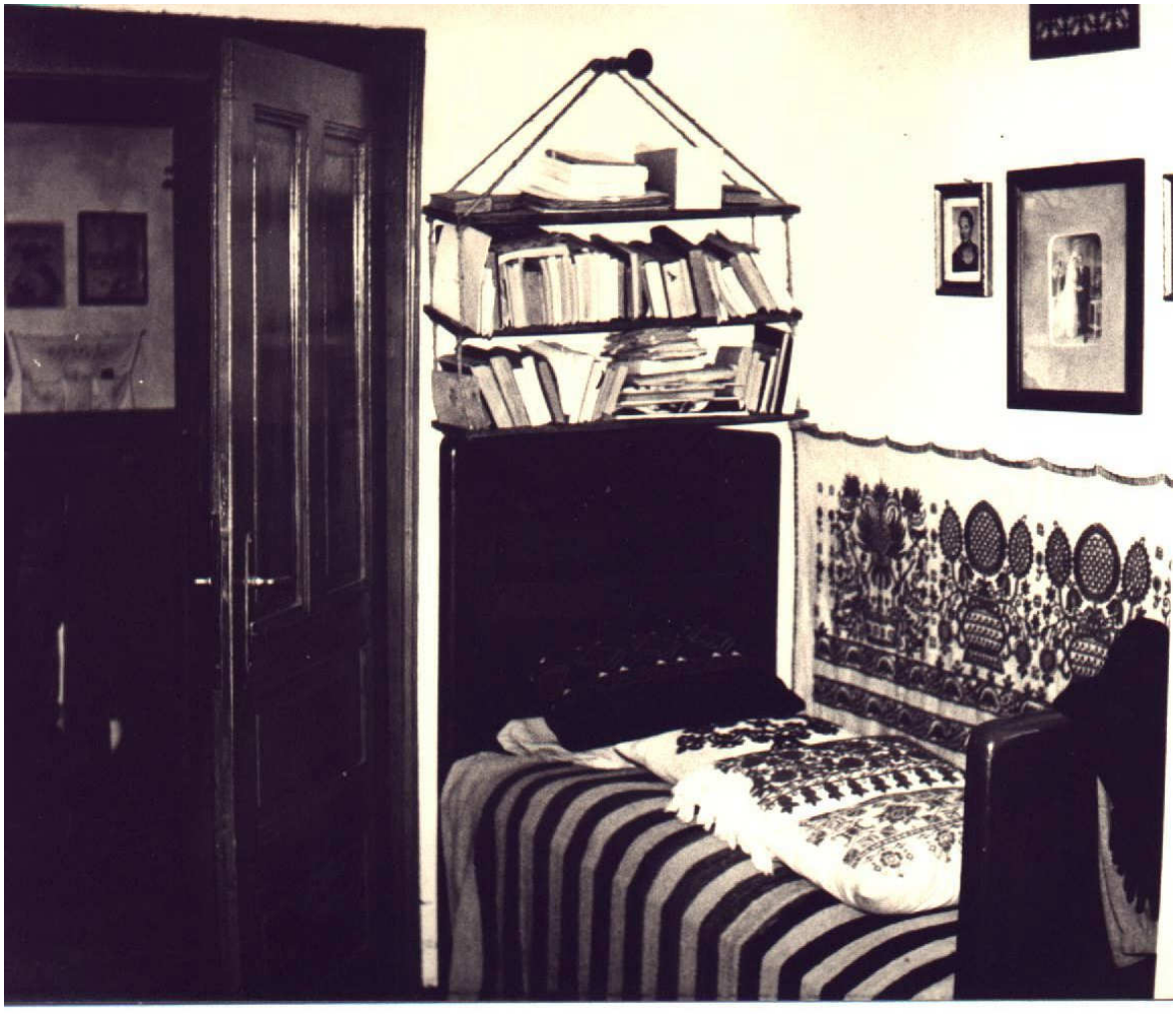
106. Pusztai tanya szobája búbos kemencével 1977-ben

107. Pusztai tanya szobája sifonkemencével 1977-ben

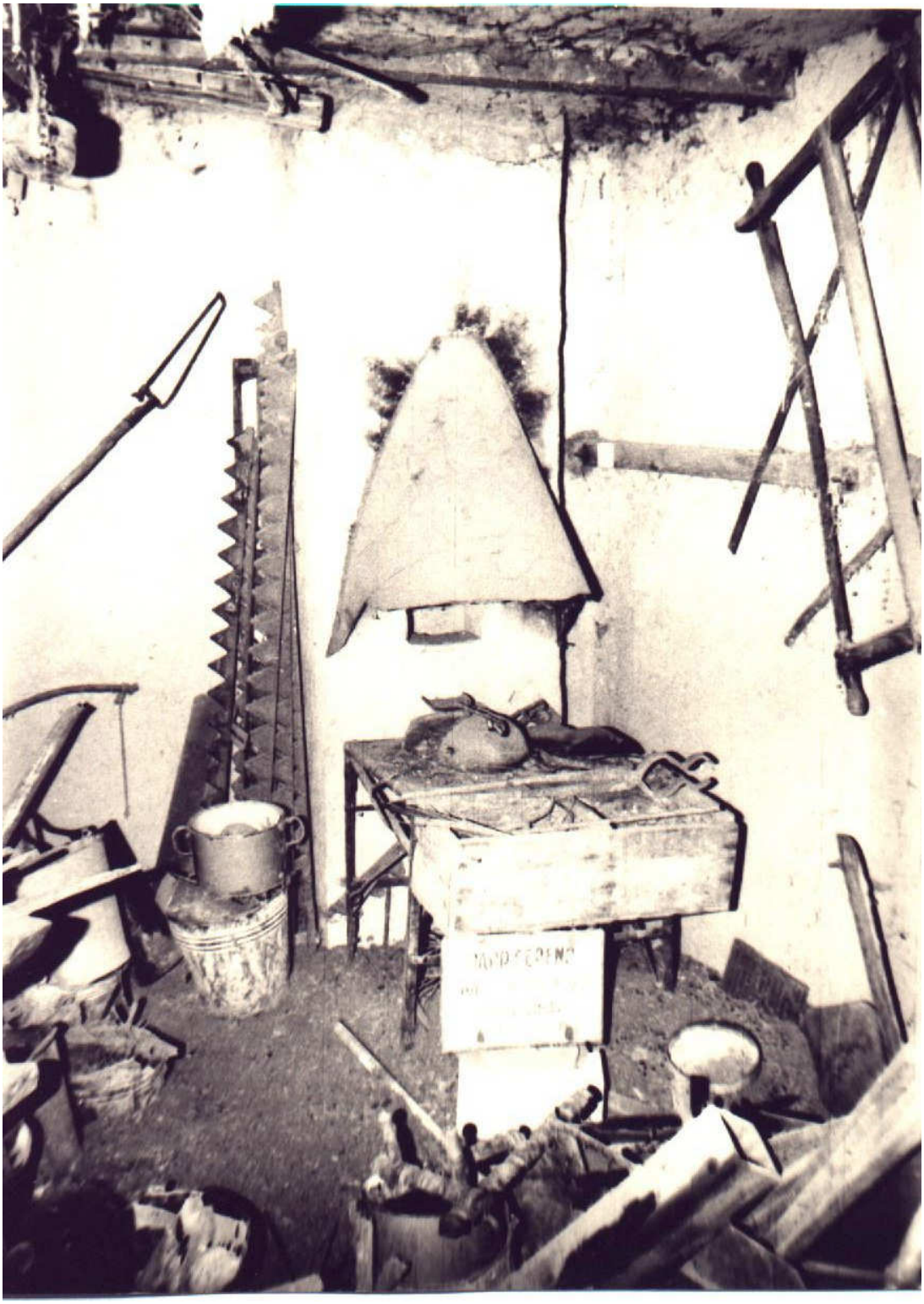
108. Hegedűs Juliska a búbos kemence előtt,
a mártélyi tanyaszobájukban, 1981-ben

109. Szobasarok könyvekkel, hímzésekkel.
Hegedűs Juliska fekvőhelye Mártélyon, a nagyszobában, 1981-ben

110. Éléskamra részlete Hőss Nagy Ernő kenyerei tanyájában, 1981-ben

111. Papp Ferenc téglási tanyájában lévő javítóműhely részlete a „kovácskohóval”

Munka és szerszám

112. Ugarolás vasekével, két lóval Vajháton, az 1960-as években

113. Vasboronákkal törik a világhírű kökény-dombi szántót

114. Cséplés a két világháború között id. Tárkány Szűcs Imre
erzsébeti úti tanyájában

115. Szénaboglya-emelés bolondkocsira a vásárhelyi Pusztán,
Nagy Sándor tanyájában, 1979-ben

116. Szénahordás kocsira a bodzási úton 1981-ben

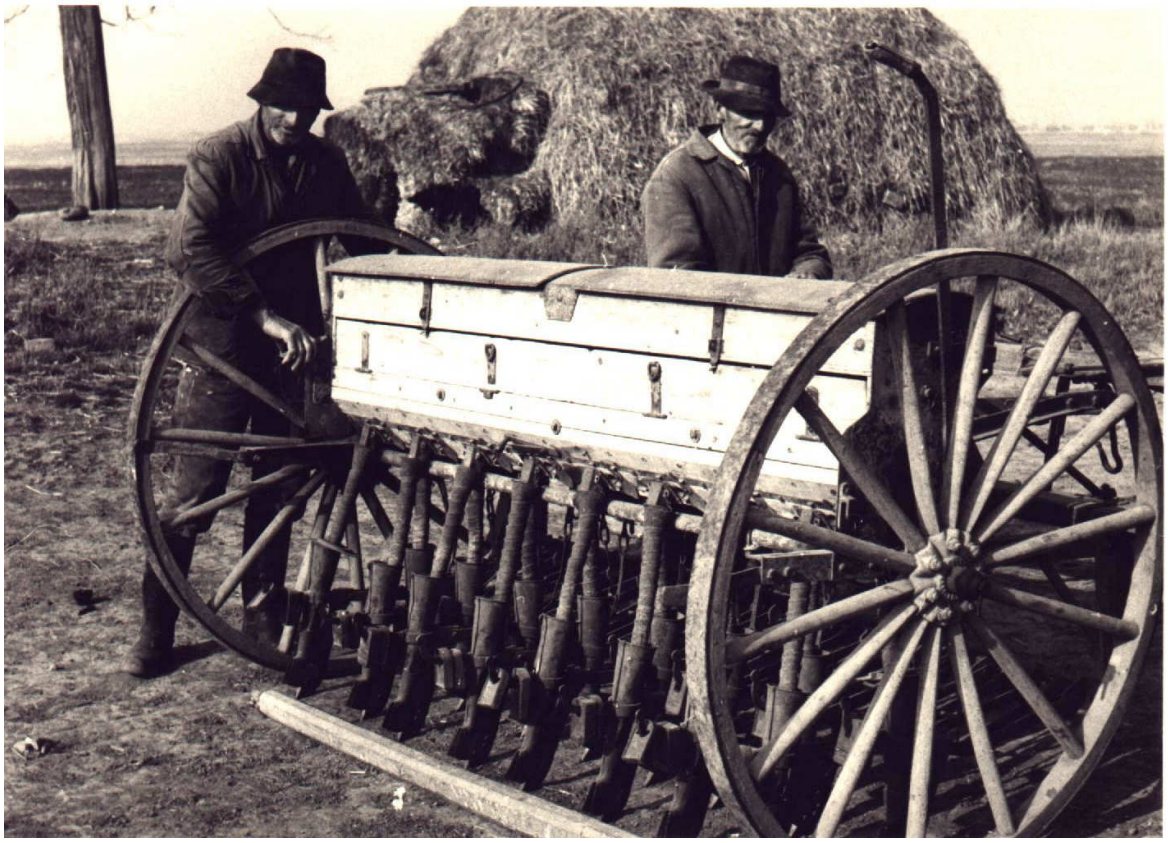
117. Tökszállítás egylovas, emeltoldalú parasztkocsival

118. Trágyahordás „saroglyás” talicskával a bodzási úton

119. Gyümölcsaszalás Nagy Sándor vásárhely-pusztai tanyaháza tetején 1979-ben

120. Vetőgépjavítás a Pusztán, a Papp Lukács tanyán, 1977-ben

121. Fahenger rávasalt hajtószékkel Répásháton, 1980-ban

122. Bolondkocsi a Pusztán, Nagy Sándor tanyájában

123. Madárijesztő döglött varjúval Bodzáson, 1969-ben

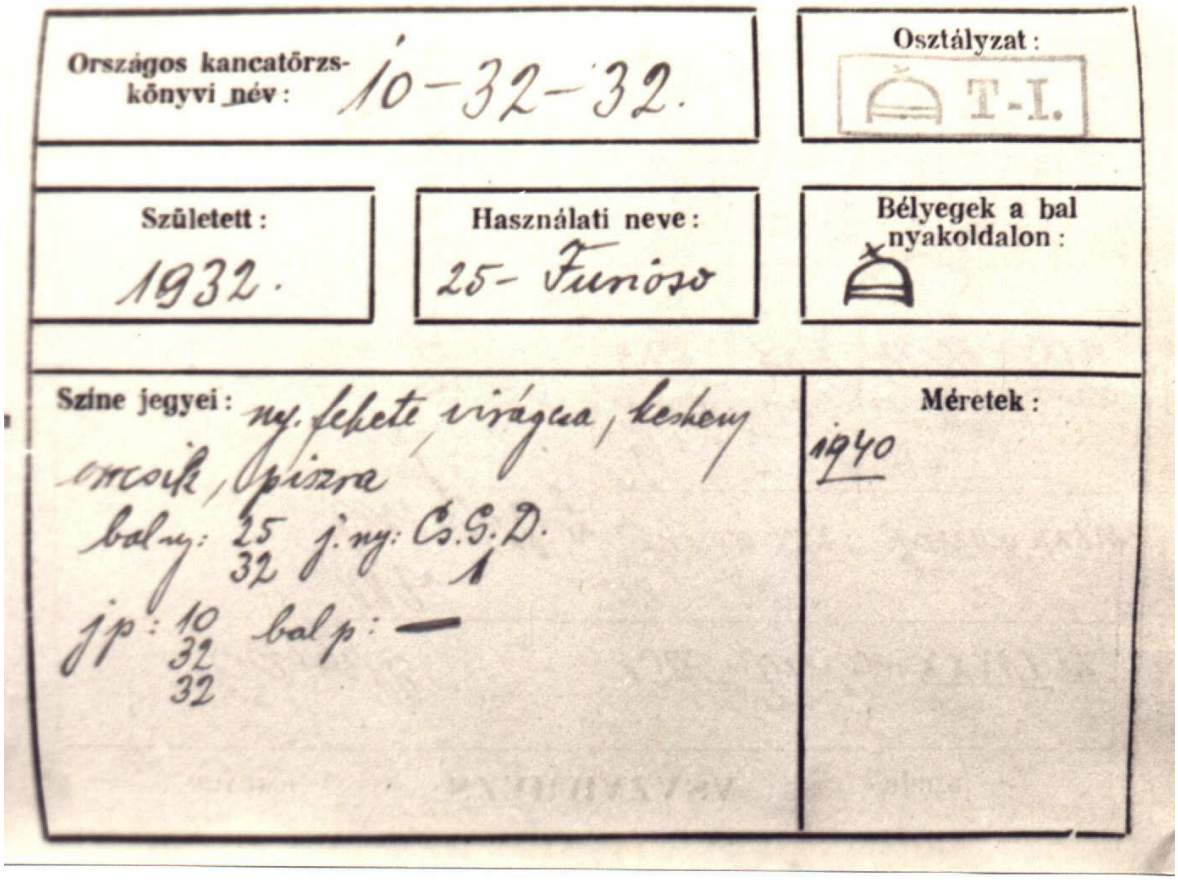

124. A lótartás megszűnése után, a gazda szállító járműve a kerékpár maradt

Állattartás

125. Id. Gregus Máté kitüntetése 3 éves svájci birkájáért 1925-ben

Országos kancatörzskönyvi név: 10-32-32.

Osztályzat: T-I.

Született: 1932.

Használati neve: 25- Furioso

Bélyegek a bal nyakoldalon:

Színe jegyei: ny. fekete, virágca, keskeny orcaik, lapiszra
bal ny: 25/32 j. ny: Cs.S.D. 1
jp: 10/32/32 bal p: —

Méretek: 1940

126. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett kanca törzskönyve 1932-ből

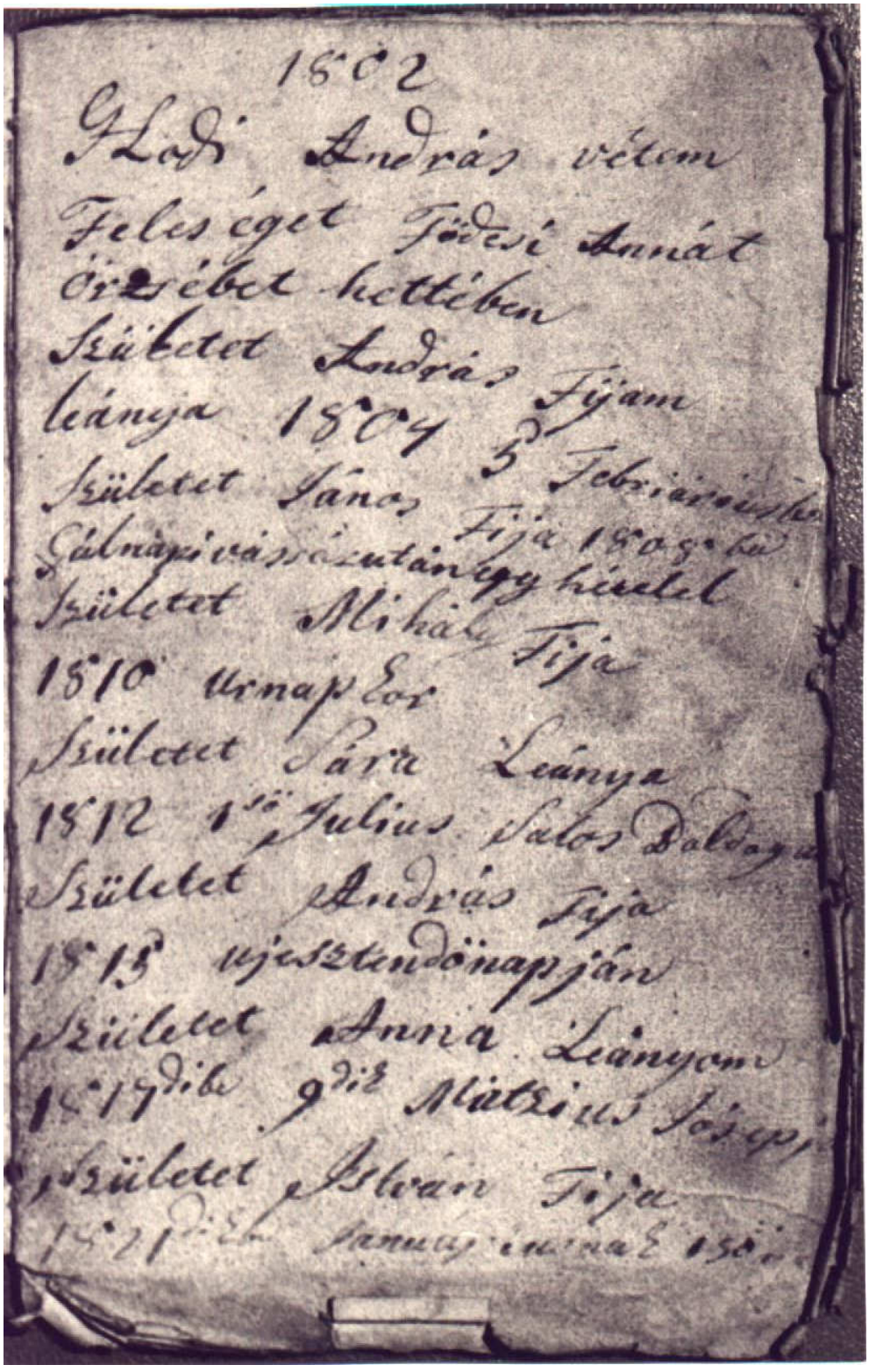

127. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett díjnyertes kanca oklevele 1936-ból

128. Id. Tárkány Szűcs Imre által tenyésztett lovaknak
adományozott arany oklevél 1943-ból

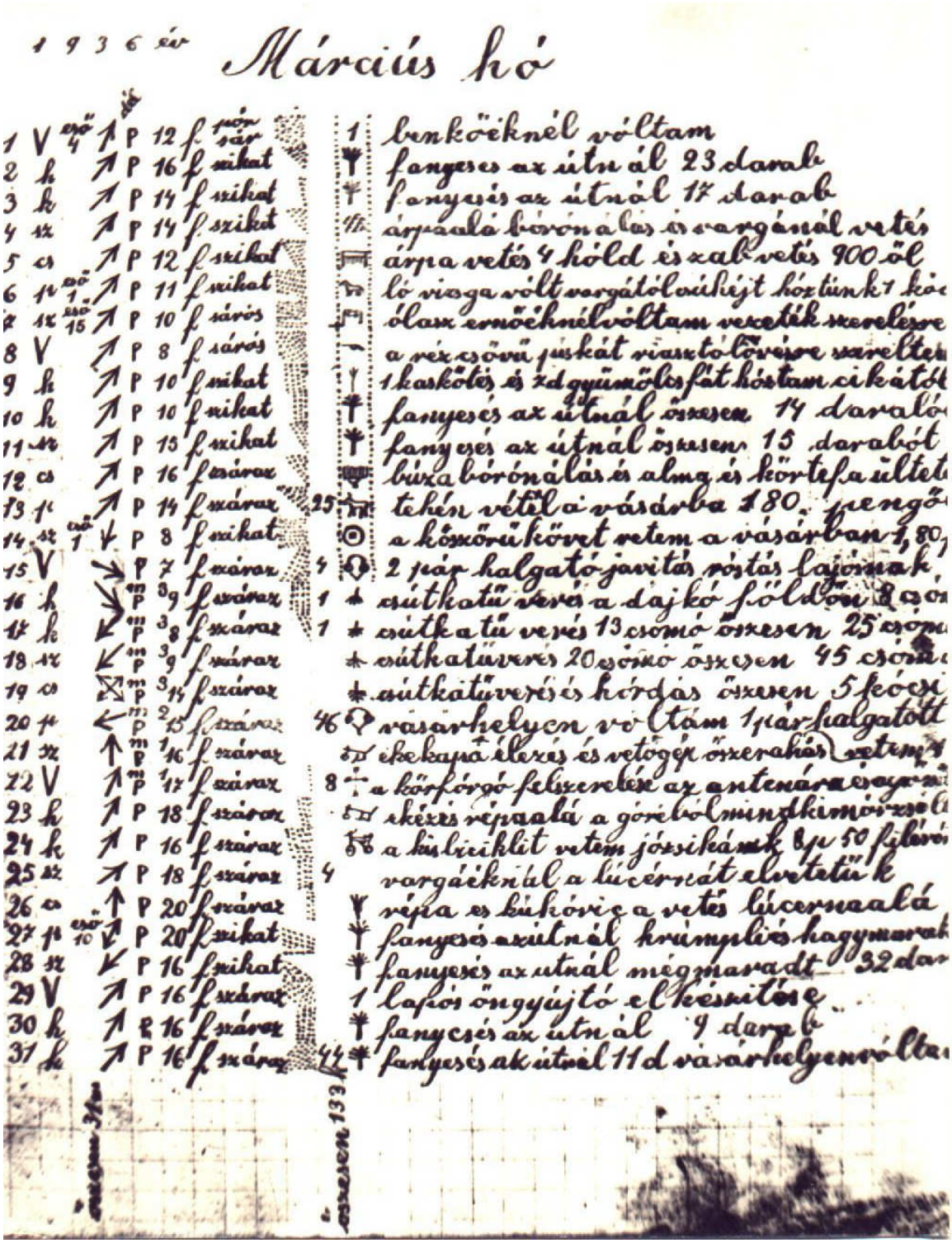
Gazdasági naplók

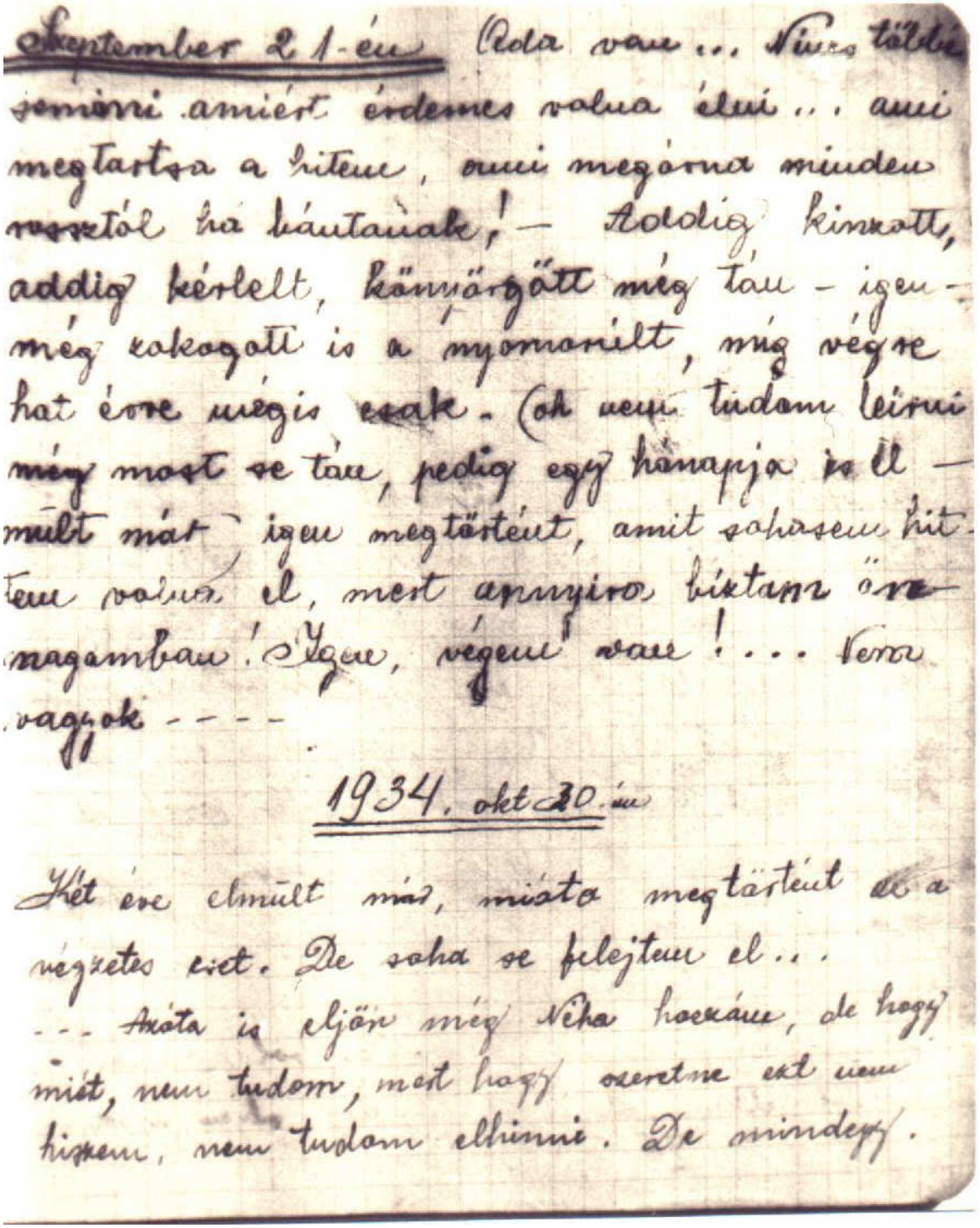
129. A Hódi család naplójának egy lapja családi események bejegyzésével

130. Dombi Kiss István naplójának egy lapja Dali Szabó László fotójával

131. Fejős József naplójának egy lapja 1936. március hónapról

szeptember 21-én Róla van ... Nincs többé semmi amiért érdemes volna élni ... ami megtartsa a hitem, ami megóvna minden rossztól ha bántanák! — Addig kínzott, addig kérlelt, könyörgött még tán — igen — még rokonait is a nyomorult, míg végre hat évre mégis csak. (Oh nem tudom leírni még most se tán, pedig egy hónapja is él — múlt már igen megtörtént, amit sohasem hittem volna el, mert annyira bíztam önmagamban. Igen, végem van! ... Nem vagyok ----

1934. okt 30-án

Két éve elmúlt már, mióta megtörtént az a végzetes eset. De soha se feledem el ...
... Azóta is eljön még Néha hozzám, de hogy miért, nem tudom, mert hogy szeretne ezt nem hiszem, nem tudom elhinni. De mindegy.

132. Hegedűs Julianna naplójának egy lapja 1933–1934 évi feljegyzésekkel

Gazdák alkalmazásában

Gazdasági munkások
törvénykönyve.

A munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló

legujabb törvény.

Megmagyarázza:

K. NAGY SÁNDOR.

Munkások! Itt az uj törvény! Olvassuk el!

Budapest, 1898.

Nyomatott és kapható Rózsa K. és nejénél (ezel. Bucsánszky A.
Szentkirályi-uteza 30. szám.

Ára: 5 kr.

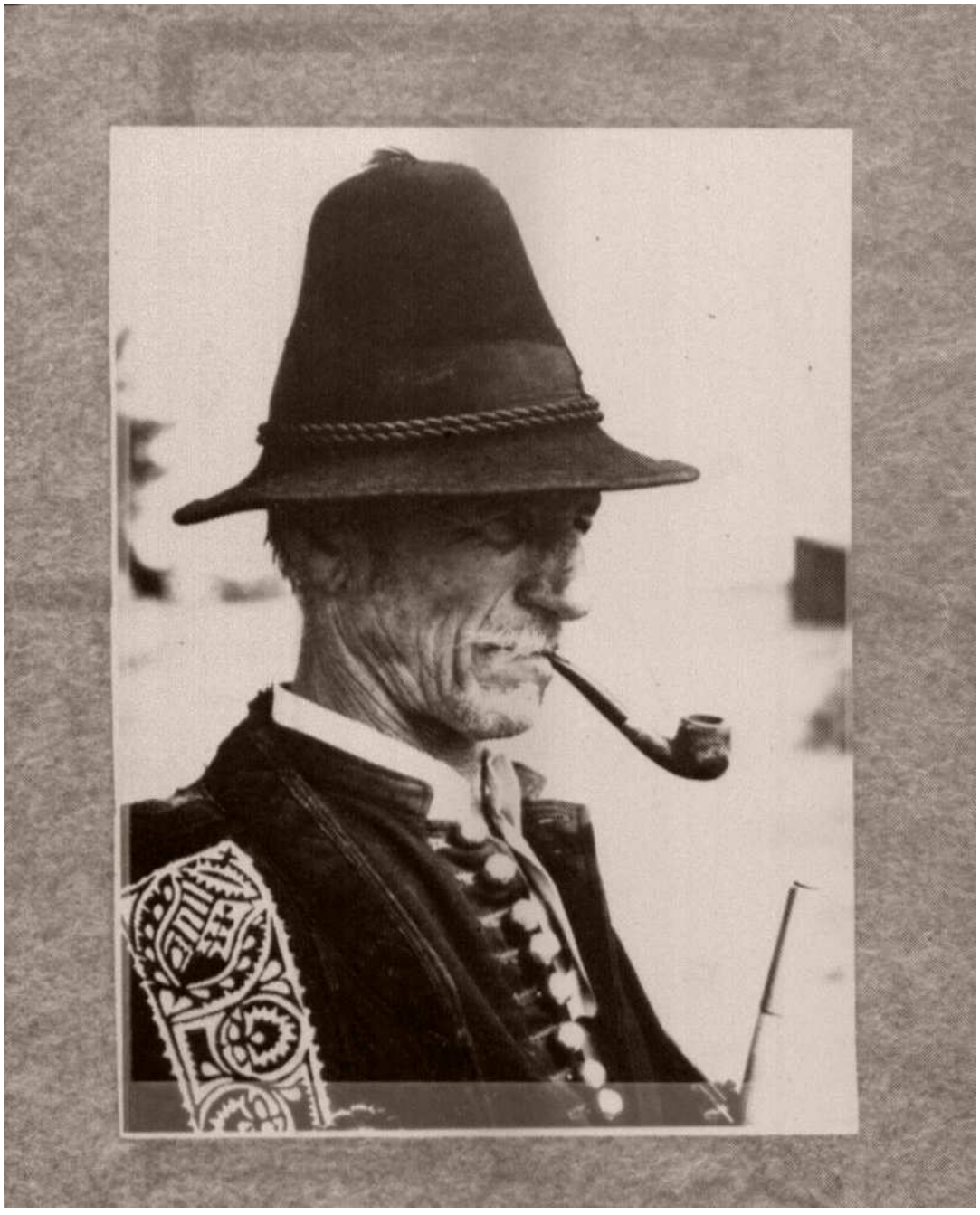
133. Gazdasági munkások törvénykönyve 1898-ból

134. Cselédkönyv 1926-ból, Vásárhelyről

135. Péter Béla juhász cifraszűrben a mártélyi pusztán 1981-ben

136. Péter Béla juhász portréja

Népi gyógyászat

137. „Betegszék” Tárkány Szűcs Sándornál.
Az idős ember ezen ülve végezte a dolgát, amikor már nem tudott kijárni

VÁNDORKÖNYV.

A' Nagyméltóságú Magyar királyi Helytartó-Tanácsnak Budán, 1816-ik évi Julius 16-án 21080-ik szám alatt költ kegyes parancsolatja szerint.

Neve a' Vándornak:

Szabó Imre

Wanderbuch.

Nach der hohen königl. ungarischen Statthalterei-Verordnung vom 16-ten Juli 1816. Nro 21080.

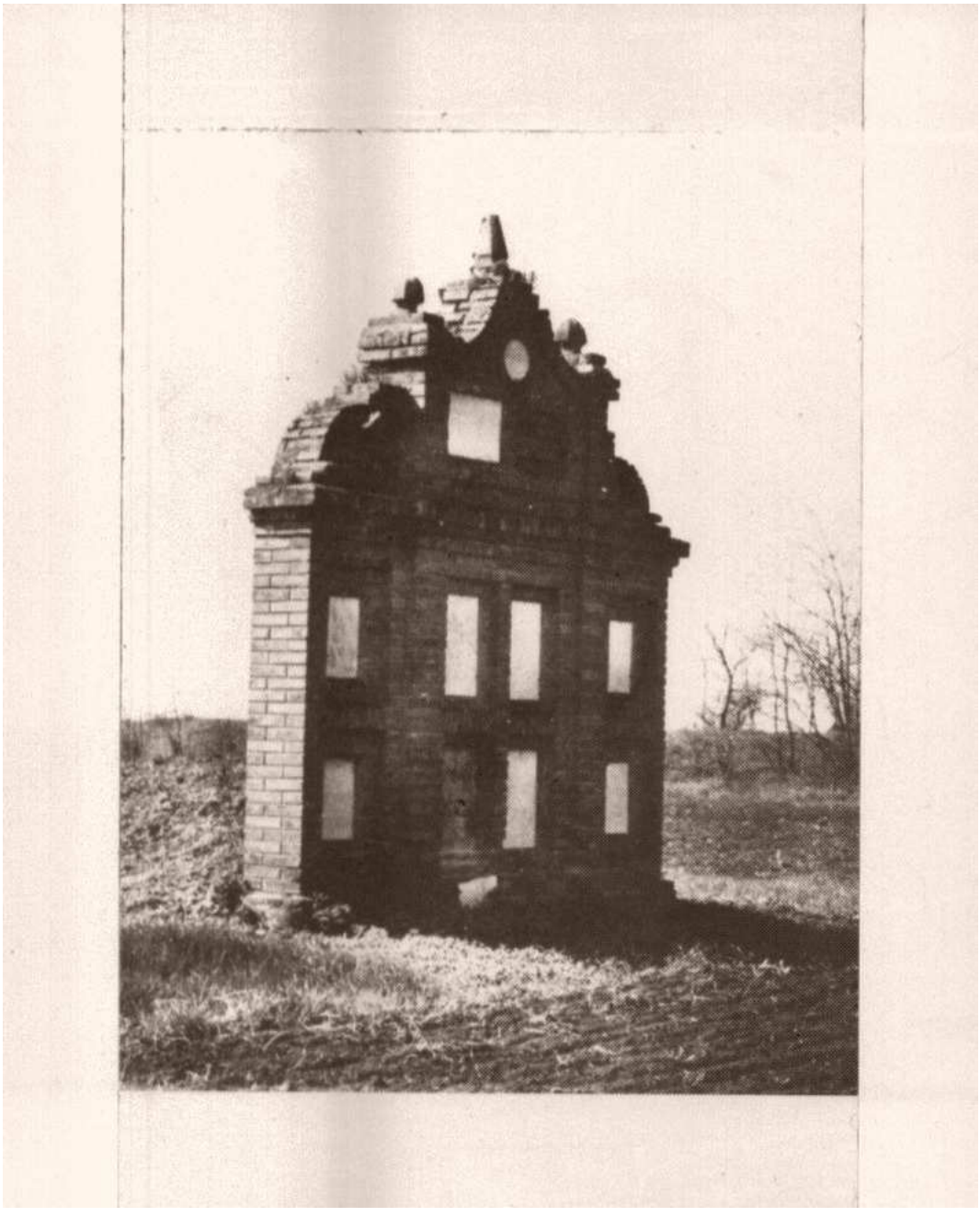
für

Huszonnégy lap vagy negyvennyolcz számmal jegyzett oldallal.

SZEGEDEN,
Grünn János betüivel 1844.

138. Szabó Imre kovácslegény „Vándorkönyvében” állatgyógyászati bejegyzésekkel

Temetkezés

139. Hódi Pál családjának „verömsírja” a Kincses temetőben

140. Kálvin csillagos vörösmárvány sírkő a Kincses temetőben a 19. századból

141. Kisgazda páros sírja a Kincses temetőben

142. „Billogos fejfa” a Dilinka temetőben

„Amit könyörgéstekben kértek, mindazt meg is kapjátok, ha hisztek." (Máté 21—22)

Az Ur kifürkészhetetlen akaratában való megnyugvással, de mély séges szomorusággal közöljük, hogy a nemes szivü, szerető jó édesapánk, nagyapánk, nagybácsink és rokonunk

id. Gregus Máté

földbirtokos, m. kir. gazdasági tanácsos, református presbiter, a Magyar Gazdaszövetségnek alelnöke, a Falu-Gazda Szövetségnek igazgató választmányi tagja, a Puszta Kutasi Olvasó Egylet örökös diszelnöke, a Vásárhelykutasi Hangya Szövetkezet alapitó tagja, a Hmvásárhelyi Gazdasági Egyesület örökös alelnöke, volt th. bizottsági tag stb. stb.

folyó évi augusztus hó 23-án délelőtt 10 órakor áldásos életének 78 ik, bús özvegységének 3 ik évében hosszu sulyos szenvedés után visszaadta nemes lelkét Teremtőjének.

Felejthetetlen halottunk földi maradványait folyó évi augusztus hó 25. én délután 4 órakor fogjuk a Vásárhelykutason levő szomorú gyászháztól a református vallás szertartása szerint a vásárhelykutasi régi temetőben lévő családi díszsírhelyben örök nyugalomra helyezni.

Hódmezővásárhely, 1938 augusztus hó 24 én.

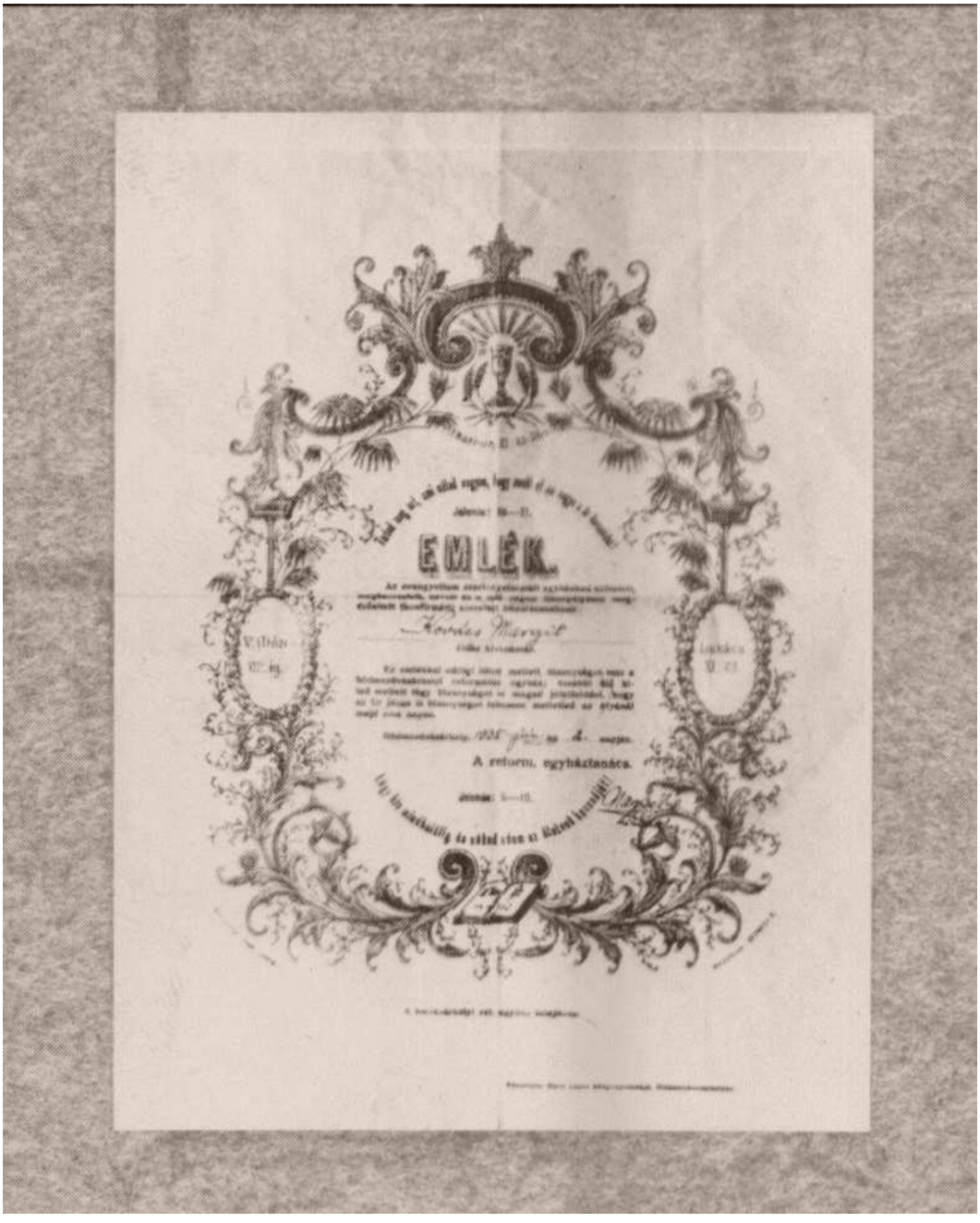
„A mi életünk koronája Veled együtt hull a porba"

GYÁSZOLJÁK: gyermekei: Máté nejével Lázár Zsuzsánnával, **Imre nejével** Balogh Juliánnával, **Ida férjével** Takács Istvánnal, **Zsuzsánna férjével** Takács Sándorral. **Unokái:** Gregus Mátéka, Zsuzsika, Mariska, Janika, Pistuka, Imriske, Juliska, Sadika, Takács Iduska, Sárika, Zsuzsika és Juliska. **Néhai testvérének elmaradott neje:** özv Gregus Sándorné Gombos Juliánna. **Néhai testvéreinek elmaradott gyermekei. Nászasszonya:** özv. Takács Sámuelné. Közelebbi és távolabbi rokonai, jóismerősei és jószomszédai.

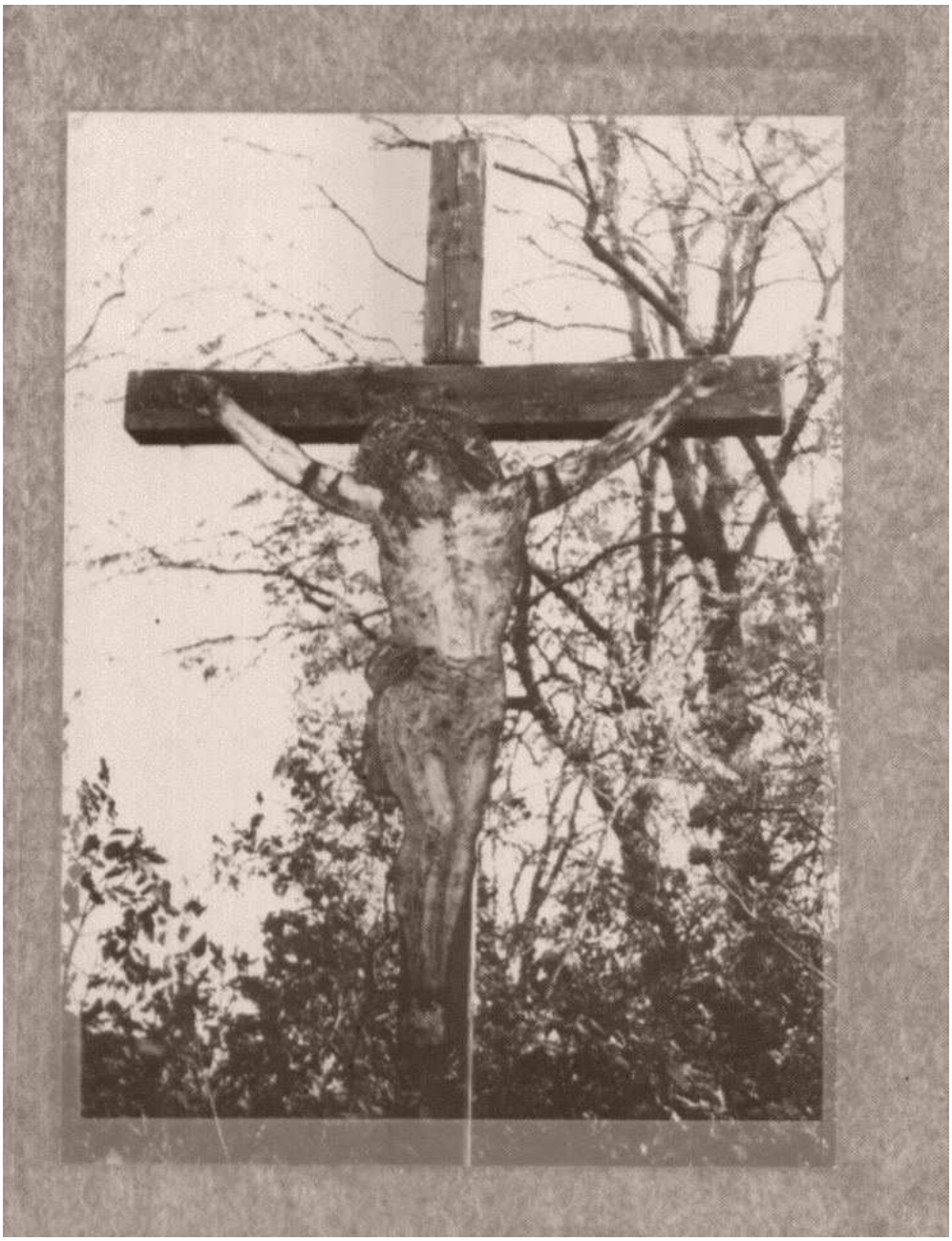
Németh-nyomda. „Kegyelet" tem. int.

143. Id. Gregus Máté gyászjelentése 1938-ból

Hitélet

144. Konfirmációs emléklap 1935-ből

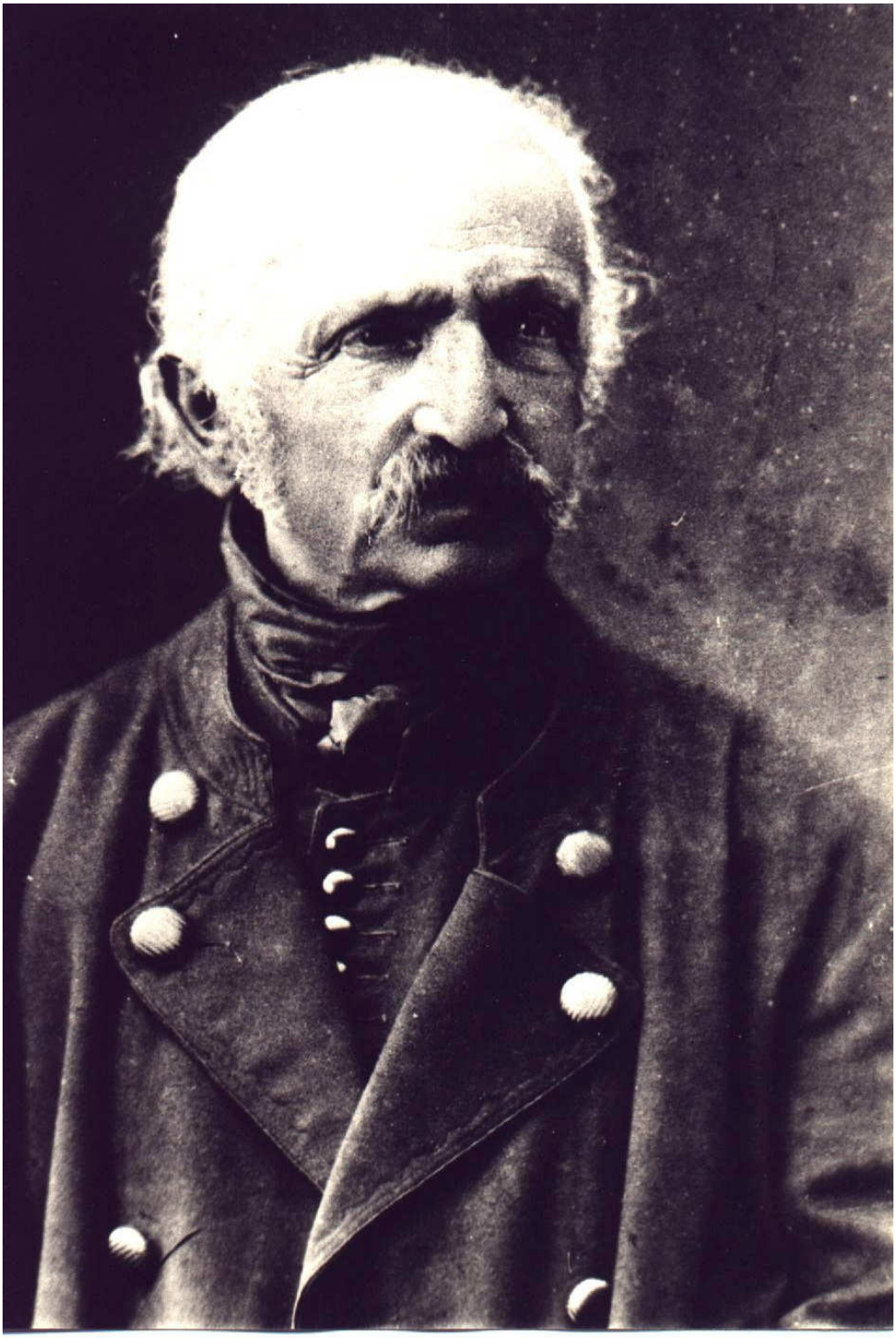

145. „Pléhkrisztus” a volt csajági iskola udvarán a Pusztán

146. A „hegyeshalmi kereszt” Mártély és Mindszent tanyavilágának határán

Parasztportrék, gazdaviseletek

147. Nagy András János

148. Id. Gregus Máté

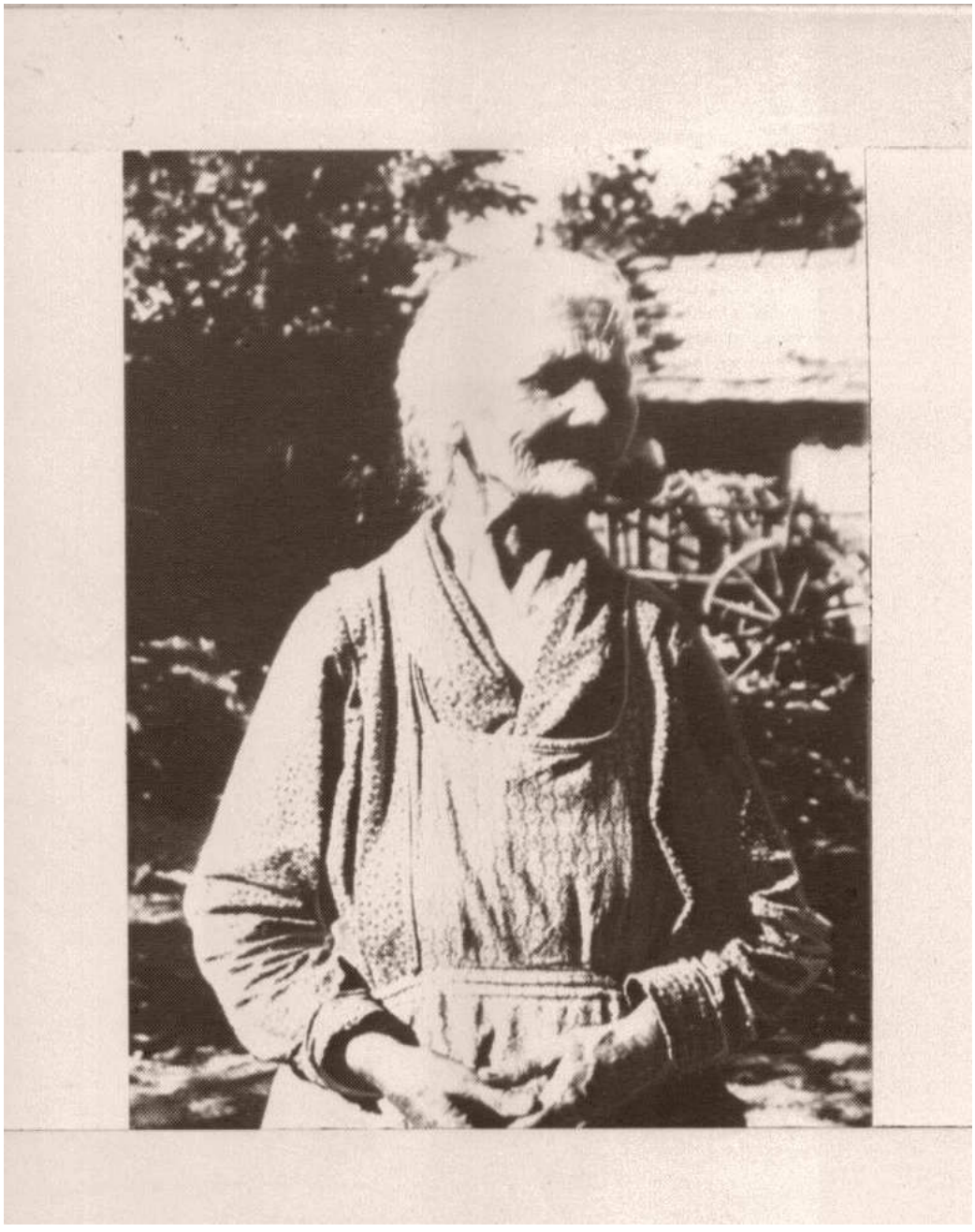
149. Kérdő Szűcs Mózes ünnepi viseletben, a 19. század végén

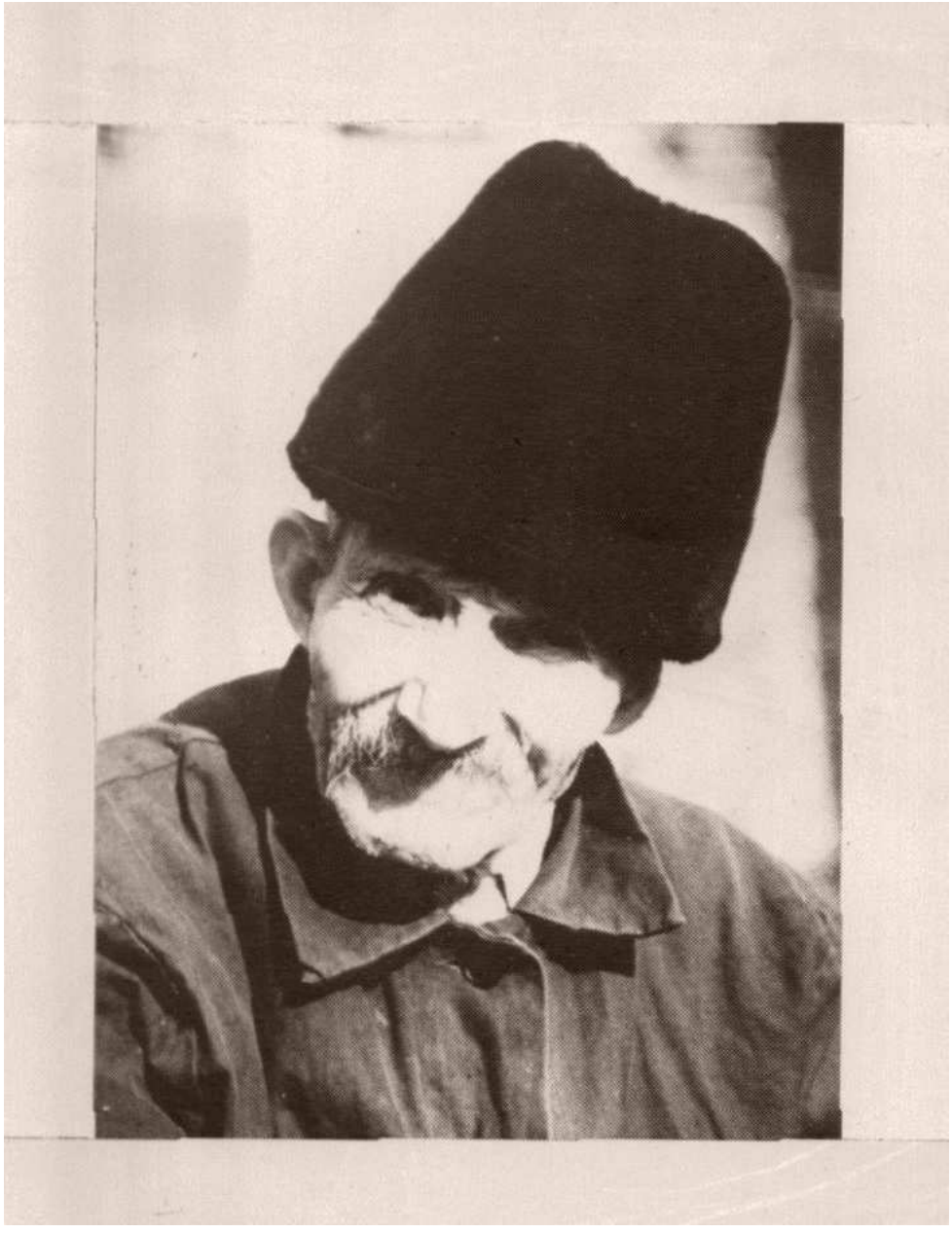
150. Almási Mariska gazdalány a 20. század elején, polgári viseletben

151. Szűcs Jusztina és Kovács Judit 1915-ben

152. Kovács Mária „Mári” Tornyai János festőművész „mindönöse” 1965-ben

153. Csorcsán Szűcs Mihály

154. Kérdő Szűcs Ernő

155. Id. Tárkány Szűcs István (1866–1950)

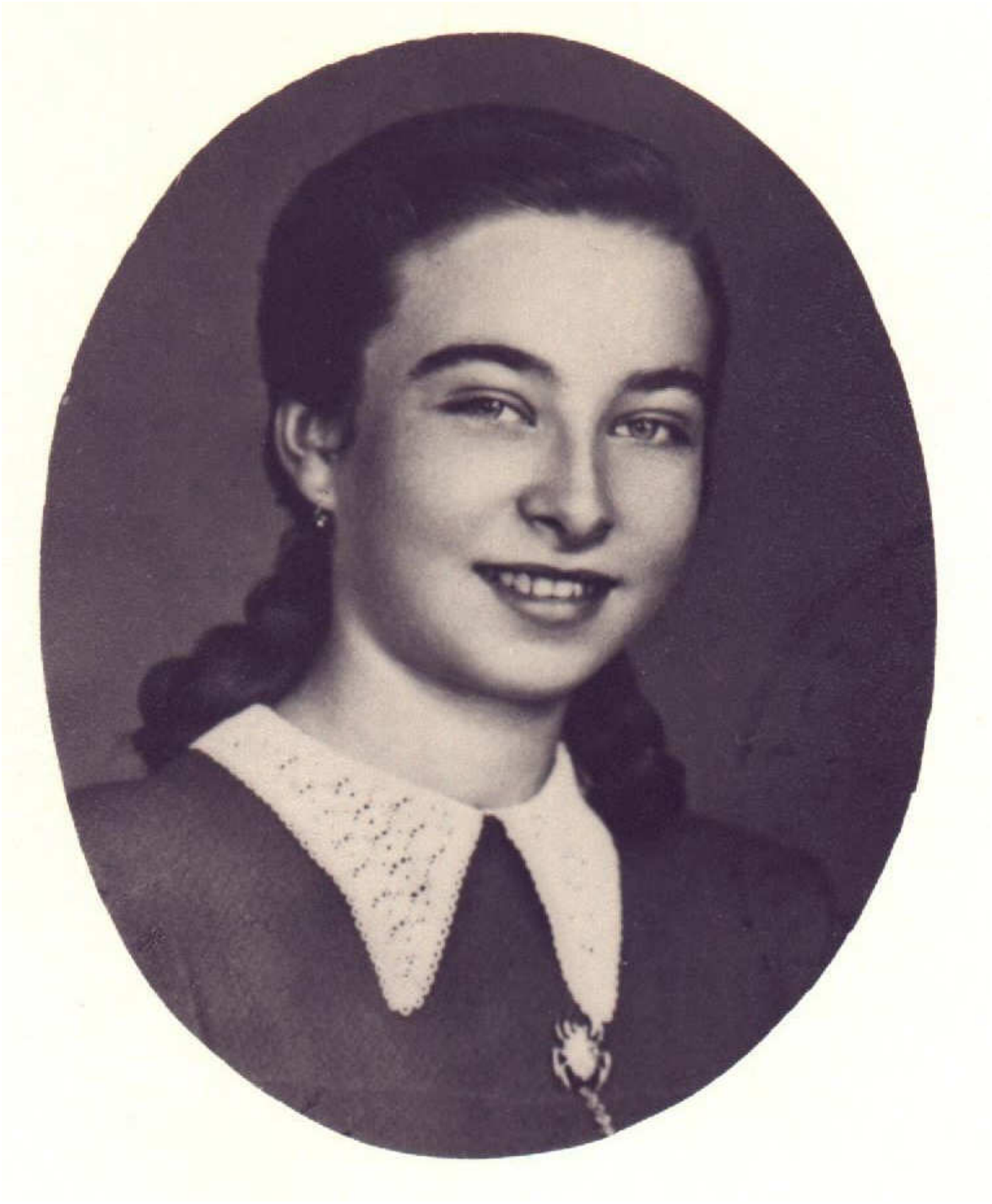
156. Id. Tárkány Szűcs Istvánné Szűcs Jusztina (1874–1926)

157. Ifj. Tárkány Szűcs István mártír (1903–1950)

158. Ifj. Tárkány Szűcs Istvánné Égető Jusztina (1906–1993)

159. Tárkány Szűcs Margit (1934–)

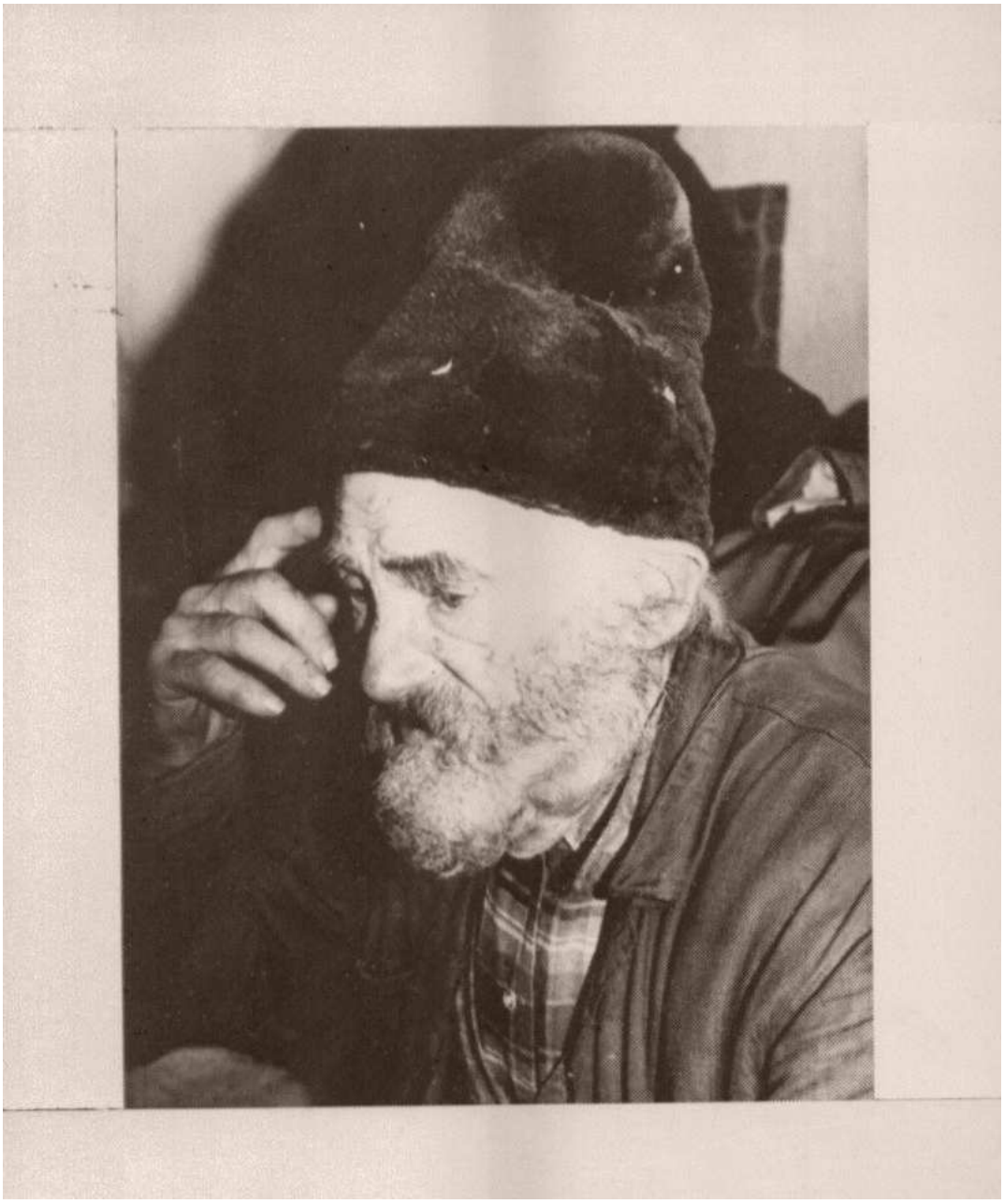
160. Zsoldos Margit díszmagyarban

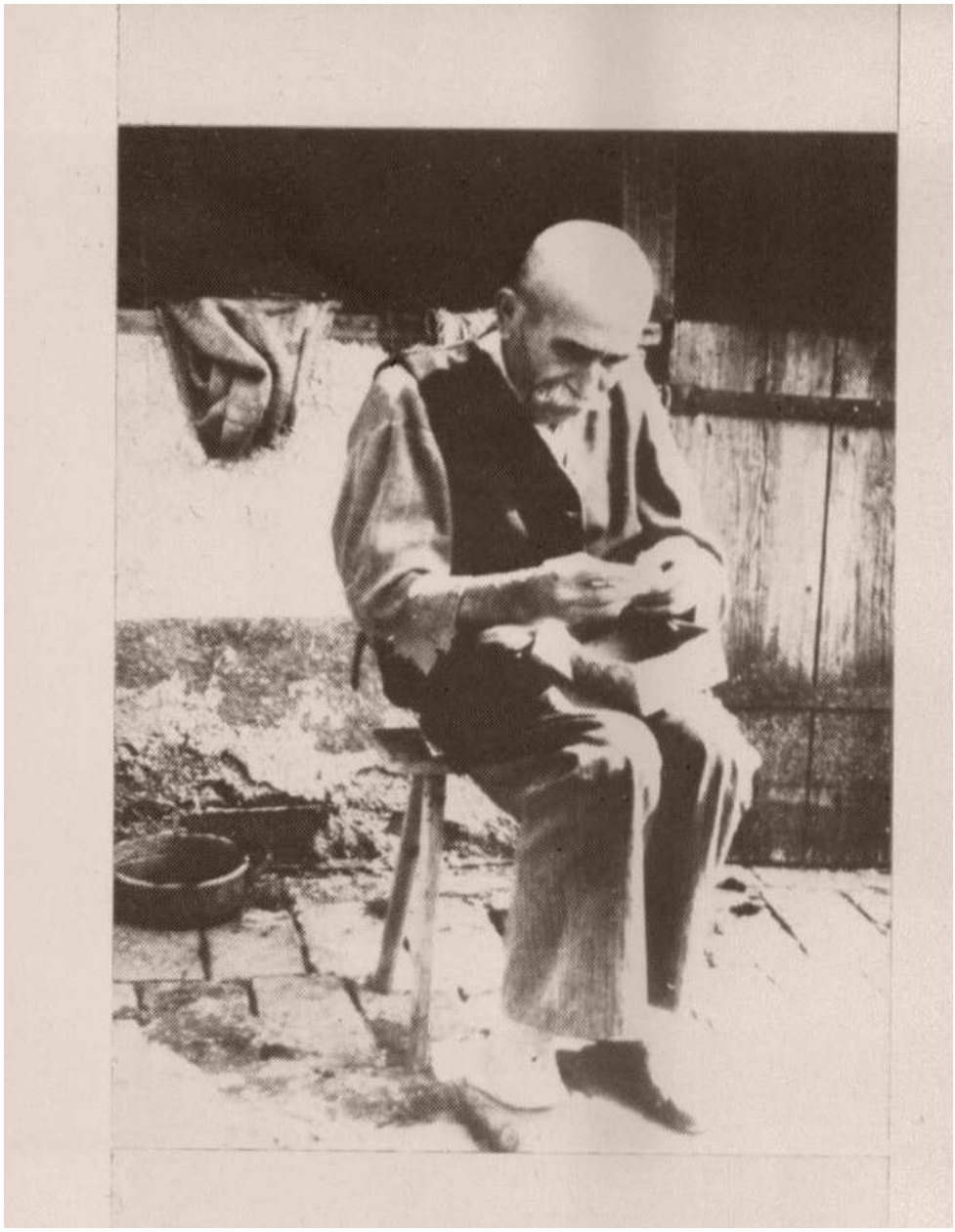
161. Angyal Ferenc és Gulyás Rozália 1981-ben a gyémántlakodalmukon

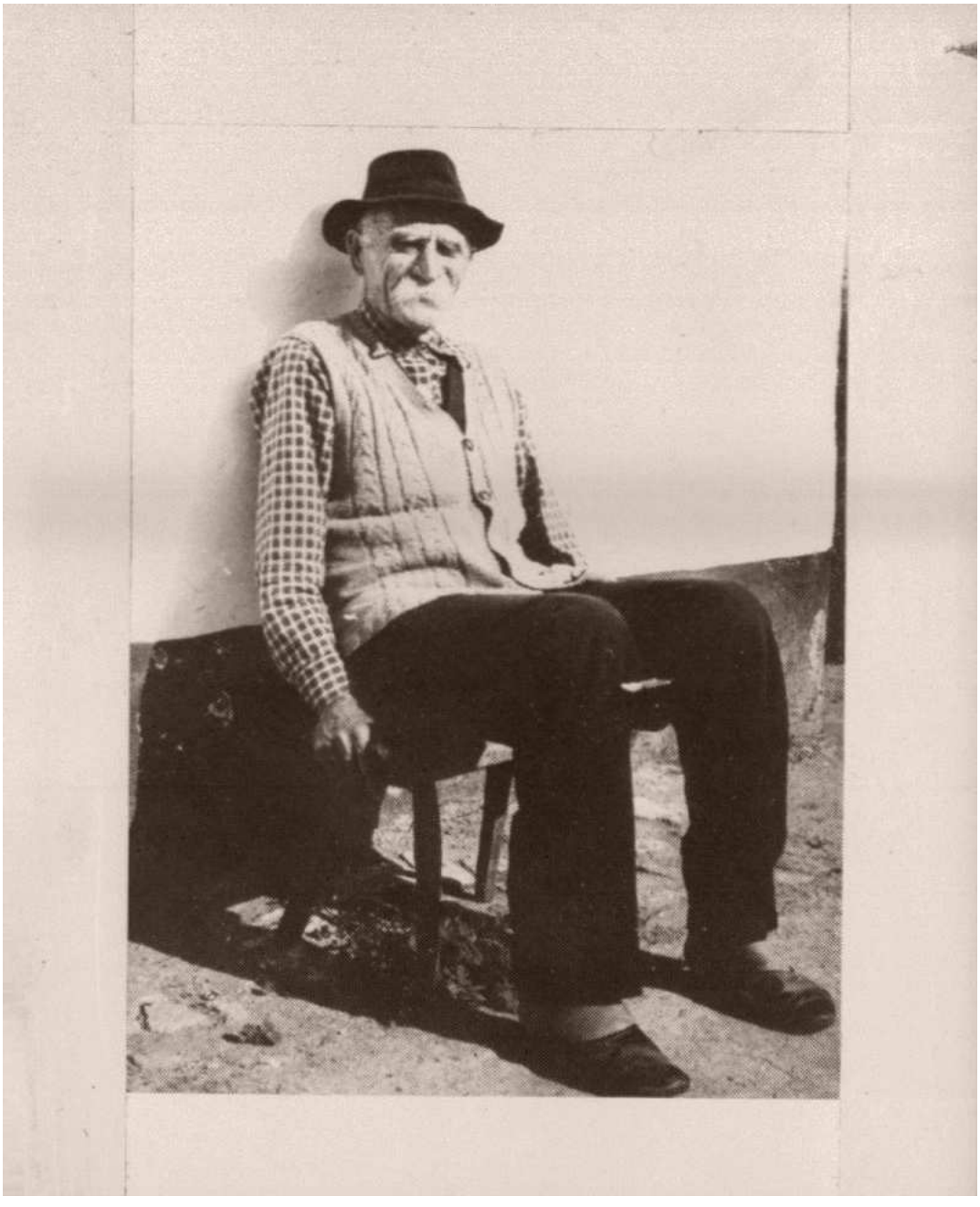
162. A mártélyi Hegedűsné túl a 90. évén, 1980 nyarán

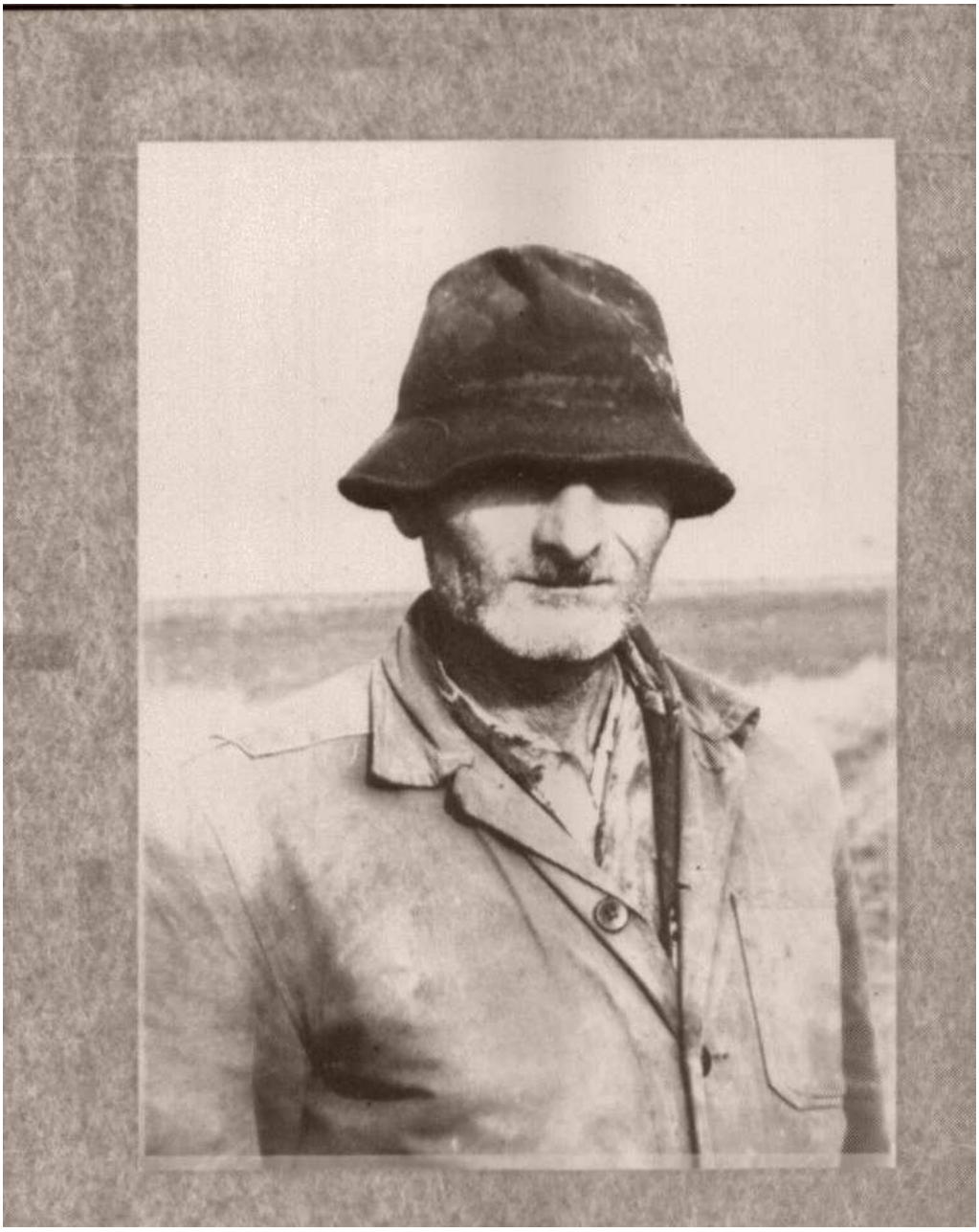
163. Id. Szilágyi Ernő belső-szőrháti gazda 1980 januárjában, 80 év gondjával

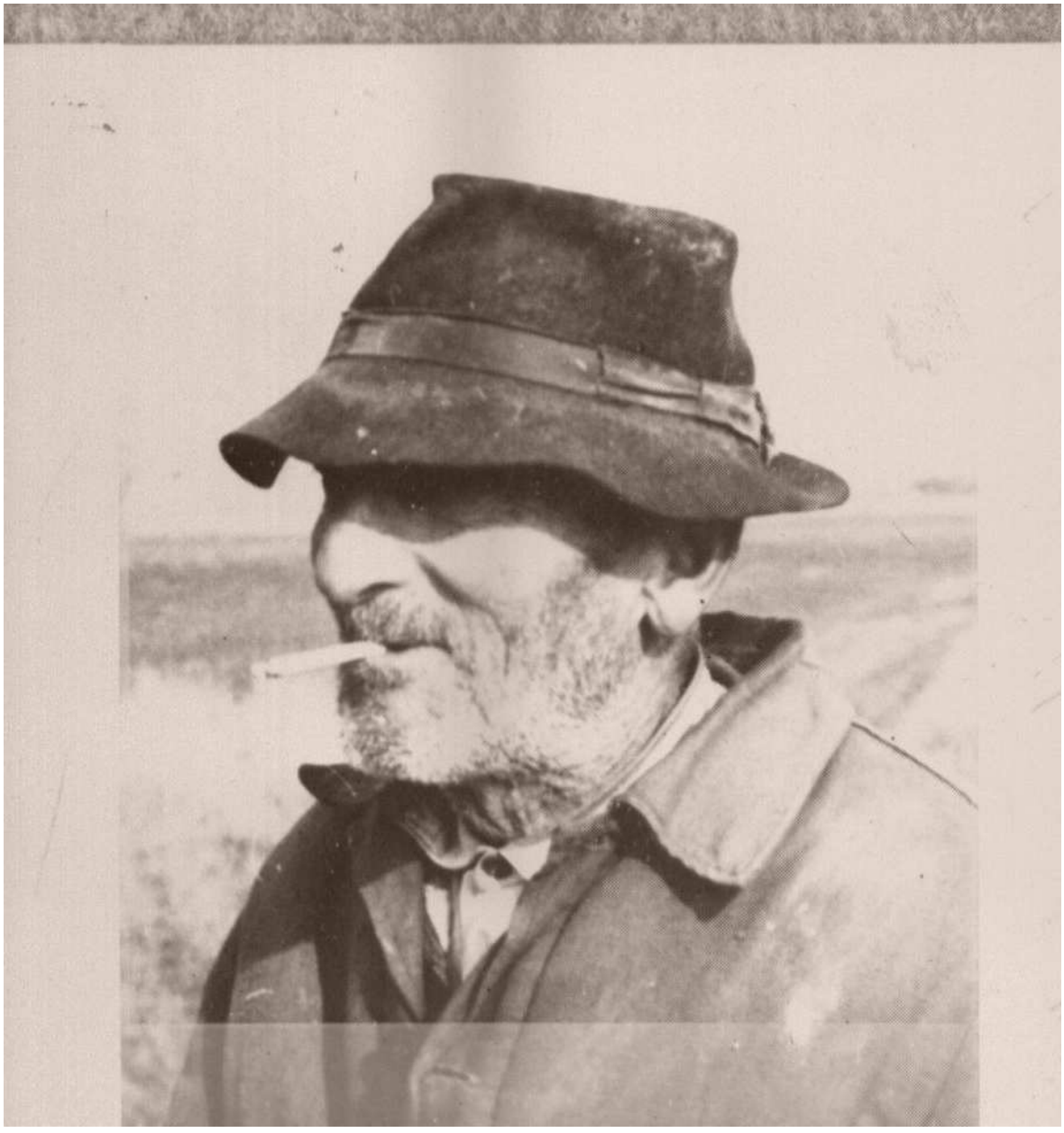
164. Vörös Pál pusztai versfaragó gazda az 1970-es évek elején

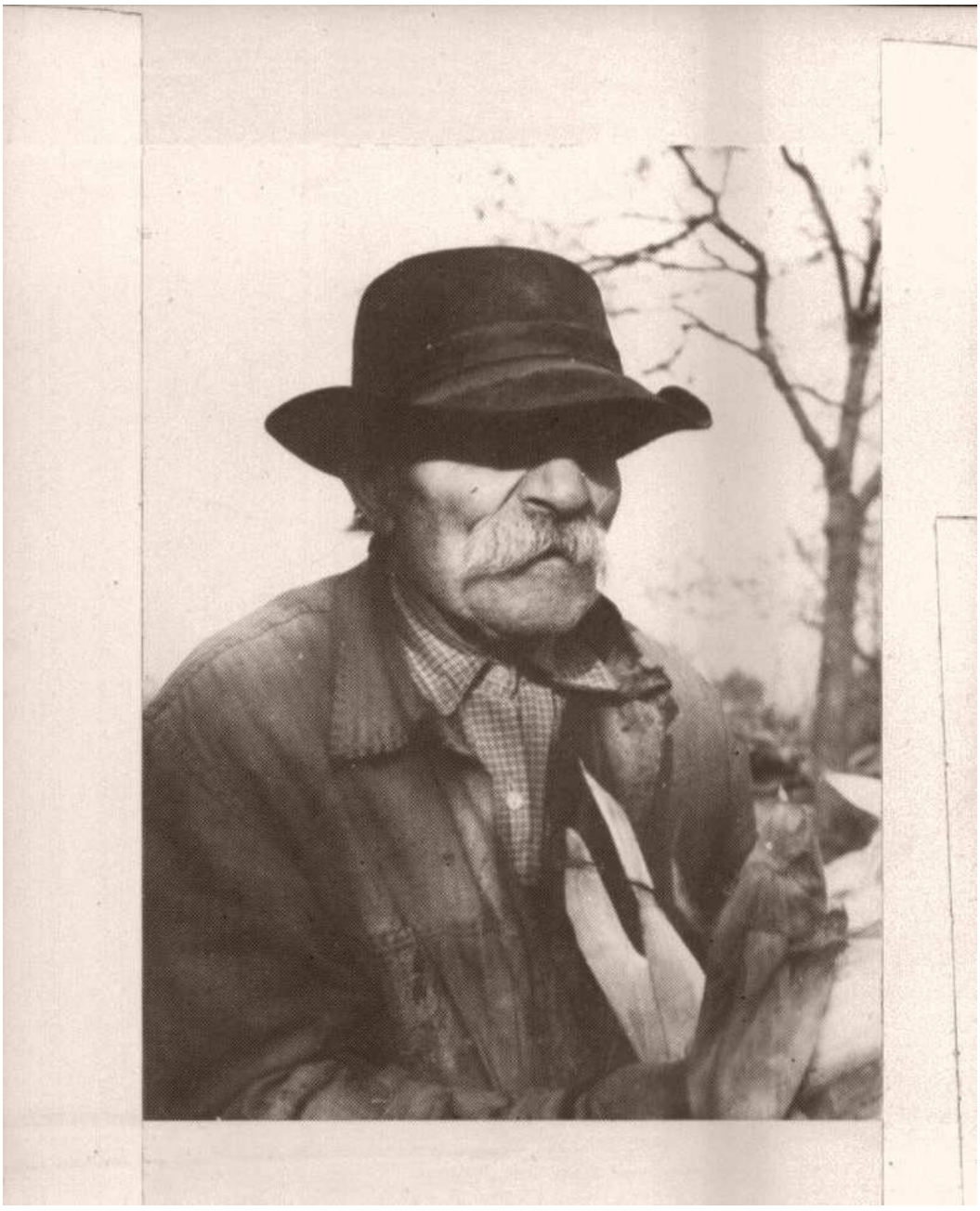
165. Dombi Kiss Ernő öreggazda Kutas-pusztán 1981 nyarán

166. Id. Papp Lukács János pusztai magángazda 1977-ben

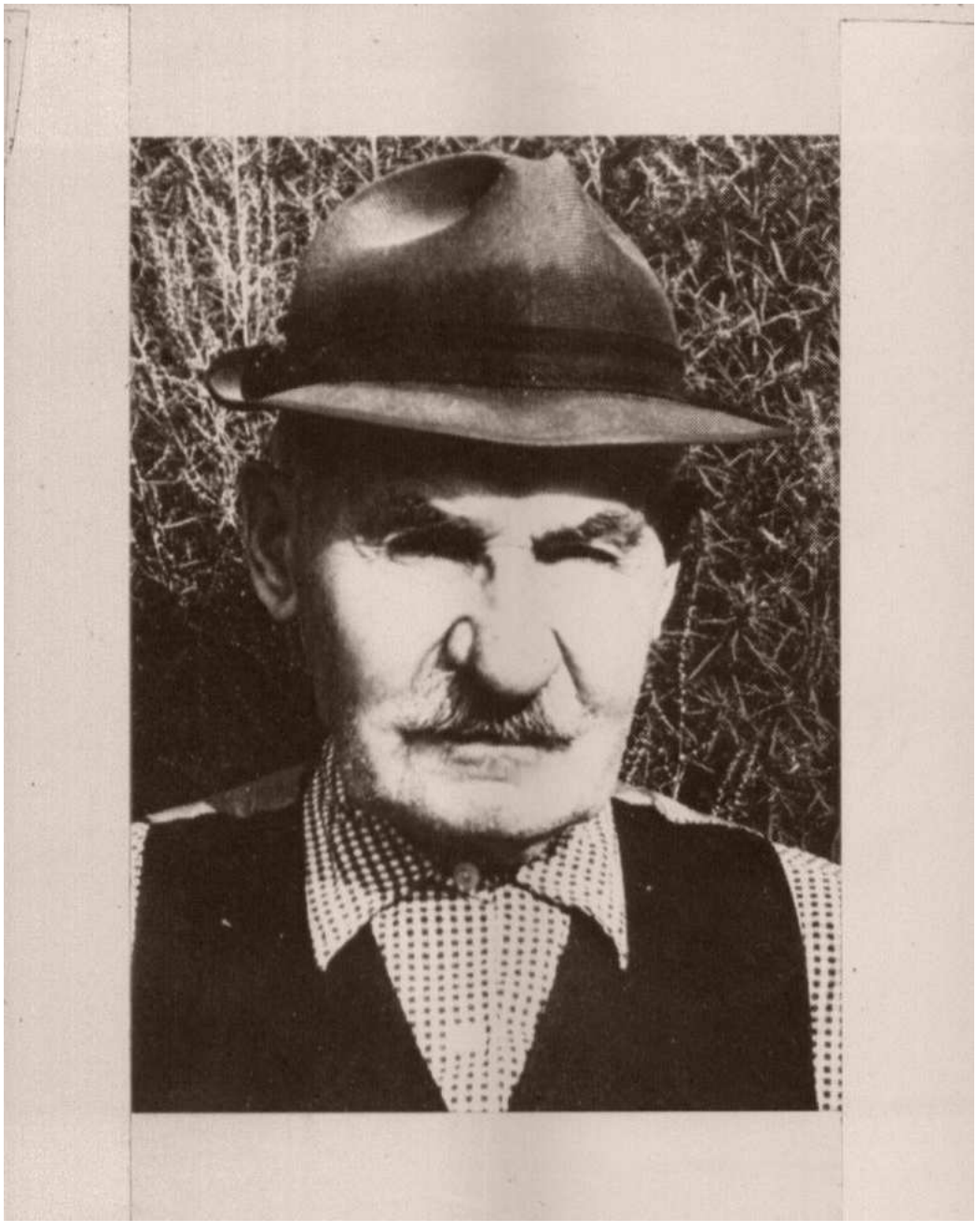
167. Papp Lukács István pusztai magángazda 1977-ben

168. Samu Sándor kukoricát foszt 1977-ben a pusztai Fecskés-parton

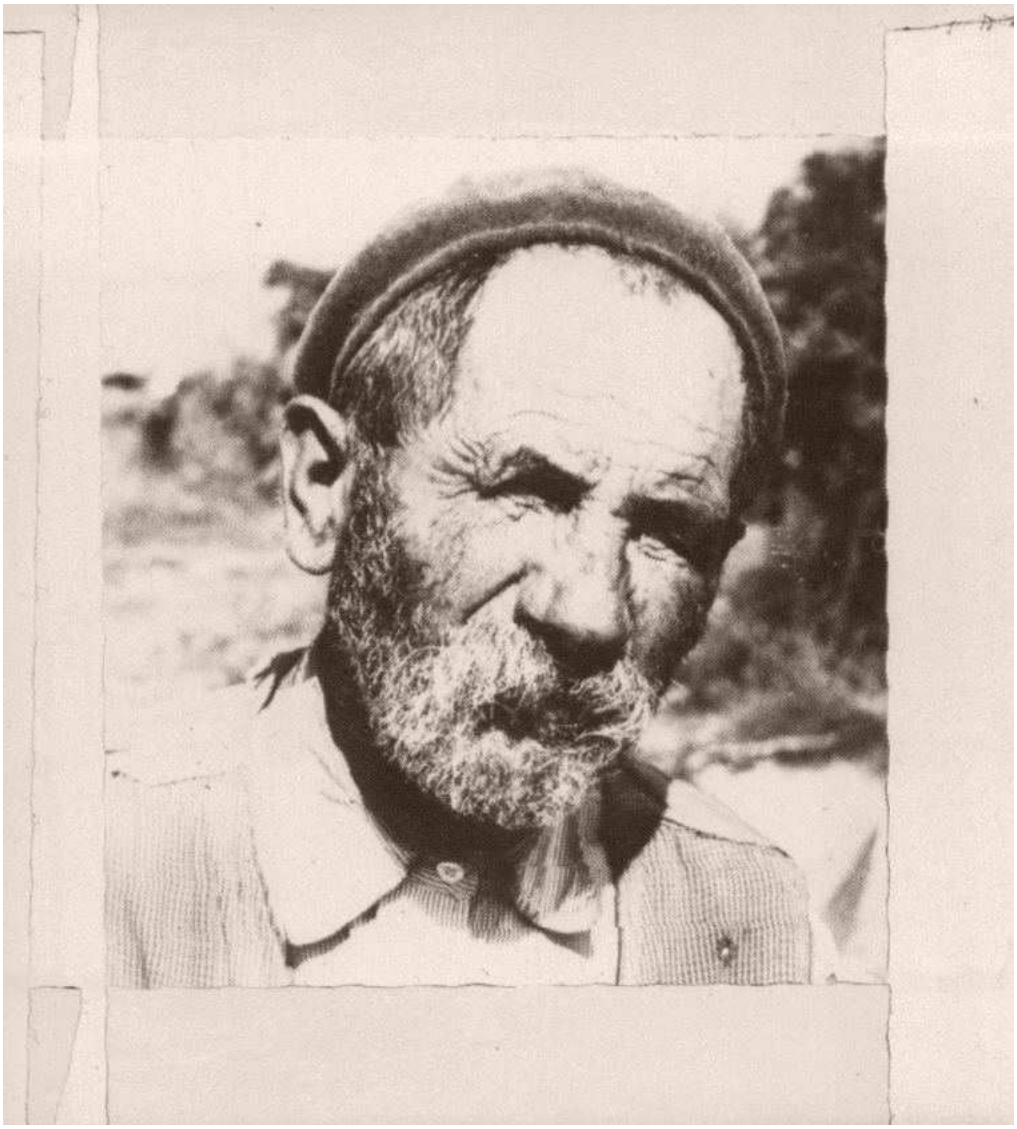
169. Juhász János pusztai kisgazda 1969-ben

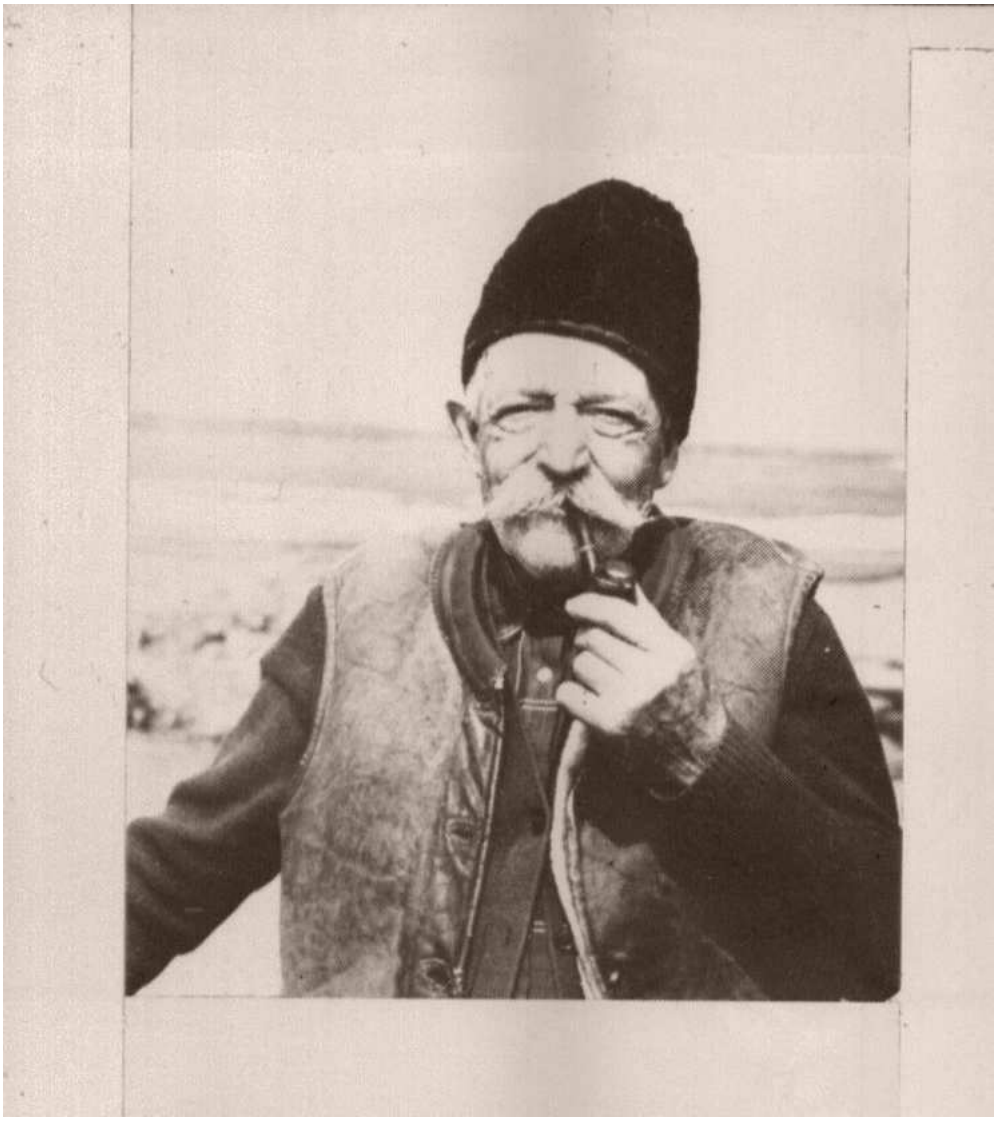
170. Tárkány Szűcs Sándor 1981 nyarán

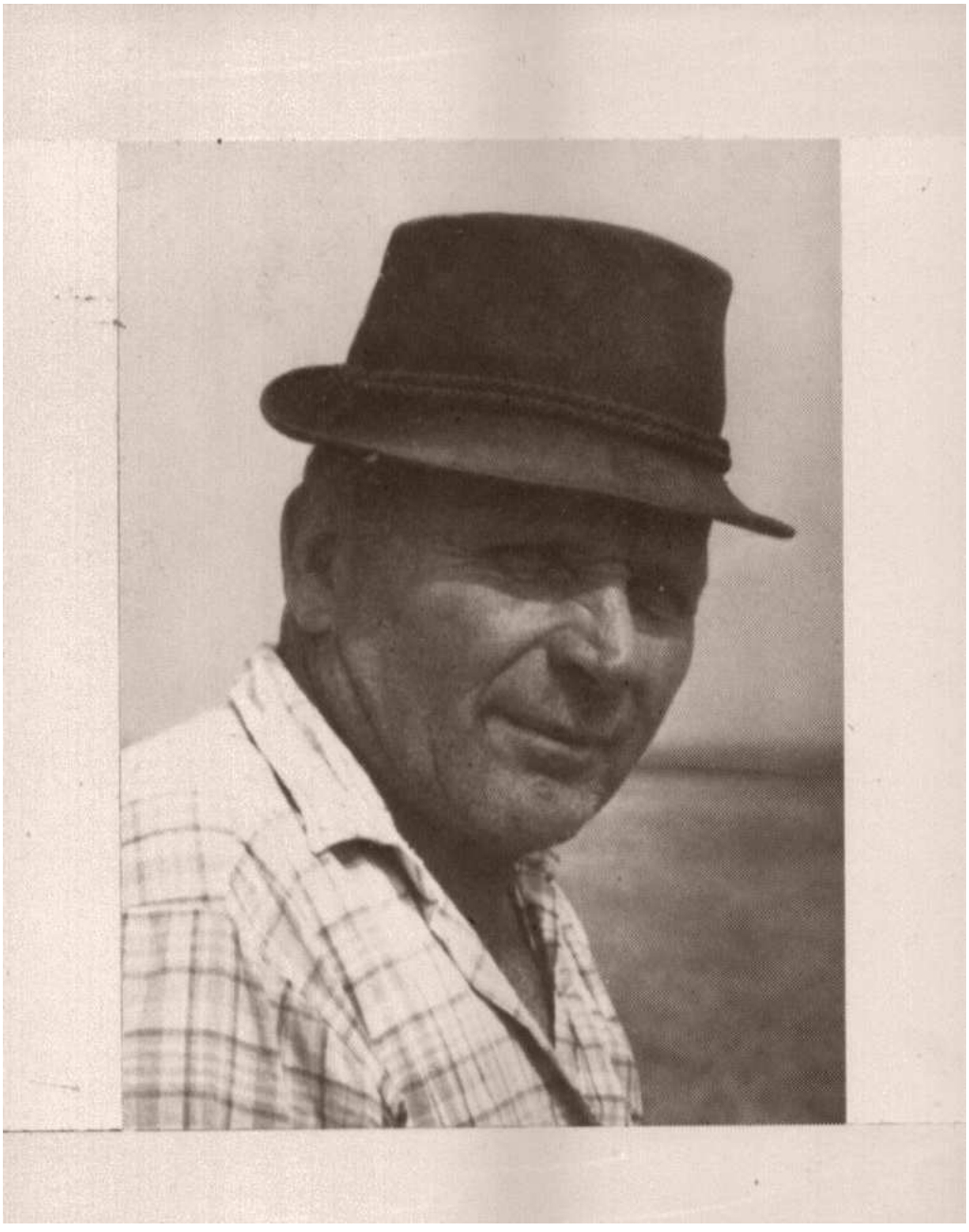
171. Tárkány Szűcs Sándorné Kapocsi Judit 1981 nyarán

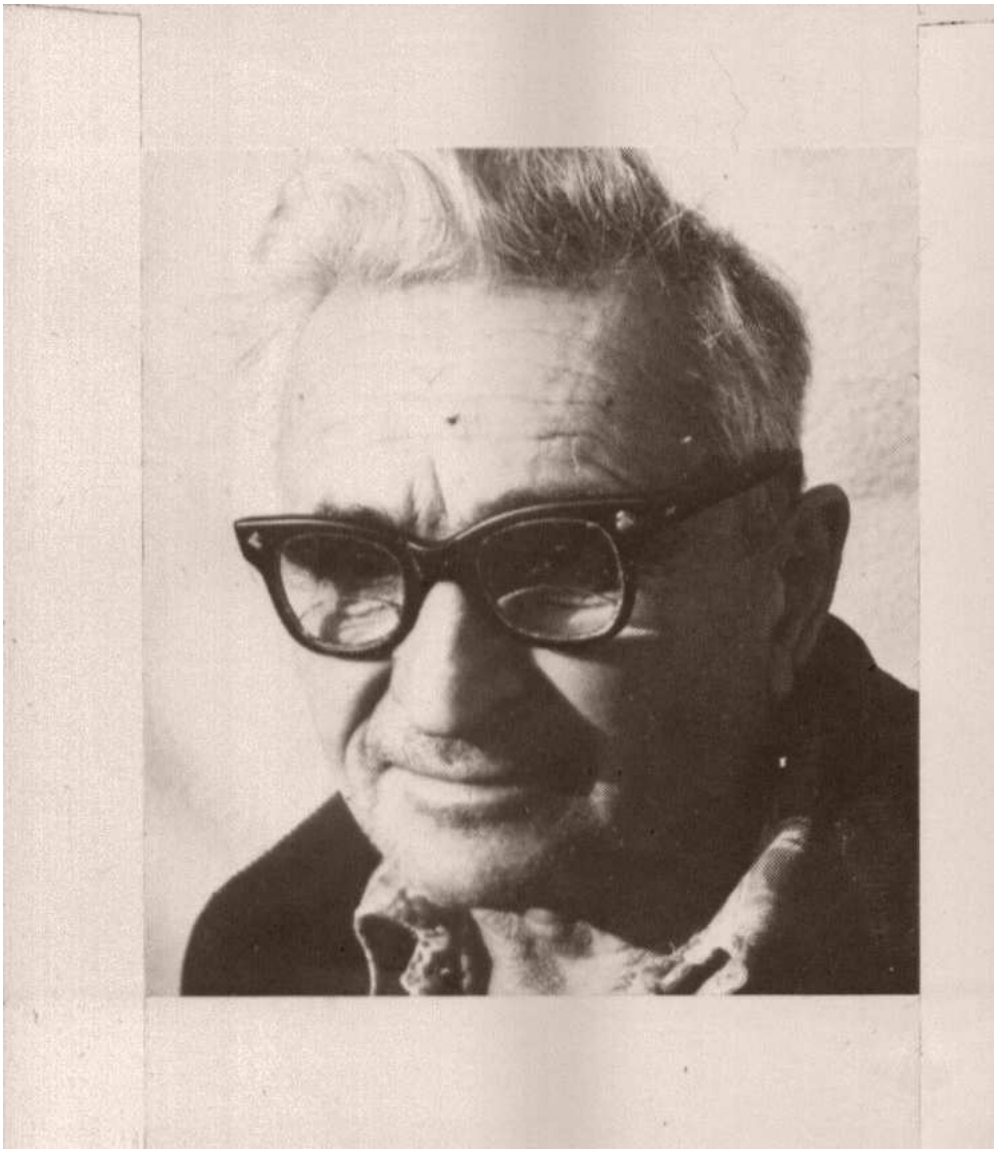
172. Mónus János pusztai gazda a vásárhelyi Fehér-tó partján, 1981 nyarán

173. Mihály János öreggazda a Ludas-halomnál, az 1970-es évek közepén

174. Nagy György István 1980 nyarán mártélyi tanyájában

175. Tóth Ernő 1982 őszén

176. Molnár Ernő 1989 nyarán, Sóshalmon

177. Molnár Lajos 1989 őszén Sóshalmi tanyájában

178. Czirok Ferenc pusztai gazda 1977-ben

179. Miklós József pusztai gazda 1977-ben

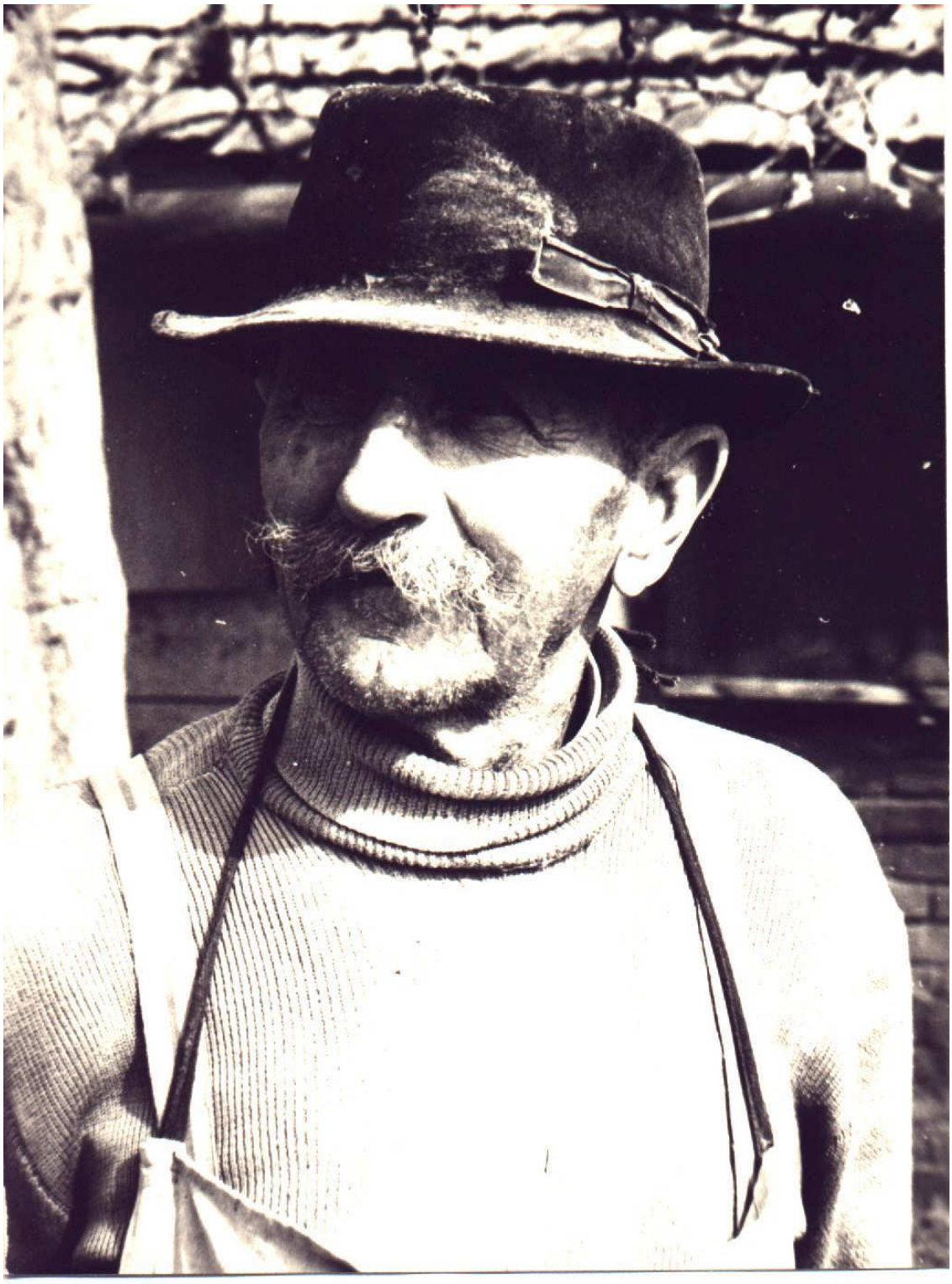
180. Id. Olasz Ernő kardoskúti gazda 1977 őszén

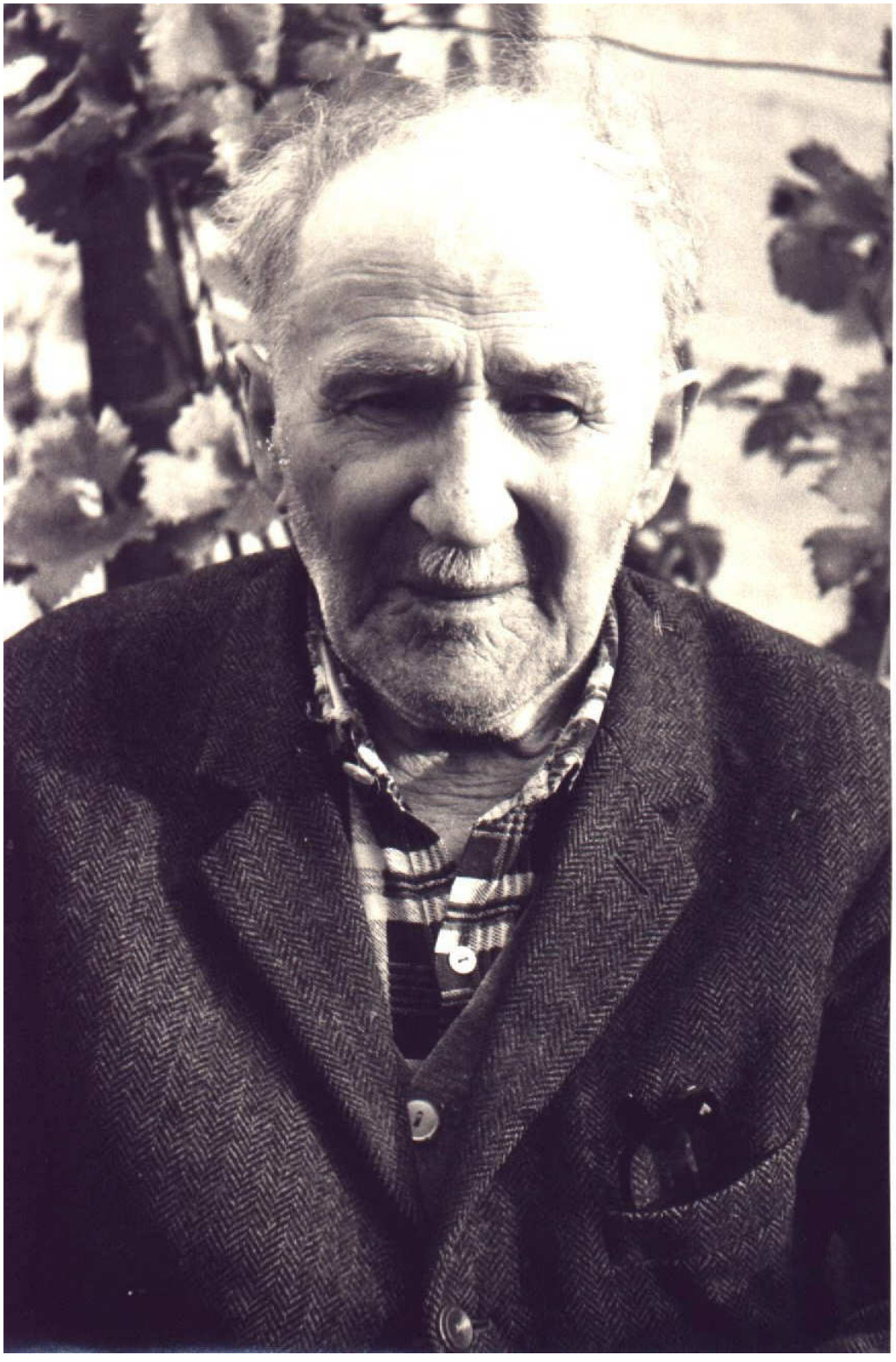
181. Nagy Sándor magángazda 1979-ben Külső-Erzsébeten, Sámson határában

182. Lakatos Tóth István külső-erzsébeti gazda 1989 telén

183. Fejes Imre öreggazda Székkutason 1986-ban

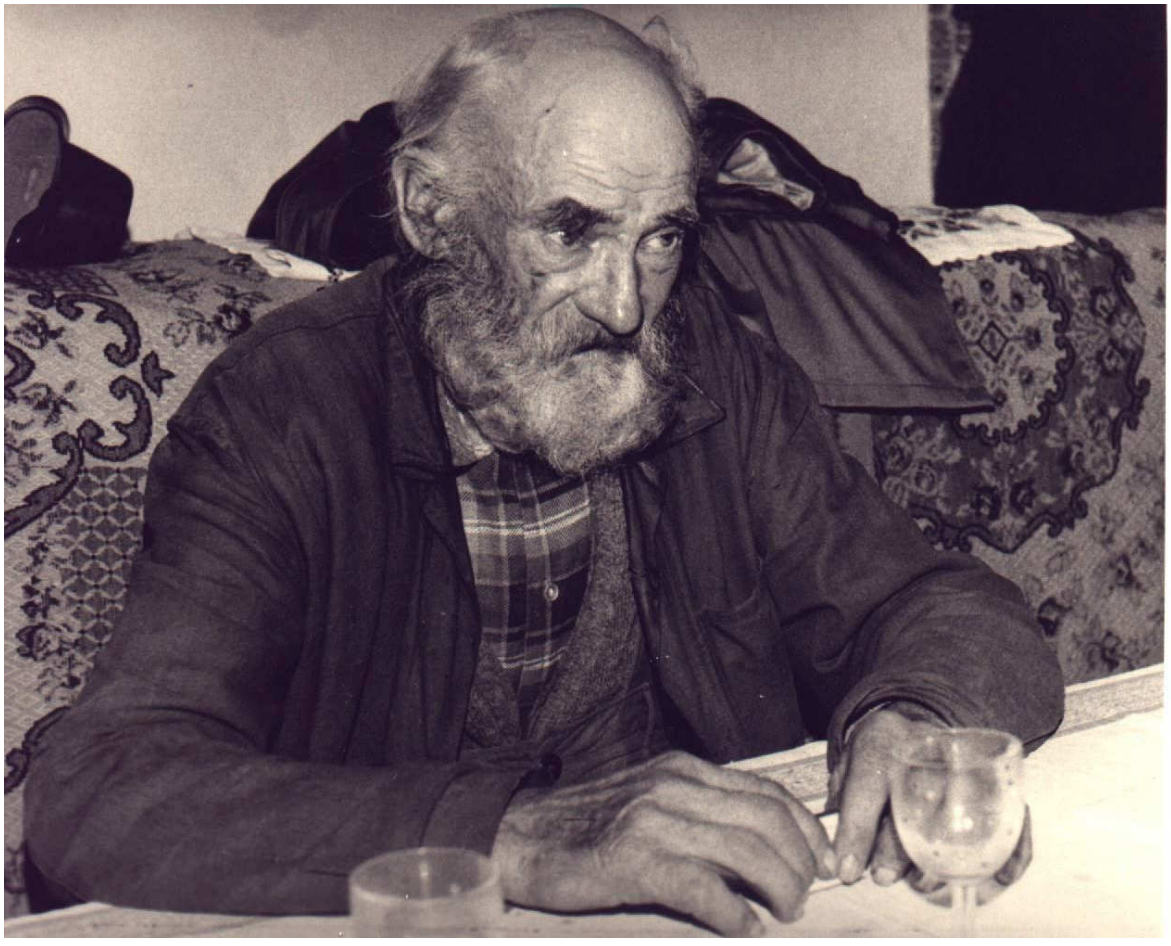

184. Angyal Ferenc a legszebb paraszti „ars” megfogalmazója 1981-ben

Szociofotók

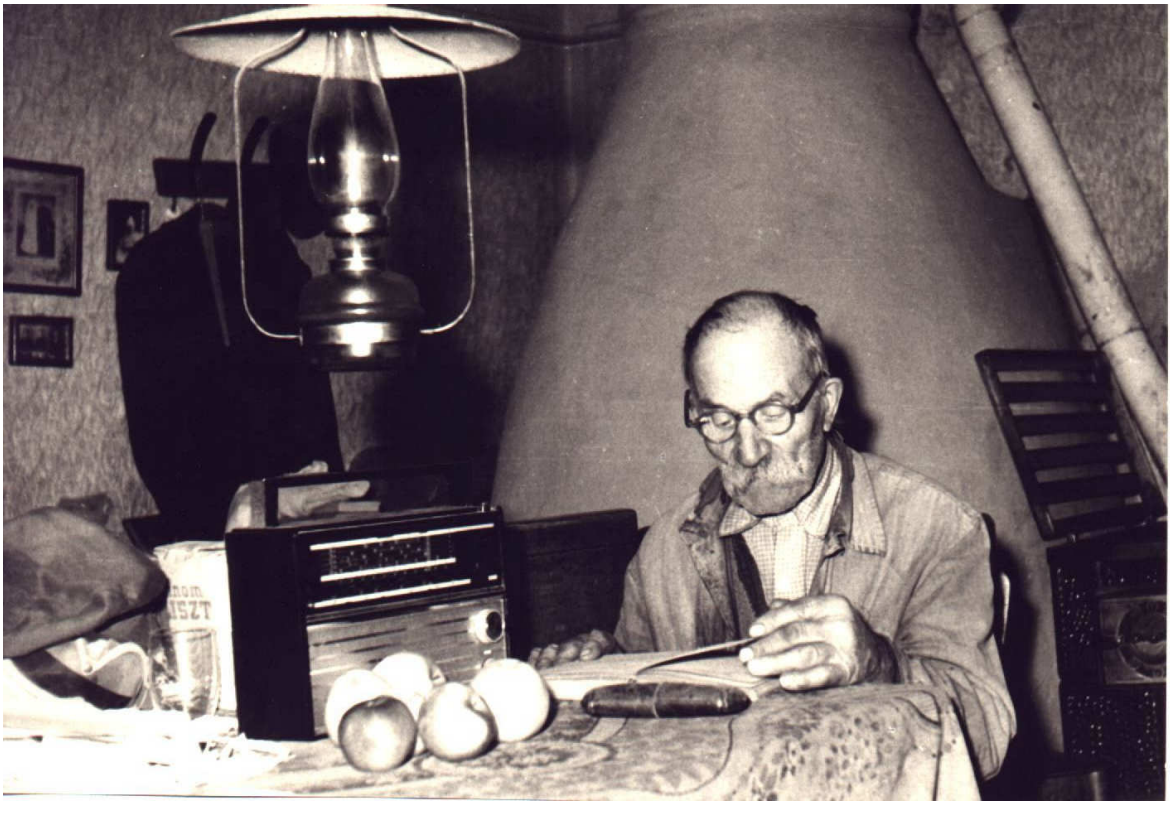
185. Föld, gazdaság oda, csak az üveg maradt… (Mártélyi puszta, 1982.)

186. Csak az üres pohár maradt… (Belső-Szőrhát, 1980.)

187. Mit eszünk holnap? (Fecskés-part, 1977.)

188. Az utolsó remény: „Tebenned bíztunk eleitől fogva…” (Fecskés-part, 1977.)

189. Emberöltő gondjával a vállán (Bodzás, 1978.)

190. Lerongyolódva (Bodzás, 1978.)

191. A kiköltöztetés előtti napon (Bodzás, 1978.)

192. Kiköltözés a tanyából (Bodzás, 1978.)

193. Tanyáján öregségére talán csak egy talicskája maradt…
(Vásárhelyi Fehér-tó partja, 1979 nyarán.)

194. Költözni kellene, de nem viszi a lélök.
(Vásárhelyi Fehér-tó partja, 1979 nyarán.)

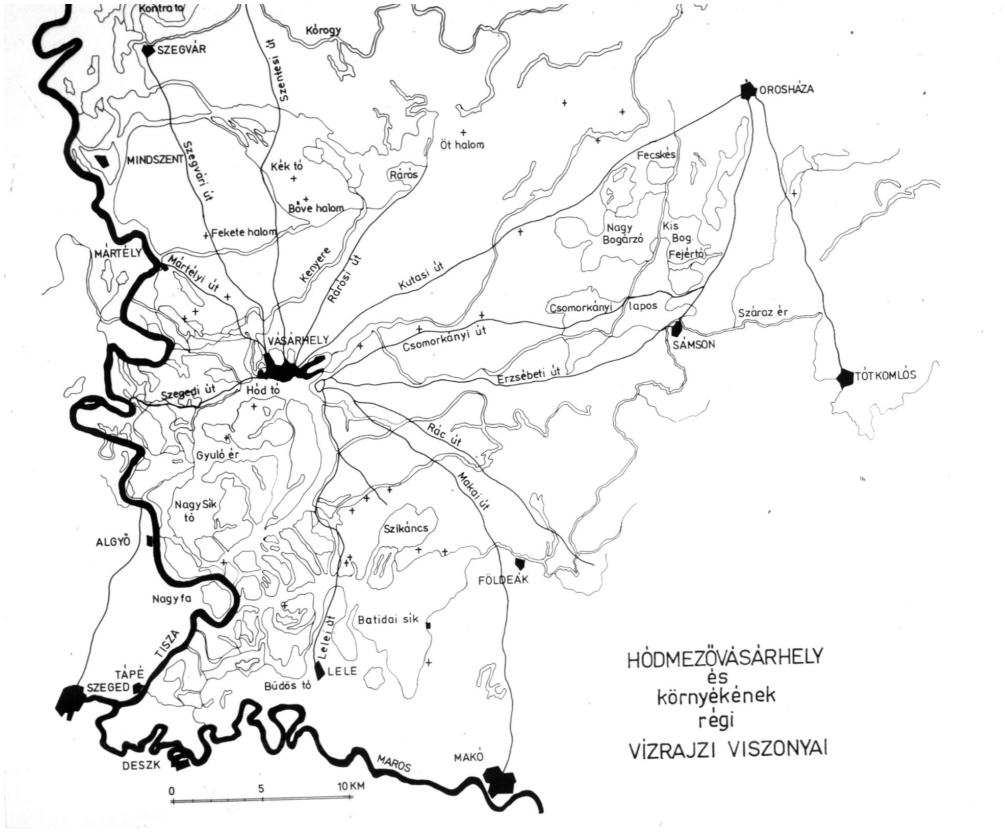
195. Se tanya, se föld… (Vásárhelyi Fehér-tó partján, 1979 őszén.)

A „Parasztvallomások” születésének egyik pillanata

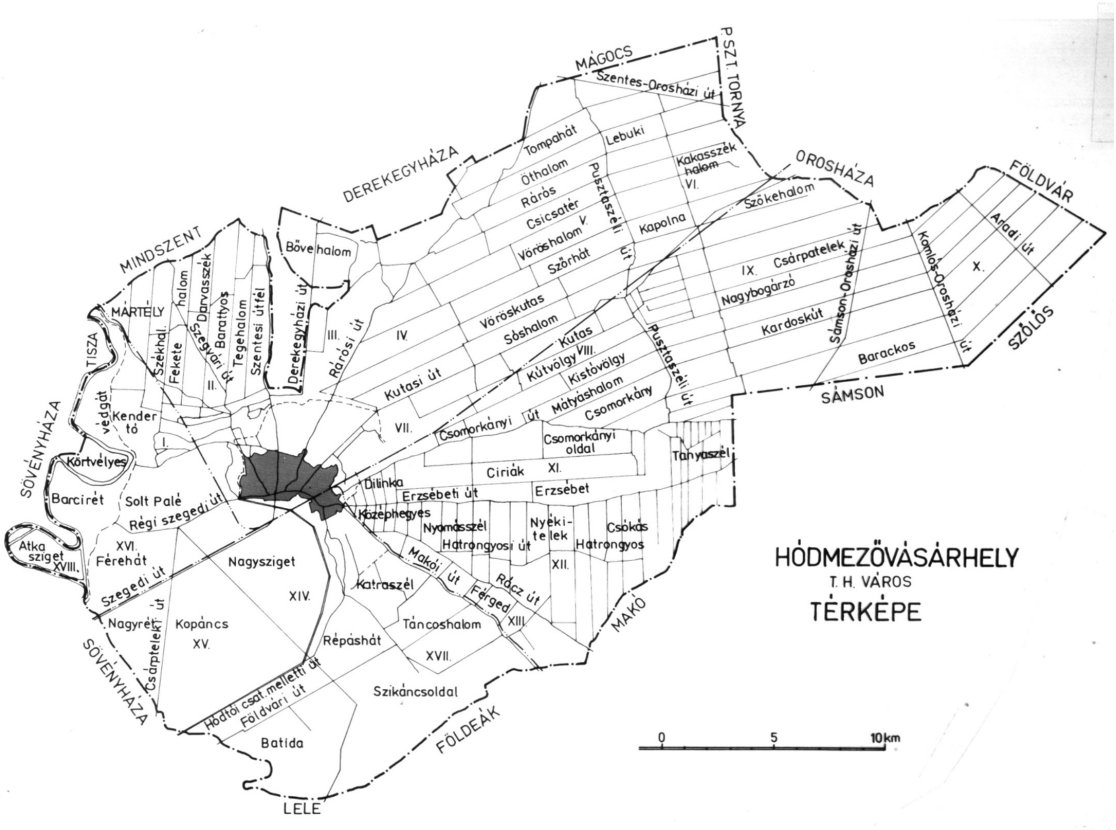

196. Balra: Szenti Tibor, mögötte Kárász József író, helytörténész.
Velük szemben Fejes Imre öreggazda magyaráz.
Székkutas, 1986 őszén. (A felvételt Csatáry Tamás készítette.)

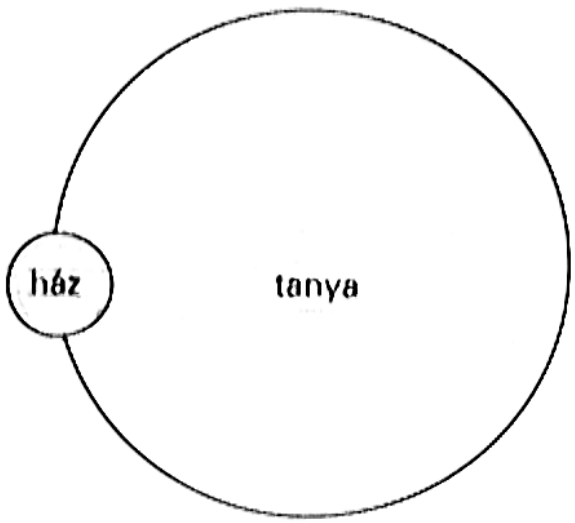
Vonalas rajzok, térképek

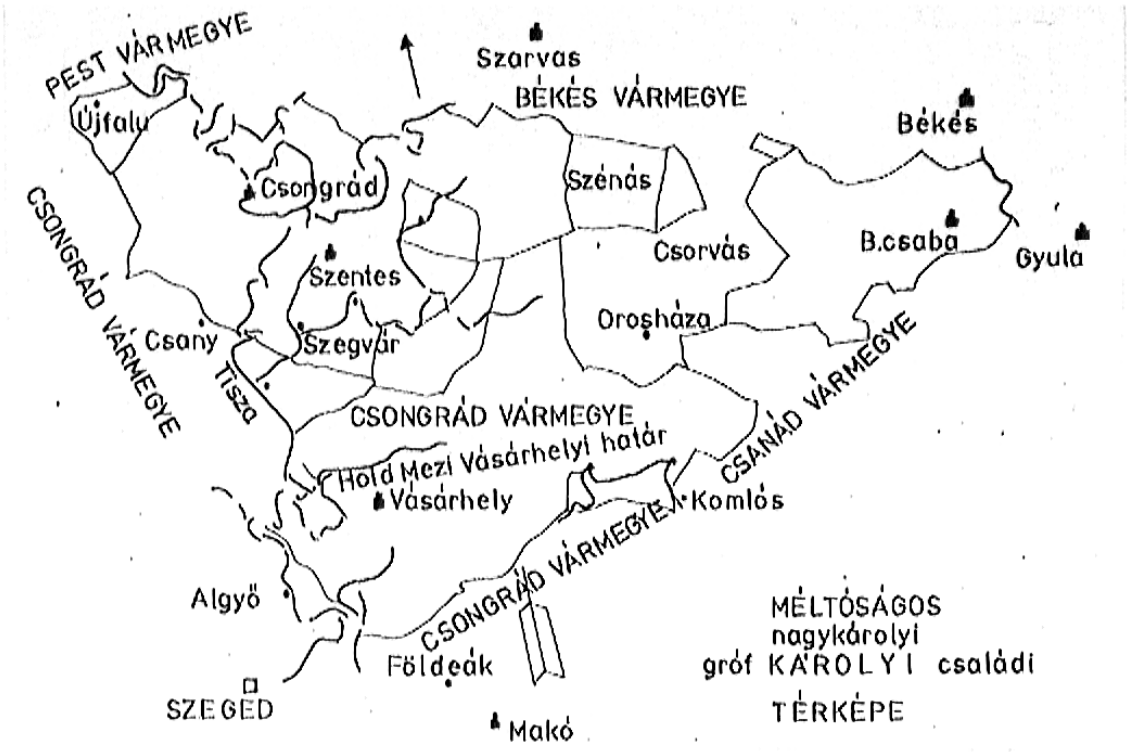
I. Vásárhely vízrajza a 19. század első felében Szeremlei Császár Sámuel után.
(Az utakat a tájékozódás megkönnyítésére jelölték be.)

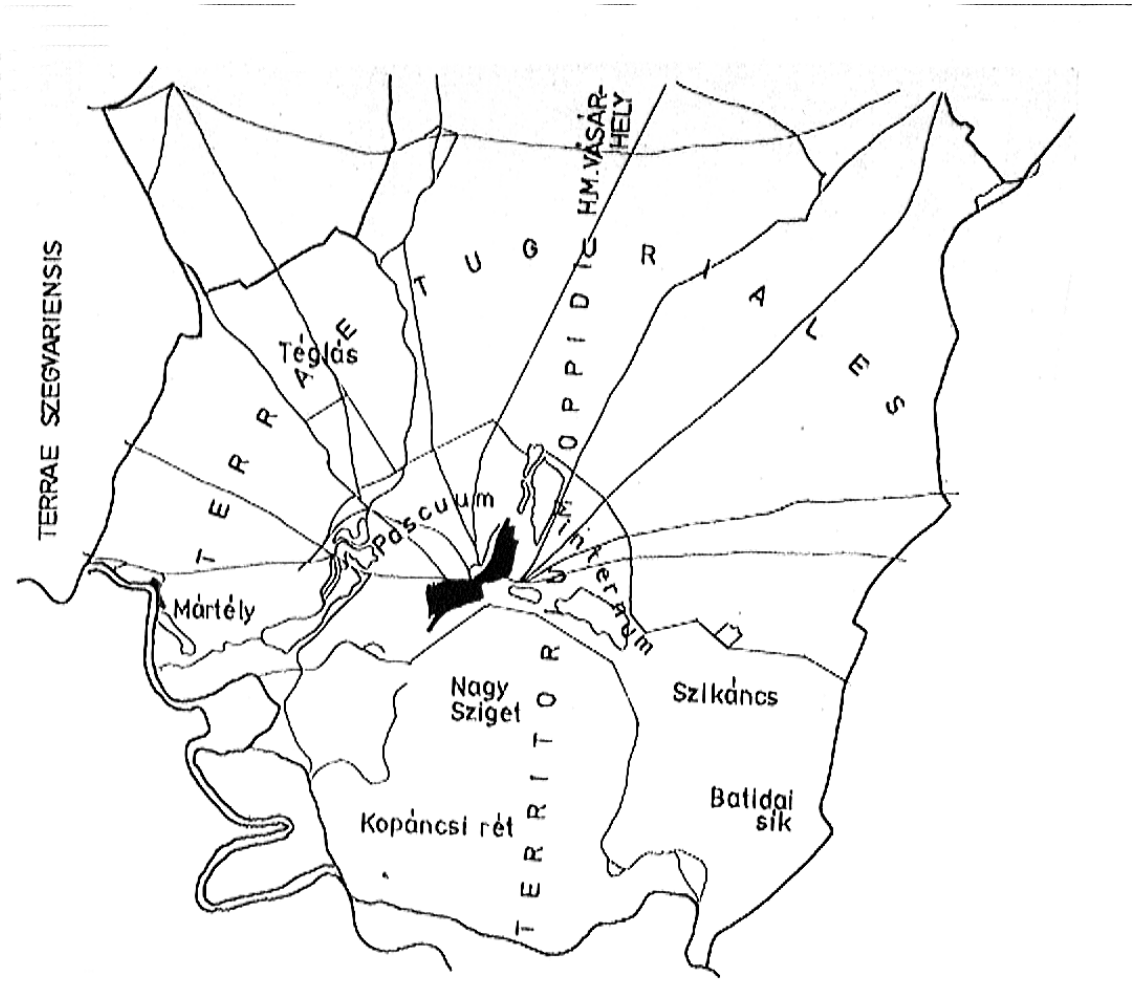
II. Vásárhely határa egy 1926-ban készült térkép alapján,
a legfontosabb határnevekkel.

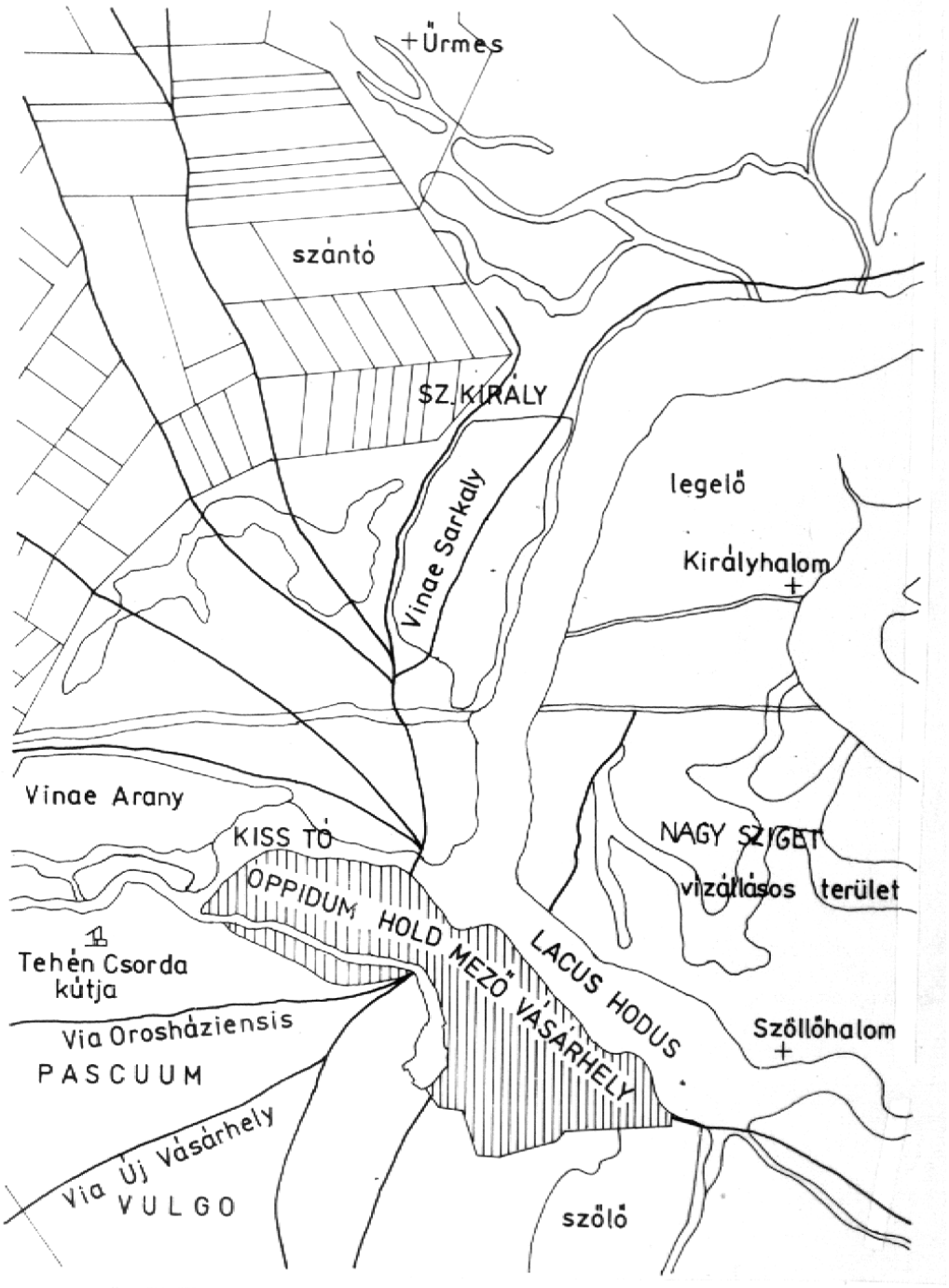
III. Gazdák helyismerete. A városi ház és a tanya körüli ismert terület aránya.

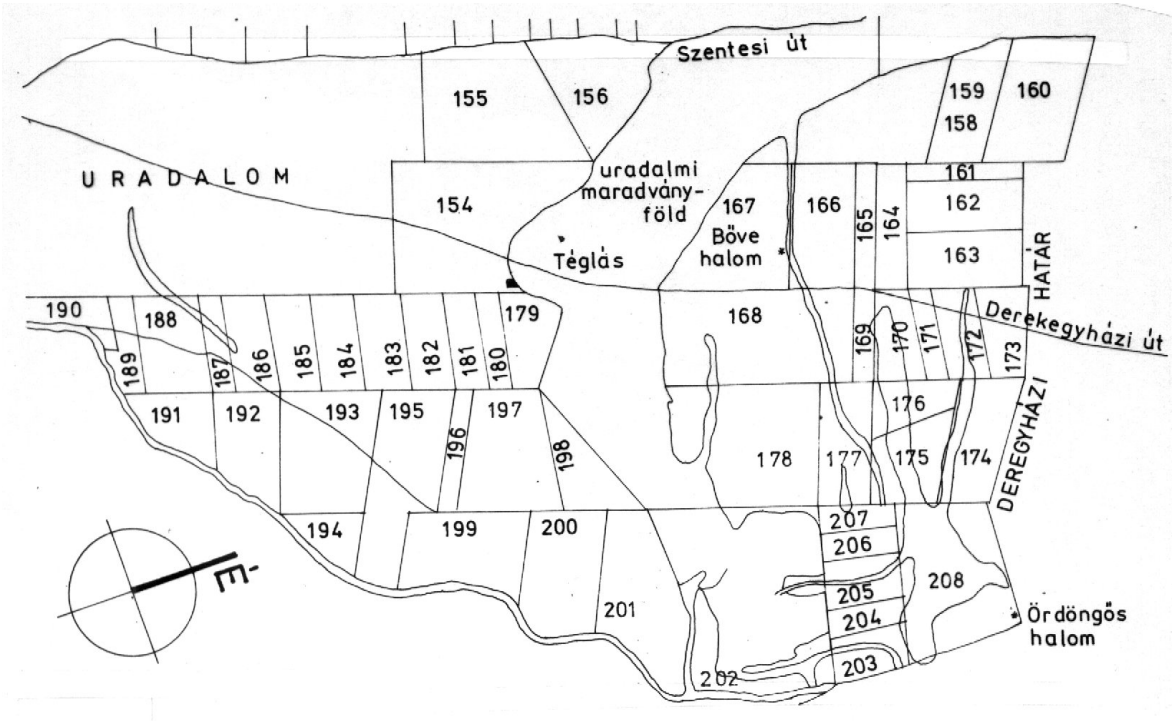
IV. A Károlyi család uradalmi térképe a 18. század végéről,
vásárhelyi birtok feltüntetésével.
(A térkép a Károlyi család budapesti levéltárában őrzött eredeti,
kézzel rajzolt és színezett térkép alapján készült.)

V. A vásárhelyi Károlyi birtok Vertics József 18. század végi térképén. A kialakult művelési ágakat jól megfigyelhetjük: a térkép alsó harmadában a Rét, középen a város, azt a belső legelő veszi körül, majd a félkörben húzódó „Terrae tuguriales", a tanyaföldek következnek, ezen túl pedig a Puszta terül el. Ennek kis darabját a térkép felső sarkában láthatjuk.

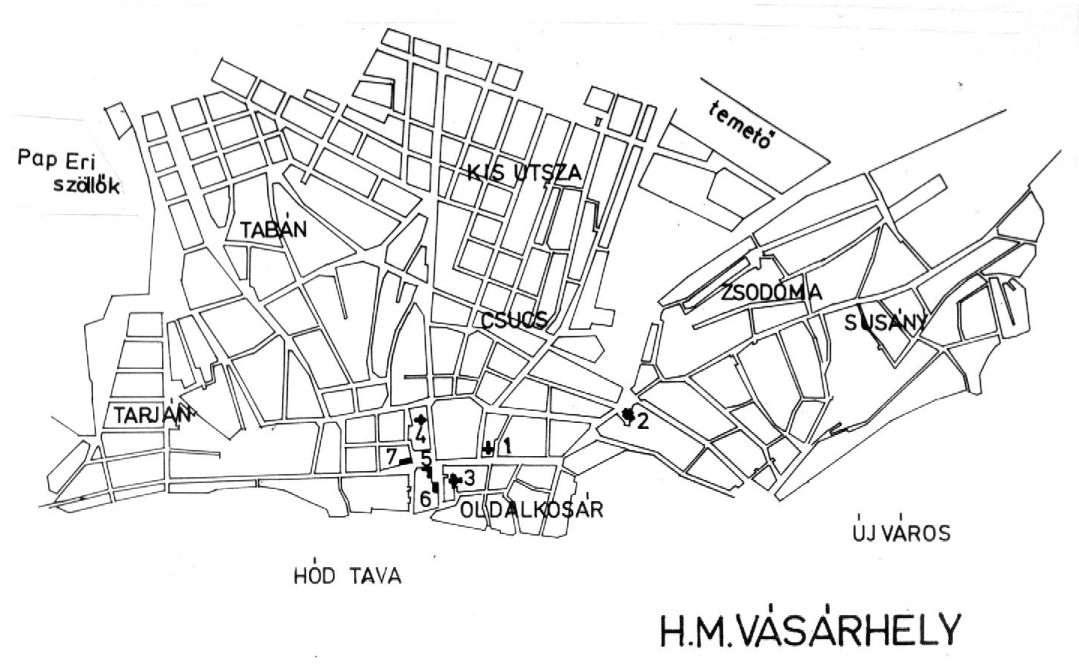
VI. A Vertics térképen a 18. század végi Vásárhelyt, a Hód-tavát, a Nagy Szigetet, a belső legelőt, a szőlőhegyeket és az urbárium bevezetésére újra mért, dűlőzött jobbágyszántóföldek egy részét látjuk.

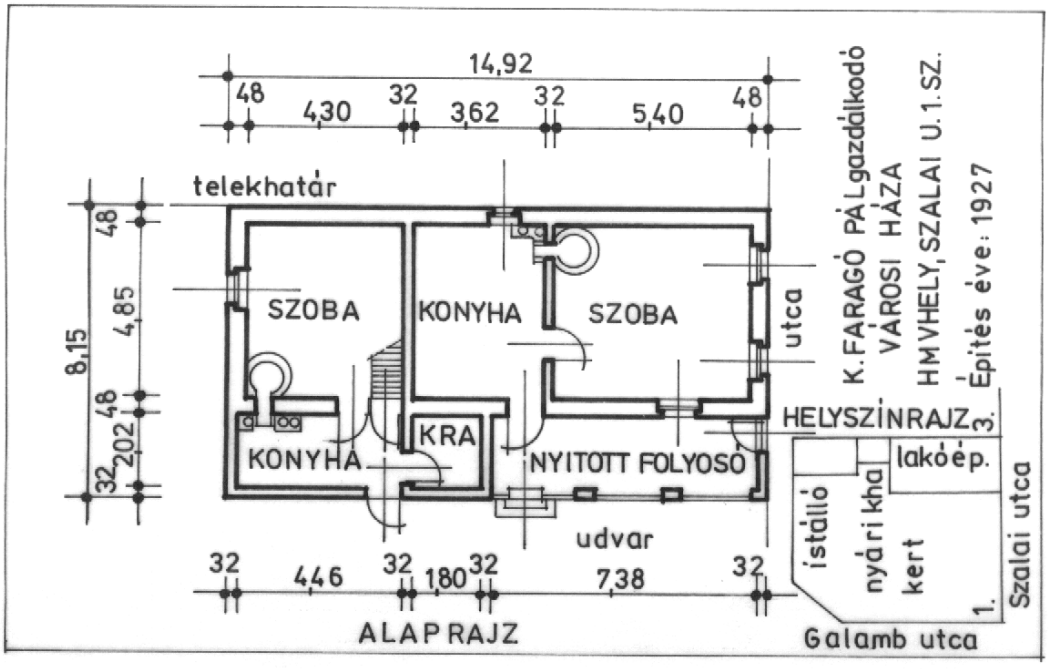
VII. A könyv sokat emlegetett határrésze: Téglás a 18. századi, vásárhelyi határban, Vertics József térképén. A számozott jobbágytelkek jól megfigyelhetők.

192

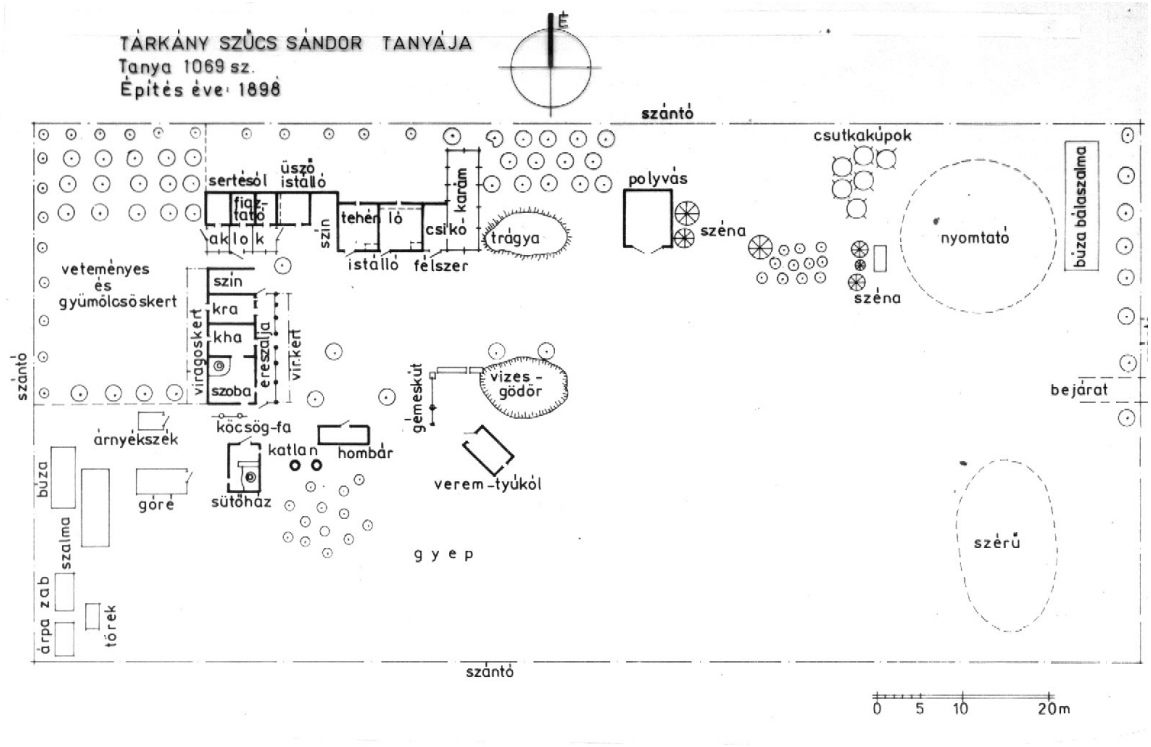
5. Vásárhely mezővárosi települése a 19. sz. első felében, egy korabeli térkép alapján, amelyet a vásárhelyi Levéltárban őriznek.

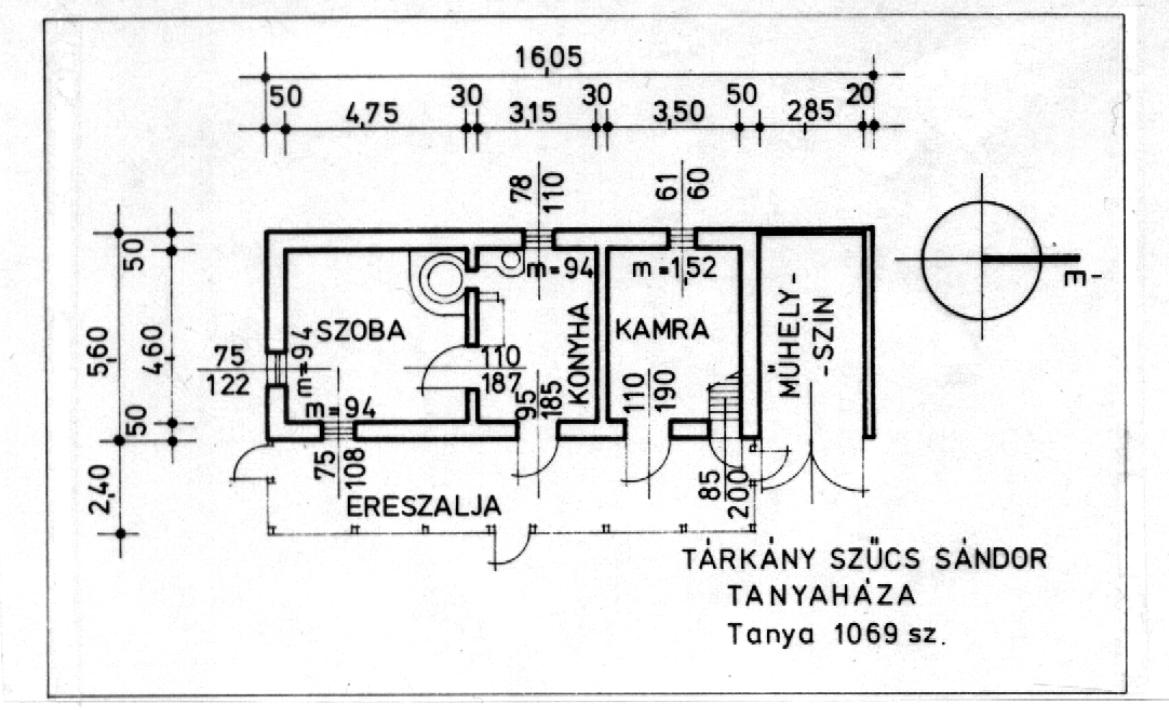
VIII. Vásárhely mezőváros települése a 19. század első felében,
egy korabeli levéltári térkép alapján.
(A Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltárában.)

IX. K. Faragó Pál gazdálkodó városi háza.

X. Tárkány Szűcs Sándor tanyája.

XI. Tárkány Szűcs Sándor tanyaháza.

Az Elek család családfája

E. ANDRÁS ____ - 1757
_____ Erzsébet (1706-1780)
Ne
E. ANDRÁS 1732 - 1796
Magdolna Anna (1766-1825)
1754
E. ANDRÁS 1763 - 1825
Mihály Anna
1794
E. ANDRÁS 1732 - 1796
2. Sophie Erzsébet
1. Baptiste Jean 77.77. - 1799
1768
E. ERZSÉBET 1781 - 1845
Rudolf Xavier
1799
E. JÁNOS 1783 - 1849
Pap Erzsébet
1801
Ne
E. SÁNDOR 1812 - 18.<53
Horvátország Anna
1. Horvátország Mihály
1833
2. Sáfrányi Katalin
1834
Mihály 7
Ne
E. JÁNOS 1811 - 1873
Mihály Erzsébet
1841
Ne
E. JÁNOS 1790 - 1849
Tóth Mária
1811
E. JUDIT 1787 - 1831
Vince Mihály
1804
Ne
E. ISTVÁN 1797 - 1832
Zsuzsi Erzsébet
1817
Ne
E. ERZSÉBET 1799 - 1870
Mihályfi Dániel
1824
E. ISTVÁN 1775 - 1837
Ilonka Anna
1798
E. SÁRA 1807 - 1858
Tóth János
1825
E. ANNA 1844 - 1876
Szentmihályi Sándor
1866
E. JUDIT 1788 - 1838
Nagy Ferenc
1808
E. SÁRA 1790 - 18.>12
Fülöp Mihály
1812
E. ANNA 1803 - 1869
Nagy Mátyás János
1828
E. SÁRA 1765 - 1818
(Nagy ?) Habarth János
1787
E. SÁNDOR 1767 - 1844
Nemzeti Katalin
1785
E. ANNA 1774 - 1844
Csapláros István
1791
E. SÁNDOR 1734 - 1803
Anna Anna
1766
Erzsébet 1776 - ..<61
Ne
E. JÁNOS 1811 - 1873
Mihályfi Erzsébet
1841
Ne
E. JÁNOS 1790 - 1849
Tóth Mária
1811
E. JUDIT 1787 - 1831
Vince Mihály
1804
Ne
E. ISTVÁN 1797 - 1832
Zsuzsi Erzsébet
1817
Ne
E. ERZSÉBET 1799 - 1870
Mihályfi Dániel
1824
E. ISTVÁN 1775 - 1837
Ilonka Anna
1798
E. SÁRA 1807 - 1858
Tóth János
1825
E. ANNA 1844 - 1876
Szentmihályi Sándor
1866
E. JUDIT 1788 - 1838
Nagy Ferenc
1808
Erzsébet 1776 - ..<70
E. JUDIT 1787 - 1831
Vince Mihály
1804
E. ISTVÁN 1820 - 1891
Tóth Judit
1847
E. JULIANNA 1846 - 1922
Fülöp Bálintn
1866
Mária 1847 - 48
E. LAJOS 1848 - 1922
E. JUDIT 1851 - 1886
Nagy István
1870
E. IMRE 1853 - 1888
E. LIDIA 1860 - 1892
Mátyás Imre
1878
E. MÁRIA 1862 - 1935
Nagy Imre
1879
Bálint 1864 - 64
E. ROZÁLIA 1866 - 1925
Gyuro János
1889
Mihály 1825 - 26
Ne
E. BÁLINT 1823 - 1894
Bakócz Judit
1844
Lőrinc 1826 - 26
E. JUDIT 1787 - 1831
Vince Mihály
1804
E. LIDIA 1813 - 1879
Kocsor Anna
1831
Mária 1812 - 12
Ne
E. JÁNOS 1811 - 1873
Mihályfi Erzsébet
1841
Ne
E. JÁNOS 1790 - 1849
Tóth Mária
1811
Mária 1815 - ..<18
Károlin 1815 - 15
István 1845 - 49
Ne
E. JÁNOS 1815 - 1906
Lajtsa Erzsébet
2.András Erzsébet
1860
E. MÁRIA 1818 - 1888
Kocsor Rozsi
1836
2.Mária Rozsi
1849
E. JULIANNA 1852 - 1903
L. Mária
1871
2. Mária Mária
1889
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
Erzsébet 1864 - 66
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24
E. ISTVÁN 1845 - 1906
Tóth Judit
1867
E. JÁNOS 1847 - 1922
Fülöp Judit
1861
E. ANNA 1873 - 1932
Tóthfalu Imre
1891
E. JULIANNA 1870 - 1943
Bakócfalvi Sándor
1889
Anna 1850 - 59
E. JÁNOS 1874 - 1915
Bakócz Sándor
1900
Erzsébet 1854 - 55
Mihály 1857 - 58
E. MÁRIA 1859 - 1910
Nagy Judit
1885
E. MIHÁLY 1862 - 1890
Fülöp Erzsébet
1886
Jónás 1886 - 87
E. PÁL 1888 - 1978
Tóth Erzsébet
1914
Áron 1924 - 24